

ICAFR'18

5th INTERNATIONAL CONGRESS ON ACCOUNTING AND FINANCE RESEARCH

5. ULUSLARARASI MUHASEBE VE FİNANS ARAŞTIRMALARI KONGRESİ

17-20 October 2018 – Seferihisar - Izmir / TURKEY

BİLDİRİLER / PAPERS

ICAFR'18

5th INTERNATIONAL CONGRESS ON ACCOUNTING AND FINANCE RESEARCH

5. ULUSLARARASI MUHASEBE VE FİNANS ARAŞTIRMALARI KONGRESİ

17-20 October 2018 – Seferihisar - Izmir / TURKEY

BİLDİRİLER / PAPERS

EDİTÖRLER / EDITORS

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN

Doç. Dr. Fevzi Serkan ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Şuayyip Doğuş DEMİRCİ

Öğr. Gör. İdil ÖZKAN

Öğr. Gör. Metehan KÜÇÜKER

Arş. Gör. Bilge ÖNAL

Arş. Gör. İsmail Hakkı ÜNAL

Arş. Gör. Oğuzcan AKDEMİR

ÖNSÖZ

Bu sene İzmir'deydik. İzmir derken Seferihisar, daha doğrusu Sığacık... Kısa adı ICAFR olan kongremizi 17-20 Ekim 2018 tarihleri arasında Sığacık'ta düzenledik. Üçü yurtdışından olmak üzere 13 yükseköğretim kurumu ve üç mesleki örgüt ile toplam 16 kurumun işbirliği vardı. Çok güzel, çok verimli, çok başarılı bir kongre oldu. Kendimle ve ekibimle gurur duydum. Kongre koordinatörü olarak emeği geçen herkese teşekkür etmek istiyorum.

Bu kongrenin yıllardır Sakarya Üniversitesi ve Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi öncülüğünde düzenlendiğini bilmeyen yok sanırım. Çıkış yeri de zaten Çaycuma Meslek Yüksekokulu... Geçen seneler olduğu gibi bu sene de paydaşlarımız oldu. Bu yıl başta İzmir Demokrasi Üniversitesi olmak üzere bu kongrede paydaşımız olan İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ve Bartın Üniversitesi ekibine çok teşekkür ediyorum. Ulusal sınırların dışından da destek verenler oldu. Uluslararası paydaşlarımızın başında ise Makedonya Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Hindistan Uluslararası Yönetim Enstitüsü (Bhubaneswar) geldi. Her birinin yönetimine ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Ayrıca mesleki odalar ve derneklerimizin de paydaşlarımız arasında yer alması bizi sevindirdi. Bu noktada başta TÜRMOB olmak üzere MÖDAV ve Finans Derneğine de çok teşekkür ediyorum.

Muhasebe ve finans akademisyenleri, meslek mensupları ve öğrencilerin katılımlarıyla kongre günlerinde 20 oturumda 100'e yakın bildiri sunuldu. Güncel, özgün, nitelikli araştırmalar, kaliteli bildirimler paylaşıldı. Katılımcıların her birine ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Başımızın tacı duayen hocalarımızdan başta Prof. Dr. Nalan Akdoğan, Prof. Dr. Kamil Büyükmirza, Prof. Dr. Süleyman Yükçü, Prof. Dr. Seval Kardeş Selimoğlu hocalarımıza özellikle teşekkür ediyorum. Başından beri bizi hiç yalnız bırakmadılar, sağolsunlar, varolsunlar. Kongremiz her zaman onlarla daha güzel, onlarla daha anlamlı...

Hazır yeri gelmişken Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ hocamızın yazıp yönettiği üç kısa gösteri için de ayrıca kendisine ve rol alan öğrencilerine teşekkür ediyorum. Zira mizah önemli. Sağolsunlar kongremize renk kattılar. Gerçi bana takılmayaydı iyiydi ama nasibini alan tek ben değildim...

Uzaklardan gelenler de vardı... Portekiz'den gelen Claudia Maria Veloso ve Pedro Jose Arrifano Tadeu, Çekya'dan gelen Michael Mensik, Hindistan'dan gelen Supriti Mishra ve Ajmal Thattan Kunnimal, Makedonya'dan gelen Abdülmecit Nuredin ve Müedin Kahveci, Bulgaristan'dan gelen Daniela Milchova Feschiyan ve Radka Andasarova, Afganistan'dan gelen Abdul Basir Nesari kongremizde ağırladığımız isimlerdi. Kongremize katılan yabancı misafirlerimize de teşekkür ediyorum. Manas Üniversitesi öğretim elemanlarından Fatih Faydalı'yı da burada saymalıyım, zira yakın değil ta Kırgızistan kalkmış gelmiş, sağolsun...

Kongremize katılarak bizleri onurlandıran başta evsahibi İzmir Demokrasi Üniversitesi Rektörü sayın Prof. Dr. Bedriye Tunçsiper'e, Makedonya Uluslararası Vizyon Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Abdülmecit Nuredin'e, Bursa Uludağ Üniversitesi Rektör Yardımcısı sayın Prof. Dr. Mehmet Yüce'ye, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İ.İ.B.F. Dekanı sayın Prof. Dr. Yasemin Köse'ye, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İ.İ.B.F. Dekanı sayın Prof. Dr. Haluk Bengü'ye ve Finans Derneği Başkanı sayın Prof. Dr. M. Başaran Öztürk'e de ayrıca çok teşekkür ederim.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Bartın Üniversitesi'nden Prof.Dr. Metin Saban, Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden Prof.Dr. Fikret Çankaya ve İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nden Prof.Dr. Hayrettin Usul isimlerini anmadan geçemeyeceklerim arasında... Aynı şekilde Sakarya Üniversitesi'nden Doç.Dr. Köksal Şahin, Aydın Üniversitesi'nden Dr. Osman Nacak ve Cengiz Aslan... Az daha unuttuyordum ya. Bir vefa örneği olarak Sakarya'dan gelen Öğr. Üyesi Dr. Nermin Akyel ve kaçırdığı uçağa rağmen ne yapıp edip gelen Doç.Dr. Recep Yılmaz... Katkı ve katılımlarından duyduğum memnuniyeti ne kadar bilseler de burada ben yine tekrar etmek istiyorum.

İşin en başına gidersek Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Çaycuma Meslek Yüksekokulu Müdürü Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Yazıcı'ya teşekkür etmemiz gerekir. Zira bu işin ateşini fitilleyen O ve oradaki arkadaşlarımızdır. Kongrenin o günden bugünlere gelmesine kadar canla başla çalışan başta Öğr. Gör. Metehan Küçükler ve eşi Hilal Küçükler'e, aynı şekilde Öğr. Gör. İdil Özkan'a nasıl teşekkür edeceğimi açıkçası bilemiyorum. Bu arada İstanbul Üniversitesi'nden değerli dostum Prof. Dr. Selahattin Karabınar'ı da anmadan geçemeyeceğim. Gerçi bu kongreye katılmadım ama en başından beri bu işin başında olduğunu herkes biliyor veya bilmelidir. Yine başından beri bu işin içinde olan isimlerden biri Sakarya Üniversitesi'nden Doç. Dr. Nevran Karaca diğeri de İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Şuayyip Doğuş Demirci'dir. Biri her zaman yanımda olan değerli dekan yardımcım diğeri ise eski asistanım, ikisine de bu vesileyle bir kez daha teşekkür ediyorum. Arş. Gör. Bilge Önal ise teşekkürü hak eden bir diğer isim. Şimdiki asistanım dersem sanırım nedeni daha iyi anlaşılır...

Sakarya Üniversitesi'nden ayrılarak yeni kurulan Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nden iki isimden daha bahsetmem gerekiyor. Özellikle geçen seneki Erzurum kongresinde gösterdiği olağanüstü performans ile aramıza katılan Öğr. Gör. Dr. Fırat Altınkaynak ile bu seneki kongrede bilişim ayağında verdiği destek ile Öğr. Gör. Erkan Zengin özellikle teşekkür etmem gerekenler arasında...

Ev sahibi İzmir Demokrasi Üniversitesi'nden son iki kongrede büyük emekleri bulunan başta Doç. Dr. Fevzi Serkan Özdemir ile Arş. Gör. İsmail Hakkı Ünal ve Arş. Gör. Oğuzcan Akdemir'e teşekkür etmezsek büyük haksızlık yapmış oluruz. Emeginize yüreğinize sağlık, teşekkür ediyorum.

Kongre organizasyonun sorumluluğunu üstlenerek yükümüzü hafifleten Serdivan Turizm'den Hakan Genç'e gösterdiği çaba ve fedakarlık için teşekkür ediyorum. Euphoria Aegean Otel yönetimine, özellikle Oğuz Dalaman'a teşekkür ediyorum. Ayrıca kongremizin tek sponsoru olan NAVALA Vergi Denetim Danışmanlık'tan YMM Dr. Mehmet Maşuk Fidan'a da teşekkür ediyorum. Son olarak kongremize katılan ve emeği geçen herkese tekrar teşekkür ederim. ICAFR'19 da tekrar buluşmak ümidiyle, hatamız kusurumuz oldu ise hoş görüle, sürçü lisan ettiyse affola...

Selam, sevgi ve saygılarımla

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN
Kongre Koordinatörü

KURULLAR / BOARDS

Onur Kurulu / Honorary Board

PROF. DR. A. KEMAL ÇELEBİ (MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. BEDRİYE TUNÇSİPER (İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. EDALET MURADOV (AZERBAJYAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. FADIL HOCA (ULUSLARARASI VİZYON ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. FATİH SAVAŞAN (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. FATMA SENİHA NÜKHET HOTAR (DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. MUHSİN KAR (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. MUSTAFA ÇUFALI (ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. RAMESH BEHL (INTERNATIONAL MANAGEMENT INSTITUTE)
PROF. DR. YUSUF ULCAI (BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ)

Danışma Kurulu / Advisory Board

PROF. DR. ABDULMECİT NUREDİN (INTERNATIONAL VISION UNIVERSITY)
PROF. DR. AGIM MAMUTI (AMERICAN UNIVERSITY IN THE EMIRATES)
PROF. DR. AHMET VECDİ CAN (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. DURMUŞ ACAR (MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. ERCAN BAYAZITLI (ANKARA ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. GANİTE KURT (GAZİ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. HALUK BENGÜ (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. HÜSEYİN AKTAŞ (CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. LUCIA LIMA RODRIGUES (UNIVERSITY OF MINHO)
PROF. DR. M. BAŞARAN ÖZTÜRK (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. MEHMET YÜCE (ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. METİN SABAN (BARTIN ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. MUSTAFA MIYNAT (CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. NURAN CÖMERT (MARMARA ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. SELAHATTİN KARABINAR (İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. SUPRITI MISHRA (INTER. MANAGEMENT INSTITUTE BHUBANESWAR)
PROF. DR. YASEMİN KÖSE (BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. FERRUH TUZCUOĞLU (AZERBAJYAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. KÖKSAL ŞAHİN (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Bilim Kurulu / Science Board

PROF. DR. ABDULMECİT NUREDİN (INTERNATIONAL VISION UNIVERSITY)
PROF. DR. AGIM MAMUTI (AMERICAN UNIVERSITY IN THE EMIRATES)
PROF. DR. AHMET VECDİ CAN (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. ALAN SANGSTER (THE UNIVERSITY OF SUSSEX)
PROF. DR. ALİ ALAGÖZ (SELÇUK ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. ALİ CEYLAN (İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. ANTONELLA RUSSO (PARTHENOPE UNIVERSITY OF NAPLES)
PROF. DR. BANU ESRA ASLANERTİK (DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. BHARAT SARATH (RUTGERS, THE STATE UNIVERSITY OF NEW JERSEY)
PROF. DR. BEYHAN MARŞAP (GAZİ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. CEVDET ALPTEKİN KAYALI (İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. ÇAĞNUR BALSARI (DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. DURMUŞ ACAR (MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. ENGİN DİNÇ (KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. ERCAN BAYAZITLI (ANKARA ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. FATİH COŞKUN ERTAŞ (ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. FATİH DALKILIÇ (DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. FATMA NACİYE CAN MUĞAN (İZMİR EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. FİKRET ÇANKAYA (KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. G. NİLÜFER TETİK (AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. GANİTE KURT (GAZİ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. HALUK BENGÜ (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. HAYRETTİN USUL (İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. HÜSEYİN AKAY (BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. HÜSEYİN AKTAŞ (CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. HÜSEYİN DALĞAR (MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. KADİR GÜRDAL (ANKARA ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. KAMİL BÜYÜKMİRZA (GAZİ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. KIYMET TUNCA ÇALİYURT (TRAKYA ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. LUCIA LIMA RODRIGUES (UNIVERSITY OF MINHO)
PROF. DR. M. BAŞARAN ÖZTÜRK (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. MEHMET ÖZBİRECİKLİ (MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. MEHMET YÜCE (ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. METİN KAMİL ERCAN (GAZİ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. METİN SABAN (BARTIN ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. MIEKE JANS (UNIVERSITEIT HASSELT)
PROF. DR. MUSTAFA MIYNAT (CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. NALAN AKDOĞAN (BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. NECDET ŞENSOY (TÜRKİYE CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI)

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

PROF. DR. NURAN CÖMERT (MARMARA ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. OKTAY GÜVEMLİ (MUFTAV BAŞKANI)
PROF. DR. ORHAN ÇELİK (ANKARA ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. ÖMER LALİK (İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. PITABAS MOHANTY (XAVIER SCHOOL OF MANAGEMENT)
PROF. DR. RAFET AKTAŞ (YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. RAİF PARLAKKAYA (NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. RECEP PEKDEMİR (İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. REŞAT KARCIOĞLU (ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. SAİME ÖNCE (ANADOLU ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. SELAHATTİN KARABINAR (İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. SEMRA KARACAER (HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. SERAP YANIK (HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. SERDAR ÖZKAN (İZMİR EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. SEVAL KARDEŞ SELİMOĞLU (ANADOLU ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. SEZGİN DEMİR (ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. SUPRITI MISHRA (INTER. MANAGEMENT INSTITUTE BHUBANESWAR)
PROF. DR. SÜLEYMAN UYAR (ALANYA ALAADDİN KEYKUBAT ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. SÜLEYMAN YÜKÇÜ (DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. ŞAKİR SAKARYA (BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. TÜRKER SUSMUŞ (EGE ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. ÜMİT GÜCENME GENÇOĞLU (ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. ÜMMÜHAN ASLAN (BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. YAKUP SELVİ (İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. YASEMİN KÖSE (BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ)
PROF. DR. YILDIZ ÖZERHAN (GAZİ ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. C. YİĞİT ÖZBEK (GAZİ ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. EMİNE EBRU AKSOY (GAZİ ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. FEVZİ SERKAN ÖZDEMİR (İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. GÜLFEN TUNA (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. HAKAN TUNAHAN (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. HİLMİ ERDOĞAN YAYLA (HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. İBRAHİM AKSU (İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. İDRİS VARICI (ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. MARTA MACIAS (UNIVERSIDAD CARLOS III DE MADRID)
DOÇ. DR. MEHMET PEKKAYA (BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. MURAT YILDIRIM (KARABÜK ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. NEVRAN KARACA (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. RECEP YILMAZ (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
DOÇ. DR. SİNAN ESEN (SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ CANER ATIŞ (MERSİN ÜNİVERSİTESİ)

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

DR. ÖĞR. ÜYESİ ELMAS YALDIZ HANEDAR (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ ERKAN ÖZTÜRK (KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ İFFET KESİMLİ (KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ JULIJANA ANGELOVSKA (UNIVERSITY OF TOURISM & MANAGEMENT)
DR. ÖĞR. ÜYESİ NERMİN AKYEL (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖMER FARUK GÜLEÇ (KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ RECEP YILMAZ (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEMRA BANK (KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ Ş. DOĞUŞ DEMİRCİ (İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ TUBA TOKSÖZ (KOÇ ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ YAKUP ÜLKER (CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ)
DR. AKBULAYEV NURHODJA NAZIRHODJA (AZERBAIJAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ)
DR. MOHAMMAD HUDAIB (UNIVERSITY OF GLASGOW)

Koordinatör / Coordinator

PROF. DR. AHMET VECDİ CAN (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)

Yürütme Kurulu / Organization Board

DOÇ. DR. NEVRAN KARACA (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ Ş. DOĞUŞ DEMİRCİ (İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ)
DR. ÖĞR. ÜYESİ HİKMET YAZICI (BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ)
ÖĞR. GÖR. DR. FIRAT ALTINKAYNAK (SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ)
ÖĞR. GÖR. ERKAN ZENGİN (SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ)
ÖĞR. GÖR. İDİL ÖZKAN (BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ)
ÖĞR. GÖR. METEHAN KÜÇÜKER (BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ)
ARŞ. GÖR. BİLGE ÖNAL (SAKARYA ÜNİVERSİTESİ)
ARŞ. GÖR. İSMAİL HAKKI ÜNAL (İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ)
ARŞ. GÖR. OĞUZCAN AKDEMİR (İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ)
M.A. HİLAL KÜÇÜKER

KONGREDE SUNULAN BİLDİRİLERİN TAM LİSTESİ

FULL LIST OF PAPERS PRESENTED IN CONGRESS

- 2010-2018 YILLARI ARASINDA DENETİME İLİŞKİN YAYINLANAN MAKALELERİN KONU VE METODOLOJİLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI
- 2015-2016 YILLARINDA KAMUYU AYDINLATMA PLATFORMU'NDA MALİ TABLOLARI YAYINLANMIŞ BAZI ŞİRKETLERİN TÜREV FİNANSAL ARAÇ KULLANIM TERCİHLERİ VE AMAÇLARI
- 2017 YILINDA MALİ TABLOLARINI YAYINLAMIS BİST30 ŞİRKETLERİNİN KARŞILIK KULLANIMLARININ TMS 37 ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ
- ALÜMİNYUM JANT VE ÇELİK JANT ÜRETİMİNDE MALİYET BİLEŞENLERİ TABLOSU VE FİYAT BELİRLEME
- BAĞIMSIZ DENETİM KALİTESİNİN HİSSE SENEDİ GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA
- BARTER FİRMALARININ TÜRKİYE'DEKİ YAPISI VE MUHASEBE STANDARTLARINA GÖRE BARTER İŞLEMLERİNİN DURUMU
- BELEDİYELERDE FİNANSAL KARARLARIN KAMU HİZMETLERİ ÜZERİNE ETKİSİ: BOLU BELEDİYESİ FİNANSAL GÖSTERGELERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
- BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ (BT) DENETİMİNDE BİLGİ GÜVENLİĞİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI STANDARTLAR VE TÜRKİYE'DEKİ UYUM ÇABALARININ ARAŞTIRILMASI
- BİST İMALAT SANAYİNDE STRATEJİK MALİYET YÖNETİMİ UYGULAMA DÜZEYLERİNİN TESBİTİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
- BİST MALİ SEKTÖR GETİRİLERİNİN BELİRLEYİCİLERİ
- BOBİ FRS'NİN MUHASEBE MESLEĞİNE ETKİSİNİN SMMM'LERİN BAKIŞ AÇILARI DOĞRULTUSUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ: MANİSA İLİNDE BİR UYGULAMA
- BORSA İSTANBUL'A KAYITLI ŞİRKETLERİN KİLİT DENETİM KONULARININ İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
- BUSINESS SIMALATION GAMES IN THE IMPTOVEMENT OF STUDENTS ACHIEVEMENTS: A CASE STUDY
- CORPORATE GOVERNANCE ISSUES IN INDIA
- DİJİTAL MUHASEBE OKURYAZARLIĞI: MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
- DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE ÖN LİSANS MUHASEBE EĞİTİMİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI
- DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBEYE ETKİLERİ
- ETKİN İÇ DENETİMİN FİRMA STRATEJİSİNE VE BAĞIMSIZ DENETİME KATKISI
- FASON ÜRETİM İŞLEMLERİNE İLİŞKİN MUHASEBE SÜRECİ: HAZIR GİYİM SEKTÖRÜ İÇİN BİR UYGULAMA
- FİNANSAL PİYASALAR İÇİN BİR YENİLİK TÜRKİYE İÇİN BİR FIRSAT: KİTLESEL FONLAMA
- FİNANSAL RASYOLAR İLE FİNANSAL PERFORMANS: BİST TURİZM
- FOREIGN EXCHANGE RATES IN THE COURSE OF THE TURKISH WAR OF INDEPENDENCE
- FUTBOLCUNUN MALİYETİ VE GETİRİSİ: ÖRNEK OLAY UYGULAMASI
- GARANTİLERİN MUHASEBE STANDARTLARI ÇERÇEVESİNDE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ
- GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIKLARININ FAALİYETLERİ İLE PİYASA DEĞERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ
- GELECEK-11 ÜLKELERİ İÇİN ETKİN PİYASA HİPOTEZİNİN TESTİ
- INFORMATION SHARING BETWEEN CREDIT INSTITUTIONS: RECOMMENDATIONS FOR TURKISH FINANCIAL SECTOR
- İÇ DENETİM İÇİN YENİ BİR GÖREV: KURUM KÜLTÜRÜ DENETİMİ
- İÇECEK SEKTÖRÜNDE SAP R/3 ENTEGRASYON SÜRECİNDE ÇIKAN TEKNİK SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

- İNKÜBASYON SÜRESİ VE ORTAM TİPİNE BAĞLI OLARAK DEĞİŞEN ÜRÜNLERİN DEĞERLEMESİ: BİR UYGULAMA ÖNERİSİ
- İSLAMİ FİNANS TARİHİNE FELSEFİ BİR YAKLAŞIM
- İŞLETME DIŞI FİNANSMAN ARAÇLARINDAN SAT VE GERİ KİRALA İLE BANKA KREDİSİ KULLANIMININ KARŞILAŞTIRILMASI
- İŞLETMELERDE SORUMLULUK MUHASEBESİ ALGISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
- KARA PARA AKLAMANIN PSİKOLOJİK BOYUTU
- KATILIM BANKACILIĞINA TAZE KAN: TÜRKİYEDE YENİ KURULAN KAMU KATILIM BANKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
- KATILIM BANKALARININ KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK PERFORMANSLARININ TOPSİS YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ
- KİLİT DENETİM KONULARININ BAĞIMSIZ DENETÇİ RAPORUNDA BİLDİRİLMESİ STANDARDI VE BAĞIMSIZ DENETİME TABİ ŞİRKETLERDE İÇERİK ANALİZİ
- KRİPTO PARA BİRİMLERİ: BİTCOİN MUHASEBESİ
- KRİPTO PARALAR BİST'E KOTE OLMALI MI? BITCOIN ÜZERİNE VARSAYIMSAL BİR YAKLAŞIM
- KURUMSAL FİRMALARIN FİNANSAL BAŞARISIZLIKLARININ YAPAY SİNİR AĞLARI MODELİ İLE TAHMİNLENMESİ
- LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN MUHASEBE EĞİTİMİ HAKKINDAKİ METAFORİK ALGILARI: BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ İİBF ÖRNEĞİ
- MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BİST HİZMETLER ENDEKSİ (XUHIZ) GETİRİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
- MÖ 8. BİNYIL'DAN YAZININ İCADINA KADAR KULLANILAN MUHASEBE SİSTEMİ: TOKEN'LER
- MUHASEBE DENETİM TARİHİNDE İKİ ÖNEMLİ KADIN: CHRISTINE DE PISAN VE AYŞE SULTAN
- MUHASEBE EĞİTİMİNDE MİZAH UYGULAMALARI
- MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MESLEKİ YETKİNLİKLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE SORUN TEŞKİL EDEN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
- MUHASEBE ÖĞRENCİLERİNİN MUHASEBE MESLEĞİNİN GELECEĞİ VE MUHASEBE BECERİLERİNE İLİŞKİN DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
- MUHASEBE VE DENETİM TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMLARININ MESLEKİ GELİŞMEYE KATKISININ ADAY MESLEK MENSUPLARI ÜZERİNDE ARAŞTIRILMASI
- MUHASEBE VE DENETİM TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMLARININ MESLEKİ GELİŞMEYE KATKISI: ADAY MESLEK MENSUPLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA
- MUHASEBE VE FİNANS UYGULAMALARINI BÜTÜNÜYLE DEĞİŞTİREN BİR KAVRAM: FINTECH
- MUHASEBENİN TARİHSEL GELİŞİMİNDE ZEKÂT'IN ROLÜ
- OSMANLI TOPRAK DÜZENİNDE ÖZEL MÜLKİYETİN GELİŞİMİNDEKİ GECİKMENİN ÇİFT TARAFLI KAYIT YÖNTEMİNE ERKEN GEÇİLEMEYİŞİNE ETKİSİ
- ÖZELLİKLİ SÜT ÜRETİMİNİN MALİYET VE FAYDASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
- PORTFÖY YAPISININ MENKUL KIYMET YATIRIM ORTAKLIKLARININ PİYASA DEĞERİ ÜZERİNE ETKİSİ
- RAKAMLARIN İCADINDA MUHASEBENİN İTİCİ GÜCÜ: SÜMER SAYI SİSTEMİ ÖRNEĞİ
- REVİZE KAVRAMSAL ÇERÇEVENİN FİNANSAL RAPORLAMA AÇISINDAN İNCELENMESİ
- SHARIAH COMPLIED REAL ESTATE FUND, A MODEL OF ISLAMIC FINANCE
- SİYASETİN FİNANSMANI: SİYASİ PARTİLERE HAZİNE (DEVLET) YARDIMI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ
- SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK MUHASEBESİNİN GELİŞİM SÜRECİ VE RAPORLAMAYA ETKİSİ
- SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARINDA YER ALAN AÇIKLAMALARIN İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ
- SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME SİSTEMİNİN ESASLARI VE YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINA İLİŞKİN BİR MODEL ÖNERİSİ

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

- SÜREKLİ DENETİM, ENTEGRE RAPORLAMA'NIN SÜREKLİ DENETİMİ
- TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİNİN ÜRETİM MALİYETLERİ VE MALİYET MUHASEBESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: MOBİLYA ÜRETİM İŞLETMESİ ÖRNEĞİ
- TFRS 16 KİRALAMA İŞLEMLERİ: TEMEL İLKELERİNİN İNCELENMESİ
- TFRS 9 FİNANSAL ARAÇLAR STANDARDINA GÖRE BEKLENEN KREDİ ZARARININ ÖLÇÜMÜNDE KREDİ TEMERRÜT SWAPLARININ KULLANIMI
- COMMERCIAL BANKS' EQUITY – ANALYSIS OF RISKS AND REGULATION
- THE EFFECT OF GLOBAL FINANCIAL CRISIS ON PROFITABILITY OF TECHNOLOGY FIRMS LISTED IN ISE
- THE HUMAN CAPITAL SATISFACTION AND ITS IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE: AN APPLICATION THE CAF MODEL TO HEI
- PERFORMANCE AND INTERNATIONAL ACTIVITIES IN OLOMOUC REGION (CZECHIA)
- THE ROLE OF THE INTERNATIONAL PREVENTION REGULATION THE PROCESS OF MONEY LAUNDERING IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA AND RECOMMENDATIONS FOR PREVENTION OF MONEY LAUNDERING
- TMS 37'YE GÖRE İŞ GÜVENLİĞİ VE İŞ HUKUKU TAZMİNATLARININ DİPNOT AÇIKLAMALARI VE PERAKENDE SEKTÖRÜNDE DİPNOT ANALİZİ
- TMS/TFRS VE BOBİ FR'SYE GÖRE E-TİCARİ BELGELERLE VADELİ SATIŞLARDA OLUŞAN HASILAT SORUNU
- TÜRKİYE DENETİM STANDARTLARINDA YER ALAN DENETİM TÜRLERİNİN GENEL YAPI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI
- TÜRKİYE'DE DÖVİZ POZİSYONUNUN YÖNETİMİ: BÜYÜK VERİ VE DİJİTAL İKİZ YAKLAŞIMLARI
- TÜRKİYE'DE SAĞLIK SEKTÖRÜNDE FAALİYET TABANLI MALİYETLEME YÖNTEMLERİNİN KULLANILMASINA YÖNELİK LİTERATÜR TARAMASI
- ULUSAL RİSK FAKTÖRLERİ VE PORTFÖY YÖNETİM ŞİRKETLERİNİN PORTFÖY BÜYÜKLÜKLERİ ARASINDAKİ UZUN DÖNEMLİ İLİŞKİLERİN ANALİZİ
- ÜRETİM İŞLETMELERİNDE KULLANILAN İLERİ ÜRETİM TEKNOLOJİLERİ İLE BENİMSENEN MALİYET MUHASEBESİ SİSTEMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
- VARLIĞA DAYALI MENKUL KIYMET PİYASASININ ZAYIF FORMDA ETKİNLİĞİNİN ANALİZİ
- YEREL MUHASEBE UYGULAMALARI İLE TMS/TFRS YAKINSAMA SÜRECİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: İZMİR İLİNDE BİR UYGULAMA

Yukarıdaki listede yer alan bildirimlerin tamamı 17-20 Ekim 2018 tarihleri arasında Seferihisar/İzmir'de düzenlenen 5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18) kapsamında özet bildiri olarak kabul edilmiş ve yazarları tarafından kongrede sunulmuştur.

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN
Kongre Koordinatörü

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

YURT DIŞI KATILIMCILAR TARAFINDAN SUNULAN BİLDİRİLER LİSTESİ

LIST OF PAPERS PRESENTED BY FOREIGN PARTICIPANTS

BİLDİRİ BAŞLIĞI / TITLE	SUNAN YAZAR / AUTHOR
THE ROLE OF THE INTERNATIONAL PREVENTION REGULATION THE PROCESS OF MONEY LAUNDERING IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA AND RECOMMENDATIONS FOR PREVENTION OF MONEY LAUNDERING	PROF. DR. ABDÜLMECİD NUREDİN International Vision University Gostivar / MACEDONIA
CORPORATE GOVERNANCE ISSUES IN INDIA	PROF. DR. SUPRITI MISHRA International Management Institute Bhubaneswar / INDIA
THE HUMAN CAPITAL SATISFACTION AND ITS IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE: AN APPLICATION THE CAF MODEL TO HEI	PROF. DR. CLÁUDIA MIRANDA VELOSO University of Aveiro / PORTUGAL
PERFORMANCE AND INTERNATIONAL ACTIVITIES IN OLOMOUC REGION (CZECHIA)	PROF. DR. MICHAL MENSIC Moravian University College in Olomouc / CZECHIA
BUSINESS SIMALATION GAMES IN THE IMPTOVEMENT OF STUDENTS ACHIEVEMENTS: A CASE STUDY	PROF. DR. PEDRO TADEU Polytechnic Institute of Guarda (IPG) / PORTUGAL
COMMERCIAL BANKS' EQUITY – ANALYSIS OF RISKS AND REGULATION	PROF. DR. DANIELA MILCHOVA FESCHIAN University of National and World Economy / BULGARIA
KARA PARA AKLAMANIN PSİKOLOJİK BOYUTU	DR. MÜEDİN KAHVECİ International Vision University Gostivar / MACEDONIA
2010-2018 YILLARI ARASINDA DENETİME İLİŞKİN YAYINLANAN MAKALELERİN KONU VE METODOLOJİLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI	ARŞ. GÖR. FATİH FAYDALI Kyrgyz-Turkish Manas University – Bishkek / KYRGYZSTAN

Yukarıdaki listede yer alan bildirilerin tamamı 17-20 Ekim 2018 tarihleri arasında Seferihisar/Izmir'de düzenlenen 5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18) kapsamında özet bildiri olarak kabul edilmiş ve kongreye yurt dışından katılım sağlayan yazarları tarafından kongrede sunulmuştur.

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN
Kongre Koordinatörü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ÖNSÖZ / FOREWORD.....	i
KURULLAR / BOARDS	iii
KONGREDE SUNULAN BİLDİRİLERİN TAM LİSTESİ / (FULL LIST OF PAPERS PRESENTED IN CONGRESS)	vii
YURT DIŞI KATILIMCILAR TARAFINDAN SUNULAN BİLDİRİLER LİSTESİ / (LIST OF PAPERS PRESENTED BY FOREIGN PARTICIPANTS)	x

BİLDİRİLER / PAPERS

THE ROLE OF THE INTERNATIONAL PREVENTION REGULATION LAUNDERING IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA AND RECOMMENDATIONS FOR THE PROCESS OF MONEY PREVENTION OF MONEY LAUNDERING	1
BUSINESS SIMULATION GAMES MAIN ROLE IN THE IMPROVEMENT OF STUDENTS' CLASS ACHIEVEMENTS: A CASE STUDY.....	11
THE HUMAN CAPITAL SATISFACTION AND ITS IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE: AN APPLICATION THE CAF MODEL TO HEIS	24
BARTER FİRMALARININ TÜRKİYE'DEKİ YAPISI VE MUHASEBE STANDARTLARINA GÖRE BARTER İŞLEMLERİNİN DURUMU	47
İÇ DENETİM İÇİN YENİ BİR GÖREV: ÖRGÜT KÜLTÜRÜ DENETİMİ	61
TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİNİN ÜRETİM MALİYETLERİ VE MALİYET MUHASEBESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: MOBİLYA ÜRETİM İŞLETMESİ ÖRNEĞİ.....	77
DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE ÖN LİSANS MUHASEBE EĞİTİMİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI.....	100
BORSA İSTANBUL'A KAYITLI ŞİRKETLERİN KİLİT DENETİM KONULARININ İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	112
GELECEK-11 ÜLKELERİ İÇİN ETKİN PİYASA HİPOTEZİNİN TESTİ	137
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK MUHASEBESİNİN GELİŞİM SÜRECİ VE RAPORLAMAYA ETKİSİ	144
FİNANSAL PİYASALAR İÇİN BİR YENİLİK TÜRKİYE İÇİN BİR FIRSAT: KİTLESEL FONLAMA	157
SİYASETİN FİNANSMANI: SİYASİ PARTİLERE HAZİNE (DEVLET) YARDIMI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	175
KREDİ KURUMLARI ARASINDAKİ BİLGİ PAYLAŞIMI: TÜRK FİNANS SEKTÖRÜ İÇİN ÖNERİLER	193

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARINDA YER ALAN AÇIKLAMALARIN İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ	200
MUHASEBE VE DENETİM TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMLARININ MESLEKİ GELİŞMEYE KATKISI: ADAY MESLEK MENSUPLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	213
DİJİTAL MUHASEBE OKURYAZARLIĞI: MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	223
MUHASEBE VE FİNANS UYGULAMALARINI BÜTÜNÜYLE DEĞİŞTİREN BİR KAVRAM: FINTECH.....	239
BAĞIMSIZ DENETİM KALİTESİNİN HİSSE SENEDİ GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ: BORSA İSTANBUL (BİST)'DA BİR UYGULAMA	259
TFRS 9 FİNANSAL ARAÇLAR STANDARDINA GÖRE BEKLENEN KREDİ ZARARININ ÖLÇÜMÜNDE KREDİ TEMERRÜT SWAPLARININ KULLANIMI	275
ULUSAL RİSK FAKTÖRLERİ VE PORTFÖY YÖNETİM ŞİRKETLERİNİN PORTFÖY BÜYÜKLÜKLERİ ARASINDAKİ UZUN DÖNEMLİ İLİŞKİLERİN ANALİZİ	287
TÜRKİYE'DE SAĞLIK SEKTÖRÜNDE FAALİYET TABANLI MALİYETLEME YÖNTEMLERİNİN KULLANILMASINA YÖNELİK LİTERATÜR TARAMASI.....	293
KRİPTO PARA BİRİMLERİ: BİTCOİN MUHASEBESİ	305
TÜRKİYE'DE KATILIM BANKALARININ CAMELS ANALİZİ İLE İNCELENMESİ: KAMU KATILIM BANKALARI BAZINDA DEĞERLENDİRME	319
FUTBOLCUNUN MALİYETİ VE GETİRİSİ: ÖRNEK OLAY UYGULAMASI.....	341
ÜRETİM İŞLETMELERİNDE KULLANILAN İLERİ ÜRETİM TEKNOLOJİLERİ İLE BENİMSENEN MALİYET MUHASEBESİ SİSTEMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	351
TÜRKİYE'DE DÖVİZ POZİSYONUNUN YÖNETİMİ: BÜYÜK VERİ VE DİJİTAL İKİZ YAKLAŞIMLARI.....	372
MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BİST HİZMETLER ENDEKSİ (XUHIZ) GETİRİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	385
BİST MALİ SEKTÖR GETİRİLERİNİN BELİRLEYİCİLERİ	392
PORTFÖY YAPISININ MENKUL KIYMET YATIRIM ORTAKLIKLARININ PİYASA DEĞERİ ÜZERİNE ETKİSİ	400
GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIKLARININ FAALİYETLERİ İLE PİYASA DEĞERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ	406
VARLIĞA DAYALI MENKUL KIYMET PİYASASININ ZAYIF FORMDA ETKİNLİĞİNİN ANALİZİ	414
TMS 37'YE GÖRE İŞ GÜVENLİĞİ VE İŞ HUKUKU TAZMİNATLARININ DİPNOT AÇIKLAMALARI VE PERAKENDE SEKTÖRÜNDE DİPNOT ANALİZİ	421

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

MALİYE POLİTİKASI ARACI OLARAK VERGİ TEŞVİKİ VE HIZLANDIRILMIŞ AMORTİSMAN YÖNTEMİ: BİR FİRMA ÖRNEĞİ	439
KRİPTO PARALAR BİST'E KOTE OLMALI MI? BITCOIN ÜZERİNE VARSAYIMSAL BİR YAKLAŞIM.....	453
2015-2016 YILLARINDA KAMUYU AYDINLATMA PLATFORMU'NDA MALİ TABLOLARI YAYINLANMIŞ BAZI ŞİRKETLERİN TÜREV FİNANSAL ARAÇ KULLANIM TERCİHLERİ VE AMAÇLARI.....	465
İSLAMİ FİNANS TARİHİNE FELSEFİ BİR YAKLAŞIM	480
İŞLETME DIŞI FİNANSMAN ARAÇLARINDAN SAT VE GERİ KİRALA İLE BANKA KREDİSİ KULLANIMININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	492
ÖZELLİKLİ SÜT ÜRETİMİNİN MALİYET VE FAYDASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	515
KURUMSAL FİRMALARIN FİNANSAL BAŞARISIZLIKLARININ YAPAY SİNİR AĞLARI MODELİ İLE TAHMİNLENMESİ	529
ALÜMİNYUM JANT VE ÇELİK JANT ÜRETİMİNDE MALİYET BİLEŞENLERİ TABLOSU VE FİYAT BELİRLEME	544
ETKİN İÇ DENETİMİN FİRMA STRATEJİSİNE VE BAĞIMSIZ DENETİME KATKISI	557
KİLİT DENETİM KONULARININ BAĞIMSIZ DENETÇİ RAPORUNDA BİLDİRİLMESİ STANDARDI VE BAĞIMSIZ DENETİME TABİ ŞİRKETLERDE İÇERİK ANALİZİ.....	567
COMMERCIAL BANKS' EQUITY – ANALYSIS OF RISKS AND REGULATION	579
PERFORMANCE AND INTERNATIONAL ACTIVITIES IN OLOMOUC REGION (CZECHIA)....	588
MUHASEBE DENETİM TARİHİNDE İKİ ÖNEMLİ KADIN: CHRISTINE DE PISAN VE AYŞE SULTAN	599
2010-2018 YILLARI ARASINDA DENETİME İLİŞKİN YAYINLANAN MAKALELERİN KONU VE METODOLOJİLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI	608
MUHASEBENİN TARİHSEL GELİŞİMİNDE ZEKÂT'IN ROLÜ	619
SHARIAH COMPLIED REAL ESTATE FUND; A MODEL OF ISLAMIC FINANCE	628
OSMANLI TOPRAK DÜZENİNDE ÖZEL MÜLKİYETİN GELİŞİMİNDEKİ GECİKMENİN ÇİFT TARAFLI KAYIT YÖNTEMİNE ERKEN GEÇİLEMEYİŞİNE ETKİSİ	638
MUHASEBE EĞİTİMİNDE MİZAH UYGULAMALARI	647

**THE ROLE OF THE INTERNATIONAL PREVENTION
REGULATION THE PROCESS OF MONEY LAUNDERING IN
THE REPUBLIC OF MACEDONIA AND RECOMMENDATIONS
FOR PREVENTION OF MONEY LAUNDERING***

Prof. Dr. Abdülmecit NUREDİN**

ABSTRACT

Money laundering is a process that uses the disadvantages of national economies in order to enable fast transfer of profits. In conditions of globalization and openness of the national economies process monitoring money laundering and financial crime becomes all the more complex.

The overall problem that arises from the process of money laundering is particularly expressed in the Republic of Macedonia, as well as in all transition countries, where essential changes have been made in terms of the nature of the offenses, so based on the help of fraud and organized crime are have created significant unlawful proceeds that hinder the development of market economy and democracy.

What is characteristic of the money laundering process is that this process does not affect business entities and institutions of the system, but rather it has a complete influence on the ordinary life of ordinary citizens, so based on this money laundering can create the spread of the deviant appear in the society, as well as the potential danger that may arise as a result of taking over the management of financial institutions from the side of criminal groups, the correlation between tax avoidance and money laundering, as well as unfair competition among the subjects that wash away money and honest companies.

Keywords: money laundering, crime, globalization, Mecedonia

1. THE ROLE OF THE INTERNATIONAL REGULATION FOR PREVENTION OF THE MONEY PROCESS

Money laundering is a phenomenon that is increasingly endangering the global financial stability of states and society. Namely, money laundering is increasingly expanding its dimensions using the intensive processes of globalization, technological transformation and European integration. Starting from this, the role of international regulation, which does not only see this process as a marginal isolated phenomenon, is increasingly important, here a lot of attention is paid to it.¹ There are many international organizations and working groups involved in the fight against money laundering in the world. In general, these organizations and working groups can be divided into²:

- Organizations and groups that mainly deal with financial and supervisory issues (IMF, World Bank, Basel Committee, IOSCO - International Organization for Supervision of Securities Operations and IAIS - International Organization of Supervisors in the Insurance Sector);

* It is an improved full text of the paper which has been accepted and presented as a summary in the 5th International Congress on Accounting and Finance Research

** International Vision University, Faculty of Law, e-mail: nuredin@vizyon.edu.mk

¹ Quirk P. J. (1997). Money Laundering: Muddying the Macroeconomy. Finance and Development 34 (1) p.7-9.

² Trajkoski, G. (2011) Prevention of Money Laundering at Financial Institutions, Academic Press, Skopje, p.22

- Organizations and groups that act in the field of prevention and in the field of repression in the fight against money laundering (FATF, various regional working groups, the UN, the Council of Europe, the European Union, the Organization of American States and the Secretariat of the Commonwealth);
- Organizations and groups that mostly deal with legal issues, ie operate in the field of repression in the process of money laundering prevention (the Egmont group comprised of anti-money laundering units - FIUs and Interpol).

The European Union's directives have a special place in the international regulation. Namely, when considering the process of prevention of money laundering, special attention should be paid to the internal market of the European Union. This is a very complex issue. The internal market relies on so-called four freedoms (free movement of workers, goods, services and capital) within the member states of the European Union. Also, the relations of these countries with third countries that are not part of the EU are defined within the internal market. Especially sensitive is the area of free movement of capital as one of the four previously mentioned freedoms.

The free movement of capital presupposes the implementation of a portfolio and direct investment between individual countries without any restrictions. Also, this framework provides for free movement of funds (deposits) between different financial institutions located in the territories of different countries, as well as equalization of the rights and obligations of residents and non-residents in their work with financial institutions.³

The free movement of capital, which presupposes the abolition of a series of restrictive measures, can be a haven for criminal groups. They can abuse the above freedom and maximize their profits. For these reasons, the European Union has adopted three directives that give the basic directions and principles in the fight against money laundering. In this regard, the Member States of the European Union are obliged to apply the provisions of Directive 91/308 / EEC, where one of the requirements of this Directive is the clear and unambiguous criminalization of the money laundering activity. All entities that deal with money laundering are criminals and the institutions of the system should treat these entities in accordance with the provisions of the relevant laws (above all, the Law on Money Laundering Prevention and Criminal Code).⁴

The above Directive (91/308 / EEC) pays particular attention to credit and financial institutions and their role in the fight against money laundering. As the stages of placement and cover up of the money laundering process are most often carried out through the system of financial institutions, this Directive provides guidance on the following issues:

- customer identification;
- keeping their records;
- Suspicious transactions;

³ Ping H. (2004). New Trends In Money Laundering - From The Real World To Cyberspace. Journal Of Money Laundering Control 8 (1) p.48-55.

⁴ Directive of the Council of the European Community 91/308/EEC

- cooperation with the competent authorities responsible for combating money laundering (reporting);
- establishing adequate internal control systems;
- Training of employees in financial institutions.

This Directive rightly devotes the greatest attention to customer identification. Taa is performed at the client's first contact with the financial institution. The financial institution is obliged to identify the client when he wants to open an account or savings account or rent a safe deposit box.

Client identification must also be carried out in case it performs individual or several related transactions whose amount exceeds 15,000 euros. Regarding the activities in the field of insurance, identification should be carried out whenever the amount of the individual premium to be paid in any given year exceeds EUR 1,000. Credit and financial institutions are obliged to carry out identification of the client whenever there is suspicion of money laundering, regardless of the amount of the deposit or the transaction.

The Directive (2001/97 / EC)⁵, in turn, regulates financial institutions and includes exchange offices, fast money transfer providers, insurance companies and investment funds. This Directive shall also specify the entities which are obliged to apply the obligations arising out of its provisions. These entities are: credit institutions, financial institutions, auditors, external accountants, tax advisers, real estate agents, notaries, dealers, auctioners and casinos.

As regards customer identification, Directive 2001/97 / EC provides that institutions and persons subject to this Directive (in the 1991 Directive these entities are called credit and financial institutions) are not subject to the conditions for identification in cases where the client is a credit or financial institution covered by this Directive. In the cooperation section of the entities covered by this Directive, the forms of cooperation of notaries, auditors and tax advisors with the bodies responsible for combating money laundering are prescribed with other state bodies. The Member States of the EU are obliged in their regulation to make provisions according to which institutions and persons subject to this Directive refrain from carrying out transactions they know or suspect of being connected with money laundering until they receive the consent of the competent state organs. In the part of the supervisory function, this Directive provides that, in addition to credit and financial institutions, as well as stock exchanges, foreign exchange markets and financial derivatives markets are subject to control in the function of combating money laundering.

The 2001 Directive has made certain amendments to the Directive of 1991. But soon it became clear that there was a real need to adopt a completely new directive that would be in line with the modern trends in the field of money laundering.

The third directive of the European Parliament and the Council of the European Union was adopted on 26.10.2005 ie it is a Directive (2005/60 / EC), which represents a major step forward in the fight against money laundering. It is particularly important that a lot

⁵ Trajkoski, G. (2011) Prevention of Money Laundering at Financial Institutions, Academic Press, Skopje, p.35

of attention was paid to the client due diligence, which was not the case with the previous two directives.

Directive 2005/60 / EC should provide for regulation and prevention in the direction of:⁶

- the occurrence of money laundering poses a serious threat to the stability and reputation of the financial sector;
- the money laundering entities may abuse the free movement of capital, which is one of the basic features of the free European market; money laundering is a global problem; therefore, the measures for its suppression must be taken internationally and with a high level of coordination of national legislations and institutions of the different systems;
- the need to extend the definition of organized crime;
- Efficient anti-money laundering programs in financial institutions have led criminal groups to seek alternative methods, above all in the field of life insurance and services;
- the need for greater control over traders with products that are risky in themselves when it comes to money laundering;
- the need to pay attention to the relations between lawyers and their clients and to regulate the matter of business secret arising from those relations;
- the different degree of risk of money laundering in certain cases defines the need for simplified or strengthened implementation of the customer's knowledge policy;
- special monitoring of established relationships with politically exposed persons;
- enabling the client to identify himself / herself in front of the financial institution by means of the identification he had previously made with another financial institution;
- the obligation to notify suspicious transactions, which in certain cases determined by this Directive, may be neglected;
- the employees of the financial institutions reporting to the competent national authorities must be protected against threats and hostile activities by third parties;
- the existence of appropriate information systems that will easily and quickly enable the financial institution to obtain information whether it has established business relations with a particular entity or not - introducing appropriate penal provisions in national legislation in order to suppress the occurrence of money laundering, etc.

Regarding the conventions of the United Nations - UN, it can be pointed out that they also play a major role in the international regulation of this phenomenon. Namely, the United Nations as the world's largest organization is actively involved in the fight against organized crime, and thus in the fight against the phenomenon called money laundering.

⁶ Trajkoski, G. (2011) Prevention of Money Laundering at Financial Institutions, Academic Press, Skopje, p.35

This international organization has adopted several conventions in this field, and the most important are the Vienna Convention and the Palermo Convention.

The Vienna Convention, the full name of which is the United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, was adopted by the United Nations on 19.12.1988. This Convention for the first time posed the problem of laundering the proceeds of drug trafficking. The Vienna Convention has been adopted for the following reasons:

- the size and growing trend of illicit production, demand and trade in narcotic drugs and psychotropic substances;
- The unlawful supply brings huge financial gain and wealth to transnational criminal organizations allowing them to enter the structure of government, the legitimate business and financial world, and society at all levels and spoil and corrupt;
- persons engaged in illicit trafficking should be deprived of the profits generated by their criminal activity, thereby removing the motivation for performing the activity;
- the eradication of illicit traffic is a collective responsibility of all countries, and for that purpose a coordinated action within the framework of international cooperation is necessary;
- the importance of strengthening and increasing effective legal means for international cooperation in the field of criminal law on the prevention of international criminal activities of illicit traffic.

The Vienna Convention refers to the repressive segment of the process of preventing money laundering. It provides a broad definition and description of illegal drug trafficking activities and clearly imposes the need for criminalizing and sanctioning those activities. Since drug trafficking is a problem of international proportions, the Vienna Convention provides guidance on the jurisdiction of various legal systems that have powers in prosecuting specific cases of trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances.⁷

A very important point regulated by the aforementioned convention is the confiscation of proceeds acquired on drugs used in drug trafficking.⁸

Similar to the Vienna Convention, the Palermo Convention deals with issues of confiscation and extradition. In the part of the confiscation, special provisions are dedicated to international cooperation, disposal of confiscated property and legal jurisdiction. Also, this Convention pays great attention to mutual legal assistance. The provisions regarding the criminal procedure, ie the possibility of conducting joint investigations and transfer of the criminal procedure, have a significant role as well.⁹

⁷ Philippsohn, S. (2001). The Dangers Of New Technology-Laundering On The Internet. *Journal of Money Laundering Control* 5(1) p. 87-95

⁸ Taseva, S (2003) "Money Laundering", Skopje, p. 55

⁹ Michael F., (1994), "Money Laundering: Legal Issues", *Current Legal Issues Affecting Central Banks*, Vol.2, IMF, p.90

What the Palermo Convention makes the first comprehensive international document of this kind are the special provisions relating to the protection of witnesses. These provisions apply to victims of crime, as well as to persons who have participated in the activities of organized criminal groups.⁵⁶ Part of this Convention is dedicated to police cooperation between individual countries, as well as to training and technical assistance for police personnel. The Palermo Convention recommends that UN Member States, in accordance with the fundamental principles of their national law, reduce the opportunities for organized criminal groups to participate in legal markets with proceeds of crime in the future through appropriate legal, administrative and other measures.

A fairly important institution within the framework of international regulation is the recommendations of the FATF. Namely, the Financial Action Task Force (FATF) is an organization that was created by the seven most developed G7 countries at the Summit in June 1989. This Task Force Against Financial Means of Money Laundering was created as a result of the fact that money laundering took such a swing that began to pose a serious threat to financial systems around the world. FATF is not a permanent international organization, nor a body that adopts legally binding conventions, but an ad hoc grouping of governments and other entities around a single, but complex point: developing and monitoring convergent and comprehensive anti-money laundering strategies based on international cooperation, and at the same time they respect the requirements for strengthening the efficiency of the financial system and the requirements for the freedom to engage in legal financial transactions.¹⁰

Today, the FATF consists of representatives of 31 countries and two international organizations: the European Union and the Gulf Cooperation Council. The main goal of the FATF's action is to develop and promote appropriate policies to combat money laundering.

The basis for achieving this goal is the process of implementing the recommendations that are published in the FATF report. These recommendations should enable¹¹:

- the improvement of national anti-money laundering systems in accordance with the Vienna Convention. This means that it is necessary to criminalize money laundering in all its aspects, even when criminal activities are not related to drug trafficking, and the establishment of effective confiscation procedures.
- Strengthening the role of the financial system in the broader sense, ie strengthening the role of banks and non-banking financial institutions. The FATF's recommendations, together with the Basel Principles, should allow for the creation of procedures in financial institutions with regard to the identification of customers, the detection of unjustified and suspicious transactions, and the development of safe and modern transaction execution mechanisms.

¹⁰ Directorate for Prevention of Money Laundering (2014) "Money Laundering Strategy Strategy", Skopje, p.212

¹¹ Trajkoski, G. (2011) Prevention of Money Laundering at Financial Institutions, Academic Press, Skopje, p. 45

- Strengthening international cooperation, both at administrative and judicial level. The cooperation at the administrative level takes place through the exchange of information on international cash flows. Collaboration at court level takes place through the encouragement and development of joint action in the processes of investigation, confiscation and extradition.

2. GUIDANCE AND RECOMMENDATIONS FOR PREVENTION OF MONEY LAUNDERING IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

The creation of mechanisms for preventing money laundering is a challenge that the Republic of Macedonia faces as well. In the direction of defining the situation and recommendations in this area, an anonymous interview was conducted in this work with several persons who are directly or indirectly involved in the process of prevention of money laundering. This interview covers issues that will give a picture of the care of the Republic of Macedonia in regulating the process of prevention of money laundering:

How much are the legal regulations for preventing money laundering?

Are legal regulations sufficient to set international standards?

What is the role of the banks' management in the fight against money laundering?

What is the role of the regulation and control bodies?

What is the role of the person in charge of monitoring the compliance with the regulations?

According to the current legal framework, a good framework for creating a mechanism for preventing money laundering was created. Here special emphasis is put on the European directives, as well as on the recommendations of the Financial Action Task Force in the direction of creating a single global mechanism for facing the new challenges. Special emphasis is placed on the banks as they are the basic institution through which money laundering is most often done, and the use of new technologies (computers and the Internet) is difficult to detect. Banking management is increasingly attuning to the fight against money laundering.¹²

This is due to the national and international regulations in this field, which sets new tasks and responsibilities for management. Namely, with the increase in the number and types of financial products and services, as well as the emergence of new risks of exposure to money laundering, this issue is increasingly subject to the interest of the management of banks.

The great importance attached to the regulatory and controlling bodies of the banks' management, and as a result, the increase in the accountability of the banks' management resulted in greater attention to the monitoring and testing of money laundering prevention

¹² Jeffrey R, (2003), Karapara Aklayıcıları, Arion Yayınevi, Çev. Ayşe Emengen, İstanbul.p. 136

systems and their control. The key to successful monitoring and testing of systems lies in the active role of the banks' management, as well as the functioning of the feedback for the need to improve and perfect the existing systems. Regarding the role of the regulation and the control authorities, it is necessary to emphasize their commitment to greater use of the approach to combating money laundering from the aspect of risks, as well as to pay more attention to the cooperation between the commercial banks and their control bodies. Human and material resources must be set up, ie organized in a way that enables the financial institution to carry out all activities related to business relations with the clients. In this regard, the fact that the financial institution must decide which transactions or clients bear the greatest risk must be emphasized and optimization of the time required to carry out investigations must be made. Despite the existence of international directives, norms and standards, national legislation should treat money laundering issues in accordance with its needs. Also, the growing application of technology must be emphasized in order to detect suspicious transactions, ie to install money laundering prevention software at national level, which will enable effective fight against money launderers. Namely, these criminal entities know that they can be discovered while doing money laundering and trying to cover up their activities. However, certain features of money laundering can not be concealed by simply changing the frequency, amount or type of transaction. The technology that provides a more comprehensive analysis of the risks of money laundering will contribute to the avoidance of expensive investigations of legitimate transactions.

It is also expected to increase the importance of the Financial Intelligence Directorate and internal auditors. Here, the role of the authority in charge of processing and analyzing reports for cash, related and suspicious transactions is emphasized, which will enable direct placement of information from financial institutions to the judicial authorities, which will lead to acceleration of procedures and greater efficiency in the functioning of the regulatory authorities.

3. CONCLUSION

The globalization of the world economy emphasizes the role of institutions for the prevention of money laundering. Namely, it comes to the conclusion that the complex organization of economies in conditions of a market system, as well as the connection of the national economies, require greater knowledge, alertness and cooperation in the direction of reducing the possibility of using the weaknesses of the financial system and entering illegally acquired money. It is characteristic to note that both developing and developed countries face the problem of illegal activities, tax evasion, money laundering fraud, and therefore appropriate actions are needed in order to strengthen all the competent institutions involved in preventing and the detection of financial crime. For these reasons, the regulatory and financial institutions must take appropriate measures and activities in the function of protecting the money laundering system. It is important to note that the consequences caused by money laundering also affect the macroeconomic and microeconomic plan, where there is a causal link. Namely, if money laundering originates from a macroeconomic level, it can further spill over at a micro level, and the final effect is a causal link that is further reflected in the stagnation and decline of all segments of the economy from macro to micro level.

The negative impact of money laundering in the economy is particularly pronounced and rising during the transition, privatization and other changes, where capital ownership is changed, the restructuring of the management structure, bankruptcy and liquidation. Although the impact of the negative economic effects of money laundering can be difficult to measure, it is clear that such activities have a detrimental impact on the development of the national economy, primarily economic growth, reduced economic productivity in the real sector, incitement to crime, corruption,

The problem of money laundering should be approached as a complex phenomenon that threatens the world economy. Although it is difficult to control this phenomenon, especially in countries such as the Republic of Macedonia, however, with the adoption of several legal regulations,¹³ it is on the right track to create a legal functional framework in line with international standards. This legislation should allow for the creation of active measures that will improve the money laundering prevention system and will enable the strengthening of the financial system and control over financial transactions taking place in its territory.

REFERENCES

Efremova, V., Tsvetanov V., (2008) "Strategy for Prevention of Money Laundering and Financing of Terrorism", Skopje

Directorate for Prevention of Money Laundering (2014) "Money Laundering Strategy Strategy", Skopje.

Directive of the Council of the European Community 91/308/EEC

Jeffrey R, (2003), Karapara Aklayıcıları, Arion Yayınevi, Çev. Ayşe Emengen, İstanbul.

Quirk P. J. (1997). Money Laundering: Muddying the Macroeconomy. Finance and Development 34 (1)

Philippsohn, S. (2001). The Dangers Of New Technology-Laundering On The Internet. Journal of Money Laundering Control 5(1)

Ping H. (2004). New Trends In Money Laundering - From The Real World To Cyberspace. Journal Of

Money Laundering Control 8 (1)

Michael F., (1994), "Money Laundering: Legal Issues", Current Legal Issues Affecting Central Banks, Vol.2, IMF,

¹³ Efremova, V., Tsvetanov V., (2008) "Strategy for Prevention of Money Laundering and Financing of Terrorism", Skopje, p.24

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Trajkoski, G. (2011) *Prevention of Money Laundering at Financial Institutions*, Academic Press, Skopje.

Taseva, S (2003) "Money Laundering", Skopje.

BUSINESS SIMULATION GAMES MAIN ROLE IN THE IMPROVEMENT OF STUDENTS' CLASS ACHIEVEMENTS: A CASE STUDY*

Daniel MAGUETA**

Cláudia Miranda VELOSO***

Pedro TADEU****

ABSTRACT

Nowadays skills and knowledge required by businesses and the background that new students bring to higher education when they arrive at this education level are very different from those existing decades ago. Labor market demands are progressively more challenging and many of the jobs that will hire more employees in the future are still nonexistent today. In this study we present the method and the effects of the application of a Business Simulation Game applied to a course of Accounting and Management Control. In our findings we show that this approach can be efficient at this education level in terms of learning achievements and students motivation improvement. Analyzing the data collected through surveys applied at the end of the course, we estimate how students recognize the impact on how playing the game improve their skills and knowledge. Results show that this methodology works as an incitement to study and learn outside the classroom and that throughout the simulation method students identify conducts of learning and progress. The main conclusions point to the exceptional usefulness of simulation techniques with a massive potential in courses in the management area.

1. INTRODUCTION

Playing, an activity as old as the human being, practice in earlier civilizations and still continues as an important activity throughout the centuries and nowadays. There are several studies focus on the importance of playing no matter the age, no matter the subject. Most of the times we have associate to the act of playing the game itself, in several ways: physical board, digital, offline or online. Game has been progressively being extended and enriched, going out of a mere form of entertainment and relaxation, to performance as a relevant and functional tool inside and outside the classroom in the area of education, and also in other areas, like healthcare, sustainability, government, transportation, and business. Through the game, as a source of pleasure but also of knowledge construction, we can acquire and increase several skills, like creativity, problem-solving capacity, memory, conceptions, social skills (Stanton-Chapman, 2015; Zigler & Bishop-Joseff, 2006). Searching for studies in libraries, physical or digital, we are able to find authors that had study the importance and the relations between the act of playing and the developing of a critical mind, creativity, and improvement of people's attitudes nowadays, since young ages until adults (McGonigal, 2011). Also is rather consensus that this helps to achieve more and better soft skills, something so important at the present

* It is an improved full text of the paper which has been accepted and presented as a summary in the 5th International Congress on Accounting and Finance Research

** GOVCOPP ESTGA; University of Aveiro Portugal, dmagueta@ua.pt

*** GOVCOPP; UNIAG ESTGA; University of Aveiro Portugal, cmv@ua.pt

**** Polytechnic Institute of Guarda (IPG) Portugal, ptadeu@ipg.pt

time, adding the both positive and negative reinforcements encourage repetition of behaviors, as operant conditioning (Skinner, 1938).

In 1928 Jon Von Neuman start the Theory of Games, showing that most of the social events related with economy and business could be interpreted by strategic games, gamification help to improve this with the possibility for the test of hypothesis. This behavior, test of hypothesis, should be normal and the intention to pursue new goals should be always in the student's mind. Recently, social and economic crisis reveal some fragility among youngsters when dealing with money and business (Tadeu & Paiva, 2014), so we, as teachers and investigators, should integrate in our classes different tools that will help the next generation to improve their abilities in the so called soft skills. The tendency will push more the button upon the *soft* rather than the *hard* skills in academic environment.

In the middle of 2000s the meeting between web technologies, digital business and online games, give arise to the beginning of an idea of Gamification, *stated as the use of game designs in non-game contexts*. (Guhl, 2017), later gamification *started to attract widespread attention in non-gaming contexts in 2010* (Zichermann & Cunningham, 2011). Adding to this changes, new technologies and the developing of hardware: smartphones, tables, and computers, helps to practice the activity of playing everywhere, at any time, establishing new and different non-game situations, *we play games while traveling, while relaxing, or while at work, simply to create enjoyable experiences for ourselves and for others* (Robson, 2015).

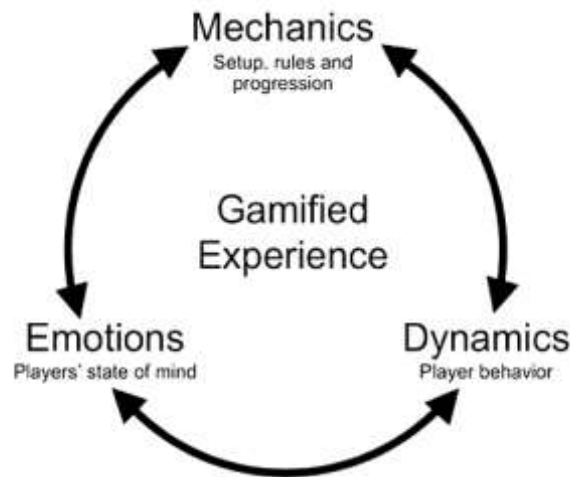

Figure 1: MDE: framework of gamification principles (from Robson, 2015)

The Figure 1 shows the relationship between the gamification principles, dynamics, mechanics and the most important, the emotions of the user. The connections within this three principles will determine the positive or negative experience, but always having an important focus on the player emotions. *The adrenaline rush resulting from surviving a vicarious adventure or mastering a mental challenge and the associated dynamics is more important than the rules that make them possible* (Lazzaro, 2004).

2. DATA AND METHODOLOGY

In Portugal, in the year 2014/15, new higher education Degrees, with the duration of two years, corresponding to 120 ECTS, were created by the law DL n° 43/2014. These Degrees are a level 5 professional diploma of the National Qualifications Framework and area distributed in three formation constituents: General and Scientific Education (up to 30%); Technical Training (minimum 70%); Training in Working Context (Internships). Teaching techniques' in these Degrees aren't projected to be a simple imitation of what is adopted in the undergraduate three years' Degrees (Bachelors) with 180 ECTS. The course in which the BSG was applied is part of the curriculum of one of these new Degrees.

Students should play the game Virtonomics (<https://virtonomics.com/>), a free online simulation game that permits training with a business strategy game based on real world economy, business, entrepreneurship and management philosophies. The game is similar to other business simulation games such as SimBrand or MarkStrat. The main objective is to build a profitable and competitive business. Each player receives a starting capital, which can be used to advance the virtual corporation according to their own unique scenario and permit to customize their business goals, strategies and tactics. Students were grouped in teams of three, in the first semester of the 2016/17 academic year, and each team should play the BSG for the entire duration of the course. They must do it outside of class, while the contents were being taught in the classroom. In order to be able to play the game, they have to meet or use online systems (e.g. Skype) to study the progression of the virtual company, make decisions and implement them.

Each team must submit a report based on the evolution of the virtual firm, on the consequences of their decisions and on generated output such as tables, graphs, at the end of the course. They should describe in a correct manner the events they present, thus demonstrating they could perceive why certain movements happened and connecting them to their results. The objective is to allow them to show they identify the causes and effects of the decisions, while, at the same time, notice how technical and theoretical concepts could help them to achieve superior outcomes. Reports assessment were not made taking into account the profit or loss of the virtual firm, but rather on how students understood and explained the way their decisions led to those results.

The research design aimed to capture data from students' use of BSG during the duration of the semester permitting to assess if this action promotes students' independent effort and skill and knowledge enhancement. A questionnaire was sent to the students at the end of the semester, after the grades were published, and included two sections. One of basic demographic data and other with sentences that should be replied using a Likert scale from "Completely disagree" (1) to "Completely agree" (5).

The profile of the students can be seen in Table 1 and it's possible to perceive that they represent the typical student of this type of Degree. Students are somewhat different from the undergraduate Degrees, namely at age level, being in this groups slightly higher. From the 18 students who answered the questionnaire (from a universe of 23 students registered in the course and who participated in the BSG) is possible to verify that they are mostly

female students (66.67%), which is characteristic of higher education in Portugal, particularly in Degrees not related to Engineering.

Table 1. Distribution of course students

Gender		
Male	6	33,33%
Female	12	66,67%
Work Before		
Yes	12	66,67%
No	6	33,33%
Age (avg)	22,5	
Grade Average	12,78	

Another interesting detail is the number of students working or that have already had a worked, that in this course represents two-thirds. It will be curious to understand to which extent this type of approach, through simulation, can influence persons who have had real experience. We can verify that the age average of 22.5 years is a little higher than that of a typical 2nd year of the traditional undergraduate students (around 19 years), confirms how this type of instruction can reach a rather differentiated public. This could also support the idea that there is a need for differentiated techniques of learning and knowledge transmission.

3. RESULTS AND ANALYSES

The summary of the results obtained in the principal questions investigated in the surveys can be observed in table 2. From the analysis of the averages, it can be shown that in a global way students consider that the game has been an extremely constructive experience. In fact, considering the scale center value and analyzing the deviations from it, it can be seen that the responses have very relevant deviation magnitudes from the scale mean. These positive deviations oscillated from 11.11% to 50%. The case of the two particular situations where the deviations are negative, they will be discussed in a little more detail below.

Table 2. Averages and mean deviation

Topic	Mean	% from Middle	Std Dev
1. Better understand class concepts	3,67	22,22%	0,840
2. Participate more attention in class	3,33	11,11%	0,767
3. Face labor market more comfortable	3,39	12,96%	0,979
4. Easy to play	2,72	-9,26%	1,074
5. Enjoy playing	3,83	27,78%	0,786
6. Learn new concepts	3,67	22,22%	1,029

7. Innovative class experience	4,5	50,00%	0,618
8. Good idea	4,11	37,04%	0,963
9. SBG should be demanding in classes	3,61	20,37%	0,778
10. SBG should be optional in classes	3,39	12,96%	1,614
11. Lost time not compensated by new learnings	2,22	-25,93%	1,215
12. Counseling other school colleague to play	3,89	29,63%	0,840
13. High level of commitment	3,94	31,48%	0,767
14. Better understand how different subject interact	3,72	24,07%	0,979

Students consider that the game was positive to facilitate understanding of the concepts transmitted during classes (1) and, at the same time, allowed them to participate in the classes with more attention (2). It is therefore reasonable to say that the game contributed so that the knowledge and the motivation of the students evolved in a positive way due to the simulation game. It is also possible to state that the use of the game was recognized in a positive way to obtain knowledge of new concepts not addressed in classes (6) with an average of 3.67, thus showing how the game allows the acquisition of knowledge, but also how it could function as a promoter of students' autonomous work. It can also be verified that the relationship between the time spent outside the room and the knowledge obtained is positive (11), since the dedicated effort in BSG is not considered a waste of time, presenting an average of 2.22. This is one of the two situations with negative deviation, but in this case a negative deviation from the mean value is positive.

The game was considered an innovative activity (7). Students answers achieve here the maximum of all questions, reinforcing the idea that other courses pedagogical techniques are still quite traditional. The students also show that the game was very motivating for them (5), since they liked to participate in this pedagogical technique, with this answer averaging 3.83. At the level of the promotion autonomous work out of class, the game is a useful tool to promote this goal. The average of the students' responses to the out-of-class commitment (13) that the game demanded from them was 3.94, which represents a value 31.84% above the central one. This commitment was also required since the students considered the game not very easy (4), with an average of 2.72. In fact, the game involves a great learning curve, not being easy to start and see results immediately. Another fact that led students to consider the game is difficult was the fact that this simulator was not available in the Portuguese, obliging students to play in English. In any case, the fact that the game was in English was itself one of the attractions of the game and that allowed to develop one of the crucial skills for the managers of the future.

In an analysis at the gender level, the differences in the 8 main questions analyzed in the previous paragraphs can be seen in table 3. There are not very significant differences between the male and the female students in the way they globally look at the game in a positive way. Even though, the two most significant differences are in question 1, if the game has helped to better understand the concepts of the classes, in which women consider a higher impact of the BSG (3.83 vs 3.33), but in both genders the answers are positives, and in question 7, regarding the time lost, where again female students show a better result (2.08 vs. 2.5), again, being below the central value, both the responses of

female and male are positive regarding the application of the BSG pedagogical method.

Table 3. Gender differences

<i>Index</i>	<i>Male</i>	<i>Female</i>
Q1. Better understand class concepts	3.33	3.83
Q2. Participate more attention in class	3.5	3.25
Q3. Easy to play	2.5	2.83
Q4. Enjoy playing	3.83	3.83
Q5. Learn new concepts	3.83	3.58
Q6. Innovative class experience	4.5	4.5
Q7. Lost time not compensated by new learnings	2.5	2.08
Q8. High level of commitment	4	3.92

To verify if the differences between genders are statistically significant we perform the nonparametric test, Mann-Whitney test, that allows us to compare the groups without making the assumption that values are normally distributed. The null hypothesis of this test states that the medians of the two samples are identical. The results of the test can be seen in table 4. It's possible to see that in four of the eight variables exhibit a no significant difference in the genders (and in the groups averages).

Table 4. Gender differences - Mann-Whitney U Test

<i>Index</i>	<i>Sig.</i>	<i>Decision</i>
Q1. Better understand class concepts	0.194	Retain null hyp.
Q2. Participate more attention in class	0.443	Retain null hyp.
Q3. Easy to play	0.075	Retain null hyp.
Q4. Enjoy playing	0.000	Reject null hyp.
Q5. Learn new concepts	0.004	Reject null hyp.
Q6. Innovative class experience	0.003	Reject null hyp.
Q7. Lost time not compensated by new learnings	0.000	Reject null hyp.
Q8. High level of commitment	0.115	Retain null hyp.

Asymptotic significances are displayed. The significance level is 0.05.

Differences between students that are working or have worked for a minimum period of 3 months and students with no kind of previous working contact are presented at table 5. It is interesting to discover that, as a rule, there are slight differences favorable to those who have previous working experience. In five of the eight variables in analysis, students with working experience value the game experience more than students who have not yet done any business activity. These figures further reinforce the potential of using these

pedagogical techniques, since even those who have already contacted with the real world see their use as a supplementary importance.

Table 5. Working Experience Differences

<i>Index</i>	<i>Work</i>	<i>Not Work</i>
Q1. Better understand class concepts	3.67	3.67
Q2. Participate more attention in class	3.33	3.33
Q3. Easy to play	2.92	2.33
Q4. Enjoy playing	4	3.5
Q5. Learn new concepts	3.83	3.33
Q6. Innovative class experience	4.67	4.17
Q7. Lost time not compensated by new learnings	2	2.67
Q8. High level of commitment	3.83	4.17

Again, to verify if the differences between working and non-working groups are statistically significant the Mann-Whitney test is used. The results of the test can be seen in table 6. It's possible to see that only two of the eight variables exhibit a non-significant difference between the two groups.

Table 6. Working Experience Differences - Mann-Whitney U Test

<i>Index</i>	<i>Sig.</i>	<i>Decision</i>
Q1. Better understand class concepts	0.158	Retain null hyp.
Q2. Participate more attention in class	0.000	Reject null hyp.
Q3. Easy to play	0.075	Retain null hyp.
Q4. Enjoy playing	0.000	Reject null hyp.
Q5. Learn new concepts	0.004	Reject null hyp.
Q6. Innovative class experience	0.003	Reject null hyp.
Q7. Lost time not compensated by new learnings	0.000	Reject null hyp.
Q8. High level of commitment	0.000	Reject null hyp.

Asymptotic significances are displayed. The significance level is 0.05.

4. PRINCIPAL COMPONENT DATA ANALYSIS

In order to condense our data and express the multiple variables in a smaller number, for example due to the fact that some of them are redundant, we performed a Principal Component Analysis (PCA) thus summarizing our data in fewer "factors", but keeping the maximum of the contained variation in the original variables. In table 7 we can see the correlation matrix, and by analyzing it, is possible to notice that the correlations between the variables are moderately correlated to each other, which is important to perform this type of analyzes. When variables present very low correlations the use of this methodology usually does not produce significant results. In our case we have several correlations above 0.5, so we can consider the data as suitable for the application of this technique.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Table 7. Correlation Matrix

	Q1	Q2	Q3	Q4	Q5	Q6	Q7	Q8	Q9	Q10	Q11	Q12	Q13	Q14	Q15	Q16
Q1	1.0000															
Q2	0.3651	1.0000														
Q3	0.3477	0.5475	1.0000													
Q4	0.7127	0.5855	0.5691	1.0000												
Q5	0.6804	0.5963	0.5500	0.8729	1.0000											
Q6	0.5661	0.2481	0.2214	0.6658	0.6472	1.0000										
Q7	-0.2112	0.4838	0.0951	-0.0205	-0.1254	-0.3131	1.0000									
Q8	0.6058	0.4740	0.2764	0.3932	0.6007	0.4410	0.1097	1.0000								
Q9	0.0259	0.4828	0.0270	0.2217	0.0847	0.0000	0.5615	0.3500	1.0000							
Q10	0.3402	0.3727	0.3548	0.2182	0.5000	0.2774	0.2195	0.8833	0.2328	1.0000						
Q11	0.5963	0.6009	0.7245	0.7777	0.7789	0.6319	0.1704	0.7121	0.3190	0.6816	1.0000					
Q12	0.2401	0.4274	0.4970	0.3690	0.3431	0.1835	0.1591	0.2260	0.1867	0.3186	0.3651	1.0000				
Q13	0.4845	0.2654	0.4295	0.8028	0.6923	0.5925	-0.2735	0.2390	0.2185	0.1385	0.5755	0.5322	1.0000			
Q14	0.5351	0.5069	0.0660	0.3788	0.4723	0.2063	0.0433	0.4318	0.1125	0.2007	0.3083	-0.3412	-0.0294	1.0000		
Q15	0.4485	0.3024	0.6028	0.6271	0.5353	0.4219	-0.0398	0.3046	0.2683	0.3099	0.6024	0.8078	0.8325	-0.2275	1.0000	
Q16	0.5732	0.3517	0.4634	0.4535	0.6927	0.4206	-0.0898	0.8275	0.0927	0.8799	0.7055	0.5244	0.4533	0.1413	0.5506	1.0000

The PCA allows us to identify which components we must keep from the original variables. Analyzing the eigenvalues associated to each of the components we can verify that the first 4 components have a value above 1, which according to the Kayser Rule is the recommended value for maintaining this component. If the factor has an eigenvalue below 1, it means that this factor accounts less variation than any of the original variables, so it should be discarded.

In table 8 the eigenvalues and the proportion of variation for the components are presented. In the case of the first component, it presents a high eigenvalue (7.42) and explains 46.37% of the total variation of the existing data in the original variables, being both very good figures and thus, being important to maintain this component. Following the Kayser rule and maintaining the first 4 factors in the analysis we can see that 82.94% of the total variation is explained by these factors, thus allowing a significant reduction in the number of variables and the complexity associated with their analysis.

Table 8. Components of PCA

Component	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Comp1	7.41927	5.14548	0.4637	0.4637
Comp2	2.27379	.206338	0.1421	0.6058
Comp3	2.06745	.557594	0.1292	0.7350
Comp4	1.50986	.581245	0.0944	0.8294
Comp5	.928611	.357928	0.0580	0.8874
Comp6	.570683	.153163	0.0357	0.9231
Comp7	.41752	.0614307	0.0261	0.9492
Comp8	.35609	.0988671	0.0223	0.9715
Comp9	.257222	.155198	0.0161	0.9875
Comp10	.102024	.0569746	0.0064	0.9939
Comp11	.0450494	.00793286	0.0028	0.9967
Comp12	.0371165	.0241545	0.0023	0.9990
Comp13	.0129621	.0106102	0.0008	0.9999
Comp14	.00235184	.00235184	0.0001	1.0000
Comp15	0	0	0.0000	1.0000
Comp16	0	.	0.0000	1.0000

The same information can be observed in figure 1 that shows the scree plot relative to the different factors after the application of the PCA technique. We can easily see that the eigenvalues of the first four factors are greater than 1 (red line), and that after this component, the remaining values are less than one and with a very significant zero approximation.

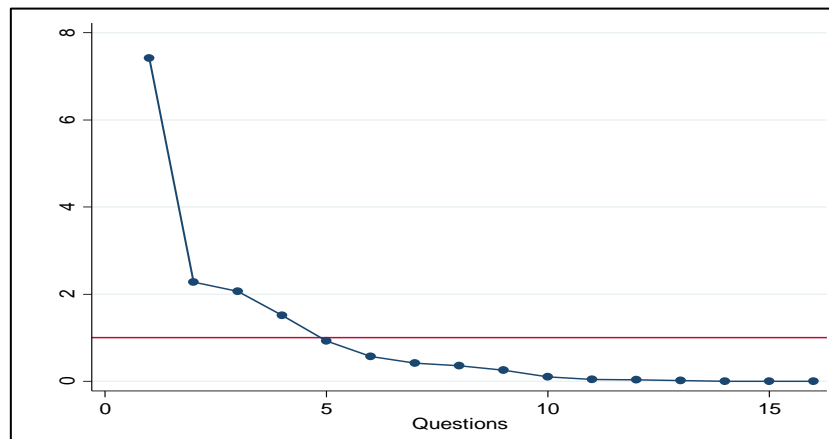

Figure 1. Scree plot of eigenvalues aft

After the rotation using the orthogonal varimax technique we obtained the loadings, basically the correlation between original variables and components. The Rotated values for the 4 components can be seen below in table 9. The correlation values below 0.3 are left blanks in order to facilitate the observation of the main effects.

Table 9. Principal components/correlation

Variable	Comp1	Comp2	Comp3	Comp4	Unexplained
Q1					.2701
Q2			0.4468		.1652
Q3					.4693
Q4	0.4571				.04525
Q5	0.3512				.1195
Q6	0.3160				.3531
Q7			0.6195		.1431
Q8		0.5070			.06848
Q9			0.5099		.3967
Q10		0.6076			.02514
Q11					.1399
Q12				0.4955	.186
Q13	0.3998				.1334
Q14				-0.6084	.1004
Q15				0.4203	.07407
Q16		0.5097			.03994

Rotated components (blanks are abs(loading)<.3)

Rotation: orthogonal varimax (Kaiser off)

Rho = 0.8294

Due to poor correlation, questions Q1, Q3, Q11 are been drop out. The first component has very high loadings on Q4, Q5, Q6 and Q13, the second component presents high loadings on questions Q8, Q10 and Q16, the third component has high loadings on Q2, Q7 and Q9, and finally the forth component shows high loadings with the variables of Q12, Q14 and Q15. The Rho of 0.8294 indicates that the model his able to explain the majority of the information of the original model, showing that it's possible to concatenate de data without the loss of many information.

In the last column is possible to see the percentage of variation that is still unexplained for each variable. The overall values are low, which are, in this situation, very good figures and joint with the analysis of the loadings, important to show that the overall relevance of questionnaire applied is rather good.

The component loadings for the two first components can be seen on figure 2. The variation on component one occurs between the values 0 and 0.4, while the variation for the loadings in component two is registered between -0.4 and 0.6. It's possible to see how the original 16 questions loads on the axis of the two components that present the wider range of variations.

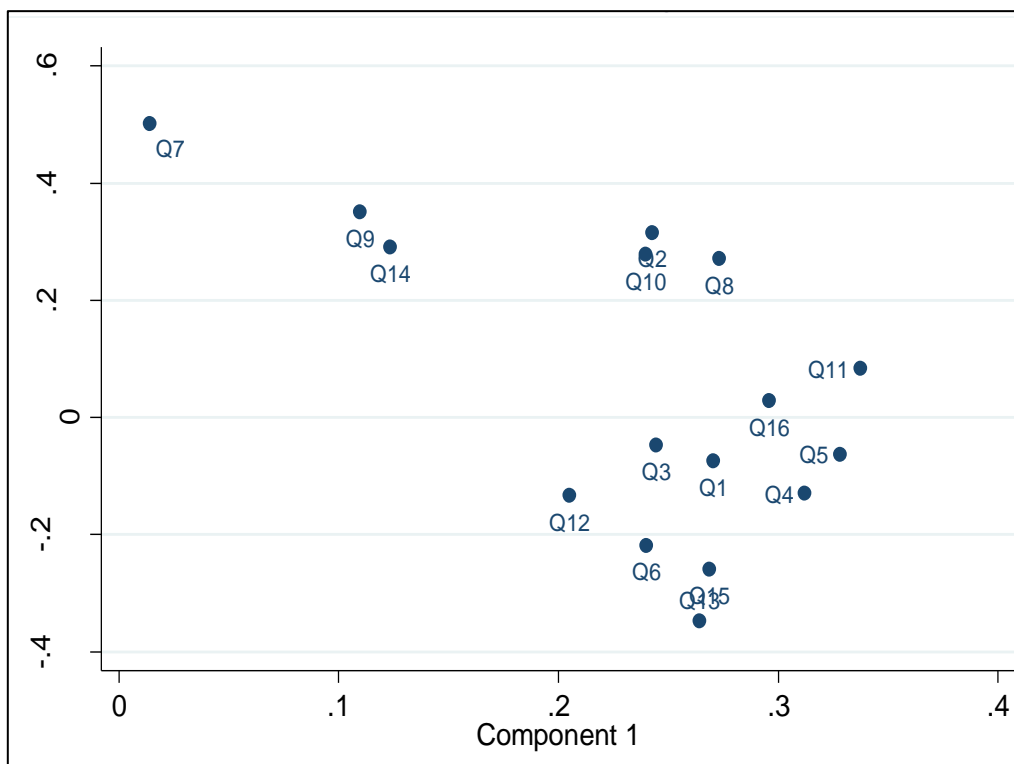

Figure 2. Scree plot of eigenvalues after pca

In table 10 the predicted values for the variables in relation to the four components our analysis point that should be retained are presented.

Table 10. Predicted Value

Variables	Comp1	Comp2	Comp3	Comp4
Q1	0.2706	-0.0748	-0.2870	0.0487
Q2	0.2427	0.3154	0.0918	0.3194
Q3	0.2446	-0.0472	0.1902	0.0673
Q4	0.3122	-0.1302	-0.0663	0.3491
Q5	0.3281	-0.0630	-0.1704	0.0918
Q6	0.2401	-0.2189	-0.2274	0.0472
Q7	0.0142	0.5018	0.3375	0.1773
Q8	0.2732	0.2703	-0.1593	-0.3245
Q9	0.1097	0.3509	0.2724	0.2310
Q10	0.2397	0.2778	-0.0073	-0.4971
Q11	0.3374	0.0829	-0.0024	-0.0004
Q12	0.2052	-0.1339	0.4633	-0.1067
Q13	0.2643	-0.3481	0.1145	0.1738
Q14	0.1235	0.2910	-0.4813	0.2760
Q15	0.2688	-0.2594	0.3386	-0.0078
Q16	0.2961	0.0281	-0.0183	-0.4511

5. CONCLUSIONS

This was the first that this type of methodology was applied in this course and it was made in a very specific context and class. It is however possible, to draw enough conclusions and establish directions for the future.

The application of this type of methodology unquestionably gives an added value to traditional approaches and is extremely positive for helping to accomplish the desired goals. Primarily, it allows the consolidation of the knowledge transmitted in the class environment; secondly it allows the development of students' inquisitiveness and the promotes their autonomous work and their desire to know more. Finally, allows the development of some extremely relevant skills such as working in a group or the improvement of the English language.

The application of these new methodologies are still applied in a scarce number of courses and schools, both in Portugal and in other countries all over the world. This is even more apparent in courses in the management area, but the potential in this area is remarkable. In the future, considering the maintenance of the application of this methodology, there is a need to consolidate the application of this game or other similar ones.

In the future, the goal is to use this methodology not only in this new two year degrees but also in courses taught in undergraduate degrees, since the potential also exists for this level of education. It is also intended to make *a posteriori* analysis, but also an *a priori* one, and to be able to compare the evolution of the student's opinions and competences regarding the use of this methodology. It's also an objective to be able to compare if the potential is equal in different levels of higher education in Portugal.

REFERENCES

- Guhl, A. (2017) Gamification across borders: The impact of culture, Master Thesis, University of Gothenburg School of Business, Economics and Law.
- Lazzaro, N. (2004). *Why we play games: Four keys to more emotion without story*. Oakland, CA: XEODesign.
- McGonigal, J. (2011). *Reality is broken: Why games make us better and how they can change the world*. Penguin.
- Robson, K., Plangger, K., Kietzmann, J. H., McCarthy, I., & Pitt, L. (2015). Is it all a game? Understanding the principles of gamification. *Business Horizons*, 58(4), 411e420.
- Skinner, B. F. (1938). *The behavior of organisms: An experimental analysis*. New York: Appleton-Century.
- Stanton-Chapman, T. (2015). Promoting Positive Peer Interactions in the Preschool Classroom: The Role and the Responsibility of the Teacher in Supporting Children's Sociodramatic Play. 43(2), 99-107. doi:10.1007/s10643-014-0635-8
- Tadeu, P. & Paiva, T. (2015) Gamenship – An Innovative Project To Improve Entrepreneurship Competences, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 174, pp 1829-1833, <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.844>
- Zichermann, G., & Cunningham, C. (2011). *Gamification by design: Implementing game mechanics in web and mobile apps*. San Francisco: O'Reilly Media.
- Zigler, E. & Bishop-Josef, S. (2006). The Cognitive Child Versus the Whole Child: Lessons From 40 Years of Head Start. In *Play = Learning: How Play Motivates and Enhances Children's Cognitive and Social-Emotional Growth*. Oxford: Oxford University Press.

THE HUMAN CAPITAL SATISFACTION AND ITS IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE: AN APPLICATION THE CAF MODEL TO HEIS*

Cláudia Miranda VELOSO**

Daniel MAGUETA***

Pedro TADEU****

Domingos Augusto LUNGA*****

ABSTRACT

The emergence of new technologies as well as of national and international economic and political crises, demand new challenges for Higher Education Institutions (HEIs) operating in an international context of profound and irreversible changes that affect their competitive strategy and sustainability. In this sense, one of the characteristics necessary for HEIs is the ability to reinvent their way of acting that is, to seek new ways to undertake, create opportunities and develop strategies that support high performance and organizational competitiveness, with special attention to human capital as a key factor in the efficient implementation of its strategy. In this regards, professional satisfaction adopts a growing interest in understanding the quality of professional life and its influence on strategic management and organizational competitiveness. High job satisfaction contributes to the professional finding meaning in their professional activity and adopting positive attitudes towards organizational performance. In this perspective, the work intends to measure the level of satisfaction of professionals of the Public Angolan HEIs by application of the CAF model 2006, also aims to evaluate the reliability of the application of this scale to HEIs in Angola as a strategic tool of evaluation of the job satisfaction for Angolan HEIs. The findings of this study show that the model can be applied with confidence to Angolan HEI, in additionally the level of professional satisfaction is positive and allows to understand the determinants of job satisfaction and their mastery in the strategic management and competitiveness of the HEIs of Kwanza South Province. Besides, the CAF model can be a useful tool for HEI to help them get to know each other better and move toward the path of quality, in an endless search for continuous improvement translated into excellent organizational performance.

Keywords: Human Capital; Higher Education Institution; Strategic Management; Competitiveness.

1. INTRODUCTION

The current society requests important challenges to all organizations, in particularly to Higher Education Institutions (HEIs,) asks challenges in several issues: technological, managerial, academic and economic. The sustainability and organizational performance are getting more, and more, relevance for presently organizations, which compete in a global and extremely dynamic market, while new technologies arise every day implying news methods and procedures in society and also in classroom (Tadeu & Brigas, 2018). Phenomenon as Globalization, international competition, changing customers' demand,

* It is an improved full text of the paper which has been accepted and presented as a summary in the 5th International Congress on Accounting and Finance Research

** GOVCOPP; UNIAG ESTGA; University of Aveiro Portugal, cmv@ua.pt

*** GOVCOPP ESTGA; University of Aveiro Portugal, dmagueta@ua.pt

**** Polytechnic Institute of Guarda (IPG) Portugal, ptadeu@ipg.pt

***** Domingos Augusto LUNGA Institute Superior Polytechnic of Kwanza South Angola, dlunga23@gmail.com

innovation and technology advancements incite rapidly and dynamic changing in the economic environment forcing organizations to adopt strategies that improve competitiveness and organizational sustainability. Therefore, to compete and retain in an international environment so competitive and dynamic, the organizations need to continually and systematically improve their performance by innovating their products/services and processes, reducing costs, enhancing quality and productivity. According to several studies (Allui & Sahni, 2016; Brito & Oliveira, 2016; Besma, 2014; Bontis, 1996; Dahie & Mohamed, 2017; Hasani & Sheikesmeili, 2016), human capital may be the first sustainable competitive advantage that an organization has in the ever globalized environment. Moreover, Hasani and Sheikesmeili (2016) completes that, more than ever before, human capital is more important than new technologies or financial and material resources. Indubitable, the Human resources are the main factor for keeping the organization in the market. Aware that human capital is the key element of organizational competitive advantage, it is important to define and implement a strategy that effectively involves the organization's professionals in improving the organizational performance. In short, it is extremely necessary to implement human resources strategic management and adapt and coordinate this human capital strategy with organizational strategy.

Moreover, human capital is considered one of the most important resources of currently organizations. Strategic management of human resources is so or more essential than other competitive assets because these people use other resources in organization, build productivity, competitiveness and achieve objectives (Velo, Lunga & Fernandes, 2017). Thus, the human resources management discharges a core role in organizations' success by having great effect on organizational performance. Therefore, organizations need to know and comprehend the expectations of their professionals to attain the greater performance. The concretization of workers' expectations will allow the desired behaviour of the work forces in the organization. A few the organization's desired outcomes in managing its workforce are: competence; employee cooperation among them; employee cooperation with managers; showing the capabilities of employees; employee behaviour; motivation, commitment and satisfaction; attitude and presence (Cania, 2014). The management of human resources is based on the affectation of the behaviour of the people and their correlation with the institutional objectives. The management of the employees, their planning, their direction and leadership, and their control are closely related to the dimensions perceived by the workers. Validating dimensions that promote job satisfaction is construction a set of determinants that can be evaluated in the context of Human Resource Management in order to maximize value for the professional and for the institution. This study was carried out to trie measure the level of satisfaction of academic human capital of the Public Angolan HEIs by application of the CAF model 2006, ad also aims to evaluate the reliability of the application of this scale to HEIs in Angola as a strategic tool of evaluation of the job satisfaction for Angolan HEIs professionals of the Public Higher Education Institutes (HEIs) of Kwanza South Province (Angola): Institute Superior Polytechnic of Kwanza South (ISPKS) and Institute of Education Sciences (ISCED) of the Sumbe.

The job activity occupies most of the time of workers, and undoubtedly takes on a remarkable importance in the life of the active population. To this extent, it is extremely

relevant that the workplace provides well-being, since this satisfaction exhibits a direct connection with the other spheres of workers' lives as well as with the organizational performance (Veloso et al, 2017). According to Graça (1999), job satisfaction comprises an attitude or an emotion that assumes concrete meaning in behaviours and opinions expressed. Barros and Cunha (2010) affirm that it is the activity that determines the set of all the actions (thoughts, feelings and emotions) that characterize human behaviour at work. There are several studies (Moura, 2012; Veloso et al, 2017) that show that job satisfaction has an effective effect on the productivity of organizations, on the well-being of employees and also on the various dimensions that are directly or indirectly associated with people, both in the labour and personal fields. Numerous dimensions were indicated in order to ascertain professional satisfaction: working and health conditions, job security, achievement, autonomy, relationship, prestige and remuneration. Professional satisfaction can be assessed by different approaches and in different environments. Job satisfaction has become increasingly important because it is pointed out as a variable, implicitly and explicitly, that is linked cumulatively to the productivity and personal fulfilment of workers. Greater professional satisfaction contributes to the professional finding meaning in their work activity and adopting positive attitudes towards institutional development. Research at the global level suggests that good socialization practices lead individuals to understand their role more clearly, getting more involved in work and organization, leading to greater satisfaction (Gomes et al, 2008).

Despite of the existence of a diversity of studies that deal with the subject of professional satisfaction (Locke, 1969; Cura & Rodrigues, 1999; Judge, Thoresen, Bono & Platten, 2001; Aiken, Clarke & Sloane, 2002; Martinez, Paraguaya & Latorre, 2004; Marquez & Moreno, 2005; Santos, Spagnoli, Ramalho, Passos & Caetane, 2010; Moura, 2012; Azevedo, 2012; Leite, 2013), there are a few studies that study the professional satisfaction in the HEIs, particularly in Angola. It is intended, therefore, to contribute in some way to the widening of knowledge and to the enrichment of the international bibliography. In this sense, the central purpose of this work is to examine the human capital satisfaction and to understand the factors to influence of Public HEI job satisfaction by of the application the CAF model and understand which aspects are more valued by these professionals in their work environment. Therefore, it is crucial that ISPKS and ISCED understands what it human capital expect and have a duty to promote such measures, evidently within the parameters admissible and practicable by the institution. The realization of this research on the job satisfaction of HEIs makes it possible to understand the perception of the human capital about this reality, to know what motivates them and what their expectations, and through this knowledge to improve their productivity and efficiency, as well as quality of education. Lobos (1978) argues that so many managers and social researchers believe that if labour dissatisfaction were reduced, human barriers to production would be eliminated and transformed into a force that would promote improved performance and consequently productivity.

This paper is organized in five sections. After the present introduction, there is a section with the theoretical background, another with the supporting methodology of the whole study. Next is the section where the results achieved with the validation of CAF model and with the measurement of the level of human capital satisfaction of the Public HEIs of

Kwanza South Province are displayed and analysed. Lastly, the central conclusions and contributions of this study are highlighted. It is hoped that this work will contribute to a better understanding of the human capital satisfaction in the HEIs in order to allow ISCED and ISPKS to define strategies and adopt intervention measures that favour the well-being, the expectation of academic professionals and promote simultaneously, the better institutional competitiveness and the quality of education.

2. THEORETICAL BACKGROUND

In the now environment of globalisation and of massive competitive, the labour situation has endured intense and substantial changes around the need to systematic adaptation of the organizations to the new market requirements and challenges (Lawler, 2005). Consequently, the companies and organizations have implemented an organizational culture that favours high performance, with particular attention to human resource management as an essentially strategic issue. The growing attention in strategic management of human resources reveals the progressive concern with people, considered as the key resource for organizational success, whether private or public organizations (Mendes, 2012). When it comes to strategic human resource management, it refers to “designing and implementing a set of internally consistent policies that ensure that the company's human capital contributes to achieving business objectives” (Huselid, Jackson & Schuler, 1997:172). This view states that not only the different human resources management practices and policies must be closely interlinked, but also aligned with the organization's overall strategy. One of the great and current requirements of organizations is to use the range of knowledge in a strategic and integrated way, rather than simply need to retain the best professionals. In this sequence, according to Handel (2005), professionals considered more satisfied, who perceive greater autonomy and decision-making freedom in the pursuit of their activities, tend to become more involved with their work and to perceive it more in function of the designated ones rewards intrinsic, related to their interests, demands and needs, which most impact on their performance and inherently in organizational performance.

So, the organizations like HEI have begun to invest in strategic management and mainly in human resource management, which reveals the progressive concern with human capital, regarded as the main issue for excellent performance and organizational competitiveness. Besides the usual sources of competitive advantage, people have come to be seen not as a mere organizational resource that should be managed like other resources but rather as the strategically most important "resource" for gaining competitive advantage (Velooso et al, 2017). In the search for this advantage, the contribution requested for the human resources management is in the capacity of production of added value, representing this capacity, the implementation of certain strategic activities of human resources management (Mendes, 2012). The continuous adaptation of organizational practices to environmental changes and the adoption of leadership styles that stimulate the proximity between goals and interests shared by professionals and organizations undoubtedly lead to the improvement of sustainable organizational performance (Velooso et al, 2017). To this extent, organizations such as HEI must implement a human resources management that is closer to professionals, which show the impact of their actions on

their performance, with special incidence on measuring of the level of the satisfaction of their professionals.

Several researches study the link between the job satisfaction and his professional performance. Locke (1976) comprehends job satisfaction as an emotional state, pleasant or positive, which necessarily results from work-related experiences. Such an emotional state is determined by agents (such as relationships with bosses and colleagues, organizational policies and procedures, etc.) and events (such as physical conditions in the industry and recognition by others) related to the work, capable to promote such satisfaction. Tsang and Wong (2005) define job satisfaction as a positive emotional state or pleasure sensation resulting from assessment of a work or related aspects simultaneously. Some studies (Locke, 1969; Cura & Rodrigues, 1999; Judge, Thoresen, Bono & Platton, 2001; Aiken, Clarke & Sloane, 2002; Martinez, Paraguaya & Latorre, 2004; Marquez & Moreno, 2005; Santos, Spagnoli, Ramalho, Passos & Caetane, 2010; Moura, 2012; Azevedo, 2012; Leite, 2013) point to an implicit link between job satisfaction and the high performance of its professionals. According to Lu, Barribal, Zhang and While (2011) workers' expectations play a role in the traditional model of job satisfaction and, in turn, job satisfaction is related to performance. Mezomo (2001) points out that an organization with satisfied employees has a potential advantage, since, as a rule, it attracts the best, reduces staff turnover, increases productivity, reduces costs, improves image in the community and gains competitiveness. The senior works of a higher education institution has an important role in creating job satisfaction, identifying which factors cause satisfaction and / or dissatisfaction, and to use those data to identify strategies that lead to improved situations that are less satisfactory, and to use this data to identify strategies that lead to improving less satisfactory situations, since they are crucial aspects since job satisfaction has a significant impact on employees' commitment to organizations, work performance and motivation (Noordin & Jusoff, 2009; Machado-Taylor, Soares & Gouveia, 2010; Machado-Taylor, et al., 2016). According to the two-factor theory developed by Frederick Herzberg there are two types of factors that affect the satisfaction of human needs, classified as hygienic factors and motivational factors. Hygienic factors are factors related to the working environment or living conditions; the motivational factors are those that can promote active attitude and job satisfaction (Alpay & Verschoor, 2014; Wei & Junyan, 2015). The motivation and the particular interest in this subject were triggered, above all, by the supposed relationship between job satisfaction and professional performance. In this paper it will be present the results of a studies (Locke, 1969; Cura & Rodrigues, 1999; Judge, Thoresen, Bono & Platton, 2001; Aiken, Clarke, Sloane & Caetane, 2010; Moura, 2012; Azevedo, 2012; Leite, 2013) that point to an implicit link between job satisfaction and the high performance of its professionals.

The direction of a HEIs has a principal role in creating job satisfaction, recognising which determinants origin satisfaction and/or dissatisfaction, and use those data to delineate strategies that lead to greater. As a result, job satisfaction has a major effect on employees' commitment to organizations, work performance, and motivation (Machado-Taylor, Soares & Gouveia, 2010; Machado-Taylor et al., 2016). Also, job satisfaction is an crucial condition for improving the functioning of organizations, and educational directors have

a decisive role, through the promotion of strategies that lead to increase the satisfaction of the professionals, with a view to achieving results in terms of creativity, commitment and productivity (Alpay & Verschoor, 2014; Castro et al., 2011, Machado-Taylor et al., 2016, Wei & Junyan, 2015). Lobos (1978) achieves that so many managers and social researchers believe that if labour dissatisfaction were reduced, human barriers to production would be eliminated and transformed into a force that would promote improved performance and consequently productivity. With regard to the professional of the higher education, the way in which he feels and faces his work, determine categorically the success and the quality of the education. Because it is a profession that is dynamized particularly in the field of human relations, the satisfaction in the workplace becomes essential. In fact, teaching is a profession that has undergone changes and restructurings in the sense of achieving excellence in teaching. With the growing development of communication and information technologies, education professionals need constant updating so as not to compromise professional competence and the quality of teaching and service delivery to students and the community (Veloso et al, 2017).

3. METHODOLOGY

This research take up to evaluate the job satisfaction of the workers (teachers and others academic professionals) of the Public HEIs of the Kwanza South Province, namely ISCED and ISPKS, and intends also to evaluate the reliability of the application of the CAF model to HEIs in Angola as a strategic tool of evaluation of the job satisfaction for Angolan HEIs. The adaptation and application of the scale was based on a bibliographical review based on literature and research studies on the satisfaction of workers who mainly used the CAF model, this model was elaborated and validated by the European Union, with the support of the Speyer Academy, representative of the German quality model, and the European Foundation for Quality Management (EFQM). The CAF model is a tool that allows public organizations to carry out self-assessment exercises in a perspective of continuous improvement since it is a Total Quality Management tool and was developed based on the Excellence Model of the European Foundation for Quality Management (EFQM). CAF is used throughout Europe as a common framework for quality assessment of Public Administrations and to assist them in the pursuit of excellence. It should be noted that CAF analyses the organization from different angles, promoting a holistic analysis of its performance. The present study was based on the perspective of teaching and non-teaching staff. It is important to mention that this study also intends to measure the satisfaction that the employees have in relation to the remuneration system in force, which is why recourse was made to the questionnaire on teacher and non-teacher satisfaction and dissatisfaction, adapted and validated for the Portuguese population by Seco (2000) being the original author of this questionnaire is (1982). From this questionnaire were extracted 4 items that evaluate the satisfaction with the current remuneration.

In order to answer to the main objective of the present study, an anonymous and confidential survey was applied to ISCED and ISPKS professionals. The questionnaire is composed of 82 items and is organized in 2 parts. In the first part, questions were asked in order to obtain elements of sociodemographic and professional characterization of the individuals (13 items). In the second part of the questionnaire, an instrument for

satisfaction study was introduced, namely the CAF 2006 model. This part is composed by the set of 8 Factors (total of 69 items), such as: Overall satisfaction with the institution with 9 items, Satisfaction With management and management system with 9 items, Satisfaction with working conditions with 8 items, Satisfaction with career development with 5 items, motivation levels with 5 items, Satisfaction with leadership style Top management with 11 items, Satisfaction with leadership style intermediate management with 11 items, Satisfaction with the conditions of hygiene, safety, equipment and services with 7 items and satisfaction with the compensation system with 4 items. In summary, this study intends to validate the adaptation of the professional satisfaction scale corresponding to the second part of the questionnaire, composed of seven dimensions taken from the CAF 2006 model and a dimension proposed by Seco (2000) to evaluate the remuneration system. The 69 items that make up the 8 factors are expressed in affirmations, in which the professionals of the Higher Education indicate the degree of satisfaction with their place of work. Thus, the present scale aims to evaluate the satisfaction of these professionals related to aspects of work dynamics, such as leadership (intermediate and top leadership styles), management systems, internal career development, hygiene conditions, safety, equipment and services, Working conditions, motivation and professional valuation and remuneration. It is a Likert-type scale with five response options: 1 = Very Unsatisfied, 2 = Unsatisfied, 3 = Moderately Satisfied, 4 = Satisfied and 5 = Very Satisfied.

As a data collection instrument, a questionnaire was sent to all teaching and non-teaching professionals of the Public Higher Education of the Province of Kwanza South in Angola (n = 147). The data collection was carried out from May 6 to 22, 2016. This distribution was made after obtaining superior authorization to perform the data collection in the two public institutions of Higher Education of Kwanza South: Institute Superior Polytechnic of Kwanza South (ISPKS) and Institute of Education Sciences (ISCED) of the Sumbe.

After data collection, statistical data were processed in the Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 20 program and subjected to descriptive statistical analysis, factorial analysis and Cronbach's alpha calculation. The data were examined for normality, collinearity and distribution of outliers. The factorial of the sample was tested by the Kaiser-Meyer-Olkin Coefficient and Bartlett's sphericity test, as recommended by Marôco (2010). After that, the data were submitted to analysis of the Principal components (PC) and the Factorization of the Principal Axes (PAF). The reliability of the factors was estimated by the calculation of Cronbach's alphas. In sum, for the validation of the scale, it was make the first extraction of its factors (dimensions and components) was performed by analysing its Principal Components (PC) in order to verify the initial number of factors in the matrix. We also analysed extreme cases, multicollinearity and matrix factorization through sample size, intercorrelations, as well as distribution of the eigenvalues and graphic analysis through the scree plot. Then, Principal Axis Factoring was carried out. Factor scores were also calculated.

4. FINDINGS

4.1 Sociodemographic characterization

The sociodemographic characteristics of the respondents under study are presented in Table 1. The sample size is composed by 147 professionals, who carry out duties at ISCED and ISPKS.

Sociodemographic Profile.

Variables		n	%
Institution	ISPKS	95	64,6
	ISCED	52	35,4
	Total	147	100
Gender	Male	90	61,2
	Female	57	38,8
	Total	147	100
Age	Up to 30 years old	38	25,9
	From 31 to 40 years old	61	41,5
	Greater than 40 years old	48	32,7
	Total	147	100
Nationality	Angolan	119	81,0
	Cuban	25	17,0
	Portuguese	1	0,7
	Vietnamese	2	1,4
	Total	147	100
Marriage Status	Not married	84	57,1
	Married/Union in fact	57	38,8
	Divorced/Separated	2	1,4
	Widower	4	2,7
	Total	147	100
Have Children	Yes	120	81,6
	No	27	18,4
	Total	147	100
Number of children	One child	48	32,7
	Two children	31	21,1
	Three to five children	41	27,9
	Total	120	100
Educational Qualifications	High school	24	16,3
	Degree	69	46,9
	Master	49	33,3
	Doctor	5	3,4
	Total	147	29,3
Job link	Effective	100	68,0
	Collaborator	47	32,0
	Total	147	100

Based on the information in the below table, 64.6% (95) of these work at the ISPKS institution and 35.4% (52) work at the ISCED institution. Regarding the gender, 61.2% (90) of the respondents are male and 38.8% (57) female. As for age, 25.9% (38) of the individuals were aged up to 30 years, 41.5% (61) were between 31 and 40 years old and 32.7% (48) were over 40 years old. In terms of nationality, 81% (119) of the respondents are Angolan, 17% (25) of the respondents are Cuban, one is Portuguese and two are Vietnamese. Regarding marital status, 57.1% (84) were unmarried, 38.8% (57) were married / de facto, two were divorced and four were widower. The majority of children (81.6%) had children, of whom 32.7% (48) had a child, 21.1% (31) had two children and 17.7% (26) had three to five children. Regarding the qualifications, it was verified that

46.9% (69) of the respondents had the degree, 33.3% (49) finished the master's degree, 16.3% had the high school and five respondents had the doctorate. Regarding the employment relationship, 68% (100) stated that they were effective and 32% (47) were employees.

4.2 Exploratory Factor Analysis

This section presents the results obtained of the exploratory factor analysis of the CAF model. The legitimacy of the factorial analysis was assessed by the Kaiser-Meyer-Olkin of Adequacy (KMO) measure of adequacy. The value obtained was 0.90, considered as very good according to Marôco (2010). Which means a strong correlation between the variables. The Bartlett test ($p < 0.001$) allows us to conclude that the variables are significantly correlated. In this way, it can be ensured that with the available sample, the scale is subject to factorial analysis. Exploratory factorial analysis was performed, and it were obtained eight factors (components) with a value greater than 1 (Figure 1) explaining 68.04% of the total variance (Table 2). The obtained values demonstrated, according to Marôco (2010), to be acceptable for the pursuit of the study.

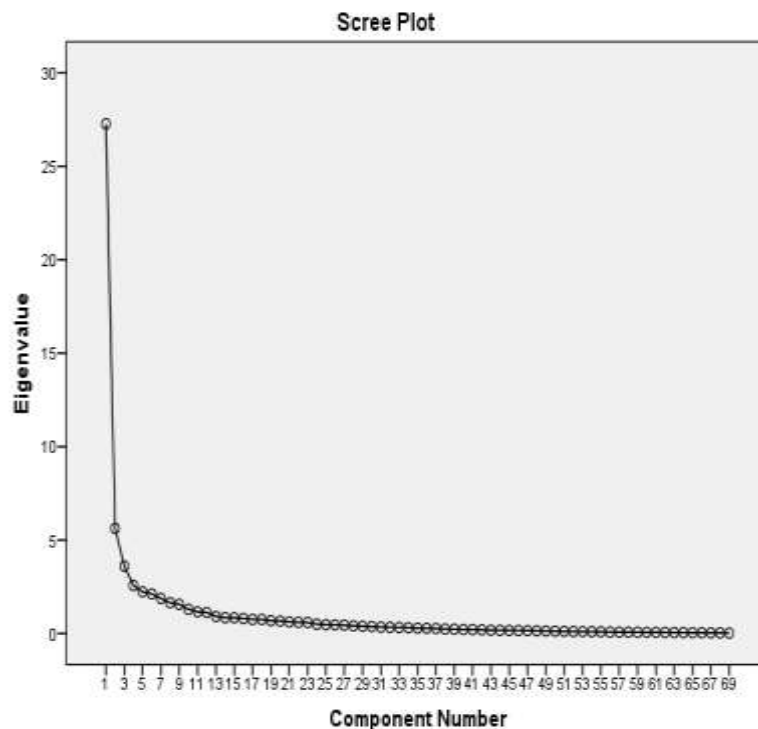

Figure 1: Scree Plot

Moreover, Table 2 shows that all variables have a strong or moderate relationship with the retained factors, because for the extracted factors, the percentage of the variance of each variable explained by the common factors extracted was higher than 49,8% for all variables. Table 3 shows the main factor matrix obtained by the Varimax rotation method

Table 2: Components Matrix

Factors	Eigenvalues	% de Variance	% Cumulative Variance
1	27,269	39,520	39,520
2	5,628	8,156	47,676
3	3,607	5,228	52,904
4	2,566	3,719	56,624
5	2,229	3,231	59,855
6	2,122	3,075	62,930
7	1,880	2,725	65,655
8	1,648	2,388	68,043

Table 3: Rotated Component Matrix

Items		1	2	3	4	5	6	7	8	Items	1	2	3	4	5	6	7	8
Q16	SManager5	,748								Q40	SManager4b			,728				
Q24	Sconditions6	,713								Q39	SManager3b			,688				
Q17	SManager6	,691								Q38	SManager2b			,652				
Q15	SManager4	,686								Q44	SManager8b			,645				
Q25	Sconditions7	,663								Q42	SManager6b			,640				
Q7	Sglobal7	,645								Q43	SManager7b			,613				
Q26	Sconditions8	,641								Q47	SManager11b			,608				
Q9	Sglobal9	,639								Q41	SManager5b			,587				
Q29	Sdevelopment3	,603								Q37	SManager1b			,586				
Q12	SManager2topo	,587								Q46	SManager10b			,567				
Q20	Sconditions2	,565								Q10	SManager1top			,467				
Q30	Sdevelopment4	,557								Q45	SManager9b			,361				
Q18	SManager7	,543								Q59	Shigiene1				,752			
Q28	Sdevelopment2	,540								Q60	Shygiene2				,732			
Q27	Sdevelopment1	,444								Q61	Shygiene3				,713			
Q54	SIntermediate7b		,794							Q62	Shigiene4				,639			
Q51	SIntermediate4b		,786							Q65	Shygiene7				,607			
Q55	SIntermediate8b		,784							Q64	Shygiene6				,535			
Q53	SIntermediate6b		,784							Q63	Shygiene5				,495			
Q52	SIntermediate5b		,776							Q35	N Motivation 4					,794		
Q50	SIntermediate3b		,756							Q36	N Motivation 5					,775		
Q49	SIntermediate2b		,717							Q33	N Motivation 2					,732		
Q48	SIntermediate1b		,716							Q34	N Motivation 3					,727		

Q57	SIntermediate10b	,713							Q32	N Motivation 1	,518						
Q58	SIntermediate11b	,703							Q67	Sremuneration2		,761					
Q56	SIntermediate9b	,543							Q69	Sremuneration4		,726					
Q3	Sglobal3		,783						Q66	Sremuneration1		,726					
Q4	Sglobal4		,719						Q68	Sremuneration3		,706					
Q6	Sglobal6		,706						Q22	SConditions4				,756			
Q8	Sglobal8		,687						Q23	SConditions5				,694			
Q1	Sglobal1		,649						Q21	SConditions3				,671			
Q31	Sdevelopment5		,639														
Q13	SManager2Intermediate		,573														
Q11	SManager1Intermediate		,561														
Q2	Sglobal2		,552														
Q5	Sglobal5		,521														
Q14	SManager3		,454														
Q19	Sconditions1		,441														

In the factorial analysis, no item was excluded, all of which presented a correlation value higher than 0.30, in fact the minimum value obtained was 0.36. After the eight factors were obtained, their designation was made, taking into account the theoretical reference. Thus, the dimensions that make up the Satisfaction Scale were denominated: Satisfaction with Management and Management Systems that encompass Internal Career Development, Satisfaction with the Intermediate Leadership Style, Global Satisfaction of Workers with the Institution, Satisfaction with Style Leadership - Top Management, Satisfaction with the Conditions of Hygiene, Safety, Equipment and Service, Levels of Motivation, Satisfaction with the Current Remuneration System and Satisfaction with Working Conditions.

By performing a cross-analysis of tables 2, 3 and 4 we can describe the eight dimensions with respect to its composition of the items and the explanation of each dimension for the total variance. Satisfaction with Management and Management Systems was the first dimension obtained after the factorial analysis of the CAF model was carried out. It constituted by 15 items that refer to the satisfaction with the relationship established between the worker and the Management, the Management Systems and the internal development of the career. This first factor explains 39.52% of the total variance. The second dimension, Satisfaction with the Intermediate Leadership style is composed of eleven items that explains 8.16% of the variance. The all items refer to the intermediate leadership of the workplace. The third dimension obtained after conducting a factorial analysis was called Global Satisfaction of workers with the Institution. The name assigned is related to the nature of the items, which refer to aspects related to overall satisfaction with the Institution. This dimension consists of 12 items that explains 5.23% of the variance. The Top Management Leadership Satisfaction dimension consists of twelve items that account for 3.72% of the variance. All items refer to aspects related to satisfaction with the leadership style adopted by Top Management. The fifth dimension

Satisfaction with the Conditions of Hygiene, Safety, Equipment and Service, is composed of seven items that explain 3.23% of the variance. The same items refer to the organizational structure of the workplace and resources. In this dimension the hygiene and safety conditions of the premises, the equipment / materials and the physical work space are taken into account. The sixth dimension refers to the levels of motivation of the workers, it is composed of five items that explain 3.08% of the variance. Satisfaction with the current remuneration system was the seventh dimension obtained after the execution of the factorial analysis. It consists of four items that explain 2.73% of the variance. This dimension is composed of items that refer to the satisfaction with the remuneration in relation to the work performed and the literary qualifications. The last dimension obtained Satisfaction with working conditions consists only of 3 items that explain 2.38% of the total variance. These items refer to the satisfaction with the working environment, working hours and the conjugation of work with family life.

The internal consistency study was performed using Cronbach's alpha coefficient (Table 4).

Table 4: Statistic Summary of Factors extracted by Factorial Analysis

Factors	Items	Alpha de Cronbach	Minimum	Maximum	Average	Standard Deviation	Medium
F1	7;9;12;15;16;17;18;20; 24;25;26;27;28;29;30	0,960	1,07	5,00	3,12	1,01	3,13
F2	48;49;50;51;52;53;54; 55;56;57;58	0,947	1,45	5,00	3,73	0,88	3,82
F3	1;2;3;4;5;6;8;11;13;14; 19;31	0,920	1,17	5,00	3,59	0,76	3,67
F4	10;37;38;39;40;41;42; 43;44;45;46;47	0,939	1,00	5,00	3,64	0,87	3,75
F5	59;60;61;62;63;64;65	0,900	1,00	5,00	2,88	0,98	2,71
F6	32;33;34;35;36	0,876	1,20	5,00	3,78	0,93	4,00
F7	66;67;68;69	0,837	1,00	5,00	3,10	1,06	3,25
F8	21;22;23	0,795	1,00	5,00	3,77	0,89	4,00

All dimensions have obtained values for the Cronbach Alpha ranging from 0.795 to 0.96, which means that the dimensions have a good internal consistency. We highlight the first 5 dimensions of the satisfaction scale with values above 0.90, which means according to Hill and Hill (2009) that these dimensions present an excellence internal consistency. In the remaining dimensions Cronbach's alpha values are very good, according to Marôco (2010). Thus, taking into account the previously mentioned, it can be said that the values demonstrate an internal consistency appropriate to the achievement of the study (Table 4). Regarding the determined factors, it can be seen from table 4 that the best results in average terms occur for the factors (dimensions): F2, F6 and F8, while the less satisfied perspective happens in factors F5 and F7.

Concerning the correlations between factors and total scale, it is observed that F1, F3 and F4 are the ones that present a stronger relation with the total score. Among factors, there

are correlations of weak to moderate intensity, although they are all statistically significant. In short, the correlations between the factors are positive and statistically significant, being an indicator of consistency between the dimensions of the construct and also the validity or fidelity argument of the measure (Table 5).

Table 5: Correlation between Factors

	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	TOTAL
F1	1	0,636**	0,693**	0,785**	0,695**	0,459**	0,460**	0,510**	0,925**
F2		1	0,409**	0,708**	0,466**	0,337**	0,196*	0,340**	0,750**
F3			1	0,538**	0,552**	0,587**	0,449**	0,486**	0,785**
F4				1	0,573**	0,409**	0,288**	0,431**	0,865**
F5					1	0,320**	0,538**	0,428**	0,772**
F6						1	0,289**	0,350**	0,568**
F7							1	0,284**	0,516**
F8								1	0,572**
TOTAL									1

Note: **Correlation is significant at the 0,01 level (2-tailed).

4.3 Characterization of CAF Model – Job Satisfaction Scale

The results obtained for the dimensions of the CAF scale are presented in this section. For each dimension its average was calculated based on the number of items that integrate each dimension. The scale used to measure the items was Likert's 5-point, where 1 corresponds to Very dissatisfied and 5 to Very Satisfied. Theoretically the expected average in each dimension is 3 points. Through the analysis of figure 1 it is possible to observe the average level of satisfaction of the respondents in all dimensions as well as the dispersion of results. It is verified that, with the exception of the SCHSES and SSRV dimensions, the average satisfaction recorded was close to or higher than 3.5 and that the dispersion values in all dimensions are small. It can be said that the employees of the institutions under study are generally satisfied. This conclusion of general satisfaction of the professionals under study, extracted from figure 1 is complemented and reinforced by Table 6.

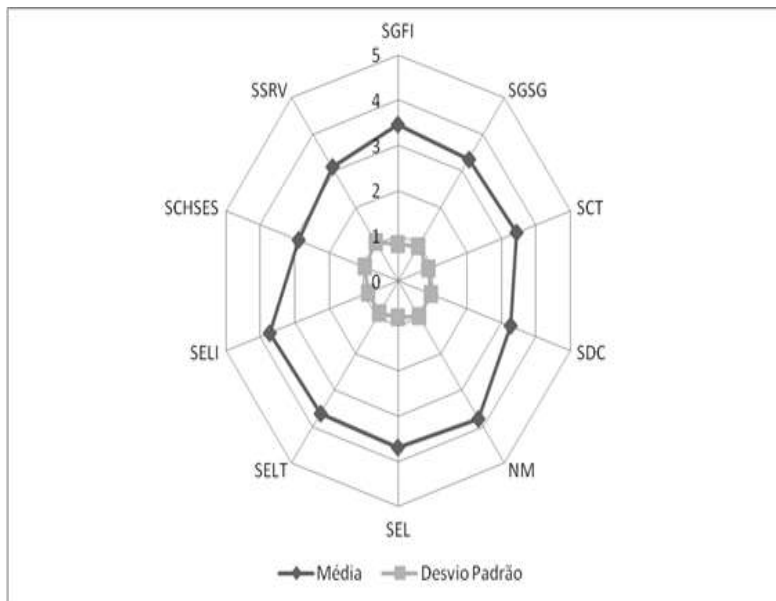

Figure 2 Summary of global mean and overall standard deviation of dimensions.

SGFI - Overall satisfaction of employees with the institution; SGSG- Satisfaction with management and management systems; SCT - Satisfaction with working conditions; SDC- Satisfaction with career development; NM - Levels of motivation; SEL - Satisfaction with leadership style; SELT - Satisfaction with top leadership style; SELI- Satisfaction with the managerial style of intermediate level manager; SCHSES - Satisfaction with hygiene, safety, equipment and service conditions; SSRV - Satisfaction with the current remuneration system.

Table 6 presents the results of dimension characterization. It is observed that in terms of internal consistency this varies from good to very good, since the lowest Alpha Cronbach coefficient is 0.837 and the highest is 0.969. It can be observed that in all dimensions the highest value of satisfaction (5 points) was reached and that the average values obtained were higher than the theoretical average value, except for the dimension Satisfaction with hygiene, safety, equipment and service conditions (SCHSES) (Average of 2.88 points). And in the dimension Satisfaction with the current remuneration system (SSRV) the average obtained (3.10 points) is slightly higher than expected. It can be stated that, considering only the average values obtained, it is possible that the respondents are minimally satisfied in the dimensions: Overall satisfaction of employees with the institution (SGFI), Satisfaction with management and systems of management (SGSG), Satisfaction with the conditions of (SCT), Satisfaction with Career Development (SDC), Levels of Motivation (NM), Satisfaction with leadership style (SEL), Satisfaction with top leadership style (SELT) and Satisfaction with leadership style of Manager (SELI). Regarding the dispersion of the responses among the respondents, it is verified that this one exists (values of standard deviation of at least 0,80 points) and is more evident in the dimensions: NM, SCHSES and SSRV.

Table 6: Characterization of the dimensions evaluated in the CAF model

Dimensions	Alpha Cronbach	Empirical minimum	Mean	Standard deviation
SGFI	0,891	1,44	3,46	0,80
SGSG	0,931	1,11	3,32	0,94
SCT	0,878	1,13	3,43	0,88
SDC	0,861	1,00	3,27	0,96
NM	0,872	1,25	3,78	0,98
SEL	0,960	1,27	3,69	0,81
SELT	0,937	1,00	3,65	0,88
SELI	0,947	1,45	3,73	0,88
SCHSES	0,900	1,00	2,88	0,98
SSRV	0,837	1,00	3,10	1,06
Satisfaction	0,969	1,75	3,45	0,72

SGFI - Overall satisfaction of employees with the institution; SGSG- Satisfaction with management and management systems; SCT - Satisfaction with working conditions; SDC- Satisfaction with career development; NM - Levels of motivation; SEL - Satisfaction with leadership style; SELT - Satisfaction with top leadership style; SELI- Satisfaction with the managerial style of intermediate level manager; SCHSES - Satisfaction with hygiene, safety, equipment and service conditions; SSRV - Satisfaction with the current remuneration system

Figure 2 shows the end and quartile diagrams of the CAF dimension distributions. It is verified that the dimensions NM, SEL, SELT and SELI present at least 75% of the observations above the 3 points. On the other hand, the SGFI, SGSG, SCT and SDC dimensions present 75% of observations up to 4 points.

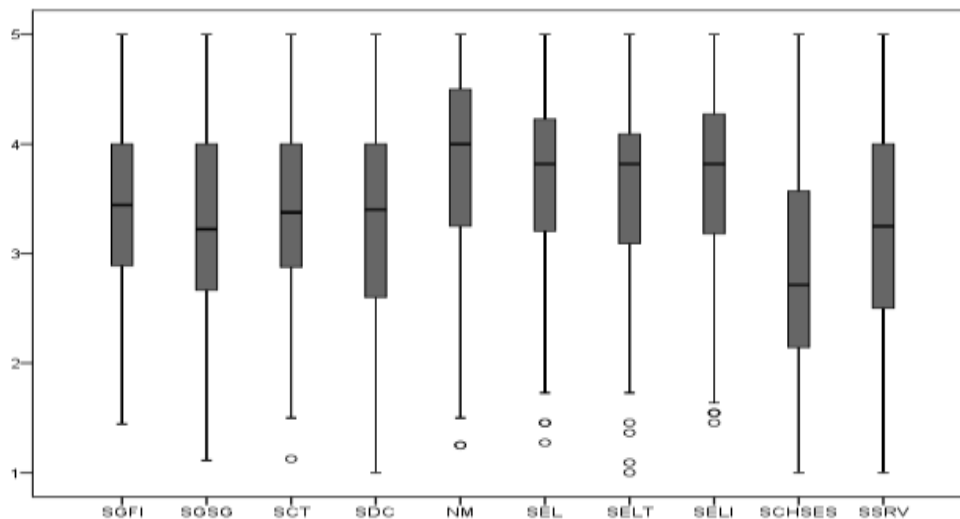

Figure 3 Extreme and Quartile diagrams of the CAF dimension distributions

In order to complement the study, we analysed the correlation between all dimensions and also the weight of each dimension in the overall satisfaction (Table 7). It was necessary to recourse to Spearman's correlation coefficients because the normality assumption in all dimensions was not verified. All the coefficients presented are statistically significant at a significance level of 1% and are positive indicating a relationship in the same sense between the different dimensions. Table 4 shows the coefficients with values greater than 0.70, which shows a strong association. Thus, it can be said that the associations between: SGFI and SGSG; SCT and SGSG; SDC with SGFI, SGSG and SCT; SEL with SCT and SDC; SELT with SGSG, SCT, SDC and SEL; SELI with SEL and SELT are at least strong. Regarding the overall satisfaction, the strongest contributions are of the dimensions: SEL, SGSG, SDC, SCT, SELT and SGFI, with correlation coefficients above 0.80. In this sense, it can be said that there is a direct positive relationship between the dimensions of satisfaction and overall satisfaction.

Table 7: Spearman's correlation coefficients

Dimensions	SGFI	SGSG	SCT	SDC	NM	SEL	SELT	SELI	SCHSES	SSRV	Satisfaction
SGFI	1	0,785	0,690	0,716	0,459	0,624	0,615	0,500	0,578	0,474	0,815
SGSG		1	0,780	0,758	0,420	0,671	0,716	0,529	0,625	0,450	0,868
SCT			1	0,773	0,425	0,721	0,720	0,615	0,640	0,412	0,868
SDC				1	0,498	0,726	0,728	0,618	0,629	0,396	0,869
NM					1	0,440	0,439	0,369	0,294	0,283	0,493
SEL						1	0,909	0,920	0,618	0,323	0,885
SELT							1	0,700	0,618	0,330	0,863
SELI								1	0,494	0,264	0,755
SCHSES									1	0,529	0,771
SSRV										1	0,499
Satisfaction											1

SGFI - Overall satisfaction of employees with the institution; SGSG- Satisfaction with management and management systems; SCT - Satisfaction with working conditions; SDC- Satisfaction with career development; NM - Levels of motivation; SEL - Satisfaction with leadership style; SELT - Satisfaction with top leadership style; SELI- Satisfaction with the managerial style of intermediate level manager; SCHSES - Satisfaction with hygiene, safety, equipment and service conditions; SSRV - Satisfaction with the current remuneration system; Satisfaction - overall average satisfaction. a - significant correlation coefficient at 5%; b - significant correlation coefficient at 1%. Spearman correlation coefficient.

4.3 Inferential Analysis - comparison between institutions

Table 8 shows that in all dimensions, the highest results occurred for the ISCED institution, with the exception of the SSRV dimension in which ISPKS employees showed, on average, higher satisfaction. In all dimensions, with the exception of NM and SSRV, the observed differences are statistically significant, that is, ISCED respondents are significantly more satisfied in the other dimensions compared to ISPKS respondents.

Table 8: Characterization of the dimensions evaluated in the CAF questionnaire according to the institution

Statistics	Institution	SGFI	SGSG	SCT	SDC	NM	SEL	SELT	SELI	SCHSES	SSRV
n	ISPKS	95	95	95	95	95	95	95	95	95	95
	ISCED	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52
Average	ISPKS	3,32	3,15	3,27	3,14	3,75	3,53	3,50	3,56	2,63	3,12
	ISCED	3,71	3,63	3,71	3,52	3,84	3,98	3,92	4,04	3,35	3,07
Standard Deviation	ISPKS	0,80	0,95	0,91	0,89	1,01	0,84	0,90	0,93	0,91	0,96
	ISCED	0,74	0,84	0,76	1,03	0,94	0,68	0,77	0,68	0,94	1,24
Statistic test <i>t</i> (value prove - p)		-2,88 (<1%)	-3,08 (<1%)	-3,02 (<1%)	-2,35 (<5%)	-0,55 (0,580)	-3,33 (<1%)	-2,85 (<1%)	-3,27 ^a (<1%)	-4,55 (<1%)	0,31 ^a (0,776)

SGFI - Overall satisfaction of employees with the institution; SGSG- Satisfaction with management and management systems; SCT - Satisfaction with working conditions; SDC- Satisfaction with career development; NM - Levels of motivation; SEL - Satisfaction with leadership style; SELT - Satisfaction with top leadership style; SELI- Satisfaction with the managerial style of intermediate level manager; SCHSES - Satisfaction with hygiene, safety, equipment and service conditions; SSRV - Satisfaction with the current remuneration system; Satisfaction - overall average satisfaction. a - significant correlation coefficient at 5%; b - significant correlation coefficient at 1%. Spearman correlation coefficient.

Figure 3 shows the end and quartile diagrams of the CAF dimensions distributions per institution. It is verified that in the ISCED institution the dimension distributions have higher values, with the exception of the SSRV dimension. It should be noted that for the ISCED institution the dimensions: SGFI, SCT, NM, SEL; SELT and SELI present more than 75% of the respondents with satisfaction level of more than 3 points.

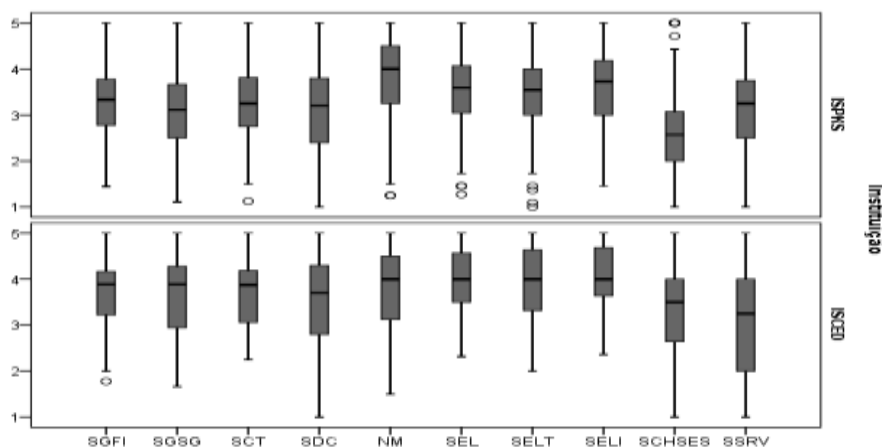

Figure 4 Extreme and Quartile diagrams of the CAF dimension distributions by Institution

5. CONCLUSIONS

This paper investigated the human capital satisfaction in Public HEI of the Kwanza South Province (Angola), concretely la validation of CAF model to evaluate the level of the human capital satisfaction that belong to the Public HEIs of Angola (ISCED and ISPKS). It was intended to verify the factorial structure of this scale obtained in a sample of the professionals of Public Higher Education of Angola, and thus verify the validity of the application of the CAF 2006 model, developed In a European context, to measure the degree of satisfaction of HEI professionals in Angola. The results pointed to an empirical structure similar to the CAF 2006 model, made up of eight factors. The eight dimensions identified allow the evaluation of the degree of satisfaction of the individuals in relation to both the working conditions, such as the perception of the degree of satisfaction with the leaders, and the characteristics more intrinsic to the task. The obtained results allow to know the level of satisfaction of the human capital of HEI studied and showed that this academic professionals are satisfied overall. It was also possible to identify the dimensions that contribute most to the degree of professional satisfaction of teachers and non-teachers of ISPKS and ISCED and thus contribute to a better understanding of the influence of satisfaction on the improvement of Human Resources Management and the performance of these institutions.

Currently, Angolan HEIs are facing major challenges surrounding the development of human capital, especially of the Institute members and need to devote more attention to their Human Recourses Management practices. The performance evaluation and compensation system can be successfully used for directing and motivating academic staff in their activities and seeing that their activities are in accordance with the strategic planning and human resource management of the HEI. As the HEI evolves and systematically adapts to the rapid changes in the social and economic environment, it is necessary implement changes in the organization mean there could be a drastic increase in the workload of academic staff. It is therefore crucial to implement specific motivation systems and work out the united and fair performance evaluation and compensation system, since that only thus will their evolution be successful. According to Almeida (2003), any organization is a result of its human capital and, of course, does not exist if there are no people. In this sequence, the strategic management of human resources has been adopting new roles, from a management of only administrative and bureaucratic personnel, with concerns cantered only on compliance with the legislation, a management of human resources with more strategic orientations, focused on Valuation of human capital, motivation and job satisfaction (Mendes, 2012). In this research it can be said that meet the view of Mezomo (2001), who argues that no organization is successful, that is, it achieves objectives without the effort and reciprocal commitment of all workers, who must work as a team, in the search for and operationalization of the objectives, which are added to improve organizational performance. Any organization with satisfied employees has the potential to add benefits, as it typically attracts the best, reduces staff turnover, increases productivity, reduces costs, improves image vis-à-vis the community, and gains competitiveness. The study also showed that the existence of information about the job satisfaction, it is an appropriate and important instrument to assist HEI in finding an excellent performance and competitiveness. Distortion or lack of information can result in ineffective plans intended to improve job satisfaction. As a result of this study,

higher education institutions which focus on improving job satisfaction with strategic human resource management alignment might have more successful results.

Furthermore, employee satisfaction correlates with productivity and the sustainable competitiveness of organizations. It is therefore essential to assess the satisfaction of workers to promote working conditions based on their needs while ensuring their physical and mental well-being. The purpose of this study was reached given that it was possible to apply the CAF 2006 model, which gives the satisfaction level of the academic human capital of Angolan Higher Education. The scale consisting of 69 items that are grouped in eight factors, allows evaluating the satisfaction of the professionals that perform functions at HEI. This model proved to be easy to apply and presented a good index of reliability and validity, so it can be a valuable tool for studies that intend to evaluate the perception of job satisfaction at HEI of Angola. This knowledge allows identifying the reasons for mismatches and nonconformities and their consequences in order to implement measures that promote the desired transformations, the job satisfaction and organizational performance. This raises the discussion about considering this fact in the design of policies and strategies of Management and more specifically Human Resources Management (HRM). The purpose of the reflection is to impose flexibility, adaptability and availability, without there being a compromise between the employee and the organization in the long term. Additionally, it is crucial that human resource managers remain alert to employee signals. In this research, it can be concluded that the professionals pay particular attention to the values and attitudes of their managers and leaders. To this extent, it is believed that this study can contribute to a reflection on how to contribute to the construction of a better and healthier society, inside and outside the organizations, where the values that identify the professionals as human beings, dignified, respectful, ethical, supportive, and do not get run over by negative attitudes such as selfishness, egocentrism, rivalry (Veloso et al, 2017). It is assumed that this scenario is possible since greater job satisfaction contributes to the employee finding meaning in their professional activity and adopting positive attitudes towards institutional development. Successful organizations are known to take pride in practicing excellent HRM and for their part, the professionals are proud and "wear the jersey of the organization" leading these organizations to success.

This study reveals that academic human capital of the Public HEI of the Kwanza South Province are globally moderately satisfied (empirical average of 3.45 and standard deviation of 0.72) satisfied and this satisfaction has contributed directly to improving the teaching quality and competitiveness of this institution, covering these professionals, enhances a better communication and institutional valuation. The results from this research are mainly important to this HEI and to a several of stakeholders. To this extent, it is suggested to the management of these HEI the establishment of the performance assessment and compensation systems in order to show clearly defined causality between compensation and performance of academic human capital. A good and well-functioning performance evaluation system would help the educational managers to make their mark in the organizational setting of their faculty. As implications to education managers, it is suggested also, a closer cooperation between institute and the human resource department in order to establish more unified and adequate evaluation processes. Moreover, it is

recommended to the management, particularly to HRM, a greater participation and involvement of the teachers in the institutional decision, especially in the decision making related to the teaching, so that this involvement, stimulates a greater satisfaction and consequently, to promote a better performance in the teaching. A greater commitment of the management bodies and the intermediate directors. Given the results obtained, it can be affirmed that it was possible to validate the CAF model to Angolan context, to evaluate the dimensions of the satisfaction and to measure the level of human capital satisfaction of ISCED and ISPKS and thus contribute to better understanding of the influence of satisfaction on improving the competitiveness and performance of these institutions. Thus, the outline of the study points rich and important findings regarding the scope of strategic management in the HEI. If HEI include better strategic human resource management practices and initiatives, they will be better prepared to handle with a quickly changing environment and external competition.

REFERENCES

Aiken, L. H., Clarke, S. P., & Sloane D. M. (2002): Hospital staffing, organizational support and quality of care: cross-national findings. *International Journal for Quality in Health Care*, 14, 5-13.

Allui, A., & Sahia, J. (2016). Strategic Human Resource Management in Higher Education Institutions: Empirical Evidence from Saudi. *Proceedings of 12th International Strategic Management Conference*, Antalya, Turkey.

Alpay, E., & Verschoor, R. (2014): The teaching researcher: faculty attitudes towards the teaching and research roles. *European Journal of Engineering Education*, 39 (4), 365-376.

Azevedo, R. (2012). *Satisfação dos Profissionais de Cuidados de Saúde Primários*. Dissertação de mestrado. Universidade Fernando Pessoa. Portugal.

Barros, C., & Cunha, L. (2010): INSAT 2010 - Inquérito Saúde e Trabalho: outras questões, novas relações. *Laboreal*, 2,19-26.

Besma, A. (2014). Strategic Human Recourse Management and its Impact on Organizational Performance. *Valahian Journal of Economic Studies*, 5 (19), 95-102.

Bontis, N. (1996). There's a price on your head: managing intellectual capital strategically. *Ivey Business Quarterly*, 60 (94), pp. 40-48.

Brito, R., & Oliveira, L. (2016). The Relationship between Human Resource Management and Organizational Performance. *Brazilian Business Review*, 13 (3), 90-110.

Cania, L. (2014). The Impact of Strategic Human Resource Management on Organizational Performance. *Economia. Seria Management*, 17 (2), 95-102.

Castro, J., Lago, H., Fornelos, M., C., Novo, P., Soleiro, R., M., & Alves, O. (2011). Satisfação profissional dos enfermeiros em Cuidados de Saúde Primários: o caso do Centro de Saúde de Barcelos/Barcelinhos. *Revista portuguesa de saúde pública*, 22 (9), 157-172.

Cura, M. L., & Rodrigues, A. R. (1999): Satisfação profissional do enfermeiro. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 4, 21-28.

Dahie, A., & Mohamed, R. (2017). Human Resource Management Practice and Organizational Performance: Case Study from Hormuud Telecom in Mogadishu-Somalia. *European Researcher. Series A*, 8 (2), 78-87.

Gomes, J., Cunha, M., Rego, A., Cunha, R., Cabral, Cardoso, C., & Marques C. (2008). *Manual de gestão de pessoas e do capital humano*. Lisboa, Portugal: Edições Sílabo.

Graça, L. (1999): A Satisfação profissional dos profissionais de saúde nos centros de saúde: Instrumentos para a melhoria da qualidade. *Portugal Direcção Geral de Saúde*, 1^a ed. Coimbra: Gráfica de Coimbra.

Handel, M. J. (2005). Trends in Perceived Job Quality, 1989 to 1998. *Work and occupations*, v.32, n.1, pp.66-94.

Hasani, K., & Sheikhesmaeili, S. (2016). Knowledge management and employee empowerment. *Kybernetes*, 45 (2), pp. 337 – 355.

Hill, M., & Hill, A. (2009). *Investigação por questionário*. Lisboa, Portugal: Edições Sílabo.

Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E., & Platten, G. K. (2001): The job satisfaction - job performance relationship: a qualitative and quantitative review. *Psychological Bulletin*, 127, pp.376-407.

Leite, M. (2013): *Satisfação no trabalho: determinantes organizacionais e pessoais mais relevantes*. Dissertação de Mestrado. ISLA. Portugal

Lawler, E. E. (2005). Creating high performance organizations. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, v.43, n.1.

Lobos, J. A. (1978): *Comportamento organizacional*. Leituras seleccionadas.

Locke, E. A. (1976). The nature and causes of job satisfaction. In, M. D. Dunnette (Ed.). *Handbook of industrial and organizational psychology* (pp.1297-1349). Chicago: Rand McNally.

Locke, E. A. (1969): What is job satisfaction? *Organizational Behavior and Human Performance*, 4, 309-336.

Machado-Taylor, M., Soares, V., & Gouveia, O. (2010): The Study of Academic Job Satisfaction and Motivation: An Ongoing Study in Portuguese Higher Education. *Global Business and Economics Anthology*, 2 (2), 242-46.

Machado-Taylor, M., Soares, V., Brites, R., Ferreira, J., Farhangmehr, M., Gouveia, O., & Peterson, M. (2016): Academic job satisfaction and motivation: findings from a nationwide study in Portuguese higher education. *Studies in Higher Education*. 41(3), 541-559.

Marôco, J. (2010). *Análise estatística com utilização do SPSS (3^a ed.)*. Lisboa, Portugal: Edições Sílabo.

Marquez, C. E., & Moreno, C. R. (2005): Satisfação no trabalho – uma breve revisão. *Revista Brasileira de Saúde Ocupacional*, 30, 69-79.

Martinez, M. C., Paraguaya, A. B., & Latorre, M. R. (2004): Relações entre satisfação com aspectos psicossociais e saúde dos trabalhadores. *Revista Saúde Pública*, 38, 55-61.

Mezomo, J. C (2001): *Gestão da qualidade na saúde: princípios básicos*. São Paulo: Manole.

Mendes, I. (2012): *Gestão estratégica de recursos humanos na Administração Pública: mito ou realidade? Perceção dos dirigentes do I.G.F.S.S. I.P., sobre a gestão estratégica de recursos humanos e os possíveis impactos na performance*. Dissertação de Mestrado. Instituto Politécnico de Setúbal. Portugal

Moura, S. (2012): *Satisfação dos profissionais de enfermagem*. Dissertação de Mestrado. IPB- APNOR. Portugal

Noordin, F., & Jusoff, K. (2009): Levels of Job Satisfaction amongst Malaysian Academic Staff. *Asian Social Science*, 5(5), 122-28.

Santos, S., Spagnoli, P., Ramalho, N., Passos, A., & Caetane, A. (2010): Aspectos da satisfação geral no trabalho: Existirá uma mudança de padrão ao longo do tempo?. *Actas do VII Simpósio Nacional de Investigação em Psicologia, Universidade do Minho*. Portugal.

Seco, G. (2000). *A satisfação na atividade docente*. Dissertação de Doutoramento. Faculdade de Psicologia e de Ciências da Educação da Universidade de Coimbra, Coimbra, Portugal.

Tadeu, P. & Brigas, C. (2018). Using Online Programs to Centre Students in the Twenty-First Century. In C. Fitzgerald, S. Laurian-Fitzgerald, & C. Popa (Eds.), *Handbook of Research on Student-Centered Strategies in Online Adult Learning Environments* (pp. 102-119). Hershey, PA: IGI Global. doi:10.4018/978-1-5225-5085-3.ch005

Tsang, H. W. H. & Wong, A. (2005). Scale CV-IJSS for People with Mental Illness Development and Validation of the Chinese Version of Indiana Job Satisfaction. *International Journal of Social Psychiatry*, v.51, n.2, 177–191.

Veloso, C. M., Lunga, D. A. & Fernandes, P. O. (2017). The Teachers' Satisfaction in Higher Education Institutions as Key Factor of the Strategic Management and of the Organizational Competitiveness. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, Special Issue for INTE 2017 (3), 633-644.

Veloso, C. M., Lunga, D. A & Fernandes, P. O. (2017). Toward a Quality Measure of Angolan Public Higher Education Institutions to Enhance Organizational Performance. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, Special Issue for INTE 2017 (3), 718-729.

Wei, W., & Junyan, L. (2015): A Study on Teachers' Occupational Belief in Local Universities and Colleges: Based on the Survey of a College in Xiamen. *Chinese Education & Society*, 48, 312-325.

BARTER FİRMALARININ TÜRKİYE'DEKİ YAPISI VE MUHASEBE STANDARTLARINA GÖRE BARTER İŞLEMLERİNİN DURUMU*

Öğr. Gör. Aydın BAĞDAT**
Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÜMÜŞ***
Dr. Öğr. Üyesi Fatih B. GÜMÜŞ****
Öğr. Gör. Dr. Serkan YÜCEL*****

ÖZ

Kişi ve kurumlar ürettikleri veya ellerinde bulunan malları satarken ve ihtiyaçlarını karşılarken parayı bir değişim aracı olarak kullanmışlardır. Ancak küreselleşmenin etkisi ile ekonomilerin aşırı büyümesi ve ekonomik krizler nedeniyle para değişim aracı olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu durum ticaret, pazarlama ve finans alanlarında yeni tekniklerin ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Bu yeni tekniklerden biri olan barter, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Atıl kaynakların kullanılmasını sağlaması, borçlanma ve finansman giderlerini azaltması, ekonomik krizlere rağmen dinamik bir pazar oluşturması, yeni müşteriler kazandırması gibi özellikler barter sisteminin sağladığı avantajların başlıcalarıdır.

Çalışmamızda Türkiye'de faaliyet gösteren 21 barter firması tespit edilmiş ve bunların 20'si ile telefonda mülakat yapılmıştır. Çalışma sonucunda barter firmalarının bilinen faaliyetlerine ilave olarak borç yapılandırma işlemi de yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bu özellikleriyle barter hem ticaret, hem pazarlama, hem de finans yöntemi olarak kendini göstermektedir. Ayrıca Türkiye Muhasebe Standartları yorumlarında barter işlemleri hakkında açıklanan konular incelenmiş ve bu çerçevede muhasebe kayıt önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Barter, takas, muhasebe, muhasebe standartları, finans.

JEL Kodları: M40, M41

BARTER COMPANY AND STRUCTURE OF TURKEY IN ACCORDANCE WITH ACCOUNTING STANDARDS TO BARTER OPERATION CONDITION

ABSTRACT

Both people and institutions use money as a means of change when they sell the products that they made or grew and when they met their needs. However the economies got bigger and bigger with the effect of globalisation and there was also economic crises. So, the money lost its importance as a means of change. That triggered to introduce of some new techniques which have already begun in recent years. Barter is the main topic of this study as one of these new techniques. The main advantages of barter are; to make waste resources usable, to minimize financial expenses, to create dynamic market against economical crises, to find new customers.

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Adapazarı MYO, aydinbagdat@sakarya.edu.tr

*** Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Adapazarı MYO, igumus@sakarya.edu.tr

**** Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, fbgumus@sakarya.edu.tr

***** Düzce üniversitesi Akçakoca MYO, serkanyucel@duzce.edu.tr

In our study, 21 have been identified barter companies operating in Turkey and 20 of them were made telephone interview with. As a result of the study, it was found out that barter companies were also engaged in debt restructuring in addition to their known activities. With these features barter shows as well as trade and marketing and finance methods itself. In addition, Turkey Accounting Standards examined the topics discussed on barter transactions in the comments and suggestions have been made in this regard in the accounting records.

Keywords: Barter, exchange, accounting, accounting standards, finance.

JEL Codes: M40, M41

1. BARTER'IN TANIMI VE KAPSAMI

Barter'ın kökeni (Barter, clearance of indebtednes) Arapça'da "takass" kelimesinden gelmektedir. İngilizce kökenli bir kelime olup, mal veya hizmetin takası (trampa edilmesi) anlamına gelmektedir. Genel olarak para kullanılmadan bir malın bir başka malla değişimi şeklinde yapılan ticaret, yani aynı mübadele olarak tarif edilmektedir (Kırlıoğlu ve Diğ., 2005: 2). Takasta eşit değerdeki mal veya hizmetin, bunlara ihtiyaç duyan iki kişi arasında değişimi söz konusu iken barter, birden fazla firmanın bir sisteme dahil olarak değerleri birbirine eşit olmayan mal veya hizmetin para kullanmadan değişimini sağlayabildikleri bir ilişki bütünüdür (Kutlu ve Güner, 2006: 118). Barter kavramı hem kelime anlamı olarak, hem de bir sistem olarak farklı şekillerde ifade edilmektedir.

Barter, çok sayıda alıcı ve satıcının karşı karşıya geldiği geniş bir pazar olmasının yanı sıra, bu alıcı ve satıcıları belli kurallar çerçevesinde ve belli kriterlere göre bir araya toplayan, alıcı ve satıcının karşılıklı ilişkilerine düzenleme getiren, hem alıcının hem de satıcının haklarını ve sorumluluklarını belirleyen bir sistemdir (Arzova, 2000:1). Eski çağlarda iki kişi arasında yapılırken, günümüzde çok sayıda alıcı ve satıcı tarafından bir aracı vasıtasıyla alışveriş imkânı sağlayan bir sisteme dönüşmüştür.

Barter aynı zamanda alıcı ve satıcının mevcut ekonomik şartlarda en iyi koşullarda pazar bulup, alışverişlerini bu pazarda yapmalarını sağlayan, belirli niteliklere sahip kişi ya da kurumların üye olabildiği ya da sistemden yararlanabildiği bir alışveriş birlikteliğidir (Arzova, 2000:1). Sistem içinde sunulan mal veya hizmetleri satın almak ve satış yapmak için barter sistemine üye olmak gerekmektedir.

Başka bir tanıma göre barter; bir firmanın satın aldığı mal ve hizmetin bedelini, kendi ürettiği mal ve hizmetle ödemesi olarak ifade edilmiştir. Ayrıca barter, küçük bir işverenin elindeki parasında azalma olmadan büyüebilmesi için gerekli olan mal ve hizmetleri sağlaması için kullanabileceği önemli bir finansman sistemi olarak tanımlanmıştır (Güler ve Yılmaz, 2009: 94). Barter sistemi sayesinde firmalar ödemeyi, mal veya hizmet satın aldıkları işletmeler dışındaki sisteme üye olan başka işletmelere de yapabilmektedirler. Barter sistemi, hem küçük hem de büyük işletmeler için kullanımı mümkün olan ve yeni fırsatlar sunan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde ekonomideki küreselleşmenin artması ve dünyanın küçülmeye başlaması ile iktisadi yaşam içinde kullanılan tekniklerin daha fazla özelliğe sahip olması beklenmektedir. Barter işlemleri de atıl kaynakların kullanılmasını sağlaması, borçlanma ve finansman giderlerini azaltması, ekonomik krizlere rağmen dinamik bir pazar oluşturması, yeni müşteriler kazandırması ve bilişim sistemlerinin yoğun kullanımı gibi birçok özelliği ile ön plana çıkmaktadır. İşte bu özellikleriyle barter işlemleri birçok ekonomik sistemi kapsamakta olup, bu yönüyle birçok kişi ve kurum tarafından tercih edilen bir tekniktir.

2. BARTER SİSTEMİNİN KULLANIMI

İlk zamanlarda iki taraflı olarak kullanılmaya başlanan barter sistemi günümüzde teknolojinin gelişmesi ve iletişim araçlarının yaygınlaşmasının sağladığı katkı ile birlikte çok taraflı bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Bu durum sistemin işleyişini daha da kolaylaştırmıştır. Sistem içindeki firmalar bu sayede ihtiyaç duydukları veya ticaretini yaptıkları mal veya hizmetlere rahatlıkla ulaşabilirler.

2.1. Taraflar

Barter sistemi işleyiş itibarıyla aslında çok taraflı bir yapıya sahip olmakla birlikte, basit bir barter işleminde iki taraf vardır. Bir taraf aracılık görevini yapan barter firması, diğer taraf ise mal veya hizmet arz ya da talep eden üye firmadır.

Barter firması; sistemi örgütleyen, sistemin devam etmesini sağlayan, sisteme dahil olan üyelerinin sistemden faydalanma şekil ve esaslarını belirleyen kurumsal yapıdır. Aynı zamanda barter firması üyelerinin cari hesaplarını kaydetmek, üyeler arası bilgi akışını sağlamak, iletişim sistemini kurmak ve işletmek gibi fonksiyonları yerine getirir (Kızıl ve Diğ., 2014: 71). Daha basit bir ifadeyle arz ve talepte bulunan üye firmaların buluşmasını sağlama görevi vardır. Barter firmaları gelirlerini genellikle, yapılan işlemlerin tutarı üzerinden hesaplanan komisyon üzerinden elde etmekte ve ayrıca üyelerinden sisteme giriş ücreti ile aylık ve yıllık aidat talep edebilmektedirler (Arzova, 2000:3).

Barter sisteminin diğer tarafı olan üye firma ise, satın almak istediği mal veya hizmetin bedelini kendi ürettiği mal veya hizmetle ödemek istediğinde olan ve bunun için barter firması ile sözleşme imzalayan firmadır (Tüm, 2008: 5). Üye firmalar sisteme bazen tek bir işlem yapmak için girmek isterken, bazen de uzun vadeli girişler yapmaktadırlar. Sisteme giriş yapan üye firmaya barter firması tarafından cari hesap açılarak, üye firmanın arz ve talepleri bu hesap üzerinden takip edilir. Üye firmalar; barter firmasına arz ve taleplerini bildirmekle, aidat ve komisyon bedellerini ödemekle ve ayrıca sözleşmede belirtilen diğer koşulları yerine getirmekle yükümlüdür.

2.2. Kullanılan Belgeler

Hem barter firmasının hem de üye firmaların bu işleyiş içinde yapmış oldukları aracılık ve alım-satım işlemleri sırasında düzenlemeleri gereken bazı belgeler vardır. Bu belgeler; barter sözleşmesi, barter çeki, hesap özeti, arz ve talep bildirim formu'dur.

Barter Sözleşmesi: Barter sistemine üye olmak isteyen gerçek ve tüzel kişilerin, barter sistemi ile yapacakları alışverişlere imkan veren, onların cari hesaplarını tutmak için barter şirketini yetkilendiren, üyelerin birbirlerine ve barter şirketine karşı hak ve yetkilerini düzenleyen sözleşmedir.

Barter Çeki: İki üye firma arasında gerçekleşen alım satım işlemlerinde bir ödeme ve tahsilat aracı olarak kullanılan, üzerinde yapılan işlemin tutarının yazılı olduğu, mal veya hizmeti alan tarafından imzalanıp kaşelenerek sistemde kullanılan kıymetli evraktır.

Hesap Özeti: Üye firmaların barter sistemi ile olan ilişkilerindeki borç/alacak durumlarını gösteren bir dökümandır.

Arz ve Talep Bildirim Formu : Üyelerin satın almak veya satmak istedikleri mal veya hizmetlere ilişkin bilgileri barter sistemine bildirmek için düzenledikleri belgelerdir. Üye işletmeler satıcı olarak arz bildirim formunu, alıcı olarak talep bildirim formunu ayrı ayrı düzenlemektedir.

2.3. Sistemin İşleyişi ve Uygulaması

Öncelikle barter sistemine dahil olmak isteyen firma, yıllık üyelik bedelini nakit olarak ödeyerek, kendisinden istenen evrakı sistem danışmanına ya da barter firmasının genel merkezine teslim eder. İstenen belgeler tamamlandıktan ve sözleşme imzalandıktan sonra barter firması, başvuran şirkete kendi belirlediği süre içinde işlem yapma yetkisi verir ve bir cari hesap açar.

Barter firması kayıt işlemi tamamlanan üyelerine, sisteme ait olup faaliyetlerde kullanılacak olan barter çeki, arz bildirim formu, talep bildirim formundan oluşan belgeleri teslim eder ve kendisine barter işleminde yardımcı olması için bir müşteri temsilcisi (Broker) tahsis eder (Arzova, 2000:16).

Her üyenin satmak ve almak istediği malları ve hizmetleri barter firmasına arz ve talep bildirim formları ile duyurması gerekir. Üyenin; satmak istediği mal ya da hizmetlere ait bilgiler barter firmasının arz listesine, barter pazarından almak istediği ihtiyaçlarına ait bilgiler barter firmasının talep listesine barter firması tarafından kaydedilir. Barter firması, bu arz ve taleplerin iletişim araçları vasıtasıyla diğer üyeler tarafından görünmesini sağlar (Kırlioğlu ve Diğ., 2005: 5).

Üye firma, mallarını barter sisteminden talep geldiği zaman, alıcı firma ile birebir görüşerek fiyat, kalite, miktar ve teslimat şartlarında anlaşır. Sattığı mal ya da hizmet bedeli karşılığı barter şirketine ait barter çekini kabul ederek, malın bedeli kadar barter sisteminden alacaklı olur. Barter sistemi ile mal ya da hizmet satan üye alacağını, barter pazarında satılan mamulleri ya da hizmetleri satın alarak tahsil eder. Alacaklı firmanın tahsilat yapması, aradığı ürünlerin Barter Pazarı'nda bulunması ile mümkün olmaktadır. Bu sebeple satış yapacak firmanın Barter Pazarı'ndan neler alabileceğini de önceden dikkate alması gerekir. Aksi halde istediği malı bulamadığı için alacağını tahsil edememe riski vardır. Sistemde alım-satım işleminde para kullanılmamakta, ancak karşılıklı değişim yapılan mal veya hizmetin bedeli önceden belirlenmiş olan yabancı para

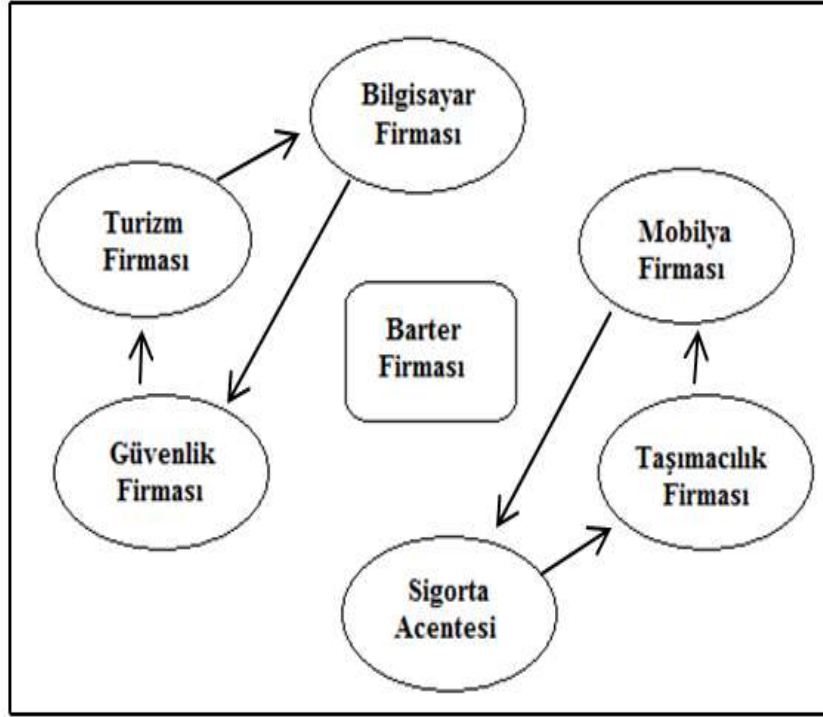
cinsinden hesap edilmekte ve firmaların cari hesaplarına bu değerler üzerinden kayıt edilmektedir.

Üye firmanın barter pazarından mal veya hizmet alabilmesinin iki yolu vardır. Biri üye firmanın alım yapmadan önce sistemdeki bir firmaya satış yapması; diğeri, sistemde alacağı olmayan firmanın teminat göstererek barter pazarında kredi açtırmasıdır. Bu iki yoldan birini kullanarak üye firma, barter sisteminde satın alma kredi limiti oluşturabilir.

Barter firması, üye firmaya barter pazarından satın aldığı ve karşılığında borçlandığı her mal ya da hizmetin bedelini, satın aldığı tarihten itibaren barter sistemi ile ödemesi için sözleşmede hükme bağlanan süre kadar vade tanır. Üye, satın aldığı mal ya da hizmet bedelini sözleşmedeki vade içinde barter sistemine mal veya hizmet satarak ödeyemezse; borcunu, bu vade sonunda bir defada nakit olarak veya borcun vadesi geçtikten sonra geçen her ay gecikme faizi ile birlikte öder.

Sistemin işleyişini çok istasyonlu bir örnek üzerinden açıklayalım. Barter sistemine üye olan Bilgisayar Firması, Mobilya Firması, Taşımacılık Firması, Sigorta Acentesi, Güvenlik Firması ve Turizm Firması işletmelerini düşünelim. Bu işletmelerin barter sistemini kullanarak alım-satım yaptıklarını varsayalım.

- Bilgisayar üzerine donanım işi yapan Bilgisayar Firmasının, stoğunda teknolojisi eskimeğe üzere olan çok sayıda bilgisayar var ve bunları nakde çevirebilirse tüm çalışanlarını tatile göndermek istiyor.
- Büro malzemeleri üreten Mobilya Firmasının, yeni aldığı makineler yeterli sipariş olmadığı için atıl durumdadır ve üretimde çalışan işçileri için de servis hizmetine ihtiyacı var.
- Fabrika ve okullara toplu taşıma işi yapan Taşımacılık Firması, mevcut araçlarının çalışma kapasitesini artırmak istiyor. En önemli maliyet kalemi ise taşıma araçlarının sigorta giderleridir.
- Her türlü sigortalama işini yapan Sigorta Acentesi, işyerindeki mobilyalarının tamamını değiştirmek istiyor, fakat bunu yapabilmek için gelirini artırmaya ihtiyacı vardır.
- Ev ve işyerlerine kamera montajı yapan ve sektöre yeni giren Güvenlik Firması, önemli maliyet kalemlerinden biri olan bilgisayar ve kamera malzemelerini temin için kredi kullanmaktadır. Bunu karşılamak için daha fazla satış yapması gerekmektedir ve tanınmak için reklama ihtiyacı vardır.
- Bir tatil merkezinde oteli olan ve turizm organizasyonu işi yapan Turizm Firması, atıl kapasitesini değerlendirmek istemektedir. Ayrıca kısa süre içinde otelde kamera ve diğer güvenlik sisteminde düzenleme yapmayı planlamaktadır.

Şekil 1: Barter Sisteminin İşleyişi

Firmalar barter sistemini kullanarak ihtiyaçları çerçevesinde hem alış hem de satış yönünde barter işlemi yapmışlardır. Bu şekilde her bir firma uygun maliyetlerle ihtiyaçlarını gidermenin yanında; atıl kapasitesini değerlendirme, stoklarını eritme, finansman yükünü azaltma, satışlarını artırma, ücretsiz reklam yapma gibi birçok avantaj sağlamaktadır.

3. BARTER SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ

Barter işlemleri taşıdığı özellikler ve sağladığı avantajlarla birlikte ekonomik yaşam içinde kullanılan birçok sistem ile yakın ilişki içinde olabilmektedir. Barter sistemi, kullanan her müşteriye uygun çözüm üretebilmesi, kayıtlı her üye firma için uygun ödeme imkânı sağlaması, hem ülke içinde hem de ülkeler arası ticaret olanağı tanınması gibi genel özellikleri itibarıyla hem finans, hem ticaret, hem de pazarlama disiplinleri açısından avantajlar sağlamaktadır.

3.1. Finans Tekniği Olarak Barter

Barter, nakit çıkışı gerektirmeden mal veya hizmet alım-satımı yapmayı sağlaması açısından bir finans tekniğidir. Sistemden alım yapan firmaya borcunu kendi mal veya hizmeti ile ödemesi için ortalama 12 ay vade tanınmaktadır. Borçlu firma bu sürede hiçbir şekilde ürün ya da hizmeti ile ödeme yapamaz ise, borcunu 12 ayın sonunda nakden ödemek zorundadır. Yani borcunu ödeyemese bile, sistemi kullanarak 12 aylık bir çeşit faizsiz kredi kullanmış olacaktır (Özeroğlu, 2014: 121). Bu da firmaların finansman

yükünün azalması yönünde olumlu etki yapacaktır. Ayrıca barter, küçük bir işletmenin nakit parasını eritmeden büyümesi için gerekli olan mal veya hizmetleri elde etmek için kullanabileceği önemli bir finansman yöntemidir (Güler ve Yılmaz, 2009: 94).

Sistemi kullanan üye firmaların nakit akışı olumlu yönde etkilenmektedir. Firmanın barter sistemini kullanmasıyla normalde nakit ödeyerek satın aldığı bazı mal veya hizmetleri nakit ödemediği alması mümkün olur. Örneğin firma personelinin servis hizmetini barter organizasyonuna üye bir taşıma firmasından aldığını varsayalım. Bu durumda, daha önceleri firmanın kasasından her ay çıkması gereken nakit artık çıkmaz ve firmanın kasasında kalan nakit avantajının yanında sisteme bu servis bedeli kadar ilave satış yapılır (Kırılıoğlu ve Diğ., 2005: 7).

Sistemin yakın geçmişte kullanılmaya başlanan bir özelliği de borçları yeniden yapılandırmasıdır. Yüksek tutarlı borçlarından dolayı iflasın eşiğine gelen firmalar barter firmalarına başvurarak, borçlarını barter sistemi üzerinden yapılandırmak suretiyle, barter pazarı üzerinden arz ettikleri mal veya hizmetleri vasıtasıyla bu borçlarını ödeme yoluna gitmektedirler.

3.2. Ticaret Tekniği Olarak Barter

Barter etkili bir stok satış ve atıl kapasite değerlendirme özellikleri bakımından ticari bir yöntemdir. Firmalar barter'in bu özelliklerini, mevcut ürünlerini veya atıl durumdaki üretim kapasitelerini harekete geçirerek arz etmek amacıyla kullanmak istemektedir. Ancak firmaların bu özelliği kullanırken nakit akım dengelerinin bozulmamasına dikkat etmeleri gerekmektedir (Özeroğlu, 2014: 121). Nakit dengesinin bozulmaması için, firmaların sistem üzerinden ihtiyaç dışı mal veya hizmet alımı yapmamaya özellikle dikkat etmeleri önemlidir. Barter işlemlerinin atıl kapasitenin değerlendirilmesi amacıyla en kolay kullanılabilir sektör, turizm sektörüdür. Çünkü turizm sektörü yiyecek-içecek işletmelerinden, uçak ve otomobil kiralama şirketlerine kadar uzanan geniş bir yelpazeye hitap etmektedir (Cengiz ve Diğ., 2011: 104).

Para kullanmadan alım-satım imkânı sağlayan barter sistemi, yüksek stok miktarına sahip üye bir firmanın stoklarını hızla eritmesine katkı sağlayabilmektedir. Çünkü bu stokları alacak olan firma da, sisteme mal veya hizmet ile ödeme yapacağından yüklü alım kararları vermek daha kolay olmaktadır. Bu açıdan barter sistemi ticari hayata hızla canlılık getirebilme özelliğine sahiptir.

Üye firmalar arasındaki alışveriş ilişkisinde barter firması, hem aracı hem de garantör görevi görmekte ve bu sayede sistem alacaklı olan üye firmalara tahsilat garantisi sağlamaktadır. Ayrıca üye firmaların yaptığı alımların bedelini ürettiği mal veya hizmet ile ödeme imkanı verdiği için satın alma giderlerinin de azalmasını sağlamaktadır.

3.3. Pazarlama Tekniği Olarak Barter

Barter sistemi, üye firmalar için diğer yöntemlerden farklı şekilde mal veya hizmet arz ve talebi ortaya çıkarması açısından bir pazarlama ve satış tekniği olarak kullanılmaktadır.

Yani bir firma sisteme yeni pazarlara ve yeni müşterilere ulaşma amacıyla girmişse, barter sistemini bir pazarlama tekniği olarak kullanıyor demektir.

Firmanın mevcut müşterilerine ek olarak, sisteme üye olan diğer firmalar da gelecekteki potansiyel müşteriler olmaktadır. Bu firmalarla mutlak suretle barter işlemi yapılmasa da, ilişkiler geliştikçe klasik anlamda nakit para ile ticaret imkânları da artmaktadır. Barter sistemi içinde yapılan her satın alma işlemi yeni müşteri anlamına gelebilir ve buna bağlı olarak hem ciroda bir artış, hem de kârda bir yükselme anlamına gelmektedir (Arzova, 2000: 21).

Barter sistemine üye firmalar yeni müşterilere ulaşmanın yanında, barter'ı kullanarak yeni pazarlara da açılabilir. Sisteme dahil olarak hem yurtiçinde hem de yurtdışında yeni pazarlara ulaşmak mümkündür. Firmalar aynı zamanda yeni pazarlara ve müşterilere ulaşırken, bunu da atıl kapasitelerini kullanarak veya stoktaki ürünlerini eriterek sağlayabilirler. Bunlara ilave olarak barter, yeni pazarlarda ücretsiz ve etkin bir reklam yapmayı da sağlamaktadır. Sisteme dahil olan firmaların ürettiği mal veya hizmet bilgileri sistem içindeki diğer firmalara duyurulur. Bu sayede firmaların hem ücretsiz, hem sürekli, hem de ayrıntılı şekilde tanıtımları yapılmış olur.

4. BARTER FİRMALARININ TÜRKİYE'DEKİ DURUMUNUN İNCELENMESİ

Dünya'da barter sistemi bir endüstri haline gelmiş olup, özellikle gelişmiş ülkelerde çok başarılı şekilde uygulandığı görülmektedir. Birçok ülkede başarılı bir stok sistemi, bilgi yönetim sistemi, finansal destek sistemi olarak uygulamalarına rastlanmaktadır. Türkiye'de 1994 yılından bu yana uygulamada olmasına rağmen istenilen düzeye gelmediği düşünülmektedir. Çok sayıda barter firmasının faaliyet gösterdiği ülkemizde beklediğini bulamayan bazı firmalar sektör değiştirmiş bazı firmalar ise kapanmıştır. Barter sektöründe faaliyet göstermeyi sürdüren firmaların ise, faaliyet dışı işlemlerinin yoğunlukta olduğu dikkati çekmektedir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı, Türkiye'de işletme ünvanında "barter" adını taşıyan tüm firmaların tespit edilmesi ve bu firmaların yaptığı işlemlerin, en çok iş yaptıkları sektörlerin, sektörde yaşanan sorunların ortaya konulmasıdır. Bu sayede sektör içinde yapılan fakat literatürde ifade edilmemiş olan işlemlerin ortaya çıkarılmasını sağlamak ve yaşanan sorunlar için çözüm önerilerinde bulunmaktır.

Araştırma kapsamında Türkiye merkezli çalışan 21 barter firmasından 20'sine ulaşılmış olup, 16 firmanın yöneticisi ile iletişime geçilmiştir. Telefonda mülakat yöntemiyle firmaların üst düzey yöneticilerinden bilgi alınmıştır. Firma yöneticilerine firmalarının en çok yaptıkları işlemler, kuruluş yılı, kullandıkları yazılım programı, müşteri sayıları, en çok çalıştıkları sektörler ve yaşanan sorunları içeren sorular yöneltilmiş olup neredeyse tüm sorulara geri dönüş yapılmıştır.

4.2. Barter Sisteminin Kullanım Amaçlarının Sınıflandırılması

Çalışma sonucunda finans, ticaret ve pazarlama olmak üzere üç temel özellik altında topladığımız barter sisteminin öne çıkan 10 kullanım amacı yani yapılan işlem şekli ortaya çıkmaktadır. Barter firması yöneticilerine “Barter sistemine üye olan firmalar sistemde hangi işlemleri yoğun olarak yapmaktadır yani hangi amaçlarla kullanmaktadır?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan bilgiler çerçevesinde Tablo 1’deki sınıflandırma yapılmıştır.

Tablo 1: Barter Sisteminin Kullanım Amaçları

Özellik	Amaç
Finans	Borç Yapılandırmak
	Finansman Yükünü Azaltmak
	Nakit Tasarrufu Sağlamak
Ticaret	Fazla Stoklarını Eritmek
	Atıl Kapasitesini Değerlendirmek
	Tahsilat Garantisi Sağlamak
	Satın Alma Giderlerini Azaltmak
Pazarlama	Yeni Pazarlara Ulaşmak
	Yeni Müşterilere Ulaşmak
	Ücretsiz Reklam Yapmak

Firma yöneticilerinin verdikleri cevaplar değerlendirilmiş olup; finans tekniği özelliğinin altında borç yapılandırmak, finansman yükünü azaltmak ve nakit tasarrufu sağlamak amaçları; ticaret tekniği özelliğinin altında fazla stoklarını eritmek, atıl kapasitelerini değerlendirmek, tahsilat garantisi sağlamak ve satın alma giderlerini azaltmak amaçları; pazarlama tekniği özelliğinin altında ise ücretsiz reklam yapmak, yeni pazarlara ve müşterilere ulaşmak amaçları toplanmıştır.

Çalışmada daha önce ifade edilmemiş olan borç yapılandırma işleminin barter firmalarınca yoğun şekilde yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Barter sisteminin en fazla atıl kapasite değerlendirmek ve fazla stoklarını eritmek amacı ile kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sistemin daha çok ticaret tekniği ve pazarlama tekniği olarak kullanıldığı görülmektedir. Daha kesin sonuçlara ulaşmak için çalışmanın barter sistemine üye olan firmalar üzerinde yapılması gerekmekte olup, barter firmalarının üye firma bilgilerini vermek istememeleri ve yeterli sayıda üye firmaya ulaşma zorluğundan dolayı çalışma sadece barter firmalarını kapsayacak şekilde yapılmıştır.

4.3. Barter Firmalarının Türkiye’deki Durumu

Dünya’da daha önceki zamanlara dayanan barter uygulamaları Türkiye’de ise 1990’lı yıllarla birlikte görülmeye başlanmış ve genellikle barter işlemleri az sayıdaki firma

arasında yapılmıştır. İlk zamanlarda Türkiye’de kurulan barter şirketlerinin merkezi İstanbul olup, Anadolu’da temsilcilikler vasıtasıyla faaliyet gösterdikleri görülmektedir (Yardımcıoğlu, 2006: 117). Türkiye’de sınırlı sayıda bulunan barter şirketlerinin ilki Avusturya kökenli “Euro Barter Business (EBB)” 1992 yılında kurulmuştur (Güler, 2007: 85). 2016 yılı itibariyle aktif olarak faaliyet gösteren barter firmaları, merkezlerinin bulunduğu yer ve kuruluş yılı bilgileri tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 2’de barter firmalarının kuruluş yıllarına bakıldığında 20 yılı aşkın süredir faaliyet gösteren firmaların olduğu görülmektedir. Barter firmalarının özellikle 2004 yılı ve sonrasında yoğun olarak kurulduğu dikkati çekmektedir. Yakın zamanda bile barter firmalarının kurulmuş olması sistemin günümüzde de yoğun olarak kullanıldığının bir göstergesidir.

Ayrıca 21 aktif firmadan 17’sinin İstanbul merkezli olması halen kurulan barter firmalarının merkez tercihlerinin değişmediği ve gerektiği durumlarda Anadolu’da temsilcilik açılarak iletişim eksikliğinin giderildiği sonucuna varılmıştır. Diğer firma merkezleri olarak ise Adana, İzmir, Kocaeli ve Denizli gibi büyükşehirler seçilmiştir.

Tablo 2: Türkiye’deki Barter Firmaları (2016)

	Firma adı	Kuruluş Yılı	Bulunduğu İl
1	AVRASYA BARTER	1994	İSTANBUL
2	TÜRK BARTER	1995	İSTANBUL
3	ANADOLU BARTER	1995	ADANA
4	DESTEK BARTER	2004	İSTANBUL
5	GARANTİ BARTER	2004	İSTANBUL
6	EVRENSEL BARTER	2005	İSTANBUL
7	GROUP BARTER	2006	İZMİR
8	YATIRIM BARTER	2006	İSTANBUL
9	GLOBAL BARTER	2008	İSTANBUL
10	AK BARTER HİZMETLERİ	2008	İSTANBUL
11	BOĞAZIÇI BARTER	2008	İSTANBUL
12	INTERNATIONAL CHAIN BARTER	2009	İSTANBUL
13	KÖRFEZ BARTER	2009	KOCAELİ
14	SİSTEM BARTER	2009	İSTANBUL
15	REFORM BARTER	2010	DENİZLİ
16	HB BARTER VE DANIŞMANLIK	2012	İSTANBUL
17	ARTI BARTER	2012	İSTANBUL
18	MAVİ BARTER	2013	İSTANBUL
19	ZER FİNANS BARTER	2015	İSTANBUL
20	BİZİM BARTER AŞ.	2015	İSTANBUL
21	FİNANS TAKAS	2016	İSTANBUL

Barter firmalarının ayrıca çalıştıkları firmalar ile web sitelerinde oluşturdukları kullanıcı giriş sistemi veya özel yazılım programları yardımıyla bağlantı kurdukları tespit edilmiştir. Bu bağlantı ağları kullanılarak barter müşterine alışveriş imkanı sunulmakta ve tahsilat ile ödemeler yapılmaktadır.

Barter firmalarının müşteri sayıları ile ilgili bilgilerin paylaşılmasını istememelerinden dolayı bu bilgiler tablo halinde sunulmamıştır. Ancak kuruluş yılı bakımında geriye gidildikçe yani daha eski firmaların aktif müşteri sayılarının daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Müşteri sayısı 90 ile 8.500 arasında değişim göstermektedir. Çok sayıda müşterisi bulunan firmaların barter müşterilerini kişi ve kurum olarak ikiye ayırdığı dikkati çekmektedir.

Barter sistemini kullanan işletmelerin sektörel incelemesi yapıldığında başta inşaat sektöründen çok sayıda barter müşterisinin olduğu görünmektedir. İnşaat sektörünün yanında tekstil, gayrimenkul, turizm, medya ve inşaat malzemeleri sektörleri de barter sisteminin kullanımını açısından öne çıkan sektörlerdir. Ayrıca az sayıda da olsa taşıma, bilişim, matbaa, araç-bakım sektörlerinden de barter müşterisi olduğu ifade edilmiştir.

4.4. Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Her alanda olduğu gibi çok avantajlı bir sektör olarak dikkat çeken barter sisteminde de bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Bu nedenle görüşme yapılan barter firmalarının yöneticilerinden sektörde yaşanan en önemli sorunlarla ilgili bilgi alınmıştır. Öne çıkan sorunlar öncelik sırasına göre aşağıda sıralanmıştır:

- Yasal alt yapının eksikliği,
- Yüksek fiyat uygulamaları,
- Devlet teşviğinin olmaması,
- Tanıtım eksikliği,
- Sistemin çıkar amaçlı kullanımı,
- Denetim eksikliği.

5. BARTER İŞLEMLERİNİN MUHASEBE STANDARTLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Barter işlemlerinin muhasebe düzeninin nasıl olması gerektiği konusundan önce barter şirketlerinin hukuki statüsünü netleştirmek gerekmektedir. Barter şirketleri ne kadar aracı kurum gibi görünse de Sermaye piyasası Kanunu (SPK)'nun, aracı kurum hükümlerini sağlamadığı açıktır (Acar ve Tekşen, 2007: 5). Bu nedenle barter şirketleri normal bir ticari işletme gibi değerlendirilerek, hem barter şirketlerinin, hem de barter işlemlerinin muhasebe düzeni bu yönde şekillenmektedir. Türkiye muhasebe standartlarında sadece TMS 18 Hasılat Standardı 12. Maddesinde ve TMS Yorum 31'de barter işlemlerini kapsayan bir açıklama bulunmaktaydı. 01.01.2018 tarihinden itibaren TFRS 15 (Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat)'in yürürlüğe girmesi ile, TMS 18 Standardı ve TMS Yorum 31 yürürlükten kaldırılmıştır.

TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardı madde 5 (d) bendine göre “*aynı iş alanında faaliyet gösteren işletmeler arasında müşterilere veya potansiyel müşterilere satışları kolaylaştırmak adına yapılan parasal olmayan değişimler*” de bu standart hükümleri uygulanmaz. Bu ifadeden aynı iş alanında bulunan iki veya daha çok firma arasında yapılan parasal olmayan değişimlerin hasılat yaratıcı işlem olmadığı çıkarılabilmektedir.

Örnek: A ve B firmalarının stoklarında bulunan aynı tutardaki X ve Y markalı akıllı telefonları takas yapmak için Barter firmasına başvurduğunu düşünelim. Bu durumda her iki firma için de TFRS 15 madde 5'e göre parasal bir işlem olmadığından, hasılat yaratıcı bir işlem de değildir. Hem A hem de B firması tarafından muhasebe kaydı aşağıdaki şekilde yapılabilecektir.

...../...../.....			
153 TİCARİ MALLAR HS. X Akıllı Telefon	10.000 TL		
153 TİCARİ MALLAR HES. Y Akıllı Telefon		10.000 TL	
Barter İşlemi			

Aynı veya benzer özelliklere sahip ürünlerin takas edilmesi halinde hasılat kaydı yapılmaz, işlem stok hesapları arasında mahsuplaşma yapılarak işlem muhasebeleştirilir (Mert ve Dukan, 2017: 19). Bunun dışında kalan barter işlemleri ise TFRS 15'e göre hasılat yaratıcı işlem olarak değerlendirilmektedir ve ölçüm hükümlerine göre değeri belirlenmektedir.

6. SONUÇ

Barter, “*iki veya daha fazla kişi veya kurumun çeşitli yararlar sağlamak amacıyla mal veya hizmet değişimleri*” olarak kısaca tanımlanabilir. Barter, yüzyıllar öncesinde kullanılan ve iki kişinin mal ve hizmet değişimi şeklinde gerçekleşen takasın, günümüzde daha organize olmuş ve genişletilerek kayıtlı hale getirilmiş olan şeklidir. Özellikle 20. yüzyıl sonlarında kullanılmaya başlanan, birçok finans tekniğine göre avantajlı olmasına rağmen, diğer finansal tekniklerin gölgesinde kalan bir yöntemdir. Buna rağmen ülkemizde 20'nin üzerinde barter firması ve 40.000'in üzerinde sisteme üye olan firmanın olduğu, hatta bazı barter firmalarının 20 yılı aşkın süredir faaliyet gösterdiği bilgisi mevcuttur.

Barter sistemi firmalar için; atıl kapasitelerini değerlendirme, mevcut stoklarını eritme, satın alma giderlerini azaltma ve alım-satım işlemlerini bir garantör aracı vasıtasıyla gerçekleştirme açısından bir ticaret tekniği; nakit çıkışı gerektirmemesi, nakit akışına olumlu etkisi, borç yapılandırma ve finansman yükünü azaltıcı yönüyle bir finansman tekniği; yeni müşterilere ulaşma, yeni pazarlara açılma ve hem ücretsiz hem de etkili reklam yapma olanağı sağlaması açısından ise bir pazarlama ve satış tekniği olarak

dikkati çekmektedir. Barter firmaları üzerinde yapmış olduğumuz çalışmada barter sisteminin çoğunlukla finans tekniği olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Barter sistemini kullanmanın bütün bu avantajları yanında bazı eksik yönleri ve olumsuzlukları da mevcuttur. En önemli eksiklik; barter işlemleri ile ilgili yasal alt yapının oluşturulmamış ve herhangi bir düzenlemenin yapılmamış olmasıdır. Mevcut işlemler tamamen yasaların ticari hükümlerine dayandırılarak ve uygulamada kullanılan yöntemler üzerinden yürümektedir. Bir diğer önemli eksiklik ise, sistemin potansiyel kullanıcılara iyi tanıtılmamış olmasıdır. Barter işlemlerinin kullanımını artırmak için acil olarak yasal alt yapısının yetkili kurumlarca oluşturulması ve gerekli düzenlemelerin yapılması, hatta devlet teşviği sağlanması önerilmektedir.

Ayrıca barter işlemlerini ayrıntılı olarak açıklayan bir muhasebe standardının olmaması da bir eksiklik olarak görünmektedir. Barter işlemlerini kapsayan müstakil bir muhasebe standardının oluşturulması da muhasebe kayıtlarındaki karmaşayı önleyecek ve barter sisteminin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, D., Tekşen, Ö. (2007). *Barter Sisteminin Muhasebe Uygulamaları Açısından İncelenmesi*. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 12/3, 1-18.

Arzova, B. (2000). *Barter İşlemleri*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Cengiz, F., Üngüren, E., Engin, C. (2011). *Konaklama İşletmelerinin Pazarlama Departmanı Yöneticilerinin Barter Sisteminin Pazarlama Fonksiyonuna Etkisine İlişkin Tutumlarını Ölçmeye Yönelik Uygulama*. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 6, 101-120.

Güler, E. (2007). *Barter İşlemleri ve Türkiye'de Uygulamanın Değerlendirilmesi*. Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14, 77-100.

Güler, E., Yılmaz, B. (2009). *Ekonomik Kriz, Kobi'lere Yansımaları ve Bir Çıkış Yolu Olarak Barter*. Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18, 87-104.

KGK, *Türkiye Finansal Raporlama Standartları 15, Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat*.

Kırloğlu, H., Akaytay, A., Bağdat, A. (2005). *Bir Alternatif Finansman Modeli: Barter İşlemleri ve Muhasebeleştirilmesi*. Kafkas Üniversitesi Dergisi, 15, 15-31.

Kızıl, C., Şeker, Ş.E., Avarkan, T. (2014). *Türk İşletme Dünyasından Muhasebe Barter Uygulamaları ve Örnekleri*. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 7, 67-78.

Kutlu, H.A., Güner, M. (2006). *Barter İşlemleri ve Muhasebeleştirilmesi*. Mali Çözüm Dergisi, 75, 117-130.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Mert, H., Dukan, O. (2017). *Barter İşlemleri ve Uluslararası Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebeleştirilmesi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19/2, 1-21.

Özeroğlu, A.İ., (2014). *Barter'in Türk Finans Sektöründe Yeri ve Uygulanabilirliği*. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 13, 115-132.

Tüm, K., (2008). *Barter Sistemi ve Muhasebe Uygulamaları*. Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 2/1, 1-18.

Yardımcıoğlu, M. (2006). *Bir Finansal Tekniğin Muhasebe Disiplini Yönünden İrdelenmesi: Barter*", Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, 10, 115-127.

İÇ DENETİM İÇİN YENİ BİR GÖREV: ÖRGÜT KÜLTÜRÜ DENETİMİ*

Prof. Dr. Seval KARDEŞ SELİMOĞLU**
Doç. Dr. Arzu ÖZSÖZGÜN ÇALIŞKAN***

ÖZ

Günümüzde küreselleşmenin şekillendirdiği iş dünyasında şirketlerde ortaya çıkan risklerin başarıyla yönetilebilmesi için iç denetime olduğundan daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Dahası, iç denetim için yeni bir yol haritası oluşturma gereği ortaya çıkarmıştır. Daha önce hiç gündeme gelmeyen ve iç denetçilerin odaklanmadığı ve çalışmalarının kapsamına almadığı bir konu olan örgüt kültürü denetimi günümüz gereksinmelerinin bir sonucu olarak iç denetçilerin çalışma alanları içine girmiştir.

Bu çalışmanın amacı, gelişen teknoloji ve ekonomik şartlara bağlı olarak iş dünyası ile birlikte iç denetim çalışmalarının da yeniden yapılandırılması gereğinin ortaya çıkması sonucu iç denetçilerin çalışmalarının kapsamına örgüt kültürü denetimini nasıl entegre edebileceklerinin ortaya konmasıdır. Bu çalışmada ayrıca iç denetim alanında çalışan hem uygulamacılara hem de akademisyenlere iç denetimdeki değişen perspektif bağlamında bir yol haritası oluşturulması da amaçlanmıştır.

Kültür çok yönlü bir kavramdır ve her boyutu performansı farklı şekilde etkiler. Örgüt kültürünün iç denetimine tabi olması, üst yönetime yardımcı olabilir. Kültür çok öznedir bu nedenle de denetimi oldukça zordur. İç denetçiler için kültür denetimi, bir dizi denetim becerisi setini oluşturmayı gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte, kültür denetimi bir kontrol listesinden çok daha fazlasıdır ve işin niteliksel yönleri dikkate alınarak sistematik ve metodolojik bir şekilde iç denetim çalışması yapılmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Örgüt Kültürü, Kurum Kültürü, İç Denetim, Kültür Denetimi

JEL Kodları: M42,M14

A TASK FOR INTERNAL AUDIT: TO AUDIT CORPORATE CULTURE

ABSTRACT

In today's business world shaped by globalization, internal audit is needed more than it is required to manage the risks that arise in companies successfully. Moreover, it has revealed the need to create a new road map for internal audit. Auditing corporate culture, a subject which was never was on the agenda and the scope of work of internal auditors, has entered into the internal auditors' field of work as a result of today's need.

The purpose of this study is to demonstrate how internal auditors can integrate culture control into the organization as a result of the emergence of the need to restructure the internal audit work together with the business world depending on the developing technology and economic conditions. In this study, it was also

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Anadolu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Administration Department, Eskisehir, Turkey, sselimoglu@anadolu.edu.tr

*** Yıldız Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Administration Department, İstanbul, Turkey ozsozgun@yildiz.edu.tr

aimed to create a road map for both practitioners and academics working in internal audit in the context of changing perspectives in internal audit.

Culture is a versatile concept and each dimension affects performance differently. The internal audit of organizational culture can help the senior management. Culture is very subjective, so its control is very difficult. Culture control for internal auditors requires the creation of a set of control skills sets. The internal audit function should be performed systematically and methodically, taking into account the qualitative aspects of the work.

Keywords: Corporate Culture, Organizational Culture, Internal Audit, Auditing Culture

JEL Codes: M42, M14

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin şekillendirdiği günümüz iş dünyasında şirketlerde ortaya çıkan risklerin başarıyla yönetilmesinde iç denetime daha önce hiç olmadığı kadar çok ihtiyaç duyulmaktadır. 1941 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan ve günümüzde dünya genelinde 185.000'den fazla üyesi bulunan İç Denetçiler Enstitüsü (The Institute of Internal Audits- IIA) iç denetimi; *bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacını güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyeti* olarak tanımlamaktadır (IIA, 2018). İç denetim, bir kurumun risk yönetiminin, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi için sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur (IIA, 2018).

İç denetimin tanımı incelendiğinde iki temel rolünün ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki güvence hizmetidir. Daha açık bir ifadeyle iç denetim, yönetim kurulu, denetim komitesi ve yönetimine, yine yönetim tarafından oluşturulan yönetim, risk yönetimi ve kontrol süreçlerinin etkinliğine odaklanarak bu alanlarda bağımsız bir güvence hizmeti sağlamaktadır. İç denetimin ikinci rolü ise danışmanlıktır. Bu rol doğrultusunda iç denetim, yönetim riskleri ve kontrolleri ile ilgili olarak yönetime tavsiyelerde bulunur (ICAEW, 2004, 3).

İç denetim, bir kurumun yönetim süreçlerinde, özellikle risk yönetimi ve kontrol alanlarında da önemli bir rol oynayabilir. Birçok organizasyonda, iç denetime ilişkin beklentiler artmıştır. Günümüzün hızla değişen, dinamik iş dünyasında iç denetimin beklentilere karşılık verebilmesi ancak, ortaya çıkan gelişmelere yönelik yeni yol haritalarının oluşturulması ile mümkün olabilir. Nitekim daha önce hiç gündeme gelmeyen, iç denetçilerin odaklanmadığı ve çalışmalarının kapsamına almadığı bir konu olan şirket kültürü denetimi 21. yüzyıla girerken iç denetçilerin çalışma alanları içine girmiştir.

Kültür kelimesi farklı anlamları içerebilmektedir. Bu kelime örgüt/kurum/şirket kelimesi ile birleştirildiğinde ise kavramsal ve anlamsal olarak üzerinde uzlaşılması daha da zorlaşmaktadır. Ancak en yalın haliyle, örgüt kültürü (organizational culture); örgütün üyeleri arasında tarafından paylaşılan inançlar, değerler ve davranışlar olarak tanımlanabilir (Molenaar, Brown, Caile ve Smith, 2002, s. 19). Örgüt kültürü, bir örgütün

hedeflerini ve misyonlarını nasıl yerine getirdiğinin, örgütün sorunlarını nasıl çözdüğünün bir göstergesi veya grup içindeki bireylerin davranışlarını şekillendiren köklü bir değer olarak da tanımlanabilir. Aslında örgüt kültürü bunların hepsinin bir bileşimidir. Örgüt kültürü, bütün yönleriyle bir kurumun değerlerinden, sembollerinden, davranışlarından ve varsayımlarının oluşur ve en basit haliyle, “örgütte işlerin yapılış şekli” belirlemektedir (Martin, 2006). Dolayısıyla, örgüt kültürü, kurumsal performansın anahtarıdır ve bir şirketin rekabetçi avantajını iyileştirmek için yönetilebilir (Baker, 2002, s. 1). Diğer yandan, Enron, Worldcom, Volkswagen, Wells Fargo olumsuz sonuçlar doğuran davranışları teşvik eden örgüt kültürlerinin neden olduğu skandallardan sadece birkaçıdır. Bu yönüyle ele alındığında, sorunlu bir örgüt kültürü, şirketin ve çalışanlarının uzun dönemli varlığına zarar verebilir. Kurum kültüründen kaynaklanan sorunlar, müşteriler, hissedarlar ve dahası toplum tarafından fark edilebilir ve güven ve itibar kaybına yol açabilir. Kısacası kültür, bir işletmenin faaliyetlerine devam etmesi ile yaşanan olumsuzlukların sonuçlarına bağlı olarak ortaya çıkan baskılar neticesinde varlığının sona ermesi arasındaki farkın nedeni olabilir (CIIA, 2016a, s. 5)

Zaman içinde ortaya çıkan ve temelinde örgüt kültüründeki sorunların varlığına dikkat çeken her yeni şirket skandalı, “Bu tür sorunların yaşanmaması için tasarlanan kontroller neden işe yaramadı?”, “Yönetim kurulu ve üst yönetim neredeydi?” sorularının sorulmasına neden olmuştur. Ancak sorulması gereken bir diğer soruda, “İç denetim neredeydi?” olmalıdır (IIA, 2016 s. 4). Nitekim Uluslararası İç denetçiler Enstitüsü (IIA) yayınladığı raporda örgüt kültürünün önemine dikkat çekmiş ve iç denetçileri işlerini etkileyebilecek kültüre daha yakından bakmaya teşvik etmiştir (CIIA, 2016a, s. 5).

Örgüt kültürü, zaman içinde gelişir ve içsel sistemlerin, süreçlerin ve birbiriyle ilişkili (veya ilişkili olmayan) rollerin yanı sıra dış faktörler ve baskılardan da etkilenir. Dış faktörler, iç faktörler ve bireylerin davranışların arasındaki kesişimlerin uyuşmaması durumunda da birtakım sorunlar yaşanır. Bu yüzden sorulması gereken soru; bu unsurlar arasındaki etkileşim noktasında kontrol ortamını geliştirmek için ne yapılabileceğidir. Dahası güvence sağlayanlar, kontrollere önem verilmesinin (ve riski yönetmenin) geçirilecek bir unsur olarak algılanmaması ve bir değer olarak kabul edilmesini sağlamak için bir yol bulmalıdırlar (CIIA, 2016a, s. 5).

Çalışmamızda, öncelikle örgüt kültürü kavramı ele alınacaktır. Sonrasında iç denetimin neden örgüt kültürü denetimine önem vermesi gerektiği ve iç denetçilerin kültür denetimini nasıl bir içerikte gerçekleştirebilecekleri irdelenecektir. Son olarak sonuç ve önerilere yer verilecektir.

2. ÖRGÜT KÜLTÜRÜ KAVRAMI

Örgütler ve yönetim, binlerce yıldan beri vardır ve bu süreçte sürekli gelişim içindedirler. “Örgüt kültürü (organizational culture)” kavramı, ABD akademi dünyasında ilk olarak 1979 yılında yayınlanan Administrative Science Quarterly'de Pettigrew tarafından yayınlanan *Örgütsel Kültürler Üzerine Çalışma* adlı makale ile girmiştir. Aynı terim, 1964 yılında ABD yönetim literatüründe, Blake ve Mountain tarafından tekil olarak, gelişigüzel bir şekilde daha sonraları başkaları tarafından “iklim” olarak adlandırılacak

olan bir terim olarak kullanıldı. 1976 yılında Silverzweigh ve Allen tarafından makalelerinde “kurum kültürü” (corporate culture) olarak kullanılan bu terim, daha sonra 1982 yılında Deal ve Kennedy tarafından aynı ismi taşıyan kitabın yayınlanmasıyla birlikte popülerite kazanmıştır (Hofstede, Neuijen, Ohayv, ve Sanders 1990, s. 286).

Örgüt kültürü, kuşkusuz bir kavram olarak akademik literatürde kullanılmadan önce de vardı. Ancak, bir süre sadece akademi dünyasında kullanılan kavram, kurumsal performans ile ilişkisinin kurulmasının ardından yöneticiler için de dikkate değer olma özelliğini kazanmıştır (Lewis, 1998, 251). Örgüt kültür kavramı; psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, antropoloji ve siyaset bilimi gibi davranış disiplinlerinden oluşan örgütsel davranış (organizational behavior) disiplinin altındaki çalışma alanlarından biridir (Lewis, 1998, 252).

Örgüt kültürünü farklı şekillerde tanımlamak mümkündür. Örgüt kültürüne ilişkin tanımlardan bazıları şu şekildedir (Hoy, 1990, s.156): Ouichi (1981) örgüt kültürünü “kurumun temel değerlerini ve inançlarını çalışanlarına ileten sistemler, törenler ve mitler” olarak tanımlamıştır. Lorsch (1985) diğer yandan, kültürü “bir şirketteki üst yöneticilerin kendilerini ve diğer çalışanları nasıl yönetmeleri gerektiğine dair inançları” anlamında kullanmıştır. Mintzberg’e göre (1983) örgüt kültürü en basit haliyle, “örgütün üyeleri tarafından paylaşılan ve örgütü diğer örgütlerden ayıran bir inanç sistemi”dir. Wilkins ve Patterson (1985) “bir örgütün kültürünün büyük ölçüde insanların neyin işe yarayıp neyin işe yaramadığına dair inançlarından oluştuğu”nu ileri sürerken; Martin’e göre (1985) ise “kültür insanların en derin ihtiyaçlarının bir ifadesidir, onların deneyimlerini anlamla donatmanın bir aracıdır”. Schwartz ve David (1981) örgüt kültürüne “örgütün üyeleri tarafından paylaşılan *temel inançlar ve beklentiler*, kurumlardaki bireylerin ve grupların davranışlarını güçlü bir biçimde şekillendiren normlar üreten bir model” olarak yaklaşmaktadırlar. Diğer yandan Schein (1985), örgüt kültürünü “bir örgütün üyeleri tarafından paylaşılan, bilinçsizce işleyen ve örgütün kendisini ve çevresini nasıl gördüğü ile ilgili “doğru olduğu düşünmeden kabul edilen” *temel varsayımlar ve inançların* daha derin bir düzeyi” olarak tanımlamaktadır.

Kuşkusuz örgüt kültürü ile ilgili tanımlar bunlarla sınırlı değildir. Ancak örgüt kültürünün tanımına ilişkin derin tartışmalar bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Bununla birlikte, ilgili literatür göstermektedir ki, örgüt kültürü kurumlar tarafından iç entegrasyona ve dış çevreye uyum sağlama çabalarına yanıt vermek üzere keşfedilen, geliştirilen ve şekillenen ortak bir dizi temel varsayımdır. Bu temel varsayımlar işlevlerini iyi bir şekilde yerine getirir ve sadece kurumun üyeleri tarafından değil, aynı zamanda kuruma yeni katılan üyelere de aktararak tanınır. Örgüt kültürü ayrıca kararların alındığı standartlar, değerler ve varsayımları ve kurumun karar alıcıları ve üyeleri tarafından gerçekleştirilen faaliyetleri de içerir (Liao, 2018, s. 2).

Örgüt kültürünün tanımları incelendiğinde, aşağıda yer alan hususlar örgüt kültürünün temel özellikleri olarak öne çıkmaktadır (Molenaar et al., 2002, s. 19, Ataman Unutkan, 1995, s. 40-41):

- Örgüt kültürü, yeni çalışanların takip etmeleri için teşvik edilen davranışları temsil etmektedir.

- Kabul edilebilir davranışlar için normlar oluşturur.
- Örgütün inançlarına uygun düşünceleri ve duyguları güçlendirir.
- Örgütün dış ilişkilerini ve çalışanların iç ilişkilerini etkiler.
- Kültürün bireyler ve performans üzerinde güçlü bir etkisi olabilir.
- Çalışan motivasyonunu ve hedeflerini etkiler.
- İnovasyon, karar verme, iletişim, organizasyon, başarı ölçme ve ödüllendirme başarıları gibi davranışlar örgüt kültüründen etkilenir.
- Uyum sağlayabilir ve değişebilir nitelik taşır.
- Sosyal bir nitelik taşır. Diğer bir ifadeyle örgüt kültürü birden çok bireyin bir araya gelerek meydana getirdiği bir olgudur.
- Semboller ve sembolik hareketler aracılığıyla öğrenilebilir, öğretilir ve gelecek nesillere aktarılabilir.
- Zamanla oluştuğundan geçmişe bağlı olarak belirlenmiştir, geçmişten etkilenir.
- Bütüncül özellik taşır. Diğer bir ifadeyle örgütün bütününe yönelik olup her kademedeki çalışan personele ait duygu, düşünce, değer ve inanışlar bütünü ifade eder.
- Yapı, strateji ve sistem gibi teknik unsurlarla personel, yönetim tarzı ve yetenek gibi beşeri unsurlar arasında bağlantıyı ve uyumlaşmayı sağlar.
- Bireyler tarafından meydana getirilmiştir. Örgüt üyelerinin düşünce, istek ve davranışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkar.
- Değiştirilmesi zor ve uzun vadelidir.

Örgüt kültürünü işletme yönetimleri açısından önemli kılan husus, performans üzerinde etkili olabileceği varsayımdır. Örgüt üyelerinin ortak temel inanç ve varsayımları, değerleri, tutumları ve davranışları ile özdeşleştirilen örgüt kültürünün, örgütsel yetenekleri bir bütün olarak birleştirmede, örgütsel prosedürleri şekillendirmede, örgütün karşılaştığı sorunlara çözüm üretmede temel faktör olduğu düşünülmekte ve böylece, örgütün hedeflerine ulaşmasını engelleyebileceği veya kolaylaştırabileceği kabul edilmektedir (Yılmaz ve Ergun, 2008, s.290).

Örgüt kültürü kendisine atfedilen *bütünleştirme*, *koordine etme* ve *motive etme* fonksiyonları ile örgüt başarısına katkıda bulunur. Örgüt kültürü, *bütünleştirme* fonksiyonu ile çalışanların örgütle bütünleşmesini kolaylaştırır. *Koordinasyon* fonksiyonu ile belirgin davranış talimatları sunar. Bu şekilde davranışı yönlendirici etkiye bulunur ve hatta gerektiğinde koordine eder. Böylelikle güçlü, stratejiye uygun bir örgüt kültürü stratejik ruh halinin iyileştirilmesine katkıda bulunur. *Motivasyon* fonksiyonu sayesinde ise çalışanların örgütleri ile ilgili anlayışlarının iyileştirilmesine de katkı sağlar (Okay, 2002, s. 226).

Örgüt kültürünün tanımı kadar, örgüt modelleri de birbirinden farklılıklar göstermektedir. Çeşitli şartlara bağlı olarak birbirinden farklı yapılara sahip olan örgütler, farklı örgüt kültürlerine de sahiptir. Araştırmacılar tarafından farklı kriterler kullanılarak farklı örgüt modelleri geliştirilmiş ve bu modellere karşılık gelen sınıflandırmalar oluşturulmuştur. Bu çalışmanın kapsamı gereği bu modellerin her birinin ayrıntılarına yer vermek mümkün değildir. Bu modellere değinmekteki amaç, her kurumun farklı özelliklere ve örgüt

kültürüne sahip olabileceğini vurgulamak ve örgüt kültürünün tespitine yönelik çalışmalarda farklı modellerin literatürde var olduğunu hatırlatmaktadır.

Tablo 1: Örgüt Kültürü Modelleri

Model	Sınıflandırma
Trompenaar Modeli	Aile Kültürü, Eiffel Kulesi Kültürü, Hazır Roket Kültürü, Kuluçka Makinesi Kültürü
Sonnenfeld Modeli	Beyzbol Takımları, Kulüpler, Akademiler, Kaleler
Deal ve Kennedy Modeli	Sert Erkek/Maço Kültürü, Çok Çalış/Sert Oyna Kültürü, Şirketin Üzerine İddiaya Gir Kültürü, Süreç Kültürü
Quinn ve Cameron Modeli	Klan Kültürü, Hiyerarşi Kültürü, Adhokrasi Kültürü, Piyasa Kültürü
Harrison ve Handy Modeli	Güç Kültürü, Rol Kültürü, Görev Kültürü, Kişi Kültürü
Kilmann Modeli	Bürokratik Kültür, Yenilikçi Kültür
Byars Modeli	Sistemik Kültür, Müteşebbis Kültür, Etkileşim Kültür, Bütünleşik Kültür
Miles ve Snow Modeli	Koruyucu Kültür, Geliştirici Kültür, Analizci Kültür, Tepki Verici Kültür
Ouchi Modeli	Tip A (Amerikan Tarzı Örgüt Kültürü), Tip J (Japon Tarzı Örgüt Kültürü), Tip Z (Amerikan Tarzına Uyarlanmış Örgüt Kültürü)
Lahiry Modeli	Yapıcı Kültür, Pasif-Savunucu Kültür, Agresif-Savunucu Kültür
Schneider Modeli	Kontrol Kültürü, İşbirliği Kültürü, Yeterlilik Kültürü, Gelişme Kültürü
Toyohiro Kono Modeli	Dinamik/Canlı Kültür, Lideri İzleme ve Dinamik/Canlı Kültür, Bürokratik Kültür, Hareketsiz/Durgun Kültür, Güçlü Lider ve Hareketsiz Kültür
Wallach Modeli	Bürokratik Kültür, Yenilikçi Kültür, Destekleyici / Teşvik Edici Kültür

Kaynak: Sözer, 2006, s. 15

Örgüt kültürü, örgüt içinde bireylerin ortak davranış normları geliştirmelerini ve ortak değerler etrafında birleşmelerini sağlar ve bu nedenle örgütsel davranışın analizinde ve örgütsel sorunların incelenmesinde de ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle örgüt içinde neler olup bittiğini takip etmek ve örgütün işlevini nasıl sürdürüp, nasıl geliştirilebildiğini anlamak için örgüt kültürünün özelliklerinin incelenmesi, ölçülmesi gerekmektedir. Buna ek olarak örgütün dış çevreye uyumunun sağlanması ve içsel bütünlüğünü koruması gibi önemli fonksiyonları yerine getirmesi nedeniyle de örgüt kültürünün ölçümüne ve tespitine ihtiyaç duyulmaktadır (Erkmen, 2010, s. 100-101). Ancak örgüt kültürünün ölçülmesinde hangi yöntemlerin kullanılması gerektiği konusunda bazı tartışmalar vardır. Örgüt kültürünün etkileşime dayalı niteliksel yöntemler ile ölçülmesi gerektiğini savunanlar yanında, örgüt kültürünün birtakım niceliksel yöntemler kullanılarak belirli düzey ve boyutlarıyla ölçülebileceğini ve anlaşılabilirliğini ileri süren görüşler de mevcuttur (Danışman ve Özgen, 2003, s. 96). Bir başka ifadeyle, her iki tür araştırmanın

da örgüt kültürünün farklı düzeylerini ölçmede kullanılması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu doğrultuda, eğer kültürün temel varsayımları, adetleri, hikayeleri incelenecekse niteliksel, yapısı ve uygulamaları irdelenecekse niceliksel araştırmaların uygundur (Erkmen, 2010, s. 100-101).

Gözlem, kültürün özelliklerini fark etmeye yönelik incelemeler, soru sorma örgüt kültürünün ölçümünde kullanılacak niteliksel yöntemlerdir. Kültürün niceliksel ölçümünde, en kapsamlı yöntem alan çalışmaları olarak Cameron ve Quinn (1999) tarafından geliştirilen Organizational Culture Assessment Instrument (OCAI) ile Robert Cooke ve Clayton Lafferly'nin geliştirdiği Organizational Culture Index öne çıkmaktadır (Erkmen, 2010, s. 102). Örgüt kültürünün kantitatif ölçümünde kullanılan ölçeklerden her biri, örgüt kültürünü belirli boyutlar çerçevesinde tanımlamakta ve böylece çok geniş bir anlam ve içeriğe sahip olan bu kavramın sınırları bu boyutlar yardımıyla çizilmektedir (Erkmen, 2000, s. 31). Niteliksel yöntemler, gözlem veya yüz yüze şeklinde uygulandıklarından sübjektif ve yorumlayıcı bir bakış açısına dayanmaktadır. Ancak, önceden yapılandırılmış boyutlar ve kategoriler kullanılarak ölçüm yapmayı gerektirmektedir (Danışman ve Özgen, 2003, s. 96).

Örgütsel Dinamikleri Ölçüm Envanteri, Örgüt Kültürü Envanteri ve Örgüt Kültür Taraması kültüre ilişkin birtakım karakteristiklerin örgütte ne derecede mevcut olduğunu belirlemeye ve bu çerçevede kültürü tanımlaya yardım eden ölçeklerdir. Bunlar dışında da örgüt kültürünün farklı boyutlarına odaklanan ölçekler mevcuttur (Erkmen, 2010, s. 103).

3. ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE İÇ DENETİM

Zayıf kurumsal kültürel temeller ve önemli kültürel başarısızlıklar son yıllarda yaşanan finansal krizlerin itici güçleri arasında yer almaktadır. Şüpheli davranışlar sektörlere yayılmaktadır. Yaptığı işlemler ile İsviçreli bir bankayı 2,3 milyar dolar zarara uğratan ve hapis cezası alan bir yatırım uzmanı, *“borsacıların her durumda kar edin”* baskısı altında olduklarını vurgulamış ve yaşananların sektörde tekrarlanabileceğinin altını çizmiştir. Yaptıklarının *“kurumsal kültür içerisinde kar amaçlı olduğunu ve sektörün hata durumunda kurumsal kültürü suçlamak yerine kişilere yöneldiğini”* ileri sürmüştür (Euronews, 2016).

Kısa dönemli bir bakış açısıyla karı maksimum kılma baskısı, uzun dönemde şirketlerin itibarlarının zedelenmesine ve hissedar değerinde kayıplara yol açmaktadır. Fikri mülkiyet, müşteri tabanı ve marka gibi maddi olmayan duran varlıkların, toplam kurumsal değerdeki payı giderek artmaktadır. Bu nedenle, yaşanan bir itibar krizi şirketin piyasa değerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, örgüt kültürünü ve çalışan davranışlarını etkileyen faktörleri anlamak ve etkilemek için yollar bulmak şirketlerin yönetim kurulları ve üst düzey yönetimleri için bir zorunluluktur (FRC, 2016, s. 8).

Nitekim şirketlerin üst düzey yöneticilerinin katıldığı bir araştırmaya göre yöneticilerin %90'ı kültürün önemli olduğunu ve %92'si örgüt kültürünü geliştirmenin şirketin değerini arttıracığına inanmaktadır. Yöneticilerin %50'inden fazlası ise kültürün verimliliği, yaratıcılığı, karlılığı, firma değerini ve büyüme oranlarını etkilediğini ileri

sürmüştür. Dahası, yöneticilerin %85'i etkin olmayan kültürün, bir çalışanın etik dışı ve hatta yasa dışı davranma olasılığını arttırdığına inanmaktadır (Graham, Harvey, Popadak, Rajgopal, 2017, s. 31).

Yönetim kurulları ve üst yönetimler, kurumlarında görmek istedikleri değerleri ve davranışları teşvik ederek, örgüt kültürünü oluşturmakta ve değerlendirmekte en önemli sorumluluğu üstlenirler. Yönetim kurulları, hatalardan ders alınan, doğru davranışları ve sistemleri ödüllendiren ve arzu edilen davranışları ortaya çıkaran süreçlerin örgüt genelinde benimseneceğine dair güvenceye ihtiyaç duyarlar. Kurumda bir değer sadece beyan edilmesi tek başına yeterli değildir. Yönetim kurulları, “benimsenen” değerlerin kurumun temelinde yer alan gerçek değerler ile aynı olduğunu bilmeye ihtiyaç duyarlar. İç denetim bu anlamda bağımsız güvence sağlamaktadır. Bununla birlikte, kurumun temelinde yer alan değerlere ilişkin olarak yönetim kuruluna güvence verilmesi resmin sadece bir bölümü oluşturur. Çünkü kültür, sadece birtakım değerlerin açık bir şekilde sözel ve yazılı olarak dile getirilmesinden ibaret değildir. Bu noktada, bulgular iç denetim raporlama sisteminden elde edilen veriler ile bir araya getirilebilir ve yönetim kurullarının farkında olmadığı eğilimleri belirlemek ve sorunları ortaya koymak için kullanılabilir (CIIA, 2016a, s.3).

Etik olmayan davranışlar birçok organizasyon için risk oluşturur ve başarısızlığa yol açar. Bir kuruluşun başarısı için kritik olan tüm unsurların tutarlı bir şekilde ve iyice incelenmesi gerekir (IIA, 2016, s. 5). Kurumlar, davranış standartları geliştirme konusunda giderek artan baskı altında olduklarından, istenen davranışları dikte eden temel kültürü elde etmeye daha çok odaklanmadırlar (The Economic Voice, 2014). Böylece, kamuoyunda kuruma karşı güven kaybı yaratan, itibarına zarar veren, para cezaları, davalar ve düzenleyici eylemler açısından maddi olarak da maliyetlere sebep olan davranışlar önlenemez. Ancak bunun için “ölçülebilir, yönetilebilir” kabulü altında, değişim ihtiyacının ve kültür denetiminin gereğinin farkına varılmalıdır (The Economic Voice, 2014). Çünkü kültür denetimi, bir şirketin karar verme, problem çözme ve fonksiyonlar arası iletişim süreçlerini yönlendiren DNA'sına ışık tutar. Kültür denetimi, şirketlerin kültürlerinin ne olduğunu ve stratejilerini nasıl sürdürebileceklerini, başarı şanslarını arttırmak için neleri yapmaları gerektiğini ve bunun sürdürülebilir performansı nasıl etkileyebileceğini fark etmelerini sağlar (Forbes, 2014).

Kültür denetimi, kurumların risklerini proaktif bir şekilde yönetmelerini sağlayarak ve işlerin aşırı derecede kötüleşmesinden önce iç kontrol başarısızlıklarına karşılık verip, bunların düzeltilmesi olanağını yaratarak paydaş değerinin artırılmasını destekler. Bu kritik “erken uyarı” işlevine hizmet etmek için, kültür denetimleri ya da değerlendirmeleri bazı özellikli konular hariç, yılda bir kez yapılan çalışmalar şeklinde düşünülmemelidir. Her bir denetim sözleşmesine dahil edilmeli, kurumun iç denetçilerinin anlamlı eğilimler ve ortak noktalar aramasına ve oluşturmaya olanak sağlayarak sürekli bir denetim takibi sağlanmalıdır. Kültür genellikle yaygın, işletme genelini kapsayan bir “zihniyet” olarak düşünülürken, bölge, dal, bölüm ve/veya yerel bölgelere göre değişebilen yerleşmiş bir fenomendir (IIA, 2016, s. 5).

Organizasyonun içinde olan ancak bağımsız görüş veren ve bağımsız ve objektif olma gerekliliği ile “kurum içinden yabancı” rolünü üstlenen iç denetim, şirketler için kültür

güvencesine sahip olma açısından son derece önemlidir. İç denetçiler kurumun iç kontrollerindeki ve uyum programlarındaki bilgi ve uzmanlıkları sayesinde, zaman içinde organizasyon çapında uygulamalara ilişkin kapsamlı bir bakış açısı oluşturabilirler. İç denetim fonksiyonunun kurum içinde sahip olduğu hareket etme yetisine sahip başka bir fonksiyon organizasyonda yoktur. İç denetçiler, hangi bölümlerin tekrarlayan sorunlar yaşadığını ve denetleme önerilerine uygun hareket etmeyen veya ağırkanlı davrananları bilirler. Bu nedenle, iç denetçiler gözlemledikleri uygulamalara ve davranışlara dayanarak kuruluşun kültürünü değerlendirmek için etkin bir rol üstelenebilirler. Ancak, denetimden sorumlu komite ve örgüt kültürünün sorumluluğunu taşıyan diğer yönetim kurulu komiteleri tarafından iç denetimin açık bir şekilde görevlendirilmesi ve bu yetkilerin resmi olarak kuruluşun denetim sözleşmesine yazılması çok önemlidir. (IIA, 2016, s.6).

4. ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN DENETİMİ

Bir örgütün kültürünü denetlemek, kültürünün karmaşıklığı, özneliği ve kültürün önemli aktörlerinin potansiyel direnci nedeniyle zor olabilir. Ancak bazı iç denetim işlevlerinin öncülük ettiği yaklaşımlar ve teknikler, denetçilere yardımcı olabilir. Kültür belirli bir standardı olmayan bir kavramdır ve denetiminin göstergeleri karmaşıktır. Örgüt kültürü başlığı altında açıklandığı üzere literatürde örgüt kültürünün bileşenlerini ortaya koyan farklı modeller mevcuttur. Bu noktada, kültürün, her kuruma eşit ve mükemmel bir şekilde uygulanan bir dizi standart, yönetmelik ve uygulama olmadığını ve her kurumun kişiliğinin eşsiz bir bileşeni olduğu hatırlamak faydalı olacaktır. Bu öznel olma durumu, bir kurumda örgüt kültürünü açıklamak için kullanılan bir modeli bir diğer kurum için işlevsiz kılabilir (IIA, 2016, s. 4). Bu nedenle kültürü ve davranışları denetlemek için iç denetçiler, öncelikle faaliyet gösterdikleri örgüt ve örgütün faaliyetlerini yürüttüğü çevre hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmalıdırlar. Denetçilerin, kurum içindeki egemen kültürü anlamaları ve uygun bir denetim metodolojisinin geliştirilmeleri ancak bu şekilde mümkün olabilir (CIIA, 2016a, s. 11). Örgütün derinlemesine anlaşılması deneyim ile kazanılır. Bu deneyimin edinilmesi, örgütün detaylı bir şekilde anlaşılması ve kültürünün etkin bir şekilde değerlendirilmesinin anahtarıdır. Bir denetimde fark edilen unsurların bir başka denetimle karşılaştırılması, bir başka deyişle *paralellik kurulması*, konuyu anlamaya yönelik *daha fazla soru sorulması*, *bir şeyin olması gerektiği gibi olduğunu düşünmemek* ve örneğin prosedürlerin nasıl işlediği ve riskler hakkında farklı görüşleri öğrenmek ancak bunların ilk bakıştaki izlenimlerini hemen kabul etmemek, *eğilimleri ve bağlantıları tespit etmek ve mesajı iletme şeklini değiştirmek* bir iç denetçi için örgütün anlaşılmasına yönelik kazanılması gereken yararlı alışkanlıklar ve özellikler olabilir (CIIA, 2016a, s. 11).

Örgütteki risk kültürü de iç denetçilerin, örgüt kültürünü anlamaya yönelik incelemelerinin bir parçasıdır. Risk kültürü, özellikle bir örgütün çalışanlarının veya bir organizasyon içindeki ekiplerin veya grupların kısaca ortak bir amacı olan kişilerin oluşturduğu riskler hakkındaki değerleri, inançları, bilgileri ve anlayışı açıklayan bir terimdir. Hangi sektörde olursa olsun tüm organizasyonlar hedeflerine ulaşmak için birtakım riskler almak zorundadırlar. Ancak bir organizasyon içindeki hakim risk kültürü, alınan risklerin yönetilmesi konusunda da belirleyici olacaktır. Kurum açısından uygun olmayan risk kültürünün varlığı, belirtilen politika ve prosedürlerle tamamen uyumsuz

faaliyetlere veya ilgili politikaların tamamen dışında kalan faaliyetlere ortam hazırlayacaktır. Bu durum, en iyi ihtimalle, stratejik, taktik ve operasyonel hedeflerin başarısını engelleyecektir. En kötüsü ise ciddi itibar kaybı ve mali zararlarla yüz yüze kalınmasıdır. Risk kültürü, örgütün kültürünün bir parçasıdır. Spesifik bir tür kültür sorunu çerçevesi gibi kabul edilebilir ve dikkatlerin risk alma ve risk kontrol faaliyetlerine odaklanmasını sağlar. Bir başka ifade ile kültür ile risk arasında karşılıklı bir ilişki vardır ve kültür hem risk kültürünü belirler hem de risk kültüründen etkilenir (CIIA, 2016b, s. 6). 2013 yılında UK İç Denetçiler Enstitüsü'nün, finansal hizmetlerde iç denetim uygulamalarına yönelik olarak yayınladığı rehberde, iç denetimin risk kültürünü değerlendirmesini ve raporlamasını önermiştir. 2015 yılında bu öneri hayata geçirilmiş ve bu uygulama sonrasında ülkede faaliyet gösteren çok sayıda büyük uluslararası firma aracılığıyla ülke dışına ulaşmıştır (EY, 2015, s. 2).

Şirketlerde örgüt kültürü denetimine ilgi duyulması düzenleyicilerin getirdiği uygulamaların sonucu olabileceği gibi şirketin yaşadığı bazı sorunlara bağlı olarak yönetimin kendi tercihi de olabilir. Kültür denetiminin başarılı olabilmesi için üst yönetimin desteği kritik öneme sahiptir. Kültür büyük ölçüde tepe yönetimi tarafından şekillendirilir. Ancak işletme stratejisi, örgütsel yapı, teşvikler, çalışanların kişisel değerleri ve insan kaynakları uygulamaları da kültür üzerinde etkisi olan faktörlerdir. Her bir faktör karmaşık bir ilişkiler ağına diğerleriyle etkileşim halindedir. Dahası, alt kültürler, farklı kültürler ve tanımlanmamış kriterler bu karmaşıklığı daha da arttırmaktadır. İç denetim departmanları bu zorlukların üstesinden gelmek için, genellikle işletme dışında geliştirilmiş bir modeli başlangıç noktası kabul ederek, kendi kültür modellerini geliştirmektedirler. Yönetim kurulu ve üst düzey yöneticiler tarafından modelin benimsenmesi halinde, belirlenen çerçeve dahilinde spesifik beklentilere göre iç denetçiler denetim programları ve araçları geliştirebilirler. Global faaliyetlerin, dış kaynak kullanımlarının, tedarikçi ve iş ortaklıklarının sözkonusu olduğu durumlarda, kültürel tutarsızlıkları tespit etmek zor olabilir. Ancak bazı örgütler, tedarikçilerinden ve hizmet sağladığı üçüncü taraflardan örgütün değerleriyle ne kadar uyumlu olduklarını gösteren yıllık raporlar talep etmektedirler (Roth, 2017, s. 30-32).

Örgüt kültürü denetimini üçlü bir savunma hattı gibi düşünmek mümkündür (IIA, 2016, s. 5):

1. İlk hat; savunma hattı: İş kolu yönetimi, istenen değerleri ve davranış kurallarını belirlemekten, bildirmekten ve bunların modelini oluşturmaktan sorumludur.
2. İkinci hat; gözetim fonksiyonu: Bir etik ofisi gibi etik programları geliştiren, kültürle ilgili riskleri ve politika ve prosedürlere uyumu izler ve ilk savunma hattına tavsiyeler sunar.
3. Üçüncü hat, iç denetim: Kurumun belirtilen ve uyulması beklenen standartlarına bağlılığı değerlendirir ve kurumsal kültürün, kurumun amacını, stratejisini ve iş modelini destekleyip desteklemediğini ölçer. İç denetim genel anlamda kültürü değerlendirir ve kültürün zayıf olduğu alanları tespit eder.

Bu hatların kendilerinden beklenileni gerçekleştirebilmesi için öncelikle örgüt kültürünün yönetim kurulu ve üst yönetim tarafından uygun bir şekilde tanımlanmış ve örgüt geneline yaygınlaştırılmış olması gerekir. Bir başka ifadeyle, örgütte beklenen davranışların neler

olduğu açıkça ortaya konmuş olmalıdır (CIIA, 2016b, s. 7). Ancak bu noktada, örgüt kültürünün gerçekte işlerin o örgüt içinde yapılış biçimini yansıttığını ve inanç ve değerler, kabul edilen veya edilmeyen davranış normları, yazılı politikalar, tepe yönetimin baskısı ve beklentiler, formal ve informal sistem-süreç ve yöntemlerin bir birleşimi olduğunu hatırlamak gerekir (Erkmen, 2010, s. 10). Dolayısıyla, sadece kurumsal belgelerde yazan etik kodları veya değer beyanlarını incelemek bir örgütün kültürünü anlamak için yeterli değildir. Kültür üst yönetim tarafından şekillendirilmeye çalışılabilir, ancak bu sadece birtakım beyanlar aracılığı ile gerçekleştirilemez. Çalışanların söylenenleri nasıl algıladığı önemlidir. Dolayısıyla çalışanlar kültürün “ne pahasına olursa olsun, kazanmak için her şeyi yap” olduğunu algıladıkları, bu algıya uygun davranırlar. Eğer “müşteri önceliklidir” anlayışı egemense, buna uygun davranırlar. Bu nedenle örgüt kültürü yaygın olarak “burada işleri halletme yöntemimiz” olarak tanımlanır (Roth, 2017, s. 32). Kültür denetiminin, örgütün üst düzey yönetimi tarafından desteklenmesi gerekir. Bu amaçla iç denetim açık bir şekilde yetkilendirilmelidir (CIIA, 2016b, s. 7). Daha öncede belirtildiği üzere, kültür doğası gereği öznel dir. Bu nedenle, öznel bir konu hakkında iç denetçilerin nasıl objektif kanıtlar sunabileceği sorusu sorulabilir. Cevap ise, kültür denetiminden elde edilen kanıtların, denetlenen diğer somut kontroller kadar objektif olmasının gerekmemesidir. Uluslararası İç Denetim Mesleki Standartları, iç denetçilerin göreve uygun teknikleri kullanarak kültür konusunda en ulaşılabilir bilgileri tespit etmelerini gerektirmektedir. Bu bilgi fiili, yeterli ve ikna edici olmalıdır. Böylece ihtiyatlı, bilgilendirilmiş bir insan denetçi ile aynı sonuçlara ulaşacaktır. İç denetçiler, sonuçlarını uygun analizlere ve değerlendirmelere dayandırmalıdır. Sonuçların raporlanması adil, tarafsız ve ilgili tüm olgu ve durumların dengeli bir değerlendirmesinin sonucu olmalıdır. Standartlara uymak için iç denetçiler, nesnel ve öznel kanıtların bir bileşimini kullanırlar. Bunları nesnel olarak değerlendirir ve ikna edici bir biçimde kültür hakkındaki “noktaları birleştirir”ler. Sonuçları bir denetim görüşü veya derecelendirmesi yerine kültüre bir bakış açısı kazandıracak şekilde sunarlar (Roth, 2017, s. 34). Bu noktada, özellikle kültür denetimine dair öznel yargıları içeren hususların tartışılabilmesi için bu bulguların sunulacağı taraflar arasında güvenin tahsis edilmiş olması gerekir (CIIA, 2016b, s. 7).

Kültür denetiminin kapsamı ve kullanılabilecek teknikler incelendiğinde, çeşitli düzeylerde somut ve soyut kontrol testlerinin kombine edildiği görülmektedir (Roth, 2017, s. 35). Soyut kontrolün ne olduğu tanımlamak zor olmakla birlikte, soyut kontrol dürüstlük ve etik gibi soyut faktörlere dayanan iç kontrol olarak tanımlanabilir (CIIA, 2016, s. 14). Soyut ve somut kontrol testlerinin kombine edilmesine örnek olarak (Roth, 2017, s. 35):

- İşletme düzeyinde yönetim ve risk yönetimi yapılarının ve faaliyetlerinin denetimi.
- Etik eğitimi, teşvikler ve insan kaynakları uygulamaları gibi kültür üzerinde önemli etkileri olan süreçlerin denetimi.
- Uyum kültürü ve yönetim inisiyatifleri gibi çapraz fonksiyonel denetimler.
- Her denetim projesine kültür denetiminin gömülmesi.

Tüm denetim kanıtları, kültür ile ilgili makul ve ikna edici önermeler ortaya çıkana kadar karşılıklı ilişkileri açısından araştırılmalı ve analiz edilmelidir. Sonuçlar raporlanmadan önce, uygun olması durumunda her düzeyde tartışılmalı ve bu değerlendirmeler sonrası son şekli verilmelidir (Roth, 2017, s. 35).

Kültürün ve davranışların denetiminde çeşitli yöntemler kullanılabilir. İç Denetçiler Enstitüsü tarafından yayınlanan araştırma sonuçları, görüşme ve gözlemin kültür denetiminde en yaygın kullanılan yöntemler olduğunu göstermektedir. Bu yöntemleri sırasıyla, anketler, kök neden analizleri, çalıştaylar ve diğer yöntemler izlemektedir. Diğer yöntemler başlığı odak grupları, itibar analizi, incelemeleri yakalamak (capturing reviews), kıl payı atlatılan kayıpların incelenmesi yöntemlerini içermektedir (CIIA, 2016a, s. 13).

Kök neden analizleri, sorunların neden meydana geldiğini ve bu sorunların altında yatan istenmeyen davranışların nasıl yönlendirilebileceğini diğer tüm konulardan ayrı tutarak anlamak için yapılan bir analiz olduğundan kültür denetimi için son derece yararlıdır (IIA, 2016, s. 7). Farklı denetimlerden elde edilen bulgular “noktaların birleştirilmesi” ile daha ikna edici bir kanıt oluşturabilir. Görüşmeler, özellikle yapılandırılmış görüşmeler, bir çalışan örneğine aynı soruların sorulmasını sağlar. Verilen cevapları gerçekten dinlemek, ipuçlarının yakalanmasına ve belirli konulara derinlik kazandırılmasına yardımcı olabilir. Bununla birlikte, görüşme yapılan kişinin olumlu cevabının gerçekten onun görüşünü yansıtıp yansıtmadığını saptamak bir denetçinin yüksek düzeyde görüşme yeteneklerine sahip olmasını gerektirebilir. Çalışan anketleri ise, çok sayıda çalışandan kanıt toplamanın ve nesnel veri üretmenin avantajlarına sahiptir (Roth, 2017, s. 35). Ancak anketler ihtiyatlı kullanılmalıdır. Ayrıca çalışanların açık ve dürüst bir şekilde konuşabilmeleri mümkün değilse, anketler ve görüşmeler çarpıtılabilir (CIIA, 2016a, s. 13). Bu nedenle çalışanların dürüstçe cevap verebilmeleri için kendilerini güvende hissetmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca çalışanlar, rapor ettikleri meselelerin usulüne uygun bir şekilde dikkate alınacağını ve gerekli tedbirlerin alınarak uygulanacağını bilmelidirler (IIA, 2016, s. 11). Çalıştaylar, genellikle anketlerde yer alanlarla aynı tür ifadeler kullanılarak, bir grup çalışandan sonuçların toplanması ve tasnif edilmesi için gizli bir oylama ve disiplinli bir analizle yürütülür. Ortaya çıkan sonuçların bunları deneyimleyen çalışanlar ile tartışılması, son derece etkili olabilir (Roth, 2017, s. 37).

İç denetimin bakış açısı ve fonksiyonu onun örgüt kültürüne odaklanmasını mümkün kılar. Ancak kültür denetiminde başarılı olmak için iyi hazırlanmak gerekir. Kültürün her görevin kapsamına dahil etmeye hazır olmak için (IIA, 2016, s. 7-9):

- Mevcut kaynaklar güçlendirilmelidir.
- İş memnuniyetini ölçmek ve performansı öngörmek için örgüt tarafından kullanılan personel görev anketlerini veya diğer benzer araçları gözden geçirilmelidir.
- Yönetim kurulunun, denetim komitesinin ve yönetim kadrosunun desteği alınmalıdır.
- Ayrı, fakat birbirine bağımlı iki karar alınmalıdır. Bu kararlardan biri, kuruma en iyi uyacak olan araçlar veya yaklaşımlar kombinasyonunu tespit etmektedir.

Diğer karar, denetimin kültür yönünün hangi yaklaşımları benimseyerek ele alınacağı üzerine odaklanır.

- İç denetim personeli eğitilmelidir.
- Öznel verilerin denetçileri yanlış sonuçlara yönlendirmesi engellemek için iç denetçilere yakından nezaret edilmelidir.

Kültür denetimi ve özellikle soyut kontrolleri yürüten iç denetçilerin sahip olması gereken beceri ve yetkinlikler olarak profesyonel yargı, çalışmaya liderlik etmek için deneyimli/kıdemli denetçilerin kullanımı, tatsız bulguları sunmak için gelişmiş iletişim becerileri ile etik ve müzakere becerilerine sahip olmak, kalitatif yöntemler ve anket tasarımı konularında uzmanlardan eğitim almış olmak ön plana çıkmaktadır (CIIA, 2016a, s. 14).

İç denetçiler, periyodik denetim planını geliştirmek, denetim projelerinin kapsamını oluşturmak ve planlamak için kültürü yansıtan ölçütler kullanabilir ve denetim sonuçlarını destekleyebilir. Somut veriler daha ikna edici olabilir. Bu nedenle, aylık bir gösterge panosu yöneticilere ve yönetim kuruluna kültüre dair anlamlı bir görünüm sunabilir. Gösterge paneli, müşteri anketi sonuçları, müşteri şikayet sayısı ve trendi, ciro istatistikleri, garanti talepleri, hastalık zamanları istatistikleri, yerine getirilmeyen performans hedefleri gibi ölçütleri içerebilir. İç denetçiler tarafından kullanılacak en iyi ölçütlerin ne olduğu örgütten örgüte farklılık gösterir. Bazı ölçütler, örgüt veya sektöre özel olabilir. Her örgütün bazı kısıtları vardır. Örgüt kültürü denetimi, sözkonusu kısıtlar göz önünde bulundurularak uygun teknikler, yargılama ve iletişim becerileri kullanılarak sağlam kanıtlar sunabilir (Roth, 2017, 37).

5. SONUÇ

Örgüt kültürü, bir şirkette işlerin nasıl yapıldığını belirlemektedir. Bu nedenle, son yıllarda yaşanan ve gerek mali piyasalarda yarattığı kayıplar gerekse de paydaşlarda hayal kırıklığı yaratan suiistimaller, denetim dünyasında da örgüt kültürüne duyulan ilgiyi arttırmaktadır. İç denetim de kurumların risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerine dair bağımsız bir değerlendirme sunma ve örgütlerin faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak fonksiyonunu üstlendiğinden, örgüt kültürü kavramına kayıtsız kalamamıştır.

Şirketlerde işlerin arzu edilen yapılaş şekli ile gerçekte yapılaş şekli arasındaki farklılıkların artması, örgüt kültürü açısından bazı sorunlara işaret etmektedir. Böyle bir durumda, örgütte güven kaybı yaşanmakta, yargılama hataları görülmekte, etik ve yasal olmayan davranışlar ortaya çıkmakta, şirketin itibarı zarar görmekte ve nihayetinde şirketin piyasa değerinde düşüşler görülmektedir. Kısaca, örgüt kültürü yani işlerin yapılaş şekli, şirketlerin performansı üzerinde fark yaratmaktadır.

Kültür, öznel bir kavram olduğundan denetiminin nasıl yapılacağı iç denetim mesleği için zorlu bir alandır. Bir örgütün kültürü denetlenmeden önce örgüt ve içinde yer aldığı çevre hakkında derinlemesine bilgi sahibi olunmalıdır. Bir denetimde görülen ve duyulanların başka bir denetimdeki benzer durumlarla ilişkilendirilerek paralellik kurulması, bazı şeylerin neden ve nasıl yapıldığının daha iyi anlaşılabilmesi için daha fazla soru sorulması

ve verilen cevapların dinlenmesi, mesleki şüphecilikle dışarıdan görünenin gerçekte olandan farklı olabileceğinin hatırlanması ve bu bakış açısıyla örgüte yaklaşılmaması bu derinlemesine bir bakış açısının kazanılmasında yardımcı olabilir. Kültür denetimi, iç denetçiler için yeni yeteneklerin kazanılmasını ve örgütsel psikoloji, sosyoloji vb. farklı disiplinlerle ve örgütte farklı operasyonel seviyelerde çalışanlarla bir arada çalışılmasını gerektirmektedir.

Kültür, örgüte has olduğundan kültür denetiminde neler değerlendirmeli ve ölçülmeli sorusunun cevabı da örgüte göre farklılaşmaktadır. Buna karşın, uygun standartlara ve prensiplere bağlı kalınması, güçlü algılara dayanan uygun görüşme tekniklerinin kullanılması, konuya odaklanmış soruşturma prosedürlerinin uygulanması kültür denetimindeki ortak hususlar olarak ön plana çıkmaktadır. Sağlıklı iletişim kanallarının ve yeteneklerinin varlığı ile güven ve güvenirlilik de kültür denetiminin temel gerekliliklerindedir.

Kültür denetimi açısından önemli olan şirket açısından risk yaratma potansiyeli olan boşlukların, hataların, suiistimallerin ve iletişim eksiklerinin belirlenmesidir. Her örgütün birtakım kısıtları vardır. İç denetçiler bu kısıtlar dâhilinde yapabileceklerini yapmalı ve sonrasında geliştirilebilecek alanların farkına varmalıdırlar.

KAYNAKÇA

Ataman Unutkan, G. (1995). *İşletmelerin Yönetimi ve Örgüt Kültürü*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Baker, K. A. (2002). *Organizational culture*. Washington, DC: US Department of Energy, Office of Science. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.439.8759&rep=rep1&type=pdf>

Chartered Institute of Internal Audits (CIIA) (2016a). *Organisational Culture: Evolving Approaches to Embedding and Assurance*. Retrieved from <https://www.iaa.org.uk/media/1591840/FINAL-0885-Culture-report-17-5-16-v4.pdf>

Chartered Institute of Internal Audits (CIIA) (2016b). *Culture and The Role of Internal Audit: Looking Below the Surface*. Retrieved from <https://www.iaa.org.uk/media/598939/0805-iaa-culture-report-1-7-14-final.pdf>

Danışman, A., ve Özgen, H. (2003). *Örgüt Kültürü Çalışmalarında Yöntem Tartışması: Niteliksel-Niceliksel Yöntem İkileminde Niceliksel Ölçümler Ve Bir Ölçek Önerisi*. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s. 91-124.

Erkmen, T. (2000). *Örgüt Kültürü ve Ölçümü*. *Yönetim*, Yıl 11, Sayı 35, s. 23-33.

Erkmen, T. (2010). *Örgüt Kültürü*. İstanbul: Beta Yayınları.

Euronews (2016). UBS'i zarara uğratan eski yatırım uzmanı Adobo: Risk sürüyor. Retrieved from <http://tr.euronews.com/2016/08/01/ubsi-zarara-ugratan-eski-yatirim-uzmani-adobo-risk-suruyor>

EY (2015). *Risk Governance 2020 - Risk culture: The role of internal audit*. Retrieved from [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-risk-governance-2020-risk-culture-the-role-of-internal-audit/\\$FILE/EY-risk-governance-2020-risk-culture-the-role-of-internal-audit.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-risk-governance-2020-risk-culture-the-role-of-internal-audit/$FILE/EY-risk-governance-2020-risk-culture-the-role-of-internal-audit.pdf)

Financial Reporting Council (FRC) (2016). *Corporate Culture and The Role of Boards*. Retrieved from <https://www.frc.org.uk/getattachment/3851b9c5-92d3-4695-aeb2-87c9052dc8c1/Corporate-Culture-and-the-Role-of-Boards-Report-of-Observations.pdf>

Forbes (2014). *Culture: The Most Overlooked Elements of Audit*. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/chriscancialosi/2014/09/29/culture-the-most-overlooked-element-of-audits/#45e58af622b8>

Graham, J. R., Harvey, C. R., Popadak, J. and Rajgopal, S. *Corporate Culture: Evidence from the field*. Retrieved from <http://www.nber.org/papers/w23255.pdf>

Hofstede, G., Neuijen, B., Ohayv, D.D. and Sanders, G. (1990). Measuring Organizational Cultures: A Qualitative and Quantitative Study Across Twenty Cases. *Administrative Science Quarterly*. Vol. 35. No. 2. June, 286-316.

Hoy, W. K. (1990). Organizational climate and culture: A conceptual analysis of the school workplace. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 1(2), 149-168.

Lewis, D. (1998). How useful a concept is organizational culture?. *Strategic Change*, 7(5), 251-260.

Liao, Z. Corporate culture, environmental innovation and financial performance. *Business Strategy and the Environment*.

Martin, M. J. (2006). "That's the Way We Do Things Around Here": An Overview of Organizational Culture. *Electronic Journal of Academic and special librarianship*, 7(1).

Molenaar, K., Brown, H., Caile, S., & Smith, R. (2002). Corporate culture. *Professional Safety*, 47(7), 18-27.

Okay, A. (2002). Kurum Kimliği. Ankara: Mediacat Yayınları.

Roth, J. (2017). How to Audit Culture. *Internal Auditor*, June, 30-37.

Sözer, Z. (2006). *Örgüt kültürünün iş gören motivasyonu ile ilişkisi ve bir uygulama*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

The Economic Voice, 2014. *New Report Calls for Action to Audit Corporate Culture*. Retrieved from <https://www.economicvoice.com/new-report-calls-for-action-to-audit-corporate-culture/>

The Institute of Chartered Accountants in England and Wales (IACEW). (2004). *Guidance for audit committees: The internal audit function*. Retrieved from <https://www.icaew.com/-/media/corporate/files/technical/audit-and-assurance/audit/guidance-for-audit-committees/the-internal-audit-function.ashx>

The Institute of Internal Auditors (IIA). (2016). *Global Perspectives and Insights: Auditing Culture – A Hard Look at The Soft Stuff*. Issue 3.

The Institute of Internal Auditors (IIA). (2018). *About The IIA*. Retrieved from <https://global.theiia.org/about/about-the-iiia/Pages/About-The-Institute-of-Internal-Auditors.aspx>

Yilmaz, C., ve Ergun, E. (2008). Organizational culture and firm effectiveness: An examination of relative effects of culture traits and the balanced culture hypothesis in an emerging economy. *Journal of world business*, 43(3), 290-306.

TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİNİN ÜRETİM MALİYETLERİ VE MALİYET MUHASEBESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: MOBİLYA ÜRETİM İŞLETMESİ ÖRNEĞİ*

Dr. Öğr. Üyesi Rozi Mizrahi**

ÖZ

Günümüz piyasa koşullarında yoğun rekabetin yaşanması, işletmeleri pazarda ve teknolojik gelişmeler karşısında, daha iyiye ulaşmak için kaynak kullanımı bakımından tutumlu olmaya zorlamaktadır. İşletmelerin daha kaliteli ve ucuz ürünleri üretebilmeleri için çağdaş üretim ve maliyet yönetim tekniklerinden yararlanmaları faydalarına olacaktır. Geleneksel kitle üretim yöntemlerinden farklı bir yaklaşımda olan Tam zamanında üretim (TZÜ) sistemi, işletmelerin kaynak israfını engelleyerek, ürün çeşitlerini azaltmadan, karlılıklarını ve rekabet gücünü arttıran bir üretim yöntemi felsefesidir. Bu üretim felsefesini benimseyen işletmeler Tam Zamanında Maliyetleme (TZM) Yöntemini kullanarak maliyet muhasebesi kayıtlarını tutarlar. Tam zamanında maliyetleme yöntemi muhasebe kayıtları açısından yalınlaşmayı sağlar. Bu çalışmada ilk olarak TZÜ sistemi ve TZM yöntemi anlatılmıştır. Daha sonra TZÜ sisteminin mobilya sektörü açısından alternatif bir üretim ve maliyet muhasebesi sistemi olarak uygulanma imkânı araştırılmıştır. Geleneksel maliyet yönteminin kullanan bir mobilya üretim işletmesinin Kasım 2017 maliyet verileri kullanılarak üretim maliyetleri örnek olay yöntemiyle incelenerek hesaplanmış, işletmenin mevcut üretim ve maliyet sistemi, TZÜ ve TZM 'ye göre düzenlenirse sağlayabileceği avantajlar ortaya konulmuştur. Aynı zamanda geçiş sürecinde karşılaşılabilecek sorunlar ve olası dezavantajlar da ele alınarak değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Maliyetleme, Tam Zamanında Üretim, Stratejik Maliyet Yönetimi.

JEL Kodları: M11, M41, M49.

EVALUATION OF JUST IN TIME PRODUCTION SYSTEM IN TERMS OF PRODUCTION COST AND COST ACCOUNTING: EXAMPLE OF FURNITURE MANUFACTURING ENTERPRISE

ABSTRACT

The intense competition in today's market conditions forces businesses to be thrifty in terms of resource utilization in order to get better in the face of market and technological developments. Businesses will benefit from using contemporary production and cost management techniques to produce better quality and cheaper products. The Just-in-Time Production (JIT) system, which is a different approach than the traditional mass production methods, is a philosophy of production that increases profitability and competitive power without hindering resource waste and reducing product varieties. Businesses that embrace this manufacturing philosophy maintain their cost accounting records using the Just-in-Time Costing Method. The just-in-time method of costing provides simplification in terms of accounting records. In this study, firstly JIT system and Just-in-Time Costing method are explained. Later on, the possibility of applying JIT system as an alternative production and cost accounting system in terms of furniture sector was searched. The costs of producing furniture using the traditional cost method are calculated by

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin genişletilmiş tam metin halidir.

** İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

examining the cost of production using the example data of November 2017 and the benefits that the operator can provide if it is regulated according to the current production and cost system, JIT and Just-in-Time Costing Method. At the same time, the problems encountered in the transition process and possible disadvantages have also been evaluated.

Keywords: Costing, Just in Time Production, Strategic Cost Management

JEL Codes: M11, M41, M49.

1.GİRİŞ

Küresel rekabetin önem kazandığı günümüzde, işletmeler yaşamlarını uzun süre devam ettirebilmek amacıyla hem yurt içi pazarda hem de uluslararası pazarda rekabet güçlerini arttırmak için, üretim teknolojilerinde değişiklik yapmak zorunda kalmışlardır. Uluslararası yoğun rekabet ortamında üretim işletmelerinin başarı sağlayabilmeleri için yüksek kalitede ve düşük maliyetli ürün gereksinimini karşılayabilmeleri gerekmektedir. Aynı zamanda işletmelerin bu ortamda müşteri tatmini sağlamaları ve teknolojik gelişmelere ayak uydurmaları yerinde olacaktır.

Artık günümüzde, tüketiciler ucuz ama yüksek kalitede, satış sonrası hizmet de sunabilen işletmelerin ürünlerini tercih etmektedirler. Tüketicilerin bu istekleri, işletmeleri daha az maliyetli ancak kaliteleri yüksek mamul üretmeye zorlamaktadır. İşletmeler hem kar elde etmek hem de kaliteyi ucuz üretmek için alternatif arayışlar içine girmişlerdir. Bu zorlanma karşısında işletmeler Tam Zamanında Üretim sistemi teknolojisiyle tanışmakta ve mamullerini yüksek kalitede ancak az maliyetle müşterisine sunma imkânıyla tanışmaktadır. TZÜ sistemi felsefesinin amaçlarından biri olan stok maliyetlerini sıfıra indirmek ancak ilk madde malzeme ve yarı mamul stoklarının azaltılmasıyla mümkün olmaktadır. Temelinde sıfır stokla çalışmayı esas alan TZÜ felsefesi üretim maliyetlerin yapısında ve maliyetlerin oluşturulmasında köklü değişikliklere neden olmaktadır. Bu sebeple işletmeler geleneksel maliyet muhasebe sisteminden farklı olan TZÜ sistemine uygun bir maliyet muhasebesi yapısı oluşturmak durumunda kalmışlardır.

TZÜ sistemi felsefesi; ilk madde ve malzemenin satın alınmasından nihai mamul halinde müşteriye teslim edilmesine kadarki tüm üretim sürecinin israfını ortadan kaldırarak, üretimde kaliteyi ve verimliliği artırıp üretim maliyetlerini azaltmayı hedeflemektedir. İşletmeler bu bağlamda stoklarını bir varlık olarak görmemekte sermayesini atıl tutan bir unsur olarak kabullenmektedir. Ancak TZÜ sistemini işletmelerin uygulayabilmesi için bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunların en başında da işletme yöneticilerinin ve çalışanların bu sisteme inanmaları ve uyum sağlamaları gelmektedir. Dünyada ve az da olsa ülkemizde bu sistemi uygulayan işletmeler maliyet avantajı sağlamış ve kârlarını arttırmışlardır.

Son yıllarda işletmelerin arasında yoğun rekabet ortamı oluşmaya başlamış, bu ortamdan üstünlük elde etmeye çalışanlar üretim faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu sebeple üretim faaliyetlerinde yeni süreç ve akış teknolojileri, stoklamada yeni sistemler ve malzeme kullanımında yeni teknikler, üretim aşamasındaki tasarımlarda yeni bilgisayar kullanım yöntemleri, çalışanların yönetiminde yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. İşletmelerin bu ihtiyaçlarını karşılayacak olan Tam Zamanında Üretim sistemi

yaklaşımıdır. Bu sistemde üretim süreci tamamen değişmektedir, üretimin bütün aşamalarında stokları azaltma söz konusudur. Sistem üretimde toplam kalite kontrol sistemi temelinde mamullerin en düşük maliyetle ve en yüksek kalitede üretimini amaçlar. Aynı zamanda hızlı bir şekilde değişen tüketici taleplerini tam zamanında karşılamaya cevap verebilmeyi hedefler. TZÜ sistemi yüksek üretim teknolojisiyle işletmelerin örgüt yapılarında, üretim yöntemlerinde, personel politikalarında ve muhasebe sistemlerinde önemli değişiklikler yapılmasını gerektirir. En önemli değişimlerden birini maliyet muhasebesi oluşturmaktadır. Çünkü yıllar öncesinde geliştirilen geleneksel maliyet muhasebesi sistemleri yeni üretim ortamında yetersiz görülmüş terk edilmeye başlanmıştır. Üretim sistemlerindeki değişimler sonucu mühendislik tasarım maliyetleri, amortismanlar, dağıtım anahtarlarıyla ilgili gelişen yaklaşımlar maliyet muhasebesinde yeniliklere sebep olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, üretim yapısındaki teknolojik ilerlemelerin ve küresel rekabetin de sonucu olan TZÜ sistemi felsefesinin işletmelerin üretim maliyetleri ve maliyet muhasebesi sistemine etkilerini ortaya koyarak, TZÜ sisteminin işleyişini tanıtmak, geleneksel maliyet sistemleri uygulamaları ile TZÜ sisteminde maliyetleme uygulamalarını karşılaştırma yaparak incelemektir. Çalışmanın son bölümünde geleneksel maliyet yönteminin kullanan bir mobilya üretim işletmesinin Kasım 2017 maliyet verileri kullanılarak üretim maliyetleri örnek olay yöntemiyle incelenerek hesaplanmış, işletmenin mevcut üretim ve maliyet sistemi, TZÜ ve TZM'ye göre düzenlenirse sağlayabileceği avantajlar ortaya konulmuştur. Aynı zamanda geçiş sürecinde karşılaşılabilecek sorunlar ve olası dezavantajlar da ele alınarak değerlendirme yapılmıştır.

2. TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİ

TZÜ sistemi fikri ilk kez 1940 yılında Japonya'daki Toyota Motor Fabrikası başkanı olan Taiichi Ohno ve meslektaşları tarafından ortaya atılmış geliştirilerek uygulamaya konmuştur (Acar, 1992: 85). TZÜ sisteminin ortaya çıkışında Japonya'nın coğrafi yapısı etkili olmuştur. Nitekim Japonya'daki üretim alanlarının azlığı doğal kaynakların kıt olması sebebiyle Japonlar her türlü israfa karşı çıkmışlardır (Schroder, 1988; 488). İkinci Dünya Savaşı sonrasında kısıtlı olan doğal kaynaklara iş gücü ve sermaye yetersizliği de eklenince, ekonomik varlıklarını devam ettirmek için Japonlar zaten kıt olan kaynaklarını mümkün olan en iyi şekilde kullanmak zorunda kalmışlardır. Bu sayede tam zamanında üretim sistemi anlayışı ortaya çıkmıştır. TZÜ sistemi yaklaşımı müşteri taleplerini en düşük maliyetle en az gecikmeyle ve yüksek kalite düzeyinde karşılamak amacıyla üretim yapısının değiştirilmesini amaçlayan bir üretim sistemi felsefesidir.

TZÜ sistemi dört temel görüşü içermektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz; değer katmayan bütün faaliyetlerin ortadan kaldırılması, yüksek düzeyde kalite düzeyine ulaşılması, sürekli iyileştirme yapılması, değer katan bütün faaliyetlerin basitleştirilmesi ve ön plana çıkarılmasına önem verilmesidir (Erden, 1999: 37).

2.1. Tam Zamanında Üretim Sisteminin Amaçları

Graham 'a göre, TZÜ sisteminin aslında iki temel amacı vardır. Bunları, sıfır stok ve sıfır israf olarak belirtebiliriz (Çalık, 1996: 48).

Horngren ve Foster'e göre, bu hedeflere ulaşmak pratikte mümkün olmadığından, önemli olan bu iki hedef doğrultusunda işletmelerin gelişme çabalarına yoğunlaşarak, israflarını önlemesi, üretim maliyetlerini de azaltarak bu yolla karlılığını arttırmasıdır (Çalık, 1996: 48).

Prokopenko' ya göre; TZÜ sisteminin iki temel amacından bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri sıfır stokla çalışmak, diğeri ürüne değer ilave etmeyen faaliyetlerin en az düzeye indirilmesini ifade eden sıfır israf çalışmaktır. Yani sistemin asıl amacı üretim sürecindeki maliyetlerin azaltılması yoluyla firmanın toplam verimliliğini arttırmaktır (Prokopenko, 1998: 163).

Burada söz konusu olan sıfır israf, ürüne doğrudan değer katmayan faaliyetlerin en az düzeye indirilmesi yoluyla başarılmaktadır. TZÜ ortamında "sıfır stok" hedefine ulaşabilmek ancak, az sayıda satıcıdan, istenilen kalitedeki stokların, küçük miktarlarda ve zamanında satın alınmasını gerektirmektedir.

Bir başka yazar Monden' e göre, Toyota üretim sisteminin ana hedefinin maliyet indirimi olduğunu, bu hedefe ulaşmak için miktar kontrolü, kalite garantisi, işgücünün eğitimi olmak üzere üç alt hedefe ulaşılması gerektiğini belirtmektedir (Monden, 1988: 2).

Yükçü tam zamanında üretim sisteminin amacını şöyle ifade etmektedir; üretimin sürekli olarak geliştirilmesi ve maliyetlerin sürekli azaltılması suretiyle, ihtiyaç duyulan mamül ve hizmetleri, ihtiyaç duyulan zamanda ve ihtiyaç duyulan miktar kadar üretilmesini hedefleyen bir felsefedir (Yükçü, 2000: 19).

Stoksuz üretim veya sıfır envanter gibi isimlerle bilinen TZÜ sistemi tüm üretim kaynaklarının optimum kullanımı ile yersiz kaynak kullanımına son vermeyi amaçlar. Bu amaçla müşterilerin kalite ve teslimat gereksinimlerini karşılayacak biçimde fiziksel kaynakların optimum bileşimi sağlanarak, en düşük üretim maliyeti ile sistemin gerçekleştirilmesine çalışır. Bunun için sıfır envanter, sıfır hata ve sıfır temin süresini gerçekleştirecek biçimde yan sanayi ilişkilerinden teslimata kadar üretimle ilgili her aşamada yeni kavram ve davranışları gerektiren bir sistem ortaya konulur. Sistemin başarısı için ön koşul TZÜ'nün tüm elemanlarla birlikte benimsenmesidir (Denizhan, 2014: 13).

Bu açıklamalar doğrultusunda Tam Zamanında Üretim sisteminin amaçlarını gerçekleştirebilmek için aşağıdaki konuları dikkate almalıyız:

- Mamüle değer katmayan işlemlerin ortadan kaldırılması,
- Üretimde en yüksek kalite düzeyine ulaşılması,
- İsrafın yok edilerek maliyetlerin minimize edilmesi,
- Stokların ortadan kaldırılması (sıfır stok).

2.2. Tam Zamanında Üretim Sisteminin İşletmeler Sağlamış Olduğu Yararlar

TZÜ sisteminin temel amacı olan gereksiz üretim süreçlerinin yok edilmesi, firmalara başta finansal olmak üzere birçok fayda sağlamaktadır. TZÜ sistemi uygulamasının sağlamış olduğu yararları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Yükçü, 1999: 803-805; Ergün, 1992: 288):

- Stoklara daha az yatırım yapılması; işletmelerin depolarında sifıra yakın düzeyde stok buldurması, stok buldurma maliyetlerinde azalmalara neden olmaktadır. Bu maliyetleri şöyle sıralayabiliriz, stoklara bağlanan fonlar, stokların yönetimi, nakledilmesi, depo kirası, amortismanı, stoklara ilişkin sigorta primleri, stok kayıtlarının tutulmasına ilişkin personel ve kırtasiye giderlerinden oluşmaktadır. Stoklara daha az sermaye bağlanması durumunda sermaye dönüş hızında (toplam satışlar / toplam varlıklar) bir artış gözlenmektedir, aynı zamanda stoklara yatırılan fonların alternatif maliyeti de önemli bir finansal kazanç olmaktadır.
- İşletmenin stok ve üretim amacıyla ihtiyaç duyduğu alanların azalması; stokların minimize edilmesiyle, daha küçük tesis alanlarında üretimin gerçekleşmesine imkân verir böylece tesis yatırımlarında da tasarruf sağlar.
- Direkt ilk madde ve malzeme maliyetlerinde azalma; malzeme maliyetlerinde azalma az sayıda tedarikçi ile uzun süreli anlaşmalar yapılması, miktar ıskontosu sağlanması yoluyla maliyetlerde azalmaya imkân verirken, yüksek kaliteli malzeme teminine de olanak sağlar.
- Üretim verimliliğinin artması ile işçilik giderlerinin, az sayıda satıcı ile uzun süreli anlaşmalar yapılmasıyla sipariş maliyetlerinin azalması; toplam verimliliğin artması, işçilik maliyetlerinde azalmalara neden olmakta, döküntü ve kusurlu mamul üretimi düşmekte, sipariş için kırtasiye giderleri en az düzeye inmektedir.
- Stoklar azaldığı için, stokların zaman içinde ekonomik değer kaybına uğraması, fiziki açıdan bozulması, kırılması, çalınması gibi risklerin azalmaktadır.
- Stokta bekleme süresinin azalmasıyla, toplam üretim süresinde azalma sağlanmaktadır.
- Dağıtım noktalarının müşterilere yakın olacak şekilde yeniden konumlanması, taşıma ve pazarlama işlemlerine hız ve güven getireceğinden satışlarda artış, müşteri hizmetlerinde iyileşme ve nakliye giderlerinde azalma sağlanmaktadır.
- Gereksiz karmaşıklıkların ortadan kaldırılması ile iş gücü, malzeme, araç-gereç ve makinelerin verimli bir şekilde kullanılmasını sağlarken, maliyetlerin azaltılması ile üretimde esnekliğin ve verimliliğin artırılması sağlanacaktır.
- Üretim birimlerinde merkezîyetçi olmayan katılımcı atölye sistemine geçilmesi, çalışanların iş doyumunun artırılması yoluyla işe bağlılığı yönünde güdülenme sağlayacaktır.
- Mamul ve hizmetlerin kalite ve fiyatının iyileştirilmesi ile işletmeleri pazardaki rakiplerden daha iyi konuma getirilmesi sağlanacaktır.

- Firmalardaki hatalı ve kusurlu ürünlerin sayının azalması, bakım-onarım ve garanti harcamalarının düşmesine sebep olur.
- Kalite garantisi ile sipariş alınan malzemelerin, işletmede tekrar kontrol edilmesi için harcanan zaman elimine edilecek aynı zamanda kontrol için ayrı bir elemana gerek duyulmayacağı için kalite kontrol maliyetleri de azalacaktır.

Bu yararların yanında TZÜ sistemi uygulamasında, stok kontrol maliyetlerini düşürmek ve stok seviyesini azaltmak amacıyla bir plan oluşturulmakta buna da stok kontrol fonksiyonu denmektedir. Bu fonksiyon sayesinde imalat hattını ya da işletmenin tamamını kapsayan alt stok planları oluşturulabilmektedir. TZÜ sistemi ile birlikte işletmeler pazardaki değişime karşı hızlı bir şekilde cevap verebilecek ve işletme stoklarının bakımını yapabilecek personelin elde tutulabilmesini sağlamaktadır. TZÜ'in önemli bir avantajı, kalitesi yüksek ürünlerin müşterilere teslimi sırasında oluşacak işlemlerde gereken üretim ön süresini azaltmaktır. Başarılı olmak isteyen işletmelerin kalitenin geliştirilmesine, üretim ön süresinin ve stok maliyetlerinin azaltılmasına eş zamanlı olarak önem vermesi gerekmektedir. (Acar vd, 2006: 22).

2.3. Tam Zamanında Üretim Sistemleri ile Geleneksel Üretim Sistemlerinin Karşılaştırılması

Aşağıdaki tabloda TZÜ sistemi ile Geleneksel Üretim sistemi arasındaki farkları daha ayrıntılı olarak görmek mümkündür.

Tablo-1 : TZÜ Felsefesi ile Geleneksel Üretim Sisteminin Karşılaştırılması

KLASİK YAKLAŞIM	TZÜ YAKLAŞIMI
KALİTE <ul style="list-style-type: none">- Kontrole Yönelik- Hataların önceden Kabulü- Bölümlerin sorumluluğu	KALİTE <ul style="list-style-type: none">- Güvence/önlemeye Yönelik- Sıfır Hata Hedefi- Kişilerin Sorumluluğu
STOK <ul style="list-style-type: none">- Tampon Olarak Kaçınılmaz- Parametrelerin Veri Olarak Alınır	STOK <ul style="list-style-type: none">- Her Seviyede En Azlanır/Yok Edilir- Parametreler Uzun Dönem Değişkendir.
SATIN ALMA <ul style="list-style-type: none">- Çok Sayıda Tedarikçi- Fiyat Ağırlıklı- Büyük Kafieler- Kısa/Orta Dönemli Kontratlar	SATIN ALMA <ul style="list-style-type: none">- Az Sayıda Tedarikçi- Kalite/Teslim Performansı Ağırlıklı- Küçük Kafieler- Uzun Dönemli Kontratlar
ÇİZELGELEME <ul style="list-style-type: none">- İtme Sistemi- Büyük Kafieler- Ara Stoklar- Uzun Hazırlık Zamanları	ÇİZELGELEME <ul style="list-style-type: none">- Çekme Sistemi- Küçük Kafieler- Çok az Ara Stoklar- Kısa Hazırlık Zamanları

FABRİKA YERLEŞİMİ <ul style="list-style-type: none">- Ürün ve Sürece Dayalı- Konveyör Kontrollü Montaj	FABRİKA YERLEŞİMİ <ul style="list-style-type: none">- Grup Teknolojisi ve ‘‘U’’ Şeklinde- Esnek Montaj Hatları
ENDÜSTRİYEL İLİŞKİLER <ul style="list-style-type: none">- İşten Çıkarma/Yeniden Alma- Tek Fonksiyonlu Çalışan- Hiyerarşik İlişkiler	ENDÜSTRİYELİLİŞKİLER <ul style="list-style-type: none">- Uzun Dönemli İstihdam- Çok Fonksiyonlu Çalışan- Katılımcı İlişkiler
SİSTEM ÖNCELİKLERİ <ul style="list-style-type: none">- En Az Maliyet- Kalite Kontrolü- Miktar/Fiyat İlişisine Duyarlı	SİSTEM ÖNCELİKLERİ <ul style="list-style-type: none">- Kalite Güvencesi- Üretimde Esneklik- Müşteri/Hizmetİlişisine Duyarlı

Kaynak: Ali Fuat Güneri, Hayri Baraçlı ‘‘Tam Zamanında Üretim Sistemi’’ Yıldız Teknik Üniversitesi, Makine Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Beşiktaş İstanbul, 2001/2, sf; 93, Derleme Yazısı.

2. TAM ZAMANINDA MALİYETLEME SİSTEMİ

Son zamanlarda yaşanan gelişmelerden birini bilgi teknolojisi alanındaki değişiklikler oluşturmaktadır. Bu gelişmelerden muhasebe bilgi sistemi de etkilenmiş ve muhasebenin işletmeler açısından etkinliğini büyük ölçüde artmıştır. Bunun sonucu olarak muhasebe sistemi ve muhasebe elemanlarının rolü büyük ölçüde değişmiştir. Yani artık muhasebe ve muhasebeciden beklenen, işletmenin geleceğinde oluşacak finansal sonuçları maksimum seviyeye çıkarmak amacıyla, ileriye dönük planlama yapmak ve yönetime yardımcı olmaktır. Bu bağlamda, muhasebe sistemi ve muhasebe elemanlarına düşen görevin devam ettirebilmesi açısından Tam Zamanında Maliyet Muhasebesi sisteminin aşağıdaki hedeflere sahip olması uygun olacaktır (Açık, 2006: 69):

- Ürünün tasarım aşamasında önemli maliyet kararlarının alındığı zaman dilimi içerisinde, ürüne ait yaşam süresi ve maliyetler hakkında detaylı bilgi vermelidir.
- Dönemler itibariyle maliyetlerin uygunluğunu sağlamak için ürünün maliyetine etki eden temel faktörlerin; malzeme fiyatları, teknik değişimler, süreç değişiklikleri gibi konuların üzerinde durulmalıdır.
- Ürünün yaşam süresi ile ilgili maliyetlerin izlenebilirliğinin sağlanması ürün maliyetlerin düşürülmesi açısından önemlidir.
- Maliyetlerinin etkin bir şekilde kontrol edilebilmesini sağlamak açısından işletmelerde üretime destek hizmetlerinin artırılması gerekmektedir.
- Maliyetlerde planlama ve fark analizlerinin yapılabilmesi için muhasebe sistemine istenilen düzeyde yardımcı olmalıdır.
- Kaynak ve zaman israflarını ortadan kaldırmak amacıyla, yönetimin planlamada ihtiyaç duyduğu maliyet detaylarının seviyesi ile bütçeleme, raporlama, maliyet hesaplama ve maliyet kontrolü için ihtiyaç duyulan maliyet detayları seviyesi birbirinden ayrılmalıdır.
- Tarihi maliyetlere değil, gelecekte olması hedeflenen maliyetlere önem verilmelidir.

- İş istasyonlarında süreç denetçilerinin toplamış oldukları verileri, aynı zamanda üretim sürecinden elde edilmiş bir yan ürün gibi, maliyet yönetim verisi olarak da kullanılmalıdır.
- Muhasebe bilgi sistemi, yönetime bütün aşamalarında faaliyetlerini teşvik edecek raporları sağlamalıdır.
- İşletmenin yatırım stratejilerinin başarılı olup olmadığını ölçmek açısından gerekli bilgilerin izlenebilmesi ve raporlanabilmesi gerekmektedir.

Görüldüğü üzere, Tam Zamanında Maliyet Muhasebesi dinamik çevrede uygulanabilecek bir stratejidir.

2.1. Tam Zamanında Maliyet Muhasebesinin Yararları ve Üstünlükleri

Maliyet muhasebesi, maliyet türlerinin oluş yerleri ve ilgili oldukları mamul ve hizmet türleri açısından belirlenmesi ve izlenmesini sağlayan bir hesap ve kayıt düzeni olarak ifade edilebilir. Maliyet muhasebesinin asıl hedefleri arasında mamullerin maliyetlerinin belirlenmesi, planlama ve kontrol sayılabilir. Dolayısı ile TZÜ ortamında da maliyetleme açısından hedefler aynıdır, fakat maliyet muhasebesiyle elde edilen bilgilerin niteliğinde ve bilginin elde edilme yöntemlerinde değişimler yaşanması kaçınılmazdır. Bu bağlamda TZÜ ortamlarında geleneksel maliyetleme yöntemleri kullanılarak zamanında doğru ve güvenilir bilgi sağlamak için maliyet muhasebesi yöntemlerinin imalat ortamının ihtiyacına uygun olarak şekillendirilmesi gerekmektedir.

Tam Zamanında Maliyet Muhasebesi kavramının ortaya çıkışıyla birlikte günümüzde üretim sürecinin kontrol edilmesi, üretim performansının izlenmesi ve yönetime bilgi sağlanması aynı zamanda işletmelerde bilgi teknolojisinin etkin bir şekilde kullanılmaya başlanması ile birlikte maliyet ve yönetim muhasebesi değişiklikleri gerekli kılmıştır. Bunun sonucunda imalat sisteminin özelliklerine uygun bir biçimde maliyet muhasebesi yöntemlerinde gerekli değişikliklerin yapılması imalat sisteminden beklenen yararların sağlanması açısından önemlidir. İşletmelerin muhasebe sistemi uygulamalarında gerekli değişiklikleri yapmalarıyla birlikte TZÜ sistemini daha başarılı bir şekilde uygulayacakları ve bu sayede de rakiplere üstünlük sağlayacakları bir gerçektir. İşletmelerin stratejilerini belirlemede büyük öneme sahip olan, imalat aşamasındaki ürünün tasarımından fiyatlandırılmasına, yeni ürünlerin piyasaya sürülmesinden satış sonrası hizmetlere kadar üretimin her aşamasında alınan kararların değişimi kaçınılmazdır (Bakmay, 2008: 45).

TZÜ ortamında imalat sisteminde sürekli iyileştirme, ısrafın ortadan kaldırılması ve işlemlerde basitlik temelinde oluşturulan Tam Zamanında Maliyetleme yaklaşımı ile muhasebe sistemine sağlanmakta olan yararları ve üstünlükleri şöyle sıralamak mümkündür (Yükçü, 1999: 806-808; Erden, 1999: 47):

Muhasebe Kayıtlarının Basit Olarak Tutulmasına İmkan Tanınması: TZÜ ortamında muhasebe kayıtları azaldığı için muhasebe süreci basitleşmiştir.

Ayrı Bir Depo Muhasebesinin Olmaması: TZÜ ortamında imalat sürecinde stoklar en aza indirildiği için stok muhasebesi ve bununla ilgili kırtasiye işlemleri azaltılmıştır.

Hammadde - Malzeme ve İşçiliğin Üretim Safhaları Strasında Detaylı Bir Şekilde İzlenmesine Gerek Kalmaması: TZÜ ortamında direkt işçiliğin toplam maliyetler içindeki payı oldukça azalmıştır. Burada direkt işçiliğin ayrı bir maliyet unsuru olma özelliği gitmiş genel üretim giderleri içinde yer alması sağlanmıştır. Aynı şekilde ilk madde ve malzemede satın alındığında doğrudan üretim hesabına yüklenmiş, üretim tamamlandığında ise üretilen mamüllerin satışı gerçekleştirilmiş olduğundan satılan mamüllerin maliyeti hesabına devredilmiştir.

Ürün Maliyet Bilgilerinin Daha Doğru Bir Şekilde Belirlenmesi: Tam Zamanında Maliyetleme ile ürün maliyetlerinde çarpıklığa neden olan geleneksel dağıtım yöntemleri yeniden düzenlenerek elde edilen bilgilerin doğru bir biçimde sağlanması sonucunda mamül fiyatlandırmasında, üretim satış işlemlerinde, mamül karışımının belirlenmesinde ve maliyete dayalı ödeme sözleşmeleriyle ilgili konularda yöneticilerin işletme içine ve dışına yönelik kritik kararların doğru bir şekilde almasına imkan tanımıştır.

Tam Zamanında Üretim sisteminde, üretim sürecinin basitleştirilmesi, üretimin hücrelerde yapılması ve maliyet verilerinin toplanması aşamasında gelişmiş bilgisayar programlarının kullanılması bilgilerin daha ekonomik olarak elde edilmesini sağlarken, sebep sonuç ilişkisini gösteren maliyet fonksiyonlarının geliştirilmesine de olanak tanımıştır (Dursun, 1998: 100).

Maliyet kontrolü sağlanması: TZÜ sisteminin amacı, işletmenin bütün maliyetlerini azaltmaktır. Bu ortamda kullanılan maliyet muhasebesi akışı ile maliyetlerin yönetimi ve kontrolü kolaylaşmıştır.

TZÜ ortamında imalat akış hatları çok sayıda ürün çeşidinin üretilmesi amacıyla yüksek bir üretim esnekliğine sahiptir. Fonksiyonel yerleşim düzeninden imalat hatlarına doğru olan bu değişim ile birlikte maliyet merkezlerinin yapısını da değiştirmiştir. Belirli bir ürün ya da ürünün önemli parçalarının üretilmesi için gerekli olan tüm faaliyetler aynı maliyet merkezinde birleştirilmiştir. Dolayısı ile birçok genel üretim maliyetinin mamul türleri için doğrudan izlenebilirliği artmış ve dağıtım anahtarları aracılığıyla dağıtımlar en aza indirilmiştir. Bu koşullarda ortaya çıkan ürün maliyetleri de ürünün imalat aşamasındayken kullanılan ve tüketilen gerçek kaynakları büyük ölçüde yansıtan maliyetler olmaktadır (Dursun, 1998: 102).

TZÜ ortamında maliyetlerin daha etkin bir şekilde kontrol edilebilmesi için, işletmenin faaliyetleri ve imalat sisteminin bütünü hakkında temel bilgilere sahip olunması gerekmektedir. Bunun yanında işletme departmanlarından pazarlama ve satış, araştırma ve geliştirme, satın alma, üretim, finansman ve muhasebe bölümlerinin ekip halinde ve uyumlu bir biçimde çalışmalarını gerekmektedir. Diğer bir söylemle, TZÜ ortamında maliyetlerin daha etkin olarak yönetilebilmesi ancak bu bölümlerin sorumluluklarını başarılı bir şekilde yerine getirmelerine bağlıdır (Dursun, 1998: 102).

2.2. Geleneksel Maliyet Muhasebesi ile TZÜ Ortamındaki Maliyet Muhasebesi Sistemlerinin Karşılaştırılması

Üretimde yeni bir çığır açan TZÜ sistemi, işleyiş olarak da birçok yeniliği üretim ortamına getirmiştir. TZÜ sisteminin kullanılmasıyla birlikte geleneksel maliyet muhasebesi sistemleri de terk edilmeye başlanmıştır. TZÜ sistemi yaklaşımıyla birlikte işletmelerde sıfır stok ile çalışılması ve üretim aşamasındaki yarı mamul stok seviyelerinin azaltılması gerekmektedir. Üretim yönetiminde TZÜ kullanan işletmelerde imalât süreçleriyle ilgili daha güvenilir bilgi elde edebilmek açısından uygulama sırasında karşılaşılabilecekleri kısıtların ortadan kaldırılması ancak alternatif bilgi araçlarının kullanılmasıyla mümkün olabilmektedir.

Tam Zamanında Üretim sisteminde uygulanan maliyet muhasebesi kayıt sistemi ile geleneksel maliyet muhasebesi kayıt sistemi arasındaki farklılıklar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo-2: Maliyet Muhasebesi Kayıt Sistemlerinin Karşılaştırılması

İşlemler	Geleneksel Maliyet Muhasebesi	Tam Zamanında Üretim Maliyet Muhasebesi
Direkt İlk Madde ve Malzeme		
Hammaddenin Satın Alınması	Direkt hammadde ve malzeme stokları hesabı borçlandırılır	Süreçteki hammadde ve malzeme stokları hesabı borçlandırılır
Hammaddenin Üretime Gönderilmesi	Direkt hammadde ve malzeme hesabı borçlandırılır	Süreçteki hammadde ve malzeme maliyeti hesabı borçlandırılır
Mamullerin Ambara Gönderilmesi	Mamuller hesabı borçlandırılır	Mamuller hesabı borçlandırılır.
Direkt İşçilik		
Direkt İşçilik Kullanımı	Direkt işçilik maliyeti borçlandırılır	Şekillendirme maliyetleri hesabı borçlandırılır
Endirekt İşçilik Kullanımı	Genel üretim giderleri hesabı borçlandırılır	Şekillendirme maliyetleri hesabı borçlandırılır
Üretimin Tamamlanması	Yarı-Mamuller hesabı borçlandırılır	Kayıt yok
Mamullerin Ambara Gönderilmesi	Mamuller hesabı borçlandırılır	Mamuller hesabı borçlandırılır
Genel Üretim Giderleri		
Maliyet Oluştukça	Genel üretim giderleri hesabı borçlandırılır	Şekillendirme Maliyetleri Hesabı Borçlandırılır
Üretimin Tamamlanması	Yarı-Mamuller hesabı borçlandırılır	Kayıt yok
Mamullerin Ambara Gönderilmesi	Mamuller hesabı borçlandırılır	Mamuller hesabı borçlandırılır
Satışlar		
Mamullerin Müşteriye Teslimi	Satılan mamullerin maliyeti hesabı satılan mamulün maliyeti kadar borçlandırılır	Satılan malın maliyeti hesabı üretimi tamamlanan mamul maliyeti kadar borçlandırılır

Kaynak: Sönmez, Ersan, (2007), “Tam Zamanında Üretim Sisteminde Maliyet Muhasebesi Sisteminin Yapısı ve İşleyişi”, Eskişehir Orhangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, 78.

3. TAM ZAMANINDA ÜRETİM VE MALİYETLEME YÖNTEMİNİN MOBİLYA ÜRETİM İŞLETMESİNDE UYGULANMASI

Olay çalışması yöntemini uygulayacağımız işletmemiz ahşap mobilya üretimi sektöründe faaliyet göstermektedir. İşletmede ahşap TV ünitesi, konsol, masa, sehpa ve sandalye üretimi yapılmaktadır.

3.1. Çalışmanın Amacı

Günümüz piyasa ortamında yaşanmakta olan yoğun rekabet süreci içinde işletmelerin kaliteli ürünler üretmeleri ve talep değişiklikleri karşısında hazırlıklı olmaları diğer işletmelere karşı rekabet üstünlüğü sağlayabilmeleri bakımından oldukça önem arz etmektedir. Bu sebeple; üretim maliyetlerinin azaltılması, üretimde verimlilik artışının sağlanması, üretimde yaşanan hata ve kayıpların önlenmesini kolaylaştıracak yeni çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlarla özellikle imalât işletmeleri faaliyetlerini yeniden gözden geçirmek durumunda kalmış ve faaliyetleriyle daha uyumlu sistemleri seçmeye başlamışlardır.

Bu çalışmada, öncelikli olarak Toyota firmasında uygulanan daha sonra da Avrupa'da ve Amerika'da hızlı bir şekilde yaygınlaşan TZÜ sisteminin yapısal özellikleri ve maliyetleme açısından mobilya endüstrisinde uygulanabilirliği incelenmiştir. TZÜ sisteminin üretim maliyetleri ve maliyet muhasebesi üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Örnek uygulamamızda amaç, yukarıda sözü edilen yeni yaklaşımlardan biri olan TZÜ sisteminin, imalât işletmelerinde uygulanma amaçları, uygulanabilirlik derecesi ile elde edilebilecek olan faydaları analiz etmektir. Aynı zamanda geleneksel maliyetleme ile TZM sistemlerinde maliyet akışları ve maliyet kayıtlarının ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesini sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmamızda mobilya sanayinde tam zamanında maliyetleme uygulamasını gerçekleştirerek, tam zamanında maliyetleme yöntemi kullanılarak bulunan maliyetler ile geleneksel sisteme göre hesaplanan sonuçlar karşılaştırılmıştır. Bu yolla, tam zamanında maliyetlemenin ağaç işlerinden mobilya sanayinde uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi sağlanarak, geleneksel yöntemlerinin mamül maliyetleme açısından hangi bakımından yetersiz kaldığı ve TZÜ sisteminin bu yetersizliği çözümleyebilmede nasıl bir rol oynayacağı belirtilmiştir.

Çalışmanın uygulama alanı olarak seçilen mobilya sektörü, Bursa'nın İnegöl ilçesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Burada üretilen mobilyalar ihracat değeri açısından bölge ekonomisine büyük katkılar sağlamaktadır.

Bursa'da üretim faaliyetlerini sürdüren Greenrosa mobilya işletmesiyle gerçekleştirilen görüşmelerde işletmede kullanılan ayrı bir maliyet muhasebesi sisteminin olmadığı ve geleneksel maliyetleme sistemlerinden tam maliyet yöntemine göre maliyet hesaplandığı tespit edilmiştir. Firmada çağdaş maliyetleme yöntemleri bilinmemekte ve uygulanmamaktadır. Bu sebeple, mobilya alanında faaliyet gösteren bu işletmenin çalışmamıza örnek oluşturması yoluyla, sektördeki firmalara stratejik açıdan fark yaratabilecek maliyet kontrolü ve hesaplaması ile ilgili bilgi verilerek rekabet gücüne katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Greenrose mobilya işletmesinin 2017 yılı Kasım ayına ait maliyet verileri kullanılarak üretim maliyetleri hesaplanmış, işletmenin mevcut maliyet sistemi, TZÜ sistemine göre düzenlenerek sağlayabileceği üstünlükler belirtilmiş ve literatüre yarar sağlamak hedeflenmiştir.

3.2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada olay çalışması yöntemiyle inceleme yapılmıştır. Bu yöntemi seçmemizin sebebi, araştırma sırasında istediğimiz soruya cevap alabilirken, firmada uygulama çalışması yapabilmek ve olayları gerçekleştirdiği anda gözlemleyerek sonuçlarını gerçekçi bir biçimde değerlendirme olanağı verebilmesidir.

Olay çalışması yöntemi, yönetim ve maliyet muhasebesi konularını çalışmak isteyenler açısından en uygun araştırma yöntemlerinden birisi olarak görülmektedir. Nitekim maliyetleme sistemleri tanıtılırken imalat süreçleri detaylı olarak incelenmeli ve finansal veriler toplanırken konuyla ilgili bir kısım görüşmeler yapılması gerekebilmektedir.

3.3. Geleneksel Maliyet Yöntemine Göre Birim Üretim Maliyetleri

Aşağıdaki tabloda hâlihazırda tam maliyet yöntemine göre maliyet hesaplayan mobilya üretim işletmesinin ürettiği ürünlere ait birim maliyetleri yer almaktadır.

Tablo -3: Geleneksel Yönteme Göre Birim Üretim Maliyetleri

Ürün Adı	Birim DİMM Gideri	Birim Direkt İşçilik Gideri	Birim Genel Üretim Gideri	Birim Üretim Maliyeti
Tv ünitesi	890,43	135,13	151,13	1 176,60
Konsol	944,31	103,84	134,52	1 182,68
Masa	729,05	102,30	147,77	979,12
Sehpa	327,46	97,35	137,63	562,44
Sandalye	101,84	49,97	45,33	197,14

3.4. Tam Zamanında Maliyetleme Yöntemine Göre Birim Üretim Maliyetleri

Aşağıdaki tabloda tam zamanında maliyetleme yöntemi kullanılırsa birim üretim maliyetlerinde oluşacak azalmalar ve nedenleri yer almaktadır.

Tablo-4 : Tam Zamanında Maliyet Yöntemine Göre Birim Maliyetler ve Farklar

Üretilen Ürünler	Geleneksel Yöntemde Birim Maliyet	TZÜ Yöntemi Birim Maliyet	Fark	Sebepler
Tv Ünitesi	1 176,60	1 104,41	72,19	*Satın alma anlaşmaları ile sabit döviz kurundan DİMM alımları yapılması. *Az tedarikçi ile çalışılması. *İşçiliklerdeki bekleme sürelerinin ortadan kaldırılması sonucu DİG'lerinde azalmalar meydana gelmesi. *Depo ihtiyacında azalma sonucu depo kira giderlerinin azalması. *Tamir bakım giderlerinde azalma. *Nakliye giderlerinin tedarikçi firmalara ödetilmesi.
Konsol	1 182,68	1 121,71	60,97	
Masa	979,12	930,82	48,30	
Sehpa	562,44	530,24	32,20	
Sandalye	197,14	183,33	13,81	

Firmanın Tam Zamanında Üretim sistemini kullanması ile aylık üretim maliyetlerinde elde edeceği tasarruflar aşağıdaki hesaplamalarla ortaya konmaya çalışılmıştır.

Firmanın Kasım 2017 de ürettiği ürünler için; 156 adet tv ünitesi, 182 adet konsol, 135 adet masa, 112 adet sehpa, 160 adet sandalye için toplam üretim maliyetlerinde aylık maliyet tasarrufunu hesaplayacak olur isek,

Tv ünitesi için: 72,19 TL x 156 adet = 11 261,64 TL

Konsol için: 60,97 TL x 182 adet = 11 096, 54 TL

Masa için: 48,30 TL x 135 adet = 6 520,50 TL

Sehpa için: 32,20 TL x 112 adet = 3 606,40 TL

Sandalye için : 13,81 TL x 160 adet = 2 209,60 TL

Aylık Toplam: 34 694,68 TL maliyet tasarrufu

Görüldüğü üzere yukarıdaki hesaplamalar doğrultusunda firmanın üretim maliyetleri içinde ilk madde ve malzeme, işçilik ve genel üretim maliyetlerinde TZÜ sistemi ile 34 694,68 tl lik bir azalma sağlanabilecektir. Bu rakam toplam üretim maliyetleri içinde

düşünülür ise işletmenin üretim maliyetlerinde bir indirim sağlayabileceği ve bu şekilde firmanın dönem karını arttırabileceği bir gerçektir.

İşletmemiz TZÜ sistemini başarılı bir şekilde hayata geçirebilirse, maliyet tasarrufu sağlayabilecek ve rekabet avantajı elde edebilecektir.

3.5 İşletmenin Üretim Maliyetlerine İlişkin Muhasebe Kayıtlarının Oluşturulması

İşletmemizin geleneksel maliyet ve tam zamanında maliyet yöntemini kullanması durumunda düzenlenecek yevmiye kayıtları aşağıda yer almaktadır.

3.5.1 Geleneksel Maliyet Yöntemine Göre İşletmenin Maliyet Verileri ve Muhasebe Kayıtları

Geleneksel maliyet muhasebesi sistemi uygulayan ve çeşitli stok kalemleri olan işletmemizin aylık imalatla ilgili verileri aşağıda belirtildiği gibidir. Geleneksel sistemde yapılacak olan yevmiye defteri kayıtları da aşağıda gösterildiği gibi gerçekleşecektir.

Satın alınan ilk madde ve malzeme maliyeti (Alış Faturaları): 514 800,00

Üretime verilen (kullanılan) ilk madde ve malzeme maliyeti: 462 149,13

Üretimle ilgili direkt işçilik maliyeti: 72 691,90

Uygulanan genel üretim maliyeti: 90 678,56

Mamül mala devredilen (üretilen mamül) maliyeti: 625 519,59

Satılan mamül maliyeti (Satış Faturaları): 430 139,96

*Firmanın Kasım 2017 dönemindeki malzeme alış faturaları incelenmiş ve 514.800,00 TL lik malzeme alış yapıldığı anlaşılmıştır. Aynı döneme ait satış faturaları incelendiğinde bir aylık dönemde 125 adet TV ünitesi, 132 adet konsol, 40 adet masa, 100 adet sehpa ve 160 sandalye satıldığı anlaşılmıştır.

----- / -----

150 İlk Madde ve Malzeme Hesabı 514 800,00

320 Satıcılar Hesabı 514 800,00

İlk madde ve malzemenin satın alma kaydı

----- / -----

710 Direkt İlk Madde ve Malz.Gid.Hes.	462 149,13
150 İlk Madde ve Malzeme Hesabı	462 149,13
<i>Hammadde ve malzemenin üretime verilmesi</i>	

151 Yarı Mamuller-Üretim Hesabı	462 149,13
711 DİMM Yansıtma Hes.	462 149,13
<i>Hammadde ve malzemenin üretim hesabına aktarılması</i>	

151 Yarı Mamuller-Üretim Hesabı	72 691,90
721 Direkt İşçilik GideriHes.	72 691,90
<i>Direkt işçilik giderinin üretim hesabına aktarılması</i>	

730 Genel Üretim GideriHes.	90 678,56
381 Gider Tahakkukları Hes.	90 678,56
<i>Üretim hattında genel üretim giderinin oluşumu</i>	

151 Yarı Mamuller-Üretim Hesabı	90 678,56
731 Genel Üretim Gideri Yans.Hes.	90 678,56
<i>Genel üretim giderinin üretim hesabına aktarılması</i>	

152 Mamuller Hesabı	625 519,59
151 Yarı mamuller-Üretim Hesabı	625 519,59
<i>Tamamlanan mamüllerin stok hesabına aktarılması</i>	

620 Satılan Mamul Maliyeti	430 139,96
152 Mamuller Hesabı	430 139,96
<i>Satılan mamül maliyetinin ilgili hesaba aktarılması</i>	

3.5.2.Tam Zamanında Maliyet Yöntemine Göre İşletmenin Maliyet Verileri ve Muhasebe Kayıtları

Söz konusu işletmemizin TZÜ sistemini uygulaması durumunda, bir aylık maliyetle ilgili verileri ve yevmiye kayıtları aşağıda gösterildiği gibi gerçekleşecektir.

Satın alınan ilk madde ve malzeme maliyeti :	462 149,13
Üretime verilen ilk madde ve malzeme maliyeti:	462 149,13
Tamamlanan mamul maliyeti içindeki malzeme maliyeti:	266 769,50
Satılan mamul maliyeti içindeki malzeme maliyeti:	266 769,50
Uygulanan genel üretim maliyeti (Dönüştürme maliyeti):	163 370,46
Yarı mamul stoklarının dönüştürme maliyeti:	47 368,47
Mamul Stokları:	0

İşletmede TZÜ sistemi kullanılsaydı üretime gönderilecek kadar malzeme alımı yapılırdı. Buna göre satın alınan ilk madde malzeme maliyeti ile üretime verilen ilk madde malzeme maliyetlerinin aynı olacağını varsaydık. Satış faturaları incelendiğinde bir aylık dönemde 125 adet TV ünitesi, 132 adet konsol, 40 adet masa, 100 adet sehpa ve 160 sandalye satıldığı anlaşılmıştır. Geri kalanlar ise TZÜ sisteminde yarı mamül olarak bekletilir. TZÜ sistemine göre satılmayan ürünler stoklarda yarı mamül olarak bekletileceğinden mamül stoğu yoktur.

151 Yarı Mamuller-Üretim Hesabı	462 149,13
320 Satıcılar Hesabı	462 149,13
<i>Üretimde kullanılmak üzere satın alınan ilk madde ve malzeme kaydı</i>	

----- / -----

152 Mamuller Hesabı 266 769,50

151 Yarı Mamuller-Üretim Hes. 266 769,50

İlk maddenin tamamlanan miktarının mamüller hesabına alınması

----- / -----

620 Satılan Mamul Maliyeti Hes. 266 769,50

152 Mamuller Hesabı 266 769,50

İlk madde ve malzemenin, satılan mamül maliyeti hesabına aktarılması

(ilk madde ve malzeme kısmı)

----- / -----

620 Satılan Mamul Maliyeti Hes. 163 370,46

731 Genel Üretim Gideri Yans.Hes. 163 370,46

Genel üretim giderlerinin satılan mamül maliyeti hesabına aktarılması

----- / -----

TZÜ sisteminde direkt işçilikler, genel imalat maliyetlerinin bir alt parçası gibi düşünülmektedir. Bu nedenle şekillendirme (dönüşüm) maliyetleri, içerisinde düşünülen direkt işçilik ayrı bir kategoride değerlendirilmemiş ve genel imalat maliyetleri içerisine alınmıştır.

Genel üretim giderlerinin oluşması ve birikmesini, üretilen ürünlere yüklenmesini birbirleriyle karıştırmamak gerekir. TZÜ sisteminde, geleneksel muhasebe sisteminde yapıldığı gibi genel üretim giderleri sorumluluk merkezlerine yüklenir fakat ay sonlarında hammadde-üretim hesabı ve mamül mallar hesaplarında standart maliyet miktarlarına ilişkin düzeltme kaydı yapılmaktadır.

----- / -----

151 Yarı Mamuller - Üretim Hesabı 47 368,47

620 Satılan Mamul Maliyeti Hes. 47 368,47

yarımamül stokları içinde kalması gerekli olan genel üretim giderlerinin stok hesaplarına aktarılması

----- / -----

TZÜ yöntemine göre yapılacak kayıtlara bakıldığında özellikle genel imalat maliyetleri ürünün üretimi tamamlandıktan sonra maliyetine katılmaktadır. İşçilikle alakalı giderler (direkt+endirekt) ise genel üretim giderinin alt hesaplarını oluşturmaktadır. TZÜ sisteminde mamül maliyetinin temelini oluşturacak maliyet unsuru “Direkt İlk Madde Malzeme Maliyeti”dir. Yukarıda yapılan hesap kayıtlarından anlaşıldığı gibi, sadece direkt ilk madde malzeme tutarı mamülün maliyetine katılmaktadır. Yani işçilik ve genel imalat maliyetleri mamülün maliyetine sonradan ilave edilmektedir.

5. SONUÇ

Günümüz koşullarında imalat işletmeleri karlılıklarını arttırmak ve varlıklarında süreklilik sağlamak için faaliyette buldukları ülkenin rekabet koşulları ile küresel rekabet koşullarına uyum sağlayabilecekleri alternatif arayışlar içindedir. İşletmeler rakiplerine üstünlük sağlayabilecekleri sistemleri kullanarak fark yaratmakta, kaliteli mal ve hizmetleri meydana getirirken üretim maliyetlerini de düşürmektedirler. Yaşanan yoğun rekabet ortamında yeni ihtiyaçların oluşması, yalnızca üretilecek yeni ürün ve hizmetlerin meydana gelmesini sağlamakla kalmayıp aynı zamanda daha kaliteli ürün ve hizmetlerin müşterilere sunulmasını da gerekli kılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak işletmeler imalat süreçlerini yeniden gözden geçirerek, mevcut üretim sistemlerine yeni teknolojileri eklemek durumunda kalmıştır. Bilhassa üretim teknolojilerinde meydana gelen yeni yaklaşımlar, muhasebe sistemlerinde (yönetim ve maliyet muhasebesi) değişimleri ve realist yaklaşımlar geliştirmeyi zorunlu hale getirmiştir.

Geleneksel imalât sistemlerinden tam anlamıyla ayrı bir işleyiş biçimi olan Tam Zamanında Üretim Sistemi talep edilen ürün ve hizmetlerin sıfır stok barındırarak doğru miktarda ve doğru zamanda üretimi hedeflemektedir. Bu bakımdan sıfır stok ile çalışmak, stokların etkin kullanılması, tedarikçilerle iyi ilişkiler kurulması, hammadde ihtiyacının düzenli şekilde kontrol edilmesiyle mümkün olmaktadır. TZÜ sistemi, firmaların ara stok seviyelerini düşürmelerine, talebi kontrol ederek dengeli bir imalât süreci geçirmelerine, denetim faaliyetlerinin zamanında yapılarak kontrolde etkinliğin artırılmasına, üretim ve depolama aşamasında firelerin azaltılmasına fırsat yaratan bir üretim sistemi yaklaşımıdır.

Dolayısı ile TZÜ sisteminin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için, firmaların öncelikli olarak sistemin sağlayabileceği faydalara inanması ve bu amaçla hareket etmesi gerekmektedir. Sistemin başarıyla uygulanması için firmalarda bir takım şartların oluşması gerekmektedir. Öncelikli olarak sistemi uygulayacak firmaların yönetim fonksiyonlarının tamamı etkileneceği için, firmaların bir kısım mecburî değişikliklere adapte olması önem arz etmektedir. Bu farklılaşmanın asıl amacı, üretilecek ürün ve hizmetlerin biçimlendirme aşamasında değer yaratmayacak olan işlemlerin minimize edilerek, hata ve kayıpların engellenmesi bunun sonucu olarak üretim sürecinin kaliteli bir şekilde gerçekleştirilmesidir.

TZÜ uygulamasından üreticilerin tam anlamıyla yarar elde etmesi için, müşteri taleplerinin sabit tutularak, dalgalanmalarından küçük seviyede tutulması gerekmektedir. Firma yönetiminin müşteri taleplerini ve bir sonraki iş istasyonu ihtiyaçlarını tam vaktinde karşılayabilmesi için sıfır kusurlu üretimi, küçük parçalar halinde

gerçekleştirebileceği ortamları oluşturmalarıdır. Yine firmalar, girdilerini temin ettikleri araçlarla, hammaddelerini doğru miktarda ve doğru zamanda kaliteli olarak sağlayabilecekleri şekilde ilişkiler kurmaya özen göstermelidir. İşletme yöneticileri ve işçilerinin, takım ruhu oluşturmaya ve çok yönlü yetişmeye inanmaları ve motive olmaları gerekmektedir. Bu sistemle artık firmaların, kaliteyi sadece nihai ürünlerde değil işletmenin tüm bileşenlerinde araması daha uygun olacaktır. Üretim ve satış departmanları aralarında iyi bir koordinasyon sağlamalı, yöneticilerin işçilerle birlikte kusursuzu yakalamak için işbirliği yapmaları gerekmektedir.

TZÜ sisteminin uygulanabilmesi açısından maliyetlerin kontrol altında alınması, imalat sürecinin kısa tutulması, safhalar arasında stoklamanın az olması, üretim aşamasında yeniden işlenecek stokların olmaması önemli bir durumdur. Üretim sisteminin etkin ilerleyebilmesi açısından daha sık kontroller yapılmalı ve standardın altına düşen mamulle yönelik olarak çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu sistemin hemen olumlu sonuç vermesi beklenmemelidir. Çünkü işletmelerde uygulamaya konan bu sistemin uzun zaman zarfında yaklaşık beş yıl gibi bir sürede sonuç vermesi muhtemeldir. Bu bakımdan sisteminden yarar sağlamak için acele edilmemelidir.

TZÜ sistemini uygulayan işletmelerde giderlerin bazılarının direkt olarak mamülün maliyetine yüklenmesi ve stok hesaplarının kullanılmaması sistemdeki işleyişin ne kadar basit olduğunu göstermektedir. Stoksuz çalışmanın yoğun rekabet yaşanan günümüzde işletmelere ne kadar katkı sağlayacağı az çok tahmin edilmektedir. Bu katkıların en bilineni minimum stok seviyesiyle çalışmanın hataları azaltarak maliyetlerde düşme sağlamasıdır. Bu sayede üretimde verimlilik sağlanarak yüksek kalitede ve yüksek karla üretim yapılmış olur.

TZÜ sistemi işletmelerin değer yaratmayan faaliyetlerini ortadan kaldırmakla birlikte imalat süreçlerinin kısaltılmasını ve esas üretim gider yeri sayısının düşürülmesini sağlamaktadır. İşletme stok seviyelerinin düşürülmesi ile stokları izleyebilmek için yapılmakta olan çalışmalar azalmakta maliyet muhasebesine büyük katkı sağlamaktadır. Böylelikle bazı maliyet unsuru ve giderlerden işletmeler büyük oranda kurtulmaktadır. İşletmelerin sıfır stokla çalışması envanter işlemlerini azalttığı gibi, kırtasiye ve personele ayrılan bütçeyi de ortadan kaldırmaktadır.

İmalat firmalarında Tam Zamanında Üretimi uygulamada bazı güçlüklerin olabileceği görülmüştür. Örneğin tedarikçilerden gereken zamanda faktör temininin gerçekleştirilememesi, burada sıfır stoklu bir üretim gerçekleştirilebilmesi açısından imalat süreci içinde aksaklık yaşatmayacak bir tedarik zincirinin oluşturulmuş olması gerekmektedir. Sıfır stokla çalışmak mükemmel bir tedarik ağının oluşturulmasını gerekli kılar. Bu nedenle üretimin ihtiyacı olan hammaddeyi yüksek kalitede ve doğru zamanda sağlayabilen, fiyat hareketlerinden etkilenmeyen uzun süreli istikrarlı bir tedarikçi-üretici ilişkisi oluşturmak gereklidir. Aynı şekilde sisteme uygun olmayan yönetimin işletme maliyetlerini arttırması da kaçınılmazdır. Burada tedarikçiler, yöneticiler ve çalışanlar arasında doğru ilişkiler kurulmalıdır. Uygulamaya geçiş sürecinde yönetimce sistemin iyi kavranamaması ve çalışanların uyum göstermemesi bir takım sorunları beraberinde getirebilir, bunların sistemin başarısına zarar vermesi engellenmelidir.

TZÜ sistemi uygulayacak işletmelerin dikkat etmesi gereken hususlardan biri işletmenin faaliyetlerinde etkinliğin sağlanmasıdır. Bunun için işletmelerin yüksek kalitede üretim standartlarını yakalamaları gerekmektedir. Bunu da ancak üretim teknolojilerindeki gelişmeleri takip ederek, üretim yapısını bu gelişmelere ve otomasyona uyumlaştırarak, kalifiyeli eleman istihdam ederek sağlayabilirler.

TZÜ felsefesi imalat ortamlarının fiziki yapısında değişiklikler meydana getirerek üretim maliyetlerinin yapısında, ölçümlenmesinde ve kontrolünde yenilikler oluşturmuştur. Nitekim bu felsefeyi uygulayacak işletmeler yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinde değişiklik yapmak durumunda kalmışlardır, bu durum işletmelerin maliyet muhasebesi uygulamalarını azaltarak performans ölçümleri gibi konularda yoğunlaşan yönetim muhasebesine ağırlık vermelerine neden olmuştur.

TZÜ felsefesinin asıl amacı; “gerekli zamanda, gereken yerde, en az stok miktarı ile en yüksek kalitede ürün üretmek” olduğu için, yan sanayileri oluşturan tedarikçilerden gelecek olan parçaların kalite kontrol bakımından en üst seviyede özen gösterilmesi gerekmektedir. Çünkü hatalı parçalar üretim sürecinde hemen fark edilemediği için üretimde bir takım aksaklıklar meydana getirebilmektedir. Sistemin esasında en az stok miktarı ile çalışmak yattığı için parçaların işletmeye hatalı gelmesi üretimde duraksamalar yaratabilir, bu durumda gerekli zamanda üretim tamamlanamaz ve siparişlerin zamanında teslimi gecikebilmektedir.

Firmalar TZÜ sistemini kullanarak envanter ve üretim sistemlerinde; belli bir zaman arasında gereğinden fazla üretim, gerekli olacak miktarın zamanından önce üretimi, imalat aşamaları arasında ara stokların olması ve bunların aşamalar arası taşınması, oluşan bozuk mamüller, stokta bulundurulmuş malzemelerde eskime, bozulma, demode olma riski, makinelerin ve yahut iş gücünün düşük kapasitede ve ya yanlış kullanılması vb. meydana gelebilecek israfları önleyebilir.

TZÜ, imalâtın her aşamasına sağlanan faydayla birlikte işletmelerin muhasebe uygulamaları ve yöneticilerinin verecekleri kararlarda önemli etkiler yapmaktadır. Burada en önemlisi muhasebe uygulamalarında basitleştirme sağlanması ve tutulan kayıt sayısını azaltmasıdır. Fakat sistemin akışına uygun muhasebe kayıtlarını yapmak şu anda uygulamada olan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde (MSUGT) göre pek mümkün değildir, bu nedenle tebliğde bazı değişikliklerin yapılması gerekmektedir.

Maliye Bakanlığınca hazırlanan ve şu an yürürlükte olan Tek Düzen Hesap Planı nazarında maliyet hesaplarındaki işleyiş esasları aşağıdaki gibidir:

- a. Hammadde ve malzeme stokları üretime gönderildiği zaman, işleme ilişkin maliyet hesabına gerekli kayıt yapılmalıdır,
- b. Direkt işçilik ve genel üretim maliyetleri ayrı hesaplarda takip edilmelidir,
- c. Maliyet dönemi sonlarında bütün maliyetler stok hesabı olan “Yarı Mamuller-Üretim” hesabına aktarılması gerekir,
- d. Mamullerin tamamlanarak mamul ambarına aktarılmasına kadarki geçen sürede, ürünlerle ilgili maliyetler “Yarı Mamuller-Üretim” hesabında izlenmelidir,

- e. Dönem sonlarında standart maliyet farkları, dönem gideri olarak doğrudan sonuç hesaplarına yansıtılamaz, bu farklar maliyet taşıyıcı hesapları olan Yarı Mamuller, Mamuller ve Satılan Mamül Maliyeti hesaplarına dağıtılmak zorundadır.

Yukarıda saydığımız maliyet esasları bakımından yapılabilecek yeni düzenlemeler yardımıyla bilhassa imalat işletmeleri TZÜ sisteminin gerektirdiği maliyetlemeyi kullanabilecekler, sonuçta kısa sürede, az kayıtlama ile gerekli muhasebe bilgilerini elde edebileceklerdir.

Muhasebe uygulamaları açısından TZÜ sisteminin etkileri arasında işçi sendikalarının işletmeler bazında, işçilik maliyetlerini nitelikleri itibari ile bütün detaylarını ayrıntısıyla görmek istemeleri sayılabilir. Bu durum işletmeler açısından işçilik maliyetlerinin GÜG hesabında izlenmesini zorlaştırmaktadır. Bunun sonucu olarak işletmelerde muhasebe departmanının iş yükünü ve kırtasiye masraflarını arttıracak fazladan muhasebe kayıtlarının yapılması gerekli olmaktadır.

Mobilya sektöründe Türkiye'de faaliyet göstermekte olan işletmelerin işçileri düşünülüğünde işçilerin yarı vasıflı ve ya vasıfsız olduğu ve bunların ustabaşları tarafından yönetilerek kısıtlı yeteneklerini kullanılmaya çalışıldığı bilinmektedir. TZÜ sisteminde ise işletmede idame ettirilecek bütün çalışanların birden fazla işi yapabilecek yeterlilikte olması istenen bir durumdur. Bu sebeple Türkiye de TZÜ sisteminin kullanılmaya başlanmasıyla işletmeler birçok sorunu bir arada yaşayacaktır. Bunlardan bir tanesi, fonksiyonel işçi bulmaktır. Burada işletme yönetimlerinin TZÜ sistemini benimsemesi fabrika koşullarına uygunluğunu denetlemesi ve eğitim politikası oluşturarak işçilerini TZÜ sisteminin uygulanması konusunda eğitime tabi tutması gerekmektedir.

Türkiye mobilya endüstrisinde son yıllarda hem kullanılan makineler (freze, panel kesme, kalıp, zıvana, delik makinesi vb.) hem üretilen ürünler açısından, dahası üretimde ki hat tipleri ve sermaye birikimi bakımından oldukça gelişme göstermiştir. Ülkemizde TZÜ sisteminin mobilya sektöründe ilerlemesini kolaylaştıracak sermayenin bulunması ve bilgisayarlı işlem makinelerinin kullanımının yaygınlaşması otomasyona geçişi hızlandıracaktır.

Bilgisayarlı makineler (CNC'ler) mobilya işletmelerinin işlemlerini oldukça kolaylaştırmakta, denetleme bakımından hataları en aza indirebilmektedir. Bilgisayar destekli makineler, üretim operatör ve makine ilişkisini en az seviyede tutmakta ve teknik işçilerin tehlikelerden de uzaklaşmasını sağlamaktadır. TZÜ sisteminde üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri de üretim aşamasındaki süreleri kısaltmaktır. Dolayısı ile bu makineler sayesinde makine ayarları, üretimle ilgili bilgiler, bıçak değişimleri vb. bilgisayara girilecek veriler aracılığıyla yapılabilmekte ve üretim hattı boyunca işlemler kolaylaştırılarak hazırlık sürelerinde büyük oranlarda kısalma sağlanabilmektedir. Ayrıca bu makineler bilgisayarlar aracılığıyla birbirine bağlanabilmekte bunun sonucu olarak da hat boyunca üretim hatları arasındaki akış, ara stoklar, kayıp zamanlar, kafiye büyüklükleri ve fireler kolayca kontrol edilerek gereken müdahaleler zamanında

yapılabilmektedir. Bu gibi durumlar TZÜ sisteminin mobilya sektöründe uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Son zamanlarda, firmaların birçoğunun TZÜ sistemini uygulamaya çalıştığı görülmektedir. Bunun en büyük nedeni; sistemin uygulanmaya başlanmasıyla hammadde ve malzeme stoklarında azalmalar meydana gelmesi, ara stok düzeyinin elimine edilmesi ve tamamlanmış mamül stokunun en düşük miktarda tutulabilmesidir. Bütün bunların neticesinde işletmelerde mamül maliyetleri düşürülebilmekte piyasa rekabet koşullarında avantaj elde edilebilmektedir. Bu durum işletmelerin yerleşim planlarını da etkilemekte, stoklama için daha az alana gereksinim duyulduğu için tesis yerleşiminde avantaj oluşturulabilmektedir.

TZÜ sistemi genel olarak imalât işletmelerine uygulanabildiği zaman üretim ön sürelerinde, satışların maliyetlerinde, envanterde, üretim hazırlık zamanlarında, işgücü sayısında, kalite maliyetlerinde azalma ve iyileşme görülebilmektedir. Bundan dolayıdır ki önümüzdeki senelerde TZÜ sistemi daha yaygın bir kullanım alanı bulacak ve işletmeler tarafından daha çok tercih edilebilecektir. Fakat işletmelerde TZÜ felsefesini oturtmanın ve TZÜ yöntemlerini uygulamanın zor bir çalışma olduğu unutulmamalıdır. Çünkü bu sistem her şeyden önce, sistemin uygulanmasını sağlayacak bütün çalışanların işi özveriyle yapmasına, işbirliği arzularına ve sisteme olan inançlarına bağlı kalınarak yürütülebilir. Bu saydığımız özveri, işbirliği ve inancı tedarikçi müşteri gibi sistem çevresini oluşturacak herkesten beklenmelidir.

Sonuçta TZÜ ülkemiz mobilya sektöründe uygulanabilecek bir üretim sistemidir. Burada önemli olan yüksek kalitede düşük maliyetli ürün üretebilmek için işletmelerin TZÜ sistemine yeterince ilgi göstermesi, gözetilmesi gereken can alıcı bölümlere, uygulamada öncelikli çalışma çevresine, Türkiye ye has gerekliliklere, uygulamaya geçiş aşamalarına yeterince bağlı kalınması sisteme başarılı bir şekilde geçilmesi için mühim gerekliliklerdendir.

KAYNAKÇA

Acar, N.(1992). Tam Zamanında Üretim ve Kanban Sistemi, Verimlilik Dergisi, MPM Yayınları, Ankara, Sayı: 3, 85-108.

Acar, D., Ömürbek, N., Eroğlu, A.H.(2006). Tam Zamanında Üretim Sisteminin Tekstil Sektöründeki Uygulama Boyutları, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 22-23.

Açık, S.(2006). Toplam Kalite Yönetimi İle Tam Zamanında Üretim Sisteminin Birlikte Kullanılması ve Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum.

Bakmay, F.Ö.(2008). Tam Zamanında Üretim Sisteminin Üretim Maliyetleri ve Maliyet Muhasebesi Üzerindeki Etkileri Teknik Masura Ambalaj Sanayi ve Ticaret A.Ş.'De Bir Uygulama, Çağ Üniversitesi Mersin.

Çalık, M.(1996). Tam Zamanında Üretim Sisteminin Üretim Maliyetlerine Etkisi ve Bir Uygulama, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Denizhan, D.(2014). Tam Zamanında Üretim Sisteminin Muhasebe Açısından İncelenmesi ve Bir Uygulama, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Dursun, A.(1998). Tam Zamanında Maliyet Muhasebesi Sistemi ve Bir Uygulama. Erzurum Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Erden, S.A.(1999). *İleri Üretim Ortamlarında Maliyetleme*, Tuğra Ofset, Isparta.

Ergun, Ü.(1992). Üretim Etkinliğinin Arttırılmasında Yeni Bir Yaklaşım Olarak JIT, Dokuz Eylül Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi, C.7, S.1, ISSN:1302-504X.

Horngren, C.T.,Foster, G.(1991). *Cost Accounting: A Managrial Emphasis*, 6 th Edition, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.

Monden, Y.(1988). *Toyota Production System: "Practical Approach to Production Management*, Industrial Engineering and Management Press, Noreross Georgia.

Prokopenko, J.(1998). *Verimlilik Yönetimi Uygulamalı El Kitabı*(Çeviren Olcay Baykal, N.Atalay ve E.Fidan), 3.Baskı, Ankara, MPM Yayınları, Yayın No:476.

Schroder, R. G.(1988). *Operation Management*(Third Edition), USA, McGraw Hill.

Sönmez, E.(2014). Tam Zamanında Üretim Sisteminde Maliyet Muhasebesi Sisteminin Yapısı ve İşleyişi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt:8 sayı:2, 69-90.

Yükçü, S.(2000).JIT Üretim Sisteminin Maliyet Muhasebesi Uygulamalarına Etkisi, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:1, Sayı:1, 18-30.

Yükçü, S.(1999). *Yönetim Açısından Maliyet Muhasebesi* (4.Baskı), İzmir,

Anadolu Matbaacılık, Cem Ofset.

DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE ÖN LİSANS MUHASEBE EĞİTİMİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI*

Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÜMÜŞ**
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin İSKENDER***
Öğr. Gör. Aydın BAĞDAT****

ÖZ

İleri teknoloji kullanımının her geçen gün yaygınlaşması ile birlikte meydana gelen hızlı değişim ve dönüşüm fiziki belgelere dayalı olarak manuel muhasebe kullanımını giderek azaltmaktadır. Bu durum teknolojinin hızlı gelişmesini sağlarken dijitalleşmeyi de mecburi hale getirmiştir. Aynı durum muhasebe mesleğinin de analog ortamdaki dijital ortama geçmesine yol açmış bulunmaktadır. Günümüzde dijital dönüşüm süreci işletmeleri etkilediği gibi muhasebe mesleki eğitimini de etkilememesi düşünülemez. Dolayısıyla teknolojik gelişim ve değişim sürecinde mevcut muhasebe meslek eğitimi yeniden yapılandırılmalıdır. Eğitimde bu dönüşümün yapılması durumunda muhasebe bilgilerinin dijital sistemde daha etkin bir biçimde kullanma, anlama, okuma ve yönetme becerisi daha hızlı gelişecek ve kolay olacaktır.

Günümüzde muhasebe mesleğinin icrasında kullanılan dijital sistemler konusunda, muhasebe öğrencilerinin de eğitim almaları ve bu konuda etkin şekilde yetiştirilmeleri artık bir zorunluluk olmuştur. Çünkü muhasebe mesleğinde önceleri beyannameler ve defterler manuel olarak kayıt altına alınarak tutulmaktaydı. Özellikle 2007 yılından bu yana beyannamelerin verilmesi, kanuni defterlerin tutulması ve diğer birçok bildirim dijital ortamda yapılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla ülkemizdeki meslek okulları ve meslek yüksekokulları muhasebe programlarında eğitim gören öğrenciler için mesleki eğitim sürecinde izlenecek yol dijital ağırlıklı olmalı ve web tabanlı öğrenme teknolojileri kullanılarak e-muhasebe eğitim sisteminin uygulanması sağlanmalıdır. Çalışmamızda ülkemiz ve dünyadaki mevcut dijital muhasebe eğitiminin durumu incelenmiş olup, gelecek muhasebe eğitim süreçlerinde dijital uygulamaların yoğunlaşması konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Dijital Sistem, Dijital Muhasebe, e-Muhasebe, e-Dönüşüm, Ön lisans

JEL Kodları: M40, M41

RECONSTRUCTION OF PRELIMINARY LICENSE ACCOUNTING EDUCATION DURING DIGITALIZATION

ABSTRACT

As the use of advanced technology becomes more and more widespread day by day, the rapid change and transformation that takes place in the market gradually reduces the use of manual accounting based on physical documents. This has enabled the technology to develop rapidly and has made digitalization mandatory. The same has led to the accounting profession moving from analog media to digital media. Today, it is not possible to affect the digital conversion process enterprises as well as the accounting

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Adapazarı MYO, igumus@sakarya.edu.tr

*** Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Adapazarı MYO hiskender@sakarya.edu.tr

**** Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Adapazarı MYO aydinbagdat@sakarya.edu.tr

professional education. Therefore, the existing accounting vocational training should be restructured in the process of technological development and change. In the case of this transformation in education, the ability to use, understand, read and manage accounting information more effectively in the digital system will be faster and easier to develop.

Nowadays, it is no longer necessary for accounting students to be educated and to be effectively educated about the digital systems used in the accounting profession. Because the accounting profession was preceded by the registration of the memorandums and manuals manually. Especially since 2007, the issuance of banners, the keeping of legal books and many other notifications have started to be done in digital environment. Therefore, for the students who are studying in the accounting programs of vocational schools and vocational colleges in our country, the way to be followed in the vocational education process should be digitally weighted and the e-accounting education system should be applied by using web based learning technologies. In our work, the situation of digital accounting education in our country and in the world has been examined and suggestions about the convergence of digital applications in future accounting education processes have been made.

Keywords: Digital System, Digital Accounting, e-Accounting, e-Transformation, Associate Degree

JEL Codes: M40, M41

1.GİRİŞ

Günümüzde hızla değişim gösteren bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler iş dünyasının iş yapma biçimlerinin de değişimine yol açmış bulunmaktadır. Bu değişim sürecinde iş dünyası da gelişmiş bilgi teknolojilerinden yararlanarak yeniden bir yapılanmaya gitmek durumunda kalmıştır. Aslında bilgi ve iletişim teknolojilerindeki bu değişimin özünde internet vardır. Oluşan bu internet ortamında, bilgilerin üretilmesi, kaydedilmesi, kullanılması ve milyonlarca insana ulaştırılması hem hızlı hem de uygun maliyetli şekilde mümkün olabilmektedir. Diğer bir ifade ile geçmişte iş dünyasının yaptığı tüm işlemler kağıt üzerinde belgelendirilirken, günümüzde bu belgeleme olayı bilgi teknolojileri sayesinde dijital ortamda daha pratik, daha kolay ve daha hızlı şekilde yapılabilmektedir.

Bu doğrultuda yoğun internet kullanımı ile başlayan bu değişim süreci iş dünyasında e-dönüşümle dijitalleşmenin önünü açmıştır. Aynı şekilde bilgi teknolojilerindeki bu gelişim ve dönüşüm muhasebe sistemini de etkileyerek e-dönüşüm sürecini başlatmış olup, muhasebe işlemlerinin dijital ortamda yapılmasına imkan sağlamıştır. Bu bağlamda dijital muhasebe, farklı bir muhasebe olayı olmayıp elle veya manuel ortamda oluşturulan verilerin internet ortamında dijital formata aktararak saklanması ve sunulması olarak algılanmalıdır(Sevim, 2009: 12).

Muhasebe mesleğinin icrasında daha önceleri beyannameler, ticari ve kanuni belgeler kağıt ortamında tutulur iken, günümüzde bu belgelerin çoğu e-muhasebe olarak dijital ortamda tutulmaya başlanmıştır. Bu açıdan dijital dönüşüm sayesinde muhasebe mesleğinde de e-sistemler devreye girmiş bulunmaktadır. Ne var ki günümüzdeki bu dönüşüm süreci tüm işletmeleri etkilediği gibi muhasebe meslek eğitimini de etkilememesi düşünülemez. Çünkü teknolojik gelişim ve değişim sürecinde mevcut muhasebe meslek eğitim sisteminin de bu sürece uygun olarak ders müfredatları ve içeriklerinin yeniden yapılandırılması sağlanmalıdır. Eğitimde bu dönüşümün yapılması

durumunda muhasebe bilgilerinin dijital sistemde daha etkin bir biçimde kullanmak, anlamak, okumak ve yönetmek daha hızlı ve kolay olacaktır.

Günümüzde muhasebe mesleğinin icrasında kullanılan dijital sistemlerin, muhasebe eğitimi alan meslek elemanlarının da bu doğrultuda eğitim almaları ve bu konuda etkin şekilde yetiştirilmeleri artık bir zorunluluk olmuştur. Çünkü bu meslekte önceleri beyannameler ve defterler manuel olarak kayıt altına alınarak tutulmaktaydı. Ancak belirli bir süreden beri beyannameler e-beyanname, kanuni defterlerde e-defter ve diğer bir kısım belgeler de elektronik ortamda tutulmaya başlanmış bulunmaktadır. Bu doğrultuda muhasebe meslek eğitimi gören öğrencilere de dijital sistemlerdeki verileri kullanabilme, yönetebilme ve değerlendirebilme yetkinliği eğitim sürecinde kazandırılmalıdır. Dolayısıyla ülkemizdeki meslek okulları ve meslek yüksekokulları muhasebe programlarında okuyan muhasebe öğrencilerine verilen mesleki eğitim sürecinde niteliksel açıdan bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanmak olmalıdır. Bu açıdan muhasebe meslek eğitimi geleneksel olarak sadece okullarda verilen fiziki belge ve teorik bilgilerle sınırlandırılmamalıdır. Muhasebe eğitimi veren meslek yüksekokullarında bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak e-muhasebe sistemi eğitim ve öğretimde de hayata geçirilmelidir.

Çağımızda dijital sistemlerin hızla gelişimi muhasebe mesleğinin dijitalleşmesine yol açarken aynı zamanda muhasebe eğitimini de etkilemiş bulunmaktadır. Çünkü muhasebe meslek eğitimi veren kurumların özellikle de meslek yüksekokullarının muhasebe programlarının çağın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeni bilgi ve iletişim teknolojileriyle donatılmaları gerekmektedir. Bu meslekte yaşanan e-dönüşüm neticesinde muhasebe meslek mensuplarının ileride yaşayabilecekleri uyumsuzluk, hata yapma korkusu ve dijital sistemleri verimsiz kullanma gibi muhtemel sıkıntıların önüne geçmek için bir an önce bu konuda muhasebe eğitimi veren kurumların da ders programlarını ve ders içeriklerini güncel teknolojiye uygun bir şekilde değiştirerek, olabildiğince teknoloji destekli web tabanlı olarak yapılandırılmalıdırlar. Böylece muhasebe meslek dünyasındaki e-uygulamasının muhasebe eğitimi alan öğrencilere öğrenimleri sürecinde bu uygulamanın yaptırılması halinde muhasebe mesleği fayda ve fırsatlar açısından olumlu şekilde etkilenirken öğrencilerinde daha iyi yetişmelerine olanak verecektir.

2. DİJİTAL MUHASEBE

Günümüz işletmelerinde bilgi teknolojileri ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla başlayan değişim süreci işletmelerde e-dönüşümü hızlandırmıştır. Aynı şekilde bilgi teknolojilerindeki bu gelişme muhasebe sistemini de etkileyerek e-dönüşüm sürecini bu alanda da başlatmış ve muhasebe işlemlerinin dijital ortamda yapılmasını zorunlu kılmıştır. Dijital kelimesi rakamlara veya sayılara yapılan bir atıf faaliyetidir. Dijital muhasebe terimi, internet ve kaynak kullanım sistemlerine bağlı olarak muhasebe döngüleri, süreçleri ve işlevlerinde meydana gelen değişiklikleri ortaya koyma olayıdır. Bununla birlikte, bilgisayar bilimi sözlüğünde ise bu terim, bilginin, makinelerce kullanılarak okunabilen, yazılabilen ve saklanabilen sayıları ifade etmesidir. Aslında dijital muhasebenin standart bir tanımı olmamakla birlikte dijital muhasebe, internet ortamında muhasebe bilgi ve verilerin işlenmesidir. Bu bağlamda bilgisayar ve ağ

teknolojilerine bağı olarak veri veya bilgilerin işlenmesi, saklanması, sunulması ve değiştirilip iletilmesi faaliyeti dijital muhasebe olayını oluşturmaktadır (Deshmukh, 2006: 1).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen bu hızlı gelişmeler muhasebe dünyasında da önemli değişikliklere neden olmuştur. Delikli kartlar, ana bilgisayarlar, veri tabanları ve veri ambarları, muhasebe yazılımları, kurumsal kaynak planlama sistemleri, yerel alan ağları ve genel alan ağları vb. muhasebe uygulamaları üzerinde e- dönüşüm açısından çok önemli etkileri olmuştur(Deshmukh, 2006: 1). Ülkemizde muhasebe alanında e-dönüşüm 2005 yılında e-beyanname ile başlamış olup daha sonra e-fatura, e-defter, e-arşiv, defter beyan sistemi ve diğer işlemlerle birlikte devam etmiştir. Aslında muhasebe mesleğinin yakın geçmişinde beyanname ve defterler kağıt üzerinde icra edilirken, süreç içerisinde internetin hızla yaygınlaşması ile e-beyanname ile başlayan e-işlemler artarak günümüzde dijital ortamda yapılması sağlanmıştır. Bu doğrultu da daha doğru, güvenilir ve hızlı olarak bilgiye ulaşabilmek ve bu bilgileri etkin ve verimli şekilde kullanabilmek için teknolojik altyapı sayesinde dijital muhasebe uygulaması önemli bir çıkış açmıştır.

Bu dönüşüm sürecinde defter tutma faaliyeti yerine bilgi üretme olayı devreye girmiştir. Bu durumda elde edilen bilginin daha güvenli olması bu bilginin daha etkin ve verimli kullanılması imkan dahilinde olmuştur. Bu uygulamadaki en önemli avantaj, veri transferlerinin hızlıca gerçekleştirilip, bilgi üretip ve analiz etme süreçlerinin hızlandırılmış olmasıdır. Bu oluşum muhasebe sisteminin e-muhasebe haline gelmesini sağlamıştır. Gelişen bilgi teknolojileri yardımı ile oluşan dijitalleşmede muhasebe bilgi sisteminin kalitesi artmış, uluslararası muhasebe standartlarına uyum sağlanırken, bütçe ve karar destek süreçlerinin geliştirilmesi gibi konularda önemli faydalar sağlanmıştır. Aynı zamanda büyük veri kullanılarak iç kontrol sisteminin etkinliği artarken, bağımsız dış denetim açısından finansal tabloların güvence düzeyi de yükselmiştir(Ciğer ve diğerleri, 2017: 252). Bu bağlamda dijital muhasebe, internet ortamında bilgileri kaydetmeyi, bu bilgilere hızlıca ulaşmayı ve analiz edip yönetebilmeyi bilgi ve iletişim teknolojileri araçlarını kullanarak yapabileceği olaydır.

3. DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE MUHASEBE EĞİTİMİ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin işletmelerde yaygın olarak kullanılması aynı zamanda muhasebe bilgi sisteminin de elektronik ortamda faaliyet yapmasına neden olmuştur. Bu değişim sürecinde muhasebe eğitimi alan bireylerin de meslekle ilgili gerekli yetkinlikleri elde etmeleri gerekir. Bu doğrultuda muhasebe eğitiminin bilgi ve iletişim teknolojileri yardımıyla bireylerin mesleki bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine, dolayısıyla muhasebe mesleğinin dijital gelişmeye uyumunun daha kolay olması için yeniden yapılandırılmalıdır(Yürekli ve Şahiner, 2017: 153). Çünkü muhasebe eğitiminin bilgi ve iletişim teknolojileri araçlarıyla yeniden yapılandırılarak uygulamaya konulması muhasebe eğitimi alan bireylerin mesleki bilgi ve becerilerinin gelişmesine, özgüvenlerinin artmasına neden olurken iş ortamına uyumlarının da daha kolay olmasına da yol açacaktır. Muhasebe meslek kuruluşları, mesleğin, bilgi, beceri ve mesleki değerler alanlarında yüksek standartlar kurması ve bunları yerine getirmesi ile ilgili uluslararası muhasebeciler federasyonu (IFAC) tarafından önemli çalışmalar yapılmıştır. IFAC tarafından yayınlanmış olan uluslararası eğitim standartlarına göre, Bilgi teknolojisi bilgi

ve becerilerinin muhasebe meslek mensubu adaylarına eğitimleri boyunca kazandırılmasını esas koşturur. Ayrıca muhasebe eğitiminde önemli rol alan muhasebe öğretim elemanlarına da bu bilgi ve becerilerin süreç içerisinde kazandırılması sağlanmalıdır. Bu nedenle içinde bulunduğumuz dijital çağda, ülkemizde öğrencilere bilgi teknolojilerini öğretecek muhasebe öğretim elemanlarının da muhasebe derslerinde bilgi ve iletişim teknolojisi araçlarını kullanabilmeleri bir zorunluluk olmalıdır (IFAC, 2010). Günümüzde muhasebe mesleğinin gerektirdiği bilgi ve beceriyi bireylere kazandırmak için pek çok uygulama söz konusudur. Ancak bu uygulamaların gayesi nitelikli iş gücünü oluşturmak olmalıdır. Nitelikli iş gücünün oluşturulabilmesi için müfredatın ve içerilerin en ince ayrıntısına kadar tasarlanıp etkili bir şekilde eğitimde tatbik edilecek uygulamalarla mümkündür (Kutlu ve Tazegül, 2014: 24). Bu açıdan bakıldığında dijital hayata uyumun sağlanabilmesi için bilgi ve iletişim teknoloji araçlarıyla okullarda verilen muhasebe eğitiminin yeniden yapılandırılması ve bu araçlarla desteklenmesi artık bir zorunluluktur olmuştur.

Özellikle ülkemizdeki meslek yüksekokullarının muhasebe programlarına baktığımızda teknolojiyle bütünleşik olarak yoğun şekilde ders yapılmadığı görülmektedir. Bilgi iletişim teknolojilerinin bu eğitim kurumlarında devreye sokulmaması çok önemli bir eksikliktir. İş dünyasının dijitalleşmede mesafe alırken eğitim kurumlarının buna ayak uyduramaması düşünülemez. Artık bilgi ve iletişim teknolojileri iş dünyasının eli kolu gibi olmuştur. Bu nedenle iş dünyasına eleman yetiştiren bu meslek okullarında bilgi ve iletişim teknolojileri muhakkak surette yerini almalıdır. Çünkü bu süreçte muhasebe eğitimi bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla yapılması halinde tüm belge ve bilgilerin dijital ortamda kontrol altına alınma bilgisi öğrencilere verilmiş olabilecektir. Bu yeni oluşum muhasebe sisteminin kalitesinin artmasına, bilgilere hızlı ulaşmaya ve maliyet tasarrufu sağlanması sonuçlarını ortaya çıkartmakta olup, aynı zamanda uluslararası muhasebe standartlarına da uyumun kolaylaşmasına imkân verecektir.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türkiye'deki üniversitelerin meslek yüksekokullarında muhasebe eğitiminin bilgi ve iletişim teknolojileri yardımı ile yapılması kaçınılmazdır. Çünkü muhasebe eğitiminin klasik metotlarla yapılması artık yeterli olmamaktadır. öğrencilerin okul bilgileri mesleğin öğrenilmesinde yetersizlik göstermektedir. Bu durumda muhasebe eğitimi alan öğrencilerin teorik bilgilerini fiilen uygulayabilecekleri bir iş yeri ortamında olmaları artık bir zorunluluk olmuştur. Bu doğrultuda öğrencilerin bilgi ve becerilerinin geliştirilmesinde 3+1 okul işyeri birlikteliği uygulaması ile mesleki yetkinliğin sağlanmış olması amaçlanmıştır. İş dünyasının ara eleman talebini karşılamak üzerine ülke genelinde yaygınlaşan meslek yüksekokulları öğrencilerine çoğunlukla teorik düzeyde eğitim verilmektedir. Bu düzeydeki eğitim nitelikli bir meslek elemanının yetiştirilmesi için yeterli olmamaktadır. Bu nedenle muhasebe eğitimi alan öğrencilere eğitim sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanacak şekilde alt yapının oluşturularak muhasebe derslerinin buna göre yapılandırılıp yürütülmesi ve ayrıca muhasebe öğrencilerini muhasebe meslek mensuplarının bürolarında ya da diğer işletmelerin

muhasebe ünitelerinde bir dönem uygulamalı eğitimle mesleki yetkinlik kazandırılmasının önemi üzerinde durulmuştur.

5. MUHASEBE ÜNİTELERİNDE 3+1 MESLEKİ EĞİTİM MODELİ

Muhasebe eğitimi bilgi ve iletişim Teknoloji araçların kullanarak yapılması, ya da bu araçlarla desteklenmesi öğrencilerin gelecek konusunda donanımlı olmaları açısından çok önemlidir. İçinde bulunduğumuz teknoloji dünyasında, muhasebe eğitiminin kapsamını bu doğrultuda güncelleyerek yeniden yapılandırılması halinde mesleğin çekiciliği ve cazibesi daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır. Her ne kadar okul ortamında uygulama yaptırılrsa da iş ortamında yaptırılan tatbikatla öğrenciye kazandırılan bilgi ve beceri daha etkin ve daha kalıcı olmaktadır. Bu bağlamda 2011/2012 döneminde Sakarya Meslek Yüksekokulu(Yeni adı ile Adapazarı Meslek Yüksekokulu) muhasebe ve vergi programı öğrencileri üç yarıyıl meslek yüksekokulunda eğitim gördükten sonra, dördüncü yarıyıl pratik olarak meslek eğitimi için muhasebe bürolarında ya da işletmelerin muhasebe departmanlarında bir mali müşavir gözetiminde bu eğitime tabi tutulmaktadırlar. Bu eğitim sürecinde muhasebe öğrencileri, gerçek bilgi ve belgelerle tanışırken bilgi ve iletişim teknoloji araçlarını kullanarak e-muhasebe işlemleri ile de doğrudan yüzleşme fırsatını bulmaktadırlar. Öğrencilere 3+1 mesleki eğitim uygulamasına başlamadan önce okul bünyesinde gerekli ön bilgilendirme yapılmaktadır. Bu bilgilendirmede özellikle iş yeri eğitim sırasında yapacakları mesleki işlemleri ve karşılaşılabilecekleri sorunlar üzerinde olmaktadır. Ayrıca bu uygulamanın kısa süreli bir staj uygulaması olmadığı, bir dönemlik mesleğe yönelik bir pratik eğitim olduğu vurgulanmaktadır.

Çünkü bu eğitim sayesinde öğrenciler muhasebe işlemleri ve e-işlemlerin nasıl yapıldığını tatbiki olarak iş yerlerinde görebilmektedirler. Dolayısıyla mesleğin gerektirdiği güncel bilgilere sahibi olurken iş yapma ve becerme yetkinliklerini de böylece kazanmış olmaktadır. İşyeri yetkilileri ve eğitimcileri de bu aktiviteyi kabullenirken öğrenciyi hem işinde çalıştıracak hem de mesleğin gerekli kıldığı yenilikleri fiziki ve sanal ortam dahil vermek durumundadırlar.

Uyguladığımız üç artı bir modelinin yürütülmesinde muhasebe büroları ya da diğer işletmelerin muhasebe üniteleri yetkilileri ile okulumuz muhasebe ve vergi programı yetkilileri doğrudan işbirliği yaparak sorumluluk içinde olup, fedakarlık göstermek durumundadırlar. Aksi halde bu model kısa süreli bir staj uygulamasından öteye geçemez. Bu nedenle 3+1 eğitim faaliyetinin yürütülmesinde her iki tarafında gönüllü ve istekli olması ve aynı zamanda öğrenci ile eğitici arasında güvene dayalı bir ilişkinin kurulması mesleğin öğrenilmesi açısından çok önemlidir(Karagül ve Masca, 2005: 39). İsteksiz ve gönülsüz olan mali müşavirler ya da diğer ilgili iş yerleri yetkilileri işin başında bu modele dahil edilmemektedirler.

Öğrencilere beceri ve yetkinlik kazandıracaklarını beyan edenler bu modele dahil edilmektedir. Buna rağmen az da olsa zaman zaman muhasebe bürolarının bazıları bu uygulamayı bir staj olarak algılayıp öğrencileri meslekle ilgili bilgilendirmedikleri gibi angarya olarak kullananlar da olmaktadır. Bu durum okulumuz muhasebe ve vergi

programını yetkililerince kayıt altına alınmakta olup bir sonraki dönem bu iş yerlerine öğrenci verilmemektedir. Bu eğitim her dönem Sakarya Meslek Yüksekokulu muhasebe programında görevli öğretim elemanları ile muhasebe bürolarındaki bir mali müşavir gözetim ve denetiminde sürdürülmektedir. Öğrenciler mesleki ilgi ve kabiliyetlerini 16 hafta süreyle belirlenen muhasebe bürolarında ya da diğer iş yerlerinin muhasebe ünitelerinde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak tamamlamaktadırlar. Dolayısıyla muhasebe öğrencileri kendileri için gelecek vadeden bu uygulamayı içten benimseyerek daha gayretli ve dikkatli çalışmakta, muhasebe meslek mensupları da daha sorumlu ve fedakarlık yaparak bu gençlerin yetişmesine destek vererek mesleğin cazip hale gelmesine olanak sağlanmaktadır(Gümüş, 2015).

6. FARKLI MESLEK YÜKSEKOKULLARININ MUHASEBE PROGRAMLARINDAKİ DERSLERİN TEORİK VE UYGULAMA AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler nedeniyle çağımız bilgi ve iletişim çağı olarak da nitelendirilmektedir. Dolayısıyla bu süreçte teknolojinin girmediği bir alan hemen hemen bulunmamaktadır. Aslında değişim ve dönüşüm en çok da eğitim alanında etkili olunmuştur. Özellikle okullarda okuyan öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bilgiye erişimleri daha kolaylaşmış olup daha nitelikli bir eğitim alabilmektedirler. Bu durum karşısında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı eğitim kurumlarının da en önemli amacı haline gelmiş bulunmaktadır. Bu doğrultuda eğitimin giderek dijitalleşmesinin sonucu öğrenmede ortaya çıkan bir değişim söz konusu olmuştur. Dolayısıyla öğrenciler bilgi ve iletişim teknolojilerine yatkınlıkları ve iş dünyasında aktif olarak iş başında uygulama yaparak öğrenme konularında yüksek öğretim kurumlarından destek beklemektedirler(Higher Education İn Digital Age, 2016: 7). Bu hızlı değişim karşısında bir yüksek öğretim kurumu olan Sakarya Üniversitesi Sakarya Meslek Yüksekokulu(Yeni adı ile Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Adapazarı Meslek Yüksekokulu) olarak 2012 yılından itibaren mesleki bilgi ve beceriye önemli katkı sağlayan 3+1 işyeri eğitim uygulamasına geçilmiş ve halen bu uygulamaya devam edilmektedir.

Bu doğrultuda Sakarya Meslek Yüksekokulunda uygulanan mesleki eğitimin bilgi ve iletişim teknolojileri yardımıyla uygulanmaya konulması muhasebe eğitimi alan bireylerin mesleki bilgi ve becerilerinin gelişmesine, özgüvenlerinin artmasına neden olurken performanslarının da yükseltilmesine yol açmıştır. Ancak ülkemizdeki meslek yüksekokullarının muhasebe programlarına baktığımızda okullarda teknolojiyle bütünleşik derslerin çok sınırlı düzeyde yayıldığı, eş zamanlı bir işyeri eğitim uygulaması yapılmadığı görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin bu eğitim kurumlarında devreye sokulmaması çok önemli bir eksikliklerdir. Özellikle iş dünyasının teknolojik araçlar sayesinde dijitalleşmede mesafe alırken eğitim kurumlarının buna ayak uydurmaması düşünülemez. Bu nedenle iş dünyasına eleman yetiştiren meslek yüksekokulları bilgi ve iletişim teknolojileri yardımıyla muhasebe eğitimlerini güncelleyip yapılandırmaları gerekmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Muhasebe Programı Uygulayan Bazı Meslek Yüksekokullarında Verilen Derslerin Teorik Ve Pratik Açından Karşılaştırılması

Meslek Yüksekokulları	Toplam Akts	Teorik Ağırlıklı Akts	Teknoloji Ağırlıklı Akts	İnternet Destekli (Uzaktan Eğitim)	Teorik Eğitim (%)	Uygulamalı Eğitim (%)
Sakarya Meslek Yüksekokulu (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	66	42	12	55	45
Bolu Meslek Yüksekokulu (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	97	23	--	81	19
Düzce Üni. Sosyal Bilimler MYO (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	99	21	--	82.5	17,5
Kütahya Üni. Sosyal Bilimler MYO (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	85	15	--	87.5	12,5
Selçuk Üni.Sosyal Bilimler MYO (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	105	15	--	87.5	12,5
Afyon Meslek Yüksekokulu (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	101	19	--	85	16
Balıkesir Meslek Yüksekokulu (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	96	24	--	80	20
Celal Bayar Üni Ahmetli MYO (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	98	22	--	82	18
Malatya Meslek Yüksekokulu (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	100	20	--	83	17
Kafkas Üni. Sosyal Bilimler MYO (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	104	16	--	87	13
Edirne Sosyal Bilimler MYO (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	101	19	--	85	16
Yalova.Üni Çınarcık MYO (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	105	15	--	87.5	12.5
Çankırı Karatekin Üni. Mes.Yüksekokulu (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	104	16	--	87	13
Kahramanmaraş Ü..Sosyal Bilimler MYO (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	94	26	--	78	22
Eskişehir Meslek Yüksekokulu (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	104	16	--	87	13
Karabük Üni. Safranbolu MYO (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	100	20	--	83	17
Artvin Çoruh Meslek Yüksekokulu (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	102	18	--	85	15
Harran Üni. Sosyal Bilimler MYO (Muhasebe Ve Vergi Programı)	120	100	20	--	83	17

Türkiye’de meslek yüksekokullarında verilen meslekî eğitimin nitelik olarak istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Çünkü meslek eğitiminin sadece okul düzeyinde yapılması anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu tür mesleki eğitimde öğrenci hem pasif kalmakta hem de verilen eğitimi tam anlayamamaktadır. Çünkü muhasebe eğitimi sadece okulda okuyarak yada dinleyerek anlaşılacak bir meslek dalı da değildir. Bu nedenle öğrenci uygulamayla yüzleşmediği sürece mesleğin özünü kavrayamamaktadır. Bu durumda meslek yüksekokullarında verilen mesleki eğitimin yanında uygulamalı eğitiminin de verilmesi nitelikli eleman yetişmesi için artık bir zorunluluk olmuştur. Bu açıdan hareket edilerek ülkemizde muhasebe programı olan meslek yüksekokullarından rasgele örnekleme yöntemi ile seçim yapılarak muhasebe derslerinin eğitim sürecinde teorik ve uygulamalı olarak yapılış durumları 3+1 uygulayan Sakarya Meslek Yüksekokulu ile karşılaştırılmıştır. Tabloda görüleceği gibi 3+1 uygulayan Sakarya

Meslek Yüksekokulunda sınıf ortamında ve teorik ağırlıklı dersler %55, uygulamalı derslerin ise %45 civarında olduğu görülmektedir. Diğer muhasebe eğitimi veren meslek yüksekokullarının çoğunda ise derslerin sınıf ortamında yapıldığı ve teorik ağırlığın %80'in üzerinde olduğu tablodan da görülmektedir. Aynı okullarda uygulamalı derslerin ise %20 ve altında olduğu görülmektedir.

Sakarya üniversitesine bağlı tüm meslek yüksekokullarında 2012 yılından itibaren üç yarıyıl okul bir yarıyıl işyeri olmak üzere altı yıldır fiilen 3+1 modeli uygulanarak yeni teknolojiler ve yeni gelişmeler iş dünyası ile birlikte öğrencilere sunulmaktadır. Ayrıca Sakarya Meslek Yüksekokulu Muhasebe programında okuyan öğrencilerimiz 2012 yılından itibaren ve halen bu 3+1 modeli doğrultusunda okul- iş dünyası işbirliğinde uygulamalı eğitime devam etmektedirler. Bu programın öğrencileri, uygulamalı mesleki eğitime katılabilmeleri için 3. yarıyılın sonunda not ortalamaları 4 üzerinden 1.80 olması gerekir. En az bu ortalamayı elde edenler meslek eğitimi için muhasebe bürolarında yada işletmelerin muhasebe departmanlarında önceden planlandığı gibi bir mali müşavir kontrolünde pratik esaslı eğitime tabi tutulmaktadır. Mesleki açıdan teknolojik donanımlı iş yerlerinde bir dönem (16 hafta) bilgi ve beceri eğitimi alan öğrencilerin meslekleri ile kaynaştırılarak deneyim sahibi olmaları böylece sağlanmış olmaktadır.

7. SONUÇ

Mesleki eğitim veren meslek yüksekokullarında öğrencilere verilen bilgilerin teknoloji ile destek görmesi, öğrencilerin donanımlı olmalarına katkı verecektir. İçinde bulunduğumuz teknoloji dünyasında muhasebe eğitiminin de bu yönde değişim göstermesi yadsınamaz. Muhasebe eğitiminin önemli bir parçası olan muhasebe öğretim elemanlarının da bu yönde gelişim göstermeleri, ders programlarının bu doğrultuda güncellenmesi artık kaçınılmazdır. Dolayısıyla muhasebe öğrencilerinin sadece teorik bilgi sahibi olmaları mesleki açıdan yeterli olmamaktadır. Okul eğitiminde müfredatın yeniden güncellenerek bilgi ve iletişim teknolojilerle desteklenmeleri yanında iş ortamında tatbikat yaparak mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerilerin öğrencilere kazandırılması gerekmektedir.

Çünkü dünyada ve Türkiye'de yeni ekonomik ve teknolojik gelişmeler birçok mesleği etkilediği gibi muhasebe mesleğini de etkilemiş olup mesleğin öneminin artmasına ve meslek elemanlarının nitelikli olarak yetiştirilmesini gündeme taşımıştır. Türkiye'de meslek yüksekokullarında verilen muhasebe eğitimi nitelik olarak yeterli bir düzeyde değildir. Çünkü muhasebe eğitimi sadece okul düzeyinde yapılması onun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu tür mesleki eğitimde öğrenci hem pasif kalmakta hem de verilen eğitimi tam anlayamamaktadır. Bu açıdan bakıldığında muhasebe eğitimi sadece okuyarak, dinleyerek ve izleyerek anlaşılacak bir meslek dalı değildir. Bu nedenle muhasebe öğrencisi uygulamayla yüzleşmediği sürece mesleğin özünü kavrayamamaktadır. Bu durumda meslek yüksekokullarında verilen muhasebe meslek eğitiminin yanında 3+1 işyeri uygulamalı eğitiminin de verilmesi nitelikli eleman yetişmesi için artık bir zorunluluk olmuştur.

Bu doğrultuda Sakarya Üniversitesi Sakarya Meslek Yüksekokulu muhasebe ve vergi programı olarak Sakarya muhasebe odası ve muhasebe meslek mensupları ile uygulamalı

meslek eğitimi için eş zamanlı işbirliği yaparak 3+1 modeli doğrultusunda muhasebe ve vergi programı öğrencileri üç yarıyıl okulda eğitim aldıktan sonra dördüncü yarıyıl işyeri ortamında uygulamalı mesleki eğitime tabi tutulmaktadır. Ancak muhasebe öğrencilerinin bu uygulamaya katılabilmeleri için üçüncü yarıyılın sonunda not ortalamalarını 4 üzerinden en az 1.80 olarak sağlama başarısını göstermeleri gerekmektedir. Belirlenen düzeyde başarı elde eden öğrenciler meslek eğitimi için muhasebe bürolarına ya da işletmelerin muhasebe departmanlarına pratik esaslı mesleki eğitime katılmaları sağlanmaktadır.

Altı yıldır Sakarya Üniversitesi Sakarya Meslek Yüksekokulu muhasebe ve vergi programı öğrencilerinin meslek mensuplarına ait iş yerlerinde uygulamalı mesleki eğitimleri son derece başarılı olmuştur. Zaten öğrenci, öğretim elemanı, öğrenci velisi ve iş yerlerinde yapılan memnuniyet anketleri bunu doğrulamaktadır. Belirtilen bu guruplar nezdindeki memnuniyeti belirten anket sonuçları %83 civarında olmuştur. Memnuniyetin bu derece yüksek çıkması modelin kabul gördüğü anlamındadır (Sakarya Üniversitesi Meyok 3+1 Anketleri 2016,2017). Böylece bu uygulama, muhasebe öğrencilerinin bir dönem muhasebe meslek mensupları ile birlikte muhasebe ofislerinde çalışmalarının olumlu iletişim ve etkileşime neden olduğunu ortaya koymuş bulunmaktadır. Oluşan bu etkileşim ve bilişim sayesinde işyeri eğitilmiş öğrencilerin e-muhasebe konusunda bilgili olmaları önemli bir kazanım olmaktadır. Zaten günümüzde modern bilgi ve iletişim teknolojileri eğitim sistemlerinin önemli bir aracı olarak kullanılmaktadırlar. Bu doğrultuda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim ve yenileşme beraberinde değişim ve dönüşümü de getirmesi muhasebe eğitiminin de yeniden biçimlendirilmesinin gerekliliğine yol açmış bulunmaktadır.

- Ülkemizde meslek elemanı yetiştiren meslek yüksekokullarının yaygın halde olmalarına rağmen, piyasada bir tarafında niteliksiz meslek eleman fazlalığı diğer tarafında ise nitelikli meslek eleman açığı bulunmaktadır. Bu dengesizliğin giderilmesi için bu okullarda meslek eğitimi alan öğrencilerin nitelikli hale getirilmeleri için 3+1 bir modelinin yaygınlaştırarak tüm meslek yüksekokullarında uygulanmasının sağlanması, hatta yasal getirilmesi mesleğin niteliği açısından önem arz etmektedir.
- Türkiye’de meslek yüksekokullarında verilen muhasebe eğitiminin yeterli nitelikte olmadığı görülmektedir. Çünkü mesleki eğitimin sadece okul düzeyinde ve teorik olarak yapılması anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Meslek yüksekokullarındaki ders planları ve içeriklerinin köklü bir değişim yapılarak e-dönüşüme uygun ve uygulama ağırlıklı şekilde güncellenmesi sağlanmalıdır
- Geleneksel eğitim sistemi içerisinde yer alan öğretici ve öğrenci rollerinin e-muhasebe ortamına uygun olarak köklü bir biçimde değiştirilerek, muhasebe öğrencilerine internet ve bilgisayara dayalı olarak gelişen en son teknolojiyi kapsayan eğitim araçlarının okul sürecinde kullanımının sağlanması ile e-muhasebe eğitime okul sürecinde başlanması ve muhasebe ofislerinde de tatbikatın yapılarak muhasebe eğitiminin sürdürülmesi sağlanmalıdır.
- Meslek yüksekokullarında muhasebe eğitiminde bilgi teknolojileri ile donatılmış bir “dijital muhasebe ofisi” kurularak öğrencilerin e – muhasebe öğrenmelerine imkân verilmelidir. Bu süreçte muhasebe derslerinin işlenişi sırasında internet

destekli bilgisayar, projeksiyon cihazı ve akıllı tahta gibi benzeri teknolojik araçların kullanılarak ders anlatılması sağlanmalıdır.

- Halen Sakarya Üniversitesinde uygulanmakta olan pratik esaslı 3+1 mesleki eğitim modeli okul ve işyeri arasında koordineli ve sıkı bir ilişkiyi gerekli kılmaktadır. Çünkü zaman zaman süreçte aksamalar olabilmektedir. Bunun için okul ve iş yeri arasındaki ilişki ve iletişim sürekli canlı tutularak öğrencilerin takip ve kontrolleri ihmal edilmemelidir.
- 3+1 modeli sayesinde öğrenciler muhasebe bürolarında bilgi teknolojilerini kullanarak güncel uygulamalar konusunda tecrübe sahibi olmakta ve e-muhasebe ve e-işlemler dahil mesleğin detaylarını yakından görüp anlayabilmektedirler. Bu nedenle uygulamanın yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.
- Üniversite ve iş dünyası arasında nitelikli eleman yetiştirilmesi konusunda işbirliği legal düzeyde yapılmalıdır. Ayrıca bu uygulamalı mesleki eğitime fiilen destek veremeyen iş yerlerinin ise maddi katkı sağlayarak destek olmaları yasal bir zemine oturtulmalıdır.

KAYNAKÇA

Ciğer, A., Kınay, B., Angı, G.G. (2017). *Büyük Verinin Muhasebe Uygulamaları Ve Muhasebe Eğitimi Üzerindeki Etkileri*. 36. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Kitabı, Matsis Matbaa, İstanbul, 250-255.

Deshmukh, A. (2006). *Digital Accounting: The Effects Of The Internet And ERP On Accounting*. IRM Pres, Hershey, 1.

Gümüş, İ. (2005). *Uygulamalı Mesleki Eğitimin Sosyal Sermayeye Olası Etkisi*. I.Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi, Konya.

Higher Education İn The Digital Age: Rise Of The Moocs (2016). p.7-9. <https://www.fondation-telecom.org/wp-content/uploads/2016/01/2014-Highereducation-Digital-Age.pdf>, Erişim Tarihi: 15.11.2018

IFAC, *Handbook Of International Education Pronouncements*, <http://www.ifac.org/sites/default/files/publications/files/handbook-of-international-e-2.pdf>. Erişim: 10 Eylül 2018.

Karagül, M., Masca, M. (2005). *Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 38-40.

Kutlu, H A., Tazegül, A., Elyıldırım, Ü. Y. (2014). *Sayısal Çağda Alternatif Öğretme-Öğrenme Yaklaşımların Muhasebe Eğitiminde Uygulanabilirliği*. Muhasebe Ve Denetime Bakış, 20-40.

Sakarya Üniversitesi, Meyok (2005). *3+1 Sistemi, İşveren, Öğrenci Ve Öğrenci Velileri Memnuniyet Anketleri*, 2012/2015.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Sevim, A. (2009). *Dijital Muhasebe*. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 208, 10-32.

Yürekli, E., Şahiner, A. (2017). *Muhasebe Eğitimi Ve Endüstri 4.0 İlişkisi*. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5/55, 150-162.

BORSA İSTANBUL'A KAYITLI ŞİRKETLERİN KİLİT DENETİM KONULARININ İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül CİĞER**

Arş. Gör. Gizem ÇOPUR VARDAR***

Öğr. Gör. Bülent KINAY****

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, bağımsız denetçi raporlarında sunulan KDK'nın (KDK alt başlığı, sayısı, öncelik sırası vb.) sektöre ve denetim firmalarına göre frekans analizini yaparak mevcut durumu ortaya koymaktır. Bu amaçla, Borsa İstanbul (BİST)'te faaliyet gösteren 515 şirketin 2017 hesap dönemine ait bağımsız denetçi raporlarındaki KDK incelenmiştir.

En çok sunulan ilk dört sıradaki KDK sırasıyla, hasılat, ticari alacaklar, maddi duran varlıklar ve stoklar olarak tespit edilmiştir. Hasılat konusu, tüm KDK sıralarında yer alan tek konu olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmada önemli olarak değerlendirilebilecek bir diğer bulgu da görüş bildirmekten kaçınılan bir raporda KDK bildirilmesidir. Ayrıca, imalat sektöründe KDK sayısı ortalama olarak 2, mali kuruluşlarda ise 1 tane olarak tespit edilmiştir. Konsolide finansal tablolarda ise 2'den fazla KDK sayısı belirtilmiştir. KDK sayısı denetim firmaları açısından incelendiğinde 4 büyük denetim firmasının diğer denetim firmalarına göre daha az KDK bildirdiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bağımsız Denetim Standartları, Bağımsız Denetçi Raporları, Kilit Denetim Konuları.

JEL Kodları: M40, M42, M48

AN ANALYSIS OF KEY AUDIT MATTERS OF THE FIRMS QUOTED ON THE BORSA İSTANBUL

ABSTRACT

The purpose of the study is to reveal the current situation of KAM presented in independent auditor's reports (the subheading of KAM, number of KAM and report order of KAM, etc.) according to the sector and audit firms by frequency analysis. For the purpose, the KAM were examined in the independent auditor's reports of the 2017 reporting period of 515 companies operating in Borsa İstanbul (BIST).

The most common KAM are determined as revenue, trade receivables, tangible assets and inventories respectively. On the other hand, revenue has emerged as the only subheading that takes place in all presentation order of KAM. Another finding that can be considered important in the study is, KAM is presented in a disclaimer opinion report. It is determined that the number of KAM in manufacturing sector is 2 in average and 1 in financial institutions. In the consolidated financial statements, more than 2 KAM

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Akdeniz Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü

*** Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

**** Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü

are reported. When the number of KAM reported analyzed according to the audit firms it is revealed that, Big 4 audit firms reported less KAM than other audit firm.

Keywords: Auditing Standards, Independent Auditor Reports, Key Audit Matters

JEL Codes: M40, M42, M48

1. GİRİŞ

Bağımsız denetim sürecinin çıktısı olan bağımsız denetçi raporları¹, bağımsız denetimi yapılan şirket ile paydaşlar arasında iletişim kanalı görevini yerine getirmesi açısından önemlidir. Raporlarda sunulan bilgiler, 1940 yılından bu yana önemli ölçüde değişmemiş; raporların temel amacı, denetlenen şirketlerin tabi oldukları standartlara uygun finansal raporlar sunup (geçti) sunmadıkları (kaldı) konusunda paydaşlara bilgi sunmak olmuştur (Doğan, 2018, s.66).

Yaşanan finansal krizler ve şirket iflasları ile sonuçlanan muhasebe skandalları sonrası, iflas eden şirketlerin çoğunun raporlarında olumlu görüş verilmiş olması nedeniyle, bağımsız denetime ve bağımsız denetçilere² olan güven sarsılmıştır (Asare& Wright, 2012, s.194; Doogar, Rowe&Sivadasan, 2015, s.361; Sikka, 2009, s.869; Ruhnke&Schmidt, 2014,ss.572-573; Yanık &Karataş, 2017,s.2).

Denetim sürecinin risk odaklı olması nedeniyle, denetim görüşü, denetçinin mesleki muhakemesini doğası gereği içinde barındırmaktadır (Maroun& Atkins,2014,ss.252-254; PwC,2015,s.4). Denetçiler, planlama aşamasından başlayarak şirketin yüz yüze olduğu riskleri belirlemekte ve bu risklerin finansal tablolara ve denetim sürecine nasıl yansıtacağını tespit etmektedirler. Bu durum, denetim sürecinin denetlenen müşteri şirketin kendine özgü risklerine göre şekillenmesine neden olmaktadır. Böylece denetçiler, şirketle ilgili birçok bilgiyi elde etmektedirler. Denetçiler, şirketlerin iç işleri ile ilgili hassas bilgilerin sahibi olmakta ve diğer paydaşlara nazaran şirketi daha farklı bir çerçeveden görebilme fırsatı elde etmektedirler (Long vd, 2013, C.12). Kullanıcılar, geçti/kaldı modeline (pass/fail model) göre sunulan standart raporlar değil, denetçilerin denetim sürecinde halihazırda elde ettikleri ve karar alma sürecinde faydalı olacak bilgilerin de raporlarda açıklanmasını ve raporların denetlenen şirkete özgü bilgiler içerir hale gelmesini talep etmişlerdir (Lennox, Schmidh&Thompson, 2016, s.1 ; Ruhnke & Schmidt, 2014, ss.572-573).

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB), 2011 yılında, denetime duyulan güveni tazelemek veraporların iletişim değeri ve anlaşılabilirliğinin artırılması amacıyla IAASB Denetçi Raporu Projesi'ni başlatmıştır (Yanık & Karataş, 2017,s.5). Çalışmalar sonucu IAASB tarafından 2015 yılında birçok standartta köklü değişiklikler yapılmış ve yeni standartlar eklenmiştir. Bağımsız denetim standartlarında yapılan değişiklikler, denetimin kapsamını değiştirmemekle birlikte (Yanık & Karataş 2017, s.5; Kostova, 2016, s.114) raporun sunulmasında önemli değişiklikler getirmiştir. Özellikle, yeni bir standart olan (International Standard of Auditing-ISA) *ISA 701 "Kilit Denetim*

¹ Çalışmanın geri kalan kısmında bağımsız denetçi raporu yerine sadece denetçi rapor ifadesi kullanılacaktır.

² Çalışmanın geri kalan kısmında bağımsız denetçi yerine sadece denetçi ifadesi kullanılacaktır.

Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi” standardı, raporların standart bir yapıya sahip olmaktan uzaklaştıracak ve denetlenen şirketlerin raporlarının farklılaşmasını sağlayacak değişiklikler getirmesi nedeniyle önemlidir. Türkiye’de Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yayımlanan BDS (Bağımsız Denetim Standardı) 701, Türkiye uygulamasına ilişkin paragrafları içermekle beraber, ISA 701’in Türkçe çevirisidir (BDS 701,prgf.1).

Kilit denetim konuları başlığı altında yer alan açıklamalar ile denetçilerin denetim yaptıkları şirket ile ilgili önemli gördükleri riskli alanları raporda sunabilmeleri için bir zemin yaratılmıştır. Raporun bu kısmında, denetçinin kilit denetim konusu olarak açıkladığı denetim alanlarını neden önemli gördüğü ve bu denetim alanları için ne gibi denetim prosedürleri uyguladığı açıklanmaktadır. BDS 701, denetçinin raporunda, kullanıcıları denetimin sonucu hakkında (denetim görüşü) bilgilendirme yükümlülüğüne ek olarak, denetim sürecinin işleyişi hakkında da ayrıntılı bilgi vermesini gerektiren bir düzenlemedir. Bu sayede, denetim süreci ile ilgili finansal olmayan bilgiler de sunulmuş olmaktadır.Kilit Denetim Konuları (KDK)’na ilişkin açıklamaların, denetlenen şirketi ve şirkette gerçekleşen denetim sürecini daha iyi anlamaya çalışan paydaşlara fayda sağlaması beklenmektedir. (Çopur Vardar, 2018, s.213).

KDK ile ilgili denetçinin sorumlulukları (Backof vd. 2014, Braselvd, 2016, Brown vd, 2015; Kachelmeier 2014; Dogan&Arefaine, 2017),sermaye piyasalarının reaksiyonu (Lennoxvd, 2016) ve KDK’nın bireysel yatırımcıların karar alma ve değerlendirmeleri üzerinde etkileri (Christensen vd., 2014; Köhler vd., 2016) konularında akademik çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmada ise, Türkiye’de ilk kez 31 Aralık 2017 tarihinde biten döneme ait finansal tabloların denetçi raporlarının yer alan KDK bölümünde hangi alt başlıkların sunulduğu belirlenmiştir. Çalışmanın problemi, Türkiye’deki bağımsız denetçi raporlarında yer alan KDK’nın,denetim firmasının denetim ağı durumu, denetçi raporundaki görüşün türü, finansal tablo sunum türü ve şirketin faaliyet gösterdiği sektöre göre, KDK’nın alt başlıkları, sayısı ve sırası açısından değişip değişmediğine ilişkin bir durum tespiti yapmaktır.

2. KİLİT DENETİM KONULARININ SEÇİMİ VE SUNULMASI

Kilit denetim konuları (KDK),cari döneme ait finansal tabloların denetiminde, denetçinin mesleki muhakemesine göre en çok önem arz eden konulardır. Raporla sunulacak kilit denetim konuları, üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen konular arasından seçilmekte ve sunulmaktadır (BDS 701, prg 8).

Denetçi KDK’yı seçerken; önemli yanlışlık risklerinin yüksek ve ciddi riskli olduğu alanları, yönetimin önemli yargılarını içeren yüksek tahmin belirsizliğine sahip alanları ve dönem içinde gerçekleşen önemli olay ve işlemlerin denetime olan etkilerini göz önünde bulundurmalıdır (BDS 701, prg.9). Başka bir ifade ile bu alanlar, denetçi açısından zor ve karmaşık muhakeme gerektirmektedir (PwC,2015,s.4). Denetçi, görüş oluşturulurken kilit denetim konularını da ele almakta ancak açıklanan KDK, bu konularla ilgili ayrı bir görüş sunulduğu anlamına gelmemektedir. Böyle bir algının

oluşmaması için bu konuların cari döneme ait finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konular olduğu açıklandıktan sonra(BDS 701, prgf.11), raporun “Kilit Denetim Konuları” başlıklı bölümünde, her bir KDK'nın uygun bir alt başlık halinde açıklanması gerekir. Ayrıca konunun neden denetimde en önemli konu olarak belirlendiğinin, konunun denetimde nasıl ele alındığının, dipnotlara referans verilerek konunun finansal tablolarda nerede açıklandığının ve bu konuda denetim prosedürlerinin neler olduğunun, denetçi tarafından açıklanması gerekmektedir (KPMG,2015, s.4).

KDK, denetçinin denetim sürecinde belirlediği önemli yanlışlık risklerinin olduğu konuları içerebilir, yalnız tüm önemli yanlışlık riskleri mutlaka kilit denetim konuları arasında yer almalıdır diye bir kural yoktur. Buna ek olarak, önemli yanlışlık riski bulunmayan bir konu da yukarıda belirtilen şartlar altında değerlendirildiğinde kilit denetim konusu olarak belirlenebilir (Deloitte, 2017,s.2).

İşletmenin büyüklüğü ve karmaşıklığı, faaliyetlerinin ve çevresinin niteliği ve denetimin durum ve gerçekleri raporda yer alacak kilit denetim konularının sayısını etkileyecek faktörlerdir (BDS 701, prgf. A30).Denetçinin, kilit denetim konusunu belirleyememesi çok istisnai bir durumdur. Borsada işlem gören bir şirketin çok sınırlı düzeyde faaliyette bulunması gibi belirli istisnai durumlarda, denetçi denetimde, azami düzeyde dikkat etmesini gerektiren bir konu tespit etmemiş olabilir ve kilit denetim konusunun bulunmadığına karar verebilir (BDS 701, prgf. A59).

İşletmenin sürekliliği konusunda şüpheye düşülmesine neden olan ve açıklama yapılmasını gerektiren konular ve bunlara ilişkin belirsizlikler (BDS 570) ile olumlu görüş dışında başka bir görüş verilmesine neden olan konular (BDS 705) ayrı bir kısımda sunulmalıdır. Bu iki konu, her ne kadar nitelikleri itibariyle kilit denetim konusu kapsamına girseler de sunumları KDK paragrafında yapılmamaktadır (BDS 701, prgf. 15).

3. LİTERATÜR TARAMASI

KDK'nın analizi ile ilgili yapılan çalışmalar henüz çok değildir. Var olan çalışmaların ise, daha çok denetim şirketleri tarafından yapıldığı gözlemlenmiştir. Akademik çalışmalar, KDK'nın sunulmasındaki faydaya odaklanmaktadır. KDK'nın bildirilmesinin, beklenti, bilgi ve iletişim açığını azaltma noktasında faydasının olup olmadığını araştıran çalışmalar da dikkat çekmektedir. Djaduerpour ve Larsson (2014) ile Nwoobia, Onuoha ve Theophilus (2016) tarafından yapılan çalışmalarda, birçok denetçinin BDS 701 ile getirilen değişikliklerin denetim sürecine ilişkin daha çok bilgi ve yargı bildirilmesi ile beklenti açığının azalacağını ifade etmiştir. Dogan ve Arefaine (2017), denetçiler üzerine yaptığı çalışmada, denetçilerin KDK'nın açıklanmasının denetim süreci ile ilgili daha fazla bilgi sunacağı için bilgi açığının önemli derecede azalacağı ancak beklenti açığı üzerinde aynı derecede etkili olmayacağı görüşüne sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun sebebini ise denetçilerin sır saklama yükümlülüğü ile sınırlandırılmış olmasına bağlamıştır. Nelson (2014); Dogan ve Arefaine (2017) tarafından yapılan çalışmalarda da, KDK sunulması denetçileri, sır saklama ilkesi ile bağlantılı olarak dava edilme riskine, ayrıca istenmeyen bilgilerin açıklanması nedeniyle müşteri kaybetme riskine karşı daha duyarlı hale getireceği ifade edilmiştir.

KDK'nın kullanıcıların kararları üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Lungren ve Oldberg, (2016), BDS 701'in İsveç'te genç ve profesyonel olmayan yatırımcıların iletişim ve bilgi açığını azaltıp azaltmadığı konusunda bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın sonucunda, yeni denetçi raporlarının yapısı ve kilit denetim konularının, bu yatırımcıların bakış açısıyla olumlu algılandığı ve raporların kullanımını arttıracacağı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Czerney vd, (2014), Sirois, Bédard ve Bera, (2017) tarafından yapılan çalışmalarda, raporlarda yer alan açıklama paragraflarının yatırımcılar tarafından dikkate alındığını göstermektedir. Diğer taraftan Gutierrez, (2015) Birleşik Krallık'ta yaptığı çalışmada, daha fazla bilgi sunulan denetçi raporlarının piyasa ve potansiyel yatırımcılar üzerinde bir etkisi olmadığını tespit etmiştir. Chen vd, (2013); Church vd, (2008); Sirois vd, (2016) ise, raporlarda sunulan fazla bilginin kullanıcılar için, denetçi raporlarını boğucu ve karmaşık hale getirerek, denetçi raporlarında ihtiyaca uygun bilginin bulunmasını ve denetimin amacına hizmet etmesini zorlaştıracaklarını ifade etmişlerdir.

Bu çalışmanın amacıyla benzer amaçlara sahip olan çalışmalar ise genellikle denetim şirketleri tarafından yapılmıştır. Çalışmaların örneklem ve bulguları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: KDK'nı İnceleyen Çalışmalara Ait Bulgular

Yazar(lar), Tarih	Örneklem	Bulgular
EY, 2016	Birleşik Krallık'ta 150'den fazla denetçi raporu.	KDK olarak açıklanan konuların genellikle, - varlıklarda değer düşüklüğü, - vergi, - şerefiye değer düşüklüğü, - yönetimin kontrole engel olması ve, - hasılatın muhasebeleştirilmesinde hileler konularında olduğu tespit edilmiştir.
Mazars, 2016	Birleşik Krallık'ta FTSE 100 endeksinde yer alan çeşitli sektörlerde şirketlerin 2014 ve 2015 yılının ait denetçi raporları.	KDK olarak ilk dört konu, - varlıklar (değer düşüklüğü), - karşılıklar, - vergiler ve - hasılat (hile dışında) olduğu tespit edilmiştir.
KPMG, 2017	ASX 500'de 56 şirketin (21'i enerji ve doğal kaynaklar, 12'si finansal hizmetler, 13'ü teknoloji, medya ve telekomünikasyon, 7'si yerli ekonomi sektörü (corporate sector) ve 3'ü altyapı, kamu ve sağlık sektörü) 2016 yılı denetçi raporları	en çok bildirilen KDK, - şerefiye ve maddi olmayan duran varlıkların net defter değeri ve değer düşüklüğü (%43), şirketlerin %70'inde birinci sırada sunulmuştur. - şirket birleşmeleri (%23), en çok teknoloji şirketlerinin (%54) ve ikinci sırada ortaklık (%43'ü) raporlarında yer almıştır. - hasılat (%23), en çok bildirim finansal hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir. - vergi (%21), yarısı enerji ve doğal kaynak sektöründe yer alan işletmelerin raporlarında bildirilmiştir.

XRB & FMA, 2017	Yeni Zelanda'da ilk kez KDK bildiren 168 şirketin denetçi raporları	KDK'nın standart bir uzunluğu ve sayısı olmadığı tespit edilmiştir Denetim firmaları tarafından sunulan denetçi raporlarında, <ul style="list-style-type: none">- Deloitte, KPMG ve PwC'de ortalama 2 KDK,- EY'de ortalama 3 KDK ve- 4 büyük denetim firması dışındakiler de ise ortalama 2 KDK sunulduğu ortaya çıkmıştır. Raporlarda en çok bildirilen ilk dört KDK'lar sırasıyla; <ul style="list-style-type: none">- şerefiye ve maddi olmayan duran varlıklarda değer düşüklüğü,- maddi duran varlıklarda değerlendirme,- hasılat ve yatırım yapılan işletmeler ile ilgili olduğu ortaya çıkmıştır.
ACCA, 2018a	4 farklı kıtada yer alan 11 ülkenin 560 denetçi raporu	Araştırmada toplam 1.321 KDK tespit edilmiş ve raporlarda en çok yer alan KDK'nın sırasıyla; <ul style="list-style-type: none">- varlıklarda değer düşüklüğü,- hasılat (hileli raporlama hariç),- şerefiye değer düşüklüğü ve- vergi (ertelenmiş vergi dahil) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, ülke bazında ortalama KDK sayısının 1,9 ile 4,1 arasında değiştiği, imalat sektöründe KDK ortalamasının 1,9 olarak gerçekleştiği ve banka ve finansal sektörünün riskli yapısına karşın görece düşük sayıda KDK açıklandığı ortaya çıkmıştır. Birleşik Krallık'ta diğer ülkelere göre KDK sayılarının yüksek olduğu, diğer ülkelerin ise daha az KDK açıklama eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.
ACCA, 2018b	Malezya için 2016 yılında incelenen 190 şirket ve Singapur için 2016 yılında incelenen 180 şirket karşılaştırması. (Singapur'a ait veriler ise yine ACCA tarafından (2017) yapılan çalışmadan alınmıştır.)	Ortalama KDK sayıları; <ul style="list-style-type: none">- Malezya'da 2,09 ve- Singapur'da 2,30 olarak tespit edilmiştir. İki ülke birlikte değerlendirildiğinde, <ul style="list-style-type: none">- 1 (%35) veya 2 (%36) tane KDK sayısının bildirildiği denetim raporlarının oranı %71,- 3 tane KDK sayısının bildirildiği raporların oranı %16,- 4 tane KDK sayısı bildirimiminin (%9),- 5'ten fazla veya hiç KDK sayısı bildirmeyenlerin ise toplam %4'lük bir oranda olduğu tespit edilmiştir. Malezya'da raporlarda en çok bildirilen ilk dört KDK'lar sırasıyla; <ul style="list-style-type: none">- hasılat (hile hariç),- alacaklarda değer düşüklüğü,

		<ul style="list-style-type: none">- <i>şerefiye ve maddi olmayan duran varlıklarda değer düşüklüğü,</i>- <i>stokların değerlemesi</i> olarak ortaya çıkmıştır. Singapur'da ise; <ul style="list-style-type: none">- <i>alacaklarda değer düşüklüğü,</i>- <i>stokların değerlemesi,</i>- <i>hasılat (hile hariç) ve</i>- <i>şerefiye ve maddi olmayan duran varlıklarda değer düşüklüğü</i> olarak tespit edilmiştir.
Gökgöz, 2018	Borsa İstanbul'da 140 şirket	Çalışmada ortalama Kilit Denetim Konusu sayısının 1,95 olarak gerçekleştiği belirlenmiştir. En fazla kilit denetim konusu olarak belirlenen konuların sırayla; <ul style="list-style-type: none">- <i>hasılat,</i>- <i>ticari alacaklar,</i>- <i>stoklar,</i>- <i>maddi duran varlıklar ve</i>- <i>yatırım amaçlı gayrimenkuller</i> olduğu ortaya çıkmıştır.

Çalışmalarda ilk dört sırada sunulan KDK'ya ilişkin ortak alt başlıkların; hasılat, varlıklarda değer düşüklüğü (stoklar, maddi ve maddi olmayan duran varlıklar), şerefiye ve vergi konularında olduğu görülmektedir.

4. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, BİST'e kayıtlı şirketlerin denetçi raporlarında sunulan KDK'nın (KDK alt başlığı, alt başlık sayısı, öncelik sırası vb.) sektör, finansal tablo sunum türü, denetçi raporu ve denetim firmalarının denetim ağına göre dağılımları frekans analizi aracılığı ile analiz etmektir. Bu amaçla, BİST'te faaliyet gösteren 515 şirketin 2017 hesap dönemine ait denetçi raporları incelenmiştir. Söz konusu şirket verilerine "Kamuyu Aydınlatma Platformu" (KAP)'nın web sayfasından (KAP, 2018) ulaşılmıştır. KAP'ta 2009 yılından itibaren veriler ilan edildiği için geçmişe dönük verilerin incelenmesinde başlangıç yılı olarak 2009 yılı esas alınmıştır. BİST'e kayıtlı olmasına rağmen 3 şirketin verisinin olmaması, 1 şirketin test şirketi olması (gerçek işlem görmemesi), 11 şirketin verilerine erişilememesi ve geçici işlem yasağı gibi nedenlerle toplam 15 şirket analize dâhil edilememiştir. 400 şirket KAP'ta yapılan sektör sınıflandırmasına göre incelenmiştir. 100 şirket ise borçlanma araçları piyasasında işlem görmekte olup ayrıca sektör açısından analize tabi tutulmamıştır. Ancak analizde 500 şirketin denetçi raporuna ait veriler kullanılmıştır.

Çalışmada benzer içerik ve başlık taşıyan KDK alt başlıkları Tablo 2'de sunulduğu şekilde sınıflandırılarak toplam 32 başlıkta ele alınmıştır.

Tablo -2: Kilit Denetim Konuları

1	Hasılat	17	İlişkili Taraflar
2	Bilgi Teknolojileri Denetimi	18	İmtiyaz Sözleşmeleri
3	Borçlanma Maliyetleri	19	İnşaat Sözleşmeleri
4	Canlı Varlıklar	20	Karşılıklar Ve Koşullu Yükümlülükler
5	Cari Dönem Vergi	21	Maddi Duran Varlıklar
6	Çalışanlara Sağlanan Faydalar	22	Maddi Olmayan Duran Varlıklar
7	Denetçi Değişimi	23	Özkaynak Yöntemi İle Değerlenen Yatırımlar
8	Diğer KDK	24	Satış İndirimleri
9	Ertelenmiş Vergi	25	Sigortacılık Teknik Karşılıkları
10	Faaliyet Ve Finansal Kiralama	26	Stoklar
11	Faktöring Alacakları	27	Şerefiye
12	Finansal Borçlar	28	Şirket Birleşmesi
13	Finansal Kiralama İşlemlerinden Alacaklar	29	Ticari Alacaklar
14	Finansal Yatırımlar	30	Ticari Borçlar
15	Finansman Kredileri	31	Türev Araçlar
16	Geliştirme Maliyetleri	32	Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller

Ayrıca, çalışmada denetim firmalarının stratejik işbirlikleri ve denetim ağıları Tablo 3'deki gibi ele alınmıştır.

Tablo -3: Kapsamına Göre Denetim Ağı Sınıflandırması

Denetim Ağı Sınıflandırması	Kapsamı
4 büyük	PWC, KPMG, Deloitte, EY
Denetim Ağı Var	4 büyük dışındaki uluslararası denetim firmaları ile işbirliği
Denetim Ağı Yok	Yerel firmalar

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmadaki 400 şirket,13 sektörde faaliyet göstermekte ve %44,3'ü imalat, %32'si mali kuruluşlar sektöründe yer almaktadır. Şirketlerin sadece %0,03'ü mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler sektöründedir. 500 şirketin %53'ünün finansal tablo sunum türü konsolide, %47'si ise solodur. Şirketlerin %59,4'nün denetim faaliyetleri 4 büyük denetim firması tarafından yürütülürken %30,9'unun faaliyetleri uluslararası işbirliğine sahip denetim firmaları tarafından yerine getirilmektedir.

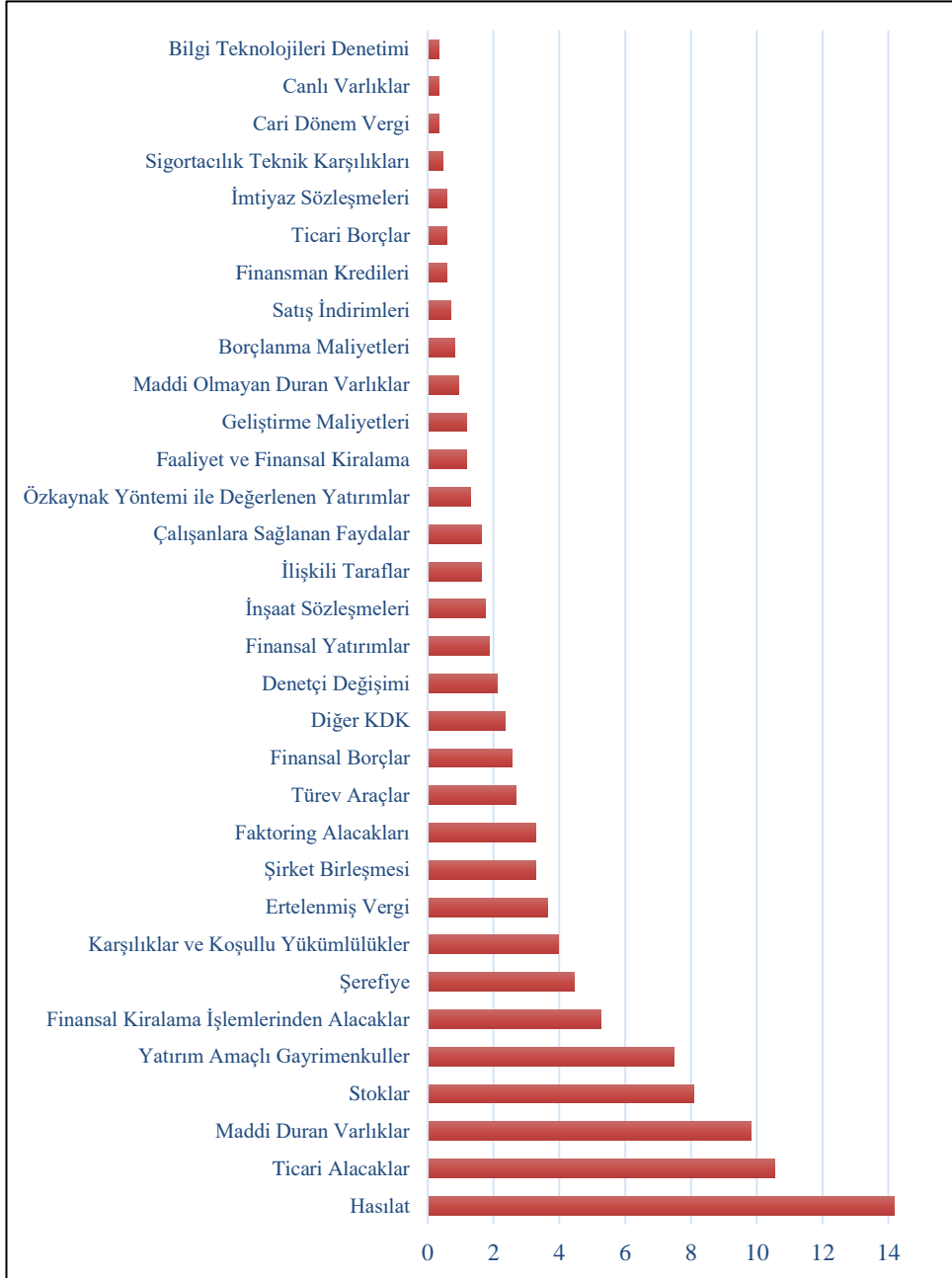
Şirketlerin %41,6'sı mevcut denetim firması ile 1 yıl, %19,5'i 2 yıl, %9,5'i 3 yıl, %12'si 4 yıl, %17,4'ü ise 5 yıl ve üzeri süreyle çalışmaktadır. Şirketlerin %80,1'i denetim firması ile ilk defa çalışmaktadır. Çalışılan farklı denetim firması sayısı incelendiğinde şirketlerin %40,4'ü 2 tane, %33,7'si 3 tane, %16,2'si 1 tanedir. 4 tane ve üzeri farklı firma ile çalışanların oranı 9,7'dir.

Denetçi raporlarının (500 tane) %89,4'ünde olumlu, %9,2'sinde şartlı ve %1,4'ünde de görüş bildirmekten kaçınma şeklinde görüş verilmiştir.

KDK sayıları incelendiğinde şirketlerin %9,8'nin denetçi raporunda KDK olmadığı görülmüştür.%39'unda 1 tane, %28,4'ünde 2 tane, %15,4'ünde 3 tane, %3,8'inde 4 tane, %2,6'sında 5 tane ve %1'inde 6 tane KDK vardır.

Kilit denetim konularının dağılımı Grafik 1'de verilmektedir.

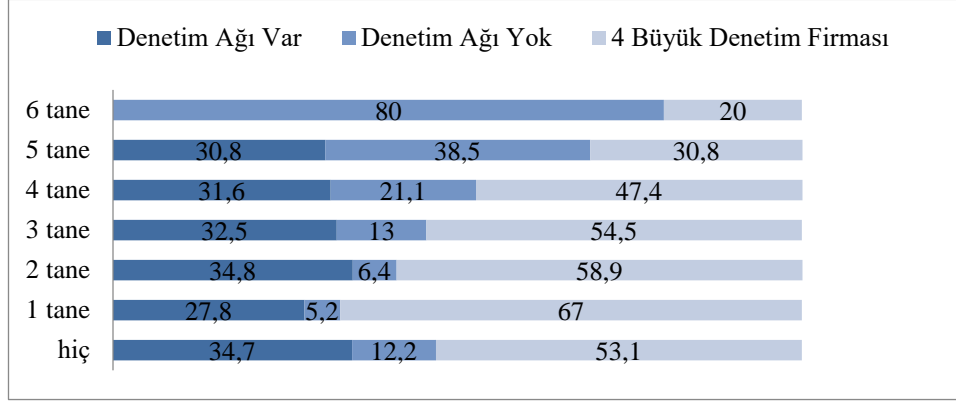
Grafik - 1: Kilit Denetim Konularının Dağılımı (%)

Kilit denetim konularının oransal dağılımı incelendiğinde sırasıyla hasılat, ticari alacaklar, maddi duran varlıklar, stoklar ve yatırım amaçlı gayrimenkuller üzerinde

yoğunlaştığı görülmektedir. En az yer bulan kilit denetim konuları bilgi teknolojileri denetimidir.

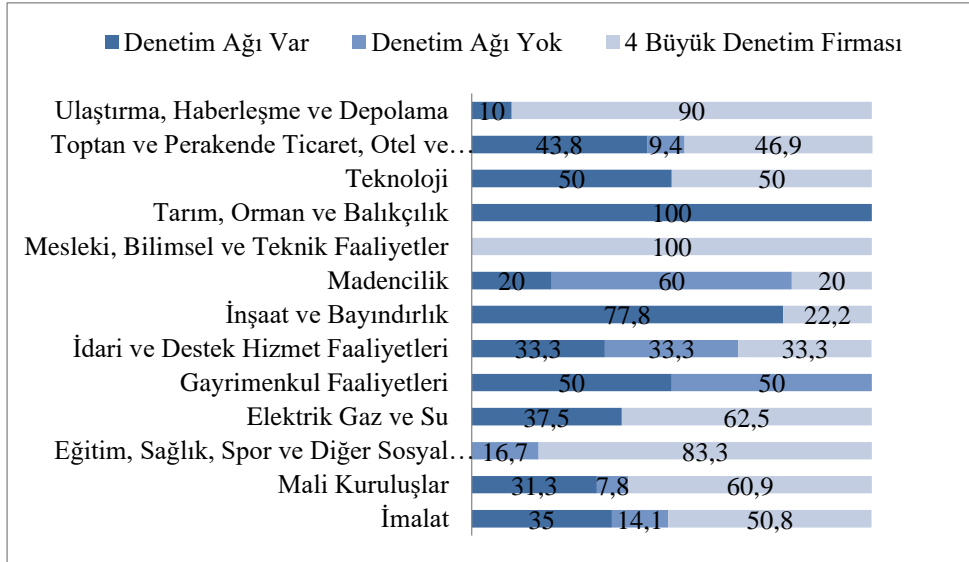
Grafik -2: 4 Büyük Denetim Firması ve Denetim Ağına Göre KDK Sayıları (%)

Denetim ağına göre KDK sayıları incelendiğinde, bildirilen KDK sayısı arttıkça 4 büyük denetim firmasının payının azaldığı ve 6 KDK bildirilen denetçi raporlarının büyük oranının (%80), denetim ağı olmayan denetim firmaları tarafından sunulduğu görülmektedir.

Sektöre göre şirketlerin denetim faaliyetlerini yürüten denetim firmalarının uluslararası işbirliği olan, olmayan ve 4 büyük denetim firması olmasına göre oransal dağılımı Grafik 3'de verilmektedir.

Grafik - 3: Sektöre Göre 4 Büyük Denetim Firması ve Denetim Ağı Dağılımı (%)

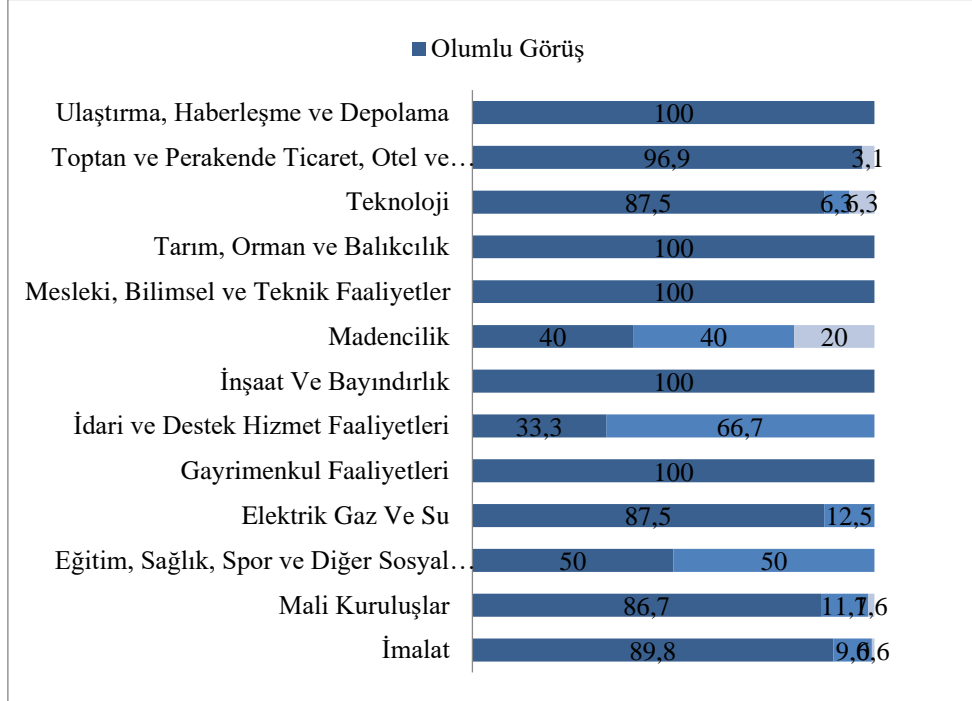

BİST'te yer alan 13 sektörün 6'sında yer alan şirketlerin çoğunun denetim faaliyetlerini 4 büyük denetim firması yürütmektedir. 4 büyük denetim firması sadece tarım orman ve balıkçılık ile gayrimenkul faaliyetleri sektöründe denetim faaliyeti yürütmemektedir. Denetim ağı olan firmaların, inşaat ve bayındırlık sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin

çoğunun; teknoloji ve gayrimenkul faaliyetleri sektöründe yer alan işletmelerin ise yarısının denetim faaliyetlerini yürüttüğü görülmektedir. Stratejik işbirliği/denetim ağı olmayan denetim firmalarının yoğunlaştığı sektör ise madencilik sektörüdür

Rapor türlerinin sektöre göre dağılımı Grafik 4'teki gibidir;

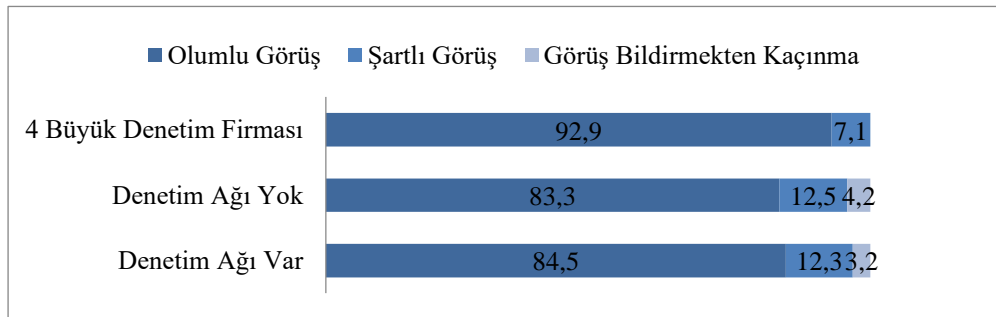
Grafik - 4: Sektöre Göre Görüş Türleri(%)

Grafik 4 incelendiğinde denetçi raporlarında şartlı görüşün en çok verildiği sektörler sırasıyla idari ve destek hizmet faaliyetleri, eğitim, sağlık, spor ve diğer sosyal hizmetler ve madencilik sektörleri olduğu görülmektedir.

Denetçi raporlarının görüş türlerinin 4 büyük denetim firması ve denetim ağına göre oransal dağılımı Grafik 5'te verilmektedir.

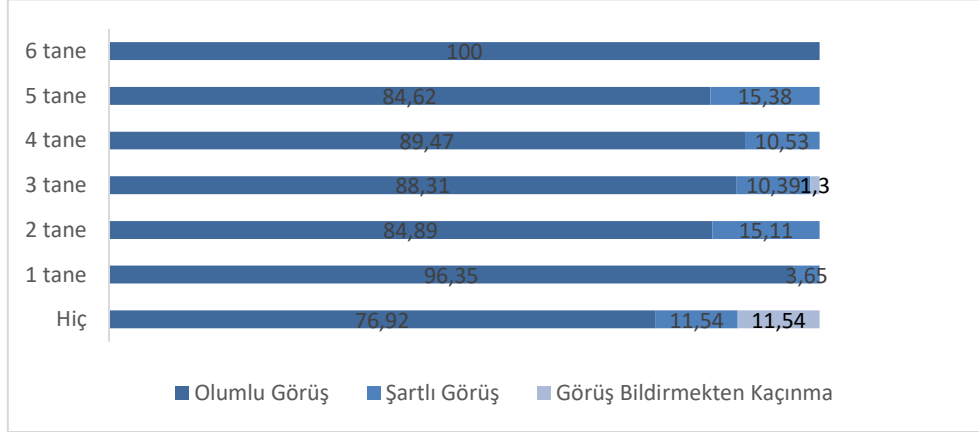
Grafik - 5: 4 Büyük Denetim Firması ve Denetim Ağına Göre Görüş Türleri (%)

Grafik 5 incelendiğinde 4 büyük denetim firmasının denetçi raporlarında daha az şartlı görüş bildirdiği ve görüş bildirmekten kaçınma görüşüne denetçi raporlarında hiç yer vermediği dikkat çekmektedir.

KDK sayılarına göre olumlu ve şartlı görüş rapor dağılımları Grafik 6'da verilmektedir.

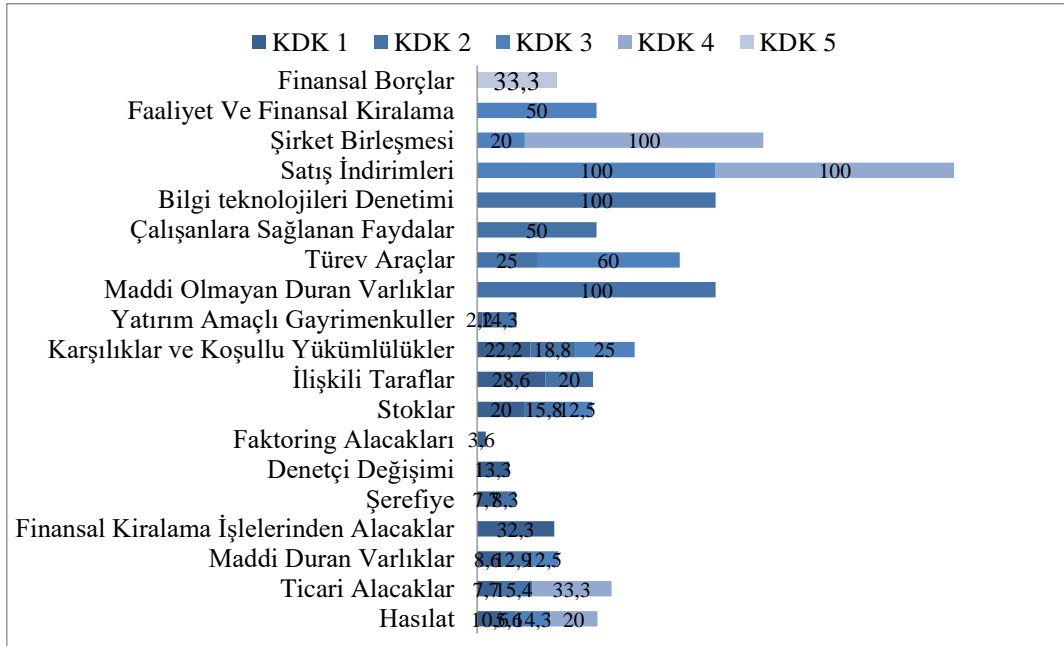
Grafik - 6: Görüş Türlerine Göre KDK Sayıları (%)

Şartlı görüş verilen denetçi raporlarında, KDK sayılarının 2 ve 5 tanede yoğunlaştığı görülmektedir. Görüş bildirmekten kaçınma görüşü verilen raporların %1,3'ünde (1 Adet denetçi raporu) 3 tane KDK açıklandığı tespit edilmiştir.

Şartlı görüş verilen denetçi raporlarında verilen KDK'nın, KDK sırasına göre oransal dağılımı Grafik 7'de verilmektedir. Her bir KDK için oranların kalan kısmını olumlu görüş oluşturmaktadır.

Grafik - 7: KDK'nın KDK Sırasına Göre Şartlı Görüş Denetim Raporlarındaki Dağılımı (%)

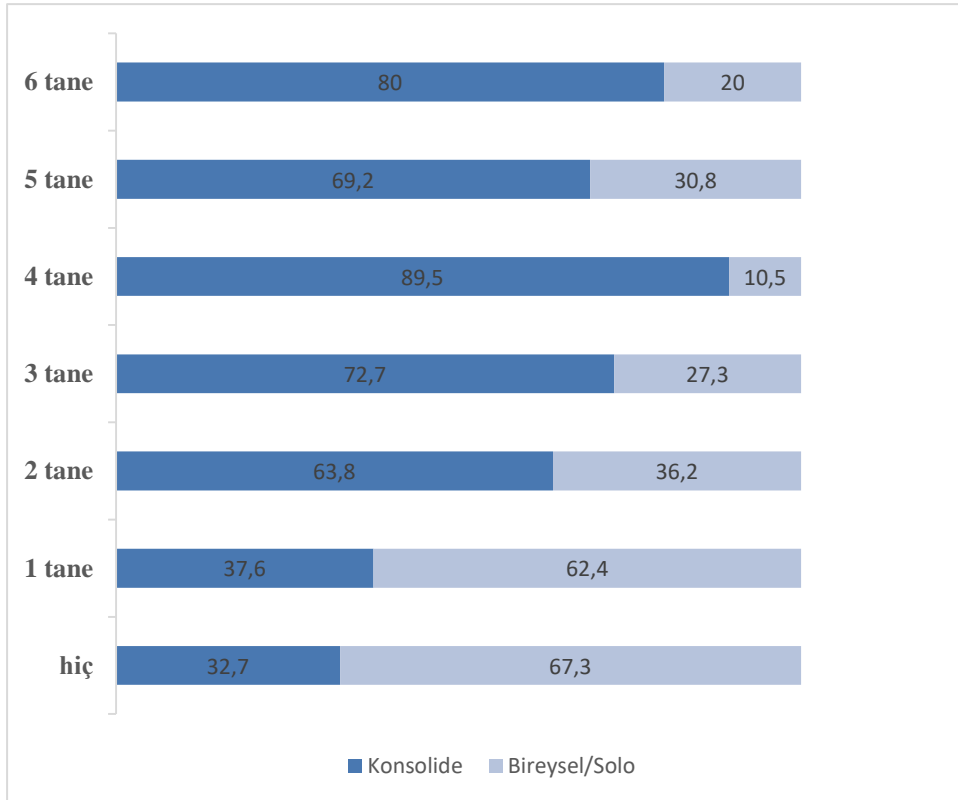

Grafik 7 incelendiğinde şartlı görüş denetçi raporunda ele alınan 1. sıradaki KDK'nın finansal kiralama işlemlerinden alacaklar, ilişkili taraflar, karşılıklar ve koşullu yükümlülükler; 2. sıradaki KDK'nın bilgi teknolojileri denetimi, maddi olmayan duran varlıklar, çalışanlara sağlanan faydalar; 3. Sıradaki KDK'nın türev araçlar, faaliyet ve finansal kiralama olduğu görülmektedir. Şartlı görüş bildirilen raporların %11,54'ünde (Grafik 6) hiç KDK belirtilmemiştir.

Grafik-6'da tespit edilen, 3 tane KDK'nın bildirildiği 1 tane görüş bildirmekten kaçınma denetçi raporunun ayrıntısına bakıldığında ise sırasıyla hasılat, stoklar ve maddi duran varlıklar konularına yer verilmiş olduğu görülmüştür.

Finansal tablo sunum türlerine göre KDK sayıları göre Grafik 8'de verilmektedir.

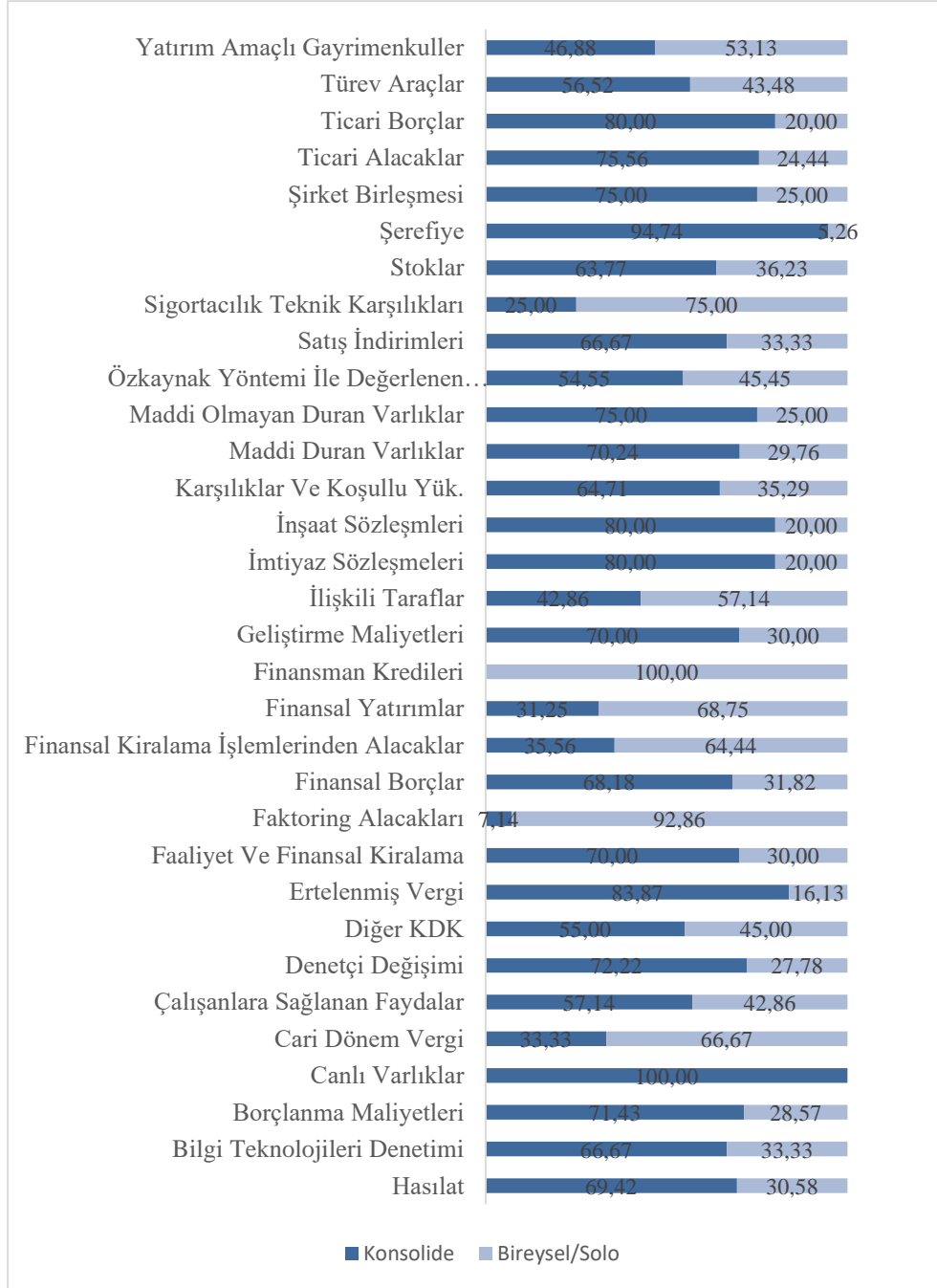
Grafik - 8: Finansal Tablo Sunum Türüne Göre KDK Sayıları (%)

Grafik incelendiğinde, hiç KDK bildirilmeyen ve 1 tane KDK bildirilen raporların çoğunun solo finansal tablolar olduğu görülmektedir. 2'den fazla KDK olan raporların çoğu da konsolide finansal tablolara aittir.

KDK'nın finansal tablo sunum türlerine göre oransal dağılımı Grafik 9'da verilmektedir.

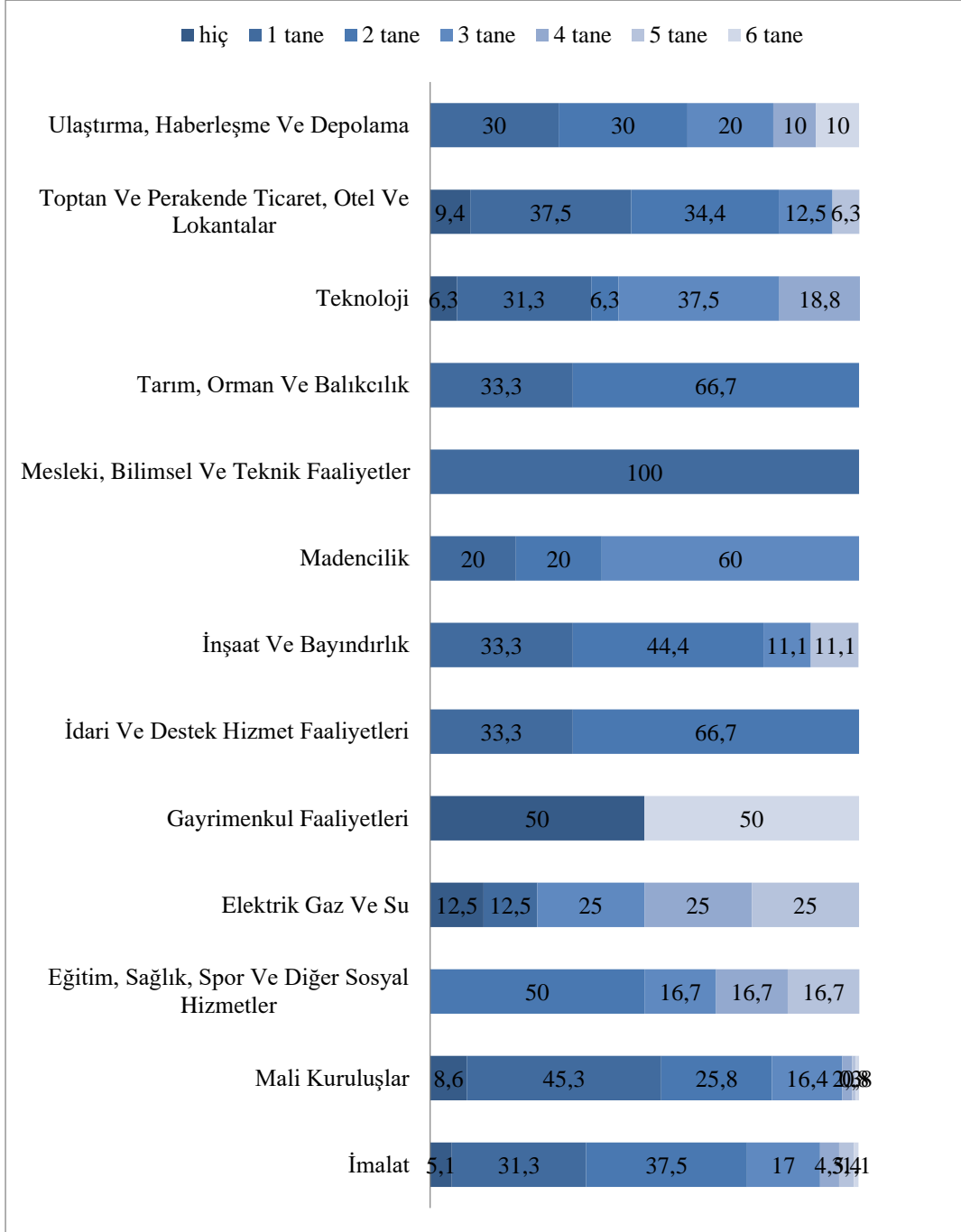
Grafik - 9: Finansal Tablo Sunum Türüne Göre KDK (%)

Finansal tablo sunum türüne göre KDK incelendiğinde solo finansal tablolarda finansman kredileri, factoring alacakları, sigortacılık teknik karşılıkları, finansal yatırımlar, cari dönem vergi, finansal kiralama işlemlerinden alacaklar, ilişkili taraflar ve yatırım amaçlı gayrimenkuller konularında, konsolide tablolara göre daha çok KDK bildirildiği görülmektedir. Konsolide finansal tablolarda ise diğer KDK solo finansal tablolara göre daha çok bildirilmiştir.

Sektöre göre KDK sayılarının oransal dağılımı Grafik 10'da verilmektedir.

Grafik -10: Sektöre Göre KDK Sayıları (%)

Sektörlerin kendi içindeki KDK sayılarının dağılımı incelendiğinde, imalat sektöründe 2 tane KDK, mali kuruluşlar sektöründe 1 tane KDK'nın daha fazla olduğu görülmektedir.

KDK'nın sektöre göre oransal dağılımı Tablo 4'te yer almaktadır

Tablo 4: KDK'nın Sektöre Göre Dağılımı

	İmalat	Mali Kuruluşlar	Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler	Elektrik Gaz ve Su	Gayrimenkul Faaliyetleri	İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	İnşaat ve Bayındırlık
Bilgi Teknolojileri Denetimi		50					
Borçlanma Maliyetleri	85,71			14,29			
Canlı Varlıklar	33,33						
Cari Dönem Vergi	100						
Çalışanlara Sağlanan Faydalar	30,77	69,23					
Denetçi Değişimi	46,67	13,33	6,67	20			
Diğer KDK	25	40		10			
Ertelenmiş Vergi	51,61	16,13		16,13			3,23
Faaliyet ve Finansal Kiralama	25	75					
Faktoring Alacakları		100					
Finansal Borçlar	50	25		10			
Finansal Kiralama İşlemlerinden Alacaklar	4,55	90,91					
Finansal Yatırımlar	7,14	78,57		7,14			
Geliştirme Maliyetleri	33,33						
Hasılat	57,52	10,62	5,31		0,88	1,77	
İlişkili Taraflar	30,77	38,46				7,69	7,69
İmtiyaz Sözleşmeleri		33,33		33,33			
İnşaat Sözleşmeleri	9,09	27,27			9,09		54,55
Karşılıklar ve Koşullu Yükümlülükler	41,38	31,03	10,34	3,45			
Maddi Duran Varlıklar	57,14	10,71		3,57	1,19	1,19	1,19
Maddi Olmayan Duran Varlıklar	50,00	12,50	37,50				
Özkaynak Yöntemi ile Değerlenen Yatırımlar	27,27	54,55					
Satış İndirimleri	40,00						
Sigortacılık Teknik Karşılıkları		100					
Stoklar	57,81	21,88	3,13				3,13
Şerefiye	41,67	29,17		4,17	4,17		
Şirket Birleşmesi	56	28		4			
Ticari Alacaklar	68,60	12,79		1,16	1,16	1,16	2,33
Ticari Borçlar	60	20					
Türev Araçlar	28,57	57,14		7,14			
Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller	20,97	58,06					8,06

Tablo 4 (Devamı): KDK'nın Sektöre Göre Dağılımı

	Madencilik	Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	Tarım, Orman ve Balıkçılık	Teknoloji	Toptan ve Perakende Ticaret, Otel ve Lokantalar	Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama
Bilgi Teknolojileri Denetimi					50	
Borçlanma Maliyetleri						
Canlı Varlıklar			66,67			
Cari Dönem Vergi						
Çalışanlara Sağlanan Faydalar						
Denetçi Değişimi					13,33	
Diğer KDK					15	10
Ertelenmiş Vergi				3,23	3,23	6,45
Faaliyet ve Finansal Kiralama						
Faktoring Alacakları						
Finansal Borçlar					15	
Finansal Kiralama İşlemlerinden Alacaklar					4,55	
Finansal Yatırımlar	7,14					
Geliştirme Maliyetleri				66,67		
Hasılat	3,54	0,88	0,88	7,96	7,08	3,54
İlişkili Taraflar						15,38
İmtiyaz Sözleşmeleri						33,33
İnşaat Sözleşmeleri						
Karşılıklar ve Koşullu Yükümlülükler					3,45	10,34
Maddi Duran Varlıklar	3,57		2,38		13,10	5,95
Maddi Olmayan Duran Varlıklar						
Özkaynak Yöntemi ile Değerlenen Yatırımlar				9,09	9,09	
Satış İndirimleri				60		
Sigortacılık Teknik Karşılıkları						
Stoklar	4,69			6,25	3,13	
Şerefiye					16,67	4,17
Şirket Birleşmesi				4,00	8,00	
Ticari Alacaklar				5,81	6,98	
Ticari Borçlar				20,00		
Türev Araçlar						7,14
Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller	1,61			1,61	9,68	

Tablo 4 dikey olarak incelendiğinde, imalat ve mali kuruluşlar sektörü KDK çeşitliliğinin en çok olduğu sektörlerdir. İmalat sektöründe sadece 2 konu (bilgi teknolojileri denetimi ve imtiyaz sözleşmeleri) KDK olarak yer almamaktadır. İmalat sektöründe yer alan alt sektörlerin fazlalığı da bu durumun bir sebebi olarak görülebilir. Mali kuruluşlar

sektöründe ise 5 konu (borçlanma maliyetleri, canlı varlıklar, cari dönem vergi, geliştirme maliyetleri ve satış indirimleri) KDK olarak hiç bildirilmemiştir.

Tablo 4 yatay olarak incelendiğinde ise, bilgi teknolojileri denetimi konusu sadece mali kuruluşlar ve toptan ve perakende ticaret, otel ve lokantalar sektörü; satış indirimleri ve geliştirme maliyetleri konuları sadece imalat ve teknoloji sektörlerinde yer alırken ağırlıklı olarak da teknoloji sektöründe ele alınmıştır. KDK olarak toplam içinde en çok sunulan hasılatın ise, sadece iki sektörde (elektrik, gaz ve su ile inşaat ve bayındırlık) yer almadığı görülmektedir.

6. SONUÇ

Çalışmada BİST'te yer alan 500 şirketin, KDK sayısı, finansal tablo sunum türü, mevcut denetim firması ile çalışma süresi, denetim ağı, görüş türleri, şirketlerin çalıştıkları farklı denetim firmalarının sayısı ve mevcut denetim firmasıyla önceden çalıştıkları sürelerle ait veriler 2009-2017 yılları arasındaki denetçi raporlarından elde edilmiştir. Sektöre yapılan frekans analizlerinde KAP'ta yapılan sektörel sınıflandırma esas alınarak 400 şirketin verileri kullanılmıştır. Benzer içerik ve başlık taşıyan KDK sınıflandırılarak 32 KDK oluşturulmuştur. Ayrıca denetim firmaları; 4 büyük denetim firması, denetim ağı var olan ve olmayan firmalar olmak üzere 3'e ayrılmıştır. Çalışmanın bulguları aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

Genel Bulgular:

- Sektör sınıflandırmasına göre BİST'te işlem gören şirketlerin çoğu imalat ve mali kuruluşlar sektöründe yer almaktadır. En az şirketin yer aldığı sektör, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler sektörüdür.
- Şirketlerin yarısından fazlasının finansal tablo sunum türü konsolide finansal tablodur ve yine yarısından fazlasının denetim faaliyetleri 4 büyük denetim firması tarafından yürütülmektedir. Denetim firmalarının sadece %9,7'si yerel denetim firmasıdır.
- Mevcut denetim firması ile 5 yıl ve üzeri çalışan şirket sayısının oranı %17,4 iken şirketlerin %80,1'i 2017 yılında denetim faaliyetini yürüten firma ile ilk defa çalışmaktadır. 2-3 tane farklı denetim firması ile çalışan şirketlerin oranı %74,1'dir. Denetim firmaları, denetim çalışması yürüttükleri şirketlere, son on yıl içinde yedi yıldan fazla hizmet verememekte, tekrar hizmet vermeleri için üç yıl geçmesi gerekmektedir (Resmi Gazete [RG], 2012, Sayı: 28509, 26/ç). Mevcut denetim firmasıyla 1-2 yıl süre ile çalışan şirketlerden bazıları, bağımsız denetimde rotasyon uygulaması gereği, daha önce çalıştıkları denetim firmalarıyla çalışmaya üç yıl ara verilmesinden kaynaklanmaktadır.
- Denetçi raporlarındaki görüş türlerinin neredeyse tamamı olumlu görüştür. Şartlı görüş oranı %9,2 ve görüş bildirmekten kaçınma oranı ise %1,4'tür. Denetçi raporlarında en çok 1-2 tane KDK sayısına yer verilmiştir. BDS 701'e göre, denetçinin en az bir kilit denetim konusu belirleyememesi çok istisnai bir

durumdur. Ancak kilit denetim konularının en fazla kaç tane olacağı hakkında standartta bir sınırlama yer almamaktadır. Kilit denetim konularının sayısı, işletmenin büyüklüğünden ve karmaşıklığından, faaliyetleri ile çevresinin niteliğinden ve denetimin durum ve gerçeklerinden etkilenebilmektedir. Ancak, kilit denetim konularının çok fazla olması da, bildirilen konuların denetimde en çok önem arz eden konular olduğu düşüncesine aykırılık teşkil edebilecektir. (BDS 701, A.30).

- En fazla belirtilen ilk 10 KDK, sırasıyla hasılat, ticari alacaklar, maddi duran varlıklar, stoklar, yatırım amaçlı gayrimenkuller, finansal kiralama işlemlerinden alacaklar, şerefiye, karşılıklar ve koşullu yükümlülükler, ertelenmiş vergi ve şirket birleşmesidir. En az bilgi teknolojileri denetimi konusudur. Birleşik Krallık'ta kilit denetim konuları olarak açıklanan konuların genellikle, varlıklarda değer düşüklüğü, vergi, şerefiye değer düşüklüğü, yönetimin kontrole engel olması, hasılatın muhasebeleştirilmesinde hileler konularında olduğu tespit edilmiştir (EY,2016,s.4;Mazars, 2016,s.8). Mazars(2016,s.8) ertesini dönem, yine Birleşik Krallık'ta yaptığı çalışmada en çok bildirilen ilk dört KDK'yı, varlıklar (değer düşüklüğü), karşılıklar, vergiler ve hasılat (hile dışında) olduğunu tespit etmiştir. KPMG'nin (2017,s.2) ASX 500'de yer alan 56 şirketin 2016 denetçi raporlarını incelediği çalışmada ise, en çok bildirilen KDK sırasıyla, şerefiye ve maddi olmayan duran varlıkların net defter değeri ve değer düşüklüğü, şirket birleşmeleri, hasılat ve vergi olarak ortaya çıkmıştır. XRB & FMA (2017) tarafından Yeni Zelanda'da yapılan çalışmada, ise raporlarda en çok bildirilen ilk dört KDK sırasıyla, şerefiye ve maddi olmayan duran varlıklarda değer düşüklüğü, maddi duran varlıklarda değerlendirme, hasılat ve yatırım yapılan şirketler ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. ACCA tarafından yapılan çalışmalarda (2017, 2018b), Malezya'da raporlarda en çok bildirilen ilk dört KDK sırasıyla, hasılat (hile hariç), alacaklarda değer düşüklüğü, şerefiye ve maddi olmayan duran varlıklarda değer düşüklüğü, stokların değerlendirilmesi; Singapur'da ise alacaklarda değer düşüklüğü, stokların değerlendirilmesi, hasılat (hile hariç) ve şerefiye ve maddi olmayan duran varlıklarda değer düşüklüğü olarak tespit edilmiştir. En çok bildirilen KDK'da sıralamanın şirkete özgü koşullar dışında, şirketin faaliyet gösterdiği piyasadan da etkilendiği söylenebilir. Yeni Zelanda'da ilk sıralarda yer alan KDK arasında şerefiye ve maddi olmayan duran varlıklarda değer düşüklüğü, yatırım yapılan şirketler olması, bu piyasada şirket birleşmelerinin çok olmasından kaynaklanmaktadır.

Hasılat, diğer çalışmalarda da en çok bildirilen KDK arasındadır. Türkiye genelinde oran olarak ilk sırada yer alırken diğer çalışmalarda 3 ve daha sonraki sıralarda yer aldığı görülmektedir. Hasılatın tüm KDK sıralarında yer alarak önemli bir konu olması, hasılatın her sektördeki şirketlerin finansal tablolarındaki bütün kalemlere etki eden ve ana faaliyet konusu ile ilgili önemli bir denetim alanı olması ile açıklanabilir (KPMG, 2017, s.2).

Diğer çalışmalarda genellikle en çok bildirilen ilk dört KDK sıralanmış ve değer düşüklüğü konusu her bir varlık kalemi için ayrıca gösterilemeyip varlıklar için değer düşüklüğü konusu olarak tek bir kalemde ele alınmıştır. Bu çalışmada en çok bildirilen

KDK arasında yer alan, ticari alacaklar, maddi duran varlıklar, stoklar, yatırım amaçlı gayrimenkuller, finansal kiralama işlemlerinden alacaklar gibi KDK daha çok bu varlıkların değer düşüklüğü ile ilgilidir. Karşılaştırma yapma açısından bu konular da bir başlıkta toplanabilir. Böyle bir durumun varlığında, bu çalışma için varlıklarda değer düşüklüğünden daha sonra gelen en çok bildirilen KDK şerefiye, karşılıklar ve koşullu yükümlülükler, ertelenmiş vergi ve şirket birleşmesi olarak ortaya çıkar. Ancak çalışmanın amacına yönelik olarak KDK ayrıntılı bir şekilde sınıflandırılarak ele alınmıştır

4 Büyük Denetim Firması ve Denetim Ağı:

- 4 büyük denetim firması, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler sektörünün tamamının, ulaştırma, haberleşme ve depolama sektörünün %90'ının, eğitim, sağlık, spor ve diğer sosyal hizmetler sektörünü %83,3'ünün, elektrik, gaz ve su sektörünün %62,5'inin, mali kuruluşlar sektörünün %60,9'unun ve imalat sektörünün %50,8'inin denetim faaliyetlerini yürütmektedir. Yerel denetim firmalarının %60 ile madencilik sektöründe yoğunlaştığı ortaya çıkmıştır. Uluslararası işbirliği olan denetim firmaları ise tarım, orman ve balıkçılık sektörünün tamamının ve inşaat ve bayındırlık sektörünün %77,8'inde faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir.
- Satış indirimleri, sigortacılık teknik karşılıkları ve bilgi teknolojileri denetimi konularını sadece 4 büyük denetim firması ele almıştır. Finansal kiralama işlemlerinden alacaklar, çalışanlara sağlanan faydalar, türev araçlar konularının hemen hemen tamamını yine 4 büyük denetim firması ele almıştır. Canlı varlıklar konusu ise sadece uluslararası işbirliği/denetim ağı olan denetim firmaları tarafından ele alınmıştır.

Bildiren KDK Sayısı ile Denetim Ağı:

- 4 büyük denetim firmasının raporlarda diğer denetim firmalarına göre daha az KDK sayısı belirttiği tespit edilmiştir. Raporlarda KDK sayısı arttıkça 4 büyük denetim firmasının payının azaldığı ortaya çıkmıştır. 5 ve 6 tane KDK sayısı belirten denetim firmalarının çoğu yerel denetim firmasıdır. Bu durum, 4 büyük denetim firmasının, standartların önerdiği gibi, çok fazla KDK açıklamayarak en çok önem arz eden konulara odaklandığı, az ama öz KDK sayısı ile aykırılık yaratacak durumlardan kaçındığını göstermektedir. Raporlarında hiç KDK bildirilmeyen şirketlerin oranı %9,8'dir. Bu oranın %1,2'si görüş bildirmekten kaçınma görüşünün olduğu denetçi raporlarıdır. Ancak görüş bildirmekten kaçınılan 1 denetçi raporunda 3 tane KDK belirtilmiştir. BDS 705Bağımsız Denetçi Raporunda Olumlu Görüş Dışında Bir Görüş Verilmesi Standardı'na göre görüş vermekten kaçınma durumunda, mevzuat tarafından aksi öngörülmediği sürece, denetçi raporunda KDK bölümüne yer verilmemelidir (BDS 705, prgf.29 ; BDS 701, prgf.5).³Görüş bildirmekten kaçınılan raporlarda, KDK bildirilmemesi gerekirken,

³Bunun nedeni BDS 705'te (prgf. A26), böyle bir durumun, bir bütün olarak finansal tablolar hakkında verilen görüş açısından tutarsızlık oluşturacak olması şeklinde açıklanmıştır. Bu tutarsızlığın nedeni, görüş vermekten kaçınmaya

ilgili denetçi raporunda 3 KDK'ya yer verilmiş olması, BDS'ye aykırılık oluşturmaktadır.

- ACCA'nın(2018b, ss. 15-17) Malezya ve Singapur'u karşılaştırmalı olarak incelediği çalışmada, ortalama KDK sayıları birbirine yakın çıkmıştır. Malezya'da 2,09 ve Singapur'da 2,3 olarak tespit edilmiştir. İki ülke birlikte değerlendirildiğinde, 1 (%35) ve 2 (%36) tane KDK sayısının bildirildiği denetçi raporlarının oranı %71, 3 tane KDK sayısının bildirildiği raporların oranı %16, 4 tane KDK sayısı bildirimiminin (%9), 5'ten fazla veya hiç KDK sayısı bildirmeyenlerin ise toplam %4'lük bir oranda olduğu tespit edilmiştir. ACCA tarafından 11 ülkede yapılan bir diğer çalışmada (2018a, s.17), denetçi raporu başına ortalama KDK sayısı 1,9 ile en düşük Nijerya'da, en yüksek ise 4,1 ile Birleşik Krallık'ta gerçekleştiği ve KDK sayılarının genel olarak 2 ile 3 arasında yer aldığı tespit edilmiştir. Birleşik Krallıkta KDK sayısının çok olması, 2013 yılında Finansal Raporlama Konseyi (FRC)'nin uygulamaları ile ilişkili olmakla beraber takip eden yıllarda KDK sayılarında azalma olmuş, standardın uygulandığı ikinci yıl ortalama 3,9 KDK sayısına düşmüştür (ACCA,2018a,17;ACCA,2018b,s.17). XRB & FMA (2017) tarafından yapılan çalışmada Yeni Zelanda'da yapılan çalışmada da 4 büyük denetim firmalarından, Deloitte, KPMG, PwC tarafından sunulan denetçi raporlarında ortalama 2, EY tarafından sunulanlarda ise ortalama 3 KDK bildirildiği tespit edilmiştir. Düzenleyicilerin denetimde en çok önem arz eden konulara odaklanılmasına teşvik etmesi, fazla KDK sayısının en çok önemli olaylara odaklanılması noktasında aykırılık teşkil edeceği uyarısı ile ilgilidir (ACCA,2018a, s. 17). Bu çalışmada da, diğer çalışmalarda tespit edilen ortalamalara yakın sayıda KDK bildiren denetim firmaları daha çok 4 büyük denetim firmasıdır.

Denetçi Raporu Görüş Türleri ve Sektörler:

- Sektörlerin rapor görüş türlerinin çoğu olumlu görüştür. Şartlı görüşün diğer görüş türlerinden daha fazla olduğu sektör idari ve destek hizmet faaliyetleri sektörüdür.
- Öte yandan şartlı görüşü en az veren denetim firmaları 4 büyük denetim firması iken 4 büyük denetim firmasının hiçbir raporda görüş bildirmekten kaçınma görüşünü bildirmemesi dikkat çekicidir.
- Şartlı görüş verilen denetçi raporlarında ise KDK sayılarının 2-5 tane arasında yoğunlaştığı ortaya çıkmıştır. Şartlı görüş verilen denetçi raporlarında yer almayan KDK, maddi olmayan duran varlıklar, inşaat sözleşmeleri, sigortacılık teknik karşılıkları, özkaynak yöntemi ile değerlendirilen yatırımlar, ertelenmiş vergi, finansman kredileri, finansal yatırımlar, canlı varlıklar, borçlanma maliyetleri, geliştirme maliyetleri, imtiyaz sözleşmeleri ve ticari borçlardır.

neden olan konu yanında, kilit denetim konusu bildirilmesinin finansal tabloların bu konular açısından, içinde bulunulan şartlara göre daha güvenilir olduğu şeklinde anlaşılabilir olması olarak ifade edilmiştir (BDS 705, prgf. A26).

Finansal Tablo Sunum Türleri ve KDK Sayıları:

- Hiç KDK bildirilmeyen ve sadece 1 KDK bildirilen raporların çoğu solo finansal tablolar iken, 2 ve daha fazla KDK yer alan raporların çoğu konsolide finansal tablolardır. Bu durum, konsolide finansal tablolarda daha fazla faaliyet konusu olmasından kaynaklanabilir. Solo finansal tablolarda KDK, finansal yatırımlar, finansal kiralama işlemlerinden alacaklar gibi finansal konularda yoğunlaşırken diğer konuların yarısından fazlası konsolide tablolarda yer almaktadır.

Sektöre Göre KDK Sayısı ve Alt Başlıkları

- İmalat sektöründe KDK sayılarının dağılımında ağırlıklı olarak 2, mali kuruluşlarda 1 tane KDK belirtildiği ortaya çıkmıştır.
- Satış indirimleri ve geliştirme maliyetleri konusunun en çok yer aldığı sektör teknoloji; canlı varlıklar konusunun çoğunluğu tarım, orman ve balıkçılık; inşaat sözleşmeleri konusunun yarısından fazlası inşaat ve bayındırlık yer alırken kalan KDK'nın çoğunluğu imalat ve mali kuruluşlar sektöründe

Çalışmada, Türkiye'de kilit denetim konularının sunulduğu ilk yıla ilişkin anakütle ele alınarak analiz yapılmış ve diğer ülkelerde yapılan çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Çalışma, anakütleyi temsil eden tüm birimleri ele aldığı için, ulaşılan bulguların literatüre önemli ölçüde katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışmada KDK'ya ilişkin analizler sektör ve denetim firmalarının ağırları açısından ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu nedenle, şirket yönetimlerine, sektörlerle, denetçilere, denetçi raporlarını kullananlara ve bağımsız denetim faaliyetlerini yürütülmesinde yetkili olan üst kurul KGK'ya faydalı olması beklenmektedir. Gelecek çalışmalarda KDK'nın içerik analizleri yapılarak, aynı başlık altında sunulan KDK'nın neden denetimde en önemli konular olarak belirlendiği tespit edilebilir.

KAYNAKÇA

ACCA.(2017). Embracing Transparency Enhancing Value: A First Year Review of the Enhanced Auditor's Report in Singapore https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/audit/pi-singapore-embracing-transparency-enhancing-%20value.pdf (erişim tarihi:14.09.2018).

ACCA. (2018a). Key Audit Matters: Unlocking The Secrets of the Audit, https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/professional-insights/Key-audit-matters/pi-key-audit-matters.pdf(erişim Tarihi: 14.09.2018).

ACCA. (2018b). Enhanced Auditors' Report A review of first-year implementation experience in Malaysia, https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/professional-insights/Enhanced-Auditor-Reporting/pi-EAR-STUDY-malaysia.pdf (erişim Tarihi: 14.09.2018).

Asare, S.K. & Wright, A.M. (2012). Investors', Auditors' and Lenders' Understanding of the Message Conveyed by the Standard Audit Report on the Financial Statements, *Accounting Horizon*, June 2012, 26 (2), 193-217.

Backof, A.,Bowlin, K. &Goodson, B. (2014). The Impact Of Proposed Changes To The Content Of The Audit Report On Jurors' Assessments Of Auditor Negligence. Yayınlanmamış Çalışma. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2446057(erişim tarihi :27.02.2018).

BDS 701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi Standardı,

Brasel, K.,Doxey, M., Grenier, J. H. &Reffett, A. (2016). Risk Disclosure Preceding Negative Outcomes: The Effects Of Reporting Critical Audit Matters on Judgment of Auditor Liability. *The Accounting Review*, 91 (5), 1345-1362.

Brown, T.,Majors, T. &Peecher, M.. (2015). The Influence of Evaluator Evidence, A Judgment Rule, And Critical Audit Matters On Assessments Of Auditor Legal Liability. Yayınlanmamış Çalışma, University of Illinois at Urbana Champaign.

Chen. L, Jones, K. L.,Michas, P., Lisic L.L., Pawlewicz P. &Pevzner. M.B. (2013). Comments by The Auditing Standards Committee of the Auditing Section of the American Accounting Association on the IAASB Proposal: Improving the Auditor's Report. *American Accounting Association*, 7(1),11-20.

Christensen, B. E.,Glover, S. M. &Wolfe, C. J. (2014). Do Critical Audit Matter Paragraphs in The Audit Report Change Non Professional Investors' Decision To Invest? *Auditing: A Journal of Practice&Theory* 33 (4),71-93.

Church, B.,Davis, S. &McCracken, S. (2008). The Auditors Reporting Model: A Literature Overview and Research Synthesis. *Accounting Horizons*, 22 (1), 69-90.

Czerney, K.,Schmidt, J. &Thompson A. (2014). Does Auditor Explanatory Language in Unqualified Audit Reports Indicate Increased Financial Misstatement Risk?,*The Accounting Review* 89(6), 2115-2149.

Çopur Vardar, Gizem. (2018). Bağımsız Denetçi Raporundaki Değişiklikler Kapsamında Kilit Denetim Konularının Sunulması Üzerine Bir Literatür Araştırması, İşletme Bilimi Kapsamında Sektörel Araştırmalar, İş Dünyasına ve akademiye Yönelik Değerlendirmeler (Ed. Nezihe Tüfekçi), Strategic Research Academy, 201-238.

Deloitte (2017). Kilit Denetim Konuları http://www.denetimnet.net/UserFiles/Kilit_denetim_konular_.pdf (erişim tarihi:10.02.2018).

Djadvarpour, M. &Larsson, J. (2014). The Audit Report - How will The Auditor's Application of ISA 701 Affect The Audit Expectation Gap?,Yayımlanmamış Lisans Tezi. Skövde: Högskolan i Skövde.

Dogan, B. & Arefaine, B. (2017). The Implementation of ISA 701- Key Audit Matters: Empirical Evidence on Auditors' Adjustment in The New Audit Report, yayımlanmamış master tezi. Uppsala University, Department of Business Studies.

Doğan, A. (2018). Bağımsız Denetimde Yeni Bir Yaklaşım: Kilit Denetim Konuları, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20 (1), 65-89.

Doogar, R., Rowe, S. P. & Sivadasan P. (2015). Asleep At the Wheel (Again)? Bank Audits During The Lead-Uptothe Financial Crisis. Contemporary Accounting Research, 32 (1), 358–391.

EY. (2016). Enhanced Auditor's Reporting: Assurance- Special Edition. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-enhanced-auditors-reporting/\\$FILE/EY-enhanced-auditors-reporting.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-enhanced-auditors-reporting/$FILE/EY-enhanced-auditors-reporting.pdf) (erişim tarihi: 20.02.2018).

Gökgöz, A. (2018). Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi ve Borsa İstanbul'da İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir Araştırma, Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 4 (2), 126-138.

Gutierrez E., Minutti-Meza M., Tatum K. W. & Vulcheva M. (2015). Consequences of Changing the Auditor's Report: Early Evidence from the U.K., Singapur Management University Seminar Series, 2015.

Kachelmeier, S. J., Schmidt, J. J. & Valentine, K. (2015). The Disclaimer Effect Of Disclosing Critical Audit Matters in The Auditor's Report. Basılmamış Çalışma, The University at Texas at Austin.

KAP, <https://www.kap.org.tr/tr/>(erişim tarihi: 01.09.2018).

Kostova, S. (2016). Opportunities for Enhancing Informative Value of Audit Reports, Проблемитеоріїтаметодологіїбухгалтерськогообліку, контролю і аналізу (Theory and Methodology of Accounting, Control and Analysis), 1, 113-121.

Köhler, A.G., Ratzinger- Sakel, N.V.S. & Theis, J.C. (2016). The Effect Of Key Audit Matters on the Auditor's Report's Communicative Value: Experimental Evidence from Investment Professionals and Non-professional Investors. International Symposium on AuditResearch (ISAR 2016).

KPMG. (2015). KPMG. (2015). The New Auditor's Report: Greater Transparency, More Relevant. <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/cn/pdf/en/2016/12/the-new-auditor-report.pdf> (erişim tarihi: 20.02.2018).

KPMG. (2017). Key Audit Matters : Auditor's Report Snapshot, <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/au/pdf/2017/key-audit-matters-auditor-report-28-march-2017.pdf>(erişim Tarihi: 20.09.2018).

Lennox C. S.,Schmidth, J. J. &Thompson, A. M.. (2016). Is The Expanded Model Of Audit Reporting Informative To Investors? Evidence from UK, 2016 International Symposium on Audit Research (ISAR 2016).

Long, C.,Jones, K. L., LingLei, L., Michas, P., Pawlewicz, R. &Pevzner, M. B. (2013). Comments by the Auditing Standards Committee of the Auditing Section of the American Accounting Association on the IAASB Proposal: Improving the Auditor's Report. *Current Issues in Auditing*, 7(1), C11-C20.

Lundgren L. &Oldenborg M. (2016). The Public Interest Paradox of The Swedish Auditing Profession: A Quantitative Study of Potential Effects Of Swedish Auditing Profession, basılmamış tez, UMEÅ Universitet, Umea School of Business and Economics.

Maroun, W. &Atkins, J. (2014). Section 45 of Auditing Profession Act: Blowing the Whistle for Auditing Qulaity?,*The British Accounting Review*, 46,248-263.

Mazars. (2016). Overview of the New Auditor's Audit Report Under The ISAs,file:///C:/Users/%C4%B0zzet/Downloads/Mazars%20OVERVIEW%20of%20the%20new%20auditor%20report%20February%202016.pdf (erişim tarihi.20.09.2018).

Nelson, M. W. (2006). Ameliorating Conflicts of Interest in Auditing: Effects of Recent Reforms on Auditors and their Clients. *Academy Of Management Review*, 31(1),30-42.

Nwaombia, A.,Onuoha L.N. &Theophilus A.A. (2016). The New Auditors' Reporting Standards and The Audit Expectation Gap, *International Journal of Advanced Academic Research Social and Management Sciences*, 2 (II),118-133.

PwC. (2015). Delivering the value of the Audit New Insightful Audit reports, <https://www.pwc.com/sg/en/publications/assets/delivering-the-value-of-the-audit.pdf> (erişim Tarihi: 14.09.2018).

Ruhnke K. &Schmidt, M. (2014). The Audit Expectation Gap: Existence, Causes, and the Impact of Changes, *Accounting and Business Research*, 44 (5),572-601.

Sikka P. (2009). Financial Crisis and the Silence of the Auditors, *Accounting, Organizations and Society* 34 (6-7),868–873.

Sirois, L. P.,Bédard, J. & Bera, P. (2016). The Informational Value of Key Audit Matters in the Auditor's Report: Evidence from an Eye-tracking <http://ssrn.com/abstract=2469905>(erişim Tarihi: 14.09.2018).

XRB&FMA. (2017). Key AuditMatters a Stock Take of The First Year in New Zealand, <https://www.xrb.govt.nz/dmsdocument/2614> (erişim tarihi:15.10.2018).

Yanık S. ve Karataş, M. (2017). Denetim Raporlarının Geleceği: Yeni Düzenlemeler ve Ülke Uygulamaları, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ocak (2017): 1-26

GELECEK-11 ÜLKELERİ İÇİN ETKİN PİYASA HİPOTEZİNİN TESTİ*

Dr. Öğr. Üyesi Yağmur SAĞLAM**

Dr. Ayşegül ÇİMEN***

ÖZ

Bu çalışma Gelecek-11 ülkelerinde Etkin Piyasa Hipotezini, Karul (2016) tarafından geliştirilen ve Fourier Yaklaşımına dayanan panel durağanlık testi ile analiz etmektedir. Dünya Bankası, Küresel Finansal Gelişim Göstergeleri veri tabanından elde edilen 1995-2017 yıllarına ait yıllık hisse senedi fiyatları (vekil değişken olarak hisse senedi piyasası yıllık cirosu-stock market turnover ratio %) doğal logaritmik formları ile test edilmiştir. Daha önceki ve sonraki yıllar veri kısıtı nedeniyle ampirik modele dahil edilememiştir (ayrıca Vietnam'a ait veri kaydı bulunamamıştır). Elde edilen sonuçlara göre Gelecek-11 ülke grubunda Etkin Piyasa Hipotezinin zayıf formu kabul edilmektedir. Dolayısıyla hisse senedi fiyatları tesadüfi bir yürüyüşe (random walk) sahiptir ve fiyatlar geçmiş dönemin bilgisine dayanarak tahmin edilememektedir.

Anahtar Sözcükler: Etkin Piyasa Hipotezi, Gelecek-11, Fourier Yaklaşımı.

JEL Kodları: C23, G11, G17.

THE EFFICIENT MARKET HYPOTHESIS FOR NEXT-11 COUNTRIES

ABSTRACT

This study analyses Efficient Market Hypothesis (EMH) for Next-11 countries with panel stationary test that is developed by Karul (2016) and bases on Fourier Approach. Data, stock prices (stock market turnover ratio % as a proxy variable) has been downloaded from Global Financial Development Indicators of World Bank by their annual logarithmic form for the period between 1995 and 2017. The former and later years could not be included to data series due to lack of data (for Vietnam no data is available). According to test results, weak form of EMH is accepted for Next-11 group. It means that stock prices have random walk and are not predictable based on previous information.

Keywords: Efficient Market Hypothesis, Next-11, Fourier Approach.

JEL Codes: C23, G11, G17.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle beraber finansal piyasalarda bütünleşme artmış, finansal piyasalardaki değişimler birbirlerini daha çok etkiler hale gelmiştir. Uluslararası piyasalar açısından, hem dış ticaret hem de yatırımlar daha da önemli hale gelmektedir.

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Sinop Üniversitesi, Boyabat İİBF, Sinop, Türkiye, yağmur.saglam@sinop.edu.tr

*** Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İzmir, Türkiye, aysegul.cimen@deu.edu.tr

Özellikle gelişmekte olan piyasalar, yüksek faiz imkanı sunduğu ve portföy çeşitlendirmesine imkan tanıdığı için gelişmiş ülke yatırımcıları açısından da tercih edilen piyasalar haline dönüşmektedir. Bu sebeple bu çalışma, ilk olarak 2005 yılında Goldman Sachs tarafından Gelecek-11 ülke grubu olarak adlandırılan ülkelerde Etkin Piyasa Hipotezi'ni ampirik olarak test etmektedir.

Fama (1970)'ya göre Etkin Piyasa Hipotezi menkul kıymetlerin makul değeriyle alınıp satıldığını öngörmektedir. Etkin Piyasa Hipotezi'ne göre piyasalar Zayıf, Yarı Güçlü ve Güçlü olmak üzere üç formdan oluşmaktadır. Zayıf formda etkinlik, piyasanın geçmiş dönemdeki tüm fiyat ve getiri bilgilerini içerdiğini varsaymaktadır. Yarı güçlü formda etkinlik, tüm kamuya açık bilgileri kapsarken güçlü formda etkinlik hem özel hem de kamuya açık tüm bilgilerden oluşmaktadır.

Dong ve diğerleri(2013)'nin 44 ülke üzerinde pay senetlerinin birbirleriyle olan ilişkisini ve piyasaların etkinliğini panel veri analizi ile incelediği çalışmasında, piyasaların yarı güçlü formda etkin olduğu hipotezi reddedilmiştir. Fama (1970)'ya göre Etkin Piyasa Hipotezi'nde zayıf formda etkinlik söz konusu olduğunda, pay piyasasındaki fiyatlar rassal yürüyüş göstermektedir. Rassal yürüyüş olması durumunda ise, gelecekteki menkul kıymet fiyatlarının geçmiş fiyat bilgisi veya geçmişteki getirilere göre tahmin edilmesi mümkün olamamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü yazın taramasını ele alırken, üçüncü bölümü veri ve yöntemden oluşmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümü ise ampirik bulgular ve analizin sonucundan oluşmaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Ahmad ve diğerleri (2010), çoklu yapısal kırılmaları içeren panel durağanlık testleri ile 15 gelişmekte olan ülkenin finansal piyasalarını ampirik olarak incelemiştir. 1985-2006 yılları için yapılan çalışmanın bulguları pay piyasası fiyatlarının rassal yürüyüş gösterdiğini, yani zayıf formda etkin olduğunu göstermiştir.

Lee ve diğerleri (2010), 1999 ile 2007 yılları arasında farklı gelişmişlik düzeylerindeki ülkelerde Etkin Piyasa Hipotezi'nin geçerliliğini panel veri analizi ile test etmiştir. Çalışmanın bulguları, etkin olmayan pay piyasaları olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Nguyen ve diğerleri (2011), Bangladeş pay piyasasının etkinliğini panel veri analizi ile test etmiştir. Aylık verilerin incelendiği analizde, Bangladeş pay piyasasının diğer az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi zayıf formda bile etkin olmadığı sonucu çıkmıştır.

Nguyen ve diğerleri (2012), Etkin Piyasa Hipotezi'nin zayıf formunu Tayvan pay piyasası üzerinde incelemiştir. 2008 ile 2010 yılları arasındaki verilerin analiz edildiği çalışmada, Tayvan pay piyasasının volatilitésinin çok yüksek olduğu ve etkin bir piyasa olmadığı sonucuna varılmıştır.

Oskooee ve diğerleri (2016) çalışmasında 2000- 2015 yıllar arasında sekiz gelişmekte olan ülkede Etkin Piyasa Hipotezi'nin zayıf formunu test etmiştir. Bulgaristan, Rusya ve

Romanya dışındaki ülkelerde, pay piyasasının zayıf formda etkin olduğu sonucuna varılmıştır. Yatırımcıların, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Litvanya ve Polonya'da yatırımlarının karşılığında anormal getiri sağlama imkanı olmadığı bulunmuştur.

2. ÇOKLU YAPISAL KIRILMALI BİRİM KÖK TESTİ VE UYGULAMA SONUÇLARI

Etkin Piyasa Hipotezi, 1995-2017 dönemine ait yıllık (doğal logaritmik) verilerle Gelecek-11 ülkeleri (Türkiye, Pakistan, Güney Kore, Nijerya, Vietnam, Mısır, İran, Meksika, Endonezya, Filipinler, Bangladeş) için sayısal olarak incelenmiştir. Dünya Bankası gelişme göstergeleri veri tabanından elde edilen hisse senedi fiyatlarının durağanlığı (stock price turnover ratio %), Carrion-i-Silvestre vd. (2005) tarafından geliştirilen panel birim kök testi ile saptanmıştır.

Panel veri setleri hem zaman hem de yatay kesit boyutuna sahip olduğu için ilk olarak ön testler ile serilerin homojenlik, heterojenlik ve yatay kesit bağımlılığı gibi unsurları taşıyıp taşımadığı belirlenmiştir. Delta testi Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilmiştir. Sıfır hipotezi serilerin homojen olmadığını iddia etmektedir.

Tablo 1: Homojenlik Testi Sonuçları

Delta Testi	Test İstatistiği	Prob.
$\hat{\Delta}$	1.317	0.094**
$\hat{\Delta}_{adj}$	1.412	0.079**

Not: $\hat{\Delta}$; küçük örneklem için $\hat{\Delta}_{adj}$; büyük örneklem için uyarlanmış Delta test istatistiğini ifade etmektedir. (**), % 10 güven aralığını temsil etmektedir. Tablo 1, incelendiğinde her iki test istatistiğine ait olasılık (prob.) değerlerinin 0.10'dan küçük ve istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. O halde sıfır hipotezi reddedilir ve hisse senedi fiyatları heterojendir.

Yatay kesit bağımsızlığı; yatay kesit birimlerinin birbiri üzerine bir etkisinin olmadığını veya zaman serisine gelecek bir şokun yatay kesit birimlerini aynı derecede etkileyeceğini varsaymaktadır. Pesaran (2004) geliştirdiği yöntem ile " $H_0: \rho_{ij} = \rho_{ji} = cor(u_{it}, u_{jt}) = 0, i \neq j$ " hipotezinin test etmektedir. Yatay kesit birimleri arasında bağımlılık olmadığını iddia eden hipotezin sınanmasındaki amaç En Küçük Kareler (EKK) ile tahmin edilen her bir denklemden elde edilen kalıntılar arasında korelasyon (bağıntı) olmadığını ispatlamaktır.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımsızlığı Testi Sonuçları

	T-istatistikleri	Prob
LM (Breusch, Pagan 1980)	93.649	0.001*

CD LM 1 (Pesaran 2004)	3.685	0.000*
CD LM 2 (Pesaran2004)	-0.058	0.477
Bias-adjusted CD (Pesaran et all. 2008)	3.099	0.001*

Test istatistiklerinin anlamlılığı için küçük boyutlu örneklem için Breusch-Pagan (1980) LM test istatistiği ve büyük boyutlu örneklem için Pesaran'ın (2004) geliştirdiği, CD_{LM} test istatistiklerinin olasılık değerleri dikkate alınmaktadır. (*), % 5 güven aralığını ifade etmektedir ve Tablo 2 incelendiğinde CD LM 2 hariç tüm test istatistiklerine ait olasılık değerleri 0.05'ten küçük ve istatistiki olarak anlamlıdır. O halde yatay kesit birimleri arasında bağımlılık ilişkisi mevcut olduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmektedir.

Etkin Piyasa Hipotezi PANKPSS testi yani ilk olarak Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin tarafından geliştirilen KPSS birim kök testinin panel veri seti için uyarlanmış versiyonu ile analiz edilmiştir. Bu test yatay kesit birimleri için ortalama ve trend de çoklu yapısal kırılmayı ve yatay kesit bağımlılığını dikkate almaktadır. Panelde yer alan her bir yatay kesit birimi için farklı zamanda ve sayıda kırılmanın varlığına otomatik olarak izin vermektedir. Panel veri setinin durağanlığı ve yapısal kırılmalar her bir değişken için tek tek hesaplanabilmektedir (Carrion-i-Silvestre vd., 2005: 160);

$$y_{i,t} = a_{i,t} + \beta_i t + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

Yatay kesit boyutu; $i = 1, 2, \dots, N$ 'e giderken ve zaman boyutu $t = 1, 2, \dots, T$ iken a sabit katsayısı ve β katsayısı şu şekilde ifade edilmektedir (Carrion-i-Silvestre vd., 2005: 161)

$$a_{i,t} = \sum_{k=1}^{m_i} \theta_{i,k} D(T_{b,k}^i)_t + \sum_{k=1}^{m_i} \gamma_{i,k} DU_{i,k,t} + a_{i,t-1} + v_{i,t} \quad (2)$$

$$\beta_{i,t} = \sum_{k=1}^{m_i} \phi_{i,k} D(T_{b,k}^i)_t + \sum_{k=1}^{m_i} \delta_{i,k} DU_{i,k,t} + \beta_{i,t-1} + u_{i,t} \quad (3)$$

DU , kukla değişkenleri ifade etmektedir. $D(T_{b,k}^i)_t = 1$ ise $t = T_{b,k}^i + 1, 0$ 'dir ve eğer $t > T_{b,k}^i, 0$ ise $DU_{i,k,t} = 1$ 'dir. $T_{b,k}^i$ kırılma noktasını ifade etmektedir. Bu test en fazla 5 tane yapısal kırılmaya izin vermektedir. Ancak bu çalışmada Papell (2002) ile Harris vd. (2005)'in çalışmalarında önerdiği şekilde 3 yapısal kırılmaya kadar izin verilmiştir. Çünkü panel veri setinin zaman boyutu oldukça küçüktür. Daha büyük bir kırılma sayısının tercih edilmesi sadece doğru olmayan kırılma tahminlerine sebebiyet vermektedir (Basher ve Westerlund, 2009:509).

PANKPSS testi boş ve alternatif hipotezleri aşağıdaki gibidir (Carrion-i-Silvestre vd. 2005: 162);

$$H_0: \sigma_{\varepsilon,i}^2 = 0 \text{ Seri durağandır. } i = 1, 2, \dots, N \quad (4)$$

$$H_A: \sigma_{\varepsilon,i}^2 > 0 \text{ Seri durağan değildir. } i = 1, 2, \dots, N \quad (5)$$

KPSS LM test istatistiği, Carrion-i-Silvestre vd. (2005) tarafından uzun dönem varyansın homojen ve heterojen olabileceği varsayımlarına uyarlanmış ve normalleştirilmiştir.

Tablo 3: Hisse Senedi Fiyatları İçin Çoklu Yapısal Kırılmalı Durağanlık Testi

Panel A: Bireysel KPSS testi ve Kırılma Tarihleri								
Ülkeler	KPSS	m	T_{b1}	T_{b2}	T_{b3}	Sonlu Örnek kritik değerleri		
						0.90	0.95	0.99
Endonezya	0.080	3	1998	2003	2012	0.687	0.961	1.652
İran	0.137	1	-	2006	-	0.668	0.925	1.686
Meksika	0.076	1	-	2004	-	0.511	0.751	1.394
Filipinler	0.085	3	1996	1998	2007	0.693	0.980	1.747
Güney Kore	0.148	1	-	1998	-	0.678	0.980	1.736
Bangladeş	0.087	1	-	2000	-	0.663	0.947	1.755
Mısır	0.085	0	-	-	-	0.625	0.854	1.886
Pakistan	0.087	3	1998	2002	2009	0.679	0.924	1.826
Nijerya	0.107	1	-	2009	-	0.694	0.995	1.686
Vietnam	0.132	3	2001	2006	2014	0.554	0.811	1.397
Türkiye	0.222	3	1998	2000	2003	0.645	0.904	1.819
Panel B: Tüm Panel (PANKPSS) Testi Sonuçları (PANKPSS) Testi Sonuçları								
Trendli Model		Test İstatistiği			Prob.			
LM(λ)(homojen)		4.629			1.82ee- e-			
LM(λ)(heterojen)		6.198			2.84e			
Panel C: Bootstrap Kritik Değerler								
Trendli Model		0.90		0.95		0.99		
LM(λ)(homojen)		9.181		11.069		15.156		
LM(λ)(heterojen)		35.910		42.709		57.930		

Tablo 3’de sadece trendli model sonuçlarını raporlamaktadır. m kırılma sayısını ifade etmektedir. Kırılma sayısı yukarıda önerildiği gibi maksimum üç adet kabul edilmiştir.

Panel B, PANKPSS testi tüm panel sonuçlarına göre hem sabit varyans (homojen) hem de değişen varyans (heterojen) varsayımı altında olasılık değerleri % 5 anlamlılık düzeyinde hisse senedi fiyatları serisinin trend durağan olmadığını ifade etmektedir. Hisse senedi fiyatları birim kök içermektedir. Her bir ülke için Etkin Piyasa Hipotezinin zayıf formu kabul edilmektedir. Hisse senedi fiyatları rassal yürüyüşe (random walk) sahiptir ve bir önceki döneme ait (tarihsel) bilgi ve fiyatlara dayalı olarak tahmin edilememektedir.

3. SONUÇ

Gelişmekte olan ülkeler yatırımcılar açısından yüksek faiz-düşük maliyet imkânının yanı sıra çeşitli fırsatlar da sunmaktadır. Bu nedenle de, gelişmekte olan ülke piyasalara hem araştırmacılar hem de finansal piyasa çalışanları tarafından artan bir ilgi söz konusudur. Bu çalışma, ilk olarak 2005 yılında Goldman Sachs tarafından Gelecek-11 ülke grubu olarak adlandırılan ülkeler üzerinde ampirik olarak gerçekleştirilmiştir.

Etkin Piyasa Hipotezi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke piyasaları üzerinde çalışılmış olsa da, Gelecek-11 ülkeleri üzerinde yapılan çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır. Literatürdeki bu boşluğu doldurarak katkıda bulunmak amacıyla, Gelecek-11 ülkeleri üzerinde bu ampirik çalışma gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın bulgularına göre, her bir ülke için Etkin Piyasa Hipotezinin zayıf formu kabul edilmektedir. Hisse senedi fiyatları rassal yürüyüşe (random walk) sahiptir ve bir önceki döneme ait (tarihsel) bilgi ve fiyatlara dayalı olarak tahmin edilemediği, dolayısıyla da yatırımlarının karşılığında anormal getiri sağlama imkanı olmadığı bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Ahmad A, Halim D, Siti, N M, Azman-Saini, W N W (2010) Efficient Market Hypothesis in Emerging Markets: Panel Data Evidence with Multiple Breaks and Cross Sectional Dependence. *Economics Bulletin*. 30(4): 2987-2995.

Basher S A, Westerlund J (2009) Panel cointegration and the monetary exchange rate model. *Economic Modelling*. 26: 506-513.

Carrion-i-Silvestre J, L. Del Barrio-Castro T, Lopez- Bazo, E (2005) Breaking the panels: An application to the GDP per capita. *Econometrics Journal*. 8: 159-75.

Dong H, Helen B, M, Latham, W R (2013) Evidence on the Efficient Earket Hypothesis from 44 Global Financial Markets. *Economics Research International*, pp 2-11.

Fama E F (1970) Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work. *Journal of Finance*, 25(2): 383-417.

Harris D, Leybourne, S, McCabe, B, (2005) Panel stationary tests for purchasing power parity with cross-sectional dependence. *Journal of Business and Economic Statistics*. 23: 395-409.

Lee C-C, Lee J-D, Lee C-C (2010) Stock Prices and the Efficient Market Hypothesis: Evidence from a Panel Stationary Test with Structural Breaks. *Japan and the World Economy*. 22: 49-58.

Nguyen C V, Chang C-H, Nguyen T D (2012) Testing the Weak-form Efficient Market Hypothesis: Using Panel Data from the Taiwan Stock market. *International Journal of Business and Social Science*. 3(18): 192-198.

Nguyen C V, Muhammad M A (2011) Testing the Weak Efficient Market Hypothesis Using Bangladeshi Panel Data. *Banks and Banks Systems*, 4(1): 11-15.

Oskooee, M., Chang, T., Chen, T. ve Tzeng, H. (2016). Revisiting the Efficient Market Hypothesis in Transition Countries Using Quantile Unit Root Test, *Economics Bulletin*, 36(4), 2171-2182.

Papell D H (2002) The Great Appreciation, the Great Depreciation, and the purchasing power parity hypothesis. *Journal of International Economics*. 57: 51-82.

Pesaran H M (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. Working Paper No:0435. University of Cambridge. 1-39.

Pesaran H M, Yamagata T (2008) Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*. 142: 50-93.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK MUHASEBESİNİN GELİŞİM SÜRECİ VE RAPORLAMAYA ETKİSİ*

Arş. Gör. Dr. Begüm ÖKTEM**

ÖZ

Bu çalışmada sürdürülebilirlik - muhasebe ilişkisinin kavramsal boyutu, bileşenleri ve hedefleri, raporlama bağlamında etkisinin ölçümünü içermektedir. Muhasebenin sürdürülebilirlik boyutuna yönelmesini tetikleyen gelişmeler kaynak tedariki ve yönetimi boyutuyla incelenecektir. Sürdürülebilirliğin hesap verebilirlik, şeffaflık ölçülerine muhasebenin yaklaşımı ve işletme hissedarlarının beklentilerinin ne ölçüde karşılandığını belirlenmesini içermektedir. Bu yönüyle sürdürülebilirliğin iletişim boyutu dolayısıyla raporlama çerçevesinin etkinliğinin ölçülmesidir. Muhasebenin gelecek süreçte sürdürülebilirliğe katacağı değerin yeni yaklaşımlarla etkisinin belirlenmesidir.

Anahtar Sözcükler: Sürdürülebilirlik muhasebesi, Sürdürülebilir Raporlama

JEL Kodları: M41, M49, Q56

DEVELOPMENT PROCESS FOR SUSTAINABILITY ACCOUNTING AND REPORTING THE EFFECT

ABSTRACT

In this paper, the conceptual dimension of sustainability - accounting relationship, its components and objectives, the measurement of the effect in the context of the report. The developments that trigger the direction of accountancy towards sustainability will be examined in terms of resource provision and management. Sustainability approach to accountability and transparency measures and determining the extent to which the expectations of the entity's shareholders are met. In this respect, the effectiveness of the reporting framework is measured by the dimension of communication of sustainability. It is the determination of the effect of accounting with the new approaches that value sustainability in the future.

Keywords: Sustainability accounting, sustainability report

JEL Codes: M41, M49, Q56

1.GİRİŞ

Muhasebede bugüne kadar önemsenmeyen ya da dikkate alınmayan konular bugün önemlilik arz etmektedir. İşletmelerin sürdürülebilirlik muhasebesine ilişkin aşamaları, hesap verilebilirlik, kayıt altına alma ve raporlamaya ilişkin süreçlerin izlenmesi olarak görülebilir. Sürdürülebilirlik-Muhasebe ilişkisinin kurulması ile kavramsal çerçevenin oluşturulduğu sürdürülebilirlik muhasebesi kavramı yeni bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

*5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

**Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü,, begumoktem@marmara.edu.tr

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK MUHASEBESİ

Sürdürülebilirlik hareketi ile ilgili çalışmalar 1900'lü yılların ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. 1972 yılında Stockholm'de yapılan "Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı"nda farklı ülkeler çevre konusunda bir araya gelmişlerdir. (<http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=97&articleid=1503>)Sürdürülebilir kalkınma kavramı 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan Brundtland Raporu: Ortak Geleceğimiz isimli raporda "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğinden ödün vermeksizin karşılanması" olarak tanımlanmıştır. (Gro Harlem Brundtland, 1991, s.29)

Sürdürülebilirlik muhasebesi 1990 yılının başlarında Gray'in akademik çalışmalarından başlayarak muhasebe literatüründe dikkat çekmiştir. (Lamberton, 2005, s.7)

Sürdürülebilirlik muhasebesi, işletmenin faaliyetleri, metodları ve sistemleri; ilk olarak, çevresel ve sosyal unsurların neden olduğu finansal etkiler, ikincisi, tanımlanmış bir ekonomik sistemin (örneğin; şirket, üretim tesisi vb.) ekolojik ve sosyal etkileri, üçüncüsü, belki de en önemlisi, sürdürülebilirliğin bu 3 boyutunu oluşturan sosyal, çevresel ve ekonomik konulara arasındaki etkileşimi kaydetme, analiz etme ve raporlamayı sağlayan muhasebenin alt dalıdır. (Schaltegger ve Burritt, 2010, s.377)

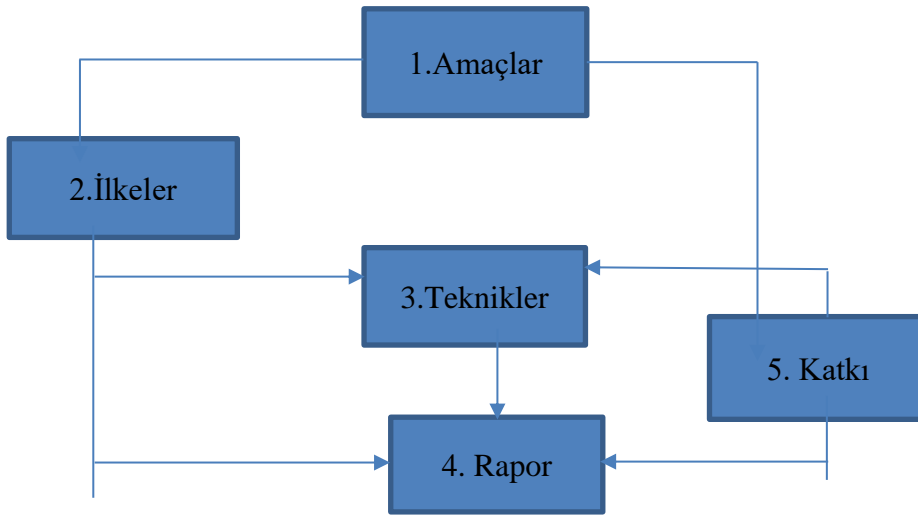
Sürdürülebilirlik muhasebesi işletme performansının ölçülmesinde sürdürülebilir finansal muhasebe ile sürdürülebilir yönetim muhasebesinin bileşiminden oluşan işletmenin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin incelenmesi sonucu ortaya çıkan muhasebenin bir alt dalıdır.

Gray (1993)'de sürdürülebilirlik muhasebesi için üç farklı yöntem tanımlamaktadır: (Gray, 1994, s.33-35)

- 1- Envanter Yaklaşımı:** Doğal sermayenin farklı kategorilerinin belirlenmesi, kaydedilmesi, izlenmesi ve sonrasında raporlanması ile ilgilidir. Gray doğal sermaye için 4 farklı kategori önermektedir: 1-Kritik doğal sermaye: örneğin; ozon tabakası, yağmur ormanları, sera gazı gibi. 2-Yenilenemeyen/ikame edilemeyen sermaye: örneğin; petrol, petrol kökenli ürünler ve mineral ürünler gibi. 3-Yenilenemeyen/ikame edilebilir sermaye: örneğin, atık bertarafı ve enerji kullanımı gibi. 4- Yenilenebilir doğal sermaye: örneğin; kereste ürünleri gibi.
- 2- Sürdürülebilir Maliyet Yaklaşımı:** Sürdürülebilir bir organizasyon, muhasebe döneminin sonunda biyosferin dönemin başlangıcına getirilmesi için harcanması gereken tutarı hesaplamak mümkündür.
- 3- Girdi /Çıktı Yaklaşımı:** Sürdürülebilirliği doğrudan rapor etmez ancak kaynak kullanımına odaklanan bir şeffaflık sağlar. Bu yöntem ekonomide ve çevresel denetimde kullanılan bir yaklaşımdan elde edilmiştir. Bir organizasyonda kaynak akışlarını içerir, organizasyona giren ve çıkan -kayıpları (atık ve emisyon vb.)- gösterir.

Yöneticileri sürdürülebilirlik konularında bilgi sağlayan muhasebe sistemi oluşturmaya teşvik eden nedenler; (Schaltegger ve Burritt, 2010, s.378)

- Yeşil aklama/yeşil göz boyama (sürdürülebilirlik performansını geliştirmekten ziyade, raporlama amaçlı verilerin toplanması),
- Endüstriyel baskı, yasal baskı, paydaş baskısı ve işletme lisansının sağlanması,
- Kurumsal sorumluluk ve etik sebeplerdir.

Şekil 1: Sürdürülebilirlik Muhasebesi Çerçeve Bileşenleri

Kaynak: [Geoff Lamberton](#), “Sustainability accounting—a brief history and conceptual framework”, Accounting Forum 29 (2005) 7-26, s.16-17.

Sürdürülebilirlik muhasebenin 5 bileşeni şöyledir: ([Lamberton](#), 2005, s.16-17)

1. Sürdürülebilirlik muhasebenin amaçları: Sürdürülebilirlik muhasebesinin temel amacı, sürdürülebilirlik hedefine yönelik işletmenin performansı ölçmektir. Sürdürülebilirliğe yönelik performansı ölçen bilgiler, geleneksel muhasebe bilgisinin sağlanmasında var olan hesap verilebilirliğe hizmet edebilir. Eğer işletme, sürdürülebilirliğin üç boyutlu tanımını benimserse, muhasebe çerçevesi sosyal, çevresel ve ekonomik açıdan raporlanmalıdır.
2. Çerçevenin uygulanmasını sağlayan ilkeler: İşletmede seçilen sürdürülebilirlik tanımıyla birlikte, muhasebe bilgisinin kaydedilmesi ve raporlanmasını sağlayan ilkelerin belirlenmesi gerekir. Bu ilkeler finansal muhasebeyi destekleyen, tarihi maliyet vb. ilkelerdir.
3. Veri yönetimi araçları, muhasebe kayıtları ve ölçüleme teknikleri: Sürdürülebilirlik muhasebesi verilerini kaydetmek ve depolamak için kullanılan veri yönetim araçları, muhasebe defteri vb.’dir. Ölçüleme teknikleri, performans göstergeleri ve çevresel varlık ve yükümlülüklerin tahmininde kullanılan değerlendirme metodları, yaşam döngüsü analizi örnek olarak verilebilir. (Lamberton, 2005, s.16-17) Yaşam döngüsü analizi; bir ürün veya hizmetin yaşam döngüsü süresince kaynak kullanımını ve çevreye olan etkilerinin

ölçülüp, değerlendirilmesini mümkün kılan bir analizdir. (Zhang vd., 2015, s.146)

4. Paydaşlara bilgi sunmak için kullanılan raporlar: Sürdürülebilirlik muhasebesi çerçevesi için depolanan veriler, nitel ve nicel bilgiler şeklinde kullanıcılara raporlanmalıdır. Sürdürülebilir muhasebe bilgisi içeren raporlara; girdi-çıkıtı analizi, yaşam döngüsü analizi örnek verilebilir.
5. 5-Çerçeveyi kullanarak raporlayan bilginin nitel katkısı: Sürdürülebilirlik muhasebesi çerçevesinin beşinci bileşeni, sürdürülebilirlik muhasebesi bilgisinin nitel katkılarının belirlenmesidir. Bu katkılar belirli unsurları içermelidir ve GRI Küresel Raporlama Girişimi'nde belirtilmektedir. Temel katkılar; (Lamberton, 2005, s.16-17)

Şeffaflık: Süreç, prosedür ve varsayımların tam olarak açığa çıkarılması.

Kapsamlılık: Paydaşların odaklanmasına yardımcı olma ve raporların kalitesini sürekli geliştirilmesi.

Denetlenebilirlik: Raporlanan veri ve bilgiler, denetçilerin güvenilirliğini sağlayacak şekilde kaydedilmesi, analiz edilmesi ve açıklanması

Tablo 1: Kapsamlı sürdürülebilirlik muhasebe çerçevesi

Sürdürülebilirlik muhasebe çerçevesinin amacı	Sürdürülebilirlik muhasebe çerçevesini destekleyen ilkeler	Veri depolama, kayıt ve ölçüm teknikleri	Raporlama	Sürdürülebilirlik muhasebe bilgisinin nitel katkıları
İşletmenin sürdürülebilirlik amacına yönelik performansını ölçme, Hesap verilebilirlik	Sürdürülebilirlik tanımı, Muhasebe dönemi, kapsam, önemlilik, sermaye sürekliliği, ölçümleme birimi, önleyici ilkeler	Performans göstergeleri, değerlendirme, yaşam döngüsü analizi, veri depolama	Raporlama formatı, raporlama sıklığı.	Şeffaflık, bütünlük, kesinlik, zamanlılık, denetlenebilirlik, karşılaştırılabilirlik, , açıklık, tarafsızlık, kapsamlılık.

Kaynak: [Geoff Lamberton](#), "Sustainability accounting—a brief history and conceptual framework", Accounting Forum 29 (2005) 7-26, s.17.

Sürdürülebilirlik muhasebe ve raporlamasında genel kabul görmüş bir çerçevenin sağlanması; diğer alanlardaki uzmanlarla çalışma ve daha spesifik bir rehberlik sağlanmasını gerektirmektedir. Burada amaç, finansal olmayan bilgilerin de finansal

bilgiler de olduğu gibi aynı standartlarla raporlanmasının sağlanmasıdır. (ICAEW 2004, s.5)

Tablo 2: Geleneksel, çevre ve sürdürülebilirlik muhasebesinin karşılaştırılması

	Geleneksel muhasebe	Çevre muhasebesi	Sürdürülebilirlik muhasebesi
Bakış açısı	İşletmenin finansal durumu	İşletmenin ekonomik faaliyetleri ve çevre arasındaki ilişki	İşletmenin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin bütünleştirilmesi
Hedef	İşletmenin finansal durumunu sunma Maliyet yönetimi	Çevresel performansın sunumu, çevresel yükümlülükler ve çevresel maliyetler	Sürdürülebilir performansın (ekonomik, sosyal ve çevresel) sunulması
Unsur	Finansal muhasebe, yönetim muhasebesi	Finansal çevre muhasebesi, dış ekolojik muhasebe, çevresel yönetim muhasebesi, iç ekolojik muhasebe	Sürdürülebilir finansal muhasebe Sürdürülebilir yönetim muhasebesi
Araç	Finansal ve maliyet raporları	Çevresel raporlar	Sürdürülebilirlik raporu
Yöntem	Değerlendirme süreçleri, Maliyet muhasebesi	Çevresel performans değerlendirmesi, Yaşam döngüsü analizi, Çevresel maliyetlerin analizi	Diğer disiplinler (biyoloji, sosyoloji) yöntemleri; sürdürülebilir performans karnesi
Birim	Finansal birimler	Finansal ve doğal birimler	Finansal ve doğal birimler
Düzenleme	Yasal düzenlemeler: finansal muhasebe Gönüllü: yönetim muhasebesi	Bazı unsurların çevresel performansın raporlama gereksinimi, Yasal düzenlemeler	Düzenleme yok
Düzenlemedeki zorunluluk	Zorunlu	Bazı unsurlar için gerekli	Gönüllü

Kaynak: Bettina Hodi Hernadi, Green Accounting for Corporate Sustainability, Club of Economics in Miskolc TMP, Vol:8, No:2, 2012, ss.23-30, s.28.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORU

Sürdürülebilirlik raporları ile ilgili ortak bir görüş olmamasına rağmen, genel amaçları; hedef ve faaliyetlerinin tamamını yansıtacak şekilde düzenlenen, işletmelerin çevresel, ekonomik ve sosyal faaliyetlerini de içeren, dolayısıyla finansal olmayan kalemlerine yer

veren rapor çerçevesine dayanır. Sürdürülebilirlik raporunun işletmelerin kısa vadeli ve uzun vadeli amaç ve hedeflerinin belirlenmesinde önemli bir stratejik yönetim aracı olduğunu söylemek mümkündür. Bu sürece yönelik çalışmalarda konunun çeşitli açılardan değinen görüşlerin ortak bir alanda buluşmadıkları görülür.

Sürdürülebilirlik raporlaması genel olarak dışsal raporların kamuya açıklanmasını ifade etmek için kullanılır. (Schaltegger, Bennett ve Burritt, 2010, s.6)

Sürdürülebilirlik raporu, bir şirket veya kuruluş tarafından günlük faaliyetlerinden kaynaklanan ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri ile ilgili yayınlanan bir rapordur. Aynı zamanda, organizasyonun değerlerini ve yönetim modeli sunar, bu rapor stratejisi ile sürdürülebilir ekonomiye bağlılığı arasındaki bağlantıyı gösterir. (GRI, <https://www.globalreporting.org/information/sustainabilityreporting/Pages/default.aspx>)

Yeni raporlama modellerinde büyük oranda hariç tutulan konular şu şekildedir; finansal olmayan bilgi (çevresel ve sosyal bilgi), ileriye dönük bilgi (gelecekteki yönelim) ve yatırımcılar dışındaki diğer kullanıcıların ihtiyaçları. (ICAEW, 2010, s.72) Sürdürülebilirlik raporu bu konulara önem vermektedir.

Sürdürülebilir raporlama, organizasyonlara ekonomik, çevresel, sosyal ve ekonomik performansını ölçmek, anlamak ve iletmek için yardımcı olur ve ardından hedefler belirlenir, değişimi daha etkin bir şekilde yönetebilir. (GRI, <https://www.globalreporting.org/information/sustainability-reporting/Pages/default.aspx>)

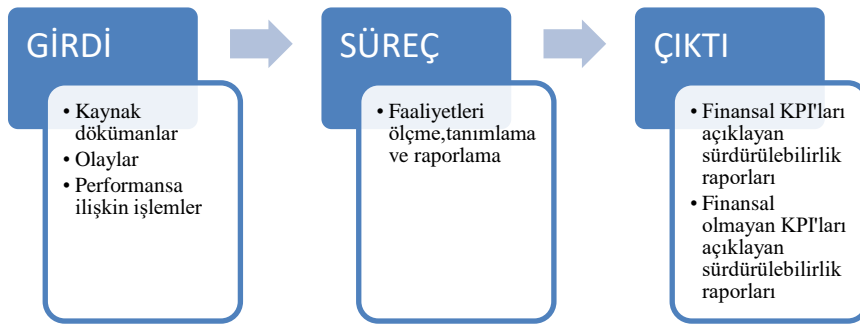
Sürdürülebilirlik raporlamasının temel etkisi, yönetim ve çalışanların şirket için sürdürülebilirlik hedeflerini belirlemesine, veri toplamasına ve sürdürülebilirlik bilgisini yaratmasına ve iletilmesinde önemlidir. (Schaltegger, Bennett ve Burritt, 2010, s.6)

Muhasebe mesleğinde ve teorik muhasebe literatüründe işletmelerin niçin sosyal sorumluluk bilgilerini açıklaması gerektiğine ilişkin ortak bir görüşün olmamasına rağmen giderek artan sayıda şirket, piyasa değerlerine yansıtacağı düşüncesinden hareketle gönüllü olarak kendi sosyal sorumluluk faaliyetlerini, düzenlemiş oldukları faaliyet raporlarında açıklamaktadırlar. (Hackston ve Milne, 1996, s.78)

Muhasebe standartları ile yönlendirilen geleneksel finansal bilgi ve sosyal sorumluluk raporlaması ile ilave edilen bilgiyi destekleyecek yeni bir yaklaşıma gereksinim duyulduğunu ortaya koymaktadır. (Slater ve Gilbert, 2004, s.41)

İşletmeler kurallara kanunlara yönetmeliklere ve standartlara uygunluğu sağlamakla birlikte finansal raporlamanın kalitesini arttırmak için etkin, verimli ve uygulanabilir bir yöntem aramaktadır. Sürdürülebilirlik raporlaması işletmelerin karşı karşıya kaldığı raporlama zorluklarına yeni çözümler sunabilir. Sürdürülebilirlik raporlama süreci; geleneksel raporlama sürecine benzeyen üç unsurdan oluşan bir süreçtir. Bu unsurlar: girdi, süreç ve çıktıdır. (Brockett ve Rezaee, 2012, s.41)

Sürdürülebilirlik raporlamasının girdileri: kaynak dökümanlar, olaylar ve performansla ilişkin işlemlerdir. Süreç kısmında faaliyetleri sürdürülebilirlik raporlama rehberliğine uygun olarak ölçer, tanımlar ve raporlar. Çıktılar: finansal ve finansal olmayan KPI'ları açıklayan performansla ilgili sürdürülebilirlik raporlarıdır. (Brocket ve Rezaee, 2012, s.41) Finansal KPI'lar, parasal olarak ölçülebilen bilgileri esas alır. Satışlardaki artış, özkaynak karlılığı, temettü vb. Finansal olmayan KPI'lar ise, parasal değerlerle ölçülemeyen bilgilerle ilgilidir. Finansal olmayan KPI'lar müşteri memnuniyeti, çalışanların eğitimi, tedarikçi memnuniyeti ve etik uyumu vb. (Brocket ve Rezaee, 2012, s.254-255)

Şekil 2: Sürdürülebilirlik Raporlama Süreci

Sürdürülebilirlik raporlaması, şirketlerin daha önce ölçmedikleri süreçler ve etkiler hakkında bilgi toplamalarını gerektirir. ([http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_Value_of_sustainability_reporting/\\$FILE/EY-Value-of-Sustainability-Reporting.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_Value_of_sustainability_reporting/$FILE/EY-Value-of-Sustainability-Reporting.pdf)) Bu yeni veriler işletmelere bazı avantajlar sunar. Dünyadaki birçok işletmenin sürdürülebilirlik raporları hazırlama nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir: (Kolk, 2004, s.54)

- Belirli hedeflere doğru ilerlemeyi izleme olanağını arttırması,
- Çevresel stratejilerin uygulanmasını kolaylaştırması,
- İşletme içinde çevresel konularda daha fazla bilinçlenmenin sağlanması,
- İşletme mesajının işletme içinde ve dışında açık olarak ifade edilebilmesi,
- Şeffaflıktan dolayı kredi değerliliğinin artması,
- Maliyet tasarruflarının ve verimlilik artışının sağlanması; çalışan moralinin, işletmenin itibarının ve iş geliştirme fırsatlarının artması.
- İşletmelerin sürdürülebilirlik raporu hazırlamama nedenleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir: (Kolk, 2004, s.54)
- İşletmeye sağlayacağı faydalar hakkında kuşku duyulması,
- Rakiplerin raporlama yapmaması,
- Doğrudan satışlara ve kara yansımaması,
- İşletmenin hali hazırda çevresel performansı ile ilgili iyi bir itibarının olması,
- Çevresel konular ile ilgili birçok iletişim yolunun bulunması,
- Çok pahalı olması,

- Doğru kriterleri seçmenin ve bütün işlemler ile ilgili tutarlı verileri bir araya getirmenin zor olması,
- İşletmenin itibarına zarar vereceği düşüncesinin bulunması.

Bu açıklamaların ardından genel bir tanımlama yapmak gerekirse; sürdürülebilirlik raporu, işletmenin kısa ve uzun vadeli hedeflerini ve vizyonunu belirlediği, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla işletme performansını ölçtüğü, güçlü ve zayıf yanları ile fırsat ve tehditlerini belirlediği, bu verileri yalnızca çalışan, müşteri ve hissedarlar değil, tüm paydaşları ile paylaştığı bir rapordur.

3.1. Sürdürülebilirlik Raporunun Sağladığı Faydalar

Sürdürülebilirlik raporunun sağladığı faydalar şu şekilde özetlenebilir. (Ants, Galileo and Gandhi, 2003, s.209-210)

1. Etkili yönetim: Bilginin internet hızında ulaştığı küresel ekonomide başarılı yöneticiler proaktif (önleyici, ileriye yönelik) yaklaşım benimsemelidir. Geçmişin ve öngörülen performansın ölçümü ve raporlanması, günümüzün hızlı haber dünyasında önemli bir yönetim aracıdır.
2. Paydaş katılımı: Günümüzün stratejik ve işlevsel karmaşıklığı, yatırımcılar, müşteriler, tedarikçiler ve çalışanlar ile sürekli diyalog gerektirir. Raporlar bu diyalogta önemli bir bileşendir. Bir işletmenin ekonomik, çevresel ve sosyal fırsatları ve zorlukları, paydaşların isteklerine basitçe cevap vermenin çok daha ileri seviyesinde bir yolla yardımcı olabilir.
3. Dış ortaklıklar: İşletmeler, tüketicilerden yatırımcılara kadar uzanan dışsal gruplarla olumlu ilişkilere ihtiyaç duyarlar. Performans, öncelikler ve gelecekteki sürdürülebilirlik planlarıyla ilgili şeffaflık ve açık diyalog bu ortaklıkları güçlendirmeye ve güven duymaya yardımcı olur.
4. İç entegrasyon: Sürdürülebilirlik raporlaması, işletmenin finans, pazarlama ve araştırma-geliştirme fonksiyonlarını daha stratejik bir şekilde birbirine bağlayan bir araçtır.
5. Problemlerin belirlenmesi: Sürdürülebilirlik raporu geliştirme süreci, tedarik zincirinde, toplumda, marka yönetiminde vb. sorunlar ve öngörülmeyen fırsatlar ile ilgili uyarılmaktadır.
6. Geniş vizyon: Sürdürülebilirlik raporu, işletmenin doğal, beşeri ve sosyal sermayeye olan katkısını yönetimin belirlemesine yardımcı olur. Bu değerlendirme uzun vadeli beklentilerin daha kapsamlı bir resmini oluşturmak için finansal hesaplarla sağlanan bakış açısını genişletir. Bir şirketin sürdürülebilirlik vizyonunu eklemesi, işletmenin toplumsal ve ekonomik katkılarını ve ürün ve hizmetlerin “sürdürülebilir değer önerisini” vurgulamasına yardımcı olur.

7. Hisse senedi fiyatındaki volatilité / oynaklığın azaltılması: Analistler uygun olmayan zamanda veya beklenmedik açıklamaların neden olduğu yatırımcı davranışlarındaki büyük değişikliklerden kaçınarak daha düzenli bilgiye ulaşabilir ve işletmenin finansal durumuna istikrar katabilir.

Sürdürülebilirlik raporu, işletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirirken, tam, doğru ve şeffaf olmalarını sağlayacak, böylece yatırımcılar, müşteriler ve diğer paydaşların memnuniyeti artarak, işletmeye rekabet avantajı sağlayacaktır. Böylece işletmenin marka değeri de artmış olacaktır. İşletme güçlü ve zayıf yanlarını sürdürülebilirlik raporu ile daha net bir biçimde görebilecek, fırsat ve tehditlerini belirleyebilecek ve etkin bir risk yönetimi sağlanmış olacaktır.

3.2.Sürdürülebilirlik Raporlaması İle İlgili Kurum ve Kuruluşlar

Aşağıdaki tabloda sürdürülebilirlik raporlaması ile ilgili kurum ve kuruluşlar, kuruluş yılları ve raporlarda ele aldıkları sürdürülebilirlik boyutlarının tarihsel olarak sıralaması yer almaktadır.

Tablo 3: Sürdürülebilirlik Raporlaması İle İlgili Kurum ve Kuruluşlar

Kurum ve Kuruluşlar	Kuruluş Yılı	Sürdürülebilirlik Boyutları
OECD Çok Uluslu Şirket Rehberi (OECD MNE Guidelines)	1961	-Ekonomik, -Sosyal -Çevresel etki
Küresel Raporlama Girişimi (GRI-Global Reporting Initiative)	1997	-Ekonomik -Çevresel -Sosyal etkiler (işgücü uygulaması ve insana yakışır iş, insan hakları, toplum ve ürün sorumluluğu)
Karbon Saydamlık Projesi (CDP-Carbon Disclosure Project)	2000	-İklim değişikliği -Su - Orman
Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (UNGC - United Nations Global Compact)	2000	-İnsan Hakları -Çalışma Standartları -Çevre -Yolsuzlukla Mücadele

AA 1000 Standartları: Hesap Verebilirlik (Accountability)	AA1000 Paydaş Katılımı Standardı(2005), AA 1000 AS Güvence Standardı (2008) ve AA 1000 APS (2008) Hesap Verebilirlik İlkeleri	Sürdürülebilirlik sorunlarını kapsayıcı ve hesap verebilir şekilde tanımlamak, önceliklendirmek, ölçmek ve bunlara yanıt vermek için her ölçekteki organizasyon tarafından uygulanan, küresel kabul görmüş, ilkelere dayalı bir çerçevedir.
Sürdürülebilir Borsalar Girişimi (SSE-Sustainable Stock Exchange)	2009	-Çevresel -Sosyal -Kurumsal yönetim
Uluslararası Standart Örgütü- Sosyal Sorumluluk Rehberi (ISO 26000-The International Organization for Standardization)	2005 yılında başlamış, 2010 yılında tamamlanmış	Çevre
Sürdürülebilir Muhasebe Standartları Kurulu (SASB-Sustainability Accounting Standart Board)	2011	-Çevre - Sosyal sermaye - İnsan sermayesi -İşletme modeli & yenilik, -Liderlik & yönetim
Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC-International Integrated Reporting Council)	2010 yılında başlatılmış, 2013 yılında yayınlanmış	Sürdürülebilirlik boyutlarını sınıflandırmaktan ziyade, değer yaratma sürecine odaklanan bir kuruluştur. İçerik öğeleri; Kurumsal genel görünüm ve dış çevre, kurumsal yönetim, iş modeli, riskler ve fırsatlar, strateji ve kaynak aktarımı, performans, genel görünüş, hazırlık ve sunum temelinden oluşmaktadır.

Kaynak:<https://www.globalreporting.org/information/sustainability-reporting/Pages/default.aspx>;
<https://www.sasb.org/>; SASB 2013 Conceptual Framework; <http://www.sseinitiative.org/about/>;
<http://www.oecd.org/greengrowth/46530443.pdf>; <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc>; ISO 26000 Guidance on Social Responsibility, 2010;
https://www.accountability.org/.../AA1000APS_english.pdf; <http://www.accountability.org/standards/>;
<https://www.cdp.net/en/info/about-us>
;<https://www.cdp.net/en/info/staff>;http://research.sabanciuniv.edu/18931/1/CDP_Turkiye_-_En_ iyi_Uygulamalar_Kitapcigi.pdf); (<http://www.entegraporlamatr.org/en/about-us/who-are-we.aspx>;

<http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-Turkish.pdf>

Tablo 3 incelendiğinde sürdürülebilirlik boyutunun sınıflandırılmasında kuruluşların öncelikle çevre, sosyal, ekonomik boyutları olarak sınıflandırıldığı ve günümüze gelindiğinde kurumsal yönetim başta olmak üzere iklim değişikliği, su, orman, insan hakları vb. boyutlarının ilave edilerek kapsamının genişletildiği görülmektedir.

4. SONUÇ

İşletmeler sürdürülebilirlik raporu ile proaktif (önleyici, ileriye yönelik) yaklaşımı benimseyen etkili yönetim, iç ve dış tüm paydaşların katılımı, işletmenin finans, pazarlama ve araştırma-geliştirme fonksiyonlarını daha stratejik bir şekilde birbirine bağlanması, şeffaflık ve açık diyalog ile dış ortaklıklarda güvenin artırılması, işletmenin geliştirme süreci, tedarik zincirinde, toplumda, marka yönetiminde vb. sorunların belirlenmesi, uzun vadeli beklentilerin daha kapsamlı bir resmini oluşturmada geniş vizyonun sağlanması, hisse senedi fiyatlarındaki oynaklığın azaltılmasını sağlayacaktır. Böylece işletmelerde paydaş memnuniyeti artarak, işletmeye rekabet avantajı sağlayacaktır ve işletmenin marka değeri de artmış olacaktır. İşletme güçlü ve zayıf yanlarını sürdürülebilirlik raporu ile daha net bir biçimde görebilecek, fırsat ve tehditlerini belirleyebilecek ve etkin bir risk yönetimi sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

AA 1000 Accountability Principles Standard 2008, https://www.accountability.org/.../AA1000APS_english.pdf

Accountability , <http://www.accountability.org/standards/>

Brocket , Ann ve Zabihollah Rezaee, Corporate Sustainability: Integrating Performance and Reporting, 2012, John Wiley & Sons: USA.

Brutland, Gro Harlem. Our Common Future, Earth and US: Population Resources Environment Development, Ed: Mostafa Kamal Tolba ve Asit K.Biswas, Butterword Heineman: Oxford, 1991.

CDP, <https://www.cdp.net/en/info/staff>; [http://research.sabanciuniv.edu/18931/1/CDP_Turkiye - En iyi Uygulamalar Kitapcigi.pdf](http://research.sabanciuniv.edu/18931/1/CDP_Turkiye_-_En_ iyi_Uygulamalar_Kitapcigi.pdf)

Galileo, Ants ve Gandhi , Designing the Future of Business through Nature, Genius and Compassion: Allen L.White, Part 4 Reporting and accountability:Improving Sustainability Disclosure: The Global Reporting Initiative Guidelines, 2003, Greenleaf Publishing Ltd: United Kingdom

Gray, R.H. "Corporate Reporting for Sustainable Development: Accounting for Sustainability in 2000 AD", Environmental Values 3, No:1, (1994), 17-45.

GRI “What is sustainability reporting?”, <https://www.globalreporting.org/information/sustainability-reporting/Pages/default.aspx>

<http://www.entegreraporlamatr.org/en/about-us/who-are-we.aspx>

<http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08> **THE INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-Turkish.pdf**

Hackston, David ve Markus J. Milne, “Some Determinants of Social and Environmental Disclosures in New Zealand Companies”, Accounting, Auditing & Accountability Journal. Vol 9, 1996, 1:77- 94.

Hernadi, Bettina Hodi. Green Accounting for Corporate Sustainability, Club of Economics in Miskolc TMP, Vol:8, No:2, 2012, ss.23-30.

ICAEW 2004, Sustainability: The Role of Accountants, Sustainable Business Initiative.

ICAEW, New Reporting Models For Business, Financial Reporting Faculty, Haziran 2010.

ISO 26000 Guidance on Social Responsibility, 2010; <https://www.cdp.net/en/info/about-us>

Kolk, Ans. “A Decade of Sustainability Reporting: Developments and Significance”. International Journal of Sustainable Development Vol 3, No 1: 51-64, 2004.

Lamberton, Geoff. “Sustainability accounting—a brief history and conceptual framework”, Accounting Forum 29 (2005) 7-26.

OECD, <http://www.oecd.org/greengrowth/46530443.pdf>

SASB 2013 Conceptual Framework, <https://www.sasb.org/wp-content/uploads/2013/10/SASB-Conceptual-Framework-Final-Formatted-10-22-13.pdf>

Schaltegger, Stefan Martin Bennett ve Roger Burritt, Sustainability Accounting and Reporting, 2010.

Schaltegger, Stefan ve Roger L. Burritt, “Sustainability accounting for companies: Catchphrase or decision support for business leaders?”, Journal of World Business 45 (2010) 375–384.

Slater, Alyston ve Sean Gilbert, “The Evolution of Business Reporting: Make Room for Sustainability Disclosure”, Environmental Quality Management. Autumn: 41-48, 2004.

SSE, <http://www.sseinitiative.org/about/>

UNEP United Nations Environment Programme, Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment,

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

<http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=97&articleid=1503>

UNGC, <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc>

Value of Sustainability Reporting, A study by EY and Boston College Center for Corporate Citizenship, 2013, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY -
_Value_of_sustainability_reporting/\\$FILE/EY-Value-of-Sustainability-Reporting.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_-_Value_of_sustainability_reporting/$FILE/EY-Value-of-Sustainability-Reporting.pdf)

Zhang, Yingzhong ve diğeri, "LCA-oriented semantic representation for the product life cycle", Journal of Cleaner Production 86 (2015) 146e162.

FINANSAL PİYASALAR İÇİN BİR YENİLİK TÜRKİYE İÇİN BİR FIRSAT: KİTLESEL FONLAMA*

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Kurt Cihangir**

ÖZ

2008 yılında yaşanan Küresel Finansal Kriz özellikle küçük ölçekli ve/veya başlangıç aşaması şirketler/girişimler için kaynak bulma sorununu derinleştirmiştir. Alternatif bir finansman kaynağı olarak ortaya çıkan Kitle Fonlaması (Crowdfunding) kavramı dünya genelinde oldukça ilgi görmüştür. Kitle fonlaması, çok sayıda yatırımcının belirli amaçlar doğrultusunda internet üzerinden bir girişime kaynak oluşturması olarak tanımlanabilir. Küçük meblağlar yatıran yatırımcılar başışçı olarak, ödül karşılığı, borç vererek ya da hissedar olarak finansal kaynak sağlayabilirler. Dünyada hızlı bir gelişme gösteren kitle fonlaması ile ilgili Türkiye'deki ilk düzenleme, Aralık 2017'de TBMM Genel Kurulu'nun çıkardığı torba kanunda Kitle Fonlama Platformlarının sermaye piyasası kurumları arasında kabul edilmesidir. Bundan sonraki aşamada etkili olacak SPK'nın ne tür bir sistem kuracağı ise henüz net değildir. Kurulacak olan bu yeni finansal yapı, gelişen bir ülke olarak yenilikçi endüstrilere ve girişimcilğe ihtiyacı olan Türkiye açısından oldukça önemlidir. İnovasyon ya da yenilik artık sadece işletmeler tarafından yapılmamakta, bireyler de fikirlerini ticarileştirebilme fırsatı bulmaktadırlar. Teknolojik içerikli olması ve sosyal fayda sağlama olarak iki temel kavrama dayandırılan "kitlesele fonlama" ile yeni bir ekosistemin oluştuğu söylenebilir. Bu çalışmada, özellikle hisse bazlı kitlesele fonlama üzerinde durularak, yapılacak ikincil düzenlemeye ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kitlesele Fonlama, Teknoloji ve Erken Aşama Finansmanı, Ekonomik Büyüme, Hukuki Düzenleme

JEL Kodları: F63, G24, L31, M13

AN INNOVATION FOR FINANCIAL MARKETS AN OPPORTUNITY FOR TURKEY: CROWDFUNDING

ABSTRACT

The Global Financial Crisis in 2008 deepened the problem of finding resources, especially for small-scale and / or initial-stage companies. The concept of Crowdfunding, which emerged as an alternative source of funding, has received considerable worldwide attention. Crowdfunding can be defined as the creation of a large number of investors through the Internet for specific purposes. Investors investing small amounts can provide financial resources as a reward-based, donation-based, debt-based and equity crowdfunding. In Turkey, according to the first regulation on crowdfunding is accepted between the capital market institutions of Crowdfunding Platform in December 2017. It is not yet clear what kind of system the Capital Markets Board will have in the next stage. This new financial system which will be created, it is very important for Turkey that need innovative industries and entrepreneurship. Today, innovation is not only done by businesses, but individuals also have the opportunity to commercialize their ideas. It can be said that there

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Hitit Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, kcjihangir@hitit.edu.tr

is a new ecosystem with "crowdfunding" which is based on two basic concepts as technological content and social benefit. This paper focuses on equity crowdfunding. In this study, the secondary regulation related to equity crowdfunding is evaluated.

Keywords: Equity Crowdfunding, Technology and Early Stage Financing, Economic Growth, Legal Arrangement

JEL Codes: F63, G24, L31, M13

1. GİRİŞ

Son yıllarda, bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve inovasyonlar finans alanında da kendini göstermiş ve fintek adı verilen yeni finansal araçlar/araçlar ortaya çıkarmıştır. Yenilikler inanılmaz bir hızla dünyaya yayılma fırsatı bulmuş ve hatta birer unicorn girişime¹ dönüşmüştür. Dolayısıyla, içinde bulunduğumuz dijital çağda değişim kaçınılmazdır.

Dünya Bankası, ülkeleri kalkınma aşamalarına göre üç ana gruba ayırmıştır (Küresel Rekabetçilik Raporu 2018): Faktör odaklı ekonomiler, etkinlik odaklı ekonomiler ve inovasyon odaklı ekonomiler. İnovasyon odaklı ekonomiler, hem bilgi teknolojilerinin öncüsüdürler hem de küresel anlamda bireysel/kurumsal değişimin (çalışma biçimi, yaşam şekli, para kazanma ve kaynak bulma şekli açısından) kaynağıdır. İnovasyon odaklı ekonomilerin açtığı bu alanda etkili olmak isteyen diğer ekonomiler de fırsat yaratmak veya değişime ayak uydurmak durumunda kalmışlardır. Zira oluşan bu dijital ekonomiden pay almanın yolu, inovasyon ve inovasyon odaklı bir ekosistem oluşturmaktır. Geleneksel, yani üretim ve/veya doğal kaynaklara dayalı büyüyen ülkeler de bu dijital dönüşümü bir fırsata dönüştürme durumundadırlar. Dünya Bankası'nın bu raporunda, Türkiye'nin de içinde bulunduğu etkinlik odaklıdan inovasyon odaklı ekonomiye geçiş ülkeleri sınıflandırması, aslında bu ülkelerdeki sinerjiyi de göstermektedir.

İnovasyon ve girişimciliğin, istikrarlı bir şekilde sürdürüldüğü girişimci bir topluma ihtiyaç vardır (Drucker, 2008). Girişimciler, hukuki altyapı, finansman mekanizması ve piyasa mekanizması unsurları ile işlerlik kazanacak '*girişimcilik ekosistemi*', sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanmasında oldukça önemlidir. Girişimciliğin finansmanında araç ve piyasaların çeşitlenmesi, bir taraftan finansal piyasaların derinliğini artırırken, diğer taraftan, toplumun her kesiminden çıkabilecek inovasyon fikrinin ticarileştirilmesine fırsat verecektir. Finansman riskinin mümkün olduğunca dağıtılmasını sağlayan finansal araçların geliştirilmesi, başarısızlıkla sonuçlanan projelerin zararının dağılmasını sağlayacağı için yeniliklerin finanse edilmesini de kolaylaştıracaktır (İçke, 2014).

Piyasaya giriş ve başlangıç aşamasındaki girişimler için, geleneksel fon kaynakları risk sermayesi şirketleri, melek yatırımcılar ve bankalardır. Ancak, fon arz ve talep tarafında

¹ Unicorn girişim, bir milyar dolar değerlemeye ulaşan girişim demektir. Venturebeat ve Spoke Intelligence araştırmalarına göre, dünya genelinde 1 milyar dolar değerlemeyi aşan girişim sayısı 229. Toplam 1,3 trilyon dolar değerlemeli bu 229 girişimin 21 tanesi 10 milyar dolar değerlemeyi aşmış durumda ki bunlar "Decacorn" olarak adlandırılıyor. Kaynak: www.startuphukuku.com.

oluşan birtakım durumlar ve teknolojik gelişmeler alternatif finansman kaynaklarının gelişmesini sağlamıştır. Fon arz tarafındaki temel gelişme 2008'de yaşanan Küresel Finansal Kriz sonrası geleneksel finansman kaynaklarının risk iştahlarının azalması ve bunun sonucunda finansman sağlama konusundaki isteksizlikleridir. Fon talep tarafında ise, başlangıç aşamasındaki girişimlerin, genellikle, pazar potansiyeline ilişkin geçmiş satış - kar düzeyi vb. kanıtları sunamamaktan veya teminat gösterememekten kaynaklanan finansman bulma güçlüğüdür (Cornell, 2014). Kitlesele fonlama, birçok kişinin çevrimiçi kitle fonlama platformları aracılığıyla girişimlere küçük miktarlarda finansman sağlamasına olanak tanımaktadır (Cumming ve Vismara, 2017). Önceleri film, müzik kaseti, belgesel gibi sanatla ilgili projelerin-fikirlerin finansmanında kullanılan kitlesele fonlama; sonrasında, yukarıda bahsedilen durumların da etkisiyle, doğrudan şirketin finansman kaynaklarına bir alternatif olarak evrilmiştir. Dolayısıyla, Finansal getiri sağlayan, finansal sonuç doğuran kitlesele fonlamanın gelişmesinde iki katalizör vardır: birincisi teknolojik yenilikler, ikincisi 2008 Küresel Kriz (Kirby ve Worner, 2014: 12). Günümüzde ekonomik büyüme, inovasyon ve yeni istihdam yaratımı için en umut vaad eden araçlardan biri olarak kabul gören kitlesele fonlama (De Buysere vd., 2012), finansmanı, araçlardan piyasalara kaydıran bir fintek olarak da değerlendirilebilir.

Türkiye'de kronikleşmiş cari işlemler açığı sorununun en önemli nedeni, dış ticaret açığıdır. Bu duruma, cari açığın finansmanında kullanılan uluslararası sermayenin kırılğan yapısı da eklendiğinde, ekonominin içine girdiği girdap anlaşılabilir. Türkiye'nin bu girdaptan kurtulmak için değerlendirebileceği seçeneklerden birisi teknoloji üretmek, inovasyona yatırım yapmak, bir diğeri de uluslararası sermayenin türünün, portföy yatırımlarından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına dönüşmesini sağlamaktır. Şüphesiz, doğrudan yabancı yatırım şeklinde bir ülkeye yatırım yapacak uluslararası firma, bu ülkenin çekici faktörleri kadar yapacağı yatırımın güvenliğini de dikkate alacaktır. Türkiye'nin hem kredi derecelendirme notu hem de ülke risk priminin göstergesi CDS (Credit Default Swaps) primi, uluslararası yatırımcılara olumlu sinyaller vermemektedir. Bu ülkeye özgü nedenlerin yanında bir de uluslararası finansal piyasalarda, büyük merkez bankalarının uyguladıkları faiz politikası değişiklikleri sonucunda ortaya çıkan dengesizlik, çalkantı dönemi nedeniyle uluslararası sermaye nispeten daha güvenli araç/piyasaları tercih etmektedir.

Türkiye sahip olduğu genç nüfusun dinamizmini bir fırsata dönüştürebilir. Günümüz koşullarında inovasyonun nerede, ne biçimde, kim tarafından yaratılacağı belli değildir. Teknoloji üretme ve küresel pazardan pay alma yarışında kalabilmek için yenilikçi fikirlerin ticarileştirilmesinde alternatif kaynaklar düzenlenmeli ve tanıtılmalıdır. Bu anlamda, 5 Aralık 2017 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan torba kanun ile Kitlesele fonlamaya ilişkin ilk düzenlemenin yapılması, oldukça önemli bir gelişmedir. SPK'nın yapacağı ikincil düzenleme ile oluşturulacak girişimcilik ekosisteminin, yüksek teknolojiye dayalı üretim yapılmasını, bu sayede ihracat ve ihracat kalitesinin artırılmasını nihayetinde ekonomik kalkınmayı desteklemesi beklenmektedir.

Bu çalışmada, kitlesele fonlamaya ilişkin temel bilgiler verilmekle birlikte, esas amaç, Türkiye'de ikincil düzenlemenin hazırlık aşamasında olan hisse bazlı kitlesele fonlama ile ilgili kavramsal çerçevenin sunulmasıdır. Ekonometrik bir uygulama yapılmamıştır. Literatür incelendiğinde, konunun henüz tam olarak derinleşmediği görülmekle birlikte,

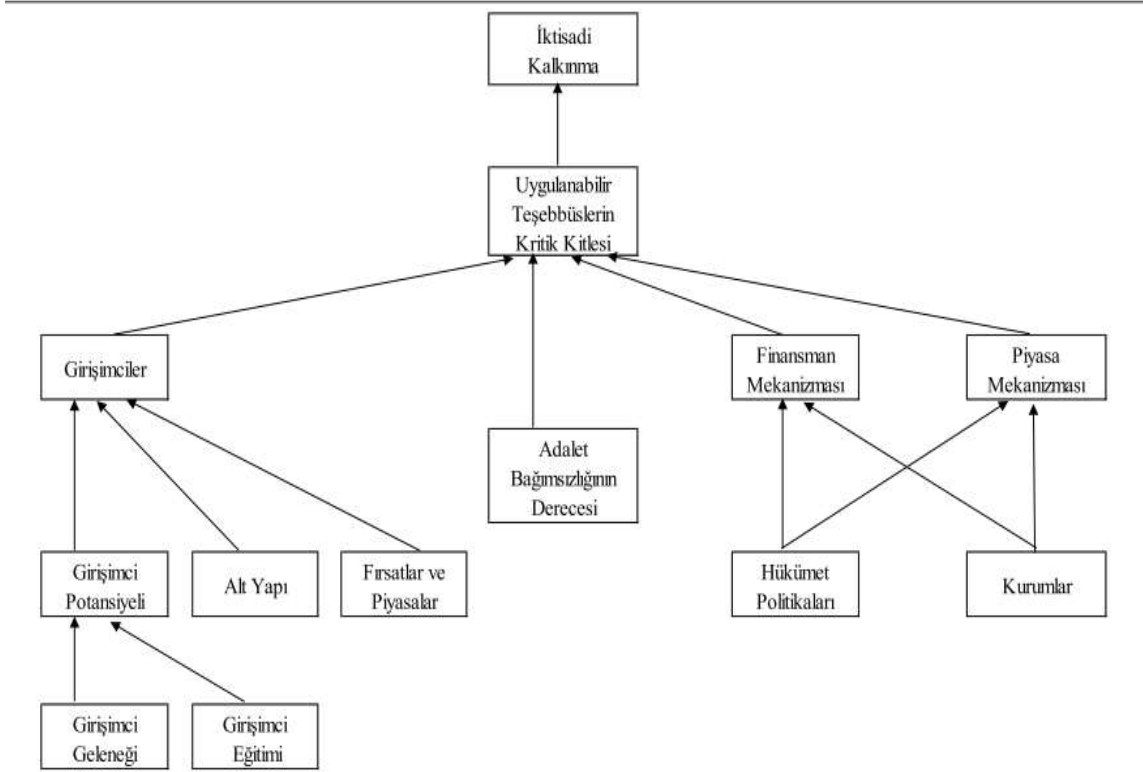
yapılan uygulamalı çalışmaların da ödül/bağış bazlı kitlesel fonlama ile ilgili olduğu ve uygulamanın anket yoluyla toplanan verilere dayandığı görülmektedir. Çalışmanın planı şu şekildedir: ikinci bölümde sermaye ve yenilik kavramlarının ekonomik kalkınma açısından değerlendirilmesi yapılacak, üçüncü bölümde girişimciler alternatif finansman kaynakları; BİST özel Pazar, ICO ve kitlesel fonlama tanıtılacaktır. Dördüncü bölümde ise, muhtemel SPK düzenlemesi paydaşlar açısından değerlendirilecektir.

2. EKONOMİK KALKINMADA SERMAYE VE YENİLİĞİN ÖNEMİ

İnovasyon ya da yenilik, var olan fikirlerin ileri götürülmesi, revize edilip daha rafine hale getirilmesi, düzensiz yapıdaki bilginin yararlı bir ürün, süreç ya da hizmet oluşturacak şekilde sunulması süreci olarak tanımlanabilir (Bessant ve Tidd, 2011). Araştırma geliştirme yatırımları (Ar-Ge) ise, yenilikle sonuçlanma garantisi olmadığı için yüksek risk içeren bir yatırım sürecidir (Leiponen ve Helfat, 2011). İnovasyonun gerçekleşmesi için, yaratıcı bir fikir ile başlaması, Ar-Ge ile desteklenmesi ve patent ile sonuçlanması gerekir. Bu sayede, ekonomik çıktının büyüme oranı sürdürülebilir biçimde artacaktır. Dolayısıyla inovasyon, ekonomik büyüme üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Bilgi ve teknolojiyi, ihtiyaçlara uygun biçimde üretime yansıtan, yenilikçi, işletmelerin finansman sağlayamamaları ya da uygun maliyetli kaynaklara erişememeleri ekonominin tümü için önemli bir sorundur.

Günümüzde küresel ölçekte dijital dönüşümün birçok sektörde iş yapma şeklini önemli ölçüde değiştirdiği ve küresel dünyada yenilikçi teknoloji girişimlerinin sınır ötesi pazarlara kolay erişebilme özelliği ile devletlerin ekonomik kalkınmasında ve büyümesinde önemli bir unsur haline geldiği görülmektedir (Ertemel 2016: 119).

İstihdamın ve sanayi üretiminin çoğunlukla KOBİ'ler tarafından yaratıldığı dikkate alındığında, bu firmaların finansmana erişimlerini kolaylaştıracak alternatifler sunmak, piyasa mekanizması oluşturmak ekonomik kalkınmanın sağlanmasında başrol oynamaktadır. Şekil 1'de girişimcilik ekosisteminin unsurları ve bunların ekonomik kalkınmanın sağlanmasındaki rolü verilmiştir. Buna göre, gerek hükümet politikaları gerekse yasal düzenlemelerle oluşturulacak sağlam bir temel girişimcilik ruhunun beslenmesi için uygun bir ekosistemin kurulması gerekliliktir.

Şekil 1: Ekonomik Kalkınmada Girişimciliğin Önemi

Kaynak: Toma vd., 2014 Akt. Berker, 2017.

3. GİRİŞİMCİLER İÇİN ALTERNATİF FİNANSMAN KAYNAKLARI

Bireyler, kullanıcılar artık sadece kendilerine sunulanı değil, ihtiyacı olanı, yenilikçi bir anlayışla kendileri de geliştirebildikleri için, bir inovasyon kaynağı olarak tanımlanabilirler (Von Hippel vd., 2011). İşletmeler de ya geliştirilen ürünleri ya da geliştiren bireyleri/kullanıcıları kendi süreçlerine dahil ederek sisteme katkı sağlayabilmektedirler. Bu aslında yenilikçi fikrin, üretime aktarılarak ticarileştirilmesidir. Yenilik kültürünün yaygın olduğu bölge ve ülkelerde bilgi üreten kuruluşlar ile bilgiyi kullanan kuruluşlar arasında etkin bir işbirliği olmaktadır. Dolayısıyla yenilik kültürünün oluşması firmalar ve üniversiteler arasında etkin bir işbirliğinin başlangıç noktasını da oluşturmaktadır. Üniversite - Sanayi İşbirliği projeleri, Teknoparklar, Teknoloji transfer ofisleri, uluslararası bağlantılar vb. bu duruma örnek gösterilebilir.

Girişimciler için finansman kaynakları devlet hibeleri, kamu finansmanı, risk sermayesi şirketleri, bireysel katılım yatırımcısı, Borsa İstanbul bünyesinde kurulan Özel Pazar, İlk-Başlangıç Para Teklifi (Initial Coin Offering ICO) ve kitlesel fonlama olarak sıralanabilir. Devlet hibeleri iki kurum tarafından sağlanmaktadır: KOSGEB KOBİ'lere hibe sağlarken TÜBİTAK inovatif / araştırma odaklı girişimcilik aktivitelerine hibe sağlamaktadır. Kamu finansmanı ise yaklaşık 250 milyon Euro'yu, fonlardan oluşan fonlara, Türkiye Yatırım Fonu ve Türk Büyüme ve İnovasyon Fonu, kanalıyla, Türkiye'de özel sermaye fonlarına, risk sermayesine, melek yatırımcılara ve erken evre girişimlerine yatırım

yapılması için ayrılmıştır. Hazine Müsteşarlığı tarafından yapılan ve 15.02.2013 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren düzenleme ile daha önce Melek Yatırımcı olarak bilinen kavram Bireysel Katılım Yatırımcısı (BKY) olarak değiştirilmiştir. BKY, kişisel maddi varlıklarını ve tecrübelerini, başarı şansı gördükleri şirketlere başlangıç aşamasında aktararak, şirketlerin başarılı olmasına çalışacak gerçek kişiler olarak tanımlanmıştır. BKY olabilmek için, temel koşulları² sağlayan adaylar, akredite edilmiş BKY ağları aracılığıyla T.C. Hazine Müsteşarlığına başvurarak 5 yıl için (yenilenebilir) BKY lisansı sahibi olurlar. BKS İlerleme Raporu (Q3-2018)’na göre 2017’nin 3. çeyreği itibarıyla Türkiye’de toplam 428 BKY ve 13 BKY Ağı vardır.

3.1. Borsa İstanbul Özel Pazar

Borsa İstanbul Özel Pazar; halka açılmadan pay alımı-satımı yapmak amacıyla şirketler ile nitelikli yatırımcıları bir araya getiren, üyelik bazlı bir platformdur. Özel Pazar şirketlere, halka açık şirketlerin tabi olduğu izahname, kamuyu aydınlatma gibi yükümlülüklerden ve SPK mevzuatından muaf olarak sermaye finansmanı sağlayabilme imkanı sunmaktadır. 2014 yılında Borsa İstanbul bünyesinde kurulan Özel Pazar’ın üye sayısı 2017 itibarıyla 245’i yatırım (finansman) arayan şirket, 109’u yatırımcı ve 31’i aracı-servis sağlayıcı olmak üzere toplam 385’dir. Yatırımcı üyeler; Türkiye’de ve dünyada faaliyet gösteren girişim sermayesi fonları, melek yatırımcılar ve kurumsal girişim sermayesi fonlarından oluşmaktadır. Ayrıca, inovasyon odaklı şirketlere yatırım veya iş birliği fırsatlarını değerlendirmek isteyen büyük şirketler de yatırımcı üye olarak pazarda bulunmaktadır. (Borsa İstanbul, 2017)

3.2. İlk Para Teklifi (Başlangıç Para Teklifi - Initial Coin Offering - ICO)

“İlk Halka Arz” (Initial Public Offering-IPO) yöntemi, hisse senetlerinin çağrı yapılan yatırımcılara satışı olarak tanımlanabilir. Şirketler, bu yöntemle kendilerine finansman sağlarlarken, hisse satarak yatırımcıları şirkete ortak ederler. ICO yani Initial Coin Offering ise kripto paralarla gündeme gelen bir kavramdır. ICO’nun IPO’dan farkı, yatırım yapılacak şeyin şirket değil henüz piyasalarda yer almayan bir kripto para olmasıdır. Piyasaya girecek olan kripto paralar, ICO oldukları dönemde potansiyel yatırımcılara çağrı yaparak finansman toplamaya başlar. ICO daha sonra borsada işlem görerek ya da alım-satımlarda kullanılarak kripto para formuna kavuşurlar.

05.12.2017 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7061 sayılı “Bazı Vergi Kanunları ile Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile yabancı ülkelerde Initial Coin Offer (ICO) olarak kabul edilen alternatif sermaye arttırma metodu, Kitle Fonlaması adı altında mevzuatımıza girmiştir. ICO, halka arza alternatif olarak getirilen ve sermaye karşılığı hisse senedi verilmesi sistemi yerine sermaye karşılığı üretilen sanal paranın yatırımcılara verilmesi şeklinde çalışan bir sermaye toplama sistemidir.

² BKY adayının, yüksek gelir veya servete sahip olması ya da tecrübeli olması gerekmektedir.

3.3. Kitlese Fonlama

Kitle fonlaması özellikle 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizden sonra küçük ölçekli ve erken aşama şirketlerin finansman bulmakta yaşadıkları zorluklara bir çözüm alternatifi olarak ortaya çıkmıştır (Onur ve Değirmenci, 2015). Bilgi ve iletişim teknolojisindeki ilerlemeler nedeniyle, kitle fonlaması birçok kişinin çevrimiçi kitle fonlama platformları aracılığıyla işletmelere küçük miktarlarda finansman sağlamasına olanak tanımaktadır. (Cumming and Vismara, 2017).

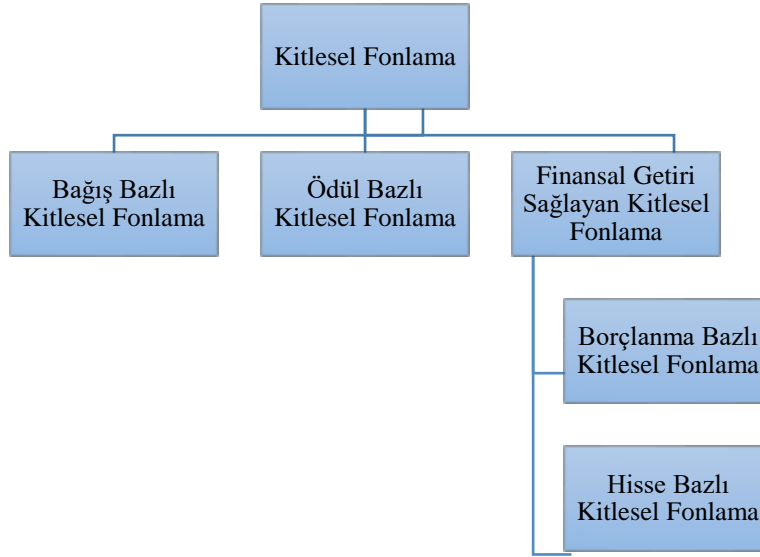
Kitlese fonlama yeni girişimlerin finanse edilmesinde potansiyel olarak yıkıcı bir değişimi temsil etmektedir (Cordova vd., 2015; Bellavitis vd., 2017) özellikle bankacılık ve risk sermayesi şirketleri ile melek yatırımcılar açısından (Mollick ve Robb, 2016). Sermayeye erişimin demokratikleşmesi olarak da ifade edilen kitlese fonlamanın (Catalini, vd., 2016), bankalar, risk sermayesi şirketleri ve melek yatırımcıların egemenliği altında olan finansal sistemi, küçük yatırımcılar ve başlangıç aşamasındaki firmalar için de ulaşılabilir olmasını sağlamak adına önemli bir başlangıç olduğu düşünülmektedir. Sermayeye erişimin demokratikleşmesi olarak da ifade edilebilir (Catalini, Fiazo and Murray, 2016). Topluluğun yatırım gücü ile fonlama, demokratikleşerek sıradan insanların da yenilikçi şirketlere yatırım yapacağı bir hale gelmekte, kısıtlı ve az sayıda olan risk yatırımcılarına ulaşma sorunu aşılmalıdır (Ergen, vd., 2013).

Kitlese fonlamada süreç, proje sahibinin kitlese fonlama platformuna üye olup, fikrini ya da bunun prototipini tanıtması ile başlar. Toplanması hedeflenen finansman kaynağı yani, fon miktarını da belirtir. Platformun karar verici ekibi tarafından onaylanan proje-fikir platformun internet sitesine yüklenir. Burada, hedef fon miktarı ile fonlamanın biteceği tarih de duyurulur. Platformun karar verici ekibi, bazı proje/fikirlerin geliştirildikten sonra halka duyurulması yönünde karar verebilir. Bu durumda da yönetsel destek sağlanmış olur. Bu aşamadan sonra amaç, belirlenen sürede belirlenen finansmana ulaşmaktır. Yatırımcılar, platformun internet sitesi üzerinden fonlama sağlarlar. Süre bittiğinde farklı uygulamalar olabilmektedir. Bazı platformlar, belirlenen fonun tümünün toplanmasını başarı olarak belirlerken, bazıları da süre sonunda toplanan fonu proje-fikir sahibine aktarmaktadır. Genel olarak Türkiye'deki uygulama belirlenen fonun hepsinin toplanmasıdır, süre bittiğinde belirlenen tutara ulaşamazsa toplanan fonlar sahiplerine dağıtılır.

Dünya genelinde kitlese fonlama hacmi 2015 Temmuz ayı itibarıyla 34 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir (Massolution, 2015) ve 2025 yılına kadar 96 milyar Dolara ulaşması beklenmektedir (InfoDev- Dünya Bankası, 2013). Gerçekleşen kitlese fonlama tutarının 25 Milyar Dolarlık kısmı borçlanma bazlı kitlese fonlamadan gerçekleşirken, kalan 9 Milyar Dolarlık kısım ise bağış, ödül bazlı kitlese fonlama 5.5 Milyar Dolar ve hisse bazlı kitlese fonlama 2.5 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

3.3.1 Kitlesele Fonlama Türleri

Kitlesele fonlama türleri, finansal getiri sağlayan ve sağlamayan olarak iki ana başlıkta değerlendirilebilir. şekil 2'de kitlesele fonlama türleri sunulmuştur.

şekil 2: Kitlesele Fonlama Türleri

Kaynak: Kirby ve Worner, 2014.

Bağış ve ödüle bazlı kitlesele fonlama modellerinde, proje-fikir sahibi yatırımcılara sağladıkları katkı tutarına göre fon toplama aşamasında belirlenen maddi veya gayri maddi değer olan ürün veya servisleri ileri bir tarihte temin etmeyi vaat eder. Finansal getiri sağlayan kitlesele fonlamada ise, yatırımcılara, yatırdıkları fon karşılığında, şirketin borçlusu ya da ortağı olma vaat edilir. Tablo 1'de görüldüğü üzere, yatırımcılar, yani fonlama sağlayan kişiler kimi zaman sosyal getiri, kimi zaman maddi getiri kimi zaman da finansal getiri elde etmek amacındadırlar. Proje sahiplerinin kitlesele fonlamayı tercih etmelerinde ise bir finansman sağlanırken, aynı zamanda ürün geliştirme, pazarlama araştırması yapma gibi faktörler etkilidir. Tahmini bir talep düzeyinin ve Pazar payının belirlenmesi, bir anlamda yatırımın atıl olması riskini de azaltır (Cornell, 2014).

Tablo 1: Kitlesele Fonlama Modelleri ve Özellikleri

	Katkı Biçimi	Getirisi	Yatırımcının Motivasyonu
Bağış Bazlı KF	Bağış	Manevi Haz	Manevi ve Sosyal Motivasyon
Ödüle Bazlı KF	Bağış/Önceden Satın Alma	Ödüle ve Manevi Haz	İçsel ve Sosyal Motivasyonun Kombinasyonu ve ödüle isteği
Borçlanma Bazlı KF	Kredi	Kredinin Geri Ödemesi	İçsel, Sosyal ve Finansal Motivasyonun Bileşimi
Hisse Bazlı KF	Yatırım	Girişim faaliyete geçerse yatırımın getirisi. Bazen ödüle de verilebilir.	İçsel, Sosyal ve Finansal Motivasyonun Bileşimi

Kaynak: NESTA July, 2012.

Girişimcilerin bankalar dışında finansman sağlama yöntemlerinin karşılaştırılması Tablo 2’de sunulmuştur. Bu karşılaştırmada Türkiye’de henüz ikincil düzenlemesi yapılmayan, ancak hazırlık aşamasında olan hisse bazlı kitlesel fonlama ile melek yatırımcılar ve risk sermayesi şirketleri esas alınmıştır.

Tablo 2: Girişimciler için Alternatif Finansman Yöntemlerinin Karşılaştırılması

Özellik	Hisse Bazlı KF	Bireysel Katılım Yatırımcısı	Risk Sermayesi Şirketi
Yatırımın Geçmişi	Değişik	Eski girişimci	Finans, danışmanlık ve çeşitli sektörler
Yatırım Türü	Kendi fonları	Kendi fonları	Fon yönetimi
Yatırım Aşaması	Tohum-Tohum öncesi	Tohum-Tohum öncesi	Tohum-Tohum öncesi ve genellikle sonraki evreler
Yatırım Araçları	Adi hisse senedi	Adi hisse senedi	İmtiyazlı hisse senedi
Yatırım Yapılabilir Proje	Platformlar yoluyla	Sosyal ağlar ve/veya melek gruplar yoluyla	Sosyal ağlar ve proaktif tahmin
Durum İncelemesi (Due Diligence)	Bireysel veya platform tarafından yürütülür	Melek yatırımcı tarafından yürütülür	Risk sermayesi şirketindeki hukuk vb firmalar tarafından yürütülür
Fon Sağlayanların Coğrafi Yakınlığı	Fon sağlayanlar genellikle girişimciden uzaktırlar	Çok sayıda yatırım, ulusal piyasada yapılır	Uluslararası veya ulusal yatırımlar
Yatırım Sonrası Rol	Bağlıdır, ancak pasif	Aktif (tamamen sorumluluk alan)	Stratejik, yönetim kurulu kanalıyla katılım
Finansal Getirinin Önemi	Önemlidir, ancak yatırımın tek nedeni değildir	Önemlidir, ancak yatırımın tek nedeni değildir	Önemlidir

Kaynak: Medziausyte ve Neugebauer, 2017.

Başka bir karşılaştırma da Özel Pazar ile kitlesel fonlama arasında yapılabilir. Özel Pazar’da, halka açılmadan hisse alımı-satımı yapmak isteyen şirketlerle nitelikli yatırımcılar işlem yapabilirler; yani üyelik söz konusudur. Türkiye’de ve dünyada faaliyet gösteren girişim sermayesi fonları, melek yatırımcılar ve kurumsal girişim sermayesi fonları yatırımcı olarak sisteme üye olabilirler. Kitlesel fonlamada ise, genel anlamda, üyelik gerekmez. Kitlesel fonlama platformunun uygun gördüğü proje-fikirler internet ortamında, belirli bir süre için halka duyurulur ve yatırımcıların (nitelikli yatırımcı şartı yok) istedikleri tutarda kaynak aktarmaları beklenir.

4. MUHTEMEL SPK DÜZENLEMESİNİN (İKİNCİL DÜZENLEME) UNSURLARI

Politika yapıcılar ve kanun koyucular, yatırımcıların yani kitlenin uzun vadede güvenini sağlayacak ortamın oluşturulması konusunda kritik öneme sahiptir. Ulusal ve yerel yönetimler, uygun bir girişimci ekosistemi için birlikte çalışmalıdırlar. Bu anlamda kanuni düzenlemeler, yatırımcının korunması, risklerin azaltılması, sanayiye teşvik unsurlarını içermelidir ki sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması mümkün olsun.

Kitlesel fonlama ile ilgili yasal düzenlemeler dört grupta toplanabilir (Tendulkar, 2014): Birincisi, herhangi bir düzenleme - tanımlama yapmayanlar, ikincisi, kollektif bir yatırım planı, aracı veya bankacılık faaliyetli olarak düzenleyenler, üçüncüsü kitlesel fonlama işlemlerini yasaklayanlar ve son olarak kitlesel fonlamaya özel statü veren düzenlemeler. Tablo 3’de kitlesel fonlama düzenlemesinin *özel statüde* yapılması durumunda, taraflar açısından, belirlenmesi gereken konular verilmiştir.

Tablo 3: Hukuki Düzenlemenin Özel Statü Olarak Yapılması Durumunda Belirli Düzenleyici Çerçevesel

Yatırımcı Açısından	Kitlesel Fonlama Platformu Açısından	Girişimci Açısından
Yatırım tutarı	Akreditasyon süreci	Sermaye tavan değeri
Yatırımcı olmaya ilişkin tanım ve sınırlamalar	Fon toplama yöntemine ilişkin tanım ve sınırlamalar	Tanım ve sınırlamalar
Riskleri farkında olma	Fon toplama süresi ve fonun korunması	Şeffaf bir süreç
	Şeffaflık ve tam açıklama	Güçlü yerel bağlantılar

Kaynak: Tendulkar, 2014.

Türkiye’de, 7061 Sayılı Bazı Vergi Kanunları ile Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 107. Maddesi ile 6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’na eklenen maddede Kitle Fonlaması,

bir projenin veya girişim şirketinin ihtiyaç duyduğu fonu sağlamak amacıyla Kurul tarafından (SPK) belirlenen esaslar dahilinde bu Kanunun yatırımcı tazminine ilişkin hükümlerine tabi olmaksızın kitle fonlama platformları aracılığıyla halktan para toplanması

olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, 20 Eylül 2018’de Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Resmi Gazetede yayımlanan Yeni Ekonomik Program’da “*Dijital dönüşüm teşvik edilerek yenilikçi projelerin finansmanı için Kitlesel Fonlama (Crowdfunding) ve IPO alternatifi olarak ICO (Initial Coin Offering) gibi modern ve yeni nesil finansman yöntemleri yaygınlaştırılacaktır*” ifadesi yer almıştır. Buna göre, hükümetin de bir politika olarak kitlesel fonlama ve ICO süreçlerini destekleyeceği görülmektedir.

Türkiye’de SPK’nın yapacağı ikincil düzenleme, hisse bazlı kitlesel fonlama içindir. Bağış ve ödül bazlı kitlesel fonlama işlemleri finansal getiri sağlamadığı için, borçlanma bazlı kitlesel fonlamada da ortaklık söz konusu olmadığı için SPK düzenlemesi dışındadır. Bundan sonraki kısımda kitlesel fonlama olarak ifade edilen tür, hisse bazlı kitlesel fonlamadır.

Kitlesel fonlamaya ilişkin henüz tamamlanmamış olan ikincil düzenlemeye ilişkin bilgiler, 8 Mayıs 2018 tarihinde İstanbul’da düzenlenen Kitlesel Fonlama Forumu-2018’den derlenmiştir. İlgili Forum’un programı ve youtube kaydının web adresi ekte sunulmuştur. İşlemin tarafları Şekil 3’de verilmiştir. Buna göre, Takas İstanbul ve Merkezi Kayıt İstanbul sisteminin iki temel aktörü olarak belirlenmiştir.

Şekil 3: Muhtemel İkincil Düzenlemede Kitlesel Fonlamanın Tarafları

Kitlesel Fonlama Platformları Açısından

Kitlesel fonlama ile fon toplayacak olan platformların Kurul’dan akreditasyon (yetki belgesi) almaları gerekmektedir. Ayrıca, platformlar temel koşul olarak da anonim ortaklık şeklinde kurulmak ve Kurul’un belirlediği asgari 250.000TL sermayeye sahip olmak durumundadırlar. Faizsiz bankacılık sistemindeki katılım bankaları da platform kurucusu olabileceklerdir. Platformlar, gayrimenkul finansmanına aracılık edemezler. Platformlar, nitelikleri Kurul’ca belirlenen üyelerden oluşan bir Yatırım Komitesi oluşturmak ve bununla ilgili değişiklikleri Kurul’a bildirmekle yükümlüdürler. Platformların, Merkezi Kayıt İstanbul ve Takas İstanbul ile entegre bir biçimde çalışmaları planlanmaktadır.

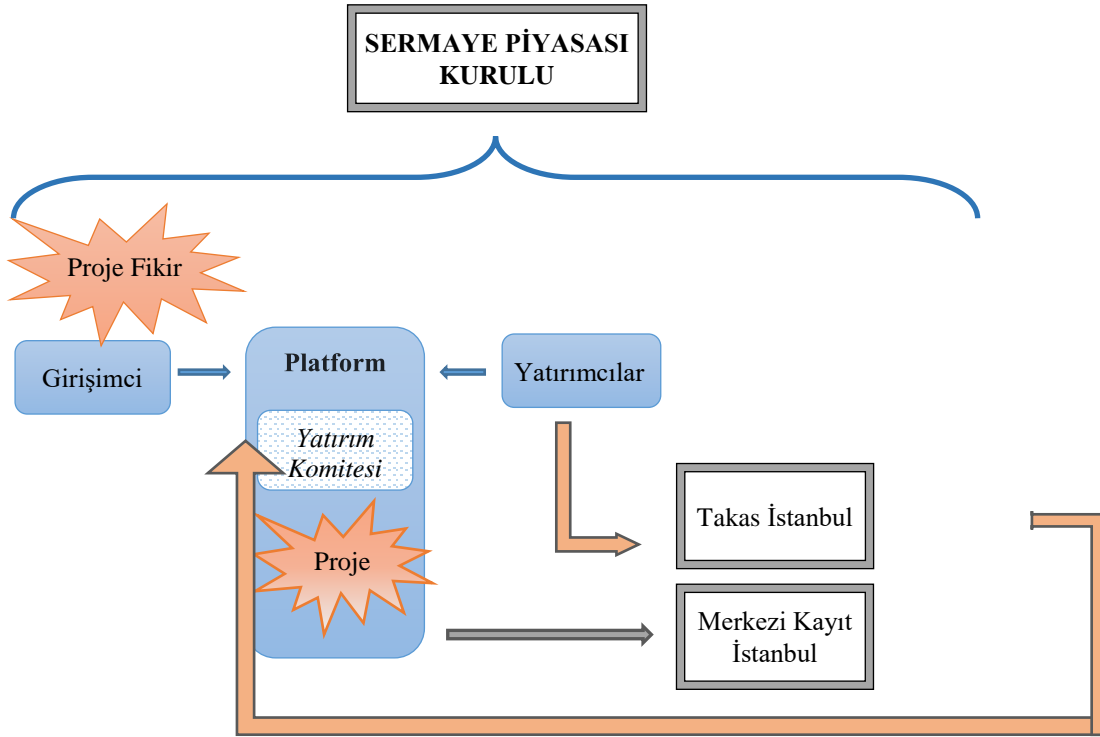
Yatırımcılar Açısından

Düzenlemede yatırımcılar bireysel ve nitelikli yatırımcılar olarak sınıflandırılmış ve buna göre azami yatırım tutarı belirlenmiştir. Nitelikli yatırımcılar için azami yatırım sınırı yokken; bireysel yatırımcılar (gerçek kişiler) bir projeye yılda en fazla 5.000 TL, yıllık toplam en fazla 10.000 TL yatırılabileceklerdir. Yatırımcının, yatırımdan çıkışı (exit), sistemdeki en önemli konulardan biridir. Çünkü, portföyünde tuttuğu girişimci şirketin hisse senetlerini satmak istediğinde, yatırımdan çıkmak istediğinde, karşısında organize bir borsa bulunmamaktadır. Bu anlamda yatırımcı ek bir risk üstlenmektedir: yatırımdan çıkış riski. Kurul, yatırımcının bu riskini en aza indirebilmek adına, hisseyi portföyünden çıkarmak isteyen yatırımcı ile girişimci şirkete ortak olmak isteyen (potansiyel) yatırımcı arasında bir iletişim kanalı kurmayı planlamaktadır. Bu kanal, fiyat oluşturacak bir borsa ya da Pazar değil, tarafların isteğiyle, tarafları biraraya getirecek, bir görüşme kanalıdır.

Girişimci Şirket Açısından

Girişimci şirket son iki yıl içinde, anonim ortaklık olarak Türkiye’de kurulmuş olmalıdır. Kontrollü bir tüzel kişilik ile herhangi bir bağının olmaması gereken girişimci şirket sadece sermaye artırımını yoluyla fon toplayabilir; yani ortağın payını satması yoluyla fon toplamasına izin verilmemektedir. Bir girişimci şirketin yıllık toplayabileceği fon miktarının üst limiti 5 Milyon TL olarak belirlenmiştir. Ayrıca, 1 Milyon TL’den fazla bir fonlamanın talep edilmesi durumunda bunun %50’sinin nitelikli yatırımcılar tarafından sağlanması gerekmektedir. Bu anlamda, nitelikli yatırımcılar için fonlamaya katılım konusunda bir sınır yokken; bireysel yatırımcılar, gerçek kişiler, için koruma mekanizması işlemekte ve sınır getirilmektedir. Toplanan fon miktarı 1 Milyon TL’nin altında ise, tamamı toplandığında, fonlar kullanıldığında, girişimci şirket tarafından fonların ne şekilde kullanıldığına dair bir özel amaçlı bağımsız denetim raporu hazırlanarak kamuya ilan edilecektir. Toplanan fon miktarı 1 Milyon TL’nin üzerindeyse, fonun tamamı toplanıp, 1 yıldan fazla sürede kullanılması durumunda her yıl sonunda özel amaçlı bağımsız denetim raporu hazırlama yükümlülüğü getirilmiştir. Girişimci şirket bir yıl içinde en fazla iki defa kitlesel fonlama yoluyla fon toplayabilir.

Buna göre Türkiye’de hisse bazlı kitlesel fonlama faaliyetine ilişkin muhtemel süreç Şekil 4’de verilmiştir. Buna göre, girişimci şirket, proje-fikrini kitlesel fonlama platformuna sunar. Platform bünyesindeki Yatırım Komitesi’nce değerlendirilen ve uygun bulunan proje-fikirler internet üzerinden, belirli bir süre için duyurulur. Proje-fikre yatırım yapan, fon gönderen, yatırımcının bilgileri Merkezi Kayıt İstanbul’a gönderilir ve fonlar Takas İstanbul’da toplanır. Dolayısıyla, platform fonların toplanmasına aracılık eder, fon toplamaz. Belirlenen süre sonunda, ihtiyaç duyulan fonun tamamının toplanması durumunda Takas İstanbul’da tutulan fonlar, girişimci şirkete aktarılır. Son olarak girişimci şirketin kamuoyuna sunacağı özel amaçlı bağımsız denetim raporu ile süreç tamamlanmış olur.

Şekil 4: Hisse Bazlı Kitlesele Fonlamaya İlişkin Muhtemel Süreç

Genel olarak, kitlesele fonlama, ICO vb. işlemlerin geliştirilmesi, finansal piyasaların derinleşmesini sağlayacaktır. Bu konuda Çonkar ve Canbaz (2018) şu önerileri getirmişlerdir: ekonomik, teknik ve siyasi ortamın istikrarı, girişimcilik kültürünün geliştirilmesi, güvenli bir girişimcilik ekosistemi, yeni girişimcilerin gelişmesine destek verecek kuluçka merkezlerinin artırılması, başarısızlık ve iflasa ilişkin kamuoyu algısını daha ılımlı hale getirmek, teknolojinin ve sosyal ağların etkin kullanımının sağlanması. Ergen vd. (2013) de Türkiye’de kitlesele fonlamaya ilişkin önerilerini, yasa değişiklikleri, SPK denetimi, eğitim imkanları, destek araçları, yeni modeller ve vergi avantajı başlıklarında sunmuşlardır. Yasa değişiklikleri kısmen yapılmış olup, diğer önerilerin de değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Buna göre, kitlesele fonlama ile kurulacak girişimci şirketin hukuki yapısının belirlenmesinde Türk Ticaret Kanunu’nda, sermaye şirketlerinin kuruluş şartları ile ilgili birtakım değişikliklerin yapılması gerekebilir. Aksi halde, düzenleme tamamlanmış dahi olsa sistem işlemeyecektir.

Hisse bazlı kitlesele fonlama uzun vadeli bir süreçtir. Düzenleyici otoritenin fonlama ile ilgili risklerin getirileri aşabileceği konusunda yatırımcıları bilgilendirmesi veya ekosistemin oluşumunda düzenlenecek kongre-konferans-çalıştay vb. ile ilgililerin biraraya gelerek hem ilişki kurmaları hem de sistemi daha iyi tanımasını sağlanmalıdır. Ayrıca, yatırımcılar, platformlar ve girişimciler için verilecek eğitimler faydalı olabilir. Üniversitelerde verilen “Girişimcilik” dersinin çok daha etkin ve uygulamaya yönelik olması açısından, her üniversitenin mevcut ve mezun öğrencileri, personeli ve hatta yöre halkının katılımıyla oluşturulacak fonun, bu projeler için kullanılması sağlanabilir. Yenilikçi fikri olan çalışanlar için, bu fikirlerini geliştirmek, projeye dönüştürmek adına haftanın belirli günleri izin verilmesi anlamlı bir katalizör etkisi yaratabilir.

Yatırımcı – girişimci şirket ilişkisinde özellikle şeffaflık, hesap verebilirlik konusu oldukça önemlidir. Bu anlamda, Kurul, kitlesel fonlama ile sağlanan kaynağın kullanımı konusunda, girişimci şirkete bağımsız denetim raporu hazırlama yükümlülüğü getirmiştir. Borsa İstanbul'un stratejik planında (Entegre Faaliyet Raporu, 2017) girişimcilik ekosisteminin desteklenmesi, girişimcilik veri tabanı portalının ve fikri mülkiyet pazarının oluşturulması ve Özel Pazar'ın bölgesel olarak da faaliyet göstermesi yer almaktadır. Dolayısıyla, Borsa İstanbul da alternatif finansman tekniklerinin geliştirilmesinde stratejik ve kurumsal anlamda destek vermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, dünyada girişimciliğin finansmanında alternatif bir kaynak olarak ortaya çıkan kitlesel fonlamanın, Türkiye'nin ekonomik kalkınması açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu anlamda şimdiye kadar sadece ödül ve bağış bazlı kitlesel fonlamanın yapıldığı piyasamızda 5 Aralık 2017'de Resmi Gazete'de yayımlanan düzenleme ile değişimin ilk adımı atılmıştır. İlgili düzenlemede kitlesel fonlama, yenilikçi fikirlerin ticarileştirilmesinde alternatif finansman kaynağı olarak kabul edilmiş olup, ikincil düzenleme için Sermaye Piyasası Kurulu'na yetki verilmiştir. Çalışmada henüz tamamlanmamış ikincil düzenlemenin olası ayrıntıları 8 Mayıs 2018 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Kitlesel Fonlama Forumu-2018'den elde edilen bilgilerden derlenmiştir. Buna göre verilen bilgiler, henüz resmi olarak yayımlanmadığı için SPK'nın görüşlerini yansıtmaz. Dolayısıyla sisteme ilişkin getirilen öneriler de yazarın kişisel görüşleridir.

Tarafları ve bu tarafların yükümlülüklerini düzenleyerek oluşturulacak yeni sistem, finansal piyasalar, araştırmacılar hatta toplum için oldukça önemlidir. Çünkü kitlesel fonlama, finansal sistemden dışlanan bir kesimin, toplumdaki fon bulmasına imkan sağlayan bir finansal yeniliktir. Düzenleyici otoritenin kuracağı mekanizma, bir taraftan yatırımcıların güvenli bir şekilde girişimcilere kaynak aktarmalarını, diğer taraftan yenilikçi fikirlerin ticarileştirilmesi yoluyla teknoloji üretme ve küresel pazardan pay alma yarışında “biz de varız” diyebilmeyi sağlayacaktır. Dünyada kitlesel fonlamaya ilişkin yasal düzenlemeler işlemleri yasaklayanlar, düzenleme yapmayanlar, bir aracılık-bankacılık faaliyeti olarak düzenleyenler ve özel bir statüde değerlendirenler olmak üzere birbirinden farklıdır. Türkiye'de uygulanması planlanan kitlesel fonlama faaliyetlerinin, *özel statü* olarak düzenlenmesi beklenmektedir. Finansal piyasaların kurumsal ve stratejik olarak verdikleri destek, alternatif finansman kaynaklarının gelişimini önemsedikleri, dünyadaki gelişmelere uyum sağladıkları şeklinde yorumlanmaktadır.

KAYNAKLAR

Ahlers, G., Cumming, D., Günther, C., Schweizer, D. (2015). Signaling in Equity Crowdfunding, *Entrepreneurship Theory and Practice* Vol: 39, Issue: 4, 955-981. <https://doi.org/10.1111/etap.12157>

Bellavitis, C., Kamuriwo, D. S., Hommel, U. (2017). Mitigating agency risk between investors and ventures' managers. *Journal of General Management*, Vol. 43 (1). <https://doi.org/10.1177%2F0306307017722937>

Berker, İ. Y. (2017). İktisadi Kalkınma Aracı Olarak Girişimcilik ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Maliye Finans Yazıları*, Özel Sayı, 235-251.

Bessant, J. ve Tidd J. (2011). *Innovation and Entrepreneurship*. Wiley

Best, J., Neiss, S., Swart, R., Lambkin, A., Raymond, S. (2013). Crowdfunding's Potential for The Developing World (English). *InfoDev. World Bank Group*.

Borsa İstanbul. (2017). Entegre Faaliyet Raporu <http://www.borsaistanbul.com/docs/default-source/kurumsal-yonetim/borsa-istanbul-2017-entegre-faaliyet-raporu.pdf?sfvrsn=6>

B.E. Hill and D. Power. (2002). *Attracting Capital From Angels*. New York: John Wiley and Sons.

Cornell C.J., (2014). Crowdfunding: More Than Money Jumpstarting University Entrepreneurship.

<http://venturewell.org/open2014/wpcontent/uploads/2013/10/CORNELL-2.pdf>

Catalini, C. Fazio, C., Murray, F. (2016). Can Equity Crowdfunding Democratize Access to Capital and Investment Opportunities?. MIT Innovation Initiative Lab for Innovation Science and Policy Report. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2780551>

Cumming, D. J., Vismara, S. (2017). De-segmenting Research in Entrepreneurial Finance, *Venture Capital, Taylor & Francis Journals*, vol. 19 (1-2), 17-27, January.

Çonkar, M. K., Canbaz, M. F. (2018). Kitle Fonlaması Finansman Yöntemi: Türkiye'de Sistemin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 119-132.

De Buysere, K., Gajda, O., Kleverlaan, R., Marom, D., Klaes, M. (2012). A Framework for European Crowdfunding. *European Crowdfunding Network (ECN)*, www.europecrowdfunding.org/european_crowdfunding_framework

Drucker, P. F. (2008). *The Essential Drucker*. Harper Business.

Ergen, M., Lau, J., Bilginoglu, K., (2013). Dağıtık Girişimci Sermayesi: Kitle Fonlaması. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 3. Sanayi Şurası, Ankara. <http://girisimcilik.mustafaergen.com/uploads/1/0/5/9/10590997/dagitikgirisimcisermaye-si-2.pdf>

Ertemel, A. V. (2016). Teknoloji Girişimi Süreç Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Yalın Girişim Metodolojisinin İncelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(29), 119-133.

Von Hippel, E., Susumu, O., Jeroen, P. J. (2011). The Age of the Consumer-Innovator. *MIT Sloan Management Review*, 53,1.

İçke, M. A. (2014). Schumpeter ve Yeniliklerin Finansmanı. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 1. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/107772>

InfoDev/The World Bank. (2013). Crowdfunding's Potential for the Developing World. https://www.infodev.org/infodev-files/wb_crowdfundingreport-v12.pdf

Kirby, E., Worner, S. (2014). Crowd-funding: An Infant Industry Growing Fast. *IOSCO Staff Working Paper* 3, SWP.3/2014. <https://www.iosco.org/research/pdf/swp/Crowd-funding-An-Infant-Industry-Growing-Fast.pdf>

Lacan, C., Desmet, P. (2017). Does the Crowdfunding Platform Matter? Risks of Negative Attitudes in two-sided Markets. *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 34, No. 6, 472-479. <https://doi.org/10.1108/JCM-03-2017-2126>

Leiponen, A., Helfat, C. E. (2011). Location, Decentralization, and Knowledge Sources for Innovation. *Organization Science*, Vol. 22, No. 3 <https://doi.org/10.1287/orsc.1100.0526>

Lukkarinen, A., Teich, J.E., Wallenius, H., Wallenius J. (2016). Success Drivers of Online Equity Crowdfunding Campaigns. *Decision Support Systems*. <http://dx.doi.org/10.1016/j.dss.2016.04.006>

Massolution/Crowdsourcing. Crowdfunding Industry Report (2015). <http://crowdexpert.com/crowdfunding-industry-statistics/>

Medziausyte, J., Neugebauer, P. (2017). Financing success through equity crowdfunding. The case of SMEs funded on a European crowdfunding platform, *Jönköping University Master Thesis*.

Mollick, E., Robb, A. (2016). Democratizing Innovation and Capital Access: The Role of Crowdfunding. *California Management Review*, Vol. 58, No. 2, 72-87. <https://doi.org/10.1525%2Fcmr.2016.58.2.72>

Nevin, S., Cristoforo, J., Feller, J., Gleasure, R., Li, S., O'Reilly, P. (2017) Social identity and Social Media Activities in Equity Crowdfunding. *Conference: Conference: the 13th International Symposium*. <https://www.researchgate.net/publication/319284400>

Onur, M. N., Değirmenci, Ö., (2015). Crowdfunding – Kitle Fonlaması. *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Çalışma Raporları*. Sayı: 2015-7/Haziran.

Sakızlı, E. (2017). Alternatif Bir Finansman Yöntemi: Kitlese Fonlama. *İKV Değerlendirme Notu*. İstanbul. https://www.ikv.org.tr/images/files/emre_sakizli_kitlese_fonlama.pdf

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

The Global Competitiveness Report (2018). *World Economic Forum*. Ed. Schwab, K..
<http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>

Tendulkar, R., (2014). Crowdfunding: An Infant Industry Growing Fast. International Organization of Securities Commissions.
<https://www.iosco.org/research/pdf/Internetfinancepart1.pdf>

Von Hippel, E. A., Ogawa, S., P.J. Jong, J. (2011). The Age of The Consumer-Innovator. MIT Sloan Management Review, Sayı: 53, Sayı:1. <http://hdl.handle.net/1721.1/77937>

Kitlesel Fonlama Forumu 2018
<https://www.youtube.com/watch?v=yazeL2cNthQ&t=19051s>

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

EK 1- Kitleli Fonlama Forumu 2018 Programı

PROGRAM	
8:30-9:00	Kayıt ve Kahvaltı
9:00-9:10	Açılış Konuşması - Saygı Üstel Kitleli Fonlama Forumu
9:10-9:20	Prof. Dr. Esra Hırtıpoğlu Rektör, Nisantasi Üniversitesi
9:20-9:45	Sayın Mehmet Şimşek* Başbakan Yardımcısı
9:45-10:00	Sayın Dr. Paul Doanay CEO, Türk Telekom
10:00-10:15	Sayın Hulusi Benik Kitleli Fonlama Derneği
10:15-10:45	Sayın Bora Oruç - SPK Yeni Kitleli Fonlama Kanunu
10:45-11:00	Kahve arası
11:00-11:40	SPK - Kitleli Fonlama düzenlemeleri Murat Dönmez - SPK
11:40-12:30	Kitleli Fonlama ile İCO Süreçleri Moderatör - Çağatay Yazar, Göncü Consulting Alphan Manas - Brightwell Holdings Burak Dalgın - Darby Private Equity, Franklin Templeton Investments
12:30-14:00	ÖĞLE YEMEĞİ
14:00-15:15	Türkiye'de Kitleli Fonlama ve Platformların görüşleri Moderatör - Hulusi Benik, Kitleli Fonlama Derneği crowdFON - Elvin Gübtekin fonGOGO - Ali Cebi startupfon - Gülşüm Çıracı idonest - Kaan Aksoy fonbulucu - Hakan Yıldız
15:15-16:00	Kitleli Fonlama ile Kadın Girişimcilerimizi desteklemek Moderatör - Ebru Ahnel, Göncü Consulting Gülşüm Çıracı - startupfon Sımsay Dinç - Kararhane Fusun Nebil - Turk Internet.com Ebru Gürses - fonGOGO Tuğba Devecioğlu Demir - Ceres Yayınları
16:00-16:15	Kahve arası
16:15-17:00	Kitleli Fonlama uygulama alanları Moderatör - Recep Bildik, Borsa İstanbul Emek, Gayrimenkul - Cem Aftar, Klepierre Yatırım Bankacılığı - Kaan Kırtay, G Yatırım Melik Yatırım Ağı - Mehmet Bulduğan, ŞirketOrtağı Aracı Yatırım Kurumları - Alpi Tekinçe, Gedik Yatırım Teknolojiler ve Kulüğe Merkezleri - Gökçe Taştık, NishNova
17:00-17:30	Kapanış

*Konfirmasyon bekleniyor
**Programda bulunmayan ve istihdam koşulları gerektiren değişiklikler

SİYASETİN FİNANSMANI: SİYASİ PARTİLERE HAZİNE (DEVLET) YARDIMI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ*

Doç. Dr. Köksal ŞAHİN**

ÖZ

Bu çalışmada siyasetin finansmanı ve bu finansın denetimi konusu siyasi partiler özelinde karşılaştırmalı bir analizle ele alınmaktadır. Çalışma ile amaçlanan son zamanlarda uygulama alanı giderek genişleyen siyasi partilere hazineden yardım yapılması uygulamasını çeşitli ülkelerden örneklerle somutlaştırmak, bu konuda yaşanan tartışmalara değinmek ve bir takım önerilerde bulunabilmektir. Çalışmanın temel problemi olarak ise; siyasi partilere hazine yardımı yapılması ve bunun denetimi konusundaki farklı yaklaşımlar gösterilebilir. Belirtilen amaç ve problematik doğrultusunda çalışma için belirlenen başlıca araştırma soruları ise; “Siyasi partilere hazine yardımı uygulaması neden yapılıyor?”, “Siyasi partilere hazine yardımı yapılması hususundaki tarihsel süreç ve yaşanan tartışmalar nasıl özetlenebilir?”. “Siyasi partilere hazine yardımı uygulaması hususunda ne gibi modeller söz konusudur?”, “Bu konudaki denetleme nasıl yapılmaktadır?” ve “Hazine yardımı ve denetimine ilişkin başlıca uluslararası kriterler nelerdir?” şeklindedir.

Ulaşılan başlıca sonuçlar olarak ise; *i)* Siyasi partilere hazine yardımının küreselleşmeyle oluşan yeni çevresel şartlar göz önüne alındığında gerekli bir uygulama olduğu *ii)* Bu yardımın hak ediliş sınırı ve partilerin genel gelirleri içindeki oranının ne olacağı gibi kritik sorular noktasında uluslararası kriterlerin bir çözüm yolu olabileceği, *iii)* Siyasi partilere hazine yardımı uygulamasının demokrasinin genel ilkeleri ve dürüst seçim prensibinden hareketle; küçük oranda baraj uygulama, alınan oy ile orantılı şekilde yardım yapma, parti hesaplarında şeffaflık ve hukuki denetime açık olma gibi esaslar dâhilinde yürütülmesi gerektiği, *iv)* Hazine yardımının amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını esas alan bir mali denetim sisteminin bağımsız özerk bir kurum aracılığıyla yapıldığında en yüksek verimin sağlandığı gibi hususlardan bahsedilebilir. Son olarak tüm bu sonuçlara; ulaşılan kaynak ve belgelerin betimlenmesi ve karşılaştırmalı metodun kullanılması neticesinde ulaşıldığını da belirtmek gerekir.

Anahtar Sözcükler: Siyasi Parti, Finansman, Hazine Yardımı,

JEL Kodları: H50, H83, E60

FINANCING OF POLICY: A COMPARATIVE ANALYSIS ON TREASURY (GOVERNMENT) AID TO THE POLITICAL PARTIES

ABSTRACT

In this study, the financing of policy and the audit of this finance topic is considered via a comparative analysis specific to the political parties. Within this study, it is aimed to concretise the application of treasury aid to the political parties the application field of which is ever expanding recently with the samples from different countries, mentioning to discussions on this subject and making certain suggestions. The fundamental problem of the study can be determined as the treasury aid to the political parties and different

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, ksahin@sakarya.edu.tr

approaches on the audit of this situation. In accordance with this aim and the problematic, the basic research questions of this study are “Why the treasury aid is given to the political parties?”, “How can the historical process and the discussions about the treasury aid given to the political parties?”, “What kind of models are mentioned about the application of treasury aid given to the political parties?”, “How this audit on this topic is carried out?” and “What are the fundamental international criteria related to the treasury aid and the audit of it?”.

The main results are as follows: i) the treasury aid to the political parties is a necessary application when the new environmental conditions occurred by the globalisation are considered, ii) the international criteria developed concerning the critical questions such as what will be the progress billing limit of this aid and the rate of this in the general incomes of the parties may be a solution, iii) based on the general principles of the democracy and the fair election principles on the application of treasury aid to the political parties, it is necessary to be carried out within the scope of the principles such as putting threshold in lesser extent, supporting aid proportionally with the received votes, accountability and transparency on party accounts, iv) providing the highest yield of a financial audit system based on whether the treasury aid is used for the purpose or not, is carried out via an independent autonomous institution. v) Finally it is required to determine that all these results are received as in the consequence of the description of the received sources and documents, and the usage of comparative method.

Key words: Political Party, Financing, Treasury Aid

JEL Codes: H50, H83, E60

1. GİRİŞ

Siyasi partilerin finansmanı ve mali denetimi geleneksel olarak siyaset bilimi ve kamu hukuku alanında çalışan akademisyenlerce ilgi gösterilen bir çalışma alanıdır. Bu konunun son yıllarda başta muhasebe-finans olmak üzere bazı sosyal bilim alanlarında da ilgi görmeye başladığını belirtmek gerekir. Bu konu kapsamındaki uygulama ve yaklaşımların bir problematik olarak yaygınlaşmasında siyasi partilere devlet hazinesinden yardımda bulunmanın (kamusal finansman) giderek popülerleşmesi, bu usule ilişkin farklı modellerin ortaya çıkması ve devlet bütçesinden siyasi partiler için ayrılan miktarların çoğu ülkede önemli meblağlara ulaşması gibi gelişmeler etkili olduğu söylenebilir. Bu gelişmeler aynı zamanda siyasi partilerin mali açıdan denetlenmesi konusunu da yakın plana almayı gerektirmiştir. Bu arada partilere hazineden yardım yapılması; siyasal etik, eşit rekabet gibi değerler eksenli olarak da tartışılan bir olgudur. “Siyasi partilere hazine yardımının yapılması ne kadar meşrudur?” ve “Hazineden partilere yardım yapılması hususu siyasal hayatta olması gereken fırsat eşitliği ile uyumlu mudur?” gibi sorular önemli tartışmaları da beraberinde getirmektedir.¹ Dikkat edilirse tüm bunlar siyasetin finansmanı konusunun sadece siyasi

¹Yaşanan yasal olmayan finansal desteklerin yol açtığı skandallar da bu konuya olan ilgiyi arttırmıştır. Başta Federal Almanya ve Fransa olmak üzere bazı Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan siyasi yolsuzlukların hazine yardımının gerekliliği doğrultusunda bir kamuoyunun oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Etki alanı genişleyen medyanın da katkısıyla geniş halk kitleleri bu skandallardan haberdar olmuş, siyasete yasa dışı para girişleri olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır (Yüce, 2011; Çelik, 2011, s. 150). Alınan tüm önlemlere rağmen birçok önde gelen siyasetçinin gizli kasaları olduğu, birçok partinin seçim kampanyalarının büyük ekonomik gruplarca perde arkasından finanse edildiği görülmüştür. 1980-2000 aralığı göz önüne alındığında; Federal Almanya’da “Flick”, İngiltere’de “Poulson” ve yine F. Almanya’da karizmatik başbakan Helmut Kohl’un siyasete veda etmesine yol açan “Kara Kasalar” skandalı bu konuda akla ilk gelen örneklerdir. Fransa’da kozmetik devi L’Oreal firmasının sahibi Lilliane Bettencourt’ un eski

ya da mali bir konu olmadığını, çok boyutlu bir çalışma alanı olduğunun da göstergeleridir.

Siyasi partilerin gelir kaynakları yakın plana alındığında ise; öncelikle parti gelir ve giderlerini yasa ile belirlemenin yaygın bir uygulama olduğuna değinmek gerekir. Ayrıca parti gelirleri geniş bir yelpaze (üye aidatları, adaylık ücretleri, bağışlar, kermesler, vergi muafiyetleri, hazineden yardım vb.) şeklindedir. Yine siyasi parti gelirlerini; "özel gelirler" ve "kamusal gelirler" şeklinde iki ayrı kategoride ele almak da yaygın bir yaklaşımdır. Özel gelirler siyasi partilere devlet kasasından gelmeyen, partilerin kendi imkânlarıyla elde ettikleri gelirlerdir. Özel gelirler kapsamında üyelik aidatları, bağışlar ve parti materyallerinin satışından elde edilen gelirler ön plana çıkmaktadır (Uzun, 2009, s. 20,31). Partilerin kamusal gelirlerinin başlıcası olarak ise hazine (devlet) yardımı kaleminden bahsedilebilir. Hazine yardımının da düzenli olarak yıllık periyot esasına göre yapılması (düzenli finansman) en çok tercih edilen yöntemdir. Bu arada yıllık yardıma ek olarak seçim yapılan yıllarda partilere kampanya desteği olarak hazineden para aktarılmasının da (kampanya finansmanı) giderek yaygınlaşan bir uygulama olduğuna değinmek gerekir. Bu iki kamusal mali yardım şeklinin birlikte uygulanması ise "Çifte Finansman" yöntemi olarak isimlendirilmektedir (Evrans Topuzkanamış, 2012, s.184). Bunların dışında "İskandinav Modeli" olarak adlandırılan ve hazineden siyasi partilere sadece düzenli yıllık yardım yapılmasını esas alan bir başka sistem de söz konusudur. Bu sistemde seçim kampanyalarına yönelik hazine yardımı söz konusu değildir. Siyasi partilere hazineden yardım konusunda son olarak doğrudan siyasi partilere değil de parti yan kuruluşlarına destek sağlama şeklinde olan; bu sebeple "Dolaylı Hazine Yardımı" olarak ifade edilen bir başka modelden de bahsedilebilir. Bu sistemin "Hollanda İstisnası" olarak isimlendirildiği de görülmektedir (Uzun, 2009, s.46 ; Evrans Topuzkanamış, 2012, s.184,185).

Siyasi partilere devlet hazinesinden yardımda bulunmaya karşı çıkan yaklaşımlar ve uygulamalar da söz konusudur. İşte bu bakış açısından kaynaklanan parti finansmanı sistemi "Özel Finansman Modeli" olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda akla gelen ilk ülkeler; İngiltere, İrlanda, İsviçre, Japonya ve Yeni Zelanda'dır.² Bu ülkelerdeki mevzuat siyasi partilere hazineden yardım yapılmasına ya tamamen kapıları kapatmakta (İsviçre gibi) ya da cüzi miktarda ve genellikle de dolaylı şekilde (İrlanda ve İngiltere gibi) yapılmasına izin vermektedir.³

cumhurbaşkanı N. Sarkozy'nin 2007 seçim kampanyasına yasal olmayan şekilde (kayıt dışı olarak) maddi destek sağladığı iddiasını içeren soruşturmadan da siyasi partilere hazine yardımının gerekliliğine katkı sunan son bir örnek olarak bahsedilebilir (BBC, 2018).

² Bu konuda güncel ve ilginç bir örnek olarak da İtalya'dan bahsedilebilir. Bu ülkede 2014 yılından itibaren siyasi partilere devlet yardımının kademeli olarak kaldırılması yönünde karar alınmıştır (Gençkaya ve diğerleri, 2016,s.21). Bu arada kamusal finansmana karşı olan kesimlerin başlıca kaygısı olarak; siyasi partilerin devlet tarafından finanse edilmesinin, topluma karşı üstlendikleri fonksiyonları özgürce yerine getirmeleri noktasında sorunlara yol açabileceği şeklindeki endişe gösterilebilir. Bir başka itiraz noktası da hazine yardımıyla vergi mükelleflerinin siyasi görüşlerini beğenmedikleri bir partinin finansmanına zorunlu olarak katkı sağladıklarıdır. Ayrıca siyasi sistem içinde yardım alamayan partiler de olacağı için rekabet eşitliğinin bozulabileceği şeklinde bir kaygı da bu çevrelerde söz konusudur (Çoban, 2008, s. 604, 606; Yüce, 2011).

³ Bu kapsamda İrlanda ve İngiltere'deki partilerin merkez teşkilatlarına değil de meclis gruplarının bazı etkinliklerine hazineden destek sağlanması şeklindeki uygulama örnek olarak gösterilebilir.

Siyasal partilerin denetlenmesi üzerinde özenle durulması gereken nazik bir konudur. Zira partiler halkın içinden çıkan ve halk adına yönetme ve muhalefet etme gibi kritik fonksiyonları üstlenmiş olan kurumlardır (Karakoç, 2018, s.83). Ayrıca siyasi partilere yönelik finans ve denetim sistemlerinin iyi bir şekilde yapılandırılmasıyla demokrasinin başlıca gereği olan seçimlerin adil ve eşitlikçi gerçekleştirilmesi arasında bir bağlantı da söz konusudur (Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.7). Bugün partilerin mali denetim sürecinin şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi değerler kapsamında kurumsallaşması genel bir kabul durumundadır. Bu bağlamda hazineden aktarılan paraların ve genel olarak da tüm parti gelirlerinin harcanmasına yönelik denetimin yasal olarak yetkilendirilmiş bağımsız bir kuruluş tarafından yapılması ve denetim sonuçlarının kamuoyuyla paylaşılması hem öğretiyeye egemendir hem de uluslararası demokrasi kuruluşlarının başlıca tavsiyeleri arasında yer almaktadır⁴ (Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.17; Kaplan, 2012, s.365).

Buraya kadar bahsedilen arka plandan da anlaşılacağı üzere bu çalışmanın temel problemi siyasi partilere hazine yardımı yapılması ve bunun denetimi konusundaki farklı yaklaşımlardır. Bu doğrultuda cevabı aranan başlıca sorular ise; “Siyasi partilere hazine yardımı uygulaması neden yapılıyor?”, “Siyasi partilere hazine yardımı hususunda ne gibi modeller söz konusudur?”, “Bu konudaki denetleme nasıl yapılmaktadır?” ve “Hazine yardımı ve denetimine ilişkin başlıca uluslararası kriterler nelerdir?” şeklindedir. Bu sorular doğrultusundaki analizler hem teorik bilgilenme hem de Avrupa kıtasındaki başlıca ülkeler yakın plana alınarak yapılmıştır. Bu arada çalışmada Avrupa'daki en yaygın hazine yardımı sistemi olan çifte finansman modeline odaklanıldığı da belirtilmelidir. Yine çalışmada parti finansmanı konusu mali denetime nazaran daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bu durumun gerekçesi; siyasi partilerin mali denetimi konusunun maliye-muhasebe alanındaki uzmanlarla beraber yürütülmesi gereken ayrı bir çalışma konusu olduğu şeklindeki düşüncedir.

2. SİYASİ PARTİLERE HAZİNE YARDIMI UYGULAMASI NEDEN YAPILYOR?

Öncelikle siyasi partiler için asıl olanın özel gelir kaynakları olduğunun altını çizmek gerekir. Toplanan vergilerden siyasi partilere kaynak ayrılması yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülen ve hızla yaygınlaşan yeni bir uygulamadır. Bu gelişmeyle birlikte siyasi partiler için artık özel gelir kaynaklarının dışında kamusal kaynaklar da söz konusu olmuştur. Bu kapsamda yer alan başlıca uygulama ise; devlet tarafından toplanan vergilerden siyasi partiler için bir fon oluşturma ve aldıkları oy oranını gözeterek (orantılılık ilkesi) bu fondaki parayı her yıl partiler arasında bölüştürmedir. Hangi partilerin bu yardımdan faydalanacağı noktasında ise çeşitli baraj uygulamaları söz konusudur.

⁴ Demokrasi araştırmaları ve kurumsallaşması noktasında II. Dünya Savaşı'ndan bu güne en önemli uluslararası teşkilat olarak gösterilebilecek olan Avrupa Konseyi (Şahin, 2014, s. 247, 249) partilerin hesaplarını ve seçim kampanyalarıyla ilgili harcamalarını denetlemek için bağımsız denetim kurulu oluşturulmasını ve bağımsız yetkililerin tayin edilmesini önermektedir (Kaplan, 2012, s.365).

Kapsamlı bir yasal düzenlemeyle böyle bir uygulamayı hayata geçiren ilk ülke olarak Federal Almanya'dan⁵ bahsedilebilir. Almanya'da II. Dünya savaşı sonrasında oldukça sancılı bir siyasal iklim söz konusudur ve büyük bir yıkımın ardından adeta yeniden inşa edilen bu ülkede demokrasiyi geliştirme başlıca hedefler arasındadır. Bu kapsamda demokratik bir sistemde siyasal hayatın başlıca kurumu konumunda olan siyasi partileri güçlü kılma da önemli bir gündem maddesidir. 1954 yılında siyasi partilere vergi muafiyeti getiren bir yasanın Alman Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine, siyasi partilere yıllık (düzenli) hazine yardımı yapılması fikri ortaya atılmıştır (Çelik, 2011, s. 15). Nihayetinde 1959 yılında bu doğrultudaki yasanın kabul edilmesi Avrupa'da yaygınlık kazanacak olan siyasi partilere hazine yardımı yapılması uygulamasının da başlangıcı olmuştur⁶ (Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.18). Bu arada siyasi partilerin seçim kampanyalarına hazineden destek sağlanması usulünün de ilk defa yine Almanya'da 1967 yılında hayata geçirildiğini belirtmekte yarar vardır.

Peki, siyasi partilere hazineden mali destek sağlama Avrupa kıtasında neden hızla yayılan bir uygulama olmuştur? Zamanla kamusal finansmanın siyasi partilerin varlığı açısından bir gereklilik olarak görülmesinde (Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.7) ne gibi faktörler rol oynamıştır? Bu soruları partilere hazine yardımı yapılmasından yana olan kesimlerce ön plana çıkartılan iki husustan hareketle cevaplandırmak mümkündür. Bunlardan birincisi siyasetin alanının giderek genişlediği ve her geçen gün daha da masraflı hale geldiği şeklindeki yaklaşımdır. İkincisi ise siyasi partilerin özgürlüğünün korunması açısından hazine desteğinin vazgeçilmez olduğu hususudur (Uzun, 2009, s. 21,22; Çelik, 2011, s.7).

Siyasetin giderek masraflı bir sektör haline geldiği hususu yakın plana alındığında; konuya partilerin ülke çapında yaygın ve sürekli faaliyette bulunan bir teşkilatlanma oldukları ve önemli oranda işgücü istihdam ettikleri gerçeğinden hareketle yaklaşmak faydalı olacaktır. Üstelik siyasi partiler zamanla seçimden seçime değil de sürekli faaliyet içinde olan kuruluşlar haline almışlardır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ulusüstü nitelikte parlamentoların oluşması ve halkoylamalarının da giderek artması partilerin katıldıkları seçim sayısını arttırmıştır. Bu arada çoğu ülkede sivil toplumun hala gelişmemiş olduğu ve siyasi partilerin bu alandaki boşluğu da doldurduğu düşünüldüğünde oldukça geniş bir faaliyet alanı ile karşılaşmaktadır. İletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan büyük ilerleme toplumsal yapıyı değiştirmekte ve bu durum siyasi partileri de etkilemektedir. Sözelimi partiler seçmenlere ulaşma, niteliği değişen ve boyutları milli sınırları aşan sorunlara çözüm bulma adına araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerine daha fazla kaynak ayırmakta, dijital teknolojiye yatırım yapmakta ve kitle iletişim araçlarından etkili bir şekilde yararlanmaya yönelmektedir (Çelik, 2011, s.6; BPB, 2017a). Anlaşılacağı üzere küreselleşmeyle değişen çevresel şartların teknoloji ve profesyonelliğe yatırım yapmaya zorlayan etkileri siyasi partiler açısından maliyetleri iyice yükseltmiştir (Şahin, 2013). Dolayısıyla gittikçe büyüyen maliyetleri üyelik aidatı

⁵Bundan sonra çalışma boyunca bu ülkenin ismi kısaltma yapılarak "Almanya" şeklinde kullanılacaktır.

⁶Devlet hazinesinden siyasi partilere doğrudan yardım yapılması bağlamında Amerika kıtasındaki iki ülke; Kosta Rika (1954) ve Arjantin (1955) her ne kadar Almanya'dan önce bu modeli denemiş olsalar da (Uzun, 2009, s.38), Almanya'nın; yasal düzenlemenin kapsamı, işlerliği, Avrupa kıtasındaki ilk örnek oluşu ama hepsinden önemlisi yerleşik bir demokrasi olarak bu alanda öncü olmasıyla ayrı bir konumda olduğu söylenebilir.

gibi özel gelir kaynaklarıyla finanse etmek artık çok zordur ve partilerin hazineden desteklenmesi adeta bir gereklilik halini almıştır.

Siyasi partilerin özgürlüğü açısından hazine yardımı konusuna yaklaşıldığında ise işin içine etik bir boyutun dâhil olduğu görülmektedir. Burada etik boyut, siyasi partilerin kontrolünün, yasal ya da yasal olmayan şekilde yüksek miktarda maddi yardımda bulunan özel çıkar çevrelerinin eline geçmesi ihtimaliyle alakalıdır (Uzun, 2009, s. 28,29). Buradaki hareket noktası; kolektif manada yönetme ve muhalefet etme gibi fonksiyonları üstlenen, halkın sözcüsü olması ve ihtiyaçlarını kategorize ederek gündeme taşıması beklenen siyasi partilerin maddi anlamda çıkar gruplarına, ekonomik lobilere vb. bağımlı olmamasının hayati önem taşıdığı düşüncesidir. Siyasi partilerin faaliyet alanının genişlemesi ve siyasetin giderek pahalı bir sektör haline gelmesi bu yöndeki kaygıları arttırmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi günümüz şartlarında siyasi partilerin artık sadece özel gelir kaynakları ile (üye aidatları, bağışlar, adaylık ücretleri vb.) faaliyetlerini sürdürmesi pek mümkün görünmemektedir. Bu noktada birçok ülkede parti üyeliği sisteminin henüz oturmadığını da göz önüne almak yerinde olacaktır. Dolayısıyla üye aidatlarına destek olacak dışarıdan bir finansman kaynağı gerekmektedir ve bu ek desteğin halkın vergileri olması en makul olanıdır. Hazine yardımı sayesinde bağışlar ya da bir yolu bulunarak yapılabilecek olan yasalara aykırı maddi yardımlar yoluyla partilerin kontrolünün çıkar çevrelerinin eline geçmesinin önlenilebileceği düşünülmektedir (Şahin, 2013, ss.3,4).

Son olarak siyasi partilere hazine yardımından yana olanların bir başka argümanından da bahsetmek faydalı olabilir. Buna göre toplanan vergilerden partilere pay aktarılması sayesinde siyasi partilerin gelir kaynakları ve harcamalarının denetimi açısından daha meşru bir zemin oluşmaktadır (Uzun, 2009, ss.38-40). Bu yaklaşıma göre uluslararası kararlarda ve birçok ülke mevzuatında ancak mali sistemde şeffaflık sağlandığı takdirde siyasi partilere kamusal finansmanın yapılacağı şeklindeki bir yaklaşımın egemen olması bu bağlamda önemli bir göstergedir. Dikkat edilirse açıklık ve şeffaflık ilkelerinin siyasi partilerin gelirleri konusunda yerleşik değerler haline gelmesi kamusal finansmanın yaygınlaşmasıyla irtibatlandırılmaktadır. Hesaplar konusunda gizlilikten sıyrılma baskı grupları ve iş çevrelerinin siyasi partileri kontrol altına alma çabaları karşısında önemli bir adım olarak görülmektedir (Karakoç, 2018, s.82).

3. SİYASİ PARTİLERE HAZİNE YARDIMI NASIL YAPILIYOR?

Siyasi partilere hazine yardımının hayata geçirilmesi hususunda farklı uygulamaların olduğu görülmektedir. Bunları üç ana kategoride ele almak mümkündür (Evrans Topuzkanamış, 2012, s. 184,185; Genççaya ve diğerleri, 2016, s.19):

i) Çifte Finansman Modeli: Bu usulde siyasi partilere yıllık düzenli yardımın yanı sıra hem genel hem de yerel seçim yıllarında kampanya masraflarına binaen hazineden yardım aktarılmaktadır. Bu model Avrupa'da en yaygın uygulamadır ve Almanya, Fransa, İspanya gibi önemli ülkelerin de tercihi durumundadır.

ii)Düzenli Yıllık Yardımda Bulunma (İskandinav Modeli): Bu modelde siyasi partilere hazineden sadece yıllık düzenli yardım yapılmaktadır. Seçim yıllarında ek bir yardım söz

konusu değildir. Bu modelde belirlenen barajı geçen -ki bu baraj genellikle en son yapılan genel seçimde (milletvekili seçimi) belli düzeyde oy alma şeklinde belirlenir- siyasi partilere hazineden düzenli olarak yıllık yardımda bulunmaktadır. İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya ve Belçika bu modeli uygulayan başlıca ülkelerdir. Bu model kapsamında parti yan kuruluşlarına da düzenli yıllık yardım yapılabilir.

iii) *Özel Finansman Modeli*: Bu modelde ise siyasi partilere hazine desteği ya hiç yoktur ya da çok azdır. Az olan yardım da dolaylı şekilde yani direk partiye değil de partinin meclis grubuna ya da yan kuruluşlarına (mesela vakıflar, araştırma enstitüleri) yapılmaktadır.⁷ İngiltere, İrlanda, Yeni Zelanda gibi Anglo-sakson ülkeler bu model kapsamında ilk akla gelen örnekler olmaktadır.

4. SİYASİ PARTİLERE HAZİNE YARDIMININ DENETİMİNDEKİ GENEL ESASLAR NELERDİR?

Öncelikle siyasi parti harcamalarını bir (1) yılı baz alarak denetlemenin yerleşen bir usul olduğunu belirtmek gerekir. Bu noktada farklı olan başlıca usul ise; ABD ve İngiltere’de olduğu gibi sadece seçim dönemlerini kapsayan periyotta parti harcamalarına yönelik denetim yapılmasıdır (Çelik, 2011, s.92). Bir başka yerleşik esas olarak da; partilere yönelik mali denetimin kanuna uygunluk ilkesinden hareketle yapılması gösterilebilir. Yani ilgili yasalarla siyasal partilerin faaliyet alanları ve seçim sürecinde yapılacak harcama alanları belirtilmekte; hazine yardımının bu kapsamda harcanıp harcanmadığına hukuki düzlemde bakılmaktadır. Dolayısıyla yerindelik denetimi yapma bu konu bağlamında pek rastlanan bir uygulama değildir (Gençkaya ve diğerleri, 2016). Hazine yardımının denetimine dair son bir genel esas olarak da; partilerin mali dış denetimin tarafsız ve bağımsız bir denetim kurumu tarafından gerçekleştirilmesi hususundan bahsedilebilir⁸(Çelik, 2011,s.93; Karakoç, 2018, s. 88,89).

5. SİYASİ PARTİLERE HAZİNE YARDIMI VE DENETİMİNE İLİŞKİN ULUSLARARASI KRİTERLER NE ŞEKİLDEDİR?

Son çeyrek asırda siyaset alanında yükselen değerler arasında açıklık (şeffaflık) ve hesap verilebilirlik de bulunmaktadır. Siyasi partilere hazine yardımı yapılması da genellikle bu iki değerle irtibatlandırılarak Birleşmiş Milletler (UN), Dünya Bankası (WB) ve Avrupa Konseyi (EC) gibi uluslararası kuruluşların kararları arasına girmektedir (Çelik, 2011, s. 94, 96; Gençkaya vd., 2016, s.15). Bu konu bağlamında oluşan uluslararası kriterleri Avrupa Konseyi’nin hazine yardımına yönelik tavsiye kararlarından hareketle

⁷ Kamusal finansman kapsamında siyasal partiye değil de partiyle bağlantılı sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine destek sağlanması gibi dolaylı yardımlarla sıklıkla karşılaşmaktadır. İngiltere’de görülen büyük bölümü siyasi partilerin meclisteki çalışmalarını desteklemeye ayrılan “Siyasi Kalkınma Hibeleri” (PDGS) bu bağlamda somutlaştırıcı bir örnek olarak gösterilebilir (Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.19). Devletin siyasi parti gelirlerinden vergi almaması, toplanan üyelik aidatlarına belli oranda maddi katkı sağlayarak (Almanya’da bu oran 1/3’tür) üyelik sistemini teşvik etmesi gibi uygulamalar da bu kapsama girmektedir (Çelik, 2011, s.14). Dolaylı hazine desteklerinin yukarıda bahsedilen tüm modeller bağlamında görülebildiğine dikkat çekmek gerekir. Ayrıca partilere yönelik dolaylı kamusal destekleri "Hollanda İstisnası" adı altında bir hazine yardımı modeli olarak ele alan çalışmalarla da karşılaşmaktadır.

⁸ Avrupa’daki uygulamalara bakıldığında bu tarafsız denetim organının daha çok üst düzey yargıç ve uzmanlardan oluşan özel bir komisyon şeklinde (bizdeki Sayıştay benzeri) teşkil edildiği görülmektedir. İstisnai olarak Anayasa Mahkemesi gibi bir yüksek mahkemeye bazen de Meclis Başkanlığı’na bu yetkiyi tanıyan ülkeler de söz konusudur (Karakoç, 2018, s. 89).

somutlaştırmak mümkündür.⁹ İlk olarak 2001 yılında Avrupa Konseyi Parlamentosunca alınan 1516 sayılı tavsiye kararıyla zemini oluşturulan bu önerileri şu şekilde özetlemek mümkündür (Şahin, 2013, s.8,9; Evran Topuzkanamış, 2012, s.183, 184):

-Siyasi partilerin özel gelirleri ile kamusal gelirleri arasında bir denge sağlanmalıdır. Bu kapsamda siyasi partilerin hazine kaynaklı gelirlerinin özel gelirlerinden fazla olmamasına dikkat çekilmektedir.

-Siyasi partiler gördükleri toplumsal destekle (genel seçimlerde aldıkları oy miktarı) orantılı olarak hazineden yardım almalıdır.

-Ülkeler hazine yardımını siyasi partiler arasında adil şekilde dağıtacak bir formül oluşturmalıdır.

-Partilere hazine yardımının kapsamı mümkün olduğunca geniş tutulmalıdır. En azından sandalye sayısı ne olursa olsun parlamentoda yer alan tüm partilere hazine yardımı sağlanmalıdır.

-Partilerin seçim kampanyaları kapsamında yapacakları harcamalara bir üst sınır getirilmelidir.

-Siyasi partilerin hesaplarında şeffaflık ve gelir - giderleriyle ilgili aleniyet (açıklık) tam olarak sağlanmalıdır. Bu noktada Avrupa Konseyi'nin siyasi partilerin hesapları ancak denetime açık ve şeffaf olduğu takdirde onlara hazineden yardım yapılmasını önerdiğinin altı çizilmelidir.

-Gelir elde etme ve harcama hususlarında usulsüzlük yaptığı tespit edilen siyasi partilere uygulanabilir yaptırımlar düzenlenmelidir.

Son olarak uluslararası kriterler arasında yer alan orantılılık ilkesinin baraj yöntemiyle birlikte uygulandığına da dikkat çekmek gerekir. Bu baraj daha çok genel seçimlerde belli bir oy oranını geçme olarak belirlenmektedir. Avrupa ülkelerine bakıldığında bu oy oranının yüzde 0.5 ile yüzde 3 arasında değiştiği görülmektedir (Evran Topuzkanamış, 2012, s.184). Avrupa Konseyi'nin bir organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) vermiş olduğu kararlara bakıldığında; yüzde 3 oy oranının üstündeki partilere devlet yardımı yapılması yönünde bir içtihatın geliştiği görülebilir (Şahin, 2013, s.9). Bu durum Avrupa'da hazine yardımından faydalanabilmek için en yüksek yüzde 3 oranında bir baraj belirlenebileceği şeklinde yorumlanabilir. Yine Avrupa kıtasında normal (yıllık) devlet yardımının dışında seçim masraflarına devletin katkı sağlaması hususunda da aynı şekilde en az yüzde 3 oy alma kriterinin yaygın olduğu görülmektedir (Çoban, 2008, s. 612-614).

⁹Avrupa Konseyi siyasi partilere devlet yardımını gerekli bulan bir uluslararası kuruluştur. Bu kurumun aldığı tavsiye kararları Avrupa Birliği (AB) tarafından da referans olarak kullanılmaktadır. Bu kapsamda AB'nin aday ülkelerin uyum süreçlerinde Avrupa Konseyi'nin demokrasi ve insan hakları alanında geliştirdiği kriterlerden yararlandığını da belirtmek gerekir. Dolayısıyla konseyin hazine yardımı hususundaki tavsiye kararları AB'ye üye ve aday ülkelerde hazine yardımı konusundaki yasal düzenlemelerin kaynakları arasındadır.

Avrupa Konseyi örneğinden hareketle hazine yardımı konusundaki uluslararası eğilimin ana sütunları olarak; hazine yardımından çok sayıda partinin yararlanması yaklaşımı (düşük baraj), yardım sisteminin küçük partileri koruyacak şekilde işletilmesi, parti hesapları, kampanya harcamaları ve mali denetim noktasında şeffaflık ve aleniyet (açıklık) ilkelerinin vazgeçilmezliği gibi hususlar gösterilebilir.

6. ÜLKE ÖRNEKLERİ İLE SOMUTLAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde buraya kadar bahsedilenleri somutlaştırma adına en yaygın hazine yardımı modeli olan çifte finansman modelini uygulayan başlıca Avrupa ülkeleri yakın plana alınacaktır. Bir karşılaştırma yapabilmek adına Türkiye'deki çifte finans uygulamasına da göz atılacaktır.

6.1. Federal Almanya'da Siyasi Partilere Hazine Yardımı ve Mali Denetimi

Daha önce de değinildiği gibi Almanya siyasi partilere hazine yardımı konusunda öncü ülkeler arasında yer almaktadır (Eroğul, 2010,s. 257). Avrupa kıtasında; ilk yıllık hazine yardımı (1959) ve ilk defa seçim kampanyalarına hazineden destek sağlama (1967) Almanya'da hayata geçirilmiştir. Dolayısıyla Almanya'da yaklaşık 50 yıldır çifte finansman modeli yürürlüktedir. Bu arada Almanya'nın siyasi partilere hazine yardımı konusunda zamanla bir ekol haline gelmesinde ülkede 1980'lerden günümüze karşılaşılan finans-politik skandalların da etkisinden bahsedilebilir. Bu skandallar hazine yardımının gerekliliği noktasında ülke kamuoyunda pekiştirici etkiler yaratmıştır.¹⁰

Almanya'nın bu konudaki yaklaşımı siyasi partilerin hazine yardımından mümkün mertebe istifade etmesini sağlama şeklinde ifade edilebilir. Bu durumun başlıca karinesi olarak da hazine yardımından faydalanabilmek için tespit edilen oy barajının oldukça düşük tutulması gösterilebilir. Almanya'da bir siyasi parti en son yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ya da federal parlamento seçimlerinde parti listelerine verilen ikinci oylardan (Almanya'da seçimlerde iki oy kullanılıyor) en az yüzde 0.5 veya ülkedeki 16 eyaletten herhangi birinde en az yüzde 1 oranında oy aldığı takdirde hazine yardımından faydalanabilmektedir (Uzun, 2009, s.50,51; BPB, 2017a).

2016 yılından hareketle bir somutlaştırmaya girilirse; Almanya'da 21 siyasi partiye hazine bütçesinden 160 milyon 519 bin avroluk bir pay ayrılmıştır. Bu miktarın 139,8 milyon avroluk kısmı Federal Meclis'te temsil edilen 5 partiye dağıtılmıştır. Bu kategoride en yüksek pay ise; iktidardaki Hristiyan Demokrat Parti'nin (CDU) kasasına giren 49,5 milyon avroluk dilimdir (BPB, 2017b). Bu arada yaklaşık 20 milyon avronun

¹⁰Bir kaç örnek vermek gerekirse; ilk olarak 1970'lerde önemli vergi muafiyetlerinden faydalanan Almanya'nın en büyük aile şirketi Flick Grup'un ülkedeki başlıca partilere gizli mali ödemeler yapması karşılığında bu ayrıcalığa sahip olduğunun sonradan ortaya çıkışından bahsedilebilir. Yine ülkede sağın en büyük partisi konumunda olan Hristiyan Demokrat Parti'nin (CDU) 1998 seçim kampanyası döneminde silah sektöründeki firmalardan aldığı yüksek bağışları gizlediği (kayda geçmediği) 2000 yılında ortaya çıkmıştır. 2002' de bu kez Almanya'daki sol çizginin en büyük partisi olan Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD) Köln teşkilatındaki yöneticilerin bir atık yakma tesisi işletmecisinden aldıkları hatırı sayılır miktardaki yardımı çok düşük bağışlar şeklinde göstermeye çalıştıkları sonradan tespit edilmiştir. Sürecin devamında SPD'nin Köln'deki üst düzey iki yöneticisi yasa dışı bağış kabulünden dolayı tutuklanmıştır (Spiegel, 2002; Uzun, 2009, s. 10,11).

da parlamentoya giremeyen partilere dağıtılmış olması düşük baraj uygulamasıyla açıklanabilir.

Sistemin işleyişi yakın plana alındığında ise; partilere İlk 4 milyon oy için oy başına 0.85 avro, 4 milyonun üstündeki her oy için ise 0.70 avro ödendiği görülmektedir (DB, 2012, s.3). Bu uygulamanın arka planında adil seçim ilkesinin gözetilmesi yatmakta ve bu doğrultuda büyük partilerle küçük partiler arasında maddi makasın açılmaması için bir hamle yapılmaktadır. Almanya'da partilerin seçim kampanyalarına hazine katkısı ise o yıl toplanan üyelik aidatlarından hareketle her 1 avroya devletin 0.38 avro eklemesi gerçekleştirilmektedir (Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.40).

Almanya'daki partilere hazine yardımı sisteminin işleyişiyle ilgili bir başka kural da; her yıl parti finansmanı için hazineden ayrılacak miktarın üst sınırının belirlenmekte oluşudur. Sözelimi 2016 yılı için bu üst sınır 160. 519. 373 avro olmuştur¹¹ (BPB, 2017b). Almanya'da seçim kampanyası harcamaları için partilere yönelik bir harcama üst sınırı ise bulunmamaktadır (Çelik, 2011, s.73,74; Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.39).

Almanya'daki uygulamanın en orijinal yanı olarak ise; bir siyasi partiye hazineden yapılan yardımın partinin özel kaynaklarından elde ettiği gelirler toplamını aşamayacağı şeklindeki kural gösterilebilir (Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.18). Yani bir siyasi parti aldığı oy oranı itibariyle daha fazlasını hak etse dahi devlet finansmanı yıl içinde kendi öz kaynaklarından elde ettiği gelir miktarıyla sınırlı olacaktır. Bu uygulama "Matching Funds"¹² (Denk Fonlar) denilen finans sisteminin bir türevi olarak görülebilir (Çelik, 2011; s.14,15). Bu noktada Avrupa Konseyi'nin önerileri arasında yer alan özel-kamusal gelir dengeliği hususunda Almanya'nın kararlı bir ülke olduğuna vurgu yapmak gerekir Bu kuralın varlığı siyasi partilerin devletleşmesini, daha doğrusu devlete muhtaç kuruluşlar haline gelmesini önleme çabası olarak da değerlendirilebilir.¹³

Almanya'da siyasi partilerin mali denetimi ise "Milli Meclis" (Parlamento) tarafından yapılmaktadır. Bu ülkede siyasi partiler her yıl gelir ve giderlerini kesin hesap şeklinde meclis başkanlığına teslim etmek zorundadır. Tam bu noktada Almanya'daki siyasi partiler yasasına göre partilerin elde ettikleri gelirlerin kaynağını ve kullanım yerlerini açıklamak zorunda olduklarına da değinmek gerekir (Çelik, 2011, s. 98). Bu durum yani gelir ve giderleri alenileştirme aynı zamanda Almanya'da bir anayasa hükmüdür (Madde 21) (BPB, 2018b). Denetim sürecinde asli yetkili konumunda olan meclis başkanlığı partilerin sunduğu kesin hesabı bağımsız bir denetçiye ya da bir denetleme kuruluna havale etmektedir (Çelik, 2011, s.114, 115). Denetleme sonucunda usulsüzlük tespit edilirse meclis başkanlığı ilgili partiye; sonraki yıllar için hazine yardımından mahrum etme, aldığı yardımın üç katına kadar geri ödeme ya da beyan edilen yanlış tutarın iki katı kadar tutarı geri ödeme şeklinde cezalar verebilir (Kaplan, 2012, s.367; Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.40; DB, 2012, ss.7-9). Yine Almanya'da siyasi partilerin usulsüz şekilde

¹¹2019 yılı bütçesinde bu miktar 190 milyon avro olarak belirlenmiştir.

¹²Bu kavram bir fonu diğer kaynaklardan temin edilebilecek fonlarla eşleştirme şeklinde açıklanabilir. Federal Almanya'da siyasi partiler noktasında bu eşleştirme yapılırken öz kaynakların oluşturduğu fonun düşük kalmamasına dikkat edilmiştir.

¹³F.Almanya'nın bu çabasında başarılı olduğu söylenebilir. Nitekim toplamda Almanya'da parti gelirleri içinde devlet yardımının ortalaması üçte bir düzeyinde seyretmektedir (Spiegel, 2018).

aldığı tespit edilen bağışlar meclis başkanlığınca hayır kurumlarına dağıtılmaktadır (BPB, 2018a).

6.2. Fransa'da Siyasi Partilere Hazine Yardımı ve Mali Denetimi

Fransa "Çifte Finans" modelini uygulayan bir diğer Avrupa ülkesidir. Bu ülkede 11 Mart 1988 tarihinde çıkartılan "Siyasi Hayatın Mali (Finansal) Şeffaflığı Hakkındaki Kanun" a göre; siyasi partiler bu yasa kapsamında yer alan muhasebe yükümlülükleri yerine getirdikleri takdirde yıllık olarak devlet hazinesinden yardım alabilmektedir.

Fransa'da siyasi partilerin hazine yardımından faydalanabilmesi için baraj uygulaması da söz konusudur. Genel (milletvekili) seçiminin ilk turunda en az 50 seçim çevresinde¹⁴ aday gösterip oyların en az yüzde 1'ini alan bir siyasi parti milletvekili çıkarmasa dahi hazine yardımından faydalanma hakkına sahip olmaktadır¹⁵(DF, 2018).

Fransa'da partiler için hazineden ayrılan pay her sene için yeniden belirlenmektedir. 2018 yılı için bu oran 68 milyon 670 bin avro olmuştur (SENAT, 2018). Bu fonun yarısı genel seçimlerin ilk turunda¹⁶ partilerin aldığı oy yüzdesiyle orantılı olarak diğer yarısı ise çıkarttıkları milletvekili sayısı esas alınarak dağıtılmaktadır (Eroğul, 2010, s. 207). Bu iki aşamalı dağıtım sisteminin işleyişi şu şekilde somutlaştırılabilir:

Birinci aşamada, hazineden ayrılan payın yarısı (2018 yılında 34. 335.333 milyon avro) partilerin milletvekili seçimlerinin birinci turunda elde ettikleri oy yüzdesine orantılanarak dağıtılmaktadır. Burada yüzde 1 barajını geçen ama milletvekili çıkaramayan partiler de aldıkları oy oranında pay almaktadır.

İkinci aşamada, milli parlamentonun iki kanadını oluşturan "Millet Meclisi" ve "Senato" daki parlamenter sayısına göre bir dağıtım yapılmaktadır. Dikkat edilirse bu aşamada artık çıkartılan milletvekili sayısına göre hazine yardımından faydalanma söz konusudur. 2017 senesinde Fransa'da partilere hazineden milletvekili başına 3731 avro aktarılmıştır (DF, 2018).

Fransa'da siyasi partilere düzenli yıllık yardımın yanı sıra seçim kampanyaları için de hazine desteği sağlanmaktadır. Bu desteğin doğrudan adaylara yapıldığını öncelikle belirtmek gerekir (Uzun, 2009, s. 49). Yani Fransa'da seçim yardımı adayların kampanya sürecinde yaptıkları harcamaların geri ödenmesi şeklinde işlemektedir. Ancak bu geri ödeme adayların bir takım şartları yerine getirmesine bağlıdır. Bu kapsamdaki ön şart bir adayın seçimde kullanılan geçerli oyların en az % 5'ini almasıdır. Diğer şartlar ise: kampanya için yetkili bir mali temsilci (vekil) tutma, kampanya hesaplarını yetkili bir muhasebeciye onaylatma, yasal süresi içinde kampanya hesaplarını seçim sürecinin gözetim ve denetiminden sorumlu kuruluş olan "Politik Kampanya Hesapları ve Siyasal

¹⁴ Fransa'da 577 seçim çevresi bulunmaktadır (AN, 2018).

¹⁵ Bu genel kuralın dışında Fransa'nın deniz aşırı toprakları için ayrı bir mevzuat söz konusudur. Buna göre Fransa'nın deniz aşırı topraklarından en az bir tanesinde seçime katılıp en az yüzde (1) oy alan partiler de milletvekili çıkarmasalar dahi aldıkları oy oranında hazine desteği alabilmektedir (Odyakmaz ve diğerleri, 2012, s. 15; DF, 2018).

¹⁶ Fransa'da parlamento seçimleri iki türlü çoğunluk sistemine göre yapılmaktadır.

Finansman Ulusal Komisyonu" na (CNCCFP) onaylatmadır (Çelik, 2011, s.152; Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.43).

Fransa siyasi partilere yapılan hazine yardımlarının denetlenmesi konusundaki titizliğiyle bilinen bir ülkedir (Odyakmaz ve diğerleri, 2012, s. 16, 23). Ülkede parti hesaplarının ve adayların seçim harcama raporlarının denetimi, üyeleri yüksek yargı organlarından seçilen ve bağımsız bir kurum olan "Politik Kampanya Hesapları ve Siyasal Finansman Ulusal Komisyonu" (CNCCFP) tarafından yapılmaktadır. Bu kurum partilerin harcamalarında usulsüzlük tespit ederse; devlet yardımından mahkum bırakma, usulsüz elde edilen gelirlerin üç katına kadar geri ödeme gibi cezalar verebilmektedir. Bu arada Fransa'da yasa ile oluşturulan iki tane komisyonun da partilerin mali denetim sürecinde rol aldığına değinmek gerekir. Bunlar "Finansman Komitesi" ve "Siyasi Hayatta Şeffaflık Komisyonu" dur. "Finansman Komitesi" hem hesap hareketlerini hem de mevzuat şartlarına uyulup uyulmadığını sıkı bir şekilde izlerken; adı 2011'de "Kamusal Hayatta Şeffaflık" olarak güncellenen "Siyasi Hayatta Şeffaflık Komisyonu" ise seçilenleri anormal şekilde zenginleşme ölçütü bağlamında takip etmektedir (Kaplan, 2012, s. 367; Çelik, 2011, s.109, 153, 155, 367).

6.3. İspanya' da Siyasi Partilere Hazine Yardımı ve Mali Denetimi

"Çifte Finansman" modelini Avrupa'da uygulayan bir başka önde gelen ülke de İspanya'dır. Bu ülkede siyasi partilere devlet hazinesinden hem düzenli yıllık yardım hem de seçim kampanyası yardımı yapılmaktadır (Evrans Topuzkanamış, 2012, s.184). İspanya siyasi partilere hazine katkısının oldukça yüksek olduğu bir ülkedir. Bu ülkede siyasi parti gelirlerinin ortalama olarak % 90'ı hazine yardımı kaynaklıdır (Uzun, 2009, s. 45, 49)

İspanya'da yıllık düzenli yardım için her sene bütçeden belli bir pay ayrılmaktadır. Son yıllara bakıldığında bütçeden ortalama olarak 140 milyon avro dolayında bir payın bu maksatla ayrıldığı görülmektedir. İspanya'da bir siyasi partinin yıllık düzenli hazine yardımından faydalanabilmesi için parlamentoda 1 sandalyeyle dahi olsa temsil edilmesi gereklidir. Bu fondan partilere düşen pay ise aldıkları her oy başına 0.44 avro ve çıkardıkları her bir milletvekili başına 11.807 avro ödeme yapıldığında ortaya çıkmaktadır. İspanya'da hem ülke hem de Avrupa Parlamentosu seçimlerinde adaylarca yapılan seçim harcamalarının hazineden karşılanması usulü de söz konusudur. Bir siyasi partinin bu yardımdan faydalanabilmesi için de yine 1 sandalyeyle dahi olsa parlamentoda temsil edilmesi gerekmektedir (Hatipoğlu, 2009, s. 239; Erdem, 2017, s. 3127).

İspanya'da siyasi parti harcamalarının mali denetimi noktasında karma bir yapıdan bahsedilebilir. Öncelikle bağımsız bir kurul olarak İspanya Sayıştay'ının bu konuda genel yetkili olduğuna değinmek gerekir. Siyasi partiler yıllık kesin hesaplarını bu kurumun içindeki siyasi partiler dairesine sunmaktadır (TCU, 2018). Ek olarak seçim kampanyası dönemlerinde mali gözetim yapmak için kurulan seçim komiteleri de söz konusudur. Bu komiteler adaylarca yapılan harcamaları amacına uygunluk açısından denetleme yetkisine sahip kılınmıştır (Uzun, 2009, s.84, 86; Kaplan, 2012,s. 370). İspanya'da Sayıştay bir siyasi partinin gelir ve harcamalarında usulsüzlük tespit ettiği takdirde; hazine yardımlarının verilmemesi ya da azaltılması gibi cezalar verebilmektedir (TCU, 2018)

6.4. Türkiye' de Siyasi Partilere Hazine Yardımı ve Mali Denetim

Türkiye'de 1988 yılından bu yana "Çifte Finansman" modeli uygulanmaktadır. Yıllık düzenli hazine yardımı uygulamasının 648 sayılı siyasi partiler yasası ile 1965 yılında ¹⁷ başladığı Türkiye'de, 1988 yılından bu yana da siyasi partilere hazineden seçim yardımı yapılmaktadır.

Bugünkü uygulamanın esas dayanağı 1982 Anayasasının 68 ve 69. maddeleridir.¹⁸2820 sayılı siyasi partiler yasasına da ilk olarak 1984 yılında yapılan değişiklikle hazine yardımı hususu eklenmiştir. 2820 sayılı siyasi partiler yasasında her mali yıl için genel bütçe gelirlerinin "(B) Cetveli" toplamının beş binde ikisi oranında ödeneğin¹⁹ siyasi partilere yardım maksadıyla ayrılması hükme bağlanmıştır. Genel kural % 10'luk seçim barajını aşarak parlamentoya giren partilere hazineden yardım yapılması şeklindedir. Ama genel (milletvekili) seçiminde en az % 3 oy alan partilere de en düşük oy alan partinin aldığı hazine yardımı değerinden hareketle pay aktarılmaktadır ²⁰ (Çelik, 2011, s. 24).

Türkiye'de 1988 yılından bu yana partilere yapılan hazine yardımı seçim dönemlerinde arttırılmaktadır. Bu artış yıllık düzenli yardım miktarının milletvekili genel seçiminin yapılacağı yıl 3, mahalli idareler seçimi zamanı 2 kat çoğaltılması olarak belirlenmiştir. Her iki seçim aynı yıl olursa 2820 sayılı yasaya göre (Ek madde 1) hazineden yapılacak olan seçim yardımı yıllık düzenli yardımın 3 katını geçemeyecektir.²¹

2820 sayılı yasanın 69. maddesinde siyasi partilerin gelir kalemleri sayılmış, 70. maddesinde de bu gelirlerin yasanın 3. maddesinde belirtilen siyasal partilerin amaçlarına aykırı kullanılmayacağı belirtilmiş durumdadır. Sayılan gelirler arasında devletçe yapılacak yardımlar da yer almaktadır. ²² Yine 69. madde de parti mal varlığından elde

¹⁷Devlet yardımı noktasında 1961 Anayasası dönemindeki en son uygulama (Madde 56 gereği); son milletvekili genel seçiminde geçerli oy sayısının en az % 5 ini alan ya da parlamentoda (millet meclisi) gurup teşkil edecek sayıda milletvekilliği kazanmış olan siyasi partilere devletçe yardım yapılır şeklindedir. Bu iş için genel bütçe gelirleri B cetvelinden beş binde bir oranında bir pay ayrılmaktadır (Çelik, 2011, s. 21).

¹⁸1995 yılında yapılan anayasa değişikliği ile anayasasının 68. maddesine "Devlet siyasi partilere yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar" ibaresi eklenmiştir. Ayrıca 2820, 2839, 2972, 6271 sayılı yasalarda hazine yardımı ile ilgili hükümler yer almaktadır.

¹⁹ 2019 yılı için bu ödenek 346 milyon 918 bin 561 TL'ye denk geliyor. Bu miktar 2019 yılında ülkede yerel seçimler yapılacağından dolayı iki ile çarpılacak ve en son yapılan genel seçimlere göre hazineden yardım almaya hak kazanan 5 siyasi partiye (AKP, CHP, HDP, MHP ve İYİ Parti) aldıkları oy sayısı ile orantılanarak dağıtılacaktır.

²⁰ 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'na göre bir partiye 1 milyon TL' den az yardım yapılamaz.

²¹ 2019 yılında yerel seçimler yapılacağından bu kural uygulanacak ve hazine yardımından faydalanan siyasi partiler hak ettikleri yıllık düzenli yardımın iki katını hazineden alacaktır. En yüksek ve en düşük yardım miktarlarından hareketle bir somutlaştırma yapmak gerekirse; normalde 2019' da 167 milyon 76 bin TL yıllık hazine yardımı alacak olan Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) hazineden 335 milyon 526 bin TL aktarılacaktır. Normalde 39 milyon 260 bin TL hazine yardımı alması gereken İYİ Parti'nin kasasına ise hazineden bu miktarın iki katı olan 78 milyon 520 bin TL aktarılacaktır. Bu arada yine 2820 / Ek Madde 1'e göre seçim döneminde yapılan katlı ödemeler Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) seçim takvimini açıklamasını takip eden 10 gün içinde partilerin genel merkez hesabına yatırılmaktadır.

²² Siyasi partilerin tüzüğünde yıllık hazine yardımının nasıl kullanılacağına dair hükümler yer almaktadır. Sözelimi AKP tüzüğünde hazine yardımının en az % 30'unun il ve ilçe teşkilatlarına gönderileceği yazarken, CHP tüzüğünde en az % 40'ının il ve ilçe örgütlerine aktarılacağı karara bağlanmıştır (Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.29).

edilen gelirler dışındaki tüm gelirlerden vergi alınmayacağı da hükme bağlanmıştır. Bu bir dolaylı kamusal destek uygulamasıdır.

Türkiye'deki siyasi partilerin mali denetim süreci ise; her yıl Haziran ayının sonuna kadar siyasi parti genel başkanlarınca parti kesin hesaplarının denetim için Anayasa Mahkemesi'ne ve bilgi için de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na sunulması ile başlamaktadır.²³Hem anayasada (Madde 68, 69) hem de 2820 sayılı siyasi partiler yasasında (Madde 61-76, 113, 116 ve Ek 1) yer alan düzenlemelere göre Anayasa Mahkemesi Sayıştay'dan destek alarak parti kesin hesapları üzerinde kanuna uygunluk denetimi (Anayasa Madde 69) yapmaktadır. Dolayısıyla bu süreçte bir yerindelik denetimi söz konusu değildir²⁴ (Çelik, 2011, s. 179). Türkiye'de Sayıştay'ın siyasi partilerin mali denetimi hususunda giderek uzmanlaştığına da değinmek gerekir. 2011 yılında Sayıştay içinde siyasi partilerin denetiminden sorumlu bir birim oluşturulmuştur. Sayıştay incelemesinin ardından dosya Anayasa Mahkemesi'ne aktarılır. Anayasa Mahkemesi'nin vereceği nihai karar da Resmi Gazete ve Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi'nde yayınlanır. Anayasa Mahkemesi siyasi partilere hazine yardımına el koyma ve idari para cezası verme gibi yetkilere sahiptir (Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.27). Bu arada ilgili yıla ait parti mali denetim raporlarının ortalama 4 yıllık bir beklemeden sonra yayınlanmakta oluşundan Türkiye'de partilerin mali denetimi sürecinin oldukça yavaş işlediği de anlaşılabilir (Gençkaya ve diğerleri, 2016, s.9, 25).

7. SONUÇ

Çalışma neticesinde ulaşılan başlıca sonuçları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Öncelikle siyasi partilere hazine yardımının küreselleşmeyle oluşan yeni çevresel şartlar göz önüne alındığında gerekli bir uygulama olduğu şeklinde bir tespitten bahsetmek mümkündür. Siyasetin alanının giderek genişlemesi, partiler açısından iletişim faaliyetlerinin daha da önem kazanması, oldukça maliyetli olan teknolojik uygulamaların partiler açısından bir zorunluluk haline gelmesi ve yeni siyasal katılma biçimlerinin kendini göstermesi bu tespitin başlıca gerekçeleridir. Farklı modellerle de olsa hazine yardımı uygulamasının dünyada giderek yaygınlaşması da bu tespiti teyit eder niteliktedir. Bu arada bahsedilen hazine yardımının gerekliliğine dair gerekçeler; siyasi partilere seçim kampanyası yardımının kamusal finansman kapsamına dâhil edilmesi hususundaki tereddütleri de azaltabilecek birer çevresel faktör (dinamik) olarak da değerlendirilebilir.

²³ Bu arada Türkiye'nin Avrupa'da partilerin mali denetimini Anayasa Mahkemesi'ne yaptıran tek ülke olduğunu da belirtmek gerekir (Kaplan, 2012, s.363).

²⁴ Bilindiği gibi her ne kadar bir prensip olarak yargı denetimi hukuka uygunluk ile sınırlı olsa da uygulamada hukukilik ve yerindelik denetiminin nerede başlayıp nerede biteceği çoğu kez yargı mercileri tarafından belirlenmektedir (Tetik, 2017, s.263). Ancak 1982 Anayasası'nın 69. maddesinde yer alan; "...siyasi partilerin.....gelir ve giderlerinin **kanuna uygunluğunun tespiti**" ve "**gelir ve giderlerin yasa da belirlenen amaçlarına uygun olması gereklidir.**" gibi ibareler siyasi partilerin mali denetimi hususunda yargı mercilerinin yerindelik denetimi yapamayacağına işaret etmektedir. Ayrıca 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 74. maddesinin ilk fıkrasında yer alan "**siyasi partilerin gelir ve giderlerinin...Anayasa Mahkemesi kanuna uygunluğunu** denetler." "**...kanuna uygunluk denetimi siyasi partilerin faaliyetlerinin yerindeliğini içerecek şekilde yapamaz**" ibareleri partilerin mali denetimi noktasında yerindelik denetimi yapılamayacağını tamamen açıklığa kavuşturmuş durumdadır .

Ulaşılan bir başka sonuç da partilere hazine yardımı uygulamasının; düşük baraj, orantılılık ilkesi ve parti hesaplarında şeffaflık şartı gibi ilkelerle birlikte yapılması hususudur. Yine hazine yardımının yapılmasına yönelik olarak -parti üyelik sisteminde kurumsallaşmayı sağlayacak tedbirleri almak kaydıyla- “Denk Fon” uygulamasının da faydalı olacağı dile getirilebilir. Zira demokrasi teorisi ve siyasi partilerin üstlendiği fonksiyonlar göz önüne alındığında parti özerkliğini sadece özel çıkar çevrelerine karşı değil de devlete karşı da korumak gerektiği açıktır.

Denetleme kapsamında ulaşılan başlıca sonuç olarak ise; bağımsız (özerk) bir kurumun önderliğinde ve hazine yardımının hukuki denetimini esas alarak çalışan (Sayıştay usulü) bir mali denetim sisteminin en sağlıklı uygulama olduğu söylenebilir. Bu usulün başta Avrupa Konseyi olmak üzere uluslararası alanda da tavsiye edilen başlıca sistem olduğu bir başka tespit olarak dile getirilebilir. Siyasi partilerin mali denetimini Anayasa Mahkemesi gibi bir yüksek mahkemeye, Milli Meclis başkanlığına bazen de İçişleri Bakanlığı gibi ilgili bakanlığa bırakmak gibi uygulamaların ise istisnai olduğunun altını çizmek gerekir²⁵ (Kaplan, 2012, s. 371; Karakoç, 2018, s. 89).

Son olarak Türkiye için bazı önerilerde bulunmak gerekirse; öncelikle genel seçimde yüzde 3 oy oranına ulaşma şeklinde uygulanan hazine yardımından faydalanma barajının düşürülmesinden bahsedilebilir. Bu noktada ülkede 83 adet (YCB, 2018) kayıtlı siyasi parti olmasına karşın sadece 5 tanesinin hazine yardımı alabildiğine dikkat çekmek de yarar vardır. Bu durum adil ve dürüst seçim ilkesi açısından sıkıntılı bir tablodur.

Siyasi partilerin mali denetimi noktasında yetkinin Anayasa Mahkemesi’nden alınarak Sayıştay’a verilmesi de bir başka öneri olarak gündeme taşınabilir. Ayrıca kamusal alanda şeffaflık ve hesap verilebilirliğin temel ilkeler haline geldiği günümüzde, Türkiye’de siyasi partilerin mali bilgilerinin hala kamuya açık olmaması üzerinde durulması gereken bir başka sorundur (Gençkaya vd., 2016, s. 7). Türkiye’deki işleyişe yönelik bir diğer öneri olarak da; seçim kampanyalarının finansmanına ilişkin kayıtların ve mali denetimin yıllık hazine yardımına ilişkin denetimden ayrı olarak yapılmasından bahsedilebilir. Zira ikisinin birlikte yürütülmesi seçim kampanyası kayıtlarına ulaşma ve inceleme noktasında bir kargaşayı da beraberinde getirmektedir.²⁶ Son olarak Fransa’daki “Siyasi Hayatta Şeffaflık Komisyonu” örneğinden hareketle, siyasilerin mal varlıklarını ve hesaplarını etkin şekilde takip eden bir komisyon kurulması da Türkiye açısından faydalı olabilir. Böyle bir hamle son çeyrek asırda birçok ülkede yaşanan siyasi partilere yasa dışı bağış yapılmasıyla alakalı finans-politik skandallarla karşılaşma ihtimalini iyice zayıflatabilir.

²⁵Siyasi Partilerin mali denetimini Milli Meclis başkanlığına (yasamaya) bırakma Avrupa’da sadece Almanya ve İtalya’da görülen bir uygulamadır. Yakın bir uygulama olarak İngiltere ve ABD’de görülen; yasama çatısı altında özel bir seçim komisyonu teşkil edip buradaki uzman denetçiler vasıtasıyla seçim harcamalarını takip etme gösterilebilir (Karakoç, 2018, s.89). Siyasi partilerin harcamalarının denetimini bir merkezi bakanlığa (Avrupa’daki örnekler İçişleri Bakanlığıdır) bırakma Avrupa kıtasında sadece Avusturya ve Danimarka’da uygulanan bir mali denetim yoludur (Kaplan, 2012, s. 371).

²⁶Nitekim Türkiye 2014 yılında yapılan uluslararası bir çalışmaya göre seçim kampanyalarının finansmanına ilişkin kayıtlara ulaşım bakımından 54 ülke arasında 35. sıradadır (Gençkaya ve diğerleri, 2016, s. 9).

KAYNAKÇA

AN (Assamble Nationale). (2018). "Les Deputes", Çevrimiçi <http://www2.assemblee-nationale.fr/qui>, 04.10.2018

BBC (British Broadcasting Corporation). (2018). "Nicolas Sarkozy: French ex-president under formal investigation", Çevrimiçi <https://www.bbc.com/news/world-europe-43491777>, 21.10.2018

BPB (Bundes Zentrale Für Politische Bildung). (2017a). "Wahlkampfkosten", Çevrimiçi <http://www.bpb.de/politik/wahlen/wahlen-in-deutschland/249662/wahlkampfkosten>, 3.10.2018.

BPB (Bundes Zentrale Für Politische Bildung) (2017b). "Staatliche Parteien Finanzierung", Çevrimiçi <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/parteien-in-deutschland/zahlen-und-fakten/42240/staatliche-parteienfinanzierung>, 7.10.2018.

BPB (Bundes Zentrale Für Politische Bildung). (2018a). "Die Finanzierung der Parteien in Deutschland" Çevrimiçi, <https://www.bpb.de/politik/grundfragen/parteien-in-deutschland/42042/finanzierung>, 7.10.2018.

BPB (Bundes Zentrale Für Politische Bildung). (2018b). "Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası", Çevrimiçi <http://www.bpb.de/213412/federal-almanya-cumhuriyeti-anayasas>, 22.10.2018.

Çelik, Ö. (2011). *Siyasi Partilerin Seçim Harcamalarının Denetimi*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı,

Çoban, A. R. (2008). "Devlet Siyasi Partilere Hakça ve Yeterli Düzeyde Yardım Yapıyor mu?", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (1-2), 601-639.

DB (Deutscher Bundestag). (2012). "State Funding of Political Partiesin Germany", Çevrimiçi https://www.bundestag.de/blob/189744/554b4eaa7746b48ef31612792a9cf461/party_funding_05-data.pdf, 11.11.2018.

DF (Droit Finances). (2018). "Partis Politiques: Montant des Aides 2018", Çevrimiçi <https://droit-finances.commentcamarche.com/faq/6701-partis-politiques-montant-des-aides-2018>, 11.10.2018.

Erdem, N. (2017). "Siyasi Partilerin Finansmanı ve Mali Denetimi", *DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* Prof. Dr. Şeref Ertuş'a Armağan, 19 (Özel Sayı), 3105-3145.

Eroğul, C. (2010). *Çağdaş Devlet Düzenleri*, (7. Baskı) Ankara: İmaj Yayıncılık

Evran Topuzkanamış, Ş. (2012). "Siyasi Partilere Devlet Yardımı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 167-203, Çevrimiçi <http://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/dergimiz-14-2/safaktopuzkanamis.pdf>, 10.09.2018.

Gençkaya, Ö. F., Gündüz, U., Tetik, D.C. (2016). *Siyasetin Finansmanı ve Şeffaflık*, İstanbul: Uluslararası Şeffaflık Derneği Yayını.

Hatipoğlu, A. (2009). "SİYASİ PARTİLERE HAZİNE YARDIMI: Sosyolojik Bir Değerlendirme", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (41), 233-250.

Kaplan, R. (2012). "Bazı Yabancı Ülkelerde Siyasi partilerin Denetimini Yapan Kurumlar ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", *Maliye Dergisi*, (162), 362-378.

Karakoç, R. (2018). "Türkiye'de Siyasi Partilerin Mali Denetimi", *Sayıştay Dergisi*, (109), 79-102, Çevrimiçi <https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/dergi/pdf/109m4.pdf>, 16.11.2018.

Odyakmaz, Z., Çınarlı, S., Özcan T. (2012). "Fransa'da ve Türkiye'de Seçim Kampanyalarının ve Siyasi Partilerin Finansmanının Denetimi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20, (2), 1-26. Çevrimiçi <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/262773>, 18.11.2018.

SENAT (2018). "Projetdebloi de finance spour 2018: Administratongenerale et territoriale de l'Etat", Çevrimiçi <http://www.senat.fr/rap/117-108-32/117-108-3210.html>, 11.10.2018.

Spiegel (2002). "20 Millionen für die Kölner Müllpaten", Çevrimiçi <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/spendenaffaere-20-millionen-fuer-die-koelner-muellpaten-a-200666.html>, 7.10.2018

Spiegel (2018). "Parteienbekommen bald 25 Millioen Euro mehr", Çevrimiçi <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/berlin-parteienfinanzierung-ist-durch-den-bundestag-a-1213120.html>, 7.10.2018

Şahin, K. (2013). "Siyasi Partilerin Finansmanı / Hafta 8", *Siyasi Partiler ve Seçimler Dersi Ders Notları*, Sakarya Üniversitesi Yayını, e-Kitap, Çevrimiçi <http://abs.sakarya.edu.tr/Ders/Dokuman/Liste/553200>, 04.10.2018.

Şahin, K. (2014). "Avrupa İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Türkiye'ye Yönelik Bir Değerlendirme", *Bildiriler Kitabı / Proceedings 1. Cilt*, 245-260, Moldova / Komrat: 6. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, 8-12 Haziran 2014.

TCU (Tribunal de Cuentassedelectronica) (2018). "Rendición de cuentas de los partidos políticos", Çevrimiçi <https://sede.tcu.es/tribunal-de-cuentas/es/sede-electronica/GRCuentas/PartidosPoliticoss/>, 24.10.2018.

Tetik, A.T. (2017). "Hukuk Devleti İlkesi Bağlamında Takdir Yetkisi ve Yerindelik Denetimi İlişkisi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25, (2), 249-276. Çevrimiçi <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/387026>, 10.11.2018.

Uzun, C. D. (2009). *Anayasa Hukuku Açısından Siyasi Partilerin Finansmanı*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Çevrimiçi http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6250/cem_duran_uzun_tez.pdf?show, 17.11.2018.

YCB (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı) (2018). "Faaliyette Olan Siyasi Partiler", Çevrimiçi <https://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/1088>, 18.11.2018

Yüce, M. (2011). "Siyasetin Finansmanı Sorunu ve Çözüm Önerileri", TASAM *Siyasal İletişim Enstitüsü*, Çevrimiçi <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/siyasetinfinansmanisorunuvecozumonerileri.pdf>, 12.11.2011.

KREDİ KURUMLARI ARASINDAKİ BİLGİ PAYLAŞIMI: TÜRK FİNANS SEKTÖRÜ İÇİN ÖNERİLER*

Dr. Öğr. Üyesi Elmas YALDIZ HANEDAR**

ÖZ

Bu makalenin amacı kredi kurumları arasında gerçekleşen, borç alanların kredi notlarının oluşturulması ve paylaşılması ile ilgili çabaların ülkedeki finansal sistem üzerine katkılarını değerlendirmektir. Bu bağlamda öncelikle konu ile ilgili yazın taraması göstermektedir ki bilgi paylaşımı dağıtılan kredilerin artmasına paralel olarak sistemin büyümesi ve daha yüksek finansal gelişmişlik seviyesi anlamına gelmektedir. Verilen kredi miktarının artmasının yansira borçlular bir sonraki borçlanmalarında daha uygun şartlar altında kredi alabilmek için borçlarına sadık kalarak ödemelerini zamanında yapmaktadırlar. Bu durum ise finansal sistem için istikrar anlamına gelmektedir. Konu ile ilgili akademik çalışmalar 90'lı yıllarda yoğunlaşmaya başlarken, kredi kayıt bürosunun kuruluşunun 1995 yılına denk geldiği Türkiye için konunun konu son derece önemlidir. Bu makale sayesinde "Türkiye üzerine ne gibi çalışmalar yapılabilir?", "Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de kredi kayıt bürolarının etkisi, gelişmesi ve önemi üzerine neler söylenebilir?" soruları yazın taraması ile cevaplanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Anahtar Kelimeler: Bilgi Paylaşımı, Kredi Piyasası, Finansal İstikrar.

JEL Kodları: G20, G24, G21.

INFORMATION SHARING BETWEEN CREDIT INSTITUTIONS: RECOMMENDATIONS FOR TURKISH FINANCIAL SECTOR

ABSTRACT

The purpose of this paper is to evaluate the contribution of information sharing on credit scores of borrowers to the financial system. In this context, firstly information sharing literature review shows that the information sharing between creditors means financial development which is achieved via higher volumes of credits by financial institutions. In addition to the increase in the amount of loans granted, borrowers are obliged to pay their debts in a timely manner in order to be able to borrow under the more favorable conditions in their next borrowing. This means stability for the financial system. International academic discussions on the subject start in the 90s and the establishment of credit bureaus in Turkey coincided with the 1995. Thus subject is a relatively new and an extremely important issue for Turkey. To sum in a nutshell, research questions that this paper answers are: "What can be explored on this issue for Turkish Financial System?", "What are the effects of the credit bureaus in Turkey to the financial development? What kind of policies can be undertaken for the growth of these bureaus?".

Keywords: Information Sharing, Credit Market, Financial Stability.

JEL codes: G20, G24, G21

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, elmasy@sakarya.edu.tr

1. GİRİŞ

Bu makale kredi kurumları arasındaki bilgi paylaşımının finansal sistem üzerindeki makro etkilerini yazındaki örneklere bakarak değerlendirmektir. Konu ile ilgili yazın taraması kredi kurumları arasındaki bilgi paylaşımı sayesinde ekonomilerde verilen kredilerin artarak daha sağlıklı ve istikrarlı finansal gelişmişlik seviyelerine ulaşıldığını göstermektedir. Bu durum ise finansal sistem için istikrar anlamına gelmektedir. Ayrıca konu ile ilgili araştırmalar 90'lı yıllarda yoğunlaşmaya başladığı ve Türkiye üzerine yazında konu ile ilgili herhangi bir çalışma bulunmadığı için yazının henüz emekleme aşamasında olduğunu ve nelerin, hangi tür araştırmaların eksik olduğunun anlaşılması gerektiğini söylemek gerekmektedir. Bunun için makalenin geri kalan kısmında öncelikle yazındaki teorik tartışmalar incelenecek ve ikinci adımda ise tek ülke verisine dayanan çalışmalar, sonraki bölümde ise birden çok ülke verisine dayanan çalışmalar incelenerek genel bir sonuç verilecektir.

2. TEORİK ÇALIŞMALAR

Stiglitz ve Weiss (1981) kredi piyasalarında rekabetçi dengenin kredi kısıtlamaları sayesinde nasıl kurulacağına ilişkin geliştirdikleri model yazında büyük yankı uyandırırken şimdiye dek en fazla referans gösterilen çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu modelde bilgi asimetrisinin bulunduğu kredi piyasalarında ters seçim ve ahlaki çöküntü problemlerinden korunmanın yolu olarak “iyi” ve “kötü” potansiyel borçlular arasında ayırım yapıldığı göze çarpmaktadır. Burada “iyi potansiyel borçlu” ifadesi ile kastedilen kredi notu yüksek olan firmaları temsil ederken “kötü potansiyel borçlu” ifadesi kredi notu düşük olan firmalar için kullanılmaktadır. Buna göre bankalar kredi notu yüksek olan firmalardan daha düşük faiz, kredi notu düşük olan firmalardan daha yüksek faiz isteyerek bir çeşit kredi kısıtlamasına gitmiş olurlar.

Alanda yapılan ilk çalışmalardan biri olan Klein (1992) bilgi paylaşımı konusunu oyun teorisine dayalı olarak açıklamaktadır. Klein (1992)'a göre konunun akademik incelenmesi Adam Smith dönemine dek uzanmaktadır. Küçük topluluklarda bilgi paylaşımı gereksiz iken büyük topluluklar söz konusu olduğunda önemli faydalar sağladığını ifade eden Klein (1992)'in çalışmasını takip eden ve teorik çalışmalara dayalı deneyleri içeren pek çok çalışma yapılmıştır (Luoto vd. 2007; Behr ve Sonnekalb, 2012; Bos vd. 2015).

Kredi verenler arasındaki bilgi paylaşımının finansal piyasalara bir diğer etkisi de geri ödenmeyen krediler üzerinedir. Bilgi paylaşımı borç almak isteyenleri daha disiplinli olmaya, borçlarını zamanında ödemeye ittiği için geri ödenmeyen kredilerin de azalmasını sağladığı bilinmektedir. Bu konu ile ilgili yazılan ve yazında en çok atıf alan çalışmalar 90'ların sonundan itibaren yazılmaya başlanmıştır.

Pagano ve Jappelli (1993) borç verenlerin bilgi paylaşımı sayesinde yüksek riskli firmaları kolayca tespit edip ters seçim problemini minimize ettiklerini ifade ederken, Padilla ve Pagano (1997)'ya göre bilgi paylaşımı sayesinde, bankaların bilgiye dayalı rantların azaldığı ve girişimcilerin daha iyi performans sergilediklerini göstermektedir. Padilla ve Pagano (2000) önceki çalışmalardaki modellerine banka rekabetini ekleyerek

bankaların geçmişteki rekabete dayanarak müşterileri üzerinde bilgiye dayalı bir rant elde edemeyecekleri varsayımına dayanarak Padilla ve Pagano (1997)'nin sonuçlarını değiştirmiştir.

Kredi büroları ve kredi kayıt bürolarının bankalar üzerindeki etkisini inceleyen Karapetyan ve Stacescu (2014) bankalar arasındaki bilgi asimetrisinin banka karlılığı için önemli olduğunun altını çizerek bilgi paylaşımının sektördeki rantların azalmasına neden olacağını ifade etmektedir. Buna göre bankalar arasında bilanço, gelir tablosu, nakit akış tabloları, ödemelerin zamanında yapılıp yapılmaması gibi bilgilerin paylaşımı, bankaların elde edilmesi güç bilgilere ulaşma olasılık ve isteklerini artırmakta iken bu durumun daha doğru borç verme kararları ve refah artışına yol açacağı ifade edilmektedir.

Özetle alanda yürütülen teorik çalışmalar bilgi paylaşımının ahlaki çöküntü, ters seçim problemi ve asimetric bilgiyi azaltması nedeniyle finansal araçlar tarafından dağıtılan kredi miktarını pozitif yönde etkileyebileceğini ifade etmektedir. Bununla beraber borç almak isteyenlerin kredi notları düşükse kredi kurumları arasındaki bilgi paylaşımı verilen kredi miktarının artmasına neden olmayabilir. Çalışmanın geri kalan kısmında veriye dayalı yazın incelenmektedir.

3. VERİYE DAYALI ÇALIŞMALAR

3.1. Tek ülke verisini kullanan çalışmalar

Japelli ve Pagano (2002)'nin modelini tamamlayan veriye dayalı bir çalışma olarak karşımıza çıkan ve yine Amerikan ekonomisini ele alan bir çalışma da Kallberg ve Udell (2003)'tür. Bilgi paylaşımının katma değerini inceleyen bu çalışmanın verileri Amerika'nın ve dünyanın en büyük özel bilgi komisyoncusu (broker), Dun & Bradstreet'ten elde edilmiştir. Bu çalışmanın önemi borçlanma düzeyinde yapılan ilk veriye dayalı analizi içermesinden gelmektedir.

Alanda yapılan ve Türkiye için uygulanmasının faydalı olacağı bir çalışma ise Doblas-Madrid ve Minetti (2013) tarafından yapılmıştır. Doblas-Madrid ve Minetti (2013) kredi kurumları arasındaki bilgi paylaşımının firma performansı üzerine etkilerini Amerikan ekonomisi için araştırmıştır. Çalışmanın verileri ise Amerika'daki bir kredi kayıt bürosundan alınmıştır. Padilla ve Pagano (1997, 2000) ve Pagano ve Jappelli (1993) ile benzer sonuçlara ulaşan Doblas-Madrid ve Minetti (2013) kredi kurumları arasındaki bilgi paylaşımının firmaların borçlarını geri ödeyememe olasılıklarını düşürdüğünü ifade etmektedir.

Almanya'daki en büyük ticari kredi bürosundan elde edilen panel verileri kullanan Dierkes vd. (2013) bilgi paylaşımının firmaların borç ödememe olasılığını tahmin etmedeki gücünü araştırmaktadır. Özel firmalar daha küçük, riskli, daha az şeffaf ve ticari ve banka kredilerine daha bağımlı oldukları için halka açık firmalardan daha iyi bir test grubu oluşturmaktadırlar. Tüm sektörleri içeren örneklem bilgi paylaşımının firmaların borçlarını geri ödememe riskini tahmin etmede güçlü bir rol oynadığını göstermektedir.

Grajzl ve Laptieva (2010) tamamıyla özel sektör altında faaliyet gösteren bilgi paylaşım bürolarına ilaveten ve merkez bankası altında kurulan ve yönetilen kredi kayıt bürolarının bankacılık sisteminde dağıtılan kredi miktarını ne yönde etkilediğini araştırmıştır. 2002-2009 yıllarına ait Ukrayna bankalarına ait panel verileri kullanan Grajzl ve Laptieva (2010) özel sektör altında kurulan bilgi paylaşımının bankaların dağıttığı kredi miktarını pozitif yönde etkilediğini ortaya koyarken, merkez bankası altında kurulan ve yönetilen kredi kayıt bürolarının kredi hacmini artırıcı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Giannetti vd. (2017) Arjantin'deki resmi kredi kayıt kuruluşundan elde ettikleri verileri kullanarak diğer çalışmalardan çok farklı bir konuya dikkat çekmişlerdir. Buna göre Giannetti vd. (2017)'nin sonuçları bankaların borç verdikleri firma ya da kişi bilgilerini ve onlara ilişkin kredi notlarını diğer rakip bankalara vermeden önce manipüle ettiklerini ortaya koymaktadır. Buna göre bankalar yüksek kaliteli alacaklılarının kredi notlarını düşük göstererek bu müşterilerini rakiplerine kaptırmamayı tercih etmektedirler. Ayrıca bankalar düşük kaliteli alacaklılarının kredi notunu yüksek göstererek rakiplerine fark atma yolunu seçmektedirler.

Güney Amerika ülkelerini temel alan güncel çalışmalardan bir diğeri de Fernandes ve Artes (2016)'dır. Fernandes ve Artes (2016) verilerini Brezilya'nın en büyük kredi bürosu olan Serasa Experian'dan almıştır. Brezilya ekonomisinden 9 milyon civarı küçük ve orta boy işletmeye ilişkin yerleşim ve kredi bilgisini içeren bu veri setinden elde edilen bilgiler firma yerleşim yerlerinin önemine işaret etmektedir.

3.2. Birden çok ülke verisini kullanan çalışmalar

Jappelli ve Pagano (2002) ülkelerdeki kredi kayıt bürolarına ve merkez bankalarına anket yaparak oluşturdukları geniş veri tabanından yola çıkarak bilgi paylaşımının kredi riskini düşürdüğü ve bankaların dağıttığı kredi miktarının artmasını sağlayabileceğini göstermiştir. Jappelli ve Pagano (2002) özel sektörün bilgi paylaşımı girişimi olmaması durumunda devlet müdahalesi ile bir kredi kurumları arası bilgi paylaşım sisteminin oluşturulabileceğinin altını çizerken bu durumun daha çok borç verenlerin hakkının korunmadığı ülkelerde geçerli olduğunu göstermiştir. Jappelli ve Pagano (2002), kamu tarafından kurulan ve özel sektör tarafından kurulan bilgi paylaşım sistemlerinin arasında bir ikame ilişkisi olduğunu göstermiştir. Arjantin'den Avustralya'ya, Türkiye'den Çin'e, Çin'den Kenya'ya Kenya'dan İsviçre'ye kadar toplamda 40 ülke ekonomisini inceleyen Jappelli ve Pagano (2002), analizlerinde ülkelerin geldiği yasal kökeni de incelemiştir. Sonuçlar Türkiye'nin de yasal kökenini oluşturan Fransız yasal kökenin kredi veren kuruluş haklarını diğer kökenler gibi savunmadığı için, bu kökene sahip olan ülkelerdeki kredi miktarının diğer kökenlere sahip olan ülkelerdeki gibi (İskandinav, Alman, İngiliz yasal kökenleri) artmadığının altını çizmektedir.

Jappelli ve Pagano (2002) ülkelere ilişkin ülke düzeyinde makro veriler kullanırken bazı çalışmalar ülkelerdeki borçlulardan elde ettikleri verileri kullanmıştır. Bunlardan biri de Peria ve Singh (2014)'tür Birden çok ülke verisine dayanarak yapılan bu çalışma 2002–2013 yıllarını ve 63 ülkeden 75,000 firmaya ilişkin anket verilerini kapsamaktadır. Çalışmanın verileri Dünya Bankasının “doing business” isimli anket veri tabanından gelmektedir. Peria ve Singh (2014) kredi büroları açmak konusundaki reformların

firmaların krediye ulaşmalarını kolaylaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Kredi bürolarına ilişkin reformlardan sonra borçlanma faizlerinin düştüğü, vadelerin arttığı ve bankalar tarafından finanse edilen çalışma sermayesinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Aynı veri setini kullanan bir başka çalışma Şahin (2017)'dir. Bu çalışmada kredi kurumları arası bilgi paylaşımının geri ödenmeyen kredilere etkisi incelenmiştir. Şahin (2017) bu çalışmada sadece 2017 yılına ait 55 ülkenin firmaları üzerine yapılan anket verilerini kullanmıştır.

Dünya Bankasının “doing business” anketlerini kullanan bir diğer çalışma da Houston vd. (2010)'dur. Bu veri setini Bankscope veri tabanından elde edilen verilerle birleştiren Houston vd. (2010) sonuçta 69 ülkeden 2400 bankaya ilişkin gözlem elde etmiştir. Çalışmanın sonuçları bilgi paylaşımının fazla olduğu ülkelerde banka karlılığının yüksek olduğu, finansal kriz olasılığının azaldığı ve daha yüksek ekonomik büyüme kaydedildiğini göstermektedir.

Tchamyou ve Asongu (2017) 53 Afrika ekonomisi için 2004-2011 döneminde finansal gelişmişlik ve bilgi paylaşımı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmadır. Finansal sektörü resmi ve gayri-resmi finans olarak iki ana grupta inceleyen Tchamyou ve Asongu (2017) kredi kurumları arasındaki bilgi paylaşımını resmi finans sektöründe gelişmişlikle ilişkilendirirken, bilgi paylaşımını artması halinde gayri-resmi finans sektörünün zarar göreceğini ifade etmektedir. Tchamyou ve Asongu (2017)'nin gayri-resmi finans kavramı finansman tefeci, aile, akraba gibi tanıdıklardan borç alma gibi yasal ve yasal olmayan finans sektörünü kapsamakta iken, resmi finans ile kastedilen bankacılık ve resmi aracı kurum, kuruluşlar olmaktadır.

Tchamyou ve Asongu (2017)'ye benzer bir çalışma Asongu vd. (2017)'dir. Bu çalışmada Asongu vd. (2017), 53 Afrika ekonomisi için 2004-2011 döneminde finansal gelişmişlik ve bilgi teknolojilerine dayalı bilgi paylaşımını incelemiştir. Bilgi teknolojilerinin kullanımını cep telefonu ve internet kullanımının yaygınlığı ile ölçerken kredi kayıt kuruluşları ve özel kredi büroları ile ölçülmüştür. Dünya Bankası'nın finansal gelişmişlik verilerini kullanan Asongu vd. (2017), bu yolla bilgi teknolojileri kullanımının finansal gelişmişlikle birlikte bilgi paylaşımını hızlandırdığının altını çizmektedir.

4. SONUÇ

Alanda şimdiye dek yapılan teorik ve veriye dayalı çalışmalar, finansal piyasalarda bilgi paylaşımının ahlaki çöküntü, ters seçim problemi ve asimetric bilgiden kaynaklanan problemleri azalttığı sonucuna varmaktadır. Dolayısıyla kredi kurumları arasındaki bilgi paylaşımı borç alanların borçlarını geri ödememe risklerini azaltarak özellikle resmi finansal kurumlarca dağıtılan kredi miktarını artırmaktadır. Bununla beraber yazından çıkan genel sonuç dağıtılan krediler doğru adrese gideceği için finans sektöründe geri ödenmeyen kredilerin azalarak sistemin daha istikrarlı bir hale geleceğini göstermektedir.

Yapılan yazın taraması sonucunda daha çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemlerine ilişkin çalışmalar göze çarpsa da Afrika ülkeleri üzerine de yapılan çalışmaların var olduğu gözlemlenmektedir. Birden çok ülkeyi konu alan çalışmaların

verileri çoğunlukla Dünya Bankası'ndan gelse de ülke düzeyindeki çalışma verilerinin bankalardan, kredi kayıt büroları ve bilgi paylaşımı bürolarından geldiği gözlemlenmektedir. Bununla beraber bu tip çalışmaların daha çok gelişmiş ülkeler üzerinden yapıldığı görülmektedir. Türkiye'de geçmişi çok da gerilere gitmeyen, 1995 yılında dokuz bankanın ortaklığında kurulan kredi kayıt bürosu, günümüzde 44 banka, 62 faktoring, 22 leasing, 4 sigorta, 13 tüketici finansman, 6 varlık yönetim şirketi ve 2 diğer olmak üzere toplam 153 üyeye sahiptir¹. Bu alanda Türkiye üzerine yapılan her hangi bir akademik çalışma olmamasının temel nedeni ise finansal kurumların veri sağlamadaki isteksiz davranmalarıdır. Ancak alanda yapılacak akademik çalışmalar yazındaki büyük bir eksikliği kapatarak Türkiye gibi yabancı yatırımcıların ilgi duyduğu, bankacılık ve finansal krizlerden son derece sıkıntı çekmiş bir gelişen piyasa ekonomisinin sağlıklı bir şekilde büyümesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Asongu, S.A., Anyanwu J.C. ve Tchamyu V.S. (2017) "Technology-driven information sharing and conditional financial development in Africa", Information Technology for Development, DOI: 10.1080/02681102.2017.1311833

Bos, J.W.B, de Haas, R. ve Millone, M. (2016) "Show Me Yours and I'll Show You Mine: Sharing Borrower Information in a Competitive Credit Market" (February 25, 2016). BAFFI CAREFIN Centre Research Paper No. 2015-8. SSRN bağlantısı: <https://ssrn.com/abstract=2609271>

Behr, P. ve Sonnekalb, S., (2012) "The effect of information sharing between lenders on access to credit, cost of credit, and loan performance. Evidence from a credit registry introduction", Journal of Banking & Finance, 36(11), 3017-3032.

Dierkes, M., Erner, C., Langer, T. ve Norden, L. (2013) "Business credit information sharing and default risk of private firms", Journal of Banking & Finance, 37:2867–2878.

Fernandes, G. B. ve Artes, R. (2016) "Spatial dependence in credit risk and its improvement in credit scoring", European Journal of Operational Research, 249: 517–524.

Giannetti, M., Liberti, J.M. ve Sturgess, J. (2017) "Information Sharing and Rating Manipulation", The Review of Financial Studies, 30(9): 3269-3304.

Houston, J.F., Lin, C., Lin, P. ve Ma, Y., (2010) "Creditor rights, information sharing, and bank risk taking", Journal of Financial Economics, 96: 485–512.

Jappelli, T. ve Pagano, M. (2002) "Information sharing, lending and defaults: Cross-country evidence", Journal of Banking & Finance, 26: 2017–2045.

¹ <https://www.kkb.com.tr/hakimizda>

Kallberg, J.G. ve Udell, G.F. (2003) “The value of private sector business credit information sharing: The US case”, *Journal of Banking & Finance*, 27 449–469

Karapetyan, A. ve Stacescu, B. (2014) “Information Sharing and Information Acquisition in Credit Markets”, *Review of Finance*, 18: 1583–1615

Klein, D.B., (1992) “Promise keeping in the great society: a model of credit information sharing”, *Economics and Politics*, 4 (2): 117–136.

Stiglitz, J. ve Weiss, A. (1981) “Credit rationing in markets with imperfect information”, *The American Economic Review*, 71(3): 393-410.

Luoto, J., McIntosh, C. ve Wydick, B., (2007) “Credit information systems in less developed countries: A test with microfinance in Guatemala”, *Economic Development and Cultural Change*, 55(2): 313–334.

Padilla, J.A. ve Pagano, M., (1997) “Endogenous communication among lenders and entrepreneurial incentives”, *Review of Financial Studies*, 10: 205–236.

Padilla, J.A. ve Pagano, M. (2000) “Sharing default information as a borrower discipline device”, *European Economic Review*, 44: 1951-1980

Pagano, M. ve Jappelli, T., (1993) “Information sharing in credit markets”, *Journal of Finance*, 48:1693-1718.

Peria, M.S.M., ve Sandeep, S. (2014) “The Impact of Credit Information Sharing Reforms on Firm Financing” World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team Policy Research Working Paper 7013.

Tchamyou, V. S. ve Asongu, S.A. (2017) “Information Sharing and Financial Sector Development in Africa”, *Journal of African Business*, 18(1): 24-49.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARINDA YER ALAN AÇIKLAMALARIN İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ*

Prof. Dr. Fikret ÇANKAYA**
Öğr. Gör. Dr. Zeynep ŞAHİN***
Dr. Öğr. Üyesi Aykut KARAKAYA****

ÖZ

Dünyada artan küresel rekabetle birlikte işletmelerin ekonomik performanslarının yanında çevresel ve sosyal performanslarının da önemli olduğu anlaşılmıştır. İşletmelerin artık ne kadar kar elde ettiği değil bu karı nasıl elde ettiği de önemli olmuştur. Bu nedenle sürdürülebilirlik raporlarının işletmelerin karlılığını da etkileyeceği düşünülmektedir. Çalışmada sürdürülebilirlik raporlarının Türkiye’de yayınlanmaya başladığı ilk yıllar olan 2008-2013 yıllarına ait rapor verileri dikkate alınmış ve raporlarda yer alan açıklamalar ile işletme performansı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu amaçla raporlara, yıllara ve işletmelere göre yapılan açıklamalar ile performans arasındaki ilişkiler korelasyon analiziyle belirlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda anlamlı ilişkiler tespit edilmemiştir. Dolayısıyla Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlarının yayınlanmaya başlanan ilk yıllarında yatırımcıların kararlarında önemli olmadığı anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilirlik Raporlaması, İşletme Performansı

JEL Kodları: M41, Q56, L25

THE IMPACT OF DISCLOSURES IN SUSTAINABILITY REPORTS ON BUSINESS PERFORMANCE

ABSTRACT

Amidst the increasing global competition in the world, the environmental and social performance of enterprises have gained remarkable significance as well as their economic performance. In line with this, the means businesses make profit has been acknowledged as a key factor along with how much they profit. This study attempted to investigate the relationship between business performance and the disclosures of sustainability reports of enterprises. To achieve this aim, the sustainability reports data of 2008-2013 were used. Correlation analyses were computed to investigate the relationship between the performances and the disclosures according to the years and business. The results revealed no statistically significant differences. These results offer compelling evidence to the fact that sustainability reports in Turkey were not considered to be important in the decisions of investors in the years when they were first published.

Key words: Sustainability, Sustainability Reporting, Operating Performance

JEL Codes: M41, Q56, L25

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, cankayaf@yahoo.com

*** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Vakfıkebir MYO, İktisadi ve İdari Programlar, ktuzeynep@hotmail.com

**** Aykut KARAKAYA, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü aykut.karakaya@erdogan.edu.tr

1. GİRİŞ¹

1960'lardan sonra çevre ile kalkınma arasındaki bağlar dikkate alınmadığı için ekolojik dengeler bozulmuş ve sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmıştır (Altunbaş, 2008, s.5). İlk defa 1960'lı yıllarda ortaya çıkan sürdürülebilirlik kavramı; sosyo ekonomik sistemin güncel gereksinimleri karşılanırken, gelecek kuşakların gereksinimlerini engellemeyecek şekilde hareket edilmesidir. Sürdürülebilirlik, risklerin yönetilmesine yardımcı olurken, işletmelerin çevresel ve sosyal konulara ilişkin değerler ve prensiplere uyarak nasıl yaşanacağını gösterir. 1970'li yıllardan sonra toplum yapısındaki değişiklikler, sosyal adalet ve eşitliğin öne çıkmasıyla raporlarda sosyal konulara da yer verilmiştir (Schaltegger ve Burritt, 2010, s. 382; Yanık ve Türker, 2012, s. 297; Angay, 2007, s. 150).

20. yüzyılda meydana gelen küreselleşme, hayat kalitesinin artmasına yönelik fırsatlar, teknolojiye kolay ulaşım ekonomik büyüme sağlarken yeni riskler oluşturmuştur. Bütün bu gelişmeler işletmeler açısından sürdürülebilirliği önemli hale getirmiştir. İşletmelerde sürdürülebilirlik kültürünün oluşturulması bir gereklilik haline almıştır. İşletmelerin sürdürülebilirliğe önem vermesiyle kurumsal sürdürülebilirlik sağlanmış olacaktır. Çevresel, sosyal ve ekonomik faktörlerin kurumsal yönetimle beraber uygulanması işletmelere uzun vadede değer sağlayarak kurumsal sürdürülebilirliği arttıracaktır. Sürdürülebilirlik anlayışı içinde işletme faaliyetlerinin sosyal, ekonomik ve çevresel sonuçlarıyla raporlanması gerekmektedir. Sürdürülebilirlik raporları olarak günümüzde yayınlanan bu raporların finansal raporlardan farkı finansal olmayan bilgilerin; çevresel ve sosyal olayların etkilerinin raporlarda yer alması olarak ifade edilebilir. İşletmelerin sadece finansal bilgileri sunan raporlara değil finansal olmayan bilgileri de içeren raporlara ihtiyacı vardır. Sürdürülebilir raporlar sayesinde küresel ısınma, doğal kaynakların tüketilmesi, su kaynaklarının azalması, sağlık, güvenlik, istihdam gibi Türkiye ve dünya için önemli olan konularda raporlama yapılmış olacaktır.

Çalışmanın amacı sürdürülebilirlik raporlarında yer alan açıklamalar ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Bu nedenle 2008-2013 yıllarına ait sürdürülebilirlik raporlarında yer alan açıklamalar ile işletmelerin aktif karlılığı, öz sermaye karlılığı ve piyasa değeri defter değeri oranları dikkate alınmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre sürdürülebilirlik raporlarında yer alan açıklamalar ile işletme performansı arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmemiştir.

Çalışmada giriş bölümünü takiben, ikinci bölümde konuyla ilgili literatüre, üçüncü bölümde çalışmanın verileri ve değişkenlerine ait açıklamalara, dördüncü bölümde bulgulara ve son bölümde sonuç ve değerlendirmeye yer verilmiştir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARI VE İŞLETME PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Sürdürülebilirlik raporları ve işletme performansı arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmaların bazıları incelendiğinde 2008 yılında finansal performansta sürdürülebilir

¹ Çalışma TÜBİTAK 3001 Programı çerçevesinde 215K361 nolu "Türkiye'de Sürdürülebilirlik Raporlarının Durumu ve KOBİ'lerde Sürdürülebilirlik" isimli projenin çıktısı olarak desteklenmiştir ve TÜBİTAK'a ayrıca teşekkür edilmektedir.

kalkınmanın etkisinin Chang ve Kuo tarafından araştırıldığı çalışmada 311 işletmenin ekonomik, çevresel, sosyal, finansal performans verileri kullanılmış ve sürdürülebilirlik performansının iyi olmasının işletmenin kârlılığını pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Vijfvinkel, Bouman ve Hisseli (2011) Çin ve Hollanda'da imalat işletmelerindeki KOBİ'lerde çevresel sürdürülebilirlik ve finansal performans arasındaki ilişkiyi incelemiş ve sürdürülebilirlik faaliyetlerinin genişliği ile finansal performans arasında pozitif ilişki olduğunu tespit etmiştir.

2012 yılında Ameer ve Othman tarafından yapılan çalışmada 100 sürdürülebilir küresel işletmenin 2006-2010 dönemi boyunca sürdürülebilirlik uygulamaları ve finansal performansları arasındaki ilişki değerlendirilmiş ve işletmelerin rapor verileri kullanılarak toplum, biyoçeşitlilik, çevre ve etik endeksleri oluşturulmuştur. Sürdürülebilir işletmelerin daha yüksek finansal performans gösterdiği görülmüştür. Aynı yıl diğer bir çalışmada ise hizmet sektöründe kurumsal sürdürülebilirlik performansının finansal performansa etkisi Lee ve Pati (2012) tarafından incelenmiştir. Hizmet sektöründe çevresel ve sosyal performansın işletmelerin finansal performansına önemli ve rekabetçi etkisinin olduğu görülmüştür.

Vitezic, Vuko ve Mörec (2012) tarafından yapılan çalışmada kurumsal sürdürülebilirlik ve kurumsal sosyal sorumluluk açıklamalarında finansal performansın etkisi araştırılmıştır. Hırvatistan'da kurumsal sosyal sorumluluk raporu hazırlayan 22 büyük ve kurumsal sosyal sorumluluk raporu hazırlamayan 20 büyük işletmenin 2002-2010 yılları arasındaki finansal verileri dikkate alınmıştır. Finansal performansı yüksek olan işletmelerin kurumsal sürdürülebilirlik ve kurumsal sosyal sorumluluk açıklamalarının daha fazla olduğu görülmüştür. Aggarwal (2013), çalışmasında son on yılda sürdürülebilirlik raporları ile finansal performans arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaları incelemiştir. Sürdürülebilirlik raporları ile finansal performans arasında pozitif, negatif ilişkiler olduğunu tespit eden çalışmalar yanında ilişkinin olmadığını gösteren çalışmalarında olduğu görülmüştür. Ancak çalışmaların çoğunda pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Kurnaz ve Kestane (2016) çalışmalarında 2014-2015 döneminde BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan 11 işletmenin endekse girmeden önce ve girdikten sonra finansal performansları arasında farklılık olup olmadığını t testiyle analiz etmiştir. İşletmelerin endekste yer almasından sonra aktif büyüme düzeyi, özsermaye büyüme düzeyi, hisse başına kazanç düzeyinde ve piyasa değeri defter değeri düzeylerinde anlamlı pozitif ilişkiler ortaya çıkmıştır. Loh, Thomas, ve Wang (2017) çalışmalarında Singapur'daki işletmelerin firma değeri ile sürdürülebilirlik raporu arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 2015 yılı sonuna kadar 502 işletmeden 186 işletmenin rapor yayınladığı tespit edilmiştir. Bunların sürdürülebilirlik raporları ile firma değeri arasında pozitif ilişki olduğu görülmüştür.

Düzer ve Önce (2018) çalışmalarında 2008-2014 yılları arasında sürdürülebilirlik raporlarında yer alan çevresel ve sosyal açıklamaların finansal performans ile ilişkisini panel veri analizi yöntemiyle araştırmıştır. Çevresel performansla ilgili açıklamaların aktif karlılığı ve özkaynak karlılığını, sosyal performans ile ilgili açıklamaların aktif karlılığını pozitif etkilediği görülmüştür.

Swarnapali ve Le (2018) çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilirlik açıklamaları ile işletme değeri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Sri Lanka'da 220 işletmenin 4 yıla ait verileriyle yapılan regresyon analizi sonuçlarında sürdürülebilirlik açıklamaları ile işletme değeri arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Sutupo, Kot, Adiatı ve Ardila (2018), çalışmalarında sürdürülebilirlik raporu ödülü kazanan ve kazanamayan 110'ar işletmenin 2008-2016 yılları arasındaki verileri dikkate alınmış ve finansal durumları arasındaki farklılık araştırılmıştır. Sürdürülebilirlik raporu ödülü kazanan işletmelerin finansal durumlarının daha iyi olduğu tespit edilmiştir.

Sürdürülebilirlik raporları ve işletme performansı arasında bir ilişkinin olmadığı yönünde yapılan çalışmalar da mevcuttur. D'Angela (2008) tarafından yapılan çalışmada 2002-2006 periyodu boyunca S&P 500 endeksi ile en iyi sürdürülebilir küresel raporlama listesindeki işletmelerin performansları değerlendirilmiş ve işletmelerin performansları arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Yi ve Yu (2010) yaptıkları çalışmada Hong Kong'da sürdürülebilirlikle ilgili sosyal ve çevresel açıklamalar ile ekonomik performans arasındaki ilişki araştırılmıştır. 2008 yılında Hong Kong Borsası'ndan 180 işletmenin yıllık raporlarındaki sürdürülebilirlik açıklamaları niteliksel ve niceliksel olarak incelenmiş ve işletme karlılığının sürdürülebilirlikle ilgili bilgi seviyesini etkilemediği görülmüştür. Nilipour ve Nilipour (2012) çalışmalarında Tahran Menkul Kıymet Borsası'ndaki işletmelerin finansal performansı ile sürdürülebilirlik performansı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 17 işletmenin 2007-2011 yılları arasındaki verileri dikkate alınmıştır. Finansal performans ile sürdürülebilirlik performansı arasında ilişki olmadığı görülmüştür. Ogundare (2013) çalışmasında sürdürülebilirlik raporlarının işletme performansına etkisini araştırmak için son on yılda Malezya ekonomisindeki önemli 30 işletmeyi üç gruba ayırmıştır. Birinci grupta sürdürülebilirlikle ilgili tam açıklama yapan işletmeler, ikinci grupta kısmen açıklama yapan işletmeler, üçüncü grupta ise açıklama yapmayan işletmeler yer almaktadır. Yapılan analizler sonucunda raporlarda yer alan açıklamalar ile işletme performansı arasında ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Çıtak ve Ersoy (2016) çalışmalarında 2014 Ocak ve Mart döneminde BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan ve yer almayan 15'er işletmenin finansal performansları arasında farklılık olup olmadığını analiz etmiştir. Sürdürülebilirlik endeksinde yer alan ve yer almayan işletmelerin getiri oranları arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Önder (2017) çalışmasında BİST100' de işlem gören 100 işletmeden Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan 46 işletmenin endekste yer almasının karlılığa etkisinin olup olmadığını vergi öncesi kar değişkenini kullanarak test etmiştir. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre endekste yer almanın işletme karlılığına etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Ünal ve Yüksel (2017) çalışmalarında BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde işlem gören bankaların finansal performansları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 2015-2017 yılları arasında endekste yer alan bankalar dikkate alınmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre finansal performans ile hisse senedi getirileri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmemiştir. Altınay vd. (2017) çalışmalarında BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde işlem gören 4 bankanın endekse girmeden önce ve girdikten sonra hisse senedi değerlerinde farklılık olup olmadığını araştırmıştır. Yapılan

korelasyon analizi ve t testi sonuçlarına göre hisse senedi değerleri arasında endekse girmeden önce ve endekse girdikten sonra anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Sürdürülebilirlik raporları ile işletme performansı arasında negatif ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmalara da rastlanmaktadır. Lopez, Garcia ve Rodriguez (2007) tarafından Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan ve yer almayan işletmelerin performansları karşılaştırılmış ve performans göstergeleri ile açıklamalar arasında negatif ilişki bulunmuştur. Benzer şekilde Cheung ve Roca (2013) 2002-2010 döneminde 9 ülkede Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan ve yer almayan işletmelerin performanslarını karşılaştırmış ve Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan işletmelerin hisse senetlerinde negatif ve anlamlı bir getiri oranı tespit etmiştir.

Sürdürülebilirlik raporları ile işletme performansı arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde pozitif ve negatif ilişkilerin olduğu yönünde çalışmalara rastlanılmışken, ilişkinin olmadığı yönünde de çalışmalara rastlanılmıştır. Türkiye'de yapılan çalışmalar genel olarak incelendiğinde ise sürdürülebilirlik raporları ile işletme performansı arasında anlamlı ilişkilerin olmadığı görülmüştür.

3. VERİ VE DEĞİŞKENLER

Çalışma veri seti Borsa İstanbul'da hisse senetleri işlem gören 21 işletmenin 2008-2013 yıllarını kapsayan sürdürülebilirlik raporları ve finansal tablolarından oluşturulmuştur. Çalışma değişkenleri işletmelerin sürdürülebilirlik raporlarından nitel ve finansal tablolarından elde edilen nicel özellikteki performans değişkenleridir.

Nitel değişken olan Sürdürülebilirlik Açıklama Endeksi(SAE); çevresel ve sosyal yönlerden işletme faaliyetlerinin bütünsel olarak ifade etmektedir. Sürdürülebilirlik açıklama endeksleri için Yi ve Yu (2015, s.15), Bachoo, Tan ve Wilson (2013, s. 72), Ameer ve Othman (2012, s. 66), Faisal, Tower ve Rusmin (2011, s.24)' nin çalışmalarından yararlanılmıştır. Sürdürülebilirlik açıklama endeksleri raporlarda yer alan açıklamalara puanlar verilerek oluşturulmuştur. Raporlarda yer alan sosyal ve çevresel açıklamalar tam yapılmışsa 2, kısmen yapılmışsa 1, açıklama yapılmamışsa 0 şeklinde puanlandırılmıştır. Puanlandırma yapıldıktan sonra bunların toplamı çevresel ve sosyal açıklamaların toplamını vermektedir. Çevresel ve sosyal kaç tane açıklamanın yapıldığı ise toplam açıklanan olay sayısını ifade etmektedir. Endeks hesaplanmasında raporlardan elde edilen toplam açıklama puanı toplam açıklama sayısına bölünmüştür. Sürdürülebilirlik açıklama endeksinin hesaplanması aşağıda formülle ifade edilmiştir;

$$\text{Sürdürülebilirlik açıklama endeksi} = \frac{\text{çevresel ve sosyal açıklamaların toplamı}}{\text{toplam açıklanan olay sayısı}}$$

Çalışmanın nicel özellikteki performans değişkenleri üç tanedir. Bunlardan Aktif Karlılık Oranı (AKO), Öz Sermaye Karlılık Oranı (ÖSKO) muhasebe açısından, Piyasa Değeri Defter Değeri Oranı (PD/DD) ise piyasadaki yatırımcılar açısından işletmelerin performansını göstermektedir. AKO işletme alacaklıları ve hissedarları açısından, ÖSKO ile PD/DD hissedarlar açısından işletme performansını ortaya koymaktadır.

4. BULGULAR

Çalışmanın bulguları aşağıda iki alt başlıkta sunulmuştur. İlk başlık değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri ve sürdürülebilirlik raporlarının yıllara göre sayılarını göstermektedir. İkinci başlıkta değişkenlerin yıllar itibariyle gösterdiği seyir ve SAE ile performans arasındaki ilişkiler yer almaktadır.

4.1. Değişkenlerin Genel Özellikleri

Aşağıdaki Tablo 1’de çalışma değişkenlerinin istatistiksel özellikleri gösterilmiştir. Tablo 1’e bakıldığında sunulan raporlardaki SAE’nin aldığı en düşük değer olay başına 1,18 ve en yüksek değer ise 2’dir. SAE’nin ortalaması olan 1,77 ise raporlarda olay başına ortalama 1,77 açıklama yapıldığını gösterir. AKO’nun -0,12 ile 0,19 arasındadır ve ortalaması 0,057 bulunmuştur. Aynı doğrultuda ÖSKO’nun en düşük -0,799 en yüksek 0,353 ve ortalamasının 0,106 olduğu görülmüştür. İşletmelerin karlılık oranlarının negatif ve pozitif olduğu ortalamanın pozitif yönde gerçekleştiği bilgisine ulaşılmıştır. PD/DD’nin 0,139 ile 5,113 arasında değer almış ve ortalaması 1,611’dir. Genel olarak bakıldığında işletmelerin düşük düzeyde açıklama yaptığı, BİST ortalamasına göre karlılıkların ve PD/DD’nin düşük olduğu gözlenmiştir.

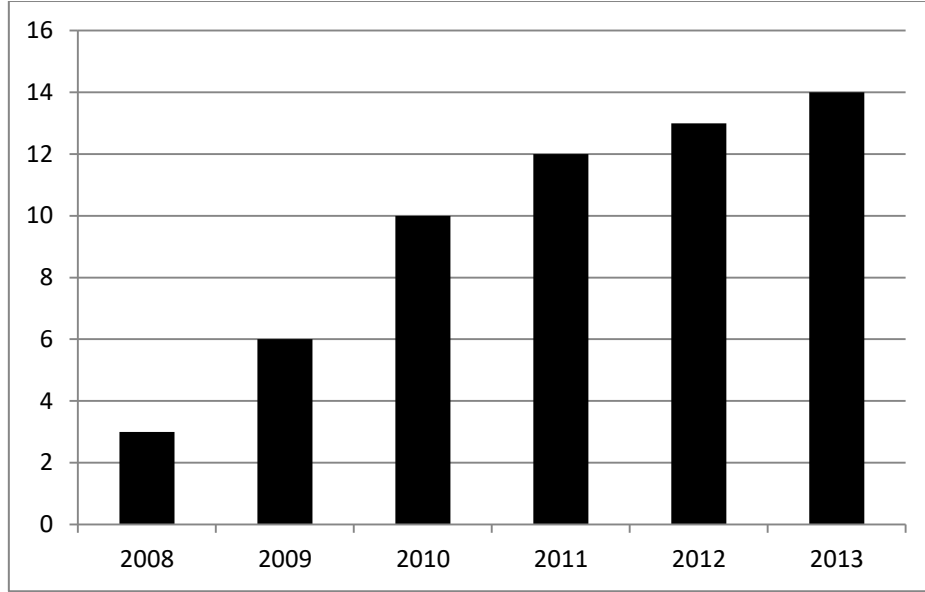
Tablo 1: Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Minimum	Maksimum	Ortalama	St. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
SAE	1,182	2	1,776	0,192	-1,358	2,260
AKO	-0,119	0,191	0,057	0,047	-0,759	2,988
ÖSKO	-0,799	0,353	0,106	0,173	-1,370	4,089
PD/DD	0,139	5,113	1,611	1,094	1,774	3,209

Çarpıklık ve basıklık değerleri değişkenlerin normal dağılımı açısından hesaplanmıştır. Çarpıklığın 0 ve basıklığın +3 olması durumunda değişkenler tam normal dağılım göstermektedir. Değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin sırasıyla 0 ve +3’den çok uzak değildir. Buradan değişkenlerin normal dağılım özelliğine sahip olduğu söylenebilir. Normal dağılan değişkenler arasındaki ilişki parametrik korelasyon analizi ile yapıldığından çalışmada SAE ile işletme performansı arasındaki ilişki Pearson Korelasyon ile gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki başlıkta hesaplanan korelasyonlar sunulmuştur.

Grafik 1 yıllar itibariyle sunulan rapor sayısının giderek arttığını göstermektedir. Sunulan rapor sayısındaki artış 2011 yılına kadar yüksek sonraki yıllarda giderek azalmaktadır. Buradan işletmelerin ilk yıllarda sürdürülebilirlik raporlarına yabancı olduklarından uzak durduklarını sonradan rapor düzenlemeye ılımlı yaklaştıklarından raporların arttığını nihayetinde artışın azaldığı sonucu çıkarılabilir.

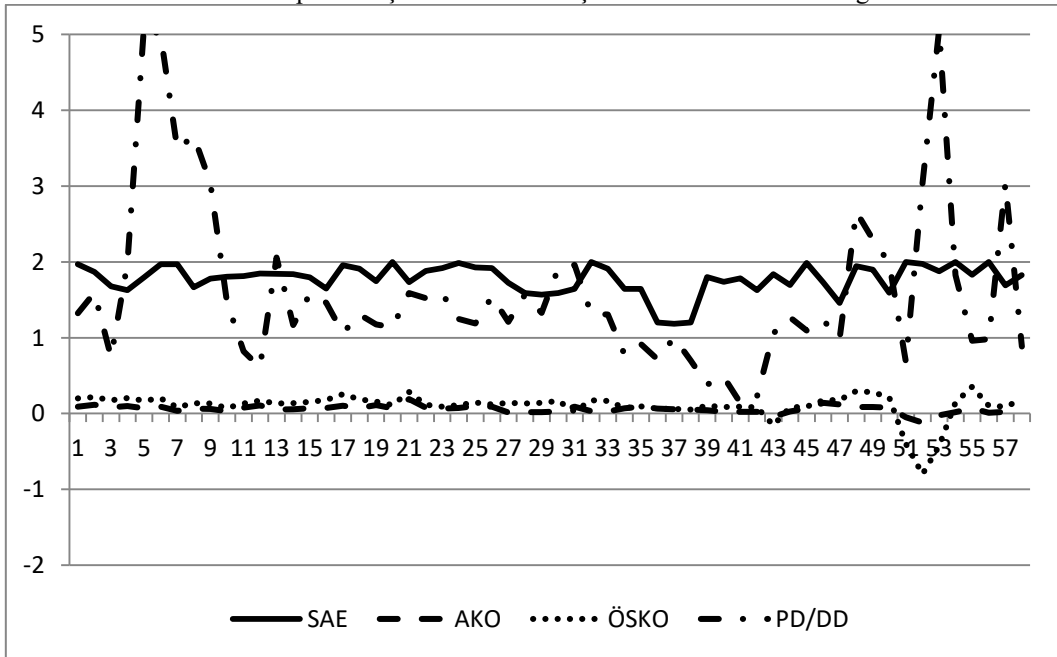
Grafik-1: Yıllar İtibariyle Rapor Sayıları

4.2. Sürdürülebilirlik Raporları ile İşletme Performansı Arasındaki İlişki

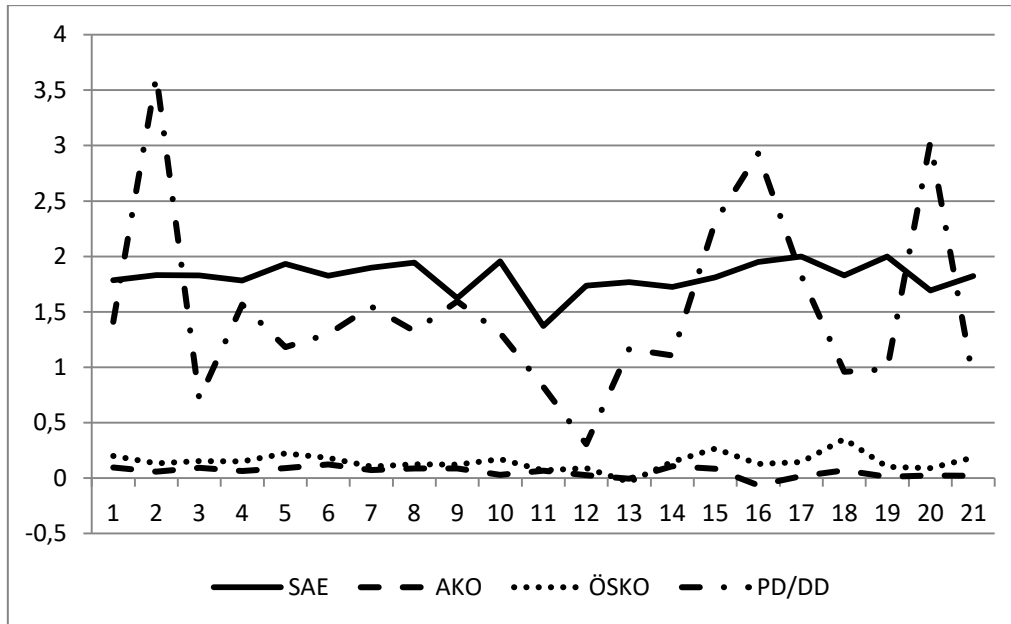
Çalışmanın bu başlığında değişkenlerin raporlar, işletmeler ve yıllar itibariyle göstermiş olduğu eğilimler ve SAE ile işletme performansı arasındaki korelasyon bulguları yer almaktadır. Değişkenlerin aldığı değerler görsel olarak aşağıdaki Grafik 2-4'de sunulmuştur.

Grafik 2: Raporlar Açısından SAE ve İşletme Performans Göstergeleri

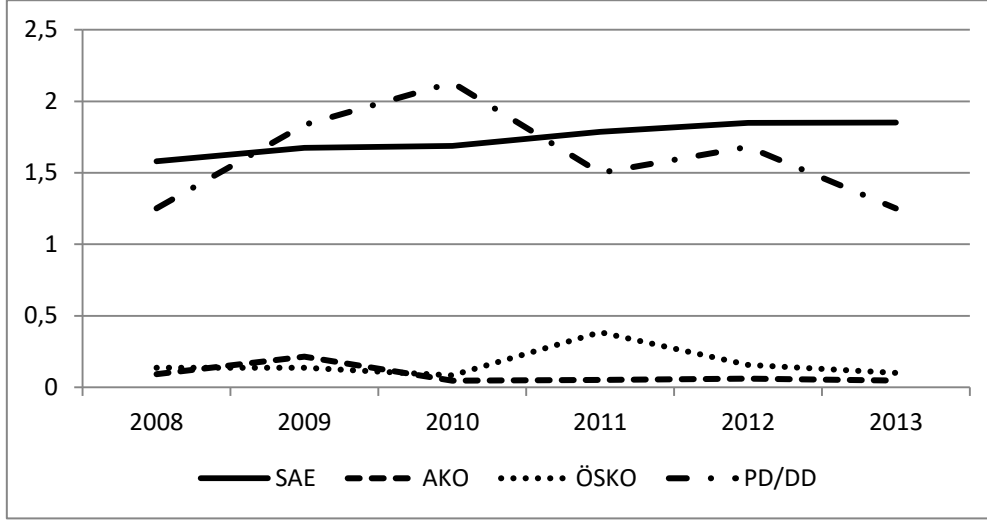
Grafik 2'deki raporlar açısından göstergelere bakıldığında SAE'nin görece değişkenlik gösterdiği görülmüştür. Benzer biçimde PD/DD oranı son derece değişken değerler almıştır. Buna karşın AKO ve ÖSKO'nun ise daha istikrarlı olduğu söylenebilir. Buradan raporlar itibariyle AKO ve ÖSKO göstergelerinin daha istikrarlı olduğu ancak SAE ve PD/DD'nin daha değişken olduğu gözlenmiştir. SAE ile AKO ve ÖSKO arasındaki korelasyon katsayıları sırasıyla -0,131 ve -0,089'dur. SAE ile PD/DD arasındaki korelasyon katsayısı 0,203'dür. Ancak korelasyonlar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Anlamsız olan korelasyonlar raporlar itibariyle SAE ile işletme performansı arasında ilişkinin olmadığını yani muhasebe ve piyasa açısından performansla sürdürülebilirlik arasında bir bağın var olmadığını ortaya koymuştur. Bu bilgi ışığında Türkiye'deki yatırımcıların yatırım kararlarında sürdürülebilirliği göz önünde tutmadıkları söylenebilir.

Grafik 3: İşletmeler Açısından SAE ve İşletme Performans Göstergeleri

Grafik 3'te işletmeler açısından SAE'nin birkaç işletme dışında neredeyse aynı düzeyde olduğu görülmüştür. Benzer durum AKO ve ÖSKO içinde söylenebilir. Ancak PD/DD oranı çok değişken gerçekleşmiştir. Buradan işletmelerin SAE, AKO ve ÖSKO göstergelerinin daha istikrarlı olduğu gözlenmiştir. SAE ile AKO ve ÖSKO arasındaki korelasyon katsayıları sırasıyla -0,255 ve 0,247'dir. SAE ile PD/DD arasındaki korelasyon katsayısı 0,135'dir. SAE ile AKO ve ÖSKO arasında hesaplanan korelasyonlar istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Korelasyonların anlamsız bulunması işletmelerin SAE ile performansları arasındaki ilişkinin olmadığını yani muhasebe ve piyasa açısından performansla sürdürülebilirlik arasında bir bağın olmadığını ortaya koymuştur. Böylece Türkiye'deki yatırımcıların yatırım kararlarında sürdürülebilirliği göz önünde tutmadıkları ileri sürülebilir.

Grafik 4: Yıllar İtibariyle SAE ve İşletme Performans Göstergeleri

Grafik 4'e bakıldığında yıllar itibariyle SAE'nin hafif yukarı yönlü sabit bir eğime sahip olduğu görülmüştür. Buna karşın AKO, ÖSKO ve PD/DD oranlarının tek düze olmayan değişik yönlerde hareket ettiği ortaya çıkmıştır. Buradan SAE'nin her geçen yıl giderek iyileştiği söylenebilirken bunun performans göstergeleri için geçerli olmadığı gözlenmiştir. SAE ile AKO ve ÖSKO arasındaki korelasyon katsayıları sırasıyla -0,449 ve 0,215'dir. SAE ile PD/DD arasındaki korelasyon katsayısı ise -0,117'dir. Korelasyon katsayıları istatistiksel olarak anlamlı değildir. Korelasyonların anlamsız olması yıllar itibariyle SAE ile performans arasında ilişkinin olmadığını yani muhasebe ve piyasa açısından performansla sürdürülebilirlik arasında bir bağ olmadığını ortaya çıkarmıştır. Buradan Türkiye'deki yatırımcıların yatırım kararlarında sürdürülebilirliği göz önünde tutmadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

5. SONUÇ

Dünyadaki nüfus artışına paralel ekonomik faaliyetlerdeki artış doğal kaynakların ciddi bir şekilde azalmasına neden olduğu gibi işletmelerin sadece içsel faaliyetlerinin değil dışsal faaliyetlerinin de sorgulanması ihtiyacını doğurmuştur. Gerek tüketicilerin ve gerekse yürütme görevini gören kurumların bilinçlenmesi ekolojik olmayan yatırımların ekonomik olmayacağı düşüncesini ortaya atmıştır.

Fosil yakıtların yoğun tüketimi çevrede bulunan doğal kaynakların (özellikle su ve oksijen) azalmasına ve iklim değişiklerine neden olmakta ve kalan kaynakların daha iyi kullanılması ihtiyacını doğurmaktadır. Bütün bu gelişmeler gerek tüketici ve gerekse üreticiler üzerinde kaynakların etkin kullanma zorunluluğu baskısını artırmaktadır. Bu nedenle işletmelerde sürdürülebilirlik kavramı ve sürdürülebilirlik kültürünün oluşturulması önem kazanmıştır. İşletme sürdürülebilirliği olarak adlandırılan kurumsal sürdürülebilirlik ekonomik, çevresel, sosyal ve yönetsel konularla ilgilenmektedir. Bunlarla ilgili konular da sürdürülebilirlik raporlarında takip edilmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuç özetle; Sürdürülebilirlik Açıklama Endeksi'ne göre işletme performansının daha fazla değişkenlik gösterdiği ve Sürdürülebilirlik Açıklama Endeksi ile işletmelerin hem muhasebe hem de piyasa performans göstergeleri arasında bir ilişkinin olmadığıdır. Bulgular D'Angela (2008), Yi ve Yu (2010), Nilipour ve Nilipour (2012), Ogundare (2013), Çıtak ve Ersoy (2016), Altınay vd. (2017), Önder (2017), Ünal ve Yüksel (2017), Düzer ve Önce (2017) çalışmalarını destekler niteliktedir. Dolayısıyla yatırımcılar ve işletmeler açısından çevresel, sosyal faktörlerin kararlarında kritik kriterler olmadığı söylenebilir. Bu sonuca varılmasındaki önemli nedenler arasında Türkiye'deki yatırımcıların yatırım kararlarında sürdürülebilirliği göz önünde tutmamaları sayılabilir.

Dünyanın bir ucundaki işletmelerin çevreye verdikleri zarardan dünyanın öbür ucundaki işletmelerin bile etkilendiği bilinmektedir. Sadece karını düşünen işletme anlayışından uzak durulmalı gelecek nesilleri bekleyen tehlikelerin farkına varılmalıdır. İşletmeler genellikle kısa vadede kâra odaklanmaktadır. Oysaki sürdürülebilirlik raporları sayesinde paydaşların işletmelere olan güveni artacaktır. Dolayısıyla zamanla yatırımcılar rapor yayınlayan işletmeleri tercih edecektir. İşletmelerin sürdürülebilirlik uygulamalarıyla uzun vadede kâra odaklanmaları konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye'de işletmeler yönetim süreçlerine sürdürülebilirlik uygulamalarını dâhil ederek uzun vadede maliyetleri düşürebilir, kârını ve itibarını arttırabilir. Bunun için sürdürülebilirlik anlayışının kurum kültürü olarak benimsenmesi gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye ve dünya için çok önemli olan sürdürülebilirlik kavramıyla ilgili farkındalığı arttırmak adına yeni çalışmalar yapılmalı, işletmelere ve topluma sağlayacağı faydalar konusunda sempozyumlar, toplantılar düzenlenmelidir. Politika yapıcılar tarafından da işletmelere sürdürülebilirlik raporu hazırlamaları konusunda teşvikler verilebilir. Sürdürülebilirlik uygulamaları sayesinde işletmelerin yaşam süreleri uzayacak dolayısıyla ülkelerin ekonomisine de fayda sağlayacaktır.

Çalışmanın akademisyenlere sürdürülebilirlikle ilgili yeni çalışmalar için yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Literatürde konuyla ilgili eksikliklerin görülmesi açısından çalışmanın önem taşıdığı söylenebilir. Çalışma sürdürülebilirlik ve önemi konusunda da akademik anlamda farkındalık sağlayacaktır. Ayrıca çalışmanın işletme yöneticilerini bilgilendirmesi adına faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlarının yayınlanmaya başladığı ilk yıllara ait raporların verileri dikkate alınmıştır. Devam eden çalışmalarda sonraki yıllara ait rapor verileri de dikkate alınıp analizler yapılabilir.

Türkiye'de konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde genelde işletmelerin sürdürülebilirlik endeksine girmeden önce ve girdikten sonra performansa etkilerinin araştırıldığı görülmüştür. Bu çalışmada ise amaç sürdürülebilirlik raporlarının yayınlanmaya başladığı ilk yıllardan raporlarda yer alan açıklamalar ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu nedenle raporlarda yer alan açıklamalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Global Raporlama Girişimi Sürdürülebilirlik Rehberine göre çevresel ve sosyal açıklamaların tümü dikkate alınmıştır. Bu yönüyle çalışmanın diğer çalışmalardan farklı bir içeriğe sahip olduğu ve detaylı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Aggarwal, P. (2013). Sustainability Reporting and Its Impact on Corporate Financial Performance: A Literature Review. *Indian Journal of Commerce & Management Studies*, 4 (3), 51-59.

Altınay, A., Kaki, B., Kestane, A., Soba, M., Dinçer, Ö., Şık, E. (2017). Sürdürülebilirlik Endeksinin Bankacılık Sektörü Hisse Senedi Değerlerine Etkileri, BİST Sürdürülebilirlik Endeksi Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 (34), 264-284.

Altunbaş, D. (2008). *Kentsel Sürdürülebilirlikte Yerel Yönetimlerin Rolü: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) .Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Ameer, R., Othman, R. (2012). Sustainability Practices and Corporate Financial Performance: A Study Based on the Top Global Corporations. *Journal of Business Ethics*, 108 (1), 61-79.

Angay, B. (2007). Sosyal Raporlama ve Türkiye'deki Halka Açık Şirketlerin Sosyal Raporlama Yaklaşımları. *Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi*, 9(1).

Bachoo, K., Tan, R., Wilson, M. (2013). Firm Value and the Quality of Sustainability Reporting in Australia. *Australiana Accounting Research*, 64 (23), 67-87.

Chang, D. S., Kuo, L. C. (2008). The Effects of Sustainable Development on Firms' Financial Performance – an Empirical Approach. *Sustainable Development*, 16, 365-380.

Cheung, A., Roca, E. (2013). The Effect on Price, Liquidity and Risk When Stocks are Added to and Deleted from a Sustainability Index: Evidence from the Asia Pacific. *Journal of Asian Economics*, 24, 51-65.

Çıtak, L., Ersoy, E. (2016). Firmaların BIST Sürdürülebilirlik Endeksine Alınmasına Yatırımcı Tepkisi: Olay Çalışması ve Ortalama Testleri İle Bir Analiz. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 43-57.

D'Angela, Derek, A. (2008). *A Study of the Market's Reaction to Superior Sustainability Reporting as Demonstrated by the Financial Performance of Publicly Traded Companies* (Published Doctoral Thesis). Lawrence Technological University, Lawrence.

Düzer, M., Önce, S. (2018). Sürdürülebilirlik Performans Göstergelerine İlişkin Açıklamaların Finansal Performans Üzerine Etkisi: BİST'te Bir Uygulama. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, (11) 1, 93-117.

Faisal, G., Tower, R. (2011). Legitimising Corporate Sustainability Reporting throughout the World. *AABFJ*, 6 (2) , 19-34.

Kurnaz, N., Kestane, A. (2016). Kurumsal Sürdürülebilirliğin Ekonomik Açıdan İncelenmesi ve Yatırımcı Davranışları İlişkisi: BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde Bir Uygulama. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 49, 278-302.

Lee, J., Pati, N. (2012). New Insight on the Operational Links between Corporate Sustainability and Firm Performance in Service Industries”, *IJBİT*, 4, 80-93.

Loh, L., Thomas, T., Wang, Y. (2017). Sustainability Reporting and Firm Value: Evidence from Singapore-Listed Companies. *Sustainability*, 9,1-12.

Lopez, M., Victoria, G. A., Rodriguez, L. (2007). Sustainable Development and Corporate Performance: A Study Based on the Dow Jones Sustainability Index. *Journal of Business Ethics*, 75 (3), 285–300.

Nilipour, A., Nilipour, A. (2012). Survey of the Association between Financial Performance and Corporate Sustainability Performance. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research In Business*, 3(9), 1084-1092.

Ogundare, E.A. (2013). The Impact of Sustainability Reporting on Organisational Performance – The Malaysia Experience. *International Journal of Accounting & Business Management*, 1 (2), 82-100.

Önder, Ş. (2017). İşletme Karlılığına Kurumsal Sürdürülebilirliğin Etkisi: BİST’te Bir Uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19 (4), 937-956.

Schaltegger, S., Burritt, R. (2010). Sustainability Accounting for Companies: Catch Phrase or Decision Support for Business Leaders?. *Journal of World Business*, 45 (4), 375-384.

Sutopo, B., Kot, S., Adiati, A.K., Ardila, L. N. (2018). Sustainability Reporting and Value Relevance of Financial Statements. *Sustainability*, 10, 1-16.

Swarnapali, R.Le, L. (2018). Corporate Sustainability Reporting and Firm Value: Evidence from a Developing Country. *The International Journal of Organizational Innovation*, 10 (4), 69-78.

Ünal, S., Yüksel, R. (2017). Finansal Performans ve Hisse Senedi Getirisi İlişkisi: BİST Sürdürülebilirlik Endeksindeki Bankalar Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Özel Sayı, 264-270.

Vijfvinkel, S., Bouman, N., Hisseli, J. (2011). Environmental Sustainability and Financial Performance of SMEs. *Scientific Analysis of Entrepreneurship and SMEs*, 3-47.

Vitezic, N., Vuko, T., Mörec, B. (2012). Does Financial Performance have an Impact on Corporate Sustainability and CSR Disclosure –a Case of Creation Companies. *Journal of Business Management*, 5, 40-47.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Yanık, S., Türk, İ. (2012). Sürdürülebilirlik ve Sosyal Sorumluluk Raporlamasındaki Gelişmeler. *İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (47) Ekim, 291-308.

Yi, T. F., Yu, C. K. (2010). *Research on Sustainability Reporting in Hong Kong*, An Honours Degree Project Submitted to the School of Business in Partial Fulfillment of the Graduation Requirement for the Degree of Bachelor of Business Administration.

**MUHASEBE VE DENETİM TEZSİZ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMLARININ MESLEKİ GELİŞMEYE KATKISI: ADAY
MESLEK MENSUPLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA***

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin MERT**

ÖZ

Muhasebe ve Denetim tezsiz yüksek lisans programlarının kuruluş amacı; katılımcıların mesleki gelişmelerine katkıda bulunmaktır. Programın; meslek yaşamında katılımcılarına tercih edilme avantajı sağlaması, kariyerini ileriye taşımada sağladığı olanaklar ve bazı pozisyonlar için koşul olarak alınması, son yıllarda programa olan talebi giderek arttırmıştır.

Bu çalışmayla muhasebe ve denetim tezsiz yüksek lisans programının ne ölçüde kuruluş amaçlarına hizmet ettiği ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırma; tezsiz yüksek lisans programlarından mezun olan aday meslek mensupları üzerinde yapılmıştır. Araştırmada anket yöntemi kullanılmış ve sonuçlar istatistik yöntemler kullanılarak test edilmiş ve elde edilen sonuçlar açıklanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, bu tür programların mesleki gelişime ne düzeyde katkı sunduğu ortaya konacaktır.

Anahtar Sözcükler: Tezsiz Muhasebe ve Denetim Yüksek Lisans Programı, Muhasebe ve Denetim Yüksek Lisans Dersleri, Muhasebe ve Denetim Mesleği, Aday Meslek Mensubu

JEL Kodları: M41, M42

**ASSESSMENT ACCOUNTING AND AUDITING NON-THESIS
MASTER PROGRAM IMPACTS ON PROFESSIONAL
DEVELOPMENT**

ABSTRACT

The Non-thesis master in auditing and accounting program aims to contribute to the professional development of participants. The program; increasing the demand for program in recent years, the advantage of being preferred to its participants in the professional life, the possibilities provided for carrying forward career and being taken as a condition for some positions.

With this study, it has been tried to measure to what extent the non thesis masters programs's services serves the institutional purposes. Research; the students who graduated from non-thesis master programs were made on the professional members. Survey method was used in the research and the results were tested using statistical methods and the results obtained were explained. According to the results of the research, it will be revealed how such programs contribute to professional development.

Keywords: Non-thesis master in auditing and accounting programs, auditing and accounting master lessons, auditing and accounting profession, candidate professional member.

JEL Codes: M41, M42

*5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

**Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Muhasebe ve Denetim Bölümü huseyin.mert@okan.edu.tr

1. GİRİŞ

Tezsiz yüksek lisans programları, öğrencilere mesleki bilgi kazandırmak ve bu bilgilerin uygulamada nasıl kullanılacağını göstermek amacıyla kurulmuşlardır (Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği, Mad.11; Yükseköğretim Kanunu, Mad.3). Dolayısıyla bu programların esas amacı; mesleki gelişmeye katkıda bulunmaktır.

Tezsiz yüksek lisans programlarının mesleki gelişmeye ne ölçüde katkıda bulunduğunu ölçmeye yönelik literatürde bir çalışmaya rastlanmamış olması bu çalışmanın yapılmasına gerekçe oluşturmuştur.

Bu amaca yönelik olarak, muhasebe ve denetim tezsiz yüksek lisans programlarının mesleki gelişmeye katkısının ölçülmesi amacıyla bu programda yüksek lisans yapmış aday meslek mensupları üzerinde bu araştırma yapılmıştır.

Programı tercih eden öğrenciler, muhasebe ve denetim tezsiz yüksek lisans programlarına katılırken, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Sınavı için staj süresinden bir yıllık indirim sağlamanın yanı sıra;

İş dünyasında tercih edilme avantajı sağlama, kariyeri ileriye taşımada sağladığı avantaj ve bazı pozisyonlar için ön koşul kabul edilme gibi hususların öne çıktığı saptanmıştır.

Öncelikli olarak yukarıda sıralanan nedenlerden her sene muhasebe ve denetim yüksek lisans programına katılımın daha da arttığı değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, muhasebe ve denetim tezsiz yüksek lisans programında yüksek lisans yapan serbest muhasebeci mali müşavir (SMMM) aday meslek mensuplarının gelişiminde sözü edilen programların katkısını ortaya çıkartmaktır.

Öğrencilerin programa girişleri ve sonrasında yapılan anket çalışması ile öğrencilerin yüksek lisans programına başlarken belirlenmiş olan amaçların, yüksek lisans tamamlandıktan sonra ne ölçüde gerçekleştiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Konuyla ilgili kapsamlı literatür taraması yapılmıştır. Bu doğrultuda tespit edilen çalışmalara kapsam ve sonuçları yönünden aşağıda yer verilmiştir;

“Eğitim yönetimi ve denetimi tezsiz yüksek lisans programına ilişkin öğrenci ve öğretim üyelerinin görüşleri” konulu makalede; Eğitim yönetimi ve denetimi tezsiz yüksek lisans programının amacına, öğrencilerin tezsiz yüksek lisans yapma sebeplerine, bu programın öğrencilerin kişisel ve mesleki yaşamına etkisine ve programın etkililiğine ilişkin öğrencilerin ve öğretim üyelerinin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda; Katılımcıların tezsiz yüksek lisans programının amaçlarına ilişkin görüşlerinin programın formal amacıyla uyumlu olduğu tespit edilmiştir (Umur ve Demirtaş, 2016, s.49).

“Lisansüstü programların öğretmen, yönetici ve denetmenlerin mesleki gelişimine katkısı” konulu makalede; Eğitim yönetimi, teftişi, planlaması ve ekonomisi alanındaki lisansüstü programlarda öğrenim gören öğretmen, yönetici ve denetmenlerin görüşleri ışığında bu programların mesleki gelişimlerine katkısının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmayla; alınan eğitimin uygulama sorunlarını çözme konusunda katkı sağladığı ve liderlik davranışlarını geliştirdiği, sonuçlarına ulaşılmıştır (Turhan ve Yaraş, 2013, s.200).

“Öğretmenlik meslek bilgisi ve tezsiz yüksek lisans programlarının tutum ve öz yeterlilik açısından değerlendirilmesi” konulu makalede; tezsiz yüksek lisans ve öğretmenlik meslek bilgisi programlarının öğrencilerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ve öz yeterlilik algıları açısından yeterliliği karşılaştırmalı ortaya çıkartılmıştır. Çalışmanın sonucunda, tezsiz yüksek lisans programlarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ve öz yeterlilik algıları üzerinde daha olumlu etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır (Çakır ve diğerleri, 2016, s.36).

“Ortaöğretim alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans derslerine öğretim elemanı bakışı: Ege Üniversitesi Örneği” konulu makalede; Orta öğretim alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans programındaki derslere ilişkin öğretim elemanlarının görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, öğretim elemanı görüşleri doğrultusunda derslerin etkili bir şekilde yürütülemediği ve acil önlemlere ihtiyaç duyulduğu bulgulanmıştır (Ünver ve diğerleri, 2010, s.63).

“Muhasebe Stajyerlerinin Profili Üzerine Bir Araştırma” konulu makalede; muhasebe mesleğini seçmiş stajyerler hakkında bazı saptamaların ve değerlendirmelerin yapılması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda; Muhasebe mesleğine ağırlıklı olarak Anadolu Üniversitesi ve özellikle AÖF mezunlarının yöneliyor olduğu, diğer üniversite ve fakülte mezunlarının muhasebe mesleğini öncelikli olarak tercih etmediği tespit edilmiştir (Gürdal ve Doğan, 2014, s.14).

“Muhasebe stajyerlerinin meslek mensuplarından ve meslek örgütlerinden beklentileri: Manisa İli Araştırması” konulu makalede; muhasebe stajyerlerinin, meslek mensuplarından ve meslek örgütlerinden beklentilerinin ortaya çıkartılması ve bu beklentileri karşılayabilecek çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Kaplanoğlu, 2014, s.265).

Görüldüğü üzere faydalanılan çalışmaların tamamı çalışma konumuzla dolaylı ilgili olan kaynaklardır. Literatür taraması sürecinde “muhasebe ve denetim alanında yüksek lisans programlarının mesleki gelişmeye katkısını araştıran” bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla çalışmamız alanında ilk olma özelliği taşımaktadır.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Verilerin Toplanması

Bu araştırma, muhasebe ve tezsiz yüksek lisans programlarının mesleki gelişmeye katkısını aday meslek mensupları üzerinde yapılan çalışmayla ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Meslek adaylarının, muhasebe ve denetim tezsiz yüksek lisans programından beklentileri nelerdir?
2. Meslek adaylarının aldıkları eğitimin mesleki gelişmelerine katkısı olmuş mudur?

Meslek adaylarının aldıkları tezsiz yüksek lisans eğitiminin mesleki gelişmelerine olan katkısını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Anket yoluyla, konuyla ilgili sorulan sorularla meslek adaylarının düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu doğrultuda muhasebe ve denetim tezsiz yüksek lisans programından mezun olan 92 meslek adayına anket ulaştırılmış, ancak bunların 74'ünden geri dönüş alınabilmiştir.

Görüşü alınan meslek adaylarının lisans eğitimi yönünden dağılımına bakıldığında 18 ayrı üniversiteden mezun oldukları tespit edilmiştir. Ancak 47 öğrenci ile çoğunluğu Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi oluşturmaktadır.

Görüşü alınan adayların faaliyette buldukları illere göre dağılımına bakıldığında 14 ilden oldukları tespit edilmiştir. İstanbul 40 kişi ile çoğunluğu oluştururken, onu 15 kişi ile Kocaeli izlemektedir.

3.2. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde, araştırmaya katılanların verdikleri cevapların çözümlenmesi sonucu elde edilen görüşlere yer verilmiştir. Ankette yer verilen sorulardan yola çıkılarak; “Programda yüksek lisans yapma nedeni”, “lisansüstü eğitimin beklentileri karşılama düzeyi”, “programın sağladığı katkılar”, “programda okutulması zorunlu dersler” ve “Meslek adaylarının; öğretim üyesi ve eğitimle ilgili tüm konuları genel olarak değerlendirdiklerinde genel memnuniyet düzeyleri” temaları altında meslek adaylarının belirtilen görüşleri ortaya çıkartılmıştır.

3.2.1. Programda Yüksek Lisans Yapma Nedenleri

Araştırmaya katılanların, muhasebe ve denetim tezsiz yüksek lisans programını tercih etme nedenlerine ilişkin görüşleri tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Muhasebe ve Denetim Tezsiz Yüksek Lisans Programının Tercih Nedenleri

Yüksek lisans yapma nedeni (563)	SAYI	YÜZDE
a) Mesleki bilgi ve birikime katkı	56	20%
b) SMMM Staj süresini kısaltma	49	18%
c) Muhasebe mesleğinde ilerlemeye katkı	41	15%
d) Yüksek lisans yapmanın getireceği prestij.	37	13%
e) Lisans eğitiminin eksikliklerini tamamlama,	16	6%
f) Muhasebe ve denetim mesleğindeki uzmanlaşmaya katkı,	46	17%
g) Farklı bir üniversite ve kadrosundan ders alma deneyimi,	11	4%
h) İş başvurularında tercih edilme avantajı sağlamak,	19	7%
TOPLAM	275	100%

Katılımcıların programı tercih etmelerinde; “Mesleki bilgi ve birikime katkı”, “SMMM staj süresini kısaltma”, “muhasebe mesleğinde ilerlemeye katkı” ve “Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Uzmanlaşmaya Katkı” nedenlerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu nedenler, meslek adaylarının kendilerini geliştirme konusunda istekli olduklarını göstermektedir. Bu da eğitim programının amaçlarını gerçekleştirmesine destek oluşturan bir unsurdur.

3.2.2. Lisansüstü Eğitimin Beklentileri Karşılama Düzeyi

Araştırmaya katılanların; Lisansüstü eğitimin beklentilerini karşılama düzeyine ilişkin görüşleri tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Lisansüstü Eğitimin Beklentileri Karşılama Düzeyi

Y.L.E. beklentilerinizi ne ölçüde gerçekleştirdi? (168)	SAYI	YÜZDE
1	0	0%
2	2	3%
3	19	26%
4	38	51%
5	15	20%
TOPLAM	74	100%

Katılımcıların beklentilerini karşılama yönünden program değerlendirildiğinde yüzde 71 gibi önemli bir çoğunluğun olumlu yönde görüş belirttiği görülmektedir. Bu durum, meslek adaylarının muhasebe ve denetim tezsiz yüksek lisans programlarının kuruluş amacı olan “mesleki gelişmeye katkıda bulunma” yönünden olumlu düşündüklerini göstermektedir.

3.2.3. Programın Sağladığı Katkılar

Araştırmaya katılanların, “programın sağladığı katkılar” yönünden görüşleri tablo 3’de gösterilmiştir

Tablo 3: Programın Sağladığı Katkılar

Muhasebe standartlarını daha iyi kavradım (168)	SAYI	YÜZDE
1	2	3%
2	4	5%
3	21	28%
4	27	36%
5	20	27%
TOPLAM	74	100%
Finansal raporlamanın firma ve diğer ilgililer açısından önemini daha iyi ka	SAYI	YÜZDE
1	1	1%
2	3	4%
3	15	20%
4	26	35%
5	29	39%
TOPLAM	74	100%
Denetim standartlarını daha iyi kavradım (168)	SAYI	YÜZDE
1	1	1%
2	3	4%
3	14	19%
4	26	35%
5	30	41%
TOPLAM	74	100%

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Denetim süreçlerini ve işletmeler açısından önemini daha iyi kavradım	SAYI	YÜZDE
1	2	3%
2	1	1%
3	12	16%
4	19	26%
5	40	54%

TOPLAM **74** **100%**

Muhasebe ve denetim mesleğinde etik ilkelerin gerekliliği ve önemine daha fazla hâkim oldum. (168)	SAYI	YÜZDE
1	2	3%
2	4	5%
3	14	19%
4	14	19%
5	40	54%

TOPLAM **74** **100%**

Şirketleri finansal açıdan artık daha iyi değerlendirebilirim. (168)	SAYI	YÜZDE
1	1	1%
2	5	7%
3	19	26%
4	19	26%
5	30	41%

TOPLAM **74** **100%**

İşletmenin finans fonksiyonunun önemini ve muhasebe ile ilişkisini daha iyi anladım. (168)	SAYI	YÜZDE
1	1	1%
2	2	3%
3	19	26%
4	19	26%
5	33	45%

TOPLAM **74** **100%**

Finansal kararların işletme üzerindeki etkisini daha iyi değerlendirebilirim	SAYI	YÜZDE
1	1	1%
2	2	3%
3	18	24%
4	23	31%
5	30	41%

TOPLAM **74** **100%**

Maliyet kararlarının işletme üzerindeki etkisini ve önemini daha iyi	SAYI	YÜZDE
1	1	1%
2	2	3%
3	18	24%
4	14	19%
5	39	53%

TOPLAM **74** **100%**

Karar alma süreçlerinde maliyet ve yönetim muhasebesinin önemini daha iyi kavradım.	SAYI	YÜZDE
1	3	4%
2	2	3%
3	9	12%
4	18	24%
5	42	57%
TOPLAM	74	100%
Vergi planlaması ve yönetimi konusunun işletmeler açısından önemini daha iyi kavradım.	SAYI	YÜZDE
1	3	4%
2	4	5%
3	12	16%
4	24	32%
5	31	42%
TOPLAM	74	100%

Katılımcıların çoğunluğu aldıkları eğitim sonucunda programın sağladığı katkılar olarak; “Karar alma süreçlerinde maliyet ve yönetim muhasebesinin önemini daha iyi kavradıklarını”, “denetim süreçlerini ve işletmeler açısından önemini daha iyi kavradıklarını”, “E-Muhasebe ve denetim mesleğinde etik ilkelerin gerekliliği ve önemine daha fazla hakim olduklarını”, “Maliyet Kararlarının işletme üzerindeki etkisini ve önemini daha iyi kavradıklarını”, “İşletmenin finans fonksiyonunun önemini ve muhasebe ile ilişkisini daha iyi anladıklarını” belirtmişlerdir. Katılımcıların programla ilgili beklentilerinin gerçekleşmesi yönünden olumlu düşündükleri görülmektedir.

3.2.4. Programda Okutulması Zorunlu Dersler

Araştırmaya katılanların, “programda okutulması gereken zorunlu dersler” yönünden görüşleri tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Programda Okutulması Zorunlu Dersler

Aşağıdaki derslerden size göre okutulması zorunlu olması gerektiğini düşündüğünüz 7 dersi seçiniz. (1300)	SAYI	YÜZDE
İşletme Ekonomisi	17	3%
Vergi Planlaması ve Yönetimi	31	6%
İleri Finansal Muhasebe ve Raporlama	50	9%
Uluslararası Finansal Raporlama Standartları	43	8%
Sermaye Piyasası Hukuku	22	4%
Maliyet Muhasebesi	56	10%
Uluslararası Denetim Standartları	39	7%
Finansal Yönetim	32	6%
Finansal Piyasalar ve kurumlar	18	3%
İşletmelerin Vergilendirilmesi	13	2%
İşletme Hukuku	9	2%
Yönetim Muhasebesi	33	6%
Değerleme ve Finansal Tablolar	31	6%
Denetim Uygulamaları	44	8%
Banka Muhasebesi ve Raporlama	6	1%
Revizyon	32	6%
İşletme Bütçeleri ve Entegrasyonu	11	2%
Muhasebe Meslek Hukuku ve Etik	16	3%
Türk Vergi Hukuku	31	6%
Vergi Teknikleri	27	5%
TOPLAM	561	100%

Katılımcıların, programda okutulması gereken zorunlu dersler konusunda görüşleri değerlendirildiğinde öncelik sırasına göre belirlenen yedi ders şöyledir; maliyet muhasebesi, ileri finansal muhasebe ve raporlama, Denetim Uygulamaları, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları, uluslararası Denetim Standartları, Yönetim Muhasebesi ve Revizyon.

3.2.5. Meslek Adaylarının; Öğretim Üyesi ve Eğitimle İlgili Tüm Konuları Genel Olarak Değerlendirdiklerinde Genel Memnuniyet Düzeyleri

Araştırmaya katılanların, “Meslek adaylarının; öğretim üyesi ve eğitimle ilgili tüm konuları genel olarak değerlendirdiklerinde genel memnuniyet düzeyleri” yönünden görüşleri tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5: Meslek adaylarının; öğretim üyesi ve eğitimle ilgili tüm konuları genel olarak değerlendirdiklerinde genel memnuniyet düzeyleri.

Öğretim Üyesi ve Eğitimle ilgili tüm konuları genel olarak değerlendirdiğinizde katıldığınız bu programdan genel memnuniyet düzeyi (168)	SAYI	YÜZDE
1	0	0%
2	1	1%
3	13	18%
4	33	45%
5	27	36%
TOPLAM	74	100%

Katılımcıların önemli bir çoğunluğu (yüzde 81’i) aldıkları eğitimi bir bütün olarak değerlendirdiklerinde memnun olduklarını ifade etmektedirler. Bu da programa başlarken koydukları hedef ve beklentilerin gerçekleşmesi yönünden olumlu düşündüklerini göstermektedir.

4. SONUÇ

Meslek Adaylarının görüşlerinin analiz edilmesiyle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Meslek adaylarını, muhasebe ve denetim tezsiz yüksek lisans programında eğitim almaya yönelten en önemli nedenler; “Mesleki bilgi ve birikime katkı”, “SMMM staj süresini kısaltma” ve “muhasebe ve denetim mesleğinde uzmanlaşmaya katkı” olduğu tespit edilmiştir. Görülüyor ki meslek adayları tezsiz yüksek lisans eğitimi alarak mesleklerinde kendilerini geliştirmek istemekte, alanlarında teorik bilgi edinmek ve bu bilgileri yaşamda kullanma becerilerini geliştirmek istemektedir.
- Tezsiz yüksek lisans eğitimi, meslek adaylarının beklentilerini karşılamaktadır. Meslek adaylarının ağırlıklı bir bölümü, beklentilerine uygun veya daha fazla katkı sağladıklarını ifade etmektedir.
- Meslek adaylarının, programın sağladığı katkılar konusunda görüşleri değerlendirildiğinde programın sağladığı katkılar; “Karar alma süreçlerinde maliyet ve yönetim muhasebesinin önemini daha iyi kavramaları”, “denetim

süreçlerini ve işletmeler açısından önemini daha iyi kavramaları”, “E-Muhasebe ve denetim mesleğinde etik ilkelerin gerekliliği ve önemine daha fazla hakim olmaları” olarak tespit edilmiştir.

- Meslek adaylarının, programda okutulması zorunlu dersler konusundaki görüşleri değerlendirildiğinde öne çıkan yedi ders; “maliyet muhasebesi, ileri finansal muhasebe ve raporlama, Denetim Uygulamaları, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları, uluslararası Denetim Standartları, Yönetim Muhasebesi ve Revizyon" olarak tespit edilmiştir.
- Meslek adaylarının; “öğretim üyesi ve eğitimle ilgili tüm konuları genel olarak değerlendirdiklerinde genel memnuniyet düzeylerine” ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde katılımcıların önemli bir çoğunluğunun programdan memnun oldukları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, eğitim programı meslek adaylarının mesleki gelişimlerine olumlu katkılar sağlamakta ve beklentilerini karşılamaktadır.

KAYNAKÇA

Çakır Ö., Kan A., Sünbül Ö., “Öğretmenlik Meslek Bilgisi ve Tezsiz Yüksek Lisans Programlarının Tutum ve Özyeterlik Açısından Değerlendirilmesi”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C:2, S: 1, Haziran-2016, ss. 36-47.

Gürdal K., Doğan M., “Muhasebe Stajyerlerinin Profili Üzerine Bir Araştırma”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Ocak-2014, ss. 1-16.

Kaplıanoğlu E., “Muhasebe Stajyerlerinin Meslek Mensuplarından ve Meslek Örgütlerinden Beklentileri: Manisa İli Araştırması”, Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 28, 2014, ss. 265-284.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği (20.04.2016 tarih ve 29690 sayılı resmi gazete)

Umur Z., Demirtaş H., “Eğitim Yönetimi ve Denetimi Tezsiz Yüksek Lisans Programına İlişkin Öğrenci ve Öğretim Üyelerinin Görüşleri”, e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, Sayı:3, 2016, ss. 31-48.

Ünver G., Bümen N.T., Başbay M., “Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Derslerine Öğretim Elemanı Bakışı: Ege Üniversitesi Örneği”, Eğitim ve Bilim Dergisi, C: 35, S: 155, 2010, ss. 63-77.

Turhan M., Yaraş Z., “Lisansüstü Programlarının Öğretmen, Yönetici ve Denetmenlerin Mesleki Gelişimine Katkısı”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C: 12, S: 43, 2013, ss. 200-218.

DİJİTAL MUHASEBE OKURYAZARLIĞI: MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

SMMM İsmail TEKBAŞ**
Dr. Öğr. Üyesi Ersin KURNAZ***
Doç. Dr. Murat AZALTUN****

ÖZ

Bu çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının dijital sistemlere yönelik tutumlarının belirlenmesi ve dijital sistemlerin muhasebe meslek mensupları tarafından doğru, etkin ve verimli kullanılabilmesi için dijital muhasebe okuryazarlığının gerekliliğinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, muhasebe meslek mensuplarına bir anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 20.00 programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, muhasebe meslek mensupları kullandıkları dijital ürünleri genel olarak verimli buldukları, bu ürünleri kullanabilme hususunda kendilerini yeterli gördükleri ve meslekleriyle ilgili dijital gelişmeleri yakından takip ettikleri tespit edilmiştir. Ancak dijital sistemlerin kullanımına yönelik verilen eğitimlerin yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Bu sonuçlarda, dijital muhasebe okuryazarlığının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Teknoloji, Dijitalleşme, Muhasebe Mesleği

JEL Kodları: M41, M49

DIGITAL ACCOUNTING LITERACY: A RESEARCH ON ACCOUNTING PROFESSIONALS

ABSTRACT

In this study the attitude by professional accountants members towards digital systems is considerable as well the correct, effective and productive use of digital systems by professional accountants which assumes the necessity of digital literacy is intended. For this purpose, a questionnaire was applied to the accounting profession. The obtained data were analyzed by SPSS program 20.00. As a result the digital products used by the professional accountants were founded in general efficient. They feel themselves able to use these products and it is noticed that they are up-to-date related to the progresses concerning their profession. However the training which is given for the use of digital systems has been evaluated as insufficient. These results reveal the accounting requirements of digital literacy.

Keywords: Technology, Digitalization, Accounting Profession

JEL Codes: M41, M49

1. GİRİŞ

21. yüzyılda ortaya çıkan teknolojik gelişmeler insan yaşamını etkilemekte, geleneksel uygulamaları kolaylaştırmakta ve yeni iş modellerinin gelişmesine yol açmaktadır. Teknoloji çağı olarak da ifade edilen bu çağda “*dijitalleşme*” ön plana çıkmaktadır.

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** tekb333@hotmail.com

*** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, ersinkurnaz2429@gmail.com

**** Yalova Üniversitesi, mazaltun@gmail.com

Dijitalleşme, basit bir ifadeyle manuel olarak işlenen verilerin, bilgisayar ve dijital ortamlar aracılığı ile izlenmesi ve işlenmesi olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle dijitalleşme, gerçek bilgilerin bir fiziksel yere bağlı olmayan bir biçimde sunulmasıdır. Dijitalleşme alanında yaşanan gelişmeler günümüzde toplumsal yaşamı, bireylerin dünyası ve mesleklerin işleyişi gibi pek çok konunun yeniden tasarlanması ve inşa edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Dijital sistemlere uyum çağımızın zorunluluğu haline gelmiştir. Tüm mesleklerde olduğu gibi muhasebe mesleği de dijital dönüşüm ve değişimden fazlasıyla etkilenmektedir. Teknolojik gelişmeler doğrultusunda günümüzde muhasebe mesleğinde yepyeni kuralları olan farklı e-sistemler ortaya çıkmıştır. Daha önce muhasebe meslek mensupları tarafından kâğıt, defter gibi geleneksel yöntemler ile yapılan birçok muhasebe görevi, günümüzde e-defter, e-fatura ve defter beyan sistemi gibi dijital sistemler aracılığıyla yapılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, muhasebe meslek mensuplarının dijital sistemlere yönelik tutumlarının belirlenmesi ve dijital sistemlerin muhasebe meslek mensupları tarafından doğru, etkin ve verimli kullanılabilmesi için dijital muhasebe okuryazarlığı gerekliliğinin ortaya konmasıdır.

Bu amaç doğrultusunda muhasebe meslek mensuplarına yönelik bir anket çalışması yapılmış ve uygulamaya ilişkin veriler SPSS 20.00 programı yardımıyla analiz edilmiştir. Son olarak, elde edilen bulgular çerçevesinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2. DİJİTALLEŞME VE MUHASEBE MESLEĞİNE ETKİLERİ

Dünyada değişim görülmemiş bir hıza ulaşmıştır. Bu değişim bilgi toplumu olarak adlandırılan bir kavramı beraberinde getirmiştir. Günümüz bilgi toplumlarında başarıya kolay ulaşılabilmesi için güncel bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun içinde devamlı bir değişim ve ilerleme içinde olan teknolojinin sürekli takip edilmesi gerekmektedir. Bireylerin ve dolayısıyla işletmelerin çağı yakalayabilmeleri için çağdaş bilgi teknolojilerini ve iletişim tekniklerini bilmeleri ve bunları kullanabilmeleri önem arz etmektedir. Teknoloji yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelerek, coğrafi sınırları kaldırmıştır. Küresel anlamda hızlı bilgiye ulaşım kolaylaşmıştır. Muhasebe mesleğini icra edenlerin teknolojideki değişim ve gelişmeleri yakından izlemesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Buna göre, muhasebe meslek mensupları her türlü bilgi sistemini çeşitli seviyelerde kullanmakla kalmamalı, bu sistemlerin işletmelere uyarlanması ve kullanımının geliştirilmesinde de bilgi sahibi olmalıdır. (Pekdemir, 1999, s.7-14) Globalleşen dünyada finansal tabloların hazırlayıcıları, kullanıcıları ortak muhasebe dili ile çalışmalıdırlar. Günümüz bilgi teknolojileri ortak muhasebe dilinin kullanımının gerçekleştirilmesine yönelik büyük katkı sağlayabilir. (Fırat, 2004, s.7)

Dijitalleşme ve e-dönüşüm süreci ürün odaklı anlayıştan bilgi odaklı anlayışa geçişin temelini oluşturmaktadır. Son yıllarda hızla gelişme gösteren bilgi teknolojilerinin ticari hayata girmesiyle birlikte muhasebe mesleğinde de yeni teknolojilerin başlatıldığı yeniden yapılanma süreci ortaya çıkmıştır. Dijitalleşme ve teknolojik gelişmeler neticesinde diğer mesleklerde olduğu gibi, muhasebe mesleği de değişmekte ve gelişmektedir. Muhasebe ve teknoloji her geçen gün daha fazla yakınlaşmakta ve muhasebe mesleğindeki teknolojiye olan ihtiyaç artmaktadır.

Günümüzde, muhasebe meslek mensupları görevlerini icra ederken, daha önce hayal edilmemiş dijital sistemleri kullanmak zorundadırlar. Bilişim teknolojilerindeki bu gelişim, muhasebe mesleğinde yeni yeteneklere sahip olmayı gerekli kılmaktadır. (Akdoğan ve Akdoğan 2018, s.5)

“Bilgi teknolojisindeki gelişmenin bir olumsuz yönü muhasebe uygulamalarının meslekten olmayan değişik uzmanlık alanlarındaki kişiler tarafından geliştirilmesi olmuştur. Önlem alınmaması halinde burada muhasebe mesleği için ciddi bir sorun söz konusudur. Bu nedenle muhasebeciler ilerleyen süreç içerisinde görevlerini muhasebe sistemleri veya başka bir deyişle işletme bilgi sistemleri tasarlamak, bu sistemleri işletmelerde kurmak, kurulan sistemleri yeni ihtiyaçlara göre yeniden düzenlemek, işletme bilgi sistemlerini denetlemek, sistemlerini hatasız çalışmasını sağlamak şeklinde tanımlamak durumundadırlar.” (Kahmi, 1999, s.1)

Günümüzde muhasebe meslek mensupları için dijital sistemleri doğru ve etkin kullanmak muhasebe mesleğinin zorunlulukları arasına girmiştir. Diğer taraftan muhasebe mesleğinde dijital sistemleri yetkin bir biçimde kullanmak, okumak, anlamak ve yönetmek ayrı bir eğitim ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Dijital çağın zorluklarına ve fırsatlarına etkin bir şekilde cevap verebilmek, dijital düşüncelerini geliştirmek ve bu düşünceyi sürdürebilir, somut eylemlere dönüştürmek muhasebe meslek mensupları için önemli hale gelmiştir. Muhasebe meslek mensupları dijital teknolojilerde analiz ve problem çözme becerilerini geliştirmeli ve bu konuda yetkinlik kazanmalıdır. Bu noktada çözüm olarak “*Dijital Muhasebe Okuryazarlığı*” eğitimleri önerilebilir.

3. DİJİTAL MUHASEBE OKURYAZARLIĞININ TANIMI VE AMACI

Muhasebe mesleğinin dijital dönüşüme başarılı bir şekilde uyum sağlayabilmesi için, altyapı geliştirme konusunda olduğu gibi muhasebe meslek mensuplarının dijital beceri gelişimine katkı sağlayacak yatırımlar yapılmalıdır. Dijital sistemlerin doğru bir şekilde yeterince yönetildiğinden emin olmak için, uluslararası alanda kabul görmüş bir eğitim programının geliştirilmesi gerekmektedir. Dijitalleşmenin teknik ve sosyal yönlerini kapsayacak olan “*Dijital Muhasebe Okuryazarlığı*” eğitimleri bu gerekliliğin karşılanmasını sağlayacaktır. Dijital muhasebe okuryazarlığı, muhasebe meslek mensuplarının görevlerini dijital ortamda verimli ve etkin bir şekilde gerçekleştirebilme, dijital sistemlerdeki verileri okuyup yorumlayabilme ve edindiği yeni bilgileri işleme becerisinin kazandırılmasını ifade eder.

Dijital muhasebe okuryazarlığı; “*muhasebe meslek mensuplarının muhasebe bilgilerini dijital sistemlerde doğru, etkin, verimli ve eleştirel bir biçimde kullanabilmeleri için teknolojik yetkinliğe ulaşmaları*” şeklinde tanımlanabilir. Dijital muhasebe okuryazarlığının temelinde muhasebe meslek mensuplarının dijital sistemleri kullanma aşamasında sahip olması gereken becerileri tanımlama çabaları mevcuttur. Günümüzde muhasebe endüstrisinde yaşanan dijital gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, muhasebe meslek mensupları için dijital muhasebe okuryazarlık yetkinliğinin üst düzeyde bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. (Tekbaş, 2018 s.1-3)

Dijital sistemler sunduğu fırsatlar yanında, siber saldırılar ve dijital güvenlik gibi tehditleri de bünyesinde barındırmaktadır. Dijital muhasebe okuryazarlığı eğitimleri, muhasebe meslek mensuplarının dijital ortamın zorluklarını, sorunlarını ve fırsatlarını tanımlamak ve anlamak için stratejik dijital bilgi ve kapasitesini oluşturmayı hedeflemelidir. Dijital muhasebe okuryazarlığı eğitimleri sonucunda, muhasebe meslek mensupları dijital sistemler üzerinde çalışmak için temel becerilerin yanı sıra öğrenme-öğretme süreçlerinde teknolojiyi kullanabilme ve eleştirel değerlendirme yetkinliğini de kazanmış olmalıdır.

4. LİTERATÜR TARAMASI

Dijitalleşmenin bünyesine bilgi işlem teknolojilerindeki değişimler, bilgi işleme yetkinliği, big datanın işlenmesi, e uygulamalar vb. konular girmektedir. Bu kapsamda literatürde yer alan çalışmalardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.

Türker (2018) muhasebe mesleğinin yeniden tasarlanması ve şekillendirilmesi yaklaşımını değerlendirdiği bir çalışma yapmıştır. Dijitalleşme özelinde IFAC ve meslek örgütlerinin yapılmasını istedikleri yeterlilikler ve yetkinlikler açıklanmıştır. “Muhasebe meslek mensupları, müşterilerinin ve işverenlerinin hızlı değişime ve yeniliklere (innovasyona) ayak uydurmalarına yardımcı olmak için kendi yeterliliklerini arttırarak uygunluklarını devam ettirmeleri gerekecektir” tespiti IFAC’ın teknoloji kapsamında muhasebe mesleğini etkileyen genel gelişmelere ilişkin potansiyel fırsatlar ve tehditler arasında yer almaktadır.

Htaybata, Alberti-Alhtaybata ve Alhatabatb (2018) gelecek için dijital muhasebecileri yetiştiren eğitimcilerin, muhasebe müfredatının değerlendirdiği nitel bir çalışma yapmışlardır. Gelecekte muhasebede dijital uygulamaların artacağını ve bununda muhasebe meslek mensuplarının yeterliliklerini derinden etkileyeceğini tespit etmişlerdir. Müfredatların çağdaş teknolojiye göre değiştirilmesi gerektiği vurgulandıktan sonra öğrencilerin analitik ve danışmanlık yetkinliklerinin artırılmasını önerilmiştir.

Palmqvist ve Emme’nin (2018) öğrencileri, 13 meslek mensubu ile yaptıkları nitel çalışmada dijitalleşmenin muhasebecilerin mesleki uygulamalarına etkisini araştırmışlardır. Dijitalleşme ile gerçek zamanlı çalışabilme becerilerinin artacağını ve meslek mensuplarının danışmanlık rolünü üstleneceği tespitlerinde bulunmuşlardır.

Drew (2017) muhasebe mesleğinin ne zaman ve nasıl otomasyon ile diğer teknolojilerle değişime uğrayacağını tartışıldığı bir panelde yapılan tespitleri özetlediği çalışmasında; gelecekte muhasebe mesleğinin yeniden şekillenmesine yol açacak gelişmelerden bazıları yapay zekâ, robotlar, block chain, sanal gerçeklik, video konferans, kaynağı izlenebilir (drillable) finansal tablolar, müşteri ilişkileri yönetimi, XML teknolojisi, akıllı telefonlardaki Siri veya Cortana ve 5.0 internet olarak ifade etmiştir.

Erturan ve Ergin (2017) stoklar özelinde denetimde nesnelere interneti konusunu açıklamışlardır. Vurgulanan şu tespitler dikkati çekmektedir: Teknolojinin öğrenebilen ve kendi kendini yönetebilen dijital bir aşamaya geldiği bir ortamda stokların yönetimi

ve denetimi kolaylaşacaktır. Akıllı raflar, ağırlık sensörleri, kimyasal sensörler, biyolojik sensörler, sanal kişisel asistanlar, dev ekranlar, ortak veri ağı kullanımının yaygınlaşmasıyla stokların denetimi daha hızlı, kaliteli ve düşük maliyetli olacaktır.

Aslan ve Özerhan (2017) big datanın 10 yıl içinde muhasebe uygulamaları ve muhasebe mesleğinde yaratacağı etkilerini 740 meslek mensubuna uyguladıkları bir anketle açıklamışlardır. Çalışma gelecek 10 yıl içinde muhasebe meslek mensuplarının, finansal rapor üretmede, denetim sürecinde, iç kontrol ve iç denetim konularında, riskin tespitinde, karar alma ve planlama yapmada, maliyetlerin belirlenmesinde big datadan büyük ölçüde faydalanacaklarını ortaya koymuştur. Big dataya olan farkında lığın artması, meslek örgütlerinin ve akademik eğitim veren kurumların sorumluluklarını artırdığı tespiti yapılmıştır. Geleceğin muhasebe meslek mensuplarının yetiştirilmesine katkı veren üniversitelerin ve mesleki örgütünün, eğitim müfredatlarını ve mesleki beceri geliştirme programlarını, yeniden organize etmeleri gerekliliği ifade etmişlerdir.

Uysal ve Kurt (2018) muhasebede ve denetimde blok zinciri teknolojisi başlıklı kavramsal bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada öncelikle blok zinciri teknolojisinin muhasebe ve denetim alanına getirdiği yenilikler açıklamışlar, ardından blok zinciri teknolojisi temelinde meslek mensuplarının geleceğe hazırlanma gerekliliklerine yer verilmişlerdir. Böylelikle blok zinciri temelli muhasebe ve denetim uygulamalarına dikkat çekilmekte ve her meslek mensubunun bu yenilik karşısında şekillenen mesleki yeterlilik gereklilikleri ortaya konmaktadır.

Pan and Seow (2016) digital devrim için muhasebe mezunlarının hazırlanması konusuna bilgi teknolojilerindeki yetkinlik ve becerilerinin nasıl geliştirilmesi gerektiğini 2004 ile 2014 arasında yayınlanan makalelerin içerik analizini yapmışlardır. Çalışmada öne çıkan bazı tespitleri bazıları şunlardır: Adli araçlar, XBRL, analitik ve veri madenciliği gibi teknolojiler, muhasebe ve denetim sektörlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, gelecekte muhasebeci ve denetçi olacak muhasebe öğrencilerinin yükseköğretim kurumlarında, özellikle de Muhasebe Bilgi Sistemleri (MBS) müfredatında uygun teknoloji eğitimi almaları önemlidir. Araştırmacılar literatürdeki incelemeleri sonucunda lisans düzeyinde dört MBS dersinin açılmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Temel, orta ve ileri düzeylerde olmak üzere *“muhasebe profesyonelleri için iş süreci analizi”*, *“kurumsal muhasebe sistemleri”*, *bilgi teknolojileri ve adli muhasebe”* ve *“iş analitiği”* olmak üzere dört ders önerilmiştir.

Bygren (2016) yüksek lisans tezinde muhasebe firmalarının iş modellerine dijitalleşmenin etkilerini incelemiştir. Kendini dijital aktör olarak niteleyen muhasebe firmaları ile çoklu örnek olay yöntemi kullanılarak görüşmeler gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonucunda, firmalardaki dijitalleşmenin kurum kültürünün bir parçası olması gerektiği tespit edilmiştir. Ayrıca dijitalleşme sonucunda firmalar dijital muhasebeyi bir araç olarak kullanabilme, bilgi paylaşımı ve iletişim kanalları gibi avantajlar elde edebileceklerdir. Dijitalleşme, çalışanların benzer iş yapma becerisinden çok uzmanlık yeteneklerini geliştirmelerini gerektirecek, bu durumda muhasebe personeli üzerinde baskı yaratacaktır.

Deshmunk (2006) dijital muhasebe açısından internet ve ERP'nin muhasebeye etkilerini incelediği bir kitabında muhasebe mesleğini ve muhasebe eğitimi etkileyen önemli teknik ve teknolojileri açıklamıştır. Muhasebe yazılımları, web tabanlı işlemler ve işletmeler, tedarik zinciri yönetimi, veri depolama, yapay zekâ, internet, kurumsal kaynak planlama yazılımları muhasebe meslek mensubunu ve muhasebe eğitimi etkilemektedir.

Uzay (2004) teknolojideki gelişmeler sonucunda muhasebecilerin zamana ve mekâna ilişkin kısıtlamalarının sona ereceğini vurgulamış, 122 muhasebe bürosunda yapılan araştırma sonuçlarına göre 65'inde internet bağlantısı bulunduğunu sadece 5'inin web sitesine olduğunu tespit etmiştir. (236) Günümüzdeki e-uygulamalar nedeniyle tüm bürolarda internet bağlantısının olduğu ifade edilmiştir.

IFAC'ın bünyesinde bulunan Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Kurulu Uluslararası Eğitim Standartları (UES) ve Uluslararası Eğitim Uygulamaları Açıklamalarını (UEUA) yayınlamıştır. Bu çalışmalarla IFAC üye kuruluşları ve diğer eğitimcilerle ruhsatlandırma öncesi ve sonrası IT bilgisi bileşeni ile ilgili rehberlik sağlanması amaçlanmıştır. Tüm adayların muhasebe meslek mensubu olarak UES 2'de belirlenen üç rolden (bilgi sistemleri yöneticisi, değerlendiricisi ve tasarımcısı) en az birinin bilgisine ve kavramasına veya bu rollerden bir kombinasyona sahip olması beklenmektedir. (Öztürk ve Gündoğdu, 2013: 148) IFAC üye kuruluşları UES 2'nin şartlarını uygulamaya koyarken aşağıdaki konu alanlarının ve yeterliliklerin kapsammasını sağlamalıdır (Öztürk ve Gündoğdu, 2013: 150):

- Genel IT bilgisi;
- IT kontrol bilgisi;
- IT kontrol yeterlilikleri;
- IT kullanıcı yeterlilikler;
- Bilgi sistemleri yöneticisi, değerlendiricisi ya da tasarımcısı rollerinin yeterliliklerinin biri ya da bunların karışımı.

5. METODOLOJİ

Çalışmanın bu kısmında; araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi, güvenilirlik analizi ve araştırma bulgularının değerlendirilmesi sırasıyla ele alınacaktır.

5.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının dijital sistemlere yönelik tutumlarının belirlenmesi ve dijital sistemlerin muhasebe meslek mensupları tarafından doğru, etkin ve verimli kullanılabilmesi için dijital muhasebe okuryazarlığının gerekliliği üzerinde durulması amaçlanmaktadır.

5.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada, genel olarak dijital muhasebe okuryazarlığının gerekliliğinin belirlenmesi amaçlandığından, anket çalışması Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği'ne (TÜRMOB) üye olan muhasebe meslek mensuplarına yapılmıştır. Örneklem seçimi yapılmayıp, ana kütlenin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir.

Çalışmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan anket oluşturulurken, literatürdeki çalışmalardan ve muhasebe meslek mensuplarının tecrübelerinden yararlanılmıştır. Söz konusu anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular, ikinci bölümde ise muhasebe meslek mensuplarının kullandıkları dijital ürünlere yönelik tutumlarını ve yetkinliklerini tespit etmeyi amaçlayan sorular yer almaktadır.

Verilerin toplanmasında kullanılan anket formları için Google Drive programı kullanılarak bir link oluşturulup, muhasebe meslek mensuplarına e-posta yolu ile gönderilmiştir. Tüm çabalara rağmen 238 muhasebe meslek mensubundan geçerli geri dönüş alınabilmiştir.

Anketlerden elde edilen veriler, SPSS 20.00 programı yardımıyla frekans ve yüzde gibi tanımlayıcı istatistikler ile analiz edilmiştir.

5.3. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik, ankette yer alan soruların birbirleriyle olan tutarlılığının ve söz konusu sorunu ölçmede homojenliğinin rakamsal olarak ifade edilmesidir. İstatistikte güvenilirlik ölçülürken genellikle Cronbach Alfa katsayısı tercih edilmektedir. Alfa (α) katsayısı aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır (Akgül ve Çevik, 2003, s.435).

- $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değil,
- $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,
- $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir,
- $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirliktedir.

Bu kapsamda dijital muhasebe okuryazarlığıyla ilgili olarak 5'li likert şeklinde hazırlanan ifadelerin güvenilirliğini ölçmek amacıyla Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmış ve α değeri 0,635 olarak tespit edilmiştir. Bu katsayı toplanan verilerin oldukça güvenilirlik olduğunu göstermektedir.

6. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarına ait demografik verilerin ve araştırma kapsamındaki diğer bulguların değerlendirmeleri bu kısımda sunulmaktadır

6.1. Demografik Özellikler ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Dijital Ürünlere Yönelik Tutumları

Tablo 1: Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Demografik Özellikler		N	%
Cinsiyet	Kadın	69	29
	Erkek	169	71
	Toplam	238	100
Yaş	24 ve altı	5	2,1
	25-31	57	23,9
	32-38	72	30,3
	39-45	63	26,5
	46 ve üstü	41	17,2
	Toplam	238	100
Öğrenim Durumu	Lise	4	1,7
	Yüksekokul	3	1,3
	Lisans	151	63,4
	Yüksek lisans	73	30,7
	Doktora	7	2,9
	Toplam	238	100
Mesleki Unvan	SMMM Stajyeri	50	21
	SM	7	2,9
	SMMM	167	70,2
	YMM	14	5,9
	Toplam	238	100
Mesleki Tecrübe	10 yıldan az	63	29,8
	10-15	71	29,8
	15-20	42	17,6
	20 yıldan fazla	54	22,7
	Toplam	238	100

Katılımcıların demografik özelliklerinden öne çıkan yüzdelere bakıldığında; ankete katılan 238 kişinin yüzde 71'inin erkek, yüzde 30,3'ünün 32-38 yaş aralığında, yüzde 63,4'ünün lisans mezunu, yüzde 70,2'sinin SMMM ve yüzde 29,8'inin mesleki tecrübesinin 10 yıldan az ve 10-15 yıl arasında olduğunu görülmektedir.

Tablo 2: Dijital Ürünlere Yönelik Tutumlara İlişkin Bulgular

İfadeler		N	%
Dijital sistemleri etkin ve verimli kullanmak için eğitim aldınız mı?	Evet	79	33,2
	Hayır	159	66,8
	Toplam	238	100
Yeni teknoloji ve dijital sistemleri öğrenmek için hangi yöntemi seçiyorsunuz?	Üniversite eğitimi	7	2,9
	Arkadaş ve aile	12	5
	Online materyaller ve sosyal medya(youtube, facebook, vb.)	103	43,3
	Deneme ve yanılma yoluyla	39	16,4
	Türmob ve SMMM odalarının eğitimi/yayınları	53	18,1

	Teknoloji dergi, kitap ve yayınları	32	13,4
	Hiçbir şey yapmıyorum	2	0,8
	Toplam	238	100
Dijital sistemlerin mesleğinizdeki önem derecesi nedir?	Hiç önemli değil	4	1,7
	2	2	0,8
	3	21	8,8
	4	38	16
	Son derece önemli	173	72,7
	Toplam	238	100

Tablo 2'deki bulgulara bakıldığında; katılımcıların yüzde 66,8'i meslekleriyle ilgili dijital sistemleri etkin ve verimli bir şekilde kullanabilmek için eğitim almadıklarını, yüzde 43,3'ü yeni teknolojik ve dijital sistemleri öğrenmek için online materyallerden ve sosyal medyadan yararlandıkları görülmektedir. Son olarak katılımcıların yüzde 72,7'si gibi büyük bir çoğunluğu dijital sistemlerin meslekleri için son derece önemli olduğunu ifade etmiştir.

Muhasebe meslek mensuplarının dijitalleşmenin kaçınılmaz ve meslekleri açısından önemli olduğunun farkında olmaları olumlu yönde değerlendirilebilir. Ancak meslek mensuplarının önemli bir kısmının bu konularda verimli bir eğitim almamış olması, TÜRMOB ve SMMM gibi odaların dijital muhasebe uygulamalarının kullanımına yönelik eğitim ve yayınlarının yetersiz olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Dijital Ürünlerin Günlük Hayatta Yer Edinme Düzeyine İlişkin Bulgular

İfadeler	Eğitim ve ders çalışma		İş hayatında		Sosyalleşme ve kişisel yaşam		Hayatının tüm aşamasında		Bu cihaz yok/Kullanmıyorum	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Akıllı Telefon	16	6,7	75	31,5	18	7,6	128	53,8	1	0,4
Dijital Kamera	36	15,1	38	16	53	22,3	45	18,9	66	27,7
Dizüstü Bil.	22	9,2	119	50	9	3,8	76	31,9	12	5
E-Okuyucu	43	18,1	53	22,3	5	2,1	21	8,8	116	48,7
Tablet	39	16,4	49	20,6	28	11,8	48	20,2	74	31,1
Bloglar	39	16,4	48	20,2	28	11,8	31	13	92	38,7
Dropbox	44	18,5	48	20,2	11	4,6	24	10,1	111	46,6
Slideshare	42	17,6	40	16,8	5	2,1	10	4,2	141	59,2
Podcast	44	18,5	32	13,4	14	5,9	9	3,8	139	58,4
RSS Beslemeleri/ Yayınları	37	15,5	43	18,1	6	2,5	15	6,3	137	57,6

Muhasebe meslek mensuplarının dijital ürünleri ne amaçla nerelerde nasıl kullanıp kullanmadıklarını görmek için Tablo 3'te öne çıkan yüzdeler incelendiğinde; katılımcıların yüzde 53,8'i akıllı telefonu hayatlarının tüm aşamasında ve yüzde 50'si ise dizüstü bilgisayarları daha çok iş hayatlarında kullanırken, yüzde 27,7'si dijital kamera, yüzde 48,7'si e-okuyucu, yüzde 31,1'i tablet ve yüzde 38,7'si bloglar gibi dijital ürünlere sahip olmadıkları veya kullanmadıkları görülmektedir. Genel olarak dijital ürünlerin

katılımcıların hayatlarının hemen hemen her alanında az veya çok yer edindiğini söylemek mümkündür.

Tablo 4: İş Ortamında Kullanılan Dijital Ürünlere Yönelik Bulgular

İfadeler	Hiç verimli değil (1)		Verimli Değil (2)		Kararsızım (3)		Verimli (4)		Son derece verimli (5)	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
E-Fatura	14	5,9	39	16,4	61	25,6	41	17,2	83	34,9
E-Defter	20	8,4	33	13,9	57	23,9	47	19,7	81	34
İnternet Vergi Dairesi	7	2,9	15	6,3	66	27,7	41	17,2	109	45,8
Defter Beyan Sistemi	71	29,8	35	14,7	48	20,2	36	15,1	48	20,2
E-Beyanname	5	2,1	18	7,6	62	26,1	42	17,6	111	46,6
İnteraktif Vergi Dairesi	7	2,9	16	6,7	72	30,3	49	20,6	94	39,5
E-Tebliğat	18	7,6	34	14,3	73	30,7	34	14,3	79	33,2

Tablo 4'te muhasebe meslek mensuplarının iş ortamında kullandıkları dijital ürünlere yönelik tutumları yer almaktadır. Söz konusu bulgular incelendiğinde; katılımcıların yüzde 34,9'u e-fatura, yüzde 34 e-defter, yüzde 45,8'i internet vergi dairesi, yüzde 46,6'sı e-beyanname, yüzde 39,5'i interaktif vergi dairesi ve yüzde 33,2'si e-tebliğat gibi uygulamaların son derece verimli olduğunu ancak yüzde 29,8'i ise defter beyan sistemini hiç verimli bulmadıklarını ifade etmiştir. Genel olarak muhasebe meslek mensupları, meslekleriyle ilgili Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın uygulamaya koymuş olduğu bu ürünlere yönelik bakış açılarının olumlu olduğu söylenebilir.

Muhasebe meslek mensuplarının dijital muhasebe okuryazarlığının gerekliliğine yönelik tutumlarını ve dijital ürünlerle ilgili yetkinliklerini belirlemek için hazırlanan ifadelerin analizi Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Dijital Ürünlere Yönelik Tutum ve Yetkinlikleri Ölçmeye İlişkin Bulgular

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Fikrim Yok		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Mesleğimle ilgili kullandığım dijital sistemlerde karşılaştığım teknik sorunları nasıl çözeceğimi bilirim.	10	4,2	32	13,4	26	10,9	127	53,4	43	18,1

Mesleğimle ilgili teknolojik gelişmeleri yakından takip ederim.	2	0,8	14	5,6	6	2,5	129	54,2	87	36,6
Mesleğimle ilgili dijital ürünlerdeki/sistemlerdeki gelişmelere uyum sağlayabilmek için çaba gösteririm.	3	1,3	2	0,8	5	2,1	112	47,1	116	48,7
Mesleğimle ilgili dijital ürünleri/sistemleri kullanmak hoşuma gider	3	1,3	5	2,1	7	2,9	112	47,1	111	46,6
Mesleğimi ilgilendiren dijital ürünlerdeki/sistemlerdeki gelişmeleri desteklerim	2	0,8	3	1,3	10	4,2	95	39,9	128	53,8
Dijital sistemleri öğrenme amaçlı kullanma konusunda ve öğrendiklerimi sergileyebileceğim dijital öğretim materyallerini geliştirmek için gereken teknik becerilere sahip değilim.	70	29,4	95	39,9	21	8,8	44	18,5	8	3,4
Maliye Bakanlığının dijital sistemlerini sorunsuz bir şekilde kullanabiliyorum	17	7,1	43	18,1	15	6,3	106	44,5	57	23,9
Dijitalleşme ve teknoloji haberleri dikkatimi çekmez.	106	44,5	100	42	6	2,5	19	8	7	2,9
Dijital sistemlerin muhasebe mesleğinde yoğun kullanımı ile birlikte muhasebe meslek mensuplarının planlı ve sürekli dijital eğitimlere ihtiyacı olduğunu düşünüyorum.	4	1,7	8	3,4	10	4,2	107	45	109	45,8
Kullandığım dijital ürünleri/sistemleri kolayca öğrenebilirim.	5	2,1	9	3,8	10	4,2	115	48,3	99	41,6
Mesleğimle ilgili dijitalleşme ve teknoloji haberlerini izleyince gelecekle ilgili korku ve paniğe kapılıyorum.	59	24,8	103	43,3	22	9,2	37	15,5	17	7,1
Dijital sistemlerdeki verileri, gerçeklik, kurgusallık, yanlış bilgilendirme açısından irdeleyip değerlendiririm.	2	0,8	21	8,8	34	14,3	141	59,2	40	16,8
Mesleğimle ilgili ortaya çıkan dijital sistemlere uyum aşamasında; stres, kaygı ve hata yapma korkusu gibi duygular yaşamaktayım.	40	16,8	90	37,8	19	8	70	29,4	19	8
Meslek örgütleri tarafından hâlihazırda verilen dijitalleşme ve teknoloji eğitimleri dijital sistemleri	42	17,6	84	35,3	38	16	65	27,3	9	3,8

verimli şekilde kullanmam için yeterlidir.											
Dijital Sistemlerin yaratıcılığını engellediğini düşünüyorum.	52	21,8	121	50,8	24	10,1	33	13,9	8	3,4	
Dijital sistemlerde sunulan fikir, bilgi ve haberleri amaçları, işlevleri ve özellikleri bakımından ayırt edebilirim	4	1,7	9	3,8	28	11,8	154	64,7	43	18,1	
Dijital sistemlerin doğuracağı sorunları belirleyerek bunlardan korunma konusunda önlemler alırım.	4	1,7	26	10,9	33	13,9	129	54,2	46	19,3	
Düşündüğümde daha uzun süre dijital sistemler üzerinde zaman geçiriyorum.	2	0,8	43	18,1	18	7,6	126	52,9	49	20,6	
Dijital sistemlerin bilgiye ulaşmada hızlı ve kolay bir yöntem olduğunu düşünüyorum.	7	2,9	7	2,9	5	2,1	117	49,2	102	42,9	
Dijital sistemlerde yer alan verileri; okumak, anlamak, kullanmak ve yönetebilmek için yeni bir eğitime ihtiyacım yoktur.	26	10,9	121	50,8	20	8,4	47	19,7	24	10,1	
Dijital sistemlerdeki bilgi ve verilere sorgusuz şekilde güvenirim.	40	16,8	125	52,5	20	8,4	45	18,9	8	3,4	
Dijital sistemlerin dışında alternatif bir bilgi kaynağı ararım ve kullanırım.	6	2,5	41	17,2	33	13,9	129	54,2	29	12,2	
Dijital sistemlerin mesleğimde bilgiye ulaşma ve yönlendirmede etkili bir araç olduğunu düşünüyorum.	1	0,4	6	2,5	8	3,4	149	62,6	74	31,1	
Dijital sistemlerin mesleğimi kolaylaştıran bir araç olduğunu düşünüyorum.	2	0,8	6	2,5	4	1,7	134	56,3	92	38,7	
Dijital sistemlerin bağımlılık yaptığını ve sosyallikten uzaklaştırdığını düşünüyorum.	13	5,5	87	36,6	25	10,5	85	35,7	28	11,8	
Dijital okuryazarlık becerilerimi geliştirmek için eğitim almak istiyorum	13	5,5	43	18,1	39	16,4	101	42,4	42	17,6	
Gelecekte işverenler tarafından dijital sistemleri iyi kullanabilen ve becerilere sahip muhasebecilerin tercih edileceğini düşünüyorum	1	0,4	14	5,9	8	3,4	86	36,1	129	54,2	
Muhasebe Mesleğinin sadece kâğıt, kalem gibi geleneksel yöntemlerden	1	0,4	5	2,1	9	3,8	78	32,8	145	60,9	

ibaret olmadığını ve gün geçtikçe dijital sistemlerin daha önem kazanacağını düşünüyorum.										
Dijital sistemlerdeki verileri kullanabilme, sorgulama, yönetebilme ve eleştirel bir biçimde değerlendirme yetkinliğine sahibim.	1	0,4	14	5,9	21	8,8	142	59,7	60	25,2
Dijitalleşme neticesinde muhasebe eğitimlerinin değişime ve dönüşüme ihtiyacı olduğunu düşünüyorum.	1	0,4	6	2,5	12	5	123	51,7	96	40,3
Dijitalleşme ışığında muhasebe mesleğini; düşünce, eğitim, kültür ve teknoloji gibi alanlarda A'dan Z'ye yeniden inşa ederek geleceğe hazırlayacak yeni bir eğitim modelini desteklerim.	-	-	7	2,9	14	5,9	124	52,1	93	39,1

Tablo 5'te dijital muhasebe okuryazarlığının gerekliliğine ilişkin bulgular incelendiğinde aşağıdaki tespitlere ulaşılmıştır: Katılımcılarım;

- Yüzde 71,5 kullandıkları dijital sistemlerde karşılaştıkları teknik sorunları çözebileceklerini,
- Yüzde 90,8'i meslekleriyle ilgili teknolojik gelişmeleri yakından takip ettiğini,
- Yüzde 95,8'i bu gelişmelere uyum sağlayabilmek için çaba gösterdiğini,
- Yüzde 93,7'si dijital ürünleri kullanmaktan hoşlandığını ve bu ürünlerdeki gelişmeleri desteklediğini,
- Yüzde 69,3'ü dijital sistemleri öğrenme ve öğrendiklerini sergileyebilme konusunda gerekli teknik beceriye sahip olduklarını;
- Yüzde 68,4'ü Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın dijital sistemlerini sorunsuz kullanabildiğini,
- Yüzde 86,5'i dijitalleşme haberlerinin dikkatini çektiğini,
- Yüzde 90,8'i meslek mensuplarının iş ortamında kullandıkları dijital ürünlerle ilgili planlı ve sürekli bir eğitime ihtiyaçlarının olduğunu,
- Yüzde 89,9'u kullanmaları gereken dijital ürünleri kolayca öğrenebildiklerini,
- Yüzde 68,1'i meslekleriyle ilgili dijitalleşme ve teknoloji haberlerini izleyince gelecekle ilgili korku ve paniğe kapılmadıklarını,
- Yüzde 76'sı dijital sistemlerdeki verileri irdeleyip değerlendirebileceğini,
- Yüzde 54,6'sı meslekleriyle ilgili ortaya çıkan dijital sistemlere uyum aşamasında; stres, kaygı ve hata yapma korkusu gibi duygular yaşamadığını,
- Yüzde 52,9'u meslek örgütleri tarafından verilen dijitalleşme ve teknoloji eğitimleri ile dijital sistemleri verimli şekilde kullanamadığını,
- Yüzde 72,6'sı dijital sistemlerin yaratıcılığını engellemediğini,
- Yüzde 82,8'i dijital sistemlerde sunulan fikir, bilgi ve haberleri amaçları, işlevleri ve özellikleri bakımından ayırt edebildiğini,
- Yüzde 73,5'i dijital sistemlerin doğuracağı sorunları belirleyerek bunlardan korunma konusunda önlem alabileceğini ve dijital sistemler üzerinde daha fazla zaman harcadığını,

- Yüzde 92,1'i dijital sistemlerin bilgiye ulaşmada hızlı ve kolay bir yöntem olduğunu düşündüğü,
- Yüzde 61,7'si dijital sistemlerde yer alan verileri; okumak, anlamak, kullanmak ve yönetebilmek için yeni bir eğitime ihtiyaçlarının olduğunu,
- Yüzde 69,3'ü dijital sistemlerdeki verilere doğrudan güvenmediğini,
- Yüzde 66,4'ü dijital sistemlerin dışında alternatif bir bilgi kaynağı aradığını,
- Yüzde 93,7'si dijital sistemlerin bilgiye ulaşma ve yönlendirmede etkili bir araç olduğunu,
- Yüzde 95'i dijital sistemlerin işlerini kolaylaştırdığını,
- Yüzde 47,5'i dijital sistemlerin bağımlılık yaptığını ve sosyallikten uzaklaştırdığını,
- Yüzde 60'ı dijital okuryazarlıklarını geliştirmek için eğitim almak istediklerini,
- 59,3'ü gelecekte işverenler tarafından dijital sistemleri iyi kullanabilen ve becerilere sahip muhasebecilerin tercih edileceğini,
- Yüzde 93,7'si muhasebe mesleğinin gün geçtikçe dijital sistemlerin daha önem kazanacağını,
- Yüzde 84,9'u dijital sistemlerdeki verileri kullanabilme, sorgulama, yönetebilme ve eleştirel bir biçimde değerlendirme yetkinliğine sahip olduğunu,
- Yüzde 92'si dijitalleşme neticesinde muhasebe eğitimlerinin değişime ve dönüşüme ihtiyacının olduğunu ve
- Yüzde 91,2'si dijitalleşme ışığında muhasebe mesleğini; düşünce, eğitim, kültür ve teknoloji gibi alanlarda A'dan Z'ye yeniden inşa ederek geleceğe hazırlayacak yeni bir eğitim modelini desteklediklerini ifade etmişlerdir.

7. SONUÇ

Teknolojik gelişmeler ve bunların uzantısı niteliğinde olan dijitalleşen sistemler, yirmi birinci yüzyılın bilgi çağı olarak adlandırılmasındaki en önemli unsurlardandır. Dijitalleşme hemen hemen her alandaki meslekleri etkisi altına alarak mesleklerin yapısının ve işleyişinin hızlı bir şekilde değişmesine neden olmuştur. Aynı zamanda meslek mensuplarının da çağın ihtiyaçlarına göre kendilerini yenilemelerini zorunlu kılmıştır. Diğer bir ifadeyle, tüm mesleklerde teknolojiye ve dijitalleşme sürecine uyum bir tercih olmaktan ziyade, faaliyetlerin sürdürülebilmesi adına zorunluluk haline gelmiştir. Literatürde dijital sistemleri ve bunların ürettikleri bilgileri muhasebe meslek mensuplarının doğru, etkin ve verimli bir şekilde kullanabilmeleri için muhasebecilerin, dijital muhasebe okuryazarlık bilgi ve becerilerine sahip olmaları gerektiğini gösteren çalışmalar mevcuttur.

Çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının dijital muhasebe okuryazarlık durumlarının belirlenmesi ve dijital muhasebe okuryazarlığının ihtiyaçları tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışması sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Muhasebe meslek mensuplarının iş ortamlarında kullandıkları teknolojik ve dijital sistemleri öğrenmek için üye oldukları kuruluşların eğitimlerinden veya yayınlarından ziyade daha çok online materyallerden ve sosyal medyadan yararlanmaktadır.

- Günlük hayatta kullanılan teknolojik ve dijital ürünlerle ilgili olarak akıllı telefon, dizüstü bilgisayar, dijital kamera, e-okuyucu ve tablet gibi ürünlerin muhasebe meslek mensuplarının hayatlarının hemen hemen her alanlarında az veya çok yer edindiği tespit edilmiştir.
- Meslek mensupları defter beyan sistemi hariç, meslekleriyle ilgili geliştirilen dijital ürünlerin, genel olarak işlerini kolaylaştırdığını düşünmekte ve bu ürünleri son derece gerekli bulmaktadırlar.
- Muhasebe meslek mensupları, meslekleriyle ilgili teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek uyum sağlayabilmek için çaba sarf etmektedirler. Ayrıca kullandıkları dijital ürünleri sorunsuz bir şekilde kullanabilme, karşılaştıkları teknik sorunları çözebilme ve bu ürünlerin sunduğu bilgileri değerlendirebilme gibi konularda kendilerini yetkin gördükleri söylenebilir.
- Son yıllarda dijital sistemlerin muhasebe mesleğinde kullanım oranının hızla artması bu sistemlerle ilgili eğitimlerin de önemini artırmıştır. Bu kapsamda muhasebe meslek mensupları, kullandıkları dijital ürünlerle ilgili olarak planlı ve sürekli eğitimlere ihtiyaçlarının olduğunu ancak meslek örgütleri tarafından bu konularda verilen eğitimlerin yeterli ve verimli olmadığını düşünmektedirler.

Özetle, muhasebe meslek mensupları kullandıkları dijital ürünleri genel olarak verimli buldukları, bu ürünleri kullanabilme hususunda kendilerini yeterli gördükleri ve meslekleriyle ilgili dijital gelişmeleri yakın takip ettikleri tespit edilmiştir. Ancak dijital sistemlerin kullanımına yönelik verilen eğitimlerin yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda dijital muhasebe okuryazarlığının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Akdoğan N., Akdoğan M.U. (2018). Büyük Veri Bilişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Muhasebe Uygulamalarına ve Muhasebe Mesleğine Etkisi, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, S:55, s.1-14.

Akgül, A. Çevik, O. (2003), *İstatistiksel Analiz Teknikleri*, Emek Ofset, Ankara.

Aslan Ü., Yıldızhan Y. (2018). Büyük Veri Bilişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Muhasebe Uygulamalarına ve Muhasebe Mesleğine Etkisi, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, Aralık, 55 s.1-14.

Bygren, K. (2018). *The Digitalization Impact on Accounting Firms Business Models*, Master of Science Thesis, KTH Industrial Engineering and Management Stockholm, Sweden.

Deshmund., (2006). *Digital Accounting: The Effects of the Internet and ERP on Accounting*, Irwin Pres, London.

Drew, J.. (2017). *Real Talk About Artificial Intelligence and Blockchain*, Journal of Accountancy, [http://www.journalofaccountancy.com /issues/2017/jul/technologyroundtableartificialintelligenceblockchain.html](http://www.journalofaccountancy.com/issues/2017/jul/technologyroundtableartificialintelligenceblockchain.html), 25.09.2018.

Erturan İ.E., Ergin E. (2015). *Muhasebe Denetiminde Nesnelere İnterneti: Stok Döngüsü*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Temmuz, s. 13-30.

Fırat H. (2003). *Globalleşmenin Ülkemiz Muhasebe Mesleğine Yarattığı*

Fırsatlar, Uluslararası Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, 16-19 Nisan 2003.
<https://www.ismmmo.org.tr/Yayinlar/Muhasebe-Denetimi-Sempozyumu-Bildirileri/sayi-6/--2298>

Gelişmeler, Muhasebe Denetimi Sempozyumu, 05-09 Mayıs 1999.
<https://www.ismmmo.org.tr/Yayinlar/Muhasebe-Denetimi-Sempozyumu-Bildirileri/sayi-4/--2296>.

Htaybata K. A., Alberti-Alhtaybata L., Alhatabatb, Z., (2018). *Educating Digital Natives for The Future: Accounting Educators' Evaluation of the Accounting curriculum*, Accounting Education, 27:4, s.333-357.

Kahmi, J., (1999). *Bilgisayar Ortamında Muhasebe Uygulamalarındaki*

Öztürk, Y., Gündoğdu, S. (2013). Uluslararası Eğitim Bildirileri El Kitabı 2010, TURMOB Yayınları: 462, Ankara.

Palmqvist, E., Emme, A., (2018). *The impact of the digitalization in accountant's work* Höskolan i Skövde, Institutionen för handel och företagande, Sweden.

Pan İ.E., Seow P.S., (2016). Preparing Accounting Graduates for Digital Revolution: A Critical Review of Information Technology Competencies and Skills Development, *Journal of Education For Business*, 91(3), s.166–175.

Pekdemir R., Önal M. M., (1999). Bilgi Teknolojisindeki Gelişmelerin Muhasebe Mesleğine Etkileri, *Yönetim Dergisi*, Yıl 10, S:34, s.7-14.

Tekbaş, İ. (2018). Dijital Muhasebe Okuryazarlığı.
<http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/ismailtekbas/029/>

Türker, M. (2018), Dijitalleşme Sürecinde Küresel Muhasebe Mesleğinin Yeniden Şekillenmesine Bakış, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (1), s.202-235.

Uysal T.U., Kurt G., (2015). Muhasebede ve Denetimde Blok Zinciri Teknolojisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.23, S.2, s.467-481.

Uzay, Ş., (2004). 21. Yüzyılın Başında Muhasebe Mesleğini Etkileyen Gelişmeler ve Geleceğe Yönelik Değerlendirmeler, *Mali Çözüm Dergisi*, 67, s.229-248.

MUHASEBE VE FİNANS UYGULAMALARINI BÜTÜNÜYLE DEĞİŞTİREN BİR KAVRAM: FINTECH*

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÇARIKÇI**

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Sami ÖZTÜRK***

ÖZ

FinTech, finans ve teknoloji kelimelerinden türetilmiş olan bir kavramdır. FinTech sayesinde, finans alanında oluşturulan güncel yaklaşımlar ve işlemler; küresel ekonominin şekillenmesinde kullanılan çeşitli teknolojik ürünler ile birleşmektedir. Bu çalışmanın amacı üniversitelerde görev yapan öğretim elemanlarının Fintech'e bakış açılarının araştırılmasıdır. Bu doğrultuda çalışmada, muhasebe ve finans derslerine giren öğretim elemanlarına yönelik bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan anket çalışmasında FinTech'in bilinirlik seviyesi, öğretim elemanlarının FinTech hakkındaki eğilimleri, düşünceleri ve bakış açıları araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre katılımcılar tarafından FinTech'in kısmen bilindiği ancak derslerde FinTech'e yönelik uygulamaların çok az gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların gelecekte FinTech'in daha yaygınlaşacağını ve önemli faydalar sağlayacağını düşündükleri görülmüş ve katılımcıların FinTech'e ilgi duydukları anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: FinTech, Finansal Teknolojiler, Muhasebe Eğitimi, Muhasebe Finans Öğretim Elemanları.

JEL Kodları: M41, M40.

A CONCEPT THAT COMPLETELY CHANGES THE ACCOUNTING AND FINANCE APPLICATIONS: FINTECH

ABSTRACT

FinTech is a concept derived from the words finance and technology. By means of FinTech, current approaches and processes in the field of finance are combined with various technological products used in shaping the global economy. The aim of this study is to investigate the perspectives of instructors working in universities. Accordingly, in the study, a questionnaire was conducted to the academic staffs who give courses about accounting and finance. In the survey, awareness level of FinTech, the trends, thoughts and perspectives of the instructors about FinTech were investigated. According to the findings of the study, it was determined that FinTech was partially known by the participants but the FinTech applications were applied slightly in the lessons. However, it was seen that the participants thought that FinTech would become more widespread and would provide significant benefits in the future and also it was seen that the participants were interested in FinTech.

Keywords: FinTech, Financial Technologies, Accounting Education, Accounting and Finance Instructors.

JEL Codes: M41, M40

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, oguzhancarikci@sdu.edu.tr,

*** Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, samiozturk@sdu.edu.tr,

1. GİRİŞ

Finansal teknolojileri ifade eden FinTech kavramı, ilgili taraflarca finansal hizmetlerin çok daha hızlı ve kolay alınması için ve söz konusu hizmetlerin sunulabileceği bir ortamın oluşturulması için kullanılmaktadır. FinTech bankacılık ve finans işlemlerinde, sigortacılık hizmetlerinde, kazanç piyasalarında, veri ve gelir gider analizlerinde, kredi işlemlerinde ve benzeri hizmetlerin sunulmasında kullanılmaktadır. FinTech ile iş süreçleri iyileştirilmekte, işletmelerin sürdürülebilirliği sağlanmakta, farklı teknolojilerin kullanıldığı finans hizmetleri geliştirilmekte, teknolojik dönüşüm elde edilmekte, ekonominin ve piyasaların büyümesi sağlanmakta, fiziksel sınırlar ortadan kalkmakta, tüm maliyet ve giderlerin şeffaf bir şekilde ortaya konulduğu bir sistem oluşturulmaktadır. Gelişmekte olan FinTech sistemine uyum sağlayabilmek için teknik bilgi ve beceri ile donanmış insan kaynağına sahip olmak, bir zorunluluktur. Ayrıca FinTech uygulamalarının yükseköğretim kurumlarında ya da seminer, konferans gibi organizasyonlarda öğrenilmesi ve iş hayatında bu bilgilerin pratiğe dökülerek kullanılması kariyer planlaması ve iş hayatındaki başarı için son derece önemlidir. Bu çalışmanın amacı, FinTech'in bilinirlik düzeyi ve geleceğinin araştırılmasıdır. Bu amaç çerçevesinde öncelikle gerçekleştirilen literatür taramasının ardından FinTech kavramı araştırılmış ve muhasebe ve finans dersleri veren öğretim elemanlarına yönelik bir anket çalışması yapılmıştır. Gerçekleştirilen anket çalışmasının sonuçları değerlendirilerek, çalışmanın sonucunda FinTech uygulamalarının geliştirilmesine yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu çalışmada FinTech hakkında muhasebe finans eğitimi ile ilgili bir araştırma gerçekleştirildiği için literatür taraması kısmında, FinTech ile ilgili eğitim konusunda yapılmış akademik çalışmalar incelenmiştir. Buna göre, Pullaro (2017) çalışmasında, üniversitelerin web sitelerini inceleyerek üniversitelerde FinTech ile ilgili program, ders, klüp, etkinlik ve akademik çalışmaların var olup olmadığını araştırmıştır. Kursh ve Gold (2016) gerçekleştirdikleri çalışmada, üniversitelerdeki derslerde FinTech ve Blockchain teknolojilerine yönelik eğitim faaliyetlerini incelemişlerdir. Richardson (2016) yaptığı çalışmada, eğitim faaliyetlerini akıllı telefonlar ve FinTech çerçevesinde incelemiştir. Türkiye'de yapılmış akademik çalışmalar incelendiğinde ise Ünsal'ın (2017) gerçekleştirdiği çalışma göze çarpmaktadır. Yapılan çalışmada bilgisayar mühendisliği öğrencilerine daha etkin bir staj imkânı sunabilmek için hazırlanan Finansal Teknolojiler Staj Programı hakkında araştırma yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre staj programının öğrencilerin gelişimlerine katkı sağladığı tespit edilmiştir.

3. FINTECH KAVRAMI VE UNSURLARI

Bu bölümde öncelikle FinTech kavramından ve FinTech hakkında genel bilgilerden bahsedilmekte, sonrasında ise kullanılan önemli FinTech unsurlarına değinilmektedir.

3.1. FinTech Kavramı

FinTech kavramı finansal çözümlerin üretilmesine olanak sağlayan teknolojik araçlardır. Günümüzde genellikle finansal hizmetler ile bilgi teknolojisinin birleşimi neticesinde sıklıkla FinTech ile karşılaşılmaktadır. FinTech kavramının geçmişi 1990'lı yılların başında, teknolojik işbirliği çalışmalarını kolaylaştırmak için Citigroup'un öncülüğünde oluşturulan bir proje olan Finansal Hizmetler Teknoloji Konsorsiyum'una dayanmaktadır. Şu an itibarıyla ise FinTech, çok geniş bir alana yayılmış ve hızlı büyüyen bir endüstriyi temsil etmektedir (Arner vd., 2016: 1271-1273).

FinTech, bireylere ve şirketlere parasal olarak daha kolay borç alma ve yatırım yapma imkânı sunmaktadır. Ödeme süreçleri daha az maliyetli ve daha güvenli hale dönüşmektedir. Ayrıca FinTech sayesinde finans sektöründeki para dolaşımının hızı önemli ölçüde artmaktadır (Ahmed vd., 2015: 50-51).

FinTech, finans sektöründeki dijital yenilikleri ve teknoloji odaklı çağdaş iş modellerini bünyesinde barındırmaktadır. Meydana gelen yenilikler endüstri yapılarında düzensizliklere yol açıp endüstri sınırlarında bulanıklığa neden olsa da, bu yenilikler sayesinde stratejik anlaşmazlıklar çözülebilmekte, firmaların mamul veya hizmet üretimi ve tesliminde köklü değişiklikler meydana gelmekte, girişimcilik konusunda yeni yöntemler ortaya çıkmakta, finansal hizmetlere erişim kolaylaşmaktadır. Ancak aynı zamanda bu yenilikler gizlilikle, mevzuatla ve yasalar ile ilgili önemli sorunlara da yol açabilmektedir (Philippon, 2016: 2).

FinTech'in kullanım alanları bankalar yada sigorta şirketleri gibi finansal hizmet sunan işletmeler ile sınırlı olmayıp, teknolojik finansal çözümler sunan bütün yeni kurulan işletmeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla finansal hizmet üreten işletmeleri bünyesinde barındıran finans sektöründe FinTech ile birlikte, yenilikler ve inovasyonlar doğmakta ve işletmelerin kullanımına sunulmaktadır. Bu noktadan hareketle FinTech kavramının finansal yenilikler ile birlikte kullanımının uygun olacağı değerlendirilmektedir (Puschmann, 2017: 69).

3.2. FinTech'in Bileşenleri

FinTech'in bileşenleri altında çalışmada, yapay zeka, biyometrik, robotik teknolojiler, büyük veri ve blockchain teknolojisi hakkında genel bilgiler verilmektedir.

Yapay zeka, bilgisayar destekli makinelerin, akıl yürütme, mana çıkarma, geçmiş deneyimler sayesinde öğrenme ve genelleme yapma gibi insana özgü boyutların yerine getirilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Yeni gelişmekte olan bu kavram için farklı tanımlamalar bulunmaktadır (Nabiyev, 2010: 25). Russell ve Norvig'in Yapay Zekâ adlı kitaplarında farklı tanımlar bir araya getirilerek dizgesel sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırma hemen hemen bütün tanımları kapsayacak şekilde dört kategoriden oluşmaktadır (Yıldız, 2009:21-22):

1. İnsan Gibi Davranan Sistemler: Zeki hareketler ile bir belleticiyi aldatacak şekilde insana benzeyen ölçüde bütün kognitif işleri yerine getirebilmektedir.

2. İnsan Gibi Düşünen Sistemler: Bu sistemin anlaşılabilmesi için öncelikle insan zihninin anlaşılması gerekmektedir. Çünkü insan zihni ile ilgili bir kuramın bulunması durumunda bunun bilgisayar programlarına aktarılması kolaylaşır. Bu yüzden programın girdi ve çıktısının insan zihni ile eş zamanlı olması durumunda programın insan gibi düşündüğü konusunda kanıt elde etmiş olurdu.
3. Rasyonel Düşünen Sistemler: Rasyonel düşünen sistemlerde mantık, doğru düşünme için gerekli bir unsurdur. Ancak formel mantığın gelişimi ile dünyadaki her şey kesin ve açık bir notasyon ile gösterilebilir hale gelmiştir.
4. Rasyonel Davranan Sistemler: Davranışları gösterme, yapay zekâ çalışmalarından olan ajanlar (agent) ile gerçekleşmektedir. Bu ajanı bilgisayar programlarından ayıran özellik ise ajanın çevreden verileri alması, ömür boyu hayatta kalması, çevresi ile uyum içinde olması ve başka bir ajanın yapması gerekenleri de kendi üstüne almasıdır. Yapay zekâda en önemli konu doğru ve düzgün çıkarım yapılmasıdır. Doğru çıkarım yapmak ajan olmanın önemli bir parçasıdır. Fakat her alınan rasyonel karar doğru çıkarım sonucu doğurmaz.

Yapay zekânın amacı, elektronik makineler vasıtası ile insan aklına uygun etkinliği mümkün oldukça taklit etmek ve bunun sonucu olarak insan zekasına uygun etkinlik yeteneğini geliştirmektir. (Doğan, 2002: 54). İnsan beyni yeryüzünün en karmaşık makinesidir. İnsan beyni anlamaya yönelik olguları çok kısa süre içerisinde çözerken, sayı ile ifade edilen işlemleri ise çok kısa süre içerisinde değil birkaç dakikada yapabilmektedir. Sinirsel algılayıcılar yolu ile kazanılmış ve görel olarak sınıflandırılmış veriler, insan beynini üstün kılan en temel özelliktir. Yapay zeka teknolojileri olan Uzman Sistemler, Bulanık Mantık, Genetik Algoritma ve Yapay Sinir Ağları son dönemlerde büyük bir araştırma alanına sahip olmaktadır (Elmas, 2007: 21). Bu teknolojiler insan zekâsının değişik yanlarını ele almakta ve bu teknolojiler sayesinde yeni teknolojiler oluşturulmaktadır. Böylelikle insan zekâsına gittikçe daha çok yaklaşmaktadır (Yıldız, 2009: 29).

Uzman sistemler, belli bir konuda uzmanlaşmış kişilerin konu ile ilgili bilgilerinin ve deneyimlerinin sisteme girilmesidir. Bulanık mantık, matematiksel bir disiplindir ve uzun-kısa, sıcak-soğuk, hızlı-yavaş, siyah-beyaz gibi insan mantığına sahip ara değerlere göre çalışmaktadır (Elmas, 2007: 21). Yapay sinir ağları, beynin en küçük temel yapay sinir hücresidir ve sinir ağı ile sinir hücresinin bilgisayar ortamında uygulanmasıyla ortaya çıkan bir bilgi teknolojisidir. Genetik algoritma, stokastik bir yöntemdir ve yapay zekânın gittikçe genişleyen bir koludur. Belli başlı kullanım alanı ise optimizasyon problemlerinin çözülmesidir. Sürekli-sürekli bütün çeşitli fonksiyonları optimize etmek için kullanılmaktadır (Yıldız, 2009: 72)

Biyometri, kişilerin davranışsal ve fiziksel özelliklerinin birbirinden ayırt edilmesini sağlayan ve bunu inceleyen bir bilim dalıdır (Dede ve Sazlı, 2010). Fiziksel biyometrikler yüz, parmak izi, iris, el tanıma gibi özelliklerden oluşurken, davranışsal biyometrikler ise ses, el yazısı ve ıslak imza gibi özelliklerden oluşmaktadır (Yalçın ve Gürbüz, 2015: 399). İstatistikî yöntemlerin biyoloji bilimine uygulanması ile gelişme gösteren ve biyolojiden ayrılan biyometri, bir hayat ölçüm birimidir. Bios(hayat) ve metron(ölçüm) Latin köken

biliminin birleşmesi ile oluşmaktadır. Biyometrik, istatistiğe göre sınırlı kapsamlıdır ve ileri derece matematik bilgisine sahip olmadan da problemler çözülebilir. Biyoistatistik ya da biyolojik istatistik şeklinde de bilinmektedir. Burada geçen istatistiğin anlamı ise doğadaki sayısal bilgilerde meydana gelen değişimlerin bilimsel olarak araştırılmasıdır (Koray, 1993: 1).

1959 yılında ilk endüstriyel robot tanıtılarak, robotlar teknolojik toplumların vazgeçilmez araçları haline gelmişlerdir. Yeni kullanım alanlarının ortaya çıkmasıyla birlikte robotların çok hassas, kararlı ve doğru hareket etmeleri hedeflenmiştir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte daha önce hayal edilen birçok şey hayatın bir parçası olmuştur. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte geliştirilen daha üst düzeyde ve fonksiyonel nitelikte algoritmalar, bu sistemlerin öğrenen organizmalar haline gelmelerine ve otonom karakter kazanmalarına yardımcı olmaktadır (Görçün, 2018:352). Robot modeller, bilgisayarlar ile programlanarak üst düzey ve yaratıcı düşünme gibi becerilerin kazanılmasını sağlamaktadır. Eğitimde de robotik kullanımı teknoloji alanında ileri düzeyde bir ilerleme kat etmiştir. 21.Yüzyılda teknolojideki hızlı gelişmelerle beraber eğitimde de teknoloji kullanımı artmıştır (Yolcu ve Demirer, 2017: 128). Robotik sistemlerin, en başta endüstriyel üretim olmak üzere birçok alanda insanlara desteği teknolojik ilerlemelerle birlikte daha fazla artmaktadır. Günümüze kadar servis ve endüstriyel robotlar olmak üzere iki ana grupta bulunan robotik sistemler, insanın yaptığı işi onunla birlikte paylaşan sistemlere doğru yönelmektedir. Özellikle artan işçilik maliyetlerini düşüren endüstriyel robotlar her türlü üretim faaliyetlerini standart bir operatörden daha hızlı ve kaliteli bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir (Dilibal ve Şahin, 2018: 87). Robotik uygulamalar, robotlarla ilgili çalışma ve tekniklerin tümünü kapsamaktadır. Bu kavram, mühendislik alanını kapsayan bir kavram olarak düşünülse de artık her alanda kullanılmaya başlanmıştır. Algılama sistemleri ve mekanik sistemlerin bir arada kullanılmasına karar veren robotlar tasarlanabilmektedir. Akıllı olarak adlandırılan bu robotlar bilgisayar yazılımları sayesinde kontrol edilebilmektedir (Erbaş, 2014:304).

Büyük veriye ait dünyada kesin bir tanım bulunmadığından büyük veri çözümlerinde farklı yaklaşımların değerlendirdiği gözlemlenmektedir (Altunışık, 2015: 48). Davenport tarafından büyük veri için yapılan tanıma göre, “bu terim tek bir sunucuya sığmayacak ölçüde büyük, satır-sütun yapılı veri tabanlarına uyabilecek ölçüde yapılandırılmamış veya statik bir veri ambarına sığmayacak şekilde sürekli akan veriler için kullanılır” (Davenport, 2014: 7). 2012 yılında Gartner şirketi tarafından yapılan tanıma göre ise büyük veri; “büyük miktar, büyük hız ve/veya büyük çeşitlilik özelliklerine sahip; karar verme yeteneklerimizi artıracak, iç görü ve süreç optimizasyonunu geliştirecek yeni bilgi işleme biçimleri gerektiren enformasyon varlıklarıdır” (Gürsakal, 2014: 25). Bir diğer tanıma göre; “geleneksel olarak bildiğimiz ilişkisel veri tabanlarında, sahip olduğumuz veriyi saklamanın ve işlenmenin maliyetli olacağı durumlar için geliştirilmiş bir teknolojidir” (Özdoğan, 2017: 80). Bazı büyük teknoloji firmalarına göre büyük veri tanımı değişebilmektedir. Örneğin Microsoft’a göre, “büyük veri, artan bir şekilde ciddi hesaplama gücünü, yığın halinde ve sıklıkla yüksek derecede karmaşık enformasyon kümelerine uygulama sürecini tanımlamada kullanılan bir terimdir” (Gürsakal, 2014: 26).

Firmaların teknolojik gelişmeleri takip etmeleri ve bunları fırsata dönüştürmeleri gerekmektedir. Geleneksel üretim ve hizmet sistemlerinden dijital üretim ve hizmet

sistemine geçişte büyük avantajlar yakalanabilmektedir (Kabaklarlı, 2016: 45). Büyük veri kullanımı firmalar ve endüstriler için önemli bir stratejik avantajlar sağlamaktadır. Firmalar rekabet içinde olduğu pazara ilişkin olabildiğince en detaylı verilere ulaşabilmekte, bu bilgilere anlık olarak erişebilmekte ve bu verilere ilişkin analizleri anında gerçekleştirebilmektedir. Anlık bilgilere erişim ile birlikte, karar alma süreçleri kesintiye uğramadan otonom düzeye gelebilmektedir. Diğer yandan geleceğe ilişkin müşterilerin eğilimleri hakkında tahminlerde bulunulabilmekte ve bu tahminlere göre gelecekte talep edilecek ürünler yakalanabilmekte, perakende satış yerine sanal ortamda satış kararı alınabilmektedir. Ayrıca büyük veri sadece endüstriyel firmalar tarafından değil bireysel kullanıcılar tarafından da bilgi edinmek amacıyla kullanılmaktadır (Görçün, 2017: 169-170).

Blockchain, tüm para alışverişlerinin kaydının tutulduğu bir sistemi ifade etmektedir. Bu sistemle, kayıtlar birden fazla yerde tutulabilmekte ve güvenirliliği arttırabilmektedir. Herhangi bir kayıt yeri kaybolduğu zaman ağda bulunan diğer kayıtlar aynı yerde saklanmaya devam etmektedir. Blockchain'den dışarı çıkan herhangi bir bilginin karşı tarafa ulaşınca ve kodlar eşlenip bilgi açığa çıkıncaya kadar bilgiler erişilmez hale gelmektedir. Bu sistem birçok alanda yüksek güvenlik sistemi olarak kullanılabilir (Turan, 2018: 4). Blockchain teknolojisi, ilk zamanlarda kripto para yazılımları için kullanılsa da zamanla bu yeni yapının farklı alanlarda kullanılabileceği keşfedilmiştir. Kripto paraları kullanarak farklı ticaret kollarındaki iş yapış biçimleri değişmeye başlamış, para ve finans faaliyetlerinden bağımsız bir şekilde başka işlemler için de bu yapının kullanılmasının yarattığı veya yaratabileceği avantajlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Finans ve ekonomi dünyası başta olmak üzere her geçen gün farklı bir alan, blockchain'i kendi süreçlerine adapte etmek için yollar araştırmaya başlamıştır (Atalay, 2018: 47).

4. ARAŞTIRMA

a. Araştırma Hakkında Genel Bilgiler

Bu çalışmanın amacı üniversitelerde muhasebe ve finans derslerine giren öğretim elemanlarının FinTech hakkındaki bakış açılarının araştırılmasıdır. Araştırma kapsamında başlangıçta FinTech kavramı ile ilgili araştırma yapılmış ve konu hakkında bilgi toplanmaya çalışılmıştır. İlgili araştırma ve incelemelerden sonra FinTech'in bilinirlik düzeyi, derslerde kullanımı, geleceği, faydaları, hazırlığı, altyapı yeterliliği, eğitimi gibi konularda katılımcıların eğilimlerini değerlendirmeye yönelik olarak ölçek ve anket soruları hazırlanmıştır. Yapılan çalışma sonucu anket 3 bölümden oluşturulmuştur. İlk bölümde tanımlayıcı istatistikleri içeren toplam 13 adet soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise FinTech ile ilgili katılımcıların düşüncelerini ölçmeye yönelik beşli likert ölçeği ile hazırlanan 16 soru bulunmaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise katılımcıların FinTech'e yönelik önerilerini ve görüşlerini almaya yönelik açık uçlu sorulmuş bir soru bulunmaktadır.

Hazırlanan anketler gerek yüz yüze gerekse e-mail ortamında öğretim elemanlarına gönderilerek uygulanmıştır. Araştırma kapsamında 153 öğretim elemanından alınan anket sonuçları değerlendirmeye alınmıştır.

Katılımcıların verdikleri cevaplardan elde edilen veriler sosyal bilimler için geliştirilmiş olan IBM SPSS 22.0 istatistik paket programına girilmiştir. İstatistiksel olarak veriler, tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistik kapsamında ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle katılımcıların demografik özelliklerinin belirlendiği frekans dağılımları yapılmış ve sonrasında verilerin güvenilirliği (Cronbach Alpha) test edilmiştir. Değişkenleri daha geçerli ve güvenli bir biçimde belirlemek amacıyla, katılımcıların FinTech'e bakış açılarını değerlendiren ifadelerle yönelik faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz neticesinde anket sonuçlarından elde edilen verilerin normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla araştırmada parametrik testlerden yararlanılmıştır. Belirlenen faktörler ile katılımcıların demografik özellikleri arasındaki farklılıkları belirlemeye yönelik olarak t testi ve tek yönlü varyans analizleri uygulanmıştır.

b. Araştırmaya Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma sonuçlarından elde edilen tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki tablolar yardımıyla gösterilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
Kadın	47	30,7
Erkek	106	69,3
Toplam	153	100

Tablo 1'de yer aldığı üzere katılımcıların büyük bir kısmının (yüzde 69,3) erkek bireylerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
20-30	9	5,9
31-45	120	78,4
46 ve üzeri	24	15,7
Toplam	153	100

Tablo 2'de ise araştırmaya destek veren katılımcıların yaşlarına göre dağılımları verilmiştir. Tablo incelendiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun orta yaş grubuna ait olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Unvanlarına Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
Öğretim Görevlisi	82	53,6
Öğretim Üyesi	71	46,4
Toplam	153	100

Genellikle öğretim üyelerinin fakülte ve dengi okullarda görev yapmaları ve öğretim görevlilerin ise çoğunlukla meslek yüksekokullarında çalışmaları sebebiyle ve katılımcıların FinTech ile ilgili düşüncelerinin çalıştıkları kuruma göre değişebileceği varsayımından dolayı katılımcıların Tablo 3'de görüldüğü üzere iki gruba ayrılması

uygun bulunmuştur. Tabloda görüldüğü gibi katılımcıların unvanlarına göre yüzdesel dağılımları birbirlerine çok yakındır.

Tablo 4: Katılımcıların Mezuniyet Derecelerine Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
Lisans	10	6,5
Yüksek Lisans	67	43,8
Doktora	76	49,7
Toplam	153	100

Tablo 4'deki sonuçlar incelendiğinde yüksek lisans ve doktora mezunu katılımcıların sayılarının birbirlerine çok yakın olduğu görülmektedir. Bu durum, öğretim görevlilerinin genellikle doktora mezunu olmadığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Mesleki Tecrübe Yıl Sayılarına Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
1-10	80	52,3
11-20	57	37,2
21 ve üzeri	16	10,5
Toplam	153	100

Katılımcıların mesleki tecrübelerine göre dağılımları incelendiğinde en yüksek oranın 1-10 yıl (yüzde 52,3) olarak mesleğe yeni başlamış sayılabilecek katılımcılardan oluştuğu tespit edilmiştir. Yaşça genç olan katılımcıların teknoloji tabanlı uygulamalardan oluşan FinTech uygulamalarına daha fazla ilgi duyabilecekleri varsayılmaktadır.

Tablo 6: Katılımcıların Üniversitede Çalıştıkları Bölümlere Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
İşletme	103	67,3
Maliye	21	13,7
Bankacılık ve Finansman	29	19,0
Toplam	153	100

Muhasebe ve finans derslerine giren öğretim elemanlarının genellikle işletme bölümlerinde görev yapmaları sebebiyle katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (yüzde 67,3) işletme bölümlerinde görev yaptıkları görülmektedir.

Tablo 7: Katılımcıların Daha Önce FinTech'i Duyma Durumlarına Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
Evet	73	47,7
Hayır	80	52,3
Toplam	153	100

Tablo 7, FinTech uygulamalarının katılımcılar tarafından daha önce duyulup duyulmadığının tespitine yönelik olarak hazırlanmıştır. Sonuçlar incelendiğinde yüzdelik oranların birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Katılımcıların Öğrencilere FinTech'den Bahsetmelerine Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
Evet	32	20,9
Hayır	121	79,1
Toplam	153	100

Tablo 8 incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun (yüzde 79,1) eğitim öğretim faaliyetleri kapsamında derslerinde öğrencilerine FinTech kavramı ve uygulamalarına dair bilgi vermedikleri tespit edilmiştir.

Tablo 9: Katılımcıların FinTech Eğitimlerine Katılmalarına Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
Evet	11	7,2
Hayır	142	92,8
Toplam	153	100

Tablo 9'da, katılımcıların çok büyük bir kısmının (yüzde 92,8) FinTech eğitimlerine katılmadıklarını belirttikleri görülmektedir. Ancak bu durumun nedeni olarak, katılımcıların çalıştıkları üniversitelerde yada diğer kurum ve kuruluşlarda ilgili eğitimlerin düzenlenmediğini söylemek mümkündür.

Tablo 10: Katılımcıların Öğrenciler ile FinTech Uzmanlarını Buluşturmalarına Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
Evet	7	4,6
Hayır	146	95,4
Toplam	153	100

Tablo 10'daki sonuçlar incelendiğinde FinTech uygulamalarının anlatılması ve tanıtılmasına ilişkin olarak öğretim elemanlarının büyük bir çoğunluğunun, konunun uzmanları ile öğrencileri buluşturmadıkları görülmektedir.

Tablo 11: Katılımcıların Derslerde FinTech ile İlgili Vaka Analizi Yapmalarına Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
Evet	10	6,5
Hayır	143	93,5
Toplam	153	100

Tablo 10'daki sonuçlarda olduğu gibi Tablo 11'de görüldüğü üzere katılımcıların çok büyük bir kısmının (yüzde 93,5) derslerde FinTech ile ilgili vaka analizi yapmadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 12: Katılımcıların Öğrencilerle FinTech ile İlgili Çalışma Yapmalarına Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
Evet	6	3,9
Hayır	147	96,1
Toplam	153	100

Tablo 12’de katılımcıların derslerde öğrencilerle FinTech hakkında çalışma yapip yapmadıklarını göstermektedir. Katılımcıların yüzde 6 gibi çok küçük bir kısmı, uygulamalara ilişkin öğrencilerle çalışma yaptıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 13: Katılımcıların Derslerde FinTech Uygulamalarının Kullanılmasını Öngörmelerine Göre Dağılımları

	Evet		Hayır		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Yapay Zekâ	83	54,2	70	45,8	153	100
Öngörüşel Analitik	30	19,6	123	80,4	153	100
Örüntü Tarama	16	10,5	137	89,5	153	100
Big Data	54	35,3	99	64,7	153	100
Biometrics	18	11,8	135	88,2	153	100
Robotik Süreçler	47	30,7	106	69,3	153	100
Kripto Paralar	62	40,5	91	59,5	153	100
Sanal Gerçeklik	44	28,8	109	71,2	153	100
Bankacılık İşlemleri	85	55,6	68	44,4	153	100
Algoritmik Uygulamalar	2	1,3	151	98,7	153	100

Tablo 13’deki bilgiler, FinTech uygulamalarının katılımcılar arasında hangilerinin daha çok bilindiğini ve derslerde kullanılması gerektiğini göstermektedir. Tabloya bakıldığında derslerde en çok kullanılması düşünülen uygulamanın bankacılık işlemleri (yüzde 55,6) olduğu, bu uygulamayı ise yapay zeka (yüzde 54,2) ve kripto paraların (yüzde 40,5) takip ettiği görülmektedir. Katılımcılar arasında en az uygulanması öngörülen ve bilinen FinTech uygulamaları ise örüntü tarama (yüzde 10,5) ve algoritmik uygulamalardır (yüzde 1,3).

Katılımcıların FinTech uygulamalarına ait genel bakış açılarını ve eğilimlerini tespit etmek için ifadelerin ortalama değerleri incelenmiş ve sonuçlar Tablo 14’de sunulmuştur.

Tablo-14: Katılımcıların FinTech Algılarına Yönelik Oluşturulan İfadelerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	N	Ort.	Std. Sapma
Fintech uygulamalarının eğitim öğretim dönemi içerisinde öğrenilmesinin, çalışma hayatına ciddi katkı sağlayacağını düşünüyorum	153	3,9346	,99785
Fintech uygulamalarının günümüzde farklı meslekleri ortaya çıkaracağını veya meslekleri dönüştüreceğini düşünüyorum	153	4,0523	,93041
Fintech uygulamalarının farklı sektörlerin faaliyetlerinde işbirliği yapma imkanı sağlayacağını düşünüyorum	153	3,9869	,93180
Fintech uygulamalarının denetim faaliyetlerinin etkinliğini ve verimliliğini artıracığını düşünüyorum	153	3,8235	,99418
Fintech uygulamalarının işletme maliyetlerine olumlu yönde katkı sağlayacağını düşünüyorum	153	3,8039	1,03275
Fintech uygulamalarının kullanımında siber saldırılar nedeniyle ek güvenlik maliyetlerinin ortaya çıkabileceğini düşünüyorum	153	3,9085	1,01540
Fintech uygulamaları ile işletmelerin sunduğu hizmetlerde hizmet hızının ve kalitesinin artacağını düşünüyorum	153	4,0131	,93883

Fintech ile ilgili yapılan bilgilendirme faaliyetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum	153	2,4771	1,29820
Fintech uygulamalarını bilmenin muhasebe finans öğretim üyelerine katkı sağlayacağını düşünüyorum	153	3,6993	,94650
Fintech uygulamalarının öğretilmesinin ve kullanımının yaygınlaştırılmasının ülke ekonomisine, büyümeye olumlu katkı sağlayacağını düşünüyorum	153	3,7712	,92122
Fintech uygulamalarının öğretilmesinin gelecekte lojistik, tedarik zinciri, üretim yönetimi, finansal hizmetler gibi alanlarda öğrencilere iş imkânı sağlayacağını düşünüyorum	153	3,8954	,95396
Fintech'i uygulamaya yönelik yeterli bilgi, beceri ve tecrübeye sahip insan kaynağının bulunduğunu düşünüyorum	153	2,6471	1,21650
Yüksek öğretim kurumlarında Fintech uygulamalarının öğretimine sağlanmasına yönelik yeterli altyapı imkanlarının bulunduğunu düşünüyorum	153	2,5817	1,15630
Fintech uygulamalarına hakim olmanın öğrencilere bilmeyenlere göre üstünlük sağlayacağını düşünüyorum	153	3,9020	,87933
FinTech uygulamalarına yönelik, üniversitelerde eğitim verilmesi gerektiğini düşünüyorum	153	3,9935	,92122
FinTech uygulamalarına yönelik eğitimin sadece üniversitelerde değil liselerde de finansal okuryazarlık kazandırılabilir boyutta verilmesi gerektiğini düşünüyorum	153	3,8235	,94672

*1= Kesinlikle Katılmıyorum..... 5= Kesinlikle Katılıyorum Cronbach Alpha: .890

Tablo 14 incelendiğinde, en yüksek üç ortalamanın “Fintech uygulamalarının günümüzde farklı meslekleri ortaya çıkaracağını veya meslekleri dönüştüreceğini düşünüyorum (4,05)”, “Fintech uygulamaları ile işletmelerin sunduğu hizmetlerde hizmet hızının ve kalitesinin artacağını düşünüyorum (4,01)”, “FinTech uygulamalarına yönelik, üniversitelerde eğitim verilmesi gerektiğini düşünüyorum (3,99)” ifadelerine ait olduğu görülmektedir. En düşük ortalamalar ise, “Fintech ile ilgili yapılan bilgilendirme faaliyetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum (2,48)”, “Yüksek öğretim kurumlarında Fintech uygulamalarının öğretimine sağlanmasına yönelik yeterli altyapı imkânlarının bulunduğunu düşünüyorum (2,58)”, “Fintech'i uygulamaya yönelik yeterli bilgi, beceri ve tecrübeye sahip insan kaynağının bulunduğunu düşünüyorum (2,65)” ifadelerine aittir. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alpha (.890) değeri ile sağlanmıştır. Katılımcıların genel ortalamaları değerlendirildiğinde FinTech uygulamalarının işletmelere önemli katkılar sağlayacağı, iş hayatındaki insan kaynağı, hizmet kalitesi ve hızının artacağı, ancak konu ile ilgili eğitim faaliyetlerinin artması gerektiği tespit edilmiştir.

c. Faktör Analizi Sonuçları

Muhasebe ve finans derslerine giren öğretim elemanlarının FinTech hakkındaki bakış açılarının hangi boyutlarda ölçülebileceğinin tespit edilmesi için çalışmada faktör analizi uygulanmıştır. Açıklayıcı faktör analizinde eş kökenliliği 0,5 değerinin altında olan iki adet ifade, gerçekleştirilen analizden çıkartılarak yapılan analiz tekrarlanmış ve toplam iki adet faktör elde edilmiştir.

Çalışmada elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğunun tespit edilmesi için öncelikle Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testleri uygulanmıştır. KMO değerinin yüksek olması ve Bartlett Küresellelik Testi sonucunda ulaşılan p (significance) değerinin 0,01'den küçük olması sebebiyle gerçekleştirilen faktör analizinin sonuçlarının güvenilir olduğu görülmektedir. Faktör analizi neticesinde elde edilen faktör boyutları ve değerleri ise Tablo 15'de yer almaktadır.

Tablo-15: Katılımcıların FinTech Algılarına Yönelik Oluşturulan Faktör Boyutları

Boyutlar	Faktör Yükleri	Ortalama	Varyans Açıklama Oranı	Özdeğer	Güvenilirlik
Faktör 1: FinTech'in Geleceği		3,89	42,3	5,92	0,91
Farklı sektörlerin faaliyetlerinde işbirliği yapma imkanı sağlaması	0,806				
Günümüzde farklı meslekleri ortaya çıkarması veya meslekleri dönüştürmesi	0,800				
Eğitim öğretim dönemi içerisinde öğrenilmesinin, çalışma hayatına ciddi katkı sağlaması	0,785				
İşletmelerin sunduğu hizmetlerde hizmet hızının ve kalitesinin artması	0,770				
İşletme maliyetlerine olumlu katkı sağlaması	0,767				
Denetim faaliyetlerinin etkinliğini ve verimliliğini artırması	0,760				
Öğretilmesinin ve kullanımının yaygınlaştırılmasının ülke ekonomisine, büyümeye olumlu katkı sağlaması	0,740				
Üniversitelerde konu hakkında eğitim verilmesinin gerekliliği	0,719				
Fintech uygulamalarını bilmenin muhasebe finans öğretim üyelerine katkı sağlaması	0,678				
Fintech uygulamalarının kullanımında siber saldırılar nedeniyle ek güvenlik maliyetlerinin ortaya çıkması	0,642				
FinTech uygulamalarına yönelik eğitimin sadece üniversitelerde değil liselerde de finansal okuryazarlık kazandırılabilir boyutta verilmesi gerekliliği	0,558				
Faktör 2: FinTech Hazırlığı ve Altyapısı		2,56	16,3	2,28	0,81
Yüksek öğretim kurumlarında Fintech uygulamalarının öğretiminin sağlanmasına yönelik yeterli altyapı imkanlarının olduğu	0,872				
Fintech'i uygulamaya yönelik yeterli bilgi, beceri ve tecrübeye sahip insan kaynağının bulunduğu	0,869				
Fintech ile ilgili yapılan bilgilendirme faaliyetlerinin yeterli olması	0,823				

KMO = 0,878; Bartlett Sphericity Test = 1078,579 (p< 0,01)

Gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda, toplam varyansın yüzde 58,6'sını açıklayan ve öz değeri 1'in üstünde olan iki boyut elde edilmiştir. Bu faktörler "FinTech'in Geleceği" ve "FinTech Hazırlığı ve Altyapısı" olarak adlandırılmıştır. Her bir faktörün güvenilirliği, elde edilen Cronbach Alfa Katsayısı değerleri ile sağlanmıştır. Elde edilen boyutların ortalama değerlerine bakıldığında; FinTech'in geleceği faktörünün, FinTech hazırlığı ve altyapısı faktörüne göre daha yüksek bir değere sahip olduğu görülmektedir. Birinci faktör toplam varyansın yüzde 42,3'ünü açıklamakta olup, on bir ifadeden oluşturulmuştur. İlgili faktör boyutunda en fazla yük "Fintech uygulamalarının farklı sektörlerin faaliyetlerinde işbirliği yapma imkânı sağlayacağını düşünüyorum" ifadesine aittir. İkinci faktör toplam varyansın yüzde 16,3'ünü açıklamakta olup, üç ifadeden oluşmuştur. İlgili faktör boyutunun en fazla yüke sahip olanı "Yüksek öğretim kurumlarında Fintech uygulamalarının öğretimine sağlanmasına yönelik yeterli altyapı imkânlarının olduğunu düşünüyorum" ifadesidir.

d. Hipotez Testi Sonuçları

Araştırmada demografik değişkenler ile faktör boyutları arasında farklılık bulunup bulunmadığını tespit etmek için toplam 11 adet hipotez oluşturulmuştur. Hipotezlerin test edilmesinde t testi ya da One-way Anova testi kullanılmıştır.

H1; Katılımcıların FinTech uygulamalarına bakış açıları üzerindeki faktör boyutları ile yaşları arasında anlamlı farklılık vardır.

Tablo 16: H1 Hipotezine Ait Anova Testi Sonuçları

Faktör Boyutları	Yaş			F Değeri	p Değeri
	20-30	31-45	46+		
FinTech'in Geleceği	3,8990	3,9379	3,6591	1,585	,208
FinTech Hazırlığı ve Altyapısı	2,3704	2,6417	2,2778	1,379	,255

H1 hipotezinin test edilmesi için One-way Anova testi kullanılmıştır. P değerleri 0,05'in üzerinde olduğu için hipotez reddedilmiştir. Sonuçlara göre; katılımcıların FinTech uygulamalarına bakış açıları üzerindeki faktör boyutları ile yaşları arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır.

H2; Katılımcıların FinTech uygulamalarına bakış açıları üzerindeki faktör boyutları ile unvanları arasında anlamlı farklılık vardır.

Tablo 17: H2 Hipotezine Ait t Testi Sonuçları

Faktör Boyutları	Unvan				p Değeri
	Öğretim Görevlisi		Öğretim Üyesi		
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	
FinTech'in Geleceği	3,8215	,68916	3,9731	,71506	,184
FinTech Hazırlığı ve Altyapısı	2,5854	1,05352	2,5493	1,05273	,833

H2 hipotezinin test edilmesi için t testi kullanılmıştır. P değerleri 0,05'in üzerinde olduğu için hipotez reddedilmiştir. Sonuçlara göre; katılımcıların FinTech uygulamalarına bakış açıları üzerindeki faktör boyutları ile unvanları arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır.

H3; Öğretim elemanlarının FinTech hakkındaki algı düzeyleri üzerindeki faktör boyutları, katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Tablo 18: H3 Hipotezine Ait Anova Testi Sonuçları

Faktör Boyutları	Mezuniyet Derecesi			F Değeri	p Değeri
	Lisans	YL	Doktora		
FinTech'in Geleceği	3,8273	3,8412	3,9450	,429	,652
FinTech Hazırlığı ve Altyapısı	2,9333	2,5124	2,5702	,697	,500

H3 hipotezinin test edilmesi için One-way Anova testi kullanılmıştır. P değerleri 0,05'in üzerinde olduğu için hipotez reddedilmiştir. Sonuçlara göre; katılımcıların FinTech uygulamalarına bakış açıları üzerindeki faktör boyutları eğitim durumlarına göre farklılık göstermemektedir.

H4; Katılımcıların FinTech hakkındaki algı düzeyleri üzerindeki faktör boyutları, katılımcıların mesleki tecrübelerine göre farklılık göstermektedir.

Tablo 19: H4 Hipotezine Ait Anova Testi Sonuçları

Faktör Boyutları	Mesleki Tecrübe			F Değeri	p Değeri
	1-10	11-20	21+		
FinTech'in Geleceği	3,8557	3,9665	3,8068	,541	,583
FinTech Hazırlığı ve Altyapısı	2,5375	2,6784	2,3333	,746	,476

H4 hipotezinin test edilmesi için One-way Anova testi kullanılmıştır. P değerleri 0,05'in üzerinde olduğu için hipotez reddedilmiştir. Sonuçlara göre; katılımcıların FinTech uygulamalarına bakış açıları üzerindeki faktör boyutları mesleki tecrübelerine göre farklılık göstermemektedir.

H5; Faktör boyutları, katılımcıların çalıştıkları bölümlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 20: H5 Hipotezine Ait Anova Testi Sonuçları

Faktör Boyutları	Çalışılan Bölüm			F Değeri	p Değeri
	İşletme	Maliye	Bankacılık		
FinTech'in Geleceği	3,9550	3,7359	3,7806	1,300	,276
FinTech Hazırlığı ve Altyapısı	2,6796	2,2698	2,3908	1,863	,159

H5 hipotezinin test edilmesi için One-way Anova testi kullanılmıştır. P değerleri 0,05'in üzerinde olduğu için hipotez reddedilmiştir. Sonuçlara göre; katılımcıların FinTech uygulamalarına bakış açıları üzerindeki faktör boyutları çalıştıkları bölümlere göre farklılık göstermemektedir.

H6; Faktör boyutları, katılımcıların FinTech'i duyup duymadıklarına verdikleri cevaba göre farklılaşmaktadır.

Tablo 21: H6 Hipotezine Ait t Testi Sonuçları

Faktör Boyutları	FinTech'i Duyma				p Değeri
	Evet		Hayır		
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	
FinTech'in Geleceği	4,0809	,55764	3,7193	,77749	,001
FinTech Hazırlığı ve Altyapısı	2,3196	,97727	2,7958	1,06800	,005

H6 hipotezinin test edilmesi için t testi kullanılmıştır. P değerleri 0,05'in altında olduğu için hipotez kabul edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; katılımcıların FinTech uygulamalarına bakış açıları üzerindeki faktör boyutları ile FinTech'i duyup duymamaları arasında anlamlı farklılık vardır.

Daha önce FinTech'i duyduğunu söyleyen katılımcıların FinTech'in geleceği ile ilgili algı düzeyleri daha yüksektir. Dolayısıyla FinTech'i daha önce duymadığını söyleyen katılımcılar diğerlerine göre FinTech'in geleceği hakkında daha olumsuz düşünmektedirler.

Daha önce FinTech'i duyduğunu söyleyen katılımcıların FinTech'in yeterliliği ve altyapısı ile ilgili algı düzeyleri daha düşüktür. FinTech'i daha önce duymadığını söyleyen katılımcılar diğerlerine göre FinTech'in yeterliliği hakkında daha olumlu düşünmektedirler.

H7; Faktör boyutları, katılımcıların FinTech'i öğrencilerine aktarma konusundaki görüşlerine göre farklılaşmaktadır.

Tablo 22: H7 Hipotezine Ait t Testi Sonuçları

Faktör Boyutları	FinTech'den Bahsetme				p Değeri
	Evet		Hayır		
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	
FinTech'in Geleceği	4,1392	,65310	3,8264	,70379	,025
FinTech Hazırlığı ve Altyapısı	2,3229	,89396	2,6336	1,08133	,137

H7 hipotezinin test edilmesi için t testi kullanılmıştır. Sadece FinTech'in geleceği ile ilgili P değeri 0,05'in altında olduğu için hipotez kısmen kabul edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; FinTech'in geleceği faktör boyutu ile katılımcıların öğrencilerine FinTech'den bahsedip bahsetmemeleri arasında anlamlı farklılık vardır.

Derslerinde öğrencilerine FinTech'den bahsettiğini söyleyen öğretim elemanlarının FinTech'in geleceği ile ilgili algı düzeyleri diğerlerine göre daha yüksektir. Dolayısıyla derslerinde FinTech'i aktarmayan katılımcılar diğerlerine göre FinTech'in geleceği hakkında daha olumsuz düşünmektedirler.

H8; Faktör boyutları, katılımcıların FinTech eğitimlerine katılıp katılmamaları durumuna göre değişim göstermektedir.

Tablo 23: H8 Hipotezine Ait t Testi Sonuçları

Faktör Boyutları	FinTech Eğitimine Katılma				p Değeri
	Evet		Hayır		
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	
FinTech'in Geleceği	4,2975	,46371	3,8604	,70979	,047
FinTech Hazırlığı ve Altyapısı	2,3030	,88763	2,5892	1,06129	,386

H8 hipotezinin test edilmesi için t testi kullanılmıştır. Sadece FinTech'in geleceği ile ilgili P değeri 0,05'in altında olduğu için hipotez kısmen kabul edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; FinTech'in geleceği faktör boyutu ile katılımcıların FinTech eğitimlerine katılmaları arasında anlamlı farklılık vardır.

Daha önce FinTech eğitimi aldığını belirten öğretim elemanlarının FinTech'in geleceği ile ilgili algı düzeyleri diğerlerine göre daha yüksektir. FinTech eğitimi almayan katılımcılar diğerlerine göre FinTech'in geleceği hakkında daha olumsuz düşünmektedirler.

H9; Faktör boyutları, katılımcıların FinTech konusunda uzmanlardan yararlanma görüşlerine verdikleri cevaplara göre farklılık göstermektedir.

Tablo 24: H9 Hipotezine Ait t Testi Sonuçları

Faktör Boyutları	FinTech Uzmanlarından Yararlanma				p Değeri
	Evet		Hayır		
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	
FinTech'in Geleceği	4,2857	,50733	3,8730	,70688	,130
FinTech Hazırlığı ve Altyapısı	2,3333	1,01835	2,5799	1,05341	,546

H9 hipotezinin test edilmesi için t testi kullanılmıştır. P değerleri 0,05'in üzerinde olduğu için hipotez reddedilmiştir. Sonuçlara göre; katılımcıların FinTech uygulamalarına bakış açıları üzerindeki faktör boyutları ile derslerde FinTech uzmanlarından yararlanmaları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H10; Faktör boyutları, katılımcıların FinTech uygulamalarına ilişkin derslerinde vaka analizi yapma ya da yapmama cevabına göre farklılık göstermektedir.

Tablo 25: H10 Hipotezine Ait t Testi Sonuçları

Faktör Boyutları	FinTech Vaka Analizi Yapma				p Değeri
	Evet		Hayır		
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	
FinTech'in Geleceği	4,1364	,43334	3,8748	,71605	,257
FinTech Hazırlığı ve Altyapısı	2,4333	1,11167	2,5781	1,04885	,675

H10 hipotezinin test edilmesi için t testi kullanılmıştır. P değerleri 0,05'in üzerinde olduğu için hipotez reddedilmiştir. Sonuçlara göre; katılımcıların FinTech uygulamalarına bakış açıları üzerindeki faktör boyutları ile derslerde FinTech ile ilgili vaka analizi yapmaları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H11; Faktör boyutları, katılımcıların FinTech uygulamaları ile ilgili öğrencilerle çalışma yapma veya yapmama sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin farklılık göstermektedir.

Tablo 26: H11 Hipotezine Ait t Testi Sonuçları

Faktör Boyutları	Öğrenciler ile Çalışma Yapma				p Değeri
	Evet		Hayır		
	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	
FinTech'in Geleceği	4,0455	,61322	3,8856	,70763	,587
FinTech Hazırlığı ve Altyapısı	2,7778	,77936	2,5601	1,06056	,620

H11 hipotezinin test edilmesi için t testi kullanılmıştır. P değerleri 0,05'in üzerinde olduğu için hipotez reddedilmiştir. Sonuçlara göre; katılımcıların FinTech uygulamalarına bakış açıları üzerindeki faktör boyutları ile derslerde öğrencilerle FinTech ile ilgili çalışma yapmaları arasında anlamlı farklılık yoktur.

5. SONUÇ

Çalışmada muhasebe ve finans derslerine giren öğretim elemanlarının FinTech hakkındaki bakış açıları araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde elde edilen sonuç ve öneriler aşağıda yer almaktadır.

Katılımcıların daha önce FinTech'i duymadıkları incelendiğinde, duyan ve duymayan katılımcıların birbirine yakın olduğu görülmüştür. Ancak FinTech'i daha önce duyduğunu belirten öğretim elemanlarının büyük bir çoğunluğunun derslerde öğrencilerine FinTech'den bahsetmedikleri, öğrenciler ile FinTech uzmanlarını buluşturmadıkları, FinTech ile ilgili vaka analizleri ve çalışmalar yapmadıkları tespit edilmiştir. Bu durum, öğretim elemanlarının bu kavramı daha önce duymalarına rağmen öğrencilere bilgi vermedikleri ve uygulama yapmadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Katılımcılar, derslerde bankacılık işlemlerinin, yapay zekanın ve kripto paraların uygulanmasını öngörmektedirler. Katılımcılar FinTech'in kullanılmasını iş hayatına olumlu yansımaları açısından gerekli görmektedir ancak FinTech ile ilgili bilgilendirme

faaliyetlerinin artırılması gerektiğini ve konu ile ilgili yeterli altyapının ve insan kaynağının yetersiz olduğunu düşünmektedirler.

Öğretim görevlileri ve öğretim üyelerinin FinTech uygulamaları konusunda farklı görüşlere sahip olabileceği düşünüldüğü için katılımcıların unvanları iki grup altında toplanmıştır. Söz konusu farklılığın temel nedeninin öğretim görevlilerinin genellikle meslek yüksek okullarında ders sorumlusu olarak görev yapmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak yapılan analizler sonucunda iki grup arasında FinTech bakışı açısı konusunda anlamlı bir farklılığın bulunmadığı görülmüştür. Bu durumun nedeninin FinTech uygulamalarının geçmişinin çok eski olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Katılımcıların FinTech uygulamalarına bakış açıları ile daha önce FinTech'i duymaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Daha önce FinTech'i duyan katılımcılar konuya daha olumlu yaklaşmaktadırlar. Ayrıca katılımcıların FinTech'in geleceği hakkındaki görüşleri ile daha önce FinTech eğitimine katılanlar ve derslerinde FinTech kavramından bahseden katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Kursh ve Gold (2016) çalışmalarında elde ettikleri sonuçlara göre üniversitelerin bazılarında FinTech uygulamalarına yönelik derslerin bulunduğunu tespit etmişlerdir. Ancak yapılan çalışmada katılımcıların çoğunluğunun derslerde FinTech uygulamalarını kullanmadıkları ve derslerde bu kavramı göstermedikleri görülmüştür. Dolayısıyla üniversitelerde FinTech uygulamalarına ilişkin seçmeli yada zorunlu dersler eklenmesi gerektiği öngörülmektedir.

FinTech uygulamaları konusunda farkındalık oluşturmak için eğitim ve bilgilendirme faaliyetlerinin artırılması önerilmektedir. FinTech uygulamalarının devlet tarafından da desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed, I., Forde, B., Laplanche, R., Mitra, A., Bay, N. P., Scandurra, A. (2015). The fintech revolution, *London Business School Review*, 3, 50-53.

Altunışık, R. (2015). Büyük veri: Fırsatlar kaynağı mı yoksa yeni sorunlar yumağı mı?. *Yıldız Social Science Review*, 1(1), 45-76.

Arner, W. D., Barberis, J., Buckley, R. P. (2016). The evaluation of fintech: A new post-crisis paradigm?. *Georgetown Journal of International Law*, 47(4), 1271-1319.

Atalay, G. E. (2018). Blokzincir teknolojisi ve gazeteciliğin geleceği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 45-54.

Davenport, T. (2014), *Big data @ work*, (Çev.: M. Çavdar), İstanbul: Türk Hava Yolları Yayınları.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Dede, G., Sazlı, M. H. (2010). *Biyometrik sistemlerin örüntü tanıma perspektifinden incelenmesi ve ses tanıma modülü simülasyonu*. EEBM Ulusal Kongresi, http://www.emo.org.tr/ekler/b613c6dda6b52b5_ek.pdf

Dilibal, S., Şahin, H. (2018). İşbirlikçi endüstriyel robotlar ve dijital endüstri, *International Journal of 3D Printing Technologies and Dijital Industry*, 2(1), 86-95

Doğan, A. (2002). *Yapay zeka*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Elmas, Ç. (2007). *Yapay zeka uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Erbaş, S. K. (2014). Temel robotik uygulamalar ve bilgisayar destekli tasarım eğitimindeki yeri, *Eğitim ve Öğretim Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 304-312.

Görçün, Ö. F. (2017). *Endüstri 4.0: Dördüncü Endüstri Devrimi*, İstanbul: Beta Yayınları.

Gürsakal, N. (2014). *Büyük veri*, Bursa: Dora Yayınları.

Kabaklarlı, E. (2016). *Endüstri 4.0 ve paylaşım ekonomisi - Dünya ve Türkiye ekonomisi için fırsatlar, etkiler ve tehditler*, Ankara: Nobel Akademik Yayınları.

Koray, T. (1993). *Su ürünleri araştırmalarında biyometrik yöntemler*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Kursh, S. R., Gold, N. A. (2016). Adding fintech and blockchain to your curriculum, *Business Education Innovation Journal*, 8(2), 6-12.

Nabiyev, V. V. (2010). *Yapay Zeka: İnsan - Bilgisayar Etkileşimi* (3.Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.

Özdoğan, O. (2017). *Endüstri 4.0: Dördüncü sanayi devrimi ve endüstriyel dönüşümün anahtarları*, İstanbul: Pusula Yayınları.

Görçün, Ö. F. (2018). Lojistikte teknoloji kullanımı ve robotik sistemler, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24), 351-368.

Philippon, T. (2016). *The fintech opportunity*, Nber Working Paper Series, Working Paper: 22476, <http://www.nber.org/papers/w22476.pdf>

Puschmann, T. (2017). Fintech. *Bus Inf Syst Eng*, 59(1), 69-76.

Pullaro, R. (2018). *Content analysis of fintech in higher education a look at college web sites*. Academy of Business Research Summer 2018 Conference, Boston, 1-32.

Richardson, C. J. (2016). *Smartphones, fintech, and education - helping the unbanked reach financial inclusion*. (Kitap Bölümü) *The FinTech Book: The Financial Technology Handbook for Investors, Entrepreneurs and Visionaries*, John Wiley & Sons, 75-77.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Turan, Z. (2018). Kripto paralar, bitcoin, blockchain, petro gold, dijital para ve kullanım alanları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 1-5.

Ünsal, E. (2017). *Bilgisayar mühendisliği öğrencileri için yenilikçi bir staj programı örneği finansal teknolojiler staj programı*. Akademik Bilişim Konferansı.

Yalçın, N., Gürbüz, F., (2015). Biyometrik güvenlik sistemlerinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3, 398-413.

Yıldız, B. (2009). *Finansal analizde yapay zeka*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yolcu, V., Demirer, V. (2017). A review on the studies about the use of robotic technologies in education, *SDU International Journal of Educational Studies*, 4(2), 127-139.

BAĞIMSIZ DENETİM KALİTESİNİN HİSSE SENEDİ GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ: BORSA İSTANBUL (BİST)'DA BİR UYGULAMA*

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜNLÜK**

Bil. Uzm. Nazlı Ece BACAKSIZ***

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, firmalardaki bağımsız denetim kalitesinin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini incelemektir. Bu kapsamda bağımsız denetim kalitesinin göstergesi olarak denetim firmasının büyüklüğü, denetim görüşü, denetçi firma rotasyonu, sorumlu denetçi rotasyonu ve firmanın ayrı bir iç denetim birimine sahipliği kullanılmıştır. Hisse senedi getirisi olarak ise, 2015 yılının son gün fiyatları ile 2016 yılının Mart ayı sonu fiyatları arasındaki değişim oranı kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, Borsa İstanbul (BİST) imalat sektöründe faaliyet gösteren 145 firmanın 2015 ve 2016 yıllarına ait verilerine korelasyon ile regresyon analizleri uygulanmıştır. Analiz sonucu elde edilen bulgular iç denetim birimine sahip olmanın ve bağımsız denetçi rotasyonu sağlamanın, hisse senedi getirilerini istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Denetim görüşü, denetçi firma büyüklüğü ve firma rotasyonunun ise hisse senedi getirileri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi tespit edilememiştir.

Anahtar Sözcükler: Bağımsız Denetim Kalitesi, Denetim Firmasının Büyüklüğü, Firma Rotasyonu, Denetim Görüşü, Hisse Senedi Getirisi.

JEL Kodları: M40, M41, M42, M49

INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF INDEPENDENT AUDIT QUALITY ON THE STOCK RETURNS: AN APPLICATION ON ISTANBUL STOCK EXCHANGE (BİST)

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the effect of the independent audit quality of firms on the stock returns. In this context the size of the audit firm, audit opinion, rotation of auditor firm, responsible auditor rotation and ownership of a separate internal audit unit of the firm were used as the independent audit quality indicators. Stock returns measured as the rate of change between the last day of 2015 and the end of March 2016. Within the scope of the study, correlations and regression analyzes were applied to the data of 145 companies operating in the manufacturing sector of The İstanbul Stock Exchange (BİST) for the years 2015 and 2016. Empirical results show that having an internal control unit and ensuring the rotation of the auditor have both significant and positive effects on stock returns. The effect of the audit opinion, the size of the auditor firm and the firm rotation on the stock returns was not found statistically significant.

Keywords: Independent Audit Quality, Audit Firm Size, Firm Rotation, Audit Opinion, Stock Return

JEL Codes: M40, M41, M42, M49

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Milas Meslek Yüksekokulu, mehmetgunluk@mu.edu.tr

*** Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İşletme Bölümü Doktora Öğrencisi, ecebacaksiz@gmail.com

1. GİRİŞ

Muhasebe bilgileri, bir işletmenin ne kadar iyi veya kötü yönetildiğinin ve performansının belirlenmesinde önemli bir göstergedir (Ayyıldız, Günlük ve Erbey, 2006:86). Muhasebe bilgileri, işletmeye yönelik karar alma sürecinde bu bilgileri kullanan iç (işletmenin sahip veya ortakları, yöneticileri ve çalışanları) ve dış (devlet, yatırımcılar, kredi veren kurum ve kuruluşlar, sendikalar, tedarikçiler vb.) çıkar gruplarına finansal tablolar aracılığıyla sunulur. Çıkar gruplarının, çıkarlarına uygun ve sonuçları etkin olan kararlar alabilmeleri, karar alma sırasında kullandıkları finansal tabloların bağımsız denetimden geçmesi olmasına da bağlıdır (Özer, Günlük ve Okutan, 2018:1).

Bağımsız denetim, işletmenin yönetimi tarafından özellikle yatırımcılara ve diğer dış çıkar gruplarına sunulmak üzere hazırlanan finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine, standartlara ve kanunlara uygunluğu hakkında bir görüşe ulaşabilmek amacıyla objektif olarak elde edilen kanıtları değerlendirip bir görüş oluşturma sürecidir (Türel, Türel ve Çiftçi, 2017:93). Finansal tabloların bağımsız denetimden geçirilmesi ile işletme yönetimin hazırladığı finansal tabloların yanlış beyandan arındırılmış olduğuna dair makul güvence sağlanarak bilgi asimetrisinin azaltılması ve çeşitli hissedarların çıkarlarının korunması amaçlanmaktadır (Cengiz, Dinç ve Güngör,2017:172; (Watts ve Zimmerman, 1986; Salehi, 2008).

Çünkü denetlenmiş finansal tabloları kullananların çoğu, denetim görüşünü veren denetçileri tanımazlar. Ancak, denetçilerin kaliteli ve güvenilir bir denetim görüşü açıkladıklarını kabul eder ve finansal tablolarda önemli hataların olmadığına güvenerek kararlarını verirler. Diğer bir ifadeyle, yatırım riskinin olduğunu her zaman kabul eden yatırımcılar, denetim raporundan dolayı kararlarında bilgi riskinin çok az veya olmadığını düşünürler (Dursun, 2005:421).

Bağımsız denetimden geçtiği halde tespit edilemeyen hileli finansal raporlama uygulamaları nedeniyle 21. yüzyılın ilk çeyreğinde küresel bazda yaşanan muhasebe ve denetim skandalları¹ sonucunda (Küçük ve Uzay 2009, 2; Çıtak 2009, 84-85), denetim firmaları büyük ölçüde itibar kaybetmiş (Türel vd., 2017:93) ve halka açık şirket modeli tartışmalı hale gelmiştir (Süer, 2004:34). Bununla beraber, yaşanan muhasebe ve denetim skandalları sonucunda kaliteli finansal raporlama ile bağımsız denetim kalitesinin piyasalar ve şirketler açısından ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmış ve bu konudaki farkındalık da büyük ölçüde artırmıştır. Bu sebeple bağımsız denetim kalitesi, günümüzde denetim uygulamalarının en önemli konularından birini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı bağımsız denetim kalitesinin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini ölçmektir. Başka deyişle hisse senedi yatırımcılarının bağımsız denetim kalitesi göstergeleri hakkındaki algılarını değerlendirmektir. Amaç doğrultusunda literatürde (Krishnan, 2002; Chi, vd.,2009; Moradi, vd. 2011, Carey ve Simnett, 2006) bağımsız denetim kalitesini ölçmek için sayısallaştırılmış denetim görüşü, denetçi firma

¹ Eski ve orta çağdan başlayarak günümüze kadar gerçekleşen önemli muhasebe ve finansal raporlama skandalları ve bunların sebepleri hakkında detaylı bilgi için lütfen okuyunuz Yardımcıoğlu, M. ve Ada, Ş. (2013). "Kronolojik Bir Sırayla Muhasebe ve Finansal Raporlamada Usulsüzlük ve Skandallar", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 43-54.

büyüklüğü, denetçi firma rotasyonu, denetçi rotasyonu nitel değişkenlere ek olarak denetim kalitesi üzerinde etkisi olduğu bilinen işletme içi iç denetim biriminin varlığı (Prawith, vd., 2008; Oktay, 2013:64; Heidarpoor ve Shahrivar, 2015) da analize eklenmiştir. Böylece getiriler üzerinde yalnızca denetim kalitesi etkilerinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın giriş bölümünden sonraki ikinci bölümde bağımsız denetim kavramı, önemi ve kalitesini ölçmeye yönelik kriterler genel çerçevesiyle açıklanmıştır. Üçüncü bölümde konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar incelenmiştir. Dördüncü bölümde analizde kullanılan yöntem ve veri seti açıklanmıştır. Beşinci bölümde analiz bulguları gösterilmektedir. Sonuç bölümünde bulgulara ait değerlendirmeler yapılmıştır.

2. BAĞIMSIZ DENETİMİN KALİTE ÖLÇÜTLERİ

Literatür incelendiğinde bağımsız denetim kalitesinin, farklı faktörler kullanılarak ölçüldüğü görülmektedir. Bu çalışmada bu faktörlerden denetim görüşü, bağımsız denetim firmasının büyüklüğü ve bağımsız denetim firması ve bağımsız denetçi rotasyonu kullanılarak bağımsız denetim kalitesi ölçülmeye çalışılacaktır.

2.1. Denetim Görüşü

Finansal tablolarda açıklanan bilgilerin işletme imajı ve hisse senetlerinin değerinin değişmesinde oldukça önemlidir. Söz konusu bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği işletmelerin ilgili taraflar karşısındaki durumu ve yasal düzenlemelere uyumları karşısındaki durumunu etkilemektedir (Yurdakul, 2005: 79). Bu sebeple genel olarak olumlu bir görüşün, şirketin finansal performansını ve hisse senedi değerini artırması beklenmektedir (Kara, 2015; Aygören ve Uyar, 2007). Bununla birlikte bağımsız denetim görüşünün yatırım kararları üzerinde bilgi değeri içermediği, yatırımcının denetim görüşünden etkilenerek karar almadığı sermaye piyasalarında hisse senedi getirileri, denetim görüşünden bağımsızdır (Alakari, 2016; Wickramasingha ve Nanayakkara, 2015; Anvarkhatibi, 2012; Moradi vd., 2011). Türkiye’de dört tip denetim görüşü raporu mevcuttur (<http://www.spk.gov.tr/Sayfa/Index/6/9/1>). Olumlu görüşte bağımsız denetçinin işletme finansal tabloları hakkındaki görüşü, bu tabloların, tüm önemli yönleriyle, finansal raporlama standartlarına uygun olarak gerçeği dürüst bir şekilde yansıttığı yönündedir. Yeterli ve uygun denetim kanıtı elde etmiş olan denetçi, yanlışlıkların tek başına veya toplu olarak finansal tablolar için önemli ve yaygın olduğu sonucuna varırsa olumsuz görüş verecektir. Denetçi, görüşüne dayanak teşkil edecek yeterli kanıt elde edemezse veya tespit edilmemiş yanlışlıkların finansal tablolar üzerindeki etkilerinin önemli ve yaygın olabileceği sonucuna varırsa, görüş bildirmekten kaçınılmaktadırlar. Şartlı görüş tipi ise iki koşula bağlıdır. Yeterli ve uygun denetim kanıtı elde etmiş olan denetçi, yanlışlıkların önemli olduğu ancak finansal tablolarda yaygın olmadığı sonucuna varırsa veya yeterli kanıt elde edemeyip varsa tespit edilmemiş yanlışlıkların finansal tablolar üzerindeki muhtemel etkilerinin önemli ancak yaygın olmayabileceği sonucuna varırsa şartlı görüş rapor bildirmektedir.

2.2. Denetim Firmasının Büyüklüğü

Bağımsız denetimin kalitesini gösteren etmenlerden biri olarak denetim firması büyüklüğünün rolü ilk olarak DeAngelo (1981) tarafından ortaya atılmıştır. Denetimi

gerçekleştiren firmanın büyüklüğü genellikle daha yüksek denetim kalitesi ile ilişkilendirilmektedir (DeFond, vd. 2014). Büyük denetim firmalarının müşteri sayısının çok olması, müşteri kaybetme kaygılarını yok etmektedir. Bu da denetim raporlarının içeriği konusunda yapılabilecek baskılara karşı küçük firmalara göre daha dirençli kılmaktadır. Büyük denetim firmaların etkin iç kontrol sistemleri, denetçi sayıları, denetçilerin akademik seviyeleri, kendilerine sağlanan eğitimler, denetim hizmetlerinde sahip oldukları kaynakların küçük firmalara kıyasla fazla olması ile buldukları denetim faaliyetlerinde piyasadaki ün ve itibarlarını arttırma istekleri bağımsız denetim kalitesine olumlu yansımaktadır (Oktay, 2013:53; Sawan ve Al Saqqa, 2013). Büyük firmalar tarafından denetlenme yatırımcılar için de yüksek kalite göstergesi olarak algılandığı piyasalarda yatırımcılar bu firmaların raporlarına cevap verebilmektedir (Kim vd., 2003).

2.3. Bağımsız Denetim Firması ve Bağımsız Denetçi Rotasyonu

Bağımsız denetim firmasının veya bağımsız denetçinin belirli aralıklarla değişmesi de denetim kalitesini etkilemekte olup konuya iki açıdan yaklaşılmaktadır. Denetçi firma veya denetçinin periyodik aralıklarla değişmesi gerektiğini savunan yazında, denetçi-müşteri firma ilişkisinin dönem bazında uzamasının, iki tarafın yakın ilişki geliştirmesi ve denetçinin yönetim lehine hareket etme olasılığından bahsedilmektedir (Tepalagul ve Lin, 2015: 108). Ayrıca gelişen ilişkiler, yönetim tarafından denetçinin görüşlerini etkilemeye yönelik açık veya gizli baskılar yaratarak denetçinin bağımsızlığını saf dışı bırakabilecektir (Yaşar, 2011: 68). Diğer görüş ise daha uzun denetçi görev süresinin daha yüksek denetim kalitesi gösterdiğini savunmaktadır. Burada temel gerekçe, bir denetçinin görev süresinin uzatılmasının denetçinin daha özel bir denetim deneyimi ve mesleki yeterlilik kazanmasına yardımcı olabileceği, belirli risklere ilişkin bilgi düzeyini artırabileceği ve böylece denetim kalitesinin iyileştirilebileceği yönündedir. Bununla birlikte değişimle gelecek parasal maliyet ve yeni denetçinin öğrenme maliyeti de müşteri firma için yük oluşturmaktadır (Li, Xu ve Zhang, 2013:7). Literatürde, denetçi değişikliğini etkileyen faktörler olarak; olumsuz denetim görüşü, yönetimdeki değişiklikler, denetim ücretleri, finansal sıkıntı, denetim firmasının türü, işletme büyüklüğü, işletme birleşmeleri gibi değişkenler kullanırken (Yaşar, 2011:82); denetçi firma veya sorumlu denetçi değişimleri şirket tarafından gönüllü veya zorunlu olarak yapılmaktadır. Türkiye’de zorunlu denetçi değişikliği ile ilgili en son yasal düzenleme Kamu Gözetim Kurumu tarafından belirlenmiştir. Buna göre 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 400/2 maddesince rotasyon süreleri “on yıl içinde aynı şirket için toplam yedi yıl denetçi olarak seçilen denetçi üç yıl geçmedikçe denetçi olarak yeniden seçilemez” şeklinde hükme bağlanmıştır (KGK,2018).

2.4. Firmada Ayrı Bir İç Denetim Birinin Varlığı

İç denetim fonksiyonu, finansal raporlamanın ilk basamağı olarak görülebilir (Edwin, 2011:5). Şirket bünyelerinde önemli bir yeri olan iç denetim fonksiyonu, bağımsız denetçilerin finansal tabloların hazırlanması kapsamında güvenebileceği ve mesleki katkı alabileceği bölümlerdir (Felix, vd., 2001:1). Güçlü bir iç denetim sistemi oluşturularak etkin biçimde işlemesi sağlanan bir iç kontrol sistemi, işletmelerin kazanç kalitesinde artış sağlamasında yardımcı olarak (Heidarpoor ve Shahrivar, 2015), finansal tablolardaki hilelerin önlenmesinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımsız

denetçiler, iç denetçilerin çalışmaları vasıtasıyla işletmenin finansal olmayan yönü ve bunların finansal tabloya muhtemel yansımaları hakkında da görüş sahibi olabilmektedirler. Ayrıca özellikle büyük çaplı işletmelerde denetim hizmeti süresince işletmelerin tümünü inceleme imkanı bulunmamaktadır. İç denetimin bir faydası da, kendi içerisinde yapılan analizlerden yararlanılması sayesinde toplam denetim süresi kısaltması, böylece bağımsız denetim maliyetlerinde azalmayı sağlamasıdır. Tüm bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde bağımsız denetçilerin, müşteri firmanın iç denetçilerinin çalışmalarından faydalandığı takdirde daha nitelikli bir bağımsız denetim hizmeti ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır (Yaşar, 2011: 30, Fidan, 2010:31; Oktay, 2013:60).

Bağımsız denetim kalitesini temsil eden diğer faktörler bağımsız denetim firmasının kurumsal ve denetçinin kişisel özellikleri sayılabilir. Bunlardan firma özelliklerine ait kriterler, denetim firmasının etkin bir kalite kontrol sistemine sahip olması, başka herhangi bir sektörde başka bir faaliyetle ilgilenmemesi, etkin bir işe alım programı uygulaması, terfi politika ve prosedürleri, teknoloji kullanımı, denetçilerine verdiği hassasiyet ve eğitim programları gibi denetimin kalitesini arttırmaya yönelik uygulamaları ne seviyede kullandığı önem arz etmektedir. Bağımsız denetçinin mesleki bilgisi, deneyimi, çalışmalarındaki özen ve titizliği, yeterliliği gibi konular da denetim raporunun niteliğini yükselterek kalitesini arttırmaktadır (Oktay, 2013: 61-64).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde yalnızca uygulamalı incelenmiştir. Konu ile ilgili olan incelemenin yanı sıra bağımsız denetim kalitesi göstergelerinin farklı konular üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmalara da kısaca yer verilmiştir.

Krishnan (2002), 1989-1998 yılları arası havuzlanmış veri kullanarak, mali yıl bitiminden sonraki üç aylık hisse senedi fiyatları şeklinde oluşturduğu bağımlı değişkeni nakit akışı, tahakkuklar, denetim firması büyüklüğü ve bunların etkileşimleri biçiminde oluşturduğu kukla değişkenler ile açıklamaya çalışmıştır. Denetim firması büyüklüğünün getiriler üzerindeki etkisi genel olarak anlamlı değildir. Bununla birlikte bir ve iki yıl sonraki nakit akışları büyük firmalar tarafından denetlenmeden pozitif yönde etkilenmektedir.

Aygören ve Uyar (2007) BİST'te işlem gören 101 şirketin 2004-2005 bağımsız denetim raporlarında açıklanan denetim görüşlerinin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma genel olarak denetim görüşlerinin yatırımcılara bilgi değeri sunduğunu göstermektedir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, 2005 yılında denetim raporlarının açıklanma tarihinden 10 gün öncesinde ve 3, 4, 7 ve 8 gün sonrasında, buna karşın 2006 yılında raporların açıklanma tarihinin 1 gün öncesinde istatistiksel olarak anlamlı anormal getirilerin elde edildiği tespit edilmiştir. Şartlı denetim görüşü için negatif ve pozitif, olumlu görüş için yalnızca pozitif anormal getiriler söz konusu olmuştur. Ayrıca yatırımcılar şartlı denetim görüşlerine, olumlu görüşten daha hızlı tepki vermekte olup, tepkiler dönemler göre değişmektedir.

Chi vd. (2009) denetçi rotasyonunun, yatırımcının denetim kalitesi algısı üzerindeki etkisini Tayvan örneği için incelemiştir. Yatırımcı algısı olarak hisse senedi ile

yatırımcıya sunulan bilgilerle ilişkili olan kazanç tepki katsayısı (earnings response coefficient) kullanılmıştır. Sonuçlara göre denetçi rotasyonunun yatırımcının kalite algısı üzerinde etkisi bulunmamaktadır.

Chen, vd. (2011), denetim ücretlerinden tasarruf etmek amacıyla denetçi değişimine gittiklerini beyan eden şirketler üzerinde yaptıkları çalışmada denetçi değişiminin firma performansı üzerinde olası etkisini araştırmışlardır. Firma performansı hisse senedi getirisi ile kazanç performansı; denetçi değişimi ise 4 büyüklerden 4 büyüklere, 4 büyüklerden 4 büyük olmayanlara ve 4 büyük olmayanlardan 4 büyük olmayan denetim firmalarına geçiş biçiminde kukla değişkenler oluşturularak ölçülmüştür. Çalışmanın bulguları denetçi değişiminden sonra firma performansında artış olduğu göstermektedir. Şirketlerin anlaşmada oldukları denetçi firmaların büyüklüğünün değişmesinin ise firma performansı üzerinde etkisi anlamlı değildir.

Moradi, vd. (2011), 2005-2009 yılları için İran'da hisse senedi yatırımcılarının nitelikli denetim raporu görüşüne tepkisini hisse senedi getirileri aracılığıyla regresyon analizi kullanarak araştırmışlardır. Sonuçlar, denetim görüşlerinin hisse senedi getirisi üzerinde etkisinin olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, yatırımcılar tarafından denetim raporlarından elde edilen sonuçların değerlendirilmediği ve öneminin anlaşılmadığı şeklinde yorumlanmıştır.

Anvarkhatibi, vd. (2012), Tahran Borsası'nda 2002-2008 döneminde faaliyet gösteren şirketlerden oluşan örnekte, denetçi görüşünün hisse senedi getirisi üzerindeki etkisini istatistiksel yöntemlerle araştırmışlardır. Çalışmanın bulguları denetim görüşü tiplerinin hisse senedi yatırım kararlarında bilgi değeri içermediği yönündedir.

Al Ani ve Dhofar (2015), bağımsız denetçi kalitesi ve firma performansını konu ettikleri çalışmalarında Maskat borsasında endüstri, finans ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren 112 şirketin firma performansını aktif karlılığı (ROA), özsermaye karlılığı (ROE) ve hisse senetlerinin piyasa değeri olmak üzere üç başlıkta incelemiştir. Denetçi kalitesi ise, şirketin 4 büyük denetim firması tarafından denetlenip denetlenmemesi olarak kabul edilmiştir. MANOVA analizi sonuçlarına göre bağımsız denetim kalitesinin endüstri firmalarında ROE, hizmet ve finans sektörü firmalarında ise hisse senedi değeri üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Wickramasingha ve Nanayakkara (2015) çalışmasında Sri Lanka'da denetim görüşlerinin yatırımcıların karar alma sürecine etkisi incelenmiştir. İmalat sektöründe faaliyet gösteren 31 şirketin 2008-2013 dönemi verileri ANOVA testiyle analiz edilmiştir. Bağımlı değişken olarak sermaye kazancı getirisi, bağımsız değişken olarak denetim görüşü kullanılmıştır. Çalışmanın sonucu, denetim görüşünün hisse senedi getirileri üzerinde etkili olmadığını göstermektedir.

Kara (2015) tarafından denetim görüşlerinin hisse senedi anormal getirileri üzerindeki etkisinin ölçülmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmada BIST'te 2009-2014 arasında işlem görmüş, finans sektörü dışında kalan 88 şirkete ait verilere regresyon analizi uygulanmıştır. İncelenen yıllarda denetim görüşünün ilanı ile hisse senedi getirisi arasında pozitif bir ilişkinin olduğu, olay öncesi ve sonrasında endeks kapsamındaki

şirketlerin hisse senetlerinden anormal getirilerin elde edilebileceği tespit edilmiştir. Denetim raporunun açıklandığı tarihten 5 ve 4 gün önce, ilan tarihinde ve 1 ve 4 gün sonrasında olumlu rapor belirtilen şirket hisse senedi anormal getirilerinde yükselme, şartlı görüş ve görüş bildirmekten kaçınılan şirket hisse senedi getirilerinde ise düşüş gözlenmektedir.

Carey ve Simnett (2006), ortak rotasyon ve denetim firması rotasyonunun gönüllü olarak gerçekleştirildiği 1995 yılında Avustralya şirketlerinden bir örnek incelemiştir. Çalışmada lojistik ve doğrusal regresyon analizi yöntemleri kullanılmıştır. Daha düşük denetim kalitesine yol açan daha uzun görev sürelerini destekler biçimde, müşterilerinin, denetçinin görev süresi yedi yılı aştığında kazanç ölçütlerini karşılama olasılıklarının daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bununla birlikte, mutlak anormal tahakkukların denetçi görev süresiyle ilişkili olduğuna dair yeterli kanıt bulunamamıştır. Anormal tahakkuklar üzerinde firma büyüklüğü ve denetim görüşünün de etkisi anlamlı değildir.

Chang, Dasgupta ve Hilary (2008) denetçi kalitesinin müşteri firmaların finansman kararlarında etkisi olup olmadığını probit model ve regresyon analizi ile incelemiştir. Sonuçlara göre sermaye piyasasında hisse senetleri diğerlerine göre değerli olan şirketlerin 6 büyük denetçi firmayı tercih etme eğilimleri daha yüksektir. Hisse senedi volatilitesi ile ise denetçi firma tercihi arasında ilişki bulunmamaktadır. Hisse senedi ihraç miktarı ile büyük firmalar tarafından denetlenme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur. Piyasa koşulları uygunken daha fazla pay ihraç etme eğilimi, büyük denetçileri olan şirketler için daha düşüktür. Büyük denetçi firmalarla çalışan şirketlerin borç yapısı piyasa koşullarından daha az etkilenmektedir.

Chen, vd. (2011), Çin ekonomisinde kamuya ait ve özel olmak üzere şirketlerin bağımsız denetim kalitesinin kar yönetimi ve özsermaye maliyeti üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada 2001-2004 yılları için panel veri analizi yöntemine başvurmuşlardır. Her iki şirket türünde de kaliteli denetçilerle çalışılmasına rağmen, kamuya ait girişimlere kıyasla özel şirketlerde kar yönetimi üzerinde daha fazla indirgeme tespit edilmiştir.

Yaşar (2011), bağımsız denetim kalitesinin kar yönetimi üzerindeki etkisini ele almıştır. 2003-2007 yılları arası BIST'e kote 209 şirkete ait ihtiyari tahakkuklar hesaplanarak kar yönetimi değişkeni oluşturulmuştur. Bağımsız denetim kalitesi ise denetim firmasının büyüklüğü olarak değerlendirilmiştir. Başka deyişle 4 büyük firma tarafından denetlenme, bağımsız denetimin kaliteli olması anlamına gelmiştir. Tek değişkenli parametrik ve non-parametrik testler ile çoklu doğrusal regresyon analizleri sonuçlarına göre bağımsız denetim kalitesinin kar yönetimi üzerinde etkisi anlamlı bulunmamıştır.

Terzi, vd., (2014), bağımsız denetim kalitesini etkileyen faktörleri kurumsal yönetim uygulamalarının niteliği bağlamında değerlendirmişlerdir. Amaç doğrultusunda BIST 100 endeksine dahil olan şirketlerin 2012 yılı verileri, lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Bağımlı değişken, 4 büyük denetim firması tarafından denetlenme durumuna bağlı olarak ikili yanıt değişkeni biçiminde oluşturulmuştur. Yönetim kurulundaki bağımsız üyeler, icrada görevli olmayan yönetim kurulu üyeleri, kurumsal yatırımcılar ve icrada görevli olmayan yönetim kurulu üyelerinin şirket sermayesindeki payı ile denetim kalitesi arasında istatistiksel açıdan ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın CEO ikililiği,

yönetici sahipliği ve denetim komitesinin yapısı ile denetim kalitesi arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır.

Kwon, vd., (2014) bağımsız denetim kalitesini anormal ihtiyari tahakkuklar biçiminde değerlendirmişlerdir. Çalışma zorunlu rotasyon politikasının getirilmesinden önce (2000-2005) ve sonrasında (2006-2009) olmak üzere Güney Kore kamu şirketleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Anormal ihtiyari tahakkuklar denetim kalitesini temsil etmek üzere ortaya çıkan sonuçlar, denetim firmasının görev süresinin uzun olması ve denetim firmasının zorunlu veya gönüllü olarak değiştirilmesine göre farklılaşmadığını kanıtlamaktadır. Ayrıca büyük firmalar tarafından denetlenmenin de denetim kalitesi üzerinde etkisi bulunmamaktadır.

Cengiz, vd. (2017), 2010-2014 yılları arasında BIST imalat sektöründe faaliyet göstermiş olan 90 şirketin verilerini kullanarak bağımsız denetim kalitesinin firmaların finansal performansları üzerindeki etkisini incelemiştir. Finansal performans göstergeleri olarak Tobin's Q, aktif karlılık ve özsermaye karlılığı oranlarının dikkate alındığı çalışmada bağımsız denetim kalitesi olarak ise bağımsız denetim görüşü ve denetim firmasının 4 büyük denetim firması arasında yer alıp almamasına göre değişkenler oluşturulmuştur. Sonuç olarak bağımsız denetim kalitesinin her üç finansal gösterge üzerinde de olumlu ve anlamlı etkisinin olduğu kanıtlanmıştır.

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ, VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada bağımsız denetim kalitesi değişkenlerini oluşturmak için Borsa İstanbul (BIST)'da işlem gören imalat sektörü şirketlerinin bağımsız denetim raporlarından elde edilen bilgiler kullanılmıştır. 181 şirket arasından tam verilerine ulaşılabilen ve uç değerler ayıklandıktan sonra incelemeye alınan firma sayısı 145 olmuştur. Denetim firmasının büyüklüğü ve denetim görüşü değişkenleri 2015 yılına aittir. Denetim firması rotasyonu ve denetçi rotasyonu değişkenleri ise bir önceki yıla ait sürekli (yıllık) bağımsız denetim raporlarından elde edilmiştir. İncelenen şirketlerin ayrı bir iç denetim biriminin varlığı bilgisi 2015 yılı faaliyet raporlarından elde edilmiştir. Şirketlerin hisse senedi getirileri ise 2015 yılı 31 Aralık kapanış fiyatları ile 2016 yılı 31 Mart kapanış fiyatları arasındaki değişim oranı şeklinde ölçülmüştür. Böylece her şirketin raporlarının farklı zamanda yayınlanması ile oluşacak zamanlama karmaşıklığının önüne geçilmesi ve ortak bir getiri tarihi elde edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın tek yılı kapsamındaki amaç ise firmaların yıllara göre değişen özelliklerinin hisse senedi fiyatlarına yansımalarının minimum düzeye indirilmesi, bağımsız denetim göstergelerinin etkisini en üst düzeyde gösterilmek istenmesidir.

Bağımsız denetim kalitesinin hisse senedi fiyatına etkilerinin belirlenmesi amacıyla öncelikle değişkenler arasında korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizi sırasında, ikili değişkenlerin sürekli değişkenler ile korelasyonun araştırılmasında kullanımı uygun olan nokta çift serili korelasyon katsayısından faydalanılmıştır. Daha sonra bağımlı değişkenlere çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Çalışmamızın regresyon modeli denklem 1'de verilmiştir:

$$HG = \beta_0 + \beta_1 DENG + \beta_2 FİR B + \beta_3 FROT + \beta_4 DROT + \beta_5 İÇDEN + \varepsilon_i \quad (1)$$

Burada;

HG: Hisse senedi getirisi: $\frac{\text{Önceki dönem kapanış fiyatı} - \text{Sonraki dönem kapanış fiyatı}}{\text{Önceki dönem kapanış fiyatı}}$

DENG: Denetim görüşü. Denetim raporunda yer alan görüş olumlu ise 1, şartlı, olumsuz veya görüş bildirmekten kaçınma ise 0 değeri alan kukla değişken.

FİR B: Denetim firmasının büyüklüğü. Denetim firması Türkiye’de faaliyet gösteren 4 büyük denetim firmasından biri ise 1, değilse 0 değeri alan kukla değişken.

FROT: Denetim firması rotasyonu. Denetçi firma 2015 yılında değiştiyse 1, değişmediyse 0 değeri alan kukla değişken.

DROT: Denetçi rotasyonu. Sorumlu denetçi 2015 yılında değiştiyse 1, değişmediyse 0 değeri alan kukla değişken.

İÇDEN: Firmada ayrı bir iç denetim biriminin varlığı. Firma içerisinde ayrı bir iç denetim birimi/bölümü varsa 1, yoksa 0 değeri alan kukla değişken.

5. VERİLERİN ANALİZİ

Analizlerde sırasıyla, araştırma modelinde yer alan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ile değişkenler arasındaki ilişkiyi test eden korelasyon analizi yapılmıştır. Devamında regresyon analizi ile araştırma modeli test edilmiştir.

5.1. Bulgular

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler

DEĞİŞKENLER	Frekans	%	DEĞİŞKENLER	Frekans	%
Denetim Görüşü			Denetim Firması Büyüklüğü		
Olumlu	123	84,8	4 Büyük	74	51,0
Diğer	22	15,2	4 Büyük Değil	71	49,0
Toplam	145	100	Toplam	145	100
Denetim Firması Rotasyonu			Denetçi Rotasyonu		
Firma değişti	21	14,5	Denetçi değişti	49	33,8
Firma aynı	124	85,5	Denetçi aynı	96	66,2
Toplam	145	100	Toplam	145	100
Ayrı Bir İç Denetim Birimi					
Var	46	31,7			
Yok	99	68,3			

n=145 için

Tablo 1 incelendiğinde veri setindeki işletmelerin yüzde 84,8’i bağımsız denetim sonucunda olumlu görüş almıştır. Olumlu görüş dışında kalanlar ise yüzde 15,2 oranındadır. Bağımsız denetimi 4 büyük denetim firmasına yaptıran işletmeler ve

yaptırmayan işletme sayısının neredeyse yarı yarıya olduğu görülmektedir. İşletmelerin bağımsız denetimleri sırasında bir önceki yılki denetim firması rotasyonunda bulunan işletmeler yüzde 21'lik dilimi oluşturmaktadır. Denetçi rotasyonunda bulunan işletmeler ise yüzde 33,8 oranındadır. İşletmelerin yüzde 31,7'sinde ayrı bir iç denetim birimi bulunmakta iken, yüzde 68,3'ünde bulunmamaktadır.

5.2. Korelasyon Analizi

Araştırma modelinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü ve derecesini belirlemek için yapılan korelasyon analizinin sonuçları da Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Korelasyon Katsayıları

DEĞİŞKENLER	HG ^a	DENG ^b	FİRBC	FROT ^d	DROT ^e	İCDEN ^f
Hisse Senedi Getirisi	1.0000					
Denetim Görüşü	0.1317	1.0000				
Denetim Firmasının Büyüklüğü	0.0678	0.1066	1.0000			
Denetim Firması Rotasyonu	0.1085	-0.0444	-0.1678**	1.0000		
Denetçi Rotasyonu	0.2271*	0.0176	0.0002	0.5345*	1.0000	
Ayrı İç Denetim Biriminin Varlığı	0.2028*	0.1230	0.2216*	-0.0278	0.0455	1.0000

n=145; Korelasyon değerleri *0,01 ve **0,05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
^a Hisse Senedi Getirisini, ^b Denetim Görüşünü, ^c Denetim Firmasının Büyüklüğünü, ^d Denetim Firması Rotasyonunu ^e Denetçi Rotasyonunu ve ^f Ayrı İç Denetim Biriminin Varlığını ifade etmektedir.

Tablo 2'deki korelasyon katsayıları incelendiğinde denetim görüşü, denetim firması büyüklüğü ve denetim firması rotasyonu değişkenleri ile hisse senedi getiri arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Denetçi rotasyonu ile hisse senedi getirisi ($r:0,2271$; $p<0,01$) ve müşteri işletmede ayrı bir iç denetim biriminin bulunması ile hisse senedi getirisi ($r:0,2028$; $p<0,01$) arasındaki ilişkilerin anlamlı ve pozitif yönlü olduğu tespit edilmiştir.

5.3. Hipotez Testleri

Denetim görüşünün, denetim firmasının büyüklüğünün, denetim firması rotasyonunun, denetçi rotasyonunun ve ayrı bir iç denetim biriminin varlığının hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen çoklu regresyon analizinin sonuçlarını yorumlamadan önce, modelin klasik doğrusal regresyon varsayımlarına uyduğunun kanıtlanması gerekmektedir. Modelin geçerliliği ise çoklukla hata terimleri ile ilgili varsayımların geçerliliğine bağlı olmaktadır. Tablo 3'te regresyon modeline ait tanısal test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3: Regresyon Modeline Ait Tanısal Test Sonuçları

Otokorelasyon	LM(1) testi olasılık değeri=0.5929	
	LM(2) testi olasılık değeri=0.8044	
Sabit varyans	White(5) testi olasılık değeri (çarpım terimsiz)	
Sıfır ortalama	$\bar{u}_i = -0,008$	
Normal dağılım	JB istatistik ($0.5 > p > 0.1$)= 4.9003	JB olasılık değeri=0.08
Çoklu bağıntı	Değişken	VIF değeri
	DENG	6.750618
	FİRBC	2.149570
	FROT	1.708228
	DROT	2.147404
	İCDEN	1.560157

Tablo 3'te ilk olarak belirli bir gözleme ait hata terimi ile başka bir gözleme ait hata terimi arasında ilişki olmamasını ifade eden otokorelasyon olmaması varsayımı sınanmış ve 2. dereceye kadar otokorelasyonun olmadığı görülmüştür. Tablo 3'te hata terimlerinin sabit varyansa sahip olması varsayımının da geçerli olduğu görülmektedir. Hata terimlerinin ortalaması sıfıra oldukça yakındır. Hata terimleri normal dağılmaktadır. Değişkenler arasında VIF değeri 10'dan küçük hesaplanmıştır. Bu durumda değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıntı problemi olmadığı belirlenmiştir. Tanısal test sonuçları regresyon modelinin geçerliliğini kanıtlamaktadır.

Tablo 4: Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Hisse Senedi Getirisi		
		Katsayı	t statistic	Olasılık
Denetim Görüşü (DENG)		0,03614	1,284849	0,2010
Denetim Firmasının Büyüklüğü (FİRB)		0,00464	0,222334	0,8244
Denetim Firması Rotasyonu (FROT)		0,00252	0,073692	0,9414
Denetçi Rotasyonu (DROT)		0,05592	2,224355	0,0277*
Ayrı İç Denetim Biriminin Varlığı (İÇDEN)		0,04696	2,123284	0,0355*
Sabit		-0,03571	1,287065	0,2002
Model İstatistikleri				
Gözlem sayısı: 145		R ² : 0,1008	F(olasılık): 0,011	
*p<0,05 anlamlılık düzeyine göre anlamlı olan parametreleri göstermektedir. t istatistikleri mutlak değerlidir.				

Tablo 4'te yer alan regresyon analizi sonuçlarına göre, istatistiksel olarak anlamlı ($F=0,011$; $p<0,05$) olan araştırma modelinin açıklama gücü %10,08 ($R^2=0,1008$)'dir.

Sonuçlar incelendiğinde denetim görüşünün, hisse senedi getirileri üzerinde anlamlı etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Bu bulgu, denetim görüşlerinin hisse senedi fiyatına etki etmediğini ispatlayan Alakari (2016), Wickramasingha ve Nanayakkara (2015), Anvarkhatibi, vd.(2012), Moradi vd. (2011) çalışmaları ile uyumludur. Benzer biçimde denetim firmasının büyüklüğünün de hisse senedi getirisi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur. Krishnan (2002)'in bulgusu ile uyumlu olan bu bulgu ayrıca denetim firmasının sektörel büyüklüğü ile kazanç yönetimi arasındaki anlamlı bir ilişkinin varlığının tespit edilmediği Lim ve Tan (2007) ve denetçi firma büyüklüğünün denetim kalitesini etkilemediği Kwon, Lim ve Simnett (2014)'in çalışmalarının bulguları ile de benzerlik göstermektedir. Bağımsız denetim kuruluşlarının gözetiminin etkin biçimde yapılmadığı, denetçilere yönelik ceza mekanizmasının sağlıklı işlemediği, bağımsız denetim firmalarına yönelik yaptırımların caydırıcı olmadığı bir denetim ortamında yatırımcıların, şirketlerin büyük firmalar tarafından denetlenip denetlenmemesini önemsememesi olası bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır (Yaşar, 2011:4). Denetim firması rotasyonu da hisse senedi getirileri üzerinde etken rol oynamamaktadır. Bu sonuç, pozitif yönlü ilişkinin tespit edildiği Chen vd. (2011) çalışması ile örtüşmemektedir. Bu sonuç esasında denetim firmasının büyüklüğünün getiriler üzerinde etkili olmaması bulgusu ile tutarlı bir sonuç sergilemektedir. Başka deyişle yatırımcılar denetçi firma ile ilgili bağımsız denetim özelliklerine tepki vermemektedir. Bununla birlikte sorumlu denetçinin değişmesi, hisse senedi getirileri üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Bu durum, incelenen örnek için denetçinin uzun süre

görevde kalmasının denetim kalitesini azalttığı görüşünün geçerli olduğunu (Carey ve Simnett, 2006) kanıtlamaktadır. Şirket içi ayrı bir iç denetim biriminin varlığının da hisse senedi getirileri üzerinde pozitif yönlü etkisi istatistiksel anlamlıdır. Bu durum, iç denetim birimi bulunduran işletmelerin genelinin yatırımcılar tarafından gerçeğe uygun finansal tablolar açıkladığı, muhasebe sistemine ilişkin işlemlerde tutarlı ve yeterli bilgiler bulunması (Küçükkocaoğlu ve Küçüksözen, 2005:169) olarak algılandığı şeklinde değerlendirilebilir. Regresyon sonuçlarını özetlemek gerekirse hisse senedi getirileri üzerinde sorumlu denetçi rotasyonu ve iç denetim biriminin varlığının etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

6. SONUÇ

Yatırımcılar, yöneticiler, devlet, borç verenler ve düzenleyici kuruluşlar gibi finansal tablo kullanıcıları için tabloların doğruluklarından emin olabilmek oldukça önemlidir. Bu farklı taraflar, karar alma aşamasında yararlanacakları finansal tabloların mevcut durumu olabildiğince şeffaf yansıttığı varsayımı altında bağımsız denetim kalitesinin yüksek olmasını beklemektedirler. Bağımsız denetim raporlarından elde edilecek bilgiler, işletmenin gelecekteki nakit akışlarının büyüklüğünü ve/veya nakit akışlarının riskini tahmini içermesi ve işletmenin durumu ve sürdürülebilirliği hakkında önemli ipuçları içermesi sebebiyle özellikle hisse senedi yatırımcıları için oldukça geçerli nitelikte bilgilerdir. Bağımsız denetim kalitesi bileşenleri genel olarak denetim firması ve sorumlu denetçi özellikleri bağlamında ele alınmış olup; işletmelerin finansal tablolarından veya sektörel özelliklerinden elde edilen bilgilerin de çalışmalara açıklayıcı olarak ilave edildiği görülmektedir. Bu çalışma 2015-2016 yılı için imalat firmalarında bağımsız denetim kalitesinin hisse senedi getirilerine etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bağımsız denetim göstergesi olarak literatürü takiben denetim görüşü, denetçi firma büyüklüğü, firma rotasyonu, denetçi rotasyonu ve bağımsız denetim kalitesine katkısı olduğu bilinen iç denetim biriminin varlığı ölçülerek analize dahil edilmiştir.

Ampirik sonuçlar, incelenen dönemde imalat firmaları hisse senetlerine yatırım yapan yatırımcıların, denetim görüşlerini bilgi verici olarak görmedikleri yönündedir. Olumlu görüşlerin genel olarak hisse senedi getirisini arttırması beklenmektedir. Olumlu görüş haricinde kalan görüş türleri ise bazı sermaye piyasalarında yatırımcılar tarafından dönemsel veya belli başlı durumlarda gerçekleşen nadir olaylar olarak görülebilmektedir. Büyük denetim firmalarının sahip oldukları avantajların denetimin kaliteli olduğu algısını yaratması durumunun da bu çalışmada geçerli değildir. Bağımsız denetim kuruluşlarının gözetiminin etkin biçimde yapılmadığı, denetçilere yönelik ceza mekanizmasının sağlıklı işlemediği, bağımsız denetim firmalarına yönelik yaptırımların caydırıcı olmadığı bir denetim ortamında yatırımcıların, şirketlerin büyük firmalar tarafından denetlenip denetlenmemesini önemsememesi olası bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır (Yaşar, 2011:4).

Şirketler gönüllü veya yasalara uyum çerçevesinde mecburi olarak denetim firması veya denetçi değişimine gitmektedirler. Esasında, denetçinin değişmesi ile denetçi firmanın değişmesi birbirinde büyük ölçüde farklı olaylardır. Denetçinin değişmesi finansal tabloların değerlendirilmesinde yeni bir bakış açısı yaratarak denetim kalitesini arttırmaktadır. Firmanın değişmesi ise bu yeni bakış açısının yanında büyük maliyetleri

beraberinde getirdiğinden firmalar tarafından mecbur olunmadıkça uygulanmamaktadır. Bu çalışmada işletmelerin denetim firmalarını değiştirmelerin hisse getirilerini etkilediğine dair bir kanıt bulunmamıştır. Bununla birlikte sorumlu denetçinin değişimi getiriler üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etki yaratmaktadır. Bu durum, incelenen örnek için, denetçinin uzun süre görevde kalmasının yatırımcı açısından denetim kalitesini azalttığı görüşünün geçerli olduğunu kanıtlamaktadır. Öte yandan iyi ve etkin bir dış denetimin sağlanması için, dış denetim ile iç denetim arasında iyi bir bağ kurulması gerekmektedir. İç denetim ile dış denetimin koordinasyon içinde çalışması, bağımsız denetimin performansının arttırarak kalitesini yükseltecektir. Bu görüşü destekler biçimde müşteri şirketlerde iç denetim biriminin bulunmasının, bağımsız denetim kalitesi algısı, dolayısıyla getiriler üzerinde pozitif etkisi mevcuttur. Yatırımcı için işletmede bir iç denetim biriminin gerçeğe uygun finansal tabloların gerçeğe uygun ve yeterli olduğu anlamına gelmektedir.

Bağımsız denetim raporlarının içerdiği tüm bilgilerin yatırımcı tarafından kullanılarak karar alma sürecinde daha anlamlı biçimde değerlendirilmesi için güçlü bir sermaye piyasası ve etkin bir bağımsız denetim mekanizmasının varlığı zorunludur. Yatırımcının bağımsız denetim sonuçlarına güven duyması; bağımsız denetim firmalarının da etkin biçimde denetlendiği, karşılaşılan sorunlar karşısında caydırıcı ceza önlemlerin mevcut olduğu bir denetim ortamının yaratılmasına bağlıdır. Ayrıca yurtdışında büyük önem verilen firma ve denetçi rotasyonu hakkında yatırımcı bilgilendirilerek konu hakkında fikir sahibi olması sağlanmalıdır. Böylece bağımsız denetim hisse senedi yatırım sürecinde finansal tabloları kullanan küçük yatırımcılar için dahi daha önemli bir konum kazanacaktır. Bu durumun işletmelere yansması, bağımsız denetim kalitesine verecekleri önemin artması olarak gerçekleşecektir.

KAYNAKÇA

Al Ani, M.K. ve Dhofar, Z.M. (2015). Audit Quality Firm Performance Quality: Omani Experience. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*. 74:13-23.

Alakari, S. (2016). The Effect of Qualified Auditors' Opinions on Share Prices: Evidence from Tunis. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=2846391>. Erişim tarihi: 26.03.2018.

Altındal, A. (2010). Bağımsız Denetim Kalitesini Etkileyen Etmenlerden Bağımsız Denetçi Özelliklerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. Y.Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

Anvarkhatibi, S., Safashur, M. ve Mohammadi, J. (2012). The Effect of Auditors Opinions on Shares Prices and Returns in Tehran Stock Exchange. *Research Journal of Management Sciences*. 1(1):23-27.

Aygören, H. ve Uyar, S. (2007). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) Denetim Görüşlerinin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi. *İMKB Dergisi*. 9(36):33-51.

Ayyıldız, S.Ü., Günlük, M. ve Erbey, S. (2006). “Muhasebe Öğretim Elemanlarının Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 32: 85-97.

Carey, P. ve Simnett, R. (2006). Audit Partner Tenure and Audit Quality. *The Accounting Review*. 81(3):653:676.

Cengiz, S., Dinç, Y. ve Güngör, S. (2017). Bağımsız Denetim Kalitesinin Finansal Performans Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Borsa İstanbul’da Bir Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(19):171-197.

Chang, X., Dasgupta, S. ve Hilary, G. (2008). The Effect of Auditor Quality on Financing Decisions. *The Accounting Review*. 84(4):1085-1117.

Chen, H., Chen, J.Z., Lobo, G.L. ve Wang, Y. (2011). Effects of Audit Quality on Earnings Management and Cost of Equity Capital: Evidence from China. *Contemporary Accounting Research*. 28(3):892-925.

Chi, W., H. Huang, Y. Liao, ve H. Xie. (2009). Mandatory audit partner rotation, audit quality, and market perception: Evidence from Taiwan. *Contemporary Accounting Research*. 26 (2): 359–391.

Çıtak, N. (2009). Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama mıdır?. *Mali Çözüm Dergisi*. 91:81-109.

De Angelo, L.E. (1981). Auditor Size and Audit Quality, *Journal of Accounting&Economics*. 3(3):183-199.

DeFond, M., Erkens, D.H. ve Jieying Z. (2014). Do Client Characteristics Really Drive Big N Quality Differentiation?. Working Paper. University of Southern California.

Dursun, A. (2005). Finansal Tabloların Denetiminde Alternatif Bir Yaklaşım: Finansal Tabloların Sigorta Ettirilmesi Modeli. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2):421-428.

Edwin, N.M. (2011). The Relationship Between Internal Audit Independence and Corporate Governance Among Commercial Banks in Kenya. Research Project. University Of Nairobi, November.

Felix, W.L., Gramling, A.A. ve Maletta, M.J. (2001). The contribution of Internal Audit Fees and Factors Influencing this Contribution. *Jornal of Accounting Research*. 39(3):1-27.

Fidan, F. (2010). Hisse Senetleri IMKB’de İşlem Gören Şirketlerin Bağımsız Denetimi ve Uygulamalı Bir Örnek. Y. Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi: İstanbul.

Heidarpoor, F. ve Shahrivar, F.S. (2015). Unsystematic Risk and Internal Control Quality Impact on the Earning Quality by Using Volatility Profits Index in Tehran Stock Exchange. *Indian Journal of Science and Technology*. 8(11):1-6.

Kara, S. (2015). Denetim Görüşlerinin Hisse Senedi Anormal Getirileri Üzerine Etkisinin 2009-2014 Yılları Bazında Ölçülmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 8(2):137-152.

Kim, J.B., Chung, R., and Firth, M., 2003. Auditor Conservatism, Asymmetric Monitoring, and Earnings Management. *Contemporary Accounting Research* 30(2): 323-359.

Krishnan, G.V. (2002). Audit Quality and The Pricing Of Discretionary Accruals. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 22()1:109-126.

Küçük, E. ve Uzay, Ş. (2009). Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 32:239-258.

Küçükkocaoğlu, G. ve Küçüksözen, C. (2005). Gerçeğe Aykırı Finansal Tabloların Ortaya Çıkarılması: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 28 (Ekim):160-171.

Kwon, S.Y., Lim, Y. and Simnett, R. (2014). The Effect of Mandatory Audit Firm Rotation on Audit Quality and Audit Fees: Empirical Evidence from the Korean Audit Market. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Forthcoming. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=1764343>

Li, X., Zu, H. ve Zhang, M. (2013). Mandatory Audit Partner Rotation and Audit Quality: Effect of Personal Relationships between Audit Partners. Renmin University. Working Paper. Erişim adresi: http://mitsloan.mit.edu/events/2013-asia-conference-in-accounting/pdf/Mandatory_Audit_Partner_Rotation.pdf Erişim tarihi:18.05.2018.

Lim, C.,Y., ve Tan, H.T. (2007). Non-audit service fees and audit quality: The impact of auditor specialization. *Journal of Accounting Research*, 46:199-246.

Moradi, M., Salehi, M., Rigi, M. ve Moenizade, M. (2011). The Effect of Qualified Audit Report On Share Prices and Returns: Evidence From Iran. *African Journal of Business Management*. 5(8):3354-3360.

Oktay, S. (2013). Bağımsız Denetim Etkinliğinin Arttırılmasında, Denetim Hizmetinde Kalite ve Kalite Kontrol: ABD Düzenlemeleri. *Maliye Finans Yazıları Sayı:100:42-94*.

Özer, G., Günlük, M. Ve Okutan, K. (2018). İç Ve Bağımsız Denetçiler Arasındaki İlişkilerin, Üst Yönetim Desteğinin Ve İç Denetimin Bağımsızlığının İç Denetimin Etkinliği Üzerindeki Etkileri, 15. Uluslararası Muhasebe Konferansı MODAVICA 2018, Muhasebe Öğretim Üyeleri Bilim ve Dayanışma Vakfı, 13-15 Eylül 2018, Nevşehir, Türkiye.

Prawith, D.F, Smith, J.L. ve Wood, D. (2008). Internal Audit Quality and Earnings Management. *The Accounting Review*. Erişim adresi: file:///C:/Users/HP/Downloads/SSRN-id916081.pdf Erişim tarihi: 26.08.2018.

Salehi, M. (2008). Evolution of Accounting and Auditors in Iran. *Journal of Audit Practice*. 5 (4):57-74.

Sawan, N. ve Alsaqqa, I. (2013). Audit firm size and quality: does audit firm size influence audit quality in the Libyan oil Industry? *African Journal of Business Management*. 7(3):213-226.

Süer, Z. (2004). Muhasebe Mesleğinde Enron Vakası ve Getirdikleri. *İSMMMO Yayınları*. İstanbul. 130.

Tepalagul, N. ve Lin, L. (2015). Auditor Independence and Audit Quality: A Literature Review. *Journal of Accounting, Auditing&Finance*. 30(1):101-120.

Terzi, S., Şen, İ.K. ve Solak, B. (2014). Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Denetim Kalitesine Etkisi: Borsa İstanbul'da Ampirik Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 10(23):191-206.

Türel, A., Türel, A. ve Çiftçi, H.N. (2017). Ülkemizde Bağımsız Denetim: Son On Yıla Bakış, in book: *Seçmeler 2017* Publisher: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Editors: Göksel Yücel

Watts, R.L. ve Zimmerman, J.L. (1986). *Positive Accounting Theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Wickramasingha, S.R.M. ve Nanayakkara, K.G.M. (2015). The External Auditor's Opinions and The Stakeholders' Purposes: An Empirical Analysis in Sri Lanka. *Kelaniya Journal of Management*. 4(1):31-49.

Yaşar, A. (2011). Bağımsız Dış Denetim Kalitesinin Kar Yönetimi Üzerine Etkisi: İMKB'de Kayıtlı İşletmeler Üzerine Bir Uygulama. *Doktora Tezi*. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Adana.

Yurdakul, H. (2005). Bağımsız Denetimde Kalite Kontrol ve Türkiye'deki Uygulamaları. *Master Tezi*. Gazi Üniversitesi: Ankara.

“T.C. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Kurul Kararı” Erişim adresi: <http://kgk.gov.tr/ContentAssingmentDetail/302/Rotasyon-Uygulamas%C4%B1-Hakk%C4%B1nda-Kurul-Karar%C4%B1> Erişim tarihi: 03.08.2018.

TFRS 9 FİNANSAL ARAÇLAR STANDARDINA GÖRE BEKLENEN KREDİ ZARARININ ÖLÇÜMÜNDE KREDİ TEMERRÜT SWAPLARININ KULLANIMI*

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Maşuk FİDAN**

ÖZ

19.01.2017 tarihinde, Kamu Gözetim Kurumu (KGK), TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standardının yerine TFRS 9 Finansal Araçlar standardının tamamlanmış ve son versiyonunu yayınlamıştır. TFRS 9 Finansal Araçlar standardı, finansal araçların sınıflanmasında ve değer düşüklüğünde yenilikler getirmiştir. Bu yeniliklerden bir tanesi de değer düşüklüğü konusunda getirilen “*beklenen kredi zararı*” modelidir.

TFRS 9 Finansal Araçlar standardına göre işletmeler, beklenen kredi zararlarını hesaplamak için; genel yaklaşım, basitleştirilmiş yaklaşım ve satın alındığında veya oluşturulduğunda kredi-değer düşüklüğüne uğramış finansal varlık yaklaşımlarından birini kullanmaktadır.

Bu çalışmada, genel yaklaşım esas alınarak, ilk muhasebeleştirmeden dönem sonuna kadar geçen sürede finansal varlıklara ilişkin kredi riskinin önemli ölçüde artıp artmadığının kredi temerrüt swapları ile belirlenmesi ve bunun finansal varlıklara ilişkin beklenen kredi zararlarının hesaplanması, dönem sonunda ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesi konusu incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Finansal Varlıklar, Beklenen Kredi Zararı, Kredi Temerrüt Swapları.

JEL Kodları: M40, M41.

THE USE OF CREDIT DEFAULT SWAPS IN MEASURING EXPECTED CREDIT LOSSES UNDER TFRS 9 FINANCIAL INSTRUMENTS STANDARD

ABSTRACT

On 19.01.2017, the Public Oversight Authority published the final and completed version of TFRS 9 Financial Instruments standard that replaced TAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement. TFRS 9 Financial Instruments standard introduces innovations in the classification of financial instruments and in measurement. One of these innovations is the “*expected credit losses*” model of impairment.

TFRS 9 Financial Instruments standard requires from entities to calculate the expected credit losses to use on of the general approach, the simplified approach and purchased or originated credit-impaired financial assets approach.

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, Bankacılık Finans Bölümü, masuk.fidan@gmail.com

In this study, credit default swaps are used in assessing changes whether credit risk has increased significantly since initial recognition and how to calculate the expected credit losses in accordance with general approach and the accounting of credit losses at the end of period.

Keywords: Financial assets, Expected Credit Losses, Credit Default Swaps.

JEL Codes: M40, M41.

1. GİRİŞ

2008 yılında önce Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan ve daha sonra özellikle çok çeşitli yapılandırılmış finansal aracın alınıp satıldığı gelişmiş ülkelere sıçrayan finansal kriz ile birlikte, 2003 yılında Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) tarafından yayımlanan ve 01.01.2005 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş olan IAS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standardının noksanlıkları ve özellikle değer düşüklüğü modeline ilişkin zayıflıkları daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. IAS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standardının eksikliklerini, zayıflıklarını ve karmaşıklığını gidermek amacıyla IASB tarafından, IAS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standardının yerini alacak yeni bir standart için çalışma başlatılmıştır. Bu bağlamda IASB tarafından 2009, 2010 ve 2014 yıllarında IFRS 9 Finansal Araçlar standardının üç versiyonu yayınlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, 01.01.2018 tarihinde yürürlüğe giren IFRS 9 Finansal Araçlar Standardı ile getirilen beklenen kredi zararları modeline göre finansal varlıkların kredi riskinin ölçümünde ve beklenen kredi zararı tutarının hesaplanmasında kredi temerrüt swaplarının (CDS) kullanılabilmesinin tartışılmasıdır.

2. TFRS 9 FİNANSAL ARAÇLAR STANDARDINA GÖRE DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ

Bu bölümde, TFRS 9 Finansal Araçlar standardının değer düşüklüğüne ilişkin yaklaşımı, konumuzu ilgilendirdiği ölçüde, açıklanmıştır.

2.1. Genel Olarak Değer Düşüklüğü

IFRS 9 Finansal Araçlar standardının değer düşüklüğü konusunda getirdiği temel yenilik, IAS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standardının “gerçekleşen zarar” modeli yerine, “beklenen kredi zararı (expected credit loss -ECL)” modelini ikame etmesidir (EY, 2014, s. 7)

TFRS 9 Finansal Araçlar standardı, değer düşüklüğünü, finansal varlıkların kredi kalitesindeki bozulmaya, başka bir ifade ile kredi riskinin ilk muhasebeleştirilmesinden sonra yükselmesine bağlamıştır. Finansal varlığın kredi kalitesinde düşüş veya bozulma olduğunda, finansal varlıktan gelecekte beklenen nakit girişleri ile finansal varlığa ilişkin sözleşmedeki nakit girişleri arasında bir farklılık veya açıklık oluşacaktır (Fidan, 2018, s. 240). Bu farklılığın paranın zamana değeri dikkate alınarak hesaplanan tutar değer düşüklüğü veya kredi zararı (CL) olarak adlandırılmaktadır. Değer düşüklüğü “finansal varlıkların ilk muhasebeleştirmeden bu yana kredi riskinde meydana gelen artış sonucunda defter değerinde meydana gelen azalmadır” (Özerhan & Aslan, 2016, s. 582)

şeklinde de tanımlanabilir. Beklenen kredi zararları ise; “Kredi zararlarının, ilgili temerrüt risklerine göre ağırlıklandırılmış ağırlıklı ortalaması...” (TFRS 9, Paragraf: EK: A) olarak tanımlanmıştır.

ECL'nin beklenen kredi zararını, RDO'nun temerrüde düşme riskini ve CL'nin kredi zararını gösterdiği bir durumda; beklenen kredi zararı aşağıdaki şekilde formüle edilerek hesaplanabilir (Gebhardt, 2015, s. 12):

$$ECL = RDO * CL \quad (1)$$

Beklenen kredi zararının nasıl hesaplandığı aşağıdaki bölümlerde detaylı olarak açıklanmış ve örnekler üzerinde gösterilmiştir.

2.2. Değer Düşüklüğünde Kullanılan Yaklaşımlar

Finansal araçların çok sayıda çeşidi bulunduğu gibi, bunların kredi kalitesi ile finansal araçları portföyüne varlık olarak alan ve yöneten işletmelerin özellikleri de birbirinden çok farklıdır. Bu durumu dikkate alan TFRS 9 Finansal Araçlar standardı, işletmelerin, beklenen kredi zararlarını hesaplamak için aşağıda belirtilen yaklaşımlardan birini uygulamaları zorunlu kılmıştır (Özerhan ve Aslan, 2016, s. 585-588).

- Genel yaklaşım.
- Basitleştirilmiş yaklaşım.
- Satın alındığında veya oluşturulduğunda kredi-değer düşüklüğüne uğramış finansal varlık yaklaşımı.

Aşağıda, genel yaklaşım ve basitleştirilmiş yaklaşım konusunda genel bilgi verilmiştir. Satın alındığında ya da oluşturulduğunda kredi-değer düşüklüğü bulunan finansal varlıklar yaklaşımı ise bazı özellikli varlıklara uygulanan/uygulanabilen özel bir yaklaşım (Fidan, 2018, s. 245) olup, burada açıklanma gereği duyulmamıştır.

2.2.1. Genel Yaklaşım

Bu yaklaşıma göre işletme, portföyünde bulunan finansal varlıklara ilişkin kredi riskini dönem sonlarında değerlendirmek durumundadır. Bu değerlendirme sonucunda, ilk muhasebeleştirmeden sonra finansal varlığın kredi riskinde önemli bir değişiklik varsa ömür boyu beklenen kredi zararı kadar, kredi riskinde önemli bir değişiklik yoksa 12 aylık beklenen kredi zararı kadar karşılık ayrılır. (TFRS 9, Paragraf: 5.5.3 ve 5.5.5; Ernst And Young, 2014, s. 12). İster ömür boyu beklenen kredi zararı kadar, ister 12 aylık beklenen kredi zararı kadar ayrılınsın, ayrılan beklenen kredi zararı, değer düşüklüğü zararı olarak kâr zararda muhasebeleştirilir.

Genel yaklaşımda, finansal varlığın ilk defa finansal tablolara alınmasından raporlama tarihine kadar geçen süre içinde, kredi riskinin ve temerrüdün durumuna göre, finansal varlıklar için üç aşamalı bir model benimsenmiştir (Ernst And Young, 2014, s. 7; Aytürk, 2016, s. 136).

Her raporlama döneminde, her bir finansal varlığın kredi riskinin belirlenmesi ve ilk muhasebeleştirme tarihinden raporlama tarihine kadar olan sürede, kredi riskinin önemli ölçüde artıp artmadığının değerlendirilmesi gerekir. Kredi riski analizi; birçok faktörün incelenmesini gerektirmektedir. Başka bir ifade ile, kredi kalite analizi çok faktörlü ve bütünsel bir analizdir. Dolayısıyla belirli bir faktörün finansal varlık ve finansal araç ihraççısı ile ilgili olup olmadığı ve diğer faktörlere göre ağırlığı, finansal varlığın çeşidine, finansal varlık borçlusuna, coğrafi bölgeye ve finansal araca ilişkin özelliklere bağlı olacaktır (TFRS 9, Paragraf: B5.5.16).

Finansal varlığın kredi kalitesini veya kredi riskini belirleyen diğer faktörler yanında; aşağıda belirtilen piyasa göstergelerindeki değişikliklerin, bunlarla sınırlı olmamakla birlikte, dikkate alınması gerekir (TFRS 9, Paragraf: B5.5.17-c).

- a. Kredi marjı,
- b. Borçlu açısından kredi temerrüt swapı fiyatları (CDS primi),
- c. Finansal varlığın gerçeğe uygun değerinin itfa edilmiş maliyetinden ne kadar az olduğu ya da ne kadar süredir az olduğu,
- d. Borçlunun borçlanma aracının veya özkaynak aracının fiyatlarındaki değişiklikler gibi borçluyla ilgili diğer piyasa bilgileri.

TFRS 9 Finansal Araçlar standardı, finansal varlığın kredi riskinin ölçümünde ve kredi riskinin artıp artmadığına ilişkin yapılacak değerlendirmede kredi temerrüt swap (CDS) primlerinin kullanılması gerektiği ve bunların göz ardı edilemeyeceğine ilişkin düzenleme getirmiştir (TFRS 9, Paragraf: B5.5.17-c).

2.2.2. Basitleştirilmiş Yaklaşım

Basitleştirilmiş yaklaşım, işletmelerden kredi riskindeki değişiklikleri takip etmeleri yerine, her raporlama döneminde ömür boyu beklenen kredi zararı tutarında karşılık ayırmalarını beklemektedir (IFRS 9, Paragraf: 5.5.15). Bu yaklaşımda kredi riskindeki değişime dikkate alınmadığından dolayı CDS priminin kullanılmasının da herhangi bir önemi ve gereği de bulunmamaktadır. Bundan dolayı konu açıklanmamıştır.

2.3. Değer Düşüklüğüne Tabi Finansal Varlıklar

Değer düşüklüğüne tabi finansal varlıkları belirlemek için öncelikle finansal varlıkları tanımlamak ve sınıflandırmakta fayda var.

IFRS 9 Finansal Araçlar standardı, finansal varlıkları, finansal varlıkların yönetimi için işletmenin kullandığı iş modeli ve finansal varlığın sözleşmeye bağlı nakit akışlarının özellikleri dikkate alınarak sınıflandırmaktadır. Belirtilen kriterler esas alınarak finansal varlıklar aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır (Ramirez, 2015, 2; KPMG, 2014, 10; TFRS 9 Paragraf 4.1.1).

- a. İtfa edilmiş maliyet bedeli üzerinden ölçülen finansal varlıklar.
- b. Gerçeğe uygun değer değişimi diğer kapsamlı gelire yansıtılarak ölçülen finansal varlıklar.

- c. Gerçeğe uygun değer değişimi kar veya zarara yansıtılarak ölçülen finansal varlıklar.

Beklenen kredi zararı modeli aşağıda belirtilen finansal varlıklara uygulanır (KPMG, 2014, s. 58):

- İtfa edilmiş maliyet bedeli ile ölçülen finansal varlıklar (banka mevduatları, krediler, ticari alacaklar, borçlanma araçları vb)
- Gerçeğe uygun değer değişimi diğer kapsamlı gelire yansıtılarak ölçülen finansal varlıklar
- Finansal kiralama alacakları
- Sözleşme varlıkları
- Kredi taahhütleri
- Finansal teminat sözleşmeleri

Aşağıda belirtilen finansal varlıklar beklenen kredi zararlarının kapsamı dışında bırakılmıştır (KPMG, 2014, s. 58):

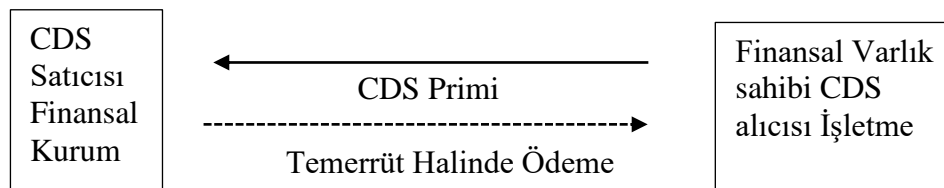
- Öz kaynağa dayalı finansal varlıklar.
- Gerçeğe uygun değer değişimi kâr zarara yansıtılarak ölçülen kredi taahhütleri.
- Gerçeğe uygun değer değişimi kâr zarara yansıtılarak ölçülen diğer finansal varlıklar

3. KREDİ TEMERRÜT SWAPLARI, KREDİ TEMERRÜT SWAP PRİMLERİ VE TFRS'NİN KREDİ TEMERRÜT SWAP TANIMI

Aşağıda, konumuzla ilgili olduğu ölçüde, kredi temerrüt swapları ve kredi temerrüt swap primi hakkında genel bilgi verilmiş, daha sonra da TFRS 9 Finansal Araçlar standardına göre kredi temerrüt swapları tanımlanmış ve açıklanmıştır.

3.1. Kredi Temerrüt Swapları

Kredi temerrüt Swapını (Credit Default Swap-CDS), belirli bir borçlu tarafından ihraç edilen borçlanma aracına ilişkin ödemelerde temerrüde düşülmesi durumuna karşı koruma sağlayan bir tür sigorta (Yüksel & Yüksel, 2017, s. 2) olarak tanımlamak mümkündür. Koruma alan taraf (CDS alıcısı), korumayı sağlayan tarafa (CDS satıcısı), kredi temerrüt swapının ömrü boyunca veya temerrüt olduğu tarihe kadar koruma altına alınan varlığın bir yüzdesi (CDS primi) şeklinde ödemeler yapmaktadır. Özel sektör işletmeleri CDS'e konu olduğu gibi, ülkeler de CDS'e konu olabilmektedir. Kredi temerrüt swaplarının işleyişi Şekil -1 üzerinde gösterilmiştir.

Şekil 1: CDS İşleyişi

CDS primi finansal varlığın anaparasının belli bir yüzdesi şeklinde olmaktadır. Prim tutarları genellikle altı ayda bir hesaplanmakta ve ödemeler bu periyotlarda yapılmaktadır. Finansal varlıkta temerrüt oluşması veya sözleşmede belirtilen kredi olayının gerçekleşmesi halinde CDS satıcısı finansal kurum, CDS alıcısına aşağıda belirtilen şekillerden biri ile ödemeyi yapmaktadır (Saunders, 1999, s. 195).

- Finansal varlığın vadesinde ödenecek tutardan, temerrüt tarihinde finansal varlığın piyasadaki fiyatının çıkarılması ile ulaşılan tutar.
- Finansal varlığın CDS satıcısına teslimi karşılığında finansal varlık bedelinin CDS alıcısına ödenmesi.
- CDS sözleşmede belirlenen tutarın ödenmesi.

CDS'ler işletme ve ülkelerin kredibilitesinin göstergesi olarak kullanılabilir (Kılıcı, 2017, s. 73). Bir ülkenin finansal durumuna ilişkin her negatif veya pozitif bilgi, CDS primine eş anlamlı olarak yansımakta; negatif bilgiler CDS primini yükseltirken pozitif bilgi CDS primini düşürmektedir (Kılıcı, 2017, s. 73). Finansal araçların kredi kalitesini başka bir ifade ile kredi risk derecesini belirleyen risk rating, scoring, CDS primi gibi ölçütler ile temel kredi analizi gibi yöntemler bulunmaktadır. CDS primlerini diğer kredi ölçütlerinden ayıran temel özellik, CDS primlerinin finansal araca veya finansal araç ihraççısına yönelik bütün bilgileri anlık olarak yansıtmasıdır.

3.2. Kredi Temerrüt Swap (CDS) Primi

CDS alıcısının, aldığı koruma karşılığında CDS satıcısına yaptığı periyodik ödemelere CDS primi adı verilmekte ve satın alınan toplam koruma tutarının veya sözleşme tutarının belirli bir yüzdesi olarak belirlenmektedir (Karabıyık ve Anbar, 2006, s. 52). CDS primleri genellikle 180 gün olarak hesaplanmakta ve ödenmektedir. CDS primleri aşağıdaki formül vasıtasıyla hesaplanabilir.

$$CDS \text{ Prim Tutarı} = \frac{\text{Gün Sayısı} * CDS \text{ Primi} * \text{Finansal Varlık Tutarı}}{360} \quad (2)$$

Örnek 1:

NVL Yatırım Holding A.Ş. 01.01.2018 tarihinde 1.000.000,00 \$ nominal bedelli, 2 yıl vadeli, yıllık yüzde 6 kupon ödemeli Türkiye Cumhuriyeti eurobondunu satın almıştır. NVL Yatırım Holding A.Ş. her ihtimale karşı eurobondun ödenmemesine karşı koruma sağlamak istemektedir. Bunun için, 01.01.2018 tarihinde piyasada geçerli olan Türkiye CDS primi olan 154,99 baz puan üzerinden MMF Investment Bank Limited ile CDS sözleşmesi imzalamıştır. NVL Yatırım Holding A.Ş.'nin, MMF Investment Bank Limited'e ödeyeceği altı aylık prim tutarı 2 No.lu formül kullanılarak aşağıda hesaplanmıştır.

$$CDS \text{ Prim Tutarı} = \frac{\text{Gün Sayısı} * CDS \text{ Primi} * \text{Finansal Varlık Tutarı}}{360}$$

$$CDS \text{ Prim Tutarı} = \frac{180 * 0,015499 * 10.000.000 \$}{360} = 77.495,00 \$$$

CDS primlerinin özellikleri aşağıda belirtilmiştir:

- İşletme veya ülke ile ilgili finansal ve finansal olmayan her türlü bilgi kullanılarak, işletme veya ülkenin kredi riskine ilişkin algı belirlenmekte ve bu durum kredi riski veya kredi kalitesinin düzeyi ve dolayısıyla CDS primine yansımaktadır.
- CDS primleri piyasada oluşmaktadır.
- Temerrüt riskin artması ile birlikte CDS primi artmakta,
- Temerrüt riskinin azalması ile birlikte CDS primi azalmaktadır.

3.3. TFRS'nin Kredi Temerrüt Swap Tanımı

TFRS 9 Finansal Araçlar standardında kredi temerrüt swapları finansal teminat sözleşmelerinin bir türü olarak kabul edilmiştir. Finansal teminat sözleşmeleri ise “*Belirli bir borçlunun, borçlanma aracının başlangıç veya yapılandırma şartlarına göre vadesi gelmiş ödemeleri yerine getirmemesi nedeniyle, hamilin katlandığı zararları tazmin etmek amacıyla, teminatı verenin belirli miktarda ödeme yapmasını gerektiren sözleşmedir.*” şeklinde tanımlanmıştır (TFRS 9, EK: A). Finansal teminat sözleşmeleri; garanti, bazı akreditif türleri (örneğin vadeli akreditif), kredi temerrüt sözleşmeleri gibi farklı yasal şekillere sahip olabilir (TFRS 9, Paragraf: B2.5). Ancak, finansal teminat sözleşmelerinin muhasebeleştirme esasları yasal şekillerine bağlı değildir (TFRS 9, Paragraf: B2.5).

4. KREDİ TEMERRÜT SWAPLARININ BEKLENEN KREDİ ZARARLARININ HESAPLANMASINDA KULLANILMASI

Yukarıda da belirtildiği gibi TFRS 9 Finansal Araçlar standardının değer düşüklüğü konusunda getirdiği temel yenilik, IAS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standardının değer düşüklüğü yaklaşımı olan “*gerçekleşen zarar*” modeli yerine “*beklenen kredi zararı*” modelinin getirilmesidir. 2.1. bölümünde de belirtildiği gibi, TFRS 9 Finansal Araçlar standardının getirdiği yeni değer düşüklüğü modelinde, ECL'nin beklenen kredi zararını, RDO'nun temerrüde düşme riskini ve CL'nin kredi zararını gösterdiği bir durumda beklenen kredi zararlarının hesaplanmasında aşağıda belirtilen 1 No.lu formül kullanılabilir.

$$ECL = RDO * CL$$

1 No.lu formülden de görülebileceği gibi, beklenen kredi zararları tutarını belirleyen iki değişken bulunmaktadır. Bunlar finansal varlığın temerrüde düşme riski ve kredi

zararıdır. Aşağıda, kredi temerrüt swaplarının her iki değişikende nasıl kullanılabileceği tartışılmıştır.

4.1. Kredi Temerrüt swapları ile Kredi Zararı Arasındaki İlişki

1 No.lu formülde de görülebileceği üzere, beklenen kredi zararlarının hesaplanmasında kullanılan değişkenlerden biri kredi zararlarıdır. Kredi zararı TFRS 9 Finansal Araçlar standardında “İşletmeye sözleşmeye dayalı olarak vadesi geldikçe gerçekleşecek nakit akışlarının tamamı ile işletmenin tahsil etmeyi beklediği nakit akışlarının tamamı arasındaki farkın (tüm nakit açıklarının) başlangıçtaki etkin faiz oranı (ya da satın alındığında veya oluşturulduğunda kredi-değer düşüklüğü bulunan finansal varlıklar için krediye göre düzeltilmiş etkin faiz oranı) üzerinden hesaplanan bugünkü değeridir.” (TFRS 9, Paragraf: EK: A) şeklinde tanımlanmıştır. İşletmenin tahsil etmeyi beklediği nakit akışlarının tutarını belirleyecek olan unsurlardan biri de finansal varlığın kredi temerrüt swap sözleşmesi ile teminatlandırılıp teminatlandırılmadığıdır. Kredi temerrüt swap sözleşmesi ile teminatlandırılmış olan finansal varlıkların nakit girişleri belirlenirken bu teminattan gelecek nakitlerin de dikkate alınması gerekir. Bu konuda TFRS 9 Finansal Araçlar standardının getirdiği düzenleme “Bir finansal teminat sözleşmesinde, teminat altına alınan aracın sözleşme şartları uyarınca, yalnızca borçlunun temerrüde düşmesi durumunda işletmenin ödeme yapması gerekir. Dolayısıyla, nakit açıkları, işletmenin hamilden, borçludan ya da herhangi bir diğer taraftan tahsil etmeyi beklediği tutarlar düşüldükten sonra hamilin katlandığı kredi zararını tazmin etmek amacıyla yapılması beklenen ödemelerdir. Varlığın tam teminat altına alınmış olması durumunda, finansal teminat sözleşmesine ilişkin nakit açıklarının tahmini, teminata konu varlığa ilişkin nakit açıkları tahmini ile tutarlı olmalıdır.” (TFRS 9, Paragraf: B5.5.32) şeklindedir. Yapılan açıklamalar Örnek-2 üzerinde gösterilmiştir.

Örnek 2:

NVL Yatırım Holding A.Ş. 01.01.2018 tarihinde 10.000.000,00 \$ nominal bedelli, 2 yıl vadeli, yıllık yüzde 6 kupon ödemeli Türkiye Cumhuriyeti eurobondunu satın almıştır. Yapılan risk analizlerinde RDO'nun %1 olduğu ve aynı vade ve risk düzeyindeki piyasa faiz oranının kupon faiz oranı ile uyumlu olduğu öngörülmüştür. Yapılan tahminde kupon ödemelerinde bir sorun olmayacağı, ancak vadede anaparanın yarısının tahsil edilemeyebileceği tahmin edilmiştir. Aşağıda CDS sözleşmesi yapılması ve CDS sözleşmesi yapılmamış hallerinde örnek çözülecektir.

a. Finansal Varlık için CDS Sözleşmesi Yapılmaması Halinde Kredi Zararının Hesaplanması

Yukarıda da belirtildiği gibi, kredi zararının hesaplanması için öncelikle sözleşmeye bağlı nakit akışı ile beklenen nakit akışlarının belirlenmesi, ikisinin arasındaki farkın bulunması ve farkın (nakit açığı) etkin faiz oranı kullanılarak nakit açığının bugünkü değerinin bulunması gerekir. Bu hesaplanmanın nasıl yapıldığı Tablo-1 üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 1: CDS Sözleşmesi Olmaksızın Kredi Zararının Hesaplanması Tablosu

Açıklama	1. Yıl	2. Yıl
Sözleşme Nakit Akışı	600.000,00	10.600.000,00
Beklenen Nakit Akışı	600.000,00	5.600.000,00
Nakit Açığı	0,00	5.000.000,00
İkonto Faktörü	0,9434	0,889996
Nakit Açığının Bugünkü Değeri	0	4.449.980,00

b. Finansal Varlık için CDS Sözleşmesi Yapılması Halinde Kredi Zararının Hesaplanması

Kredi zararının hesaplanmasında kullanılan beklenen nakit akışları belirlenirken, CDS sözleşmesine dayanılarak tahmin edilen nakit tahsilatlarının da dikkate alınması gerekir (TFRS 9, Paragraf: B5.5.32). İşletme, finansal varlık ihraççısından tahsil edilmeyebileceğini beklediği tutarı CDS satıcısından tahsil etmeyi beklemektedir. Bu durumda hesaplamaların nasıl yapılacağı Tablo-2 üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 2: CDS Sözleşmesi Olması Durumunda Kredi Zararının Hesaplanması Tablosu

Açıklama	1. Yıl	2. Yıl
Sözleşme Nakit Akışı	600.000,00	10.600.000,00
Beklenen Nakit Akışı	600.000,00	10.600.000,00
Nakit Açığı	0,00	0,00
İkonto Faktörü	0,9434	0,889996
Nakit Açığının Bugünkü Değeri	0,00	0,00

4.2. Kredi Temerrüt Swap Primi ve Temerrüde Düşme Riski Arasındaki İlişki

Yukarda da belirtildiği gibi, finansal varlığın veya finansal varlığı ihraç eden işletme veya ülkenin kredi değerinden bir bozulma veya kredi riski arttığında CDS primleri buna göre artmaktadır. Buna mukabil, finansal varlığın veya finansal varlığı ihraç eden işletme veya ülkenin kredi değerinden bir iyileşme veya kredi riski azaldığında CDS primleri düşmektedir.

2.1.1 bölümünde de belirtildiği gibi, finansal varlığın kredi kalitesini veya kredi riskini belirleyen diğer faktörler yanında; CDS primlerinin kullanılması gerektiği hüküm altına alınmıştır (TFRS 9, Paragraf: B5.5.17-c). Bu hüküm, sadece finansal varlığın ömür boyu beklenen kredi zararı kadar mı, yoksa 12 aylık beklenen kredi zararı kadar mı karşılık ayrılması gerektiği ile ilgili olduğu düşünülse dahi, kanaatimizce bu durumun aynı zamanda 1 No.lu formülün değişkenlerinden biri olan temerrüde düşme riskini (RDO) artırıp azalttığı yönündedir. Başka bir ifade, CDS primleri arttığında RDO artmakta, CDS primi düştüğünde RDO da düşmektedir veya tersi olmaktadır. Konumuz açısından önemli olan, RDO'nun değerinin CDS primi ile aynı yönde değiştiğidir. CDS primindeki değişimi $\Delta CDS \text{ Primi}$ ile gösterdiğimizde; CDS prim değişikliklerini de içeren 1 No.lu formül aşağıdaki şekli alacaktır.

$$ECL = (RDO \pm \Delta CDS \text{ Primi}) * CL \quad (3)$$

Konu Örnek-3 üzerinde açıklanmıştır.

Örnek 3:

NVL Yatırım Holding A.Ş. 01.01.2018 tarihinde 10.000.000,00 \$ nominal bedelli, 2 yıl vadeli, yıllık yüzde 6 kupon ödemeli Türkiye Cumhuriyeti eurobondunu satın almıştır. Yapılan risk analizlerinde RDO'nun Yüzde 1 olduğu ve aynı vade ve risk düzeyindeki piyasa faiz oranının kupon faiz oranı ile uyumlu olduğu öngörülmüştür. Yapılan tahminde kupon ödemelerinde bir sorun olmayacağı, ancak vadede anaparanın yarısının tahsil edilemeyebileceği tahmin edilmiştir. Türkiye'nin 01.01.2018 tarihindeki CDS primi 154,99; 31.12.2018 tarihinde ise 374,99 baz puan olduğu varsayılmıştır.

CDS primindeki artış, finansal varlığın kredi riskinin önemli derecede arttığını göstermektedir. Bu durumda, ömür boyu beklenen kredi zararı kadar karşılık ayrılacaktır. Ancak; CDS primindeki artışın RDO'yu da artırması gerektiği düşünülmektedir. Artışın ne kadar olması gerektiği ayrı bir çalışma konusudur. Bu çalışmada CDS artışı başlangıçtaki RDO'ya eklenerek hesaplama yapılmıştır. Buna göre;

$$\Delta CDS \text{ Primi} = 374,99 - 154,99 = 220 \text{ baz puan}$$

$$ECL = (RDO \pm \Delta CDS \text{ Primi}) * CL$$

$$ECL = (0,01 \pm 0,020) * 4.499.980 = 143.999,36 \$$$

CDS primindeki değişiklik dikkate alınmaması halinde beklenen kredi zararları aşağıdaki şekilde hesaplanacaktır.

$$ECL = 0,01 * 4.499.980 = 44.999,80 \$$$

Örnek-2 'de NVL Yatırım Holding A.Ş.'nin finansal varlığı için CDS sözleşmesi yapması halinde kredi zararı (CL)'nin sıfır olacağı hesaplanmıştır. Bu durumda, 3 No.lu formüldeki çarpanlardan biri olan kredi zararı (CL) sıfır olduğundan beklenen kredi zararı da sıfır olacak ve finansal varlık için herhangi bir karşılık ayrılmayacaktır.

5. SONUÇ

19.01.2017 tarihinde, 01.01.2018 tarihi ve sonraki dönemlerde uygulanmak üzere, Kamu Gözetim Kurumu (KGK), TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standardının yerine TFRS 9 Finansal Araçlar standardının tamamlanmış ve son versiyonunu yayınlanmıştır. TFRS 9 Finansal Araçlar standardı, finansal araçların sınıflanmasında ve değer düşüklüğünde yenilikler getirmiştir. Bu yeniliklerden bir tanesi de değer düşüklüğü konusunda getirilen "beklenen kredi zararı" modelidir.

TFRS 9 Finansal Araçlar standardına göre işletmeler, beklenen kredi zararlarını hesaplamak için; genel yaklaşım, basitleştirilmiş yaklaşım ve satın alındığında veya

oluşturulduğunda kredi-değer düşüklüğüne uğramış finansal varlık yaklaşımlarından birini kullanmaktadır. Beklenen kredi zararları hesaplanırken ya ömür boyu beklenen kredi zararı kadar ya da 12 aylık beklenen kredi zararı kadar karşılık ayrılır. Finansal varlıklar için ömür boyu beklenen kredi kadar mı, yoksa 12 aylık beklenen kredi zararı kadar mı karşılık ayrılacağını belirleyen husus, finansal varlığın ilk muhasebeleştirme tarihinden sonra kredi riskinde meydana gelen değişimdir. Kredi riski önemli derecede artmış ise, ömür boyu beklenen kredi zararı kadar, kredi riski önemli derecede artmamış ise 12 aylık beklenen kredi zararı kadar karşılık ayrılır. Finansal varlıklardaki kredi riskinin önemli derecede artıp artmadığının belirlenmesinde CDS prim değişikliklerinden yararlanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Belirli bir borçlu tarafından ihraç edilen borçlanma aracına ilişkin ödemelerde temerrüde düşülmesi durumuna karşı koruma sağlayan sigorta olarak tanımlanan Kredi temerrüt Swapı ve bu sözleşme için ödenen prim olarak tanımlanan CDS priminin beklenen kredi zararlarının hesaplanmasında nasıl kullanılabileceği tartışılmıştır. Bu bağlamda, CDS prim artışlarının temerrüde düşme riski (RDO) ile beraber arttığı veya azaldığı dikkate alındığında, bu artış ve azalışın beklenen kredi zararlarının hesaplanmasında RDO'nun değerine ilave veya tenzil edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca; CDS sözleşmesi ile teminatlandırılan finansal varlıklardan beklenen nakit akışlarının belirlenmesinde, CDS satıcısından gelecek nakit akışlarının beklenen kredi zararlarının hesaplanmasında nasıl dikkate alınacağı örnek üzerinden gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

Aytürk, Y. (2016, Eylül-Ekim). UFRS 9 Finansal Araçlar Kapsamında Yeni Değer Düşüklüğü Modeli ve Bankacılık Sektörüne Etkileri. *Mali Çözüm* (137), 133-143.

Ernst And Young (2014), Impairment of Financial Instruments under IFRS 9, Çevrimiçi [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Applying_IFRS:_Impairment_of_financial_instruments_under_IFRS_9/\\$FILE/Apply-FI-Dec2014.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Applying_IFRS:_Impairment_of_financial_instruments_under_IFRS_9/$FILE/Apply-FI-Dec2014.pdf).

Fidan, M. M. (2018). IFRS 9 Finansal Araçlar Standardına Göre Satın Alındığında veya Oluşturulduğunda Kredi - Değer Düşüklüğüne Uğramış Finansal Varlık Yaklaşımına İlişkin Derleme Çalışması. *Maliye ve Finans Yazıları*(109), 233-258.

Gebhardt, G. (2015). *Impairments of Greek Government Bonds under IAS 39 and IFRS 9: A Case Study*. Çevrimiçi <http://www.europarl.europa.eu/studies:> [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563462/IPOL_STU\(2015\)563462_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563462/IPOL_STU(2015)563462_EN.pdf)

IFRS Foundation. (2016). *A Guide Through IFRS Standards*. London, United Kingdom: IFRS Foundation.

Karabıyık, L., & Anbar, A. (2006, Temmuz). Kredi Temerrüt Swapları ve Kredi Temerrüt Swaplarının Fiyatlandırılması. *Muhasebe ve Finansman* (31), 48-58.

KGK. TFRS 9 Finansal Araçlar.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Kılıcı, E. N. (2017). CDS Primleri ile Ülke Kredi Riski Arasındaki İlişkinin Değerlemesi; Türkiye Örneği. *Maliye Finans Yazıları*(108), 71-86.

KPMG. (2014). First Impressions: IFRS 9 Financial Instruments. Çevrimiç <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2014/09/first-impressions-IFRS9.pdf>

Özerhan, Y. ve Aslan, Ü. (2016). Şeffaflık İlkesi Açısından Finansal Araçlarda Değer Düşüklüğünün Raporlanmasının Yeni UFRS 9: Finansal Araçlar Standardı Kapsamında Değerlendirilmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası*, 18(Özel Sayı: 1), 573 - 603.

Ramirez, J. (2015). *Accounting for Derivatives* (Second Edition b.). West Sussex, UK: Wiley.

Saunders, A. (1999). *Credit Risk Measurement*. USA: John Wiley & Sons, Inc.

Yüksel, A. ve Yüksel, A. (2017). Avrupa Borç Krizi Döneminde Global Risk Faktörleri ve Ülke Kredi Temerrüt Takası Primi İlişkisi: 19 Ülke Örneği. *Akdeniz İİBF Dergisi* (19), 1-18.

ULUSAL RİSK FAKTÖRLERİ VE PORTFÖY YÖNETİM ŞİRKETLERİNİN PORTFÖY BÜYÜKLÜKLERİ ARASINDAKİ UZUN DÖNEMLİ İLİŞKİLERİN ANALİZİ*

Dr. Öğr. Üyesi Serap KAMIŞLI**

Doç. Dr. Fatih TEMİZEL***

ÖZ

Portföy yöneticiliği, sermaye piyasası ile para piyasası araçları ile vadeli işlem ve opsiyon, nakit, döviz, mevduat gibi varlıklardan oluşturulan portföylerin belirlenen risk-getiri tercihi doğrultusunda yönetilmesidir. Türk sermaye piyasası mevzuatına göre sermaye piyasası kurumları olan portföy yönetim şirketlerinin temel faaliyet konusu, fonların oluşturulması ve yönetimidir. Bununla birlikte gelişen farklı risk faktörlerine bağlı olarak portföy yönetim şirketlerinin portföy yatırımları değişmektedir. Bu bağlamda çalışmada ulusal risk faktörleri ile portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklükleri arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada 2011M01-2018M04 tarihleri kapsamında ulusal risk faktörleri olarak Türkiye CDS spreadi, TR Libor oranları ve BIST100 endeks oynaklığı baz alınmıştır. Söz konusu uzun dönemli ilişki ise Bayer&Hanck (2013) eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda ulusal risk faktörleri ile portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklükleri arasında farklı boyutlu ilişkiler tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Portföy Yönetim Şirketleri, Ulusal Risk Faktörleri, Eşbütünleşme

JEL Kodları: G11, G15, E22, D53, F33

THE ANALYSIS OF THE LONG-TERM RELATIONSHIPS BETWEEN DOMESTIC RISK FACTORS AND THE PORTFOLIO SIZE OF THE PORTFOLIO MANAGEMENT COMPANIES

ABSTRACT

Portfolio management is the management of the portfolios constructed from the assets such as money and capital market vehicles, future, option, cash, exchange and deposit in line with the determined risk-return preference. According to Turkish Capital Market Legislation, the main operation of the portfolio management companies, which is a capital market institution, is construction and management of funds. However, the investments of the portfolio management companies change due to the different risk factors. In this context, it is aimed to determine the long-term relationships between the domestic risk factors and portfolio size of the portfolio management companies in the study. Turkish CDS spread, TR Libor rates, and the volatility of BIST100 are used as the domestic risk factors for the period of 2011M01-2018M04. The long-term relationship is analyzed by Bayer&Hanck (2013) cointegration test. The results indicate relationships in different dimensions between domestic risk factors and portfolio size of the portfolio management companies.

Keywords: Portfolio Management Companies, Domestic Risk Factors, Cointegration

JEL Codes: G11, G15, E22, D53, F33

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler YO, Bankacılık ve Finans Bölümü

*** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler YO, Bankacılık ve Finans Bölümü

1. GİRİŞ

Portföy, sermaye piyasaları ile ilgilenen tüm taraflar için tanınan ve bilinen bir kavramdır. Genel kabul gören yaklaşım ile tüm yumurtaların aynı sepete konulmamasını ifade etmektedir. Temelde riskin dağıtılarak yönetilmesinde anahtar kavram olarak kabul edilmektedir. Ekonomik, politik ve toplumsal faktörler tarafından sürekli etkilenen ve yeniden biçimlendirilen reel ve finansal varlıkların fiyatlamaları dinamik yapıdadır. Makroekonomik göstergelerin yanı sıra bir ülkenin yöneticisinin sosyal medyada paylaştığı mesajlar bile varlık fiyatlarının güncellenmesini sağlamaktadır. Varlık fiyatlarındaki güncellemeler yatırımcılar için kimi zaman kazanç kimi zaman da kayıp ile sonuçlanmaktadır. Reel varlıklar ile kıyaslandığında finansal varlıkların fiyatlaması daha volatildir. Reel Varlıklar ile Finansal Varlıklar arasındaki bir başka fark ise işlem görme sıklığıdır. Finansal Varlıklar sıklıkla el değiştirmektedir.

Finansal Varlıkların fiyatlarındaki volatilité ve işlem görme oranındaki yükseklik risk yönetimi ihtiyacını daha belirgin hale getirmektedir. Gerek finansal varlık yatırımları gerekse finansal varlıklara ait risklerin yönetimi üst düzeyde uzmanlık, emek ve zaman ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu bileşenlerin bir araya gelmesi ile talep edilen risk-getiri profiline uygun portföylerin oluşturulabilmesi olanaklıdır. Portföy oluşturmak ve yönetmek konusunda gerek ve yeter koşulları sağlamak suretiyle beklentileri karşılamak görevi Türkiye'de Sermaye Piyasası Kanunu ile Portföy Yönetim Şirketlerine verilmiştir. Portföy Yönetim Şirketleri açısından yukarıdaki beklentileri karşılayabilme konusundaki başarı daha çok ve daha büyük yatırım ve/veya yatırımcı çekebilme anlamını taşımaktadır. Bu başarımın kodlarına yönelik ipuçları bulabilmek amacı ile bu çalışmada portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklükleri ile ulusal risk faktörleri arasındaki uzun dönemli ilişkinin araştırılmıştır.

Çalışmada kapsamında ulusal risk faktörleri olarak Türkiye CDS spreadi, TR Libor oranları ve BIST100 endeks oynaklığı baz alınmıştır. Söz konusu uzun dönemli ilişki Bayer&Hanck (2013) eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda ulusal risk faktörleri ile portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklükleri arasında farklı boyutlu ilişkiler kullanım alanlarına uygun olarak yorumlanmıştır.

2. PORTFÖY YÖNETİMİ

Portföy, yatırım yapmak ve kazanç sağlamak amacıyla elde tutulan nakit para, döviz, altın, tahvil, hisse senedi, mevduat ve bono gibi yatırım araçlarının toplam değeridir. Yatırım portföyü, yatırımcıların getiri ve risk beklentileri yansıtacak biçimde hazırlanmaktadır. Bu süreç Portföy Yönetimi olarak adlandırılmaktadır.

Portföy Yönetimi en yalın ifadesi ile müşteri portföylerinin maddi bir kazanç sağlamak üzere vekil sıfatıyla yönetilmesi işlemidir. Uzmanlar tarafından yürütülen portföy yönetim faaliyetleri Sermaye Piyasası Kurulu bildirimleri ile düzenlenmektedir. Portföyler yatırımcının risk profili baz alınarak yönetilmektedir. Performanslar anlık olarak izlenip, değişen piyasa şartlarına göre güncellenmeler yapılmaktadır(<https://www.gedik.com/bilgi-egitimler/portfoy-nedir>).

Portföy Yönetimi sermaye piyasası mevzuatı kapsamında sermaye piyasası araçları, para piyasası araç ve işlemleri, vadeli işlemler ve opsiyonlar, nakit, döviz, mevduat ile Sermaye Piyasası Kurulu tarafından uygun görülen diğer varlık ve işlemlerden oluşan portföylerin yatırımcının veya portföy yöneticisinin belirleyeceği risk-getiri tercihi doğrultusunda, yönetilmesi olarak tanımlanmaktadır. Portföy yönetimi faaliyeti, portföy yönetim şirketleri tarafından yerine getirilmektedir. Portföy yönetim şirketleri ana faaliyet konusu fonların kurulması ve yönetimi olan ve anonim ortaklık şeklinde kurulan sermaye piyasası kurumlarıdır. Bireysel ve kolektif portföy yöneticiliği şeklinde uygulanabilmektedir. Çalışma kapsamında kolektif portföy yönetimi uygulamaları analize konu edilmiştir. Bu amaçla Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının Portföy Verileri analize dahil edilmiştir (<http://www.spk.gov.tr/Sayfa/AltSayfa/447>).

Portföy Yönetim Şirketleri çok sayıda değişkeni dikkate alarak hızla karar almak ve uygulamak gerçeği ile her an yüz yüzedir. Yapılan her işlemin sonucu halka açık bilgi olarak portföyün getirisine yansımaktadır. Sonuçlar rekabetçi bir ortamda finansal sistemin aktörleri tarafından izlenmekte ve değerlendirilmektedir. Aynı risk sınıfında daha yüksek getiri elde edebilen portföy yönetim şirketleri bu başarılarının karşılığını daha büyük tutarlarda portföyleri yönetmek şeklinde almaktadır. Portföy Yönetimi ile tasarruf sahiplerinin paraları vekil sıfatı ile portföy oluşturup yönetmek suretiyle değerlendirilmektedir. Bu nedenle aynı risk sınıfında çok sayıda portföyden bir bölümünün daha yüksek diğer bölümünün daha düşük getiri elde etmesi dikkatlerden kaçmamaktadır. Böyle bir sonuç tasarruf sahipleri ve portföy yönetim şirketleri arasındaki ilişkinin sürdürülebilirliğine zarar verebilecektir. Piyasanın doğasındaki bu rekabet risk ile getirinin doğru noktada dengelenmesini büyük portföy hacimlerini yönetme ayrıcalığı ile ödüllendirmektedir.

3. DATA ve METODOLOJİ

Çalışmanın temel amacı ulusal risk faktörleri ile portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklükleri arasındaki uzun dönemli ilişkilerin tespit edilmesidir. Bu bağlamda araştırmanın temel hipotezi şu şekilde ifade edilebilir;

H₀: Ulusal risk faktörleri ile portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklükleri arasındaki uzun dönemli ilişki bulunmamaktadır.

H₁: Ulusal risk faktörleri ile portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklükleri arasındaki uzun dönemli ilişki bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında; 2011M01-2018M04 tarihleri kapsamında ulusal risk faktörleri olarak Türkiye CDS spreadi (CDS), TR Libor oranları (TRLIBOR) ve BIST100 endeks (SMVOL) oynaklığı baz alınmıştır. Portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüklerine (PYSBP) ise aylık SPK bültenleri ile ulaşılmıştır.

Literatürde durağan olmayan değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek üzere birçok farklı ekonometrik yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan en sık kullanılanı Engle ve Granger (1987) tarafından literatüre kazandırılan ve aynı seviyede bütünleşik olan iki serinin durağan bir bileşiminin olması durumunu ifade eden eşbütünleşme analizidir. İlerleyen

yıllarda çok denklemlili Johansen (1991), hata düzeltme modeline bağılı olarak F testiyle uygulanan Boswijk (1994) ile hata düzeltme modeline bağılı olan ve t testiyle uygulanan Banerjee vd. (1998) eşbütünlüşme analizleri geliştirilmiştir. Ancak söz konusu eşbütünlüşme testlerinin hiçbirisi mükemmel ya da tamamen güçlü değildir. Finansal krizler ve makroekonomik değışkenlerin dinamik yapısı ile birlikte düşünöldüğünde, Pesavento'nun (2004) çalışmasında belirttiğı üzere ele alınan dönemde incelenen değışkenler arasında uygulanan farklı eşbütünlüşme analizleri farklı sonuçlar verebilir ve sonuçların ekonomik geçerliliğı bulunmayabilir. Bu durumdan hareketle Bayer ve Hanck (2013), Engle ve Granger, Johansen, Boswijk ve Banerjee vd.(1998) eşbütünlüşme testlerinin verdiğı çelişkili sonuçları birlikte değıerlendiren ve Fisher ki-kare dağılımı dayanan "Birleştirilmiş Eşbütünlüşme Testini" geliştirmiştir. Bu nedenle çalışmada belirtilen amaca ulaşmak üzere öncelikle Engle & Granger ve Johansen eşbütünlüşme testi, ardından Bayer ve Hanck (2013) eşbütünlüşme testi uygulanmıştır.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Eşbütünlüşme analizlerinden önce portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklükleri ile ulusal risk faktörleri olarak Türkiye CDS spreadi, TR Libor oranları ve BIST100 endeks oynaklığına ilişkin tanımlayıcı istatistikler ile durağanlıklar belirlenmiş ve Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	S.D.	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	ADF
LPYSPB	25.09	0.397	0.266	1.815	6.184**	1.529
LCDS	5.464	0.188	-0.529	2.532	4.914***	-1.509
SMVOL	0.004	0.002	0.991	4.013	18.17*	-1.369
TRLIBOR	9.884	2.458	-0.252	2.408	2.214	-0.626

Tablo 1'den görölebileceğı gibi yüksek standart sapma değıerleri büyük şokların olası olduğunu göstermektedir. Jarque-Bera testi, sadece BIST100 endeks oynaklığının normal dağılımlı olduğunu, Türkiye CDS spreadi, TR Libor oranları ve portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüklerine ait serilerin ise normal dağılmadığını göstermektedir. Diğer yandan aralarında eşbütünlüşme ilişkisi sına değışkenlerde durağanlıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü eşbütünlüşme testinde modelde yer alan değışkenlerin aynı düzeyde durağan olması gerekmektedir. Bu bağlamda incelenen serilerin durağanlığı, Genişletilmiş Dickey Fuller – ADF (1981) birim kök testi ile sınanmış ve ele alınan tüm serilerin durağan olmadığı belirlenmiştir. İlerleyen adımda portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklükleri ile Türkiye CDS spreadi, TR Libor oranları ve BIST100 endeks oynaklığı arasındaki uzun dönemli ilişki Engle & Granger,

Johansen ve Bayer & Hanck eşbütünleşme testleri ile sınanmış ve sonuçlar toplu olarak Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Eşbütünleşme Test Sonuçları

	Engle & Granger	Johansen	Bayer & Hanck
PYSPB, CDS	0.698	39.98*	55.26*
PYSPB, TRLIBOR	-1.293	9.882	15.18
PYSPB, SMVOL	-2.712	8.682	17.31***

Bayer & Hanck eşbütünleşme testinde sabitli model için kritik değerler %1 için 33.969, %5 için 21.931, %10 için 16.964'tür.

Tablo 2'den görülebileceği gibi farklı eşbütünleşme testlerine bağlı olarak farklı sonuçlar elde edilmiştir. Engle & Granger eşbütünleşme testi sonuçlarına göre ele alınan hiçbir ulusal risk faktörü ile portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğü arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmemiştir. Johansen testine göre sadece Türkiye CDS spreadi ile portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğü arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Bayer & Hanck eşbütünleşme testi sonuçlarına göre ise hem CDS spreadi hem de BIST100 endeks oynaklığı ile portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğü arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, Bayer ve Hanck eşbütünleşme testi Engle & Granger, Johansen, Boswijk ve Banerjee vd. eşbütünleşme testlerinin verdiği çelişkili sonuçları birlikte değerlendirdiği için, sonuç olarak portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğü ile belirlenen ulusal risk faktörlerinin ilişkisi olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ

Çalışmada; portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğü ile ulusal risk faktörleri olarak Türkiye CDS spreadi, TR Libor oranları ve BIST100 endeks oynaklığı arasındaki uzun dönemli ilişki, Engle & Granger, Johansen ve Bayer & Hanck eşbütünleşme testleri ile araştırılmıştır. Analizler sonucunda uygulanan farklı eşbütünleşme testlerine bağlı olarak farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bununla birlikte Bayer & Hanck eşbütünleşme testi Engle & Granger, Johansen, Boswijk ve Banerjee vd. eşbütünleşme testlerinin verdiği çelişkili sonuçları birlikte değerlendirmektedir. Bu bağlamda tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde hem CDS spreadi hem de BIST100 endeks oynaklığı ile portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğü arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. Ancak söz konusu ilişkilerin asimetric boyutu dikkate alınmamıştır. Bu nedenle ilerleyen çalışmalarda saklı eşbütünleşme testleri ile asimetric uzun dönemli ilişkilerin sınanması ile yatırımcılara faydalı bilgiler sunulabilir.

KAYNAKÇA

Bayer, C. & Hanck, C. (2013). Combining non-cointegration tests, Journal of Time Series Analysis, 34(1), 83 - 95.

Banerjee, A., Dolado, J. & Mestre, R. (1998). Error-correction mechanism tests for cointegration in a single-equation framework. *Journal of Time Series Analysis*, 19(3), 267 - 83.

Boswijk, H. P. (1994), "Testing for an unstable root in conditional and unconditional error correction models", *Journal of Econometrics*, 63(1), 37 - 60.

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.

Engle, R. F. & Granger, C. W. J. (1987). Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55, 251 - 276.

Johansen, S. (1991). Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models. *Econometrica*, 59(6), 1551 - 1580.

Pesavento, E. (2004). Analytical evaluation of the power of tests for the absence of cointegration. *Journal of Econometrics*, 122(2), 349 - 384.

<http://www.spk.gov.tr/Sayfa/AltSayfa/447> Erişim Tarihi: 15.10.2018

<https://www.gedik.com/bilgi-egitimler/portfolyo-nedir> Erişim Tarihi: 15.10.2018

TÜRKİYE'DE SAĞLIK SEKTÖRÜNDE FAALİYET TABANLI MALİYETLEME YÖNTEMLERİNİN KULLANILMASINA YÖNELİK LİTERATÜR TARAMASI*

Öğr. Gör. Tolga ALA**

Prof. Dr. Selim Yüksel PAZARÇEVİREN***

ÖZ

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği değişim ve gelişimin en çarpıcı izlendiği sektörlerin başında sağlık sektörü gelmektedir. Sağlık sektöründe hizmet veren işletmelerin günümüz rekabet koşullarında varlıklarını sürdürebilmeleri için maliyet yönetimini çok etkin kullanmaları ve yönetmeleri gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı; Türkiye'de maliyet ve yönetim muhasebesi alanında yapılmış lisansüstü tez çalışmaları ile araştırma makaleleri içerisinde sağlık sektöründe faaliyet tabanlı maliyetleme yaklaşımını tercih eden çalışmalar ele alınmıştır. Bu kapsamda 2003- 2018 yılları itibarıyla Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan kullanıma açık (izinli) lisansüstü tezler ile dergilerde araştırma makaleleri incelenmiştir. Yapılan çalışmalarda genellikle örnek olay yönteminin tercih edildiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sağlık Sektörü, Sağlık Hizmetleri, Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Faaliyet Tabanlı Yönetim.

JEL Kodları: M41

THE LITERATURE REVIEW IN ORDER TO USE ACTIVITY BASED COSTING METHODS IN TURKISH HEALTH SECTOR

ABSTRACT

The health sector has been primary sector which dramatically affected by change and development with the help of the globalization. Businesses in the health sector need to use and manage cost management very effectively in order to survive in today's competitive conditions. The purpose of this study discusses published articles and graduated thesis about cost accounting and management accounting preferred in health sector activity based costing in Turkey. In this context, open-use (permission) postgraduate theses and research articles in the journals are focused on the database between 2003 and 2018 of the National Dissertation Center of the Council of Higher Education. In this observation, conducted studies have preferred of the case study method.

Keywords: Health Sector, Health Services, Activity Based Costing, Activity Based Management.

JEL Codes: M41

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, tala@erzincan.edu.tr

***İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe ve Denetim Lisans Programı, spazarceviren@ticaret.edu.tr

1. GİRİŞ

İnsan toplumun en küçük yapı taşıdır. Toplumun en önemli varlığı ise sağlıklı insan kaynağıdır. Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde toplum ve insan sağlığı önemli ölçüm araçlarından biri olmuştur.

Sağlık faaliyetleri kavramı günümüzde hizmet sektörü içerisinde konumlandırılmaktadır. Küreselleşmenin de önemli etkisiyle sağlık sektörü artık yalnız bir hizmet sektörü olmaktan çıkarak, bünyesinde hukuk, ekonomi, eğitim, teknoloji ve mühendislik gibi pek çok alanı kapsamaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasında ayrı bir sektör olarak konumlandırılmaktadır. Günümüzde hangi başlıkların ve işlemlerin sağlık sektörüne dâhil olup olmayacağı ayrı bir tartışma konusu haline gelmiştir.

Dünya'da sağlık sektörünün küresel aktörlerine teknoloji şirketleri ile ortaklıklar kurmakta olduklarını, dijitalleşmeye önem verdiklerini gözlemliyoruz. Ülkemizdeki sağlık sektörünün ulusal aktörleri ise son yıllarda üniversiteler ile ciddi işbirliği halinde olduklarını veya kendi grupları bünyesinde sağlık hizmetleri konusunda üniversitelere yönelmektedirler. Sağlık alanında üniversitelerde yeni bölüm ve programların hızla arttığını görmekteyiz.

Çalışmamızda, 2003-2018 yılları itibariyle Türkiye'de muhasebe alanında yayın yapan dergiler ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan kullanıma açık (izinli) lisansüstü tezler incelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sağlık ve Sağlık Sektörü

Sağlık kavramı literatürde oldukça zor tanımlanan bir kavram olduğundan üzerinde anlaşılmiş ortak bir tanım çok az bulunmaktadır. Günümüzde en çok kabul görmüş sağlık tanımı Dünya Sağlık Örgütü'nce (WHO) "bedensel, ruhsal ve sosyal iyilik hali" olarak tanımlanmaktadır. Sağlık hizmetlerini ise (Akdur, 1999: 5); Sağlıkın korunması, hastalıkların tedavisi ve rehabilitasyon için yapılan çalışmaların tümüne" birden sağlık hizmetleri olarak tanımlamaktadır.

Alandaki literatür incelendiğinde 1980'li yıllar itibariyle 1990 yılların sonuna kadar bu alanda yazılan makale ve araştırmalarda sağlık ekonomisi kavramına daha sık rastlanmıştır. 2000'li yıllardan sonra ise sağlık ekonomisi kavramı yerini sağlık sektörü kavramına terk etmeye başladığını görmekteyiz. Sağlık sektörü kavramı son yıllarda daha kapsayıcı bir kullanım diliyle alanda hızla yaygınlaşmaya başladığını gözlemliyoruz.

Sağlık sektöründe, üretim maliyetleri net bir biçimde belirlenebilse bile bir piyasa fiyatından bahsetmek oldukça zordur. Bu nedenle, sağlık sektöründe piyasa analizleri yapılırken veya piyasa dengesinin nasıl oluştuğu araştırılırken sağlık hizmetlerinin parasal fiyatı yanında, zaman fiyatı, bekleme listeleri, fiyat dışı hizmetlerin sunumunu rasyonalize edecek sistemlerin piyasayı dengeleyici etkileri ve bu tür rasyonalizasyon

sistemlerin sağlık personeline ve sağlık hizmetlerine etkisi gibi faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır. (Smith G. 1987)

2.2 Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yaklaşımı

Literatürde “Activity Based Costing” olarak geçen Faaliyet Tabanlı Maliyetleme yaklaşımı 1980’lerde maliyetlerin daha iyi hesaplanması için ABD’de geliştirilmiş bir maliyetleme yöntemidir. Ülkemizde bu yöntem hem “Faaliyet Tabanlı Maliyetleme” hem de “Faaliyete Dayalı Maliyetleme” olarak ikircikli bir kullanımı söz konusudur.

1980’lerde rekabet ortamında meydana gelen değişmeler var olan geleneksel maliyet muhasebesi ve yönetim-kontrol sistemlerinin yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur (Kaplan, 1990:390).

Faaliyet Tabanlı Maliyetleme yöntemini ilk defa ortaya atan ve gelişmesini sağlayan Cooper ve Kaplan bu maliyetleme yönteminin geleneksel bir muhasebe formalitelerinden daha çok stratejik temelli bir araç olarak tanımlamışlardır. (Cooper ve Kaplan, 1988:97, Pazarçeviren ve Şahin, 2013:250)

Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi, işletmenin faaliyetlerinden doğan maliyetlerin doğrudan üretilen ürünlerle ilişkilendirilebildiği bir sistem olarak ortaya çıkmıştır (Cooper ve Kaplan, 1992: 1).

Kennedy ise; bu sistemi stratejik amaçlarla kullanılan bir mamulün maliyetini hesaplama süreci olarak tanımlamıştır(Kennedy, 1996, 22-24).

Reeve ise faaliyet tabanlı maliyetleme sistemini bir organizasyon içinde bir metodolojinin gelişimi, bir maliyet sistemi ve bir yönetim sistemi olarak tanımlamıştır (Reeve, 1996, 5-17).

İlk aşamada işletmenin en önemli faaliyetlerinin tespit edilmesi gerekmektedir (Brimson, 1991).

Bu süreç, işletmeden işletmeye farklılıklar gösterse de genelde beş adımdan oluşmaktadır. Bu adımları şu şekilde sıralamak mümkündür (Popesko, 2003):

- Faaliyetlerin belirlenmesi,
- Faaliyetlerin gruplandırılması,
- Faaliyetlerin maliyet yapılarının analizi,
- Maliyet etkenlerinin seçimi
- Maliyetlerin mamullere / hizmetlere yüklenmesi

3. METODOLOJİ

Çalışmamız stratejik maliyetleme yöntemlerinden sayılan Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (Faaliyete Dayalı Maliyetleme) yöntemini esas alarak sağlık sektöründe yürütülen araştırma makalelerini ve lisansüstü çalışmaları kapsamaktadır.

3.1.Çalışmanın Amacı ve Önemi

Sağlık sektörü ciddi bir ekonomik büyüklüğü temsil ettiğinden dolayı yönetsel alanda kaynakların verimli ve etkin kullanılması için uzmanlık gerektiren ihtiyaçları her geçen gün artmaktadır. Bu alanlardan biri de yönetim muhasebesi alanıdır. Sektörde stratejik açıdan yaşanan değişimlerin ilk yansımalarının ve ihtiyacının bu alanda olacağı kanaatindeyiz.

Çalışmamızın iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi; ülkemizde sağlık sektörü kapsamında yürütülmüş faaliyet tabanlı maliyetleme araştırmalarının bir panoramasını çıkarmak ve bu alandaki çalışmaların güçlü ve zayıf yönlerini kapsayacak bir bütünsel sentez ortaya koymaktır. İkincisi ise sağlık sektörüne dikkat çekerek, muhasebe ve finansman bilim çevresinin ilgisine yönelik bir farkındalık oluşturmak. Gelecek yıllarda yapılacak bilimsel çalışmalara katkı ve yarar sağlamaktır.

3.2. Araştırmanın Evreni

2003-2018 yılları arasında yayımlanan lisansüstü çalışmalar içerisinde YÖK-TEZ¹ veri tabından 270 tez incelenmiş içerisinde 24 tez çalışmasının araştırmanın konu aralığı ile ilgili olduğu saptanmıştır. Bu çalışmalardan 3 tanesi izinli olmadığı için sadece tez künye bilgilerine erişilebilmiştir. Geri kalan 21 lisansüstü tez ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.

2003-2018 yılları arasında yayınlanmış 67 dergi grubu içerisinde 486 adet makalenin konu başlıkları itibari ile incelenmiştir. Faaliyet Tabanlı Maliyetleme konusunu başlığında taşıyan makaleler öncelikle sınıflandırılmış daha sonra içeriğinde “sağlık sektörü, sağlık hizmeti, hastane, hastane işletmesi, medikal, muayene” kavramları konusunda detaylı bir şekilde araştırılmıştır. Örtüşen makaleler içerik analizine tabi tutularak incelenmesi sonucunda 19 adet makaleye rastlanmıştır.

3.3.Araştırma Yöntemi ve Verilerin Toplanması

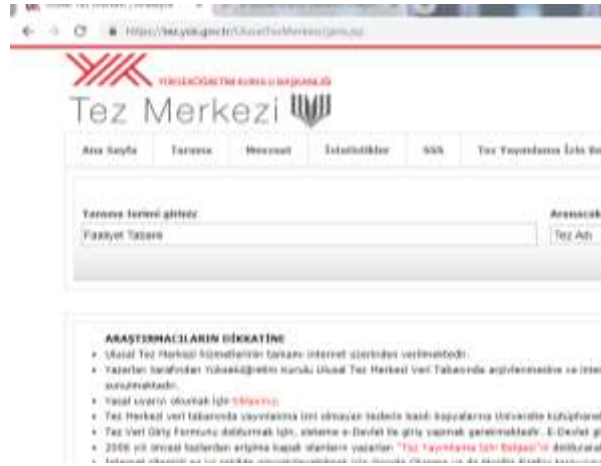
Çalışmamızın amaçlarına daha rasyonel bir yönden ulaştırabileceği yönüyle araştırmamızda literatür taraması yöntemi seçilmiştir. Gash literatür tarama sürecini, belirli bir konuda yayınlanmış olabildiğince çok eserin derinlemesine ve sistematik olarak araştırılması ve belirlenmesi olarak tanımlamıştır. (Gash, 1999)

Sürelî yayınların incelenmesi literatürümüzde yeni uygulanmaya başlayan ve az rastlanan bir yöntemdir. Bu tür sürelî yayın incelemeleri özgünlük arayışında olan akademisyenlere

¹ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

ve ilgili alanda çalışma yapan araştırmacılara yönelik süreli yayınlar ile lisansüstü çalışmalar hakkında veri setleri sağlamaktadır.

Çalışmamızda içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma materyali olarak belirlenen lisansüstü tezler YÖK-TEZ veri tabanından kategorisel açıdan ayırt edilerek indirilmiştir. Aynı şekilde süreli yayınlarda da aynı yöntem uygulanmıştır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü biçimde literatürde anlam taşıyan kavramlar anahtar kelime olarak aratılmıştır. Daha sonra kaynak havuzunda yıl, çalışma alanı, yöntem gibi kategorisel bir nitelikte sınıflandırılmıştır.

Şekil 1:

Süreli yayınların analizinde ise sadece tek dergi grubu ele alınmadan çok yönlü bir dergi grubu taraması gerçekleştirilmiştir. Derleme, tartışma, makale çevirisi düzeyindeki makaleler incelemeye dâhil edilmemiştir.

Stratejik maliyetleme yöntemlerinden biri olarak kabul edilen Faaliyet Tabanlı Maliyetleme yaklaşımı literatürde kullanım tekniği açısından farklı uygulama tarzları bulunmaktadır. Bunlar; Geleneksel Faaliyet Tabanlı Maliyetlemenin yanı sıra: Faaliyet Tabanlı Direkt Maliyetleme, Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Zaman Etkenli Faaliyet Tabanlı Maliyetleme'dir. Çalışmamızın evreni Faaliyet Tabanlı Maliyetleme yöntemlerinin tümünü kapsamaktadır.

4. LİTERATÜR TARAMASI

4.1.Bulgular

Muhasebe alanında daha önce yapılmış literatür araştırmaları incelendiğinde oldukça az olduğu gözlemlenmiştir. 2013 yılından önce yapılan literatür taramalarının konu itibarı ile daha çok geneli kapsayıcı nitelikte olduğu gözlemlenmektedir. 2013 yılından sonra ise yapılan taramaların biraz daha özelliği konulara yoğunlaştıklarını görmekteyiz. Çalışmalar ağırlıklı olarak makale formatında sunulmuş ve literatür tarama yöntemlerinden içerik analiz yönteminin daha sık tercih edildiği görülmüştür.

Aşağıda kapsadığı yılları konu, yazar ve kullanılan yöntemleri itibari muhasebe literatür araştırmalarını bir tablo halinde yer almaktadır.

Tablo 1: Muhasebe Literatür Çalışmalarının Kronolojik Tablosu

Yıl	Yazarlar	Konu Ana Başlık	Yayın	Literatür Aralığı	Yöntem
2007	Selimoğlu ve Uzay	Bağımsız Denetim	Makale, Bildiri	1995-2006	İçerik Analizi
2008	Sakin	Muhasebe ve Finansman	Makale	1972-2007	İnceleme
2008	Uysal	Muhasebe Araştırmaları	Makale	2004-2006	Atıf Analizi
2009	Demirel Utku	Muhasebe Araştırmaları	Makale	2004-2008	İçerik Analizi
2009	Dinç ve Çankaya	Muhasebe Eğitimi	Tam M. Bildiri	1998-2008	İçerik Analizi
2010	Önce ve Başar	Muhasebe	Makale	2000-2008	İçerik Analizi
2013	Akçakanat ve Diğerleri	Türkiye Muhasebe Standartları	Makale	2004-2011	İçerik Analizi
2014	Hotamışlı ve Erem	Muhasebe ve Finansman Dergisi	Makale	2005-2013	Bibliyometrik
2014	Apak,Duman ve Yücenurşen	Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yaklaşımı	Makale	2000-2013	İçerik Analizi
2015	Şentürk ve Fındık	Çevre Muhasebesi	Makale	2006-2014	İçerik Analizi
2015	Yücel ve Diğerleri	Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları	Makale, Lisansüstü Tez	2007-2014	İnceleme
2016	Demirel ve Aracı	Muhasebe Dergileri	Makale	2011-2015	İçerik Analizi
2016	Apak ve Diğerleri	Muhasebe ve Finans Araştırma Dergileri	Makale	2011-2016	Bibliyometrik
2016	Tosunoğlu ve Çam	Maliyetleme	Lisansüstü Tez	2000-2014	İçerik Analizi
2017	Kıymetli Şen, Hatunoğlu ve Terzi	Muhasebe Eğitimi	Makale	2009-2015	Bibliyometrik
2018	Temelli ve Karcioğlu	Muhasebe ve Vergi	Makale	2010-2017	Bibliyometrik
2018	Gündüz	Muhasebe	Makale	2014-2016	Bibliyometrik

Literatür çalışmamızın bir farklı yönü de makale taraması ile lisansüstü çalışmalarının eş zamanlı incelenmiş olmasıdır. Bunu tercih nedenimiz lisansüstü tez çalışmaları ile makale çalışmalarının içerik ve kapsam yönünden aralarında bir doğrusal bir ilişkinin varlığını incelenmiştir.

Yıllar itibariyle makalelerin yayınlandığı dergiler ve yazarların kronolojik sıralamasını aşağıdaki tabloda görebiliyoruz.

Tablo 2: Makalelerin yazarları ile birlikte kronolojik sıralaması

DERGİLER	Yazarlar	Yıl
SAU Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi	M. Bibinoğlu ve E. Gündoğar	2003
Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)	F. Çankaya ve D. Aygün	2006
Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi	B. Yılmaz	2008
Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi	F. Karasioğlu ve A. V. Çam	2008
Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi	H. Bengü ve S. Arslan	2009
Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi	İ. Bekçi ve H. Özal	2010
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası	Ü. Erkol ve İ. Ağırbaş	2011
Nobel Medicus	H. Uğurtay, F. Öker ve Diğ.	2013
Türk Patoloji Dergisi	Ergün, A. F., Ağırbaş, İ., Kuzu, I.	2013
İşletme Bilimi Dergisi	H. Kırlioğlu ve B. Atalay	2014
Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	H. Kırlioğlu ve B. Atalay	2014
Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi	H. Özyürek ve Y. Dinç	2014
Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi	S. Yükcü ve İ. Yüksel	2016
Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi	Çarıkcı, O., Acar, D.	2017
Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi	Can, M., Köse D. S., Can, N.K.	2017

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi	A. etiner	2017
Muhasebe Bilim Dnyası Dergisi	İ.Ege ve Murat Kutlar	2018
Sağlık Akademisyenleri Dergisi	E. Bozdemir	2018
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi	M.Türk ve F.C. Ertaş	2018

Dergi türleri açısından Tablo 2'yi incelediğimizde yayınlanan makale çalışmalarının büyük bir çoğunluğunun Sosyal Bilimler ile Tıp-Sağlık alanında yayın yapan dergilerde hazırlandığını görmekteyiz.

Aşağıdaki Tablo 3'de Faaliyet Tabanlı Maliyetleme alanındaki lisansüstü çalışmaların yıllar itibari ile genel panoramik dökümü verilmiştir.

Tablo 3: Yıllar İtibari ile Lisansüstü alışmalar

Yıl	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
2005	1	0	1
2006	1	2	3
2007	1	0	1
2008	2	1	3
2009	0	0	0
2010	1	0	1
2011	1	1	2
2012	0	0	0
2013	0	0	0
2014	2	1	3
2015	1	1	2
2016	0	0	0
2017	6*	1*	7
2018	0	1	1
Toplam	16	8	24

*2017 yılındaki yüksek lisans tezlerinin 2, doktora tezlerinin de 1 adedi izinli olmadığı için içerik ilgili tezler yönünden incelenememiştir. Sadece özet, enstitü, danışman ve üniversite bilgilerine erişilmiştir.

Sağlık sektöründe Faaliyet Tabanlı Maliyetleme yöntemi kullanılarak çalışılmış lisansüstü araştırmalara baktığımızda çalışmaların son 5 yıl içerisinde ciddi bir oranda artış gösterdiğini gözlemliyoruz. 2013-2018 yılları arasında 9 yüksek lisans, 4 doktora çalışması olmak üzere toplam 13 araştırma gerçekleşmiştir. Toplam yürütölen lisansüstü çalışmanın 24 olduğu esas alındığında son 5 yılda gerçekleşen araştırmanın yarısından fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 4: Lisansüstü alışmaların Üniversiteler Arası Dağılımı

No	Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
1	Marmara Üni.	2	1	3
2	Sakarya Üniv.	1	1	2
3	Gazi Üni.	1	1	2
4	Kocaeli Üni.	2	0	2
5	Süleyman Demirel Üni.	2	0	2
6	Anadolu Üni	0	1	1
7	Gaziosmanpaşa	0	1	1
8	Akdeniz Üni	0	1	1
9	Selçuk Üni.	0	1	1
10	Erciyes	0	1	1

Tablo 4'te lisansüstü çalışmalar FTM yaklaşımını sağlık alanında tez konusu olarak belirleyen ilk 10 üniversite listelenmiştir.² Yukarıdaki tablo incelendiğinde üniversitelerin literatüre katkı düzeylerinin aynı olduğu söyleyebiliriz. 3 yüksek lisans tez çalışması Marmara Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ile Muğla Sıtkı Koçman Üniversiteleri sağlık bilimleri ve fen bilimleri enstitüleri

5. SONUÇ

Sağlık sektörü kavramı son yıllarda oldukça kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Uluslararası çalışmalarda "Healthcare Industry (Sector)" olarak karşılaştığımız bu kavram yerli literatürde yapılmış bir tanımına rastlamadık. Sağlık sektörü son yıllarda tüm Dünya'da yatırımcılar açısından cazip görülerek hızla gelişen bir sektör haline gelmiştir. Gün geçtikçe robotik, hassas tıp, terapi hizmetleri, ilaç üretimi gibi sürekli yenilik alanlarının geliştiği bir sektör olmuştur. Diğer sektörlerden en önemli farkı teknolojinin yoğun olarak kullanılmasına rağmen emek yoğun işletmeler oluşlarıdır.

Young ve diğerlerine göre (Young ve diğerleri, 2004:162) sağlık sektöründeki maliyetlerin temel belirleyicileri olan tedarikçiler üzerinde müşteri odaklı çalışmak yönünde artan bir baskı bulunmaktadır. Bu baskının sonucu olarak sağlık hizmetlerinin maliyetlerini oluşturan tedarik zinciri üyeleri müşteri istek ve gereksinimlerini karşılamak için müşteri odaklı çalışmak durumundadır.

Hastane işletmelerinde üretim maliyetlerinin açıkça belirlenebilmesine rağmen oluşmuş bir piyasa fiyatından bahsetmek oldukça zordur. Birincil sağlık hizmetlerinde devletin fiyatlarda müdahaleci olarak önemli ölçüde rol aldığı bir sektör olması münasebetiyle ideal serbest piyasa koşulları çok etkin değildir. Sağlık hizmetlerini talep eden hastalar (müşteri) olurken hizmetin ne ölçüde hangi koşulda kullanılacağını karar ve yönetimi doktorlar, cerrahi üniteler ve kurullar tarafından gerçekleştirilmektedir. Yapılan çalışmaların genel olarak içerik yönünden incelendiğinde aşağıdaki ortak sonuçlara rastlanmıştır.

Lisansüstü çalışmalarda şu sonuçlara rastlanmıştır:

- Uygulama yapılan hastanelerin %23'ünde herhangi bir maliyetleme sistemi yok veya kullanmadığı belirtilmiştir,
- Uygulama yapılan hastanelerin %20'si maliyetleme sistemi olup olmadığı belirtilmemiştir,
- Uygulama yapılan hastanelerin %55'i geleneksel maliyetleme yöntemi kullandığını belirtmiştir,
- Uygulama yapılan hastanelerin %2'si geleneksel maliyetleme yöntemi kullandığını ve ERP tabanlı yazılıma sahip olduğunu belirtmiştir.

² Listelemede doktora çalışması yapan üniversitelere öncelik verilmiştir.

(Atalay: 2014, Özkan: 2015, Bozdemir, 2018)'a göre; Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme yaklaşımı işletmenin atıl kapasitesini daha işler hale getirdiğini belirtmişlerdir.

Ayrıca aşağıdaki sonuçlar sağlık sektöründe yürütülen FTM araştırmalarında tüm araştırmacılar tarafından müşterek teyit edildiğinden araştırma sonuçlarının ortak paydası özelliğindedir:

- Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi geleneksel maliyetleme yöntemine göre daha doğru sonuçlar vermektedir.
- Faaliyet Tabanlı Maliyetleme yöntemi hastanelere uygulanabilirliği mümkün, artık maliyet hesaplamalarında FTM sistemine geçilmesi gerekmektedir.
- İşletmeler verileri paylaşma konusunda maalesef açık değerler, performans, bilgisizlik gibi endişeler taşıdıkları hem yüz yüze çalışmalarda hem de anket birçok araştırmacı tarafından önemle belirtilmiştir.
- Maliyetleme çalışmaları konusunda hastanelerde yeterli insan kaynağı mevcut olmadığı hemen hemen çalışmaların tümünde vurgulanmıştır.

Sağlık sektörü ciddi bir ekonomik büyüklüğü temsil ettiğinden dolayı yönetsel alanda kaynakların verimli ve etkin kullanılması için uzmanlık gerektiren ihtiyaçları her geçen gün artmaktadır. Bu alanlardan biri de yönetim muhasebesi alanıdır. Sektörde stratejik açıdan yaşanan değişimlerin ilk yansımalarının ve ihtiyacının bu alanda olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Ağyar, E. (2006). Hastane İşletmelerinin Yönetimi Açısından Çağdaş Maliyetleme Yöntemlerinden Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Kalite Maliyetlemenin Değerlendirilmesi: Bir Uygulama. Akdeniz Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Doktora Tezi.

Akbulut F. (2017). Hastanelerde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi ve Genel Cerrahi Biriminde Örnek Bir Uygulama. Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Akdur, R. (1999). Türkiye'de Sağlık Hizmetleri ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri İle Kıyaslanması. http://www.recepakdur.com/upload/ab_turkiye_kiyaslama.pdf

E.T. 09.11.2018.

Arslan, S. (2008). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Ve Bir Hastane İşletmesi Üzerinde Uygulama. Niğde Halis Demir SBE, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi

Atalay, B. (2014). Sağlık İşletmelerinde Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Ve Bir Hastane Uygulaması. Sakarya Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Doktora Tezi.

Aydın, A. (2011). Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi İle Hizmet Karlılık Analizi: Diş Hekimliği Fakültesinde Uygulama. Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Ayvaz, E. (2014). Sağlık Kurumlarında Faaliyet Tabanlı Maliyet (Bir Kamu Hastanesi Örneği). Beykent Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Başaran, İ. M. (2011). Sağlık Hizmetlerinde Faaliyet Tabanlı Performans Yönetimi: Ankara İli Eğitim Ve Araştırma Hastanelerinde Uzman Hekim Algıları. Anadolu Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Doktora Tezi.

Bengü H., Arslan, S. (2009). Hastane İşletmesinde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Uygulaması. Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 11/2, 55-78.

Bekçi, İ., Özal, H. (2010). Stratejik Maliyet Yönetiminin Sağlık Sektöründe Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Araştırma. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt 2 Sayı 3,78-97.

Bibinoğlu, M., Gündoğar, E. (2003). İlaç Endüstrisinde Bir Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi. SAU Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Cilt 7/Sayı 3, 88-93.

Bozdemir, E. (2018). Bir Kamu Hastanesi Radyoloji Ünitesinin Zaman Esaslı Faaliyete Dayalı Maliyetleme Yöntemine Göre Maliyet Ve Karlılık Analizi. Sağlık Akademisyenleri Dergisi, Cilt 5/1, 13-24.

Brimson, J. A. (1991). Activity Accounting: An Activity-Based Costing Approach. Vol. 14. Wiley.

Can, M. (2017). Bir Eğitim Ve Araştırma Hastanesinde Üremeye Yardımcı

Tedavi (Üyte) Uygulamalarının Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi İle Analizi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Can, M., Köse D. S., Can, N.K. (2017). Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Üremeye Yardımcı Tedavi (Üyte) Uygulamalarının Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi İle Analizi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 56. 241-266.

Cooper, R. and Kaplan, R.S. (1988). Measure Cost Right: Make The Right Decisions. Harvard Business Review. September-October, Vol:66, No:5, 96-103.

Cooper, R. ve Kaplan, R. (1992). Activity-based systems: Measuring the cost of resource usage. Accounting Horizons, Eylül, 1-14.

Çankaya F., Aygün D. (2006). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme: Kamu Hastanesi Uygulaması. Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, cilt.17, 93-119.

Çarıkçı, O., Acar, D. (2017). Hastane Yöneticilerinin İleri Maliyet Yönetimi Yaklaşımlarına ve Hastane Maliyetlerini Etkileyen Faktörlere İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 20(3): 275-298.

Çetiner A. (2017). Kamu Hastanelerinde Zaman Etkenli Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 12, 46-67.

Dinç Engin, Çankaya F., Kaya U. (2009) “Türkiye Muhasebe Eğitimi Literatürünün İncelenmesi (1998-2008)”, XXVIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, s. 201-229.

Ege, İ., Kutlar, M. (2018). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Ve Bir Hastane İşletmesinde Uygulama. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Cilt 20, Sayı 3, 679-704.

Ergün, A. F., Ağırbaş, İ., Kuzu, I., (2013). Patoloji Tetkiklerinde Faaliyet Tabanlı Maliyet Hesaplaması Ve Güncel Fiyatlandırma Sistemi İle Karşılaştırılması. Türk Patoloji Dergisi, Sayı:29, 1-14.

Erkol, Ü., Ağırbaş, İ. (2011). Hastanelerde Maliyet Analizi ve Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemine Dayalı Bir Uygulama. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 64 (2). 87-95.

Esmeray, A. (2006). Hastanelerde Maliyetleme ve Faaliyete Dayalı Maliyetlemeye İlişkin Bir Uygulama. Erciyes Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Doktora Tezi.

Gash, S. (1999). Effective Literature Searching for Research (2nd edn). Aldershot: Gower Publishing Ltd.

Pazarçeviren, S. Y. ve Şahin N. K., (2013). Rekabetçi Fiyat Belirlemede Faaliyet Tabanlı Direkt Maliyetleme. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 16 - Sayı: 29, Haziran

Kaplan, R. S. (1990). The Evolution of Management Accounting. The Accounting Review, Cilt: LIX(3), 390.

Karasioğlu, F., Çam, A. V. (2008). Sağlık İşletmelerinde Maliyet Analizi: Karaman Devlet Hastanesinde Birim Muayene Maliyetlerinin Hesaplanması. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi Cilt:1, Sayı: 1, 15-24.

Kennedy, A. (1996) ‘ABC Basics’, Management Accounting (UK), June, p.p. 22-24

Kırloğlu H., Atalay B. (2014). Hastane İşletmelerinin Maliyet Sorununa Tıbbi Müdahale Gerekltirmeyen Çözüm Önerisi: Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Modeli. İşletme Bilimi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 65-90.

Kırloğlu H., Atalay B. (2014). Hastane İşletmelerinde Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Modellemesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 41. 141-161.

Özkan, Ö. (2015). Zaman Sürücülü Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Ve Bir Hastane Uygulaması. Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Doktora Tezi.

Özyürek, H. ve Dinç, Y. (2014). Son Yıllarda Maliyet Dağıtımında Kullanılan Yöntemler Ve Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Olay Çalışması. Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 15 Sayı 1, 345-364.

Popesko, B. (2013). Specifics of the Activity-Based Costing applications in Hospital Management, International Journal of Collaborative Research on Internal Medicine & Public Health, Vol. 5, No. 3, pp. 179-186.

Reeve, N. James; "Projects. Model And Systems...Where is ABM Headed?", Journal of Cost Management, Issue:2, Summer-1996

SMİTH, George T.; (1987). Health Economics: Prospects for the Future, Croom Helm, London.

Türk, M. (2018). Bulanık Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi ve Bir Kamu Hastanesi Uygulaması. Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Doktora Tezi.

Türk, M., Ertaş, F.C. (2018). Bulanık Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi: Bir Hastane Uygulaması. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Nisan Özel Sayısı, 272-297.

Uğurtay, H., Öker, F., Sur, H., Bakir İ., Döğücü, M.Ş., (2013). Bir Kamu Hastanesinde Anjiyografi Birimi Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi İle Analizi. Nobel Medicus, Cilt:9, Sayı:1, 10-16.

Yılmaz, B. (2008). Hastane İşletmelerinde Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Faaliyet Esasına Dayalı Maliyetleme Yönteminin Rolü Ve Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Doktora Tezi.

Yılmaz, B. (2008). Hastane İşletmelerinde Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Faaliyet Esasına Dayalı Maliyetleme Yönteminin Rolü. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 8, Sayı 15, 301-318

Young, T., Brailsford, S., Connely, C. Davies, R., Harper, P. ve Klein, J., H. (2004). Using Industrial Processes to Improve Patient Care. British Medical Journal, 328 (12), 162-164.

Yükçü, S., Yüksel İ. (2016). Hastane İşletmelerinde Müşteri Karlılığının Faaliyete Dayalı Maliyet Yöntemi İle Analiz Edilmesi ve Örnek Bir Uygulama. Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi, Sayı 49 Eylül, 1-18.

KRİPTO PARA BİRİMLERİ: BITCOİN MUHASEBESİ*

Dr. Öğr. Üyesi Fatma AKYÜZ**
Dr. Öğr. Üyesi Utku KÖSE***
Öğr. Gör. Dr. Tolga YEŞİL****

ÖZ

Bitcoin; herhangi bir yerden herhangi bir kişiye online olarak ödeme yapmayı sağlayan para sistemidir. Günümüzde özellikle bankaların ve ticari kuruluşların aldıkları komisyonlar ve işlem ücretleri, kolay transfer olanağının mümkün olması, yüksek getiri imkânı Bitcoin'e geçişi hızlandırmıştır. Dolayısıyla bu sistem yakın zamanda ortaya çıkan bir kavram gibi görünmesine rağmen gelecekte de popüler olarak kullanılması muhtemel görülen bir sistemdir.

Muhasebede parayla ölçülebilecek işlemlerin kayıt altına alınmasının önemi vurgulanırken, temel kavramlardan süreklilik, öztin önceliği, tarafsızlık ve belgelendirme, tutarlılık kavramları gereği kayıt yapılması gerekmektedir. Bitcoin ile sanal ortamda sahip olunan paranın ve sağlanan kazancın da kayıt altına alınıp vergilendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı; Bitcoin sisteminin işleyişi ve özellikleri hakkında bilgi vermektir. Türkiye ve diğer ülkeler açısından bu konuya ilişkin yasal bir düzenleme birlikteliği olmamasına rağmen çalışmada yeni yapılacak çalışmalar için bitcoin muhasebesine ilişkin öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kripto Para, Bitcoin, Bitcoin Muhasebesi

JEL Kodları: M40, M41.

CRYPTOCURRENCY : BITCOIN ACCOUNTING

ABSTRACT

Bitcoin; is a system of Money that allows you to pay online to any person anywhere. Nowadays, commission and transaction fees, especially from bank and commercial organizations, have made it possible to make easy transfers, and the high yielding facility has accelerated the passage to Bitcoin. Therefore, although this system does not seem to be a concept emerging in then ear future, it is likely to be used in the future as a popular system.

While it is emphasized that there cording of transactions that can be measured in accounting is emphasized, it is necessary to record the basic concepts in terms of continuity and essence priority. With Bitcoin, the Money that is held in the virtual environment and the income earned must also be recorded and taxed. The purpose of this study is; toin form about the operation and properties of the bitcoin system. Although Turkey there is a legal arrangement in the study will attempt to present a proposal on this subject for the Bitcoin accounting.

Keywords: Cryptocurrency , Bitcoin, Bitcoin Accounting

JEL Codes: M40, M41.

*5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, fatma.akyuz@usak.edu.tr

*** Süleyman Demirel Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, utkukose@sdu.edu.tr

**** Banaz Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, tolga.yesil@usak.edu.tr

1. GİRİŞ

Teknoloji ve finans kaynaklarının hızla gelişmesi yeni finansal enstrümanların doğmasına sebep olmuştur. Bu finansal araçlardan blok zincir yapısı içinde yer almış olan, Bitcoin önemlidir. Tarihi süreçte para ve para benzeri metaller kullanılmıştır. Bu tarihi süreçten günümüze kadar ekonomik düzen ve istikrarın sağlanması için bir güven mekanizması olan resmi kurumlar faaliyetlerini sürdürmektedir. Bitcoin temelindeki blok zincir sisteminin para ve para yerine geçen benzeri metallerden en önemli farkı, sistemde güven sağlayan bir kuruluşa ihtiyaç duyulmamasıdır. Bitcoin güvenlik yapısını resmi bir kuruluş yerine kriptoloji sistemi ile sağlamaktadır. Hiçbir ülkenin resmi kuruluşuna bağlı olmaması ise Bitcoinin küresel olarak kullanılacak bir kripto para olmasını sağlamaktadır.

Toplumda eskiden para; hayatı devam ettirebilmek için gerekli olan temel ihtiyaçların temin edilmesi bakımından vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu noktada günümüzde para; bir değişim ve tasarruf aracı olması, borçların ödenmesi ve yaşamın sürdürülebilmesi için vazgeçilmez olarak nitelendirilmektedir. Günümüzde paraya söz konusu fonksiyonlarının yanı sıra yeni özelliklerde eklenmiştir.

Bir araca para denilebilmesi için aşağıdaki özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bunlar (Pirinççi, 2018, s.46):

- Taşınabilirlik
- Dayanıklılık
- Bölünebilirlik
- Taklit edilememe
- Değişim aracı olması
- Servet biriktirme özelliğine sahip olması gerekmektedir.

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve e-ticaret kavramının yaygınlaşmasıyla yatırımcılar yeni para birimlerine yönelmişlerdir. Bu açıdan kripto paralara olan ilgi son zamanlarda artmıştır. Muhasebe; parayla ifade edilebilen işlemlerin kaydedilmesi ve sınıflandırılması temeline dayanmaktadır. Mal veya hizmet satın alınıp- satılması aşamasında parasal işlemlerin varlığı ve bu işlemlerin muhasebeleştirilmesi önemlidir. Kripto paralarda, mal ve hizmet alım-satımında kullanılmasından dolayı, ekonomik bir değeri bulunmaktadır. Bu sebeple muhasebe ilkeleri çerçevesinde muhasebe kayıtlarının yapılması gereklidir.

Günümüzde Bitcoin ve kripto paraların popülerliğinin artması birçok akademik çalışmaya da konu olmuştur. Çalışmada öncelikle akademik çalışmaları içeren literatür taramasına yer verilmiştir. Bir sonraki bölümde ise Kripto Para ve Bitcoin kavramları açıklanmış olup, işleyişi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Daha sonraki bölümde ise Bitcoin ve Bitcoin muhasebesi konusuna odaklanılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Dijital sanal para ya da diğer bir ifadeyle kripto paralar ile ilgili çeşitli bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarına literatür taraması kapsamında yer verilmiştir.

Karaağaç ve Altınırnak (2018) çalışmalarında; kripto para çeşitlerini açıklayarak bu paraların fiyatlarının birbirleri üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmalarını 34 günlük veri setinden oluşturmuş olup, günlük fiyat hareketlerine Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testini uygulamışlardır. Çalışmalarının sonucunda, ele aldıkları değişkenlerin fiyat hareketlerinin kısa dönemde birbirlerini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Turan (2018) çalışmasında kripto paranın kavramsal tanımı üzerinde durmuş olup, bitcoini inceleyerek Türkiye'deki ve başka ülkelerdeki dijital para birimlerinin kullanım durumunu açıklamıştır.

Şahin (2018); "Kripto Para Bitcoin: ARIMA ve Yapay Sinir Ağları İle Fiyat Tahmini" başlıklı çalışmasında blockchain teknolojisi hakkında bilgi vererek, Bitcoine ilişkin zamana bağlı fiyat tahminlerini yapmıştır. Çalışmada Yapay Sinir Ağları (YSA) kullanılmış olup, geleneksel tahmin yöntemlerinde ARIMA ile değerlendirmiştir. Çalışmanın sonucunda 10.01.2018 – 18.01.2018 tarihleri arasında Yapay Sinir Ağları MPL (6-3-1) modeli ile tahmin edilen fiyatların hem yönü hem de değerleri ARIMA (1.1.6) modeline göre daha başarılı sonuçlar vermiştir.

Durğay ve Karaarslan (2018); çalışmalarında Blok Zinciri Teknolojisinin E-Devlet Uygulamalarında Kullanımı üzerinde durmuş olup, blok zincir teknolojisinin e-devlet uygulamaları konusunda şu ana kadar yapılan çalışmaları incelemiştir. Söz konusu teknolojinin E-Devlet Uygulamalarındaki olası etkilerine değinilmişlerdir.

Kayacan ve Anavatan (2018); "Bitcoin Getirilerinin Kaotik Yapısının İncelenmesi" başlıklı çalışmasında 19.12.2011-29.01.2018 dönemine ait Bitcoin getiri serisi kullanılarak ilk olarak BDS (Brock, Dechert ve Scheinkman) testi ile doğrusal olmayan bağımlılığı test etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, serinin doğrusal olmayan dinamikler içerdiği, uzun belleğe sahip olduğu ve serinin kaotik özellikler taşıdığı bulgusu elde edilmiştir.

Altunbaşak (2018); çalışmasında blok zincir teknolojisi ile vergilendirme alanında karşılaşılan çeşitli sorunların üstesinden gelinebileceğine değinirken, internet ortamının blok zincir uygulamasının çalışması için gerekli olması ve söz konusu teknolojinin uygulanabilmesi için hukuki anlamda birçok düzenlemeye ihtiyaç olduğuna dikkat çekmiştir.

Karaoğlan vd. (2018); "Türkiye'de Kripto Para Farkındalığı ve Kripto Para Kabul Eden İşletmelerin Motivasyonları" başlıklı çalışmalarında son zamanlarda oldukça dikkat çeken ve gelecekte de popülerliği artarak devam edecek olan Kripto para ve piyasasına değinmişlerdir. Türk toplumunun kripto para piyasası hakkındaki farkındalığı ve tutumunu ölçmek için 154 kişi ile anket ve 10 işletme ile çevrimiçi mülakat

yapılmışlardır. Çalışmalarının sonucunda elde edilen bulgular neticesinde tartışma ve sonuç kısmında birey-işletme-toplum için çeşitli önerilerde bulunmuşlardır.

Hepkorucu ve Genç (2017), çalışmalarında Bitcoin fiyatı üzerine odaklanmışlardır ve Bitcoin fiyatının piyasaya giren şoklar tarafından belirlendiği ifade etmişlerdir.

Ateş (2016), “Kripto Para Birimleri, Bitcoin ve Muhasebesi” başlıklı çalışmasında e-ticaretin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan kripto para birimlerinden Bitcoinin vergi, hukuk ve muhasebe boyutunu ele almıştır. Çalışmada Bitcoin işlemlerinin muhasebeleştirilmesine yönelik Türkiye’de yasal mevzuatta ne yasaklayan ne de serbest bırakan bir yasanın olmayışına dikkat çekilerek, Bitcoin uygulamalarının yaygınlaşmasıyla işletmelerde nasıl muhasebeleştirileceğine yönelik açıklamalardan bahsetmiştir.

3. KRİPTO PARA

3.1. Kripto Para Kavramı

Kripto Para; resmi bir kurum tarafından ihraç edilmemiş, paraya alternatif olarak kullanılabilen bir değer olarak ifade edilebilir (Doğan, 2018, 235).

Kripto para bilinen para birimleri, günlük hayatta kullandığımız TL-Dolar-Euro gibi bir parasal değerdir. Ancak günlük hayatta kullanılan para birimlerinden farkı belli bir kriptografi sistemine dayanmaktadır. Usta ve Doğantekin (2017) kriptografi terimini, Yunancaya dayanan gizli- saklı anlamına gelen bir kavram olarak tanımlayıp, günümüzde şifreleme olarak da kullanılmakta olduğunu belirtmişlerdir. Kripto paraların içinde birçok para birimi değerlendirmeye alınmaktadır. Bunlar: Bitcoin, Ethereum, Ripple, Stellar, Litecoin, Bitcoin Cash, Synereo, TheDAO, Monero, Augur, Ethereum-Classic, Storjcoin-X, Dash, Steem, EOS, NEM, NEO, Cardano, MaidSafeCoin, DigixDAO, Factom, Lisk, Dogecoin, Bitcrystals, Waves, Nxt, Emercoin ve Counterparty’dir.

Kripto para olarak ilk bilinen para birimi, Bitcoin’dir. Bitcoin ilk defa 2009 yılında Satoshi Nakamoto tarafından ortaya çıkmıştır. Günümüzde birçok ülkede bitcoin için bir yasal düzenleme mevcut değildir ve dolayısıyla elde edilen kazancın birçok ülkede vergiye tabi tutulması gibi bir durumda söz konusu değildir. Hatta bazı ülkeler Bitcoinini bir para birimi olarak bile görmemektedir. Ancak birçok yatırımcı artık işlemlerini kripto para birimi olarak gördükleri Bitcoin ile gerçekleştirmektedir. Mukhopadhyay vd., (2016) Bitcoin belli bir gizlilik sağlayarak herhangi bir kurumun onayına ihtiyaç duymadan çok düşük masraflar ile dünyanın her yerine ödeme yapmayı sağlayan bir sanal kripto-paradır.

Blokcinciri teknolojisi ise genellikle Bitcoin transferlerinde kullanılan bir kayıt sistemi olarak tanımlanabilir. Blok zincir sisteminin kullanıcılara sağladığı güven ortamı, işlem maliyetinin düşük olması, işlemlerin zaman kaybetmeden yapılması ve şeffaflığı günümüzde ve gelecekte de teknolojinin tercih edilme nedeni olarak gösterilebilir. Blok zincir teknolojisinin kullanıcılara sağladığı avantajlar (Uysal ve Kurt, 2018,s.469-472);

- Dağıtık defter yapısı sunması (katılımcıların işlemleri tek bir defter üzerinde kaydedilmesi)
- İşlemlerin kopyasının tutulmasını sağlaması,
- İşlemlerin şeffaflık ilkesine uygunluğu,
- İşlem maliyetinin düşüklüğü,
- Akıllı sözleşme niteliği taşıması olarak ifade edilebilir.

Kripto para birimlerinden herhangi birini satın almak isteyen yatırımcıların ilk olarak kripto para borsasına bir hesap kaydı oluşturmaları gerekmektedir. Hesap kaydı onaylandıktan sonra yatırımcının bir banka hesabının ya da sanal ödeme aracının tanıtılması gerekmektedir. Tanımlanan banka hesabından veya sanal ödeme aracından kripto para borsasına para aktarımı gerçekleştirilerek işlem tamamlanmaktadır.

Kripto para borsasının güvenilirliği ortaya çıktığı günden bu yana tartışma konusu olmuştur. Verilerin aktarımı, saklanması ve güvenliği bilenen borsa kurallarına dayanmadığından ya da bir kurumsal resmi bir kuruluşa bağlı olmaması yatırımcılar açısından bir kuşku oluşturmaktadır. Ülkemizde 5 Eylül 2018 tarihi itibarıyla Borsa İstanbul tarafından yapılan açıklamaya göre Blockchain (Blokzincir) tabanlı projenin "Müşterini Tanı (KYC)" konseptiyle hazırlandığını ve Takas İstanbul Merkezi Kayıt Kuruluşu veri tabanında yer alan bilgilerin senkronize edilerek müşteri bilgilerinin eklenmesi, sistemdeki mevcut bilgilerin değiştirilmesi ve doküman yönetimi Blockchain ağı üzerinden gerçekleştirilebileceğini belirtmişlerdir (kriptopara.org/haberler/turkiyenin-ilk-finansal-blockchain-projesi-borsa-istanbul-tarafından-hayata-gecirildi.html).

4. BITCOİN ve BITCOİN MUHASEBESİ

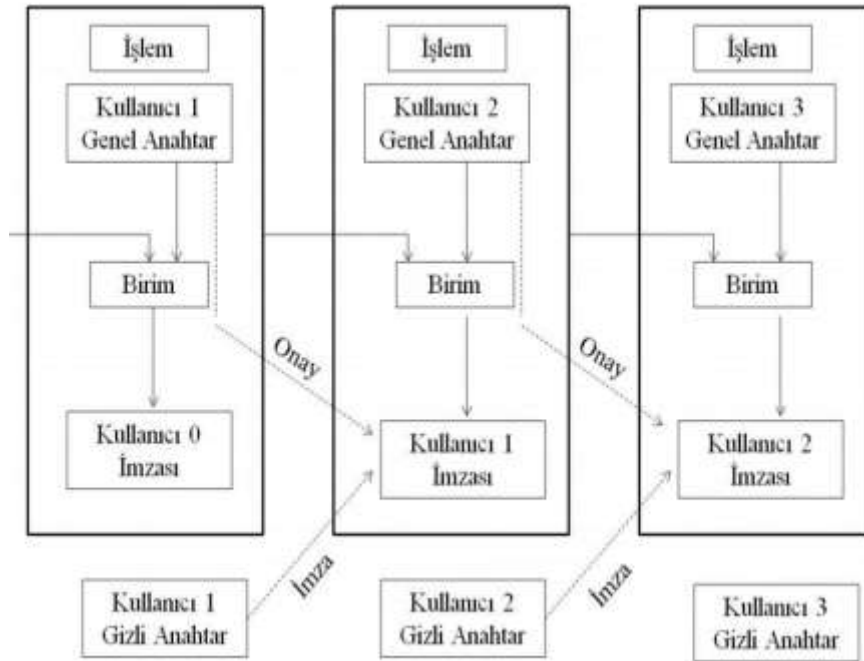
Sanayi 4.0, robotik üretim sistemi, vb. endüstriyel devrimlerin yaşandığı günümüzde teknolojinin sürekli ve dinamik olarak gelişmesi, diğer meslek gruplarıyla birlikte muhasebe mesleğini de etkilemektedir. Bu bölümde diğer kripto para birimlerinden ziyade Bitcoin kavramı vurgulanarak Bitcoin muhasebesine yer verilmiştir.

4.1. Bitcoin

İnsanların ticari faaliyetlerini gerçekleştirmek ve bu faaliyetlerini kayıt edebilmek için kullandığı sistemin anlaşılabilirliği, para ve yazının tarihi sürecinin birlikte incelenmesine bağlıdır. Mezopotamya' da M.Ö 8000-3100 tarih aralığında hesap kayıtlarının token sistemi aracılığıyla yapıldığı, Sümerlerin ilk yazı sistemini M.Ö 3500 yıllarında kullandıkları, Mısırlıların ise 3100 yıllarında hiyeroglifleri kullandığı, Çinlilerin M.Ö 1400 yıllarında kemik üzerindeki yazı çalışmaları ve Yunanlıların ilk fonetik alfabeyi M.Ö 1775 yılında kullandıkları, tarihi araştırmalardan anlaşılmaktadır (Erdoğan, 1999; 13).

Öztürk ve Koç (2006)Paranın geçirdiği evrim nedeniyle tam olarak tanımının yapılamayıp ancak fonksiyonları ile tanımına yaklaşılabileceğini belirtmiştir. Genel iktisat literatürü incelendiğinde paranın temel fonksiyonları; değişim aracı olma, değer

ölçüsü olma ve değer biriktirme aracı olmak olarak sıralanmaktadır (Ünsal, 2004; 249-250). Barter (takas-trampa) sisteminde para yerine kullanılan nesnelere itibaren paranın evrim geçirecek, günümüzdeki dijitalleşme sürecindeki parakronolojik olarak incelendiğinde, net bir tanımlama ile bir kalıba sığdırılmayacağı anlaşılmaktadır. Paranın tanımının net olarak yapılamadığı bu süreçte, Bitcoin'in de para olup olmadığı konusunda literatürde tanımlamaların yer aldığı teorik çalışmalar ve bazı resmi kuruluşlardan Bitcoin ile ilgili duyurular yapılmıştır (Örnek olarak bkz. Lo ve Wang 2014). 2012 yılında Avrupa Merkez Bankası finansal açıdan Bitcoin'in yüksek risk taşıdığını ve Ponzi Şeması benzeri sistemi olabileceğini açıklamıştır. Çin, Bitcoin kullanımının yasaklandığını belirtmiştir (Glaser vd. 2014; 2). Güven ve Şahinöz (2018) hiçbir finansal kuruma bağlı olmayan Blok zincir (Blockchain) temelli Bitcoin'in, finansal kurumların tedirginlik yaratan açıklamalarının olmasına rağmen güvenli ve gelecek için önemli bir konuma sahip olacağını belirtmişlerdir. Bitcoin bilgisayar algoritmalarıyla Satoshi Nakamoto isimli kurucu(lar) tarafından tasarlanmıştır. Nakamoto (2008), yazmış olduğu makalesinde Bitcoin'i kişiden kişiye herhangi bir finansal kuruma bağlı kalmaksızın elektronik ödeme sistemi olarak tanımlamıştır. Bitcoin, her kullanıcı için elektronik imzalarla onay sistemine dayalı bir blokzincir altyapısına sahiptir. Şema 1'de bu süreç gösterilmiştir. (Sönmez, 2014; 1-9).

Şekil 1: Bitcoin İşleyişinde Blokzincir Yapısı

Kaynak: Nakamoto (2008; 2)

Bitcoin üretimi ilk olarak 2009 yılında, "Bitcoin Madencisi (Bitcoin Miner)" olarak isimlendirilen üretim sürecindeki kullanıcılar tarafından gerçekleştirilmiştir (Atik, vd. 2009, 249). Bitcoinin ilk üretim yılından 2018 yılına kadar olan endeks değer grafiği Grafik 1'de gösterilmiştir.

Grafik 1: Bitcoin Endeks Grafiği

Kaynak: tr.investing.com/crypto/bitcoin

Çin Hükümetinin Bitcoin'e karşı yasaklayıcı bir tavır sergilemesine rağmen, Bitcoinin Japonya'da yasal olarak kabul edilmesi vd. çeşitli açıklamalarla birlikte 2017 yılında, Bitcoin 20.000 \$ değerine ulaşmıştır. 2017 yılında Bitcoinin piyasa değerinin 200 milyar doları aşması, piyasada aktif rol oynayan kişi ve kuruluşların dikkatini çekmiştir ve Bitcoinle ilgili piyasalarda balon etkisi olduğu haberleri artmıştır. Bitcoin endeks grafiğinin 2013 yılındaki kırılma dışında 2016 yılı sonuna kadar yatay bir seyir izlediği Grafik 1'den anlaşılmaktadır (Öztürk vd. 2018; 217-219). 01.07.2010 tarihinde 1 Btc: 0.1 \$ düzeyindeyken, 2015 yılından sonra bir artış eğilimi sonucunda 01.12.2017 tarihinde 13.850 \$ (ilgili tarihteki TCMB döviz kurları, 1\$: 3,9395 TL) ile en yüksek değere ulaşmıştır. 25.09.2018 tarihi itibarıyla 1 Btc: 6.438 \$'dır (ilgili tarihteki TCMB döviz kurları, 1\$: 6,1350 TL).

4.2. Bitcoin Muhasebesi

Bitcoin, kriptoloji ilkesine bağlı blok zincir temelli elektronik ortamda üretilen bir dijital para birimi olduğu, bir önceki bölümde açıklanmıştır. Blok zincir temelli Bitcoin'in kullanıcıların geçmişte yapılan ve bloklar halinde depolanan işlemleri görmesi, sistemin şeffaflığını göstermektedir (Güven ve Şahinöz, 2018; 63). Bitcoin sistemi incelendiğinde bu şeffaflık prensibinin kriptografi temelli çalışan blok zincirin güvenliği ile çelişmemekte olduğu ortadadır. Bitcoin aynı zamanda eş zamanlı kayıtlarla, dağıtık kayıt teknolojisine sahiptir. Blok zincir tabanlı çalışan Bitcoin'in şeffaf ve eş zamanlı dağıtık kayıt sistemi, muhasebenin temel kavramlarından tarafsızlık ve belgelendirme, tutarlılık ve tam açıklama ilkelerine de uyum sağladığı dikkat çekmektedir.

Blok zincirin literatür de Türkçe karşılığı, "Merkezi Olmayan Dağıtık Kayıt Sistemi (Decentralized Distributed Ledger Technology)" olarak çevirisi yapılmaktadır (Altunbaşak, 2018; 362). Blokzincir, kullanıcılar tarafından gerçekleştirilen her işlemin birer

zincir gibi birbirine bağlanarak dijital bloklarda depolanmasıdır. İşlemlerin kriptografik algoritmalarla blokzincir oluşturması bir üçüncü tarafın doğduğu düşüncesiyle, literatür de bazı çalışmalar geleneksel çift taraflı kayıt sisteminin blokzincir temelli muhasebe sistemiyle, üç taraflı kayıt sistemine dönüştüğünü belirtmektedir (Uysal ve Kurt, 2018; 473-480). Bitcoin muhasebesiyle ilgili birden fazla çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada örnek muhasebe kayıtları, Serçemeli (2018) çalışması referans alınarak modifiye edilmesi sonucunda oluşturulmuştur.

Örnek 1: Bay A, Bitcoin (BTC) madenciliği yapabilmek için gerekli donanıma sahip olan masa üstü bilgisayarını 10.000 TL'ye ve 5.000 TL'ye soğutucu satın alıyor. BTC üretim sürecinde 15.000 TL'lik elektrik giderine katlanılıyor. Üretilen BTC ise 35.000 TL'den satılıyor. (KDV ihmal edilmiştir.)

1 //..... 253 TESİS MAKİNE VE CİHAZLAR HS. 253.03.001 Bilgisayar 10.000 253.03.002 Soğutucu 5.000 İLGİLİ HESAP BTC Madenciliği için ekipman alım kaydı	15.000	15.000
2	-----//----- 730 GENEL ÜRETİM GİDERİ HS. İLGİLİ HESAP BTC Üretimi sırasında oluşan elektrik gideri kaydı	15.000	15.000
3 //..... 157 DİĞER STOKLAR HS. 157.01 Bitcoin 731 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ YANSITMA HESABI. BTC Madenciliği için oluşan maliyetlerin diğer stoklar hesabına aktarılması kaydı	15.000	15.000

4 //..... İLGİLİ HESAP 600 YURTIÇİ SATIŞLAR HS. BTC Satış kaydı	35.000	35.000
6 //..... 623 DİĞER SATIŞLARIN MALİYETİ HS. 157 DİĞER STOKLAR HS. BTC maliyet kaydı	15.000	15.000

Örnek 2: Bay A, Bitcoin transferi aracılık işlemi için 200 TL ücret alıyor.

5 //..... 100 KASA HS. 649 DİĞER OLAĞAN GELİR VE KAR. HS. BTC Transfer aracılık işlem geliri	200	200
---	--	-----	-----

Örnek 3: “X Bitcoin Kripto Para Borsası” Bay A’dan BTC Kripto Para Borsası komisyon geliri 100 TL, borsadan parayı hesaba çekme işlemi için de 50 TL komisyon ücreti alıyor.

6 //..... 653 KOMİSYON GİDERLERİ HS. İLGİLİ HESAP “X BTC Kripto Para Borsası” komisyon geliri	150	150
---	--	-----	-----

Örnek 4: Y işletmesi kısa süreli fiyat hareketlerinden yararlanmak için 10.000 TL tutarında BTC satın alıp, 15.000 TL olduğunda satıyor.

7 //..... 100 KASA HS. 100.04. Bitcoin Kasası 100 KASA HS. 100.01. TL Kasa BTC satın alınması	10.000	10.000
8 //..... 100 KASA HS. 100.04. Bitcoin Kasası 100 KASA HS. 100.01. TL Kasa 646 KAMBIYO KARLARI HS. BTC Satışından kazanç elde edilmesi	10.000	10.000 5.000

Bitcoin döviz birimi olarak kabul edilirse; Örnek 4'teki gibi kayıt altına alınması gerekmektedir. Bitcoin döviz olarak kabul edilmeyip altın veya değerli maden olarak kabul edilirse "108 Diğer Hazır Değerler Hs." ve "649 Diğer Olağan Gelir Ve Karlar Hs.", menkul kıymet olarak kabul edilirse "118 Diğer Menkul Kıymetler Hs." ve "645 Menkul Kıymet Satış Karları Hs." hesapları kullanılarak kayıt altına alınabilir. Dizkırıcı ve Gökgöz (2018) yapmış oldukları çalışmada da, Bitcoin gibi kripto paraların ya Hazır Değerler grubunda açılacak olan ayrı bir hesapta (104 Kripto Paralar Hesabı gibi) ya da "108 Diğer Hazır Değerler Hs" alt hesabında kayıt edilebileceğini belirtmişlerdir.

Örnek 5: Z işletmesi 2.000 TL tutarındaki ticari malın bedelini Bitcoin olarak tahsil ediyor (KDV İhmal edilmiştir.)

9 //..... 100 KASA HS. 100.04 BTC Kasası 600 YURTIÇİ SATIŞLAR HS. BTC karşılığında ticari mal satışı	2.000	2.000
---	--	-------	-------

Örnek 6: Bitcoin madenciliği yapan Bay A, satın almış olduğu 10.000 TL maliyet bedeli bulunan bilgisayar için I. yıl amortisman kaydını **endirekt kayıt** yöntemine ve direkt kayıt yöntemine göre yapmıştır. (amortisman oranı %20 kabul edilmiştir.)

Yıl	M.D.V. Değeri	Amortisman Oranı	Ayrılan Amortisman
I. Yıl	10.000 TL	%20	2.000 TL
II. Yıl	10.000 TL	%20	2.000 TL
III. Yıl	10.000 TL	%20	2.000 TL
IV. Yıl	10.000 TL	%20	2.000 TL
V. Yıl	10.000 TL	%20	2.000 TL

10 //..... 770 GENEL YÖNETİM GİDER HS. veya 730 GENEL ÜRETİM GİDER. HS. 257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR HS. BTC Madenciliği BTC üretimi için kullanılan bilgisayarın endirekt kaydı	2.000	2.000
----	--	-------	-------

Örnek 6'daki muhasebe kaydında bilgisayarın BTC üretmek için kullanılan bir ekipman olduğu için 730 Genel Üretim Giderleri Hesabı kullanılmıştır.

11 //..... 770 GENEL YÖNETİM GİDER HS veya 730 GENEL ÜRETİM GİDER. HS. 253 TESİS, MAKİNE ve CİHAZLAR HS. BTC Madenciliği BTC üretimi için kullanılan bilgisayarın direkt kaydı	2.000	2.000
----	--	-------	-------

5. SONUÇ

Bilişim teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak yeni bir finansal araç olarak ekonomik hayatımıza giren kripto paralar yatırımcı kişi ve kuruluşlar açısından dikkat çekmiştir. Kripto paralar içerisinde blockchain temelli Bitcoin yaklaşık 9 yıldır ekonomik anlamda işlem görmektedir. İlk işlem gördüğü yıllarda temel bir tanımlama yapılamamış olan

Bitcoin çeşitli ülkeler tarafından çoğunlukla olumsuz haberlerle gündeme gelmiştir. Olumsuz haberlerin temelinde yeni bir araç olan, kriptoloji ilkesine dayanan sanal digital paraların kontrol ve güvenliğinin kim(ler)de olduğunun bilinmemesi bulunmaktadır. Geçmişten günümüze insanların her zaman yeni olanak ve değişim gerektiren hareketlere karşı direnç göstermeleri olağandır. Teknolojik süreçler muhasebe sistematığı ve muhasebe mesleğinde bir belirli şartlar dahilinde değişim yaşanmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada dünya ülkeleri arasında yasalar açısından henüz bir bütünlük oluşturmamış olan bitcoin ve bitcoinin muhasebe ilişkisi incelenmiştir.

Bitcoin, blokzincir (blockchain) temelli bir kripto para biriminden bir tanesidir. Blokzincir literatürde Türkçe karşılığı olarak, “Merkezi Olmayan Dağıtık Kayıt Sistemi (Decentralized Distributed Ledger Technology)” şeklinde çevirisi yapılmaktadır. Bitcoin işlemleri gerçekleştiği anda eş zamanlı olarak dijital bloklarda kayıt edilmektedir. Yatırımcılar ya da özellikle bitcoin madencileri (bitcoin miners) bu bloklardaki kayıtları görebilmektedir. Bu açıdan bitcoinin işlemsel sürecinin kaydedildiği dijital bloklar adeta şeffaf ve objektif açık bir hesap defteri gibidir. Bu açıdan düşünüldüğünde literatürdeki diğer benzer çalışmalarda da belirtildiği üzere bitcoin, muhasebe ilkeleri arasında yer alan tarafsızlık ve belgelendirme, tutarlılık, tam açıklama ilkeleriyle uyumluluğu söz konusudur.

Bu çalışmada kripto paralar içerisinde popüler olan bitcoin incelenmiş ve Bitcoinle ilgili işlemlerde hazırlanması gereken örnek muhasebe kayıtları oluşturulmuştur. Literatürde bazı çalışmalarda ilgili muhasebe kayıtlarında Bitcoin işlemleri gerçekleştiğinde “108 Diğer Hazır Değerler Hesabı” alt hesabında takip edilmesi önerilmektedir. Diğer bazı farklı çalışmalarda ise Bitcoin bir dijital kripto para olarak likidite açısından düşünüldüğünde “100 Kasa Hesabı” alt hesabında takip edilmesi önerisi sunulmuştur. Farklı ülkelerde, farklı açıklama ve uygulamaların bulunduğu kripto paraların ülkeler açısından karşılaştırılarak incelenmesi sonucunda yapılacak yeni çalışmalar bilimsel açıdan önemli bir referans olacaktır.

KAYNAKÇA

Altunbaşak, T. A. (2018), “Blok Zincir (Blockchain) Teknolojisi ile Vergilendirme”, Maliye Dergisi, 174, s.360-371.

Ateş, A. B. (2016), “Kripto Para Birimleri, Bitcoin ve Muhasebesi”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), s.349-366

Atik, M.; Köse, Y.; Yılmaz, B. ve Sağlam, F. (2015), “Kripto Para: Bitcoin ve Döviz Kurları Üzerine Etkileri”, Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 6(11), s.247-261.

Dizkırıncı, A. S. ve Gökgöz, A. (2018), “Kripto Para Birimleri ve Türkiye’de Bitcoin Muhasebesi”, Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies 4(2), s.92-105.

Doğan, H. (2018), İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26(2), s.225-253

Durğay, Z. ve Karaarslan, E. (2018), “Blok Zinciri Teknolojisinin E-Devlet Uygulamalarında Kullanımı: Ön İnceleme”, [researchgate.net/publication/322554163](https://www.researchgate.net/publication/322554163), Erişim Tarihi: 15.09.2018.

Erdoğan, İ. (1999), “Eski Çağlar ve İlk İmparatorluklardaki Egemen İletişim Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kültür ve İletişim*, 2(2), s.15-47.

Glaser, F.; Zimmermann, K.; Haferkorn, M.; Weber, M. C. ve Siering, M. (2014) “Bitcoin – Asset or Currency ? Revealing Users’ Hidden Intentions”, *Twenty Second European Conference on Information Systems*, Tel Aviv.

Güven, V. ve Şahinöz, E. (2018), “*Blokzincir-Kripto Paralar- Bitcoin-Satoshi Dünyayı Değiştiriyor*”, Kronik Kitap, 1. Baskı, İstanbul.

Hepkorucu, A. ve Genç, S. (2017), “Finansal Varlık Olarak Bitcoin’in İncelenmesi Ve Birim Kök Yapısı Üzerine Bir Uygulama”, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), s. 47-58.

Karaağaç, G. A. ve Altınırnak, S., (2018), “En Yüksek Piyasa Değerine Sahip On Kripto Paranın Birbirleriyle Etkileşimi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz/2018, s.123-138.

Karaoğlan, S., Arar, T., Bilgin, O. (2018), “Türkiye’de Kripto Para Farkındalığı ve Kripto Para Kabul Eden İşletmelerin Motivasyonları”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(2), s.15-28.

Kayacan, E.Y. ve Anavatan, A. (2018), “Bitcoin Getirilerinin Kaotik Yapısının İncelenmesi”, *ASEA*, 5(7), s.135-142.

Lo, Stephanie ve Wang, J.Christina. (2014), “Bitcoin as Money?” , *Current Policy Perspectives*, 14(4), s.1-28.

Mukhopadhyay, U., Skjellum, A., Hambolu, O, Oakley, J., Yu, L. Brooks, R. (2016). A brief survey of Cryptocurrency systems, in: *2016 14th Annual Conference on Privacy, Security and Trust (PST)*, s.745–752.

Nakamoto, S. (2009), “Bitcoin: Peer to Peer Electronic Cash System”, [researchgate.net/publication/228640975_Bitcoin_A_Peer-to-Peer_Electronic_Cash_System](https://www.researchgate.net/publication/228640975_Bitcoin_A_Peer-to-Peer_Electronic_Cash_System), Erişim Tarihi: 20.09.2018.

Öztürk, N. ve Koç, A. (2006) “Elektronik Para, Diğer Para Türleriyle Karşılaştırılması ve Olası Etkileri”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), s.207-243.

Öztürk, M. B.; Arslan, H.; Kayhan, T. ve Uysal, M. (2018), “Yeni Bir Hedge Enstrümanı Olarak Bitcoin: Bitconomi”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), s.217-232.

Pirinççi, A. E. (2018), "Yeni Dünya Düzeninde Sanal Para Bitcoin'in Değerlendirilmesi", *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences*,1(1), s.45-52.

Serçemeli, M. (2018), "Kripto Para Birimlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Vergilendirilmesi", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 639, s.33-66.

Sönmez, A. (2014), "Sanal Para Bitcoin", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 4(3), s.1-14.

Şahin, E. E., (2018). "Kripto Para Bitcoin: ARIMA ve Yapay Sinir Ağları İle Fiyat Tahmini", *Fiscaoeconomia*, 2(2), s.74-92.

Turan, Z, (2018), "Kripto Paralar, Bitcoin, Blockchain, Petro Gold, Dijital Para ve Kullanım Alanları", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: Temmuz 2018 Cilt-Sayı: 11(3), s.1-5.

Uysal, Tuba U. Ve Kurt, Ganite. (2018), "Muhasebe ve Denetimde Blok Zincir Teknolojisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), s.467-481.

Usta, A. Ve Doğantekin, S. (2017), *Blockchain 101*, bkm.com.tr/wp-content/uploads/2017/05/blockchain-101.pdf, Erişim Tarihi: 15.10.2018.

Ünsal, Erdal,M. (2006), "Makro İktisada Giriş", *Siyasal Kitabevi*, 1. Baskı, Ankara.

Bitcoin Endeks Grafiği, tr.investing.com/crypto/bitcoin, Erişim Tarihi: 25.09.2018

Türkiye'de Bitcoin Kabul Eden Yerlerin Listesi,<https://coin-turk.com/turkiyede-bitcoin-kabul-eden-yerlerin-listesi>, Erişim Tarihi: 29.09.2018

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Döviz Kurları, tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html, Erişim Tarihi: 25.09.2018

Türkiye'nin İlk Finansal Blockchain Projesi Borsa İstanbul Tarafından Hayata Geçirildi, kriptopara.org/haberler/turkiyenin-ilk-finansal-blockchain-projesi-borsa-istanbul-terafindan-hayata-gecirildi.html, Erişim Tarihi: 30.09.2018

TÜRKİYE'DE KATILIM BANKALARININ CAMELS ANALİZİ İLE İNCELENMESİ: KAMU KATILIM BANKALARI BAZINDA DEĞERLENDİRME*

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba EYCEYURT BATIR**

ÖZ

Türkiye'de önemli bir potansiyele sahip olan katılım bankacılığı sektörüne 2015 yılı itibarıyla sırasıyla Ziraat Bankası ve Vakıfbank gibi kamu bankalarının dahil olması büyük önem taşımaktadır. Devletin katılım bankacılığı sektörüne girmesinin sisteme olumlu etkide bulunacağı tahmin edilmektedir.

Bu çalışmada temel amaç, katılım bankalarının CAMELS değerlendirme sistemi ile değerlendirilmesi ve yeni kurulan kamu katılım bankalarının faaliyete geçtiği 2015 yılından 2017 yılına kadar aktif katılım bankalarının mukayeseli olarak incelenmesidir. Analiz sonucuna göre kamu katılım bankalarının CAMELS sistemini oluşturan bazı kalemlerde sektör altında nota sahip olmasına rağmen ortalama CAMELS reytinginde sektörün üzerinde bir puana sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Katılım bankacılığı, Kamu katılım bankaları, CAMELS değerlendirme sistemi

JEL Kodları: G10, G21, M40

EXAMINING THE PARTICIPATION BANKS IN TURKEY WITH CAMELS ANALYSIS: AN EVALUATION ON THE BASIS OF STATE PARTICIPATION BANKS

ABSTRACT

The entrance of state participation banks by 2015 such as Ziraat Bank and Vakıfbank respectively to the participation banking sector which has an important potential in Turkey is of capital importance. It is thought that the entry of the state to participation banking sector will effect the system positively.

The main aim in this study is to evaluate the participation banks by CAMELS rating system and examine the active participation banks comparatively between the years of 2015, when the first state participation bank emerged, and 2017. According to the result of analysis, however state participation banks have lower scores at some items of CAMELS system than the sector, it is seen that they have higher scores at the mean of CAMELS rating system.

Keywords: Participation banking, State participation banks, CAMELS rating system

JEL Codes: G10, G21, M40

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Erzincan Üniversitesi İİBF, t.eyceyurt@hotmail.com

1. GİRİŞ

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de faiz kullanan veya çalışmalarını faiz ile yürüten bankalar ile çalışmak istemeyen insanlar mevcuttur. Bu sebeple faiz ile çalışmayı reddeden bu kitleye yönelik, yastık altındaki paralarını da sisteme katmak adına 1971 yılında Mısır’da ilk İslami banka olan Nasser Social Bank kurulmuştur. Dünyadaki bu gelişmenin ardından Türkiye’de ilk İslami banka ise 1984 yılında kurulmuştur.

Türkiye’de İslami bankacılık “Özel Finans Kurumu” (ÖFK) adı altında ortaya çıkmıştır. 1984 yılında ilk ÖFK olan Albaraka Türk kurulmuş, 1989 yılında ise onu Kuveyt Türk takip etmiştir (Aysan, Dolgun, & Turhan, 2013; Batir, Volkman, & Gungor, 2017). Kuveyt Türk’ün ardından 1996 yılında Bank Asya, 2005 yılında ise Türkiye Finans Katılım Bankası (TFKB) kurulmuştur.

Özel Finans Kurumları 2005 yılında 5411 sayılı yeni Bankacılık Kanunu ile tamamen Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) bünyesine alınmıştır. Böylece konvansiyonel bankalarla tamamen aynı nitelik ve önceliklere sahip olmuşlar ve ülkemizde daha fazla önem ve popülerlik kazanmışlardır. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’ndaki değişikliğe istinaden ÖFK ismi 2005 yılında “Katılım Bankası” olarak değiştirilmiştir (Aysan et al., 2013).

Türk Bankacılık Sistemi’nin toplam aktifindeki payı düşük olmasına rağmen kayda değer şekilde hızlı büyüme oranlarına sahip olması katılım bankalarının gelişen ve iyi işleyen finansal kurumlar olduğunu göstermektedir (Batir & Gungor, 2016). Katılım bankaları 2002’de 1,8 milyar dolar olan aktiflerini ortalama %33’lük yıllık büyüme oranı ile 2010 yılında 28 milyar dolara çıkarmıştır. Aynı dönemde sektörün yıllık genel büyüme ortalaması ise %19 civarında gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra katılım bankaları 2002’de %2,1 olan aktifteki pazar payını 2010 yılında %4,3’e çıkarmıştır (Biçer, 2011; Kartal & Demir, 2017).

2015 yılının Şubat ayında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) katılım bankalarından Banka Asya’nın yönetiminin %63’üne el koymuştur. 2015 yılı Mayıs ayında ise Bank Asya bazı finansal ve politik problemlerden dolayı tamamen TMSF’ye aktarılmıştır. İhlas Finans ve Bank Asya gibi katılım bankacılığındaki olumsuz tecrübeler, gerek katılım bankaları ile çalışan gerekse çalışmayan kişileri endişeye sevk etmiştir. Böylece devlet garantisi ve kamu temelindeki bankalar fikrine rağbet artmış, özellikle de katılım bankaları ile çalışan müşteriler kamu bazlı bankalar konusunda düşünmeye başlamışlardır. Son zamanlarda devlet de katılım bankalarının gelişmesini ve büyümesini amaçlamaktadır. Bu sebeple katılım bankalarını geliştirmek amacıyla bazı düzenlemelere gidilmiştir.

2016 yılı itibarıyla katılım bankalarının aktörlerinden biri olan Bank Asya’nın piyasadan çekilmesiyle, katılım bankası sayısı düşmüştür. Ancak bu düşüşün akabinde Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım gibi kamu temelinde iki yeni katılım bankası faaliyete geçmiştir. Piyasaya yeni giren bu bankaların iki pozitif etkisi olmuştur. Birinci olarak katılım bankalarının sayısı artış göstermekte, ikinci olarak ise, devlet katılım bankacılığı sektörüne adım atmaktadır (Doğan, 2017).

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) başkanı ve Albaraka Türk genel müdürü Melikşah UTKU, 2017 Kasım ayında yaptığı röportajda, yeni kurulan kamu katılım bankalarının piyasaya öncelikle büyükşehirlerde gireceğini ancak kısa sürede Anadolu'daki taşra kesime odaklanacaklarını çünkü bu bölgelerde ciddi bir potansiyel olduğunu vurgulamaktadır (UTKU, 2017).

Bankalarda denetim mekanizması yaptıkları işin önemine binaen diğer işletmelerden çok daha yoğun işlemektedir. Özellikle bankaların denetimi amacıyla kullanılan ve finansal rasyoların değerlendirilmesi suretiyle işleyiş gösteren CAMELS metodu çalışmada tercih edilmiştir. Çalışmanın amacı, kamu katılım bankalarının ortaya çıktığı 2015 yılından itibaren katılım bankalarını CAMELS değerlendirme metodu ile değerlendirmek ve özellikle kamu katılım bankalarının bu sisteme ait kalemler konusunda sektöre nazaran ne derece başarılı olduğunu incelemektir.

CAMELS sistemi, Kaya (2001) tarafından denetim amaçlı, yerinde denetim ve uzaktan denetim aracı, Dincer, Gencer, Orhan, and Sahinbas (2011) tarafından bankalar için önemli performans göstergelerinden biri, Roman and Şargu (2013) tarafından bankacılık sisteminin sağlamlığını gösteren en popüler yöntem, Nurazi and Evans (2005) tarafından banka aktiflerinin kalitesini denetlemek için kullanılan bir yöntem, Gilbert, Meyer, and Vaughan (2000) tarafından banka başarısızlıklarını öngörebilmek adına yararlı bir yöntem ve Kabir and Dey (2012)'e göre ise bankacılık sektörü için bir derecelendirme sistemi olarak değerlendirilmiştir (Gümüş & Nalbantoğlu, 2015).

2. LİTERATÜR TARAMASI

CAMELS metodu kullanılarak finansal performans ölçen çok sayıda ulusal ve uluslararası çalışma mevcuttur. Literatürde CAMELS analizi kullanılarak yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda özet halinde verilmiştir.

Kaya (2001), 1997 ve 2000 yılları için Türk Bankacılık sistemini CAMELS analizi ile değerlendirmiş, 1997 yılında aktif büyüklüğü küçük bankaların daha iyi performans gösterdiğini, 2000 yılında ise bu durumun büyük bankalar lehine değiştiğini gözlemlemiştir. Çalışmada CAMELS performansları ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)'na alınma ilişkisi araştırılmış ve CAMELS notu yükseldikçe TMSF bünyesine alınma olasılığının düştüğü saptanmıştır.

Derviz and Podpiera (2008), 1998-2001 ve 2002-2005 yılları arası Çek bankaları üzerinde çalışma yapmıştır. Çalışmada S&P ve CAMELS reyting sistemlerinin belirleyicileri tahmin edilmiştir. Bu tahmini yapmak için logit model ve panel veri analizi kullanılmıştır.

Sakarya (2010), hisse senetleri İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'nda işlem gören yerli ve yabancı bankaların performansını 2005-2007 yılları arasında CAMELS sistemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda sermaye yeterlilik oranlarının yabancı bankalarda yerli bankalara göre daha düşük olduğu, varlık kalitesinin yabancı bankalarda biraz daha yüksek olduğu, yönetim kalitesi olarak iki banka türünün neredeyse paralel olduğu, karlılık ve likidite açısından genel olarak yerli bankaların daha iyi oldukları ve piyasa riskine duyarlılık konusunda ise yabancı bankaların daha hassas oldukları belirlenmiştir.

Roman and Şargu (2013), Romanya'da faaliyet gösteren 15 bankayı 2004-2011 yılları arasında CAMELS analizi kullanarak incelemiştir. 15 banka içerisinde en büyük olanının likidite haricindeki diğer kalemlerde iyi bir performans sergilediği tespit edilmiştir.

Rozzani and Rahman (2013), Malezya'da bulunan 19 konvansiyonel, 16 katılım bankasını 2008-2011 yılları arasında CAMELS analizi ile değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda her iki banka türü için de performans sonuçlarının hemen hemen aynı olduğu görülmüştür.

Gümüş and Nalbantoğlu (2015), 2002-2013 yılları arasında kamu, özel yerli, yabancı ve katılım bankalarını 4 grup olarak karşılaştırmalı bir şekilde CAMELS analizi ile değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda özel yerli bankalar birinci sırada, kamu bankaları ikinci sırada yer almıştır. Yabancı bankaların takip oranlarının artmasından dolayı karlılık ve yönetim kalitesi bakımından zayıf oldukları, katılım bankalarının ise sermayelerinin diğer banka türlerine göre zayıf kaldığı tespit edilmiştir.

Ege, Topaloğlu, and Karakozak (2015), çalışmalarında 2002-2010 dönemine ilişkin verileri kullanarak banka gruplarının karşılaştırmalı analizini yapmıştır. Elde edilen bulgulara göre sermaye yeterliliği, piyasa risklerine duyarlılık ve yönetim yeterliliği açısından kamu sermayeli mevduat bankalarının; karlılık açısından özel sermayeli mevduat bankalarının; aktif kalitesi ve likidite açısından ise yabancı sermayeli mevduat bankalarının diğer banka gruplarına göre daha iyi durumda oldukları tespit edilmiştir.

Masood, Ghauri, and Aktan (2016), 2015 yılında Pakistan'da faaliyet gösteren İslami bankalar üzerinde çalışmıştır. CAMELS analizinin kullanıldığı çalışmada bankalardan ikisinin tatmin edici seviyede oldukları, diğerlerinin ise vasat bir performans gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Aspal and Dhawan (2016), Hindistan bankacılık sisteminde bir reyting aracı olarak kullanılan CAMELS modelinin parametrelerini literatür ve ampirik çalışmalar ışığında incelemiştir.

Yuksel, Dincer, and Hacıoğlu (2016), 2004-2014 yılları arasındaki yıllık verileri kullanarak Türkiye'de faaliyet gösteren 20 mevduat bankasını CAMELS analizi ile incelemiştir. Ardından Moody's den alınan bankalara ait kredi reytingleri ile CAMELS analizi arasındaki ilişki irdelenmiş, aktif kalitesi, yönetim kalitesi ve piyasa riskine duyarlılık kalemleri ile Moody's reytingleri arasında ilişki olduğu ancak sermaye yeterliliği ve karlılık ile Moody's reytingleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.

Yapılan incelemelerde ulusal bazda yapılan çalışmaların tamamına yakınının kamu, özel ve yabancı bankaların performansını karşılaştırmak üzere yapıldığı ve katılım bankacılığına değinilmediği görülmüştür. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan farklı ve özgün kılan, çalışmanın Türkiye'de bulunan katılım bankalarına yönelik ve yeni kurulan kamu katılım bankalarını değerlendirmek üzere yapılmasıdır. Bu da devlet sahipliğinde

kurulan katılım bankalarının katılım bankacılığı sektöründe nasıl bir performans sergilediğini görebilmek adına önem taşımaktadır.

3. KAPSAM VE YÖNTEM

Çalışmada, kamu katılım bankalarının ortaya çıkış yılı olan 2015 yılından sonra aktif olan katılım bankaları kullanılmıştır. Bu kapsamda aktif olan beş katılım bankası; Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans Katılım Bankası ile yeni kurulan Ziraat Katılım Bankası ve Vakıf Katılım Bankasıdır. Gerekli veriler TKBB ve BDDK'na ait web siteleri ve bankaların finansal tabloları kullanılmak suretiyle elde edilmiştir. Katılım bankalarının sayısının az olması ve kamu bankalarının yeni kurulması sebebiyle araştırmanın kapsadığı yılların sınırlı kalması araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır.

Daha önce CAMEL adı ile bilinen metot ilk olarak 1979 yılında ABD'de banka düzenleyici kurumlar tarafından oluşturulmuştur. Ardından finansal kurumların sağlamlığını ölçmek için farklı ülkelerin denetim kurumlarının kullanabileceği faydalı bir araç olacağına karar verilmiş ve kullanım alanı genişletilmiştir. 1996 yılından itibaren riske odaklanılmış ve CAMEL yaklaşımına piyasa riskine karşı duyarlılık anlamına gelen "S" (Sensitivity to market risk) kalemi de ilave edilerek yaklaşımın adı CAMELS olarak değiştirilmiştir (Roman & Şargu, 2013). CAMELS, ABD'de denetim otoritelerince meydana getirilen, bankaların uzaktan gözetiminde ve denetimlerinde genel durumunu tespit etmekte kullanılan bir değerlendirme sistemidir. ABD'de yerinde denetim, risk bazlı işlemekte ve CAMELS reyting sistemi vasıtasıyla değerlendirilmektedir. Ancak bu sistem sadece yerinde denetim ile sınırlı kalmamakta uzaktan gözetim amacı ile de kullanılmaktadır (Kaya, 2001).

CAMELS metodu adını İngilizce bazı temel kavramların baş harflerinden almıştır. Bunlar; sermaye yeterliliği (Capital), aktif kalitesi (Asset), yönetim performansı (Management), karlılık durumu (Earning), likidite (Liquidity) ve piyasa riski (Sensitivity to market risk) kalemlerinden oluşmaktadır. Bu kalemler kısaca aşağıda tanımlanmış ve ardından Tablo 1'de bu kalemleri temsil etmek üzere kullanılan rasyolar hakkında bilgi verilmiştir:

- **Sermaye Yeterliliği (C):** Bankanın sermayesini miktar ve kalite açısından değerlendirmek amacıyla kullanılır. Sermaye yeterliliğini temsil etmek amacıyla çalışmada kullanılan rasyolar; sermaye yeterliliği rasyosu olarak da bilinen "Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)" oranı, Özkaynaklar/Toplam aktifler oranı ve (Özkaynaklar – Duran aktif) / Toplam aktifler oranıdır.
- **Aktif Kalitesi (A):** Bankaların sahip oldukları varlıkların kalitesini ölçmek amacıyla kullanılır. Banka aktiflerinin gelir getirme gücünün, nakde dönüş kabiliyetinin ve işletmenin kaynak yapısına uygun olup olmadığının

değerlendirildiği bir kalemdir(Ege et al., 2015). Aktif kalitesi ölçülürken kredi kullandırma becerileri, kredilerin geri dönüşü, problemlı kredilerin varlığı ve tahsilat becerileri de göz önünde bulundurulmaktadır.

- **Yönetim Kalitesi (M):** Banka yönetiminin kapasite ve performansını temsil etmektedir. Bu kalemin hesaplanmasında bankaların yönetim bilgi sistemlerinin yapısı, mevzuata uygun işleyiş, iç kontrol sistemlerinin yeterliliği, sektördeki gelişmelerin takibi, yönetimin riskleri kontrol etme başarısı gibi kriterler göz önünde tutulur.
- **Karlılık (E):** Bankaların kazanç durumlarını değerlendirmek amacıyla kullanılır. Karlılık istikrarı, dağıtılmayan karlar ile yeterli sermayenin sağlanıp sağlanamadığı, karlılığın piyasa riskine duyarlılığı, kaynakları ve kalitesi gibi kriterlere dikkat edilmek suretiyle hesaplanmaktadır.
- **Likidite (L):** Bankaların nakde dönme becerilerini ölçmek amacıyla kullanılır. Likit kaynakların mevcut zaman ve gelecek için değerlendirilmesi, varlıkların menkul kıymete dönüştürülebilmesi, kısa vadeli fon kaynaklarına bağımlılık düzeyi ve para piyasaları benzeri piyasalara erişim imkanı gibi kriterler dikkate alınarak değerlendirilir.
- **Piyasa Riskine Duyarlılık (S):** Piyasada oluşabilecek kurlar, faiz oranları, mal fiyatları ve hisse senedi fiyatlarındaki değişiklikler gibi risklere karşı bankanın ne derece hazırlıklı olduğunu ölçmek amacıyla kullanılan kalemdir. Banka yönetiminin piyasada oluşabilecek riskleri tespit ve kontrol etmedeki başarısı, banka karlılığının piyasadaki olumsuzluklara karşı duyarlılığı, bankanın ticaret ve döviz işlemlerinden kaynaklanan piyasa riski durumu ve faiz riski yapısı gibi kriterlere dikkat edilmek suretiyle değerlendirilir.

Çalışmada her bir kalem için kullanılan rasyolar Tablo 1'de ilk sütunda gösterilmiştir. İkinci sütunda, kullanılan rasyoları temsil edecek kısaltmalar harflerle ifade edilmiştir. Üçüncü sütunda her bir rasyonun ana kalemlere etkilerinin olumlu veya olumsuz olmasına göre pozitif veya negatif şeklinde ilişki yönü belirtilmiştir. Son sütun olan ağırlık sütununda ise, her kaleme banka performansı üzerindeki etkileri dikkate alınarak farklı ağırlık oranları verilmiştir. Yine her bir kalemi oluşturan rasyolar da o kalem içerisindeki önemine göre ağırlıklandırılarak toplam CAMELS sistemine etkisi belirlenmiştir.

Tablo-1: Çalışmada Kullanılan Camels Rasyoları, İlişki Yönü ve Ağırlıkları

	Kısaltma Adı	İlişki Yönü	Ağırlık
CAPİTAL(Sermaye Yeterliliği)			0,2
Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)	C1	+	0,5
Özkaynaklar / Toplam Aktifler	C2	+	0,3
(Özkaynaklar - Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	C3	+	0,2
ASSET (Aktif Kalitesi)			0,2
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler	A1	+	0,4
Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar	A2	-	0,3
Duran Aktifler / Toplam Aktifler	A3	-	0,3
MANAGEMENT (Yönetim)			0,1
Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar	M1	-	0,4
Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler	M2	-	0,2
Şube Başına Kar	M3	+	0,2
Şube Başına Mevduat	M4	+	0,2
EARNING (Kar)			0,2
Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler	E1	+	0,3
Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar	E2	+	0,3
Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Toplam Aktifler	E3	+	0,2
karpayı Dışı Gelirler (net) / Diğer Faaliyet Giderleri	E4	+	0,2
LIQUIDITY (Likidite)			0,2
Likit Aktifler / Toplam Aktifler	L1	+	0,4
Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler	L2	+	0,3
Türk Parası (TP) Likit Aktifler / Toplam Aktifler	L3	+	0,3
SENSITIVITY TO MARKET RISK (Piyasa Riskine Duyarlılık)			0,1
YP Aktifler / YP Pasifler	S1	-	0,4
Özel Karşılıklar Sonrası Net karpayı Geliri / Toplam Aktifler	S2	+	0,3
Döviz Poz/Özkaynaklar	S3	-	0,3

CAMELS performans değerlerini hesaplayabilmek için CAMELS değerlendirme sistemini oluşturan 6 ana kaleme ait 20 adet rasyodan faydalanılmıştır. Öncelikle TKBB web sitesinde ilan edilen, bankaların Tablo 1’de belirtilen rasyoları esas alınarak ortalamalar hesaplanmış böylece 2015-2017 yıllarına ait katılım bankacılık sektörünün referans değerleri bulunmuştur. Ardından o dönem faaliyet gösteren her bir katılım bankasının aynı dönemlere ait gerçekleşen değerleri tespit edilmiştir. Daha sonra her bankaya ait gerçekleşen değerler referans değerlerine bölünerek 100 ile çarpılmış, böylece endeks değer elde edilmiş, bu endeks değerler değişkenin ilişki yönüne göre

pozitif ilişkiye sahip ise elde edilen endeks değerden 100 çıkarılmış, negatif ilişkiye sahip ise 100'den endeks değer çıkarılarak sapma değer hesaplanmıştır. Bu aşama sonrasında her bir sapma değer, kendisine ait değişkenin ağırlık oranı ile çarpılarak her bir kaleme ait CAMELS analizinde kullanılacak değerler hesaplanmıştır. Çarpım sonrasında elde edilen sonuçlar her bir kalem kapsamında toplanmıştır. Elde edilen her toplam, ilgili bileşenin CAMELS puanını ortaya çıkarmış ve CAMELS sistemini meydana getiren her bir kalem için belirlenen katsayılar, ilgili kalemin notu ile çarpılmış ve bu çarpımların toplanması ile elde edilen sonuç CAMELS değerlendirme sistemindeki performansını vermiştir. Hesaplama süreci Tablo 2'de kısaca özetlenmiştir.

Tablo-2: CAMELS Performans Sistemi Örnek Hesaplama Tablosu

Değişkenler	İlişkinin Yönü	Ağırlık	... Yılı Referans Değer	Banka Adı	Endeks Değer	Sapma Değer	Camels Değeri
Özkaynaklar / Toplam Aktifler	+	0,3	A	X	$100*(X/A) = C$	$C-100 = E$	$E*0,3$
Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler	-	0,2	B	Y	$100*(Y/B) = D$	$100-D = F$	$F*0,2$

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmada CAMELS analizi kapsamında Tablo 2'de tarif edilen basamaklar sırasıyla uygulanmış ve her bir katılım bankasının CAMELS sistemine dair kalemleri hesaplanmıştır. Bu kalemleri oluşturan rasyolar ve kalemlere ait toplam puan her bir yıla ve her bankaya göre detaylı olarak Tablo 3'te verilmiştir.

Son olarak tüm kalemlere ait notlar Tablo 1'de verilen ağırlıkları nispetinde toplanarak her bankaya ait bileşik CAMELS notu hesaplanmıştır. Bileşik CAMELS notları detaylı olarak Tablo 4'de sunulmuştur.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Tablo-3: Katılım Bankalarının Yıllara göre CAMELS Analizinde Kullanılan Puanları

	Albaraka Türk			Kuveyt Türk			TFKB			Vakıf Katılım			Ziraat Katılım		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017
Sermaye															
C1	-15,95	-12,15	13,51	-18,58	1,06	15,74	-20,17	-6,19	17,82	-	32,25	2,45	54,69	-14,96	-49,52
C2	-14,32	-10,29	-6,37	-12,16	-7,07	-2,26	-10,81	-3,17	5,89	-	23,22	-1,05	37,29	-2,69	3,79
C3	-11,06	-11,07	-7,52	-8,84	-4,23	2,40	-15,66	-15,96	-15,39	-	27,54	8,07	35,55	3,72	12,43
SERMAYE NOTU	-41,33	-33,50	-0,38	-39,57	-10,24	15,88	-46,64	-25,32	8,33	-	83,01	9,47	127,54	-13,94	-33,30
Aktif										-					
A1	-3,06	1,07	-1,12	-3,82	-3,80	-3,66	1,21	0,74	-2,66	-	-1,13	1,79	5,67	3,12	5,65
A2	16,38	-0,20	3,72	23,53	22,86	28,37	-69,91	-80,15	-89,95	-	28,87	29,62	30,00	28,62	28,24
A3	8,00	-4,04	-2,02	9,17	8,70	12,27	-24,33	-43,93	-55,13	-	17,82	23,37	7,17	21,44	21,51
AKTİF NOTU	21,32	-3,17	0,58	28,87	27,76	36,97	-93,04	-123,34	-147,74	-	45,56	54,79	42,84	53,19	55,40
Yönetim										-					
M1	-5,51	-35,35	-36,33	9,12	0,83	9,47	-43,61	-41,01	-46,04	-	38,21	37,53	40,00	37,32	35,37
M2	1,98	-1,77	-4,13	0,51	-2,35	-2,35	2,96	-1,19	-3,50	-	2,41	4,37	-5,44	2,90	5,62
M3	6,01	1,88	-7,73	2,66	9,98	-0,76	1,37	2,18	-5,21	-	-8,03	4,97	-10,04	-6,02	8,73
M4	4,77	2,94	-1,15	0,31	-2,61	-3,64	0,11	-4,46	-7,51	-	-1,17	6,23	-5,19	5,30	6,07
YÖNETİM NOTU	7,25	-32,30	-49,34	12,60	5,85	2,72	-39,17	-44,47	-62,27	-	31,43	53,10	19,33	39,50	55,79
Karlılık										-					
E1	25,89	-0,09	-10,18	27,53	20,30	5,67	6,71	4,44	-0,73	-	-11,87	1,71	-60,14	-12,78	3,54
E2	21,67	8,02	-4,98	16,89	25,19	8,46	-2,10	2,20	-5,79	-	-21,39	2,65	-36,46	-14,02	-0,34
E3	14,91	-0,86	-7,07	16,01	12,54	4,22	3,64	2,73	-0,85	-	-6,36	0,95	-34,57	-8,04	2,75
E4	6,83	0,69	-6,04	10,00	4,33	1,70	0,66	8,71	-0,52	-	-0,86	16,54	-17,48	-12,86	-11,69
KAR NOTU	69,30	7,75	-28,27	70,44	62,36	20,06	8,91	18,08	-7,90	-	-40,49	21,85	-148,65	-47,70	-5,74

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Tablo-3: (Devamı)

	Albaraka Türk			Kuveyt Türk			TFKB			Vakıf Katılım			Ziraat Katılım		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017
Likidite										-					
L1	5,69	-4,10	2,31	11,51	7,39	7,96	-7,21	-6,18	1,36	-	6,99	1,20	-9,99	-4,09	-12,82
L2	3,85	-6,09	-0,25	5,75	1,53	5,08	-4,84	-4,55	4,42	-	14,44	0,30	-4,77	-5,33	-9,54
L3	6,04	-4,03	5,57	-4,52	-12,49	-8,61	-8,69	-11,80	-4,94	-	15,00	13,71	7,17	13,32	-5,74
LİKİDİTE NOTU	15,57	-14,22	7,63	12,75	-3,57	4,43	-20,74	-22,53	0,84	-	36,43	15,21	-7,58	3,90	-28,11
Piyasa Riski										-					
S1	-1,03	7,98	0,33	-6,19	-3,11	-2,52	33,28	11,62	11,85	-	-29,43	-8,44	-4,40	12,70	3,91
S2	0,78	0,87	1,59	0,91	7,11	3,59	31,59	-2,35	-3,65	-	-5,21	-11,64	0,66	0,87	4,87
S3	-1,91	-12,58	-1,96	-0,50	16,82	0,09	39,27	-21,17	-11,71	-	20,49	17,21	23,58	-13,01	-6,07
PİYASA RİSKİ	-2,16	-3,72	-0,04	-5,78	20,82	1,16	104,14	-11,89	-3,51	-	-14,15	-2,87	19,83	0,56	2,70

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

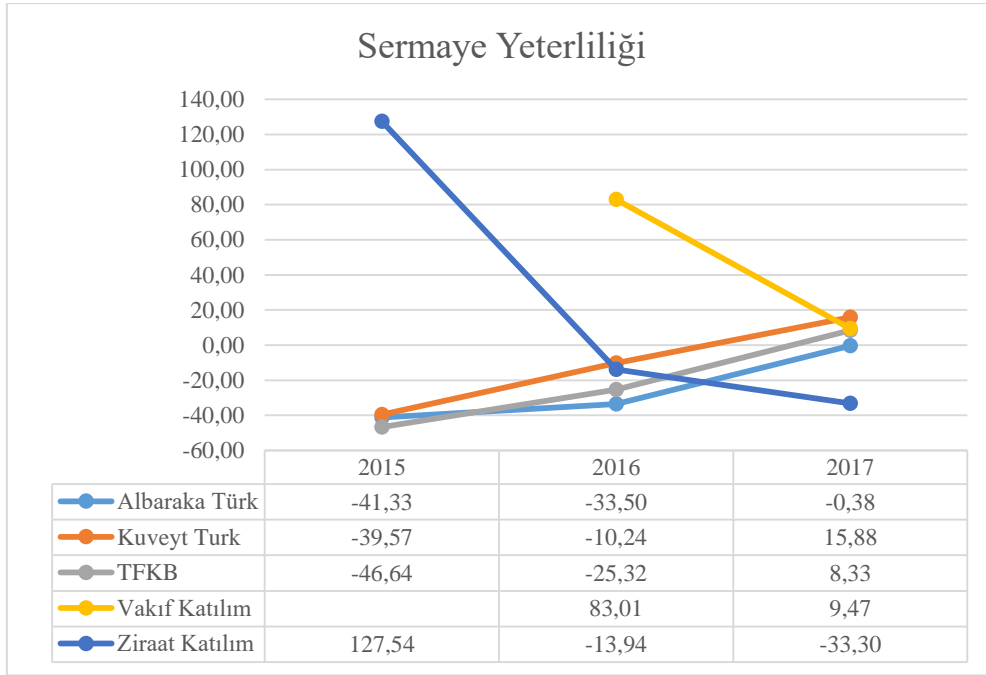
Seferihisar - Izmir / TURKEY

Tablo-4: 2015-2017 Yılları Arasında Katılım Bankaları Bazında Hesaplanan Bileşik CAMELS Notları

CAMELS Kalemler	Ağırlık	Albaraka Türk			Kuveyt Türk			TFKB			Vakıf Katılım			Ziraat Katılım		
		2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017
SERMAYE	0,2	-41,33	-33,50	-0,38	-39,57	-10,24	15,88	-46,64	-25,32	8,33	-	83,01	9,47	127,54	-13,94	-33,30
AKTİF	0,2	21,32	-3,17	0,58	28,87	27,76	36,97	-93,04	-123,34	-147,74	-	45,56	54,79	42,84	53,19	55,40
YÖNETİM	0,1	7,25	-32,30	-49,34	12,60	5,85	2,72	-39,17	-44,47	-62,27	-	31,43	53,10	19,33	39,50	55,79
KAR	0,2	69,30	7,75	-28,27	70,44	62,36	20,06	8,91	18,08	-7,90	-	-40,49	21,85	-148,65	-47,70	-5,74
LİKİDİTE	0,2	15,57	-14,22	7,63	12,75	-3,57	4,43	-20,74	-22,53	0,84	-	36,43	15,21	-7,58	3,90	-28,11
PİYASA RİSKİ	0,1	-2,16	-3,72	-0,04	-5,78	20,82	1,16	104,14	-11,89	-3,51	-	-14,15	-2,87	19,83	0,56	2,70
ORT. CAMELS	1	13,48	-12,23	-9,025	15,17	17,92	15,85	-23,80	-36,25	-35,87	-	26,62	25,28	6,74	3,09	3,50

Tablo 3’de verilen veriler CAMELS’ı oluşturan her bir kalem bazında ayrı ayrı grafik haline getirilmiş ve görsel olarak daha kolay anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Grafik 1 – Grafik 7 arası yedi adet grafik oluşturularak yorumlanmıştır.

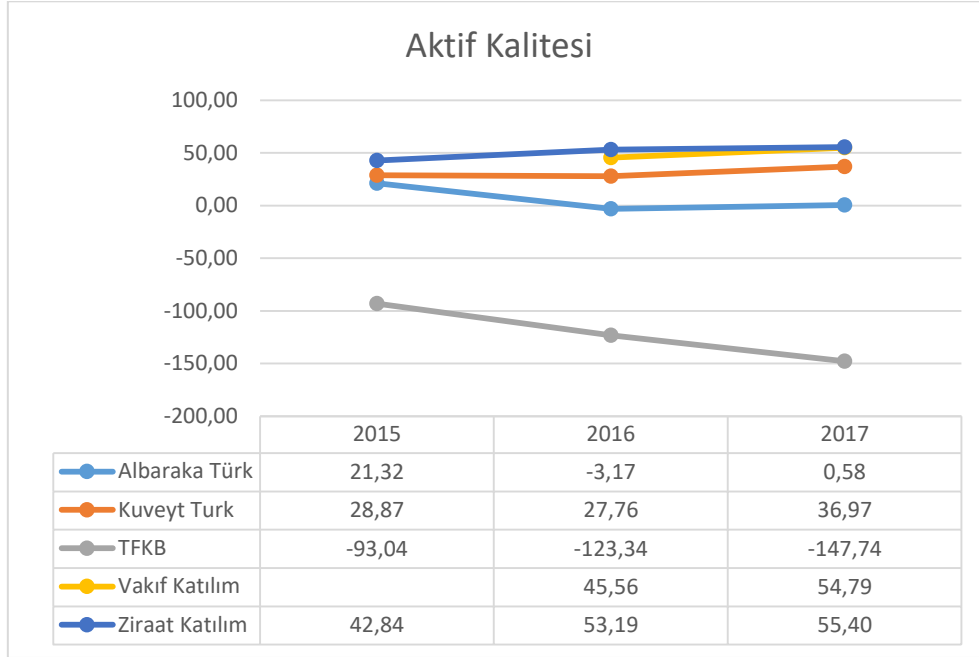
Grafik 1: 2015 – 2017 Yılları Arası Herbir Katılım Bankasına ait Sermaye Yeterliliği

Grafik 1’de 2015 – 2017 yılları arasında katılım bankalarının sermaye yeterliliği hesaplanarak grafik halinde gösterilmiştir. Bu kalem sermaye miktar ve kalitesini ölçerek bankaların sermaye gücüne dair bilgi vermektedir. Bankaların sermaye yeterliliğini hesaplamak üzere literatür ve TBB ile TKBB’nin kalemlerle ilgili sunmuş olduğu rasyolar dikkate alınarak, “Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar), Özkaynaklar / Toplam Aktifler, (Özkaynaklar - Duran Aktifler) / Toplam Aktifler” rasyoları tercih edilmiştir. Tablo 1’de verilen ağırlıklar dikkate alınarak ilgili rasyolar sırasıyla yüzde 50, yüzde 30 ve yüzde 20 ağırlık oranlarıyla çarpılarak toplam alınmış ve CAMELS’a ait sermaye yeterliliği kalemi hesaplanmıştır. Sektör ortalamasının CAMELS notu payının sıfır olduğu dikkate alınır, Albaraka Türk’ün sermaye yeterliliği konusunda her üç yılda da sektör ortalamasının altında kalarak negatif not aldığı, Kuveyt Türk ve TFKB’nin 2015 ve 2016 yılında negatif, 2017 yılında pozitif değer aldığı, 2016’da faaliyete başlayan Vakıf Katılım Bankası’nın aktif olduğu her iki yıl için de pozitif değer olarak sermaye yapısını sağlam tuttuğu söylenebilir. Son olarak Ziraat Katılım Bankasının ise ilk faaliyet gösterdiği 2015 yılında pozitif bir sermaye notuna sahipken 2016 ve 2017 yıllarında negatif nota sahip olduğu görülmektedir. Grafik incelendiğinde her iki kamu katılım bankasının da ilk kuruluş yılında sağlam bir sermaye yapısı ile kurulduğunu daha sonra bu durumun zayıflamaya başladığı görülmektedir. Ancak 2017 yılında Ziraat Katılım haricindeki hemen her katılım bankasının sermaye

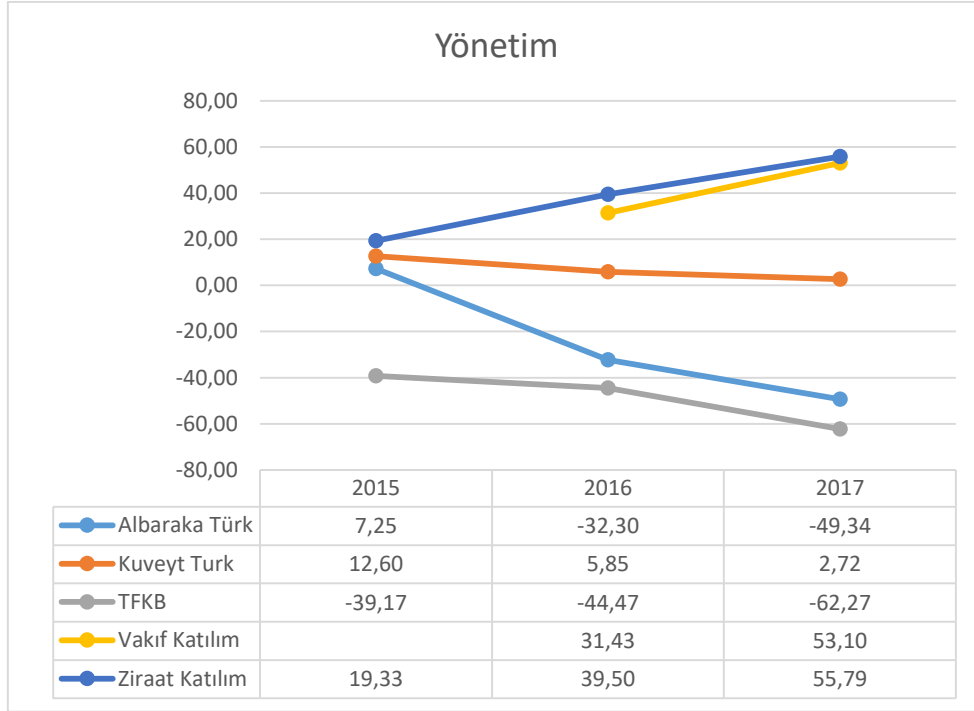
yapısının pozitif ve sağlam olduğu ve sadece Ziraat Katılımın sektör ortalamasının altında kalarak negatif bir nota sahip olduğu görülmektedir.

Grafik-2: 2015 – 2017 Yılları Arası Herbir Katılım Bankasına ait Aktif Kalitesi

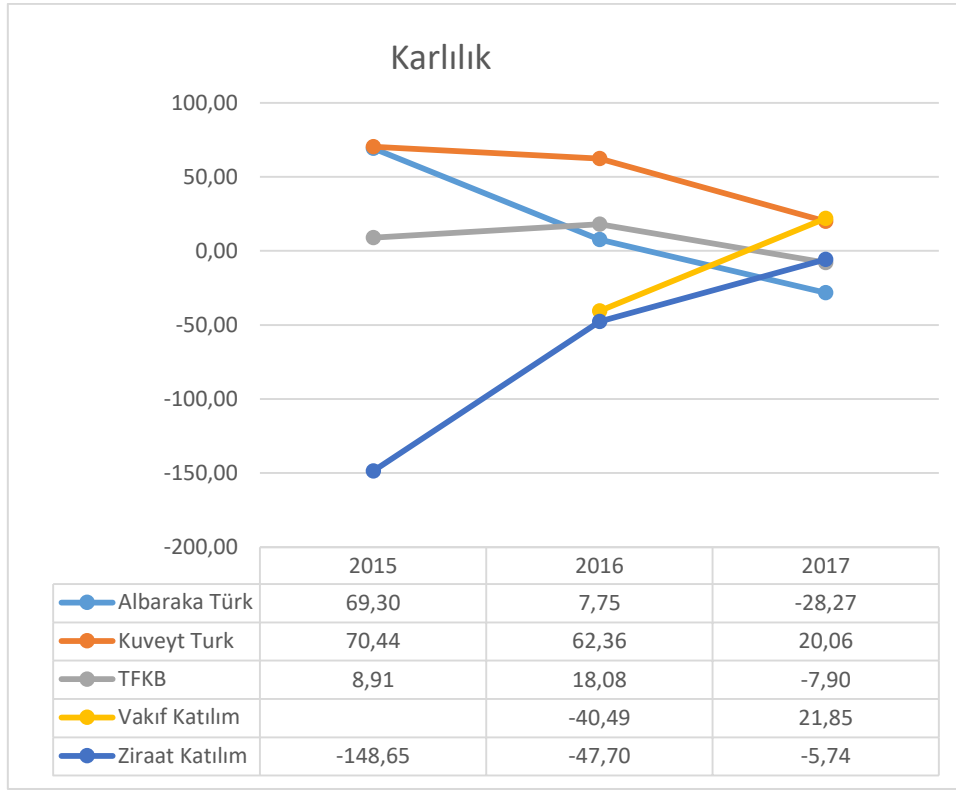
Aktif kalitesi kalemi bankalara ait varlıkların kalitesini ölçmek amacıyla kullanılır. Banka aktiflerinin gelir getirme gücünün, nakde dönüş kabiliyetinin ve işletmenin kaynak yapısına uygun olup olmadığının değerlendirildiği bu kalem için literatür bilgisi ve TKBB'nin sunmuş olduğu rasyolar da dikkate alınarak, Toplam krediler ve alacaklar / Toplam aktifler, Takipteki krediler (net) / Toplam krediler ve alacaklar, Duran aktifler / Toplam aktifler rasyoları kullanılmıştır. Sırasıyla yüzde 40, yüzde 30 ve yüzde 30 ağırlık oranları kullanılarak hesaplanan kalem notu ile aktif kalitesi ölçülürken kredi kullandırma becerileri, kredilerin geri dönüşü, problemlili kredilerin varlığı ve tahsilat becerileri değerlendirilir. Grafik verileri incelendiğinde TFKB dışındaki tüm katılım bankalarının hemen her yıla ait notlarının pozitif olduğu, TFKB'nin ise aktif kalitesi göstergelerinin son yıllarda daha da kötüleşmek suretiyle hep negatif olduğu görülmektedir. Bu durum diğer katılım bankalarının aktiflerinin gelir getirme gücünün yüksek olduğu ancak TFKB'nin kredi tahsilatında ve takipteki krediler konusunda problemleri olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Yeni kurulan kamu katılım bankalarının ise sektör içinde en yüksek aktif kalitesi notuna sahip oldukları görülmektedir. Bu durum bankaların yeni kurulması sebebiyle sorunlu kredilerinin diğer bankalara göre daha az olmasından kaynaklanabilir.

Grafik-3: 2015 – 2017 Yılları Arası Herbir Katılım Bankasına ait Yönetim Performansı

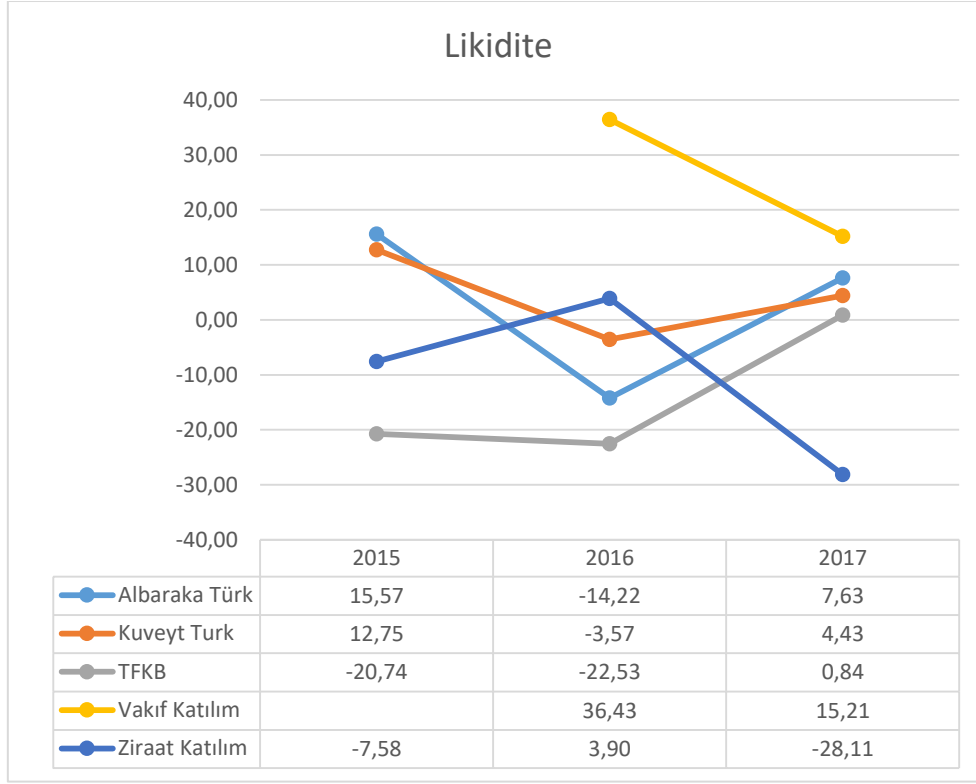
Banka yönetiminin kapasite ve performansını temsil eden bu kalem için literatür takip edilerek Takipteki krediler / Toplam krediler ve alacaklar, Diğer faaliyet giderleri / Toplam aktifler, Şube başına kar, Şube başına mevduat rasyoları kullanılmıştır. Sırasıyla yüzde 40, yüzde 20, yüzde 20 ve yüzde 20 ağırlık payları kullanılarak her bir rasyo ağırlık değerleriyle çarpılmış ve toplamları alınarak kaleme ait yönetim notu hesaplanmıştır. Bu kalem, bankaların yönetim bilgi sistemlerinin yapısı, mevzuata uygun işleyiş, iç kontrol sistemlerinin yeterliliği, sektördeki gelişmelerin takibi, yönetimin riskleri kontrol etme başarısı gibi konularda bilgi verir. Grafik incelendiğinde en yüksek notların kamu katılım bankalarına ait olduğu, Kuveyt Türk'ün de her yıl için yönetim performans notunun sektör ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Albaraka Türk 2015 yılında pozitif nota sahipken 2016 ve 2017 yıllarında negatif notlar almış, TFKB ise analizin yapıldığı her üç yıl için de negatif puan almıştır. Bu durum Albaraka Türk ve TFKB'nin yönetimlerinin sektör ortalamasına göre başarısız olduğuna dair bir işaret olabilir. Yönetim performansı konusunda en yüksek puanı alan kamu katılım bankalarının yeni kurulması sebebiyle şube sayılarının az olması ve takipteki kredilerinin az olması bu kalemde yüksek not almalarına sebep olmuş olabilir.

Grafik-4: 2015 – 2017 Yılları Arası Herbir Katılım Bankasına ait Karlılık Durumu

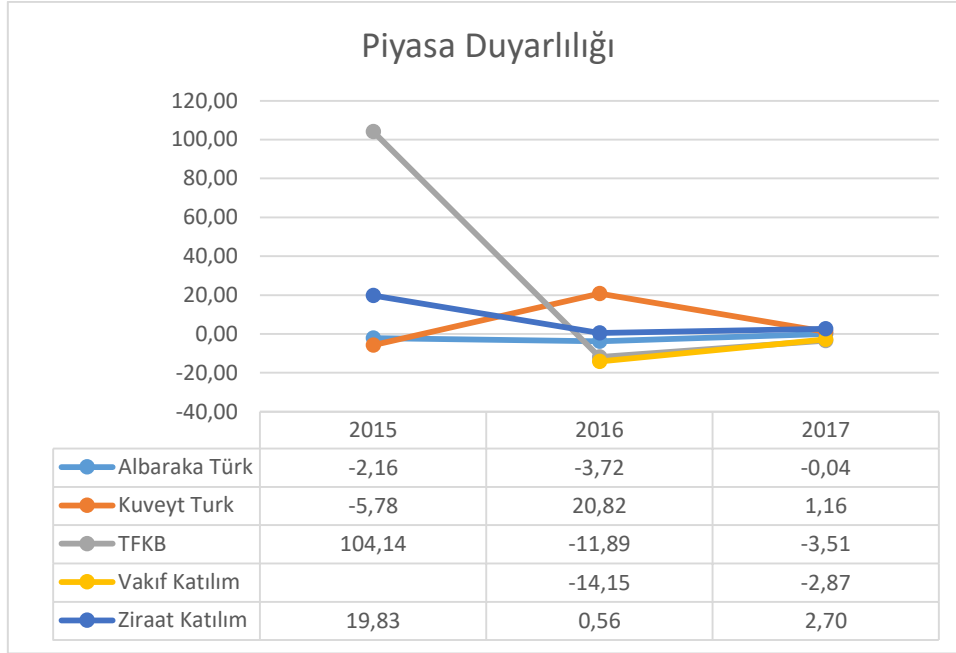
Bankaların kazanç durumlarını değerlendirmek amacıyla kullanılan bu kalemde literatürün takip edilmesiyle “Net dönem karı / Toplam aktifler, Net dönem karı / Özkaynaklar, Vergi öncesi kar / Toplam aktifler, Karpayı dışı gelirler / Diğer faaliyet giderleri” rasyoları kullanılmıştır. Sırasıyla yüzde 40, yüzde 30, yüzde 30 ağırlık oranları kullanılarak hesaplanan kalem; karlılık istikrarı, karlılığın piyasa riskine duyarlılığı, kaynakları ve kalitesi gibi konularda bilgi vermektedir. Grafik incelendiğinde en yüksek karlılık rasyolarının Kuveyt Türk’e ait olduğu görülmektedir. Albaraka Türk ve TFKB’nin 2015 ve 2016 yıllarında sektör ortalamasının üzerinde bir nota sahip olduğu ancak 2017 yılında her iki bankanın da karlılık rasyolarının sektör ortalamasının altına düştüğü görülmektedir. Kamu katılım bankalarının her ikisinin de özellikle ilk kuruluş yıllarında sektörün oldukça altında karlılık rasyolarına sahip olduğu görülmektedir. Sonraki yıllarda bu görünüm pozitif yönde ilerlemiştir. Bu durumun sebebi bankaların yeni kurulması sebebiyle kuruluş maliyetlerinin yüksek olması ve ilk yıllarda zarar etmelerinden kaynaklanmış olabilir. Ancak belirtildiği üzere kamu katılım bankaları için görünüm her yıl olumlu bir seyir izleyerek pozitif yönde ilerlemektedir.

Grafik-5: 2015 – 2017 Yılları Arası Herbir Katılım Bankasına ait Likidite Durumu

Bankaların nakde dönme becerilerini ölçmek amacıyla kullanılan bu kalemin hesaplanmasında literatürün takip edilmesiyle Likit aktifler / Toplam aktifler, Likit aktifler / Kısa vadeli yükümlülükler, TP (Türk Parası) likit aktifler / Toplam aktifler rasyoları tercih edilmiştir. Sırasıyla yüzde 40, yüzde 30 ve yüzde 30 ağırlık oranlarının kullanılmasıyla hesaplanan bu kalem; likit kaynakların mevcut zaman ve gelecek için değerlendirilmesi, varlıkların menkul kıymete dönüştürülebilmesi gibi konularda bilgi vermektedir. Grafik 5 incelendiğinde, eski özel katılım bankaları olan Albaraka Türk, Kuveyt Türk ve TFKB'nin her üçünün de 2015 yılında daha sağlam bir likiditeye sahipken 2016'da likiditelerinin sektör ortalamasının altına düştüğü, 2017 yılında ise tekrar sektör ortalamasının üzerine çıkarak likiditelerini sağlamlaştırdıkları görülmektedir. Kamu katılım bankalarından Vakıf Katılım aktif olduğu 2016 ve 2017 yıllarının her ikisinde de sektör ortalamasına göre daha yüksek likidite oranlarına sahip olmuştur. Ziraat Katılım ise özel katılım bankalarının aksine 2015 yılında sektöre göre düşük bir likidite notuna sahip olmuş, 2016 yılında "3,90" ile likiditesini sağlamlaştırmış, ancak 2017 yılında likiditesinde ciddi bir düşüş göstererek sektör içerisinde en düşük likidite notuna sahip olan banka olmuştur. Bu durum bankanın likit varlıklarının azalmasından veya toplam aktiflerinin artmasından kaynaklanmış olabilir.

Grafik-6: 2015 – 2017 Yılları Arası her bir Katılım Bankasına ait Piyasa Duyarlılığı

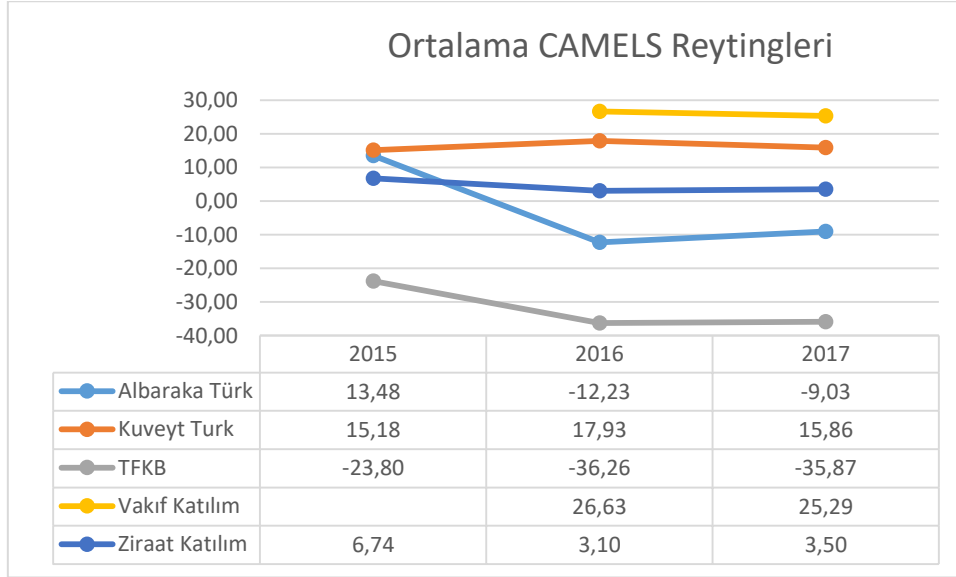

Piyasa duyarlılığı kalemi, piyasada oluşabilecek kurlar, faiz oranları, mal fiyatları ve hisse senedi fiyatlarındaki değişiklikler gibi risklere karşı bankanın ne derece hazırlıklı olduğunu ölçmek amacıyla kullanılan bir kalemdir. Kalemın hesaplanmasında kullanılmak üzere literatüre istinaden YP (Yabancı Para) aktifler / YP pasifler, Özel karşılıklar sonrası net karpayı geliri / Toplam aktifler, Döviz pozisyonu / Özkaynaklar rasyoları seçilmiştir. TKBB'nin web sitesinde döviz pozisyonu rasyosu bulunmadığından ilgili rasyo bankaların finansal tablolarını kullanmak suretiyle hesaplanmıştır. Sırasıyla rasyolar için yüzde 40, yüzde 30 ve yüzde 30 ağırlık oranlarının kullanıldığı kalem banka yönetiminin piyasada oluşabilecek riskleri tespit ve kontrol etmedeki başarısı, banka karlılığının piyasadaki olumsuzluklara karşı duyarlılığı, bankanın ticaret ve döviz işlemlerinden kaynaklanan piyasa riski durumu ve faiz riski yapısı gibi konularda öngörü sağlamaktadır. Grafik incelendiğinde en yüksek notun 2015 yılında "104,14" ile TFKB'de olduğu görülmektedir. Bu durum, 2015 yılında TFKB'nin sektöre göre piyasa riskine karşı daha hazır ve sağlam olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak TFKB'nin notunda özellikle 2016 yılında ciddi bir düşüş olduğu ve 2017'de de negatif tablonun iyileşerek devam ettiği gözlemlenmektedir. Kuveyt Türk, 2015 yılında piyasaya göre daha dayanıksız görünürken, 2016 ve 2017 yıllarında piyasa duyarlılığı notu sektör ortalamasının üzerine çıkmıştır. Albaraka Türk piyasa riskine dayanıklılık noktasında az da olsa piyasa ortalamasının altında kalmış ancak 2017 yılında sektör ortalamasına yakın hale gelmiştir. Yeni kurulan kamu katılım bankalarındaki durum incelendiğinde, Vakıf Katılım'ın aktif olduğu 2015 ve 2016 yıllarında piyasa dayanıklılığı konusunda sektör ortalamasının altında kaldığı görülmüştür. Ancak Ziraat Katılımın aktif olduğu üç yılda da sektöre göre piyasa risklerine karşı daha dayanıklı olduğu söylenebilir.

Tablo 4'de Tablo 3 ile hesaplanan kalemlere (Sermaye yapısı, Aktif kalitesi, Yönetim performansı, Karlılık, Likidite ve Piyasa duyarlılığı) ait toplam skorlar ağırlık oranlarıyla

çarpılarak her bir kalemin kendi içinde toplamları alınmıştır. Böylece her bir bankanın 2015-2017 yılları arasındaki toplam bileşik CAMELS notu hesaplanmıştır. Tablo 4, Grafik 7 vasıtasıyla grafik haline getirilerek yorumlanmıştır.

Grafik-7: 2015 – 2017 Yılları Arası her bir Katılım Bankasına ait Bileşik CAMELS Değerleri

Grafik 7 her bir katılım bankasına ait bileşik CAMELS notlarını görsel olarak göstermektedir. Bileşik ortalama CAMELS reytingleri incelendiğinde en yüksek nota sahip olan bankanın bir kamu katılım bankası olan Vakıf Katılım olduğu görülmektedir. Vakıf Katılım'ın 2016 yılına ait karlılık ve piyasa duyarlılığı kalemleri hariç diğer tüm kalemlerde sektör ortalamasının üzerinde reyting skorlarına sahip olduğu görülmektedir. Böylece bileşik notunda da sektör ortalamasının üzerinde reytinge sahip olmuştur. İkinci sırada olan Kuveyt Türk'ün de bileşik CAMELS notu açısından değerlendirildiğinde her yıl için sektörün ortalama notunun üzerinde bir skora sahip olduğu dolayısıyla sağlamlık açısından iyi durumda olduğu değerlendirilebilir. CAMELS puanı en yüksek 3. banka diğer bir kamu katılım bankası olan Ziraat Katılım'dır. Ziraat Katılımın her bir kalemtedeki performansı ayrı ayrı irdelendiğinde aktif kalitesi, yönetim performansı ve piyasa duyarlılığı kalemlerinde her yıl sektör ortalamasının üzerinde puana sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu kalemlerde sektöre göre sağlam bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. CAMELS reyting sisteminde 4. Sırada sahip olan Albaraka Türk 2015 yılında sektör ortalamasının üzerinde bir skora sahipken 2016 ve 2017 yıllarında reyting notunda düşüş olmuş ve ortalamasının altında nota sahip olmuştur. Son sıradaki TFKB'nin ise her yıl ortalamasının altında bir skora sahip olduğu, dolayısıyla CAMELS sistemini oluşturan kalemlerde bankanın yeterli sağlamlığa sahip olmadığı söylenebilir.

5. SONUÇ

Çalışmada Türk Bankacılık Sisteminin gelişen yüzü katılım bankacılığı sektörüne yeni giriş yapan kamu katılım bankaları ve devam eden mevcut katılım bankaları, bir performans değerlendirme sistemi olan CAMELS değerlendirme sistemi ile incelenmiştir.

CAMELS sistemini oluşturan kalemlere ait skorlar belirlenen ağırlıklar nispetinde hesaplanmış ve bankaların bu kalemlerde sektöre nazaran ne ölçüde başarı gösterdiği değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeyi yaparken CAMELS sistemini oluşturan 6 ana kalem ve 20 adet rasyo kullanılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre yeni kurulan katılım bankalarının bu kalemlerde sektöre nazaran daha iyi bir performans sergiledikleri ve CAMELS sistemini oluşturan sermaye yapısı, aktif kalitesi, yönetim performansı, karlılık, likidite, piyasa riski kalemlerinde sektöre göre sağlam bir yapıya sahip olduğu değerlendirilebilir. Her kalem bazında bankalar aşağıdaki gibi değerlendirilebilir:

- Her iki kamu katılım bankasının da ilk kuruluş yılında sağlam bir sermaye yapısı ile kurulduğunu daha sonra bu durumun zayıflamaya başladığı görülmektedir. Ancak 2017 yılında Ziraat Katılım haricindeki hemen her katılım bankasının sermaye yapısının pozitif ve sağlam olduğu ve sadece Ziraat Katılımın sektör ortalamasının altında kalarak negatif bir nota sahip olduğu görülmektedir.
- Aktif kalitesi açısından en yüksek nota sahip olan iki bankanın yeni kurulan kamu katılım bankaları olan Ziraat Katılım ve Vakıf Katılıma ait olduğu görülmüştür. Yeni kurulmaları sebebiyle sorunlu kredilerinin az olması bu konuda kamu katılım bankalarının avantajlı olmasını sağlamaktadır.
- Yönetim performansı kaleminde sektöre göre en yüksek puana sahip olan bankaların sırasıyla Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım olduğu görülmüştür. Bu durum kalemi oluşturan rasyolarda kamu katılım bankalarının başarılı olduğunu göstermektedir. Yine Kuveyt Türk de sektörün üzerinde bir ortalamaya sahipken, Albaraka Türk ve TFKB'nin sektörün altında performans notuna sahip olduğu görülmüştür. Bu kalemin hesaplanmasında takipteki krediler ve diğer faaliyet giderlerinin dikkate alındığı düşünülürse bu konuda kamu katılım bankaları ve Kuveyt Türk'ün olumlu bir portre çizdiği, diğer iki bankanın bu konuda nispeten başarısız olduğu söylenebilir.
- Karlılık kaleminde yeni kamu katılım bankalarının sektörün altında bir performans gösterdiği, bu tablonun 2017 yılında pozitifte doğru ilerlediği görülmektedir. Bankaların yeni kurulması sebebiyle kuruluş maliyetlerinin de yüksek olması göz önüne alınarak karlılık kalemlerinin düşük olması beklenebilir. Diğer üç katılım bankasının genel olaral sektör ortalamasının

üzerinde bir skora sahip olduğu ancak Albaraka Türk'ün karlılık rasyolarının 2017 itibarıyla sektör ortalamasının altına düştüğü görülmektedir.

- Likidite kaleminde en yüksek skora Vakıf Katılım bankasının sahip olduğu görülmektedir. Ziraat Katılım ise 2016 yılında likidite rasyoları açısından sektöre göre yüksek bir skora sahip olsa da 2015 ve 2017 yılında sektörün altında likidite rasyolarına sahip olmuştur. Bu durum bankanın likit aktiflerini azaltmasından kaynaklanabilir.
- Son kalem olan Piyasa duyarlılığı kaleminde, Ziraat Katılım her üç yılda da sektörün üzerinde bir ortalamaya sahip olmuştur. Vakıf Katılım ise 2017'de seyir daha olumlu olsa da aktif olduğu her iki yılda da sektörün altında bir skora sahip olmuştur. Bu durum, Ziraat Katılım'ın piyasada oluşabilecek risklere karşı daha dayanıklı olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, CAMELS sistemini oluşturan her bir kalemin sistem üzerindeki ağırlıkları hesaba katılarak ortalama CAMELS skorları hesaplandığında Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım bankalarının her üç yılda da sektör ortalamasının üzerinde skorlara sahip olduğu görülmektedir. En yüksek skor Vakıf Katılım'a aitken, onu sırasıyla Kuveyt Türk ve Ziraat Katılım takip etmektedir. Albaraka Türk'ün 2015 dışındaki yıllarda, TFKB'nin ise tüm yıllarda sektör ortalamasının altında CAMELS reytingine sahip olduğu görülmektedir. Bu durum olası risklerde bu bankaların daha dayanıksız olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Çalışma ilerleyen yıllarda kapsadığı dönem açısından veya Türk Bankacılık Sistemindeki diğer bankaların da çalışmaya dahil edilmesi suretiyle genişletilebilir.

KAYNAKÇA

Aspal, P. K., & Dhawan, S. (2016). Camels Rating Model For Evaluating Financial Performance of Banking Sector: A Theoretical Perspective. *International Journal of System Modeling and Simulation*, 1(3), 10-15.

Aysan, A. F., Dolgun, M. H., & Turhan, M. I. (2013). Assessment of the Participation Banks and Their Role in Financial Inclusion in Turkey. *Emerging Markets Finance & Trade*, 49, 99-111. doi:10.2753/REE1540-496X4905S506

Batir, T. E., & Gungor, B. (2016). BANK EFFICIENCY IN TURKEY: PARTICIPATION BANKS VERSUS CONVENTIONAL BANKS. *International Journal of Business and Management Studies*, 9-22.

Batir, T. E., Volkman, D. A., & Gungor, B. (2017). Determinants of bank efficiency in Turkey: Participation banks versus conventional banks. *Borsa Istanbul Review*, 17(2), 86-96.

Biçer, A. (2011). *Participation Banks In Turkey, Is There Still an Ample Room to Go Further?* <http://www.tkbb.org.tr/akademik-calismalar>.

Derviz, A., & Podpiera, J. (2008). Predicting bank CAMELS and S&P ratings - The case of the Czech Republic. *Emerging Markets Finance and Trade*, 44(1), 117-130.

Dincer, H., Gencer, G., Orhan, N., & Sahinbas, K. (2011). A performance evaluation of the Turkish banking sector after the global crisis via CAMELS ratios. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 24, 1530-1545.

Doğan, N. (2017, 21.12.2017). Pazara dört yeni banka mı geliyor? *Hurriyet*.

Ege, İ., Topaloğlu, E. E., & Karakozak, Ö. (2015). Camels Performans Değerleme Modeli: Türkiye'deki Mevduat Bankaları Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 109-126.

Gilbert, R. A., Meyer, A. P., & Vaughan, M. D. (2000). The role of a CAMEL downgrade model in bank surveillance. *Federal Reserve Bank of St. Louis Working Paper Series*(2000-021).

Gümüş, F. B., & Nalbantoğlu, Ö. (2015). TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN CAMELS ANALİZİ YÖNTEMİYLE 2002-2013 YILLARI ARASINDA PERFORMANS ANALİZİ. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2).

Kabir, A., & Dey, S. (2012). Performance analysis through CAMEL rating: A comparative study of selected private commercial banks in Bangladesh. *Journal of Politics & Governance*, 1(2/3), 16-25.

Kartal, M. T., & Demir, C. H. (2017). An analysis on industry share target of participation banking in Turkey. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(3), 33-58.

Kaya, Y. T. (2001). Türk bankacılık sektöründe camels analizi. *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu MSPD Çalışma Raporu*(2001/6).

Masood, O., Ghauri, S. M. K., & Aktan, B. (2016). Predicting Islamic banks performance through CAMELS rating model. *Banks and Bank Systems*, 11(3).

Nurazi, R., & Evans, M. (2005). An Indonesian study of the use of CAMEL (S) ratios as predictors of bank failure. *Journal of Economic and Social Policy*, 10(1), 6.

Roman, A., & Şargu, A. C. (2013). Analysing the financial soundness of the commercial banks in Romania: an approach based on the camels framework. *Procedia Economics and Finance*, 6, 703-712.

Rozzani, N., & Rahman, R. A. (2013). Camels and performance evaluation of banks in Malaysia: conventional versus Islamic. *Journal of Islamic Finance and Business Research*, 2(1), 36-45.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Sakarya, Ş. (2010). CAMELS DERECELENDİRME SİSTEMİNE GÖRE İMKB'DEKİ YERLİ VE YABANCI SERMAYELİ BANKALARIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*.

UTKU, M. (2017) *TKBB Başkanı Utku, AA Finans Masası'na konuk oldu/Interviewer: B. Y. Elif Ferhan Yeşilyurt.* <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/tkbb-baskani-utku-aa-finans-masasina-konuk-oldu/959832>.

Yuksel, S., Dincer, H., & Hacıoglu, U. (2016). CAMELS-based Determinants for the Credit Rating of Turkish Deposit Banks. *International Journal of Finance & Banking Studies (2147-4486)*, 4(4), 1-17.

FUTBOLCUNUN MALİYETİ VE GETİRİSİ: ÖRNEK OLAY UYGULAMASI*

Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ
Yusuf GALİP*****

ÖZ

Günümüzde futbol kulüpleri futbolculara önemli bütçeler ayırmaktadır. Aynı zamanda kulüplerin gelirleri de gittikçe artmaktadır. Çalışmada futbolcuların, futbol kulüplerine maliyeti ile futbol kulüplerinin sağladıkları maddi faydaların neler olduğu ortaya konulmuştur. Muhasebe terminolojisinde nakdin ödenmesi ile giderin/maliyetin oluşması farklı anlamlar taşımaktadır. Medya kuruluşlarında futbolcu maliyeti gündeme geldiğinde muhasebenin dönersellik ilkesi tümüyle unutulmuş nakit veya tahakkuk esaslı yok sayılarak en kötü senaryolar gündemde tutulmaktadır.

Çalışmamızda spor kulüpleri açısından futbolcunun maliyet unsurları neler olabileceği aktarılmış ve kulübe katkı sağlayacağı finansal getiriler için mali tablo verileri ışığında bilgiler verilmiştir. Bu çalışmanın amacı kamuoyunda futbolculara yapılan ödemelerin yarattığı maliyet ve futbolcu başarısının yarattığı getiri üzerinde uzlaşılabilen kaos ile maliyet ve getirilerin mali tablolara yansıtılması belirsizliğine çözüm getirmektir.

Anahtar Sözcükler: Futbol, Maliyet, Transfer

JEL Kodları: M40, M41

FOOTBALLER'S COST AND RETURN: A SAMPLE CASE STUDY

ABSTRACT

Nowadays, football clubs allocate significant budget to footballers. At the same time, the income of the clubs is increasing. In the study, it has been revealed that the cost of footballers to the football clubs and the financial benefits provided by the football clubs. There are different meanings in the terminology of accounting in the form of expense/ cost and cash payment. When the cost of a footballer comes to the media organizations, the periodicity of accounting is totally forgotten and cash or accrual basis is ignored and the worst scenarios are kept on the agenda.

In our work we have been informed about the cost elements of the football player in terms of sports clubs and information was provided on the financial statement data for the financial assets that would contribute to the club. The purpose of this study is the chaos created by the payments made to the footballers in the public and the uncompromising chaos on the return of footballer success and the reflection of the costs and returns on the financial statements

Keywords: Football, Cost, Transfer Pee.

JEL Codes: M40, M41.

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Muhasebe Finansman A.B.D. Öğretim Üyesi suleyman.yukcu@deu.edu.tr

*** Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme A.B.D Doktora Öğrencisi yusufgalip@gmail.com

1. GİRİŞ

Spor endüstrisi son yıllardaki ülkeler arası ekonomik gelişmeler sayesinde ve teknoloji ile tesisleşme faaliyetleriyle birlikte önemli büyüme kaydetmiştir. Televizyon ve internetin 90'lı yıllarda başlayan hızlı yayılması, endüstrinin gelişiminde önemli unsur olmuştur. Dünya üzerinde hemen hemen her kesimden insanın rahatlıkla izleyebildiği, ulaşabildiği ve para harcadığı bir pazar durumuna gelmiştir.

Büyüyen spor ekonomisinin en önemli yapısı olan spor kulüplerinin ekonomik ve teknolojik gelişmelerle, yapılarında önemli değişiklikler olmuştur. 20. yüzyılın başlarında daha çok amatör ruhla yapılan spor aktiviteleri günümüzde insanların önemli kazançlar elde ettiği bir sektör haline gelmiştir. Son yıllarda spor endüstrisinde yaşanan bu gelişmelerle spor kulüpleri, şirketleşmeye gitmiş, daha çok fon kaynağı elde eder duruma gelmiş, aynı zamanda harcamaları da artmıştır.

Türkiye'de spor endüstrisi de dünyadaki gelişmelere ayak uydurmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren dernek statüsünde olan spor kulüpleri birer birer şirketleşmeye başlamıştır. Dört büyük spor kulübü ise halka açılmıştır. Menkul kıymetleri borsada işlem gören şirketler uluslararası finansal raporlama standartlarına göre mali tablo hazırlamaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı kamuoyunda futbolculara yapılan ödemelerin yarattığı maliyet ve futbolcu başarısının yarattığı getiri üzerinde uzlaşamayan kaos ile maliyet ve getirilerin mali tablolara yansıtılması belirsizliğine çözüm getirmektedir.

2. FUTBOLCUNUN KULÜPLERE OLAN MALİYETİ

Spor endüstrisini oluşturan veya bu sektörle ilgili faaliyet alanları birçok açıdan ele alınabilmektedir. Sportif mal sektörü, inşaat sektörü, turizm sektörü, logo, franchising, kartlardan oluşan hediyelik eşya sektörü, gıda sektörü, reklam, eğlence ve promosyon sektörü, sporla ilgili bir dizi profesyonel mesleği içeren hizmet sektörleridir (Ekren ve Çağlar, 2003: 2). Futbolcular, kulüpler ve futbol sektöründe bulunan birimler spor endüstrisi içerisinde yer aldıkları için hizmet üretmektedirler. Bu hizmetinde en önemli maliyet kalemi futbolcu lisanslarıdır.

Futbolcunun bir futbol kulübü adına sahada olması için, futbol kulübünün o futbolcunun lisans hakkına sahip olması gerekmektedir. Takımlarında performans almak üzere edinilen futbolcular, kulüpler tarafından çeşitli yollarla elde edilebilmektedir. Dolayısıyla kulüpler, futbolcular için bir maliyete katlanması gerekmektedir.

Futbolcular takımlarda oynaması için katlanılan maliyetler:

- Bonservis bedeli (Transfer Ücreti),
- İmza parası
- Futbolcunun menajer ücretleri,

- Futbolcunun maaşı (Garanti ücreti),
- Maç başı ücretler,
- Başarıya dayalı maliyetler (Başarı Bonusu)
- Diğer maliyetler.

1.1. Bonservis Bedeli

Bonservis ücretleri bir sporcunun lisansını satın almak için yapılır ve bireyi profesyonel spor aktivitelerinde kullanma hakkı sağlar (Rowbottom, 2002: 340).

Futbol kulüplerinin bünyesinde bulunduğu futbolcuların sözleşmeyle bağlı buldukları kulüplerin(şirketlerin) beşeri sermaye (insan kaynağı) unsurlarından biri olduğu belirtilmektedir. Bu düşünce futbolcularla ilgi tüm mali nitelikli işlemlerin insan kaynakları muhasebesinin fonksiyonlarına göre kaydedilmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Futbolcu sözleşmeleri de işletmelerin bir beşeri sermayesi olduğundan, maddi olmayan duran varlıklar kaleminde gösterilir(Yazarkan, 2016: 97).

Bonservis bedelinin tutarına bağlı olarak futbolcu, futbol kulübü ile bir süre (1yıl-5yıl) sözleşme yapar. Bu açıdan düşünüldüğünde bonservis bedelinin aktifleştirilip, sözleşme süresince gider kaydedilmesi gerekmektedir.

1.2. Menajerlik Ücreti

Türkiye Futbol Federasyonu'nun(TFF) "Futbol Menajerleri İle Çalışma Talimatı" 2.maddesinde menajer şu şekilde tanımlanmıştır: "Belli bir ücret karşılığında veya ücretsiz olarak, profesyonel futbolcu sözleşmesi müzakeresi yürütmek amacıyla futbolcu veya kulüpleri temsil eden veya kulüpler arasında transfer müzakeresi yürütmek amacıyla kulüpleri temsil eden TFF'den lisans almış gerçek kişilerdir."

Menajerlik mesleğinin tanımından anlaşılacağı üzere, belli bir ücret karşılığında bu hizmeti yerine getirirler. Bu ücretleri ise uygulamada oyuncu ile sözleşme imzalamak isteyen kulüpler ödemektedir. Menajerlik ücretleri oldukça yüksek olabilmekte, ve menajerler kulüplerden yüklü miktarda komisyon almaktadırlar. Transferde ödenen menajerlik ücreti, bonservis bedeli gibi aktifleştirilerek futbolcunun sözleşmesi süresince eşit tutarlarda gider kaydedilmelidir.

1.3. Futbolcunun Maaşı(Garanti Ücreti)

Kulüpler futbolcuların lisans haklarının karşılığında transfer ücretleri dışında, oyuncular maaş öderler. Bu maaşlar futbolcuyla karşılıklı imzalanan sözleşmeyle belirlenip, yıllık, aylık, haftalık ve günlük olarak ödenebilmektedir. Sözleşme süresi boyunca ödenecek bu ücretler(maaş), futbolcunun performansını dikkate almaz, takımda oynasa da oynamasa da sabit bir maliyet gibi ödenmektedir.

1.4. Maç-Puan Başı Ücretler

Futbolcuların sözleşmelerinde oynadığı maç başına, puan başına özel prim maddeleri koymaktadırlar. Bu tür ücretler futbolcunun performansına bağlı ücretlerdir. Dönemsel olarak değişkenlik gösteren maliyet türüdür ve giderleştirilirler.

1.5. Başarıya Dayalı Maliyetler (Başarı Bonusu)

Futbol kulüpleri futbolcuların sözleşme maddelerine başarıya dayalı ödeme yükümlülükleri koyabilirler. Toplam ulaştığı gol sayısı, gol yemediği maç başına veya sezon sonu şampiyonluk, Avrupa kupalarına katılım, Türkiye Kupası alınması gibi sportif başarıya dayalı primler ekleyebilmektedirler.

1.6. Diğer Giderler

Futbol kulüplerinin futbolcularla diğer giderleri şunlardır:

- Futbolcu yetiştirme giderleri.
- Seyahat, konaklama giderleri.
- Futbolcu malzeme giderleri.

2. FUTBOLCUNUN KULÜPLERE GETİRİSİ

Futbol kulüpleri açısından bakıldığında, futbolcunun kulübüne yapmış olduğu getiri tam olarak net bir şekilde hesaplamada güçlük bulunmaktadır. Ancak, kulübün entelektüel sermayesini oluşturan futbolcuların, sahada göstermiş oldukları performansları ve özellikle yerel lig ve Avrupa'daki önemli organizasyonlarda elde edilen galibiyetler ile kulüplerin reklam, sponsorluk, forma satışı, yayın ve statlardan gelen gelirlerini, dolayısı ile kârlılıklarını etkilemektedir (Kırıkkulak Uludağ ve Sigalı, 2016: 575).

2.1. Kazanılan Puan Karşılığı Federasyon Tarafından Ödenen Ücretler

Futbol kulüpleri transfer ettikleri futbolcuları ile boy gösterdikleri yerel liglerde gelirler elde etmektedirler. Takımlar oynadıkları lig için bağlı buldukları federasyonlardan, müsabakalar için ücret almaktadırlar. Futbol takımları transfer ettikleri futbolcuları ile yerel liglerde mücadele ederler ve futbolcuların performansına göre gelir elde ederler. Ancak bir futbol takımının maç kazanması ya da puan alması sadece futbolculara bağlı olduğu tam olarak net söylenememektedir. Teknik ekibin performansı, tribün baskısı, hakem kararları ve daha birçok sportif, psikolojik gibi nedenler maçların sonucunu etkilemektedir.

2.2. Yayın Gelirleri

Türkiye'de futbol maçlarının yayınlanması oldukça eskidir. Tek kanallı yıllarda televizyonda yayınlanan ilk futbol maçı 1971 yılında Karşıyaka ile İstanbulspor arasında oynanan karşılaşmadır (Karaküçük ve diğerleri, 1996:47).

Kulüplerin en önemli gelir kaynaklarından biriside yayın gelirleridir. Rekabetçi ortamda müsabaka eden kulüplerin maçları yayınlanmakta ve buradan kulüplere para ödenmektedir.

Takımlar transfer ettikleri ve ücret ödedikleri futbolcular ile maç kazanarak gelir elde edebileceği gibi, reyting alarak yayın gelirleri de elde ederler. Bu yüzden yayın gelirlerinin futbolcuların bir getirisi olarak düşünebilecektir.

2.3. Avrupa Kupalarından Alınan Gelirler

Avrupa kupalarına giden kulüplerimiz, hem katılım ücreti olarak hem de kazandıkları maç başına önemli gelirler elde etmektedirler. Özellikle şampiyonlar ligi arenasını olmak üzere Avrupa kupaları kulüpler adına önemli reklam ve sponsorluk gelirleri de katmaktadır. Ayrıca sergileyecekleri performansla göre sahip oldukları oyuncularında piyasa değerleri artacaktır. Sadece yerel olmak yerine küresel bir sportif güç haline gelmek için, kulüplerimiz Avrupa'da daha iyi ve geniş futbolcu grubu ile mücadele etmesi gerekmektedir.

2.4. Tribün (Gişe), Ürün Satış Geliri ve Sponsorluk Gelirleri

Futbolun ilk yıllarında kulüplerin tek gelir kaynağı tribün gelirleriydi. Futbolun popülerleşmesi, teknolojinin ve medyanın gelişmesi, spor endüstrinin hızla büyümesi, yeni yatırımlar, insanların artan ilgisi ile spor kulüplerinin gelir kalemleri de artmıştır. Yine de günümüzde büyük kulüpler yapılan kampanyalar, oluşturulan marka değerleriyle, oynamayı vadettikleri futbolla ve kadrolarındaki yıldız oyuncularla oldukça yüksek gişe gelirleri elde etmektedirler.

Tribüne bilet alan taraftar yalnızca takıma gönül verdiği için veya maçı kazanmak için stadyuma gelmez. Aynı zamanda iyi bir futbol seyri ve yıldız futbolcuların performansını da görmek istemektedirler. Bu sebeple, futbol kulüpleri transfer ettikleri futbolcuların tribüne müşterilerin gelmesini sağlayacak kişilerden seçmelidirler.

Spor sponsorluğu son yıllarda gittikçe gelişmekte, büyük şirketler tarafından marka imajı oluşturmada ve rekabetçi avantaj sağlamada önemli bir pazarlama stratejisi olarak kullanılmaktadır. Buna ek olarak sponsorluk faaliyetleri, sponsor oldukları takımlara önemli bir gelir kaynağı sağlamaktadır (Biscaia ve diğerleri, 2013: 289). Spor karşılaşmalarında sponsor markalara ait ürünlerin ve markaların kullanılması taraftarların dikkatini çekmektedir. Futbolcuların formalarında veya taraftarı oldukları kulübün stadyumunda sponsor marka adları ile karşı karşıya gelen spor izleyicileri ilgili markalarla psikolojik bağlar kurabilmektedirler (Enginkaya, 2014: 146)..

Futbol kulüpleri sadece sportif başarı elde etmek adına futbolcu transfer etmezler. Futbol kulüpleri, taraftarlarının yani müşterilerinin yıldız futbolcuların formalarını almalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu gelişmenin farkında olan kulüpler de formalarını sürekli olarak değiştirmekte ve müşterilerini bu ürünlerden almaları için yeni yolları/transferleri kullanmaktadırlar (Talimciler, 2008:102).

3. UYGULAMA

Futbol kulüpleri teknik olarak taraftarları ve kamuoyu için eğlence hizmeti üreten işletmelerdir. Bu eğlencenin en önemli unsuru da futbolculardır. Son yıllarda artan rekabet koşulları ve yayın gelirleri gibi faktörler sebebiyle futbol kulüplerimizin transfer ettiği oyuncular ve katlandıkları maliyetler artmaktadır. Ayrıca bu futbolcular sayesinde bir takım getiriler sağlamaktadırlar.

Yukarıda yapılan açıklamaları somut olarak bir futbolcu üzerinde uygulamak yararlı olacaktır.

3.1.Futbolcunun Maliyeti

Fenerbahçe Futbol A.Ş.'nin büyük umutlarla transfer ettiği futbolcu Robin Van Persie ile ilgili veriler aşağıdaki gibidir. Oyuncunun yalnızca 2015/2016 sezonundaki maliyeti ve getirisi hesaplanacaktır.

VAN PERSİE MALİYETİ:

15/07/2015 Bonservis bedeli: 5.500.000 €

Garanti ücret: 4.900.000 € = 4.900.000 €

2015/2016 sezonu maç başı ücretleri:

40 maç X 20.000 € (maç başı ücret) = 800.000 €

Sözleşme Süresi = 3 Yıl

Bonservis Bedeli:

15 Temmuz 2015 günü 1 Euro 2.90 TL'dir. Fenerbahçe Futbol A.Ş.'nin yapması gereken kayıt aşağıdaki gibidir.

5.500.000 € x 2.90 TL = 15.950.000 TL

Yıllık Garanti ve Maç Başı Ücreti:

Futbol kulüpleri uygulamada futbolcu maaşlarını dönemlere ayırarak parça parça ödemektedir. Oyuncunun, yıllık garanti maaşının dönem sonunda toptan tahakkuk ettirildiği varsayılacaktır. Ülkemizde halka açık spor kulüpleri özel hesap dönemi kullanmakta ve 1 Haziran tarihinde başlamakta ve 31 Mayıs tarihinde sona ermektedir.

31 Mayıs 2016 günü 1 € = 3.28 TL

3.28 TL x 4.900.000 € = 16.072.000 TL

Aynı şekilde bir sezonda almış olduğu maç başı ücretlerini de ekleyebiliriz. Van Persie o sezon 48 maç oynamasına rağmen, sözleşmesinde yer alan madde gereği 40 maçtan

hesaplamanız gerekmektedir. Fenerbahçe maç başı ücret maddesi olarak azami 40 maç olarak belirlemiştir (<https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/452431>). Buna göre maliyet şöyle hesaplanmalıdır.

$$800.000 \text{ €} \times 3.28 \text{ TL} = 2.624.000 \text{ TL}$$

Seyahat, Kamp ve Takımla İlgili Giderler:

Fenerbahçe Futbol A.Ş.'nin 31 Mayıs 2016 tarihli konsolide finansal tablolarına göre futbol takımı giderleri toplamı 23.570.963 TL'dir(Fenerbahçe Futbol A.Ş.31 Mayıs 2016 Tarihli Finansal Tabloları, 2016: 50). Bu giderler kaleminin içinde kamp, seyahat gibi takımla ilgili giderler bulunmaktadır. Buradan oyuncunun payına düşen gideri bulmak oldukça zor görülmektedir. Tabii kulübün bazı futbolculara daha fazla harcama yaptığı ortadadır. Ancak bu çalışmada takımdaki her futbolcu için eşit harcandığı varsayılacaktır. Takımdaki futbolcu ve teknik kadro sayısına bölüdüğü takdirde, bir futbol takımı çalışanın yapmış olduğu gider bulunabilir.

$$23.570.963 \text{ TL} / 35 \text{ kişi} = 673.456,08 \text{ TL/kişi} \text{ (Robin Van Persie'nin bir yıllık gider toplamı)}$$

Menajerlik Ücreti ve Transfer Giderleri:

Yine Fenerbahçe Futbol A.Ş.'nin 31 Mayıs 2016 tarihli finansal tablolarındaki futbolcu transferlerine ilişkin gider ile menajerlik ücretleri toplamı 28.408.051 TL'dir. Fenerbahçe 2015/2016 sezonu için 10 adet futbolcu transfer etmiştir.

$$28.408.051 / 10 \text{ transfer} = 2.840.805,1 \text{ TL}$$

Burada menajerlik ücreti transfer edilen bütün futbolcular için eşit olduğu varsayılmıştır. Ancak Robin Van Persie'nin menajerlik ücretleri diğer futbolculardan yüksek olabilir.

İtfa Payı

Futbolcu hakları şirketler açısından itfaya tabi varlık olarak değerlendirilmektedir. Bu durumun futbolcu sözleşmesi boyunca itfa edilmesi gerektiği önceki başlıklar altında anlatılmıştır.

Uygulamamızdaki sporcunun lisans hakkı toplamı, yani futbolcu lisanslarının kaydedildiği hesabın borç bakiyesi 18.740.805 TL'dir(Bonservis maliyeti + menajerlik ücreti). O halde bu tutar sözleşme süresine bölünecek ve itfa edilecektir.

$$18.740.805 \text{ TL} / 3 \text{ Yıl} = 6.246.935 \text{ TL/yıl}$$

2015/2016 sezonu Robin Van Persie'nin Fenerbahçe A.Ş'ye tahmini maliyeti:

$$\text{Bonservis maliyeti: } 15.900.000 \text{ TL} / 3 \text{ yıl} = 5.300.000 \text{ TL/yıllık}$$

$$\text{Yıllık garanti ücreti: } 16.072.000 \text{ TL}$$

Maç başı ücret toplamı:	2.624.000 TL
Tahmini menajerlik ücreti:	2.840.805 TL
Seyahat, konaklama giderleri:	673.456 TL
İtfa Payı	6.246.935 TL
TOPLAM:	33.757.196 TL

(Oluşan Kur farkları dikkate alınmamıştır.)

3.2. Futbolcunun Getirisi

Bir futbolcunun maliyetini hesaplamak mümkün iken, sağlamış olduğu yararı net olarak hesaplamak mümkün değildir. Çünkü futbol takımı maç kazanırken, başarı elde ederken yalnızca bir kişiye bağlı olarak mücadele etmemektedir. Tüm oyuncuların, teknik ekibin, yönetimin hatta malzemecinin dahi katkısıyla ve futbol içi birçok unsurunda (hakem başta olmak üzere) etkisi çerçevesinde başarı sağlanmaktadır. Ancak, biz futbolcunun getirisini yukarıda işlemiş olduğumuz başlıkları inceleyerek ortaya koymaya çalışacağız.

Fenerbahçe Futbol A.Ş'nin sporcusu Robin Van Persie'nin 2015/2016 sezonundaki kulübe olan maliyeti hesaplanmıştır. Sporcunun getirisini hesaplarken kulübün bir önceki yıllardaki sportif performans gelirleri, yayın gelirlerini, tribün hasılatlarını, ürün satış ve sponsorluk gelirlerini, sporcunun transfer olduğu yıldaki gelirlerle karşılaştırarak bir sonuca ulaşmaya çalışılacaktır.

Tablo 1: Fenerbahçe Futbol A.Ş. 2015 ve 2016 Yılı İlgili Gelirleri

Gelir Türü	31 Mayıs 2016(TL)	31 Mayıs 2015(TL)	FARK(TL)
Yayın Gelirleri	109.954.522	94.374.645	15.579.877
Ürün Satış Geliri	99.527.152	80.793.873	18.733.279
Stad Hasılatı	94.265.124	65.872.187	28.392.937
Sponsorluk Geliri	70.048.028	40.047.698	30.000.330
Performans Geliri	51.748.154	1.030.202	50.717.952
TOPLAM			143.424.375

Kaynak: Fenerbahçe Futbol A.Ş.31 Mayıs 2016 Tarihinde Sona Eren Yıla Ait Konsolide Finansal Tablolara İlişkin Dipnotlar

Finansal tablolardan alınan bu verilere göre, 2015 ve 2016 yılları arasında 143.424.375 TL fark bulunmaktadır. Robin Van Persie gibi maliyetli oyuncuların transfer edildiği bu dönemde kulübün gelirlerinde de önemli artışlar görülmektedir. Fenerbahçe 2014/2015 sezonunda Avrupa kupalarında almış olduğu ceza sebebiyle performans geliri çok azdır.

Oluşan bu farkı futbolcuların kulübe yapmış olduğu net getiri olarak hesaplamak doğru değildir.

Robin Van Persie ve buna benzer maliyetli, dünyaca ünlü oyuncuların transfer edildikleri sezonda futbolculara bağlı gelir kalemlerinin hepsinde ciddi artış olduğu görülmektedir. Buradan kulübün futbolcularla ilişkin katlanmış olduğu maliyetlere karşılık, kulüp gelirlerinde önemli artış olduğu söylenebilmektedir.

Fenerbahçe bu dönemde yapmış olduğu transferlerle ses getirmiş, kulüp gelirlerinde de önemli artış sağlamıştır. Ancak bu yapmış oldukları transferlerin karşılığını tam olarak aldığını söylemek mümkün değildir. Harcamalardan sonra kulübün müşterilerinde ve taraftarlarında beklenti artmış, sahaya yansıyan sonuçlarla bu karşılanamamıştır. Kulüp yine bir önceki sezon gibi ligu 2.sırada tamamlamış ve sergilediği performansla hayal kırıklığı yaratmıştır. Beklenen sportif başarı gelmeyince, kulübün katlanmış olduğu maliyetlerinin beklenen getirisini tam anlamıyla alamamıştır.

Robin Van Persie'nin getirisine bakıldığında, performans sergilediği ilk sezonda, taraftarları tatmin etmese de, mali tablo verilerine bakıldığında, takım arkadaşları ile birlikte kulübe bir getirisi olduğu görülmektedir. Oyuncunun transfer olduğu sezonda ürün satış gelirleri, sponsorluk gelirleri ve stad hasılatı artmıştır. Bireysel performans olarak da oyuncu Türkiye Süper Ligi, Türkiye Kupası ve UEFA Kupası maçlarında toplam 48 maçta görev almış ve 22 gol ile katkı sağlamıştır. Fakat oyuncu daha sonraki sezonlarda almış olduğu süre ile performansı oldukça düşmüştür. Hatta son iki sezonda kulübüne nerdeyse hiç katkı sağlamadığı söylenebilmektedir (<https://www.transfermarkt.com.tr/robin-van-persie>).

4. SONUÇ

Spor kulüplerinin gelirleri ve giderleri futbolcu yönünden ele alınmıştır. Yapılan transferlerin maliyetleri çok iyi bir şekilde hesaplanmalıdır. Yüksek ücretli, yıldız transferlerinin olası başarısızlıklar sonrasında elde edilemeyecek nakit girişlerine karşı tedbirler alınmalıdır.

Kulüplerin ülkemizde yalnızca transfer yaparak müşterilerini tatmin etmediği, sportif başarı ve göze hoş gelen seyir zevki yüksek futbol hizmeti izlettirmesi gerektiği anlaşılmıştır. Robin Van Persie örneğinde olduğu gibi yalnızca dünyaca ünü var diye transfer yapılmamalıdır. Çünkü bu transfer de görülmüştür ki, taraftarlar ve müşteriler oyuncu geldiği sezonda kulübe para harcamıştır. Sportif başarının gelmemesi ve bireysel performansın düşmesinden ötürü taraftarlar ve kamuoyunda tepkiler oluşmuştur.

Taraftarları stadyuma ve ekran başına çekebilecek, ürün satışlarına teşvik edebilecek, sponsorluk gelirlerini arttırabilecek, sportif başarı sağlayarak Türkiye ve Dünya'da kulüplerin marka değerini arttırabilecek futbolcuları kulüpler seçmelidir ve maliyetlerine katlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Biscaia, R., Correia, A., Rosado, A. F., Ross, S. D., ve Maroco, J. (2013). Sport sponsorship: The relationship between team loyalty, sponsorship awareness, attitude toward the sponsor, and purchase intentions. *Journal of Sport Management*, 27(4), 288-302.

Enginkaya, E. (2014). Futbol Taraftarlarının Sponsor Markalara İlişkin Tutum, Satın Alma Niyeti Ve Takımla Özdeşleşmeleri Arasındaki İlişki. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 36(2). 145-158.

Ekren, N. Ve Çağlar B.A. (2003), "Spor Ekonomisi: Teorik Bir Çerçeve" *Active Dergisi*, No:32 Eylül-Ekim, s.1-16

Fenerbahçe Futbol A.Ş.31 Mayıs 2016 Tarihinde Sona Eren Yıla Ait Konsolide Finansal Tablolara İlişkin Dipnotlar <https://www.kap.gov.tr>

Karaküçük, S., Yenel, F., Ve Yaman, M. (1996). "Sporun Topluma Yaygınlaştırılması Bakımından Televizyon Spor Programlarının Etkinliği." *Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 44-56

Kırıkulak Uludağ, B., Ve Sigali, S. (2016) "Futbol Maç Sonuçlarının 4 Büyüklerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi." *Ege Akademik Bakış Dergisi*.16.4

Rowbottom, N. (2002). The Application of Intangible Asset Accounting and Discretionary Policy Choices in the UK Football Industry. *British Accounting Review*. 34(4): 335-355.

Talimciler, A. (2008). Futbol değil iş: endüstriyel futbol. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, 89-114.

Türkiye Futbol Federasyonu Resmi İnternet Sitesi <http://www.tff.org>

Yazarkan, H. (2016). Futbolcu Transfer/Bonservis Ücretlerinin TMS-38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardına Uygun Olarak Muhasebeleştirilmesi: Trabzonspor Örneği. *Mali Çözüm Dergisi*. (137): 91-120

<https://www.transfermarkt.com.tr/>

ÜRETİM İŞLETMELERİNDE KULLANILAN İLERİ ÜRETİM TEKNOLOJİLERİ İLE BENİMSENEN MALİYET MUHASEBESİ SİSTEMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

Doç. Dr. Rabia AKTAŞ**

Arş. Gör. Zeynep TURAN***

ÖZ

İşletmelerce stratejik konumlandırmanın günümüz piyasa rekabet koşulları içerisinde giderek önem kazanması paralelinde, işletmeler tarafından üretim süreçlerinde ileri teknolojileri kullanmasının gerekliliği de ön plana çıkmıştır. Ancak sert rekabet koşulları göstermektedir ki, işletmelerin üretim süreçlerinde salt ileri teknoloji kullanmalarının rekabet avantajı sağlamak açısından yeterli olmamaktadır. Bu nedenle işletmelerin ileri üretim teknolojileri kullanıyor olması kadar, bu süreçlerde meydana gelen üretim maliyetlerinin doğru maliyet sistemleri ile saptanmakta olması da bir o kadar önemli olmaktadır. Bu çalışmada Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren üretim işletmelerinin kullanmakta oldukları ileri üretim teknolojilerinin ve maliyet sistemlerinin saptanarak aralarındaki ilişkilerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen 64 yanıt ışığında, işletmelerin üretim teknolojileri kullanma dereceleri tespit edilmiş; bununla birlikte işletmelerin geleneksel ve çağdaş maliyet muhasebesi sistemleri arasında hangilerini ne sıklıkla kullandıkları da saptanmıştır. Yapılan çalışma, ileri üretim teknolojileri kullanımı ile çağdaş maliyet sistemleri uygulamalarının arasındaki bağın ortaya konulması açısından önemli bir çalışmadır.

Anahtar Sözcükler: Küresel Rekabet, İleri Üretim Teknolojileri, Maliyet Muhasebesi Sistemleri.

JEL Kodları: M10, M11, M41.

AN ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ADVANCED MANUFACTURING TECHNOLOGIES USED IN BUSINESSES AND ADOPTED COST ACCOUNTING SYSTEMS

ABSTRACT

Parallel to the fact that strategic positioning has been gaining importance more and more in today's market competition conditions, the necessity of using advanced technologies in production processes by businesses has come into prominence. However, fierce competition conditions show that it is not sufficient for business to solely use advanced technologies in their production processes in terms of gaining competitive advantage. For that reason, as much as it is important for businesses to use advanced technologies, it is important to determine production costs in these processes with correct costing systems as well. In this study, the aim is to determine the advanced production technologies and costing systems used in Manisa Organized Industrial Zone and the relationships in between. In the light of 64 answers, businesses' level of using advanced production systems and also the businesses' frequency of preferences between traditional and modern costing accounting systems were determined. This study is an important study in terms of presenting the link between the use of advanced production technologies and the application of modern costing systems.

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, rabia.aktas@cbu.edu.tr

*** Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, zeynep.turan@cbu.edu.tr

Keywords: Global Competition, Advanced Manufacturing Systems, Cost Accounting Systems.

JEL Codes: M10, M11, M41.

1. GİRİŞ¹

Giderek küreselleşen ve şartları çetinleşen rekabet ortamı içerisinde sürdürülebilir rekabet avantajı elde edilmesinin temel yollarından biri, üretim işletmeleri açısından ileri üretim teknolojileri kullanımı olarak görülmektedir. Bunun nedeni, tüketici beklentilerinin iletişim teknolojilerini gelişmesi ile birlikte çeşitlilik göstermeye başlaması, rekabeti kızıştıran temel nedenler arasında sayılmasıdır. Bu duruma paralel olarak üretim işletmelerine düşen en büyük sorumluluk, mamul çeşitlendirme yoluna gitmeleri olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte seri üretim olgusu ile tanışan üretim işletmeleri, böylelikle hatalı ürün üretim oranlarında düşüşler yaşamıştır. Ancak zamanla önemli gelişmeler gösteren üretim teknolojileri karşısında, geleneksel maliyet muhasebesi yöntemleri üzerine oturtulmuş bir maliyet muhasebesi anlayışı da yetersiz kalmaya başlamıştır. Üretim ve maliyet arasındaki organik bağ da göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu durum olağan görülmektedir.

İleri üretim teknolojilerine geçiş ile birlikte işletmeler maliyet minimizasyonu, maksimum mamul kalitesi, maksimum verimlilik odak noktalarına yönelmeye başlamıştır. Üretim süreçlerine entegre bilgisayar ve bilgisayar bütünleşik sistemlerin dahil olması ile birlikte artış gösteren ekonomik ve teknolojik gelişmeler; sadece üretim teknolojilerini değil, aynı zamanda işletme yönetimi anlayışları, rekabet ve pazarlama stratejilerinin daha doğru geliştirilmesi ve en önemlisi maliyet muhasebesi sistemleri üzerinde çeşitli etkiler bırakmıştır.

1980'lere kadar yeterli görülen geleneksel maliyet muhasebesi yöntemleri, işletmelerin üzerinde önemli bir sorumluluk olduğundan bahsedilen mamul çeşitlendirme kısıtı nedeniyle giderek yetersiz görülmeye başlanmıştır. İleri üretim teknolojilerinin gösterdiği gelişimler ile geleneksel maliyet muhasebesi yöntemleri arasında aslında yeterli bağlar kurulabilmesine rağmen, ekonomik ve özellikle teknolojik gelişmelerin ivme kazanması, zamanın gerekliliklerine göre revize edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. İleri üretim ortamlarında daha sağlıklı maliyet verilerine duyulan ihtiyacın artması ile birlikte, zamanla ortaya çıkan ihtiyaç ve yetersizliklere birer alternatif niteliğinde ortaya çıkan modern maliyet muhasebesi yöntemleri; geleneksel maliyet sistemlerine yöneltelen eleştiriler ile şekillenmekte ve artmaktadır. Buna rağmen başta faaliyet tabanlı maliyet, kalite maliyet, hedef maliyet, tam zamanında üretime göre maliyet gibi modern yöntemlerin geleneksel maliyet yöntemleri ile bütünleşik bir şekilde uygulanması aslında daha doğru sonuçlar vermektedir. Başka bir deyişle, geleneksel maliyet muhasebesi yöntemleri ve modern maliyet muhasebesi yöntemleri kullanımları arasında keskin ayrımların olmasının işletmeler açısından dezavantajlara neden olduğu, literatürde

¹Bu çalışma, Zeynep Turan tarafından hazırlanan "Üretim İşletmelerinde Kullanılan Maliyet Sistemlerinin İncelenmesi: Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezi çalışması için yapılan anket araştırması ile elde edilen veriler yardımıyla hazırlanmıştır. Yapılan çalışma, yüksek lisans tezinde yer alan uygulama verilerinin bildiri konusu ile ilişkisi bulunan kısmı kullanılarak oluşturulmuştur.

karşılaşılan birçok benzer çalışmanın da ortak sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak şu da bir gerçektir ki, teknolojik gelişmeler paralelinde şekillenen modern maliyet muhasebesi sistemlerinden gerek maliyet kısıtı, gerek ise karmaşıklık önyargısı nedeniyle bütünüyle uzak durma düşüncesi, uzun vadede işletmeye zarar verebilecek bir nitelik taşımaktadır. Çünkü gerek doğru teknolojilerin kullanımı gerek ise doğru maliyet sistemlerinin kullanımı üretim ve maliyet analizi süreçleri kadar işletmelerin stratejik karar alma süreçlerinde de önemli roller oynayan adımlardır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Dünya çapında maliyet ve yönetim muhasebesi uygulamalarının tespiti amacıyla gerçekleştirilmiş araştırmalara örnek teşkil edecek birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Hoque (2000) çalışması ile, çağdaş maliyet sistemlerinden biri olan tam zamana göre üretim sisteminin, maliyet bilgisi ediniminde kullanım derecesinin ölçülmesini amaçlamıştır. Çalışmada Yeni Zelanda merkezli üretim işletmelerine anket uygulaması yapılarak, tam zamanında üretim sistemi kullanımının, otomasyonun artması ile birlikte arttığı ortaya konulmuştur. Yapılan çalışma, artan otomasyon ile maliyet sistemleri arasındaki olumlu ilişkiyi ortaya koymasından açısından önemli bir çalışmadır.

Dört Asya ülkesi olan Singapur, Malezya, Çin ve Hindistan'ın karşılaştırılmalı incelendiği çalışmada Sulaiman, Ahmad ve Alwi (2004), kullanılan geleneksel ve modern maliyet sistemlerini araştırmıştır. Kapsama alınan Asya ülkelerinde daha önce yapılmış çalışmaların ele alınarak incelenmesi ile ortaya koyulan araştırmada, genel bir kanı olarak geleneksel maliyet ve yönetim muhasebesi tekniklerinin çoğunlukla kullanıldığı saptanmıştır. Sürdürülebilir rekabet avantajı sağladığı ilgili çalışmada da vurgulandığı üzere tam zamanında üretim, faaliyet tabanlı maliyet, toplam kalite yönetimi, mamul yaşam süresince değerlendirme, hedef maliyetleme gibi stratejik uygulamaların, firmaları rekabet açısından oldukça yukarıya taşıyacağı belirtilmiştir. Hindistan'da ankete katılan firmaların geleneksel sistemin kendilerine yeterli ve faydalı olduklarını belirtmesi, modern sistemleri oldukça maliyetli bulmaları, en önemlisi genel anlamda gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren işletmelerin, geleneksel maliyet ve yönetim sistemlerinden vazgeçmek için geçerli bir sebep bulmuyor olmaları, yapılan çalışmanın önemli sonuçlarından olmuştur.

Waldron ve Everett (2004) tarafından yapılan çalışmada, ABD'de 156 üretim işletmesi üzerinde kullanılmakta olan maliyet sistemleri araştırılmıştır. Sonucunda, son beş yılı göre çağdaş maliyet ve yönetim muhasebesi teknikleri kullanımlarının artışta olduğu ve yakın gelecekte de artmaya devam edeceği belirtilmiştir. Çalışmada ayrıca, kullanılan maliyet sistemlerinin işletmenin büyüklüğü, üretim yapısı, mamul çeşitlilikleri, algılanan rekabet ve başarı düzeyleri ile ilişkilendirilmesi hedeflenmiştir. Sonucunda, çağdaş maliyet ve yönetim muhasebesi sistemlerini kullanan işletmelerde mamul çeşitliliğinin daha fazla, üretim sürecinin daha karmaşık, genel üretim giderlerinin mamul maliyeti içerisindeki payları daha fazla ve algılanan rekabet düzeyinin oldukça yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum, çağdaş maliyet ve yönetim muhasebesi sistemleri kullanımının rekabet avantajı sağlama konusunda önemli bir rolü olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Waweru, Hoque ve Uliana (2005), Güney Afrika Bölgesi'ndeki yönetim muhasebesi eğilimlerinin incelenmesi amaçlanan çalışmalarında, Johannes Menkul Kıymetler Borsası'na kayıtlı olan 652 işletmeden rastgele seçilen 300 işletme üzerinde bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Bu çalışma ile, gelişmekte olan ülkeler tarafından hedef maliyet uygulamasından kaçınıldığı ve bunun temelinde piyasa ve çevre koşullarının ani değişiklikler göstermesinin olabileceği belirtilmiştir.

Triest ve Elshalat (2007), Mısır'da mevcut olan maliyet muhasebesi uygulamalarını inceledikleri çalışmalarında, 40 üretim işletmesi ele almışlar ve maliyet muhasebesi uygulamalarının Mısır'da henüz gelişmekte olan bir aşamada yer aldığını belirtmişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda, Mısır'da mevcut olan maliyet muhasebesi tecrübesinin temel düzeyde olduğu ve maliyet bilgilerinin çok kısıtlı amaçlar (fiyatlandırma) dahilinde kullanıldığı saptanmıştır.

Mat, Smith ve Djajadikerta (2010), Malezya'da faaliyet gösteren üretim işletmelerinin benimsedikleri yönetim muhasebesi sistemlerini araştırmak amacıyla, 2003 yılından önce kurulmuş 500 üretim işletmesinden rastgele seçilen firmalar ile anket çalışması gerçekleştirmiştir. Sonucunda son beş yılda Malezya imalat sanayisinde rekabetin ciddi bir şekilde arttığı olmuştur. Artan rekabet oranına paralel olarak işletmelerin, ileri imalat teknolojilerine olan yatkınlığının da artış gösterdiği görülmüştür. Yapılan çalışma ile, ileri imalat teknolojileri kullanımının yönetim muhasebesi sistemleri ile uyumluluğu ortaya konmuş; işletmelerin rekabet ortamında ileri imalat teknolojileri, örgüt yapıları, örgütsel stratejiler ve yönetim muhasebesi sistemleri arasındaki paralel işleyişin, işletmelere stratejik karar alma süreçlerinde oldukça fayda sağlayacağı ortaya konmuştur. Bu çalışma, üretim işletmelerinin küreselleşen piyasa şartlarında rekabet avantajı elde edebilmesi için ileri imalat teknolojilerini kullanması, bununla uyumlu maliyet sistemlerinin oluşturulması ve benimsenmesi, bu sayede elde edilen maliyet verilerinin stratejik yönetim muhasebesi içerisindeki hayati öneminin vurgulanması açısından önemlidir.

Malezya'da yapılan bir diğer çalışma ise Ahmad (2012) tarafından, Malezya'daki KOBİ'lerin maliyet ve yönetim muhasebesi uygulamalarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Sonucunda benzer bir sonuç olarak geleneksel maliyet ve yönetim muhasebesi uygulamalarının daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Genel olarak çalışma sonucunda, firmaların geleneksel maliyet ve yönetim muhasebesi tekniklerini yeterli ve önemli bulması ile modern maliyet ve yönetim muhasebesi tekniklerini belirsiz ve maliyetli bir süreç olarak görmesi sonuçları birleştirildiğinde; gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Malezya'da bulunan firmaların yönetim muhasebesi teknikleri konusunda geliştirilme ihtiyacı duyduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Malezya'da birbiri ardına yapılmış olan bu iki önemli çalışmanın da temel vurgusu; rekabet sürecinde sürdürülebilirliğin sağlanması adına ileri üretim teknolojileri kadar, çağdaş maliyet ve yönetim muhasebesi uygulamaları kullanımının da önemli olduğudur.

Ülkemizdeki üretim işletmeleri üzerinde gerek ileri üretim teknolojileri kullanımları, gerek ise maliyet sistemleri kullanımlarının tespiti ile ilgili yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Tanış (2005) tarafından yapılan çalışmada, ülkemizde ISO 500'de kayıtlı üretim işletmelerinin güncel imalat teknolojileri ve güncel maliyet ve

yönetim muhasebesi uygulamalarının kullanım derecesinin ölçülmesi amacıyla anket araştırması yapılmıştır. Araştırma ile ileri imalat teknolojilerinin anket kapsamına alınan 500 büyük üretim işletmesi tarafından kullanılıyor olduğu görülmüştür. Geçmiş 10 yıl ile kıyaslandığında da değişen yüzdeler dahilinde kullanılmakta oldukları saptanan ileri imalat teknolojilerinin, ilgili işletmelere maliyet avantajı sağladığı ve en önemlisi mamul yapılarını geliştirmeye olanak sağladığı görülmüştür. Bununla birlikte güncel maliyet ve yönetim muhasebesi tekniklerinin de merak edildiği ve denendiği saptanan çalışmanın altını çizdiği husus ise; ileri üretim teknolojileri ile maliyet sistemleri arasındaki paralel bağın göz ardı edilmemesi gerektiği olmuştur.

Benzer bir şekilde, Çetin ve Eren (2017) de yaptıkları çalışmada, BİST'te kayıtlı olan üretim işletmelerinin rekabetçi çevre ve imalat teknolojilerde gözlemlenen gelişmelerden yönetim muhasebesi uygulamaları açısından etkilenme derecelerini araştırmıştır. 2011-2015 yılları arasında, firmaların faaliyette bulunduğu ortamdaki rekabet düzeyinde artış olduğu saptanmıştır. Bu durumun söz konusu imalat işletmelerini ileri üretim teknolojilerini kullanmasına neden olduğu ve dolayısıyla modern yönetim muhasebesi tekniklerinin de paralelinde kullanılmaya başlandığı saptanmıştır.

İmalat teknolojileri ile ilgili bir diğer çalışma, Mete ve Yalçınsoy (2012) tarafından, Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren bir boya fabrikasında bilişim teknolojilerinin üretim maliyetleri üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Yapılan araştırma ile işletmelerin üretim açısından teknolojiye açık olmasının ne derece önemli olduğu, teknolojiye yapılan yatırımların faydasız görülmemesi gerektiği, teknolojinin üretime yansımaları olarak ele alınan ileri imalat teknolojileri ve otomasyona geçiş sayesinde üretim maliyetlerinin ciddi oranlarda azaltılabileceği görülmüştür. İleri imalat teknolojileri ile maliyet ve yönetim muhasebesi tekniklerinin ilişkisinin incelendiği Tanış (2005) ve Çetin ve Eren (2017) tarafından yapılmış çalışmalarda da olduğu gibi Mete ve Yalçınsoy (2012) tarafından yapılan çalışmada da, işletmeler açısından teknoloji kullanımının maliyet avantajı sağlayacağı görüşü desteklenmektedir.

Ülkemizde faaliyette bulunan üretim işletmeleri tarafından benimsenen maliyet ve yönetim muhasebesi tekniklerinin kullanım derecesi ve dağılımları hakkında profil çizilmesi konusunda daha önce yapılmış olan çalışmalar özetlenmiştir. Ele alınan sınıflandırma açısından en kapsamlı çalışma olan Uyar (2008) tarafından gerçekleştirilen araştırmada; Denizli ilinde faaliyet gösteren üretim işletmelerinin maliyet politikaları üzerine anket yöntemi kullanarak bir araştırma yapılmıştır. Ankete katılan işletmelerin tekstil sektöründe ağırlıklı faaliyet gösterdiğini saptayan Uyar (2008), ele aldığı işletmelerin maliyet muhasebesi, bütçeleme, iç kontrol ve iç denetim bölümlerinin varlığını sorgulamış ve sonucunda işletmelerin %59'unun maliyet muhasebesine hakim olduğunu gözlemlemiştir. Yapılan araştırma genel hatlarıyla ele alındığında ise, işletmelerin kurumsal yapısının henüz oturmadığı ve globalleşme sürecinde daha sağlam kararlar alınabilmesi için kurumsal yapının şart olduğu sonucuna varılmıştır.

Koçsoy ve Ağ (2009), ISO 500'de faaliyette bulunan üretim işletmelerinin, üretim maliyetlerinin belirlenmesi ve yönetilmesi süreçlerinin belirlenmesi amacıyla yaptıkları çalışma sonucunda, ele alınan firmaların büyük çoğunluğunun, proje odaklı maliyet yönetimi gerektiren bir rekabet ortamında faaliyet göstermesine karşın, geleneksel

maliyet sistemine yatkınlık gösterdiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, ele alınan firmaların maliyet tahmini süreçlerinde mamul yaşam seyrine göre maliyet sistemini olması gerektiği gibi uygulamadıkları görülmüştür. Söz konusu araştırma, sürdürülebilir rekabet ortamında faaliyet gösteren büyük ölçekli işletmelerin, güncel maliyet sistemleri konusunda yetersiz kaldığı hususunu desteklemesi açısından önemli bir çalışma olmuştur.

Benzer bir çalışma Uyar (2010) tarafından gerçekleştirilmiş; İstanbul'da faaliyet gösteren üretim işletmelerinin kullandıkları maliyet ve yönetim muhasebesi uygulamalarını araştırılması amacıyla, KOBİ ve Büyük Ölçekli İşletmelerden oluşan 61 firma ele alınmıştır. Anket yöntemi kullanılan çalışmada, ankete katılan firmaların geleneksel maliyet ve yönetim muhasebesi tekniklerini önemli buldukları, modern tekniklere ise henüz isteksiz oldukları saptanmıştır. Yapılan çalışma ile, stratejik planlama konusunda yetersiz oldukları saptanan firmaların dikkatlerinin, modern maliyet ve yönetim muhasebesi tekniklerine çekilmesi amaçlanmıştır.

Yalçın (2012) ise çalışmasında, ülkemizde faaliyet gösteren imalat firmalarının yönetim muhasebesi uygulamalarını benimseme derecesinin ölçülmesi ve bu uygulamaların kullanım alan ve nedenlerinin belirlenmesi amacıyla bir anket çalışması yapmıştır. Sonucunda ülkemizde faaliyet tabanlı maliyetleme ve hedef maliyetleme sistemlerinin olması gerekenden az kullanıldığını belirtilmiştir.

Bir diğer benzer çalışma olan Karcıoğlu ve Öztürk (2012) tarafından gerçekleştirilmiş araştırmada, güncel maliyet sistemlerinin İMKB'ye kayıtlı 154 sanayi işletmesi tarafından kullanılma derecesi ölçülmüştür. Yapılan çalışma sonucunda, ele alınan işletmelerin güncel maliyet sistemleri arasından en çok faaliyet tabanlı maliyet sistemi, en az ise mamul yaşam dönemi maliyetleme sistemlerini kullandıkları saptanmıştır. Çalışmada genel bağlamda işletmelerin güncel maliyet sistemlerini kullanmama nedenleri arasında en büyük paya, söz konusu sistemler hakkındaki bilgi yetersizliklerinin olduğu vurgulanmıştır.

Tuğay ve Akın (2013), kullandıkları maliyet sistemlerinin araştırılması amacıyla yaptıkları çalışmada, etkin bir karar alma sürecinin doğru maliyet sistemi uygulamasından geçtiği vurgulanmıştır. Çalışma kapsamında Burdur'da faaliyet gösteren 88 üretim işletmesi üzerinde bir anket uygulaması yapılmıştır. Çalışma sonucunda ele alınan işletmelerin, karar alma süreçlerinde tam maliyetleme sistemini, stok değerlendirme sürecinde ise ortalama maliyet yöntemini kullandıkları, çoğunluğun fiyatlarını maliyete göre belirlediği, işletmelerin yarısından fazlasının maliyet muhasebesini yalnızca maliyet belirlemek için kullandığı saptanmıştır. Bu sonuç, yöneticilerin maliyet muhasebesini kullanma konusundaki isteklerinin ne derece az olduğunu göstermektedir.

Demirkutlu (2015) tarafından gerçekleştirilen benzer bir araştırmada da KOBİ'ler üzerinde maliyet yönetimi farkındalığını ölçülmesi amaçlanmış ve Ankara ili Ostim Organize Sanayi Bölgesi'nde anket çalışması yapılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan 71 adet işletmenin %75'inin herhangi bir maliyet sistemi kullanmadığı ortaya çıkmış, maliyet yönetimi mantıklı gelse bile yöneticiler tarafından yeterince benimsenmediği sonucuna varılmıştır.

Dendeş (2017) tarafından gerçekleştirilen yüksek lisans tezi çalışmasında da; Aydın ilinde faaliyetlerini sürdüren üretim işletmelerinin maliyet teknikleri hakkında bir profil çizmek amaçlanmıştır. Anket yöntemi kullanılarak veri toplanan çalışmada, söz konusu işletmelerin geleneksel ve çağdaş maliyet sistemlerine olan yatkınlık dereceleri ölçülmüş, sonucunda %94 gibi ciddi bir oran ile geleneksel maliyet sistemleri yaygın olarak kullanılır bulunmuştur. Geleneksel maliyet sistemini benimseyen bu büyük çoğunluğun, söz konusu sistemden memnun olmadıkları saptanmıştır. Benimsedikleri sistemlere karşı olan memnuniyetsizliklere rağmen, çağdaş maliyet sistemlerinden yeterince bilgi sahibi olmamaları, karmaşık süreçlere sahip oldukları ve uygulama örneklerinin kısıtlılığı nedeniyle verimliliğinden habersiz oldukları saptanmıştır. Dendeş (2017), küreselleşen piyasa şartlarında rekabet edebilme gücüne sahip olma adına üretim işletmelerine çağdaş maliyet sistemlerini kullanmalarını önermiştir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin, gerek Ege Bölgesi gerek Türkiye açısından üretim, istihdam ve teknoloji değerlerine önem veren niteliği ve bünyesinde barındırdığı firmaların niteliksel özellikleri, çalışma alanı olarak seçilmesinin temel nedenlerinden birisidir. Sürekli gelişime açık olan ve bilime değer verdiği gözlemlenebilen Manisa OSB bünyesinde faaliyet gösteren üretim işletmelerinin, gelenekselden ileri üretim ortamlarına geçiş sürecindeki tutumlarının ve güncel maliyet sistemlerine olan bakış açılarının tespit edilmesinin, önemli bir bulgu olacağına inanılmıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışmada Manisa Organize Sanayi Bölgesi üretim işletmelerinin ileri üretim teknolojileri kullanım düzeyleri ile kullandıkları maliyet sistemlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Yapılan araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi benimsenmiştir. Güncel olarak 177 üretim işletmesinin faaliyet gösterdiği Manisa Organize Sanayi Bölgesi kapsamında, yüz yüze ve elektronik posta yoluyla anket araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Anketin soruları, Uyar (2008), Yazıcı (2008), Ömürbek ve Yılmaz (2009) ve Dendeş (2017) tarafından yapılmış olan çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Anket araştırmasına ilişkin veriler öncelikle frekans dağılımları açısından incelenerek yorumlanmış, ardından istatistiksel anlamlılıklarının değerlendirilmesi adına SPSS programı yardımıyla analizler ile değerlendirilmiştir.

Yapılan ön görüşmeler sonucunda, 177 firma içerisinde; herhangi bir muhasebe departmanı bulunmayan, özel nedenler gereği maliyet muhasebesi kullanmayan, 2017 yılı içerisinde üretim faaliyetine başlayan, telefon, e-posta ve yüz yüze olarak ulaşılamayan, gerek zaman kısıtı gerek ise yönetim kurulu kararı gereği anket araştırmalarına katılmayı reddeden ve bölge içerisinde yalnızca fabrika olarak faaliyet göstererek idari departmanları Manisa ili dışında yer alan firmalar kapsam dışında bırakılarak; 126 üretim işletmesi üzerinde yapılan anket çalışmasında 64 adet geribildirim alınarak, %50,80 cevaplanma oranına ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, SPSS programı ile ki-kare ve t-testleri uygulamaları anlamlı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

5. BULGULAR VE TARTIŞMALAR

5.1. Araştırma Kapsamındaki İşletmeler Hakkında Genel Bilgiler

Ankete katılan işletmelerinin yapısal özelliklerinin özetlenmesi gerekirse;

- 64 işletme içerisinde sektörel dağılım olarak en fazla ana metal, elektrikli teçhizat ve kauçuk-plastik üretimi yapan işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.
- Yanıt veren kişilerin muhasebe müdürleri ve muhasebe-finans elemanları oldukları görülmüştür.
- Ankete katılan işletmeler ağırlıklı olarak anonim ortalık, 21 yıldan fazla faaliyette olan, yerli işletmelerdir.
- Ankete katılan işletmelerin 151'den fazla çalışanı olduğu, çalışanlarının %80'inden fazlasının üretimde yer aldığı, üretim yapısının makine yoğun olduğu ve siparişe göre üretim yaptıkları saptanmıştır.

5.2. Anket Araştırmasının Frekans Verileri

5.2.1. Araştırma Kapsamındaki İşletmelerin İleri Üretim Teknolojileri Kullanımları

Tablo 1: Anket Katılımcılarının Üretim Süreçleri ile İlgili Bilgiler

Üretim Sürecinde Entegre Bilgisayar Sistemi Kullanımı	Sayı	Yüzde
Evet	50	78,12%
Hayır	14	21,88%
TOPLAM	64	100

Tablo 1'e bakıldığında, ankete katılan işletmelerin %78,12'sinin, üretim sürecinde entegre bilgisayar sistemlerini kullanıyor olduğu görülmekte ve bu durum, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ndeki üretim işletmelerinin güncel teknolojik gelişmeleri takipte olduğuna ve teknolojik gelişmelere açık olduklarına işaret etmektedir.

Tablo 2: Anket Katılımcılarının Beş Yıl Öncesinden Günümüze İleri Üretim Teknolojileri Kullanımına İlişkin Bilgiler

Beş Yıl Öncesine Kadar İleri Üretim Teknolojileri Kullanımına İlişkin Verilen Yanıtların Dağılımı	Sayı	Yüzde
Hiç Uygulanmıyor	581	34,70%
Nadiren Uygulanıyor	205	12,25%
İhtiyaç Halinde Uygulanıyor	264	15,78%
Sıklıkla Kullanılıyor	334	19,95%

Çok Yüksek Düzeyde Uygulanıyor	290	17,32%
TOPLAM	1674	100
<i>Günümüzde İleri Üretim Teknolojileri Kullanımına İlişkin Verilen Yanıtların Dağılımı</i>	Sayı	Yüzde
Hiç Uygulanmıyor	471	28,11%
Nadiren Uygulanıyor	68	4,05%
İhtiyaç Halinde Uygulanıyor	212	12,65%
Sıklıkla Kullanılıyor	368	21,95%
Çok Yüksek Düzeyde Uygulanıyor	557	33,24%
TOPLAM	1676	100

Tablo 2’de, işletmelerin ileri üretim teknolojilerini kullanım dereceleri, beş yıl öncesi ve günümüz ile kıyaslanması suretiyle sorgulanmıştır. İleri üretim teknolojileri kullanımının geçmişten günümüze geçirdiği değişimin incelenmesinin hedeflendiği soru grubunda ileri üretim teknolojileri Ömürbek ve Yılmaz’ın (2009) çalışmasında da olduğu gibi; mamul tasarımı ile ilgili teknolojiler, planlama ve kontrol ile ilgili teknolojiler, uygulamaya ilişkin teknolojiler ve hepsinin üzerinde yer alan teknolojiler başlıkları altında dört gruba ayrılarak sorgulanmıştır. Anket araştırması kapsamında sorgulanan ileri üretim teknolojileri aşağıdaki gibi yer almaktadır;

- A. Mamul Tasarımı İle İlgili Teknolojiler
 - a. Bilgisayar Destekli Üretim Planlaması
 - b. Bilgisayar Destekli Tasarım
 - c. Bilgisayar Destekli Mühendislik
- B. Planlama ve Kontrol İle İlgili Teknolojiler
 - a. Malzeme İhtiyaç Planlaması
 - b. Üretim Kaynak Planlaması
 - c. Bilgisayar Destekli Süreç Planlaması
 - d. İstatistiksel Süreç Planlama
 - e. Otomatik Kalite Denetim Aygıtları
 - f. Darboğaz Yönetimi
 - g. Otomatik Proses Kontrol
- C. Uygulamaya İlişkin Teknolojiler
 - a. Esnek Üretim Sistemleri
 - b. Otomatik Tanıma Sistemleri
 - c. Otomatik Malzeme Taşıma
 - d. Otomasyona Dayalı Üretim Hatları
 - e. Otomasyona Dayalı Montaj Hatları
 - f. Sayısal Kontrollü Tezgâhlar

- g. Otomatik Depolama
- h. Bilgisayar Kontrollü Sayısal Tezgâhlar
- D. Hepsinin Üzerinde Yer Alan Teknolojiler
 - a. Toplam Kalite Yönetimi
 - b. Tam Zamanında Üretim
 - c. Bilgisayar Destekli Üretim
 - d. Bilgisayar Bütünleşik Üretim
 - e. Çevik Üretim
 - f. Grup Teknolojisi
 - g. Yalın Üretim
 - h. Robotlarla Üretim
 - i. Hücresel Üretim

Yukarıda dört grup altında sorgulanan ileri üretim teknolojileri kullanımına Tablo 2 üzerinden genel hatları ile bakıldığında; ankete katılan işletmelerin ilgili üretim teknolojileri ile ilgili olarak verdikleri cevapların yoğunluğunun, beş yıl öncesinde “hiç uygulanmıyor” seçeneği üzerine yığıldığı görülmektedir. İki işletmenin beş yıl öncesine kadar olan süreçte kullandıkları üretim teknolojileri soru grubuna yanıt vermemesinden kaynaklanan toplam cevaplanma sayısı farkı da göz önünde bulundurulduğunda; beş yıl öncesinden günümüze doğru geçen süreçte işletmelerin ileri üretim teknolojilerine ilişkin “hiç uygulanmıyor” cevaplarında %34,70’den %28,11’e doğru hatırı sayılır bir azalış görülmektedir. “İhtiyaç halinde uygulanıyor” yanıtlarının yerini “sıklıkla uygulanıyor” seçeneğine bıraktığı güncel süreç içerisinde bakıldığında, ileri üretim teknoloji kullanımlarına ilişkin “sıklıkla uygulanıyor” ve “çok yüksek düzeyde uygulanıyor” seçeneklerine verilen cevapların sırasıyla %19,95’ten %21,95’e ve %17,32’den %33,24’e doğru arttığı görülmektedir. Böylece, ileri üretim teknolojileri kullanımının beş yıl öncesine kıyasla artmakta olduğu söylenebilmektedir. Nitekim Ömürbek ve Yılmaz’ın (2009) Manisa OSB’de yapmış oldukları ileri üretim teknolojileri kullanımına ilişkin araştırmalarında da, benzer sonuçlar çıktığı görülmektedir. Bu durum, Manisa OSB firmalarının ağır ağır da olsa ileri üretim teknolojilerine doğru geçiş gösterdikleri yorumunu beraberinde getirmektedir.

5.2.2. Ankete Katılan İşletmelerin Geleneksel Maliyet Yöntemleri Kullanımları

Tablo 3: Anket Katılımcılarının Geleneksel Maliyet Yöntemleri Kullanımlarına İlişkin Dağılımlar

Geleneksel Maliyet Yöntemleri	Kullanılmıyor	Nadiren Kullanılıyor	Kullanılıyor	Toplam	Kullanılma Dereceleri
<i>Maliyetlerin Saptanma Zamanına Göre Maliyet Yöntemleri</i>					
Fiili Maliyet Yöntemi	15	6	42	63	66,67%
Standart Maliyet Yöntemi	16	5	42	63	66,67%

Tahmini Maliyet Yöntemi	36	14	13	63	20,63%
<i>Üretim Biçimine Göre Maliyet Yöntemleri</i>					
Sipariş Maliyet Yöntemi	26	8	29	63	46,03%
Safha Maliyet Yöntemi	30	5	28	63	44,44%
<i>Maliyetlerin Kapsamına Göre Maliyet Yöntemleri</i>					
Tam Maliyet Yöntemi	25	9	29	63	46,03%
Normal Maliyet Yöntemi	32	11	20	63	31,75%
Değişken Maliyet Yöntemi	37	10	16	63	25,40%
Direkt Maliyet Yöntemi	38	8	17	63	26,98%
Süper Değişken Maliyet Yöntemi	36	7	20	63	31,75%
TOPLAM	291	83	256	630	

Tablo 3'te ankete katılan işletmelerin geleneksel maliyet muhasebesi yöntemlerini kullanım dereceleri yer almaktadır. Tablo 3'te ayrıca, bir mamulün maliyetini oluşturan üç temel unsur olan hammadde, direkt işçilik ve genel üretim giderlerinin hesaplanması sürecinde kullanılan teknikler ve maliyetlerin mamullere yüklenmesi süreçlerinde kullanılan yöntemlerin ayrıntılı olarak incelenmesi hedeflenmiştir. İlk olarak geleneksel maliyet yöntemlerine bakıldığında, tabloda belirtilen söz konusu kullanım dereceleri yüzdelerinin yalnız ilgili tek bir maliyet tekniğini temsil ettiği bilgisi ışığında, ankete katılan işletmeler tarafından en fazla fiili ve standart maliyetlerin kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 3'ün bir diğer bulgusu olarak, ankete katılan işletmelerin üretim süreçlerine göre maliyet yöntemleri olan safha ve sipariş maliyet yöntemlerini %46,03 ve %44,44 gibi birbirlerine yakın oranlara sahip bir şekilde benimsedikleri görülmektedir. Başka bir deyişle, safha ve sipariş maliyet yöntemleri kullanımı arasında çok bir fark görünmemektedir. Uyar (2008) tarafından Denizli'de yapılan çalışmada da, safha ve sipariş maliyet sistemlerinin birbirlerine yakın yüzdelere sahip olduğu görülmüştür. İlgili maliyet muhasebesi tekniklerinin üretim biçimlerine göre şekillendiği göz önünde bulundurulduğunda, elde edilen bu sonuç normal görülmektedir.

Anket katılımcılarının kapsamına göre maliyet muhasebesi teknikleri kullanım dağılımı incelendiğinde, %46,03 oranına sahip olarak en fazla tam maliyet yöntemi kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemi takiben %31,75 oranlarına sahip normal ve süper değişken maliyet yöntemi olarak da adlandırılan, direkt ilk madde ve malzemeye dayalı maliyetleme tekniğinin sıklıkla kullanıldığı gözlemlenmektedir. Dendeş (2017) tarafından yapılan çalışmada da tam maliyet sisteminin ağırlıklı olarak kullanıldığını saptandığı gözlemlenmekle birlikte, tam maliyet yöntemi, Vergi Usul Kanunu uyarınca da kullanılması zorunlu olduğundan elde edilen sonuç olağan görülmektedir. Bu durum,

kapasite kullanımını göz önünde bulundurmayan işletmeler veya özellikle finansal raporlama standartlarına göre muhasebeleştirme zorunluluğu bulunmayan işletmeler tarafından kullanılıyor olabileceği yorumunu beraberinde getirmektedir.

Tablo 4: Anket Katılımcılarının On Yıl İçerisinde Maliyet Sistemleri ile İlgili Yaptıkları Değişiklikler

<i>Son 10 Yıl İçerisinde Maliyet Sistemleri İle İlgili Yapılan Değişiklikler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
Eski maliyet sistemi günün gereklerine göre revize edilmiştir.	33	45,83%
Eski maliyet sistemi terk edilip tamamen yeni bir sistem kullanılmaktadır.	13	18,05%
Eski maliyet sistemi aynen kullanılmaktadır.	12	16,67%
Eski maliyet sistemi ile yeni bir maliyet sistemi birlikte kullanılmaya başlanmıştır.	8	11,12%
Yeni bir maliyet muhasebesi sistemi denenmiştir.	6	8,34%
TOPLAM	72	100%

Tablo 4'te, işletmelerin son on yıl içerisinde maliyet sistemleri hakkında yaptıkları değişimler gösterilmektedir. Buna göre ankete katılan işletmelerin %45,83'ünün kullandıkları maliyet sistemlerini güncel ihtiyaçlara göre revize etmekte oldukları görülmüştür. Bununla birlikte, %18,05'lik bir kısmın eski maliyet sistemleri yerine tamamen yeni bir sistem kullanmakta olduğu, %16,67'lik bir kısmın ise aksine eski maliyet sistemlerini aynen kullandığı görülmektedir. Bu durum, Manisa OSB işletmelerinin bazılarının eski sistemlerini olduğu gibi korumayı, bazılarının ise tamamen değiştirip yeniye açık olmayı hedeflediğini göstermektedir. Eski maliyet sistemlerini revize eden işletme sayısının da toplam katılımın yarısına yakını oluşturduğu düşünüldüğünde, Manisa OSB işletmelerinin çağdaş maliyet sistemlerini en azından denemeye açık oldukları görülmektedir.

5.2.3. Araştırma Kapsamındaki İşletmelerin Çağdaş Maliyet Sistemleri Kullanımları

Tablo 5: Anket Katılımcılarının Çağdaş Maliyet Sistemleri Kullanımları

Güncel Maliyet Sistemleri	Bilgi Bulunmamaktadır	Faydalı Bulunmamaktadır	Uygulanması Düşünülmektedir	Uygulanmaktadır	Toplam (Cevap Sayısı)	Uygulanma Oranı (%)
Faaliyet Tabanlı Maliyetleme	26	3	2	23	54	42,59%

Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Mal.	31	4	3	18	56	32,14%
Esnek Standart Maliyetleme	28	8	3	17	56	30,36%
Hedef Maliyetleme	27	7	6	15	55	27,27%
Tam Zamanında Üretime Göre Mal.	20	5	8	24	57	42,11%
Kaizen Maliyetleme	29	9	7	11	56	19,64%
Kalite Maliyetleri Yöntemi	25	6	7	17	55	30,91%
Ürün Yaşam Sürecine Dayalı Maliyetleme	31	7	8	10	56	17,86%
Ekonomik Katma Değer Muhasebesi	35	8	5	7	55	12,73%
Çevre Muhasebesi	39	6	7	3	55	5,45%
Yalın Muhasebe	34	5	8	9	56	16,07%
Kaynak Tüketim Muhasebesi	33	8	6	8	55	14,55%
Lojistik Maliyetleri Yöntemi	27	4	7	17	55	30,91%
Değer Zinciri Analizi	32	7	4	13	56	23,21%
Stratejik Konum Analizi	33	6	7	9	55	16,36%
Maliyet Etkenleri Analizi	31	3	7	15	56	26,79%
Değer Mühendisliği	37	5	6	7	55	12,73%
TOPLAM	552	109	107	230	943	

Tablo 5’te, anket katılımcılarının çağdaş maliyet muhasebesi yöntemleri hakkındaki bilgi ve düşüncelerinin ölçülmesinin hedeflendiği sorular yer almaktadır. Birden fazla cevap verilebilen bir soru türü olduğundan her bir çağdaş maliyet sistemi ayrı ayrı ele alınarak kullanım yüzdeleri belirlenmiştir. Buna göre ankete katılan işletmelerin çağdaş maliyet sistemleri arasından faaliyete dayalı maliyet yöntemini %42,59 oranında, Tam Zamanında Üretime göre maliyet yöntemini ise %42,11 oranında kullandıkları görülmektedir. Bununla birlikte, zamana dayalı faaliyete dayalı maliyet yönteminin %32,14, kalite maliyet yöntemi ve lojistik maliyetleri yöntemlerinin %30,91, Alman maliyet yöntemi de denilen esnek standart maliyet yönteminin %30,36, hedef maliyet yönteminin %27,27, maliyet etkenleri analizinin %26,79 oranlarında kullanıldığı görülmektedir. Ancak yine de, özellikle ‘bilgi bulunmamaktadır’ sütununa bakıldığında, genel anlamda Manisa OSB’deki üretim işletmelerinin çağdaş maliyet muhasebesi sistemleri hakkında yeterli bilgi ve yetkinliğe sahip olmadığı görülmektedir. Başka bir deyişle; 64 katılımcı firmanın en fazla yalnız 23 ila 24’ünün sıklıkla çağdaş maliyet muhasebesi yöntemlerinden birini kullanıyor olduğu görünmekte ve bu durum, ankete katılan firmaların yaklaşık 3’te 2’sinin geleneksel maliyet muhasebesi tekniklerini kullanma konusunda istikrarlı olduğu yorumunu beraberinde getirmektedir.

Bu noktada, özellikle Tam Zamanında Üretim ve yalın üretim uygulayan işletmeler açısından, maliyetlerin hesaplanması adına güncel maliyet sistemlerinin kullanıp kullanılmadığının incelenmesi ihtiyacı doğmuştur.

Tablo 6: Anket Katılımcılarının Tam Zamanında Üretim ve Tam Zamanında Üretime Göre Maliyet Yaklaşımı Kullanımlarına İlişkin Bilgiler

<i>Tam Zamanında Üretime Göre Maliyetleme Anlayışı ile İlgili Düşünceler</i>						
<i>Tam Zamanında Üretim Yaklaşımı İle İlgili Düşünceler</i>	<i>Bilgi Bulunmamaktadır</i>	<i>Faydalı Bulunmamaktadır</i>	<i>Uygulanması Düşünülmektedir</i>	<i>Uygulanmaktadır</i>	<i>Toplam</i>	
Hiç Uygulanmıyor	6	1	1	1	9	
Nadiren Uygulanıyor	0	0	0	0	0	
İhtiyaç Halinde Uygulanıyor	5	1	1	5	8	
Sıklıkla Uygulanıyor	7	3	2	4	14	
Çok Yüksek Düzeyde Uygulanıyor	9	0	4	14	25	
TOPLAM	19	5	8	24	56	

Tablo 6'da, Tam Zamanında Üretim yaklaşımının benimsenme düzeyleri ile Tam Zamanında Üretime göre maliyet anlayışının kullanım sıklığının ortak bir paydada toplanması hedeflenmiştir. Buna göre, Tam Zamanında Üretim anlayışını sıklıkla veya çok yüksek düzeyde uygulamakta olan 39 işletmeden, 16 Tanesi Tam Zamanında Üretim anlayışına göre maliyetleme yaklaşımı hakkında bir bilgi sahibi olmamaktadır. Öte yandan, Tam Zamanında Üretim yapmakta olan 39 işletmenin 18'i Tam Zamanında Üretim anlayışına göre maliyet yaklaşımını da benimsemektedir. Başka bir deyişle, Manisa OSB'deki üretim işletmelerinden anketin ilgili sorusuna katılım gösteren 56 işletmenin 39'unun Tam Zamanında Üretim yapmakta olduğu ve bu firmalar içerisinde 18'inin Tam Zamanında Üretim anlayışına göre maliyet yaklaşımını kullandığını göstermektedir. Bu durum, Tablo.40'da son beş yılda Tam Zamanında Üretim sistemi kullanımının düşüşe geçtiği de anımsandığında, Manisa OSB'deki üretim işletmelerinin hem Tam Zamanında Üretim yaklaşımı hem de Tam Zamanında Üretim anlayışına göre maliyet kullanımı konusunda orta düzeyde bir bilince sahip oldukları şeklinde yorumlanabilmektedir.

Tablo 7: Anket Katılımcılarının Yalın Üretim ve Yalın Muhasebe Kullanımlarına İlişkin Bilgiler

Yalın Hakkındaki Düşünceler	Üretim				Toplam
	Bilgi Bulunmamaktadır	Faydalı Bulunmamaktadır	Uygulanması Düşünülmektedir	Uygulanmaktadır	
Hiç Uygulanmıyor	11	0	0	2	13
Nadiren Uygulanıyor	3	0	0	0	3
İhtiyaç Halinde Uygulanıyor	3	2	0	1	6
Sıklıkla Uygulanıyor	7	2	2	3	14
Çok Yüksek Düzeyde Uygulanıyor	9	1	6	3	19
TOPLAM	33	5	8	9	55

Tablo 7'ye bakıldığında, yalın üretim anlayışı hakkındaki kullanım düzeyi ve yalın muhasebe uygulama derecelerinin karşılaştırılması hedeflenmiştir. Buna göre, yalın üretimi sıklıkla veya çok yüksek düzeyde uygulamakta olan 33 işletmenin, 16'sının yalın muhasebe hakkında hiçbir bilgisi olmadığı, yalnız 6 tanesinin aynı zamanda yalın muhasebe uyguladıkları tespit edilmiştir. Bu durum, çağdaş maliyet muhasebesi uygulamaları konusunda ileri üretim teknolojilerine oranla çok daha az bilgi ve bilinç sahibi olduğunun bir kanıtı niteliğindedir. Ayrıca ilgili tablo, Manisa OSB işletmelerinin tam zamanında üretim yaklaşımına oranla yalın üretim anlayışını daha az kullanmakta olduğunu ve en önemlisi, yalın muhasebe konusunda tam zamanında üretim anlayışına göre maliyet yaklaşımına oranla çok daha az bilgiye sahip olduklarını göstermektedir.

5.3. İstatistiksel Analizler

5.3.1. İşletmelerin Son Beş Yılda İleri İmalat Teknolojileri Kullanımı Açısından Gösterdiği Değişimlerin İncelenmesi

H0: İşletmelerin beş yıl önceki ve günümüzdeki ileri imalat teknolojileri kullanımları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: İşletmelerin beş yıl önceki ve günümüzdeki ileri imalat teknolojileri kullanımları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 8: İşletmelerin Son Beş Yılda İleri İmalat Teknolojileri Kullanımı Açısından Gösterdiği Değişimlerin İncelenmesi

<i>İleri İmalat Teknolojileri Kullanım Düzeyindeki Değişimler</i> <i>(İlişkili Örneklem T-Testi Verileri)</i>	<i>Ortalama</i> <i>(Mean)</i>	<i>Sig. (2-Tailed)</i> <i>Önem Düzeyi</i>
Beş Yıl Öncesindeki İleri İmalat Teknolojileri Kullanım Düzeyi	1,5305	,000
Güncel İleri İmalat Teknolojileri Kullanım Düzeyi	1,6780	

p<0,05

Normal dağılım şartları sağlandığında, bağlantılı iki örneklem ortalaması arasındaki farklılıkların istatistiksel olarak anlam düzeyinin ölçülmesinde, ilişkili örneklem t-testi kullanılmaktadır. Özellikle aynı değişkenin önce-sonra şeklinde tekrarlı ölçümlerinde ilişkili örneklem t-testi sıklıkla kullanılmaktadır (Bayram, 2017:99).

Tablo 8’de, işletmelerin beş yıl önceki ileri imalat teknolojileri kullanımları ile mevcut ileri imalat teknolojileri kullanımları, yanıtların ortalamaları alınarak tespit edilmiştir. Elde edilen ortalamaların ilişkili örneklem t-testine tabi tutulması sonucunda, önem düzeyi $0,000 < 0,05$ olarak saptandığından, H1 hipotezi kabul edilmiş ve böylelikle işletmelerin beş yıl önceki ileri imalat teknolojileri kullanım düzeyleri ile mevcut ileri imalat teknolojileri kullanım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle, işletmelerin son beş yıl içerisinde ileri imalat teknolojileri kullanım düzeylerinde ortalamaların da değişimi temel alındığında, bir artış gözlemlendiğinin söylenmesi mümkün olacaktır. Bu durum, Manisa OSB üretim işletmelerinin üretim teknolojilerindeki gelişmelere karşı duyarlı olduğunu göstermektedir.

5.3.2. İşletmelerin İleri İmalat Teknolojileri Kullanımları ile Güncel Maliyet Sistemleri Kullanımları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

H0: İşletmelerin ileri imalat teknolojileri kullanım düzeyleri ile çağdaş maliyet sistemleri kullanım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: İşletmelerin ileri imalat teknolojileri kullanım düzeyleri ile çağdaş maliyet sistemleri kullanım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 9: İşletmelerin İleri İmalat Teknolojileri Kullanımları ile Çağdaş Maliyet Sistemleri Kullanımları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

<i>Bağımsız Değişken T-Testi Verileri</i>	<i>Mean (Ortalama)</i>	<i>F Değeri</i>	<i>Sig. (2-Tailed) Önem Düzeyi</i>
Çağdaş Maliyet Sistemleri Kullanmayanlar	2,7946	0,031	0,064
Çağdaş Maliyet Sistemleri Kullananlar	3,4630		

p<0,05

Normal dağılım şartları sağlandığında, birbirlerinden bağımsız olarak seçilen iki örneklemin ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel anlam düzeylerinin saptanmasında, bağımsız değişken t-testi kullanılmaktadır (Bayram, 2017:95).

Tablo 9’da, işletmelerin mevcut ileri imalat teknolojileri kullanım düzeyleri ve çağdaş maliyet sistemleri kullanım düzeyleri, ilgili başlıklar altında yer alan seçeneklere verilen cevapların ortalamaları alınarak ele alınmıştır. Birbirinden bağımsız iki ortalama değer arasındaki ilişki düzeyinin ölçülmesini hedefleyen bağımsız değişken t-testi yardımıyla elde edilen önem düzeyi, 0,064>0,05 olduğundan, ileri üretim teknolojileri kullanımları ile çağdaş maliyet muhasebesi yöntemleri arasında bir ilişki olmadığı görülmektedir. Bu durum, yalnızca ileri üretim teknolojilerini kullanan işletmeler çağdaş maliyet sistemlerini kullanmaktadır veya ileri üretim teknolojileri kullanmayanlar çağdaş maliyet sistemlerini de kullanmamaktadır gibi kesin yargılara varılamayacağını göstermektedir. Başka bir deyişle, işletmeler ileri üretim teknolojileri kullansın kullanmasın, çağdaş maliyet sistemlerini kendi sektörel özelliklerine ve üretim türlerine göre uygun olup olmadığını tespit ederek kullanabilecekleri yorumu yapılabilmektedir.

6. SONUÇ

Küresel rekabet ortamında giderek zorlaşan stratejik konumlandırma sürecinde, işletme yönetimi açısından alınacak kararlarda maliyet verilerinin doğruluğunun önemli bir rol oynadığı, günümüz endüstri ortamında yadsınamaz bir hale gelmiştir. Teknoloji çağı içerisinde giderek önemi artan üretim teknolojileri kullanımının mamul maliyetlerinin yapısını değiştirdiği de düşünüldüğünde, günümüzde üretim işletmelerinden maksimum kalitede, minimum maliyet ile üretim yapılması beklentisi giderek artmaktadır. Bu noktada işletmelerin önemli bir yardımcısının, zamanla gelişen ihtiyaçlar paralelinde meydana gelen çağdaş maliyet muhasebesi sistemlerinin uygulanması olacaktır.

Yapılan çalışmada, Manisa Organize Sanayi Bölgesi’nde faaliyet göstermekte olan üretim işletmelerinin, mevcut olarak kullandıkları maliyet muhasebesi yöntemlerinin saptanması hedeflenmiştir. Ayrıca bazı işletme özellikleri ile kullanılan maliyet yöntemleri arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla yüz yüze ve elektronik posta yollarıyla gerçekleştirilen anket araştırmaları verileri, SPSS programı yardımıyla öncelikle frekans analizine, sonrasında ki-kare ve t-testlerine tabi tutulmuştur.

Ankete katılan işletmeler ile ilgili genel bilgiler özetlendiğinde; ankete katılarak Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ni temsil eden üretim işletmelerinin ana metal, elektrikli teçhizat ve kauçuk&plastik üretimi sektörlerinde faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte katılımcı işletmeler genellikle anonim şirketlerden, 21 yıldan fazla faaliyet gösteren yerli işletmelerden meydana gelmektedir. Ayrıca ankete katılan işletmelerde çoğunda maliyet ve yönetim muhasebesi departmanlarının mevcut olduğu ve aylık takipler altında maliyetlerin kontrol altında tutulduğu; ancak iç denetim açısından henüz kurumsallaşma adımı atılmadığı gözlemlenmiştir.

Ankete katılan işletmelerin geleneksel maliyet muhasebesi sistemleri kullanımları incelendiğinde; işletmelerin maliyetlerin saptanmasına göre fiili ve standart maliyet yöntemlerini kullandıkları görülmektedir. Ayrıca üretim biçimine göre safha ve sipariş maliyet yöntemlerini, kapsamına göre ise tam, normal ve süper değişken maliyet yöntemlerini ağırlıklı olarak kullanmakta olduğu görülmektedir.

Bir diğer soru grubu olarak üretim süreçleri ve rekabet algısı ile ilgili cevaplar incelendiğinde; ankete katılan işletmelerin sektörel rekabet düzeyi hakkında yüksek ve çok yüksek seçeneklerini ağırlıklı olarak işaretlediği görülmüştür. Rekabet avantajı sağlama sürecinde en büyük desteklerden birinin ileri üretim teknolojisi kullanımı olduğu anımsandığında, katılımcı işletmelerin beş yıl öncesine kadar ve günümüz koşullarındaki teknoloji kullanım derecesi ölçülmüş; sonucunda işletmelerin beş yıl içerisinde ileri üretim teknolojileri kullanımlarını arttırdığı saptanmıştır. Elde edilen bu sonuç istatistiksel açıdan da anlamlı bulunmuştur.

Anket sorularının çağdaş maliyet muhasebesi yöntemleri kullanımlarını inceleyen sorulara ilişkin analizlerin sonucunda; öncelikle işletmelerin son on yıl içerisinde maliyet sistemleri hakkında yaptıkları değişimler ele alınmıştır. Sonucunda en fazla "Eski maliyet sistemi günün gereklerine göre revize edilmiştir", "Eski maliyet sistemi terk edilip tamamen yeni bir sistem kullanılmaktadır" ve "Eski maliyet sistemi aynen kullanılmaktadır" seçeneklerinin işaretlendiği görülmüştür. Bu durum, Manisa OSB üretim işletmelerinin çağdaş maliyet sistemlerine adapte olma ile geri durma konusunda ikiye ayrıldığını göstermektedir. Ancak yine de, eski maliyet sistemlerinin güncel ihtiyaçlara göre revize edildiği seçeneğinin sıklıkla işaretlenmesi, Manisa OSB işletmelerinin şuan olmasa da zamanla çağdaş maliyet sistemlerini uygulamaya daha açık bir hale geleceğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. İşletmelerin çağdaş maliyet sistemleri arasından en fazla tam zamanında üretim anlayışına göre maliyet ve faaliyete dayalı ile zaman esaslı faaliyete dayalı maliyet anlayışlarını benimsemekte oldukları görülmüştür. Bununla birlikte, kalite maliyet ve lojistik maliyet yöntemlerinin de cevaplayıcı işletmeler tarafından kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca, çağdaş maliyet muhasebesi yöntemleri arasından en az çevre muhasebesinin kullanılmakta olduğu saptanmıştır. Ancak genel anlamda 64 katılımcı işletmeden en fazla 23-24 işletmenin herhangi bir güncel maliyet muhasebesi yaklaşımlarından birini kullandığı saptanmıştır. Bu durum yaklaşık 2/3'ünün geleneksel maliyet muhasebesi yaklaşımları kullandıklarına işaret etmektedir.

İşletmelerin ileri üretim teknolojileri kullanımları ile çağdaş maliyet sistemleri kullanımı arasındaki ilişki sorgulandığında, bağımsız değişken t-testi sonucunda iki değişkenin

birbiri ile ilişkisi olmadığı görülmüştür. Bu demektir ki ileri üretim teknolojileri kullanan işletmeler çağdaş maliyet sistemlerini kullanmaktadır ya da üretim teknolojileri kullanmayanlar çağdaş maliyet sistemleri de kullanmamaktadır gibi kesin yargılara varmak mümkün değildir. Buradan çıkarılabilecek sonuç, işletmeler ileri teknoloji kullansın kullanmasın, çağdaş maliyet sistemlerini uygulamaya yatkın görünmektedir.

Yapılan araştırma sonucunda, Manisa Organize Sanayi Bölgesi üretim işletmelerinin geleneksel maliyet yöntemlerini daha fazla kullanmakta oldukları görülmektedir. Çağdaş maliyet sistemleri ile ilgili bilgilere sahip olunmadığı seçeneklerinin, ilgili sistemlerin uygulanmakta olduğu seçeneğinin iki katı kadar işaretlenmiş olduğu göz önüne alındığında, Manisa OSB işletmeleri tarafından çağdaş maliyet sistemlerine yeterince önem verilmediği düşünülmektedir. İleri üretim teknolojileri konusunda daha duyarlı olduğu sonucu, özellikle sert rekabet koşullarının farkında olan işletmeler ve bu koşullar altında faaliyet gösteren önemli işletmelerden oluşan bir uygulama alanı içerisinde çalışıldığını göstermektedir. Ancak yalnız üretim proseslerinin teknolojik gelişmeler ile paralel sürdürülmesinin, işletmelere rekabet avantajı sağlama konusunda yeterli olamayacağı aşikârdır. Bu nedenle ileri üretim teknolojileri kullanımına ve işletme faaliyetlerine uyumlu çağdaş maliyet sistemleri uygulamaları ile geleneksel sistemlerin günümüzde yetersiz kalan yanlarının elimine edilmesi, işletmelerin daha güvenli bir konum elde etmesine destek olacaktır.

Manisa OSB üretim işletmelerinin benzer çalışma sonuçlarında da görüldüğü üzere, geleneksel ve çağdaş maliyet sistemlerinin birbirleri yerine kullanılması algısına sahip olduğu, yüz yüze yapılan anket araştırmalarının da genel bir çıktısı olmuştur. Ancak birçok kaynakta da savunulduğu üzere, çağdaş maliyet sistemleri geleneksel sistemlerin yerini almak için değil, geleneksel sistemlerin çağın gerekliliklerine erişemediği noktaları gidermek amacıyla ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Bu nedenle Manisa OSB üretim işletmelerinin, günümüz sert rekabet koşullarında daha güvenli bir konum elde etmeleri için, ileri üretim teknolojileri kullanımlarına verdikleri önemi çağdaş maliyet sistemleri kullanımı konusuna da vermeleri gerekmektedir. İçerisinde oldukça önemli işletmeleri barındıran ve Türkiye'nin en büyük sanayi bölgeleri arasında sayılan Manisa OSB işletmelerinden beklenen, çağdaş maliyet sistemleri uygulamaları konusunda daha duyarlı olup örnek bir sanayi bölgesi olarak anılmasını sağlamalarıdır.

KAYNAKÇA

Ahmad, K. (2012). *The Use of Management Accounting Practices In Malaysian SMEs*. (Doctorate Thesis). United Kingdom: University of Exeter.

Bayram, N. (2017). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*. 6. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Çetin, H. ve Eren, T. (2018). Üretim Teknolojilerindeki ve Rekabetçi Çevredeki Değişimin, Yönetim Muhasebesi Uygulamalarına Etkisi: BIST'ta İşlem Gören İmalat İşletmelerinde Bir Araştırma. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 12(35): 105-121.

Demirkutlu, F. (2015). Maliyet Yönetimi ve KOBİ'lerin Farkındalıkları: Ampirik Bir Çalışma. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (2): 39-62.

Dendeş, Erincik A. (2017). *Üretim İşletmelerinin Maliyet Hesaplama Yöntemlerinin İncelenmesi: Aydın İli Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

Hoque, Z. (2000). Just-In-Time Production, Automation, Cost Allocation Practices and Importance Of Cost Information: An Empirical Investigation In New Zealand-Based Manufacturing Organizations. *British Accounting Review*. 32: 133-159.

Karcıoğlu, R. ve Öztürk M. (2012). İMKB'ye Kayıtlı Sanayi İşletmelerinin Maliyet Yönetim Sistemlerini Uygulama ve Uygulamama Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16 (1): 477-496.

Koçsoy, M. ve Ağ, Y. (2009). Production and Cost Management Practices of Turkish Manufacturing Companies (ICI 500): A Descriptive Study. *International Journal of Business and Management*. 1(2): 1-16.

Mat, T.Z. Tuan, Smith, M. ve Djajadikerta, H. (2010). Management Accounting and Organisational Change: An Exploratory Study in Malaysian Manufacturing Firms. *Journal of Applied Management Accounting Research (JAMAR)*. 8 (2): 51-81.

Mete, M. ve Yalçınsoy, A. (2012). Maliyet Etkinliği Açısından Bilgi Teknolojilerinin Üretim Maliyetleri Üzerine Etkisinin Analizi. *TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal*. 6 (21), 95-116.

Ömürbek, N. ve Yılmaz, H. (2009). İleri İmalat Teknikleri Üzerine Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (21): 375-389.

Sulaiman, Maliah Bt., Ahmad, Nik N. and Alwi, N. (2004). Management Accounting Practices in Selected Asian Countries: A Review Of The Literature. *Managerial Auditing Journal*. 19 (4): 493-508.

Tanış, Veyis N. (2005). *Teknolojik Değişim ve Maliyet Muhasebesi (500 Büyük Firma Üzerinde Bir Araştırma)*. Adana: Nobel Kitabevi.

Triest, Sander V. and Elshalat, Mohammed F. (2007). The Use Of Costing Information in Egypt: A Research Note. *Journal of Accounting & Organizational Change*. 3 (3): 329-343.

Tuğay, O., Akın, O. (2013). Üretim İşletmelerinde Maliyet Muhasebesi Uygulama Düzeyi: Burdur'da Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*. 15 (2): 469-490.

Uyar, A. (2010). Cost and Management Accounting Practices: A Survey of Manufacturing Companies. *Eurasian Journal of Business and Economics*. 3 (6): 113-125.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Uyar, S. (2008). Denizli'de Faaliyet Gösteren Üretim İşletmeleri'nde Maliyet Muhasebesi Uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. (38): 132-146.

Yalçın, S. (2012). Adoption and Benefits of Management Accounting Practices: An Intra-Country Comparison. *Accounting in Europe*. 9 (1): 95–110.

Yazıcı, N. (2008). *Maliyet Yönetim Sistemleri Türk Hazır Giyim Sektörü İncelemesi*. Savaş Yayınevi.

Waldron, M. and A. M. Everett (2004). *Change in the Accounting Profession: A Survey of Management Accountants in US Manufacturing Firms*. Fourth Asia Pasafic Interdisciplinary Research in Accounting Conference. 4-6 July 2004. Singapore.

Waweru, Nelson M., Hoque, Z., Uliana E. (2005). A Survey of Management Accounting Practices in South Africa. *Int. J. Accounting, Auditing and Performance Evaluation*. 2(3): 226-263.

TÜRKİYE'DE DÖVİZ POZİSYONUNUN YÖNETİMİ: BÜYÜK VERİ VE DİJİTAL İKİZ YAKLAŞIMLARI*

Doç. Dr. Emre ERGİN**

Dr. Öğr. Üyesi İlkey Ejder ERTURAN***

ÖZ

Türkiye'nin cari açığının birikimli artması ile birlikte ulusal paranın yabancı paralara karşı değer kaybı son dönemde hızlanmıştır. Türk parasının değerini korumak amacıyla TCMB'nin 2018 yılının ilk yarısında aldığı önlemlerden birisi de bağımsız denetim yoluyla şirketlerin kullandıkları yabancı paraya dayalı kredilerin izlenmesidir. Denetim kapsamına giren işletmelerde söz konusu kredi tutarının 15 milyon ABD doları ve üstünde olması benimsenmiştir. Döviz pozisyonuna ait bilgi sunumunun Gelir İdaresi Başkanlığı'nın mevcut sisteminde bulunan finansal tabloların dipnotlarında olmasına karşın, bu verilerin meslek mensupları tarafından sisteme girilmediğine veya eksik girildiğine rastlanmaktadır. Oysaki dipnotlar, finansal tabloların ayrılmaz bir parçası olarak uluslararası raporlamada değerlendirilmektedir. Tüm işletmeler tarafından beyanı yapılması gereken bilgilerin büyük veri yaklaşımı ile toplanması sayesinde ulusal döviz pozisyonunun daha gerçekçi belirlenmesi mümkün olacaktır. Dijital ikiz yöntemi, büyük veri havuzunda toplanan verileri kullanarak yabancı para varlık pozisyonunu makro ölçekte hesaplayabilir ve böylece dövizin TL karşısında her yüzde 1 oranında değer kazancı veya kaybında oluşacak kur farkı geliri veya gideri sonucu vergi öncesi kâr veya zarar ile vergi etkisi öngörebilir. Bu çalışmada, finansal krizlerin tetikleyicisi olan negatif yabancı para varlık pozisyonunun gerçekçi bir şekilde saptanması için, bağımsız denetim yoluyla yapılacak bildirimler yerine, yeni teknoloji yaklaşımlarının kullanılmasına yönelik bir öneride bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Döviz Pozisyonu, Finansal Krizler, Büyük Veri, Dijital İkiz, Bağımsız Denetim

JEL Kodları: M42, F31, E58

THE MANAGEMENT OF FOREIGN CURRENCY POSITION IN TURKEY: BIG DATA AND DIGITAL TWIN APPROACHES

ABSTRACT

The cumulative increase of current account deficit of Turkey has recently accelerated the devaluation of the national currency against the hard currencies. In order to protect the value of the Turkish Lira, the Central Bank of the Republic of Turkey took some measures in the first half of 2018. One of these measures is the independent audit mechanism to monitor firms which apply to foreign currency denominated bank loans that are greater than USD 15 million. In the Presidency of Revenue Administration system, the data about the foreign currency position should be declared in the footnotes of the financial statements in the corporate tax declarations. However, the recording of these data either is omitted by most of the accountants or is incomplete. Footnotes are an integral part of the financial statements in the international reporting. Big data would serve in a more realistic way to determine the real foreign exchange position by collecting the

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Kocaeli Üniversitesi, İzmit Meslek Yüksekokulu Arslanbey Yerleşkesi Kartepe Kocaeli, emre.ergin@kocaeli.edu.tr

*** Üniversitesi, Çilimli Meslek Yüksekokulu Çilimli Düzce, ilkayerturan@duzce.edu.tr

data from all of the companies. After collecting all the data, the simulation can be done with the digital twin technology to measure the foreign currency gain and loss, as well as the effect of profit or loss before tax for every 1 percent appreciation and devaluation of TL against other currency over the whole macro economy. This study proposes the adoption of new technological approaches instead of the application of independent audit mechanism to determine the negative foreign currency position that triggers financial crises more realistically and at a lower cost.

Keywords: Foreign Exchange Position, Financial Crises, Big Data, Digital Twin, Independent Audit

JEL Codes: M42, F31, E58

1. GİRİŞ

Merkez bankası tarafından yabancı paranın yönetiminde kullanılan yöntemlere bağımsız denetim mekanizması eklenmiştir. Küresel sermayenin tahmin edilemeyen boyutta ve hızda hareket etmesi, merkez bankalarının aldıkları kararların sorgulanmasına neden olmaktadır. Merkez bankalarının temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olmakla birlikte son yıllarda merkez bankaları ülkenin büyüme amacına odaklanmayı tercih etmektedir. Kabul edilebilir düzeydeki düşük bir enflasyon oranı olan fiyat istikrarı, küresel nedenlerden (sermaye hareketleri, petrol gibi enerji maliyetleri, kur hareketleri vb.) dolayı merkez bankalarının kontrolünü zorlaştırmaktadır. Özellikle 2001 yılından sonra küresel paranın bollaşması sonucu maliyetinin düşmesi, Türkiye gibi gelişmekte olan ve sermaye açığı olan ülkelere yabancı sermayenin akmasına yol açtı. 1973-2002 yılları arasındaki 15 yıllık dönemde 15 milyar ABD doları tutarında doğrudan yabancı yatırımı, 2003-2017 yılları arasından 15 yıllık dönemde 193 milyar dolar oldu. 2002 ile 2011 yılları arasında ülkeye gelen yabancı sermayenin bir kısmı merkez bankası tarafından piyasadan çekilerek rezervlerin güçlendirilmesi için kullanıldı (TCMB, 2018a). Ancak 2011 yılından sonra döviz alımlarının yapılmaması, yabancı sermaye girişinin devam etmesiyle birlikte gayrimenkul, hisse senedi, devlet tahvili, eurobond gibi kıymetlerin değerinin artmasına neden oldu. Bu dönemde ise ithalat artarak cari işlemler dengesinin sürekli açık vermesini doğurdu. ABD merkez bankası 2006 yılı haziran ayında yapmış olduğu son faiz artırımından yaklaşık 10,5 yıl sonra 2015 yılının aralık ayında faiz artırımlarına başlayarak halen devam etmesi ile yabancı sermayeye bağımlı kırılgan ülkelere sermaye çıkışı başladı.

Türkiye’de yaşanan finansal krizlerin çıkış nedenleri incelendiğinde dövize olan ataklar ana neden olarak görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin merkez bankalarının aynı anda fiyat istikrarını, büyümeyi ve ulusal paranın değerini koruması olanaksızdır. Kuramsal olarak, döviz kaynaklı finansal krizlerin sabit kur rejimlerinde olabileceği ve serbest kur rejimlerinde meydana gelebileceği ileri sürülse de, dövize olan ani ve büyük ölçekli ataklarda (taleplerde) ülkenin finansal istikrarı bozulmaktadır. Döviz atalarına karşı merkez bankalarının başlıca dört savunması bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, yeterli döviz rezervlerinin olması durumunda, rezervlerinden bir kısmını satmak veya borç vermektir ki bu ulusal paranın değerinin artmasını sağlayarak ithalatı arttırıcı bir etki yapar. İkincisi, ulusal paranın faiz oranlarını yükselterek dövize talebi azaltmaktır ki bu büyüme üzerinde baskı oluşturur. Üçüncüsü, sermaye hareketlerinin ülkeye giriş ve çıkışlarına kısıtlama getirmektir ki bu da küresel kapitalist sisteme aykırı olacağından

ülkeye olan güveni düşürür. Dördüncü bir yöntem ise, zorunlu karşılıklar, vergisel ayarlamalar vb. önlemler almaktır ki bu da ancak kısa süreliğine bir çözüm olabilir.

Bağımsız denetim mekanizmasının asıl kullanım amacının işletmenin finansal tablolarına güvence sunmak olmasına karşın, TCMB tarafından döviz yönetiminde bir araç olarak kullanılması literatürde bir yenilik olduğundan bu çalışmada incelenmiştir. Bağımsız denetim mekanizması yerine büyük veri yaklaşımı ile daha kapsamlı ve hızlı bir şekilde verilerin toplanması ve bu sürecin sonunda dijital ikiz uygulaması ile dövizin yönetilmesi daha etkili yapılabilecektir. Bu çalışmanın ikinci bölümünde döviz yönetiminde kullanılan araçlar, bankaların kredi verme sürecindeki değişim ve TCMB tarafından 2018 yılında getirilen dövizli kredi taleplerinde bağımsız denetim mekanizmasının uygunluğu tartışılmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde döviz ile ilgili bilgileri büyük veri yaklaşımı ile toplanması ve dijital ikiz yöntemi ile yönetilmesine dair bir öneri sunulmaktadır. Dördüncü bölüm olan sonuç kısmında çalışmanın önemli konuları özetlenerek ileriye yönelik öneriler sunulmaktadır.

2. DÖVİZ YÖNETİMİ

Türk Lirası'nın uluslararası ticarete kullanımının son derece sınırlı olması ve geçmişte Türkiye'de yaşanan enflasyon ortamından dolayı ithalat maliyetlerinin, yabancı sermayeli yatırımların ve toplumun bir kısmının fiyatları Amerikan Doları'na endeksleme süreci devam etmektedir. Turizm ve diğer gelirlerin dış ticaret açığını (ithalatın ihracattan fazla olmasını) kapatamamasından dolayı ülke, bazı kriz yılları hariç, sürekli cari açık vermektedir. Türk Lirası'nın değer kaybının, enflasyon ve yabancı paraların artışı ile uyumlu olması, ülkenin büyümesine, paranın küresel arz ve talebine vb. koşullara göre değişmektedir. TCMB görevleri arasında fiyat istikrarı, finansal istikrar, döviz kur rejimi, banknot basma ve ödeme sistemleri bulunmaktadır (TCMB, 2018b).

2.1. Döviz Yönetiminde Yöntemler

Döviz yönetiminin doğal yöntemi yapısal sorunların çözülmesi ile birlikte ülkeye sürdürülebilir şekilde döviz girişinin döviz çıkışından fazla olmasıdır. Döviz girişinin ana unsurunu üretime dayalı dışsattım ve turizm gibi hizmet sektörü kaynaklı olmalıdır. Ulusal ekonominin cari dengeyi sağlayacak şekilde yapılması sayesinde dövize olan gereksinim kendiliğinden aşılabilecektir. Doğal yolun dışında alınan diğer önlemler yapay olarak döviz kurunun yönünü kısa ve orta vadede değiştirebilmektedir. Yapay yollar, bir ülkeye kısa ve orta vadede süre kazandırarak cari açığa neden olan sorunlara yapısal çözümler bulunmasını sağlamak için önemli bir fırsattır. Ulusal paranın yabancı paralara karşı değer kaybını önlemeye yönelik yapay yöntemler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo-5: Döviz Kurunu Yönetmeye Yönelik Yapay Yöntemler

Yöntem	Açıklama
1.Ana Yöntemler:	
1.1.Faiz artışı	Ulusal faiz oranlarının yükseltilmesi ile dövize talebin düşürülmesi amaçlanır. Ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler.
1.2.Yabancı para satımı	Merkez bankası doğrudan piyasaya döviz satarak döviz kurları üzerinde aşağı yönlü baskı oluşturur. Müdahalenin gücü merkez bankasının rezerv düzeyi ile sınırlıdır.
1.3.Yabancı para hareketlerine sınırlama	Dövizin yurtdışına transferinde yaptırımlar (belli bir vergi ödenmesi, azami tutar uygulanması veya izne bağlanması gibi) uygulanır. Serbest piyasanın özüne aykırı olacağından ülkeye gelen sermaye akışı durur.
2.Diğer Bazı Yöntemler:	
2.1.Tahvil, bono vb. kıymet alım ve satımı	Kamu tarafından planlı TL ve yabancı paralı menkul kıymet alım veya satımlar ile likidite düzenlenmeye çalışılır.
2.2.Kısıtlayıcı tedbirler	TCMB tarafından zorunlu karşılıklar, swap, rezerv opsiyon mekanizması vb. işlemler üzerinde yapılan değişiklikler ile para kullanımı üzerinde baskı yapılması. Bu önlemler kısa vadede piyasalarda dengeleyici bir etki yapsa da, serbest ticaret mantığına aykırı olması ve asıl yapısal sorunları çözmemesi nedeniyle orta ve uzun vadede etkisini yitirir.
2.3.Vergi düzenlemeleri	Dış ticaret (özellikle ithalata vergi, kota konması gibi) ve/veya yatırım hesaplarında (örneğin, dövizli yatırımların stopaj oranının TL'den yüksek olması gibi) yapılan düzenlemeler.
2.4.Bağımsız denetim	Dövizle borçlanmalarda maliyet artırıcı ve zorlaştırıcı mekanizmalar uygulamak.

Tablo 1'de 2.4. bağımsız denetim başlığı altında 2018'de uygulaması başlamıştır. Bağımsız denetim uygulamasının bu anlamda alışlagelmiş bir yöntem olmadığından bu bölümde incelenmektedir.

2.2. Bağımsız Denetim Mekanizmasının Kredi Sürecinde Kullanımı

Borsa gibi organize pazarlar aracılığıyla hisse senetlerinin alım satımının halka açık olan şirketlerin finansal tablolarının bağımsız denetim yoluyla denetlenerek kamuya açıklanması çoğu ülkede yasal zorunluluktur. Hisse senetlerinin halka açık olmamakla birlikte, belli bir büyüklüğün (aktif, satış, çalışan sayısı gibi) üzerinde olan şirketler de zorunlu bağımsız denetime tabi olabilmektedir. Bu tür şirketlerin iflas etmesi durumunda geniş kesimlerin zarar göreceği gerçeğinden hareketle, bu şirketler kamu çıkarları doğrultusunda bağımsız denetime tabi tutulmaktadır. Finansal tabloların bağımsız

denetimi, şirketin tüm finansal durumunu ve performansını bir bütün olarak denetlemekte ve denetim sonucunda bir görüşe ulaşılmaktadır.

17 Şubat 2018 tarihinde resmi gazetede yayımlanan yönetmelik ile “yurt içinden ve yurt dışından sağlanan yabancı para nakdi krediler ile dövize endeksli kredilerinin toplamı ilgili hesap döneminin son iş günü itibarıyla 15 milyon ABD doları ve üstünde olan firmalar” TCMB’na istenen bilgileri bildirmekle yükümlü tutulmuştur. Firmaların yaptığı bu bildirim tutarlılığı bağımsız denetim ile doğrulanacaktır. Bağımsız denetim tüm finansal tabloları kapsamamaktadır. Bağımsız denetim standardı (BDS) 805’e göre denetim yürütülecektir. “Özel Hususlar – Tek Bir Finansal Tablonun Bağımsız Denetimi ile Finansal Tablolardaki Belirli Unsurların, Hesapların veya Kalemlerin Bağımsız Denetimi” başlıklı BDS 805 uyarınca tek bir finansal tablonun veya finansal tablodaki belirli bir unsurun, hesabın veya kalemin denetimi yapılmaktadır.

Bu denetimin olumlu ve olumsuz yönleri başlıklar altında şu şekilde özetlenebilir:

Denetim mekanizmasının amacı: Bağımsız denetim sürecinin temel amacı finansal tablolar hakkında güvence vermektir. TCMB tarafından getirilen uygulama ise bağımsız denetim yoluyla bildirim zorunluluğudur. Dolayısıyla denetim sonucunda ulaşılan denetçi görüşü kredi veren tarafın kararına doğrudan etki etmemektedir. Söz konusu bildirim zorunluluğu banka, krediyi alan tarafın mali müşaviri veya firmanın kendisi tarafından da yapılması mümkündür.

Denetlenen firmaya maliyet: Şirketlerin kredi alımı için sağladıkları bilginin kalitesinin düşüklüğü banka kredi maliyetlerini arttırmaktadır (Bharath, Sunder, & Sunder, 2008). Bu durumu aşmak için bağımsız denetime başvurulması şirket ile banka arasındaki bilgi asimetrisini azaltarak kredi maliyetlerinin azaltılmasında önemli bir seçenektir. Ayrıca, kredi maliyetlerinin düşmesi için firmaların sektörel uzmanlığı olan denetçiler tarafından hazırlanan raporların şirketlere bir maliyet üstünlüğü sağladığı görülmektedir (Zhang, 2017). Ancak, mevcut yıllık bağımsız denetim dışında ayrıca BDS 805 kapsamında yapılacak ikinci bir denetim, şirketin kredi maliyetini daha da arttıracaktır. Banka yetkilileri kredi talep eden şirketin krediyi geri ödeme yeteneğine dair kredi analizini yapmaktadır. Dolayısıyla, BDS 805 kapsamında yapılacak bağımsız denetim sürecindeki bazı testler, krediyi verecek finansal kuruluşa yüklenebilir ki zaten finansal kuruluş bu çalışmalarını büyük ölçüde yapmaktadır.

Denetim raporunun teslim zamanı: Bildirimler, ilgili yılın 31 Mart, 30 Haziran ve 30 Eylül tarihlerinde sona eren ara hesap dönemleri için takip eden birinci ayın sonuna kadar ve 31 Aralık tarihinde sona eren yıllık hesap dönemi için takip eden üçüncü ayın sonuna kadar firma tarafından tamamlanmaktadır. Denetçi ise, bu verilerin ara dönemlerdeki bildiriler de dahil olmak üzere izleyen yılın 31 Mayıs tarihine kadar denetimini tamamlamaktadır. Türk Lirasının bir ay içinde yüzde 5 gibi yüksek bir oranda değer kaybettiği bir ortamda, bildirimlerin gecikmeli süresinden sağlanacak fayda azalmaktadır. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse, Ocak 2018 döneminde alınan ve söz konusu ölçüte uygun bir kredinin bildirim 30 Nisan 2018’de yapılmakta ve denetimi ise 31 Mayıs 2019 tarihinde tamamlanmaktadır. Kredinin doğruluğu tam 17 ay sonra denetlenmekte ve

yanlışlık olması durumunda sistemde gerekli düzeltmeler yapılması için ek süreler verilmektedir.

Denetimden kaçınmak için dövizin yurtdışına gönderilmesi: TCMB tarafından yapılan bu uygulamadan kaçınmak amacıyla şirket ortakları bankalardan krediyi kendi üzerlerine alarak, krediyi önce yurtdışına gönderip daha sonra tekrar şirketlerine aktarabilirler. Kendi üzerlerine aldıkları kredi için Türkiye'deki şirketlerinden teminat gösterebilirler. Böylece, bağımsız denetim maliyetinden kaçınmış olurlar ve paranın yurtdışına çıkartılıp sonra tekrar ülkeye sokulması, operasyonel giderler açısından Türkiye'nin aleyhine olacaktır.

Ekonomik faaliyetlerin zorlaşması: Krediyi talep eden ile krediyi verecek finansal kuruluş arasındaki ilişkilerin zorunlu denetime tabi tutulması nedeniyle taraflar işlem yapmaktan sakınabilirler. Bu durum, ekonomik faaliyetlerin azalmasına ve fırsatların kaçmasına neden olabilir.

3. BÜYÜK VERİ VE DİJİTAL İKİZ

Döviz pozisyonunun yönetilmesinde büyük verinin kullanılması ile gereksinim duyulan farklı verilere ulaşmada kolaylık ve hız sağlanacaktır.

Büyük veride toplanan ham veriler, dijital ikiz yöntemi ile simüle edilerek olası risklere karşı alınması gereken önlemleri hızlı bir şekilde kamudaki üst yöneticilere sunacaktır.

3.1. Büyük Veri

Birçok farklı kullanıcıdan çok miktarda veri girişi yapılması nedeniyle geleneksel bilgi teknolojileri ile analiz edilmesi kapasite ve zaman olarak olanaksız olan bilgi büyüklüğü (terabayt ve petabayt düzeyinde) büyük veri olarak tanımlanmaktadır. Bu veriler içerisinde yararlı ve yararlı olmayan verilerin ileri analitik yöntemler (Elgendy & Elragal, 2014, s. 218) ile süzülmesi gerekmektedir. Finans ve muhasebe literatürü incelendiğinde büyük veri kavramının kullanımının daha çok müşteri odaklı olduğu görülmektedir. Ancak, muhasebe mesleğinin gelecekte büyük veriden risk, hile, denetim ve performans ölçümü konularında yararlanacağı öngörülmektedir (Cockcroft & Russell, 2018, s. 329). Büyük şirketlerin, hem geçmişteki hem de şu anki faaliyetlerinin daha fazla olması nedeniyle ürettikleri verinin yüksek oluşu, yapılan analizlerin artmasına, maliyetlerin azalmasına ve büyük şirketlerin daha da büyümesine yol açmaktadır. Bu sayede analist ile yatırımcıların büyük şirketlere olan ilgisi artmaktadır (Begenau, Farboodi & Veldkamp, 2018, s. 83).

Türkiye'de döviz pozisyonuna ait büyük verinin oluşmasında, bağımsız denetim gibi farklı bildirimler geliştirmek yerine, hâlihazırda var olan sistemin kullanılmasında daha büyük yarar bulunmaktadır.

Kurumlar vergisi beyannamesi ekleri arasında yabancı para pozisyonuna ait bilgilerin sunumu bulunmaktadır. Bilançonun aktif (I) ve pasif (II) hesaplarında bulunan yabancı paralardan "USD (\$) TL karşılığı", "EURO (€) TL karşılığı" ve "diğer döviz cinslerinin TL karşılığı" olmak üzere üç sütunda veriler girilebilmektedir. Bu verilerin girilmesi

sonucunda “net bilanço içi yabancı para pozisyonu (III)” hesaplanmaktadır. Bilanço dışı türev enstrümanların (IV) da sisteme girilmesi ile “Net yabancı para pozisyonu (V)” hesaplanmaktadır (Şekil 1).

Bilanço Dışı Türev Enstrümanları Net Pozisyonu" bölümünde; forward, futures, swap ve opsiyon gibi türev işlemleri nedeniyle oluşacak döviz alım taahhütlerinin toplamı bu bölümün (+), satım taahhütleri toplamı ise (-) kısmında gösterilmesi gerekmektedir. Ancak bu tanımın, sadece türev enstrümanları değil, bilançoda gösterilmeyen yabancı paraya dayalı provizyon, koşullu varlık ve yükümlülükleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir.

YABANCI PARA POZİSYONUNA İLİŞKİN BİLGİLER			
Açıklama	USD(\$) TL Karşılığı	EURO(€) TL Karşılığı	Diğer Döviz Cinslerinin TL Karşılığı
I-AKTİF (VARLIKLAR) YABANCI PARA TOPLAMI	396,0500	778.031,7200	0,0000
1 Kasa	396,0500	1.209,5200	0,0000
2 Bankalar	0,0000	687.964,2000	0,0000
4 Kısa vadeli ticari alacaklar	0,0000	88.858,0000	0,0000
II- PASİF (KAYNAKLAR) YABANCI PARA TOPLAMI	0,0000	5.063.174,0000	0,0000
3 Kısa vadeli ticari borçlar	0,0000	5.063.174,0000	0,0000
7 Diğer döviz borçları	0,0000	0,0000	0,0000
III- NET BİLANÇO İÇİ YABANCI PARA POZİSYONU (I-II)	396,0500	-4.285.142,2800	0,0000
V- NET YABANCI PARA POZİSYONU (III+IV)	396,0500	-4.285.142,2800	0,0000

Şekil-1: Döviz Tutarlarının Sisteme Girilmesi

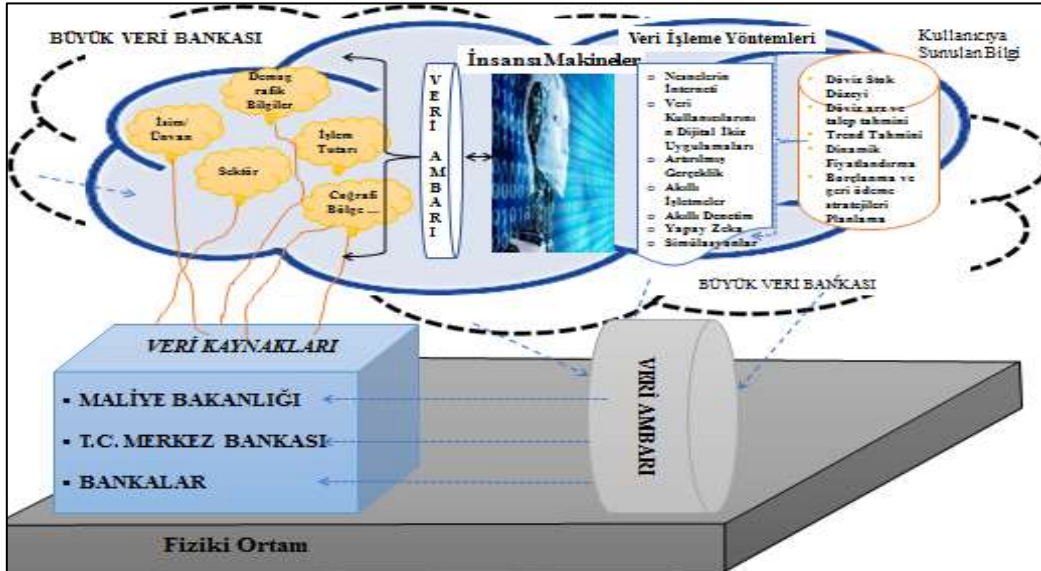
3.2. Dijital İkiz

Dijital ikiz kavramının ilk ortaya çıkışı 2003 yılında olmasına karşın maliyet etkin olarak uygulanabilir olmasında nesnelerin internetinin kullanılmaya başlamasıyla olmuştur (Gartner, 2018). Dijital ikiz kavramı ile farklı tanımlamalar (Glaessgen & Stargel, 2012, s. 7; Reifsnider, K., & Majumdar, P., 2013, s. 1; Hochhalter, Leser, & Newman vd., 2014, s. 1) yapılmasına karşın, kısaca gerçek dünyadaki bir varlığın sanal ortamda yaratılması ile ikizinin yaşamsal sürecinin izlenmesi olarak tanımlanabilir. Özellikle üretim sürecinin dijital ikizde simüle edilmesi sayesinde olacak hata ve kazaların öngörülerek düzeltme çalışmalarının yapılması amaçlanmıştır. Üretimin geliştirilmesi için kullanılan bu yöntem, ülkedeki döviz pozisyonunun değişiminden kaynaklı istenmeyen ve tahmin edilemeyen sorunların öngörülmesinde de kullanılabilir. Bu çalışmanın amacı olan döviz yönetim sürecine ait öneri Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo-6: Döviz Yönetiminde Büyük Veri ve Dijital İkiz

Büyük Veri (Ham Veri)			Verinin İşlenmesi	Dijital İkiz
Döviz kullanıcısı	Verinin elde edileceği kaynaklar	Verinin türü	Büyük veri deposundaki veri akıllı yazılımlar ile analiz edilerek karar almayı sağlayacak anlamlı özet veriye dönüştürülür	Döviz stok düzeyi
Şirketler (finans dışı)	Maliye	isim / unvan,		Döviz arz ve talep tahmini
Bankalar ve finans kurumları	TCMB	demografik bilgi,		Trend tahmini
Bireyler	Bankalar	işlem tutarı,		Dinamik fiyatlandırma
Diğer (doğrudan sermaye, turizm kaynaklı döviz vb. hareketler)	TCMB	risk tutarı,		Borçlanma ve geri ödeme stratejileri
		sektör,		Cari açık, enflasyon, büyüme gibi makro hedeflere ait planlama ve eylemler
		coğrafi bölge,		
		...		

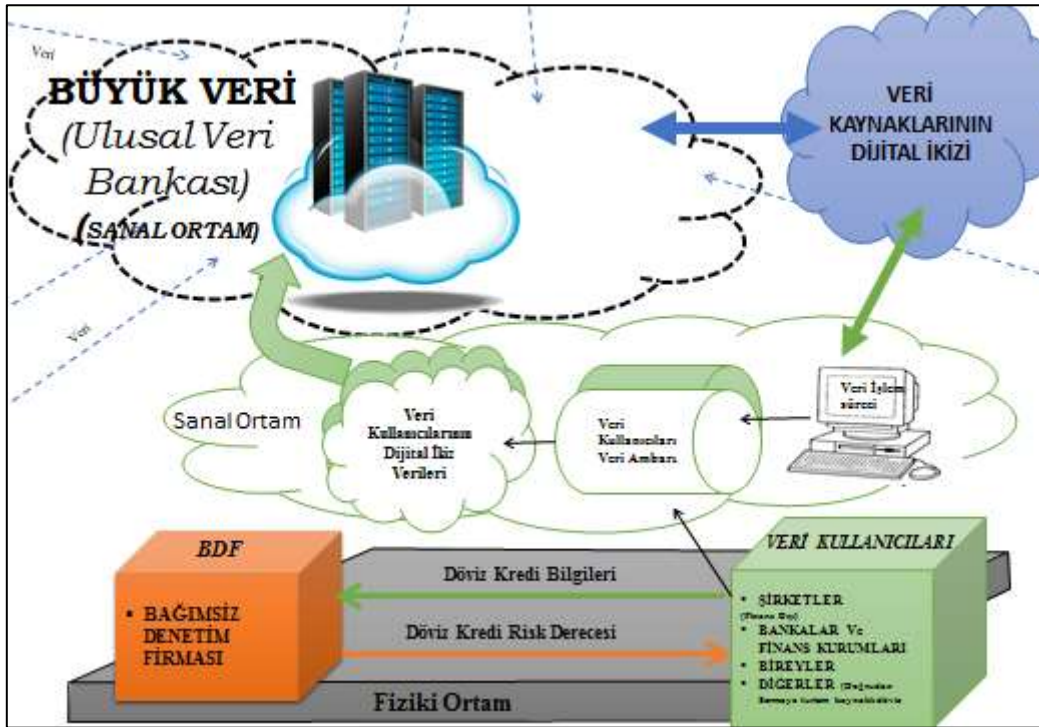
Tablo 2’de sunulan çerçevenin fiziki ve sanal ortamda daha iyi anlaşılması amacıyla üç farklı şekil üzerinde açıklama yapılmaktadır.

Şekil-2: Döviz Yönetiminde Döviz Veri Kaynakları Açısından Büyük Veri ve Dijital İkiz Uygulaması

Döviz işlemleri ile ilgili veri üreten Maliye Bakanlığı, TCMB ve bankalar, fiziki (gerçek) ortamda gerçekleşen döviz işlemleri ile ilgili kendisine ulaşan bilgileri ve işlem yaptığı

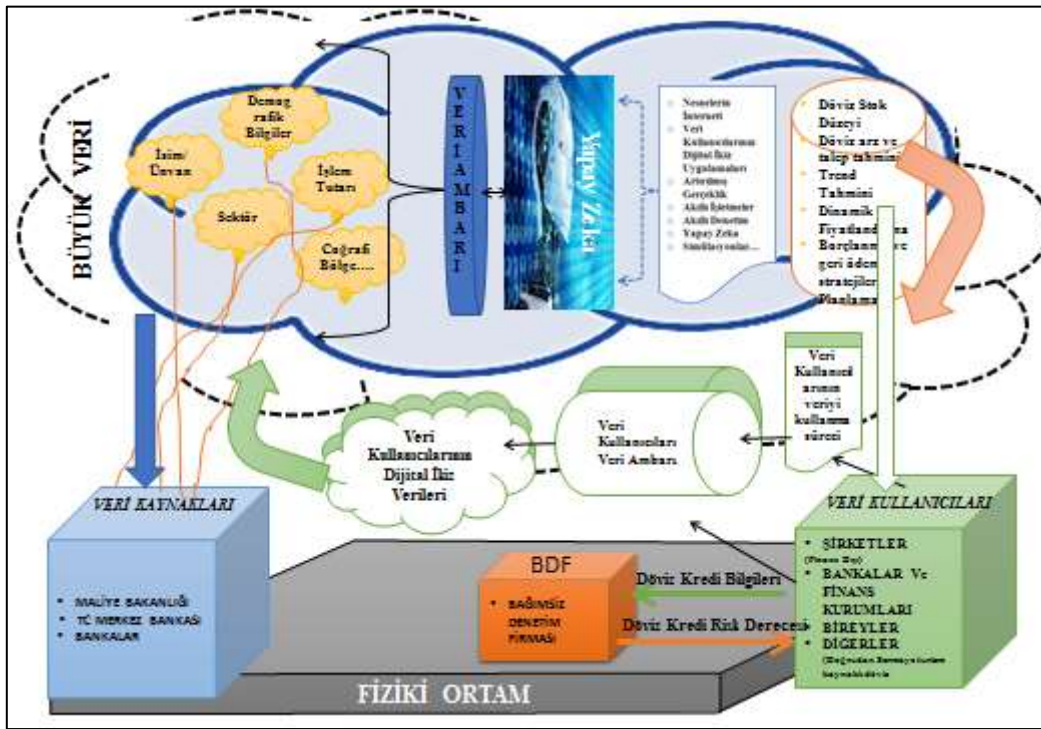
verileri (isim/unvan, demografik bilgi, işlem tutarı, risk tutarı, sektör, coğrafi bölge vb.) sanal ortamda oluşturulan dijital ikize yükleyecektir (Şekil 3). Dijital ikiz yardımıyla elde edilen verilerin kullanıcı için anlamlı olması amacıyla veri ambarında toplanıp analize hazır hale getirilmesi gerekmektedir. Bankaların tek işlemleri döviz olmaması da dikkate alındığında, dijital ikize yüklenen verinin sınıflandırılması gerekliliği daha da önem kazanmaktadır. Bu sınıflandırma veri ambarı yardımıyla yapılacaktır. Sanal ortamda (bulutta oluşan işlem) gerçekleşen ve saniyelerle yapılan bu işlemin tamamlanması sonucu ambarda toplanan veri insansı makineler (akıllı ve öğrenebilen makineler) aracılığıyla farklı uygulamalar kullanarak (nesnelerin interneti, veri kullanıcılarının dijital ikiz uygulamaları, artırılmış gerçeklik, akıllı işletmeler, akıllı denetim, yapay zekâ, simülasyonlar vb.) binlerce algoritma arasından en anlamlı olasılığı belirleyecek ve sunacaktır.

Şekil-3: Döviz Yönetiminde Döviz Veri Kullanıcıları Açısından Büyük Veri ve Dijital İkiz Uygulaması

Veri kullanıcıları açısından Şekil 3 incelendiğinde; şirketler (finans dışı), bankalar ile finans kurumları, bireyler ve diğerleri (doğrudan sermaye, turizm kaynaklı döviz girişi vb.) şeklinde sınıflandırılmaktadır. Döviz veri kullanıcıları olan şirketlerin pozitif ve negatif döviz pozisyonlarını gerçekleşme anıyla birlikte tam zamanlı olarak sisteme girmiş olacaklar ve dövizdeki var olan değişiklikleri izlemenin yanında ekonomik hareketlilik de dikkate alınarak oluşturulacak simülasyonlarla gelecekteki döviz değerindeki değişimlere göre senaryolar üretilebilecektir. Dijital ikiz sayesinde oluşturulacak bu senaryolar işletmelerin döviz kredi kullanımları ya da döviz alım-satım işlemleri sonucu elinde bulunan yabancı para durumunu ve gelecekte oluşacak fırsat ve riskleri ortaya koyacaktır.

17 Şubat 2018 tarihinde resmi gazetede yayımlanan yönetmelik “yurt içinden ve yurt dışından sağlanan yabancı para nakdi krediler ile dövize endeksli kredilerinin toplamı ilgili hesap döneminin son iş günü itibarıyla 15 milyon ABD doları ve üstünde olan firmalar” TCMB’na istenen bilgileri bildirmekle yükümlü tutulmuştur. Firmaların yaptığı bu bildirim tutarlılığı bağımsız denetim ile doğrulanacaktır. Bağımsız denetim tüm finansal tabloları kapsamamaktadır şeklindedir. Bu yönetmelikle birlikte bağımsız denetim yaptırmak sadece borsada işlem gören firmaları değil bütün firmaları kapsamaya başlamıştır. Şekil 5’de de sunulduğu üzere, bağımsız denetim firmaları veri kullanıcıları tarafından dijital ikiz sistemine yüklenen bilgileri denetleyecekler ve döviz kredi riskini belirleyeceklerdir.

Şekil-4: Döviz Yönetiminde Büyük Veri ve Dijital İkiz Uygulaması

Şekil 3 ve 4’de açıklanan döviz veri kaynak ve kullanıcıları tarafından büyük veri bankasına yüklenen ve ilgili kullanıcıların ancak özel şifre ile erişebileceği veriler maliye bakanlığı ve merkez bankası tarafından kendi dijital ikizlerini oluşturmakta kullanılabilir. Oluşturulan dijital ikiz sayesinde bugün ekonomik dalgalanmalar sonucu yaşanan döviz dalgalanmaları önceden tahmin edilebilir ve döviz kullanıcıları önceden uyarılabilir. Ekonomi ve maliye politika belirleyicileri bu doğrultuda makro ölçekte kararları önceden alabilirler. İşletmelerin fazla borç yüküne girmelerinin onlara yükleyeceği sonuçların simülasyonları önceden yapılacak ve bugün yaşanmakta olan iflaslar, konkordatolar ve işçi çıkarmalarının önüne geçilmiş olacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yabancı para cinsinden gelir gider dengesi negatif olan ülkelerin karşı karşıya kaldıkları cari açık sorununun kronikleşmesi durumunda finansal krizler kaçınılmazdır. Kümülatif cari açığın büyümesi ile ülke iki sorun ile karşılaşmaktadır. Birincisi, yıllık ödenen döviz cinsinden finansman (faiz) yükü ülkenin büyümesi ile yarattığı gelir artışını aşmaktadır. İkincisi ise, borç verenler bir noktada daha fazla risk almak istememekte ve eğer borç vermeye devam edeceklerse kredi koşullarında iyileştirme (daha yüksek faiz, ek teminat vb.) istemektedir. Bu durum ister istemez ülke içindeki yabancı para arz ve talep dengesini değiştirerek ulusal paranın değer kaybetmesine neden olmaktadır. Ülkenin yapısal sorunlarının oluşu, ülke yöneticilerinin eylem planlarının inandırıcılığı, merkez bankasının yabancı paralı rezerv durumu, yabancı fonların yeni limit açmada istekliliği vb. koşullar ulusal paranın değer kaybının ne kadar olacağını belirlemektedir. Dalgalı kur sistemlerinde, ulusal paranın değer kaybetmesi ile cari açığın dengeleneceği varsayımı gerçek hayatta her zaman geçerli değildir. Cari açığın azalması ve fazla vermesi, ülkenin sürdürülebilir döviz gelirleri elde etmesi için üretim ve hizmet odaklı dış satımı (ihracatı) hedeflemesi ile olanaklıdır. Aksi durumda, ulusal paranın değer kaybetmesi sonucu cari açık kapanmayacak ve sadece halk geçmişe kıyasla fakirleşecektir.

TCMB'nin 2018 yılının ilk çeyreğinde aldığı karar ile 15 milyon USD ve üzerindeki yabancı paralı kredi kullanımına getirdiği bağımsız denetim zorunluluğu, bu çalışmada sayılan gerekçelerden dolayı, ülkenin aleyhine bir durumdur. Ülkede Haziran ayından sonra yaşanan ulusal paranın hızlı değer kaybının da gösterdiği gibi bu uygulamanın herhangi bir faydası olduğunu iddia etmek de son derece güçtür. BDS 805 kapsamında yürütülen bağımsız denetim uygulamasına son verilerek daha makro bir yaklaşımla ülkenin döviz pozisyonunun öngörülmesi uygun olacaktır.

Kurumlar vergisi beyannamesinde mevcut olan yabancı para pozisyonuna ait bilgilerin sadece yılda bir defa, kurumlar vergisi beyan döneminde değil, aylık olarak sisteme girilmesi ile kur değişiminden kaynaklı risklerin ölçülmesi ve yönetilmesi kolaylaşacaktır. Mevcut veri girişinin geliştirilerek daha fayda sağlanması mümkün olacaktır. Bu ham bilgilerin diğer ulusal bilgiler ile birlikte sistemde toplanması ile büyük veri elde edilmiş olacaktır. Büyük verinin analizi ise dijital ikiz yöntemi ile yapılarak kamudaki üst yöneticilerin daha kısa ve etkin kararlar almasını sağlayacaktır. Bilgi çağı olarak tanımlanan bu yüzyılda teknolojinin etkisinin artmasıyla ülkeler süper bilgisayarlara yönelmektedir. Dünyada en çok süper bilgisayar sırasıyla ABD, Çin, Japonya, Almanya ve İngiltere'de bulunduğu gerçeği, gelişmekte olan ülkelerin ortak bir özelliğini vurgulamaktadır. Türkiye'de henüz süper bilgisayar bulunmamaktadır. Bir adedinin yaklaşık maliyetinin 200 milyon ABD doları olduğu gerçeği dikkate alındığında, İstanbul'da bir adet AVM değerindedir.

Döviz pozisyonunun yönetilmesinde TCMB, Maliye ve diğer üst düzey kamu birimlerinin uygulamalarının başarıya ulaşması için ülkede rekabetçi üretim ve tasarruf kültürü olmalıdır. Her birey topluma ekonomik katkı sağlamalıdır. Bir ailenin giderlerinin sürekli gelirlerinden fazla olması uzun vadede sürdürülemez olduğu gibi, ülkelerin de sürekli cari açık vermeleri sürdürülebilir değildir. Bu durumun tek istisnası, cari açık veren ülkenin parasının küresel bir para birimi olmasıdır. Dolayısıyla, Türkiye'nin aylık

bazda yabancı para pozisyonunu bilmesi ve bu durumdan kaynaklı oluşacak sonuçları öngörmesi önemlidir. Bununla birlikte, zaman kaybedilmeden, Türkiye'nin geçmişte güçlü olduğu alanlara (tarım, hayvancılık, sanayi) ve fırsatlara (genç nüfus, küresel teknolojik gereksinimler vb.) yönelmesi gerekmektedir. Diğer taraftan doğal (su, rüzgâr vb.) enerji kaynaklarını harekete geçirmelidir. Kamuda ithal ürün (araba, cep telefonu, bina inşaat ve onarım malzemeleri vb.) kullanımını sonlanmalı ve satın alımlar yerli üreticilerden yapılmalıdır. Döviz yönetiminde üretim odaklı yapısal çözümlere ulaşılması durumunda, bu çalışmanın ikinci bölümünde açıklanan yapay yöntemlerin kullanılmasına gerek kalmayarak ekonomik faaliyetlerin artmasına da olanak sağlanacaktır.

Üretim ve ihracat odaklı yapısal önlemlerin dışında, yapay olarak alınabilecek bazı önlemler de aşağıda önerilmektedir:

1. Şirketlerin döviz kredi borçları için kur hükümet tarafından sabitlenmelidir. Örneğin 31 Temmuz 2018 tarihi itibarıyla oluşan kurlar (1 USD = 4,9 TL gibi) dikkate alınarak bu tarih itibarıyla şirketlerdeki kayıtlı döviz kredileri 31 Aralık 2018 tarihine kadar bu sabit kurlar üzerinden hesaplanarak ödenebilir. Böylece, Ağustos ayında oluşan yaklaşık yüzde 33 artıştan kaynaklanan yıkıcı etkilerin önüne geçilebilir. Diğer taraftan bankalar tarafında oluşacak gelir kaybı ise, sabit kurdan tahsil edilen finansman gelirlerinin yüzde 22 oranındaki kurumlar vergisinden istisna tutulması ile bir ölçüde telafi edilmiş olur. Mal sahipleri ile kiracılar arasındaki dövizli sözleşmeleri kapsayan bu tür bir uygulama, KKTC'de Eylül 2018'de yürürlüğe girmiştir. Böylece, şirketlerin konkordato ve iflas süreci önlenirken, bankaların da bataklık kredilerin oluşmasından kurtulması sağlanacaktır.
2. Türkiye'deki döviz borcunun büyük bir kısmının özel sektör üzerinde olması nedeniyle, şirketlerde beklenmedik bir şekilde oluşan yüksek tutardaki kur farkı gideri nedeniyle şirketlerin gelir tabloları zarara dönmüştür. Sadece 2018 yılında değil, büyük olasılıkla 2019 ve belki 2020 yılında da kurumlar vergisi tahakkuk etmeyecektir. Bu nedenle, içinde bulunulan ortamda, küresel bir üstünlük kazanmak amacıyla ve yabancı yatırımcı çekmek için kurumlar vergisi oranı yüzde 22'den yüzde 10'a düşürülmelidir. Bu uygulamadan bankalar muaf tutulabilir veya indirim oranı daha düşük tutulabilir.
3. İhracat yapan şirketlere kurumlar vergisinde indirim yapılmalıdır. Ancak, şirketin ihracat/ithalat oranına göre bu indirim yapılmalıdır. Şirket, kendisi ithal etmese bile, ihracat yapmak için satın aldığı malların da ithal olması hesaplamada dikkate alınmalıdır. BA-BS formlarına ait veri girişlerinde yapılacak bir düzenleme ile ithal girdiye ait bilgi sisteme yüklenebilir.

KAYNAKÇA

- Begenau, J., Farboodi, M., & Veldkamp, L. (2018). Big data in finance and the growth of large firms. *Journal of Monetary Economics*, 97, pp. 71-87.
- Bharath, S.T., Sunder, J., & Sunder, S.V. (2008). Accounting quality and debt contracting. *Accounting Review*, 83:1, pp. 1-28.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Cockcroft, S., & Russell, M. (2018). Big Data Opportunities for Accounting and Finance Practice and Research. *Australian Accounting Review*, 86, 28:3, pp. 323-333.

Elgendy, N., & Elragal, A. (2014). Big Data Analytics: A Literature Review Paper. *Advances in Data Mining. Applications and Theoretical Aspects: 14th Industrial Conference, ICDM 2014, St. Petersburg, Russia, July 16-20, 2014. Proceedings*, pp. 214-227.

Gartner (2018). Top 10 Strategic Technology Trends for 2018. <https://www.gartner.com/smarterwithgartner/gartner-top-10-strategic-technology-trends-for-2018/> (Erişim Tarihi: 03.07.2018).

Glaessgen, E., & Stargel, D. (2012). The digital twin paradigm for future. NASA and US Air Force vehicles. 53rd AIAA/ASME/ASCE/AHS/ASC Structures, Structural Dynamics and Materials Conference 20th AIAA/ASME/AHS Adaptive Structures Conference 14th AIAA 1818.

Hochhalter, J., Leser, W.P., & Newman, J.A. vd. (2014). Coupling damage-sensing particles to the digital twin concept. NASA Center for AeroSpace Information.

Kindleberger, C.P., & Aliber, R.Z. (2013). Çılgınlık, panik ve Çöküş Finansal Krizler Tarihi, çeviren: Ümit Şensoy, T. İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Reifsnider, K., & Majumdar, P. (2013). Multiphysics stimulated simulation digital twin methods for fleet management. 54th AIAA/ASME/ASCE/AHS/ASC Structures, Structural Dynamics, and Materials Conference 1578.

TCMB (2018a). <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/piyasa+ve+rileri/tl+karsiligi+doviz+alim+satim+ihaleleri>

TCMB (2018b). <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkin da/Genel+Bakis>

Zhang, Y., Sun, F., & Xian, C. (2017). Does Auditor Industry Expertise Affect Bank Loan Costs?, *Managerial Auditing Journal*, 32:3, pp. 295-324.

MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BİST HİZMETLER ENDEKSİ (XUHIZ) GETİRİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

Doç. Dr. Ethem Esen**

Dr. Öğr. Üyesi Serap Kamışlı***

ÖZ

Makroekonomik değişkenlerdeki değişimler borsa endeks getirileri üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı; BIST Hizmet Sektörü Endeksi (XUHIZ) getirisi ile seçilmiş makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin analiz edilmesidir. Bu kapsamda analize dâhil edilen veriler 2007:Q1- 2017:Q3 dönemine aittir. BIST Hizmet Sektörü Endeksi (XUHIZ) getirisi ile seçilmiş makroekonomik değişkenler olan büyüme, işsizlik, tüketici güven endeksi ve ekonomik belirsizlik endeksi arasındaki ilişkiler VAR modeli ile analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, makroekonomik değişkenler ile BIST Hizmet Sektörü Endeksi (XUHIZ) getirisi arasındaki ilişkilerin farklı boyutta olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: BIST Hizmet Sektörü Endeksi (XUHIZ), Makroekonomik Değişkenler, VAR Analizi

JEL Kodları: G11, L16, C58, E44

THE EFFECTS OF MACROECONOMIC VARIABLES ON BIST SERVICES INDEX (XUHIZ) RETURNS

ABSTRACT

Changes in macroeconomic variables may have significant impacts on stock index returns. The main purpose of this study is to analysis the relationship between BIST Service Index (XUHIZ) return and selected macroeconomic variables. In this context, data for the period 2007Q1-2017Q3 were included in the analysis. The relationship between BIST Service Index (XUHIZ) Index return and selected macroeconomic variables such as growth rate, unemployment, consumer confidence index and economic uncertainty index was analyzed with VAR model. The result of this study show that the relationship between macroeconomic variables and BIST Service Index (XUHIZ) Index return is in different sizes.

Keywords: BIST Service Index (XUHIZ), Macroeconomic Variables, VAR Analysis

JEL Codes: G11, L16, C58, E44

1. GİRİŞ

Çalışmada, Borsa İstanbul'da Hizmet Sektör Endeksi kapsamında işlem gören işletmelerin pay senedi fiyatlarının seçilmiş makroekonomik değişkenler ile etkileşimi ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Böylece söz konusu etkileşim ile ilgili bulguların Türkiye pay piyasalarında yatırım yapan mevcut ve potansiyel yatırımcılar için önemli bilgiler içerdiği düşünülmektedir. Finansal okuryazarlığı yeterli olan her yatırımcının bu bilgileri karar

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Anadolu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

*** Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler YO, Bankacılık ve Finans Bölümü

alırken kullanabilmesi olasıdır. Ekonomi politikasını belirleyenler için de dikkate değer göstergeler arasında kendisine yer bulabilme potansiyelinin taşımakta olduğu değerlendirilmektedir. İncelenen sektörlerin temsilcilerinin için de yararlı olabilmesi hedeflenmiştir.

Reel sektörün gelişimi finansal piyasaların gelişmişliği ile doğru orantılıdır. Finansal piyasalar fonksiyonlarını eksiksiz bir şekilde yerine getirdiğinde, reel piyasalara kaynak yaratılmış olmaktadır. Böylelikle küçük tasarruflar büyük yatırımlara dönüşebilmektedir. Yatırımcıların temel amacı riskini minimum kılıp, getirisini maksimum yapmaktır. Bu amaçla, bir pay senedine yatırım yapılırken, ülkedeki genel ekonomik durum, sektörün ve işletmenin durumu analiz edilmektedir. Özellikle pay senedi getirisini etkileyen makroekonomik değişkenlerin tespiti ve bu etkinin hangi yönde olduğu yatırımcı açısından önemlidir.

Makroekonomik değişkenlerin piyasalara etkileri farklı araştırmalara konu olmaya devam etmektedir. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, bazı araştırmacıların makroekonomik değişkenlerin tüm piyasalara etkisini, bazılarının ise borsa endeksleri üzerindeki etkisini incelediği görülmektedir. Bu çalışmada ise, seçilen makroekonomik değişkenlerin hizmetler sektörü üzerindeki etkisi incelenmektedir. Hizmet sektörü özellikle gelişmekte olan ülkelerde istihdamın yükünü çekmektedir. Bu nedenle hizmet sektörünü etkileyen makroekonomik değişkenlerin tespiti değerli bilgiler üretilebilecek potansiyeli taşımaktadır.

Hizmetler sektörünü etkileyen genel kabul görmüş makroekonomik değişkenler bulunmaktadır. Bu değişkenlerden bazıları; büyüme, para arzı, faiz oranı, enflasyon, işsizlik, sanayi üretim endeksi, kapasite kullanım oranı, ithalat, ihracat, dış ticaret dengesi, döviz kuru, tüketici güven endeksi ve ekonomik belirsizlik endeksidir. Bu çalışma kapsamında ise büyüme, işsizlik, tüketici güven endeksi ve ekonomik belirsizlik endeksi ele alınmaktadır. Bu değişkenlerde gözlemlenen değişikliklerin işletmelerin pay senedi getirilerinde meydana getirdikleri etkileri anlamak yatırımcıların risk yönetimi bakımından önemlidir.

2. LİTERATÜR

Kwon ve Shin (1999), makroekonomik değişkenler ve Kore Borsası pay senedi getirisi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ocak 1980-Aralık 1992 dönemine ait veriler eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile araştırılmıştır. Araştırma sonucu; para arzı, üretim endeksi, ticaret dengesi döviz kuru ile pay senedi getirileri arasında uzun dönemli ilişki olduğunu göstermektedir (Kwon ve Shin, 1999). Ratanapakorn ve Sharma (2007), S&P500 pay senedi getirisini etkileyen makroekonomik değişkenleri incelemiştir. Araştırmada Ocak 1975 – Nisan 1999 dönemine ait aylık veriler Granger nedensellik testi ve varyans ayrıştırma yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre pay senedi getirisi ile uzun dönemli faiz oranı arasında negatif ilişki saptanmıştır. Pay senedi getirisi ile döviz kuru, kısa vadeli faiz oranı, para arzı, sanayi üretimi ve enflasyon arasında ise pozitif ilişki bulunmuştur (Ratanapakorn ve Sharma, 2007).

Özer vd. (2011), pay senedi fiyatlarını etkileyen makroekonomik değişkenleri araştırmak için, Ocak 1996-Aralık 2009 dönemini kapsayan aylık verileri Granger nedensellik testi ve VEC modelleri ile analiz etmiştir. Elde edilen bulgularda, pay senedi fiyatları ile TÜFE, dış ticaret dengesi, altın, para arzı ve sanayi üretim endeksi arasında tek yönlü nedensellik olduğu saptanmıştır. Döviz kuru ile pay senedi fiyatları arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir (Özer, Kaya, ve Özer, 2011). Sayılğan ve Süslü (2011), makroekonomik değişkenlerin gelişmekte olan ülke pay senedi getirileri ile ilişkisini araştırmıştır. 1999-2006 dönemine ait 3 aylık veriler dengeli panel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, döviz kuru, enflasyon, S&P500 endeksi pay senedi getirisini etkilemektedir. Faiz, büyüme, para arzı ve petrol ile pay senedi getirisi arasında ise herhangi bir ilişki saptanmamıştır (Sayılğan ve Süslü, 2011).

Balı vd. (2014), makroekonomik değişkenlerin BİST100 endeksi üzerine etkilerini araştırmıştır. 2003:01-2013:05 dönemindeki aylık veriler çoklu doğrusal regresyon modeli ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, BİST100 endeksi faiz oranı ve enflasyondan negatif etkilenirken; GSYİH ve sanayi üretim endeksinden pozitif etkilenmektedir. Para arzı ve BİST100 arasında ise anlamlı bir ilişki yoktur (Balı, Cinel, ve Günday, 2014). Khan vd. (2015), Güney Asya (Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka, Hindistan) pay senedi getirileri ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1998-2012 arası veriler VAR yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda dış ticaret dengesi, döviz kuru ve faiz oranı ile pay senedi getirisi arasında ilişki saptanmıştır (Khan, Tantisantiwong, Fifield, ve Power, 2015).

Linck ve Decourt (2016), makroekonomik değişkenlerin Brezilya pay senedi getirileri üzerindeki etkisini incelemiştir. 2000-2010 dönemindeki veriler çoklu regresyon ile incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre, faiz ve GSYİH ile pay senedi getirisi arasında ilişki vardır. Bununla birlikte, enflasyon ile ilişki bulunamamıştır (Linck ve Decourt, 2016). Belen ve Karamelikli (2016), çalışmada döviz kuru (dolar) ile BİST100 endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada Ocak 2006-Aralık 2014 dönemindeki aylık endeks getirileri ARDL eşbütünleşme analizi ile incelemiştir. Çalışmada para arzının pay senedi getirilerini olumlu etkilediği görülmüştür. Döviz kurunun pay senedi getirisi ile ilişkisi ise negatif çıkmıştır (Belen ve Karamelikli, 2016).

Kamışlı vd. (2016), BİST sınaî (XUSIN), hizmet (XUHIZ) ve mali (XUMAL) sektör getirileri arasındaki oynaklık yayılımlarını Hafner ve Herwartz (2006) varyansta nedensellik testi ile analiz etmiştir. Çalışmada oynaklık yayılımları 2008 Küresel Krizi ve Yunanistan Krizine bağlı olarak 3 ayrı dönemde incelenmiştir. Çalışmada, 2008 Küresel Krizi öncesi BİST sınaî ve mali sektör getirileri arasında oynaklık yayılımı olduğu, ancak yaşanan krizlere bağlı olarak yayılım ilişkilerinin değiştiği sonucuna ulaşılmıştır (Kamışlı, Kamışlı ve Sevil, 2016). Sevil vd. (2015), BİST sınaî alt sektör getiri oynaklıklarını, varyansta kırılmaları belirleyerek TARCH modeli ile analiz etmiştir. Çalışma sonucunda özellikle politik risklerin XKAGT, XTAST, XMANA ve XMESY alt sektörlerinin getiri oynaklığında kırılmalara neden olduğu vurgulanmıştır (Sevil, Kamışlı ve Kamışlı, 2015).

3. DATA VE METODOLOJİ

Çalışmanın temel amacı, BIST hizmet sektörü getirisi (XUHIZ) getirisi ile seçilmiş makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin analiz edilmesidir. Çalışmada söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler VAR analizi ile incelenmiştir. Araştırmanın temel hipotezi ise şu şekilde ifade edilebilir:

H₀: BIST hizmet sektör getirisi ile makroekonomik değişkenler arasında ilişki bulunmamaktadır.

H₁: BIST hizmet sektör getirisi ile makroekonomik değişkenler arasında ilişki bulunmaktadır.

Çalışmada BIST Hizmet Sektörü Endeksi (XUHIZ) getirisi büyüme (GDP), işsizlik (UNEMP), tüketici güven endeksi (CCF) ve ekonomik belirsizlik (GEPU) göstergeleri baz alınmıştır. Bu kapsamda analize dahil edilen veriler 2007Q1- 2017Q3 dönemine aittir.

4. ANALİZ SONUÇLARI

BİST hizmet sektör getirisi ile büyüme, faiz oranı, enflasyon ve dolar kuruna ilişkin tanımlayıcı istatistikler tablo 1 'de verilmiştir. Jarque-Bera test sonuçları sadece büyüme serisinin normal dağılımlı olmadığını, tüketici güven endeksi, BİST hizmet sektör getirisi, ekonomik belirsizlik ve işsizlik serilerinin ise normal dağıldığını göstermektedir.

Tablo 7: Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	S.D.	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	ADF
CCF	72.356	6.129	-0.315	2.510	1.142	-2.408
DLXUHIZ	0.026	0.100	0.111	1.998	1.842	-5.589*
GDP	5.065	5.100	-1.680	6.845	46.71*	-2.219
GEPU	129.568	41.119	0.673	3.228	3.338	-2.730**
UNEMP	10.163	1.365	0.757	2.940	4.117	-2.860***

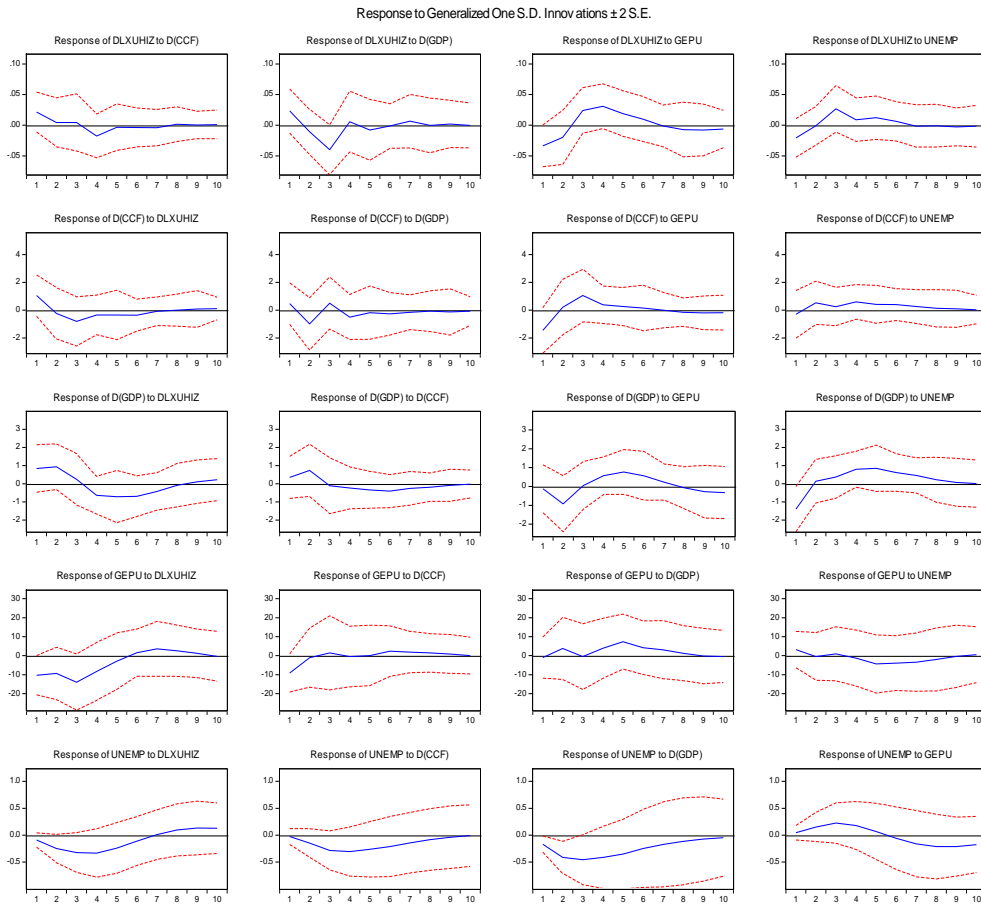
VAR modeline dahil edilen değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Bu bağlamda incelenen serilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanmıştır. ADF birim kök testi sonuçlarına göre BİST hizmet sektörü getirisi, ekonomik belirsizlik ve işsizlik serilerinin durağan olduğu, tüketici güven endeksi ve büyüme serilerinin ise durağan olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle durağan olmayan tüketici güven endeksi ve büyüme serilerinin farkları alınarak durağanlaştırılmış ve VAR analizi uygulanmıştır.

Tablo 8: Granger Test Sonuçları

D(CCF) => DLXUHIZ	2.1961
D(GDP) => DLXUHIZ	5.3371***
GEPU => DLXUHIZ	8.3341**
UNEMP => DLXUHIZ	3.6865

VAR modelinde optimal gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre seçilmiştir.

Granger test sonuçlarına göre büyüme ve ekonomik belirsizlik, BİST hizmet sektörü getirisinin nedenidir. Diğer bir ifadeyle büyüme ve ekonomik belirsizlikten BİST mali sektör getirisine nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ancak tüketici güven endeksi ve işsizlik ile BİST mali sektör getirisi arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Şekil 1: Etki Tepki Fonksiyonları

Analizler sonucunda uzun dönemli ve anlamlı etki tepki fonksiyonları elde edilememiştir. İlerleyen aşamada ise varyans ayrıştırması sonuçları verilmiştir.

Tablo 3: Varyans Ayrıştırması Sonuçları

DLXUHIZ	D(CCF)	D(GDP)	GEPÜ	UNEMP
75.06	1.64	11.01	11.11	1.18

Ortalama 10 çeyreklik periyot için; BİST hizmet sektörü getirisinde meydana gelen değişimlerin yaklaşık %75'i kendi dinamiklerden, %2'si tüketici güven endeksinden, %11'i büyümeden, %11'i ekonomik belirsizlikten, %2'si ise işsizlikten kaynaklanmaktadır.

5. SONUÇ

Çalışmada; BİST hizmet sektör getirisi ile büyüme, işsizlik, tüketici güven endeksi ve ekonomik belirsizlik arasındaki ilişkiler VAR analizi ile incelenmiştir. Granger test sonuçlarına göre büyüme ve ekonomik belirsizlik, BİST hizmet sektörü getirisinin nedenidir. Ancak tüketici güven endeksi ve işsizlik ile BİST mali sektör getirisi arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Varyans ayrıştırma sonuçları ise BİST Mali sektör getirisinde meydana gelen değişimlerin öncelikle kendi dinamiklerden, ardından büyüme ve ekonomik belirsizlikten kaynaklandığını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, BİST hizmet sektörü baz alan yatırımcıların sadece endeks hareketlerini değil aynı zamanda özellikle büyüme ve ekonomik belirsizlikte yaşanan değişimleri takip etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ilerleyen çalışmalarda söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilerin zaman boyutunda incelenmesi ile yatırımcılara önemli bilgiler sunulabilir.

KAYNAKÇA

Balı, S., Cinel, M. O., & Günday, A. H. (2014). Hisse senedi fiyatlarını etkileyen temel makroekonomik faktörlerin BİST100 Endeksi'ne etkisinin ölçülmesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 4(9), 46–50.

Belen, M., & Karamelikli, H. (2016). Türkiye'de hisse senedi getirileri ile döviz kuru arasındaki ilişkinin incelenmesi : ARDL yaklaşımı. *Istanbul University Journal of the School of Business*, 45(1), 34–42.

Kamışlı, M., Kamışlı, S., & Sevil, G. (2016). The Effects of Crises on Volatility Spillovers between Borsa Istanbul Sector Indexes. *Advances in Economics and Business*, 4(7), 339-344. <https://doi.org/10.13189/aeb.2016.040703>

Khan, M. N., Tantisatiwong, N., Fifield, S. G. M., & Power, D. M. (2015). The relationship between South Asian stock returns and macroeconomic variables. *Applied Economics*, 47(13), 1298–1313. <https://doi.org/10.1080/00036846.2014.995360>

Kwon, C. S., & Shin, T. S. (1999). Cointegration and causality between macroeconomic variables and stock market returns. *Global Finance Journal*, 10(1), 71–81. [https://doi.org/10.1016/S1044-0283\(99\)00006-X](https://doi.org/10.1016/S1044-0283(99)00006-X)

Linck, L., & Decourt, R. F. (2016). Stock returns, macroeconomic variables and expectations: evidence from Brazil. *Pensamiento Y Gestión*, (40), 91–112.

Özer, A., Kaya, A., & Özer, N. (2011). Hisse senedi fiyatları ile makroekonomik değişkenlerin etkileşimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 163–182.

Ratanapakorn, O., & Sharma, S. C. (2007). Dynamic analysis between the US stock returns and the macroeconomic variables. *Applied Financial Economics*, 17(5), 369–377. <https://doi.org/10.1080/09603100600638944>

Sayılgan, G., & Süslü, C. (2011). Makroekonomik fatörlerin hisse senedi getirilerine etkisi: Türkiye ve gelişmekte olan piyasalar üzerine bir inceleme. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 5(1), 73–97.

Sevil, G., Kamışlı, M., & Kamışlı, S. (2015). Asymmetry and Leverage Effect of Political Risk on Volatility: The Case of BIST Sub-sector. *Journal of Applied Finance & Banking*, 5(6), 37-50.

BIST MALİ SEKTÖR GETİRİLERİNİN BELİRLEYİCİLERİ*

Doç. Dr. Ethem Esen**

Dr. Öğr. Üyesi Melik Kamışlı***

ÖZ

Çalışmada BIST Mali sektör (XUMAL) endeks getirisi ile seçilmiş makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında BIST Mali sektör (XUMAL) endeks getirisi ile makroekonomik değişkenler olarak, para arzı, faiz oranı, enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişkiler VAR modeli ile analiz edilmiştir. Çalışmada 2007Q1- 2017Q3 dönemine ilişkin veriler kullanılmıştır. Analiz sonuçları BIST Mali Sektör (XUMAL) endeks getirisi ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin farklı yön ve boyutta olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Piyasa Etkinliği, Varlığa Dayalı Menkul Kıymet, Birim Kök Testi

JEL Kodları: C58, G11, G14

DETERMINANTS OF BIST FINANCIAL SECTOR RETURNS

ABSTRACT

The main purpose of the study is; the analysis of the relationship between macroeconomic variables and BIST Financial Sector (XUMAL) index returns. In this context, the relationship between the BIST Financial Sector (XUMAL) index returns and money supply, interest rate, inflation exchange rate and economic uncertainty index were analyzed with the VAR model. The data of 2007:Q1 – 2017:Q3 were used in the study. The study results show that the relationship between macroeconomic variables and BIST Financial Sector (XUMAL) indices is in different directions and dimension.

Keywords: BIST Financial Sector Index, Macroeconomic Variables, VAR Analysis

JEL Codes: C58, G11, E44

1. GİRİŞ

Bir ülkenin gelecekteki refahını biçimlendirmede sermaye piyasaları önemli role sahiptir. Doğru yaklaşımlar ile herhangi bir ülkede ekonomik büyümeye güçlü destek sunulmasını kolaylaştıracaktır. Finansal piyasaların alt bileşeni olan sermaye piyasalarında uzun vadeli fon arzı ve talebi karşı karşıya gelmektedir. Sermaye piyasalarının bu özelliği bir ülkenin gelir düzeyini ve yaşam standartlarını artıracak yatırımları yapabilmesine ortam hazırlamaktadır.

İşletmeler sermaye piyasalarından temelde iki şekilde fon temin etmektedir. Bunlardan birincisi hisse senedi ihraç ederek öz kaynak temin etmektir. İkincisi ise tahvil ihraç ederek yabancı kaynak temin etmektir. Her iki sermaye piyasası aracının da fiyatlaması sermaye piyasalarında temelde makroekonomik değişkenlerin etkisi ile

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Anadolu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

*** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler YO, Bankacılık ve Finans Bölümü

gerçekleşmektedir. Bu çalışmada sermaye piyasalarında en çok işlem gören finansal araçlardan birisi olan mali sektörde yer alan işletmelerin hisse senedi fiyatlarının makroekonomik değişkenlerce ne şekilde etkilendiği araştırılmıştır.

Makroekonomik değişkenler ekonomik sistemin dinamiklerindedir. Bu dinamik kıt kaynakların etkin tahsisini gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Finansal sistem fon transferini etkin biçimde gerçekleştirmek ile görevlidir. Görevini yerine getirirken finansal sistemdeki aktörleri ikna ederek alışverişe yönlendirmektedir.

Bu çalışmada bir anlamda mali sektörde faaliyet gösteren işletmelerin hisse senetlerini alıp satan piyasa katılımcılarının karar süreçlerinde makroekonomik değişkenlerin ikna gücü analiz edilmektedir. Finansal piyasa katılımcıları alım ya da satım kararlarına dayanak olarak bazı makroekonomik değişkenleri diğerlerine kıyasla daha fazla tercih edebilir. Çalışmada para arzı, faiz oranı, enflasyon ve döviz kuru değişkenlerinin mali sektörde faaliyet gösteren işletmelerin hisse senedi fiyatlamasındaki konumunun belirlenmesi arayışı hakimdir. Adı geçen arayış kapsamında öncelikle çalışma kapsamında incelenen makroekonomik değişkenlerin kısa tanıtımları yapılmıştır. Ardından olası etkileşim mekanizmaları özetlenmiştir. Sonrasında verilerin analizi elde edilen bulgular yorumlanarak piyasa aktörü ya da politika yapıcılara yönelik değerlendirme ve yorumlar paylaşılmıştır.

2. MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER

Hisse senedi piyasalarındaki dalgalanmaları açıklayabilen faktörlerin iyi anlaşılması sermaye piyasaları açısından önemlidir. Çünkü sermaye piyasasındaki taraflara öngörülebilir bulunabilme imkanı verme gücü bulunmaktadır. Sermaye piyasalarında öngörülebilir bulunabilmek, tarafları aksi senaryoya göre çok daha güçlü bir noktaya taşımaktadır. Tahminler sayesinde düzenleyici ve denetleyici otoriteler politika belirlemede, analistler gerçeğe daha yakın önerileri tasarlamakta, yatırımcılar ise güvenli biçimde daha yüksek portföy getirisine erişebilmektedir. Bu nedenle makroekonomik değişkenleri izleyerek piyasalardaki mevcut dalgalanmaları anlamlandırabilmek değerlidir. Ayrıca makroekonomik değişkenler geleceğe yönelik projeksiyonlara da ortam hazırlamaktadır. Diğer bir ifade ile makroekonomik değişkenler iyi anlaşılabilirse geleceğin tahmin edilmesinde önemli yardımcıları haline alabilmektedir (Temizel, 2018).

2.1. Döviz Kuru

Ulusal para biriminin dışındaki para birimlerini de içeren menkul kıymet yatırımları, yatırımcılar için çeşitlendirme ve daha yüksek getiri potansiyeli sunmaktadır. Buna karşılık yatırımların anapara ve getirileri ile birlikte yurt içine transfer edilmesi sürecinde ulusal paraya dönüşmeleri gereği bulunmaktadır. Bu aşamada döviz kurlarındaki olası dalgalanmalar yatırımcının getirisini belirsiz hale getirebilmektedir. Literatürde bu durumu tanımlamakta kullanılan kavram döviz kuru riskidir (Dağlı, 2012).

2.2. Enflasyon

Enflasyon, mal ve hizmet fiyatları genel seviyesinde yaşanan sürekli artış şeklinde tanımlanmaktadır (TCMB Enflasyon Kitapçığı 2013). Bu yönü ile bir defalık fiyat artışları enflasyon tanımlamasında yer almamaktadır. Çoğu zaman enflasyon bir ekonomide istenmeyen gelişmelerdendir. Kaynakları kıt ve nüfusu fazla ülkelerde daha sık gözlenebilmektedir. Ortaya çıkma gerekçesine bağlı olarak talep ve maliyet enflasyonu sınıflamaları yapılmaktadır. Bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin tüketici talebini karşılamakta yetersiz kalması ile talep enflasyonu ortaya çıkmaktadır. Üretimde kullanılan girdilerin maliyetlerinin artmasına bağlı olarak fiyatlar genel düzeyinde artış meydana gelmesi ile birlikte de maliyet enflasyonu oluşmaktadır. Enflasyonun türünün ne olduğuna göre menkul kıymet yatırımlarına yönelik etkisi de farklılaşabilmektedir.

Enflasyon, yatırımların getirileri ile olan ilişkisi nedeniyle menkul kıymet fiyatlamasında yer almaktadır. Enflasyon oranı yatırım getirisinin üstünde veya altında kalabilmektedir. Enflasyon oranlarının yatırımların getirisinden daha yüksek olması reel getirin negatif olmasına yol açmaktadır. Aksi durumda ise enflasyon oranlarının, yatırımların getirisinden daha düşük olması reel getirin pozitif olmasına yol açmaktadır. Bu rol devlet tahvilinden özel sektör tahviline, hazine bonosundan finansman bonosuna, gelir ortaklığı senedinden kar zarar ortaklığı belgesine, yatırım fonlarından hisse senetlerine kadar pek çok menkul kıymetin yatırımcılar tarafından tercih edilip edilmemesinde belirleyici etkiye sahip olmaktadır (Temizel, 2018).

2.3. Faiz Oranı

Önde gelen makroekonomik değişkenlerden birisi olarak faiz oranı menkul kıymet fiyatlamaları üzerinde çok yönlü ve güçlü etkilere sahip bulunmaktadır. Faiz oranı ekonominin tümünü kapsayan ve yönlendirebilen bir özelliği bulunmaktadır. Bu özellik, faiz oranındaki artış ya da azalışın bir ülkedeki ekonomik faaliyetlerin düzeyini hızlandırıp yavaşlatabilmesi şeklinde kendini göstermektedir (Temizel, 2018). Bu yapı hisse senedi fiyatlarına doğrudan etkide bulunabilmektedir.

2.4. Para Arzı

Para arzı, menkul kıymetler piyasasında işlem gören hisse senedi getirilerini etkileyen önemli makroekonomik değişkenlerden birisidir. Para arzına ilişkin karar para otoritesi adı verilen kurum tarafından verilmektedir. Verilen kararın uygulaması da para otoritesi tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda para arzının bir yönlendirme-yaptırım zinciri ile belirlenmesi dikkat çeken bir özelliktir. Para arzındaki artışların hisse senedi getirilerinde artışlara neden olduğu literatürde yaygın kabul görmektedir. Bu kabulün uygulaması para arzındaki artışın, kredi olarak borç verilebilecek para miktarını artırması esasına dayanmaktadır. Kredi olarak borç verilebilecek para miktarının artması piyasa faiz oranları düşmesine neden olmaktadır (Durukan, 1999).

3. LİTERATÜRDEKİ ÇALIŞMALAR

Hisse senedi getirileri ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin birçok ülkede pek çok araştırmacının ilgisini çektiği gözlenmektedir. Bu nedenle çok sayıda çalışma ile karşılaşılabilmektedir. Aşağıda bunlardan sadece bir bölümüne özet olarak yer verilmektedir.

Alper ve Kara (2017) çalışmalarında Borsa İstanbul'da hisse senedi getirilerinin döviz kuru, faiz oranı, enflasyon oranı, altın fiyatları, para arzı, petrol fiyatları, dış ticaret dengesi ve sanayi üretim endeksi verileri ile olan etkileşimini incelemiştir (Alper & Kara, 2017). Balagobei (2017) çalışmasında Sri Lanka'daki makroekonomik değişkenlerin borsa getirileri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Boyacıoğlu ve Çürük (2016) çalışmalarında döviz kurundaki değişimlerin hisse senedi getirisi üzerindeki etkisini ortaya koymayı hedeflemiştir. Gurloveleen & Bhatia (2016) çalışmalarında makroekonomik değişkenlerin Hindistan Borsası'nın işleyişine olan etkisini araştırmıştır. Kitati-Zablon ve Maithya (2015) seçilen makroekonomik değişkenlerin Kenya'daki Nairobi Menkul Kıymetler Borsa'sına etkisinin varlığını destekleyen kanıtlar araştırmıştır.

Khan ve diğerleri (2015) tarafından bu çalışmada ekonomik değişkenlerin Güney Asya borsalarındaki hisse senedi getirileri için açıklayıcı güce sahip olup olmadığı araştırılmaktadır. İnci ve Lee (2014) çalışmada Fransa, Almanya, İtalya, İsviçre ve İngiltere'deki hisse senedi getirileri ile döviz kuru değişimleri arasındaki ilişkiyi, ABD, Kanada ve Japonya'daki dinamik etkileri dikkate alarak incelemiştir. Sireesha (2013) makalesinde, Hindistan ekonomisi için seçilen enflasyon, gayri safı yurtiçi hasıla, sınaı üretimi ve para arzında nominal ve reel değişikliklerin, Hindistan menkul kıymet borsası endeksinin hareketleri üzerindeki etkisini araştırmaya çalışmaktadır. Zhu (2012) çalışmasında Şanghay Borsası'nda işlem gören enerji sektörü şirket hisse senetlerinin fiyatlamasında etkiye sahip makroekonomik değişkenleri belirlemeyi hedeflemiştir.

3. DATA VE METODOLOJİ

Çalışmanın temel amacı, BIST Mali Sektör (XUMAL) getirisi ile seçilmiş makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin analiz edilmesidir. Çalışmada söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler VAR analizi ile incelenmiştir. Araştırmanın temel hipotezi ise şu şekilde ifade edilebilir;

H₀: BIST Mali sektör getirisi ile makroekonomik değişkenler arasında ilişki bulunmamaktadır.

H₁: BIST Mali sektör getirisi ile makroekonomik değişkenler arasında ilişki bulunmaktadır.

Analizler kapsam dahilinde birçok makroekonomik değişken arasında sektörle daha ilişkili olduğu düşünülen para arzı (M1), faiz oranı (IR), enflasyon (CPI), ve Dolar kuru (DOLAR) baz alınmıştır. Analizlerde kullanılan veriler, 2007Q1 –2017Q3 tarihlerini kapsayan çeyreklik verilerdir.

4. ANALİZ SONUÇLARI

BİST Mali sektör getirisi ile para arzı, faiz oranı, enflasyon ve dolar kuruna ilişkin tanımlayıcı istatistikler tablo 1 'de verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde yüksek oynaklık ile birlikte çarpıklık değerleri, büyük şokların olası olduğunu ve buna bağlı olarak serilerin normal dağılımından uzaklaştığını göstermektedir.

Tablo 9: Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	S.D.	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	ADF
DLXUMAL	0.015	0.156	-0.343	4.503	4.779***	-3.208**
LM1	18.921	0.568	0.082	1.755	2.826	0.968
LCPI	5.324	0.243	0.039	1.861	2.337	2.259
LDOLAR	0.657	0.331	0.438	2.113	2.784	0.401
IR	16.907	3.125	1.169	3.383	10.059*	-2.476

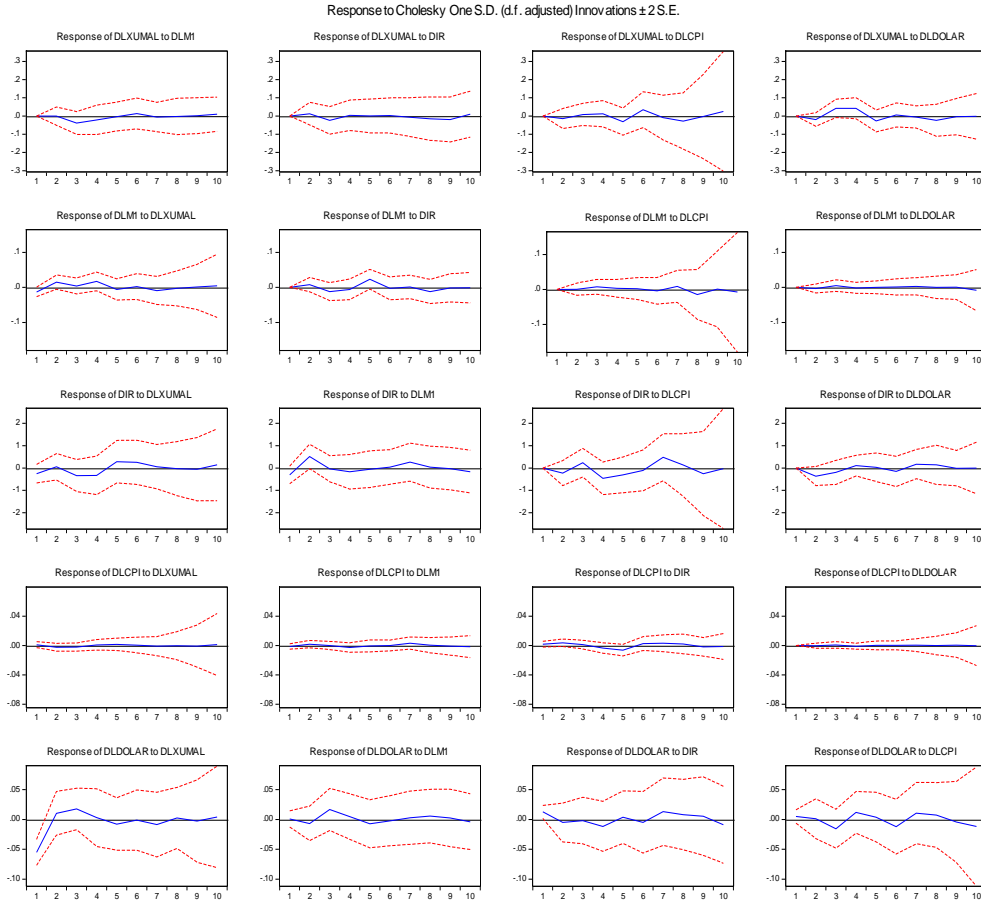
Jarque-Bera test sonuçları BİST Mali sektör getirisi ile faiz oranı serilerinin normal dağılmadığını, diğer makroekonomik değişkenlere ait serilerin ise normal dağıldığını göstermektedir. Bununla birlikte VAR analizinin ön koşulu olarak modelde yer alan değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Bu bağlamda ele alınan serilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanmıştır. ADF birim kök testleri ile sadece BİST Mali sektör getirisinin durağan olduğu, incelenen diğer tüm makroekonomik değişkenlerin ise durağan olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle söz konusu durağan olmayan değişkenler farkları alınarak durağanlaştırılmış ve VAR analizi uygulanmıştır.

Tablo 10: Granger Test Sonuçları

DLM1 => DLXUMAL	0.0555
DIR => DLXUMAL	0.4479
DLCPI => DLXUMAL	0.8033
DLDOLAR => DLXUMAL	0.0096

VAR modelinde optimal gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre seçilmiştir.

Granger test sonuçlarına göre para arzı ve dolar kuru BİST Mali sektör getirisinin nedenidir. Diğer bir ifadeyle para arzı ve dolar kurundan mali sektör getirisine nedensellik ilişkisi vardır. Ancak faiz oranı ve enflasyondan mali sektör getirisine bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Şekil 2: Etki Tepki Fonksiyonları

Analizler sonucunda uzun dönemli ve anlamlı etki tepki fonksiyonları elde edilememiştir. İlerleyen aşamada ise varyans ayrıştırması sonuçları verilmiştir.

Tablo 3: Varyans Ayrıştırması Sonuçları

DLXUMAL	DLM1	DIR	DLCPI	DLDOLAR
72.40	5.82	2.80	6.20	12.78

Değişkenlerin açıklama gücünü ifade eden varyans ayrıştırma sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir. Ortalama 10 çeyreklik periyot için; BİST Mali sektör getirisinde meydana gelen değişimlerin yaklaşık %73'ü kendi içindeki dinamiklerden, %6'sı para arzından, %3'ü faiz oranından, %6'sı enflasyondan, %13'ü ise dolar kurundan kaynaklanmaktadır.

5. SONUÇ

Çalışmada; BİST Mali sektör getirisi ile para arzı, faiz oranı, enflasyon ve dolar kuru arasındaki ilişkiler VAR analizi ile incelenmiştir. Granger test sonuçlarına göre ele alınan değişkenler arasında sadece para arzı ve dolar kurunun BİST Mali sektör getirisinin

nedeni olduğu belirlenmiştir. Ayrıca varyans ayrıştırma sonuçları İST Mali sektör getirisinde meydana gelen değişimlerin öncelikle kendi içindeki dinamiklerden, ardından dolar kurundan kaynaklandığını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, BİST Mali sektörü baz alan yatırımcıların sadece endeks hareketlerini değil aynı zamanda özellikle dolar kuru ve para arzındaki değişimleri takip etmesi gerekmektedir. Bununla birlikte ilerleyen çalışmalarda söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler yapısal kırılmalı eşbütünleşme testleri ile incelenebilir.

KAYNAKÇA

Alper, D., & Kara, E. (2017). Borsa İstanbul'da Hisse Senedi Getirilerini Etkileyen Makroekonomik Faktörler: BIST Sınai Endeksi Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(3), 713–730.

Balagobei, S. (2017). Macroeconomic Variables and Stock Market Returns in. Asian Journal of Finance & Accounting, 9(2), 206–218. <https://doi.org/10.5296/ajfa.v9i2.11832>

Boyacıoğlu, M. A., & Çürük, D. (2016). Döviz Kuru Değişimlerinin Hisse Senedi Getirisine Etkisi: Borsa İstanbul 100 Endeksi Üzerine Bir Uygulama. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan(70), 143–156.

Dağlı, H. (2012). Sermaye Piyasası ve Portföy Analizi, Derya Kitabevi, Trabzon.

Durukan M. B. (1999), “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Makro Ekonomik Değişkenlerin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi”, İMKB Dergisi, 3(11), ss.19-48.

Gurloveleen, K., & Bhatia, B. (2016). An Impact of Macroeconomic Variables on the functioning of Indian Stock Market: A Study of Manufacturing Firms of BSE 500. Journal of Stock & Forex Trading, 5(1), 1–7. <https://doi.org/10.4172/2168-9458.1000160>

Inci, A. C., & Lee, B. S. (2014). Dynamic relations between stock returns and exchange rate changes. European Financial Management, 20(1), 71–106. <https://doi.org/10.1111/j.1468-036X.2011.00621.x>

Khan, M. N., Tantisantiwong, N., Fifield, S. G. M., & Power, D. M. (2015). The relationship between South Asian stock returns and macroeconomic variables. Applied Economics, 47(13), 1298–1313. <https://doi.org/10.1080/00036846.2014.995360>

Kitati, E., Zablou, E., & Maithya C, H. (2015). Effect of Macro-Economic Variables on Stock Market Prices for the Companies Quoted on the Nairobi Securities Exchange in Kenya. International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR), 21(2), 235–263. Retrieved from <http://gssrr.org/index.php?journal=JournalOfBasicAndApplied>

Sayılr, Ö. (2012). Yatırımlarda Risk Yönetimi, Editör Fatih Temizel, Yatırım Yaparken, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2719, Eskişehir

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Sireesha, P. B. (2013). Effect of Select Macroeconomic Variables On Stock Returns In India. *International Journal of Marketing, Financial Services & Management Research*, 2(6), 197–209. Retrieved from www.indianresearchjournals.com

Temizel, F. (2018). *Gelişmekte Olan Makroekonomik Değişkenlerin Hisse Senedi Piyasalarına Asimetrik Etkileri*. Beta Kitap. İstanbul.

TCMB Enflasyon Kitapçığı 2013.

Zhu, B. (2012). The Effects of Macroeconomic Factors on Stock Return of Energy Sector in Shanghai Stock Market. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 2(11), 1–4. Retrieved from www.ijsrp.org

PORTFÖY YAPISININ MENKUL KIYMET YATIRIM ORTAKLIKLARININ PİYASA DEĞERİ ÜZERİNE ETKİSİ*

Dr. Öğr. Üyesi Melik Kamışlı**

Doç. Dr. Ethem Esen***

ÖZ

Menkul kıymet yatırım ortaklığı, sermaye piyasası araçları ile altın ve diğer kıymetli madenlerden oluşan bir portföyün işletilmesi amacıyla kurulan yatırım ortaklık türüdür. Bu ortaklıklar küçük tasarruf sahiplerinin birikimlerini bir havuzda toplayarak bir portföye yatırırlar ve elde edilen getiriyi ortaklarına payları oranında dağıtırlar. İşletilecek portföye başta hisse senetleri, kamu borçlanma araçları, özel sektör tahvilleri ve yabancı menkul kıymetler olmak üzere kanunla belirlenen araçlar dahil edilmektedir. Ancak portföye dâhil edilecek araçların oranı ortaklık tarafından belirlenmektedir. Sözü edilen araçların getirisi farklı olabileceğinden portföyün değeri ve dolayısıyla ortaklığın değeri portföye dâhil edilen araçların türüne ve ağırlıklarına bağlı olmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, menkul kıymet yatırım ortaklıklarının piyasa değeri ile finansal varlıkların ortaklığın oluşturduğu portföydeki ağırlıkları arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2005M01 - 2018M04 tarihleri kapsamında geleneksel ve Hacker ve Hatemi-J (2006) bootstrap nedensellik testleri uygulanmıştır. Çalışma sonucunda menkul kıymet yatırım ortaklıklarının portföylerinde yer alan finansal varlıkların ağırlıkları ile ortaklıkların piyasa değeri arasında nedensellik ilişkileri bulunmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuç, menkul kıymet yatırım ortaklıklarının piyasa değeri üzerinde dışsal faktörlerin etkili olabileceğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları, Piyasa Değeri, Finansal Varlıklar, Bootstrap Nedensellik Testi.

JEL Kodları: C58, G10, E44

EFFECT OF PORTFOLIO CONSTRUCTION ON MARKET CAPITALIZATION OF INVESTMENT TRUSTS

ABSTRACT

An investment trust is a company that is established for the purpose of managing a portfolio constructed of capital market vehicles, gold and other precious metals. These companies accumulate the savings of the small saving owners in a pool and distribute the obtained return to the shareholders in proportion to their shares. The vehicles determined by law, such as stocks, public debt instruments, corporate bonds and foreign securities are included to the portfolio that will be managed. But, the proportion of the vehicles, which will be included to the portfolio, is determined by the company. Because the return of the aforementioned vehicles may be different, the value of the portfolio and so that the market capitalization of the company depends on the type and proportion of the vehicles that are included to the portfolio. In this context, the purpose of this study is to investigate the relationships between the market capitalization of investment trusts and the proportion of the financial assets that are included to portfolio constructed by the company. In line with this purpose traditional causality test and Hacker and Hatemi-J (2006) bootstrap causality tests are applied to the data for the period of 2005M01 – 2018M04. The results of the study show that there is no relationship between the market capitalization of investment trusts and the proportion of the

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler YO, Bankacılık ve Finans Bölümü

*** Anadolu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

financial assets that are included to portfolio. This result indicates that external factors may be affecting the market capitalization of the investment trusts.

Keywords: Investment Trusts, Market Capitalization, Financial Assets, Bootstrap Causality Test.

JEL Codes: C58, G10, E44

1. GİRİŞ

Sermaye piyasalarında temelde iki tür yatırımcı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bireysel yatırımcılar ikincisi ise kurumsal yatırımcılardır. Bireysel yatırımcılar kendilerine ait tasarrufları yatırıma dönüştürmektedir. Oysa bu çalışmanın da konusunu oluşturan kurumsal yatırımcılar mülkiyeti başkalarına ait olan tasarrufları yatırıma dönüştürmektedir. Her iki tür yatırımcı da risk yönetimine önem vermektedir. Risk yönetiminde ilk adım ise tüm yumurtaları aynı sepete koymamak şeklinde de tanımlanan portföy oluşturmaktan geçmektedir. Kurumsal yatırımcıların Türkiye'deki en eski ve en önde gelen örneklerinden birisi de bu çalışmanın kapsamı içerisinde inceleme konusu edilen menkul kıymet yatırım ortaklıklarıdır.

Menkul kıymet yatırım ortaklıkları sermaye piyasası araçları ile altın ve diğer kıymetli madenlerden oluşan bir portföyün işletilmesi amacıyla kurulan anonim ortaklıklardır. Bu ortaklıklar küçük tasarruf sahiplerinin birikimlerini bir havuzda toplayarak portföye oluştururlar. Bu portföyden elde edilen getiriyi ortaklarına payları oranında dağıtırlar. İşletilecek portföye başta hisse senetleri, kamu borçlanma araçları, özel sektör tahvilleri ve yabancı menkul kıymetler olmak üzere kanunla belirlenen araçlar dahil edilmektedir. Ancak portföye dahil edilecek araçların oranı menkul kıymet yatırım ortaklığı yönetimi tarafından belirlenmektedir. Sözü edilen araçların getirisi farklı olduğundan portföyün değeri ve dolayısıyla ortaklığın değeri portföye dahil edilen araçların türüne ve ağırlıklarına bağlı olmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, menkul kıymet yatırım ortaklıklarının piyasa değeri ile finansal varlıkların ortaklığın oluşturduğu portföydeki ağırlıkları arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Menkul kıymet yatırım ortaklıkları yukarıda ifade edildiği üzere anonim ortaklık statüsündedir. Kendi hisse senetlerini satarak topladığı para ile portföy oluşturmaktadır. Bu özelliği ile reel sektörde faaliyet gösteren anonim ortaklıklar ile benzerlik göstermektedir. Öte yandan bir başka kurumsal yatırımcı olan yatırım fonlarından önemli ölçüde ayrılmaktadır. Menkul kıymet yatırım ortaklıklarının hisse senetleri borsalarda arz ve talebin karşılaşması suretiyle fiyatlanmaktadır. Aynı zamanda da menkul kıymet yatırım ortaklıkları tarafından yönetilen portföyün bir değeri bulunmaktadır. Bu iki rakam çoğu zaman birbirinden farklı olmaktadır. Oysa yatırım fonlarında portföyün günlük değeri toplam katılma belgesi sayısına bölünerek tek bir fiyat hesaplanmaktadır. Bu fiyatta yönetilen portföyün temelinde oluşmaktadır.

Menkul kıymet yatırım ortaklıklarının hisse senedi fiyatları ise hem bu günkü portföy yapısından hem de portföy yapısının beklenen ekonomik, finansal koşullar karşısındaki

konumundan etkilenmektedir. Bu amaçla çalışmanın ele aldığı konu özgün değere sahip olabilmektedir.

2. KURUMSAL YATIRIMCI OLARAK MENKUL KIYMET YATIRIM ORTAKLIKLARINA BAKIŞ

Türkiye sermaye piyasalarının en kıdemli kurumsal yatırımcılarından birisi menkul kıymet yatırım ortaklıklarıdır. Menkul Kıymet Yatırım ortaklıkları hisse senedi sahipleri adına portföy oluşturup yönetmektedir. Zamanı, finansal okuryazarlığı sınırlı bireysel yatırımcıların tek başlarına ve küçük tutarlardaki tasarrufları ile erişemeyecekleri üstün nitelikli yatırım havuzlarına erişim alternatiflerinden bir tanesi de menkul kıymet yatırım ortaklıklarıdır. Bu yüksek niteliklerine karşılık uzun yıllardır menkul kıymet yatırım ortaklıkları hisse senetleri yüksek oranda iskontolara maruz kalarak fiyatlanmaktadır.

Bu kadar yüksek iskontolar ile sürekli olarak fiyatlanmaları ilgi çekici bir akademik araştırma konusunu oluşturmaktadır. Yüksek iskontolu işlem görmede Türkiye’de sermaye piyasalarının gelişim sürecinde yapılan hataların da bir payı olduğu göz ardı edilememekle birlikte menkul kıymet yatırım ortaklıklarının fiyatlamaları ilgiyi canlı tutan bir sürdürülebilirlik arz etmektedir.

Literatürde Türkiye bazında menkul kıymet yatırım ortaklıklarını farklı teknikler ile inceleyen çalışma sayısı sınırlıdır (Canbaş & Kandır, 2006; Çıtak, 2008; Çıtak & Torun, 2009; Demir & Terzioğlu, 2014). Bu bağlamda menkul kıymet yatırım ortaklıklarının piyasa değeri finansal varlıklar arasındaki ilişkilerin nedensellik boyutunda ele alınması ile hem yatırımcılara hem de literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Yapılan akademik çalışmada, menkul kıymet yatırım ortaklıklarının piyasa değeri ile finansal varlıkların ortaklığın oluşturduğu portföydeki ağırlıkları arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi hedeflenmektedir. Cevap aranan soru son derece yüksek katma değer üretebilme potansiyeline sahiptir. Özgün değeri olan soru; menkul kıymet yatırım ortaklıklarının hisse senetleri mevcut portföy ile mevcut koşullarda mı değerlendirilmektedir? Yoksa mevcut portföy gelecekteki koşullara hazırlık olma düzeyine göre mi değerlendirilmektedir? Çalışmanın bulguları bu konuda fikir belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

3. DATA ve METODOLOJİ

Çalışmanın temel amacı menkul kıymet yatırım ortaklıklarının piyasa değeri ile finansal varlıkların ortaklığın oluşturduğu portföydeki ağırlıkları arasındaki ilişkilerin tespit edilmesidir. Bu bağlamda araştırmanın temel hipotezi şu şekilde ifade edilebilir;

H₀: Menkul kıymet yatırım ortaklıklarının piyasa değeri ile finansal varlıkların ortaklığın oluşturduğu portföydeki ağırlıkları arasında ilişki bulunmamaktadır.

H₁: Menkul kıymet yatırım ortaklıklarının piyasa değeri ile finansal varlıkların ortaklığın oluşturduğu portföydeki ağırlıkları arasında ilişki bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında; 2005M01 - 2018M04 tarihleri kapsamında SPK bültenlerinden elde edilen menkul kıymet yatırım ortaklıkları piyasa değeri (A) ile portföylerinde yer alan hisse senedi oranına (H), kamu borçlanma araçları oranına (K), yabancı menkul kıymet oranına (Y), ters repo işlemleri oranına (T) ve para piyasası araçları oranına (P) ilişkin aylık veriler kullanılmıştır. Çalışmada belirtilen amaca ulaşmak üzere Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından geliştirilen bootstrap nedensellik testleri uygulanmıştır.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmada öncelikle menkul kıymet yatırım ortaklıkları piyasa değeri ile portföylerinde yer alan hisse senedi, kamu borçlanma araçları, ters repo işlemleri ve para piyasası araçları oranlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler belirlenmiş ve Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	S.D.	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	ADF
A	19.74	0.268	-0.019	1.774	10.03*	-2.402
H	33.57	11.69	0.543	2.726	8.361**	-1.864
K	28.70	12.14	-1.015	3.021	27.45*	-0.740
Y	2.647	7.939	2.842	9.198	471.3*	-0.829
T	13.27	7.264	0.408	1.930	12.07*	-1.227
P	2.298	1.952	1.154	4.440	49.31*	-1.338

Tablo 1'den görülebileceği gibi menkul kıymet yatırım ortaklıklarının portföylerinde ortalama ağırlığa sahip en yüksek bileşen hisse senedi, en düşük ortalamaya sahip bileşen ise yabancı menkul kıymetlerdir. Diğer yandan yüksek basıklık ve çarpıklıklar değerleri ile birlikte standart sapma değerleri büyük şokların olası olduğunu göstermektedir. Jarque-Bera testi, menkul kıymet yatırım ortaklıkları piyasa değeri ile portföylerinde yer alan tüm finansal varlıklara ait serilerin normal dağılmadığını göstermektedir. Diğer yandan Hacker ve Hatemi-J bootstrap nedensellik testinde, modelde yer alan değişkenlerin durağanlıklarının da belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü VAR modelinin gecikme uzunluğunun belirlenmesinde, modelde yer alan değişkenlerin durağanlık seviyelerine göre karar verilmektedir. Bu bağlamda çalışmada belirlenen serilerin durağanlığı, Genişletilmiş Dickey Fuller – ADF (1981) birim kök testi ile sınanmış ve ele alınan tüm serilerin durağan olmadığı belirlenmiştir. İlerleyen adımda menkul kıymet yatırım ortaklıklarının portföy içerikleri ile piyasa değerleri arasındaki ilişkiler öncelikle geleneksel VAR-Granger nedensellik testi ile sınanmış ve sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 4: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Test İstatistiği	
H \neq > A	2.113
K \neq > A	2.053
P \neq > A	3.265
T \neq > A	7.163
Y \neq > A	4.758

VAR modelinde optimal gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre seçilmiştir.

Tablo 2'den görülebileceği gibi hiç bir menkul kıymet yatırım ortaklığı portföy içeriği ile menkul kıymet yatırım ortaklığı piyasa değeri arasında nedensellik ilişkisi belirlenememiştir. Bu nedenle çalışmanın son aşamasında söz konusu varlıklar arasındaki nedensellik ilişkisi daha güncel bir nedensellik testi olan Hacker ve Hatemi-J bootstrap nedensellik testi ile sınanmış ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

Wald İstatistiği		Kritik Bootstrap Değerleri		
		1%	5%	10%
H \neq > A	1.617	41.12	13.97	10.05
K \neq > A	0.004	7.802	4.089	2.723
P \neq > A	0.207	7.817	3.959	2.429
T \neq > A	1.083	8.986	5.970	4.877
Y \neq > A	0.370	7.536	5.554	4.367

VAR modelinde optimal gecikme uzunluğu HJC bilgi kriterine göre seçilmiştir.

Bootstrap nedensellik testi sonuçlarına göre, VAR-Granger nedensellik testi sonuçlarına bezer şekilde hiç bir menkul kıymet yatırım ortaklığı portföy içeriği ile menkul kıymet yatırım ortaklığı piyasa değeri arasında nedensellik ilişkisi belirlenememiştir.

5. SONUÇ

Çalışmada; menkul kıymet yatırım ortaklıklarının piyasa değeri ile portföylerinde yer alan hisse senedi, kamu borçlanma araçları, ters repo işlemleri ve para piyasası araçları oranları arasındaki nedensellik ilişkisi farklı testler ile sınanmıştır. Analizler sonucunda menkul kıymet yatırım ortaklıklarının portföylerinde yer alan finansal varlıkların

ağırlıkları ile ortaklıkların piyasa değeri arasında nedensellik ilişkileri bulunmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuç, menkul kıymet yatırım ortaklıklarının piyasa değeri üzerinde dışsal faktörlerin etkili olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle ilerleyen çalışmalarda farklı risk faktörlerinin menkul kıymet yatırım ortaklıklarının piyasa değeri üzerindeki etkileri incelenebilir.

KAYNAKÇA

Canbaş, S., & Kandır, S. Y. (2006). Hisse Senedi Getirilerinde Yatırımcı Psikolojisinin Etkisinin Yatırım Ortaklıkları İskontosu ile İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 29, 26 – 39.

Çıtak, L. (2008). Türkiye'deki Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi İle Değerlendirilmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31, 69 – 94.

Çıtak, L. ve Torun, T. (2009). The Relationship Between Expense Ratio and Net Asset Value (NAV) Return: The Case of Turkish Investment Companies. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 26 (1), 357 – 381.

Demir, Y., & Terzioğlu, M. (2014). Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının İMKB 100 Endeksi Üzerine Etkisi: Çok Değişkenli Regresyon Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (1), 71 – 90.

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.

Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2006). Tests for Causality between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application. *Applied Economics*, 38, 1489 – 1500.

GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIKLARININ FAALİYETLERİ İLE PİYASA DEĞERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ*

Dr. Öğr. Üyesi Serap Kamışlı
Doç. Dr. Fatih Temizel*****

ÖZ

Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının portföylerinde temel olarak gayrimenkuller, gayrimenkule dayalı projeler ve geçici nakit varlıklarını değerlendirmek üzere para ve sermaye piyasası araçları bulunmaktadır. Gayrimenkul yatırım ortaklığı yöneticilerinin piyasaya ilişkin beklentileri ve yatırım stratejilerine bağlı olarak portföy içinde söz konusu varlık türlerinin ağırlığı değişebilmektedir. Bununla birlikte belirtilen varlıklar, portföyün yapısını ve dolayısıyla riskini ve getirisini de belirlemektedir. Ayrıca ekonomide gerçekleşen beklenmedik gelişmeler de asimetrik sonuçlara neden olabilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Borsa İstanbul'da kote edilmiş gayri menkul yatırım ortaklıklarının portföy içerikleri ile piyasa değerleri arasındaki asimetrik ilişkilerin tespit edilmesidir. Bu amaca bağlı olarak 2011Q3-2018Q1 tarihleri kapsamında söz konusu ilişkiler Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda her bir gayrimenkul yatırım ortaklığı portföy içeriği ile piyasa değeri arasında çok boyutlu asimetrik nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı, Piyasa Değeri, Asimetrik Nedensellik

JEL Kodları: C58, G11, E44

THE ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE OPERATIONS AND MARKET CAPITALIZATION OF THE REAL ESTATE INVESTMENT TRUSTS

ABSTRACT

Mainly real estates, real estate-based projects and, in order to benefit from the temporary cash, money and capital market vehicles are included to the portfolios of real estate investment trusts. The proportion of the aforementioned assets in the portfolio may change due to the investment strategies and expectations of the managers for the market. On the other hand, these assets determine the structure of the portfolio and so that the risk and return of the portfolio. Also, the unexpected developments in the economies may cause asymmetric results. In this context, the main purpose of this study is to determine the asymmetric relationships between the portfolio construction and market capitalization of the real estate investment trusts listed at Borsa Istanbul. For this purpose the mentioned relationships are analyzed by Hatemi-J (2012) asymmetric causality test for the period of 011Q3-2018Q1. The results show that there are multidimensional asymmetric relationships between the portfolio construction and market capitalization of each real estate investment trust.

Keywords: Real Estate Investment Trust, Market Capitalization, Asymmetric Causality

JEL Codes: C58, G11, E44

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler YO, Bankacılık ve Finans Bölümü

*** Anadolu Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

1. GİRİŞ

Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları öncelikle birer Yatırım Ortaklığıdır. Bu özellikleri nedeniyle sermaye piyasaları açısından kurumsal yatırımcı kimliği taşımaktadır. Kurumsal Yatırımcılar kendilerine ait olmayan, tasarrufları yatırıma dönüştüren ve bu yatırımları yöneten kurumlardır. Kurumsal Yatırımcı olarak yatırım ortaklıkları, yönetmekte oldukları portföylerin içeriğine bağlı olarak sınıflandırılmaktadır. Menkul Kıymet, Riskli Menkul Kıymet ve Gayri Menkul içerikli portföyler önde gelen yatırım ortaklığı türlerini tanımlamaktadır. Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları da bu perspektif ile değerlendirildiğinde gayri menkullerden oluşan bir portföyü yöneten kurumsal yatırımcılardır. Bu özellikleri ile bir yandan sermaye piyasasındaki yatırımcılar için gayri menkulleri menkul kıymetleştirerek yatırım fırsatı sunmaktadır. Diğer yandan da küçük tasarruflar ile elde edilemeyecek gayri menkul yatırımlarına erişim sağlamaktadır. Gayri Menkul tanımına giren mülklerin farklı özellikleri bulunmaktadır. Konut, ofis, otel, alışveriş merkezi, depo, liman, alt yapı tesisleri bunlardan sadece bazılarıdır. Türkiye'de Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayınlanan tebliğ ile gayri menkul yatırım ortaklıklarının yatırım yapabileceği varlıklar belirlenmiştir. Tebliğdeki çerçeveye sadık kalarak portföy oluşturmak gayri menkul yatırım ortaklığı yönetimlerinin risk-getiri tercihlerine bağlıdır. Gayri menkul yatırım ortaklığı yönetimlerinin yatırım tercihleri yatırımcılar tarafından gayri menkul yatırım ortaklığı pay fiyatları ile değerlendirilmektedir. Bu çalışmada gayri menkul yatırım ortaklıklarının portföy yapıları ile piyasa değeri arasındaki ilişki incelenmektedir.

2. GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIKLARI

Gayrimenkul yatırım ortaklıkları, yüksek getiri potansiyeli bulunan gayrimenkullere ve gayrimenkule dayalı projelere yatırım yapmakta olan kurumsal yatırımcılardır. Gayrimenkul portföyü oluşturup yöneterek gayrimenkullerden kira geliri ve gayrimenkul alım satım kazancı elde etmektir. Gayrimenkul yatırım ortaklığı, yılsonunda bu kazancı herhangi bir anonim ortaklıkta olduğu gibi hissedarları ile paylaşmaktadır. Gayrimenkul yatırım ortaklıkları gayrimenkule dayalı portföy işletmeciliği faaliyeti göstermektedir. Bunun bir sonucu olarak, gayrimenkul yatırım ortaklıkları aktiflerinde makine ve ekipman bulundurmamaktadır. Ayrıca, inşaat işlerini kendileri üstlenememektedir. İnşaatını başka şirketlerin gerçekleştirdiği projelere finansman sağlayabilmektedir. Bu yönü ile girişimci değil finansal yatırımcı konumundadır. Çeşitlendirme yoluyla riskini yönetebilmektedir. (<http://www.spk.gov.tr/Sayfa/Index/16/2>)

Bir gayrimenkul veya bir projenin ne şekilde finanse edileceği kararı, projenin büyüklüğüne, kullanım ve inşaat haklarına, şirketin karlılık potansiyeline, finansman maliyetine bağlıdır. Devletin uyguladığı vergi teşvikleri de gayrimenkul finansmanında gayrimenkul yatırım ortaklığını cazip kılmaktadır. Kültürel faktörlerin de etkisi ile yatırımcılar açısından, gayrimenkul ve gayrimenkule dayalı yatırımların psikolojik bir güven unsuru oluşturduğu gözlenmektedir. Yatırımcılar tarafından gayrimenkul yatırım ortaklığı paylarının borsada alınıp satılabilesinin yanında, bu payların borsada oluşan olası fiyat artışlarından da yararlanma olanağı bulunmaktadır. Ayrıca, gayri menkul yatırım ortaklıklarının portföyü gayrimenkul alanında uzman kişiler tarafından

yönetilmektedir. Bu nedenle herhangi bireysel yatırımcının kendi başına yatırım yapmasından daha etkin sonuçlar elde edilebilmektedir.

Gayrimenkul yatırım ortaklıklarına yatırım yapan yatırımcılar sadece yurtiçi bireysel yatırımcılar ile sınırlı değildir. Bir kısım uluslararası kuruluşun da gayri menkul yatırım ortaklıklarına yatırım yaptığı görülmektedir. Bu kuruluşlar gelişmekte olan ülkelerdeki gayrimenkul getirilerinden faydalanmak amacıyla gayrimenkul yatırım ortaklığı paylarına yatırım yapmayı doğrudan gayrimenkul yatırımına tercih etmektedir. Böylece hem bireysel hem kurumsal hem yurtiçi hem de yurtdışı yatırımcılar tarafından izlenen ve değerlendirmeye tabi tutulan gayrimenkul yatırım ortaklığı portföylerinin payları borsada bir tür sürekli güven oylamasından geçirilmektedir. Bu çalışmada güven oylamasının etkinliği araştırılmaktadır.

Bir gayrimenkul yatırım ortaklığının paylarına yatırım yapan yatırımcı Türk Ticaret Kanunu'na göre aşağıdaki hakları elde etmektedir:

- Kar Payı Alma Hakkı,
- Tasfiye Payı Hakkı,
- Bedelsiz Pay Alma Hakkı,
- Rüşhan Hakkı,
- Genel Kurul Toplantılarına Katılma Hakkı,
- Genel Kurul Toplantılarında Oy Kullanma Hakkı,
- Ortaklığın faaliyetleri ve hesapları hakkında bilgi alma, hakkı.

Dikkatle incelendiğinde yukarıda belirtilen haklar herhangi bir anonim ortaklığın payına sahip yatırımcının elde ettiği haklardan farklılık göstermemektedir (<http://www.spk.gov.tr/Sayfa/AltSayfa/409>). Benzer şekilde olmak üzere gayrimenkul yatırım ortaklıkları, Türk Ticaret Kanunu çerçevesinde yeni bir anonim şirket olarak ani usulde kurulabilmekte ya da daha önce kurulmuş şirketlerin esas sözleşmelerini Sermaye Piyasası Kurulu'nun düzenlemelerine uygun olarak değiştirmesi ile gayrimenkul yatırım ortaklığına dönüşmeleri mümkün olabilmektedir. Burada temel koşul her iki şekilde de gayrimenkul yatırım ortaklıklarının kuruluşunun Sermaye Piyasası Kurulu tarafından uygun görülmesidir (<http://www.spk.gov.tr/Sayfa/Index/16/2>).

Sermaye Piyasası Kurulu 28/05/2013 tarih ve 28660 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren III-48.1 sayılı Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliği ile gayri menkul yatırım ortaklığını "Tebliğ ile belirlenmiş usul ve esaslar dahilinde, gayrimenkuller, gayrimenkul projeleri, gayrimenkule dayalı haklar, sermaye piyasası araçları ve Kurulca belirlenecek diğer varlık ve haklardan oluşan portföyü işletmek amacıyla paylarını ihraç etmek üzere kurulan ve Kanununun 48 inci maddesinde sınırı

çizilen faaliyetler çerçevesinde olmak kaydı ile bu Tebliğde izin verilen diğer faaliyetlerde bulunabilen sermaye piyasası kurumudur.” şeklinde tanımlamaktadır.

Gayri Menkul Yatırım Ortaklıklarının portföy yapıları ile ilgili çerçeve de yine Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayınlanan tebliğ ile belirlenmiştir. Buna göre gayri menkul yatırım ortaklıklarının portföylerinde yer alabilecek varlıklar aşağıda sıralanmaktadır.

- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları alım-satım kârı veya kira geliri elde etmek amacıyla; arsa, arazi, konut, ofis, alışveriş merkezi, otel, lojistik merkezi, depo, park, hastane ve benzeri her türlü gayrimenkulü satın alabilir, satabilir, kiralayabilir, kiraya verebilir ve satın almayı veya satmayı vaad edebilmektedir.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları portföylerine üzerinde ipotek bulunmayan veya gayrimenkulün değerini doğrudan ve önemli ölçüde etkileyecek nitelikte herhangi bir takyidat şerhi olmayan gayrimenkuller ile gayrimenkule dayalı haklar dahil edilebilmektedir.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları kendi mülkiyetlerindeki arsa ve arazilerin yanı sıra, hasılat paylaşımı veya kat karşılığı arsa satışı sözleşmeleri akdettiği başka kişilere ait arsalar üzerinde, gayrimenkul projesi geliştirmek veya projelere üst hakkı tesis ettirmek suretiyle yatırım yapabilmektedir.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları mülkiyeti başka kişilere ait olan gayrimenkuller üzerinde kendi lehine üst hakkı, intifa hakkı ve devre mülk irtifakı tesis ederek ve bu hakları üçüncü kişilere devredebilmektedir.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları mülkiyetine sahip oldukları gayrimenkuller üzerinde başka kişiler lehine üst hakkı, intifa hakkı ve devre mülk irtifakı tesis ederek ve bu hakların üçüncü kişilere devrine izin verebilmektedir.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları mülkiyetlerini edinmek kaydıyla yurt dışındaki gayrimenkullere ve yabancı sermaye piyasası araçlarına yatırım yapabilmektedir.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları herhangi bir şekilde devredilebilmesi konusunda bir sınırlamaya tabi olan varlıklara ve haklara yatırım yapamamaktadır.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları aracılık faaliyeti kapsamında olmamak kaydıyla sermaye piyasası araçlarını alabilir ve satabilir, Takasbank para piyasası ve ters repo işlemi yapabilir, Türk Lirası veya yabancı para cinsinden mevduat veya katılma hesabı açtırıp, sermaye piyasası araçlarını ödünç verebilmektedir.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları hiçbir şirkette sermaye veya oy haklarının %5'inden fazlasına sahip olamamaktadır. Ortaklığın bu kapsamdaki yatırımlarının toplamı aktif toplamının %10'unu aşamamaktadır.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları altına, kıymetli madenlere, diğer emtialara ve bunlara dayalı vadeli işlem sözleşmelerine yatırım yapamamaktadır.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları yatırım fonları payları hariç, borsalarda veya borsa dışı teşkilatlanmış piyasalarda işlem görmeyen sermaye piyasası araçlarına yatırım yapamamaktadır.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları sermaye piyasası araçlarını açığa satamamakta, kredili menkul kıymet işlemi yapamamakta ve sermaye piyasası araçlarını ödünç alamamaktadır.

- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları türev araçları kullanarak korunma amacını aşan işlemler yapmamaktadır.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları gayrimenkullere, gayrimenkul projelerine ve gayrimenkule dayalı haklara aktif toplamının en az %51'i oranında yatırım yapmak zorundadır.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları iştiraklerin tamamına en fazla aktif toplamının %49'u oranında yatırım yapabilmektedir.
- Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları portföylerinde bulunan ve alımından itibaren beş yıl geçmesine rağmen üzerlerinde proje geliştirilmesine yönelik herhangi bir tasarrufta bulunulmayan arsa ve arazilerin oranı aktif toplamının %20'sini aşmamaktadır. (28/05/2013 tarih ve 28660 sayılı Resmi Gazete)

Literatürde gayrimenkul yatırım ortaklıklarını farklı boyutları ile inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır (McCue & Kling, 1994; Chandrashekar, 1999; Ewing & Payne, 2005; Hoesli vd., 2015; Yunus, 2018). Ancak gayrimenkul yatırım ortaklıkları piyasa değeri ile portföy içerikleri arasındaki ilişkileri inceleyen çalışma sayısı sınırlıdır. Bu bağlamda söz konusu ilişkilerin özellikle asimetri boyutunda ele alınması ile hem yatırımcılara hem de literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

3. DATA VE METODOLOJİ

Çalışmanın temel amacı Borsa İstanbul'da kote edilmiş gayrimenkul yatırım ortaklıklarının portföy içerikleri ile piyasa değeri arasındaki asimetrik ilişkilerin tespit edilmesidir. Bu bağlamda araştırmanın temel hipotezi şu şekilde ifade edilebilir;

H₀: Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının portföy içerikleri ile piyasa değeri arasındaki asimetrik ilişkileri bulunmamaktadır.

H₁: Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının portföy içerikleri ile piyasa değeri arasındaki asimetrik ilişkiler bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında; 2011Q3-2018Q1 tarihleri kapsamında SPK bültenlerinden elde edilen gayrimenkul yatırım ortaklıkları piyasa değeri (P) ile portföylerinde yer alan gayrimenkul, gayrimenkule dayalı proje ve hakları oranı (G), para ve sermaye piyasası araçları oranı (A) ve iştiraklerin oranına (İ) ilişkin çeyreklik veriler kullanılmıştır. Çalışmada belirtilen amaca ulaşmak üzere Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testi uygulanmıştır.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmada öncelikle gayrimenkul yatırım ortaklıklarının piyasa değeri ile portföy içeriklerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ile durağanlıkları belirlenmiş ve Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 5: Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	S.D.	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	ADF
P	24.41	0.416	-0.385	1.847	2.161	-1.681
G	0.703	0.062	-0.151	1.689	2.036	-1.440
A	0.086	0.038	1.146	4.409	8.143*	-2.180
I	0.050	0.024	1.723	5.851	22.50*	-1.909

Tablo 1'den görülebileceği gibi gayrimenkul yatırım ortaklıklarının portföylerinde ortalama ağırlığa sahip en yüksek bileşen gayrimenkul, gayrimenkule dayalı proje ve haklarıdır. Portföydeki en düşük ortalamaya sahip bileşen ise iştiraklerdir. Diğer yandan yüksek basıklık ve çarpıklıklar değerleri ile birlikte standart sapma değerleri büyük şokların olası olduğunu göstermektedir. Jarque-Bera testi, para ve sermaye piyasası araçları oranı ve iştiraklerin oranına ait serilerin normal dağılmadığını göstermektedir. Diğer yandan Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testinde, modelde yer alan değişkenlerin durağanlıklarının da belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü VAR modelinin gecikme uzunluğunun belirlenmesinde, modelde yer alan değişkenlerin durağanlık seviyelerine göre karar verilmektedir. Bu bağlamda çalışmada belirlenen serilerin durağanlığı, Genişletilmiş Dickey Fuller – ADF (1981) birim kök testi ile sınanmış ve ele alınan tüm serilerin durağan olmadığı belirlenmiştir. İlerleyen adımda gayrimenkul yatırım ortaklıklarının portföy içerikleri ile piyasa değerleri arasındaki ilişkiler asimetrik nedensellik testleri ile analiz edilmiş ve sonuçlar tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 6: Asimetrik Nedensellik Sonuçları

	Wald İstatistiği	Kritik Bootstrap Değerleri		
		1%	5%	10%
$G^+ \neq P^+$	10.24	11.82	6.743	4.901
$G^- \neq P^-$	0.125	13.95	7.622	2.537
$G^- \neq P^+$	2.226	7.086	4.967	3.026
$G^+ \neq P^-$	4.345	7.172	3.618	1.792
$A^+ \neq P^+$	8.531	11.98	6.990	3.817
$A^- \neq P^-$	0.294	11.99	3.428	1.397
$A^- \neq P^+$	4.963	9.922	7.241	5.751
$A^+ \neq P^-$	12.05	15.09	6.405	5.482

$I^+ \neq > P^+$	9.859	4.609	3.281	2.805
$I^- \neq > P^-$	0.001	4.774	2.01	0.890
$I^- \neq > P^+$	20.87	8.119	5.525	4.478
$I^+ \neq > P^-$	16.45	8.566	5.869	4.234

VAR modelinde optimal gecikme uzunluğu HJC bilgi kriterine göre seçilmiştir.

Tablo 2'den görülebileceği gibi her bir gayrimenkul yatırım ortaklığı portföy içeriği ile gayrimenkul yatırım ortaklığı piyasa değeri arasında çok boyutlu asimetrik nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Asimetrik nedensellik sonuçlarına göre portföyü oluşturan tüm bileşenlerde yaşanan hem artış hem de azalışlar, piyasa değerinde yaşanan hem artışların hem de azalışların nedenidir. Bununla birlikte belirtilen sonuçların yanında diğerlerinden farklı olarak portföydeki iştirak oranında yaşanan azalışın, piyasa değerinde yaşanan artışın nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ

Çalışmada; Borsa İstanbul'da kote edilmiş gayrimenkul yatırım ortaklıklarının piyasa değerini asimetrik olarak etkileyen unsurları belirlemek üzere, gayrimenkul yatırım ortaklıkları piyasa değeri ile portföylerinde yer alan gayrimenkul, gayrimenkule dayalı proje ve hakları oranı, para ve sermaye piyasası araçları oranı ve iştiraklerin oranına arasında asimetrik nedensellik testleri uygulanmıştır. Analizler sonucunda genel olarak gayrimenkul yatırım ortaklıkları portföyünü oluşturan tüm bileşenlerde yaşanan hem artış hem de azalışların, piyasa değerinde yaşanan hem artışların hem de azalışların nedeni olduğu sonucu ulaşılmıştır. Bu bağlamda gayrimenkul yatırım ortaklıklarını baz alan yatırımcıların, yatırım süreleri boyunca portföy bileşenlerinde meydana gelen değişimleri takip etmeleri gerekmektedir. Bu nedenle ilerleyen çalışmalarda söz konusu varlıklar arasındaki ilişkileri zaman boyutunda ele alan tekniklerin kullanılması ile yatırımcılara yatırım zamanlaması konusunda faydalı bilgiler sunulabilir.

KAYNAKÇA

Bradley, T., E., & Payne, J. E. (2005). The response of real estate investment trust returns to macroeconomic shocks. *Journal of Business Research*, 58 (3), 293 – 300.

Chandrashekar, V. (1999). Time-series properties and diversification benefits of REIT returns. *Journal of Real Estate Research* 17 (1-2), 91 – 112.

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.

Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric Causality Tests with an Application. *Empirical Economics*, 43 (1), 447-456.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Hoesli, M., Oikarinen, E., & Serrano, C. (2015). Do Public Real Estate Returns Really Lead Private Returns?. *The Journal of Portfolio Management*, 41 (6), 105 – 117.

McCue, T., E., & Kling, J., L. (1994). Real estate returns and the macroeconomy: Some empirical evidence from real estate investment trust data. 1972-1991. *Journal of Real Estate Research*, 9 (3), 277 – 287.

Yunus, N. (2018). Transmission of shocks across global real estate and equity markets: An examination of the 2007–2008 housing crisis. *Applied Economics*, 50 (36), 3899 – 3922.

<http://www.spk.gov.tr/Sayfa/Index/16/2>

<http://www.spk.gov.tr/Sayfa/AltSayfa/409>

28/05/2013 tarih ve 28660 sayılı Resmi Gazete.

VARLIĞA DAYALI MENKUL KIYMET PİYASASININ ZAYIF FORMDA ETKİNLİĞİNİN ANALİZİ*

Dr. Öğr. Üyesi Melik Kamışlı**
Doç. Dr. Fatih Temizel***

ÖZ

Eugene Fama tarafından mevcut tüm bilgilerin fiyatlara tam olarak yansıdığı piyasa olarak tanımlanan etkin piyasa hipotezi, zayıf formda, yarı güçlü formda ve güçlü formda olmak üzere sınıflandırmıştır. Zayıf formda etkin piyasa modelinde birbirini ardına gerçekleşen fiyat değişimleri birbirinden bağımsızdır. Bu nedenle zayıf formda etkin bir piyasada yatırımcıların mevcut bilgileri kullanarak piyasanın üzerinde bir getiri sağlaması mümkün değildir. Bu durum söz konusu piyasada fiyatların rassal yürüyüş özelliğini gösterdiğini ifade etmektedir. Literatürde birçok farklı piyasa ve finansal varlığın zayıf formda etkinliği çeşitli ekonometrik yöntem ile sınanmıştır. Bu çalışmada ise Türkiye’de varlığa dayalı menkul kıymet piyasasının zayıf formda etkinliğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2011M09 - 2018M04 tarihleri kapsamında Sermaye Piyasası Kurulu aylık bültenleri ile oluşturulan veri setine Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) ve Ng-Perron birim kök testleri uygulanmıştır. Çalışma sonucunda varlığa dayalı menkul kıymet piyasasının zayıf formda etkin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Piyasa Etkinliği, Varlığa Dayalı Menkul Kıymet, Birim Kök Testi

JEL Kodları: C58, G11, G14

THE ANALYSIS OF WEAK FORM EFFICIENCY OF ASSET- BASED SECURITY MARKET

ABSTRACT

The efficient market hypothesis, which is defined by Eugene Fama as the market that all information is fully reflected in the prices, is classified as weak form, semi-strong form and strong form. In weak form efficient market model, sequential price changes are independent of each other. For this reason, it is not possible for investors to gain return above the market. This situation indicates that prices show random walk characteristic in the market in question. In the literature the weak form efficiency of different markets and financial assets were tested by different econometric techniques. In this study, it is aimed to determine the weak form efficiency of asset-based security market in Turkey. In accordance with this aim, Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) and Ng-Perron unit root tests are applied to the data gathered from monthly bulletin of Capital Markets Board of Turkey for the period of 2011M09 – 2018M04. The results indicate that asset-based security market is weak form efficient.

Keywords: Market Efficiency, Asset-Backed Security, Unit Root Test

JEL Codes: C58, G11, G14

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler YO, Bankacılık ve Finans Bölümü

*** Anadolu Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

1. GİRİŞ

İşletmelerin finansal yönetiminde alacaklara yapılan yatırım dikkat çekici tutarlara ulaşabilmektedir. Özellikle paranın zaman değerinin artış gösterdiği dönemlerde nakit yönetimi ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler nakit yönetiminde katkısı olan bir finansal araç olarak değerlendirilebilmektedir. Alacakların teminat gösterilmesi ile ihraç edilen Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler bir yandan işletmelere nakit akımı oluştururken diğer yandan tasarruf sahiplerine cazip yatırım alternatifi sunmaktadır. Her finansal araçta olduğu gibi Varlığa Dayalı Menkul Kıymetlerin işlem gördüğü piyasalarda da fiyatlama sürecinin etkinlik düzeyi önem kazanmıştır. Diğer faktörler sabit kalmak kaydı ile etkinlik düzeyi fiyatlama sürecinde belirleyici rol oynayabilmektedir. Tam da bu nedenle etkinlik düzeyinin yatırım stratejisinin oluşumunda karar bileşenlerinden birisi olabileceği göz önünde bulundurulmuştur. Piyasanın daha iyi tanımlanabilmesi bakımından çalışmanın katkı sunabileceği öngörülmektedir. Öngörünün bir yansıması olarak bu çalışmada Türkiye’de varlığa dayalı menkul kıymet piyasasının zayıf formda etkinliğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2011M09 - 2018M04 tarihleri kapsamında Sermaye Piyasası Kurulu aylık bültenleri ile oluşturulan veri setine Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) ve Ng-Perron birim kök testleri uygulanmıştır. Çalışma sonucunda varlığa dayalı menkul kıymet piyasasının zayıf formda etkin olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın genel çerçevesi giriş bölümünde ana hatların ifade edilmesi, varlığa dayalı menkul kıymet başlığı altında söz konusu aracın ortaya çıkışı ve işleyişinin sunulması, etkin piyasa başlığı ile etkinlik kavramının sınırlarının belirlenmesi, data ve metodoloji, analiz sonuçları ve sonuç başlıkları ile de çalışmanın alana yönelik özgün katkısının aktarılmasını içermektedir.

2. VARLIĞA DAYALI MENKUL KIYMET

Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler, varlık finansman fonu oluşturmaya yetkili kuruluşlar tarafından oluşturulan fon tarafından, fon portföyündeki varlıklar karşılığında ihraç edilen borçlanma senetleridir. İhraççıların kendi ticari işlemlerinden doğmuş veya diğer şirketlere ait olup da kendileri tarafından devralınmış alacakları karşılığında ihraç edilmektedir. Varlık finansman fonu oluşturmaya yetkili kuruluşlar; bankalar, finansal kiralama ve finansman şirketleri, ipotek finansmanı kuruluşları ve aracı kurumlardır. Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler sadece varlık finansman fonu tarafından ihraç edilebilmektedir. Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler nitelikli yatırımcılara tahsisli olarak satılabildiği gibi, halka arz edilmek suretiyle de satılabilmektedir. Varlık finansman fonu, ihraç edilen Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler karşılığında toplanan paralarla, Varlığa Dayalı Menkul Kıymet sahipleri hesabına oluşturulan mal varlığıdır ve tüzel kişiliği bulunmamaktadır. Varlık Finansman Fonlarının portföylerine, ipotekli konut kredileri haricindeki tüketici kredileri ile ipotekli krediler, motorlu kara taşıtları için verilen krediler, proje finansmanı ve kurumsal krediler, finansal kiralama sözleşmelerinden kaynaklanan alacaklar ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’nın gayrimenkul satışından kaynaklanan alacakları devralınabilmektedir. Bu alacaklar karşılığında Varlığa Dayalı Menkul Kıymet ihraç edilebilmektedir. İhraççı kurumların, kendi ticari işlemleri nedeniyle doğmuş olan alacaklarını karşılık göstererek varlığa dayalı menkul kıymet ihraç etmeleri doğrudan, diğer alanlarda faaliyet gösteren şirketlere ait alacakların

devralınması suretiyle varlığa dayalı menkul kıymet ihraç etmeleri ise dolaylı ihraçtır. Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler borsalarda işlem görebilmektedir (Sabit Getirili Menkul Kıymetler, 2013)

Varlığa Dayalı Menkul Kıymet ihracı ile alacakların likit hale getirilmesi ve düşük maliyetle alternatif fon kaynağı elde edilmesi gündeme gelmektedir. Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler iskonto esasına göre satılabileceği gibi dönemsel ve değişken faiz ödemeli olarak da ihraç edilebilmektedir. Faiz oranı ve vade ihraca dayanak teşkil eden alacakların getirisi ve vade yapısı dikkate alınarak ihraççı tarafından serbestçe belirlenebilmektedir(<http://www.yatirimyapiyorum.gov.tr/yatirimara%C3%A7lari/di%C4%9Fer/varl%C4%B1%C4%9Fa-dayal%C4%B1-menkul-k%C4%B1ymetler.aspx> Erişim Tarihi: 11.10.2018).

Varlığa Dayalı Menkul Kıymet uygulamasının geçmişi, 1970 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan ipoteğe dayalı menkul kıymet uygulamasına dayanmaktadır. Varlığa Dayalı Menkul Kıymet uygulaması, 1985 yılından itibaren diğer finansal varlık ve kredilerin menkul kıymetleştirilmesini kapsayacak şekilde genişlemesiyle birlikte önem ve yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde küreselleşen finans dünyası menkul kıymetleştirmeye giderek artan şekilde ilgi göstermektedir. Menkul kıymetleştirme kavramı iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Bir değerlendirmeye göre menkul kıymetleştirme, fon akımının para piyasaları yerine sermaye piyasaları yoluyla menkul kıymet ihraç edilerek gerçekleşmesini tanımlamaktadır. Böylece uluslararası finans sistemi dolaylı finansman şekline doğrudan finansmana yönelmiş olmaktadır. Diğer değerlendirmeye göre ise menkul kıymetleştirme, Varlığa Dayalı Menkul Kıymet uygulamasını tanımlamaktadır. Varlığa Dayalı Menkul Kıymet uygulaması ile bir finansal kurumun bilançosunun aktifinde yer alan gelir getirecek varlıkların oluşturduğu portföyden elde edilecek nakit akımları teminat gösterilerek, yatırımcılara pazarlanabilir menkul kıymetler satılarak kullanılabilir fonlar elde edilmektedir. Bu süreçte yatırımcılara ihraç edilen menkul kıymetlere Varlığa Dayalı Menkul Kıymet adı verilmektedir (Vatansever, 2000).

3. ETKİN PİYASA

Etkin Piyasa Hipotezi (EPH) finansal piyasalarda bilgiye ulaşımın ve bilgi kullanımının verimliliğiyle ilişkilidir. Mankiel (2005) fiyatların yeni bilgiye hiçbir gecikme olmadan uyum sağladığını; bu yüzden de yatırımcılara ortalama üstü risk almadan ortalama üstü getiri sağlayacak arbitraj fırsatının bulunmadığını ifade etmiştir. Başka bir deyişle EPH var olan bilgi kullanılarak sistematik olarak varlık fiyatlarının tahmin edilemeyeceğini; böylece de buna bağlı ortalama üstü kar sağlayacak bir pozisyon alınamayacağını ifade etmektedir.

Kullanılan bilgiye göre EPH farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Fama (1969) EPH'yi Zayıf Form, Yarı Güçlü Form ve Güçlü Form olmak üzere üçe ayırmaktadır. Zayıf formda sadece piyasanın sunduğu (fiyat verisi) bilgi kullanılmadığıdır. Bu durumda piyasada geçmiş fiyat hareketleri kullanılarak normalüstü bir getiri elde edilemiyorsa, zayıf formda etkin bir piyasa söz konusudur. Piyasa bilgisine ek olarak diğer kamusal bilgiler kullanıldığında da EPH geçerli ise yarı güçlü formda hipotez sağlanmaktadır. Mali

tablolar, mali oranlar ve makroekonomik olayların yanı sıra siyasi olaylar da kamusal bilgi olarak sınıflandırılmaktadır. Özellikle son dönemde tweetler EPH ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Born vd. (2017) çalışmalarında ABD başkanlık seçimi öncesi Trump'ın Twitter hesabında yayınladığı açıklamaların, 10 halka açık firmanın hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini incelediklerinde tweetin içeriğine bağlı olarak normal ötesi kar ve zararın ortaya çıktığı sonucuna ulaşmışlardır. Güçlü formda EPH ise normal üstü karların piyasa fiyatı ve kamusal bilgiye ek olarak tüm özel bilginin kullanıldığı durumda piyasanın etkin olduğunu belirtmektedir. Tüm bilgilerin fiyatlara yansımış olduğu ve yatırımcıların da rasyonel olduğu piyasalar güçlü formda etkin piyasalar olarak ele alınmaktadır.

EPH hipotezini dalgacık dönüşümüne dayalı bir test kullanılarak sınavan bir diğer çalışma da Kelikume (2016) çalışmasıdır. Kelikume (2016) dalgacık dönüşümüne dayalı başka bir test olan Fan-Gencay (FG) birim kök testini kullanarak sadece Nijerya için sınamıştır.

Worthington ve Higgs (2003), Avrupa'daki gelişmiş borsalar üzerinde piyasaların etkinliğini araştırmışlardır. Günlük getirilerine göre 16 gelişmiş (Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Yunanistan, İtalya, İrlanda, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İngiltere) ve dört tane de gelişmekte olan borsayı (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Rusya, Polonya) ele alarak Rassal Yürüyüş, Sıralı Korelasyon ve Run testlerinin yanı sıra Augmented Dickey Fuller (ADF), Philips – Perron (PP), Kwiatkowski – Phillips - Schmidt - Shin (KPSS) birim kök testleri ve Çoklu Varyans Oranı (MVR) testi ile incelemişlerdir. Çalışmada gelişmekte olan borsalardan sadece Macaristan Borsası'nda rassal yürüyüş tanımlanmış ve bundan dolayı Macaristan Borsası'nın zayıf formda etkin olduğu sonucuna varılmıştır. Gelişmiş borsalardan ise sadece Almanya, İrlanda, Portekiz, İsveç ve Birleşik Krallık için zayıf formda etkinlik saptanmıştır. Worthington ve Higgs, (2006) çalışmalarında aynı yöntemleri uzak doğu ülkeleri üzerinde tekrarlayarak bu piyasalarda etkinliği araştırmışlardır. Kumar ve Kamaiah (2014) çalışmalarında gelişmekte olan Avrupa ülkelerine (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Macaristan, Polonya, Romanya, Rusya, Slovakya ve Slovenya) ait forex piyasalarında zayıf formda EPH'nin varlığını aylık frekanslı on yıllık süreci kapsayan veri ile bireysel ve ortak varyans oranı (variance ratio) testleri ile sınamışlardır. Bulgular piyasa ekonomisine yirmi yıldan önce geçen bu ülkelerde forex piyasalarında bilgisel etkinliğin hala oluşmadığı yönündedir. Lee vd. (2014) sıralı panel seçim metodunu (sequential panel selection method: SPSM) Kapetanios-Shin-Snell (KSS) doğrusal olmayan panel birim kök testi ile birlikte kullanarak 60 ülkeye ait farklı kombinasyonlarda (gelir düzeyi, coğrafya ve belli organizasyon üyeliğine bağlı olarak) yedi farklı hisse sendi fiyatlarında oluşan panel veri üzerinde zayıf formda EPH'yi sınamışlardır. Lee vd. (2014) çalışmasında ele aldıkları panellerden biri de 25 Avrupa ülkesinin verisinden oluşmaktadır. Çalışmada Avrupa ülkelerine ait bulgular Polonya, Letonya ve Estonya dışındaki ülkelere ait serilerin durağan olmadığı yönündedir. Durağan olmayan seriye sahip piyasalarda piyasa verisi sistematik olarak hisse senedinin gelecek fiyatını belirlemede kullanılamamaktadır. Dolayısıyla Lee vd. (2014) çalışması Avrupa hisse senedi piyasalarının zayıf formda etkin olduğu yönünde bulgular ortaya koymuştur.

3. DATA VE METODOLOJİ

Çalışmanın temel amacı Türkiye varlığa dayalı menkul kıymet piyasasının zayıf formda etkinliğinin test edilmesidir. Bu bağlamda araştırmanın temel hipotezi şu şekilde ifade edilebilir;

H₀: Varlığa dayalı menkul kıymet piyasasının zayıf formda etkin değildir.

H₁: Varlığa dayalı menkul kıymet piyasası zayıf formda etkindir.

Çalışma kapsamında; 2011M09 - 2018M04 tarihleri kapsamında Sermaye Piyasası Kurulu aylık bültenleri ile oluşturulan veri setine birim kök testleri uygulanmıştır. Literatürde zayıf formda etkinliğin test edilmesinde çoğunlukla uzun hafıza, birim kök, variance-ratio, run vb. testler kullanılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada belirlenen amaca ulaşmak üzere zayıf formda etkinlik, Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) ve Ng-Perron birim kök testleri ile test edilmiştir.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmada Türkiye varlığa dayalı menkul kıymet piyasasının zayıf formda etkinliği hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelleri ile KPSS ve Ng-Perron birim kök testleri sınanmış ve sonuçlar Tablo 1 ve Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 7: KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Sabit	Sabit +Trend
0.4946**	0.2555*

Sabitli model için kritik değerler; %10 (0.347), %5 (0.463), %1 (0.739). Sabitli ve trendli model için kritik değerler; %10 (0.119), %5 (0.146), %1 (0.216).

Tablo 1'den görülebileceği gibi hem sabitli hem de sabitli ve trendli model için KPSS birim kök testi sonuçlarına göre varlığa dayalı menkul kıymet piyasası birim kök içermektedir. Diğer bir ifadeyle zayıf formda etkin piyasa özelliği göstermektedir. Çalışmanın ilerleyen adımında ise varlığa dayalı menkul kıymet piyasasının zayıf formda etkinliği hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelleri ile Ng-Perron birim kök testi sınanmış ve sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 8: Ng-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

Sabit				Sabit + Trend			
MZa	MZt	MSB	MPT	MZa	MZt	MSB	MPT
0.476	0.963	2.024*	234.6*	-0.013	-0.015	1.138*	250.1*

Ng-Perron birim kök testi sonuçlarına göre varlığa dayalı menkul kıymet piyasası durağan değildir. Varlığa dayalı menkul kıymet piyasası KPSS test sonuçlarına benzer

şekilde birim kök içermekte, diğer bir ifadeyle zayıf formda etkin piyasa özelliği göstermektedir.

5. SONUÇ

Çalışmada; Türkiye’de varlığa dayalı menkul kıymet piyasasının zayıf formda etkinliğinin test edilmesi amacıyla Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) ve Ng-Perron birim kök testleri uygulanmıştır. Her iki birim kök testi ile varlığa dayalı menkul kıymet piyasasının zayıf formda etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuç, söz konusu piyasada geçmiş fiyat hareketleri kullanılarak normalüstü bir getiri elde edilemeyeceğini göstermektedir. Ancak piyasa etkinlik yapısının incelenen tüm dönem boyunca sabit kalacağını varsaymak gerçekçi değildir. Bu bağlamda ilerleyen çalışmalarda, söz konusu piyasanın yapısal kırılmalara izin veren birim kök testleri ile sınanması ile etkinlik yapısını değiştiren tarihler ve buna bağlı olarak meydana gelen olayların niteliği belirlenebilir.

KAYNAKÇA

Born, J. A., Myers D., H., Clark W. (2017), Trump Tweets And The Efficient Market Hypothesis. Available At SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2973186>.

Fama, E. (1969), Efficient Capital Markets: A Review Of Theory And Empirical Work, The Journal Of Finance, Vol. 25, No. 2, Papers And Proceedings Of The Twenty-Eighth Annual Meeting Of The American Finance Association New York, N.Y. December, 28-30, Pp. 383-417

Kelikume, I. (2016), New Evidence From The Efficient Market Hypothesis For The Nigerian Stock Index Using The Wavelet Unit Root Test Approach, The Journal Of Developing Areas 50(5), 185-197.

Kumar, A., S., & Kamaiah B. (2014), Efficient Market Hypothesis: Some Evidences From Emerging European Forex Markets, The Romanian Economic Journal 17(52), 27-43.

Lee, C., C., Tsong, C., C., & Lee, C., F. (2014), Testing For The Efficient Market Hypothesis U.S. In Stock Prices: International Evidence From Nonlinear Heterogeneous Panels, Macroeconomic Dynamics 18, 943-958.

Mankiel, B., G. (2005), Reflections On The Efficient Market Hypothesis: 30 Years Later, The Financial Review 40, 1-9.

Worthington, A., & Higgs, H. (2003), Weak-Form Market Efficiency In European Emerging And Developed Stock Markets, School Of Economics And Finance, Paper Series, 159.

Worthington, A., & Higgs, H. (2006), Weak-Form Market Efficiency In Asian Emerging And Developed Equity Markets: Comparative Tests Of Random Walk Behaviour, Accounting Research Journal, 19(1), 54-63.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Vatansever, N. (2000). Varlıĝa Dayalı Menkul Kıymet Uygulaması, Muĝla Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, ss.259-274.

Sabit Getirili Menkul Kıymetler (2013). Borsa İstanbul Kitapçıĝı.

<http://www.yatirimyapiyorum.gov.tr/yatirimara%C3%A7lari/di%C4%9Fer/varl%C4%B1%C4%9Fa-dayal%C4%B1-menkul-k%C4%B1ymetler.aspx> Erişim Tarihi: 11.10.2018

TMS 37'YE GÖRE İŞ GÜVENLİĞİ VE İŞ HUKUKU TAZMİNATLARININ DİPNOT AÇIKLAMALARI VE PERAKENDE SEKTÖRÜNDE DİPNOT ANALİZİ*

Doç. Dr. Murat AZALTUN**

ÖZ

Sermaye piyasası araçları borsada işlem gören anonim ortaklıklar, iş güvenliği ve iş hukuku uyumsuzluk davalarından kaynaklanan tazminat davalarını, TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardında düzenlenen şekilde finansal tablolarına ve dipnotlarına yansıtılmaları gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı TMS 37'ye göre dava karşılıklarının, koşullu borçlar, koşullu varlıkların finansal tablolara nasıl yansıtılıp raporlandığı, şirketlere göre farklılıkların olup olmadığının ortaya konmasıdır. Nitel bir çalışma olan bu araştırmada içerik analizi yöntem olarak kullanılmıştır. BİST'te işlem gören ve faaliyet alanı perakende olan şirketler araştırma kapsamına alınmıştır. TMS 37'de istenen detaya göre dipnot açıklamaları yapılma düzeyi incelenmiştir. Özellikle dipnot açıklamalarındaki dava karşılıkları şirketler bazında analiz edilmiş, farklılıklar ve uyumsuzluklar saptanmıştır. Bu araştırmanın bulguları olarak dava karşılıklarının tüm şirketlerde ayrıldığı, fakat bazı şirketlerin dipnot açıklamalarında çok özet ve kısa, bazı şirketlerin ise yeterli detayda bilgi verdiği anlaşılmıştır. SPK kapsamında davalara ayrılan karşılıkların kısa vadeli olduğu gözlenmiştir. Bazı şirketlerin risklerinin çok fazla olduğu görülmüştür. Dipnot detaylarının şirketler arası yeterli karşılaştırma yapma imkanı sağlamadığı tespit edilmiştir. Dipnotlardan şirketin riskleri hakkında yeterli bilgi edinmek zor olmaktadır. Bu araştırmanın sonuçları olarak SPK'ya tabi şirketlerin dipnot açıklamalarındaki uyumsuzlukların giderilmesi, yeterli açıklama yapılması, dava karşılıklarının detaylandırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Varlıklar, Dipnot Açıklamaları, İş Güvenliği, Tazminatlar.

JEL Kodlar: M41, M49

FOONOTES TO CLAIMS FOR OCCUPATIONAL SAFETY AND LABOUR LAW AS PER TAS 37 AND FOOTNOTE ANALYSIS ABOUT RETAIL INDUSTRY SECTOR

ABSTRACT

Corporations with capital market instruments listed in stock market are required reflect their actions for damages arising from disputes under occupational safety and labour law in their financial statements and footnotes issued according to TAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets as standard. This study aims at putting forward how the provisions for legal actions, contingent liabilities and contingent assets are reflected and reported in the financial statements according to TAS 37 and whether there is any difference depending on the companies. This study, as a qualitative one, uses content analysis as method. Companies listed in BIST and operating in the retail industrial sector have been selected. Footnotes are studied according to details required by TAS 37. In this study, especially, provisions for legal actions in the footnotes are explored, analysed on companies basis and differences and inconsistencies are determined. Basing on the findings of this study, it is concluded that provisions for legal actions differ in all companies,

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Yalova Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, mazaltun@gmail.com

but some companies provide very concise information in their footnotes and some others give information in sufficient detail. It is observed that provisions reserved for legal actions as per the Capital Market Law (SPK) are short-term. Some companies have very high risk. And it is observed that footnote details do not make it possible to make proper comparison between the companies. It is quite difficult to compile sufficient information from the footnotes about company risks. This study shows that inconsistencies in the footnotes of the companies subject to SPK should be removed, proper explanations should be made and provisions for legal actions should be made detailed.

Keywords: TAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets, Footnotes, Disclosures, Occupational Safety, Damages

JEL Codes: M41, M49.

1. GİRİŞ

İşyerlerindeki iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için başta İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu olmak üzere çeşitli hukuki düzenlemeler mevcuttur. Bu mevzuat işverenlerin ve çalışanların görevlerini, yetkilerini, sorumluluklarını, haklarını ve yükümlülüklerini düzenler. Mevcut mevzuata uyulmaz ve yükümlülükleri yerine getirmezlerse, işletmeler kusurları oranında, tazminat ve cezalar ile karşılaşabileceklerdir. Örneğin, SGK iş kazası ve meslek hastalığı geçirenlere yaptığı ve yapabileceği muhtemel ödemeleri, işverenlere kusurları oranında rücu edebilecektir.

İş kazaları ve meslek hastalıklarından kaynaklanan dava sonuçlarına göre işletmeler tazminat ödemek zorunda kalabilmektedirler. Tazminatlar, işletmeden para çıkışına sebep olacağı için işletmenin finansal tabloları etkilenecektir. İş sağlığı ve güvenliğinden kaynaklanan tazminat davaları uzun yıllar sürebilmektedir. Dipnot, finansal raporlarda yer alan finansal tablo unsurları hakkında açıklamaların yer aldığı metinlerdir. Dipnotlarla finansal tablodaki tutarların, neleri kapsadığı, nasıl hesaplandığı gibi detayların bilgi kullanıcılarının anlayacağı formatta verilmektedir. TMS 37'de dipnot açıklamalarının hangi detayda verilmesi gerektiği açıklanmıştır.

TMS 37'ye göre açıklanması gereken bilgilerin işletmelerce ne derecede olması gerektiği şekilde paylaşıldığı bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Faaliyet raporları yayınlanma zorunluluğu olan BİST'teki şirketler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışmada perakende sektöründeki 10 şirketinin finansal raporlarındaki dipnot metinlerinin içerik analizi yapılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İş sağlığı ve güvenliği, işin yapılması sırasında karşılaştırılan tehlikeler ve sağlığı tehdit eden faktörlerin sistemli çalışmalarla yok edilerek ya da kontrol altına alınarak tehlikelerden arındırılmış sağlıklı bir ortamın elde edilmesidir. İş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin örgütlenmesi, yürütümü ve sonuçlarının denetlenmesini sorumluluğu 6331 sayılı kanunla işverene yüklemiş bulunmaktadır. (Korkmaz ve Avsallı, 2012, s. 159)

İşyerinde iş kazası veya meslek hastalığı ile sonuçlanan bir durum ortaya çıktığında, iş kazası veya meslek hastalığı geçirenlerin zarar görmesi sonucu tıbbi müdahale gerekmektedir. Hatta bu durum çalışanların hayatlarını kaybetmelerine de yol

açabilmektedir. Böyle bir durumda iş kazası veya meslek hastalıklarının mevcut yasalara göre incelenmesi sonucunda idari para cezası, maddi ve manevi tazminat davalarına varan sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. İşverenin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda karşılaşılabilecek yaptırımlar ve cezalar aşağıda özetlenmiştir:

- Kasten ve ağır ihmali neticesinde ortaya çıkan iş kazasının, SGK'ya zamanında bildirilmemesinden işveren sorumludur. Yapılan bildirim eksik veya yanlış olmasından doğan ve ileride doğacak olan SGK'nın zararlarından da işveren sorumludur. Belirtilen sürelerde bildirim yapılmamışsa, bildirim kuruma ulaştığı tarihe kadar sigortalıya yapılacak geçici iş göremezlik ödeneği ceza olarak işverenden tahsil edilir.
- İş kazası veya meslek hastalığı sebebiyle zarara uğramışsa, SGK tarafından karşılanmayan zararları için işçi veya ölüm halinde işçinin mirasçıları genel sorumluluk hukukuna göre işverenden tazminat isteyebilirler. SGK yaptığı giderleri veya daha sonra ödeyeceği giderleri iskonto yöntemi ile bugüne indirgeyerek rücu davası açar ve bunların tazminini işverenden isteyebilir.
- İşyerinde mobbing yani psikolojik tacize uğrayan işçi, ispat yükümlülüğünü yerine getirme koşuluyla dört aylık ücret tutarı kadar tazminat talep edebilir.
- İşveren veya işveren vekili önlem almazsa, almadığı her önlem için işverene idari para cezası kesilebilir. Tedbirler alınmamaya devam ederse her ay kesilen cezalar tekrar edebilir. İşyerinde işçilerin sağlık ve güvenlikleri için tehlikeli durumun tespiti halinde işyerine işin durdurulması veya kapatılması cezaları verilebilir. (Şakar vd., 2010, s. 241)
- İş kazasında zarar gören çalışan ya da onun hak sahipleridir. Türk Borçlar Kanunu (TBK) madde 46'da sorumluluklar düzenlenmiştir. İlke olarak iş kazası ya da meslek hastalığından dolayı zarar görmüş olanlar, SGK'nın karşılamadığı zararların tazminini işverenden isteyebilirler. (Kılıçoğlu, 2008, s. 118)
- Cismani zararlarda uygulanan tazminat prensipleri, ölüm olaylarında değişiklik gösterir. Ölüm olayı gerçek tazminat sahibinin dava hakkını ortadan kaldırır. Tazminat prensipleri, ölenin hak sahiplerine uygulanır. Hak sahipleri, her ülkenin kendi iç hukukunda kanun, mevzuat, örf adet ve adalet anlayışına göre belirlenir. (Kılıçoğlu, 2008, s. 149)
- TBK madde 66'ya göre kazanın ya da meslek hastalığının oluşmasına neden olan kişi için cezai sorumluluk söz konusudur. İşveren veya işveren vekilinin kusuru yüzünden işçi kazaya uğramışsa, işveren, tazminatı ödemeye mahkûm olacaktır. İşveren, bu kazada kusurlu olan işveren vekiline rücu etme hakkına sahip olacaktır. (Öğüz vd., 2013, s. 68)
- TBK madde 49'a göre, kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür. Bu zararlar, tedavi masraflarından, çalışma gücünün kaybından, iktisadi geleceğin sarsılmasından doğan zararlardır. Ahlaka aykırı bir fiille başkasına kasten zarar veren verdiği zararı gidermekle yükümlüdür. (Öğüz vd., 2013, s. 64)
- Hâkim, TBK madde 56'a göre, bir kimsenin bedensel bütünlüğünün zedelenmesi durumunda, olayın özelliklerini göz önünde tutarak, zarar görene

uygun bir miktar paranın manevi tazminat olarak ödenmesine karar verebilir. (Öğüz vd., 2013, s. 85)

Dipnotlarda finansal tablo kalemlerine ait bilgiler verilir. **Dipnotlar**, bu tablolarda yer alan kalemlerin metinsel açıklamalarıdır. **Dipnotlar** finansal raporların anlaşılmasını sağlar. Özkan vd (2008, s. 59)'ne göre “**dipnotlar** finansal tablolarda yer alan kalemleri açıklayan notlar olabileceği gibi ortaklığın geleceğe yönelik planlarını veya ortaklıkla ilgili finansal olmayan diğer bilgileri de kapsayabilir. Bu bakımdan **dipnotları** sadece açıklayıcı notlar olarak değil, karar vericiler için bir veri bankası özelliği taşıyan tüm finansal ve finansal olmayan bilgileri kapsayan açıklamalar olarak anlamak gerekir.”

Yükçü ve Yaşar (2013, s. 2)'a göre “TMS 37 standardının amacı, karşılık, koşullu borç ve koşullu varlık kavramlarını tanımlamak ve farklarını ortaya koymak; hangi amaçlarla ve hangi durumlarda karşılık ayrılabilmesi ile karşılık tutarlarının nasıl ölçüleceğini kurala bağlamaktır. Ayrıca, finansal tablo eklerinde ve **dipnotlarında** tablo kullanıcılarının bu kavramlara ilişkin kalemlerin özelliklerini, zamanlamasını ve tutarını anlamalarını sağlayacak ölçüde yeterli bilginin açıklanmasını sağlamak da standardın amaçları arasında yer almaktadır.”

TMS 37 standardında yer alan **dipnot açıklamalarından** bu araştırma ile sınırlı olanlar aşağıda sıralanmıştır: (TMS 37, 84/85, s.12)

- İşletme her bir karşılık sınıfı için finansal tablo **dipnotlarında açıklamada** bulunur: (a)Dönem başı ve dönem sonu itibariyle defter değeri; (b) Mevcut karşılıklara yapılan ekler de dahil olmak üzere, dönem içerisinde ayrılan karşılıklar; (c) Dönem boyunca kullanılan tutarlar (örneğin, karşılığa ilişkin olarak maruz kalınan ve yüklenen); (d) Dönem içerisinde kapatılan kullanılmayan tutarlar ve (e) Zamanın geçmesinden ve iskonto oranında oluşan herhangi bir değişikliğin etkisinden kaynaklanan, iskonto edilen tutarda dönem boyunca oluşan artışlar **dipnotlarda** açıklanmalıdır.
- Her bir karşılık sınıfı için, şu hususlar hakkında da **dipnotlarda** açıklama yapılı: (a)Yükümlülüğün esasının özet bir tanımı ve ekonomik faydaların tahmini işletme dışına çıkış zamanları; (b) Söz konusu çıkışların miktar ve zamanlamaları hakkındaki belirsizliklere ilişkin açıklamalar; (c) Beklenen tazminat tutarlarına ilişkin olarak muhasebeleştirilen varlıkların tutarını gösteren beklenen tazminat tutarları.

Şavlı (2014) karşılıklar gerçekleşme zamanı ve tutarı belli olmayan yükümlülükler olarak belirttikten sonra, açılan davalar çerçevesinde yansıtılan dava karşılıklarını ve müşterilere verilen garantiler doğrultusunda hesaplanan garanti karşılıklarını örnek olarak vermiştir.

Örten vd. (2014, s. 547) koşullu borçların geçmişten kaynaklanan, işletmenin kontrolü altında olmayan bir veya daha fazla gelecekteki olay veya olayların, meydana gelmesi (veya gelmemesi) ile gerçekleşeceğini belirttikten sonra, karşılıklı yükümlülük gerçekleşmişken, koşullu borçta henüz meydana gelmediği tespitini yapmıştır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Dipnot açıklamaları ve TMS 37 Karşılıklar Koşullu Borçlar Koşullu Varlıklar standart ile ilgili literatürdeki aşağıdaki çalışmalara ulaşılmıştır:

Abdol ve Mangena (2018) çalışmalarında ömrü dolan petrol ve gaz tesisi varlıklarının ortadan kaldırılma maliyetlerinin çok yüksek olduğunu, bu maliyetlerinin TMS 37'ye göre dipnot açıklamalarında yer almasının önemini vurgulamışlardır. İnceledikleri şirketlerin finansal raporlarının içerik analizine göre petrol ve gaz şirketlerinin ilgili tesisleri kaldırma maliyetlerinin TMS 37'ye uygun gösterilmediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca, bilgi kullanıcılarının dipnot açıklamalarını yetersiz bulduklarını, detaylı ve anlaşılır bilgi istediklerini vurgulamışlardır.

Acar ve Özkan (2016) TMS 37'ye göre ayrılması gereken karşılıklar açısından kurumsal yönetim ile şirketlerin TMS 37'ye ayırdıkları karşılıklar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. İncelenen 1.078 şirketin yüzde 62'sinde dipnot açıklamaları varken, dipnot açıklamaları olanların yüzde 32'si TMS 37'deki kapsamda dipnot açıklamalarına yer vermektedirler. Şirketlerin yönetim kurulu genişledikçe, profesyonel ve kurumsal yatırımcılar arttıkça dipnot açıklamaları bundan etkilenmektedir. Kapsamlı karşılık açıklamaları yapan profesyonel ve kurumsal yatırımcıların sahip olduğu şirketlerde üst yönetimde ikililik olma olasılığı düşmektedir.

Holtwum (2007)'a göre Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu şirketlerin faaliyet raporlarının bir parçası olan Yönetimin Açıklamaları ve Analizleri (Management's Discussion and Analysis) bölümünde kritik muhasebe politikalarının açıklanmasını istemektedir. Fortune 500'ün içinde yer alan en büyük 100 şirketin faaliyet raporları üzerinde yaptığı araştırmada, 44 şirkette 28 kritik muhasebe politikalarından karşılıklarla ilgili olanların üçüncü sırada yer aldığını tespit etmiştir.

Gürarda ve Ateş (2015) Türkiye'de faaliyette bulunan maden işletmelerinde maden sahasının ıslahı ve kapama faaliyetlerine ilişkin maliyetlerin raporlanması ve TMS'ye uyumun incelenmesi başlıklı bir çalışma yapmışlardır. Borsa İstanbul'un uyguladığı sektör kırılımı dikkate alınmıştır. "Madencilik Faaliyetleri ile Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği" yürürlüğe girdiği 2008 yılından başlanarak 2013 yılına kadar madencilik ile maden işletim hakkı olan taş ve toprağa dayalı sanayi sektörü şirketlerinin finansal tablo dipnotları analiz edilmiştir. Özellikle Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Avrupa Menkul Kıymetler ve Piyasalar Otoritesi'nin genel olarak dipnotlarda yeterli bilgiye vermediği eleştirisi "Doğaya Yeniden Kazandırma Planı" ve maden rehabilitasyonu özelinde çalışılmıştır. Araştırma sonucuna göre şirketlerin çoğunlukla yeterli bilgi vermediği, ama bilgi sunan şirket sayısının arttığı tespit edilmiştir.

Hennes (2014) şarta bağlı yasal borçları incelediği çalışmasında bilgi kullanıcılarının şarta bağlı borçlarla ilgili dipnot açıklamalarını yetersiz bulduklarını, aynı zamanda standart düzenleyicilerin (FASB, IASB, SEC) şarta bağlı borçların açıklanması konusunda standart açıklamaları yayınladıklarını vurgulamıştır. Çalışanlara yapılan ayrımcılık olaylarını incelediği çalışmasında şirketlerin ayrımcılıkla ilgili şartlı borçların açıklanması gerekli kılan SFAS 5'e (Finansal Raporlama Standartları Açıklamaları) göre

açıklama yapmadıklarını ve sayısal bilgilerini dipnotlarda verme konusunda direnç gösterdiklerini tespit etmiştir.

Chen ve Li (2015) çalışmalarında uluslararası finansal raporlama standartları ve raporların metinlerinin ilişkisini ortaya koymak için metin analizi yapmışlardır. Çalışmada ortaya konan tespitlerden bazıları şu şekilde ifade edilebilir: Amerika Birleşik Devletleri dışındaki şirketlerde uluslararası finansal raporlama standartlarına uyumda yıllık faaliyet raporlarında metin uzunluğu, anlaşılabilirlik, karşılaştırılabilirlik ve ortak dilin kullanılması önemlidir. İncelenen yıllarda incelenen dipnot metin uzunluklarında bir azalma vardır. Ancak dipnot metinleri uzadıkça daha bilgi yoğun bir ortam hazırlayacağı ve bununla kurumsal yatırımcıları daha çok çekeceği belirtilmektedir.

Lang ve Lawrence (2015) 1998-2011 yılları arasında 42 ülkeden 15.000'den fazla şirketin yıllık raporlarının dipnot metinlerini analiz ederek metinlerin niteliksel özelliklerini tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışma sonunda göre düzenleyici kuruluşların ve bilgi kullanıcıların beklentilerine cevap verecek kaliteli dipnot metinler; (a) muhasebe standartlarında istenen kapsamda olmalı, (b) karşılaştırma olanağı sağlayan daha fazla bilgiler içermeli; (c) standart metin kullanımını azaltılmış olmalıdır.

Tsalavoutas and Dionysiou (2004) UFRS zorunlu dipnot açıklamalarının şirket değeri ile ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmada zorunlu dipnot açıklamalarının düzeyi ile şirket değeri ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Şirketin finansal raporlarının kaliteli ve şeffaf olduğu konusundaki yatırımcı algılarına, zorunlu dipnot açıklamaları olumlu katkıda bulunmaktadır.

Çalışmalardan görüleceği gibi finansal raporların bilgi aktarma işlevini yerine getirmede dipnotlar ön plana çıkmaktadır. Dipnotların kapsamı ve yazım kalitesi şirket paydaşlarının bilgi ihtiyaçlarını karşılama düzeyini etkileyecektir. İşletme yönetimi dipnot yazımını önemsemeli ve bilgi kullanıcılarının ihtiyacını giderecek kalite ve nitelikte dipnot açıklamalarını finansal tablolarına eklemelidirler. Hatta finansal bilgilerin yanında bu bilginin kalitesini etkileyecek finansal olmayan açıklamalar da finansal raporlara ilave edilmelidir.

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu kısmında; araştırmanın amacı, kapsamı, kısıtı, yöntemi, incelenen şirketlerin özellikleri ve araştırma bulgularının değerlendirilmesi sırasıyla ele alınacaktır.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın amacı, işletmelerin iş güvenliği ve iş hukuku uyuşmazlık davaları hakkındaki bilgilerin TMS 37 çerçevesinde paylaşma düzeylerinin belirlenmesidir. Diğer bir amaç ise TMS 37 açısından perakende sektöründeki 5 yıllık süredeki gelişim ve değişimi bütünsel bir yaklaşımla değerlendirilmesidir.

Bu çalışmada BİST'te işlem gören ve faaliyet alanı perakende olan şirketler araştırma kapsamına alınmıştır. İncelenen şirketler KAP'ta perakende sektöründe yer alan ADESE,

BIMAS, BMEKS, BIZIM, CRFSA, MEPET, MGROS, MIPAZ, TKNSA, VAKKO şirketleridir. Şirketlerin 2013-2017 yıllarındaki finansal raporlarının dipnotlarından TMS 37 ile ilgili olanlar incelenmiştir.

4.2. Araştırmanın Kısıtı

Perakende sektöründe yer alan MAVI, MILPA ve SOKM şirketleri araştırma dışında bırakılmıştır. Bu şirketlerin 5 yıllık verilerinin tamamına erişilememiştir.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Nitel bir çalışma olan bu araştırmada içerik analizi yöntem olarak kullanılmıştır. Şirketlerin 2013 ve 2017 yılları arasındaki finansal tabloları incelenmiş ve yapılan çalışmadaki bilgiler www.kap.gov.tr internet sitesinden alınmıştır. Hesaplanan oranlarda Kamuoyu Aydınlatma Platformundan alınan finansal tablo ve dipnot açıklamaları kullanılmıştır. Bu bilgiler halka açık bilgilerdir, gizliliği yoktur ve ilave olarak hiçbir bilgi kullanılmamış olup şirketlerin açıkladıkları veriler üzerinde incelemeler yapılmıştır. Şirketlerin TMS 37 ile ilgili 5 yıllık metinleri önce yıllar itibariyle karşılaştırmalı şekilde excelde toplanmıştır. Standartda açıklanması gerekenlerle, **yıllık açıklanan finansal tablolar ve bağımsız denetçi raporundaki** dipnot metinleri karşılaştırılmıştır. TMS 37'ye göre olması gereken ile şirketlerin dipnot açıklamaları arasındaki benzerlik ve farklılıklar bulunmuştur.

TMS 37 açısından perakende sektöründeki 2013 ile 2018 arasında kalan son 5 yıldaki gelişim ve değişimi aşağıdaki başlıklarda yer alan trend ve oran analizleri kullanılarak tespit edilmiştir:

- Dava ve Sözleşme Karşılıklarının Değişim Trendi
- Dava ve Sözleşme Karşılık Artışı / Toplam Kaynaklar Oranları
- Dava ve Sözleşme Karşılık Artışı / Özkaynaklar Oranları
- Koşullu Borç Olan Kendi Adına Vermiş Olduğu Teminat Rehin İpoteklerin Bir Önceki Yıla Göre Değişim Trendi
- Koşullu Borç Olan Kendi Adına Vermiş Olduğu Teminat Rehin İpotek Tutarlarının Kaynak Toplamına Oranları
- Koşullu Borç Olan Verilen Teminat Rehin İpoteklerin Özkaynak Toplamına Oranları
- Alışveriş Puanları Yükümlülüğü Artışları / Toplam Kaynaklar Oranları

4.4. Araştırmada İncelenen Şirketlerin Özellikleri

Perakende sektöründe müşteriye istediği ürünü, istediği yerde, istediği miktarda, istediği zamanda, istediği fiyattan en düşük teslimat masrafı ile sunabilmek önemlidir. İncelenen şirketlerin kendine özgü özellikleri olduğundan dolayı bu şirketler ürün ya da mamul üretmezler, mamullerin satışlarını sağlayan dev mağaza zincirlerine sahip şirketlerdir. Bu şirketler, devamlı büyümekte ve büyümenin getirdiği sermaye problemleri nedeniyle çok

sık hâkim ortakları değişebilmekte olup birbirlerini satın alıp pazar hâkimiyetlerini artırmak istemektedirler.

İncelenen şirketler perakendecilik sektöründe faaliyet gösteren özel markaların ve kendi ürünlerinin bulunduğu yüzlerce üründen oluşmuş ürün yelpazelerini Türkiye çapında faaliyette olan mağazaları aracılığıyla satmaktadır. İncelenen şirketlerin bir kısmı grup şirketleri olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler, bazıları yurt dışında faaliyet gösteren iştirak şirketlere sahip olduklarından incelenen tablolar konsolide edilmiş verilerden oluşmaktadır.

4.5. Araştırmanın Bulguları

Perakende sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin, diğer şirketlerden farklı özellikleri olduğu yapılan incelemelerde gözlemlenmiştir. Perakende sektöründe diğer sektör şirketlerine göre daha çok eleman çalışmakta olduğundan işle ilgili olarak ve çalışanlarla ilgili davaların diğer sektörlere göre daha fazla olduğu düşünülmektedir. Genelde işle ve kiralama ile ilgili dava karşılıkları ayrıldığı, koşullu borç ve varlıkların para puan ve kiralamalardan kaynaklandığı görülmüştür.

Benzer finansal tablo dipnot açıklamaları yapılabildiği gibi önemli farklılıklar olduğu saptanmıştır. Detaylarda farklılıklar ve standart olmayan durumlar olduğu gözlenmiştir. İşletmelerin finansal tablo dipnotlarında yeterli açıklama yapmaktan kaçındıkları görülmektedir. Şirketlerin standart olmayan uygulamaları sebebiyle bazılarının detaylı, bazılarının ise detaylı açıklamalar yaptığı görülmüştür.

4.5.1. TMS 37 Muhasebe Politikaları ile İlgili Bulgular

Şirketler dipnotlarında geçmişteki işlemlerinin sonucunda mevcut veya geçerli olan hukuki yükümlülük bulunması ve bu yükümlülüğün yerine getirilebilmesi için işletmenin kaynaklarının işletme dışına çıkması gerekebilecekse ve tutarı güvenilir olarak tahmin yapılabiliyorsa karşılık ayırır. Geçmiş olaylardan kaynaklanmış varlığı işletmece kontrol edilemeyen gelecekteki kesin olmayan olayın gerçekleşip gerçekleşmemesi ile teyit edilebilmesi mümkün yükümlülükler ve varlıklar finansal tablolara alınmayıp koşula bağlı yükümlülükler ve varlıklar olarak değerlendirilmektedir. Gelecek dönemlerde oluşması beklenen operasyonel zararlar için ise karşılık ayrılmamaktadır. Standartlardan alınan tanımlayıcı açıklamalar şirketlerin dipnotlarında yer almaktadır. Aşağıda şirketlerin dipnotlarındaki tanımlamaları gösteren iki örnek yer almaktadır:

- Adesa'nın 2017 raporu dipnotunda "Koşula bağlı yükümlülükler için gelecekte işletmenin ekonomik fayda içeren kaynaklarının çıkması muhtemelse bu koşula bağlı yükümlülükler, güvenilir olarak tahmin edilebiliyorsa, ya da tahmin edilebilme olasılığındaki değişikliğin olduğu dönemde karşılık olarak finansal tablolara alınır." açıklaması yapılmıştır.
- Migros'un 2017 raporu dipnotunda "Karşılık tutarlarının ödenmesi için kullanılan ekonomik faydaların tümü ya da bir kısmı üçüncü taraflarca karşılanması bekleniyorsa

tahsil edilmesi beklenen tutar, geri ödemesi kesin ise ve tutarı güvenilir bir şekilde hesaplanıyorsa, varlık olarak muhasebeleştirilme işlemi yapılır.” açıklaması yapılmıştır.

Tablo 1: Şirketlerin Varlık ve Kaynaklarının Değişimleri

Varlıklar ve Kaynakların Eğilim Yüzdeleri					
Perakende Şirketleri	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı
ADESA	100	117	130	147	171
BIMAS	100	120	155	185	260
BIZIM	100	116	131	126	154
BMEKS	100	123	151	106	82
CRFSA	100	117	193	193	207
MEPET	100	115	116	130	169
MGROS	100	96	99	108	178
TKNSA	100	90	98	72	69
VAKKO	100	127	124	145	189
Ortalama	100	114	133	135	164

Tablo 1’de incelenen şirketlerin aktif ve pasif büyüme oranları verilmiştir. BIMAS ve CRFSA en hızlı büyüyen şirketler olarak gözükmektedir. BIZIM ve MGROS ise en az büyüyen şirketler olarak gözükmektedir. TKNSA ise küçülme eğilimi göstermektedir. Bilanço büyüklüğü diğer tablolardaki verilerle yorumlamasına yardımcı olacaktır. Normalde TMS 37’ye göre ayrılan koşullu borçların ve varlıkların da aynı oranlarda artması normal karşılanacaktır.

4.5.2. TMS 37 Dipnot Açıklamalarında Dava Karşılıkları ile İlgili Bulgular

Dava karşılıkları bazı şirketlerde özet olarak bazı şirketlerde detaylı olarak verilmiştir. Dava karşılığı toplu olarak verilen şirketler; ADESA, BMEKS, BIMAS, MGROS'tur. Herhangi bir dava çeşidi açıklaması yapılmayan şirketler ADESA, BMEKS, BIMAS'tır. Dava çeşitli açıklaması yapan şirketler MGROS, TKNSA, CRFSA'dır. Dava karşılıkları tüm şirketlerde diğer kısa vadeli karşılıkların içinde açıklanmıştır. TKNSA'da dava karşılıklarının, şirket aleyhine açılmış olan tüketici ve çalışan işe iade davaları yani iş hukuku davalarına ilişkin ayrılan karşılıklardan oluşmakta olduğu açıklanmıştır. Ayrılan karşılıkların dava karşılıkları, kira fesih karşılıkları, rekabet kurulu ceza karşılığı olduğu açıklanmıştır. Özet olarak veren şirket sayısı çoğunlukta olduğu görülmüştür.

Dava karşılıkları tüm şirketlerde diğer kısa vadeli karşılıkların içinde açıklanmıştır. Şirketlerde toplu olarak verilmiş davaların grup lehine veya aleyhine açılmış ve devam eden muhtelif davalar bulunmakta olduğu ve bu davaların genelde ne olduğu bazı şirketlerce verilmiştir. Açıklanan dava karşılıklarının alacak, kira, iş davaları, çalışan iade davaları, icra davaları, tüketicilerce açılan davalar, rekabet kurulu cezaları, vergi cezaları ve davaları, kira fesih karşılıkları için olduğu açıklanmıştır.

Dipnotlardan bazı şirketlerde grup tarafından şirket aleyhine açılmış ve şirket tarafından da grup aleyhine açılmış icra takibi davaları olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum grup içindeki çalkantıları açıklaması açısından finansal tablo kullanıcılarına önemli bilgiler sunmaktadır. Dipnotların detaylı olmaması durumunda bu tespitin yapılması mümkün

değildir. BMEKS'te grup tarafından açılmış ve 2017'de devam eden bir adet icra takibi olduğu, grup aleyhine açılmış olan ve devam eden sekizyüzy ellibeş adet icra takibi ve davaların olduğu açıklanmıştır. Bu durum şirketlerin nasıl bir sıkıntı içinde olduğunu ve mağazalarının neden kapalı olduğunu anlatan bir durumdur.

Detaylı dipnot açıklamaları yapılması gerekliliği literatürde yer almaktadır. Örneğin, CRFSA dava, çeşitli riskler ve ekonomik açıdan dezavantajlı sözleşmeler için ayrılan karşılıklar olarak diğer kısa vadeli karşılık olarak ayrılmıştır. CRFSA'da grubun aleyhine açılmış olan ve devam eden çeşitli davalar olduğu bunların önemli olanlarının Sosyal Sigortalar Kurumu ile alacak davaları, kira, iş davaları olduğu açıklanmıştır. Şirketlerin her bilanço tarihinde devam eden davaların olası sonuçlarının ve finansal etkilerinin değerlendirilip olası yükümlülükler için gerekli görülen karşılıklar ayrılmakta olduğu ifade edilmiştir.

Tablo-2: TMS 37 Kapsamında Dava ve Sözleşme Karşılık Artışları

Dava ve Sözleşme Karşılıklarının Eğilim Yüzdeleri					
Perakende Şirketleri	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı
ADESA	100	482	478	529	379
BIMAS	100	164	169	231	303
BIZIM	100	154	266	326	1.351
BMEKS	100	134	108	387	740
CRFSA	100	48	42	65	43
MEPET	100	64	255	317	469
MGROS	100	118	135	121	275
TKNSA	100	70	196	1.182	1.319
VAKKO	100	70	79	162	136
Ortalama	100	145	192	369	557

Tablo 2'de dava ve sözleşme karşılıklarının artışları yer almaktadır. BIZIM, BMEKS, TKNSA'da ayrılan karşılıklarda en fazla artışlar meydana gelmiştir. ADESA'da ise yüksek oranda seyretmekte olup dava karşılıklarının artışları olumsuz olarak yorumlanmaktadır. VAKKO'da en az artış olanlar arasındadır ve bu olumlu bir durumdur. CRFSA'da dava karşılıklarının azaldığı görülmekte olup olumlu olarak yorumlanmaktadır. Şirket büyümüşte riski artmış da olabilir bu tablo yardımcı olarak diğer tablolarla kullanılması faydalı olacaktır. Sadece bu tabloya bakıp karar vermek yeterli olamayabilir. Örneğin devamlı zarar eden şirketlerde dava ve sözleşme karşılıkları da azalabilir. Dava ve sözleşme karşılıklarının artmasında işletmenin izlediği politikalarında etkisi olduğu düşünülmektedir.

Tablo-3: Dava ve Sözleşme Karşılıklarının Kaynak Toplamına Oranı

Dava ve Sözleşme Karşılık Artışı / Toplam Kaynaklar						
Perakende Şirketleri	2013 Oranı	2014 Oranı	2015 Oranı	2016 Oranı	2017 Oranı	Ortalama Oran
ADESA	0,2%	0,8%	0,7%	0,7%	0,4%	0,6%
BIMAS	0,3%	0,4%	0,3%	0,4%	0,3%	0,3%
BIZIM	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,5%	0,2%
BMEKS	0,2%	0,2%	0,1%	0,6%	1,5%	0,5%
CRFSA	11,0%	4,5%	2,4%	3,7%	2,3%	4,8%
MEPET	1,1%	0,6%	2,5%	2,7%	3,1%	2,0%
MGROS	0,4%	0,5%	0,5%	0,4%	0,6%	0,5%
TKNSA	0,1%	0,1%	0,1%	1,2%	1,4%	0,6%
VAKKO	0,1%	0,0%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
Ortalama	1,5%	0,8%	0,8%	1,1%	1,1%	1,1%

Tablo 3'te dava ve sözleşme karşılıklarının kaynaklar toplamına oranları verilmiştir. BIMAS, MGROS gibi şirketlerin yıllara göre istikrarlı olduğu CRFSA gibi şirketlerin ise çok istikrarsız eğilim gösterdiği ve yüksek oranda olduğu görülmektedir. VAKKO, BIZIM, BIMAS gibi şirketlerin çok düşük olduğu görülmektedir. Yüksek oranlar risk açısından olumsuz ve istenmeyen durum, düşük oranlar ise risk açısından iyi ve istenen bir durumdur. Bu tablonun önemi şirketin büyüklüğüne göre TMS 37 kapsamında dava ve sözleşmeden kaynaklanan risklerini gösterir. Şirket işleyen bir şirket ise bu tablo şirket risklerini gösterecektir. Muhtemel tasfiye riski varsa dava ve sözleşme karşılıklarının öz kaynaklar oranına da bakılması gerekmekte olduğu düşünülmektedir. Oranların yüksek olması grup şirketlerinden ve izlediği politikadan kaynaklanıyor olabilir. Çünkü seçilen şirketler perakende alanında faaliyet göstermektedirler. Bu yüzden ortak piyasa, ekonomik ve diğer risklere maruz kalmaktadırlar.

Tablo-4: Dava ve Sözleşme Karşılıklarının Özkaynak Toplamına Oranı

Dava ve Sözleşme Karşılık Artışı / Özkaynaklar						
Perakende Şirketleri	2013 Oranı	2014 Oranı	2015 Oranı	2016 Oranı	2017 Oranı	Ortalama Oranı
ADESA	0,3%	1,5%	1,4%	1,4%	0,9%	1,1%
BIMAS	0,8%	1,1%	0,8%	0,6%	1,2%	0,9%
BIZIM	0,2%	0,3%	0,4%	0,7%	2,4%	0,8%
BMEKS	0,6%	0,8%	0,6%	65,4%	-1,7%	13,1%
CRFSA	21,3%	9,1%	9,0%	30,0%	108,2%	35,5%
MEPET	1,6%	0,9%	3,6%	4,1%	5,6%	3,1%
MGROS	2,7%	2,9%	5,8%	14,1%	4,0%	5,9%
TKNSA	0,3%	0,3%	2,0%	14,8%	23,5%	8,2%
VAKKO	0,2%	0,1%	0,1%	0,2%	0,1%	0,2%
Ortalama	3,1%	1,9%	2,6%	14,6%	16,0%	7,7%

Tablo 4'te dava ve sözleşme karşılıklarının özkaynaklar toplamına oranları verilmiştir. VAKKO, BIMAS, ADESA gibi şirketlerin yıllara göre istikrarlı olduğu CRFSA, BMEKS gibi şirketlerin ise çok istikrarsız eğilim gösterdiği görülmektedir. CRFSA gibi bazı şirketlerde oranın çok yüksek, BİZİM, BIMAS gibi bazılarında ise çok düşük olduğu görülmektedir. CRFSA gibi şirketlerde oranların yüksek seyretmesi ve gittikçe artması ortada bir takım problemlerin olduğu anlaşılmaktadır.

Şirketlerde dava ve sözleşme karşılıklarının önemi, şirketin riskinin ölçülmesidir. Bu oranların çok olması istenen bir durum değildir. TMS 37'de riskler muhtemelse, ölçülebiliyorsa, para çıkışı muhtemelse karşılık ayrılması gerekir. Karşılıklar yatırımcıları yanıltmak için kullanılmamalıdır. Karşılıkların ayrılması için koşulların oluşmuş olması lazımdır, oluşmadan ayrılmışsa doğru olmayan bir durumla karşılaşılır. TMS 37 yatırımcılara, bilgi kullanıcılarına şirketlerin riskini vermesi açısından çok önemli olduğunu bu tablolardan anlaşılabilir. Her rehin, ipotek ya da sözleşme karşılığının da TMS 37 kapsamında değerlendirilip karşılık ayrılması gerekmez.

4.5.3. TMS 37 Koşullu Borçlar Kapsamında Verilen Teminatlar ve Rehin İpotekler ile İlgili Bulgular

Şirketlerin kullanmış olduğu banka kredileri karşılığında ipotek olarak ve rehin olarak verdiği gayrimenkullerin tutarına teminat rehin ipotek (TRİ) denir. Bazı şirketler başka şirkete satılmışlardır. Satış işleminin gerçekleşmesi dolayısıyla ortak tarafından şirket lehine verilmiş ipotek ve rehin olabilmektedir.

Tablo 5: Koşullu Borç Olan Kendi Adına Vermiş Olduğu Teminat Rehin İpoteklerin Bir Önceki Yıla Göre Büyüme Oranları

Kendi Tüzel Kişiliği Adına Vermiş Olduğu Teminat, Rehin, İpoteklerin Eğilim Yüzdeleri					
Perakende Şirketleri	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı
ADESA	100	105	126	130	142
BIMAS	100	61	79	91	524
BİZİM	100	115	115	140	163
BMEKS	100	107	127	131	133
CRFSA	100	126	188	219	227
MEPET	100	153	215	231	309
MGROS	100	100	112	116	210
TKNSA	100	66	100	116	201
VAKKO	100	103	97	112	159
Ortalama	100	104	129	143	230

Tablo 5'te kendi tüzel kişiliği adına vermiş olduğu teminat rehin ipotek tutarlarının yıllara göre değişimleri verilmiştir. BIMAS, MEPET gibi bazı şirketlerde oranın yüksek, TKNSA ve VAKKO gibi bazılarında ise çok düşük olduğu görünmektedir. Şirketlerin bazılarının birdenbire artışları dikkat çekici olup şirket politikalarındaki değişikliklerden,

ortaklık yapılarındaki sorunlardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Küçük rakamlardaki artış oranları yanıltıcı olabileceği için büyüklüklerine de bakmak gerekli olacaktır.

Tablo 6: Koşullu Borç Olan Kendi Adına Vermiş Olduğu Teminat Rehin İpotek Tutarlarının Kaynak Toplamına Oranı

Kendi Tüzel Kişiliği Adına Vermiş Olduğu Teminat, Rehin, İpoteklerin Tutarı / Toplam Kaynaklar						
Perakende Şirketleri	2013 Oranı	2014 Oranı	2015 Oranı	2016 Oranı	2017 Oranı	Ortalama Oranı
ADESA	40,2%	36,3%	38,9%	35,5%	33,5%	36,9%
BIMAS	0,7%	0,3%	0,3%	0,3%	1,3%	0,6%
BIZIM	22,9%	22,9%	20,1%	25,4%	24,2%	23,1%
BMEKS	12,3%	10,7%	10,4%	15,2%	19,9%	13,7%
CRFSA	2,3%	2,4%	2,2%	2,6%	2,5%	2,4%
MEPET	18,0%	24,0%	33,5%	32,2%	33,0%	28,2%
MGROS	1,3%	1,3%	1,4%	1,4%	1,5%	1,4%
TKNSA	5,2%	3,8%	5,3%	8,3%	15,1%	7,5%
VAKKO	2,8%	2,3%	2,2%	2,2%	2,4%	2,4%
Ortalama	11,7%	11,6%	12,7%	13,7%	14,8%	12,9%

Tablo 6’te kendi tüzel kişiliği adına vermiş olduğu toplam rehin ipotek ve teminatlar tutarlarının kaynaklar toplamına oranı yer almaktadır. Bazı şirketlerin yıllara göre istikrarlı olduğu bazılarının ise farklı eğilim gösterdiği görülmektedir. ADESA ve BIZIM gibi bazı şirketlerde oranın çok yüksek, BIMAS, MGROS, VAKKO gibi bazılarında ise çok düşük olduğu göz önüne alınırsa bunun şirketin ortaklık yapısı, kredi ihtiyaçları sebebiyle ya da grup şirket ihtiyaçları nedeniyle olduğu düşünülebilir.

Tablo 7: Koşullu Borç Olan Verilen Toplam Rehin İpoteklerin Özkaynak Toplamına Oranı

Kendi Tüzel Kişiliği Adına Vermiş Olduğu Teminat, Rehin, İpoteklerin Tutarı / ÖzKaynaklar						
Perakende Şirketleri	2013 Oranı	2014 Oranı	2015 Oranı	2016 Oranı	2017 Oranı	Ortalama Oran
ADESA	72,0%	70,2%	75,4%	72,6%	67,1%	71,5%
BIMAS	1,8%	0,9%	0,9%	0,6%	4,9%	1,8%
BIZIM	77,5%	90,4%	83,2%	139,3%	124,9%	103,1%
BMEKS	47,8%	46,5%	53,0%	1684,2%	-23,2%	361,7%
CRFSA	4,4%	4,9%	8,3%	20,7%	117,6%	31,2%
MEPET	25,2%	33,0%	48,2%	48,1%	59,3%	42,8%
MGROS	8,9%	8,0%	16,1%	44,7%	10,2%	17,6%
TKNSA	21,5%	19,2%	71,4%	102,1%	252,2%	93,3%
VAKKO	7,1%	5,4%	4,9%	5,2%	6,1%	5,7%
Ortalama	29,6%	30,9%	40,1%	235,3%	68,8%	80,9%

Tablo 7’de kendi tüzel kişiliği adına vermiş olduğu toplam rehin ipotek ve teminatlar tutarının özkaynaklar toplamına oranları yer almaktadır. VAKKO, BIMAS gibi bazı şirketlerin yıllara göre istikrarlı olduğu bazılarının ise BMEKS, CRFSA, CRFSA gibi çok farklı eğilim gösterdiği görülmektedir. BMEKS, TKNSA, BIZIM gibi bazı şirketlerde oranın çok yüksek, BIMAS gibi bazı şirketlerde ise çok düşük olduğu görülmektedir. Bunun şirketin özkaynaklarının çok üzerinde borçlandığı, sermaye artışı gibi ya da başka bir çözüm aranması gerektiği düşünülmektedir. Bu durum şirket riskini arttırdığı için yatırımcıların kaçınabileceği bir duruma yol açabilir. TMS 37 kapsamında bu tür göstergelerin şirketlerin durumları hakkında bilgi edinmede, şirketlerin sermaye artışına gitmelerinin ya da tasfiyeye gidebileceklerinin bir göstergesi olarak bilgi kullanıcılarına çok faydalı olacağı bu tablodan da anlaşılmaktadır. Rakamların büyük olması şirket politikalarındaki değişiklikten de kaynaklanmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Hangi şirketlerin risk altında, hangi şirketlerin daha güvenceli olduğunu bu tablo yardımıyla anlaşılabilir. Şirketler borçlandıkça verdikleri rehin ipotek ve teminatları da artmaktadır.

Şirketlerin bazılarında ipotek rehin ve teminatlar ile mağaza kiralamaları dipnotlarda “karşılıklar, koşullu yükümlülükler ve koşullu varlıklar” kısmında, bazılarında taahhütler kısmında, bazılarında “teminat rehin ipotekler” kısmında açıklanmış, uygulamada farklılıklar bulunmaktadır. Mağaza kiralamaları anlaşmalarında şirketlere göre sonlandırılmaları koşula bağlı olduğundan koşullu sözleşme olduğu, bazılarında ise feshedilebilir koşulsuz sözleşmeler olduğu dipnot açıklamalarından anlaşılmıştır. Bazı şirketlerde kira sözleşmeleri açıklanmamıştır, bazı şirketlerde açıklanmıştır.

Teminat, rehin, ipoteklerin çeşidi açısından şirketlere göre değişen oranlar söz konusu olduğundan şirketlerin döviz riskleri de şirketlere göre değişebilmekte olduğu dipnot açıklamalarından anlaşılmıştır. Yatırımcı açısından şirketin risklerinin analizinde TMS 37’nin açıklamaları önemlidir. Şirketlere ve denetimi yapan şirketlerine göre dipnot açıklamalarının değişebildiği bilgilerin yerlerinin aynı yerlerde olmadığı saptanmıştır. Dipnotların, denetimi yapan şirketlere göre değil, bilgi kullanıcılarının ihtiyacına göre yazılması gerektiği unutulmamalıdır.

Bazı şirketlerde mağazalarının iptal edilemeyen kira sözleşmeleri için gelecek dönemlerdeki kira ödemelerinin tutarı verilmiştir. Kira süreleri sonuna kadar ödenecek toplam meblağlar verilmiş ve mağazaların büyük çoğunluğunda sözleşmelerde belirtilen sürelerde önceden haber verilmek şartıyla erken tahliye hakkının mevcut olduğu açıklanmıştır. Bazı şirketlerde taahhütler kısmında şirketin, faaliyet kiralaması sözleşmelerini kullanarak çeşitli perakende satış yerleri, ofisleri ve depoları kiraladığı belirtilmiş ve kiralama sözleşmelerinin süreleri 1-10 yıl arasında değiştiği açıklanmıştır. Kiralama sözleşmelerinin aylık olarak belirli bir kira tutarı üzerinden veya kiralama işlemine konu mağaza cirosu üzerinden hesaplandığı açıklanmıştır. Kira sözleşmeleri kiracı tarafından feshedilmezse kiralayan tarafından sözleşmeye aykırı olmadıkça feshedilemeyeceği açıklanmış olup şirketlere göre değişen bir durum gözlemlenmiştir.

4.5.4. TMS 37 Kapsamında Dipnotlardaki Koşullu Borçlar ile İlgili Bulgular

Alışveriş puanları yükümlülüğü artışlarının kaynaklara oranının yıllara göre değişimleri Tablo 8'de verilmiştir. CRFSA ve BIZIM şirketlerinin para puanları dipnotlarda yer almaktadır. Diğer şirketlerde dönem devretme özelliği olmadığından dipnotlarda para puanlara yer verilmediği anlaşılmaktadır. CRFSA şirketi oldukça istikrarlı bir değişim sergilemektedir.

Tablo 8: Koşullu Borç Olan Para Puanların İncelenmesi

Alışveriş Puanları Yükümlülüğü Artışları / Toplam Kaynaklar						
Perakende Şirketleri	2013 Oranı	2014 Oranı	2015 Oranı	2016 Oranı	2017 Oranı	Ortalama Oran
BIZIM	0,00%	0,36%	0,04%	0,08%	0,16%	0,13%
CRFSA	0,07%	0,04%	0,07%	0,02%	0,02%	0,04%
Ortalama	0,04%	0,20%	0,05%	0,05%	0,09%	0,09%

Para puanlar perakende sektörüne özgüdür, müşteri bağımlılığını arttırmak amacıyla uygulanmaktadır. Para puanların koşula bağlı yükümlülük getirdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Kullanılmadığında sıfırlamanın şirketin kar getireceği gözden kaçırılmamalıdır.

4.5.5. TMS 37 Kapsamında Dipnotlardaki Koşullu Varlıklar ile İlgili Bulgular

Finansal tablo kapanışlarına göre şirketlerin kiraladıkları mağaza ve depoların kira sözleşmeleri erken feshi durumunda, şirketlerin hak ve yükümlülükleri dipnot açıklamalarında verilmiştir. Şirketlerin izlediği politikalara göre koşula bağlı durumlar şekillenmiş olduğu görülmektedir. Şirketlerin izlediği politikaların sonuçlarıdır. Bazı politikalar şirketlere kısa vadede kar getirirken uzun vadede şirketi yükümlülük altına sokabilmektedir. Erken fesih hakkı ya da yenileme hakkı şirketlere olumlu hak sağlarken, bazen de şirketlere maliyeti yüklemektedir.

Kirayı erken feshi hakkı, sözleşmelerdeki ihbar süresi sonunda sözleşmeyi feshetme hakkıdır. Şirket lehine bir durumdur. Finansal tablo dipnotlarında koşula bağlı kazanç bilgisi incelenmiştir. Şirketlerin çoğunda ilgili dipnot başlıklarında koşula bağlı kazanç bilgisinin verilmediği görülmüştür. Şirketler için önem içeren bilgiler dipnotlarda verilirken, şirketler için az önemli olan bilgilerin dipnot açıklamalarında verilmediği görülmüştür.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İşletmelerin iş sağlığı ve güvenlik önlemlerini almaları gerekliliği çeşitli yasalarla belirlenmiştir. Yasalara uymayan işletmeler çeşitli tazminat davaları ve benzer yükümlülüklerle karşılaşacaklardır. Hatta bu yaptırım ve yükümlülükler işletmeleri, sürekliliği sağlayamama noktasına kadar götürebilecektir. Ancak işletmeler yeterli önlemleri alsalar bile, tazminat davaları ile karşılaşacaklardır.

TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardı tazminat davaları gibi gelecekteki yükümlülükleri olasılık durumlarına göre finansal raporlarda nasıl yansıtılmaları gerektiğini düzenlemektedir. Dipnot açıklama gerekliliği finansal tablolarda yer alan unsurlar ve finansal tablo unsuru olmasa da bilgi kullanıcıları için önemli olan hususlar nedeniyle ortaya çıkmaktadırlar. BİST'te yer alan perakende sektörü şirketlerinin 2012 ile 2018 arasındaki 5 yıllık dipnot metinlerinin içerikleri TMS 37'ye göre kapsamında analiz edilmiştir. BİST'teki faaliyet alanı perakende sektörü olan şirketler seçilmiştir. Analiz sonucunda tespit edilen bulgulardan önemli olanları aşağıda sıralanmıştır:

- Dava karşılıklarının tüm şirketlerde ayrıldığı görülmektedir.
- Bazı şirketlerde koşullu borç, ipotek ve teminatların diğerlerine göre çok fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bazı şirketlerde dava karşılıklarının küçümsenemeyecek oranlarda olduğu gözlemlenmiştir. Bunun çok büyük risklere sebep olabileceği söylenebilir. Bu teminat ve ipotek işlemleri grup şirketleri için olabilmektedir. İncelenen şirketlerin bazılarının hâkim ortakları zamanla değişmekte ve bu değişim karşılık ve koşullu borçlarını da etkilemektedir. Alınan krediler teminat verilmesine ve ipoteklere sebep olduğundan koşullu borçlar olarak raporlanmaktadır.
- Davalara ayrılan karşılıkların hepsinin kısa vadeli olduğu gözlenmiştir. Yıllarca süren davalara uzun vadeli karşılık yerine kısa vadeli karşılık ayrıldığı gözlemlenmiştir.
- Şirketlerin bağımsız denetimden geçtikleri için finansal tablo unsurlarının tutarları TMS/TFRS'ye uygun finansal tablolarda yansıtıldığı söylenebilir. Ancak çalışma sonucu yapılan dipnot açıklamalarında TMS 37'ye uygun detayda dipnot açıklamalarının yapılmadığı görülmektedir. Her şirketin kendi politikalarına uygun olarak dipnot açıklaması yaptığı gözlemlenmiştir. Şirketlerin dipnot açıklamaları birbirlerinden farklı bilgiler içermektedirler. Bazı şirketler dipnot açıklamaları özet verilirken bazıları ise daha detaylı bilgi verdikleri gözlenmiştir. Örneğin dipnot açıklamalarında bazı şirketler tablo şeklinde detay vermezken, bazıları ise karşılık tutarlarının detaylarını metin olarak tablo altına yazmışlardır.

Elde edilen bulgulardan hareketle aşağıdaki **öneriler** geliştirilebilir:

- Kavramsal çerçevede yer aldığı üzere dipnot açıklamalarının bilgi kullanıcılarının ihtiyacını karşılama kaygısıyla hazırlanmalı, karşılaştırılabilir ve anlaşılabilir olmalıdır. Dipnot açıklamalarının sadece tablo olarak yapılması yetersiz olacaktır. Kesinlikle o tablolardaki rakamların detaylarının, diğer bir deyişle hikayesinin metin olarak verilmesi gerekir.
- Yıllarca süren davalara uzun vadeli karşılık yerine kısa vadeli karşılık ayrıldığı gözlemlenmiştir. Bu tür davaların sonuçlanma süresi benzer davalardaki sonuçlanma sürelerine göre öngörülebilir. Bu detay dipnotlarda paylaşarak kısa süreli yükümlülükler arasında tutulması veya uzun vadeli arasında gösterilmesi özün önceliği ilkesi açısından yerinde olacaktır.
- Verilen dava ve karşılık gruplamaları da şirketlere göre değişmektedir. TFRS dipnot açıklamaları konusunda belirgin bir format öngörmemiş, ancak hangi

konularda karşılık ayrılması gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Şirketlerin TMS 37'de öngörülen açıklamaların hangi konularda olanlarını yaptığı, hangilerini ise gerekli olmadığını açıklaması bir politika olarak önerilebilir. Bu durumda bilgi kullanıcılarının dipnotlardan anlaşılır, karşılaştırılabilir bilgi edinmesi mümkün olabilecektir.

- Şirketlerin özellikle tablo şeklindeki dipnot açıklamalarında kullandıkları formatın değişmediği, sadece rakamların değiştiği tespitinden hareketle bilgi kullanıcılarında bir güven kaybı oluşabilecektir. Bilgi kullanıcılarında oluşabilecek “gerçekten bilgi ihtiyacımızı karşılamak amaçları yok, sadece prosedürleri yerine getiriyorlar” algısının ortadan kaldırılması gerekir. Yıllar itibarıyla görsellerle ve daha anlaşılır metinlerle açıklamalar yapılmalıdır. Dipnot açıklamalarının bilgi kullanıcılarına “seni önemsiyoruz, bu yüzden ihtiyacın olacak ayrıntıda bunu veriyoruz” mesajını vermesi gerektiği unutulmamalıdır.
- Bazı olumsuz bilgilerin gizlenmeleri söz konusu olabilmektedir. Şirketlerin dava gibi şirket aleyhine olan durumları açıklarken pek istekli olmadığı gözlemlenmiştir. Şirketlerin iş sağlığı ve güvenliğinden kaynaklanan davaları gizlemeden ayrı grup olarak açıklamaları gerekmektedir. Bu konuda SPK, KGK gibi kurumların gerekli düzenleme yapması gerektiği düşünülmektedir. Bu düzenlemeler yaptırımlar da içermelidir.
- Bağımsız denetim şirketlerinin de dipnot açıklamalarının anlaşılır detayda hazırlanması konusunda yönlendirici olmaları yerinde olacaktır.

Özet olarak finansal tabloların ayrılmaz bir parçası olan ve tablolara hayat veren dipnot açıklamaları tüm paydaşlarca ve düzenleyicilerce önemsenmelidir. Literatürde Türkiye'deki dipnot açıklamaları ile ilgili çalışmaların azlığı tespitinden hareketle, akademisyenlerin bu konudaki çalışmalarını artırarak dipnotun önemi konusundaki farklılığın artmasına katkı vermeleri yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdol, H. ve Mangena, M. (2018). Accounting disclosures of provisions for decommissioning oil and gas installations-the case of oil and gas companies listed in the UK. *8th Annual International Conference on Accounting and Finance Proceedings*, 195-204.

Acar, E. ve Özkan, S. (2017). Corporate governance and provisions under IAS 37. *EuroMed Journal of Business*, 12(1), 52-72.

Chen, J. V. ve Lee, F. (2015). Discussion of textual analysis and international financial reporting: Large sample evidence. *Journal of Accounting and Economics*, (60), 181-186.

Gerek, N., Kocabaş, F., Baybora, D. ve Gökçek Karaca, N. (2013). İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Gürarda, S., Ateş, A. (2015). Maden işletmelerinde maden sahasının ıslahı ve kapama faaliyetlerine ilişkin maliyetlerin raporlanması ve UMS'ye uyumun incelenmesi: Türkiye örneği. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, Ocak, 68–28.

Hennes, K. M. (2014). Disclosure of contingent legal liabilities. *J. Account Public Policy*, (33), 32–50.

Holtwum, M. P. (2007). Reporting critical accounting policies. *The CPA Journal*, December, 42-47.

Kılıçoğlu, M. (2008). *Tazminat esasları ve hesap yöntemleri*. Ankara: Bilge Yayınevi.

Korkmaz, A. ve Avsallı, H. (2012). Çalışma hayatında yeni bir dönem: 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos (26), 153-167.

Öğüz, T., Ergüne, M. S., ve Erişgin, N. (2013). *Borçlar hukuku*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Örten, R., Kaval, H. ve Karapınar, A. (2014). *TMS-TFRS Uygulama ve Yorumları* (7. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Özkan, A., Tañç, Ş. G. ve Tañç, A. (2008). Finansal tablo dipnotlarının kamuyu aydınlatmadaki öneminin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 10(3), 59-75.

Şakar, M. ve Yiğit Şakar, A. (2010). *İşçiye ödenecek tazminatlar iş hukuku SGK hukuku, vergi hukuku açısından*. İstanbul: Yaklaşım Yayıncılık.

Şavlı, T. (2014). *Uluslararası/Türkiye Finansal Raporlama Standartları.*, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

Tsalavoutas, I. ve Dionysiou, D. (2014). Value relevance of IFRS mandatory disclosure requirements. *Journal of Applied Accounting Research*, 15(1), 22-42.

Yükçü, S. ve Yaşar, S. (2013). Karşılıklar, koşullu borçlar ve koşullu varlıkların TMS 37 standardı kapsamında incelenmesi. *Muhasebe Denetime Bakış Dergisi*, (40), 1-13.

MALİYE POLİTİKASI ARACI OLARAK VERGİ TEŞVİKİ VE HIZLANDIRILMIŞ AMORTİSMAN YÖNTEMİ: BİR FIRMA ÖRNEĞİ*

Murat TÜRK**

Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ***

ÖZ

Ülkelerin kalkınmışlık düzeyini artırmada ya da ekonomide yaşanan durgunluk veya kriz durumunda kullanılan en önemli mali politika aracı yatırım teşvik ve sübvansiyon yasal düzenlemeleri olmaktadır. Çeşitli teşvik ve sübvansiyon politikaları aracılığı ile girişimciler ekonomik sistem içinde tutulmaya veya farklı yatırım alanlarına yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Maliye politikası araçlarından biri olan vergi teşvikleriyle girişimcilerin üzerlerindeki vergi yükünün azaltılması amaçlanmaktadır. Hızlandırılmış amortisman yöntemi de vergi teşviki yöntemlerinden biridir. Maliye Bakanlığınca 7103 sayılı Kanunla 213 sayılı VUK'na Geçici 30. Madde eklenerek edinilen makine ve teçhizatın kısa sürelerde itfa edilebilmesine imkân sağlayan iki kez hızlandırılmış amortisman yöntemi uygulanması getirilmiştir.

Çalışmada iki kez hızlandırılmış amortisman yönteminin mali etkisi bir firmanın mali tabloları üzerinde araştırılarak teşvik politikası aracı olarak hızlandırılmış amortisman yönteminin firmanın mali tablolarında etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda hızlandırılmış amortisman teşvikinin söz konusu firmanın mali tablolarını vergi yükümlülüğü açısından kanunda amaçlandığı üzere olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Amortisman, Vergi Teşviki, Maliye Politikası, Hızlandırılmış Amortisman

JEL Kodları: M40, M49

ABSTRACT

The most important financial policy instrument used in increasing the development level of countries or in the case of recession or crisis experienced in the economy is the legal arrangements of investment incentives and subsidies. Through various incentives and subsidies policies entrepreneurs are trying to keep directed to or different investment areas in the economic system. Tax incentives are one of the means of fiscal policy. This incentive method aims to reduce the tax burden on entrepreneurs. The accelerated depreciation method is also one of the tax incentive methods. The Ministry of Finance enacted a two-time accelerated depreciation method allowing the amortization of machinery and equipment in a short period of time by Law No. 7103.

The financial impact of the two-time accelerated depreciation method in the study was explored on a company's financial statements, aiming to reveal the effect of accelerated depreciation on the company's financial statements as an incentive policy instrument. As a result of the study, the accelerated depreciation incentive seemed to affect the firm's financial statements positively.

Key Words: Depreciation, Fiscal policy , Tax incentives, Two-time depreciation

JEL Codes: M40, M49

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Sağlık Bilimleri Üniversitesi, GSBF Öğretim Üyesi

*** Atatürk Üniversitesi, İİBF, Öğretim Üyesi

1.GİRİŞ

Literatürde "*Bulunan paranın aynı veya mali varlıkların (makinalar, stoklar, iştirakler) iktisabında kullanılması*" (aktaran; Argun,2003:1) olarak tanımlanan "yatırımlar" esasında para olarak ifade edilen bir değer ile işletme yararına dönen ya da duran varlık edinilmesidir. Bilhassa ekonomik kriz ortamlarında büyük önem taşıyan yatırımlar ile makroekonomide kalkınmanın hızlandırılması buna bağlı olarak üretimde artış sağlanması ve istihdamın genişletilmesi amaçlanmaktadır (Argun,2003:1).

Teşvikler ise devletin bölgeler arası gelişmişlik düzeyi farkıyla ilgili sorunları gidermek veya herhangi bir sektörün gelişmesini sağlamak amacıyla işletmelere verdiği geri ödeme koşullu ya da geri ödeme koşulsuz yardım, istisna ve indirimini ifade etmektedir (Kara ve Öztöpcü, 2015:10). Bu bağlamda ülkelerin kalkınmışlık düzeyini artırmada, ekonomide yaşanan durgunluk veya kriz durumlarında en önemli maliye politikası aracı yatırım teşvik ve sübvansiyon yasal düzenlemeleridir. Çeşitli teşvik ve sübvansiyon uygulamaları ile girişimciler ekonomik sistem içinde tutulmaya ya da farklı yatırım alanlarına yönlendirilmeye çalışılmakta veya makroekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla uygun olarak gelişmesi istenen sektörde yer alan işletmelere ayrıcalık tanınarak, sektörel bazda istenilen düzeye çıkarılması sağlanmaktadır (Acinöroğlu, 2009:148).

Makroekonomik hedefleri gerçekleştirmek amacıyla yapılan teşvik düzenlemelerinde kullanılan araçlardan biri de kamu gelirleri içinde önemli yeri olan vergilerdir. Vergiye dayalı olarak yapılan teşvik düzenlemeleriyle girişimcilerin üzerindeki vergi yükünün azaltılması amaçlanmaktadır. Yatırımcıların vergi yükünü hafifletecek vergiye dayalı teşvik düzenlemelerine bakıldığında kullanılan araçlar içinde amortisman yöntemlerinin de önemli bir teşvik aracı olduğu görülmektedir. Teşvik niteliği taşıyan çeşitli amortisman yöntemleri arasında bir defada (ani) amortisman yöntemi ve azalan bakiyeler (hızlandırılmış) amortisman yöntemi teşvik niteliğine dönüştürülmüş en önemli amortisman yöntemleridir (Önder, 2004:328).

Bu çerçevede yatırımların teşviki amacıyla Maliye Bakanlığınca 7103 sayılı Kanunla 213 sayılı Vergi Usul Kanununa (VUK) Geçici 30. Madde eklenerek teşvik kapsamında edinilen makine ve teçhizatın kısa sürelerde itfa edilebilmesine imkân sağlayan adeta iki kez hızlandırılmış azalan bakiyeler amortisman yöntemi uygulaması getirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, 21.3.2018 tarihli ve 7103 sayılı Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 16. Maddesiyle 213 sayılı VUK' na eklenen Geçici 30. Madde ile yapılan amortisman düzenlemesinin yatırım teşvik kapsamına giren işletmelerin mali tablolarındaki etkileri üzerine bir değerlendirme yapmaktır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle vergi teşviki kavramı ve teşvik türleri ile azalan bakiyeler (hızlandırılmış) amortisman yöntemi üzerinde durulacaktır. Son olarak, 7103 sayılı kanunla getirilen amortisman düzenlemesinin bir işletmenin mali tabloları üzerindeki etkisi diğer amortisman yöntemleri ile mukayeseli olarak ele alınacak ve sonuç kısmına yer verilecektir.

2. MALİYE POLİTİKASI ARACI OLARAK VERGİ TEŞVİKİ VE HIZLANDIRILMIŞ AMORTİSMAN YÖNTEMİ

Genel olarak vergi teşviki kavramı ve özellikleri ile vergi teşvikinin amaçlarına ve uygulama yöntemlerine değinilmesi uygun olacaktır.

2.1. Vergi Teşviki Kavramı

Ekonomik ve teknolojik hayatın gelişmesinin etkisi kişisel ve toplumsal ihtiyaçların artmasına neden olmuş, bu durum devletin sosyo-ekonomik boyutunu genişleterek özellikle toplumsal ihtiyaçların kamu eliyle giderilmesi ihtiyacını doğurmuştur (Candan ve Yurdadoğ, 2017:155). Bu nedenle iktisadi teorilerde devlet, özellikle yatırım ve kalkınma, durgunluk veya kriz durumlarında ekonomiyi düzenleyici, iyileştirici ve sorunları çözücü bir kurum olarak algılanmıştır” (Aktan,2006:4). Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde devletler, ekonomik hayattaki varlığını ve ekonomik hayata müdahalesini maliye politikası araçlarını kullanarak gerçekleştirmiştir (Candan ve Yurdadoğ, 2017:154). Bu nedenle devletin uygulayacağı yatırım teşvik ve sübvansiyon yasal düzenlemelerinde maliye politikası aracı olarak vergi teşviki çok önem arz etmektedir. (Coşkun, 2016:2195).

Kamu maliyesi açısından kamu gelirleri içinde en önemlisi vergilerdir, bunun yanında vergiler, yatırım teşvik ve sübvansiyon düzenlemelerinde maliye politikası aracı olarak da kullanılmaktadır. Bu bağlamda vergi teşviklerini, önceden planlanan makroekonomik hedefleri gerçekleştirmek üzere, vergi mevzuatında gerçekleştirilen düzenlemelerle bazı mali unsurlara ya da iktisadi faaliyetlere vergiyi ilgilendiren konularda kolaylıklar veya ayrıcalıklar sağlamak şeklinde tanımlamak mümkündür (Candan ve Yurdadoğ, 2017:163).

Teşvik amaçlı olarak yapılan vergi düzenlemeleriyle;

“Tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesi, üretim ve istihdamın artırılması, uluslararası rekabet gücünü artıracak ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesi, uluslararası doğrudan yatırımların artırılması, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması, kümelenme ve çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi” (Serdengeçti, 2017:42) amaçlanmaktadır.

2.2. Vergi Teşviki Türleri

Vergi teşviklerinin başarılı olmasında; genel vergi sistemi içinde verginin önemi, teşvike konu verginin oranı, süresi, kapsamı ile kayıt dışı ekonominin varlığı, yaygınlığı ve boyutu etkili olan hususlardan bazılarıdır. Vergi teşviklerinin yatırımcılar açısından cazibesi konusunda; yatırım türü, mahiyeti, büyüklüğü, tamamlanma süresi, karlılığı gibi hususların etkili olduğu bilinmektedir. Buna ek olarak faaliyet gösterilen sektör ile yatırımın finansmanında kullanılan finansman araçları yatırımcının teşviklerden sağlayacağı fayda üzerinde etkili olmaktadır (www.vergidünyası.com).

Vergiye dayalı teşvik politikaları; “*karın düşük oranlı vergilendirilmesi, vergi tatili, hızlandırılmış amortisman ve vergi amaçlı olarak zararın ileriki yıllara aktarılması, ithal edilen makine, ekipman ve hammadde için indirimli tarife uygulanması veya ithal ikameci yatırım projelerini korumak için artırılmış tarife uygulamak*” vb. şekilde uygulanabilir (Candan ve Yurdadoğ, 2017:163). Böylelikle yapılan bu düzenlemeler ile girişimcilere vergi avantajı sağlanmış olmaktadır.

Literatürde vergi teşviklerinin daha iyi açıklanabilmesi amacıyla dolaysız (doğrudan) vergi teşvikleri ve dolaylı vergi teşvikleri olarak iki farklı ayrımın yapıldığı görülmektedir. Dolaysız vergi teşvikleri kurumlar vergisinde yapılan düzenlemeler ile iktisadi birimlere tanınan vergi teşvikleridir. Kurumlar vergisi oranının düşürülmesi, kurumlar vergisi muafiyeti (vergi tatilleri), yatırım indirimleri, hızlandırılmış amortisman yönteminde yapılan düzenlemeler bu kapsamda yer alan teşvik düzenlemeleridir. Dolaylı vergi teşvikleri ise tarifeler ve/veya teşviklere hak kazanan işletmelerce satın alınan girdiler üzerinden alınan satış vergilerine yapılan tam veya kısmi muafiyet düzenlemeleridir. Dolaylı vergi teşvikleri düzenlemeleriyle, genellikle ihracata yönelik sektörlere (KDV istisnası, gümrük muafiyeti, serbest bölgeler) ve/veya seçilen diğer sektörlere destek sağlanmaktadır (Tekin, 2006: 303-307).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansının (UNCTAD) yaptığı araştırmaya göre standart kurumlar vergisi oranlarında indirim veya vergi tatili şeklindeki vergi teşvikleri, ülkelerin en sık tercih ettiği mali teşvik araçları olarak dikkat çekmektedir. Bu teşviklerin yanı sıra yatırım malları, hammadde ve yarı mamül malların ithalatında gümrük vergilerinden muafiyet, hızlandırılmış amortisman, kurum kazancını vergi amaçlı olarak azaltmaya yönelik brüt kazançtan yapılan gider indirimleri, yatırım ve yeniden yatırım indirimleri, sosyal sigorta katkı paylarında indirimler gibi teşvikler yöntemleri de tercih edilmektedir (Tekin,2006:313; Karakurt, 2014:147-148; www.vergidunyasi.com).

Ancak Tekin (2006) tarafından yapılan çalışmada, öncelikle yatırım maliyetlerinin kısa sürede telafî edilmesini öngören vergi teşviki düzenlemelerinin (yatırım indirimleri, hızlandırılmış amortisman gibi) kurumlar vergisi oranı ile ilgili yapılan teşvik düzenlemelerine göre daha maliyet etkin olduğu; vergi tatillerinin ise maliyet etkinliği en düşük olan vergi teşviki uygulaması olduğu ifade edilmektedir (Tekin,2006:313).

2.3. Azalan Bakiye (Hızlandırılmış) Amortisman Yöntemi

Amortisman işletme karının belirlenmesinde önem arz eden gider kalemlerinden biri olmasına rağmen VUK’ da yapılmış bir tanım bulunmamaktadır (Hatipoğlu, 2012: 188). Ancak VUK’un 313’üncü maddesinde “*İşletmede bir yıldan fazla kullanılan ve yıpranmaya, aşınmaya veya kıymetten düşmeye maruz bulunan gayrimenkullerle VUK’un 269’uncu madde gereğince gayrimenkul gibi değerlendirilen iktisadi kıymetlerin, alet, edevat, mefruşat, demirbaş ve sinema filmlerinin birinci kısımdaki esaslara göre tespit edilen değerinin bu kanun hükümlerine göre yok edilmesi amortisman mevzuunu teşkil eder*”(VUK) hükmü bulunmaktadır.

Amortisman uygulaması ile ilgili 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 315 inci maddesinde; "*Mükellefler amortismana tâbi iktisadî kıymetlerini Maliye Bakanlığının tespit ve ilân edeceği oranlar üzerinden itfa ederler. İlân edilecek oranların tespitinde iktisadî kıymetlerin faydalı ömürleri dikkate alınır*" (VUK) denilmektedir. Dolayısıyla buradan hareketle amortisman için; iktisadi kıymetlerin faydalı ömrü süresince gerçekleşen değer kaybının gider veya maliyet unsuru olarak kayıt altına alınması işlemidir denilebilir (Akçura,2008:1-2).

Genel olarak amortisman uygulamasının amacı; iktisadi kıymetin maliyetinin, iktisadi kıymet kullanıma hazır hale getirilmek koşuluyla aktife girdiği yıldan itibaren faydalı kullanım süresine dağıtılmasıdır (VUK 320. Madde). Azalan bakiyeler (hızlandırılmış) amortisman yönteminin amacı da, iktisadi kıymetlerin faydalı kullanıldıkları sürelerin ilk yıllarında, sonraki yıllara göre daha yüksek tutarlarda amortisman ayrılabilmesidir (Dabbaoğlu, 2016: 168).

Vergi mükellefleri amortismana tabi iktisadi kıymetlerin itfasında normal amortisman ya da azalan bakiyeler (hızlandırılmış) amortisman yöntemlerinden birini seçebilirler. Bu iki yönteme ek olarak, sabit kıymetlerin olağandışı nedenlerle normalin üzerinde değer kaybına uğraması durumunda fevkalade amortisman yöntemi de uygulanabilir (VUK 317. Madde).

Vergi teşviki düzenlemelerine bakıldığında, teşvik niteliği taşıyan çeşitli amortisman yöntemleri arasında bir defada (ani) amortisman yöntemi ve azalan bakiyeler (hızlandırılmış) amortisman yöntemi teşvik niteliğine dönüştürülmüş en önemli amortisman yöntemleri olarak görülmektedir (Önder, 2004:328). Ancak bir defada (ani) amortisman yöntemi iktisadi kıymetler üzerinde çeşitli nedenlerle olağandışı değer kayıpları oluştuğunda uygulandığından azalan bakiyeler (hızlandırılmış) amortisman yöntemi vergi teşviklerinde en çok başvurulan vergi teşviki uygulamasıdır (Dabbaoğlu, 2016: 176).

Esas itibariyle azalan bakiyeler amortisman yöntemi; normal amortisman yöntemine göre hesaplanan amortisman oranının (1/yıl sayısı) hızlandırıcı etki yaratan özel bir kat sayı ile çarpılması (katsayı/özel oran x (1/yıl)) ve bulunan yeni oranın dönemler itibariyle itfa edilmemiş maliyet tutarlarına uygulanması esasına dayanır. Amerika Birleşik Devletleri'nde gelir vergisi kanunundaki düzenleme ile birlikte 1954 yılında uygulamaya giren bu yöntemde genellikle 1,5 veya 2 gibi katsayı/özel oranlar kullanılmaktadır ki bu katsayı ülkemizde VUK' da %200 (2) olarak düzenlenmiştir. Bu nedenle yöntem "çifte azalan bakiye" olarak da adlandırabilecek bir hızlandırılmış amortisman yöntemidir. (Dabbaoğlu, 2016: 176)

Ancak, yatırım, üretim ve istihdamın artırılması, araştırma, geliştirme, yenilik ve tasarım faaliyetlerinin teşvik edilmesi amacıyla 7103 Sayılı Kanun'un 16'ncı maddesiyle 203 Sayılı VUK' na Geçici 30'uncu madde eklenerek 01.05. 2018 tarihinden 31.12.2019 tarihine kadar imalat sanayii ile Ar-Ge, yenilik ve tasarım faaliyetlerine yönelik makine ve teçhizat alımlarında KDV istisnası yanında amortisman uygulama süresinin kısaltılması ve yatırım teşvik belgesine sahip olanlara, sahip oldukları yatırım teşvik belgesi kapsamında iktisap edecekleri yeni makina ve teçhizat için uygulanacak

amortisman süresinin kısaltılması imkanı getirilmiştir. Bu sayede teşvik kapsamında 01.05.2018 tarihinden itibaren 2019 yılı sonuna kadar edinilecek yeni makine ve teçhizat için ayrılacak amortismanların daha hızlı giderleştirilerek mükelleflerin üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi amaçlanmıştır.

7103 Sayılı Kanunla getirilen yeni amortisman düzenlemesinde; uygulanacak amortisman oran ve süreleri, Maliye Bakanlığınca 203 Sayılı VUK'un 315 inci maddesine göre tespit ve ilan edilen faydalı ömür sürelerinin yarısı dikkate alınmak suretiyle hesaplanacak, bu şekilde yapılacak hesaplamada faydalı ömür süresinin küsuratlı çıkması halinde, çıkan rakam bir üst tam sayıya tamamlanmak suretiyle ilgili kıymetlere uygulanarak amortisman oran ve süreleri belirlenecektir. Faydalı Ömrü iki yıl olarak belirlenmiş olan iktisadi kıymet değeri amortisman tabi tutulmayarak doğrudan gider yazılabilecektir. Bu şekilde belirlenen oran ve süreler izleyen yıllarda değiştirilemeyecektir (497 Nolu VUK Genel Tebliği).

203 Sayılı VUK'un 315. Maddesinde düzenlenen azalan bakiyeler amortisman yönteminde uygulanacak amortisman oranı % 50'yi geçmemek üzere normal amortisman oranının iki katı, amortisman süresi de normal amortisman nispetlerine göre hesaplanmakta ve bu sürenin son yılına devreden bakiye değer, o yıl tamamen yok edilmekte iken düzenlemeye göre getirilen azalan bakiyeler amortisman yönteminde normal amortisman yönteminin amortisman oranı üzerinde hızlandırıcı etki yaratan özel kat sayı sabit bırakılarak, 203 Sayılı VUK'un 315. Maddesinde düzenlenen faydalı ömür süresini yarıya indiren özel bir oran (2) getirilmiş amortisman süresi hem tutara hem de faydalı ömre dayalı olarak adeta iki kez hızlandırılmıştır. Bu nedenle 7103 Sayılı Kanun'un 16'ncı maddesiyle 203 Sayılı VUK'na eklenen Geçici 30. Madde ile getirilen amortisman düzenlemesine iki kez hızlandırılmış amortisman yöntemi de denilebilir.

Vergi teşviki düzenlemelerinin bütününden anlaşılmaktadır ki hızlandırılmış amortisman yöntemi daha ziyade teşvik politikaları kapsamında yapılan vergi amaçlı düzenlemelerin bir ürünüdür (Dabbaoğlu, 2016: 176).

3. İKİ KEZ HIZLANDIRILMIŞ AMORTİSMAN YÖNTEMİ VE BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ

Çalışmamıza konu olan XXX İnşaat Sanayi Ticaret Limited Şirketi; Ankara'da yaklaşık 20 yıldır inşaat, hafriyat, zemin ve sondaj konularında proje, uygulama ve taahhüt işleri yapmaktadır. Şirket 2017 yılında Bakanlar Kurulunun 2012/3305 sayılı "Yatırımlarda Devlet Desteği" kararı gereğince "Genel Teşvik Uygulaması" kapsamında teşvik belgesi alarak bu tarihten sonra yapacağı yatırımlarda devlet desteğinden yararlanmaya hak kazanmıştır. Yatırımcının hak kazandığı Genel Teşvik Uygulaması kapsamında sağlanan destek unsurları KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti ve yalnızca 6. Bölgede yer alan yatırımlar için gelir vergisi stopajı desteğidir. Söz konusu işletmenin yatırımları 1. Bölgede yer alması nedeniyle gelir vergisi stopajı desteğinden faydalanamamaktadır (2012/305 Sayılı Karar). İşletme yöneticileri işletmenin bulunmuş olduğu faaliyetler kapsamındaki hizmetlerde kullanılan ağır iş makinası filosuna bir adet 100 tonluk vinç eklemek istemekte bu nedenle yatırım teşvik belgesi kapsamında yeni yapılacak yatırımlar için yurt içinden, yerli firmalardan ikinci el makine ve teçhizat alımı

desteklenmediği için 28.05.2018 tarihinde yurtdışından 100 tonluk ikinci el paletli vinçin 85.173,33 € (392.802,38 TL) karşılığında ithalini gerçekleştirmiştir. (28.05.2018 tarihinde 1€=4,6118 TL'dir.) Şirketin mali raporlarında şirket faaliyetlerinde kullanılan ve 01.05.2018 tarihinden önce edinilmiş olan amortisman tabi kıymetlerin amortisman tutarlarının itfasında normal amortisman yöntemini benimsemiş olduğu görülmüştür. Ancak söz konusu şirketin faydalı ömür süresi 7 yıl (333 Sayılı VUK Genel Tebliği) olan bu ağır iş makinasının (vinç) amortisman tutarının itfası ile ilgili 7103 sayılı kanunun 16. Maddesiyle 213 sayılı VUK'na eklenen Geçici 30. Madde ile getirilen amortisman düzenlemesinden yararlanmaya başladığı ikinci ara dönem mali raporlarından tespit edilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde 7103 sayılı kanunla getirilen amortisman uygulamasının şirketin mali tabloları üzerindeki etkisi incelenerek amortisman yöntemleri arasındaki farklılıkları gösteren tablolar düzenlenmiştir. Öncelikle işletmenin herhangi bir varlık edinmediği varsayımıyla düzenlenen 01.01.2018 - 30.06.2018 tarihli ikinci ara dönem Ayrıntılı Gelir Tablosunda vergi öncesi dönem kar veya zarar durumu Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1: Ayrıntılı Gelir Tablosu

(01.01.2018 - 30.06.2018 DÖNEMİ) AYRINTILI GELİR TABLOSU	
XXX İNŞ. SAN.TİC. LTD.ŞTİ	Sayfa No : 1 / 1

AÇIKLAMA	CARİ DÖNEM (2018)		
A - BRÜT SATIŞLAR		821.969,49	
1 - Yurtiçi Satışlar	816.181,74		
3 - Diğer Gelirler	5.787,75		
C - NET SATIŞLAR 821.969,49			821.969,49
D - SATIŞLARIN MALİYETİ (-)		-603.402,00	
3 - Satılan Hizmet Maliyeti (-)	-603.402,00		
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZARARI			218.567,49
E - FAALİYET GİDERLERİ (-)		-59.099,14	
3 - Genel Yönetim Giderleri (-)	-59.099,14		
FAALİYET KARI VEYA ZARARI			159.468,35
F - DİĞ. FAAL. OLAĞAN GELİR VE KARLAR			
10 - Diğer Olağan Gelir ve Karlar			
G - DİĞ. FAAL. OLAĞAN GİDER VE ZAR. (-)			
7 - Diğer Olağan Gider ve Zararlar (-)			
H - FİNANSMAN GİDERLERİ (-)		-80.365,99	
1 - Kısa Vadeli Borçlanma Giderleri (-)	-80.365,99		
OLAĞAN KAR VEYA ZARAR			79.102,36
DÖNEM KARI VEYA ZARARI			79.102,36
K - DÖN. KARI VERGİ VE Dİ.YA.YÜ.KAR.(-)			
1 - Dön.Karı vergi ve Diğ. Yasal Yük. Karş.			
DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI			

İşletmenin 28.05.2018 tarihinde edinmiş olduğu ağır iş makinası (paletli vinç) için 203 Sayılı VUK'a göre normal amortisman yöntemini veya azalan bakiyeler (hızlandırılmış) amortisman yöntemini kullanmış olduğu varsayımına göre hesaplanan amortisman tutarları Tablo 2'de karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 2. Amortisman Hesapları Karşılaştırmalı Tablosu (VUK)

Vergi Usul Kanuna Uygun						
Normal Amortisman Yöntemi			Azalan Bakiyeler Yöntemi			
Amortisman Katsayısı (1/ FÖS*)	Yıl	Amortisman Tutarı (TL)	Amortisman Katsayısı (2x(1/ FÖS)*)	Yıl	Amortisman Tutarı (TL)	Bakiye
0,14	1	56.114,63	0,29	1	112.229,25	280.573,13
	2	56.114,63		2	80.163,75	200.409,38
	3	56.114,63		3	57.259,82	143.149,56
	4	56.114,63		4	40.899,87	102.249,68
	5	56.114,63		5	29.214,19	73.035,49
	6	56.114,63		6	20.867,28	52.168,21
	7	56.114,63		7	52.168,21	0,00

*FÖS:Faydalı Ömür Süresi

İşletmenin 28.05.2018 tarihinde edinmiş olduğu ağır iş makinası (paletli vinç) için VUK'a göre normal amortisman yöntemini kullanmış olduğu varsayımına göre 01.01.2018-30.06.2018 dönemi Ayrıntılı Gelir Tablosunda vergi öncesi dönem kar veya zarar durumu Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo 3. Ayrıntılı Gelir Tablosu (Normal Amortisman Yöntemi)

(01.01.2018 - 30.06.2018 DÖNEMİ) AYRINTILI GELİR TABLOSU			
XXX İNŞ. SAN.TİC. LTD.ŞTİ		Sayfa No : 1 / 1	
AÇIKLAMA	CARİ DÖNEM (2018)		
A - BRÜT SATIŞLAR		821.969,49	
1 - Yurtiçi Satışlar	816.181,74		
3 - Diğer Gelirler	5.787,75		
C - NET SATIŞLAR 821.969,49			821.969,49
D - SATIŞLARIN MALİYETİ (-)		-617.430,66	
3 - Satılan Hizmet Maliyeti (-)	-617.430,66		
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZARARI			204.538,83
E - FAALİYET GİDERLERİ (-)		-59.099,14	
3 - Genel Yönetim Giderleri (-)	-59.099,14		
FAALİYET KARI VEYA ZARARI			145.439,69
F - DİĞ. FAAL. OLAĞAN GELİR VE KARLAR			
10 - Diğer Olağan Gelir ve Karlar			
G - DİĞ. FAAL. OLAĞAN GİDER VE ZAR. (-)			
7 - Diğer Olağan Gider ve Zararlar (-)			
H - FİNANSMAN GİDERLERİ (-)		-80.365,99	
1 - Kısa Vadeli Borçlanma Giderleri (-)	-80.365,99		
OLAĞAN KAR VEYA ZARAR			65.073,70
DÖNEM KARI VEYA ZARARI			65.073,70
K - DÖN. KARI VERGİ VE Dİ.YA.YÜ.KAR.(-)			
1 - Dön.Karını vergi ve Diğ. Yasal Yük. Karş.			
DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI			

Tablo 3' de 28.05.2018 tarihinde edinilen ağır iş makinesinin 14.028,66 TL amortisman tutarının gider hesaplarına yansıtıldığı anlaşılmaktadır.

İşletmenin 28.05.2018 tarihinde edinmiş olduğu ağır iş makinası (paletli vinç) için VUK' a göre azalan bakiyeler yöntemini kullanmış olduğu varsayımına göre 01.01.2018-30.06.2018 dönemi Ayrıntılı Gelir Tablosunda vergi öncesi dönem kar veya zarar durumu Tablo 4' de verilmiştir.

Tablo 4. Ayrıntılı Gelir Tablosu (Azalan Bakiyeler Yöntemi)

(01.01.2018 - 30.06.2018 DÖNEMİ) AYRINTILI GELİR TABLOSU			
XXX İNŞ. SAN.TİC. LTD.ŞTİ		Sayfa No : 1 / 1	
AÇIKLAMA	CARİ DÖNEM (2018)		
A - BRÜT SATIŞLAR		821.969,49	
1 - Yurtiçi Satışlar	816.181,74		
3 - Diğer Gelirler	5.787,75		
C - NET SATIŞLAR 821.969,49			821.969,49
D - SATIŞLARIN MALİYETİ (-)		-631.459,33	
3 - Satılan Hizmet Maliyeti (-)	-631.459,33		
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZARARI			190.510,16
E - FAALİYET GİDERLERİ (-)		-59.099,14	
3 - Genel Yönetim Giderleri (-)	-59.099,14		
FAALİYET KARI VEYA ZARARI			131.411,02
F - DİĞ. FAAL. OLAĞAN GELİR VE KARLAR			
10 - Diğer Olağan Gelir ve Karlar			
G - DİĞ. FAAL. OLAĞAN GİDER VE ZAR. (-)			
7 - Diğer Olağan Gider ve Zararlar (-)			
H - FİNANSMAN GİDERLERİ (-)		-80.365,99	
1 - Kısa Vadeli Borçlanma Giderleri (-)	-80.365,99		
OLAĞAN KAR VEYA ZARAR			51.045,03
DÖNEM KARI VEYA ZARARI			51.045,03
K - DÖN. KARI VERGİ VE Dİ.YA.YÜ.KAR.(-)			
1 - Dön.Karı vergi ve Diğ. Yasal Yük. Karş.			
DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI			

Tablo 4' de 28.05.2018 tarihinde edinilen ağır iş makinesinin 28.057.31 TL amortisman tutarının gider hesaplarına yansıtıldığı anlaşılmaktadır.

İşletmenin 28.05.2018 tarihinde edinmiş olduğu ağır iş makinası (paletli vinç) için 7103 sayılı kanunun 16. Maddesinde 203 sayılı VUK'na eklenen Geçici 30. Maddeye göre normal amortisman yöntemini veya azalan bakiyeler (hızlandırılmış) amortisman yöntemini kullanmış olduğu varsayımına göre hesaplanan itfa tutarları Tablo 5'de karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Ancak İşletme söz konusu ağır iş makinasının itfa payının hesaplanmasında 7103 sayılı kanunun 16. Maddesine göre 203 sayılı VUK'na eklenen Geçici 30. Maddeye göre azalan bakiyeler (hızlandırılmış) amortisman yöntemini kullanmıştır.

Tablo 5. Amortisman İtfa Hesapları Karşılaştırmalı Tablosu (7103 Sayılı Kanun)

7103 Sayılı Yatırım Teşvik Uygun						
Normal Amortisman Yöntemi			Azalan Bakiyeler Yöntemi			
Amortisman Katsayısı (1/(FÖS*/2))	Yıl	Amortisman Tutarı (TL)	Amortisman Katsayısı (2x(1/(FÖS*/2))	Yıl	Amortisman Tutarı (TL)	Bakiye
0,25	1	98.200,60	0,50	1	196.401,19	196.401,19
	2	98.200,60		2	98.200,60	98.200,60
	3	98.200,60		3	49.100,30	49.100,30
	4	98.200,60		4	49.100,30	0,00

*FÖS:Faydalı Ömür Süresi

İşletmenin 28.05.2018 tarihinde edinmiş olduğu ağır iş makinası (paletli vinç) için 7103 sayılı kanunla yapılan düzenlemeye göre normal amortisman yöntemini kullanmış olduğu varsayımıyla 01.01.2018-30.06.2018 dönemi Ayrıntılı Gelir Tablosunda vergi öncesi dönem kar veya zarar durumu Tablo 6' da verilmiştir.

Tablo 6. Ayrıntılı Gelir Tablosu (Normal Amortisman Yöntemi)

(01.01.2018 - 30.06.2018 DÖNEMİ) AYRINTILI GELİR TABLOSU			
XXX İNŞ. SAN. TİC. LTD.ŞTİ		Sayfa No : 1 / 1	
ACIKLAMA	CARİ DÖNEM (2018)		
A - BRÜT SATIŞLAR		821.969,49	
1 - Yurtiçi Satışlar	816.181,74		
3 - Diğer Gelirler	5.787,75		
C - NET SATIŞLAR 821.969,49			821.969,49
D - SATIŞLARIN MALİYETİ (-)		-627.952,15	
3 - Satılan Hizmet Maliyeti (-)	-627.952,15		
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZARARI			194.017,34
E - FAALİYET GİDERLERİ (-)		-59.099,14	
3 - Genel Yönetim Giderleri (-)	-59.099,14		
FAALİYET KARI VEYA ZARARI			134.918,20
F - DİĞ. FAAL. OLAĞAN GELİR VE KARLAR			
10 - Diğer Olağan Gelir ve Karlar			
G - DİĞ. FAAL. OLAĞAN GİDER VE ZAR. (-)			
7 - Diğer Olağan Gider ve Zararlar (-)			
H - FİNANSMAN GİDERLERİ (-)		-80.365,99	
1 - Kısa Vadeli Borçlanma Giderleri (-)	-80.365,99		
OLAĞAN KAR VEYA ZARAR			54.552,21
DÖNEM KARI VEYA ZARARI			54.552,21
K - DÖN. KARI VERGİ VE Dİ.YA.YÜ.KAR.(-)			
1 - Dön.Karı vergi ve Diğ. Yasal Yük. Karş.			
DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI			

Tablo 6' da 28.05.2018 tarihinde edinilen ağır iş makinesinin 24.550,15 TL amortisman tutarının gider hesaplarına yansıtıldığı anlaşılmaktadır.

İşletmenin 28.05.2018 tarihinde edinmiş olduğu ağır iş makinası (paletli vinç) için 7103 sayılı kanunla yapılan düzenlemeye göre azalan bakiyeler (hızlandırılmış) amortisman yöntemini kullanmış olması nedeniyle 01.01.2018-30.06.2018 dönemi Ayrıntılı Gelir Tablosunda vergi öncesi dönem kar veya zarar durumu Tablo 7' de verilmiştir.

Tablo 7. Ayrıntılı Gelir Tablosu (Azalan Bakiyeler Yöntemi)

(01.01.2018 - 30.06.2018 DÖNEMİ) AYRINTILI GELİR TABLOSU	
XXX İNŞ. SAN.TİC. LTD.ŞTİ	Sayfa No : 1 / 1

AÇIKLAMA	CARİ DÖNEM (2018)		
A - BRÜT SATIŞLAR		821.969,49	
1 - Yurtiçi Satışlar	816.181,74		
3 - Diğer Gelirler	5.787,75		
C - NET SATIŞLAR 821.969,49			821.969,49
D - SATIŞLARIN MALİYETİ (-)		-652.502,30	
3 - Satılan Hizmet Maliyeti (-)	-652.502,30		
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZARARI			169.467,19
E - FAALİYET GİDERLERİ (-)		-59.099,14	
3 - Genel Yönetim Giderleri (-)	-59.099,14		
FAALİYET KARI VEYA ZARARI			110.368,05
F - DİĞ. FAAL. OLAĞAN GELİR VE KARLAR			
10 - Diğer Olağan Gelir ve Karlar			
G - DİĞ. FAAL. OLAĞAN GİDER VE ZAR. (-)			
7 - Diğer Olağan Gider ve Zararlar (-)			
H - FİNANSMAN GİDERLERİ (-)		-80.365,99	
1 - Kısa Vadeli Borçlanma Giderleri (-)	-80.365,99		
OLAĞAN KAR VEYA ZARAR			30.002,06
DÖNEM KARI VEYA ZARARI			30.002,06
K - DÖN. KARI VERGİ VE Dİ.YA.YÜ.KAR.(-)			
1 - Dön.Karı vergi ve Diğ. Yasal Yük. Karş.			
DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI			

Tablo 7' de 28.05.2018 tarihinde edinilen ağır iş makinesinin 49.100,30 TL amortisman tutarının gider hesaplarına yansıtıldığı anlaşılmaktadır.

4. SONUÇ

Muhasebe bilimi açısından amortisman uygulamaları önemli bir konudur. Ayrıca özellikle sabit yatırımları aktifinde önemli yer tutan işletmelerde dönem karı üzerindeki etkisi nedeniyle işletmeler açısından, vergi matrahı üzerindeki etkisi nedeniyle de vergi mevzuatı ve vergi idaresi açısından oldukça önemli bir konudur (Deran ve Yakupçebioğlu, 2006:9). Bunlar dışında vergi uygulamalarının teşvik unsurunu oluşturduğu teşvik uygulamaları açısından da amortisman uygulamaları ayrıca önem ihtiva etmektedir.

Teşvik uygulamalarında yapılan düzenlemelerin hedeflenen makroekonomik gelişmeyi sağlayacak etkiyi göstermesi oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle bu konuda yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlara göre azalan bakiyeler (hızlandırılmış) amortisman yönteminin öncelikle yatırım maliyetlerinin hızlı bir biçimde telafi edilmesinin gerektiği teşvik uygulamalarında en etkili yöntemlerinden biri olduğu ifade edilmektedir.

Bakanlar Kurulunun 2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Desteği” kararı gereğince yatırıma teşvik ve istihdam desteği sağlanması amacıyla 7103 sayılı kanunun 16. Maddesinde yapılan düzenlemeyle 203 sayılı VUK’na Geçici 30. Madde eklenerek amortisman düzenlemesi getirilmiş ve yatırımcıların vergi yükünün hafifletilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda bu çalışmada söz konusu amortisman düzenlemesinin şirketlerin karına ve vergi yükümlülüğüne olan etkileri yatırım teşvik belgeli bir şirket örneğinin mali tabloları üzerinden incelenerek diğer amortisman yöntemleri ile mukayeseli olarak gösterilmiştir.

Ulaşılan sonuçlara göre;

i- İşletmenin vergi öncesi karının en yüksek olduğu dolayısıyla vergi matrahının da en yüksek olduğu durum varlığı edinmeden önceki geçici vergi dönemidir (Tablo 1) .

ii- Varlığı edindikten sonra 203 Sayılı VUK’na 320. Maddesine göre hesaplanan normal amortisman yöntemi ve azalan bakiyeler (hızlandırılmış) amortisman yöntemine göre yapılan hesaplara göre (Tablo 2); İşletmenin vergi öncesi karının en düşük olduğu dolayısıyla vergi matrahının da en düşük olacağı durum; varlığın faydalı ömrü süresinde işletmenin ilk üç dönemde azalan bakiyeler amortisman yöntemini, sonraki dönemlerde de normal amortisman yöntemini tercih ettiği durumdur (Tablo 3 ve 4) .

iii- Varlığı edindikten sonra 7103 sayılı kanunla yapılan düzenlemeye uygun normal amortisman yöntemi ve Azalan bakiyeler yöntemine göre yapılan amortisman hesaplarına göre (Tablo 5); İşletmenin vergi öncesi karının en düşük olduğu dolayısıyla vergi matrahının da en düşük olduğu durum; varlığın faydalı ömrü süresinde işletmenin ilk iki dönem azalan bakiyeler amortisman yöntemini son iki dönemde de normal amortisman yöntemini tercih ettiği durumdur (Tablo 6-7).

Çalışma sonucunda 7103 sayılı kanunla yapılan vergi teşviki sağlanması kapsamında iki kez hızlandırılmış amortisman yöntemi olarak adlandırılabilir olan azalan bakiyeler yönteminin “Genel Teşvik Uygulaması” kapsamında olan şirket açısından uygun yöntem olduğu ve kamu otoritesi açısından faydalı ömür sürelerinin yarısı dikkate alınmak suretiyle amortisman tutarının hesaplanabilmesine olanak sağlayan vergi teşviki düzenlemesinin yatırımcının vergi yükünün hafifletilmesindeki maksadın hasıl olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Argun, D. (2003). Yatırım Teşvik Unsuru Olarak Yatırım İndirimine Konu Olan İktisadi Kıymetlerin Aktifleştirilmesi, Hesap Planında Düzenlenmesi ve Muhasebeleştirilmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, (63), 1-13. <https://www.ismmmo.org.tr/Yayinlar/Mali-Cozum-Dergisi/sayi-63/--2080>. (15.06.2018)

Acinöroğlu, S. (2009). Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 1(2), 147-169.

Akçura Değer, A. (2008). Amortisman Uygulaması, <https://www.verginet.net/Yazdir.aspx?IcerikID=17570>, 27.05.2018

Aktan, C.C. (2006). Devletin Başarısızlığının Anatomisi, Ed: Aktan C.C. En Az Devlet En İyi Devlet Devletin Başarısızlığının Anatomisi, Konya: Çizgi Kitabevi

Candan Tatar, G. Yurdadoğ, V. (2017). Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (27), 154-177.

Coşkun, S. (2016). Teşvik Kapsamında Elde Edilen Maddi Duran Varlıkların Muhasebe Standartları Kapsamında İncelenmesi. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2193-2207.

Deran, A. Yakupçebiöğlü, N. S. (2006). Türk Vergi Mevzuatında Amortisman Muhasebesi, *Mevzuat Dergisi*, (104), <https://www.mevzuatdergisi.com/2006/08a/01.htm>, 8.10.2018

Hatipoğlu, A. (2012) Maddi Duran Varlıklarda Amortisman İşlemlerinin Muhasebe Standartları İle Vergi Mevzuatı Açısından İncelenmesi Ve Finansal Tablolar Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 185-216.

Kara, S. Öztöpcü, D. (2015). TMS-20 “Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Kapsamında

Yeni Teşvik Sisteminin Muhasebeleştirilmesi. *World Of IFRS (UFRS Dünyası) Dergisi*, (Ekim Özel Sayısı), 10-29.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Karakurt, A. (2014). Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (02), 143-163. <http://dergipark.gov.tr/ausbf/issue/3072/42585>

Önder, İ. (2004). Maliye Politikası ve Sektörel Yapı, Ed: Ataç, E. Maliye Politikası. Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No:1580.

Serdengeçti, T. (2017). Türkiye’de Yatırım Teşvik Mevzuatı, Ankara: Ankara Sanayi Odası Yayınları, Yayın No:67.

Tekin, A. (2006). Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 301-316.

<https://vergidosyasi.com/2018/07/03/vergi-politikasi-nedir-vergi-politikasinda-temel-amaclar/>

203 Sayılı Vergi Usul Kanunu

333 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği

427 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği

7103 Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

KRİPTO PARALAR BİST'E KOTE OLMALI MI? BITCOIN ÜZERİNE VARSAYIMSAL BİR YAKLAŞIM*

Dr. Öğr. Üyesi. Mustafa Kenan ERKAN**

Arş. Gör. Mustafa Koç***

Arş. Gör. Nurcan Şimşek****

ÖZ

Son yıllarda finans alanındaki dijitalleşme yeni ürünler ve platformlar ortaya çıkarmıştır. Bunlardan en dikkat çeken ise kripto paralardır. Kripto paralar çok rağbet görmesine rağmen güvenilirliği, harcanan elektriğe ilişkin maliyet ve sistemin ne kadar süre bu getiriyi sağlayabileceği tartışılmaktadır. Hakkında birçok tartışma bulunmasına rağmen yatırılan anaparaya ilişkin hiçbir garanti sunmamaktadır. Ancak getirisinin yüksek olmasından ötürü kripto paralara talebin gittikçe arttığı görülmektedir. Artan talep ülkelerde de ne yapılması gerektiğine ilişkin çalışmalar başlamasına neden olmuştur. Bu çalışmalar bazı ülkelerde yasal bir çerçeveye kazanmış olsa da birçok ülke hala kripto paraları yasal kabul etmemekte hatta - Türkiye'nin de içinde yer aldığı- birçok ülke kripto paraların hangi finansal ürün kategorisine alınması gerektiğini tartışmaktadır.

Bu çalışmada kripto paraların Türkiye'de yasal bir dayanağı olduğu ve borsaya kote edilebildiği varsayılarak borsada getiri ve dalgalanma açısından ne gibi bir gelişme ya da değişim gözleneceğine değinilecektir. Bu kapsamda BİST ve kripto paralardan en çok öne çıkan ve tercih edilen olan Bitcoin'in getirisi ve volatilitesi karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırma Bitcoin'in taşıdığı risklerin BİST'te nasıl bir etkiye sahip olacağını ifade edecektir.

Anahtar Kelimeler: Borsa İstanbul, Bitcoin, Kripto Paralar, Finansal Piyasalar

JEL kodları: D53, E44

SHOULD CRYPTO COINS BE QUOTED TO BIST? A HYPOTHETICAL APPROACH UPON BITCOIN

ABSTRACT

In recent years, digitalization in finance has introduced new products and platforms. The most remarkable of these is the crypto currency. Although crypto currency is very popular, it is disputed whether reliability, cost of electricity, and how long the system can provide winnings. In spite of there are many discussions about it, it does not offer any guarantees about the capital. Because of the high level of crypto money profit, demand is increasingly remain. Increasing demand has led to the start of studies on what to do in countries. Although these studies have gained a legal framework in some countries, many countries still do not accept crypto money within the scope of statute. Many countries (like Turkey) are discussing that cryptographic money should be taken into which financial product category

Assuming that the cryptographic money has a legal basis in Turkey and given that it may be quoted, developments or changes of cryptographic money and BİST will compare in terms of returns and volatility.

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü, merkan@sakarya.edu.tr

*** Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü, mustafakoc@sakarya.edu.tr

**** Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü, nsimsek@sakarya.edu.tr

In this context, the profit and volatility of Bitcoin - the most prominent and preferred of cryptographic money- and BIST will be compared. This comparison will demonstrate how the risks borne by Bitcoin will have an impact on BIST.

Keywords: Borsa Istanbul, Bitcoin, Crypto Securities, Financial Markets

Jel Codes: D53, E44

1. GİRİŞ

Kripto paralar 21. Yüzyılın para piyasaları açısından en önemli icatları arasında yer aldığı düşünülmektedir. Hem reel sektörü hem de finans sektörünü etkileyen bu dijital ürün olumlu ve olumsuz yanlarıyla birlikte artık hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. İlk ve en çok bilinen kripto para Bitcoin ilk defa 2008 yılında ortaya çıkmıştır (Nakamoto, 2008). İlk ortaya çıktığı günlerde bilinirliği az olması sebebiyle talep göremeyen Bitcoin, daha sonraki yıllarda pek çok birey tarafından satın alınmış ve artan talebe bağlı olarak da Bitcoin birim fiyatlarında astronomik artışlar ortaya çıkmıştır. Bu da bize bu tipteki finansal ürünlerin yatırım faaliyetlerindeki risk unsurunu da inceleme zorunluluğu doğurmuştur. Herhangi bir finansal varlığa dayanmayan kripto paraların alım satımı sonrasında, bu paraların yatırımcıların karşılaşılabilecekleri risklere karşı tamamen güvensiz bir yatırım aracı olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Kripto paraların alım satımı sonrasında kısa sürelerde elde edilen yüksek getiriler yatırımcıları cezbetmiştir. Kolay yoldan para kazanma hayaliyle yapılan bu yatırımlar çok yüksek riskler barındırmaktadır. Kriptografi temeline dayanan teknolojinin sağladığı anonimliğin aslında birçok finansal suça yönelimi kolaylaştırdığına dair iddialar bir diğer önemli risktir (Üçüncü, 2018).

Kripto paraların yapısı gereği takip edilebilirliği ve denetimi yoktur. Kripto paralar ve Bitcoin hakkında detaylı bilgiye Bölüm 2'de yer verilmiştir.

Kripto paralar herhangi bir finansal ürün sınıflandırmasına uymadığı ve ne olduğunun mevcut kurallar çerçevesinde tespit edilemediği bir ürün olması sebebiyle, pek çok ülke kripto paralar üzerinden işlem yapılmasını yasaklamışlardır. Bangladeş (Eylül 2014), Bolivya (2014), Ekvator, Kırgızistan (Temmuz 2014) yasaklanmıştır. Lübnan ve Ürdün de ise yasadışı kabul edildiğine dair bir hüküm bulunmasa da caydırıcı uyarılar yayınlanmıştır. (<https://teknochain.com/bitcoinin-ulkelere-gore-yasal-statusu/>). Çin de 2014 yılında yasaklanmış ancak 2016 yılında madenciliğin başlamasından sonra Çin Merkez Bankası bu hususta çalışmalara başladığını duyurmuştur (Aslantaş Ateş, 2016). Türkiye'de kripto paraları yasaklayan bir sistem olmadığı gibi izin veren de bir sistem yoktur. Dolayısıyla kullanıldığı takdirde cezası bulunmayan bir işlemdir (Aslantaş Ateş, 2016).

Kripto paralar üzerinden yapılan işlemlerin denetlenebilmesi, vergilendirme açısından da büyük önem arz etmektedir. Çok yüksek kazanç elde eden ama bu kazancın vergisini vermeyen bireyler, devleti zarara uğratmaktadır.

Çalışmanın ilk kısmında kripto paralar ve Bitcoin tanımlanmış ve açıklanmıştır. Bitcoin kripto paranın sahip olduğu olumlu ve olumsuz yönlerden bahsedilmiştir. Sonraki kısımda Bitcoin'in denetlenebilirliği ve borsaya kote olabilme şartlarını taşıyıp taşımadığı araştırılmıştır. Son kısımda ise geçmiş yıllara ait veriler kullanılarak Bitcoin fiyatları ve BIST 100 endeksinin getiri oranları ve volatiliteleri araştırılmıştır.

2. KRİPTO PARALAR VE BİTCOİN

Çalışmamızın konusu olan Bitcoin, kripto paralardan birisi olup hem dijital hem de sanal para birimi niteliği taşımaktadır (Çarkacioğlu, 2016). Merkezi bir yapısı yoktur ve denetlenebilir değildir. Bazı sanal paralar reelde işlem gören paraların sanal karşılıkları olması durumunda, reel karşılıkları vardır ve temsil edildiği ülkenin kanun ve kuralları çerçevesinde denetlenebilir ve düzenlenebilir. Fakat Bitcoin'in kendisi bir para birimi olması sebebiyle reelde karşılığı yoktur. Anlık olarak alınıp satılabilir veya herhangi bir para birimine dönüşümü sağlanabilir. Blok-zincir işlemleri sayesinde alım satım işlemlerinin güvenliği sağlanmaktadır ve yapılan her bir işlem bloklar halinde blok-zincire eklenerek geri alınması imkansız olan blok-zincire kaydedilmektedir (Yermack, 2015).

Bitcoin'nin nasıl bir para birimi olduğu ve işleyiş yapısı hakkında daha detaylı bilgi almak için Abdurrahman ÇARKACIOĞLU tarafından 2016 yılında hazırlanan SPK Raporundan faydalanılabilir (Çarkacioğlu, 2016).

2.1. Bitcoin'in Olumlu ve Olumsuz Yanları

Bitcoin bir finansal balon mu yoksa yeni bir finansal ürün oluşum mu üzerine pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen, Bitcoin günümüzde hala işlem gören bir piyasaya sahiptir. Olumlu yanlarıyla birlikte, 2018 yılı itibariyle 100 milyar USD üzerinde işlem hacmine sahip olan Bitcoin çeşitli riskleri de barındırmaktadır.

İlk olarak Bitcoin, merkezi otoriteden bağımsız ve çok düşük alım satım maliyetlerine sahip olması istenen bir para birimi olması amacıyla oluşturulmuştur. Her bireyin sahip olduğu bir hesap cüzdanı ve hesap anahtarı (key) aracılığıyla dünyanın herhangi bir yerinden anında Bitcoin alım satım işlemlerini gerçekleştirebilmelerine imkan tanımaktadır. Ayrıca herhangi bir maliyet söz konusu değildir. Sadece Bitcoin alım satım işlemleri aracı şirketler aracılığıyla yapılıyorsa, bu şirketlerin komisyon ücretleri dışında maliyet söz konusu değildir. Bu sebeple yatırımcıları cezbetmektedir.

Bitcoin cüzdanlarının kişiye özel oluşturulan anahtarlarının kırılabilmesi ve hesapların ele geçirilmesi çok zor olması sebebiyle üst düzey de güvenliğe sahiptir. Her bir işlemin bloklar halinde blok-zincire eklenmesi sebebiyle çifte harcama söz konusu değildir. Bitcoin üretmek madencilerin yapmış olduğu bir işlem olması sebebiyle, madencilik aracılığıyla Bitcoin elde etmek ayrı bir kazanç kapısı olmaktadır.

Bitcoin'e yatırım yapmak yüksek getiriler sebebiyle pek çok yatırımcıyı cezbetmektedir. Fakat Bitcoin'nin diğer reel para birimlerinden farklı olarak reelde karşılığının olmaması sebebiyle risk oranı %100'dür. Bitcoin'in birim fiyatlarının çok düşük olması geçmiş

yıllarda yaşanan “Lale Soğanı” finansal balonların yaşanmasına yatırımcıların bütün yatırımlarını kaybetmesine sebep olacaktır.

Bir diğer sorun ise Bitcoin madenciliği sırasında kullanılan bilgisayar donanımlarının tükettiği enerji sarfiyatları. Matematiksel algoritmaların çözümünde kullanılan CPU'lar (bilgisayar işlemcileri) GPU'lara (ekran kartları) göre daha az sayıda işlem gerçekleştirmektedir. Bu sebeple çok sayıda GPU'nun matematiksel problemlerin çözümünde kullanılması normalden daha yüksek elektrik tüketimine sebep olmaktadır. Ayrıca bu donanım parçalarının yapıları gereği yüksek sıcaklıklara kadar ısınması, sunucuların (server) yer aldığı ortamın belirli sıcaklığın altında tutulması için ayrı bir soğutma sistemi kullanımı gerektirmektedir. Bu soğutma işlemi sırasında da kullanılan elektrik enerjisi yine ayrı bir maliyet kalemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bitcoin üretimi yapan kişilerin doğal olarak kuzey ülkelerinde ortaya çıkması bu sebeptedir.

3. KRİPTO PARALARDA DENETİM VE BORSAYA KOTE EDİLME

Bitcoin piyasası hem fiyatlarındaki oynaklıklar hem de yüksek işlem hacimleriyle yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Yüksek getirilerin elde edilebileceği bu tarz piyasalar ayrıca risk sorununu da beraberinde getirmektedir. İlk ortaya çıktığı günden günümüze kadar çok yüksek oranlarda alım satımı yapılması ve 6.245.731.508 \$ ile en yüksek işlem hacmine ulaşılması bu piyasadaki dönen paranın büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. Devletler, ülkede faaliyet gösteren firmaların elde ettikleri gelirlerden belirlenmiş oranlarda vergi vermelerini bekler. Fakat Bitcoin'in temel amacı bu tarz vergi ve yükümlülüklerden kaçınmak olduğundan dolayı, alım satımı yapan kişilere herhangi bir sorumluluk yüklenmemektedir.

Muhasebecilerin bu alım satım sürecinin vergilendirilmesi ve denetimini sağlaması bir sorumluluk olduğu kadar aynı zamanda bir gerekliliktir. Bu kapsamda Bitcoin alım satım işlemlerinin denetlenebilirliğinin sağlanması için borsalara kote edilmesi söz konusudur.

Yapılan çalışmalarda Bitcoin'in emtia yerine, para türevi gibi hareket içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Aslantaş Ateş (2016) çalışmasında kripto paraların bazı yazarlarca elektronik para olarak adlandırıldığını ancak kontrol edilememesi ve somut bir materyal olmaması nedeniyle nakit olarak tam karşılığının belirlenemeyeceğinden bu kategoriye giremeyeceğini belirtmiştir. Yermack (2013) ve İçellioğlu ve Öztürk (2016), paranın takas edilebilirlik, değer saklama ve hesap birimi olması özelliklerine büyük ölçüde uymadığından paradan ziyade spekülasyon bir yatırım olarak nitelenebileceğini belirtmişlerdir. Hepkorucu ve Genç (2017) kripto paraları bir finansal varlık olarak ele almışlardır.

Bu sebeple Bitcoin'in BIST'e kote olması durumunda Vadeli İşlemler ve Opsiyon Piyasası'nda (VİOP) işlem görmesi beklenmektedir.

3.1. Bitcoin'in Borsaya Kote Edilebilmesi ve Sağlaması Gereken Şartlar

Türkiye'de kripto paraların yasal bir dayanağı yoktur. BDDK, 6493 sayılı Ödeme Ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları

Hakkında Kanun' un hükümlerinin Bitcoin ve diğer merkezi olmayan kripto para sistemlerini bağlamadığını bildiren bir basın açıklaması yayınlamıştır (Aslantaş Ateş, 2016).

BİST-VİOP kotasyon şartları Borsa İstanbul'un resmi sayfasında, Vadeli İşlem Sözleşmeleri başlığı altında belirtilmiştir (İstanbul, 2018). Bu kapsamda, "*Vadeli işlem sözleşmelerinin dört asgari unsuru vardır: nitelik, fiyat, miktar ve vade. Bu asgari unsurlar borsalarda işlem gören vadeli işlem sözleşmeleri için standardize edilmiştir.*". Yani VİOP'ta işlem görebilmesi için nitelik, fiyat, miktar ve vade açısından standartların oluşturulması gerekmektedir. Bu dört unsurdan sadece nitelik açısından sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bitcoin'in niteliği konusunda ortak bir karara varılamaması bu finansal ürünün niteliğinin de belirsiz olmasına yol açmaktadır.

Nasdaq Borsası, Bitcoin'in ve diğer kripto paraların borsaya kote edilebilmesi için çalışmalarını sürdürmektedir fakat herhangi bir somut adım atılmamıştır. CitiGroup, "*digital asset receipt*" üzerinden banka müşterilerinin kullanıma açmak üzere, kripto paraların alım satımını sağlayacak dijital platform oluşturma adımını atmış, fakat bu konuda da herhangi bir gelişme yaşanmamıştır.

4. BITCOIN VE BIST GETİRİLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

İki farklı piyasanın karşılaştırılmasının yapılabilmesi için incelenecek en temel yöntem getiri oranlarının karşılaştırılmasıdır. Bitcoin'in dolar cinsinden alım satım yapılan bir piyasa olması ve BIST100 değişkeninin endeks verisi olması sebebiyle bu yöntem tercih edilmiştir.

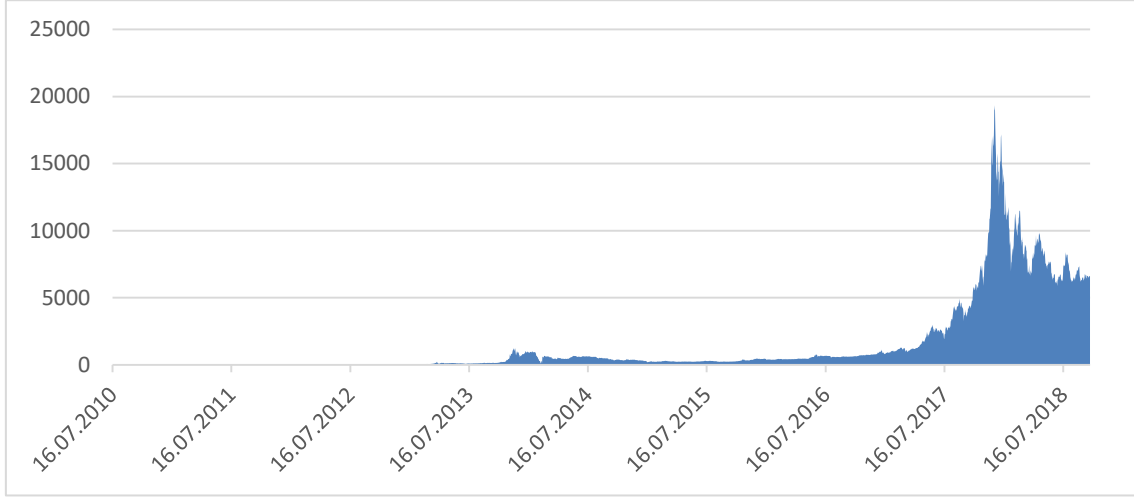
Yatırımcıların hem Bitcoin hem de BIST100 endeks üzerinden yatırım kararları alması durumunda kazanç ve risk karşılaştırması da yine getiriler üzerinden yorumlanmaktadır. Risk unsuru ayrıca volatilité (oynaklık) değerleri ile tespit edilmekte ve bu volatilité değerleri yatırımcılara fikirler sunmaktadır.

4.1. Bitcoin fiyatlarındaki volatilité ve getiri oranları

Bitcoin, ülkelerin finansal piyasalarından farklı olarak kendine özgü bir piyasaya sahiptir. Reelde herhangi bir karşılığı olmayan bitcoin, fiyatlarının da aşırı oynak (volatilité yüksek) olmasına yol açmaktadır. Bitcoin verilerinin incelenmesi durumunda farkedilecek ilk ve en önemli husus, grafiğin doğrusal bir dağılım göstermemesidir. Birkaç haftalık süre içerisinde %60'ın üzerinden değer kayıplarının yaşanması (örneğin, Aralık 2017 ile Ocak 2018 tarihlerinde) Bitcoin'i riski yüksek finansal ürün grubuna dahil etmektedir.

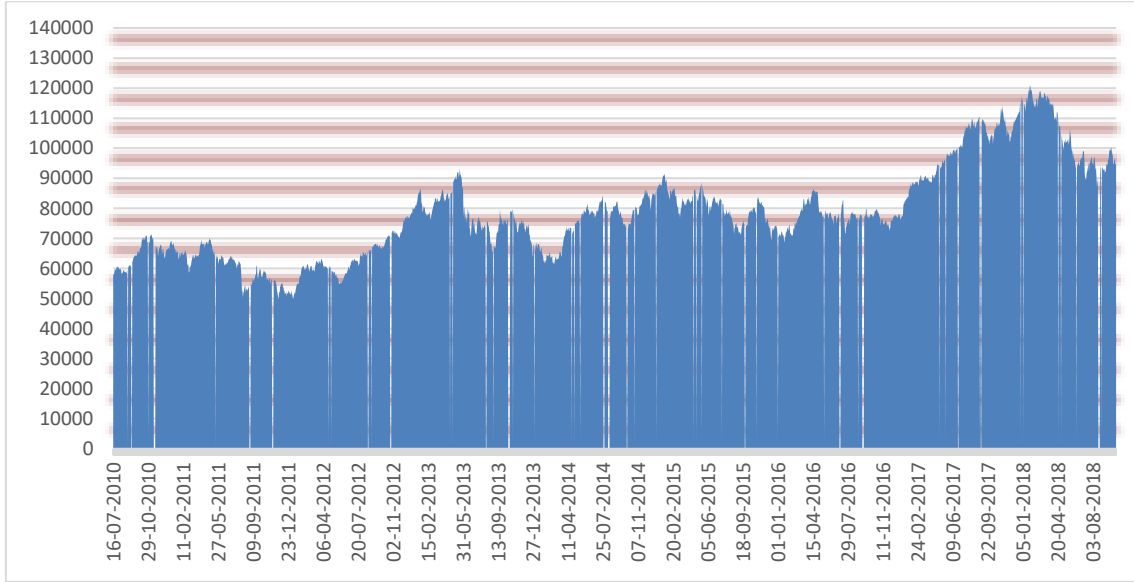
Dünyanın herhangi bir yerindeki finansal piyasalarda ülkelerin yaşamış oldukları ekonomik krizler haricinde, bitcoin piyasasında olduğu gibi bir fiyat hareketlerinin yaşanması mümkün değildir. Bu sebeple Bitcoin'in borsaya kote edilmesi düşüncesi ilk önce risk unsurunun nasıl eşitleneceği sorununu doğurmaktadır. Bu kapsamda bu iki farklı piyasanın verilerinin incelenmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir.

Grafik 1: Bitcoin Günlük Kapanış Fiyatları (\$)

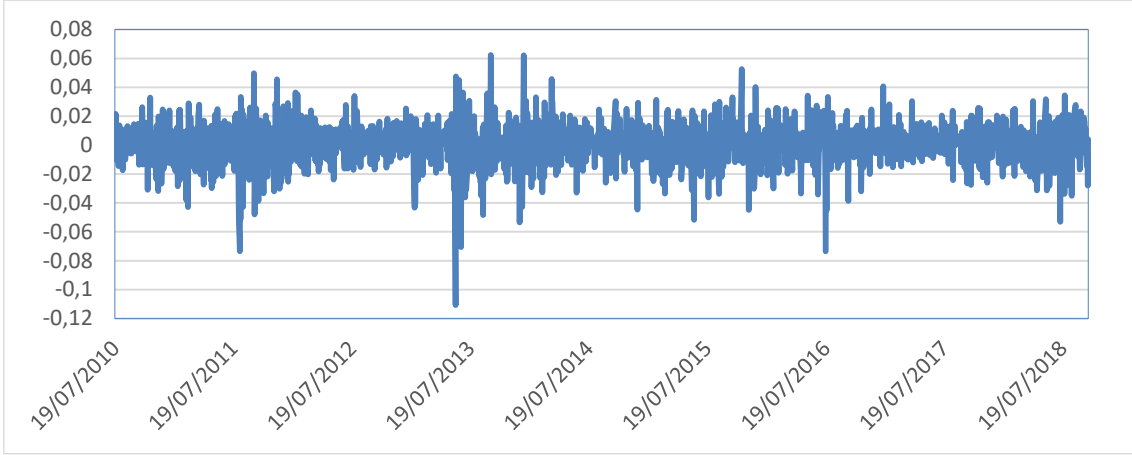
Grafik 1'e bakıldığında Bitcoin günlük kapanış verileri görülmektedir. İlk çıktığı yıllarda çok düşük fiyatlardan alım satımı yapılan bitcoin, 2017 yılı sonlarında 18 bin dolar bandını zorlamıştır. Günümüzde ise 6500 dolar seviyelerinden satılan bitcoin, bu finansal ürünün hareketlerinin finansal balon olup olmadığı sorularını akıllara getirmektedir.

Grafik 2: BIST100 Günlük Kapanış Değerleri

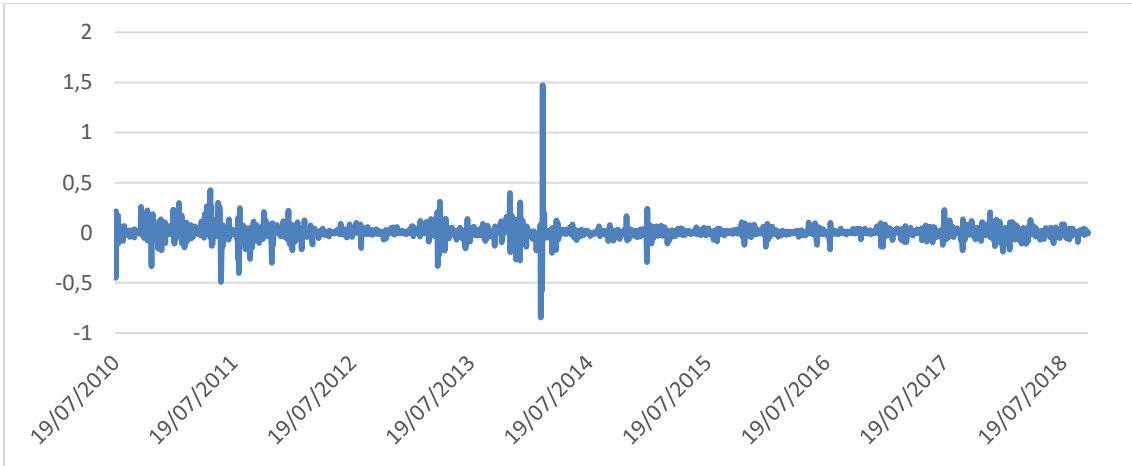

Grafik 2'ye bakıldığında BIST100 endeksi günlük kapanış verileri görülmektedir. Bitcoin ile aynı gözlem aralığında değerlendirilmesi ve ortak çıkarımlarda bulunulması için gözlem aralığı kısıtlanan BIST100 endeks verilerine bakıldığında, bazı artış ve azalışlar haricinde genel olarak doğrusal bir eğilim gösterdiği görülmektedir. Günümüzde 90bin dolaylarında endeks verisine sahip BIST100, bitcoin kapanış fiyatlarından tamamen farklı hareket etmektedir.

Grafik 3: BIST100 Günlük Getirileri (logaritmik formda)

Grafik 4: Bitcoin Günlük Getirileri (logaritmik formda)

Grafik 3 ve 4'e bakıldığında ise hem BIST100 hem de Bitcoin değişkenlerinin günlük getirileri görülmektedir. Logaritmik forma dönüştürülmesinin sebebi, sayısal büyüklüklerin ortadan kaldırılmak istenmesidir.

4.2. Bitcoin ve BIST getiri oranları üzerine ampirik uygulama

Bitcoin'in BIST'e kote olması durumunda karşılaşılabilecek sorunların tespit edilebilmesi için bu iki değişkenin hareketlerinin incelenmesi gerekmektedir. Çalışmaya konu olan bu değişkenlerin günlük getirileri kullanılarak kısa ve uzun dönemli hareketleri ve ortak olduğu noktalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.2.1. Veri ve Metodoloji

Çalışma kapsamında Bitcoin ve BIST100 endeksinin günlük getirileri kullanılmıştır. 19/07/2010 ile 5/10/2018 tarihleri arasındaki veriler kullanılmış olup, değişkenlere ait günlük getirilerinin logaritmik halleri uygulama kapsamında değerlendirilmiştir. Eksik

gözlem ve hafta sonu BIST100 endeks verilerinin olmaması sebebiyle toplamda 2013 gözlem ile uygulama gerçekleştirilmiştir.

Öncelikle serilerin doğrusallıkları Harvey vd. (2008) tarafından geliştirilen Harvey Doğrusallık Testi aracılığıyla test edilmiştir. Doğrusallık testi serilerdeki aşırılıkları ve yüksek getiri elde edilip edilemeyeceğinin tespit edilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Sonrasında Kapetanios (2003) birim kök testi aracılığıyla serilerin durağanlıkları tespit edilmiştir. Bu test vasıtasıyla hem Bitcoin hem de BIST100 endeksinin etkinliklerinin incelenmesinde kullanılmaktadır. Ayrıca Kapetanios tarafından geliştirilen birim kök testinde yapısal kırılmalar içsel olarak tespit edilmekte ve gözlem aralığı içerisindeki önemli kırılım tarihlerinin tespit edilmesine olanak sağlamaktadır.

Son olarak Maki (2012) eşbütünleşme testi ile Bitcoin ve BIST100 endeks değişkenlerinin uzun dönemli hareketleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Maki eşbütünleşme testi de yine Kapetanios Birim Kök Testi gibi yapısal kırılmaları dikkate alan ve bu yapısal kırılma tarihlerini içsel olarak belirlenmesine olanak sağlayan eşbütünleşme testidir.

4.2.2. Bulgular

Tablo 1: Harvey vd. (2008) Doğrusallık Testi Sonuçları

	W-Lam	W(%10)	W(%5)	W(%1)
Bitcoin Getiri	7,88**	4,60	5,99	9,21
BIST100 Getiri	3,31	4,60	5,99	9,21

*Not: W-Lam Harvey vd. doğrusallık test istatistiği sonuçlarını göstermektedir. *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde 'Seri doğrusaldır.' temel hipotezinin reddedildiği anlamlılık düzeylerini göstermektedir.*

Harvey vd.(2008) doğrusal testi sonuçlarına göre Bitcoin Getiri değişkeni %5 anlamlılık düzeyinde doğrusal değildir. BIST100 Getiri değişkeni ise yapılan test sonucuna göre doğrusal tespit edilmiştir. Harvey vd. (2008) doğrusallık testi çok güçlü bir test istatistiği olmakla birlikte herhangi bir ön koşulu da bulunmamaktadır. Bu sebeple elde edilen sonuçlar doğrudan yorumlanabilir. Bitcoin Getiri değişkeninin doğrusal olmaması serinin içerisinde aşırılıklar söz konusu olduğu ve yüksek getiriler elde edilebileceği anlamına gelmektedir (Gürkan & Aydın, 2016). BIST100 değişkeni ise doğrusal tespit edilmiş olup, Bitcoin üzerinden elde edilebilecek getiriler BIST100 üzerinden mümkün değildir.

Tablo 2: Kapetanios Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Test İstatistiği	Kritik Değerler			Kırılma Tarihleri
		%1	%5	%10	
Bitcoin Getiri	-45,954***	-6,59	-6,11	-5,85	2 Mart 2011 10 Ağustos 2011
BIST100 Getiri	-22,711***	-6,59	-6,11	-5,85	14 Ocak 2011 7 Haziran 2011

Not: Tablodaki değerler Kapetanios Birim Kök Testi test istatistiği sonuçlarını göstermektedir. *,**,*** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde 'Seri birim köklüdür.' temel hipotezinin reddedildiği anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Kapetanios Birim Kök Testi yapısal kırılma sayıları içsel olarak belirlenmiştir.

Hem Bitcoin Getiri hem de BIST100 Getiri değişkenleri için serilerin birim köklü olduğu temel hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Yani alternatif hipotez olan serilerin yapısal kırılmalar altında durağan olduğu kabul edilmiştir. Test sonucu Bitcoin Getiri değişkeni için 2 Mart 2011, 10 Ağustos 2011 ve BIST100 Getiri değişkeni için 14 Ocak 2011 ve 7 Haziran 2011 tarihleri yapısal kırılmaların gerçekleştiği tarihler olarak tespit etmiştir.

Tablo 3: Maki Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Test İstatistiği	Kritik Değerler			Kırılma Tarihleri
	%1	%5	%10	
-23***	-7.839	-7.288	-6.976	7 Mart 2011 10 Ağustos 2011 3 Mart 2014 1 Aralık 2016 6 Nisan 2018

Not: Tablodaki değerler Maki Eşbütünleşme Testi test istatistiği sonuçlarını göstermektedir. *,**,*** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde 'Değişkenler

arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.' temel hipotezinin reddedildiği anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Maki eşbütünleşme testi sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca test sonucuna göre 7 Mart 2011, 10 Ağustos 2011, 3 Mart 2014, 1 Aralık 2016 ve 6 Nisan 2018 yapısal kırılmaların gerçekleştiği tarihler olarak tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Kripto paraların borsaya kote edilmesi durumunda borsada ne tür bir hareketlilik yaşanabileceğinin tespit edilmesi amacıyla yapmış olduğumuz bu çalışmada Bitcoin ve BIST100 Getirilerini karşılaştırılmıştır. Hem kısa dönemde hem de uzun dönemde hareketlerini, volatilitelerini ve etkinlikleri çeşitli test istatistikleri ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Harvey vd.(Harvey, Leybourne, & Xiao, 2008) tarafından geliştirilen doğrusallık testi sonuçlarına göre BIST100 Getiri verileri doğrusal ve Bitcoin verileri doğrusal olmayan yapıda olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple, Bitcoin getirilerinde aşırıliklar söz konusudur. Barındırdığı riskler ve yüksek volatiliteler sebebiyle Bitcoin yüksek riskli bir yatırım aracı olduğu tespit edilmiştir.

Kapetanios Birim Kök Testi (Kapetanios, 2005) sonuçlarına göre hem BIST100 Getiri hem de Bitcoin Getiri değişkenleri seviyede durağan tespit edilmiş ve etkin piyasalar olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Etkin olmayan piyasalarda getiri tahminleri ve yüksek kazanç söz konusudur. Bu da beraberinde yatırımcıların yüksek risklere maruz kalmalarına yol açmaktadır.

Maki (Maki, 2012) Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre Hem BIST100 hem de Bitcoin getirilerinin eşbütünleşik çıkması bu iki değişkenin uzun dönemde ortak hareket ettiği ve piyasa yapılarının birbirleriyle uyum içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Test sonuçlarına elde edilen yapısal kırılma tarihlerine de ayrıca değinilmesi gerekmektedir. Birim kök testi sonuçlarına göre Bitcoin Getirileri serisinin yapısal kırılma tarihleri 2 Mart 2011 ve 10 Ağustos 2011'dir. Ocak 2011 tarihinde Electronic Frontier Foundation isimli kar amacı gütmeyen bir kuruluş ödeme şekli olarak Bitcoin'i kabul etmiş ve Haziran 2011'de bu ödeme şeklini durdurduğunu açıklamıştır. Ayrıca Haziran 2011 tarihinde Wikileaks bitcoin ödemelerini kabul etmeye başladığını açıklamıştır. BIST100 Getiri serisinin yapısal kırılma tarihleri ise 14 Ocak 2011 ve 7 Haziran 2011 olduğu tespit edilmiştir. 14 Ocak 2011 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının yapmış olduğu açıklama sonrasında karda düşüş gözlemlenmiştir. 6 Haziran 2011 tarihinde ise uluslararası finansal derecelendirme kuruluşu olan Moody's yapmış olduğu açıklamada, Türkiye'nin artan cari açığını finanse etmesinin zorlaşması halinde kredi notunun baskı altında kalabileceği yorumunu yapmıştır.

Maki eşbütünleşme testi sonucu elde edilen yapısal kırılma tarihleri ise 7 Mart 2011, 10 Ağustos 2011, 3 Mart 2014, 1 Aralık 2016 ve 6 Nisan 2018'dir. 7 Mart 2011 tarihinde,

yine Moody's Türkiye için yayınladığı değerlendirme raporunda, kredi notunun yükseltilebilmesi için Türkiye'nin mali göstergelerinin daha da iyileşmesi gerektiğini bildirmiştir. 10 Ağustos 2011 tarihinde ABD Merkez Bankası (FED) bir önceki faiz oranlarının en az 2 yıl daha sıfıra yakın tutacağını açıklamış ve bu olay piyasalarda yükselişe sebebiyet vermiştir. 3 Mart 2014 tarihinde, Rusya'nın Kırımı işgali sonrasında piyasalardaki belirsizlik, piyasaların düşmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca Şubat 2014 tarihinde Mt Gox (Japon Bitcoin Piyasası) para çekimini teknik sebeplerden dolayı durduğunu açıklamış, aynı yılın Şubat ayı sonunda da iflas erteleme talebinde bulunmuştur. Bu olayın ardından kullanıcılara ait 744.000 Bitcoin'in çalışmış olduğu tespit edilmiştir. 1 Aralık 2016 tarihinde, BIST'te bir hareketlilik olmazken iç piyasada alkol ve sigaraya gelen ÖTV zammı %10 ile %27,5 olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca Kasım 2016 tarihinde Swiss Railway operatörü SBB, otomatik bilet makinelerini Bitcoin ile satın almaya uygun hale getirmiştir. 6 Nisan 2018 tarihinde ise küresel olarak bazı olaylar gerçekleşmiştir. 2018 yılı başlarında Güney Kore Bitcoin işlemi yapan kişilerin hesaplarına el koyup, kimliklerini ifşa edeceğini belirtmiştir. Ayrıca 15 Aralık 2017 tarihinde 17.900\$'dan işlem gören bir bitcoin 22 Aralık 2017 tarihinde 13.800\$'dan işlem görmeye başlamıştır. Bir hafta içerisinde %33'lük bir kayıp söz konusu olmuştur. 5 Şubat 2018 tarihinde ise bir bitcoin 6200\$'dan işlem görerek 16 gün içerisinde %50'den fazla değer kaybetmiştir (Haberler.com, 2018).

Bu hususlar bitcoin piyasasının ne kadar hassas ve çevresel faktörlerden etkilenen bir yapısının olduğunu ve çok yüksek riskli yatırım aracı olduğunu görülmesine yardımcı olmaktadır.

Bitcoin'in BIST ile olan ilişkinin tespit edilmesi amacıyla farklı ekonometrik yöntemler kullanılarak farklı test istatistikleri ile araştırma tekrarlanabilir. Mevcut test istatistiklerinin kuvvetli ve zayıf yönleriyle yeni test istatistiklerinden farklılaşabileceği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca, finans perspektifinden incelenen bu konu, muhasebe ve denetim perspektifinden de araştırılabilir ve Bitcoin'in regule edilmesinin alternatif yolları var mıdır, araştırılabilir.

Günümüzde Bitcoin gibi kripto paraların kote olduğu herhangi bir borsa söz konusu değildir. Bu sebeple pek çok bilinmezi de içerisinde barındırmaktadır. Bu sebeple, en risksiz yöntem olarak ilerleyen yıllarda Bitcoin gibi herhangi bir kripto paranın kote olduğu ülke borsası olursa, borsa ve bu kripto paranın fiyat hareketleri gözlemlenebilir. Bu yöntem hem gözlem yapabilme hem de kripto paraların kote olması sonrası ortaya çıkabilecek sorunların tespit edilmesinde en güvenli yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Aslantaş Ateş, B. (2016). Kripto Para Birimleri, Bitcoin ve Muhasebesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.7(1): ss. 349-366.

Çarkacıoğlu, A. (2016). Kripto-Para Bitcoin. *Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi*, 73.

Gürkan, M., & Aydın, M. (2016). Borsa İstanbul'da Piyasa Etkinliğinin Analizi: Harvey

Doğrusallık Testi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(1), 112–123.

Haberler.com(2018, 15 Ekim). *Haberler.com* adresinden alındı.

Harvey, D. I., Leybourne, S. J., & Xiao, B. (2008). A Powerful Test for Linearity When the Order of Integration is Unknown. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 12(3). Retrieved from <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/snde.2008.12.3/snde.2008.12.3.1582/snde.2008.12.3.1582.pdf>

Hepkorucu, A. ve Genç, S. (2017). Finansal Varlık Olarak Bitcoin'in İncelenmesi ve Birim Kök Yapısı Üzerine Bir Uygulama. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 47-58.

<https://teknochain.com/bitcoinin-ulkelere-gore-yasal-statusu/>

İçellioğlu, C. Ş., & Öztürk, M. B. (2018). Bitcoin ile Seçili Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin Araştırılması: 2013-2017 Dönemi İçin Johansen Testi ve Granger Nedensellik Testi. *Maliye ve Finans Yazıları*. s. 109, ss.51-70.

İstanbul, B. (2018). Borsa İstanbul. 10 5, 2018 tarihinde Borsa İstanbul Resmi Sayfası: <http://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/urunler/vadeli-islem-sozlesmeleri> adresinden alındı

Kapetanios, G. (2005). Unit-root testing against the alternative hypothesis of up to m structural breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 26(1), 123–133. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9892.2005.00393.x>

Maki, D. (2012). Tests for cointegration allowing for an unknown number of breaks. *Economic Modelling*, 29(5), 2011–2015. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.04.022>

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. *Consulted*, 9. <https://doi.org/10.1007/s10838-008-9062-0>

Üçüncü, B. (2018). Günahların Para Biriminden Yatırım Aracına: Hukuki Olarak Bitcoin ve Kriptoparalar. *Hukuk Gündemi*. s.1, ss. 68-76.

Yermack, D. (2015). *Is Bitcoin a Real Currency? An Economic Appraisal. Handbook of Digital Currency: Bitcoin, Innovation, Financial Instruments, and Big Data*. Elsevier Inc. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-802117-0.00002-3>

**2015-2016 YILLARINDA KAMUYU AYDINLATMA
PLATFORMU'NDA MALİ TABLOLARI YAYINLANMIŞ BAZI
ŞİRKETLERİN TÜREV FİNANSAL ARAÇ KULLANIM
TERCİHLERİ VE AMAÇLARI***

Müslime Sözen**

ÖZ

Küreselleşmenin getirdiği değişim hızı dünya üzerinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarını etkilemiştir. Birbirleri ile iletişim halinde olan finansal piyasalar değişimin etkisiyle tek bir pazar durumuna gelmiştir. Uluslararası arenada, birçok uluslu şirketlerin yer alması sonucu karlılık oranları azalmış, rekabet ortamı oluşmuş ve finansal araçlar çeşitlenerek türev finansal araçlar kullanılmaya başlanmıştır. Finansal piyasalarda hızla kullanımı artan türev finansal araçlar şirketlerin finansal risklerini yönetmelerini kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda finansal piyasalara işlerlik kazandırmıştır. Türev finansal araç kullanımı sonucunda oluşan işlemlerin finansal tablolara ve raporlara yansımaları önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Kamu Aydınlatma Platformu'ndan (KAP) elde edilen finansal tablolar ve bağımsız denetçi raporları kapsamında; türev finansal araçların türlerini, şirketlerin kullanma amaçlarını ve Türkiye'de türev finansal araç kullanan şirketlerin hangi türev aracı kullandığı ve ne amaçla kullandığı analiz edilerek açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türev Finansal Araçlar, Türev Finansal Araçların Kullanım Amaçları, Futures, Forward, Swap, Opsiyon.

JEL Kodları: G19, G11, G32.

**OF SOME COMPANIES 2015-2016 YEARS IN PUBLIC LIGHTING
PLATFORM FINANCIAL TABLE PUBLISHED DERIVATIVES
FINANCIAL INSTRUMENTS USAGE PREFERENCE AND USAGE
PURPOSES**

ABSTRACT

The pace of change brought by globalization has affected the financial markets of developed and developing countries around the world. The financial markets in communication with each other have become a single market under the influence of change. In the international arena, the resulting profitability rates has reduced due to the presence of many national corporations. A competitive environment has arisen and financial instruments have diversified and derivative financial products have started to be used. Increasingly rapid use of derivatives financial in financial markets has facilitated the management of companies' financial risks. At the same time, it has brought financial operativeness. It is important that the transactions resulting from the use of derivative financial instruments reflect on financial statements and reports.

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

**Bursa Uludağ Üniversitesi, İşletme Ana Bilim Dalı, Muhasebe ve Denetimi Bölümü (Mezun), muslimesozen@gmail.com

The in this study, Kamu Aydınlatma Platformu (KAP) obtained financial statements and independent auditor reports are available; the types of financial derivatives, the intended use of the companies and use of derivative products which the company uses derivative financial instruments in Turkey, where it is analyzed and explained what purpose use.

Keywords: Derivatives Financial Instruments, Purposes of Use of Derivative Financial Instruments, Futures, Forward, Swap, Opsiyon.

JEL Codes: G19, G11, G32.

1. GİRİŞ¹

Dünyada ortaya çıkan finansal riskleri en aza indirmek amacıyla şirketler/kurumlar finansal araçlara ihtiyaç duymuş ve bu finansal araçların etkin kullanımı için borsalar kurulmuştur. Borsalarda işlem yapan bu kurumların/işletmelerin güvenliğini sağlamak için zamanla yasal çerçeveler oluşturulmuştur. Finansal risklerin ortaya çıkması nedeniyle, gelişmekte olan piyasanın yapısı türev finansal araçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türev finansal araçların ortaya çıkışı, 1970'li yılların başlarında Bretton Woods Sistemi'nin sonlanması sonucu, sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçilmesiyle başlamıştır devamında döviz kurlarının sürekli değişiklik göstermesi, petrol krizinin patlak vermesi, yüksek enflasyon artışı ve faiz oranlarının istikrarsızlığı gibi sonuçlar ile karşılaşmıştır. Dünyadaki finans piyasalarını yakından etkileyen bu durum, fiyat ve piyasa istikrarsızlığı yaratan bir risk olarak algılanmıştır.

Günümüzde borsalarda kullanılan türev finansal araçlar, forward, futures, opsiyon ve swap sözleşmelerden oluşmaktadır. Türev finansal araçlar temelde beş ana gruba ayrılabilir da kullanıcısının ihtiyacına göre kendi içerisinde alt başlıklara ayrılarak kullanımları çeşitlenmektedir. Yatırımcılar döviz kuru, faiz oranı, fiyat değişimleri nedeniyle bazı finansal risklere maruz kalmaktadır. Bu sebeple türev finansal araçlar farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Bazı yatırımcılar riskten korunmak için kullanırken, diğer yatırımcı riski üstlenerek kâr elde etmek amacı ile kullanabilmektedir. KAP'da bağımsız denetim raporlarını yayımlayan şirketler türev finansal araçları TMS 39 gereğince riskten korunma amaçlı veya alım satım amaçlı kullanmaktadırlar.

KAP'da 13.01.2018 tarihinde işlem gören ve bağımsız denetim raporları yayınlanan 518 şirket arasından türev finansal araçları kullanan 87 şirketin 2015-2016 yılı finansal tabloları ve bağımsız denetim raporları incelenmiştir. Şirketlerin bağımsız denetim raporları 2015-2016 yılı türev finansal araç kullanım türlerine ve hangi finansal sözleşme üzerinden türev finansal araç kullanma amaçları araştırılmıştır. Şirketlerin türev finansal araç kullanımı finansal tablolarında açıkça yer alsa da, bağımsız denetim raporlarının dipnotlarına bakılarak ve açıklamalar bölümü incelenerek raporlar detaylı gözlemlenmiş ve sonuçlar açık bir şekilde ifade edilmiştir. Çalışma kapsamında 87 şirketin bağımsız

¹ Bu çalışma 04.07.2018 tarihinde Bursa Uludağ Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalı, Muhasebe ve Denetimi Bölümü yüksek lisans tezinin bir bölümü olarak yayınlanmıştır ve genişletilerek makale formatına getirilmiştir.

denetim raporlarında istenilen tüm bilgilere ulaşıldığı için bu şirketlerin raporları örneklem olarak alınmıştır.

2. TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR

Türev finansal araçlar yaklaşık 45 yıllık bir geçmişe sahiptir. Türev finansal araçlar literatürde vadeli işlemler olarak da adlandırılmaktadır. Bu işlemler iki veya daha fazla taraf arasında yapılabilir, taraflar gelecekteki oluşabilecek fiyat risklerini yönetirler böylelikle kendilerini fiyat riskinden korurlar, aynı zamanda bu işlemi yatırım amacı ile kullanabilirler. Taraflar belirli sözleşme ve belirli yükümlülüklerle bağlı olarak bugünden fiyatları sabitleyerek gelecekteki fiyat farklılıklarına karşı alım-satım yaparlar. Türev finansal araçların günümüzde kullanımını artarak, kendi içinde alım-satımı yapılan bir pazar (piyasa) oluşturmuştur.

Türev finansal araçlar; ürün fiyatlarına, faiz oranına, döviz kuruna ve yüksek miktardaki para hareketlerine bağlı olarak değerlendirilen sözleşme sahiplerine hak ve yükümlülük veren araçlardır. Türev finansal araçların değeri piyasa değişikliklerine karşı duyarlıdır ve sözleşmelerle belirlenen hak ve yükümlülüklerin değerini değiştirir. Başlangıçta ufak yatırımlarla başlanabilir büyük yatırımlar gerektirmez ve sözleşmede bedelin gelecekte ödenmesi gibi niteliklere sahiptir (Mısırlıoğlu, 2008, s. 67). Klasik tanımı; gelecek, vadeli, takas veya opsiyon sözleşmesidir. Türev finansal araçları yalnızca bu şekilde tanımlamak sakıncalıdır. Çünkü günümüzde birçok sözleşme çeşidi ortaya çıkmakta, arasında mevcut ayrımlar yapılamamakta ve önümüzdeki yıllarda daha da bu karmaşa artacak gibi görünmektedir (Chorafas, 2011, p. 186). KGK'nın yayınladığı standartlar kapsamında mevzuata göre türev finansal araçların iki tanımı bulunmaktadır: TMS 32'de yapılan tanıma göre finansal araçlar, "Bir işletmenin finansal varlığı ile diğer bir işletmenin finansal borcunda ya da özkaynağa dayalı finansal aracında artışa neden olan herhangi bir sözleşmedir" şeklinde ifade edilmiştir (KGK, TMS 32, 2017, s.5). BOBİ FRS'de yapılan tanıma göre finansal araçlar, "Bir işletmenin finansal varlığının, başka bir işletmenin de bir finansal yükümlülüğünün veya özkaynak aracının artmasına neden olan sözleşmelerdir" (KGK, BOBİFRS/Bölüm 9, 2017, s. 51) şeklinde ifade edilmiştir.

Türev piyasalarda işlem gören türev finansal araçlar; forward, futures, opsiyon ve swap. Türkçe olarak adlandırılacak olursak vadeli sözleşmeler, gelecek sözleşmeleri, tercihi işlem sözleşmeleri, takas sözleşmeleri ve yapılandırılmış ürün sözleşmeleri diyebiliriz.

Forward sözleşmeler en çok kullanılan finansal araçlardan biridir. Bu türev araç genelde tezgâhüstü piyasalarda işlem görmekte ve işlem çerçevesi düzenleyenler arasında inisiyatifleri doğrultusunda şekillenmektedir. Tarafların birbirleriyle anlaşarak ellerindeki malı gelecekteki fiyat değişimlerinden kaynaklanan finansal risklerden korumak için satıcı ve alıcı arasında organize olmayan bir piyasada yapılan vadeli işlemdir (Kaygusuzoğlu, 2010, s. 140). Futures sözleşmeler forward sözleşmelere benzemektedir tek farkı forward sözleşmeler organize olmamış piyasalarda işlem görürken, futures sözleşmeler organize olmuş borsalarda işlem görmektedir. Futures sözleşmesini kullanan taraflar kâr beklentisi amacıyla uzun veya kısa pozisyon alabilir. Bu sözleşmeler döviz, para, mal ve endeks üzerinden düzenlenerek yapılan sözleşmelerdir. Genelde yüz yılı aşkın tahıl mal sözleşmelerinden başlayarak günümüze

kadar daha da gelişerek tarım ürünleri, değerli metaller, enerji ürünleri, sigorta, menkul kıymetler ve finansal araçlar üzerinden düzenlenmektedir (Shapiro, 2005, p. 210). Opsiyon sözleşmeler, belli bir zaman noktasında veya belli bir süre boyunca sabit fiyatla bir varlık almaya veya satmaya yetkisi verir. Opsiyon alıcısına sadece satın alım ya da satım hakkı verirken, opsiyon alıcısına satın alma ya da satma konusunda zorunluluk yüklemektedir. Parasını kur risklerinden korumak isteyen yatırımcı vadeli piyasalar veya gelecek piyasalarda işlem yaparak hem kâr sağlayabilir hem de risklerden korunabilir (Reilly, 1994, p.297). Swap işlem olarak iki kişi arasında aynı değerde görülen ve gönüllü bir şekilde birbirleri ile takas (değiş-tokuş) edilen bir değişimdir. Mali risklere karşı güvence sağlamak için para, mali araç, döviz, alacak, mal gibi varlıkların finansal piyasalarda önceden sözleşmede belirli fiyat ve koşullar kapsamına göre gelecekte belirlenen tarihte takasını gerektiren bir işlemidir (Örten, 2000, s. 4). Diğer türev finansal araçlardan farkı devir değil değişim aracı olmasıdır. Swap öncelikle para piyasası aracı olarak kullanılırken günümüzde kredi piyasası aracı olmaktadır.

3. ŞİRKETLERİN KAP'TA YAYINLANAN FİNANSAL TABLOLAR VE BAĞIMSIZ DENETÇİ RAPORU

KAP, sermaye piyasası ve borsa mevzuatı gereğince ihtiyaç olan bilgilerin sunulduğu, Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK) tarafından işleyişi ve denetimi yapılan elektronik bir platform sistemidir. Kurum mevzuatı dâhilinde kamuya açıklanması ile yükümlü olduğu bilgileri elektronik imzalı bir şekilde kamuya duyurur. Türkiye genelinde 600'den fazla şirketi kaydı altına almakta ve 3000'den fazla kullanıcısı vardır. Sermaye piyasası ve borsa mevzuatı kapsamında gerçekleştirilen kamuyu aydınlatma ve bilgilendirme uygulamalarıdır. Bu uygulamalar, özel durumların ve finansal raporların içinde yer aldığı veya SPK, MKK ve Borsa İstanbul A.Ş. gibi otoritelerin düzenlemeleri kapsamında talep edilen tüm bilgilerin kamuya açıklanması ve sunulması (aylık bildirimler, bağımsız denetim raporları, haftalık raporlar, yıllık raporlar, vb.) bu çerçeveye girer.

KAP'ın finansal raporların düzenlenmesi ve ilgililere sunulması ile ilgili esaslar, SPK'nın "Sermaye Piyasası'nda Finansal Raporlamaya İlişkin Esaslar Tebliği" ile düzenlenmektedir. Finansal tablolar hazırlanırken KGK tarafından yayımlanan TMS/TFRS esas alınmaktadır.

Finansal raporlar kapsamında; finansal tablolar, yönetim kurulu faaliyet raporları ve sorumluluk beyanlarından meydana gelen raporlardır. Finansal tablolar yayınlanırken dipnotları ile birlikte dört temel tablo yayınlanır. Finansal durum tablosu, kar veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu, nakit akım tablosu ve özkaynak değişim tablosunu yayınlamaktadırlar.

Bu tebliğ kapsamında kamuya yapılacak açıklama süreleri ve temsil imza yetkileri belirtilmiştir; bağımsız denetimi yapılan raporlar bağımsız denetim raporuyla beraber denetim kuruluşunun temsili ve imzası bulunan bir yazı ile birlikte işletmeye ulaşması ve aynı gün yönetim tarafından kamuya sunulmalıdır. Bağımsız denetimden geçmemiş ise işletme yönetimi tarafından finansal raporların kabul edilmesine dair kararın alındığı tarihi izleyen ilk iş günü bitene kadar raporların sunulması gerekir.

Tablo 1: Borsa Şirketlerinin Finansal Rapor Gönderim Süreleri

		3'er Aylık Ara Dönem Finansal Raporlar	
Finansal Tabloların Tipi	Yıllık Finansal Raporlar	Bağımsız Denetimden Geçmemiş	Bağımsız Denetimden Geçmiş
Konsolide Olmayan	60 gün	30 gün	40 gün
Konsolide	70 gün	40 gün	50 gün

Kaynak: www.kap.org.tr

TTK'ya Göre Bağımsız Denetim Raporu Alanında Getirdiği Değişiklikler; anonim şirketlerin bağımsız denetimi kapsamında 6102 sayılı TTK ile önemli değişiklikler gelmiştir. Anonim şirketlerin ve şirket topluluklarının bağımsız denetiminin nasıl yapılacağı TTK'nın 397. Maddesinde şöyle yer almaktadır. Bu maddenin dördüncü fıkraya uyarınca bağımsız denetime tabi olan anonim şirketlerin ve şirketler topluluklarının finansal tablolarının denetimci tarafından, KGK'nın yayımladığı Uluslararası Denetim Standartları ile uyumlu Türkiye Denetim Standartları'na göre denetlenecektir. İşletmelerin yönetim kurulunun düzenlediği faaliyet raporunun yer aldığı tüm finansal bilgiler, denetlenmiş finansal tablolar ile beraber bütün verilerinin birbiri ile tutarlı olup ve gerçeği yansıtmaması denetim kapsamı içindedir. Eğer işletmeler denetim raporu düzenlenmemiş veya denetimden geçememiş finansal tablolar o işletmenin dönemde yıllık faaliyet raporunun da düzenlenmemiş olarak kabul edileceği kanunlarla vurgulanmaktadır (Karasioğlu ve Karahan, 2016, s.176).

Tablo 2: Bağımsız Denetime Tabi Olacak Şirketler Kapsamında Yapılan Değişiklikler

Bakanlar Kurulu Kararının Yayımlandığı Resmi Gazetenin		
TARİH	SAYI	
23/1/2013	28537	a) Aktif toplamı 750 milyon ve üstü TL. b) Yıllık net satış hasılatı 200 milyon ve üstü TL. c) Çalışan sayısı 500 ve üstü.
Değişiklik Yapan Düzenlemelerin Yayımlandığı Resmi Gazetenin		
TARİH	SAYI	
14/03/2014	28941	a) Aktif toplamı 150 milyon ve üstü TL. b) Yıllık net satış hasılatı 200 milyon ve üstü TL. c) Çalışan sayısı 500 ve üstü.
01/02/2015	29254	a) Aktif toplamı 50 milyon ve üstü TL. b) Yıllık net satış hasılatı 100 milyon ve üstü TL. c) Çalışan sayısı 200 ve üstü.
19/03/2016	29658	a) Aktif toplamı 40 milyon ve üstü Türk Lirası. b) Yıllık net satış hasılatı 80 milyon ve üstü TL. c) Çalışan sayısı 200 ve üstü.

Kaynak: Yazar Tarafından Tablolaştırılmıştır

2013 yılından bugüne bu karar ile alakalı üç bakanlar kurulu kararı değişmiştir en son resmi gazetede yayımlanan 19.03.2016 29658 sayılı karar ile: Bu kararın amacı, 13/1/2011 tarihli

ve 6102 sayılı TTK'nın 398'inci maddesi kapsamında denetime tabi olacak şirketlere ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

Kanunda göstermektedir ki zamanla işletmelerin aktif toplamları, net satış hasılatı ve çalışan sayıları giderek düşmüş ve artık orta ve küçük boy işletmeler içinde denetim raporu düzenlemek zorunlu hale gelmiştir. Bu ölçütlerin en az ikisine sahip olan şirket bağımsız denetime tabidir. Örneklem kümemizi oluştururken KAP'nda yer alan bağımsız finansal tabloları yayınlanmış ve bağımsız denetim raporları bulunan şirketler seçilmiştir.

4. UYGULAMA

4.1. KAP'da Faaliyet Gösteren 87 Şirketin Denetim Raporlarının İncelenmesi Sonucu Türev Finansal Araç Kullanımları

1 Ocak 2013'e kadar borsadaki şirketler bağımsız denetime tabi iken 1 Ocak 2013 yılı itibariyle yürürlüğe giren yeni TTK'ya göre bağımsız denetime tabi şirket kriterleri değiştirilmiştir. Böylece bakanlar kurulu kararı en son değişiklikte, mevzuata göre arka arkaya iki yıl bilanço toplamı, satış toplamı ve çalışan sayısı KGK tarafından her yıl için belirlenen kriterleri sağlayan işletmeler bağımsız denetime tabi tutulmakta olup bağımsız denetim raporu ekindeki tablolar KAP'da yayınlanmak zorundadır. Türkiye'de KAP'da mali tabloları yayınlanan şirketler üzerinde tek tek inceleme yapılmıştır. İncelemede bazı kısıtlar göz önüne alınarak seçilen 87 şirketlerin türev finansal araç kullanımları **Tablo-3**'de gösterildiği gibi tespit edilmiştir. Şirket isimleri açık olarak EK.1'de belirtilmektedir.

Tablo 3: Şirketlerin 2015-2016 Yılları Türev finansal Araç Kullanım Çeşitleri

İşletme	BIST Şirket	2015 Kullanılan Türev	2016 Kullanılan Türev
1	AEFES	Swap ve Forward	Swap ve Forward
2	AGHOL	Swap ve Opsiyon	Swap ve Opsiyon
3	AKBNK	Swap, Opsiyon ve Forward	Swap, Opsiyon ve Forward
4	AKENR	Futures	Futures
5	AKFK	Swap	Swap
6	AKSA	Swap	Swap
7	AKSEN	Opsiyon	Opsiyon
8	ALCAR	Forward	---
9	ANACM	Swap ve Forward	Swap ve Forward
10	ARCLK	Swap	Swap
11	ARENA	Futures	---
12	AVISA	Swap ve Forward	Swap ve Forward
13	AYGAZ	Swap ve Forward	---
14	BAKAB	Forward	---
15	BASCM	---	Forward
16	BOYP	Swap ve Opsiyon	Swap ve Opsiyon
17	BRISA	Swap, Opsiyon ve Forward	Swap, Opsiyon ve Forward
18	BRSAN	Forward	Forward
19	COLLA	Swap ve Forward	Swap ve Forward
20	DESPC	---	Forward

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

21	DGATE	Forward	---
22	DGHOL	---	Swap
23	DMSAS	Forward	Forward
24	DOHOL	---	Forward
25	DYOBY	Swap	Swap
26	ECILC	---	Forward
27	EGPRO	Forward	Forward
28	ERBOS	---	Forward
29	EREGL	Swap	Swap
30	FINBN	Forward, Swap, Opsiyon ve	Forward, Swap, Opsiyon ve
31	GARAN	Forward, Swap, Opsiyon ve	Forward, Swap, Opsiyon ve
32	GARFL	Swap	Swap
33	GEDİK	Opsiyon	Opsiyon
34	GLYHO	---	Forward
35	GSDHO	---	Swap
36	GUBRF	Opsiyon	Opsiyon
37	INDES	---	Forward
38	ISDMR	Swap	Swap
39	ISGYO	Opsiyon	Opsiyon
40	ISMEN	Forward, Swap, Opsiyon ve	Forward, Swap, Opsiyon ve
41	IZMDC	Opsiyon ve Forward	Opsiyon ve Forward
42	KCHOL	Swap ve Forward	Swap ve Forward
43	KENT	Forward	Forward
44	KLMSN	Opsiyon	---
45	KOCFN	Swap ve Forward	Swap ve Forward
46	KONYA	Forward	Forward
47	KORDS	Forward	Forward
48	KORTS	Swap	Swap
49	KOTON	Forward	Forward
50	KRDMA	Forward	Swap ve Forward
51	MIGROS	---	Opsiyon
52	MNDRS	Forward	Forward
53	MPARK	Forward	---
54	NETAS	Opsiyon	---
55	OTKAR	Forward	Forward
56	PAKPN	Opsiyon	---
57	PALMT	Forward	---
58	PETKM	Forward, Swap ve Opsiyon	Forward, Swap ve Opsiyon
59	PGSUS	Swap ve Opsiyon	Swap ve Opsiyon
60	PRKAB	Forward	Forward
61	RGYAS	Forward	Forward
62	RNHOL	Forward	Forward
63	SAHOL	Forward, Swap ve Opsiyon	Forward, Swap ve Opsiyon
64	SEKUR	---	Forward
65	SISE	Forward ve Swap	Forward ve Swap
66	SKTAS	Futures	---
67	STK-TRMNK	Opsiyon	Opsiyon
68	TAVHL	Swap	Swap
69	TCELL	Swap ve Forward	Swap ve Forward

70	TEBNK	Forward, Swap ve Opsiyon	Forward, Swap ve Opsiyon
71	THYAO	Swap ve Forward	Swap ve Forward
72	TKFEN	---	Forward
73	TNKSA	Forward	---
74	TRGYO	Forward, Swap ve Opsiyon	Forward, Swap ve Opsiyon
75	TSKB	Forward, Swap ve Opsiyon	Forward, Swap ve Opsiyon
76	TTKOM	Swap	Swap
77	TUPRS	Swap ve Forward	Swap ve Forward
78	ULUUN	Forward ve Opsiyon	Forward ve Opsiyon
79	VAKFA	Swap	Swap
80	VAKFN	Swap	Swap
81	VESTL	Swap ve Opsiyon	Swap ve Opsiyon
82	YDATH	Swap	Swap
83	YKBNK	Forward, Swap ve Opsiyon	Forward, Swap ve Opsiyon
84	YKFIN	Swap	Swap
85	YKR-YKYAT	Swap ve Futures	Swap ve Futures
86	YUNSA	Forward	---
87	ZRFIN	Swap	---

Kaynak: Yazar Tarafından Tablolaştırılmıştır

Tablo 3’de göstermektedir ki 13.01.2018 tarihi itibariyle KAP’da yer alan 518 şirketin bağımsız denetim raporları incelenmiştir. İncelenen bu denetim raporları ve belirli unsurlar çerçevesinde 87 işletme temel alınarak türev finansal araçları kullanım çeşitleri ifade edilmiştir.

Bağımsız denetim raporları inceleme sonuçlarına baktığımızda karşımıza şu sonuçlar çıkmaktadır:

- Yılları baz alarak türev finansal araç kullanımına baktığımızda 87 şirketin 2015 yılında 12’si türev finansal araç kullanmazken 2016 yılında kullanmaya başladıkları veya önceden kullanıp 2016 yılında kullanmadıkları görülmektedir. Bu şirketlerden 14’ü ise 2015 yılında türev ürün kullanırken 2016 yılında türev ürün kullanmamışlardır,
- Şirketlerden 61 tanesi her iki yılda türev finansal araç kullanmışlardır,
- 87 şirketin 57 tanesi tek türev finansal araç kullanmayı tercih ederken 30 şirket birden fazla türev finansal araç kullanmayı tercih etmiştir,
- 87 şirketten 54 tanesi forward sözleşmeler kullanmayı tercih etmiştir,
- 87 şirketten 5 tanesi futures sözleşmeler kullanmayı tercih etmiştir,
- 87 şirketten 44 tanesi swap sözleşmeler kullanmayı tercih etmiştir,
- 87 şirketten 26 tanesi opsiyon sözleşmeler kullanmayı tercih etmiştir,
- 87 şirketten 1 tanesi varant sözleşmeler kullanmayı tercih etmiştir,

Ulaşılan sonuçlar doğrultusunda en fazla kullanılan türev finansal araç forward sözleşmeleri iken en az kullanılan türev finansal araç varant sözleşmelerdir. Şirketlere bakıldığında ise türev ürün kullanan ve birçok türev ürünü bir arada kullanan şirketler bankalar olarak görülmektedir.

4.2. KAP'da Faaliyet Gösteren 87 Şirketin Denetim Raporlarının İncelenmesi Sonucu Türev Finansal Araç Kullanım Amaçları

KAP'da bağımsız denetim raporlarını yayınlayan şirketler, finansal tablolarının dipnotlarında türev finansal araçların kullanım amaçlarını belirtmekle yükümlüdürler. Türev finansal ürünleri şirketler TMS 39 gereğince "Riskten korunma amaçlı" veya "Alım satım amaçlı" olarak sınıflandırırlar. Böylece, bazı türev işlemler ekonomik açıdan şirketler için risklere karşı etkin bir koruma sağlamakla birlikte, muhasebe olarak TMS 39 kapsamında "Alım satım amaçlı" olarak muhasebeleştirilmektedir.

Türev işlemler sınıflandırılmalarında, gerçeğe uygun değeri pozitif olduğunda "Alım Satım Amaçlı Türev Finansal Varlıklar" veya "Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Varlıklar" içinde yer alır, negatif olduğunda ise "Alım Satım Amaçlı Türev Finansal Borçlar" veya "Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Borçlar" içinde gösterilir.

Türev araçların gerçeğe uygun değeri, piyasada oluşan rayiç değerleri dikkate alınarak veya indirgenmiş nakit akımı modelinin kullanılması suretiyle hesaplanmaktadır. Riskten korunma muhasebesi için yeterli şartları sağlamayan türev araçların rayiç değerlerindeki artış veya azalıştan kaynaklanan kazanç veya kayıplar doğrudan gelir tablosu ile ilişkilendirilir. Rayiç değerler mümkün olduğunca aktif piyasalardaki geçerli piyasa fiyatlarından, yoksa iskonto edilmiş nakit akımları ve opsiyon fiyatlama modellerinden uygun olanı ile belirlenir. Rayiç değeri pozitif olan türevler varlık olarak, rayiç değeri negatif olan türevler ise yükümlülük olarak bilançoda taşınırlar. Türev finansal araç kullanımında şirketlerin temel iki amacı olsa da riskten korunma amacı iki temel başlık altında genelde toplanmaktadır.

Şirketlerin türev finansal araç kullanma amaçlarını şu şekilde sınıflandırabilir:

- 1- Alım Satım Amaçlı
- 2- Riskten Korunma Amaçlı
 - Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı
 - Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı

Şirketlerin bağımsız denetim raporları göz önünde bulundurularak gruplandırılma yapılmıştır. Bağımsız denetim raporlarında farklı şirketler ufak bazı farklı gruplandırma yapmış olsa da bu uygulamada tüm şirketlerin kullandığı temel türev finansal araç kullanma amaçları ele alınmıştır. Aşağıda 87 şirketin türev finansal araç kullanım amaçları tek tek bağımsız denetim raporları incelenerek elde edilmiş ve **Tablo-4**'de gösterilmiştir.

Tablo 4: Şirketlerin Türev finansal Araç Kullanma Amaçları

İşletme Sayısı	BIST Şirket Kodları	Şirketlerin Türev finansal Araç Kullanma Amaçları
1	AEFES	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
2	AGHOL	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı
3	AKBNK	Alım-Satım Amaçlı Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
4	AKENR	Riskten Korunma Amaçlı
5	AKFK	Alım-Satım Amaçlı Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
6	AKSA	Alım-Satım Amaçlı Riskten Korunma Amaçlı

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

7	AKSEN	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Alım-Satım Amaçlı
8	ALCAR	Riskten Korunma Amaçlı
9	ANACM	Riskten Korunma Amaçlı
10	ARCLK	Riskten Korunma Amaçlı
11	ARENA	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
12	AVISA	Alım-Satım Amaçlı
13	AYGAZ	Riskten Korunma Amaçlı
14	BAKAB	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
15	BASCM	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı
16	BOYP	Riskten Korunma Amaçlı
17	BRISA	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
18	BRSAN	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
19	CCOLA	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
20	DESPC	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
21	DGATE	Riskten Korunma Amaçlı
22	DGHOL	Riskten Korunma Amaçlı
23	DMSAS	Riskten Korunma Amaçlı
24	DOHOL	Riskten Korunma Amaçlı
25	DYOBY	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
26	ECILC	Riskten Korunma Amaçlı
27	EGPRO	Riskten Korunma Amaçlı
28	ERBOS	Riskten Korunma Amaçlı
29	EREGL	Riskten Korunma Amaçlı
30	FINBN	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
31	GARAN	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
32	GARFL	Riskten Korunma Amaçlı
33	GEDİK	Riskten Korunma Amaçlı
34	GLYHO	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
35	GSDHO	Riskten Korunma Amaçlı
36	GUBRF	Riskten Korunma Amaçlı
37	INDES	Riskten Korunma Amaçlı
38	ISDMR	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
39	ISGYO	Alım-Satım Amaçlı
40	ISMEN	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
41	IZMDC	Riskten Korunma Amaçlı
42	KCHOL	Alım-Satım Amaçlı Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
43	KENT	Riskten Korunma Amaçlı
44	KLMSN	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı
45	KOCFN	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
46	KONYA	Riskten Korunma Amaçlı
47	KORDS	Riskten Korunma Amaçlı
48	KORTS	Riskten Korunma Amaçlı
49	KOTON	Riskten Korunma Amaçlı
50	KRDMA	Riskten Korunma Amaçlı
51	MIGROS	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma Amaçlı

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

52	MNDRS	Riskten Korunma Amaçlı
53	MPARK	Riskten Korunma Amaçlı
54	NETAS	Riskten Korunma Amaçlı
55	OTKAR	Riskten Korunma Amaçlı
56	PAKPN	Riskten Korunma Amaçlı
57	PALMT	Alım-Satım Amaçlı
58	PETKM	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
59	PGSUS	Riskten Korunma Amaçlı
60	PRKAB	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
61	RGYAS	Riskten Korunma Amaçlı
62	RNHOL	Riskten Korunma Amaçlı
63	SAHOL	Riskten Korunma Amaçlı Alım-Satım Amaçlı
64	SEKUR	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
65	SISE	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
66	SKTAS	Riskten Korunma Amaçlı
67	STK-TRMNK	Riskten Korunma Amaçlı
68	TAVHL	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
69	TCELL	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
70	TEBNK	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Alım-Satım Amaçlı
71	THYAO	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
72	TKFEN	Riskten Korunma Amaçlı
73	TNKSA	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
74	TRGYO	Riskten Korunma Amaçlı
75	TSKB	Riskten Korunma Amaçlı
76	TTKOM	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
77	TUPRS	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Alım-Satım Amaçlı
78	ULUUN	Riskten Korunma Amaçlı Alım-Satım Amaçlı
79	VAKFA	Alım-Satım Amaçlı
80	VAKFN	Alım-Satım Amaçlı
81	VESTL	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı Alım-Satım Amaçlı
82	YDATH	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
83	YKBNK	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı
84	YKFIN	Alım-Satım Amaçlı
85	YKR-YKYAT	Riskten Korunma Amaçlı
86	YUNSA	Riskten Korunma Amaçlı
87	ZRFIN	Nakit Akış Riskinden Korunma Amaçlı

Kaynak: Yazar Tarafından Tablolaştırılmıştır

Tablo 4’de görüldüğü gibi şirketlerin incelenen bağımsız denetim raporları sonucu türev finansal araç kullanma amaçları bu şekilde gerçekleşmiştir:

- 87 şirketin 16 tanesi türev finansal araç kullanımını alım-satım amaçlı gerçekleştirmiştir,
- Sadece alım-satım amacı işlem yapan 6 şirkettir,
- Hem alım-satım amaçlı hem de riskten korunma amaçlı türev finansal araç işlemi yapın 10 işletme yer almaktadır,

- 87 şirketin 81 tanesi riskten korunma amaçlı türev finansal araç kullanımı gerçekleştirmektedir,
- Sadece riskten korunma amaçlı türev finansal araç kullanan şirket 71 tanedir,
- 81 şirketin içinden 33 tanesi nakit akış riskinden korunma amaçlı türev finansal araç kullanmaktadır,
- 81 şirketin içinden 10 tanesi gerçeğe uygun değer riskinden korunma amaçlı türev finansal araç kullanmaktadır,

KAP'dan alınan bağımsız denetim raporları sonuçları göstermektedir ki işletmelerin büyük çoğunluğu türev finansal araçları riskten korunma amacı ile kullanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda şirketlerin yine büyük çoğunluğu nakit akış riskinden korunmak için kullanmıştır.

5. SONUÇ

KAP'ta bağımsız denetim raporu yayınlayan şirketler KGK'nın yayınladığı standartlar kapsamında bağımsız denetim raporlarını bütün kamuoyuna açık bir şekilde sunmaktadır. KAP'ta bağımsız denetim raporlarını yayınlayan şirketlerin türev finansal araç kullanımları ve bunların ayrıntıları açıkça finansal tablolarında ve dipnotlarda gösterilmesi zorunludur. KAP'a üye şirketlerin 2015-2016 yılları bağımsız denetim raporları incelendiğinde türev finansal araç sözleşmelerini kullanım çeşitleri ve amaçları tek tek ayrıntıları ile açıklanmaktadır.

Uygulama sonucunda ortaya çıkan, KAP'tan örneklem olarak alınan 87 şirketin %62,06'sı forward sözleşmeler kullanmaktadır. Bu sonuç bize Türkiye'de genelde türev finansal araç sözleşmelerinin tezgahüstü piyasalarda düzenlendiğini göstermektedir. Ülkemizde organize olmuş bir türev finansal araç piyasası olmasına rağmen bu sonuçların ortaya çıkması tam olarak türev araçlara yapılan yatırımların yeterli olmadığını da ortaya koymaktadır. Ülkemizde bulunan türev finansal araç piyasasında yapılan işlemler günümüzde küresel anlamda diğer türev finansal araç borsalarında yapılan işlemlerle karşılaştırıldığında çok yetersizdir. Bağımsız denetim raporlarını türev finansal araç kullanım amacı kapsamında incelediğimizde, Türkiye'de türev finansal araç kullanımı en çok riskten korunma amaçlı ve alım satım amaçlı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda türev finansal araç kullanan 87 şirketin açık verilerine ulaşılmış, bu bilgiler ışığında 87 şirketin %93,10'u riskten korunma amaçlı sözleşmeleri düzenlediği belirlenmiştir. Giderek artan türev finansal araç kullanımı büyük oranla riskten korunma amaçlı kullanılmakta ve genellikle de nakit akış riskinden korunma amaçlı düzenlenmektedir. Riskten korunma amaçlı kullanılan bu sözleşmelerin çoğu yabancı para değişimi sebebi ile kullanılmış ve döviz riskinden korunma amacıyla aracı bir kurum ile anlaşarak yapılmıştır. Türkiye'de türev finansal araç kullanımı genelde, yabancı para ile ticaret ve yatırım yapan şirketler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Çalışma sonucu, türev finansal araç sözleşmelerinden yeterince yararlanılmadığı, güçlü bir ekonomi açısından ne tür bir yararının olacağı ile ilgili yeterli bilgi sahibi olunmadığı tespit edilmiştir. Türev finansal araçlar olan forward, futures, opsiyon ve swap gibi sözleşme çeşitleri dünyada büyük borsaları olan yatırım araçlarıdır. Ülkemizde yer alan türev finansal araçlar borsasını işler bir hale getirmemiz için yetkili merciler tarafından

ilk yapılacak değişiklik, uluslararası ticarete söz sahibi ülkelerin uyguladığı UFRS'yi tam anlamı ile yürürlüğe koymak ve bunun önündeki engelleri yeni düzenlemeler ile kaldırmaktır. İkinci olarak türev finansal araç kullanıcısına türev araç yatırımları konusunda yeterli bilgi akışı oluşturulmalı ve türev finansal araç borsası aktifleştirilmelidir. Türev finansal araç borsalarında yapıldığı gibi ülkemizde de genel olarak kullanılan tezgahüstü piyasalar yerine organize olmuş piyasalar tercih edilmeli, riskten korunma amacı yerine risk üstlenerek kar sağlanan yatırımlar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Chorafas, D. N., (2011). *Wealth Management: Private Banking, Investment Decisions, and Structured Financial Products*, Butterworth-Heinemann.

Karasioğlu, F., Karahan, N. S., (2016), 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Muhasebe Uygulamalarına Getirdiğı Yeniliklerin Uygulayıcılar (SM, SMMM, YMM) Tarafından Algılanma Düzeyi: Konya Yerelinde Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35. 175–183.

Kaygusuzoğlu, M., (2010). Finansal Türev Ürünlerden Forward Sözleşmeleri Ve Muhasebe İşlemleri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 25/2. 137–149.

KGK, TMS 32 Finansal Araçlar: Sunum Standardı, 05.03.2014 Tarih ve 28932 Sayılı Resmî Gazete 'de Yayımlanan 13 sıra no 'lu Tebliğ, s. 5. 10.11.2017.

KGK, Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı, 29.07. 2017 Tarihli ve 30138 Sayılı Mükerrer Resmî Gazete 'de Yayımlan 56 Sıra No 'lu Tebliğ, Bölüm 9 Finansal Araçlar ve Özkaynaklar, s. 51. 01.04.2018.

Mısırlıoğlu, İ. U., (2008). Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi, *Mali Çözüm Dergisi*, 86. 65-81.

Örten, R., (2000). Finansal Türev Ürünler ve Muhasebe İlkeleri, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 2/2. 1–14.

Reilly, F. K., (1994). *Investment Analysis And Portfolio Management*, (4. Baskı). ABD: The Dryden Press Harcourt Brace College.

Shapiro, A. C., (2005). *Foundations Of Multinational Financial Management*, (5. Baskı). ABD: John Wiley & Sons Inc.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

EK-1 Çalışmada Kullanılan Şirketlerin Şirket Kodları ve Şirket Unvanı

İşletme Sayısı	BIST Şirket Kodları	Şirketlerin Unvanı
1	AEFES	Anadolu Efes Biracılık Ve Malt Sanayii A.Ş.
2	AGHOL	Yazıcılar Holding A.Ş.
3	AKBNK	Akbank Ticaret A.Ş.
4	AKENR	Akenerji Elektrik Üretim A.Ş.
5	AKFK	Ak Finansal Kiralama A.Ş.
6	AKSA	Aksa Akrilik Kimya Sanayii A.Ş.
7	AKSEN	Aksa Enerji Üretim A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
8	ALCAR	Alarko Carrier Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
9	ANACM	Anadolu Cam Sanayii A.Ş.
10	ARCLK	Arçelik A.Ş.
11	ARENA	Arena Bilgisayar Sanayi Ve Ticaret A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
12	AVISA	Avıvasa Emeklilik Ve Hayat A.Ş.
13	AYGAZ	Aygaz A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
14	BAKAB	Bak Ambalaj Sanayi Ve Ticaret A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
15	BASCM	Baştaş Başkent Çimento Sanayi Ve Ticaret A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
16	BOYP	Boyner Perakende Ve Tekstil Yatırımları A.Ş.
17	BRISA	Brisa Bridgestone Sabancı Lastik Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
18	BRSAN	Borusan Mannesmann Boru Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Bağlı Ortaklıkları
19	CCOLA	Coca-Cola İçecek A.Ş.
20	DESPC	Despec Bilgisayar Pazarlama ve Ticaret A.Ş.
21	DGATE	Datagate Bilgisayar Malzemeleri Ticaret A.Ş.
22	DGHOL	Doğuş Holding A.Ş. ve Bağlı Ortaklıkları
23	DMSAS	Demisaş Döküm Emaye Mamülleri Sanayi A.Ş.
24	DOHOL	Doğan Şirketler Grubu Holding A.Ş.
25	DYOBY	Dyo Boya Fabrikaları Sanayi Ve Ticaret A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
26	ECILC	EİS Eczacıbaşı İlaç, Sınai Ve Finansal Yatırımlar Sanayi Ve Ticaret A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
27	EGPRO	Ege Profil Ticaret Ve Sanayi A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
28	ERBOS	Erbosan Erciyas Boru Sanayii Ve Ticaret A.Ş.
29	EREGL	Ereğli Demir Ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
30	FINBN	Finans Bank A.Ş.
31	GARAN	Türkiye Garanti Bankası A.Ş. Ve Finansal Kuruluşları
32	GARFL	Garanti Filo Yönetim Hizmetleri A.Ş.
33	GEDİK	Gedik Yatırım Menkul Değerler A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
34	GLYHO	Global Yatırım Holding A.Ş. ve Bağlı Ortaklıkları
35	GSDHO	GSD Holding A.Ş.
36	GUBRF	Gübre Fabrikaları Türk A.Ş.
37	INDES	İndeks Bilgisayar Sistemleri Mühendislik Sanayi ve Ticaret A.Ş.
38	ISDMR	İskenderun Demir Ve Çelik A.Ş.
39	ISGYO	İş Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.
40	ISMEN	İş Yatırım Menkul Değerler A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
41	IZMDC	İzmir Demir Çelik Sanayi A.Ş.
42	KCHOL	Koç Holding A.Ş.
43	KENT	Kent Gıda Maddeleri Sanayii Ve Ticaret A.Ş.
44	KLMSN	Klimasan Klima Sanayi Ve Ticaret A.Ş. Ve Bağlı Ortaklığı
45	KOCFN	Koç Finansman A.Ş.
46	KONYA	Konya Çimento Sanayii A.Ş. ve Bağlı Ortaklıkları
47	KORDS	Kordsa Global Endüstriyel İplik Ve Kord Bezi Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
48	KORTS	Korteks Mensucat Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
49	KOTON	Koton Mağazacılık Tekstil Sanayii ve Ticaret A.Ş. ve Bağlı Ortaklığı
50	KRDMA	Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi Ve Ticaret A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

51	MIGROS	Migros Ticaret A.Ş.
52	MNDRS	Menderes Tekstil Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
53	MPARK	MLP Sağlık Hizmetleri A.Ş. ve Bağlı Ortaklıkları
54	NETAS	Netaş Telekomünikasyon A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
55	OTKAR	Otokar Otomotiv Ve Savunma Sanayii A.Ş.
56	PAKPN	Pakpen Plastik Boru Ve Yapı Elemanları Sanayi Ve Ticaret A.Ş. Ve Bağlı Ortaklığı
57	PALMT	Palmet Enerji A.Ş.
58	PETKM	Petkim Petrokimya Holding A.Ş. ve Bağlı Ortaklıkları
59	PGSUS	Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
60	PRKAB	Türk Prysmian Kablo ve Sistemleri A.Ş. ve Bağlı Ortaklıkları
61	RGYAS	Rönesans Gayri Menkul Yatırım A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
62	RNHOL	Rönesans Holding A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
63	SAHOL	Hacı Ömer Sabancı Holding A.Ş.
64	SEKUR	Sekuro Plastik Ambalaj Sanayi A.Ş. Ve Bağlı Ortaklığı
65	SISE	Türkiye Şişe Ve Cam Fabrikaları A.Ş.
66	SKTAS	Söktaş Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
67	STK-TRMNK	Tera Yatırım Menkul Değerler A.Ş. Ve Bağlı Ortaklığı
68	TAVHL	TAY Havalimanları Holding A.Ş. ve Bağlı Ortaklıkları
69	TCELL	Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.
70	TEBNK	Türk Ekonomi Bankası A.Ş. Ve Mali Ortaklıkları
71	THYAO	Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı Ve Bağlı Ortaklıkları
72	TKFEN	Tekfen Holding A.Ş. Ve Bağlı Ortaklıkları
73	TNKSA	Teknosa İç Ve Dış Ticaret A.Ş.
74	TRGYO	Torunlar Gayri Menkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.
75	TSKB	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. ve Finansal Ortaklıkları
76	TTKOM	Türk Telekomünikasyon A.Ş. ve Bağlı Ortaklıkları
77	TUPRS	Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.
78	ULUUN	Ulusoy Un Sanayi Ve Ticaret A.Ş. Ve Bağlı Ortaklığı
79	VAKFA	Vakıf Faktoring A.Ş.
80	VAKFN	Vakıf Finansal Kiralama A.Ş. ve Bağlı Ortaklığı
81	VESTL	Vestel Elektronik Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
82	YDATH	YDA İnşaat Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
83	YKBNK	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
84	YKFIN	Yapı Kredi Finansal Kiralama A.O.
85	YKR-YKYAT	Yapı Kredi Yatırım Menkul Değerler A.Ş. ve Bağlı Ortaklığı
86	YUNSA	Yünsa Yünlü Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Bağlı Ortaklıkları
87	ZRFIN	Ziraat Finansal Kiralama A.Ş.

Kaynak: KAP BIST Şirketleri, (<https://www.kap.org.tr/tr/bist-sirketler>)

İSLAMİ FİNANS TARİHİNE FELSEFİ BİR YAKLAŞIM*

*Müslime Sözen***

ÖZ

Dünyada var olan evrensel bilimler kendine özgü belirli düşünce, inanç ve ilkelere dayanan felsefi bir yargıya sahiptir. İslami finans temelinde İslam dininin düşünce, inanç ve ilkeleri doğrultusunda şekillendirmektedir. İslam dini yasakları, serbestlik alanları ve sınırları doğrultusunda finans bilimini çevrelemesi sonucu İslami finansı belirli felsefi temellere oturtmaktadır. Aslında iktisat biliminde gizlenen felsefi varsayımlar, zaman ilerledikçe içten içe iktisadi bilimi destekler. Bu içten içe oluşan felsefi varsayımlar, iktisadi finans sistemi kapsamında somutlaşarak iktisadi bilgiyi doğurur.

Bu çalışma İslami finans tarihi boyunca İslam dininin finans üzerindeki etkilerini araştırmış, İslam felsefesinin İslami finansı geçmişten günümüze kadar nasıl etkilediği ve gelecekte nasıl etkileneceği konusunda bazı görüşlere varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İslami Finans Tarihi, İslam Felsefesi, İslami Finans Felsefesi, İktisadi Finansal Sistem, İslami Finansın Geleceği.

JEL Kodları: G00, Y80, Z12.

A PHILOSOPHICAL APPROACH TO THE HISTORY OF ISLAMIC FINANCE

ABSTRACT

The universal sciences that exist in the world has a philosophical judgment based on unique ideas, beliefs and principles. Islamic Finance basically Islam is shaped in the direction of the thoughts, beliefs and principles of religion. Islamic religious prohibitions, freedom zones and borders in line with is fitted the encompass result of finance science Islamic finance specific philosophical bases. Indeed, all economic financial systems are based on philosophical foundations. This internally generated philosophical assumptions, embodies economic knowledge within the framework of the economic financial system.

In this study, during the history of Islamic finance, he investigated the effects of Islamic religion on finance and there have been some opinions on how Islamic philosophy has been influenced in the past on Islamic finance and how it will be influenced in the future.

Keywords: Islamic Finance History, Islamic Philosophy, Islamic Finance Philosophy, Economic Financial System, The Future of Islamic Finance.

JEL Codes: G00, Y80, Z12.

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Bursa Uludağ Üniversitesi, İşletme Ana Bilim Dalı, Muhasebe ve Denetimi Bölümü (Mezun), muslimesozen@gmail.com,

1. GİRİŞ

İslam ekonomisi finans sistemi ilk olarak bankacılık sektörü üzerinden şekillendirilerek 1970'lerde İslami bankalar ortaya çıkmıştır. O günlerde faizsiz işleyen bir faaliyet örgüsüne sahip olan bankalar, bugün geniş çaplı değişikliklerin bir sonucu olarak siyasal-ekonomik çevre, yeni bir İslami finans kuşağı oluşturmuş, daha çeşitli ve yenilikçi kurumlar ortaya çıkararak yeni algoritmalar geliştirmektedir. En önemli gelişme, İslami finansın küresel ekonomi ile beraber artan entegrasyonu olmuştur. Günümüzde artık Dow Jones İslami Pazar Endeksi bulunmakta, ürünleri ve hizmetleri İslam hukukunu ihlal etmeyen 600 aşkın şirketi kapsamaktadır. Citibank gibi yabancı kurumlar İslami bankacılık iştirakleri kurmuşlar ve bugün birçok geleneksel banka Amerika ve Avrupa da Gayrimüslimlere “İslami Ürünler” sunmaktadır (Warde, 2000, p. 1).

İslami finans adından da anlaşılacağı gibi İslam dini ilke ve inançları kapsamında şekillenmektedir. Bu sebeple İslam dininin hükümleri İslami finans sisteminin temellerini oluşturmaktadır. İslami finans kavramı, ilk olarak akıllara İslam dini mensuplarının gerçekleştirdiği finansal işlemleri ve faizsiz bankacılık sistemini getirirse de İslam dini felsefesi İslami finansı bunun çok daha ötesinde tutmakta, daha kapsamlı incelemekte ve para yönetim şekline bir yaşam tarzı kazandırmaktadır. Araştırmacılara göre İslam'ın finansal sisteminden etkilenen ticaretin ekonomik prensipleri kapitalizm ve komünizm arasında bir denge oluşturmaktadır. İslam dininden kaynaklanan ahlaki kurallar ve davranışları düzenleyen Kur'an, üretim yapma ve sermaye oluşturmada bir rehber olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu kural ve davranışlar bütünü toplum tarafından benimsendiği ve uygulandığı takdirde zamanla barış ve refah söz konusu olacağını belirtmektedir.

Bu çalışmanın ilk olarak İslami finans tarihine ve gelişimine değinilmiştir. İkinci aşamada İslam felsefesinin iktisadi sistemi etkilemesi ile İslami finansın nasıl şekillendiği araştırılmış ve felsefi yaklaşımlar incelenmiştir. Son aşamada İslami finansın bu gününün ve geleceğinin nasıl şekilleneceği konusunda bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

2. İSLAMİ FİNANS TARİHİ

İktisat tarihinin bir parçası olan İslami finans tarihi, coğrafyası ve evrimi yönünden önemli bir konuma sahiptir. İslam dinine mensup toplumlarda ticaret işlemleri geliştikçe belirli grupları (İşletmeleri) teşvik etmek amacı ile Orta Çağ'da bankacılık faaliyetleri başlatılmıştır.

İslami finans faaliyetlerinin dünyaya açılması ilk olarak 1960'lı yıllara dayanmaktadır. Mısır'da Ahmed en-Naccar tarafından 1963 yılında kurulan bir banka ilk İslami banka faaliyeti gösteren kurumdur. Ardından 1971 yılında Mısır'da devlet tarafından “Nasr Sosyal Bankası” kurularak faizsiz ticarete başlamıştır. 1974 yılında İslami Kalkınma Bankası kurulmuştur (Odabaşı, 2011, s.s. 6-7). 1996 gelindiğinde istatistiklere göre Uluslararası İslami Bankalar Birliği (IAIB) İslami bankaların toplam varlıklarını 137 milyar dolar olarak ve kurumların 166'ya çıktığını açıklamıştır. 1999 yılı başından itibaren, İslami finans kurumları bankalar ve banka dışı kuruluşlar (menkul kıymetler şirketleri, yatırım fonları, sigorta şirketleri vb.) dahil 70'den fazla ülkede faaliyet göstermeye başlamıştır. 1999'da varlıkları yaklaşık 200 milyar doları aştığı bilinmektedir

(Warde, 2000, p. 6). 2000 yılından sonra İslami finans sektörü istikrarlı bir büyüme göstermiş, bunun göstergeleri; dünyada 1,6 milyar Müslümanın yarısının İslami finans varlıklarını tercih etmesidir. İslami finans varlıkları, 2006 yılında 386 milyar dolar varlık değeri kazanmış, bu varlık değeri 2011 yılında 1,3 trilyon dolar olmuştur. 2013 yılı sonunda 1,8 trilyon dolar ve 2014 yılı sonunda ise 2 trilyon dolara yakın olarak belirlenmiştir (Ernst & Young, 2016, Raporu). İslami finans faaliyetleri gösteren bankaların 2015 – 2020 yılları arasında % 11-12 büyüme oranı ile ekonomi üzerinde yönlendirici bir güç olacağı görülmektedir. Bu varlıklarının 2020 yılında gelindiğinde 3,2 trilyon dolar olacağı tahmin edilmektedir (Özer & Şeker, 2017, s. 22). Günümüzde İslami finans kendi olgunluk dönemini tamamlayarak hala yükselen bir seyir izlemektedir.

Türkiye’de İslami Finansın ilk uygulamaları 1975’li yıllarda faizsiz banka olarak faaliyet gösteren Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası’dır. Bu kurum 1978 yılında faiz kullanma kararı almıştır. 1980 yılında serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir (Yanmaz, 2011, s. 68). Bunun sonucu olarak Müslüman ülkeler ticaret işlemleri daha üst seviyelere taşımıştır. 1983 Kenan Evren döneminde hazırlanan “Özel Finans Kurumları” Turgut Özal döneminde Bakanlar Kurulu kararı ile bankalar kurulmasına karar verilmiştir. Bu sistem ile o dönemdeki yastık altı paraların ekonomiye kazandırılması hedeflenmiştir. İslami Finansın gerektirdiği kurallar ve kanunlar kapsamında her türlü bankacılık hizmeti veren yetkili kurumdur. İslami finansı temsil eden katılım bankacılığının ilk kurumu 1985’te kurulan Albaraka Türk Finans Kurumu A.Ş. ve Faisal Finans Kurumu A.Ş.’dir. Ardından 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş., 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu A.Ş., 1995 yılında İhlas Finans Kurumu A.Ş. ve 1996 yılında Asya Finans Kurumu A.Ş. kurulmuştur (Özsoy, 2011, s.s. 22-23). Son yaşanan 2001-2008 krizinden sonra İslami finans kurumlarının Türkiye’deki önemi artmış, akabinde İslami finans kurumlarına yönelim artış göstermiştir (Serpam, 2013. s.s. 6-7).

İslami finans bankaları 4511 sayılı bankacılık kanununa uymak zorundadır ve bankalarda kullanılan hesaplar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu güvencesi altına faaliyet göstermektedir.

3. İSLAM’IN FİNANSA YAKLAŞIMI VE İSLAMİ FİNANS FELSEFESİNİN OLUŞUMUNDA KUR’AN-IN YERİ

İslam dini insanların günlük yaşamlarını ve faaliyetlerini etkilemektedir. İslam hayatı bir yaşam süreci olmasının yanında ekonomiyi, adaleti ve siyaseti belirli sınırlamalara tabi tutmadan toplum ve en küçük bireyi olan insanın iç içe bir bütün olduğunu söylemektedir. Bu sebeple İslamiyet iktisadi, sosyal, siyasal, hukuki ve mali konularla insan davranışlarını İslami inanç çerçevesinde birleştirerek, bu süreci yaşam tarzı yapan insanlara bir ibadet şeklinde sunmaktadır. Finans bilimi felsefi temellerini ekonomik insan (tasarrufa önem veren, israf etmeyen) değerlerine dayanır. İslami finans kapsamında insan kendi finansal çıkarlarını maksimize ederken, çevresindeki toplumun da çıkarlarını maksimize etmektedir.

İslami finans nedir? sorusuna kısa cevaplar verecek olursak halk arasında söylenen, “faizsiz bankacılık”, genel olarak bilinen “Müslümanların yürüttüğü finansal işlemlerin tümü” diye biliriz. İslami finansın geniş bir tanımını yapacak olursak; İslami değerlere bağlı

kurallar kapsamında, insanların ekonomik yaşamlarını yürütebilmesi için üretim, tüketim ve dağıtım faaliyetlerini içeren iktisadi ve politik bir modeldir. Bu model İslam dininin felsefesini içeren bir değer maksimizasyonu oluşturmaktadır. İslami finans sadece Müslüman ülkelerde değil aynı zamanda Müslüman olmayan ülkelerde de faaliyet göstermektedir. Çünkü temelinde risk paylaşımı ilkesi yatmaktadır. Tarafların ikisi de hem karı hem zararı paylaşır. Diğer bir husus ise İslam dininin yasakladığı faaliyetler üzerinden yapılamamasıdır. Yapılan bütün işlemler şeffaf ve açık, hukuka ve adalete uygun bir şekilde yürütülmelidir.

İslami hükümler (Şeriat) ile yönetilen ülke ekonomilerinin bir amacı da tüm toplum bireylerinin servet dağılımında adaletli, dürüst ve ekonomik eşitliğinin sağlanmasıdır. Böylece Müslümanlar Şer'i hükümler, İslami adalet ve ahlaki prensipler çerçevesinde hareket ederler (Biancone ve Radwan, 2014, s. 2). Bu hükümler İslami Finansın Kur'an da yer alan sure ve ayetlerinde açıkça belirtilmektedir:

Ücretle ilgili ayetler: Necm :39/40; Bakara:286.

“{39} İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder.”

“{40} Ve çabasının karşılığı ileride mutlaka görülecektir.”

Bu ayetler dürüstlikle çalışıp çabalamanın, alın teriyle kazanmanın Allah nezdindeki değerine de işaret etmektedir (Kur'an-ı Kerim ve Tefsiri. Necm Suresi:39-40).

“{286} Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!”

Ayette geçen altı çizgili cümlede Allah Teâlâ kullarına irade ve kudret (güç) vermiştir. Bu irade ve kudret hem hayır hem de şer için işler ve bu mânada “küllî” niteliklidir. Küllî irade ve kudretin, hayır ve şerden birine sarf edilmesi ise cüz'î niteliklidir. Cüz'î kudret, cüz'î iradedir. Buna kesinleşmiş “kesb” de denir. Kesb fiilin aslının vasfını (hayır veya şer olmasını) etkiler. İşte beşerî sorumluluk da bu kesbe dayanır. Açıkladığımız ayette kulun fiiline etkisini açıkça ifade eden kelime, Türkçesi “elde etmek, kazanmak, hak etmek” demek olan “kesb”dir. Eskiden sıkça tekrarlanan “Kul kâsibdir, Allah da hâlikdir” veya “Kul kesbeder, Allah da halkeder” cümlesi bu gerçeğin vecizeleşmiş şeklidir (Kur'an-ı Kerim ve Tefsir. Bakara Suresi: 286).

Alış Veriş ile ilgili ayetler: Bakara: 275; Bakara:282; Nisa:29.

“{275} Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, "Alım satım da ancak faiz gibidir" demeleridir. Halbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah'a kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.”

Cemiyet hayatının düzgün, dengeli ve insanca yürüyebilmesi için çok önemli bulunan dört temel kural infak ve sadaka, israfın yasaklanması, daha önceden yasaklananlar ve faizciliktir. Bu kuralların başında “kişinin el emeği ve alın teriyle geçimini sağlamaya çalışması” kuralı vardır. Bu dört tedbir ve kural arasındaki ilişki; faizle infak ve sadaka arasında, faizin karşılıksız almak, infak ve sadakanın ise karşılıksız vermektir ibaret olması şeklinde bir zıtlık ilişkisi de vardır. Bir topluluk içinde faizcilik serbest olduğunda faizin zararı ve kötü etkileri faizi alan ve verenle sınırlı kalmaz bütün topluluğun ekonomik, sosyal ve ahlâkî hayatını etkiler (Kur'an-ı Kerim ve Tefsir. Bakara Suresi: 275).

“(282) Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın. Eğer borçlu akılcı zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret ise onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alış veriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer zarar verirseniz şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.”

Toplum hayatının mal ve para borçlanma ihtiyacını insanlar istismar ederek faizciliğe yönelmişler, bir müddet sonra ödemek üzere mal veya para talep edenlerden bunu fazlasıyla (faiz) ödemelerini istemişlerdir. Bu yüzden faizi haram kılan Kur'an, gerek ödünç almak ve gerekse diğer meşrû akidleri yapmak suretiyle borçlanmayı helâl kılmış, faizi haram kılmıştır. Borç ilişkisinde en önemli mesele onun zamanında ve eksiksiz olarak ödenmesidir. Yazma, şahit tutma, teminat alma, insanlarda emanet ve sorumluluk duygusunu geliştirme bu tedbirlerin en önemlileridir. Malî konularda şahit ya iki erkek ya da bir erkek, iki kadın olacaktır. Daha azı iddianın ispatı için yeterli değildir (Kur'an-ı Kerim ve Tefsir. Bakara Suresi: 282).

“(29) Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”

Bu ayet “karşılıklı rızaya dayanan ve konusu maddî değerler olan hukukî işlem” anlamında ticarettir söz edilmekte; bunun dışında kalan yol ve şekiller yasaklanmaktadır. Hırsızlık, gasp, rüşvet, faizcilik ve tefecilik, fâhiş fiyat, aldatma bu bâtil yolların yaygın olanlarıdır. Ticaret genellikle alınan malı, üzerine kâr koyarak satmak suretiyle yapılır. Alımla satım bedelleri arasındaki artı fiyat farkından ibaret olan kâr da meşrûdur. Çünkü malı alıp satan tâcir hem kamuya yararlı bir hizmet görmekte hem sermayesini riske atmakta hem de emek çekip meşgul olmaktadır. Bâtil yollarda bu unsurlar ve nitelikler yoktur; güçlü olan karşı tarafı ezmekte, onun zaaf ve ihtiyaç içinde olmasından

yararlanmakta, gerçek rızâ söz konusu olmadan malını alıp yemektedir (Kur'an-ı Kerim ve Tefsir. Nisa Suresi: 29).

Riba (Tefecilik) ile ilgili ayetler: Bakara:275-276-278; Ali İmran :130.

“{275} Bu ayet alış verişle ilgili bölümde geçmiş ve riba bölümünün tefsiri bu bölümde açıklanmıştır.”

Kur'an'daki ismi ribâ olan faiz alıp verme, “Alım satım da faiz gibidir” denilerek zikredilir. Ribâ ile aynı kökten gelen kelimelerde “tepe, çıkıntı, fazlalık” mânaları vardır. Ribâ kelimesi de “fazlalık”, “sermayeye eklenen fazlalık” demektir. Ancak din bu fazlalığın bir kısmına ribâ deyip diğerlerine dememiştir. Bir fıkıh terimi olarak ribâ, “belli malların, belli şekillerde yapılan satım akdi ile değişiminde şart koşulan veya hâsıl olan fazlalık ve ödünç verilen malın geri ödenmesinde şart koşulan fazlalık” anlamına gelir. İslâm'dan önce Arap yarımadasında faizcilik oldukça yaygındı. Adına “Câhiliye ribâsı” denilen bu faiz uygulamasında alacak doğuran satım ve ödünç verme gibi işlemler yapılırken, mevcut borcun vadesi gelip de ödenemediğinde erteleme karşılığı olarak bir ek ödeme (fazlalık, ziyade) üzerinde anlaşma yapılırdı. Çoğunlukla borçlar vadesinde ödenemediği için her vade geldikçe, faiz sebebiyle borç katlanarak artar ve devam ederdi. Borçlunun alacaklıya enflasyon farkını ödemesi faiz değildir. Bu fark reel bir fazlalık değil, alınanla ödenenin eşitlenmesini sağlayan, adaleti gerçekleştiren bir rakam fazlalığından ibarettir. Faiz, karşılığı bulunmayan, karşılığında bir şey verilmeden alınan maldır. İnsanoğlu ihtiyaçlarını malı sayesinde karşılar. Bu sebeple malın önemi, değeri ve dokunulmazlığı vardır. Karşılığını vermeden kişinin malını almak, mülkiyet hakkının dokunulmazlığına aykırıdır ve haramdır (Kur'an-ı Kerim ve Tefsir. Bakara Suresi: 275).

“{276} Allah faizi tüketir, sadakaları ise arttırır ve Allah hiçbir inkârcı günahkârı sevmez.”

İnsanlar sadakanın serveti azalttığını, faizin ise servete servet kattığını düşünür ve inanır. Bu ayet Allah Teâlâ'nın sadaka sebebiyle arttırdığını, faiz sebebiyle eksilttiğini ifade ediyor. Sadaka verenin servetinin bereketlenmesi ve artması, servetinden hayır görmesi, sadaka sayesinde amel defterinin sevapla dolması, servetin verilmiş amacını gerçekleştirmesidir. Faizin eksilmesi ise rakam ve hacim olarak kabaran servetin bereketinin kalkması, sahibine yaramaması, günahını arttırarak mânevî bakımdan iflâsını hazırlamasıdır. Toplum hayatı bakımından arttırma, sadaka ve infakın pek çok sayıda insanın servetten faydalanmasını, refahın tabana yayılmasını, kişi başına düşen refah payının artmasını; artan refahın talebi, talebin de üretimi kamçılama yoluyla ülke zenginliğinin artmasını ifade etmektedir. Faizden elde edilen servetler yanıp kül olur (Kur'an-ı Kerim ve Tefsir. Bakara Suresi: 276).

“{278} Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın.”

Tövbe edip faizcilikten vazgeçenlerin tahakkuk edip de henüz borçluların ödemediği faizleri almalarına izin verilmemesi, ana paradan başka bir fazlalığa haklarının bulunmadığının açıkça ortaya konması, ancak böyle yaptıklarında hem haksızlık etmekten hem de haksızlığa uğramaktan kurtulacaklarının bildirilmesi, bazı kimselerin

“Faizin azı helâldir, ancak kat kat olanı haramdır” şeklindeki anlayış ve yorumlarının isabetli olmadığını göstermektedir (Kur’an-ı Kerim ve Tefsir. Bakara Suresi: 278).

“(130) Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah’tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.”

Ayete faiz açıkça yasaklanmış ve kurtuluşa ermenin Allah’ın bu yasağına uymaya bağlı olduğu belirtilmiştir. Tefecilik yapanların, hak edilmemiş kârlarını arttırmaktan başka bir şey düşünmeyecek kadar kazanma hırsına kendilerini kaptırdıkları, kamu yararını ve dar gelirliilerin halini düşünmedikleri yaşanan bir gerçektir. Bu durum, haksız kazanç ve servete düşkünlüklerini daha da arttırmaktadır. Faizle borçlananların, çoğu zaman ödeme güçlüğüne düşebildikleri, borcu vadesinde ödeyemedikleri için anapara yanında faizin faizini de borçlandıkları, böylece faizin katlandığı da bir gerçektir. “Kat kat” ifadesi bu gerçeğin altını çizmektedir. (Kur’an-ı Kerim ve Tefsir. Ali-İmran Suresi: 130).

Para ile ilgili ayetler: Kehf :19; Yusuf :20; Ali İmran:75.

“(19) İşte böyle uyuttuğumuz gibi onları uyandırdık da birbirlerine sormaya başladılar; içlerinden biri, "Ne kadar kaldınız?" dedi. (Diğerleri) "Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık" dediler; ve eklediler, "Kaldığınız müddeti rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın, hangisinin yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca çok dikkatli davransın da sakın varlığımızı kimseye sezdirmesin.”

Uyandıktan sonra gençler geçen süreyi ve dünyada meydana gelen değişiklikleri bilmedikleri için inkârcıların kendileri hakkındaki tehditlerinin devam ettiğini sanmışlardı. Bu sebeple yiyecek almak üzere şehre gönderdikleri arkadaşlarını dikkatli olması hususunda uyarılmışlardı. Gencin asırlar öncesine ait kıyafeti, elindeki para ve konuşmasındaki farklılık onu ele verdi. Şehre gönderilen genç, elindeki parayı harcamak isteyince şehir halkı paranın üzerinde Kral Dakyanus’un (Decius) resmini görmüş ve adamın bir hazine bulduğunu sanarak kendisini devrin hükümdarına götürmüşlerdi. Mevcut hükümdar tevhid inancına sahip bir hıristiyandı. Genç adam başlarından geçeni krala anlattı; birlikte mağaraya gittiler ve gencin anlattıklarının doğru olduğunu gördüler (Kur’an-ı Kerim ve Tefsir. Kehf Suresi: 19).

“(20) (Mısır’da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona pek değer vermemişlerdi.”

(Mısır’da) o dönemde köle satışı vardı. Hz. Yusuf’u yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona para anlamında değer vermemişlerdi bazı ölçütleri vardı köle satışında (Kur’an-ı Kerim ve Tefsir. Yusuf Suresi: 20).

“(75) Ehl-i kitap’tan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen onu sana noksansız öder; içlerinden öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen tepesine dikilip durmadıkça onu sana ödemez. Çünkü onlar "Ümmilere yaptıklarımızdan dolayı bize bir vebal yoktur" derler. Onlar bile bile Allah adına yalan söylemektedirler.”

Yüce Allah hiç kimse veya zümreye başkalarının haklarını gasbetme müsaadesi vermemiştir. Bu konuda kendilerinin imtiyaz sahibi olduğunu iddia edenler Allah'a iftira etmiş olurlar. Ayet indiğinde Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Allah'ın düşmanları yalan söylemişler; Câhiliye döneminin (kötü olan) her şeyi ayaklarımın altındadır; emanete gelince, sahibi iyi olsun kötü olsun o yerine verilir". Hak gasp etmenin sosyal barış için ne büyük tehlikelere yol açabileceği üzerinde herkes dikkatle düşünmelidir; hele Müslümanlar ahlâkî değerlerin korunmasında titiz davranarak cihana örnek olmalıdırlar. Öte yandan gerek ayetteki tasvirde gerekse anılan hadisten, İslâm'ın insanların eylemleri hakkında topyekün bir yargı ortaya koyma değil, doğruyla yanlış ayırt etme esasına dayalı bir değerlendirme yapma anlayışını onayladığı sonucu çıkmaktadır. Meâlinde "yüklerle mal" şeklinde karşılanan kintâr kelimesi emanet edilen miktarın çokluğunu, "bir dinar" da azlığını belirtmektedir. Ayette geçen "emanet etme" ve "tediye etme" anlamına gelen fiiller, burada genel olarak güven esasına dayalı "borç" ilişkisinin kastedildiğini göstermektedir. Ayette bunun mutlaka aynî (muayyen bir şeyi verme ile ilgili) olduğunu gösteren bir kayıt yoktur. Satım, ödünç, âriyet ve vedâ gibi akidler çerçevesinde kişinin borçlandığı her türlü edimi kapsar. Bu sebeple meâlinde "öder" fiili kullanılmıştır (Kur'an-ı Kerim ve Tefsir. Ali-İmran Suresi: 75).

Ticaret ile ilgili ayetler: En'am:152; Bakara:282; Nisa:29; Tevbe :24; Nur:37.

{152} Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin. Ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun. Allah'a verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt almanız diye Allah size bunları emretti.

İnsanlar arasındaki en yoğun ilişkilerden olan alışveriş sırasındaki ölçü ve tartılarda haksızlıklar sıklıkla vuku bulduğu için hemen her dönemin illeti olan bu duruma özellikle dikkat çekilmiş; ayrıca adaleti her zaman tam olarak yerine getirmek insanın gücünü aşan bir yükümlülük olduğundan, ayetin devamında "Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz" buyurulmakla kasıtsız olarak yapılan yanlış ölçü ve tartıların sorumluluğu gerektirmediğine işaret edilmiştir. Burada geçen ifa kavramı tam olarak ölçüp tartmayı ifade etmekle birlikte ayrıca bir de kıst (adalet) kelimesinin geçmesinden anlaşılıyor ki, alışveriş sırasında satıcının da müşterinin de karşılıklı olarak adalet ve hakkaniyeti gözetmeleri gerekmektedir (Kur'an-ı Kerim ve Tefsir. En'am Suresi: 152).

{282} Bakara: Bu ayet alış verişle ilgili bölümde geçmiş ve tefsir edilmiştir.

{29} Nisa: Bu ayet alış verişle ilgili bölümde geçmiş ve tefsir edilmiştir.

{24} De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım-akrabanız, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından endişe ettiğiniz ticaretiniz ve hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevimli ise, artık Allah buyruğunu (kıyemeti) gerçekleştirinceye kadar bekleyin. Allah günaha saplanmış kimseleri hidayete erdirmez."

Allah sevgisinden üstün tutulmaması ve Kur'an'ın kişiyi dünyadaki sevdiklerinden uzaklaştırmayı değil, bu sevginin daha yüce mertebedeki sevgiye erdirmeye vesile

olmasını hedeflediğine dikkat etmek gerekir. İnsanın yakınlarını, kazanmayı ve kazancın sağladığı nimetlerden yararlanmayı sevmesi zaten onun doğasında bulunan bir gerçektir; Kur'an-ı Kerim ise bu gerçeğe atıfta bulunarak, kişinin anılan sevgiden vazgeçmeksizin onu daha yücelere tırmanmanın vasıtası olarak görmesini istemektedir. Bu da ancak kişinin kendisini Allah sevgisinden ve O'nun değerli saydıklarından daha üstün görülmemesidir. Böylece insan bir yandan dünyevî istek ve bağların esiri olmaktan kurtulup gerçek özgürlüğe kavuşmuş olur (Kur'an-ı Kerim ve Tefsir. Tevbe Suresi: 24).

“{37} Ticaretin de satımın da kendilerini Allah'ı anmaktan, namazı hakkıyla kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoyamadığı, gözlerin ve gönüllerin dehşetle sarsılacağı bir günden korkan kişiler.”

İnsanların çoğu, fâni olan imtihan dünyasında ticarete, zanaata, zevk ve safaya dalarak Allah'ı unuturlar, namazları vaktinde kılmazlar, mala düşkünlükleri sebebiyle zekâtı ya hiç vermezler yahut da eksik verirler. Bunlar imtihan için verilmiş, dünya malına ve menfaatine aldanarak kaybeden gafillerdir. Allah'ın örnek gösterdiği, övdüğü, yaptıklarının karşılığını fazlasıyla vereceği, ayrıca karşılığı olmayan hesapsız lutuflarda bulunacağı kulları ise dünya-âhiret dengesini iyi kuranlar, ebedîyi fâniye, devamlıyı geçiciye, değerliyi değersizle değişmeyenlerdir (Kur'an-ı Kerim ve Tefsir. Nur Suresi: 37).

Bütün bu ayetleri tefsirle açıkladıktan sonra özetleyecek olursak: faiz her türlü keskin olarak yasaktır ve İslami finans faaliyetleri kapsamında haram olduğu için kullanılmamaktadır. Bu faaliyetler kapsamında piyasada suni müdahale yapılarak haksız kazanç sağlanamaz; piyasalarda manipülasyon (oyun, hile, dalavere) yalan yanlış haberler yayarak, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme faaliyette bulunarak piyasada yüksek kazanç elde etmek amacıyla menkul kıymetlerin piyasa fiyatlarının yapay olarak yükseltilmesi, düşürülmesi veya belirli bir seviyede tutulmasını kapsar (Yılmaz, 2017, s. 752). Evrensel iktisat tarihi boyunca piyasalarda yaratılan bu manipülasyon adalet ve dürüstlük ilkesine uymamaktadır. İslami bir finansal sistem, aşırı belirsizlikler ile risklere ve kumara bağlı ticari faaliyetleri yasaklamaktadır. Belirsizlik içeren işlemler yasaktır. Risk taraflar arasında paylaşılmalıdır. Sözleşme düzenlendiğinde sözleşme ilkelerine sadık kalınmak zorunludur ve yapılan sözleşme yükümlülükleri net olarak sözleşme sahiplerine açıklanmalıdır, sosyal bir adalet anlayışı olmalıdır. İslami finansın temel kuralları Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (SAV) sünnetine dayanmaktadır şekilde özetlenebilmektedir.

4. İSLAMİ FİNANSIN FELSEFESİ VE GÖRÜNEN HEDEFLERİ

Zamanla olgu, oluşum ve sistemler kendi yetkinlik seviyesini tamamlayarak kendine belirli ilkeler ve felsefi bir prensip edinir. İlk önce insanlar sonrada toplum bu düşünce ve inancı kabullenerek yaşamlarında uygulamaya geçirirler. İslami finasta diğer iktisadi sistemler gibi kendine belirli felsefi temeller oluşturmuştur.

Eflatun faizi toplum ahlakına aykırıdır demiş ve yasak olması gerektiğini söylemiştir. Eflatuna göre insanlar maddi çıkar peşinde olmamalı eşit yaşam tarzına değer vermelidir. Para servet olarak görülmemeli, servet elde etmenin aracı olarak görülmelidir. Eflatun

ideal bir devlet sisteminde faizin eşitsizliklere, kıskançlığa, bencilliğe, ahlaksızlığa ve kişisel çekişmelere yol açacağını söyler.

İslami finansında yasakladığı faizcilik hakkında Aristo politika adlı kitabında şu sözleri sarf etmiştir: “Ticaretin alt başlıkları deniz, kara ticareti ve satışlardır. Kar payına ve işin güvenli oluşuna göre bu yöntemler arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Faizle borç vermek, herhangi bir işte ücretli çalışmak da bu başlığın alt dalları arasında yer alır. Doğaya uygun olmayan bir yöntemdir. Faizcilikten sağlanan kazanç, doğrudan doğruya paranın kendi varlığından ileri gelir ve paranın doğuşuna yol açmış olan gerçeğe aykırıdır. Para bir mübadele aracıdır, faiz paranın miktarını çoğaltır. Doğaya aykırı düşen para kazanma tarzıdır” (Aristo. 2013. s. 46). Aristo faizciliği doğru bir ticaret yöntemi olarak görmüyor çünkü faizi bir ürün olarak değil, paranın kendisinden doğan bir şey olarak görüyor. Paranın takas aracı olduğunu ve faizin ise parayı artırdığı için adaletsiz bir kazanç diyor. Bu nedenle servet edinme yolları arasında doğaya en aykırı yöntem olarak tanımlanıyor.

İslami finansın temel taşlarından biri de İslami hukuktan gelen normlardır. Bu normlar insanların özgürlük ve yasak alanlarının sınırlarını belirlerken aynı zamanda İslami finansın sınırlarını çizmektedir. İktisadi felsefedeki karşılıklı fayda maliyet ve ekonomik insan (home economucus) anlayışının dürüstlük, hak ve adalet ilkeleri kapsamı, İslami finansın temel ilkeleri (piyasaya suni müdahale yapılamaz, risk taraflar arasında paylaşılmalıdır, faiz her türlü kesin olarak yasaktır, belirsizlik içeren işlemler yasaktır, sözleşme düzenlendiğinde sözleşme ilkelerine sadık kalınmak zorunludur ve yapılan sözleşme yükümlülükleri net olarak sözleşme sahiplerine açıklanmalıdır, sosyal bir adalet anlayışı olmalıdır) ile aynı benzerlikleri içermektedir.

İslami finansın fiili temel uygulama alanı katılım bankacılığı sistemidir. Katılım bankacılığı felsefesi İslami finansın düşünce, ilke ve inançlarının en iyi uyguladığı, ekonomik ve sosyal sorumlulukların bilincin de olan, toplum içinde yardımlaşmayı ve dayanışmayı aşıl原因, bunu düzenli ve insanların refahını göz önüne alarak üretim ve ticarete teşvik eden faaliyetler bütünüdür. İslami finansın etik ve ahlaki değerleri insani yaşamı her şeyin üstünde tutar (Tunç, 2016, s. 274).

Bu sistemin asıl amacı topluma ve en küçük bireyi insana hizmet etmektir. Karl Marx'a göre “ekonomi toplum hayatında esas belirleyicidir ve milletlerin kültürü, sosyal yapısı, devlet düzeni üretim modellerine göre şekillenir.” bu konuda karşıt görüş ise Max Weber'den gelmektedir: “kapitalizmin Protestan ahlakı ve zihniyetinin ürünü” olduğunu iddia eder (Tunç, 2016, s. 295). Eğer Müslümanlar veya İslam dini kapsamında hareket eden kurumlar iki farklı anlayışa göre hem geçmiş anılar hem de gelecek hakkında bilgilere ulaşırlar. Tek yönlü olan bu sistemler İslami finans sistemine göre inancı, kültürü ve sosyal dayanışma gibi normları dışarda bırakırlar. İslami finans ise İslami yaşamı finansal faaliyetlerin işleyişine ekleyerek insanca yaşama koşullarını savunmuştur.

5. SONUÇ

Yapısal olarak çok karmaşık görülse de din bilimi ve finans, tarih bilimi, siyaset bilimi, ekonomi faaliyetler ve ticaret, toplum kültür felsefesi gibi birçok bilim dalı bir araya

geldiğinde İslami finansı anlarız. Böylece İslami finansı getirdiği hükümler çerçevesinde, açıkça ahlak ekonomisi veya ahlaki iktisadi sistemler adı altında adlandırabiliriz.

İslami finans çerçevesinde yapılan tüm faaliyetler mutlaka İslam dini temel almaktadır ama bu demek değildir ki tüm dünyadaki insani değerlere uyum göstermeyip belirli bir kapsamda sınırlayarak zorlayıcı hükümler içeriyor. Tam tersine toplumda sosyal ve ekonomik adaletin sağlanmasını amaçlayarak bireyleri israfı engellemeye, tasarrufa önem vermeye, risk paylaşımına, haksız kazancın önlenmesine, üretkenliğe, dürüst hilesiz kazanca ve en önemlisi de fırsat eşitliğe yönlendirmektedir.

İslami finans aslında günümüz küreselleşen dünya ekonomisini tek bir devlet ekonomisi olarak görür ve ayırt etmeden toplumsal yapıda kardeşlik duygusunu yayarak paylaşımcı evrensel bir adalet sistemi oluşturmaktadır. Bu sistem ancak toplumun tüm bireylerinin ihtiyaçları karşılandığında gerçekleşmiş olacaktır.

İslami finansın serbest piyasa yapısını savunmasının ve teşvik etmesinin amacı topluma refah sağlayacağı inancıdır. Aslında İslami finansın felsefesi sosyal bilimler alanında iktisat, din bilimi, hukuk, sosyoloji, felsefe, tarih ve psikoloji gibi bilim insanlarının bir araya gelerek çalışmalar yapması ve sistemleştirilmesi gereken bir yapıdır.

İslami finans uygulamaları basit yapılandırılmış bir sistem üzerine kurulmuş ve temel düzene uygun bir işleyişe sahiptir. Bu sistemin sadece yastık-altı paraları ekonomiye kazandırmak ile kalmayacak şeffaf bir ekonomi işleyişin oluşturulmasında yardımcı olacaktır. Türkiye’de İslami finans anlayışını yaklaşık bir 40 yılı olmasına rağmen son 20 yıl içinde daha çok aktiflik kazanmıştır.

Araştırmalar sonucunda gösteriyor ki birçok ayet bu yapının insani değerlere sahip çıktığı ve toplumsal dayanışmaya katkıda bulunduğunu açıklıyor. Geçmişte değerli felsefe ve iktisat bilim insanları örnek verilen ayetlerle paralel olarak aynı tezi savunmaktalar. Ayrıca İslami finansı sadece katılım bankaları adı altında sınırlamak yerine bir iktisadi yaşam felsefesi olarak görmek ülkelerin ekonomilerine değer katacaktır.

KAYNAKÇA

Aristo, (2013). Politika. 1. Baskı. Say Yayınları. Çeviri: Furkan Akderin.

Biancone, P. P. & Radwan, M., (2014). Sharia Compliant Possibility for Italian SMES. *European Journal of Islamic Finance*, 1. 1-9.

Diyanet İşleri Başkanlığı, (2018). Kur’an-ı Kerim ve Tevsi. <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>. (12.09.2018)

Ernst & Young, (2012-2013). *The World Islamic Banking Competitiveness Report*.

SERPAM, (Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi). (2013- Mayıs). Araştırma Notları-1, İslami Finans.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Odabaşı, M., (2011). *Faizsiz Bankacılık Eğitim Notları*. İstanbul.

Özer, K. & Şekeroğlu, S., (2017). Bankacılık Sektöründe Yükselen Değer Katılım Bankacılığı. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4/2. 15-25.

Özsoy, İ., (2011). Türkiye'de Katılım Bankacılığı. TKBB.

Tunç, H., (2016). *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, (6. Baskı). Nesil Yayınları. İstanbul,

Yanmaz, T., (2011). A kind of Islamic Financial Instrument: Sukuk and Applications in the World. Master Thesis, Institute of Social Sciences, Fatih University.

Yılmaz, E., (2017). *Hukuk Sözlüğü*. (10. Baskı). Yetkin Yayınları.

Warde, İ., (2000). *Islamic Finance in the Global Economy*. (1. Baskı). Edinburgh University Press. George Square, Edinburgh.

İŞLETME DIŞI FİNANSMAN ARAÇLARINDAN SAT VE GERİ KİRALA İLE BANKA KREDİSİ KULLANIMININ KARŞILAŞTIRILMASI*

Dr. Naim Varol**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, işletme dışı finansman araçlarından sat ve geri kirala ile banka kredisi kullanımını mevzuat ve maliyet açısından karşılaştırarak avantaj ve dezavantajlarını belirlemektir. Bu amaçla, finansal kiralama şirketinden kiracı firma taşınmazı için sat ve geri kirala yöntemi ile ilgili teklif ve bankadan aynı tutarda kredi kullanımı için ödeme planı alınmış ve karşılaştırılmıştır. Sat ve geri kirala yöntemi yeni bir finansman aracı olduğu için vergi mevzuatı, TMS 17 Kiralama İşlemleri ve TFRS 16 Kiralamalar standartlarına göre nasıl muhasebeleştirilmesi gerektiği ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda sat ve geri kirala yönteminin maliyet açısından daha avantajlı olduğu ve işletmenin finansal tablolarının doğru sunumuna ve analizine olumlu katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sat ve Geri Kirala, Banka Kredisi Kullanımı, TMS 17, TFRS 16

JEL Kodları: M40, M49

THE COMPARISON OF EXTERNAL FINANCING INSTRUMENTS OF SELL AND LEASEBACK WITH BANK CREDIT USE

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the advantages and disadvantages of using the external financing tools of the use of the sale and leaseback and bank credit use by comparing in terms of legislation and cost. For this purpose, the payment plans of the sale and leaseback method for the tenant firm's immovable property from the financial leasing company and loan usage from the bank was taken and compared. It has been discussed how the sale and leaseback method should be recognised in accordance with the tax legislation, TMS 17 Leasing Transactions and TFRS 16 Leases Standards. At the end of the study, it was concluded that the method of sell and leaseback is more advantageous than bank credit use in terms of cost and contributes positively to the correct presentation and analysis of the financial statements.

Keywords: Sell and Leaseback, Bank Credit Use, IAS 17, IFRS 16

JEL Codes: M40, M49

1. GİRİŞ

Finansman yöneticisinin asıl görevlerinden birisi, işletmenin ihtiyaç duyduğu gerekli fonları değişik yerlerden veya kaynaklardan sağlamaktır. Bu fonlar, bilançonun pasifinde görüldüğü gibi

- İşletme dışındaki yabancı kaynaklardan ve

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir

** <https://orcid.org/0000-0002-6040-2752>, nvarol@isbank.net.tr

- İşletmenin içinden veya sahiplerinin ortaya koydukları özkaynaklardan sağlanabilir.
- Yabancı kaynaklar da, bu kaynaklardan sağlanan fonların geri ödenmesi süresine göre iki ana grubu ayrılır:
- Kısa vadeli yabancı kaynaklar ve
- Uzun vadeli yabancı kaynaklar.

Kısa vadeli yabancı kaynaklar, işletmenin en çok bir yıl veya normal faaliyet dönemi içinde vadesi gelen borçlarından oluşurken; uzun vadeli yabancı kaynaklar ise, vadesi bir yılı veya normal faaliyet dönemini aşan borçlardan oluşur.

2. İŞLETME DIŞI FİNANSMAN ARAÇLARI

İşletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için finansman kaynaklarına ihtiyaçları vardır. Finansal kiralama ve banka kredisi kullanımı işletme dışı finansman kaynaklarının en yaygın kullanılan kısa veya uzun vadeli araçlardır.

2.1. Finansal Kiralama

Finansal kiralama işletmenin faaliyetini sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu taşınmaz, makine, taşıt gibi yatırım mallarının finans kuruluşu (lessor) tarafından satın alınarak ilgili işletmeye (lessee) kiralanmasıdır. Literatürde "leasing" olarak bilinen finansal kiralama, finansal kiralama şirketinin belirli bir süre için ve taraflarca öngörülen kira bedeli karşılığında kiracının istemi ve seçimi üzerine satın aldığı veya başka yollarla sağladığı kiralama konusu malın zilyetliğini kiracıya bıraktığı sözleşmedir (Akgüç 2011, s. 171). Genellikle orta ve uzun vadeli olan finansal kiralama işleminde işletmeye banka kredisi işlemindeki gibi nakit ödeme yapılmamaktadır.

Kiralama işlemleri; süresine, finansal raporlara yansımaya, değerine ve üçüncü kişilere yeniden kiralanmasına göre çeşitli şekillerde olabilmektedir (Marşap ve Yanık 2018, s. 30-31):

- **Finansal Kiralama:** Dayanak varlığın mülkiyetinden kaynaklanan bütün risk ve getirilerin önemli ölçüde devredildiği kiralama türüdür.
- **Faaliyet kiralaması:** Dayanak varlığın mülkiyetinden kaynaklanan bütün risk ve getirilerin önemli ölçüde devredilmediği kiralama türüdür.
- **Kısa vadeli kiralama:** Kiralamanın fiilen başladığı tarih itibarıyla, kiralama süresi 12 ay veya daha kısa olan kiralama türüdür. Satın alma opsiyonu içeren bir kiralama kısa vadeli kiralama değildir.
- **Alt kiralama:** Dayanak varlığın, kiracı (alt kiralama kapsamında kiraya veren) tarafından üçüncü bir tarafa yeniden kiraya verilmesi işlemidir; ana kiralama kapsamında kiraya veren ve kiracı arasındaki kiralama ('ana kiralama') yürürlükte kalmaya devam eder.
- **Dayanak varlığın düşük değerli olduğu kiralamalar.**
- **Sat ve geri kiralama**

2.2. Sat ve Geri Kirala

Sat ve geri kiralama yöntemi öz sermayesi yetersiz ve nakit sorunları olan işletmelerin aktiflerindeki taşınmazları finansal kiralama şirketine satıp tekrar kiralanması işlemidir. İşletme ilgili taşınmazın bedelini nakit olarak tahsil etmektedir ve birçok vergisel avantajlar sağlamaktadır.

2.2.1. 6361 Sayılı Kanun Açısından Sat ve Geri Kirala Yöntemi

6361 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi ile sat ve geri kirala yöntemi işletmelerin dışarıdan fon sağlama aracı olarak uygulanmaya başlamıştır. Finansal kiralama yöntemi, “kiralayanın kiracının talebi ve seçimi üzerine üçüncü bir kişiden veya bizzat kiracıdan satın aldığı veya başka suretle temin ettiği veya daha önce mülkiyetine geçirmiş bulunduğu bir malın zilyetliğini, her türlü faydayı sağlamak üzere kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören sözleşmedir” (6361 Sayılı Kanun, Md. 18). Kanun kiralanacak taşınır veya taşınmaz malların finansal kiralama şirketince sadece üçüncü şahıslardan değil kiracıdan da temin edilme olanağını sağlamıştır. Bu yöntemde işletme, sahibi olduğu varlığı bir finans kurumuna satıp aynı anda belirli süre için kiralamakta, böylece bir yandan varlığı kullanım hakkını elde ederken diğer yandan da uzun vadeli fon ihtiyacını karşılamaktadır (Yükçü ve Kaplanoğlu 2015, s. 81).

2.2.2. Vergi Mevzuatı Açısından Sat ve Geri Kirala Yöntemi

Finansal kiralama uygulamalarının Muhasebe Standartları ile daha uyumlu hale gelmesi için VUK'ye 4842 sayılı bazı vergi kanunlarında değişiklik yapılması hakkındaki kanun ile mükerrer 290. madde eklenmiş ve “Finansal Kiralama İşlemlerinde Değerleme” başlığı altında Finansal Kiralama Kanunu'ndan tamamen bağımsız yeni bir düzenleme getirilmiştir.

VUK'ye göre finansal kiralama; “kira süresi sonunda mülkiyet hakkının kiracıya devredilip devredilmediğine bakılmaksızın, bir varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan tüm riskler ile yararların kiracıya bırakılması sonucunu doğuran kiralamalardır” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca söz konusu kanun maddesinde bir işlemin finansal kiralama işlemi sayılabilmesi için aşağıdaki unsurları taşıması gerekmektedir (Cengiz 2017, s. 46):

- İktisadi kıymetin mülkiyetinin kira süresi sonunda kiracıya devredilmesi,
- Kiracıya kira süresi sonunda iktisadi kıymeti rayiç bedelinden düşük bir bedelle satın alma hakkının tanınması,
- Finansal kiralamaya konu iktisadi kıymetin finansal kiralama şirketinin aktifinde yer alması,
- Kiralama süresinin iktisadi kıymetin ekonomik ömrünün % 80'inden daha büyük bir bölümünü kapsaması,
- Finansal kiralama yoluyla varlık kiralayan kiracı, kira taksitlerinin tamamını gider kaydetmesi ve taksit sayısı finansal kiralama şirketi ile kiracı arasında serbestçe belirlenmesi,

- Finansal kiralamaya konu iktisadi kıymete ilişkin amortisman finansal kiralama şirketi tarafından ayrılarak finansal kiralama şirketinin kayıtlarında gider olarak yer alması,
- Sözleşmeye göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin toplamının iktisadi kıymetin rayiç bedelinin yüzde 90'ından daha büyük bir değeri oluşturması,
- Finansal kiralama ile ilgili teşviklerden finansal kiralama şirketinin faydalanması,

Finansal kiralama konusu varlıkla ilgili hak, borç ve alacakların nasıl değerlendirileceği, amortisman uygulaması ve kiracı ile kiraya verenin finansal tablolarında nasıl yer alması gerektiğine ilişkin düzenlemeler VUK mükerrer 290. maddesi ile 319 sıra nolu VUK Genel Tebliği'nde açıklanmıştır. Kiracı ile ilgili düzenlemeler şunlardır:

- Finansal kiralama işlemine konu iktisadi kıymeti kullanma hakkı ve sözleşmeden doğan borç, kiralama konusu iktisadi kıymetin rayiç bedeli veya sözleşmeye göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerinden düşük olanı ile değerlendirilecektir. Finansal kiralama konusu iktisadi kıymet, kullanma hakkı olarak aktife alınacak karşılığında ise kiralayana olan borç pasife kaydedilecektir.
- Kiracı tarafından aktifleştirilen finansal kiralamaya konu iktisadi kıymeti kullanma hakkı VUK ve ilgili genel tebliğlerde bu iktisadi kıymet için tespit edilmiş amortisman sürelerinde amorti edilecektir.
- Finansal kiralama sözleşmesine göre yapılan kira ödemeleri, borç anapara ödemesi ve faiz gideri olarak ayrıştırılacak ve bu ayrıştırma işlemi her bir dönem sonunda kalan borç tutarına sabit bir dönemsel faiz oranı uygulanmasını sağlayacak şekilde yapılacaktır. Kiralayan açısından yorumu yapılan "her bir dönem sonu" ifadesi, kiracı açısından sözleşmede belirtilen kira ödeme tarihidir.
- Finansal kiralama borçlarının VUK'nin 285 inci maddesi kapsamında reeskonta tabi tutulması mümkün bulunmamaktadır.
- Finansal kiralama işlemi esas olarak bir kredi işleminden farklı değildir. Kiralayana ödenen finansal kiralama bedellerinin faiz kısmı finansman gideri kısıtlamasına tabidir.

Sat ve geri kirala işlemlerinde taraflara aşağıdaki vergi istisna ve muafiyetleri sağlanmıştır:

Kurumlar vergisi istisnası: Sat ve geri kirala amacıyla taşınmazların finansal kiralama şirketlerine satışı ile bu taşınmazların finansal kiralama şirketlerince tekrar devralınan kuruma satışından kaynaklanan kazançların tamamı kurumlar vergisinden istisnadır ve bu taşınmazlar için en az iki tam yıl aktifte bulunma şartı yoktur. (6495 sayılı Kanun, Md. 42, KVK, Md. 5).

İstisnadan yararlanma şartları şunlardır (11 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Tebliği):

1) Sat-kirala-geri al işlemine ilişkin olarak kiracı ile kiralayan kurumlar arasında düzenlenecek sözleşmede, bu işleme konu edilen ve kiracı tarafından kiralayanlara satılan taşınır veya taşınmazın:

- Kiralayan kurumlarca kiracıya geri kiralanaacağı ve
- Sözleşme süresinin sonunda kiracı tarafından geri alınacağı konusunda hüküm bulunması ve bu hükümlere fiilen uyulması şarttır.

2) Bu varlıkların satışından elde edilecek istisna kazancın, kiracı tarafından pasifte özel bir fon hesabına alınması gerekmektedir. Bu çerçevede, fon hesabına alınma işleminin, kiracılarca varlıkların kiralayanlara satışının yapıldığı yılı izleyen hesap döneminin başından itibaren kazancın beyan edildiği döneme ait kurumlar vergisi beyannamesinin verildiği tarihe kadar yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla, istisna kazanç tutarı, satışın yapıldığı dönemin genel sonuç hesaplarına yansıtılacak olup kurumlar vergisi beyannamesinin ilgili satırında gösterilmek suretiyle istisnadan yararlanılabilecektir. Anılan istisnadan geçici vergi dönemleri itibarıyla da yararlanılması mümkün olup belirtilen süre zarfında söz konusu kazancın fon hesabına alınmaması durumunda, kurumlar vergisi beyannamesinde istisnadan yararlanılabilmesi mümkün olmadığı gibi geçici vergi dönemleri itibarıyla yararlanılan istisna nedeniyle zamanında tahakkuk ettirilmeyen vergilerden kaynaklanan vergi ziyası cezası ve gecikme faizi ayrıca aranacaktır.

3) Fon hesabına alınan kazanç tutarı kiracı tarafından sadece, gerek kira süresi boyunca gerekse kira süresinin sonunda varlıkların geri alınmasından sonra bu varlıklar için ayrılacak amortismanların (bu varlıkların kiralayan kurumlara devrinden önce kiracıdaki net bilanço aktif değerine isabet eden amortismanlar hariç) itfasında kullanılabilecektir.

Sat ve geri kirala işlemine konu edilen varlıklara ilişkin olarak gerek kira süresi boyunca gerekse kira süresinin sonunda varlıkların geri alınmasından sonra kiracılar tarafından hesaplanacak amortismanların, kiralayan kurumlara devrinden önce ilgili varlığın kiracıdaki net bilanço aktif değerine isabet eden kısmı kurum kazancının tespitinde dikkate alınabilecek, kalan kısmı ise sadece özel fon hesabından mahsup edilebilecektir.

KDV istisnası: 6361 sayılı Kanun'a uygun olarak yapılan sözleşmeye göre yapılan sat ve geri kirala işlemlerinde kiralamaya konu taşınmazın kiralayana satılması, satan kişilere kiralama ve devri katma değer vergisinden istisna edilmiştir. Bu istisnadan faydalanabilmek için taşınmazın finansal kiralama şirketlerince bizzat kiracıdan satın alınıp geri kiralama ve mülkiyetinin sözleşme süresi sonunda kiracıya devredilecek olması şartı aranmaktadır (6495 sayılı Kanun, Md. 29; KDVK, Md. 17/4-y).

Damga vergisi istisnası: Finansal kiralama sözleşmeleri ve bu sözleşmelerin devrine ve tadiline ilişkin kâğıtlar ile bunların teminatı amacıyla düzenlenen kâğıtlar damga vergisinden ve bu kâğıtlarla ilgili yapılacak işlemler harçtan istisnadır (6361 sayılı Kanun, Md. 37).

Tapu harcı istisnası: Sat ve geri kiralama yöntemiyle gerçekleştirilen finansal kiralama sözleşmesinin sonunda, gayrimenkulün finansal kiralama şirketi tarafından kiracıya geri

satılması sırasında tapu harcı ödenmeyecektir (6361 sayılı Kanun, Md. 37). Sadece ilk satışta; taşınmazın kiracı tarafından finansal kiralama şirketine devredilmesi aşamasında binde 4,55 oranında bir harç ödenmesi söz konusu olacaktır.

Ancak; kurumların kurumlar vergisinden istisna edilen kazançlarına ilişkin giderlerinin veya istisna kapsamındaki faaliyetlerinden doğan zararlarının, istisna dışı kurum kazancından indirilmesi mümkün değildir. (KVK, Md. 5). Bu nedenle kiracının ödeyeceği tapu harcı vergiye tabi kazancın tespiti sırasında kanunen kabul edilmeyen gider olarak dikkate alınacaktır.

2.2.3. Muhasebe Standartlarına göre sat ve geri kirala yöntemi

Türkiye'de işletmeler ihtiyaç duydukları varlıkların temininde kiralama yöntemini kullanarak finansman kaynağı sağlamaktadırlar. Yürürlükte olan TMS 17 Kiralama İşlemleri Standardı kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesini ve raporlanmasını finansal kiralama ve faaliyet kiralaması olarak ayırarak farklı biçimde uygulamaktadır. Faaliyet kiralaması bilançoya yansıtılmadığından finansal tabloların doğru sunumunu engellemektedir. Bu eksikliği düzeltme amacıyla tüm kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolara yansıtılmasını birleştiren TFRS 16 Kiralamalar Standardı yayınlanmıştır. Sat ve geri kirala yöntemi her iki standartta da ele alınmıştır.

Tablo 1: Muhasebe Standartlarına Göre Kiralama İşlemlerinin Kaydı

TMS 17 KİRALAMA İŞLEMLERİ		TFRS 16 KİRALAMALAR	
Finansal Kiralama	Faaliyet Kiralaması	Finansal Kiralama	Faaliyet Kiralaması
BİLANÇO		BİLANÇO	
Kullanım hakkı	Kayıt yok	Kullanım hakkı	Kullanım hakkı
Kira yükümlülüğü		Kira yükümlülüğü	Kira yükümlülüğü
KAR ZARAR TABLOSU		KAR ZARAR TABLOSU	
Faiz gideri	Kira gideri	Faiz gideri	Faiz gideri
Amortisman gideri		Amortisman gideri	Amortisman gideri

2.2.3.1. TMS 17 Kiralama İşlemleri Standardına Göre Sat ve Geri Kirala Yöntemi

TMS 17 Kiralama İşlemleri Standardı, gerçekleştirilen kiralama işlemlerine ilişkin olarak kiracı ve kiraya veren tarafından uyulması gereken muhasebe politikalarını ve yapılacak açıklamaları belirlemek amacıyla 01.01.2006 döneminden itibaren uygulanmak üzere yayınlanmıştır.

Bu Standartta yer alan kiralama işlemleri, kiralanın varlığın mülkiyetine ilişkin risk ve yararların kiraya verende ya da kiracıda bulunma derecesine göre sınıflandırılır (TMS 17,

Md. 7). Bir varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan risk ve yararların tamamının devredildiği kiralamalar, finansal kiralama olarak devredilmediği kiralamalar ise faaliyet kiralaması olarak sınıflandırılır (TMS 17, Md. 8). Bu sınıflandırma kiralaayan ve kiracı arasında düzenlenen sözleşmenin şartlarına göre belirlenir.

Kiralama süresinin başlangıcında, kiracılar, finansal kiralama işlemini, kiralama sözleşmesinin başı itibariyle tespit edilmiş, gerçeğe uygun değer ya da asgari kira ödemelerinin bugünkü değerinden düşük olanı üzerinden bilançolarında varlık ve borç olarak muhasebeleştirir. Asgari kira ödemelerinin bugünkü değerinin hesaplanmasında kullanılacak iskonto oranı; tespit edilebiliyorsa kiralama işleminde zımnen yer alan faiz oranı, bunun tespit edilememesi durumunda ise, kiracının ek borçlanma faiz oranıdır. Kiracının her çeşit başlangıç doğrudan maliyetleri, varlık olarak muhasebeleştirilen tutara eklenir (TMS 17, Md. 20).

Sonraki ölçümlerde Asgari kira ödemeleri; finansman giderleri ve mevcut yükümlülüklerdeki azalma (borç anapara ödemesi) olarak ayrıştırılır. Finansman giderleri, kalan borç tutarlarına sabit bir faiz oranı uygulanmasını sağlayacak şekilde kiralama süresi boyunca her bir döneme dağıtılır. Koşullu kiralar, oluştukları dönemde gider olarak dikkate alınır (TMS 17, Md. 25). Kiralanan varlığın amortismanına tabi tutarı, kiracının mülkiyetinde yer alan amortismanına tabi varlıklar için uygulamış olduğu amortisman yöntemiyle uyumlu bir şekilde, ilgili varlığın öngörülen kullanım dönemi boyunca her bir hesap dönemine sistematik olarak dağıtılır. Söz konusu varlığın kiralama süresi sonunda kiracı tarafından satın alınacağına kesine yakın olduğu durumlarda, varlığın tahmini kullanım süresi ilgili varlığın yararlı ömrüdür (TMS 17, Md. 28).

Sat ve geri kirala işlemi, bir varlığın satışını ve yine aynı varlığın geri kiralanmasını içerir. Kira ödemeleri ve satış fiyatı bir bütün olarak müzakere edildiğinden genellikle birbirlerine bağımlıdır. Bir sat ve geri kirala işleminin muhasebeleştirme yöntemi, ilgili kiralama işleminin çeşidine bağlıdır (TMS 17, Md. 58). Sat ve geri kiralama genellikle finansal kiralama işlemidir.

TMS 17 ve VUK'de yer alan hükümler karşılaştırıldığında; değerlendirme ve muhasebeleştirme işlemleri arasında (amortisman işlemi hariç) paralellik vardır:

VUK ve TMS 17'ye göre finansal kiralama konusu olan iktisadi varlık, kiracının aktifinde yer alır ve amortisman ayırma ve bunu giderleştirme hakkı kiracıya verilmiştir.

- ✓ İki uygulamada da özün önceliği ve tahakkuk esası benimsenmiştir.
- ✓ Kiracı kiralama işlemini muhasebeleştirirken, ilk kayıta VUK'a göre rayiç bedeli, TMS 17'ye göre gerçeğe uygun değeri ile "asgari kira ödemelerini" karşılaştırır.

VUK ve TMS 17 Standardının amortisman uygulamasında farklılıklar vardır. VUK'de varlığın özellikleri ne olursa olsun ilgili tebliğde tabi olduğu amortisman süresine göre amorti edilirken TMS 17'de kira süresi ile faydalı ömür kıyaslanarak hangisi kısa ise ona göre varlık amorti edilir.

2.2.3.2. TFRS 16 Kiralamalar Standardına Göre Sat ve Geri Kirala Yöntemi

Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartlarını (TFRS) uygulayan işletmeler kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi, ölçülmesi ve dipnot açıklamalarının yapılmasını TMS 17 Kiralama İşlemleri Standardına göre yürütmektedirler. Ancak 01.01.2019 tarihinde 16.04.2018 tarihinde yayınlanan TFRS 16 Kiralamalar Standardını uygulayacaklardır ve TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hâsılat Standardını uygulayan işletmelerin bu Standardı erken uygulama hakları vardır.

TFRS 16 Standardı kiralamayı bir bedel karşılığında, bir varlığın kullanım hakkını, belirli bir süre için devreden kiracı ve kiralayan arasında düzenlenen bir sözleşme veya sözleşmenin bir parçası olarak tanımlamaktadır. Sat ve geri kirala yöntemi kiralama işlemi olduğu için her iki standartta da ele alınmaktadır.

İşletmenin, sözleşmenin kiralama niteliği taşıyıp taşımadığını ya da kiralama işlemi içerip içermediğini değerlendirmesi gerekmektedir. Kiralama işlemi içeren bir sözleşme aşağıdaki unsurların ikisini bir arada taşımalıdır (TFRS 16, Md. Ek B9):

- Tanımlanan varlığın kullanımından sağlanacak ekonomik yararların tamamına yakını elde etme hakkı
- Tanımlanan varlığın kullanımını yönetme hakkı

TFRS 16 Standardına göre bir işletmenin (satıcı-kiracının) bir varlığı diğer bir işletmeye (alıcı-kiraya verene) devretmesi ve aynı varlığı alıcı-kiraya verenden geri kiralaması sat ve geri kiralama işlemidir ve kiracı bu işlemi varlık kullanım hakkı ve kiralama yükümlülüğü olarak bilançoda, amortisman ve faiz gideri olarak ta gelir tablosunda muhasebeleştirir.

Kiralanan varlığın maliyetine aşağıdaki unsurlar eklenmelidir (TFRS 16, md. 24-28):

- Kira yükümlülüğünün ilk ölçüm tarihindeki tutarı,
- Başlangıçtaki doğrudan maliyetler,
- Kiralanan varlığın kiralama amacına uygun olarak kullanılmasını sağlamak üzere katlanılacak sökölme, taşınma veya yerleştirilecek alanının yenileme ile ilgili maliyetler.

Kiracı, kiralamanın fiilen başladığı tarihte kullanım hakkı varlığını maliyeti üzerinden ölçer (TFRS 16, Md. 23). Kiralamanın fiilen başladığı tarihte kiracı, kira yükümlülüğünü o tarihte ödenmemiş olan kira ödemelerinin bugünkü değeri üzerinden ölçer. Kira ödemeleri, kiralamadaki zımnî faiz oranının kolaylıkla belirlenebilmesi durumunda, bu oran kullanılarak iskonto edilir. Kiracı, bu oranın kolaylıkla belirlenememesi durumunda, kiracının alternatif borçlanma faiz oranını kullanır (TFRS 16, Md. 26).

Kiralama işleminin, dayanak varlığın mülkiyetini kiralama süresi sonunda kiracıya devretmesi veya kullanım hakkı varlığı maliyetinin, kiracının bir satın alma opsiyonunu kullanacağını göstermesi durumunda kiracı, kullanım hakkı varlığını, kiralamanın fiilen başladığı tarihten dayanak varlığın yararlı ömrünün sonuna kadar amortismanına tabi tutar (TFRS 16, Md. 32).

VUK ve TFRS 16 Standardının amortisman uygulamasında farklılıklar vardır. VUK'de varlığın özellikleri ne olursa olsun ilgili tebliğde tabi olduğu amortisman süresine göre amorti edilirken TFRS 16'da kira süresi ile faydalı ömür kıyaslanarak hangisi kısa ise ona göre varlık amorti edilir. VUK'e uymayan fazla amortisman giderinden kaynaklanan ertelenen vergi varlığı kaydedilir.

2.4. Banka Kredisi Kullanımı

İşletmelerin en önemli finansman kaynaklarından biriside kısa ve orta vadeli banka kredisi kullanımınıdır.

Orta vadeli banka kredilerinin başlıca özellikleri şunlardır (Saraç 2018, s. 99):

- Geri ödemesi genellikle anapara ve faiz içeren eşit taksitler (anüiteler) şeklinde geri ödenir.
- Genellikle duran varlıklar veya bir başka finansal kurumdan alınan teminat mektupları güvence olarak gösterilir.
- Firma ile banka arasında bankayı güvence altına alan bir kredi sözleşmesi imzalanır.
- Bu krediler daha çok makine-teçhizat gibi duran varlıkların satın alınması, yenilenmesi ve net işletme sermayesinin artırılmasında kullanılır.

Piyasada yaygın olarak kullanılan kredi çeşitleri:

- **Borçlu cari hesaplar:** İşletmenin finansman ihtiyacını, belirlenen vade ve limit içinde serbestçe kullanıp (rotatif), faizini genellikle üçer aylık dönemlerde ödediği ve piyasada gerçekleşen faiz oranı değişikliklerine duyarlı BCH kredilerdir.
- **Sabit faizli rotatif (BCH) kredi:** Finansman ihtiyacını, piyasada gerçekleşecek faiz oranı değişikliklerinden etkilenmeksizin, belirlenen kredi vadesi boyunca serbestçe kullanılan kredidir.
- **Erken kapama özellikli spot kredi:** İşletmenin kısa süreli finansman ihtiyacını, piyasada oluşacak faiz oranı değişikliklerinden etkilenmeksizin, belirlenen vade boyunca sabit faiz oranı ile ve vadesinden önce kapatabilme esnekliği olan kredidir.
- **Taksitli ticari kredi (TL):** Aylık olarak ödenen, faiz oranı değişmeyen ve erken kapama özelliği olan kredidir.
- **Taşıt, makine-ekipman, işyeri kredisi:** İşletmenin satın almak istediği taşıt, makine-ekipman, bina gibi ihtiyaçları için kullanılan, genellikle aylık ödemeli, sabit faizli ve erken kapama özellikli kredidir.

3. SAT VE GERİ KİRALAMA İŞLEMİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Sat ve geri kiralama işleminin muhasebeleştirilmesi vergi mevzuatı, TMS 17 Kiralama İşlemleri ve TFRS 16 Kiralamalar Standartlarına göre farklı uygulanmaktadır. Aşağıdaki örnek uygulamada bu farklılıklar ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

3.1. Örnek Uygulama

ABC Rulman İmalat ve Pazarlama A.Ş. sat ve geri kiralama amacıyla fabrika binasını X Finansal Kiralama A.Ş.'ye 1.500.000,00.-TL rayiç bedelle 01.12.2017 tarihinde satmış ve aylık yüzde 1,40 faiz oranı ile 24 ay ödemeli olarak geri kiralamıştır. Kiralayan firma fabrika binasını iki yıl sonra kiracıya 1.000.-TL bedelle devredecektir. Binanın ekonomik ömrü 20 yıl, kalıntı değeri ise sıfırdır. Binanın işletmenin aktifinde kayıtlı bedeli 425.000,00.-TL birikmiş amortisman tutarı 170.000,00.-TL'dir. VUK'ye göre binanın faydalı ömrü ise 50 yıldır. Finansal kiralama sözleşmesi 21.12.2017 tarihinde imzalanmıştır.

Tablo 2: Finansal Kiralama Ödeme Planı

FİNANSAL KİRALAMA ÖDEME PLANI							
TAKSİT NO	TAKSİT TARİHİ	TAKSİT TUTARI	ANAPARA	NET FAİZ	KALAN ANAPARA	BD	AMORTİSMAN
1	21.01.2018	74.019,33	53.019,33	21.000,00	1.446.980,67	72.997,36	
2	21.02.2018	74.019,33	53.761,60	20.257,73	1.393.219,07	71.989,51	
3	21.03.2018	74.019,33	54.514,26	19.505,07	1.338.704,81	70.995,57	
4	21.04.2018	74.019,33	55.277,46	18.741,87	1.283.427,35	70.015,36	
5	21.05.2018	74.019,33	56.051,34	17.967,98	1.227.376,01	69.048,68	
6	21.06.2018	74.019,33	56.836,06	17.183,26	1.170.539,95	68.095,34	
7	21.07.2018	74.019,33	57.631,77	16.387,56	1.112.908,18	67.155,17	
8	21.08.2018	74.019,33	58.438,61	15.580,71	1.054.469,56	66.227,98	
9	21.09.2018	74.019,33	59.256,75	14.762,57	995.212,81	65.313,59	
10	21.10.2018	74.019,33	60.086,35	13.932,98	935.126,46	64.411,82	
11	21.11.2018	74.019,33	60.927,56	13.091,77	874.198,90	63.522,51	
12	21.12.2018	74.019,33	61.780,54	12.238,78	812.418,36	62.645,47	
2018		888.231,93	687.581,64	200.650,29		812.418,36	30.000,00
13	21.01.2019	74.019,33	62.645,47	11.373,86	749.772,89	61.780,54	
14	21.02.2019	74.019,33	63.522,51	10.496,82	686.250,38	60.927,56	
15	21.03.2019	74.019,33	64.411,82	9.607,51	621.838,56	60.086,35	
16	21.04.2019	74.019,33	65.313,59	8.705,74	556.524,97	59.256,75	
17	21.05.2019	74.019,33	66.227,98	7.791,35	490.297,00	58.438,61	
18	21.06.2019	74.019,33	67.155,17	6.864,16	423.141,83	57.631,77	
19	21.07.2019	74.019,33	68.095,34	5.923,99	355.046,48	56.836,06	
20	21.08.2019	74.019,33	69.048,68	4.970,65	285.997,81	56.051,34	
21	21.09.2019	74.019,33	70.015,36	4.003,97	215.982,45	55.277,46	
22	21.10.2019	74.019,33	70.995,57	3.023,75	144.986,88	54.514,26	
23	21.11.2019	74.019,33	71.989,51	2.029,82	72.997,36	53.761,60	
24	21.12.2019	74.019,33	72.997,36	1.021,96	0,00	53.019,33	
2019		888.231,93	812.418,36	75.813,57		687.581,64	30.000,00
TOPLAM		1.776.463,86	1.500.000,00	276.463,86		1.500.000,00	60.000,00

Kiralana varlığın aktifteki 260 Haklar hesabına bugünkü değerinden kaydedilmesi gerekmektedir. Bugünkü değer aşağıdaki formül ile hesaplanmıştır:

$$\text{Bugünkü değer} = 74.019,33 / (1 + 0,014)^{1...24}$$

3.1.1. Kiracı açısından vergi mevzuatına göre muhasebeleştirme

ABC A.Ş.'nin finansal kiralama şirketine sattığı fabrika binasının muhasebe kaydı şöyle olacaktır:

01.12.2017	
102 BANKALAR	1.500.000,00
	170.000,00
257 BİRİKMiŞ AMORTİSMANLAR (-)	
	425.000,00
	1.245.000,00
252 BİNALAR	
679 DİĞER OLAĞANDIŞI GELİR VE	
KARLAR	
Fabrika binasının satış kaydı	
/	
	1.670.000,00
	1.670.000,00

1.245.000,00.-TL ticari kazançta dâhil olacaktır. Kurumlar vergisi beyannamesi üzerinde taşınmaz satış kazancın istisnası olarak ilgili satırda gösterilmek suretiyle vergiye tabi kazançtan indirilecektir. Ertesi hesap döneminde 570 Geçmiş Yıllar Karları hesabından 549 Özel Fonlar hesabına alınacak ve bu hesapta en az beş yıl süreyle tutulacaktır.

Fabrika binasının X A.Ş.'ye satışından kaynaklanan yüzde 0,455 tutarındaki tapu harcı VUK'ye göre kanunen kabul edilmeyen gider niteliğindedir.

01.12.2017	
770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ	6.825,00
	6.825,00
901 KKGE	
	6.825,00
	6.825,00
100 KASA	
902 KKEG HESABINDAN ALACAKLAR	
Fabrika binasının satışının tapu harcı kaydı	
/	
	13.650,00
	13.650,00

Satılan binanın X A.Ş.'den kiralama işleminin kaydı:

21.12.2017		
260 HAKLAR	1.500.000,00	
302 ERTELEN. FİN. KİRA. BORÇ. MAL.(-)	200.650,29	
	75.813,57	888.231,93
402 ERTELEN. FİN. KİRA. BORÇ. MAL.(-)		888.231,93
301 FİNANSAL KİR. İŞL. BORÇLAR		
401 FİNANSAL KİR. İŞL. BORÇLAR		
Finansal kiralama ile alınan binanın muhasebeleştirilmesi		
/	1.776.463,86	1.776.463,86

Geçen dönem gelir hesabına kaydedilen bina satış kârı bu dönem özkaynaklara aktarılmıştır.

01.01.2018		
570 GEÇMİŞ YILLAR KARLARI	1.245.000,00	
549 ÖZEL FONLAR		1.245.000,00
Bina satış kazancının özel fon hesabına aktarılması		
/	1.245.000,00	1.245.000,00

Finansal kiralama 1. taksitinin ödenmesi:

21.01.2018		
301 FİNANSAL KİR. İŞL. BORÇLAR	74.019,33	
102 BANKALAR		74.019,33
2018 yılı 1.taksit ödeme		
/	74.019,33	74.019,33

Finansal kiralama 1. taksit faiz gideri kaydı:

21.01.2018		
780 FİNANSMAN GİDERLERİ	21.000,00	
302 ERTELEN. FİN. KİRA. BORÇ. MAL.(-)		21.000,00
2018 yılı 1.taksit dönemine ilişkin faiz gideri		
/	21.000,00	21.000,00

2018 yılında taksitler ödendikçe aynı muhasebe kayıtları yapılacaktır. Dönem sonunda ilgili hesapların bakiyeleri uzun vadeden kısa vadeye aktarılacak ve kiralanan binanın amortismanı ayrılacaktır.

31.12.2018		
302 ERTELEN. FİN. KİRA. BORÇ. MAL.(-)	75.813,57	
	888.231,93	
401 FİNANSAL KİR. İŞL. BORÇLAR		888.231,93
301 FİNANSAL KİR. İŞL. BORÇLAR		75.813,57
402 ERTELEN. FİN. KİRA. BORÇ. MAL.(-)		
Kiralamayla ilgili yükümlülüğün kısa vadeye devri		
	964.045,50	964.045,50

Kiracı ayrıca söz konusu 260 Haklar hesabındaki tutar üzerinden binaların faydalı ömrüne göre amortisman ayırmaya başlayacaktır. Ancak mevzuat açısından aşağıdaki hesaplamalara göre ayrılan amortisman giderleştirilecektir:

Bina satış karı / bina rayiç değeri

$$1.245.000 / 1.500.000 = 0,83$$

$$1.245.000 \times 0,83 = 1.033.350.-\text{TL özel fonlar hesabından karşılanacak}$$

$$1.245.000 - 1.033.350 = 211.650.-\text{TL kurum kazancının hesabında dikkate alınacak}$$

Vergi mevzuatına göre betonarme binaların faydalı ömrü 50 yıldır.

$$1.500.000,00 \times 0,02 = 30.000,00.-\text{TL}$$

31.12.2018		
549 ÖZEL FONLAR	30.000,00	
268 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)		30.000,00
Kiralanan binanın amortisman kaydı		
	30.000,00	30.000,00

Kira taksitlerinin tamamı ödendikten sonra X A.Ş. sözleşme gereği fabrika binasını ABC A.Ş.'ye 1.000,00.-TL bedelle satacaktır. Binanın kaydı maddi olmayan duran varlıklardan maddi duran varlıklara birikmiş amortisman tutarı ile birlikte kaydedilecektir.

31.12.2019			
252 BİNALAR		1.501.000,00	
		60.000,00	
268 BİRİKMiŞ AMORTİSMANLAR (-)			1.500.000,00
			60.000,00
260 HAKLAR			1.000,00
257 BİRİKMiŞ AMORTİSMANLAR (-)			
100 KASA			
Kiralanın binanın geri alım kaydı			
/		1.561.000,00	1.561.000,00

3.1.2. Kiracı Açısından TMS 17 Kiralama İşlemleri Standardına Göre Muhasebeleştirme

Kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi kiracı açısından VUK uygulaması ile TMS 17 standardı kurumlar vergisi istisnası ve amortisman hesaplamaları hariç tamamen uyumludur.

Maddi duran varlık satışından kaynaklanan gelirin tamamı kurumlar vergisinden istisna olduğu için ABC A.Ş.'nin finansal tablolarının doğru sunumu adına aşağıdaki kaydın yapılması gerekmektedir. Böylece faiz ve vergi öncesi kâr (FVÖK) finansal tablolara doğru yansacaktır.

Ertelenen vergi varlığı: $1.245.000,00 \times 0,22 = 273.900,00$.-TL

01.12.2017			
284 ERTELENMiŞ VERGİ VARLIĞI		273.900,00	
			273.900,00
693 SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER			
ERTELENMiŞ VERGİ ETKİSİ			
Maddi duran varlık satış kârı ertelenmiş vergi kaydı			
/		273.900,00	273.900,00

Binanın amortisman hesabı VUK'e göre ilgili tebliğde belirtilen 50 yıla, TMS 17'ye göre ise faydalı ömür olan 20 yıl ile kiralama süresinin düşük olanına göre hesaplanmaktadır. Kiralama süresi 2 yıl olduğu için amortisman oranı yüzde 50 olarak hesaplanmıştır. Cari kurumlar vergisi oranı yüzde 22'dir.

TMS 17 amortisman tutarı: 1.500.000,00 x 0,50 = 750.000,00.-TL

VUK amortisman tutarı: 1.500.000,00 x 0,02 = 30.000,00.-TL

KKEG: 750.000,00 – 30.000,00 = 720.000,00.-TL

Ertelenen vergi varlığı: 720.000,00 x 0,22 = 158.400,00.-TL

31.12.2018	
549 ÖZEL FONLAR	30.000,00
	720.000,00
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	158.400,00
	750.000,00
284 ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI	158.400,00
268 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)	
693 SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER	
ERTELENMİŞ VERGİ ETKİSİ	
Kiralanan binanın amortisman kaydı	
	908.400,00
	908.400,00

Kira taksitlerinin tamamı ödendikten sonra X A.Ş. sözleşme gereği fabrika binasını ABC A.Ş.'ye 1.000,00.-TL bedelle satacaktır. Binanın kaydı maddi olmayan duran varlıklardan maddi duran varlıklara birikmiş amortisman tutarı ile birlikte kaydedilecektir. İşletmenin aynı varlığı üçüncü taraflara satma hakkı saklıdır ve bu satıştan kaynaklanan kazanç kurumlar vergisi ve KDV'den istisna olacaktır.

31.12.2019	
252 BİNALAR	1.501.000,00
	1.500.000,00
268 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)	1.500.000,00
	1.500.000,00
260 HAKLAR	1.000,00
257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)	
100 KASA	
Kiralanan binanın geri alım kaydı	
	3.001.000,00
	3.001.000,00

3.1.3. Kiracı Açısından TFRS 16 Kiralamalar Standardına Göre Muhasebeleştirme

Fabrika binasının satış kaydı:

01.12.2017			
102 BANKALAR		1.500.000,00	
		170.000,00	
257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)			425.000,00
			1.245.000,00
252 BİNALAR			
679 DİĞER OLAĞANDIŞI GELİR VE			
KARLAR			
Fabrika binasının satış kaydı			
	/	1.670.000,00	1.670.000,00

1.245.000,00.-TL ticari kazançta dâhil olacaktır. Kurumlar vergisi beyannamesi üzerinde taşınmaz satış kazancın istisnası olarak ilgili satırda gösterilmek suretiyle vergiye tabi kazançtan indirilecektir. Ertesi hesap döneminde 570 Geçmiş Yıllar Karları hesabından 549 Özel Fonlar hesabına alınacak ve bu hesapta en az beş yıl süreyle tutulacaktır.

Maddi duran varlık satışından kaynaklanan gelirin tamamı kurumlar vergisinden istisna olduğu için bu kazançtan dolayı kurumlar vergisi ödemeyecektir. ABC A.Ş.'nin finansal tablolarının doğru sunumu adına aşağıdaki kaydın yapılması gerekmektedir. Böylece faiz ve vergi öncesi kâr (FVÖK) finansal tablolara doğru yansiyacaktır. 284 Ertelemiş Vergi Varlığı hesabının bakiyesi gelecek dönem kurumlar vergisi ödemesinden öne kapatılacaktır.

Ertelemiş vergi varlığı: 1.245.000,00 x 0,22 = 273.900,00.-TL

01.12.2017			
284 ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI		273.900,00	
			273.900,00
693 SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER			
ERTELENMİŞ VERGİ ETKİSİ			
Maddi duran varlık satış kârı ertelenmiş vergi kaydı			
	/	273.900,00	273.900,00

Satılan binanın X A.Ş'den geri kiralanmasından dolayı aşağıdaki kayıt yapılacaktır:

21.12.2017	
260 HAKLAR	1.500.000,00
301 FİNANSAL KİR. İŞL. BORÇLAR	812.418,36
401 FİNANSAL KİR. İŞL. BORÇLAR	687.581,64
Finansal kiralama ile alınan binanın muhasebeleştirilmesi	
/	
	1.500.000,00
	1.500.000,00

2018 dönemi 1. taksit ödeme kaydı:

21.01.2018	
301 FİNANSAL KİR. İŞL. BORÇLAR	74.019,33
102 BANKALAR	74.019,33
2018 yılı 1.taksit ödeme	
/	
	74.019,33
	74.019,33

2018 dönemi 1. taksit faiz gideri kaydı:

21.01.2018	
780 FİNANSMAN GİDERİ	21.000,00
301 FİNANSAL KİR. İŞL. BORÇLAR	21.000,00
2018 yılı 1.taksit dönemine ilişkin faiz gideri	
/	
	21.000,00
	21.000,00

Diğer aylarda da aynı kayıtlar yinelenecektir. Dönem sonunda aşağıdaki muhasebe kayıtları yapılacaktır.

Binanın amortisman hesabı VUK'e göre ilgili tebliğde belirtilen 50 yıla, TFRS 16'ya göre ise faydalı ömür olan 20 yıl ile kiralama süresinin düşük olanına göre hesaplanmaktadır.

TMS 17 amortisman tutarı: $1.500.000,00 \times 0,50 = 750.000,00$.-TL

VUK amortisman tutarı: $1.500.000,00 \times 0,02 = 30.000,00$.-TL

KKEG: $750.000,00 - 30.000,00 = 720.000,00$.-TL

Ertelenen vergi varlığı: $720.000,00 \times 0,22 = 158.400,00$.-TL

31.12.2018		
549 ÖZEL FONLAR	30.000,00	
	720.000,00	
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	158.400,00	
		750.000,00
284 ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI		158.400,00
268 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)		
693 SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER ERTELENMİŞ VERGİ ETKİSİ		
Kiralanan binanın amortisman kaydı		
/	908.400,00	908.400,00

31.12.2018		
401 FİNANSAL KİR. İŞL. BORÇLAR	687.581,64	
		687.581,64
301 FİNANSAL KİR. İŞL. BORÇLAR		
Kiralamayla ilgili yükümlülüğün kısa vadeye devri		
/	687.581,64	687.581,64

Kira taksitlerinin tamamı ödendikten sonra X A.Ş. sözleşme gereği fabrika binasını ABC A.Ş.'ye 1.000,00.-TL bedelle satacaktır. Binanın kaydı maddi olmayan duran varlıklardan maddi duran varlıklara birikmiş amortisman tutarı ile birlikte kaydedilecektir.

31.12.2019		
252 BİNALAR	1.501.000,00	
	1.500.000,00	
268 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)		1.500.000,00
		1.500.000,00
260 HAKLAR		1.000,00
257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-)		
100 KASA		
Kiralanan binanın geri alım kaydı		
/	3.001.000,00	3.001.000,00

3.1.2. Kiracı Açısından Taksitli Ticari Kredinin Muhasebeleştirilmesi

ABC A.Ş sat ve geri kirala yöntemi ile banka kredisi kullanımının maliyeti ile karşılaştırmak amacıyla çalıştığı bankadan 1.500.000.-TL 24 ay vadeli taksitli ticari kredi talep etmiş ve banka aylık yüzde 1,45 oranla krediyi verebileceğini belirtmiştir.

Tablo 3: Ticari Kredi Ödeme Planı

TİCARİ KREDİ ÖDEME PLANI						
TAKSİT NO	TAKSİT TARİHİ	TAKSİT TUTARI	TAKSİT ANAPARA	FAİZ TUTARI	VERGİ	KALAN ANAPARA
1	21.01.2018	75.081,99	52.244,49	21.750,00	1.087,50	1.447.755,51
2	21.02.2018	75.081,99	53.039,92	20.992,45	1.049,62	1.394.715,59
3	21.03.2018	75.081,99	53.847,44	20.223,38	1.011,17	1.340.868,15
4	21.04.2018	75.081,99	54.667,27	19.442,59	972,13	1.286.200,88
5	21.05.2018	75.081,99	55.499,58	18.649,91	932,50	1.230.701,30
6	21.06.2018	75.081,99	56.344,56	17.845,17	892,26	1.174.356,74
7	21.07.2018	75.081,99	57.202,41	17.028,17	851,41	1.117.154,33
8	21.08.2018	75.081,99	58.073,31	16.198,74	809,94	1.059.081,02
9	21.09.2018	75.081,99	58.957,49	15.356,67	767,83	1.000.123,53
10	21.10.2018	75.081,99	59.855,11	14.501,79	725,09	940.268,42
11	21.11.2018	75.081,99	60.766,41	13.633,89	681,69	879.502,01
12	21.12.2018	75.081,99	61.691,57	12.752,78	637,64	817.810,44
2018		900.983,88	559.731,58	181.988,88	9.099,44	
13	21.01.2019	75.081,99	62.630,83	11.858,25	592,91	755.179,61
14	21.02.2019	75.081,99	63.584,38	10.950,10	547,51	691.595,23
15	21.03.2019	75.081,99	64.552,45	10.028,13	501,41	627.042,78
16	21.04.2019	75.081,99	65.535,26	9.092,12	454,61	561.507,52
17	21.05.2019	75.081,99	66.533,04	8.141,86	407,09	494.974,48
18	21.06.2019	75.081,99	67.546,00	7.177,13	358,86	427.428,48
19	21.07.2019	75.081,99	68.574,39	6.197,71	309,89	358.854,09
20	21.08.2019	75.081,99	69.618,44	5.203,38	260,17	289.235,65
21	21.09.2019	75.081,99	70.678,37	4.193,92	209,70	218.557,28
22	21.10.2019	75.081,99	71.754,46	3.169,08	158,45	146.802,82
23	21.11.2019	75.081,99	72.846,92	2.128,64	106,43	73.955,90
24	21.12.2019	75.081,88	73.955,90	1.072,36	53,62	0,00
2019		900.983,77	940.268,42	105.599,36	5.279,97	
TOPLAM		1.801.967,65	1.500.000,00	287.588,24	14.379,41	

Banka kredisi muhasebe kaydı:

21.12.2017			
102 BANKALAR	1.500.000,00		
	191.088,32		
180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER	110.879,33		900.983,88
280 GELECEK YILLARA AİT GİDERLER			900.983,77
303 UZUN VADELİ KREDİLERİN ANA PARA TAKSİTLERİ VE FAİZLERİ			
403 BANKA KREDİLERİ			
Taksitli ticari kredi kaydı			
	1.801.967,65	1.801.967,65	

Kredi taksitinin ödeme kaydı:

21.01.2018			
303 UZUN VADELİ KREDİLERİN ANA PARA TAKSİTLERİ VE FAİZLERİ	75.081,99		
	22.837,50		75.081,99
150 İLK MADDE MALZEME			22.837,50
102 BANKALAR			
180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER			
Taksitli ticari kredi ödeme			
	97.919,49	97.919,49	

Aynı kayıtlar diğer taksit ödemelerinde de yinelenecektir.

4. SAT VE GERİ KİRALA YÖNTEMİ İLE BANKA KREDİSİ KULLANIMININ KARŞILAŞTIRILMASI

Sat ve geri kirala yöntemini banka kredisi kullanımı ile karşılaştırdığımız zaman kiralama yönteminin kredi kullanımından maliyet, vergi indirimi ve finansal tabloların iyileştirilmesi bakımından daha avantajlı olduğu görülmektedir.

4.1. Maliyet ve vergi indirimi bakımından karşılaştırma

- Maliyet ve vergi indirimi bakımından sat ve geri kiralama yönteminin avantajları şunlardır:
- İşletme aktifinde bulunan taşınmazı piyasa değerine yakın bir fiyattan satarak aktifine nakit girişi sağlamaktadır. Bu nakit girişi sayesinde kısa vadeye sıkışan

finansal borçlar uzun vadeye dönüştürülerek kredi yapılandırılması yapılabilir veya işletmenin yapısına göre yeni yatırım kararları alınabilir.

- Taşınmazın kiralama şirketine satışından kaynaklanan kazancın tamamı kurumlar vergisinden istisnadır.
- Taşınmazın kiralama şirketine satılması, kiralanması ve geri alımı işlemlerinin tamamı KDV'den istisnadır
- İşletme taşınmazı finansal kiralama şirketine satarken sadece binde 4,55 tapu harcı ödeyecektir (normalde her iki tarafın yüzde 2 oranında tapu harcı ödemesi gerekmektedir). Taşınmazın geri alımında taraflar tapu harcından muaftır.
- Taraflar arasında yapılan kiralama sözleşmesi damga vergisinden muaftır.
- Taşınmazın kiralama sözleşmesinin sonunda geri alınmasıyla işletme mülkiyetini kaybetmeden finansal yapılandırma yapabilecektir.
- Kiralamaya ilişkin ana para tutarı üzerinden ayrılacak amortisman gideri nakit çıkışı gerektirmeden artacak ve vergi matrahını azaltacaktır. Kiralama ve kredi kullanımının faiz maliyetleri birbirine yakındır ve gider olarak kurum kazancından indirilmektedir. Ancak kiralama işlemi sonucunda varlığın değeri üzerinden ayrılan amortisman kiralama işlemini maliyet açısından kredi kullanımından daha avantajlı hale getirmektedir.
- Muhasebe standartlarına göre kira süresi ve faydalı ömürden hangisi kısa ise ona göre amortisman ayrılırken, VUK'de ilgili tebliğde belirtilen amortisman süresine göre amortisman ayrılmaktadır. Bu durum kayıtlarda uyumsuzluğa neden olmaktadır.

4.2. Finansal Tabloların Sunumu Açısından Karşılaştırma

Finansal tabloların sunumu açısından sat ve geri kiralama yönteminin avantajları şunlardır:

- Kiralanacak varlığın finansal kiralama şirketine satışından kaynaklanan kazanç bilançonun pasifinde özel bir fon hesabında beş yıl süre ile tutulacaktır. Bu durum şirketin öz kaynaklarında iyileşme yaratacaktır.
- İşletmenin bilançosunun cari oran (dönen varlıklar/kısa vadeli borçlar), özkaynak oranı (öz kaynaklar/toplam aktif) ve kısa vadeli banka borçlarının öz kaynaklara oranının (kısa vadeli banka borçlarının/özkaynaklara oranı) olumlu hale gelmesinden dolayı kredi talepleri ve ihaleye girmek için bankalardan alınan referans mektupları olumlu sonuçlanacaktır.
- Şirket borca batık halde ise taşınmazın satışından kaynaklanan kazancın özkaynaklar hesabına aktarılması sonucu öz varlığında meydana gelen artış ile borca batıklıktan kurtulabilecektir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada işletme dışı finansman araçlarından sat ve geri kirala ile banka kredisi kullanımı mevzuat ve maliyet açısından karşılaştırılarak avantaj ve dezavantajları belirlenmiştir. Bu amaçla, finansal kiralama şirketinden kiracı firma taşınmazı için sat ve

geri kirala yöntemi ile ilgili teklif ve bankadan aynı tutarda kredi kullanımını için ödeme planı alınmış ve karşılaştırılmıştır.

Sat ve geri kirala işlemi ile işletmenin aktifinde düşük değerde bulunan varlık piyasa fiyatına yakın fiyattan satılarak kısa vadeli borçlar uzun vadeye yayılmaktadır. Ayrıca bu yöntemin kurumlar vergisi ve KDV istisnası, damga vergisi ve tapu harcı muafiyetleri gibi vergisel avantajları vardır. Kiralanan varlık için ayrılan amortisman bu yöntemi maliyet açısından daha üstün hale getirmektedir. Kiralanan varlığın finansal kiralama şirketine satışından kaynaklanan kazancın bilançonun pasifinde özel bir fon hesabında beş yıl süre ile tutulacak olması işletme bilançosunun cari oran, özkaynak oranı ve kısa vadeli banka borçlarının öz kaynaklara oranının olumlu hale gelmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu işletmenin kredibilitesi artmakta ve borca batık durumundan çıkmasına yardımcı olmaktadır.

Sonuç olarak sat ve geri kirala yönteminin banka kredisi kullanımından hem maliyet ve vergi indirimi açısından hem de bilançonun iyileştirilmesi bakımından daha avantajlı olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

Acar M. Temiz H. ve Aktaş R. (2017). UMS 17 Kiralama İşlemleri Standardından UFRS 16'ya Geçişin Finansal Tablolar Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. 19(3), 592-623.

Akgüç, Ö. (2011). *Mali Tablolar Analizi* (14. Baskı b.). İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Burgu, N. V. "Sat ve Geri Kirala (Sale and Leaseback) Yönteminin Mevzuat Kapsamında Değerlendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi" İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, Working Paper Series, Tartışma Metinleri, WPS NO: 74 / 2017 – 02, 1-23.

Cengiz S. (2017). Finansal Kiralama İşlemlerinin Mevzuat Boyutu ve Muhasebe Uygulamaları: TMS 17 ve VUK Kapsamında İncelenmesi, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 6(11), 43-56.

Dinçer, H. (2013). Finansal Kiralama Kapsamındaki Satıp Geri Kiralama İşlemlerine İlişkin Vergi İstisnaları. *Vergi Dünyası Dergisi*, 33, 387.

Doyrangöl, N. C. *Son Düzenlemelere Göre Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi*. Çevrimiçi [www.archive.ismmmo.org.tr/.../02-%2064%20NURAN%20CÖMERT%20DOYRANGÖL%](http://www.archive.ismmmo.org.tr/.../02-%2064%20NURAN%20CÖMERT%20DOYRANGÖL%20)

Gönen S. ve Akça N. (2014). Finansal Kiralama İşlemlerinin TMS-17 Kiralama İşlemleri Standardı ve Vergi Usul Kanunu Açısından Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 64, 71-94.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

International Accounting Standards Board. Verfasser. *IFRS 16 Leases*. Çevrimiçi https://scholar.google.com.tr/scholar?q=related:C1elpyByR68J:scholar.google.com/&hl=tr&as_sdt=0,5

Marşap B. ve Yanık S. (2018), IFRS 16 Kapsamında Kiralama İşlemlerinin Finansal Raporlamaya Etkisinin İnelenmesi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 80, 23-42.

Öztürk, M. ve Serçemeli, M. (2016). Impact of New Standard" IFRS 16 Leases" on Statement of Financial Position and Key Ratios: A Case Study on an Airline Company in Turkey. *Business and Economics Research Journal*, 7(4), 143.

Saraç, M. Finansal Yönetim, Çevrimiçi http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/59053/28262/finans_dersnotlari-2015.pdf,

TFRS 16 Kiralamalar. Çevrimiçi http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TFRS/TFRS_16.pdf.

TMS 17 Kiralama İşlemleri. Çevrimiçi http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2018Seti/TMS/TMS_17_2018.pdf

Yükçü, S. ve Kaplanoğlu, E. (2015). *Muhasebe ve Vergi Boyutuyla Sat ve Geri Kirala İşlemleri*. Vergi Sorunları (318), 79-89.

193 sayılı Vergi Usul Kanunu

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu

3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu

6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu

6495 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

1 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği

11 sıra numaralı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği

319 seri nolu VUK Genel Tebliği

Maliye Bakanlığı (26.04.2014).Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliği. Ankara: Resmi Gazete (28983).

ÖZELLİKLİ SÜT ÜRETİMİNİN MALİYET VE FAYDASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ
Dilara KUŞKONMAZ*****

ÖZ

Yaşamımızın vazgeçilmez besinleri arasında ilk sıralarda yer alan sütün insan sağlığı açısından önemi büyüktür. Geniş bir vitamin yelpazesi ve antioksidan içeriği ile bebeklikten itibaren anne sütü ile başlayan bu kaynak beslenmemizde olmazsa olmaz yiyeceklerimizden biridir. Bazı kronik hastalıkların tedavisinde kullanılmakta olan deve sütü, eşek sütü, manda sütü, keçi sütü ve benzeri sütlerin üretimi son yıllarda önemli hale gelmiştir. İnsanların beslenmesinde özellikle pediatrik diyetetikte potansiyel rol alan eşek sütüne ilgi gitgide artmıştır. İnek sütüne karşı alerjisi olan bebeklerin beslenmesinde hipoalerjenik formüller içerisinde kabul edilebilir bir alternatif olarak görülen eşek sütü, geleneksel olarak Avrupa'da kullanılmaktadır. Ayrıca özellikle eşek sütü kullanımının, immünolojik açıdan insan bağışıklık sistemi ile ilgili hastalıkların tedavisinde ve önlenmesinde yararlı olduğu bildirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Süt, Süt üretimi, maliyetleme

JEL Kodları: D24, L11, M41

A RESEARCH ON COST AND BENEFIT OF SPECIAL MILK PRODUCTION

Among the indispensable nutrients of our lives, milk is the first priority in terms of human health. It is one of the essential vitamins and antioxidant ingredients, and this source starting with breast milk from infancy is one of our indispensable foods. The production of camel milk, donkey milk, buffalo milk, goat milk and similar milk which have been used in the treatment of some chronic diseases has become important in recent years. There has been increasing interest in donkey's milk due to its potential role in human nutrition and especially in paediatric dietetics. Donkey milk, traditionally used in Europe as a human milk substitute is considered a valid alternative to the available hypoallergenic formulae for infants suffering from cows' milk protein allergy. The use of donkey milk is also reported to be useful, from an immunological point of view, in the treatment of human immune-related diseases and in the prevention of atherosclerosis.

Key Words: Milk, milk production, cost

JEL Codes: D24, L11, M41

1. GİRİŞ

Bir yaşam mucizesi diye nitelenebilecek kadar büyük besin değerine sahip olan sütün, insan yaşamındaki yeri insanlık tarihi kadar eskidir. Yeni doğan ve süt çocuğu

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Buca, İzmir, 2018, suleyman.yukcu@deu.edu.tr

*** Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Buca, İzmir, dilarakuskonmaz@hotmail.com

beslenmesinde ideal bir besin olan anne sütünün mükemmel içeriği çocuk sağlığına sayısız yararlar sağlar. Doğumdan sonra ilk altı ay süresince bebeğin fizyolojik ve psikososyal ihtiyaçlarını tek başına mükemmel bir biçimde karşılayan anne sütü, anne ve bebek bağının kurulmasında önemli rol oynar. Bebeğin ilk altı ay tek başına anne sütü ile beslenmesi, altıncı aydan sonra ek besinlerle birlikte anne sütü ile beslenmenin devam etmesi ve emzirmenin iki yaşın sonuna kadar sürdürülmesi bebek için oldukça önemlidir. Bunun yanında son dönemlerde birçok hastalığın tedavisinde farklı süt türleri; deve sütü, eşek sütü, manda sütü, keçi sütü ve benzerleri oldukça etkili biçimde iyileşme sürecine katkı sağlamaktadır.

Araştırmanın amacı ; bir süt üretim çiftliğinde süt üretim maliyetlerinin hesaplanması ve özellikle bu alanda faaliyet gösterme fikrine sahip girişimciler adına önemli bulgular ortaya koymaktır.

2. FARKLI SÜT TÜRLERİNİN BİLEŞİMİ VE ÖZELLİKLERİ

Süt, yeterli ve dengeli beslenmemizde, kişilerin sağlıklı olmalarında önemli rol alarak daha kaliteli bir yaşam sürmelerini sağlamaktadır. Vücudun ihtiyacı olan enerji ve besin öğelerini her gün ihtiyaç duyulan miktarda yediğimiz besin grupları aracılığıyla vücudumuza depo ederek yeterli ve dengeli şekilde beslenmiş oluruz. Bu besin gruplarını; et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, meyve-sebzeler ve tahıl ürünleri olarak belirleyebiliriz.

Süt bileşimi, öncelikle alındığı hayvanın türüne bağlı olmak üzere pek çok faktöre göre değişim göstermektedir. Çizelge 1'de süt türlerine göre bileşimler yer almaktadır.

süt türü	kurumadde	süt yağı	Protein	Laktoz
İnsan	12.4	3.8	1.0	7.0
İnek	12.6	3.7	3.4	4.7
Manda	17.2	7.4	3.5	5.4
Koyun	19.3	7.4	5.5	4.8
Keçi	13.2	4.5	3.2	4.1
Deve	13.6	4.5	3.6	5.5
Eşek	12	1.8	2.5	6.1

Süt bileşiminde çoğunluklu olarak kuru madde, protein, yağ, laktoz gibi kimyasal bileşenler bol miktarda yer alır. Örneğin; süt bileşenlerinden laktoz sütün tek karbonhidratıdır, glikoz ve galaktozdan oluşmaktadır. Laktoz bileşeni ise yalnızca süt gıdasında bulunur ve laktozun beyin ve sinir gelişiminde önemli bir etkisi vardır. Süt türleri alındığı hayvanın adı ile anılmaktadırlar.

2.1 İnsan Sütü

Yeni doğan beslenmesinde ideal bir besin kaynağı olan anne sütünün mükemmel içeriği çocuk sağlığına sayısız yararlar sağlar. İnsan sütü, kurumadde açısından inek sütüne benzerlik gösterir. İnek sütünden farklı olarak ise laktoz oranı oldukça yüksek, mineral madde ve protein oranı ise daha düşüktür. Asitlik derecesi inek sütünün yarısı kadardır.. Proteinin % 53'ü kazeinden , % 47'si albuminden oluşmuştur. büyük bir kısmını serum proteinleri oluşturur ve albüminli sütlerdendir. Yağ globüllerinin çapı diğer sültere oranla daha küçüktür. Midede daha yumuşak ve küçük taneli pıhtı oluşturduğu için sindirimi kolaydır.¹

2.2 Keçi Sütü

Keçi sütü bileşimleri açısından inek sütü ile benzerlik göstermekle birlikte, kimyasal niteliklerindeki bazı farklılıklar sebebiyle inek sütünden daha değerli olarak düşünülmektedir. Keçi sütü bileşim ve besin öğelerinin çeşitliliği açısından anne sütüne en benzer süt olarak bilinmektedir. Bu özelliğiyle de; bebekler, yaşlılar ve süt veren annelerin beslenmesinde kullanılmaktadır. Keçi sütü, inek sütüne oranla mide asitliğini daha iyi yansızlaştırdığı için özellikle de bebekler bakımından besin kaynağı olarak yararlanılabilir. Keçi sütünden üretimi yapılan bebek mamalarında yüksek seviyelerde ve kolay emilebilme özelliğinde olan orta zincirli yağ asitleri içermektedir. Keçi sütünde yağ taneciklerinin çaplarının oldukça küçük olması, midede sindirimini kolaylaştırır. Keçi sütünün bazı özellikleri ise inek sütünden farklılıklar göstermektedir. İnek sütüne göre daha yüksek oranda küçük çaplı yağ globülleri bulundurması bakımından farklılıklar göstermesi daha kolay sindirilebilmesini sağlamaktadır. Keçi sütü doymamış yağ asitleri açısından çeşitli içeriğe sahiptir, keçi sütü bileşim açısından inek sütüne ve anne sütüne yakın değerlere sahiptir. Bu özellikleri nedeniyle sindirim güçlüğü çekenler ve bebek beslenmesinde tercih edilir. Faydalarının dışında diğer bi yandan da B12 vitamini ve demir olarak eksik olması sebebiyle sıklıkla keçi sütüyle beslenenlerde kansızlık görülme olasılığı yüksektir.

2.3 Manda Sütü

Mandalar bakım ve besleme şartları açısından oldukça elverişlidir. Fakat küresel iklim değişiklikleri nedeniyle mandaların yaşam alanları olan sulak mekanlar giderek azalmakta mandaların düşük süt verimi ve uzun süren buzağılama döneminin olması nedeni ile manda sütü elde edilmesi giderek azalmaktadır. Manda sütünün bileşimindeki proteinli maddelerin yaklaşık % 77'si kazein olduğu için, kazeinli süt grubuna girmektedir. Diğer süt türlerine göre yağ oranı ve kurumadde oranı daha fazla olması tereyağı ve süt tozu gibi ürünlerin üretiminde randımanı artırmaktadır. Ayrıca manda sütünden üretilen peynir, yoğurt, süt tozu gibi ürünler daha beyaz renklidir. Örneğin manda sütü kreması kahvede kullanmak için inek sütü kremasına göre daha uygundur.

¹ Gürsoy, Ayşe, *Süt Kimyası ve Biyokimyası*, 2015, Ankara.

2.4 Deve Sütü

Develer sıcak hava ikliminden, su ve yem imkanlarının az oluşundan çok fazla etkilenmeyen hayvanlar oldukları için, kurak ve sıcak iklimlerdeki bölgelerde yaşayanlar için ineklere nazaran daha iyi bir besin kaynağı şeklinde görülmektedir. Deve sütü içeriğindeki bazı kimyasal nitelikleri nedeniyle peynire işlenmesi oldukça zor olmaktadır; ancak dondurma üretimi için kullanımı olanaklıdır. Deve sütünün bilinen en belirgin özelliği ise inek sütünden 3-5 kat fazla C vitamini içeriyor olmasıdır. Deve sütü ayrıca çoklu doymamış yağ asitleri (PUFA) açısından da diğer büyükbaş hayvanların sütlerine kıyasla daha zengindir. Ayrıca deve sütünün asitliği inek sütüne göre çok daha yavaş geliştiği için, oda sıcaklığında daha uzun süre bozulmadan muhafaza edilmesi mümkün olabilmektedir.²

2.5 Eşek Sütü

Anne sütüne yakın bileşime sahip olması sebebiyle eşek sütüne olan ilgi son yıllarda giderek artmıştır. Eşek sütünü inek sütü ile karşılaştıracak olursak içeriğinde daha az oranda yağ, protein, daha yüksek oranda ise laktoz bulundurmaktadır. Çok az miktarda yağ oranı bulundurmasıyla birlikte yağ asitleri de omega 3 ve omega 6 gibi çoklu doymamış yağ asitlerinden oluşmuştur. Lizozim ve laktoferrin gibi doğal inhibitörler yönünden zengindir ve bu haliyle antimikrobiyel madde olarak görülmektedir. Vitamin ve mineral yönünden zengin olduğundan dolayı kozmetik ürünlerinin üretiminde kullanılmaktadır. Ayrıca bileşiminde bulunan biyoaktif bileşikler nedeniyle sindirim kalp-damar hastalıklarının tedavisinde de kaynak olarak düşünülebilir.

3. SÜTÜN İNSAN SAĞLIĞI AÇISINDAN ÖNEMİ

Süt ve süt ürünleri grubunda; yoğurt, peynir ve süt tozu gibi süttten yapılan besinler yer almaktadır. Bu besinler protein, kalsiyum, fosfor, B2-B12, C vitamini ve demir açısından da üzere birçok zengin besin ögesi kaynağıdır. Özellikle çocuklar ve gençler olmak üzere tüm yaştaki kişilerin her gün tüketmesi gereken bir besindir. Bu sebeple çocukluk dönemlerinde süt içme alışkanlığının kazanılmasına büyük önem verilmeli, çocuklar süt içmeye teşvik edilmelidir. Büyüme ve gelişme çağında olan küçük çocukların süt ürünlerini tüketerek büyümesi ileri yaşlarda görülen osteoporoz (kemik erimesi) hastalığından korunmada da çok büyük önem taşımaktadır.

Anne sütünün kanser üzerindeki tedavi edici etkisi bulunmaktadır. Uzmanlara göre bilimsel bir kesinliği olduğu söylenemese de anne sütünün kanseri tedavi edici özelliklerinin bulunduğu ifade edilir. Çoğu doktor bu konuda yeterli araştırma yapılmadığı, aslında bu konunun üzerine düşülse belkide çoğu kanser hücresinin yok edilmesi konusunda büyük başarılar sağlanabileceğini söylemektedir. Ancak kanser hastalığı tedavisi sayesinde tüm ilaç ve sağlık firmaları oldukça yüksek tutarlarda para kazanmaktalar ve dolayısıyla kimse bu rantın elinden uçup gitmesini istemiyor. Araştırmaların yeteri oranda yapılmaması da zaten ekonomik ranta bağlanmaktadır.

² Gürsoy, Ayşe, Süt Kimyası ve Biyokimyası, 2015, Ankara.

Anne sütü denen beyin tümörü olan, prostat kanseri ve akciğer kanseri hastalarında, mesane ve bağırsaktaki kötü huylu tümörlerde iyileşmeler görülmüştür. Yapılan araştırmalar sonucunda üretilen ve doğal olarak var olan bütün sütlerin, mikroskopla tetkik edilmesi sonucunda, sadece anne sütünün kanser üzerinde %50 etkili olduğu tespit edilmiştir. Kanser hücrelerini tamamen yok etmese de bu hücrelerin azalmasında ve üremesinin yavaşlatılmasında anne sütünün faydalı olduğu kesindir. İsveç'te yapılan bir araştırmada, anne sütünün içinde bulunan "Hamlet" diye adlandırılan bir maddenin kanser hücreleri üzerinde çok etkili olduğu, bu hücreleri etkisiz hale getirdiği tespit edilmiştir. Araştırmayı yapan bağışıklık uzmanı Profesör Catharina Svanborg, antibiyotiklerle ilgili bir araştırma yaparken keşfettiği anne sütündeki bu maddenin kanser hücrelerini etkisiz hale getirdiğini ifade etmiştir. Yapılan bu keşfe göre "Hamlet" enjekte edilen hastalarda, tümör ölümleri kısa zaman içerisinde kendini göstermektedir. Anne sütünde "Alphalactalbumin" içeren proteinler boğaza ulaştığında kanserle mücadele için hazır askerler oluyorlar. Tüm dünyada anne sütü sayesinde kanserle mücadelesinde büyük yol katetmiş ve iyileşme yolunda ilerlemiş hastalar bulunmaktadır. Bu nedenle anne sütünün bebeklerimize ne kadar faydalı olduğunu bir kez daha vurgulamak istiyorum. Anne sütü çocuğunuzu bir çok hastalıktan koruduğu gibi bağışıklık sistemini geliştirerek kanser vakıalarına yakalanmalarını da önler.

Eşek sütünün de kanser üzerinde tedavi edici etkisi bulunmaktadır. Bu sütün geçmişte çok fazla tüketildiği hatta yaşlılığa karşı insanları koruyup güzelleştirdiğine inanılır. "Son dönemlerde ise özellikle ülkemizde kansere iyi geldiği söylenmektedir.

Eşek sütü, bazı Asya ve Afrika ülkelerinde aynı zamanda gıda olarak da tüketilmektedir. Eşek sütünün son yıllarda ön plana çıkan yönü ise, sağlık üzerine olan etkileridir. Eşek sütü son yıllarda, kanser başta olmak üzere birçok hastalığı tedavi eden bir alternatif tıp yöntemi olarak kullanılmaktadır. 12 ay süren gebeliğin ardından bir eşek, ortalama 10 ay süreyle süt vermekte ve günlük süt verimi ortalama 1 litre olmaktadır. Sütün bir kısmının da yavrusuna ayrılacağı düşünülürse verim hayli düşük olmaktadır. Sonuçta bu ürün, hem verimin düşük olması hem de mucizeler yaratan bir ürünmüş gibi pazarlanmasının etkisiyle oldukça yüksek fiyatlara satılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün yayımladığı kılavuzlara göre; 1 yaşına kadar bebeklerin beslenmesinde, anne sütü dışında hiçbir süte yer verilmemelidir. 1 yaşından sonra ise, bebeğin sindirim sistemi ve böbrekleri süt için hazırdır. Bu dönemden sonra kalsiyum, fosfor ve çinkodan zengin inek sütü; bebeğin dış sağlığı, kemik sağlığı ve kas gücü için önemli bir besin haline gelir. Ancak bebeklerin %2-3'ünde bu dönemde inek sütü alerjisi görülmektedir. İnek sütü alerjisinin etkin tek tedavisi ise, çocuğun beslenmesinden inek sütünün çıkarılmasıdır. Bu durumda inek sütünün beslenmedeki yeri genellikle hazır mamalar, keçi sütü veya soya sütü ile doldurulmaktadır. Yapılan az sayıdaki çalışma, eşek sütünün de bu noktada kullanılabilecek bir alternatif olabileceğini işaret etmektedir. 2007 yılında yayımlanan, inek sütü alerjisi olan ve yaşları 6 ay ile 4 yıl arasında değişen (ortalama 2,5) 28 çocuğun katılımıyla yapılan bir çalışmada; bu çocuklarda eşek sütünün keçi sütüne kıyasla daha iyi tolere edildiği, alerjik problemlere daha az neden olduğu görülmüştür.

Asya ve Afrika'nın bazı bölgelerinde büyümeyi ve beyin gelişimini artırdığı düşüncesiyle yenidoğan bebeklere de eşek sütü içirilmektedir. Eşek sütünün en çok etkili olduğu iddia

edilen alan ise kanser tedavisidir. Eşek sütünü tüketenlerin büyük bir kısmı, bu ürünü kanserden koruduğu veya kanseri tedavi ettiğine inanarak tüketmektedir.

2009 yılında yayımlanan, Çin'de, insan akciğer kanseri hücreleri üzerinde yapılan bir laboratuvar çalışmasında; eşek sütünün tümör hücrelerinin çoğalmasını önlediği ve dolaylı yollardan bu hücreleri öldürdüğü belirtilmiştir.

4.TÜRKİYE'DE EŞEK SÜTÜ ÜRETİMİ

Dünya toplam süt üretimi 2009 yılında 713 milyon ton iken 2010 yılında 730 milyon tona, 2011 yılında ise 749 milyon tona yükselmiştir. 2011 yılında gerçekleşen 749

milyon ton süt üretiminin 621 milyon tonunu inek sütü, 97 milyon tonunu manda sütü, 10,1 milyon tonunu koyun sütü, 18,1 milyon tonunu ise keçi sütü oluşturmaktadır. Eşek sütü üretimi ise at ve yak sütüyle birlikte toplam üretimin ancak %0,1'den azını oluşturmaktadır.³Ülkemiz inek sütü üretiminde 2011 yılı verilerinde 13,8 milyon ton üretimi ile dünyada 8. sırada yer almaktadır .TUİK verilerine göre ise bu rakam 15 milyon ton, 2012 yılında ise 17,4 milyon ton olarak açıklanmıştır.Türkiye'de henüz eşek sütü üretimi mevzuatı olmadığı için üretim kayıt altına alınmamaktadır.Ülkemizde Kırıkkale'de 2009 yılında

eşek çiftliği kurulması için girişim başlatılmıştır.2012 yılında üretime geçen çiftliğin 1000 eşek kapasitesine sahip olacağı bildirilmiştir.İslamiyet öncesi Türkler de eşek

sütünün ilaç ve kozmetik alanında kullanıldığı belirtilmektedir.İslamiyet sonrası ise eşek sütünden uzaklaşıldığı ve eşek sütünün tüketilmediği görülmektedir.

Dünya toplam sut üretimi 2009 yılında 713 milyon ton iken 2010 yılında 730 milyon tona, 2011 yılında ise 749 milyon tona yükselmiştir. 2011 yılında gerçekleşen 749

milyon ton süt üretiminin 621 milyon tonunu inek sütü, 97 milyon tonunu manda sütü, 10,1 milyon tonunu koyun sütü, 18,1 milyon tonunu ise keçi sütü oluşturmaktadır.Eşek sütü üretimi ise at ve yak sütüyle birlikte toplam üretimin ancak %0,1'den azını oluşturmaktadır.Ülkemiz inek sütü üretiminde 2011 yılı verilerinde 13,8 milyon ton üretimi ile dünyada 8. sırada yer almaktadır.TUİK verilerine göre ise bu rakam 15 milyon ton, 2012 yılında ise 17,4 milyon ton olarak açıklanmıştır Türkiye'de henüz eşek sütü üretimi mevzuatı olmadığı için üretim kayıt altına alınmamaktadır. Ülkemizde Kırıkkale'de 2009 yılında eşek çiftliği kurulmaya başlanmış ve 300 dönümlük araziye 4 milyon liralık yatırımla kurulan çiftlikte artık üretim yapılıyor.2009 yılında başlanılan eşek çiftliği projesinde 2012 yılında sona gelmiştir.Patoloji Uzmanı Doç. Dr. Ufuk Usta ve ailesinin öz sermayesi ile kurulan çiftlikte İç Anadolu, Trakya, Çanakkale, Balıkesir ve Uzunköprü'den toplanan 4 ile 10 yaş arasındaki dişi eşekler toplanıp, çiftlikte şuan 6 adet sığa, 2 adet erkek damızlık eşek,172 dişi eşek olmak üzere toplam 180 adet eşek

³ Berat Özdemir M ve Acar Tek N.(2015) Bileşimi ve Sağlık Üzerine Etkileri Açısından;Eşek ve Keçi Sütü, Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,Ankara

bulunmaktadır. İlk aşamada 350 adet dişi eşek ile çalışmalara başlanmış ve hedeflerinin gelecek yıl bin adet eşek olarak belirlenmiştir.

5. 150 BAŞLIK EŞEK SÜTÜ ÇİFTLİĞİNDE BİR UYGULAMA

Bu uygulama ile ilgili birkaç farklı başlık altında bilgi vermek yararlı olacaktır.

5.1. Uygulama Yapılan İşletme Hakkında Bilgiler

Uygulama yapılan işletme Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumuna (TKDK) sunulacak kabul edilen IPARD projesi kapsamında alınan % 50 oranında destek ve hibelerle kurulan bir süt üretim işletmesidir.

5.2.Uygulamanın Amacı

Uygulamamızın amacı, Türkiye’de eşek sütü üretiminin önemi ve maliyetleri hakkında bilgi vermektir. Ayrıca bu alanda faaliyet göstermek isteyen girişimcilere mamul maliyetlemesinin yanında, bu büyüklükte bir tesis kurabilmek için ihtiyaç duydukları bilgileri sağlamak çalışmanın diğer amaçları arasındadır. Bu nedenle bu çalışma, özellikle maliyetlerin ortaya konulması ve potansiyel yatırımcılara yol göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

5.3. Üretim Süreci ile İlgili Temel Bilgiler

İşletmede bir yılı kapsayan üretim döneminde 150 adet eşek beslenmektedir ve her bir eşekten 10 aylık bir süre boyunca günlük ortalama 4,5-5 lt süt elde edilmektedir. Dolayısıyla bu işletmede elde edilen temel mamul süttür.

Buna ek olarak, eşeklerden elde edilen yavruların bir kısmı satılıp, dişiler süt üretimi yapmak için, erkekler ise damızlık olarak işletmede kalmaktadır.

Tablo 1: İşletmedeki Saanen Eşeklerin Verim Özellikleri

<u>Verim özellikleri</u>	<u>Eşek saaneni</u>
Canlı ağırlığı	65-70 kg(ergin)
Laktasyon süresi	150 gün
Laktasyon verimi	300 kg
Sütte yağ	%3-3.5
Günde Ort.Süt Verimi	5 kg

İşletmemizin 2018 yılı itibariyle mevcutları aşağıdaki gibidir;

Tablo 2: İşletmenin Sahip Olduğu Canlı Varlık Adetleri

<u>Canlı Varlıklar</u>	<u>Satın Alman</u>	<u>D.B Mevcut</u>	<u>Doğumlar</u>	<u>Ölümler</u>	<u>Toplam Mevcut</u>
Anaç Eşek	50	150			150
Erkek Eşek	10	20			30
Yavru Eşek(Sıpa) Dişi			52	2	50
Yavru Eşek(Sıpa) Erkek			34	4	30
Toplam	60	170	86	6	260

Bu işletmede , dönem sonunda çiftlikte sağmal eşek olarak kullanılacak 100 anaç'ın ilk doğumlarını yaptığını bildirmiştir. İlk doğumunu yapan eşekler çağ değiştirmiştir ve anaç eşek olmuştur. İlk doğumunu yapan bir keçinin piyasa fiyatı 1.800 TL'dir. Kayıtlı değerleri ise 1.350 TL'dir.

Eşeklerin aktifleştirme kaydı;

VUK ve THP 'ye göre Maliyetlerin Belirlenmesi Muhasebe Kaydı

Eşeklerin Aktifleştirme Kaydı;	
VUK ve THP 'ye göre Maliyetlerin Belirlenmesi Muhasebe Kaydı	
256 DİĞER MADDİ DURAN VARLIKLAR	650,000.00
256.01 Besi Hayvanları	400.000
256.02 Süt Üreten Büyükbaş Hayvanlar	250.000
258 YAPILMAKTA OLAN YATIRIMLAR	250,000.00
258.01 Büyükbaş Hayvan Yatırımları	250.000
102 BANKALAR	900,000.00

6. BİRLEŞİK MALİYET VE BÖLÜM MALİYETLERİ

İşletmedeki bölüm maliyetleri eşeklere ait bölümde ortaya çıkan maliyetlerdir Sağmal eşeklerin bakım maliyetleri(Direkt işçilik ve Endirekt işçilik maliyetleri yedikleri yem, yonca (Direkt ilk madde ve malzeme gideri, Tedavileri için kullanılan ilaç(Endirekt malzeme giderleri) gibi unsurlar birleşik maliyetlemeyi oluşturmaktadır. Anaç eşeklerden elde edilen süt , doğum sonrası elde edilen kız ya da erkek sıpaları ana mamul olarak kabul edilmektedir. Türkiye'deki eşekler günlük ortalama 1 Litre süt vermekte ; bu sütün yarısı da sıpaya verilmektedir.

Tablo 3: İşletmeye Ait Dönem Giderleri

İŞLETME GİDERLERİ	YILLIK TUTAR	İŞLETME GELİRLERİ	YILLIK TUTAR2
Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri	358,429.50	Süt satış gelirleri	585,750.00
Endirekt İlk Madde ve Malzeme Giderleri	16,500.00	Süt satış teşvikleri	11,715.00
Direkt İşçilik Giderleri	102,960.00	Sağmal eşek teşvikleri	8,470.00
Endirekt işçilik giderleri	33,000.00	Damızlık Eşek teşvikleri	4,400.00
Elektrik yakıt giderleri	9,680.00	Gübre satış gelirleri	660.00
İlaç giderleri	13,970.00		
Pazarlama Sat. Dağ. Gid.	3,300.00		
Su giderleri	15,840.00		
TOPLAM	553,679.50		610,995.00

6.1 Direk ilk madde ve malzeme giderleri

İşletmede ortaya çıkan ilk madde ve malzeme unsurlarına bakıldığında;

- Yonca
- Fiğ
- Saman
- Yem

İlk madde ve malzeme giderlerinin muhasebeleştirme kaydı;

710 LK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ	358.429,50	
710.01 Anaç Yem Giderleri 50.250,00		
710.02 Erkek Eşek Yem Giderleri 151.200,00		
710.03 Sıpa Yem Giderleri 56.979,50		
150 İLK MADDE VE MALZEME		358.429,50
150.01 Yem 358.429,50		

6.2. Direkt işçilik giderleri

İşletmede hayvan bakımı, sağım, eşeklerin bakımı, temizlik gibi bölümlerde 6 kişi çalışmaktadır. Bu kişilerden 2 kişi sağımıyla, 2 kişi yem verimi gibi işlerle, 1 kişi ahır

temizliği ve sayım hanenin temizliği ile 1 kişi ise işletmedeki yem, saman vb. gibi ilk madde ve malzemelerin taşınmasından sorumludur.

Buna göre İlk madde ve malzeme giderleri aşağıdaki gibidir;

- Sağım ncesi hazırlık işler
- Sağım aşamasındaki işler
- Sağım sonrası işler
- Yem hazırlama ve yemleme işleri
- Eşeklerin bakımı ve beslenmesi
- Barınakların çevrenin ve ekipmanların temizlenmesi
- Araç, gereç bakım ve onarım işleri
- Sağılan sütlerin alıcıya ulaşmasında kadar süren muhafaza işleri gibi

İşçilik giderlerinin muhasebeleştirilmesinin kaydı;

720 DİREKT İŐİÇİLİK GİDERLERİ		
720.01 İşçilik Giderleri 58.000	102.960,00	
720.01.01 Anaç İşçilik Giderleri 36.500		
720.01.02 Sıpa İşçilik Giderleri 8.460		
381 GİDER TAHAKKUKLARI		102.960,00

6.3. Genel retim giderleri

İşletmelerde genel üretim giderleri bilindiği gibi direkt ilk madde ve malzeme ile direkt işçilik giderleri dışında kalan giderlerden oluşmaktadır.Eşek iftliklerinde birden fazla gider yeri bulunduğu için indirekt giderlerin ürünün yerinin yüklenmesine göre farklılık göstermektedir.

Bunlar aşağıdaki gibi gösterilebilir;

- Endirekt malzeme giderleri
- Endirekt işçilik giderleri
- Dışarıdan sağlanan fayda ve hizmetler
- Çeşitli giderler
- Vergi, resim. Harçlar
- Amortisman ve tükenme payları

Genel üretim giderlerinin muhasebeleştirilmesinin kaydı;

730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ		88.990	
730.01 Endirekt İlk Madde ve Malzeme Gideri	16.500		
730.01.01 Anaç Eşek Giderleri	8.500		
730.01.02 Erkek Eşek Giderleri	5.000		
730.01.03 Sıpa Giderleri	3.000		
730.02 Endirekt İşçilik Giderleri	33.000		
730.02.01 Anaç Eşek Giderleri	14.500		
730.02.02 Erkek Eşek Giderleri	10.000		
730.02.03 Sıpa Giderleri	8.500		
730.03 İlaç Giderleri	13.970		
730.03.01 Anaç Eşek Giderleri	6.250		
730.03.02 Erkek Eşek Giderleri	5.000		
730.03.03 Sıpa Giderleri	2.720		
730.04 Elektrik ve Yakıt Giderleri	9.680		
730.04.01 Anaç Eşek Giderleri	4.250		
730.04.02 Erkek Eşek Giderleri	4.300		
730.04.03 Sıpa Giderleri	1.130		
730.05 Su Giderleri	15.840		
730.05.01 Anaç Eşek Giderleri	6.350		
730.05.02 Erkek Eşek Giderleri	6.350		
730.05.03 Sıpa Giderleri	3.140		
	102 BANKALAR		88.990

Amortisman Giderlerinin Dağıtım Tablosu;

Amortisman Ayrılacak Tutar	Ekonomik Ömürleri	Amortisman Oranı	Kayıtlı Değeri	Yıllık Amortisman Gider
Ahırlar	20 yıl	4%	120.000	4.800
Sundurmalar	20 yıl	4%	30.000	1.200
Yem Hazırlama Depoları	10 yıl	10%	7.500	750
Ekipmanlar	5 yıl	20%	38.000	7.600
Sayım, Tesis ve ekipmanlar	5 yıl	20%	26.000	5.200
Soğutma Tankları	5 yıl	20%	8.000	1.600
Sağmallar	4 yıl	20%	315.000	63.000
TOPLAM				84.150

Amortisman giderlerinin muhasebeleştirilmesinin kaydı;

770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ	84.150	
770.01 Amortisman Giderleri		
770.01.01 Ahırlar 4.800		
770.01.02 Sundurmalar 1.200		
770.01.03 Ekipmanlar 7.600		
770.01.04 Sayım,Tesis ve Ekipmanlar 5.200		
770.01.05 Soğutma Tankları 1.600		
770.01.06 Yem Hazırlama Depoları 750		
770.01.07 Sağmallar 63.000		
257 BİRİKMIŞ AMORTİSMANLAR(-)		84.150

6.4 Süt Maliyeti

Sağlıklı bir eşiğin günlük ortalama süt verimi 1-2 litredir.İşletmemizde bir eşiğin yıllık süt verimi ortalama olarak 360 lt olmalıdır.

150 adet eşek için giderler toplamı 634.529 TL dir.

634.529 TL / 150= 4.230,19 TL bir eşiğin maliyeti

150*360=54.000 lt süt üretimi yapılmaktadır.

634.529 / 54.000 = 11.75 TL

80 adet yavru eşek * (75 *2 litre) =12.000 lt süt içmektedirler.

54.000 lt- 12.000 lt = 42.000 lt satışa hazır süt

42.000 lt *100 TL 4.200.000 TL yıllık süt geliri

Kurulan bu işletmelerin kar elde ederek faaliyetlerini sürdürebilmesi ise, üretilen mamuller ile ilgili maliyetlerin yönetim şekline bağlıdır. Maliyet yönetiminin temelinde ise, birim maliyetlerin doğru ve gerçeğe uygun bir şekilde hesaplanabilmesi yer almaktadır. Bu sebeple bu çalışmada, 150 eşek ile süt üretim işletmesinin ürettiği mamullerin birim maliyetlerinin hesaplanması ve bu konuda diğer işletme sahiplerine yol gösterilmesi amaçlanmıştır.Yapılan çalışma sonucunda söz konusu işletmede ilgili faaliyet döneminde üretilen ana mamullerden sütün litre maliyetinin 11.75 TL olduğu belirlenmiştir.

Toplam maliyet içerisindeki en yüksek payın direkt ilk madde ve malzeme maliyeti olması sebebi ile ve işletmenin ihtiyaç duyduğu direkt ilk madde ve malzemeyi dışarıdan

satın alarak sağladığı bilinmektedir. İşletme kendi direkt ilk madde ve malzemesi üretseydi birim başına daha fazla kazanç sağlamaktadır.

Bu çalışma ile, konu ile ilgili yatırım yapmayı planlayan girişimcilere önemli veriler sağlandığı söylenebilir. Süt dışında besicilik, koyun sütü üretimi gibi alanlarda yapılacak çalışmalarla, işletme sahiplerine mevcut durumlarını görmeleri adına ve potansiyel yatırımcılara ise yatırım ve üretim süreci boyutlarında önemli destekler ve faydalar sağlanabilecektir.

7. SONUÇ

Ülkemizde süt tüketimi Avrupa Birliği (AB) ülkelerine kıyasla daha düşüktür. Ülkemizde süt ve süt ürünlerinin üretim ve tüketim durumu dikkate alındığında , süt üretimimizin henüz halkımızın normal beslenmesini sağlayabilecek miktar ve nitelikte olmadığı görülmektedir. Tüketilen süt çeşidi toplumların kültürlerine göre değişiklik göstermektedir. Ancak ülkemizde süt denildiğinde akla ilk olarak inek sütü gelmesine karşın tüketilmekte olan sütler; inek,keçi,eşek, deve ve manda sütü olmak üzere farklı çeşitlerdedir.Manda, koyun, keçi, inek, deve gibi birçok hayvanın sütü insan beslenmesinde kullanılmaktadır. Sütün besin ögesi içeriği elde edildiği hayvan türüne göre farklılık göstermektedir.

Modern çağda insanların hastalıklardan kurtulma isteği, özel bağışıklık kazandırıldığına inanılan eşek, deve ,manda vb sütlere olan ilgiyi arttırmaktadır.Bu sütün insan sağlığına olan katkısı hala araştırılmaktadır.Ancak bazı kişiler bu sütün bir gençlik iksiri olarak görmekteyler.İlerleyen yıllarda bu hayvanları yetiştiren çok fazla çiftlik oluşturulabilir.

Sütün birçok hastalığın tedavisinde de kullanılmaktadır.Anne sütünün kanser üzerindeki tedavi edici etkisi bulunmaktadır.Uzmanlara göre bilimsel bir kesinliği olduğu söylenemese de anne sütünün kanseri tedavi edici özelliklerini bulduğu ifade edilir. Anne sütü denen beyin tümörü olan, prostat kanseri ve akciğer kanseri hastalarında, mesane ve bağırsaktaki kötü huylu tümörlerde iyileşmeler görülmüştür. Yapılan araştırmalar sonucunda üretilen ve doğal olarak var olan bütün sütünün, mikroskopla tetkik edilmesi sonucunda, sadece anne sütünün kanser üzerinde %50 etkili olduğu tespit edilmiştirİnsanların beslenmesinde özellikle pediatrik diyetetikte potansiyel rol alan eşek sütünün ilgi gitgide artmıştır. İnek sütünün karşı alerjisi olan bebeklerin beslenmesinde hipoalerjenik formüller içerisinde kabul edilebilir bir alternatif olarak görülen eşek sütünün, geleneksel olarak Avrupa'da kullanılmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma ile birlikte, bu konuda yatırım yapmayı amaç edinen girişimcilere önemli veriler sağlamaktadır.İşletme sahiplerine mevcut durumlarını görmelerini ve potansiyel yatırımcılara üretim ve yatırım sürecinde önemli destek ve fayda sağlanabilecektir.

KAYNAÇ

Akbaba B.Ayşe Nur,(2015) “Canlı Varlıkların Değerlemesi,Muhasebeleştirilmesi ve Raporlanması:Borsa İstanbul'da(BİST) Tarım, Orman ve Balıkçılık Alanında Faaliyet

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Gösteren İşletmelerde Analiz ‘Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,sayı:2,s.s:82-103

Budak Ş, A.Gürsel(2012) ‘‘Alternatif Bir Süt: Eşek Sütü’’, *GIDA*, Sayı:37 s.s.243-250.

Güleryüz,Murat,(2014),’’Finansal Araçların Vergi Usul Kanunu ve Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarına Göre İncelenmesi’’, Yüksek Lisans Tezi,Okan Üniversitesi,

Hacıhasanoğlu Tansel,(2013)Hayvancılık Sektöründe Birleşik Maliyetleme :Yüz başlık süt İnekçiliği Tesisinde bir Uygulama,*Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:2,s.s.199-224

Kamu Gözetimi Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, ‘‘TMS 41 Tarımsal Faaliyetler’’,http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2018Seti/TMS/TMS_41_2018.pdf adresinden alındı.

Özdemir B.M ve Acar Tek N.(2015)’’ Bileşimi ve Sağlık Üzerine Etkileri Açısından;Eşek ve Keçi Sütü’’, *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*,Ankara,Sayı:4,s.s:189-193

Yılmaz, E. (2014). "TMS-41 Tarımsal Faaliyetler Standardı Kapsamında Büyükbaş Canlı Varlıkların Değerlemesi ve Muhasebeleştirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, 232-248.

KURUMSAL FİRMALARIN FİNANSAL BAŞARISIZLIKLARININ YAPAY SİNİR AĞLARI MODELİ İLE TAHMİNLENMESİ*

Nida Şahin**

Doç. Dr. Nezir Aydın***

ÖZ

İşletmelerin mali yapıları hem işletmeler hem de bankalar tarafından önem arz etmektedir. Kredi talep edenlerin faaliyetlerini sürdürmelerinde içsel etmenler kadar dışsal etmenlere de önem vermesi gerekmekte olup; aksi takdirde işletmeler içsel ve dışsal nedenlerden dolayı finansal başarısızlık ile karşı karşıya kalabilmektedir. Özellikle kriz dönemleri ve sonrası finansal başarısızlığın tahminlenmesinin işletmeler açısından önemini ortaya çıkarırken, finansal başarısızlığın doğru yönetilememesinin ise iflas ile sonuçlanabileceği görülmüştür. Bu sebeplerden dolayı finansal başarısızlığın tahmin edilebilmesi oldukça önemli olup, bu amaçla literatürde çoğunlukla finansal rasyoların araç olarak kullanıldığı çok sayıda model geliştirilmiştir.

Literatür araştırmalarında işletmelerin başarısız sayılabilmesi için firmanın borsaya kote ise borsa kotundan çıkarılması, iflas etmiş olması, faaliyetlerini durdurmuş olması, üst üste en az üç yıl zarar etmesi, yeniden yapılandırma sürecine girmesi gibi kriterler kullanılmaktadır. Bu kriterlerden en az birini sağlayan işletme başarısız olarak sayılmıştır.

Çalışmada yapay sinir ağları yöntemiyle işletmelerin finansal başarısızlıklarının bir yıl öncesinden belirlenmesine yönelik bir modelin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda BİST Şirketler listesinde imalat sektöründe faaliyet gösteren, 50 adet firmanın finansal rasyoları (her bir firma için 25 adet rasyo hesaplanmıştır) veri olarak seçilmiştir. Firmaların finansal açıdan başarısızlıklarının belirlenmesi için on yıllık verilerine bakılmış, finansal başarısızlık koşullarından birini taşıyan firmanın başarısız olduğu varsayılmıştır. Başarılı firmalara ise “başarılı” etiketi verilmiştir. Geliştirilen yapay sinir ağının tasarımında Matlab yazılımı ve yazılıma ait Neural Network Toolbox kullanılmıştır. Modelde sifıra yakın hata değeri hedeflenmiş olup, modelde başarılı ve başarısız firmalar doğru sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Finansal Başarısızlık, Finansal Başarısızlık Tahmin Modelleri, Yapay Sinir Ağları.

JEL Kodları: C45, C53, G17, G33.

PREDICTION OF FINANCIAL DISTRESS OF CORPORATE COMPANIES WITH MODEL OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS

ABSTRACT

The financial structures of the enterprises are important both by businesses and banks. Those who demand credit should give importance to external factors as well as internal factors in their activities. otherwise, businesses may face financial distress due to internal and external reasons. Especially, it is seen that the

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin genişletilmiş tam metin halidir. Bu çalışmada kullanılan veriler işletme ismi saklı tutulmak koşuluyla paylaşılabilir.

** Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği, ndasahn@gmail.com

*** Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği

estimation of financial distress after and after the crisis has the importance for the enterprises, and the failure to manage the financial distress correctly could result in bankruptcy. For these reasons, it is very important to estimate the financial distress and for this purpose, many models have been developed in the literature, mostly in which financial ratios are used as tools.

In order to be considered as an unsuccessful in the literature researches, criteria such as the company being quoted on the stock exchange, being out of the stock market, bankruptcy, stopping its activities, at least three years in a row and entering the restructuring process are used. An entity that has at least one of these criteria has been counted as unsuccessful.

In this study, it is aimed to develop a model to determine the financial distress of enterprises by artificial neural networks. In this context, the financial ratios of 50 firms operating in the manufacturing sector in the BIST Companies list (calculated as 25 units for each firm) were selected as data. In order to determine the financial distresses of the firms, ten-year data has been looked at and it is assumed that the company which has one of the financial distress conditions failed. Successful companies were given the label "successful". Matlab software and Neural Network Toolbox belonging to software were used in the design of the developed neural network. In the model, near-zero error value is targeted and successful and unsuccessful firms in the model are tried to be classified correctly.

Keywords: Financial Distress, Financial Distress Prediction Models, Artificial Neural Network.

JEL Codes: C45, C53, G17, G33.

1. GİRİŞ

İşletmeler faaliyetleri sırasında içyapılarından ve buldukları ekonominin piyasa koşullarından kaynaklanan sebepler dolayısıyla bazen içinde buldukları riskleri doğru yönetmekte zorlanarak finansal başarısızlığa uğrayabilirler. Bu nedenle firmaların mevcut durumlarını finansal açıdan analiz ederek, başarısızlıklarını önceden öngörebilmeleri ve düzeltici önlemleri alabilmeleri gerekmektedir.

Bir işletmenin yükümlülüklerini yerine getirmede zorlanmaya başlaması ve sürecin devamında yükümlülüklerini yerine getirememesi finansal açıdan başarısız olarak değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir. İflas, temerrüde düşme ve borcunu ödeyememe gibi durumlar, finansal açıdan firmaların başarısız olarak tanımlandığı başlıca durumlar olarak değerlendirilebilir (Beaver, 1966).

Finansal başarısızlıkla olgusu işletme literatürüne 1960'lı yıllardan itibaren girmiş, 1970'li yıllarda yaşanan petrol kriziyle birlikte realite kazanmıştır (Akkaya, Demireli, & Yakut, 2009). Özellikle kriz sonrası finansal başarısızlığın tahminlenmesinin işletmeler açısından ne denli önemli ve gerekli olduğu görülmüş ve bu alanda istatistikî modellerin kurulması ihtiyacı doğmuştur. Çalışmalar finansal açıdan başarılı firmalar ile başarısız firmalar arasında istatistikî açıdan önemli farklar olduğunu ortaya koymuştur (Altman, 1968).

Muhasebe ve piyasa verileri dikkate alınarak geliştirilen istatistiki modellerde en çok finansal rasyolar etkin araç olarak kullanılmıştır. William H. Beaver, 1966 yılında yaptığı çalışmada finansal başarısızlığı tahminlemede kullanabilecek finansal oranlar geliştirmiş olup, en iyi rasyo gruplarının karlılık oranları, likidite oranları ve borç ödeme gücünü gösteren oranlar olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak Altman 1968 yılında yaptığı çalışmada Z-Score modelini tanımlamış, geliştirdiği modelde istatistiksel bir yöntem olan çoklu diskriminant analizini ortaya koymuştur.

Modellerde kullanılan finansal rasyolar Altman-Z modeli, Ohlson'un ve Beaver'in geliştirdiği yöntemler, diskriminant analizi, logit modeller, yapay sinir ağları gibi birçok yöntemle analiz edilmiştir. Özellikle esnek yapısı, kullanım alanının geniş olması ve diğer doğrusal yöntemlere göre oldukça yüksek performans sergilemesi yapay sinir ağlarının bu alanda kullanılmasına olanak sağlamıştır.

2. FİNANSAL BAŞARISIZLIK

2.1. Finansal Başarısızlık Kavramı

Finansal başarısızlık, alacaklılara borçların ödenmemesi, tahvil faizlerinin ve anaparanın ödenmemesi, karşılıksız çek yazılması, işletmeye kayyum atanması, üç yıl üst üste zarar edilmesi vs. şeklinde tanımlanmaktadır (Altaş & Giray, 2005). Finansal başarısızlıkta son evre iflastır.

Finansal başarısızlık nedenleri içsel ve dışsal faktörler olarak ikiye ayrılmaktadır.

Daha çok firmanın gerek finansal gerekse de finansal olmayan konularda almış olduğu yanlış kararlardan ileri gelen içsel başarısızlık nedenleri şu şekilde sıralanabilir (Akgüç, 2013);

- Kuruluş yeri seçiminde yapılan yanlışlıklar,
- Firmanın şirket satın almasında yaptığı hatalar,
- Firmanın satış hacmindeki yetersizlikler,
- Firmanın faaliyet giderlerinin olağanüstü seviyelere ulaşması,
- Firmanın alacak yönetimi konusunda etkin kararlar alamaması,
- Stok devir hızında olağanüstü değişiklikler,
- Firmanın atıl üretim kapasitesine sahip olması,
- Firmanın finansal kaldıraçının yüksek olması,
- Firma rekabet gücünün azalması,
- Firmanın yanlış likidite pozisyonu ile çalışması.

Bir firma yetkililer tarafından alınmış kuruluş veya faaliyetleri aşamasındaki yanlış kararlardan dolayı başarısızlığa uğrayabilir. Yönetimsel kararlardan kaynaklanan ve firmayı

finansal başarısızlığa uğratan içsel başarısızlık nedenleri ise şöyle sıralanabilir (Dambolena & Khoury, 1980):

- Firma yönetiminin teknolojik yeniliklere ayak uyduramaması,
- Yönetimin firma içindeki iletişimi etkili olarak kuramaması,
- Firmada meydana gelen hile ve usulsüzlükler,
- Araştırma ve geliştirme giderleri başta olmak üzere maliyet unsurlarının etkili analiz edilememesi,
- Firma yöneticilerinin finansal konularda eksik bilgi sahibi olması,
- Özellikle kriz ve ekonomik durgunluk dönemlerinde yüksek kaldıraçla çalışma.

Yukarıda sayılan bu içsel faktörlerin dışında, firmalar ekonomik (hem içinde buldukları hem de etkileşim içinde buldukları), toplumsal, hukuki ve politik çevrelerinden de etkilenir. Finansal başarısızlığın ekonomik durgunluğun arttığı, sıkı para politikasının uygulandığı ve borsa endeksinin düştüğü dönemlerde artış gösterdiği ve bu olumsuz durumun daha çok yeni işletmelerde ortaya çıktığı görülmektedir (Aktaş, Doğanay, & Yıldız, 2003).

2.2. Finansal Başarısızlığa Karşı Alınabilecek Önlemler

Firma finansal başarısızlığa doğru sürüklenen bir firma buna sebep olan küçük ve büyük ölçekli tüm nedenleri belirlemeli, sonrasında ise bu nedenleri ortadan kaldırmaya yönelik aksiyonlar uygulamalıdır. En son iflas ve tasfiye kararı almalıdır.

Firmaların finansal başarısızlığa karşı alabilecekleri önlemlerin başlıcaları şu şekilde sıralanabilir (Akgüç, 2013):

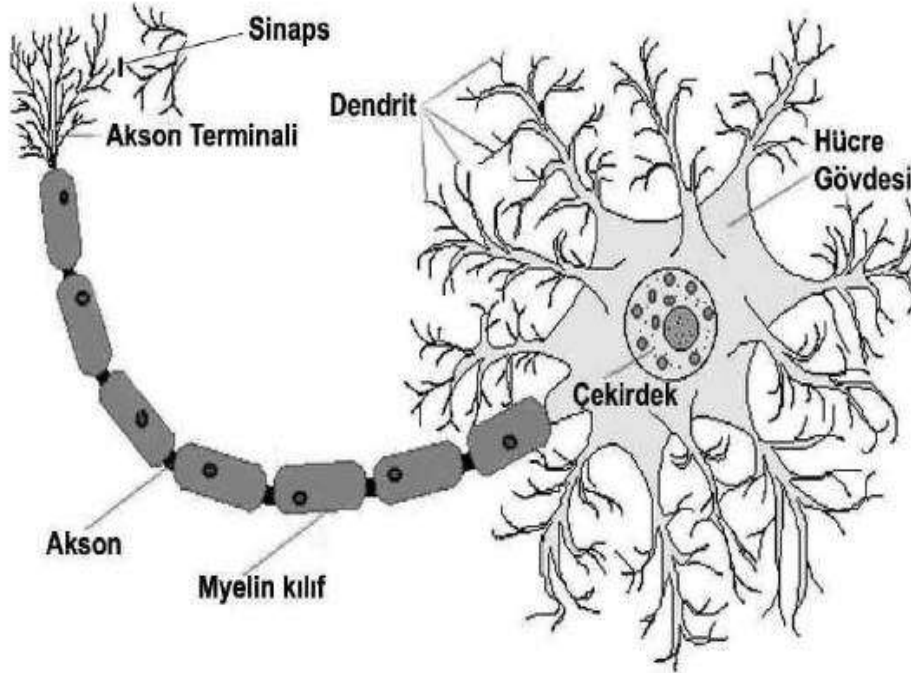
- Firmanın yükümlüklerinin vadesinin uzatılması,
- Firmanın borçlarını konsolide etmesi,
- Firmanın borçlarından bir kısmını uzlaşma yolu ile azaltması,
- Firmanın alacaklılardan oluşan bir komite tarafından yönetilmesi,
- Firmanın sermaye yapısının güçlendirilmesi ve/veya yeniden düzenlenmesi,
- Firma varlıklarının yeniden değerlendirilmesi,
- Maddi duran varlık kalemlerinin satılması ve tekrar kiralanması,
- Firmanın mali duran varlık kalemlerinin kısmen veya tamamen nakde dönüştürülmesi,
- Firma borçlarının menkul değer haline dönüştürülmesi,
- Konkordato önerilmesi,
- Firmanın hukuki statüsünün değiştirilmesi,

- Firmanın başka bir işletmeyle birleşmesi,
- Firmanın tamamen veya kısmen satışı,
- Firmanın tasfiye sürecine girmesi.

3. YAPAY SİNİR AĞLARI MODELİ

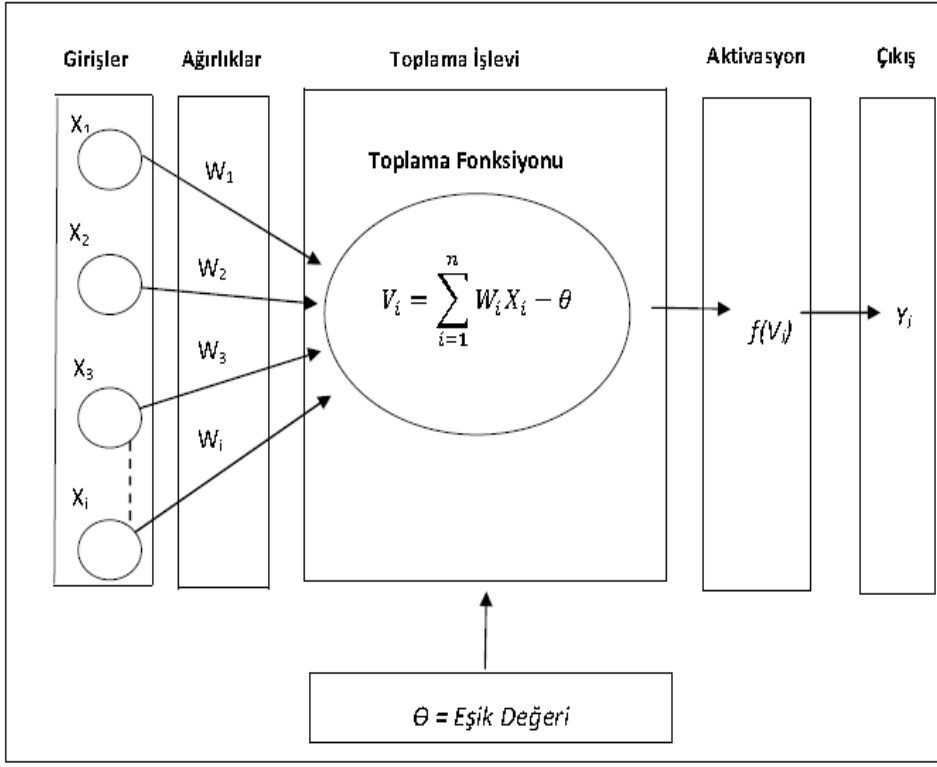
Yapay sinir ağı bir yapay zeka teknolojisidir. İnsan beyninin öğrenme, yeni bilgileri oluşturabilme, üretebilme ve keşfedebilme gibi özelliklerinden esinlenerek oluşturulan; öğrenme, öğrendiği bilgileri ezberleme, hatırlama ve genelleme yapabilme özelliğine sahip, çok sayıda nöron etkileşimi olan ve bu sayede bilgiler arasında ilişkiler kurabilen, hızlı sonuç üretebilen bir modeldir.

Bir yapay sinir ağı hücresinin daha iyi anlayabilmek için öncelikle biyolojik yapay sinir ağına benzerliklerinin açıklanması gerekmektedir. 1943 yılında ilk kez Warren McCulloch ve Walter Pitts tarafından biyolojik sinir hücresi örnek alınarak yapay sinir hücresi biçimsel tanımı formüle edilmiştir. Oldukça benzer yapıdaki biyolojik ve yapay sinir hücrelerinin şematik gösterimleri aşağıdaki gibidir;

Şekil-1: Biyolojik Sinir Ağı Hücresi

(Diamantaras & Kung, 1996)

Şekil-2: Yapay Sinir Ağı Hücresi

(Elmas Ç. , Yapay Zeka Uygulamaları: Yapay sinir Ağı, Bulanık Mantık, Genetik, 2007)

İnsan beynindeki biyolojik sinir ağı ile yapay sinir ağı arasındaki benzerlik şöyledir:

Tablo-1: Biyolojik Sinir Sistemi İle Yapay Sinir Ağı Arasındaki Benzerlikler

Biyolojik Sinir Ağı	Yapay Sinir Ağı
Nöron	İşlem Elemanı (Düğüm) (X)
Sinaps	İşlem Elemanları Arasındaki Bağlantı Ağırlıkları (W)
Dendrit	Bileştirme Fonksiyonu (Σ)
Hücre Gövdesi	Transfer Fonksiyonu
Akson	İşlem Elemanının Çıkışı (Y)

(Elmas Ç. , Yapay Sinir Ağları, 2003)

Yapay sinir ağı teknolojisinin en önemli özelliği olarak öğrenebilme yeteneğinin olması gelmektedir. İnsan beyni ile karşılaştırıldığında oldukça sınırlı kalan bu öğrenme yeteneği, yapay sinir ağlarına, eldeki örnekler arasındaki ilişkileri öğrenebilme ve belirli kapsam ve sınırlar içerisinde de olsa çözüm getirebilme imkânı sunmaktadır (Yıldız, Finansal Analizde Yapay Zeka, 2009).

Yapay sinir ağları şu amaçlar için kullanılabilir (Smith, 2002):

- Tarihsel çalışma verilerinin gözlemlerine dayanarak gelecekteki olaylarla ilgili kestirimler yapmayı öğrenmek,
- Çalışma verilerinde gözlemlenmiş olan öncelikli tanımlanmış grupların karakteristiklerini gruplandırmayı öğrenmek,
- Çalışma verileriyle doğal grup arasındaki benzerlikleri kümelemeyi öğrenmek.

Yapay sinir ağlarının paralel çalışabilme özelliğinden dolayı hızlı sonuç üretebilme, doğrusal olmayan problemleri çözebilme, eğitim verileriyle öğrendiklerini test verileri üzerinde genelleyebilme (benzer olaylara benzer çıktılar üretebilen), ağ bağlantılarında bilgiyi saklayabilme, ağ bilgisinin tüm ağa dağıtılması sebebiyle diğer yöntemlere göre hatayı daha fazla tolere edebilme, sabit bir denkleme ihtiyaç duymadan veriler arasındaki ilişkileri oluşturabilme ve sistemdeki bir hatanın sistemin tamamını bozmasını engelleyebilme özelliklerine sahiptir. Klasik programlarda sistemde bir hata var ise sistem tamamen çalışamaz duruma geçer, yorum yapamayacağı için kısmi de olsa bilgi üretmez. Fakat yapay sinir ağları eldeki verilerle, sağlam olan hücrelerle bilgi üretmeye çalışırlar (Yılmaz, 2010).

4. FİNANS ALANINDA YAPAY SİNİR AĞLARININ KULLANIMINA İLİŞKİN LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Çalışmanın bu bölümünde finans alanında yapay sinir ağlarının kullanımına ilişkin yapılan çeşitli araştırmalara yer verilmiştir.

Tablo-2: Finans Alanında Yapay Sinir Ağlarının Kullanımına İlişkin Literatür Çalışmaları

Yazarlar	Yıl	Çalışmanın amacı	Çalışmanın sonucu
(Raymond, Lee, James, & Liu, 2001)	2001	Uzun ve kısa dönemli fiyat trendi tahminlemesi	Yapay sinir ağları modelinin finansal tahminlemelerde kullanılabildiği ve zaman serileri tahminlemelerinde başarılı sonuçlar elde ettiği saptanmıştır.
(Kodogiannis & Lolis, 2002)	2002	Kur tahminlemede yapay sinir ağı ve bulanık modellerin performansının karşılaştırılması	Yapay sinir ağlarının bulanık modellere göre daha doğru tahminler ortaya koyduğu saptanmıştır.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

(Aktaş, Doğanay, & Yıldız, 2003)	2003	Ülke kaynaklarının iyi kullanılmamasının finansal başarısızlığı arttırdığından yola çıkarak çoklu regresyon modeli, diskriminant analizi, logit model ve yapay sinir ağları ile finansal başarısızlığın tahminlenmesi	Yapay sinir ağının finansal başarısızlığı ön görme gücünün çoklu regresyon modelinden de üstün olduğu sonucuna varılmıştır.
(Koh & Low, 2004)	2004	1980-1987 yılları arasında faaliyet gösteren firmalar üzerinde, lojistik regresyon, karar ağacı ve yapay sinir ağı modelleri aracılığıyla finansal başarısızlık tahminleme	Finansal başarısızlık tahmininde en etkili modelin karar ağacı modeli, en az etkili olan modelin ise lojistik regresyon modeli olduğu saptanmıştır.
(Nguyen, 2005)	2005	Çok katmanlı yapay sinir ağları, olasılıklı yapay sinir ağları, lojistik modelleri kullanılarak işletme başarısızlığını tahminleme	Çalışmada karşılaştırılan tüm modellerin işletme başarısızlığını doğru tahminlediği, olasılığa dayalı modellere göre yapay sinir ağları modelinin daha kesin sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.
(Keskin Benli, 2005)	2005	Bankaların finansal başarısızlıklarının öngörülmesinde lojistik regresyon ve yapay sinir ağı modelinin karşılaştırılması	Yapay sinir ağı modelinin finansal başarısızlığı öngörme gücünün lojistik regresyon modelinden daha üstün olduğu bulgulanmıştır.
(Altay & Satman, 2005)	2005	İMKB 30 ve İMKB Tüm Endeks getirilerinin doğrusal regresyon ve yapay sinir ağları modelleri ile tahminlemesi	Doğrusal regresyon modeli aylık ve günlük getirilerin tahminlenmesinde yapay sinir ağları modellerinden daha iyi sonuçlar verse de, yapay sinir ağları modelinin de endeks getirilerinin yönünü tahmin etmede çok başarılı olduğu tespit edilmiştir.
(Huang, Nakamori, Wang, & Yu, 2007).	2007	Finansal ve ekonomik (döviz kurlarının, borsa endeksinin ve ekonomik büyüme göstergelerinin) tahminlemelerde yapay sinir ağlarının kullanımına ilişkin literatür incelemesi	Literatür taraması sonucunda yapay sinir ağları modelinin kullanılan veri ve incelenen döneme bağlı olarak daha doğru sonuçlar ürettiği görülmüştür.
(Roh, 2007)	2007	Hisse senedi volatilitesini tahminlede yapay sinir ağları ve zaman serilerinin birlikte kullanıldığı bir modelin geliştirilmesi	Oluşturulan melez modelin finansal araçların gelecekteki fiyatlarının tahminlenmesinde kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

(Akel & Bayramoğlu, 2008)	2008	Kriz dönemlerinde yapay sinir ağları ile İMKB Ulusal 100 Endeksinin tahminlemesi	Modelin krizden önceki ve sonraki dönemi başarılı şekilde öngörebildiği görülmüş, endeksin bir önceki güne göre düşüş mü yoksa yükseliş mi göstereceği %73.68'lik bir doğrulukla tahminlenmiştir.
(Kurtaran Çelik, 2010)	2010	Bankaların finansal yapılarını tahminlemede diskriminant analizi ile yapay sinir ağı modelinin karşılaştırılması	Diskriminant modelinin başarılı firmaları %88,9 oranında; yapay sinir ağı modelinin zarar eden işletmelerin mali başarısızlıklarını %100 oranında doğru tahmin ettiği tespit edilmektedir.
(Kılıç & Seyrek, 2012)	2012	Finansal oranlar kullanılarak mali başarısızlık tahmininin Karar Ağaçları ile Yapay Sinir Ağı ile modellenmesi	Yapay sinir ağlarının karar ağaçlarına göre daha yüksek tahmin gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.
(Paket & Yağcılar, 2014)	2014	Yapay sinir ağları ve diskriminant analizi kullanılarak finansal başarısızlığın tahminlenmesi	Yapay sinir ağlarının diskriminant analizinden daha iyi öngörü performansı gösterdiği sonucuna varılmıştır.
(Hesari & Akkaya, 2018)	2018	Finansal başarısızlığı tahminlemede yapay sinir ağları, diskriminant analizi ve karar ağaçları modellerinin performansının karşılaştırılması	En yüksek doğruluk tahmininin C&R karar ağacı modeli ve en düşük tahmininin diskriminant analizi ile elde edildiği görülmüştür.

5. KURUMSAL FİRMALARIN FİNANSAL BAŞARISIZLIKLARININ YAPAY SİNİR AĞLARI MODELİ İLE TAHMİNLENMESİ

5.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmada yapay sinir ağları yöntemi kullanılarak BİST şirketler listesindeki imalat sektöründe faaliyet gösteren 50 adet firmanın finansal başarısızlık tahmin modelinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

5.2. Araştırmanın Yönteminin Belirlenmesi

Bu çalışmada finansal başarısızlığın tahminlenmesi için yapay sinir ağları modeli kullanılmıştır. Ağın tasarımında ve çalıştırılmasında MATLAB yazılımı ve Neural Network Toolbox kullanılmıştır.

5.3. Araştırma Verilerinin Elde Edilmesi ve Verilerin Analizi

Çalışmada, BİST şirketler listesindeki 50 firmanın mali verileri (bilanço ve gelir tablosu) KAP'ın web sitesinden elde edilmiştir.

İşletmelerin finansal durumuna bakarken sadece finansal rasyolardan yararlanılmıştır. Çalışmada üst üste finansal tabloları bulunmayan ve finansal tabloları bağımsız denetçi görüşünden geçmeyen işletmeler kapsam dışı bırakılmıştır.

Bu çalışmadaki veriler literatür çalışmaları sonucu elde edilen finansal başarısızlık kriterlerine göre başarılı ve başarısız olarak sınıflandırılmıştır. İşletmenin bu kriterlerden birini sağlamış olduğu yıl finansal başarısızlık başlangıç yılı olarak kabul edilmiştir. Bu kriterlere uyan işletmeler başarısız "0", uymayan işletmeler ise başarılı "1" olarak sınıflandırılmıştır.

Finansal başarısızlık tahmininde kritik bir aşama olan değişkenlerin seçilmesi aşamasında finansal performansın finansal başarısızlığa etkisi analiz edileceği için değişken olarak finansal oranların kullanılmasına karar verilmiştir. Çalışmada finansal başarısızlık tahminlenmeye çalışıldığı için, firmaların bilanço ve gelir tablosundan elde edilen finansal rasyolar veri olarak kullanılmıştır. Yapay sinir ağı modelinde girdi verisi olarak genellikle aşağıda Tablo-3'te gösterilen oranlar kullanılmakta olup, çalışmada 25 adet rasyo girdi değişkeni olarak seçilmiştir (Akkaya, Demireli, & Yakut, 2009):

Tablo-3: Yapay Sinir Ağları Girdisi Olarak Kullanılabilecek Oranlar

Oran	Finansal Oran
Likidite Oranları	X1: Cari Oran
	X2: Asit-Test Oranı
	X3: Nakit Oranı
	X4: Stokların Toplam Varlıklara Oranı
	X5: Kısa Vadeli Alacakların Toplam Varlıklara Oranı
Finansal Yapı Oranları	X6: Finansal Kaldıraç Oranı
	X7: Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Toplam Kaynaklara Oranı
	X8: Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Toplam Kaynaklara Oranı
	X9: Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Devamlı Sermayeye Oranı
	X10: Duran Varlıkların Özsermayeye Oranı

	X11: Dönen Varlıkların Toplam Varlıklara Oranı
Faaliyet Oranları	X12: Hazır Değerler Devir Hızı
	X13: Stok Devir Hızı
	X14: Alacak Devir Hızı
	X15: Dönen Varlık Devir Hızı
	X16: Duran Varlık Devir Hızı
	X17: Özsermaye Devir Hızı
	X18: Toplam Varlık Devir Hızı
Karlılık Oranları	X19: Özsermayenin Karlılığı Oranı
	X20: Faiz ve Vergi Öncesi Karın Toplam Kaynaklara Oranı
	X21: Toplam Varlıkların Karlılığı Oranı
	X22: Faaliyet Kar Marjı
	X23: Brüt Kar Marjı
	X24: Net Kar Marjı
	X25: Finansman Giderlerinin Net Satışlara Oranı

Yapay sinir ağları modellerinde modelin istatistiki olarak anlamlı olabilmesi için veri seti üç gruba ayrılmalıdır. Bu setler, eğitim seti, onaylama seti ve test seti olarak adlandırılır. Burada eğitim seti, üzerinde model geliştirilen veri seti, onaylama seti aşırı ezberleme durumunu ortadan kaldırmak için oluşturulan set, test seti ise eğitim seti sonuçlarının değerlendirildiği settir.

Yapay sinir ağlarının sabit bir denklem içermemesi ve doğrusal olmama özelliği verilerin normalleştirme işlemine tabi tutulmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada işletmelerin kriterlerden aldığı puanları normalize etmek için puanlar aynı sütun içindeki en yüksek puana bölünmüştür.

5.4. Yapay Sinir Ağı Yapısı

Yapay sinir ağı modelinde uygun yapı belirlenirken belli bir yöntem olmayıp, deneme-yeniden deneme yoluyla uygun ağ yapısı belirlenmektedir.

Çalışmada danışmanlı öğrenme metodunu kullanan ileri beslemeli geri yayılım yapay sinir ağının tercih edilmesinin nedenleri, doğrusal ve doğrusal olmayan yapıları modellemedeki tahmin başarısı, modellemede en çok kullanılan yöntem olması ve kullanım kolaylığıdır.

25 girdi değişkenine sahip modelde performans fonksiyonu olarak MSE (Ortalama Kareli Hata) tercih edilmiştir. Momentum kullanarak gradyantu düşürmek ve dolayısıyla osilasyonu engellemesi amacıyla öğrenme kuralı olarak TRAINGDM seçilmiştir.

5.5. Yapay Sinir Ağı Modelinin Eğitilmesi ve Test Edilmesi

- Modelin istatistiki olarak anlamlı olabilmesi için en uygun veri bölümlenmesi yapılmış olup, veriler eğitim, validasyon ve test seti olarak üçe ayrılmıştır.
- Eğitim sürecinin başlangıcında ağı bağlantı ağırlıkları rassal olarak atanmıştır.
- Ortalama Hata Kareleri Toplamı (MSE) değerlerinin minimize edilebilmesi için bağlantı ağırlıklarının ayarlanması (öğrenme) işlemi gerçekleştirilmiştir. Hata oranı olarak 0 hata hedeflenmiştir.
- Ağı öğrenmesinin yeterli ya da doğru olup olmadığının değerlendirilmesi amacıyla eğitim aşaması sonucunda elde edilen yapay sinir ağına ait ağırlıklar ve daha önce ağa gösterilmemiş test veri seti kullanılarak, yapay sinir ağı test edilmiştir.
- Optimum performansa sahip ağ, eğitildikten sonra işletmelerin başarısızlıktan 1 yıl öncesine ait finansal oranları, oluşturulan optimum ağ parametrelerine sahip modele sunularak çıktılar elde edilmiştir.

Ağı eğitilmesi sonucunda eğitim setindeki gerçek ile tahmin çıktıları karşılaştırıldığında toplam sınıflandırma doğruluğu %95'dir. Eğitim setine ait ağırlıklar test verisi üzerinde çalıştırılmış olup, test setinin gerçek ile tahmin çıktıları karşılaştırıldığında toplam sınıflandırma doğruluğu %90 hesaplanmıştır.

6. SONUÇ

Son yıllarda işletmelerin, yatırımcıların ve bankaların, işletmelerde yürütülen faaliyetlerin etkinliğinin değerlendirilmesi ve işletme başarısızlıklarının öngörülmesi oldukça dikkatini çeken konulardan biridir. Özellikle işletmelerin önleyici veya düzeltici önlemler alınabilmesi konusuna verdiği önem günümüzde artarak devam etmektedir. Bu sebeple de başarısızlık tahminlerine yönelik modellerin işletme yöneticileri tarafından denetim aracı olarak kullanılabilirliği söz konusu olmaktadır. Ayrıca işletmelerin finansal başarısızlığa uğraması ülke ekonomisinde de sorunlara yol açabileceğinden bu sorunların önceden tahmin edilebilmesi büyük önem taşımaktadır.

Çalışmada finansal başarısızlık tahminlemede yapay sinir ağı modelinin tercih edilmesinin sebebi; hızlı sonuç üretebilmesi, ağı gerçek verilerle eğitiliyor olması ve buna bağlı olarak test seti üzerinde daha gerçekçi sonuçlar üretebilmesidir.

Çalışmanın sonucu yapay sinir ağları modelinin denetim aracı olarak kullanılabilmesini destekler niteliktedir. Ayrıca model kredi verenler açısından kredi değerlendirmelerinde hataları en aza indirmek ve kredi süreçlerini daha etkin hale getirmek; işletmeler açısından ise finansal durumlarını analiz edebilmeleri ve bu analizler sonucu sorunlu olup olmadıklarını öngörerek önlem alabilmeleri için bir yapı sunmaktadır.

Bu çalışmada veriler işletmelerin bilanço ve gelir tablolarından sağlanmış olup, veri kaynağı olarak bilanço ve gelir tablolarının yanısıra ayrıca nakit akım tablosu ve özkaynak değişim tablolarının da kullanılmasıyla yapılacak finansal başarısızlık öngörülme çalışmalarında etkinliğin artacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akel, V., & Bayramoğlu, M. F. (2008). Kriz Dönemlerinde Yapay Sinir Ağları İle Finansal Öngörüle Bulunma: İMKB 100 Endeksi Örneği. *International Symposium on International Capital Flows and Emerging Markets, Balıkesir, Bandırma*, 107–117.

Akgüç, Ö. (2013). *Finansal Yönetim*. İstanbul: Avcıol Basın Yayın, 8.Baskı.

Akkaya, G. C., Demireli, E., & Yakut, Ü. H. (2009). İşletmelerde Finansal Başarısızlık Tahminlenmesi: Yapay Sinir Ağları Modeli İle İMKB Üzerine Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 187-216.

Aktaş, R., Doğanay, M. M., & Yıldız, B. (2003). Mali Başarısızlığın Öngörülmesi: İstatistiksel Yöntemler ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 58, Sayı:4*, 1-24.

Altaş, D., & Giray, S. (2005). Mali Başarısızlığın Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle Belirlenmesi: Tekstil Sektörü Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 13-27.

Altay, E., & Satman, M. (2005). Stock Market Forecasting: Artificial Neural Networks and Linear Regression Comparison in an Emerging Market. *Journal of Financial Management and Analysis*, 18 (2), 18-33.

Altman, E. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *The Journal of Finance*, 590.

Beaver, W. H. (1966). Financial Ratios As Predictors of Failure. *Journal of Accounting Research*, 71.

Dambolena, I. G., & Khoury, S. J. (1980). Ratio Stability and Corporate Failure. *The Journal of Finance*, 35(4), 1017-1026.

Diamantaras, K. I., & Kung, S. (1996). *Principal Component Neural Networks: Theory and Applications*. Newyork: John Wiley and Sons Inc.

Elmas, Ç. (2003). *Yapay Sinir Ağları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Elmas, Ç. (2007). *Yapay Zeka Uygulamaları: Yapay sinir Ağı, Bulanık Mantık, Genetik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hesari, S., & Akkaya, G. C. (2018). Finansal Başarısızlık Tahmini: Yapay Sinir Ağı ve Karar Ağacı Yöntemleri Üzerine Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*. İzmir.

Huang, W. L., Nakamori, Y., Wang, S., & Yu, L. (2007). Neural Networks In Finance And Economics Forecasting. *International Journal of Information Technology & Decision Making, Vol. 6*, 1113–140.

Keskin Benli, Y. (2005). Sektörel Farklılıkların Oranlar Üzerine Etkisi, Ampirik Bir Çalışma. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı:16*, 31–46.

Kılıç, Y., & Seyrek, İ. H. (2012). Finansal Başarısızlık Tahmininde Yapay Sinir Ağlarının Kullanılması: İmalat Sektöründe Bir Uygulama. *1.International Symposium on Accounting and Finance, Gaziantep*, 677-689.

Kodogiannis, V., & Lolis, A. (2002). Forecasting Financial Time Series using Neural Network and Fuzzy System-based Techniques. *Neural Comput & Applic,11*, 90–102.

Koh, H., & Low, C. (2004). Going Concern Prediction Using Data Mining Techniques. *Managerial Auditing Journal, 19 (3)*, 462-476.

Kurtaran Çelik, M. (2010). Bankaların Finansal Başarısızlıklarının Geleneksel ve Yeni Yöntemlerle Öngörüsü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 17, Sayı 2*, 129-143.

Nguyen, H. G. (2005). Using Neutral Network in Predicting Corporate Failure. *Journal of Social Sciences 1 (4)*, 199–202.

Paket, H., & Yağcılar, G. G. (2014). Borsa İstanbul'da İşlem Gören İşletmelerin Finansal Başarısızlıklarının Öngörülmesi: Yapay Sinir Ağları ve Diskriminant Analizi Yöntemleri İle Karşılaştırmalı Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*. Isparta.

Raymond, S., Lee, T., James, N., & Liu, K. (2001). International Journal of Computational Intelligence and Applications. *Vol: 1, No:4*, 439-451.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Roh, T. H. (2007). Forecasting The Volatility Of Stock Price Index. *Expert Systems with Applications* 33 , 916–922.

Smith, K. A. (2002). *Neural Networks for Business: An Introduction, Neural Networks in Business: Techniques and Applications*. USA: Idea Group Publishing.

Yıldız, B. (2009). *Finansal Analizde Yapay Zeka*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yılmaz, Ü. (2010). Altı Sigma Ve Yapay Sinir Ağlarının Tekstil Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Uygulaması. Bursa: Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

ALÜMİNYUM JANT VE ÇELİK JANT ÜRETİMİNDE MALİYET BİLEŞENLERİ TABLOSU VE FİYAT BELİRLEME*

Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ**

Nilay ARSLAN***

ÖZ

Otomotiv endüstrisindeki alüminyum ve çelik jantların artan kullanımı ile, üretim yapan işletmeler, üretim maliyetlerini kontrol altına almak ve buna bağlı olarak da uygun bir fiyat belirlemek zorunda kalmıştır. Bu işlemi yaparken işletmeler, üretim maliyetlerini ve faaliyet giderlerini birlikte görmeye ihtiyaç duyarlar. Maliyet bileşenleri tablosu, bu ihtiyaca hizmet eden bir tablo olması sebebiyle, herhangi bir dağıtım yöntemi kullanmadan jant üretiminde uygulanmıştır. Maliyet bileşenleri tablosunun uygulanmasıyla hem alüminyum jant üreten işletmede hem de çelik jant üreten işletmede ticari karı, sanayi karı ve satış fiyatı belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar karşısında ise, alüminyum jantın çelik janta göre daha maliyetli ve pahalı olduğu kanısına varılmıştır.

JEL Kodları: D24, L11, M41

COST COMPONENTS TABLE AND PRICE DETERMINATION IN ALUMINUM WHEEL AND STEEL WHEEL PRODUCTION

ABSTRACT

With the increasing use of aluminum and steel wheels in the automotive industry, manufacturing enterprises have had to control their production costs and accordingly determine an appropriate price. When doing this, businesses need to see the cost of production and operating costs together. The cost components table has been implemented in wheel manufacturing without using any distribution method because it is a servicing table. With the implementation of the cost components table, both the aluminum wheel manufacturing business and the steel wheel manufacturing business have determined their commercial profit, industrial profit and sales price. In the face of the results obtained, it is thought that the aluminum wheels is more expensive and expensive than the steel wheels.

JEL Codes: D24, L11, M41

1. GİRİŞ

Günümüzde ciddi yatırım gereken sanayi tesisinde maliyet bileşenleri tablosu kullanılarak, karmaşık dağıtım tekniklerine ve ERP programlarına ihtiyaç duyulmadan sanayi maliyet ve ticari maliyet kolaylıkla hesaplanabilir. Buna dayalı olarak, belli bir karlılık yüzdesi eklenerek fiyatlandırma yapılabilir. Maliyet bileşenleri tablosunda üretim maliyetleri ve faaliyet giderleri birlikte gösterilmektedir. Bu çalışmada, jant üretiminde maliyet bileşenleri tablosunu alüminyum jant ve çelik jant üretiminde uygulamak ve buna

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin genişletilmiş tam metin halidir.

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Buca, 35390, İzmir, suleyman.yukcu@deu.edu.tr

*** Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Buca, 35390, İzmir, nilay.arslan1989@gmail.com

istinaden alüminyum jantın ve çelik jantın ayrı ayrı fiyatlarını, ticari karını, sanayi karını ve belirlemektir.

Çalışmanın birinci bölümünde; maliyet bileşenleri tablosu ve bu tabloyu oluşturan unsurlar kısaca tanımlanmış, ikinci bölümde; alüminyum jant ve çelik jant ayrı ayrı olmak üzere üretim süreçleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; jant üretiminde maliyet bileşenleri tablosu uygulamasına yer verilmiş, bir örnekle açıklanmış ve son bölümde alüminyum jantın çelik janta göre daha yüksek fiyata sahip olduğu belirtilmiştir.

Araştırmanın amacı, jant üretiminde, üretim maliyetlerinin ve faaliyet giderlerinin bir arada gösterildiği maliyet bileşenleri tablosu kullanılarak fiyat belirlemektir. Ayrıca, işletmenin belirlediği karlılığın da eklenmesi ile de fiyatlandırma yapabilmektir.

MALİYET BİLEŞENLERİ TABLOSU

Üretim işletmelerinde esas faaliyetlere ilişkin maliyetlerin ve giderlerin birlikte gösterildiği, üretilen mamulün maliyet unsurlarının direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik ve genel üretim giderleri açısından görebildiğimiz tabloya “Maliyet Bileşenleri Tablosu” denir (Yükçü, 2018, s. 62).

1. Maliyet Bileşenleri Unsurları

1.1 İlk Madde ve Malzeme Giderleri

Hammadde olarak nitelendirilen, mamulün üretimini gerçekleştirmede gerekli olan ve mamulün özünü oluşturan ana malzemedir.

1.2 Direkt İşçilik Giderleri

Mamulün üretilmesinde direkt etkisi olan işçilik, sarf edilen insan emeğidir. İmalat operatörleri, bakım operatörleri ve paketleme elemanları buna örnek verilebilir.

1.3 Genel Üretim Giderleri

Üretim ile ilgili direkt ilk madde ve malzeme ile direkt işçilik giderleri haricinde yapılan tüm maliyet giderleridir. Genel üretim giderleri; değişken üretim giderleri ve sabit üretim giderleri olmak üzere ikiye ayrılır.

1.3.1 Değişken Üretim Giderleri

Üretim miktarı arttığında arta veya üretim miktarı azaldığında azalan maliyetlerdir. Değişken üretim giderlerine malzeme giderleri dahil edilmemiştir. Bu giderler, günlük üretim miktarına göre değişkenlik gösterir. Elektrik gideri, ısınma gideri vb. bu tür giderlere örnektir.

1.3.2 Sabit Genel Üretim Giderleri

Üretimin artmasından veya azalmasından etkilenmeyen giderlerdir Sabit genel üretim giderlerine amortisman gideri ve fabrika kira gideri örnek olarak verilebilir.

Ürün başına oluşan giderler, yani üretim maliyetleri aşağıdaki gibidir.

- Ürün Başına İlk Madde ve Malzeme Gideri
- Ürün Başına Direkt İşçilik Gideri
- Ürün Başına Genel Üretim Gideri
- Ürün Başına Değişken Üretim Gideri
- Ürün Başına Sabit Üretim Gideri
- Ürün Başına Enerji Gideri
- Ürün Başına Toplam Amortisman Giderleri
- Ürün Başına Paketleme Gideri

1.4 Araştırma ve Geliştirme Giderleri

Üretimi devam eden mamullerin maliyetlerini azaltmak, işletmede kullanılan yöntemleri geliştirmek, değiştirmek veya yeni yöntemler bulabilmek için, üretimde kullanılan makine ve araç gereçlerin yenilenmesine ilişkin yapılan giderlerdir.

1.5 Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri

Üretilen mamullerin satışında ve alıcılara teslim edilmesinde ortaya çıkan giderlerdir.

1.6 Genel Yönetim Giderleri

İşletmelerin, yöneticilerinin büro giderleri, insan kaynakları, muhasebe, güvenlik, hukuk işleri, personel işleri için yapılan giderlerdir.

1.7 Finansman Giderleri

İşletmenin bankalardan kullanmış olduğu kredi gibi borçlanma giderleridir.

ALÜMİNYUM JANT VE ÇELİK JANT

Jant, bir aks üzerinde dönen ve bir taşıtın altına sabitlenmesini sağlayan lastiğin takıldığı dairesel bir nesnedir. Özellikle alüminyum jantlar otomotiv sektöründe, en iyi gelişim gösteren aksesuarlar arasında yer almaktadır. Birçok kişi için alüminyum jantlar, sadece görsel bir güzellik ya da tasarım parçası olarak düşünülürken, aslında araçlar için en sık alınan parçadır.

Alüminyum, yapısı gereği fren ve lastik sisteminde oluşan ısıyı hızlı ileterek lastik ve balataların kullanım süresini uzatır ve fren mesafesinde iyileşme sağlar. Aynı zamanda hafifliği sayesinde aracın sürüş dinamiğini iyileştirir ve hareket kabiliyetini artırır. Alüminyum alaşımlarının hafif, iyi mekanik davranış, iyi korozyon direnci gibi kullanımıyla ilgili bilinen avantajlar, bir yandan yeni uygulamaların ve tasarımın tanıtımı için itici güç oluşturmaktadır. Yeni işlem çözümlerinin geliştirilmesi adına alüminyum alaşımları dökümlerinin hem ekonomik hem de teknolojik açıdan avantajlı üretimini gerçekleştirmek için çeşitli süreçler artık rekabet etmektedir (Bonollo ve diğerleri, 2005, s. 23).

Buna istinaden alüminyum jantların uygulanması, yakıt maliyetlerinin azaltılmasına da destek olur (Noda ve diğerleri, 1982). Otomotiv endüstrisi, daha önce çeliklerden

yapılmış olan çeşitli bileşenler için hafif alüminyum alaşımlı dökümlerin uygulanmasını genişletmeye doğru ilerlemektedir. Örneğin, Kuzey Amerika'daki yeni araçların yüzde 50'sinden fazlası artık alüminyum alaşımlı jantlarla donatılmıştır. Ne yazık ki, yüzey kalitesi, darbe ve yorulma performansı, hava sızdırmazlığı, geometrik ve dönel denge toleransları gibi önemli gereklilikler nedeniyle, alüminyum alaşımlı döküm diskleri, otomotivde yapılan en zor kült dökümlerden biridir ve reddedilme oranları sıklıkla diğer alüminyum dökümlere kıyasla daha yüksektir (Guofa ve diğerleri, 2009, s. 48).

Buna ek olarak, alüminyum jantlar, çelik jantlara kıyasla yakıt performansı, sürüş keyfi ve estetik görünüş bakımından çeşitli avantaj sağlamaktadır. Çelik jantlar üzerinde plastik kapak ile satılması sebebiyle yolda seyir halindeyken meydana gelebilecek bir herhangi bir darbe sonucu yamulma ya da yerinden çıkma riski taşır. Ancak yüksek balans tutma kabiliyetine sahip alüminyum alaşımlı jantlar sürüş güvenliğini sağlamaktadır.

JANT ÜRETİMİ

Jant üretim teknikleri alüminyum jant üretimi için döküm yöntemi ve çelik jant üretimi için soğuk şekillendirme yöntemi olmak üzere ikiye ayrılır.

1- Alüminyum Jant Üretim Yöntemi ve Süreci

Döküm Yöntemi: Çoğunlukla binek araç ve hafif ticari araçlarda kullanılan jantların üretildiği alçak basınç döküm yöntemidir. Döküm yönteminde alüminyum ve titanyum ağırlıklı metal alaşımları kullanılmaktadır. Günümüzde, daha hafif araçlar üretmek ve yakıt verimliliğini artırmak için sürekli bir pazar gereksinimi vardır, bu nedenle tüm alüminyum döküm üretiminin kabaca üçte ikisi otomotiv alanındadır (Merlin ve diğerleri, 2009). Kullanılan bu malzemenin belirli bir ölçüt ile sınırlandırılmaması, bu sayede jantların daha fazla yük taşıyabilme özelliğine sahip hale getirilebilmesi ve daha yüksek hızlara dayanıklı olabilmesi için geliştirilmesi, döküm yönteminin en büyük avantajıdır. Buna karşın dezavantajı ise, kullanılan kalıcı kalıplar maliyetli olduğu için yöntemin yalnızca seri üretimde kullanıldığında hesaplı olmasıdır. Döküm yönteminin uygulama süreci ise aşağıdaki gibidir.

- **Ürün Tasarım ve Simülasyon**

Tasarım aşamasındaki alüminyum jantlar Solidworks programı kullanılarak üç boyutlu model çizimlerinin yapılmasının ardından, yine aynı program üzerinde bazı testlere tabi tutulmaktadır. Yapılan bu testlerden başarı ile geçen jant modelleri bir sonraki süreç olan kalıplama ve kalıp üretimine geçilmektedir. Bu nedenle, güvenilir bir tasarım ve test prosedürü, operasyonel koşullar ve sistemin tam olarak çalışması için gereklidir (Wang ve diğerleri, 2011, s. 32).

- **Kalıplama ve Kalıp Üretimi**

Jant üretiminde kalıp kalitesi, ürünün de kalitesini ve dayanıklılığını direkt etkilediği için oldukça önemlidir. Kalıp üretimi, yazılım ile entegre edilmiş makineler tarafından yapılmaktadır. Erimiş alüminyumun düzgün bir şekilde

akmasını ve havanın dışarı atılmasını sağlamak için, kalıbın içine itilen alüminyumun hızı genellikle 30 ila 70 mm / s aralığında kontrol edilir (Wang ve diğerleri, 2011, s. 32).

- **Jant Döküm**

Alüminyum jantlar son teknolojiye sahip bilgisayar kontrollü alçak basınçlı döküm makineleri aracılığıyla meydana gelmektedir. Yüksek hassasiyet ve yüksek verimlilik gereksinimlerinin yanı sıra, düşük maliyetli alçak basınç döküm işlemi, yüksek kaliteli jantlar için kapasite, alüminyum alaşımlı jantların üretimi için baskın bir süreç olarak kabul edilmektedir. Alçak basınçlı döküm, fırının basınçlandırılmasıyla başlayan döngüsel bir işlemdir. Fırının içindeki yüksek basınç, alüminyum eriyiğinin yükselmesini ve ısıyı metalden kalıba aktararak katılaştığı yerde kalıp boşluğuna girmeye zorlar (Guofa ve diğerleri, 2009, s. 48).

- Alçak basınçlı döküm işleminde, eriyik kalıbın tabanından dökülür, böylece kalıp-iplikçik kursu pürüzsüzdür ve kolayca düzenlenebilir. Kazanlarda eritilen alüminyum, potalar aracılığıyla döküm makinalara taşınmasının ardında kalıplara dökülen dökümler dış basınç altında katılaştır, bu da geleneksel döküm teknikleriyle imal edilenlere kıyasla mekanik özelliklerinde kabaca yüzde 10'luk bir iyileşme sağlayan kompakt bileşenlere yol açar. Bu işlemin ardından X-Ray, Spektrel Analiz ve göz kontrolünden geçirilmektedir. Jant döküm sürecinde ortaya çıkan maliyetin düşürülmesi, hatalı ve pahalı kalıpların üretilmesinin önlenmesi için tasarım aşamasında kalıplanabilirlik sorunları erken incelenebilir. Bu avantajları elde etmek için, kalıp döküm endüstrisi, tasarım ve optimizasyon için geleneksel deneme-yanılma yöntemine göre avantajlar sağlayan bilgisayar tabanlı simülasyon tekniğini benimsemiştir (Guofa ve diğerleri, 2009, s. 48).

- **Jant İşleme**

Döküm işlemi tamamlanan yarı mamul haldeki jantların üzerinde bulunan kalıntıların temizlenmesinden sonra standartlara göre; aracı aks sistemine bağlayan ve kasnağı taşıyan göbek ve bijon delikleri delinir. Daha sonra makinalarda işlem gören bu jantlar, darbe testi, radyal yorulma testi, tubeless sızdırmazlık testi, balans salgı kontrolü ve yüzey pürüzlülüğü ölçümü gibi mekanik testlerden geçirilmektedir.

- **Yüzey Kaplama – Boyama**

Yüzey kaplama ve boyama, üretimin son aşamasıdır. Jantların bu aşamada boyanmadan önce, boyanın kalıcılığının artırılmasının sağlanması için yüzey temizliği yapılır ve jant banyo aşamasından geçirilir. Banyo aşamasından çıkan jantlar, boya hattından geçirilerek nihai halini alır.

2- Çelik Jant Üretim Yöntemi ve Süreci

Soğuk Şekillendirme Yöntemi: Çelik sac, bu yöntemde en fazla kullanılan malzemedir. Bu yöntemde, sac plakaların belirli boyutlarda kesilmesi, kıvrılması ve kaynatılması ile üretim yapılır. Soğuk şekillendirme yöntemi, binek araçların ve ebat olarak daha küçük jantların üretiminde kullanılır. Soğuk şekillendirme yönteminde çelik jantların üretim süreci; kasnak üretimi, disk üretimi ve montaj yapımı olmak üzere üç bölümden oluşur.

- **Kasnak Üretim Süreci:** Kasnak üretimi için yapılan ilk işlem, sıcak haddelenmiş sacın rulo açma ve dilimlenme işlemidir. Bu işlemde saclar enine şekilde dilimlenir. Sonrasında, dilimlenen sacların yüzeyinde oluşabilecek çelik tozlarının temizlenmesi için “kumlama” işlemi yapılır. Bu işlemden sonra ise, kasnak malzemesinin hazırlık bölümü, “kasnak markalama” ve “boy kesme” işlemi ile tamamlanır. Kasnak malzemesi hazırlandıktan sonra sac levha önce merdanede yuvarlanır ve akabinde sac levhaya çember şeklini verebilmek için alın yuvarlama işlemine tabi tutulur. Son olarak sac levha, “ön bükme” işlemine gönderilir. Bu işlemden sonra ön bükme işleminden çıkan kasnak, istenilen çap ölçüsünün verilmesi için üst üste 3 adet “röle” sürecinden geçirilir. Supap deliği delme ve ezme operasyonu ile son halini alır.
- **Disk Üretim Süreci:** Disk üretimi sürecinde de, kasnak üretimin başında olduğu gibi sacın, rulo açma ve plaka kesme işlemi yapılır. Plaka olarak kesilen saclar, yuvarlatma adı verilen, belirli ölçülerde yeniden dairesel olarak kesme işlemine tabi tutulur. Yuvarlatma işleminden sonra, yine kasnak üretim sürecinde olduğu gibi üzerindeki çelik tozlarından kurtulmak için kumlama yapılır. Sonrasında, üretim hattına giren diskin gördüğü ilk işlem, diske profilini verebilmek adına soğuk sıvama işlemidir.

Disk şekil aldıktan sonra, jantı araç aksına bağlayan bijon delikleri ve freni soğutmaya yarayan havalandırma delikleri delinir. Bu aşamalardan sonra, bijon ezme denilen yüzeydeki pürüzsüzlüğü giderme işlemi ve disk yüzeyindeki paralelliği sağlamak amacıyla ütü işlemi uygulanır. Daha sonra disk ebatını ve çapını son ölçülerine getirmek için torna işlemi yapılır. Daha sonra disk, yıkama işlemi uygulanarak, bir sonraki adım olan ilgili montaj hattına gönderilir.

- **Montaj Süreci:** Üretimi tamamlanan kasnak ve disk, montaj hattında, montaj presi ile birleştirilir. Kasnağı ve diski montajlanan jant, soğutma ve ütü işlemlerine tabi olur. Sonrasında, jantın tornaları yapılır ve bunun ardından, jantın tüm özelliklerini belirten markalama denilen işlem uygulanır. Jantın ölçülerinin kontrolleri yapıldıktan sonra jant, boyamaya gönderili

MALİYET BİLEŞENLERİ TABLOSUNUN JANT ÜRETİMİ UYGULAMASI

Yapılacak olan uygulama çalışmasının birinci bölümünde; bir jant üretim işletmesinde üretilen çelik jant ve alüminyum jant, üretim süreçleri gösterilmiş ve üretilen ürünlerin maliyet bileşenleri tespit edilmiştir. Çelik jantın ve alüminyum jantın maliyet bileşenleri tespit edildikten sonra, ürünlerin toplam maliyeti hesaplanmış, satış fiyatı belirlenmiş ve karşılaştırılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, jant üretiminde, üretim maliyetlerinin ve faaliyet giderlerinin bir arada gösterildiği maliyet bileşenleri tablosu kullanılarak fiyat belirlemektir. Ayrıca, işletmenin belirlediği karlılığın da eklenmesi ile de fiyatlandırma yapabilmektir.

ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE KISITLARI

Jant üretim sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin alüminyum jant ve çelik jant üretim süreçlerinde katlanmış olduğu maliyetlerin sayısal verilerle doğrulanması araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Araştırmanın kısıtları ise, işletmenin maliyet bileşenleri tablosunun oluşturulmasında kullanılan maliyetlerin 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait olması ve işletmelerin diğer rakip işletmelere karşı gizli tutulması nedeniyle sektör açısından kıyaslamının yapılamamasıdır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

“Alüminyum Jant ve Çelik Jant Üretiminde Maliyet Bileşenleri Tablosu ve Fiyat Belirleme” konulu çalışma için ilgili kitap ve makalelerden ve jant üretim fabrikalarının sağladığı mizanlardan elde edilen verilerden yararlanılmıştır.

İŞLETMELERİN TANITIMI

İşletmeler, biri alüminyum jant ve diğeri ise çelik jant fabrikası olmak üzere aynı grupta iki farklı fabrikalardır. Çelik jant fabrikası 1992 yılında, 37 bin metrekarelik bir alana kurulmuş olup, yılda 2 milyon çelik jant üretim kapasitesine sahiptir. Alüminyum jant fabrikası ise 2006 yılında kurulmuştur ve 35 bin metrekarelik bir alana sahiptir. Yıllık 1 milyon 800 bin adet jant üretiminin yüzde 80'ini ihraç etmektedir. OEM müşterileri arasında; Audi, BMW, Jaguar, Daimler Chrysler, Volvo, Renault, Ford, Ford Otosan, Toyota, Hyundai, Land Rover, Honda, Volkswagen, Peugeot, Citroen, İsuзу, AEZ, Karsan firmaları vardır.

2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait alüminyum ve çelik jant maliyet bileşenleri tablosu aşağıdaki gibidir.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Tablo-1: 2015 Yılı Alüminyum Jant Maliyet Bileşenleri Tablosu

2015 YILI ALÜMİNYUM JANT						
Maliyet Bileşenleri	Değişken TL	Değişken %	Sabit TL	Sabit %	Toplam TL	Toplam %
Üretim Maliyetleri	366.206.980,72	73,14%	67.878.619,28	13,56%	434.085.600,00	86,69%
710 Direkt İlk Madde ve Mazeme Giderleri	299.511.600,00	59,82%			299.511.600,00	59,82%
720 Direkt İşçilik Giderleri			21.834.000,00	4,36%	21.834.000,00	4,36%
730 Genel Üretim Giderleri	66.695.380,72	13,32%	46.044.619,28	9,20%	112.740.000,00	22,52%
Faaliyet Giderleri	14.874.322,08	2,97%	51.756.149,35	10,34%	66.630.471,44	13,31%
750 Araştırma ve Geliştirme Giderleri			3.803.412,05	0,76%	3.803.412,05	0,76%
760 Pazarlama, Satış ve Dağıtım Gid.	14.670.980,89	2,93%	16.378.620,23	3,27%	31.049.601,12	6,20%
770 Genel Yönetim Giderleri			31.574.117,08	6,31%	31.574.117,08	6,31%
780 Finansman Giderleri	203.341,19	0,04%			203.341,19	0,04%
Genel Toplam	381.081.302,80	76,11%	119.634.768,64	23,89%	500.716.071,44	100,00%

Tablo-2: 2016 Yılı Alüminyum Jant Maliyet Bileşenleri Tablosu

2016 YILI ALÜMİNYUM JANT						
Maliyet Bileşenleri	Değişken TL	Değişken %	Sabit TL	Sabit %	Toplam TL	Toplam %
Üretim Maliyetleri	387.700.317,33	70,31%	81.434.882,67	14,77%	469.135.200,00	85,08%
710 Direkt İlk Madde ve Mazeme Giderleri	304.824.000,00	55,28%			304.824.000,00	55,28%
720 Direkt İşçilik Giderleri			30.387.600,00	5,51%	30.387.600,00	5,51%
730 Genel Üretim Giderleri	82.876.317,33	15,03%	51.047.282,67	9,26%	133.923.600,00	24,29%
Faaliyet Giderleri	16.564.320,10	3,01%	65.706.450,14	11,91%	82.270.770,24	14,92%
750 Araştırma ve Geliştirme Giderleri			4.861.121,50	0,88%	4.861.121,50	0,88%
760 Pazarlama, Satış ve Dağıtım Gid.	16.297.728,53	2,96%	25.474.955,83	4,62%	41.772.684,36	7,58%
770 Genel Yönetim Giderleri			35.370.372,82	6,41%	35.370.372,82	6,41%
780 Finansman Giderleri	266.591,57	0,05%			266.591,57	0,05%
Genel Toplam	404.264.637,43	73,32%	147.141.332,81	26,68%	551.405.970,24	100,00%

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Tablo-3: 2017 Yılı Alüminyum Jant Maliyet Bileşenleri Tablosu

2017 YILI ALÜMİNYUM JANT						
Maliyet Bileşenleri	Değişken TL	Değişken %	Sabit TL	Sabit %	Toplam TL	Toplam %
Üretim Maliyetleri	569.717.254,71	74,85%	83.508.745,29	10,97%	653.226.000,00	85,82%
710 Direkt İlk Madde ve Mazeme Giderleri	467.036.400,00	61,36%			467.036.400,00	61,36%
720 Direkt İşçilik Giderleri			35.329.200,00	4,64%	35.329.200,00	4,64%
730 Genel Üretim Giderleri	102.680.854,71	13,49%	48.179.545,29	6,33%	150.860.400,00	19,82%
Faaliyet Giderleri	24.026.083,23	3,16%	83.910.664,79	11,02%	107.936.748,02	14,18%
750 Araştırma ve Geliştirme Giderleri			6.050.948,77	0,79%	6.050.948,77	0,79%
760 Pazarlama, Satış ve Dağıtım Gid.	23.748.277,74	3,12%	32.375.611,20	4,25%	56.123.888,94	7,37%
770 Genel Yönetim Giderleri			45.484.104,82	5,98%	45.484.104,82	5,98%
780 Finansman Giderleri	277.805,50	0,04%			277.805,50	0,04%
Genel Toplam	593.743.337,94	78,01%	167.419.410,08	21,99%	761.162.748,02	100,00%

Tablo-4: 2015, 2016 ve 2017 Yılları Ortalaması Alüminyum Jant Maliyet Bileşenleri Tablosu

2015, 2016 ve 2017 YILLARI ORTALAMA ALÜMİNYUM JANT						
Maliyet Bileşenleri	Değişken TL	Değişken %	Sabit TL	Sabit %	Toplam TL	Toplam %
Üretim Maliyetleri	441.208.184,25	72,77%	77.607.415,75	13,10%	518.815.600,00	85,86%
710 Direkt İlk Madde ve Mazeme Giderleri	357.124.000,00	58,82%			357.124.000,00	58,82%
720 Direkt İşçilik Giderleri			29.183.600,00	4,84%	29.183.600,00	4,84%
730 Genel Üretim Giderleri	84.084.184,25	13,95%	48.423.815,75	8,26%	132.508.000,00	22,21%
Faaliyet Giderleri	18.488.241,81	3,05%	67.124.421,43	11,09%	85.612.663,23	14,14%
750 Araştırma ve Geliştirme Giderleri			4.905.160,77	0,81%	4.905.160,77	0,81%
760 Pazarlama, Satış ve Dağıtım Gid.	18.238.995,72	3,00%	24.743.062,42	4,05%	42.982.058,14	7,05%
770 Genel Yönetim Giderleri			37.476.198,24	6,23%	37.476.198,24	6,23%
780 Finansman Giderleri	249.246,08	0,04%			249.246,08	0,04%
Genel Toplam	459.696.426,06	75,81%	144.731.837,18	24,19%	604.428.263,23	100,00%

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Tablo-5: 2015 Yılı Çelik Jant Maliyet Bileşenleri Tablosu

2015 YILI ÇELİK JANT						
Maliyet Bileşenleri	Değişken TL	Değişken %	Sabit TL	Sabit %	Toplam TL	Toplam %
Üretim Maliyetleri	135.782.589,94	74,09%	22.070.210,06	12,05%	157.852.800,00	86,14%
710 Direkt İlk Madde ve Mazeme Giderleri	115.239.600,00	62,88%			115.239.600,00	62,88%
720 Direkt İşçilik Giderleri			8.734.800,00	4,77%	8.734.800,00	4,77%
730 Genel Üretim Giderleri	20.542.989,94	11,21%	13.335.410,06	7,28%	33.878.400,00	18,49%
Faaliyet Giderleri	3.800.242,95	2,07%	21.598.190,33	11,79%	25.403.131,70	13,86%
750 Araştırma ve Geliştirme Giderleri			1.348.409,88	0,74%	1.348.409,88	0,74%
760 Pazarlama, Satış ve Dağıtım Gid.	3.725.307,86	2,03%	6.633.864,73	3,62%	10.359.172,58	5,65%
770 Genel Yönetim Giderleri			13.615.915,73	7,43%	13.620.614,15	7,43%
780 Finansman Giderleri	74.935,09	0,04%			74.935,09	0,04%
Genel Toplam	139.582.832,89	76,16%	43.668.400,39	23,84%	183.255.931,70	100,00%

Tablo-6: 2016 Yılı Çelik Jant Maliyet Bileşenleri Tablosu

2016 YILI ÇELİK JANT						
Maliyet Bileşenleri	Değişken TL	Değişken %	Sabit TL	Sabit %	Toplam TL	Toplam %
Üretim Maliyetleri	147.499.386,22	75,28%	19.556.213,78	9,98%	167.055.600,00	85,26%
710 Direkt İlk Madde ve Mazeme Giderleri	118.519.200,00	60,49%			118.519.200,00	60,49%
720 Direkt İşçilik Giderleri			10.648.800,00	5,43%	10.648.800,00	5,43%
730 Genel Üretim Giderleri	28.980.186,22	14,79%	8.907.413,78	4,55%	37.887.600,00	19,34%
Faaliyet Giderleri	4.731.843,90	2,41%	24.157.020,08	12,33%	28.888.863,98	14,74%
750 Araştırma ve Geliştirme Giderleri			1.917.461,32	0,98%	1.917.461,32	0,98%
760 Pazarlama, Satış ve Dağıtım Gid.	4.650.314,99	2,37%	7.857.373,01	4,01%	12.507.688,00	6,38%
770 Genel Yönetim Giderleri			14.382.185,76	7,34%	14.382.185,76	7,34%
780 Finansman Giderleri	81.528,91	0,04%			81.528,91	0,04%
Genel Toplam	152.231.230,13	77,69%	43.713.233,86	22,31%	195.944.463,98	100,00%

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Tablo-7: 2017 Yılı Çelik Jant Maliyet Bileşenleri Tablosu

2017 YILI ÇELİK JANT							
Maliyet Bileşenleri		Değişken TL	Değişken %	Sabit TL	Sabit %	Toplam TL	Toplam %
Üretim Maliyetleri		209.126.920,70	76,30%	29.937.079,30	10,92%	239.064.000,00	87,22%
710	Direkt İlk Madde ve Mazeme Giderleri	182.431.200,00	66,56%			182.431.200,00	66,56%
720	Direkt İşçilik Giderleri			11.730.000,00	4,28%	11.730.000,00	4,28%
730	Genel Üretim Giderleri	26.695.720,70	9,74%	18.207.079,30	6,64%	44.902.800,00	16,38%
Faaliyet Giderleri		5.889.299,39	2,15%	29.130.075,35	10,62%	35.019.374,74	12,78%
750	Araştırma ve Geliştirme Giderleri			2.382.708,95	0,87%	2.382.708,95	0,87%
760	Pazarlama, Satış ve Dağıtım Gid.	5.783.159,21	2,11%	8.590.156,92	3,13%	14.373.316,13	5,24%
770	Genel Yönetim Giderleri			18.157.209,48	6,62%	18.157.209,48	6,62%
780	Finansman Giderleri	106.140,18	0,04%			106.140,18	0,04%
Genel Toplam		215.016.220,09	78,45%	59.067.154,65	21,55%	274.083.374,74	100,00%

Tablo-8: 2015, 2016 ve 2017 Yılları Ortalaması Çelik Jant Maliyet Bileşenleri Tablosu

2015, 2016 ve 2017 YILLARI ORTALAMA ÇELİK JANT							
Maliyet Bileşenleri		Değişken TL	Değişken %	Sabit TL	Sabit %	Toplam TL	Toplam %
Üretim Maliyetleri		222.814.184,25	75,22%	23.854.501,04	10,98%	187.990.800,00	86,21%
710	Direkt İlk Madde ve Mazeme Giderleri	138.730.000,00	63,31%			138.730.000,00	63,31%
720	Direkt İşçilik Giderleri			10.371.200,00	4,83%	10.371.200,00	4,83%
730	Genel Üretim Giderleri	84.084.184,25	11,91%	13.483.301,04	6,16%	38.889.600,00	18,07%
Faaliyet Giderleri		4.807.128,75	2,21%	24.961.761,92	11,58%	29.770.456,81	13,79%
750	Araştırma ve Geliştirme Giderleri			1.882.860,05	0,86%	1.882.860,05	0,86%
760	Pazarlama, Satış ve Dağıtım Gid.	4.719.594,02	2,17%	7.693.798,22	3,59%	12.413.392,24	5,76%
770	Genel Yönetim Giderleri			15.385.103,66	7,13%	15.386.669,80	7,13%
780	Finansman Giderleri	87.534,73	0,04%			87.534,73	0,04%
Genel Toplam		227.621.313,00	77,44%	48.816.262,97	22,56%	217.761.256,81	100,00%

Son 3 yılın verileri değerlendirildiğinde, 3 yıl ayrı ayrı olan maliyet bileşenleri tablosundaki oranlarla, son 3 yılın ortalamasına ilişkin oranların birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Son yılda, hammadde maliyetinin diğer yıllara göre bir miktar daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bunun nedeninin hammaddenin yurtdışı ithalatına dayalı olduğu, döviz kuru artışı nedeniyle 2017 yılında biraz daha fazla teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Son yılın ortalamasını aldığımızda da görüleceği gibi hammadde maliyeti alüminyum jantta yüzde 55,28 ile yüzde 61,36 aralığında iken çelik jantta yüzde 60,49 ile yüzde 66,56 aralığında gidip gelmektedir. Alüminyum jantın ortalama hammadde maliyetini aldığımız zamanda yüzde 58,82; çelik jantın ortalama hammadde maliyeti ise yüzde 63,31 oranındadır. Buna dayalı olarak, bundan sonraki siparişlerin üretiminde hammadde maliyeti doğrudan hesaplanabiliyorsa, bu siparişe ilişkin toplam ticari maliyet ve sanayi maliyet de hesaplanabilmektedir. Bu hesaplamayı şu şekilde yapabiliriz:

Örneğin; Güney Kore'den gelen alüminyum jant siparişine ilişkin olmak üzere adet bazında hesaplandığında hammadde maliyetinin 5.850.000 TL olduğunu varsayalım. Bunu ortalama olarak hesapladığımız yüzde 58,82 hammadde oranına böldüğümüzde;

$5.850.000 \text{ TL} / 58,82 = 99.455,97 \text{ TL}$. Bulunan tutar, toplam ticari maliyetin yüzde 1'i olmaktadır. Bu tutar 100 ile çarpıldığında ($99.455,97 \text{ TL} * 100 = 9.945.596,74 \text{ TL}$) işletmenin, o siparişe ilişkin ticari maliyeti bulunmaktadır. İşletme, jantları 9.945.596,74 TL'lik bir değerden daha yüksek bir değere satması gerekir ki kar elde edebilsin. Aksi takdirde, bu değerden daha düşük bir değere satması halinde dönem sonunda net zarar etmek mümkündür. Bu ticari maliyet üzerine yüzde 12 kar koyarak satış yapıldığı varsayılırsa, bulduğumuz ticari maliyet 1,12 ile çarpılır ve satış fiyatı bulunur. $9.945.596,74 \text{ TL} * 1,12 = 11.139.068,30 \text{ TL}$

Ayrıca, sanayi maliyeti ise, toplam ticari maliyetin yüzde 1'i olarak bulunan ($5.850.000 \text{ TL} / 58,82 = 99.455,97 \text{ TL}$) tutar direkt ilk madde ve malzeme giderleri, direkt işçilik giderleri ve genel üretim giderleri adını verdiğimiz maliyet kalemlerinin toplamı olan 85,86 ile çarpıldığında ($99.455,97 \text{ TL} * 85,86 = 8.539.289,58 \text{ TL}$) elde edilir.

Aynı örnek çelik jant siparişi olarak düşünülürse, adet bazında hesaplandığında hammadde maliyetinin yine 5.850.000 TL olduğunu varsayalım. Bunu ortalama olarak hesapladığımız yüzde 63,31 hammadde oranına böldüğümüzde;

$5.850.000 \text{ TL} / 63,31 = 92.402,46 \text{ TL}$. Bulunan tutar, toplam ticari maliyetin yüzde 1'i olmaktadır. Bu tutar 100 ile çarpıldığında ($92.402,46 \text{ TL} * 100 = 9.240.246,41 \text{ TL}$) işletmenin, çelik jant siparişine ilişkin ticari maliyeti bulunmaktadır. İşletmenin, jantları 9.240.246,41 TL'lik bir değerden daha yüksek bir değere satması halinde kar edebilmektedir. Bu ticari maliyet üzerine yüzde 12 kar koyarak satış yapıldığı varsayılırsa, bulduğumuz ticari maliyet 1,12 ile çarpılır ve satış fiyatı bulunur. $9.240.246,41 \text{ TL} * 1,12 = 10.349.076 \text{ TL}$

Sanayi maliyeti ise, toplam ticari maliyetin yüzde 1'i olarak bulunan ($5.850.000 \text{ TL} / 63,31 = 92.402,46 \text{ TL}$) tutar üretim maliyet kalemlerinin toplamı olan 86,33 ile

çarpıldığında ($92.402,46 * 86,33 = 7.977.104,37$ TL) elde edilir. Güney Kore'den gelen sipariş için alüminyum jant 9.945.596,74 TL'den üzerinde bir fiyattan satıldığında kar elde etmekte iken, çelik jant 9.240.246,41 TL'nin üzerinde bir fiyattan kar elde edebilmektedir.

SONUÇ

Maliyet bileşenleri tablosundan yararlanarak jant üretiminde alınan siparişlerin ticari maliyeti, sanayi maliyeti ve fiyatları hesaplanabilmektedir. Buna ek olarak, siparişler hesaplanan ticari maliyete istenilen kar marjı eklenerek kolayca fiyatlandırılabilir. Maliyet bileşenleri tablosu kullanımı sayesinde pahalı ERP programlarının maliyet muhasebesi modülüne veya çeşitli yöntemlere gereksinim duyulmadan maliyet ve fiyat hesaplanmıştır. Alüminyum jant ve çelik jant için ayrı ayrı yapılan maliyet hesaplaması sonucunda alüminyum jantın çelik janta göre daha maliyetli ve buna bağlı olarak da fiyatının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

Bonollo, F., Urban, J., Bonatto, B., & Botter, M. (2005). Gravity and low pressure die casting of aluminium alloys: a technical and economical benchmark. *la metallurgia italiana*, (6). <https://patents.google.com/patent/US5031966A/en>

Guofa, M., Xiangyu, L., Kuangfei, W., & Hengzhi, F. (2009). Numerical simulation of low pressure die-casting aluminum wheel. *Research & Development*. Vol:6, No:1 <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.528.2757&rep=rep1&type=pdf>

Noda, T., Ueki, N., Komatsu, H., Nishimoto, K., & Shimazu, T. (1982). *Development of aluminum disc wheel for truck and bus* (No. 820343). SAE Technical Paper. <https://www.sae.org/publications/technical-papers/content/820343/>

Merlin, M., Timelli, G., Bonollo, F., & Garagnani, G. L. (2009). Impact behaviour of A356 alloy for low-pressure die casting automotive wheels. *Journal of materials processing technology*, 209(2), 1060-1073.

Yükçü, Süleyman. UFR Örnekli ERP Açıklamalı Yönetim Açısından Maliyet Muhasebesi, Altın Nokta, İzmir, 2018.

Wang, L., Chen, Y., Wang, C., & Wang, Q. (2011). Fatigue life analysis of aluminum wheels by simulation of rotary fatigue test. *Strojniški vestnik-Journal of Mechanical Engineering*, 57(1), 31-39. https://www.researchgate.net/profile/Chenzhi_Wang/publication/271059292_Fatigue_Life_Analysis_of_Aluminum_Wheels_by_Simulation_of_Rotary_Fatigue_Test/links/56a8dd608ae8f38656641a1/Fatigue-Life-Analysis-of-Aluminum-Wheels-by-Simulation-of-Rotary-Fatigue-Test.pdf.

ETKİN İÇ DENETİMİN FİRMA STRATEJİSİNE VE BAĞIMSIZ DENETİME KATKISI*

SMMM Özkan KULA**

Dr. Öğr. Üyesi Gökha BARAL***

ÖZ

Firmaların her türlü etkinliğini denetlemek, geliştirmek, iyileştirmek, sunduğu hizmetlerin kalitesini arttırmak yöneticilere hesap vermesi yönünde iç denetim çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu iç denetimde amaç firmaların hedeflerine ulaşılmasını engelleyebilecek riskleri tespit ederek, bu riskleri ortadan kaldıracak, önerilerde bulunabilecek konusunda uzman kişiler tarafından oluşması gerekmektedir. Yöneticilerine sağlıklı, verimli bir rapor sunabilmek ve verilerin doğruluğu tespit etmek amacıyla iç denetim yönetmeliği bulunmalı ve bu yönetmelik sürekli gözden geçirilerek güncellenmelidir. Bu yazımızda denetim ve iç denetim temel kavramlarından bahsedilmiş olup, ikinci bölümde ise, iç denetimin etkinliğini sağlamak için muhasebe hesaplarında kontrollerin nasıl yapılacağı konusunda bilgiler açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Denetim, İç Denetim, Denetim Çalışması

CONTRIBUTION OF EFFECTIVE INTERNAL AUDIT TO THE COMPANY STRATEGY AND INDEPENDENT AUDIT

ABSTRACT

Internal auditing is needed for surveying, bettering all sorts of company activities and increasing the quality of the services provided by the company and giving account to the directors in this respect. This internal audit aims to determine the risks that may prevent the companies from achieving their objectives. The internal audit must be conducted by specialists in their field who can eliminate these risks and provide suggestions. An internal audit code must be organized and continuously updated so as to provide a proper, productive report to the directors and determine the data accuracy. In this study, we covered the basic concepts of audit and internal audit and in the second section, we aimed to explain how the audits of accounting entries are conducted while providing the internal audit operations.

Key Words: Audit, Internal Audit, Audit Operation

GİRİŞ

Çeşitli amaç, büyüklük ve yapıdaki işletmeler dünyanın her yerinde iç denetim faaliyeti gerçekleştirmektedirler. İç denetimin gelişiminde ve değişiminde en önemli faktörler, artan veri miktarı, karmaşıklaşan işlemler, şirket büyüklüklerinin artması ve teknolojik gelişmeler ışığında, işletmelerin etkin iç kontrol sistemleri ve etkili risk yönetim süreçlerine artan talebin karşılanmak istenilmesidir. Günümüzde iç denetim kurum için koçluk, performans iyileştirme ve iç kontrol boşluklarını kapatma gibi sorumlulukları üstlenmektedir. Güçlü bir iç denetim sistemi işletmelerin amaçlarına ulaşılması, uzun

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin genişletilmiş tam metin halidir

** Sakarya Üniversitesi

*** Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

dönemli kar hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve güvenilir mali ve idari raporlamanın sürdürülmesi için gereklidir. Genellikle örgüt yapıları geniş, yönetsel kademeleri fazla, ölçekleri büyük, farklı coğrafik alanlarda üretim yapan veya hizmet veren, yüksek cirolu şirketlerin bünyelerinde bazı kontrol süreçleri tesis etmiş oldukları veya fonksiyonları dahilinde pek çok iç kontrol uygulaması bulunduğu kabul edilmektedir. İşte iç denetim faaliyeti, temel olarak bu kontrol süreçlerinin etkin ve sağlıklı tesis edilip edilmediği ile ilgilidir. Esasen şirket sahipleri ve üst düzey yöneticilerine, şirket bünyesinde bulunan yönetsel ve örgütsel kontrollerin düzgün işleyip işlemediğine yönelik güvence verir, yani yönetimin kontrol fonksiyonunu destekler.

Denetime hazırlıkta, risk ve kontrol değerlendirmeleri, yapılan testler, bunların sonucunda elde edilen bilgi ve kanıtlar ile raporlama ve izleme faaliyetleri gibi denetim süresince yapılan tüm çalışmaların belgelendirildiği çalışma kağıtları oluşturulmalıdır. Çalışma kağıtları, denetimin yürütülmesinde denetçiye yardımcı olmaya ve denetçinin ulaştığı bulguları desteklemeye hizmet eden bilgilerdir. Yazımızda denetim hakkında temel bilgilerle birlikte işletmelerin iç denetimde yararlanabileceği denetim çalışmasından bahsedeceğiz.

1. DENETİM

Denetim, “iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir” (Güredin, 1998, s.5).

Denetim unsurları,

- Denetim bir süreçtir: Denetim faaliyeti çeşitli evreler halinde gerçekleştirilir. Birbirini izleyen bu evrelerin başlangıç ve sonucu arasındaki faaliyetler belirli bir plan dahilinde sürdürülür.
- İktisadi faaliyet ve olaylara ilişkin iddialar: İşletmenin, iktisadi faaliyetleri ile ilgili olarak hazırladığı çeşitli raporlar ve beyanlar, işletme açısından bir iddia niteliğindedir. Söz konusu raporlar ve beyanlar işletme tarafından hazırlanmış ve menfaat gruplarına sunulmuştur. Denetim bu iddiaların doğruluğu ve güvenilirliğinin araştırılmasıdır.
- Önceden saptanmış ölçütler: Denetçi, işletmenin iddiası niteliğindeki finansal tabloları önceden saptanmış ölçütlerle karşılaştırarak, bu ölçütlere göre doğruluk ve güvenilirliğine karar verir. Bu ölçütler, kanunlar, anlaşmalar, yönetim tarafından saptanmış hedefler ve genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri olabilir.
- Tarafsızca kanıt toplama ve kanıtları değerlendirme: Denetçi işletmenin iddialarının doğruluğu araştırmak için işletme ve işletmeyle ilgili kişi ve kuruluşlardan bağımsız olarak yeterli ve uygun nitelikte kanıt toplamak zorundadır.
- İlgi duyanlara bildirme: İşletmeyle ilgili finansal olaylarla bir çok kişi ve kuruluşun doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunmaktadır. Denetçi bu ilgililere, işletmenin finansal bilgileri konusunda yaptığı denetimin sonunda ulaştığı sonucu yazılı bir raporla açıklar. Bu aşama denetimin son aşamasını oluşturur.

1.1. İç denetim

İç denetim, “nitelikteki faaliyetler ile finansal nitelikte olmayan faaliyetler gözden geçirilmekte ve işletme varlıklarının her türlü zarara karşı koruyup korumadığı, faaliyetlerin önceden saptanmış ölçütlere uygun biçimde yürütülüp yürütülmediği belirlenir” (Güredin, 1998, s.10).

İç denetim,

- Tam ve doğru bilgiye zamanında ulaşılması,
- Finansal tablolardaki hata riskinin en aza indirilmesi,
- İşin azami güven içinde gerçekleştirilmesi,
- Operasyonların sekteye uğramasına engel olunması,

Konuların da yönetime destek olmaktadır.

1.2. Denetim Çalışması

İç denetimin dayandığı temel mantık, işlerin tevsii ve verimlilik artışı dahil sermayedarlık haklarının korunmasıdır. Bundan dolayıdır ki, diğer denetimlerden farklı olarak iç denetimde kesin standart ve metodlardan bahsedilemez. Bununla birlikte denetçi, özün önceliği kuralını iyi işletebilme yeteneği gelişmiş, detaylar arasında kaybolmamak için olaylara genel plandan bakabilen ama, bazı detayların çok anlam ifade edebileceğinin bilincinde olan, araştırmacı, irdeleyici ve yeterli ölçüde şüpheli kişiliğe sahip olan, piyasa şartları hakkında fikir sahibi olan ve denetleyeceği birimin özelliklerini en azından ana hatlarıyla bilen, sosyal ilişkilerinde pozitif olup, mümkün olduğu oranda negatif etki bırakmayan, mevzuat hakimiyeti olması gereken düzeyde bulunan ve özellikleri haiz olarak, denetim tekniklerinden faydalanma bakımından prensip olarak serbesttir. Bununla birlikte, ilgililerden bilgi alma, karşı inceleme ve mutabakat, istatistiki örnekleme, istatistiki olmayan örnekleme (rastgele örnekleme, blok örnekleme, inisiyatifli örnekleme...), ölçümlenme, sayım, envanter, mukayese (tutar ve miktarsal), rasyolar yardımıyla mukayese ve her halükâr da belge inceleme metodlarından faydalanabilir.

İç denetimin dayandığı temel mantık, işlerin tevsii ve verimlilik artışı dahil sermayedarlık haklarının korunmasıdır. Bundan dolayıdır ki, diğer denetimlerden farklı olarak iç denetimde kesin standart ve metodlardan bahsedilemez. Bununla birlikte denetçi, özün önceliği kuralını iyi işletebilme yeteneği gelişmiş, detaylar arasında kaybolmamak için olaylara genel plandan bakabilen ama, bazı detayların çok anlam ifade edebileceğinin bilincinde olan, araştırmacı, irdeleyici ve yeterli ölçüde şüpheli kişiliğe sahip olan, piyasa şartları hakkında fikir sahibi olan ve denetleyeceği birimin özelliklerini en azından ana hatlarıyla bilen, sosyal ilişkilerinde pozitif olup, mümkün olduğu oranda negatif etki bırakmayan, mevzuat hakimiyeti olması gereken düzeyde bulunan ve özellikleri haiz olarak, denetim tekniklerinden faydalanma bakımından prensip olarak serbesttir. Bununla birlikte, ilgililerden bilgi alma, karşı inceleme ve mutabakat, istatistiki örnekleme, istatistiki olmayan örnekleme (rastgele örnekleme, blok örnekleme, inisiyatifli örnekleme...), ölçümlenme, sayım, envanter, mukayese (tutar ve miktarsal), rasyolar yardımıyla mukayese ve her halükâr da belge inceleme metodlarından faydalanabilir.

Şirketçe yapılan ödemelerin, banka sistemi ile yapılıp yapılmadığı gerek dekont gerekse çekle (ciro edilenler dahil) ödemelerde ödeme yapılanın, vergi dairesi adı ve vergi sicil numarasının yer alıp almadığı kontrol edilir, şirket faaliyetlerinden dış kaynak kullanımı (Outsourcing) ile karşılanabileceklerin veya karşılanmakta olanların hedefe uyumluluğu tartışılır. Şirket varlıklarının sigorta edilip edilmediği, edilmiş olanlardaki değer uyumluluğu araştırılır. Sabit kıymet yenilemelerinde, “yenileme fonu” imkanının kullanılıp kullanılmadığına bakılır, satın almalarda tedarikçilerin “kod” kontrollerinin yapılıp yapılmadığı araştırılır, tedarikçilerin başka Grup Şirketleri’ne de satış yapılıp yapılmadıkları ve fiyat- kalite araştırması yapılır.

2. İÇ DENETİMDE İNCELENEN ÖNEMLİ KALEMLER

2.1. Dönen Varlıklar Hesabı

Dönen varlıklarda yer alan kasa hesabı için kasa tutarı fiilen sayılır, tutanağa bağlanır ve kayıtlara uygunluğu kontrol edilir. Kasanın, yılın herhangi bir gününün sonunda eksi bakiye verip vermediğine bakılır, kasa, kasa muavin ile kebir hesaplarının B/A tutar denkliği kontrol edilir. Bu denklik ay içinde de aranmalıdır. Kasiyerdeki geçici avans makbuzlarının mahiyeti, tutarı, geri dönüş sürelerinin kontrolü, kasa tahsil ve ödeme kontrolü, ekli belgelerin uygunluğu ve yetkili imzaları taşıyıp taşımadığı, dikkati çeken tutarda nakdi ödeme yapılan satıcılar vb. nin araştırılması, kasa bakiyelerinin “seviye” kontrolü, para seviyelerinin şirketin kasa ihtiyacı ile uyumlu olup olmadığının analizi gibi bütün işlemlerin, yabancı para kasası için de yapılması ve ayrıca yabancı paraların mevzuata uygun değerlendirilip değerlendirilmediğinin kontrolü nihayet şirketin kasa hesabı olmadan faaliyetini yürütüp yürütemeyeceğinin analizi ve soruşturulması yapılır.

Alınan çekler için, alınan vadeli çeklerin sayımı yapılarak (giren ve çıkanlar dikkate alınarak) denetim mizanı veya vadeli çek hesap bakiyesi ile uyumu araştırılır, dönem sonlarında çek sayımı yapılarak tutanağa bağlanıp bağlanmadığı kontrol edilir. Tahsilatın vadesine uygun tahsil edilip edilmediğine bakılır. Vadeli çeklerin tahsil kabiliyeti veya teminat durumu incelenir, çeklerin yetkili imzayı havi olup olmadığı kontrol edilir.

Banka hesabı için, tek düzen ve şirketin hesap planı da dikkate alınarak, banka hesap kodlamalarının kontrolü, banka ekstre ve/veya banka yazılarıyla, bakiye mutabakat kontrolünün yapılması, mutabakatların hangi sıklıkla yapıldığının kontrolü, banka ekstrelerinin bakiye mutabakatı haricinde içerik olarak da kontrolü, ekstrelerde yer alan işlemlerin, şirketin kayıtlarıyla uyumluluğunun ve bu işlemlerin şirket faaliyetleriyle ilgisinin kontrolü, vadesiz mevduatın seviye seyir kontrolü ve şirketin faaliyetine göre dikkati çeken düzeyde seviye görülmesi halinde nedenleri üzerinde durulması, vadeli veya vadesiz mevduatın nema kontrolü, alternatif imkanlarla değerlendirilmesinin yapılması, mevzuata da uyumlu olarak dönem sonlarında değerlendirme (faiz karşılığı kaydı gibi) yapılıp yapılmadığının kontrolü, ödemelerin, mevzuatın da öngördüğü üzere bankalar marifetiyle yapılıp yapılmadığı, şirket kayıtlarında olduğu halde, banka kayıtlarında (ekstrelerde) yer almayan veya banka kayıtlarında olup da şirket kayıtlarında bulunmayan işlemlerin sebepleri ve sonuçlarının takibi, döviz tevdiat hesaplarının dönem sonu değerlemelerinin kontrolü yapılır.

Alıcılar hesabı için, bayi ve müşterilerle ne sıklıkta mutabakat yapıldığı ve mutabakatsızlıkların nedenleri araştırılır, mutabakat yazılarının kimin tarafından gönderildiği ve bunun grup politikasına uygunluğuna bakılır, mutabakat yazılarına cevap alınamayan bayi ve müşteriler için ne gibi girişimlerde bulunulduğu soruşturulur. Mutabakat sağlanamayan veya cevap alınamayan bayi ve müşterilerin durumu sonraki zamanlarda takip edilmek üzere not alınır, bayi ve müşteri hesapları yardımcı hesaplarda tutuluyorsa, bunların mizan, hesap ve kebir denkliği kontrol edilir, protesto veya temditler (vade uzatmaları) için ayrı hesaplar açılıp açılmadığı, açılmış ise uygun bir şekilde işleyip işlemediği incelenir. Alıcıların risk analizi yapılarak, teminatların kalitesi kontrol edilir, alıcılar ile ilgili hesap hareketlerine geriye doğru uygun zaman dilimlerini içerecek şekilde bakılmak suretiyle normalin dışında bir hareket olup olmadığı irdelenir. Bayi ve müşterilere yapılan satış şartları; fiyat, vade, açık hesap, teminat vb.. kontrol edilerek, normal görülmeyenlerin sebepleri araştırılır, gerekirse not edilir. Bu bakımdan bayi ve müşterilerin protesto veya çeklerinin vadesinde ödenme durumları ile vade uzatımları ve ciro edilen çek ve senetler de dikkate alınır. Tahsilatlardaki gecikmeler için vade farkı çıkarılıp çıkarılmadığı veya çıkarılan vade farklarının genel şartlara uyumsuzluğu hususları araştırılır. Problemlü müşterilere satışlar devam ediyor ise, bunların sebeplerine bakılır, şirket'in bayi politikası hakkında bilgi alınarak, uygulamaların uyumluluğu üzerinde durulur. Bayi ve müşterilerin (özellikle problemlü olanlarının) diğer muhasebe hesaplarında riski bulunup bulunmadığı kontrol edilir. Alacaklardan şüpheli hale gelenlerin ilgili hesaplara aktarılıp aktarılmadığı, gerekli mevzuat yerine getirilerek karşılık ayrılıp ayrılmadığı incelenir, (Şüpheli veya değersiz alacaklara karşılık ayırabilmek için VUK md. 322-324'de öngörülen şartlarla 284 no'lu Genel Tebliğ'deki açıklamalara uyumluluğa bakılır. Bunlardan dikkatten kaçabilecek olan bir tanesi, özellikle değersiz/diğer alacaklarda rastlanan durum olup, alacağın daha önceden hasılat olarak kaydedilmemiş olmasıdır.) Şüpheli alacaklardan tahsil edilenler için karşılık hesabı dahil gerekli kayıtların yapılıp yapılmadığına bakılır, alacak devir hızına göre yapılacak kontrollerde, dikkati çeken müşteriler not alınır. Yurtdışı alacaklarla ilgili olarak; Mutabakat denetimi, mali mevzuata uygun değerlendirme kontrolü, alacakların satışlarla paralelliği ve tahsilatta gecikme olup olmadığının kontrolü yapılır.

Stoklar hesabı için, İlk Madde ve Malzeme, Yarı Mamuller, Mamuller, Ticari Mallar, Diğer Stoklar yer alır. Stokların fiili sayımının yapılıp yapılmadığı ve fiili sayım ile kaydi stokun uyumluluğu, artı veya eksi farkların sebepleri araştırılır. Stok değerlendirme yönteminin uygunluğuna ve işlemesine bakılır. Stok devir hızı hesaplanarak önceki dönemlerle karşılaştırması ve stok seviyesinin uyumluluğu incelenir, donmuş, durgun, yarı durgun stoklar varsa tespit edilir. Dönem başı stok hesap bakiyelerinin ilgili hesaplara aktarılıp aktarılmadığına bakılır. Değeri düşen stoklar var ise tespit edilerek gerekirse vergi mevzuatına uygun "değer düşüş karşılığı" alınır, stok muavin (döküm) toplamı ile mizan bakiyesinin uyumluluğu, stok maliyetinin oluşumunun kontrolü (nakliye, fiyat farkı, kur farkı, vade farkı vb. alış giderleri maliyete dahil edilmelidir) yapılır. İşletmenin ilgili meslek kuruluşlarından uygun, yakın zamanda alınmış fire raporunun olup olmadığı soruşturulur. Emanette stokun olup olmadığı araştırılır, fazla stok taşınan kalemlerin alındığı yerler ve bunlara yapılan ödemelerin durumu birim fiyat araştırması, stok fiyatlarının dönemsel olarak değişimi, tedarik faturası ile kayıtların ve ambar giriş evrak ve defterinin karşılaştırılması yapılır.

2.2. Duran Varlıklar

İştirak paylarının hisse senedi veya geçici ilmühabere bağlanıp bağlanmadığına bakılır. Geçici ilmühabere bağlı hisselerin mevzuata uygun bir şekilde yönetim kurulu kararına dayalı olup olmadığı kontrol edilir. Hisse senedi veya ilmühaber sayımlarının kontrolü ve mutabakatının yapılıp yapılmadığı araştırılır. Hisse senedi veya ilmühaberlerin ortaklık pay defterine usulüne uygun işlenip işlenmediğine, ortaklık paylarının yüzdesine göre, iştirakler veya bağlı ortaklıklar şeklinde muhasebe kayıtlarına intikal ettirilip ettirilmediği kontrol edilir. İştiraklerde azalma olmuş ise bunun sebepleri araştırılır. Satış olmuş ise, vergi istisna uygulamaları kontrol edilir. “İştirak Değerleme ve Satış Karları Fonu” hesabında, satılan hisselerle isabet eden tutar var ise, bunların iptal edilip edilmediğine bakılır, iştiraklerde artış olmuş ise, öncelikle bunların mahiyeti araştırılır (bedelli veya bedelsiz sermaye artışı, yeni iştirak gibi). Bu mahiyet iştirak edilen şirketin yazısı ile teyit edilir. Yeni iştirakler dâhil, değişikliklerin ilgili organların kararına uygun olup olmadığı kontrol edilir, iştirakler muhtelif fonlarını sermayelerine ilave etmek suretiyle sermaye artırımına gitmiş ise, ana şirketteki pasif hesabında “İştirakler Fonu” hesabı şeklinde muhasebeleştirilmesine dikkat edilir, aynı şekilde iştirakler sermaye artışlarını ihtiyatlardan karşılamışlarsa, bu defa ana şirketin pasif kaydını “İştirak Gelirleri” ne yapmış olmasına dikkat edilir, iştiraklerdeki sermaye artışı varlık (gayrimenkul, iştirak hissesi vb.) satış karlarından karşılanmışsa ana şirketteki pasif hesabın “ Satış Karları Fonu” hesabı şeklinde olup olmadığı kontrol edilir. İştiraklerin kayıtlı değerleri ile rayiç değerleri arasında önemli farkların oluşup oluşmadığı soruşturulur, gerekirse rapor edilir. Değer düşüşleri dolayısıyla “Değer Düşüş Karşılığı” hesabı dönem giderleriyle ilişkilendirilmişse, ilgili vergi beyannamelerinde bunun kara ilave edilip edilmediğine bakılır, muhasebe hesaplarında VUK'nun değerlendirilmesine uygun olarak alış bedeliyle muhasebeleştirilmiş olan iştirak tutarlarının, “Nazım Hesaplar” da nominal değerle takip edilip edilmediği kontrol edilir, Nazım Hesaplar'daki iştirak tutarları ile fiili hisse sayım tutanakları karşılaştırılır, tutanakta imzası bulunan en az bir kişiden teyit alınır, nihayet iştirakler bir tablo haline getirilerek (Dönem başı + Giren – Çıkan = Dönem Sonu) durumu özetlenmelidir.

Arazi, arsa, bina gibi gayrimenkullerin tapu kontrolleri yapılır, tapu kayıtlarında takyidat olup olmadığı araştırılır, araçların plaka ve ruhsat kontrolleri yapılır. Diğer sabit kıymetlerle ilgili sayım yapılmış ise, sayım tutanağındaki döküm, muhasebe kayıtları ile karşılaştırılır, incelenen dönemin (D. Başı+Giren-Çıkan=D.Sonu) özet tablosu çıkarılır. Sabit kıymet yatırımlarının bütçe ile uyumuna bakılır. Farklılıkların sebebi araştırılarak not alınır. Bu bağlamda devam eden yatırımlardan sabit kıymetlerin üzerine gelecek olanlar varsa, onlar da bu mukayesede dikkate alınır. Sabit kıymet yatırım veya alımlarının grubun satın alma prosedürüyle ilgili uyumu irdelenir ve devam etmekte olan yatırımların aktifleştirilmesi kontrol edilir. Sabit kıymetlerin aktifleşme durumu, vergi mevzuatı bakımından değerlendirilir. Sabit kıymetlerin aktifleşmesinden sonra maliyetine ilave edilen rakamlar (faiz, vb.) olmuşsa, bunların amortismanının sabit kıymetin bakiye süresine yayılıp yayılmadığına bakılır. Sabit kıymetlerde meydana gelmiş olan azalışların sebepleri araştırılır. Yeni aktifleştirmelerde, yatırım dönemi yıl sonuna kadarki süre olup, sabit kıymetle ilgili bu süreye ait faiz ve kur farklarında aktifleşme zorunluluğuna uyulup uyulmadığı araştırılır, işletme dönemine ait fakat duran

varlıklarla ilgili faiz ve kur farklarının nasıl muhasebeleştirildiği kontrol edilir, yatırımların teşvik mevzuatı karşısındaki durumu araştırılır, teşvikli yatırımların mevzuata uygun muhasebeleştirme durumuna bakılır. Teşvikli yatırımlarda başta belge kontrolü olmak üzere, diğer teşvik mevzuatına uyulup uyulmadığına bakılır, duran varlık satışlarının karlılığı ve varsa prosedüre uyumu kontrol edilir, duran varlık satışlarıyla ilgili muhasebe kayıtları incelenir; sabit kıymetten çıkışlar, amortisman iptalleri ve varsa fon iptalleri kontrol edilir, yeni aktifleşen ve üretimle ilgili olan sabit kıymet amortismanlarının aktifleşme tarihinden itibaren ki kısımlarının üretim maliyetine verilip verilmediği kontrol edilir. Amortisman nispet ve hesaplamalarının tebliğlere uygunluğuna bakılır, devam eden veya aktifleşecek sabit kıymetlerle ilgili amortisman karşılıkları var ise, bunların hesap uygunluğu kontrol edilir, sabit kıymetlerin rehin veya ipotek gösterilip gösterilmediği araştırılır, duran varlıklarla ilgili verilmiş teminat mektupları var ise (örn. KDV tecili gibi) bunların zamanında çözdürülüp çözdürülmediği kontrol edilir.

Lisans, patent, imtiyaz, şerefiye, Ar-Ge gideri, özel maliyet, kuruluş-örgütlenme gideri gibi aktifleştirilen bu gayri maddi kıymetlerin mahiyetleri ve doğru hesaba kaydedilip edilmediğinin kontrolü, maddi olmayan duran varlık amortisman nispet veya sürelerinin itfasında VUK amortismanı hükümlerine uyumluluğunun araştırılması, bu kıymetlere ait amortismanların (itfa paylarının), kıymetlerin aktifleşme (maliyet) tutarından düşüldüğünün kontrolü, yurt dışından yeni iktisaplarda KDV dahil varsa diğer vergi stopajlarının yapılıp yapılmadığı bakılır.

2.3. Kısa ve Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar

Kredi kuruluşunun seçiminin ve kredi tutarının dayandığı onay kontrolü, hesap planına göre, banka hesaplarının kod uygunluğu, hesap bakiyelerinin banka ekstreleriyle mutabakat kontrolü, mutabakatın hangi sıklıkta yapıldığı, hesap içeriğinin ekstre ile karşılaştırılması ve işlemlerin faaliyet ile ilgisinin kontrolü, kredi sözleşmelerine göre, kredi maliyetinin (faiz, komisyon, vb.) doğru hesaplanıp hesaplanmadığının kontrolü, kredi maliyetinin, diğer kredi kuruluşlarının uygulamaları ile karşılaştırılması, mevzuata da uyumlu olarak dönem sonu değerlemelerinin yapılıp yapılmadığı, alınan kredilerin teminatlı olup olmadığı, verilen teminatın Grup politikalarına uygunluğu, kredi kapatmalarıyla beraber, eğer verilmişse, teminatların iade alınıp alınmadığı, dövizli kredilerde döviz cinsi seçiminin dayanağı, dövizli kredilerin dönem sonu değerlendirme hesabının (faiz dahil) kontrolü yapılır.

Kredi kuruluşu, kredi tutarı ve vade seçiminin dayanağı ve onayının kontrolü, hesapların hesap planına göre kod uygunluğu, mutabakat kontrolü (U.V Kredilerin ana para taksiti hesabına aktarılan tutarla birlikte), hesap içeriğinin ekstre ile karşılaştırılması ve işlemlerin faaliyet ile ilgisinin kontrolü, kredi sözleşmesine göre kredi maliyetinin (faiz, komisyon vb.) doğru hesaplanıp hesaplanmadığının kontrolü, mevzuata da uyumlu olarak dönem sonu değerlemelerinin yapılıp yapılmadığı, yıllık taksitlerin ilgili hesaba aktarılıp aktarılmadığı, verilen teminatların Grup politikalarına uygunluğu, kovenantlar incelenebilir, kredi kapatmalarıyla beraber teminatların iade alınıp alınmadığı, kredilerin kısmi geri ödemelerinde çözülmesi gereken teminat bulunup bulunmadığı ve dövizli kredilerde dönem sonu değerlemelerinin yapılıp yapılmadığına bakılır.

Bu borçlar 320'li hesaplarda takip edilir. Acık hesap (C/H), borç senetleri, depozito ve teminatları içerir. Yardımcı (muavin) defterlerde tutulan hesaplar var ise bunların kebir defteri (mizanı) ile uygunluğuna bakılır, tedarikçilerle yapılan mutabakatlar kontrol edilir, yüksek tutarlı tedarikler üzerinde özellikle durularak fiyat araştırması yapıp yapılmadığı kontrol edilir, tedarikçi anlaşmaları incelenir ve anlaşmalara uygun işlem yapıp yapılmadığına bakılır, genel olarak ödeme politikaları incelenir. Vade farkı üstlenilmiş ise bunların tutar ve nedenleri üzerinde durulur, verilen avanslar var ise makul olup olmadığına, borçlardan mahsup edilip edilmediğine bakılır. Dövizli alımlarda kur değerlemelerinin kontrolü yapılır. Dönem sonlarında tahakkuk edecek vade farkı veya faiz varsa bunların tahakkuk ettirilip ettirilmediği incelenir. Faiz, kur ve vade farklarının, (stokta kalan mal var ise bunların aktifleştirmeye kadar ki döneminde) maliyetine pay verilip verilmediğine bakılır. Verilen borç senetleri incelenir ve bunların grup politikasına uygun olup olmadığı, zamanında ödenip ödenmediği kontrol edilir. Alacak senetlerine reeskont uygulanmış ise borç senetlerinde reeskont yapıp yapılmadığı araştırılır (alacak senetlerinde olduğu gibi, C/H bakiyesi dikkate alınarak borç bakiye veren hesaplarda borç senetlerinin borç bakiyesine isabet eden kısım prekont dışı tutulmalıdır.), “Ticari Borçlar” da yer alan hesapların “Alıcılar” vb. hesaplarda da olup olmadığı ve mutabakatlaşma dahil parasal ilişkilerde bu hesapların birlikte dikkate alınıp alınmadığı incelenir.

2.4. Özkaynaklar

İncelenen dönemde sermayede bir değişiklik olmuş ise, bunun tesciline bakılır. Tescilin dayandığı Yönetim Kurulu ve Genel Kurul kararlarıyla karşılaştırılır. Sermayeyi temsil edilen hisselerin basılı olup olmadığına, basılı değilse de geçici ilmühabere bağlanıp bağlanmadığı ve ilmühaberinin usulüne uygun olup olmadığı kontrol edilir. Pay defterinin mevcudiyeti ve usulüne uygun tutulup tutulmadığı araştırılır. Sermaye tutarının içeriğinin detay hesaplara ayrılıp ayrılmadığı kontrol edilir.

2.5. Gelir Tablosu Hesapları

Gelir tablosu hesaplarında, satışların yardımcı defterlerde takip edilmesi halinde, kebir mizan denkleğinin kontrolü yapılır. İlgili döneme ait satış başlangıç ve sonunun fatura veya diğer satış belgelerinin başlangıç veya sonuyla ilişkilendirilmesine bakılır. Seçilecek herhangi bir sondaj yöntemiyle hesap-belge kontrolü yapılır. Satış fiyatlarının kontrolü, dikkati çeken farklılıkların araştırılması, ilişkili kişilere yapılan satışların mevzuatla çelişip çelişmediğine bakılması, birim fiyat kontrolünün, müşteriye tanınan vadeyle birlikte ele alınarak değerlendirmesi yapılır. Satışların bütçe ve bir önceki dönem ile mukayesesi ve dikkati çekecek düzeyde farklılık var ise bunların nedenleri araştırılır. Satış brüt karşılığının aynı şekilde bütçe ve önceki dönem mukayesesi ile nedenleri üzerinde durulur. Fatura veya diğer satış belgelerinin VUK hükümlerine uygun düzenlenip düzenlenmediği sondaj yoluyla kontrol edilir, fatura veya diğer satış belgelerinin satışı takiben VUK'un öngördüğü sürede düzenlenip düzenlenmediğine bakılır. Satışı takiben vade farkı, kur farkı veya iskonto gibi fiyat dışı uygulamalara gidilip gidilmediği ve uygun hesaba aktarılıp aktarılmadığına bakılır.

2.6. Maliyet Hesapları

Maliyet hesaplarının kontrolü, temel olarak hizmet veya üretim maliyetlerinin doğru yapılıp yapılmadığıyla alakalıdır.

Geçici maliyet hesapları kullanılmışsa bu hesabın dönem sonlarında ilgili maliyetlere (imalat veya sabit kıymet maliyetine) intikalinin yapılıp yapılmadığı incelenir. İlgili hesapların yansıtma hesapları ile denkliği kontrol edilir. Maliyetleri ilgilendiren veya ilgilendirmeyen amortismanların kontrolü yapılır. Direkt ve endirekt işçiliklerin doğruluğu araştırılır. “Mamul ağacı” kontrolü yapılarak varsa önceki dönemlere göre farklılıkların sebepleri araştırılır. Standart maliyet sisteminin uygulandığı hallerde bu hesabın alacak bakiyelerinin dönem sonlarında imalat hesabına aktarımlarının kontrolü, fiili üretim maliyeti ile standart maliyet hesapları arasında oluşan küçük farkların “620 Satılan Mamüller Maliyet” hesabına; büyük farkların ise, maliyet düzeltmesi amacı ile “Maliyet Düzeltme” hesabına aktarılıp aktarılmadığına bakılır. İnşaat ve taahhüt hesaplarında; Biten işler maliyetlerinin cari dönem sonuç hesaplarına intikali, biten işlerle devam etmekte olan işlerin müşterek masraflarının (amortisman, genel giderler vs.) dağıtımı, biten işlerle ilgili olarak KDV iadesinin söz konusu olduğu hallerde KDV hesaplarının ve iade müracaatlarının kontrolleri, yarı mamul değerlemesinin kontrolünde dönem sonu sayım tutanaklarının incelenmesi yapılır.

3. SONUÇ

Günümüz dünyasında yaşanan küreselleşme ile beraber ekonomide ve iş dünyasında meydana gelen gelişmeler, değişimler, rekabet ortam ve koşullarındaki farklılaşmalar, ekonomik ve finansal krizler, teknoloji alanında meydana gelen yenilikler kurumsal yönetim anlayışının ve etkin ve verimli bir şekilde sağlıklı çalışan bir iç denetim sistemi varlığını zorunlu bir hale getirmiştir.

Risklerin araştırılması ve yönetimiyle ilgili yeni beklentiler, firma yönetimi için sadece kendi düşünce ve hareket tarzına uyum zorunluluğu getirmemekte, firmanın yöneticilerini amaç, yöntem, organizasyon ve çalışma şekli hakkında yeniden düşünmeye itmektir. İç denetimin bu yeni görünümü, firmanın risklerini kontrol etmek ve firmanın değerini korumak, yükseltmek için gereklidir. Bu açıdan bakıldığında, iç denetim artık kendi ihtiyaçlarını belirleyen, planlar yapan ve bunlar hakkında rapor veren, firmadan ayrı bir kurum değil, firma stratejilerini belirlenmesinde aktif rol oynayan bir faktördür.

İç denetimin etkinliği bağımsız denetim için önemli bir faktördür. Bağımsız denetçiler iç denetimin etkinliğini değerlendirmekte, etkin olduğunu düşündükleri işletmelerde de uygulayacakları denetim programının zaman ve kapsamını daraltmaktadırlar. Etkin olmadığına karar vermeleri halinde ise programa ek denetim teknikleri uygulayabilmekte veya programı tamamen değiştirebilmektedirler. Bu durum bağımsız denetimin süresine doğrudan etki edecektir. Dolayısıyla etkin bir iç kontrol ve iç denetimin bağımsız denetim süresini kısaltacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Aksoy Tamer, Tüm Yönleriyle Denetim, Ankara 2002

Güredin, Ersin. Denetim, Beta Basım, 10.Baskı, İstanbul, Ekim 2000.

Tuan, K., Memiç, M.Ü. (2007): "İç Denetimin Yönetim Fonksiyonlarının Yerine Getirilmesindeki Rolü", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 35, Temmuz.

Yakup, Ülker ve Erdoğan Avder. Dönem Sonu Muhasebe İşlemleri. Trabzon: Murathan Yayınevi, 2001.

Yılandı, M., Yıldız, B., Kiracı, M. (2012):Muhasebe Denetimi,Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web- Ofset, 1. Baskı.

Türk Ticaret Kanunu

Vergi Usul Kanunu ve Tebliğleri

Katma Değer Vergisi Kanunu

Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliği Kurumlar Vergisi Kanunu

Gelir Vergisi Kanunu ve Tebliğleri

6552 Sayılı Kanun Genel Tebliği

7143 Sayılı Kanun Genel Tebliği (Vergi)

KİLİT DENETİM KONULARININ BAĞIMSIZ DENETÇİ RAPORUNDA BİLDİRİLMESİ STANDARDI VE BAĞIMSIZ DENETİME TABİ ŞİRKETLERDE İÇERİK ANALİZİ*

Doç. Dr. Suat KARA**
SMMM Zafer ANADOLU***

ÖZ

701 no.lu Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi isimli Bağımsız Denetim Standardı (BDS)'nin 2017 yılında yayınlanması ile birlikte bağımsız denetim raporlarında kilit denetim konularının açıklanması gerekmektedir. Kilit denetim konularının temel amacı, yürütülen denetime ilişkin daha fazla şeffaflık sağlamak, finansal tabloların hedef kullanıcılarına ilave bilgiler sağlamak ve işletmeyi ve finansal tabloların önemli yönetim muhakemesi içeren alanlarını anlamalarına yardımcı olmaktır.

Bu çalışmanın amacı; BDS 701 Standardı kapsamında, Borsa İstanbul'da işlem gören ve T.T.K. kapsamında bağımsız denetime tabi olan şirketlerin 2017 mali yılına ilişkin bağımsız denetim raporlarında sektörel bazda hangi kilit denetim konularının belirlendiğine dair içerik analizi yapılmış ve en fazla kilit denetim konusu belirlenen finansal tablo kalemleri mali sektörde kredi ve alacak değer düşüklüğü, imalat ve ulaştırma, haberleşme ve depolama sektöründe hasılat, elektrik, gaz ve su sektöründe geçmiş yıl zararlarından oluşturulan ertelenmiş vergi varlığı, toptan, perakende, ticaret, otel ve lokanta sektöründe ise yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerlerinin belirlenmesine ilişkin çalışmalar olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kilit Denetim Konuları, Bağımsız Denetim

JEL Kodları: M400, M420, M480

COMMUNICATING KEY AUDIT MATTERS IN THE INDEPENDENT AUDITOR'S REPORT AND CONTENT ANALYSIS IN INDEPENDENT AUDITING BASED COMPANIES

ABSTRACT

With the issuance of the Independent Auditing Standard (IAS) in the Report of Independent Auditors in the Report of Independent Auditors of the Issue No. 701, the key auditing reports should be disclosed in the independent audit reports. The key objective of the key audit matters is to provide greater transparency of the executed audit, to provide additional information to the target users of the financial statements, and to help them understand the areas of management and financial statements that involve significant management judgment.

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin genişletilmiş tam metin halidir.

** Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Uluslararası Finansman A.B.D., suatkara@balikesir.edu.tr

*** İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, zafer.anadolu@ismmmo.org.tr

The purpose of this study is; In accordance with the BDS 701 Standard, T.T.K. In the independent audit reports of the 2017 financial year, a content analysis was performed to determine which key audit subjects were determined on a sectoral basis, and the most significant financial statement items in the financial sector were credit and receivable impairment in the financial sector, in the revenue, electricity, gas and water sector, there are deferred tax assets created from the losses of previous years, and the studies related to determining the fair values of investment properties in wholesale, retail, trade, hotel and restaurant sectors.

Keywords:Key Audit Matters, Independent Auditing

JEL Codes: M400, M420, M480

1. GİRİŞ

Finansal bilgi, bilgi kullanıcılarına fayda sağlaması için zamanında, güvenilir ve ihtiyaca uygun bir şekilde verilmesi gereklidir. Denetim raporu, bu verilen bilginin doğru olup olmadığı hakkında güvence noktasıdır.

Bağımsız denetimin amacı ise, mali tabloların önemli hatalar içerip içermediği konusunda gerekli denetim kanıtları elde ederek bu kanıtlar ışığında bir görüş oluşturmaktır. Mali tablolara dayanan denetim raporları denetçiler ve paydaşlar arasındaki doğrudan bağlantı ve denetim ile ilişkilidir.

Bu nedenle denetçiler bağımsız bir güvence sağlayıcısı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bağımsız denetimden geçmiş mali tablolar paydaşların işletme hakkında karar vermesinde önemli bir güvence kaynağıdır.

Küreselleşme, bilgi teknolojilerinin gelişimi, rekabet artışı gibi koşullar, işletmelerin faaliyet ortamını değiştirirken, buna bağlı olarak finansal tablo kullanıcılarının bilgi gereksinimleri de farklılaşmaktadır. Finansal tablo kullanıcıları artık denetçinin yalnızca alışılmış şekilde olumlu, olumsuz, şartlı görüş bildirme ya da görüş bildirmekten kaçınma şeklinde düzenlediği raporlarda yer alan bilgilerden daha fazlasına gereksinim duymaktadırlar. (Uludağ, 2017: 2).

Birleşik Devletlerde, denetçi raporu formu 1940'lardan beri değişikliğe uğramıştır. Denetimin niteliği ve adresleri, finansal tabloların adil olup olmadığı, finansal raporlama çerçevesi gibi konularda yıllar boyunca, değişiklikler yapılmıştır. (Ör. 1974'teki Cohen Komisyonu, 1985 yılında Treadway Komisyonu). 2000'li yıllarda arka arkaya gelen muhasebe skandallarıyla değişen iş dünyası, denetçi raporu konusunda kaygı duymaya başlamış ve bağımsız denetim raporlarının kalitesinin sorgulanmasına neden olmuştur.

2002 yılında A.B.D. kongresince kabul edilen Sarbanes-Oxley Yasası (Sarbanes-Oxley Act-SOX) izlemiştir. Sarbanes-Oxley Yasası denetim mesleğini ve denetim raporlarını doğrudan etkileyen maddeler içermektedir.

2008 küresel mali krizi sonrasında, denetçi raporlarının yatırımcılar ve finansal analistler olmak üzere, finansal tablo kullanıcılarından gelen talepler doğrultusunda şekil, içerik

açısından yeterli olmadığı ve bu yüzden de yeni bilgiler eklenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde bu konuda KGK (Kamu Gözetimi ve Standartları Kurumu) tarafından Kilit Denetim Konularını (KDK) düzenleyen BDS 701 “Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi” standardının kabul edilmesi ve yayımlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı BDS 701’e uygun olarak KDK’nın belirlenmesi ve Borsa İstanbul’da işlem gören şirketlerin 2017 mali yılına ilişkin bağımsız denetim raporlarında hangi KDK’ı belirlendiğine dair içerik analizi yapmaktır.

2. KİLİT DENETİM KONUSUNUN AMACI VE KONULARI

BDS 701’e göre KDK’nın bildirilmesinin amacı, yürütülen denetime ilişkin daha fazla şeffaflık sağlayarak denetçi raporunun iletişim değerinin artırılmasıdır. KDK’nın bildirilmesi, denetçinin mesleki muhakemesine göre, cari döneme ait finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konuların anlaşılmasında finansal tabloların hedef kullanıcılarına (“hedef kullanıcılar”) ilâve bilgiler sağlamaktadır. KDK’nın bildirilmesi ayrıca, hedef kullanıcıların işletmeyi ve denetlenen finansal tablolardaki önemli yönetim muhakemesi içeren alanları anlamalarına da yardımcı olabilmektedir. KDK esas itibarıyla denetçinin temel sorumluluklarını değiştirmemekte olup, denetçi açısından en temel KDK’nın belirtmesidir. (BDS 701, 2017: 4).

2.1.Kilit Denetim Konularının Belirlenmesi

KDK, denetçinin mesleki muhakemesine göre, cari döneme ait finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konulardır. KDK, üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen konular arasından seçilmektedir.

Kilit denetim konularının belirlenmesi, denetçi tarafından üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen konular arasından, denetimin yürütülmesi sırasında azami düzeyde dikkat etmesini gerektiren konular olarak tanımlanmaktadır.

Denetçi bu belirlemeyi yaparken, BDS 701’e göre aşağıdaki hususları göz önünde bulundurması gereklidir. (BDS 701, 2017: 10).

- BDS 315 uyarınca “önemli yanlışlık” riski daha yüksek olarak değerlendirilen veya ciddi riskli olduğu belirlenen alanlar.
- Yüksek tahmin belirsizliğine sahip olduğu belirlenen muhasebe tahminleri dâhil yönetimin önemli yargılarını içeren finansal tablo alanlarına ilişkin önemli denetçi yargıları.
- Dönem içinde gerçekleşen önemli olay veya işlemlerin denetime olan etkileri.

Üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen konular arasından, denetçinin azami düzeyde dikkat etmesini gerektiren konuları belirledikten sonra, denetçi cari döneme ilişkin mali tabloların denetiminde seçeceği konular kilit denetim konularını oluşturacaktır. KDK’na ilişkin süreç Tablo 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Kilit Denetim Konularının Belirlenmesine İlişkin Süreç

Kaynak: (IAASB (International Auditing and Assurance Standards Board), Determining and Communicating Key Audit Matters ("KAM") (Doğan, 2018: 71).

BDS-701’de yer alan tüm açıklamalar, bu konuya ilişkin önemli birer yol göstericidirler. Ancak özellikle belirtmek gerekir ki, bu belirleme, denetçinin yargısına dayalı olarak yapacağı bir belirlemedir.

Denetçi KDK’yı, yargısına bağlı olarak belirledikten sonra, bu konuların herbirisini ayrı alt başlıklar halinde “denetçi raporunun en önemli yeniliği olarak ifade edilebilecek bölüm olan” ilgili yeni bölümünde açıklamalıdır. Dolayısıyla denetçi raporunda tamamen yeni bir konu olarak yer alacak olan KDK ile ilgili olarak denetçilerin yönetmesi gereken yeni bir süreç söz konusu olacaktır. Bu sürecin ilk adımı olarak KDK belirlenmesi, ikinci adımı KDK açıklanmasıdır. Aşağıdaki şekil bu süreci ifade etmektedir.

Şekil 2. KDK'nın Belirlenmesi ve Açıklanma Süreci

Kaynak: (KPMG, 2016: 4).

2.2. Kilit Denetim Konularının Denetçi Raporunda Bildirilmesi

Denetçi, her bir KDK'nu, "Kilit Denetim Konuları" başlığı altında raporunun ayrı bir bölümünde uygun bir alt başlık kullanarak açıklamaktadır.

Denetçi raporunun bu bölümünde giriş cümlesi;

- KDK'nın, denetçinin mesleki muhakemesine göre cari döneme ait finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konulardır. KDK, bir bütün olarak finansal tabloların denetimi kapsamında ve bu tablolara ilişkin denetçi görüşü oluşturulmasında ele alındığını ve denetçinin bu konular hakkında ayrı bir görüş bildirmiyoruz şeklinde olmalıdır.

Denetçinin azami düzeyde dikkat etmesini gerektiren konulardan hangilerinin ve kaçının cari döneme ait finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konular olduğunun belirlenmesi mesleki muhakeme konusudur. Denetçi raporunda yer alacak kilit denetim konularının sayısı, işletmenin büyüklüğünden ve karmaşıklığından, faaliyetleri ile çevresinin niteliğinden ve denetimin durum ve gerçeklerinden etkilenebilmektedir. Genellikle, başlangıçta belirlenen KDK sayısı arttıkça denetçi, bu konulardan her birinin KDK tanımını karşılayıp karşılamadığını yeniden değerlendirmeye daha fazla ihtiyaç duyabilir. KDK'nın çok fazla olması, bunların denetimde en çok önem arz eden konular olduğu düşüncesine aykırılık teşkil edebilmektedir.

KDK'na ayrı bir bölümde ve denetçi görüşüne (olabildiğince) yakın bir konumda yer verilmesi, denetçi raporunda bu tür bilgilerin öne çıkartılmasını sağlar ve denetime özgü bilgilere hedef kullanıcıların verdiği değerini anlaşıldığını göstermektedir.

KDK bölümündeki konuların hangi sırayla sunulacağı bir mesleki muhakeme konusudur. Örneğin; bu tür bilgiler, denetçinin muhakemesine göre nispi önemine bağlı olarak veya konuların finansal tablolarda açıklanma sırasına tekabül edecek şekilde sıralanabilmektedir. Konular arasında daha net bir ayırımın yapılabilmesi yukarıda belirttiği üzere KDK'nın uygun bir alt başlıkla açıklanması zorunlu kılınmıştır. (BDS 701, 2017: 17).

Karşılaştırmalı finansal bilgilerin sunulması durumunda, KDK bölümünün giriş cümlesinde, açıklanan kilit denetim konularının, sadece cari döneme ait finansal tabloların denetimiyle ilgili olduğuna dikkat çekilir ve söz konusu finansal tabloların kapsadığı dönem belirtilebilmektedir.

Denetçi raporunda, KDK'nın bildirilmesinin amacı, yürütülen denetime ilişkin daha fazla şeffaflık sağlayarak hedef kullanıcılar tarafından anlaşılması amaçlanmaktadır. KDK'nın bildirilmesi, denetçinin mesleki muhakemesine göre, cari döneme ait finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konuların anlaşılmasında finansal tabloların hedef kullanıcılarına ilave bilgiler sağlanacaktır.

KDK'nından denetçi raporunda bildirilmesi, bir bütün olarak finansal tablolara ilişkin denetçinin oluşturmuş olduğu görüş çerçevesindedir. Denetçi raporunda KDK'nın bildirilmesi; (BDS 701, 2017: 4).

- Finansal tablolarda geçerli finansal raporlama çerçevesi uyarınca yönetim tarafından yapılması gereken açıklamaların veya gerçeğe uygun sunumun sağlanması için yapılması gereken diğer açıklamaların yerine geçmez.
- BDS 705 uyarınca denetimin kendine özgü şartlarının gerektirmesi sebebiyle denetçinin olumlu görüş dışında bir görüş vermesinin yerine geçmez.
- İşletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine ilişkin ciddi şüphe oluşturabilecek olay veya şartlarla ilgili önemli bir belirsizliğin mevcut olması durumunda, BDS 702'e uygun olarak yapılan raporlamanın yerine geçmez.
- Münferit konulara ilişkin ayrı bir görüş değildir.

3. ARAŞTIRMA

Çalışmanın amacı doğrultusunda Borsa İstanbul'a kote olan şirketlerin 2017 yılı hesap dönemine ilişkin 508 denetim raporu incelenerek, hangi kilit denetim konularını belirlediğine yönelik olarak içerik analizi yapılmıştır. Çalışmaya 262 şirketin denetim raporu dâhil edilebilmiştir. Çalışmada 5 farklı sektör incelenmiş ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki tablolarda açıklanmıştır.

Tablo 1. İnceleme Yapılan Şirketlerin Sektörel Dağılımı

Sektör	Şirket Sayısı	%
İmalat	115	44
Elektrik, Gaz ve Su	15	6
Mali	112	43
Toptan, Perakende, Ticaret, Otel ve Lokanta	10	3,5
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	10	3,5
Toplam	262	100

Tablo 1'de görüldüğü üzere araştırma kapsamına alınan sektörlerin yüzde 44'ü imalat, yüzde 43'ü mali sektör olarak en büyük alanı oluşturmaktadır. Sayıca ve kümülatifte yeteri miktarda olmaması ya da denetim raporlarına ulaşamaması nedeni ile diğer sektörler araştırma kapsamına alınmamıştır.

Tablo 2. Denetçi Farklılarına Göre Ayırım

Sektör	Dört Büyükler*	Oran %	Diğer	Oran %
İmalat	31	30	84	70
Elektrik, Gaz ve Su	4	27	11	73
Mali	50	45	61	55
Toptan, Perakende, Ticaret, Otel ve Lokanta	4	40	6	60
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	5	50	5	50
Toplam	95	36	167	64

* Ernst & Young, KPMG, PricewaterhouseCoopers, Deloitte

Tablo 2'de yer aldığı üzere çalışma kapsamındaki şirketlerin yüzde 36'lık kısmı Dört Büyükler olarak ifade edilen denetim şirketleri tarafından yüzde 64'lük kısmı ise diğer denetim firmaları tarafından denetlendiği görülmektedir.

Tablo 3. Mali Sektörde Karşılaşılan Kilit Denetim Konuları

Kilit Denetim Konusu	Kilit Denetim Konusu Sayısı	Yüzde
Hasılat	11	9
Kredi ve Alacak Değer Düşüklüğü	57	45
Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Gerçeğe Uygun Değerlerinin Belirlenmesine İlişkin Çalışmalar	22	17
Stoklar ve Değer Düşüklüğü	11	9
İş Ortaklıklarının Finansal Tablolarda Gösterimi ve Açıklanan Önemli Bilgiler	3	2
Emekli Sandığı Yükümlülüklerinin Değerlemesi	10	8
Şerefiye Değer Düşüklüğünün Değerlendirilmesi	4	3
Riskten Korunma Muhasebesi	3	2
Türev Finansal Araçlar	7	5
Toplam	128	100

Tablo 3'de görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki mali sektörde faaliyet gösteren şirketlerin denetim raporlarında belirlenen kilit denetim konularının hangi finansal tablo kalemi veya olaylar ile ilgili olduğu listelenmiştir. Tablo 3'e göre, sırayla en fazla kilit denetim konusu belirlenen finansal tablo kalemleri; kredi ve alacak değer düşüklüğü (yüzde 45), yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerlerinin belirlenmesine ilişkin çalışmalar ticari alacaklar (yüzde 17), stoklar ve hasılat ise (yüzde 9) olduğu görülmektedir.

Tablo 4. İmalat Sektöründe Karşılaşılan Kilit Denetim Konuları

Kilit Denetim Konusu	Kilit Denetim Konusu Sayısı	Yüzde
Hasılat	60	33
Kredi ve Alacak Değer Düşüklüğü	44	24,5
Stoklar ve Değer Düşüklüğü	36	20
Ertelenmiş Vergi Varlıklarının Geri Kazanılabilirliği	6	3,5
Şerefiye Değer Düşüklüğünün Değerlendirilmesi	5	2,5
Riskten Korunma Muhasebesi	1	0,5
Türev Finansal Araçlar	3	1,5
Bina ve Arazilerin Gerçeğe Uygun Değeri	19	11
Kıdem Tazminatı Karşılığı	6	3,5
Toplam	180	100

Tablo 4’de görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki imalat sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin denetim raporlarında belirlenen kilit denetim konularının hangi finansal tablo kalemi veya olaylar ile ilgili olduğu listelenmiştir. Tablo 4’e göre, sırayla en fazla kilit denetim konusu belirlenen finansal tablo kalemleri; hasılat (yüzde 33), kredi ve alacak değer düşüklüğü (yüzde 24,5), stoklar ve değer düşüklüğü (yüzde 20) olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Elektrik, Gaz ve Su Sektöründe Karşılaşılan Kilit Denetim Konuları

Kilit Denetim Konusu	Kilit Denetim Konusu Sayısı	Yüzde
Denetçi Geçişi ve Açılış Bakiyeleri	4	15
Geçmiş Yıl Zararlarından Oluşturulan Ertelenmiş Vergi Varlığı	7	27
Hasılat	6	23
Kredi ve Alacaklar ve Değer Düşüklüğü	3	12
Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Gerçeğe Uygun Değerlerinin Belirlenmesine İlişkin Çalışmalar	1	4
Ertelenmiş Vergi Varlıklarının Geri Kazanılabilirliği	1	4
Şerefiye Değer Düşüklüğünün Değerlendirilmesi	4	15
Toplam	26	100

Tablo 5’de görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki elektrik, gaz ve susektöründe faaliyet gösteren şirketlerin denetim raporlarında belirlenen kilit denetim konularının hangi finansal tablo kalemi veya olaylar ile ilgili olduğu listelenmiştir. Tablo 5’e göre, sırayla en fazla kilit denetim konusu belirlenen finansal tablo kalemleri; geçmiş yıl zararlarından oluşturulan ertelenmiş vergi varlığı (yüzde 27), hasılat (yüzde 23), denetçi geçişi ve açılış bakiyeleri ve şerefiye değer düşüklüğünün değerlendirilmesi (yüzde 15), kredi ve alacak değer düşüklüğü (yüzde 12) olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Toptan, Perakende, Ticaret, Otel ve Lokanta Sektöründe Karşılaşılan Kilit Denetim Konuları

Kilit Denetim Konusu	Kilit Denetim Konusu Sayısı	Yüzde
Hasılat	3	15
Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Gerçeğe Uygun Değerlerinin Belirlenmesine İlişkin Çalışmalar	4	20
Kredi ve Alacaklar ve Değer Düşüklüğü	3	15
Şerefiye Değer Düşüklüğü	1	5
İşletme Birleşmesi	3	15
Bina ve Arazilerin Gerçeğe Uygun Değeri	3	15
Stok Ve Değer Düşüklüğü	3	15
Toplam	20	100

Tablo 6’da görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki toptan, perakende, ticaret, otel ve lokantasektöründe faaliyet gösteren şirketlerin denetim raporlarında belirlenen kilit denetim konularının hangi finansal tablo kalemi veya olaylar ile ilgili olduğu listelenmiştir. Tablo 6’ya göre, sırayla en fazla kilit denetim konusu belirlenen finansal tablo kalemleri; yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerlerinin belirlenmesine ilişkin çalışmalar (yüzde 20) olarak gerçekleşirken diğer kilit denetim konuları birbirlerine yaklaşık değerler olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 7. Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Sektöründe Karşılaşılan Kilit Denetim Konuları

Kilit Denetim Konusu	Kilit Denetim Konusu Sayısı	Yüzde
Hasılat	7	44
Kredi ve Alacak Değer Düşüklüğü	3	19
Ertelenmiş Vergi Varlıklarının Geri Kazanılabilirliği	1	6
Şerefiye Değer Düşüklüğünün Değerlendirilmesi	3	19
Türev Finansal Araçlar	2	12
Toplam	16	100

Tablo 7'de görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki ulaştırma, haberleşme ve depolamasektöründe faaliyet gösteren şirketlerin denetim raporlarında belirlenen kilit denetim konularının hangi finansal tablo kalemi veya olaylar ile ilgili olduğu listelenmiştir. Tablo 7'e göre, sırayla en fazla kilit denetim konusu belirlenen finansal tablo kalemleri; hasılat (yüzde 44), kredi ve alacak değer düşüklüğü ve şerefiye değer düşüklüğünün değerlendirilmesi (yüzde 19), türev finansal araçlar (yüzde 12) olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Olumlu Görüş Dışındaki Raporlarda Karşılaşılan Kilit Denetim Konuları

Kilit Denetim Konusu	Kilit Denetim Konusu Sayısı	Yüzde
Hasılat	3	9
Emekli Sandığı Yükümlülüklerinin Değerlemesi	4	12
Kredi ve Alacak Değer Düşüklüğü	10	31
İş Ortaklıklarının Finansal Tablolarda Gösterimi ve Açıklanan Önemli Bilgiler	1	3
Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Gerçeğe Uygun Değerlerinin Belirlenmesine İlişkin	2	6
Türev Finansal Araçlar	2	6
Stoklar ve Değer Düşüklüğü	6	18
Finansal Ve Vergi Borçları	1	3
Mad. Duran Varlık Değerlemesi	1	3
Bildirilmemiş	2	6
Riskten Korunma Muhasebesi	1	3
Toplam	33	100

Tablo 8'de görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki şirketlerin olumlu görüş dışındaki raporlarda karşılaşılan kilit denetim konuları hangi finansal tablo kalemi veya olaylar ile ilgili olduğu listelenmiştir. Tablo 8'e göre, sırayla en fazla kilit denetim konusu belirlenen finansal tablo kalemleri; kredi ve alacak değer düşüklüğü (yüzde 31), stoklar ve değer düşüklüğü (yüzde 18), emekli sandığı yükümlülüklerinin değerlendirilmesi (yüzde 12) olduğu görülmektedir.

Tablo 9. En Çok Karşılaşılan Kilit Denetim Konuları Sektörel Karşılaştırılması

Sektör	Kilit Denetim Konusu	Yüzde
Mali Sektör	Kredi ve Alacak Değer Düşüklüğü	45
İmalat	Hasılat	33
Elektrik, Gaz ve Su	Geçmiş Yıl Zararlarından Oluşturulan Ertelenmiş Vergi Varlığı	27
Toptan, Perakende, Ticaret, Otel ve Lokanta	Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Gerçeğe Uygun Değerlerinin Belirlenmesine İlişkin Çalışmalar	20
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	Hasılat	24

Tablo 9’da görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki şirketlerin sektörel olarak en çok karşılaştığı kilit denetim konuları hangi finansal tablo kalemi veya olaylar ile ilgili olduğu listelenmiştir. Tablo 9’a göre, sırayla en fazla kilit denetim konusu belirlenen finansal tablo kalemleri mali sektörde kredi ve alacak değer düşüklüğü, imalat ve ulaştırma, haberleşme ve depolama sektöründe hasılat, elektrik, gaz ve su sektöründe geçmiş yıl zararlarından oluşturulan ertelenmiş vergi varlığı, toptan, perakende, ticaret, otel ve lokanta sektöründe ise yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerlerinin belirlenmesine ilişkin çalışmalar olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ

Üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen konular arasından denetçinin meslekî muhakemesine göre denetimde en çok önem arz eden konular şeklinde tanımlanan KDK’nın denetçi raporunda bildirilmesinin amacı, yürütülen denetim ve işletmeyle ilgili daha fazla şeffaflık sağlanarak denetçi raporunun iletişim değerinin artırılması ve böylelikle de işletmenin ve yürütülen denetimin durum ve şartlarını yansıtarak hedef kullanıcılara ihtiyaca uygun ve anlaşılabilir bilgi verilmesidir.

KDK’ya ilişkin yeni hükümler yürürlüğe girmeden önce denetim kuruluşlarının, söz konusu hükümlerin uygulanabilmesi için denetim metodolojilerini güncellemeleri, belki daha da önemlisi denetim ekiplerine yeni hükümler konusunda uygun bir şekilde eğitim vermeleri gerekmektedir. Denetçinin KDK’yı denetimin planlanması aşamasında dikkate alması, denetimin yürütülmesi sırasında KDK’ları belirlemek amacıyla yeterli görüşmeleri yapması beklenmektedir.

Önemli etkileri olacak olan KDK uygulaması sadece denetçileri değil, yatırımcılar, düzenleyici kurumlar ve üst yönetimden sorumlu olanlar başta olmak üzere finansal raporlama sistemiyle ilgili tüm kişi ve kuruluşları da etkileyecektir.

Bu amaçla yapılmış olan çalışmamızda BİST’e kote 262 şirketin bağımsız denetim raporları incelenmiş ve sırayla en fazla kilit denetim konusu belirlenen finansal tablo kalemleri mali sektörde kredi ve alacak değer düşüklüğü, imalat ve ulaştırma, haberleşme ve depolama sektöründe hasılat, elektrik, gaz ve su sektöründe geçmiş yıl zararlarından

oluşturulan ertelenmiş vergi varlığı, toptan, perakende, ticaret, otel ve lokanta sektöründe ise yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerlerinin belirlenmesine ilişkin çalışmalar olarak belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

Biçer, A., A., Erol, S. (2017). UDS 701 Kapsamında Denetimde Tespit Edilen Kilit Bulguların Finansal Bilgi Kullanıcılarına Sunulması, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 12(47)

Doğan, A. (2018). “Bağımsız Denetimde Yeni Bir Yaklaşım: Kilit Denetim Konuları, Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi, 20(1); 65-89.

Kamuyu Aydınlatma Platformu, (2018) Çevrimiçi <https://www.kap.org.tr>

Kavut, L., F., Güngör, N. (2018). Bağımsız Denetimde Kilit Denetim Konuları: BİST-100 Şirketlerinin 2017 Yılı Analizi, Muhasebe Enstitüsü Dergisi, 16(59)

KGK. (2017). BDS-200 Bağımsız Denetçinin Genel Amaçları ve Bağımsız Denetimin Bağımsız Denetim Standartları Uygun Olarak Yürütülmesi, Çevrimiçi <http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20701.pdf>

KGK. (2017). BDS-701 (Bağımsız Denetim Standardı 701) Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi, Çevrimiçi <http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20701.pdf>

Kilit Denetim Konularına İlişkin Açıklayıcı Örnekler. (2018). Çevrimiçi

<http://www.dt-audit.com/dosyalar/Kutuphane/Ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1z%20Denetim%20Standart%C4%B1%20%28BDS701%29.pdf>

KPMG Bağımsız Denetçi Raporlarının Geleceği – Denetim Komitesi Enstitüsü Serisi 4 – sf. 5- Çevrimiçi <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/05/tr-4denetci-rapor-gelecegi.pdf>

Uludağ, N. (2017). “Değişen Bilgi Gereksinimi ve Bağımsız Denetçi Raporundaki Yenilikler, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10: 2.

COMMERCIAL BANKS' EQUITY – ANALYSIS OF RISKS AND REGULATION*

Prof. Dr. Daniela Feschiyan**

Chief. Assist. Dr. Radka Andasarova***

ABSTRACT

The subject of this study is the interrelation and interdependence between the accounting information, the sufficiency of bank capital and the management of credit and liquidity risk. The factors influencing the exact determination of the required capital in conditions of a changing regulatory environment are presented. The effect of the higher capital requirements on the level of bank liquidity and credit strategies applied by the banks in Bulgaria is investigated. From the general study of capital adequacy and the risks associated with it under the terms of the Third Basel Accord, it goes to a specific study of accounting as a source of information for their management. With the conclusions, summaries and projections made, new points in the existing models and methods for reporting, assessing, analyzing and managing the capital adequacy of banks and the associated risks are introduced. The paper answers some key issues arising from the changes in banking and accounting standards and the increased capital and financial stability requirements of the banking system. A number of methods, such as observation, comparison, analysis and synthesis, modeling, analogy, etc. have been applied to the results of the study. They are, by their very nature, a tool of the dialectical, historical, inductive-deductive and systemic approaches, as well as of the comparative analysis.

Keywords: capital adequacy, credit risk, liquidity risk, accounting information

1. INTRODUCTION

Since the beginning of the last financial crisis until now, the financial sector in Europe, and in particular in Bulgaria, has faced a number of challenges and difficulties. The management of significant bank risks under capital regulation is subject to ongoing scientific and practical research, given their importance for the financial stability of individual banks, the banking system and the economy as a whole. The problems examined are of particular importance and constant relevance, which is determined by the following circumstances: *first of all* - the capital risk assessment requires that the level of capital is compared with the quality of the bank's assets, which determines the strong sensitivity of bank capital adequacy to credit risk, *secondly* - the timely recognition of impairments for credit losses is a necessary condition for enhancing banking transparency regarding the dynamics of credit risk, and *thirdly* - the adequacy of bank capital to take the business risks is also strongly influenced by liquidity risk.

* It is an improved full text of the paper which has been accepted and presented as a summary in the 5th International Congress on Accounting and Finance Research

** University of National and World Economy, Bulgaria.

*** University of National and World Economy, Bulgaria.

In the context of the policies and directives established by the regulators, each bank must, *on the one hand*, ensure an adequate assessment of all material risks in the sustainable maintenance of high quality capital, and, *on the other hand*, assert a strong liquidity position under conditions of potential stressful events and unfavorable market conditions.

2. BANKING CAPITAL IN THE LIGHT OF THE LATEST GLOBAL STANDARDS ON CAPITAL ADEQUACY AND RISK ASSESSMENT OF CREDIT INSTITUTIONS (BASEL 3)

Despite the efforts of some large banking groups to maintain and strengthen their capital base during the financial crisis, some have failed to cover the increasing risks of deals with financial assets with own capital, as required by the Basel Committee on Banking Supervision. Since the beginning of the recent financial crisis, the strengthening of bank capital has become a central focus of banking regulation. According to the regulator of the national banking system and in particular the systemically relevant banks (under Basel III), reliable and effective banking supervision, together with an adequate macroeconomic policy, are crucial for the financial stability of each country. A study devoted to analyzing the effects of changes in the regulatory environment in the monetary sector proves that "under the terms of a currency board, a crucial condition for banking stability is the confidence in the Central Bank's ability to manage systemic risk. The latter dexterity is manifested in the adoption of an adequate, common for all market players rules and the firm adherence to them"⁵³ [10]. Regulating and supervising the credit institutions' activities aims to maintain the stability of the banking system and protect depositors' interests. In line with this, the new Basel 3 framework includes an improved set of measures for more and better quality capital, unlike the previous regulatory frameworks. A new element of the reform is also the introduction of a minimum leverage requirement, taking into account the total bank assets and balance sheet items.

Adequately to changes in accounting science under the influence of the particular economic conditions, capital as an economic category and as a subject of accounting passes through different scientific, scientific-methodological, philosophical, macroeconomic and other interpretations. Some Bulgarian researchers in the field of banking, in particular bank accounting, assessed the introduction of the new global regulatory standard for bank capital adequacy and liquidity - Basel 3 - as correct, which is an in-depth set of reform measures related to the provision of high-quality own capital to absorb the losses arising from all risk exposures under economic and pro-cyclical impact [10]. Another group of researchers, referring to a new approach, differentiating the regulatory requirements from voluntary capital increase, defend the thesis that capital held by banks irrespective of their regulatory requirements, has a positive impact on

⁵³ In a report entitled "Theoretical analysis on the effects following the changes in the Inormative framework of the monetary sector" with a subtitle "Analysis of the adopted amendments and additions to Regulation 21 from 22.03.2005 of BNB for the obligatory minimal reserves which banks maintain with the Bulgarian National Bank", Dr. Ekaterina Sotirova and Dr. Ivaylo Beev present a retrospective analysis of the use of the minimum reserves in Bulgaria as a measure for regulating the banking sector under the conditions of a currency board while simultaneously systemizing and exposing a number of negative effects which cast "doubt on the effectiveness of the restrictive measures applied by BNB" in the cases of "reinsurance against credit or other type of risk".

banks' performance. In contrast, the effect of regulatory capital on profitability appears to be insignificant, indicating that so far the increase in capital requirements has not been detrimental to bank profitability [6].

In theory, there are two basic concepts of capital that define its essence as a self-increasing value - financial (based on the theory of the fund) and physical (based on the school of materialists). They are included in the "Conceptual Framework for Financial Reporting" to IFRS [9]. The concepts of capital maintenance highlight its fundamental importance for the financial sustainability of enterprises. The financial concept considers capital as invested means or a monetary expression of the value of the assets invested in the enterprise. According to it, capital is synonymous with pure assets, and profit is realized by exceeding the amount of net assets at the end of the period above the amount at the beginning of the period. According to the physical concept, the profit is expressed in excess of production at the end of the reporting period compared to the beginning and is seen as an increase in the resources needed to achieve the production capacity.

Statutory regulation of capital is extremely complex. For the Bulgarian banking system it is subject to the legislative framework for the implementation of the last Basel III capital agreement in the European Union through the introduction of the CRR/CRD IV package. The obligatory capital of a bank is determined by the banking supervision authorities and must meet the sufficiency requirement to cover the risks assumed by the bank. ***Therefore, when analyzing the adequacy of the capital structure, it is necessary to define the main components of bank capital and to reveal the risks borne by the bank - both credit and liquid.***

In order to bring Bulgarian legislation in line with the new EU legal framework for credit institutions, BNB introduced a new framework for reporting supervisory financial information, including ***the Guidelines on Financial Reporting under IFRS (FINREP)***, ***the Guidelines on Common Reporting (COREP)*** and other supervisory financial information needed to give a holistic view of the institution's risk profile and an overview of systemic risks.

The Guidelines on Financial Reporting under IFRS (FINREP) and the Guidelines on Common Reporting (COREP) regulate the following ***key components of own bank capital*** (Figure 1 and Figure 2) [2]:

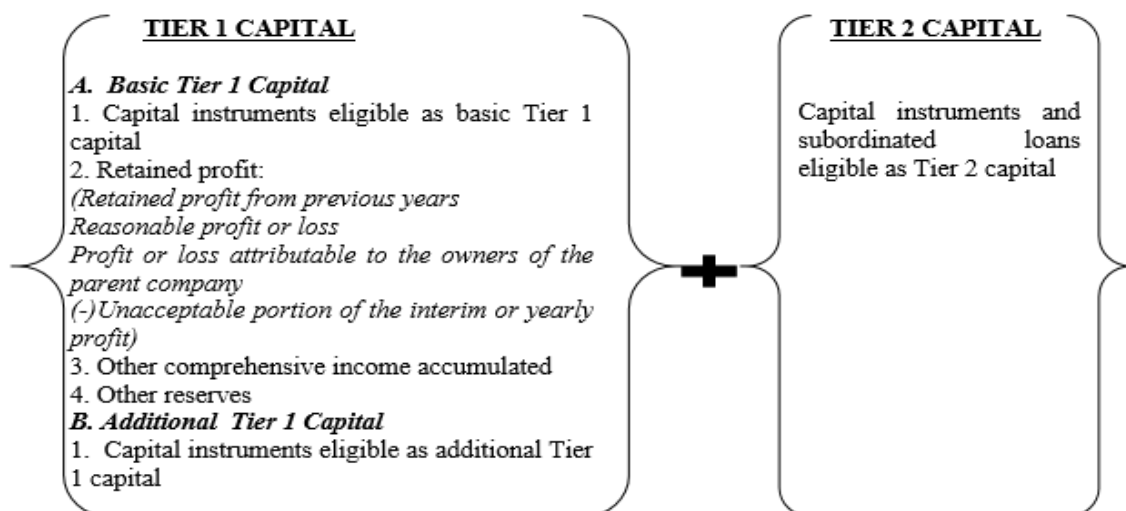

Figure 1. Structure of own capital under the the Guidelines on Common Reportin (COREP)

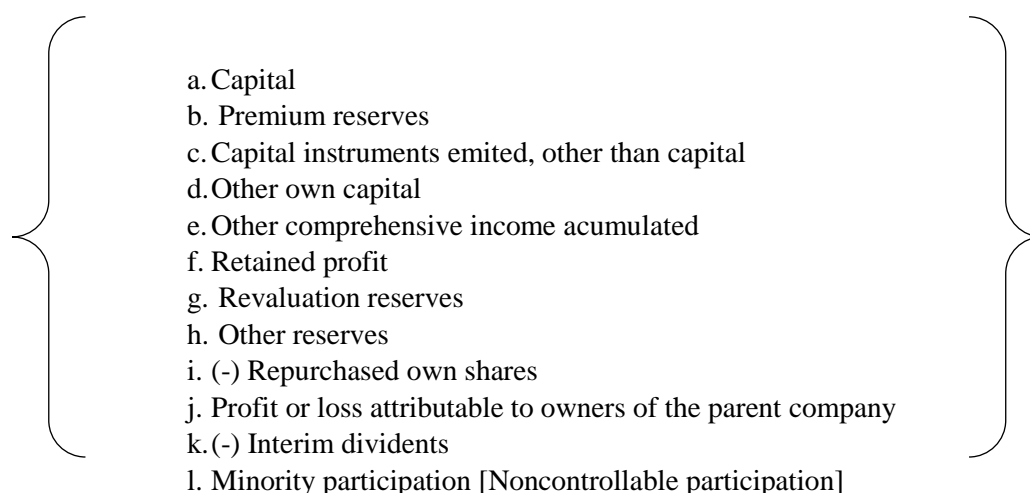

Figure 2. Structure of own capital under the Guidelines on Financial Reporting under IFRS (FINREP)

The presented elements of own bank capital within the meaning of banking law generally do not differ from the elements of own capital within the meaning of accounting legislation (IAS 1 *Presentation of Financial Statements*). **Hence, the harmonized provisions on capital structure are supported by a harmonized and accurate accounting practice.**

Based on the study of the components of own bank capital, we could illustrate the following factors, which have a decisive impact on the capital positions of commercial banks in Bulgaria, namely:

- **Profit capitalization (retention).** The source of capital increase is retained profit, i.e. its transformation into undistributed profit. **Retained profit** is a component

of own capital, in accordance with the FINREP Guidelines on Financial Reporting under IFRS, and a component of basic own capital under the COREP Guidelines on Common Reporting. *The balance between dividends paid to shareholders and reinvested profit is fundamental to the bank's prosperity and financial stability.* Lower dividend payments may contribute to the ability of banks to use retained profit to increase own capital, resp. to achieve higher capital ratios consistent with the bank's risk profile.

- *The accounting impact of corrections in credit risk depreciation under accounting standards.* Impairment is accounted for as recognized profit or loss (treated as an expense). The increase in the amount of impairments is reflected in the income statement, resulting in a reduction in net revenue and reflecting on the capital positions of commercial banks (decrease in own capital) and vice versa [7].
- *Applying of a risk-based approach in credit risk assessment.* Guiding commercial banks to low-risk assets will "strain" own capital considerably less, as opposed to a high-risk asset that gets a higher risk weight.
- *Higher capital requirements may lead to the likelihood of a reduction in bank profits, implying risk-taking strategies and limiting the share of costly liquid assets.*

3. THE INTERRELATION "CAPITAL ADEQUACY - CREDIT RISK - LIQUIDITY RISK"

From an accounting point of view, the examination of the risks in the banking business and the provision of information about them is seen as an objective necessity stemming from the *precautionary principle* set out in the current Accounting Act implying "the assessment and reporting of the presumed risks and the expected possible losses in the accounting treatment of the business operations in order to obtain a real financial result" [3].

The liquidity difficulties, the inability to sell assets and ensure stable financing, the insufficient capital adequacy in banks led to the need to improve the management of liquidity and credit risk.

An argument in favour of the interrelation "*capital adequacy-credit risk*" is the adoption of the risk-based approach for measuring capital. Banks apply the mechanism to determine risk-weighted assets for credit risk - they assess the creditworthiness of their clients by using a credit rating, and depending on how this credit rating was determined, they apply a standardized (based on *external credit ratings*) or internal rating (based on *internal credit ratings*) approach. At the end of 2017, 80.69% of all banks in Bulgaria applied a standardized approach for determining the risk-weighted assets for credit risk. For this purpose, each exposure is allocated to one of the classes specified in the Capital

Requirements Regulation (CRR), then, depending on its class, a risk weight is given. In other words, if an asset is a high-risk one, it gets a higher risk weight and will "burden" the own capital significantly more, as opposed to a low-risk asset that gets a lower risk weight.

On the other hand, *bank capital and liquidity* are also two closely related concepts that are crucial to reducing the risks associated with banking activity [5]. While capital is a part of the liabilities of banks and is a source of funding, liquid assets are recognized in the balance sheet's assets as means of financing through incoming cash flows. The role of capital is to absorb losses while liquid assets can be used to offset the risk of "drying up" of other sources of funding [8].

Other authors defend the view that the interrelation between bank capital and liquidity is rooted in the circularity of capital [11]. Turnover capital has a decisive impact on liquidity in the short term. It forms the basis of the traditional definition of liquidity as a ratio between current assets and current liabilities [12].

Generally speaking, without pretending to be exhaustive, the prevailing views on the real interaction between liquidity and capital regulation can be divided into the following two groups: the first group of authors argue that capital regulations entirely replace liquidity regulations. This is due to the fact that by regulating capital, financial institutions are encouraged to hold more assets at low risk. Since assets with low risk weights usually have good liquidity, by regulating capital they lead to liquidity regulation. If the financial institutions are solvent, the central bank can provide liquidity to help the bank overcome its liquidity problems [4]. Contrary to their opinion it is the opinion of other researchers, considering that capital regulation is not a substitute for liquidity regulation, a requirement even stronger in the context of a continuing financial crisis. For the stability of the banking system, not only strict capital requirements are needed, but also the building and maintenance of a solid liquid base [11]. In support of this, the *liquidity coverage* requirement has been introduced as one of the most significant innovations under the Capital Requirements Regulation [1], compared to previous capital requirements (Basel 1 and Basel 2).

4. USE OF ACCOUNTING INFORMATION FOR THE PRESENTATION OF LIQUID ASSETS IN COMMERCIAL BANKS

As already mentioned, novelty in bank regulations is the introduced liquidity coverage standard. In this regard, a significant innovation is the requirement to maintain a sufficient quantity of *high-quality liquid assets*.

Creating an effective mechanism for analyzing and evaluating high-quality liquid assets implies full interrelation with the adopted accounting model for their recognition. The role of accounting for the evaluation of high-quality liquid assets is expressed in the data provided about the value of these assets. This information is contained in the liquid asset accounts. It is therefore important to adopt rules and requirements for the reporting of liquid assets on specific accounts, as well as rules for their analytical reporting on a

number of criteria (by types of depositors, by terms, by interest rate, by type of currency, etc.).

High-quality assets under Basel 3	Accounting information base
<p>A. Tier 1 high-quality liquid assets – level 1:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Cash (banknotes and coins) in a cash register; - Reserves at the Central Bank - the minimum required reserves in Bulgaria; - Tradable securities representing receivables from or receivables guaranteed by governments, central banks, the International Settlement Bank, the IMF and others, which meet several very important requirements - to have a zero risk weight according to Basel II; to trade in an active and developed repo and money market with low concentration; to have been proven as a reliable source of cash and not being liabilities of financial institutions; - Securities in BGN or in foreign currency, issued for example by the BNB or by the government of the Republic of Bulgaria, and they must necessarily have a zero risk weight. There are no limitations set for their size. <p>B. Tier 2 high-quality liquid assets – level 2A: (A 15% discount on their current market price applies)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Securities that are receivables from or receivables guaranteed by governments, central banks and others, but which are not of such high quality as Tier 1. Therefore, they may carry a 20% risk weight according to Basel II requirements. The other three requirements are the same as for Tier 1 assets: tradable in large volumes and low levels of concentration; a reliable source of liquidity even in stressful situations; not obligations of financial stress; - Compliant corporate debt securities: not issued by financial institutions; long-term credit rating not lower than AA; tradable in large volumes and low levels of concentration; a reliable source of liquidity even under stress conditions. <p>C. Tier 2 high-quality liquid assets – level 2B: (level 2B – it is included at level 2 at the discretion of the state body, in this case the BNB)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mortgage-backed securities with up to 25% discount, meeting the following conditions: the securities and pledged mortgages are not issued by the bank itself; the existence of a long-term credit 	<p>I. Banknotes and coins</p> <p>Final debit balances on accounts: account 5011 – Cash desk in BGN; account 5021 – Cash desk in foreign currency.</p> <p>II. Central bank reserves with download option</p> <p>Final debit balances on accounts: account 5078 - MRR in BGN at the BNB</p> <p>III. Central bank reserves with no download option</p> <p>Final debit balances on accounts: account 5079 - MRR in foreign currency at the BNB</p> <p>IV. Assets in a central government in a banking portfolio</p> <p>Final debit balances on accounts: account 2251 - Government securities issued by the Bulgarian government, valued at amortized cost; account 2252 - Debt instruments, valued at amortized cost; account 2261 - Government securities issued by the Bulgarian government, valued at fair value in other comprehensive income; account 2262 - Debt instruments, valued at fair value in other comprehensive income.</p>

rating determined with an external credit assessment of not less than AA; tradable in large volumes and low levels of concentration; secured assets are residential mortgage loans that cannot contain structured products, mortgages with an 80% loan-to-value ratio when issued; a reliable source of liquidity even under stress conditions;

- Corporate debt securities with up to 50% discount, meeting the following conditions: not issued by financial institutions; long-term credit rating not lower than BBB; tradable in large volumes and low levels of concentration; a reliable source of liquidity even under stress conditions;

- Ordinary shares with up to 50% discount, meeting the following conditions: not issued by financial institutions; traded on regulated markets; part of the main index of the local market on which the liquidity risk is borne.

V. Assets in a central government in a trading portfolio

Final debit balances on accounts:

account 5111 - Shares valued at fair value in profit or loss;

account 5112 - Bonds measured at fair value in profit or loss;

account 5181 - Debt securities measured at fair value in profit or loss.

VI. Assets in a multilateral development bank and international organizations

Investments in the ECB, EBRD and others.

Figure 3. Interrelation between the accounting information and the requirements for the presentation of high-quality assets under the Basel Liquidity Coverage Standard

5. CONCLUSION

Capital risk assessment requires that the level of capital is matched with the quality of the bank's assets, which determines the strong sensitivity of capital adequacy to the credit risk inherent in bank assets. Capital adequacy is an indicator of how much a bank's own capital is sufficient to absorb the dynamics of the bank's risk profile. Reducing capital adequacy below the minimum level raises doubts about the quality of the credit portfolio and the resulting possible impairments for credit losses. On the other hand, insufficient liquidity buffers are a major cause for the expansion of the current crisis and the continuing turbulence in the global financial system, which rethinks the role of liquidity and liquidity risk for the purposes of financial and accounting management in commercial banks.

In conclusion, we can summarize that the analysis and evaluation of the capital structure of commercial banks is an effective internal supervisory mechanism, which helps to identify the risks in commercial banks in a timely manner. The main challenge banks face is to pave the way for a more secure and more stable financial system that keeps growth in the right direction - increasing long-term returns while ensuring sufficiency of capital, adequate to risks taken.

REFERENCES

1. Regulation (EU) No. 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms, OJ L 176.
2. Commission Implementing Regulation (EU) No. 680/2014 of 16 April 2014 laying down implementing technical standards with regard to supervisory reporting of institutions according to Regulation (EU) No 575/2013.
3. Law on Accounting, prom. SG No. 95 of 8 December 2015, in force since 1 January 2016.
4. Admati, A., Hellwig, M., *The Bankers' New Clothes: What's Wrong with Banking and What to Do about It*, Princeton University Press, 2013, pp.6-10.
5. Bonner, C., *Liquidity regulation and bank behavior Tilburg: CentER, Center for Economic Research*, 2014, pp. 1-24.
6. De Bandt, O., and other, *Optimal capital, regulatory requirements and bank performance intimes of crisis: Evidence from France*, *Journal of Financial Stability*, vol. 31, 2017, pp.1-12.
7. Epstein, Barry and Abbas Ali Mirza, *International Accounting Standards, Comments and Applications*. S., Cabri, 2014, pp. 558-650.
8. Farag, M., Harland D., Nixon, D., *Bank capital and liquidity*. Bank of England Quarterly Bulletin, 2013, pp. 1-24.
9. *International Financial Reporting Standards - Official Edition*.
10. Sotirova, E., Beev, I., " *Theoretical analysis on the effects due to the changes in the law element in the money sector* " , " *The Economic Theory at the Beginning of the 21st Century - Achievements, Problems, Perspectives - Collection of papers from a scientific conference with international participation* ", PH " *Science and Economics* ", Varna Economic University, 2005, pp.464-472
11. Feschiyan, D., *Accounting as a source of information on capital adequacy management of banks and the new Basel Capital Accord*. Sofia: UI " *Stopanstvo* ", 2005, pp.9.
12. Walsh, S., *Key management coefficients*, Delphi Press, 1995, pp.118

PERFORMANCE AND INTERNATIONAL ACTIVITIES IN OLOMOUC REGION (CZECHIA)*

Prof. Michal Mensic**

ABSTRACT

This paper is focused on the analysis and comparison of the effect of Foreign Direct Investments (FDI) among Small and Medium Enterprises (SME) in Olomoucký region (Czech). Aim of this paper is to research whether the FDI and international activities of SMEs have impact on SMEs from the perspectives of performance, measured by the traditional performance measures such as Return on Equity (ROE), Financial Leverage, and perspective of employment, measured by number of employees as there are papers, which states that SME are important for the GDP or GNP and employment. Data from the period 2008 – 2014 have been collected and analyzed. The findings suggest that there is no significant impact of FDI on the performance, financial position or change in financial position (measured by ROE, Financial Leverage, and Cash flow) and that there is the significant impact on employment, thus confirming the significance of SMEs for employment.

1. INTRODUCTION

This paper addresses Small and Medium Enterprises (SME) and their dynamics in the Olomoucký Region (Czech) in perspective of foreign direct investments. The role of SMEs is quite well researched and documented, as can be easily demonstrated by several studies (Nicolau, 2015), (Karadag, 2015), (Dixit & Pandey, 2011) or (Maria, Marcel, & Radu, n.d.), and others. The research in this field is also traditional, as there are studies older than 30 years, for example (Lee & Hyun, 1986) as a contemporary one (Chen, Ding, & Wu, 2014) or (Karadag, 2015). All these papers state the importance of SMEs for GDP or GNP and employment. These studies also research the above-mentioned issues on the national level, the level of the whole country. There are studies which brings in the topic of international and are connecting SMEs and their international links, such as the ownership (Chen et al., 2014) which is focused on debt costs or (Lee & Hyun, 1986) which is focused on behavior and performance or (MAJOCCHI & ZUCHELLA, 2003), which is focused on performance. This paper continues and follows the aim of research of (MAJOCCHI & ZUCHELLA, 2003), while the adjustment of the research design to the Czech environment is done. This paper is more oriented on a microeconomic level on the contrary to the papers focused more on macroeconomics, such as (Ivanova, 2014). The aim of the paper is focused more on the performance and the influence of foreign direct investments as well as foreign activities. Findings suggest that there is no significant impact on performance, however, there is the impact on employment, SMEs with FDI tend to have more employees.

* It is an improved full text of the paper which has been accepted and presented as a summary in the 5th International Congress on Accounting and Finance Research

** Moravian University College in Olomouc / CZECHIA

2. METHODS

Data has been collected by observing more than one thousand SMEs during the years of 2008 – 2014 and collected data are mostly from financial reports (balance sheet, profit and loss statement, Cash Flow statement, notes annual reports) and also from the web pages/presentations and other official lists and databases (such as Business Register, Czech Statistical Office register etc.). After the data has been adjusted, three traditional performance indicators have been measured, each one focused on one area of the main accounting statements. Performance (Profit and Loss Statement) has been measured with standard Return on Equity (ROE), Financial position (Balance sheet) has been covered by the Financial Leverage (FinLev, in our case we used the ratio Liabilities / Equity) and changes in financial position (Cash Flow Statement) has been covered by the Cash Flow on Sales ratio (CFOS). All these three indicators are ratios, relative measurements, to accomplish full comparability of various SME. All observed companies are SME, yet they vary in size measured by the number of employees, sales, and total assets, therefore the relative measures were used. These relative and financial indicators were used also because it is possible to gain them for every SME, despite the fact that are better performance measures (Wagner, 2011) or (Popesko, Novák, & Papadaki, 2015), however, these are not available broadly for all SMEs.

Based on the theory, research also focused on another aspect – employment. As SMEs are crucial for employment (or unemployment) the area of employees has been researched as well.

Among the data collected from SMEs, mean and modus values per each of three mentioned indicators (ROE, FinLev, CFOS) have been calculated as for employees (number of employees) and also standard descriptive analysis, using the IBM SPSS 19 statistic software has been applied. To avoid the impact of extreme values, standardized Z scores were used to exclude outliers from the sample.

The first part of the descriptive analysis is focused on the measures of central tendency, therefore mean and median is calculated. To show the distribution of the values for the financial indicators we also calculated deciles for each of the financial indicator and employees.

The second part of the analysis is focused on the measures of variation. Variance, standard deviation, range, quartile range etc. is calculated and presented to get the picture of how variable our sample is.

Finally, also the measures for skewness and kurtosis is calculated to get the complete picture of the sample companies.

As to analyze the significance and impact of foreign direct investments and international activities of SMEs also our sample of SMEs is structured according to the ratio of foreign investments on the equity of the SME and according on their international activities into groups and then we compared means between the groups as well as with results calculated on unstructured sample.

Also – to test the statistical significance of the foreign direct investments –standard one way analysis of variance (ANOVA) is applied to test, whether these differences in the traditional financial performance indicators and number of employees, or their means, are statistically significant to prove the expected positive impact of foreign direct investments on regional level, as Olomoucký Kraj (Olomouc Region, which is NUTS 3) has very low level of foreign direct investments compared to the other regions (NUTS 3) in Czech rep, however, foreign domestic investments are expected to have positive impact on performance, rather in long range (Nakano & Nguyen, 2013).

3. RESULTS

As our data are put through the SPSS software, the following result is obtained and presented in tables. The first table (Table 1) is presenting central moments (mean and median) for all observed indicators.

Table 1 – Mean and Median

		Number of Employees	ROE	FINLEV	CFoS
N	Valid	2397	3247	3247	3247
	Missing	850	0	0	0
Mean		66,2495	,112345	1,477777	-,036539
Median		11,0000	,074800	,701300	,000500

Source: Own calculations

What is clearly visible and common (and what will be visible through the whole paper) is variability. Here it is presented by the difference between mean and median. For employees, mean is six times (!) higher than the median. It means that there are few "bigger" (despite still in the category for SME) companies, and these are influencing the mean, even though Z-score outliers elimination has been applied already. Other indicators are much more comparable and the differences between mean and median are not that high.

So average company in Olomouc region has 66 employees, is having Return on Equity slightly over 11%, around one-third of assets is financed by the debt and the average company is having slightly negative cash flow.

If the focus is towards more detailed knowledge of the observed variables, the deciles are calculated, so we can see the distribution of the values in our sample. This is presented in

table 2 (deciles started with the second decile, as the first one is distorted due to the missing values).

Table 2 – Deciles

		Number of Employees	ROE	FINLEV	CFoS
N	Valid	2397	3247	3247	3247
	Missing	850	0	0	0
Percentiles					
	20	2,0000	-,009300	,152300	-,044980
	30	5,0000	,013340	,298800	-,016400
	40	8,0000	,039020	,479900	-,003980
	50	11,0000	,074800	,701300	,000500
	60	18,0000	,118380	1,055640	,009580
	70	26,0000	,183140	1,596080	,026700
	80	49,0000	,276420	2,442360	,057900
	90	100,0000	,469380	5,006300	,146640

Source: Own calculations

In table 2 we can see what has been already mentioned – the majority of companies is rather small SME – 80% is below 50 employees and there are few bigger SME. Up to 70% of SMEs have ROE below the 20% (7th decile is 18,31% for ROE) and suddenly 8th decile is 27,64% and 9th decile is 46,93%. So we can conclude that approximately 70% of companies have “normal” rates of ROE and there are 20% of companies which have the top performance with ROE highly over 20%. Financial leverage shows how the companies are using the leverage or in other words, how high is the debt used for financing the companies. The results shown in the table suggest that up to 30% of companies are working almost without liabilities (even though the 3rd decile is 29,88%, there will always be some liabilities due to the received invoices, unpaid salaries for previous month etc.). 6th decile has the value 105,56% so right now the Liabilities are almost the same as equity, so only 40% of companies (the remaining companies over 6th decile) are having some leverage when the 9th decile has the value of 500% - debt is 5 times bigger than the equity.

CFoS (Cash Flow on Sales) is showing, that 40% of companies are actually negative flow, they are loosing or investing money. Even the value of 5th decile (0,0005) is pretty much zero than positive, it suggests that from each 1 EUR collected in Cash Flow in (mostly sales), the company will retain only 0,05 Cent, almost nothing.

If we focus on variability, it is described in table 3.

Table 3 – Variability

		Number of Employees	ROE	FINLEV	CFoS
N	Valid	2374	3224	3224	3224
	Missing	850	0	0	0
Std. Deviation		48,63	0,48	4,89	3,44
Variance		2365,28	0,23	23,91	11,86
Range		250,00	6,90	74,39	139,44
Minimum		0,00	-3,41	-35,79	-71,11
Maximum		250,00	3,49	38,60	68,33
Percentiles	25	3,75	0,00	0,22	-0,03
	50	10,00	0,07	0,69	0,00
	75	36,00	0,22	1,97	0,04

Source: Own calculations

Variability measures describe what has been already suggested in previous text as well as in previous papers in this field (Sikorová, Meixnerová, Menšík, & Pászto, 2015), (Mensik, Pászto, & Meixnerova, 2017) – SMEs are not a homogenous group and it is very difficult to use standard statistical tool, which is based on variance measures (regression analysis for example).

As a supplementary measure, also the skewness and kurtosis are calculated, which are presented in table 4.

Table 4 – Skewness and kurtosis

	N	Skewness		Kurtosis	
	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error
Number of Employees	2374	2,468	,050	6,151	,100
ROE	3224	-,461	,043	14,973	,086
FINLEV	3224	,920	,043	17,163	,086
CFoS	3224	-,391	,043	202,010	,086
Valid N (listwise)	2374				

Source: Own calculations

If we move from descriptive statistics toward more exploratory approach, we can try to answer the question – what is the influence or impact of international ownership (FDI – foreign direct investment) and international activities.

For this, our data are structured according to the ownership into classe

1. Major Czech owner
2. Major foreign owner
3. 100% Czech owner
4. 100% foreign owner

And also the data are structured according to international activities of a company on classes

1. No international activities
2. EU active
3. Outside EU active

These classes allowed to apply ANOVA to see, whether the means are different and statistically significant.

Also – for exploring general tendencies –our sample is structured while using two proxy variables, the first proxy is binary variable focused on ownership. If there is the foreign owner (class 2 or 4) then the value is 1, otherwise, it is 0. The second proxy is also binary, if there are foreign activities (class 2 and 3) then the value is 1, otherwise, it is 0.

Based upon the ownership our results are presented in table 5

Table 5 – Mean according to the ownership

Ownership	Number of Employees	ROE	FINLEV	CFoS
1 Mean	22,07	0,11	1,76	0,07
2 Mean	77,8700	,145481	1,008114	,852942
3 Mean	30,9830	,108015	1,343916	-,161218
4 Mean	77,0526	,143184	1,011949	-,001033
Total Mean	31,2540	,111589	1,479618	-,036877

Source: Own calculations

The interest is focused on class 2 and 4 – these are the companies, where foreign ownership is present. From the table we can see, that the mean of employees for “international companies” is higher as well as the mean for ROE. Financial leverage for international companies is closer to 1 compared to the non-internationally owned companies, CF on sales has no clear pattern. Now the question is, is this also statistically significant? We will see this in table 6 – Ownership and ANOVA

Table 6 – Ownership and ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Number of Employees	Between Groups	351997,937	3	117332,646	52,858	,000
	Within Groups	5260819,900	2370	2219,755		
	Total	5612817,837	2373			
ROE	Between Groups	,208	3	,069	,296	,829
	Within Groups	755,241	3220	,235		
	Total	755,449	3223			
FINLEV	Between Groups	164,008	3	54,669	2,289	,076
	Within Groups	76910,977	3220	23,885		
	Total	77074,985	3223			
CFoS	Between Groups	137,151	3	45,717	3,865	,009
	Within Groups	38087,364	3220	11,828		
	Total	38224,515	3223			

Source: Own calculations

What we can see in table 5 is that the difference for employees is statistically significant (critical sig. level is chosen 0,05), as well as CFoS. Financial leverage is not significant (but almost it is on the level of 5 %) and the differences between the means for ROE are completely non-significant.

Therefore (if we go back) we can truly conclude, that companies, where is major or 100% foreign owner are

1. Bigger, mean is always higher than means for companies without foreign investments (two or three times according to the table 5)
2. Balanced related to debts/equity ratio, which value is very close to 1 for internationally owned companies, companies without FDI tend to have more debts or liabilities.

If we move from FDI to international activities, we can see following means, as presented in table 7

Table 7 – Means by international activities

International activities	Number of Employees	ROE	FINLEV	CFoS
1 No Activities Mean	28,0754	,108873	1,360948	-,056674
2 in EU Mean	57,0034	,116562	1,927479	,055618
3 outside EU Mean	44,7632	,117917	1,599815	,012362
Total Mean	31,8580	,109165	1,448030	-,033716

Source: Own calculations

Again, it seems, that if the company is active, it has more employees, better ROE, and (in this case) more debts. Can these different means be confirmed with ANOVA? Results of ANOVA are presented in table 8.

Table 8 – international activities and ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Number of Employees	Between Groups	254537,868	4	63634,467	28,122	,000
	Within Groups	5039332,110	2227	2262,834		
	Total	5293869,978	2231			
ROE	Between Groups	,200	4	,050	,218	,929
	Within Groups	644,127	2803	,230		
	Total	644,327	2807			
FINLEV	Between Groups	110,906	4	27,726	1,199	,309
	Within Groups	64803,214	2803	23,119		
	Total	64914,119	2807			
CFoS	Between Groups	9,544	4	2,386	,190	,944
	Within Groups	35161,566	2803	12,544		
	Total	35171,110	2807			

Source: Own calculations

Based on table 8, the conclusion is, that the only statistically significant result is (again) number of employees. Companies, which are active internationally tend to have more employees.

If the proxy variables are used and the ANOVA is repeated once more, we receive following results:

Table 9– Ownership proxy and ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Number of Employees	Between Groups	315321,862	1	315321,862	141,188	,000
	Within Groups	5297495,975	2372	2233,346		
	Total	5612817,837	2373			
ROE	Between Groups	,192	1	,192	,821	,365
	Within Groups	755,256	3222	,234		
	Total	755,449	3223			
FINLEV	Between Groups	38,489	1	38,489	1,610	,205
	Within Groups	77036,496	3222	23,910		
	Total	77074,985	3223			
CFoS	Between Groups	75,045	1	75,045	6,338	,012
	Within Groups	38149,471	3222	11,840		
	Total	38224,515	3223			

Source: Own calculations

Table 10 - international activities proxy and ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Number of Employees	Between Groups	86154,291	1	86154,291	36,977	,000
	Within Groups	5526663,546	2372	2329,959		
	Total	5612817,837	2373			
ROE	Between Groups	,060	1	,060	,255	,613
	Within Groups	755,389	3222	,234		
	Total	755,449	3223			
FINLEV	Between Groups	114,225	1	114,225	4,782	,029
	Within Groups	76960,760	3222	23,886		
	Total	77074,985	3223			
CFoS	Between Groups	3,179	1	3,179	,268	,605
	Within Groups	38221,337	3222	11,863		
	Total	38224,515	3223			

Source: Own calculations

While the proxy is used, it confirmed previous results. **FDI companies tend to be larger by the employee count, as well as companies which are internationally active.**

4. CONCLUSION

The small and medium companies in the Olomouc region have been researched to explore what is the current situation in the region and to observe, what is the impact of the foreign direct investment on SME companies (based on the literature mentioned in the introduction).

Presented findings suggest that:

- 1) Companies with FDI (owned by foreign owners) tend to be bigger in the count of employees, this difference is approximately by two or three times (22 to 77 and 30 to 77), so in this cease (SME) FDI are influencing employment (or unemployment) hugely.
- 2) Companies with FDI tend to have 50:50 balanced financial structure. Even though, that it is not statistically significant at significance level 0,05, achieved minimal sig level is 7% instead of 5% which is very close.
- 3) Companies with international activities tend to be bigger in the count of employees, this difference is about 28 (no international) to 57 (EU active) to 44 (non-EU active).

- 4) Other findings related to Return on Equity, Financial leverage, and CF on Sales are not clear while we used primary structure. Once we tried proxy structure (binary structured data), there are statistically significant differences in ownership and CF on Sales (table 9) and international activities and financial leverage (table 10)

Hence the conclusion, that in Olomoucký region internalization is important mostly for the employment and balanced financial structure in the small and medium companies and it probably affects their financial structure, other effects on profitability (measured by ROE) or cash flow are not confirmed by the analysis.

REFERENCES

Dixit, A., & Pandey, A. K. (2011). SMEs and economic growth in India : cointegration analysis. *The IUP Journal of Financial Economics*, 9(2).

Chen, D., Ding, S., & Wu, Z. (2014). Effect of foreign ownership on cost of borrowing: Evidence from small and medium-sized enterprises in China. *International Small Business Journal*, 32(6), 693–715. <https://doi.org/10.1177/0266242613481991>

Ivanova, E. (2014). FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND THEIR IMPACT ON SOCIO -ECONOMIC GROWTH IN THE REGIONS OF SLOVAKIA. <https://doi.org/10.5593/sgemsocial2014/B24/S7.037>

Karadag, H. (2015). Financial management challenges in small and medium-sized enterprises: A strategic management approach. *Emerging Markets Journal*. Retrieved from <http://search.proquest.com/openview/1c286bff11f9a3a5d13fb0c6dbc2d3ca/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2029663>

Lee, J., & Hyun, Y. -s. (1986). Small and Medium-Sized Japanese Joint Venturtes in Korea. *International Small Business Journal*, 5(1), 8–18. <https://doi.org/10.1177/026624268600500101>

MAJOCCHI, A., & ZUCHELLA, A. (2003). Internationalization and Performance: Findings from a Set of Italian SMEs. *International Small Business Journal*, 21(3), 249–268. <https://doi.org/10.1177/02662426030213001>

Maria, N. R., Marcel, S. C., & Radu, B. (n.d.). CONSIDERATIONS REGARDING GROWING FINANCING CAPACITY OFSMS. Retrieved from <http://steconomiceuoradea.ro/anale/volume/2008/v3-finances-banks-accountancy/1001.pdf>

Mensik, M., Paszto, V., & Meixnerova, L. (2017). Economic analysis and spatial arrangements of engineering SMEs performance in Olomouc region of Czech Republic. *JOURNAL OF INTERNATIONAL STUDIES*, 10(1), 135–145. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2017/10-1/9>

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Nakano, M., & Nguyen, P. (2013). Foreign ownership and firm performance: evidence from Japan's electronics industry. *Applied Financial Economics*. Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09603107.2012.705425>

Nicolau, C. (2015). Are SMEs still profitable in an economic crisis? Qualitative research on Romanian entrepreneurship and crisis management. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov*. Retrieved from <http://search.proquest.com/openview/b4dac403ab8bf4385687b10fba2ffe9/1?pq-origsite=gscholar&cbl=105975>

Popesko, B., Novák, P., & Papadaki, S. (2015). ARE THE TRADITIONAL BUDGETS STILL PREVALENT: THE SURVEY OF THE CZECH FIRMS BUDGETING PRACTICES. *In Business & ...*. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=16484460&AN=113843933&h=TK5mlC194d47oU3Gh3XnHThaL6y%2BhIK0mXxx0lbhp4T5%2FIjDGHksyDZIdclyoWcziApPXmV4e%2BKDjjJxjZGbVw%3D%3D&crl=c>

Sikorová, E., Meixnerová, L., Menšík, M., & Pászto, V. (2015). Descriptive Analysis and Spatial Projection of Performance among the Small and Middle Enterprises in the Olomouc Region in the Czech Republic in the Context of Accounting and Tax Legislation. *Procedia Economics and Finance*, 34, 528–534. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01664-0](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01664-0)

Wagner, J. (2011). Měření výkonnosti - vývojové tendence 2. poloviny 20. století [Performance Measurement - Developing Tendencies of the Second Half of the 20th Century]. *Politická Ekonomie*, 2011(6), 775–793.

MUHASEBE DENETİM TARİHİNDE İKİ ÖNEMLİ KADIN: CHRISTINE DE PISAN VE AYŞE SULTAN*

Öğr. Gör. Metehan KÜÇÜKER**

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN***

Dr. Öğr. Üyesi Şuayyip Doğuş DEMİRCİ ****

ÖZ

Muhasebe denetimi ile ilgili tarihi belgeler hileli muhasebe kayıtlarının ve muhasebe skandallarının çok eski yıllara dayandığını göstermektedir. Tarihi süreç içerisinde gerek özel kesim girişimlerinin gerekse devletlerin muhasebe sistemlerinin çalışması için denetim düzenine önem verdiği de bilinmektedir. Bu bağlamda denetim işlevinin bugün olduğu gibi geçmiş dönemlerde de oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada, ilk profesyonel kadın yazar olarak bilinen Fransız Christine de Pisan'ın yazdığı kitap ve II. Bayezid'in kızı Ayşe Sultan'ın yazdığı mektup incelenerek XV. yüzyılda yaşamış bu iki önemli kadının muhasebe denetim tarihi açısından önemini açıklanması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Muhasebe tarihi, denetim, Christine de Pisan, Ayşe Sultan

JEL Kodları: M40, M41, M49

TWO IMPORTANT WOMEN IN AUDITING HISTORY: CHRISTINE DE PISAN AND PRINCESS AYŞE

ABSTRACT

Historical documents related to accounting audit, fraudulent accounting records and accounting scandals indicates that dates back to ancient years. It is known that in the historical process, both private sector initiatives and states have given importance to the audit order for the study of accounting systems. In this context, it is possible to say that audit function is very important in the past periods as it is today. In this study, a book written by Christine de Pisan, known as the first professional French female writer, and letters written by the daughter of the Bayezid II, Ayse Sultan, were examined. Additionally, it was aimed to put forward the importance of these two important women who lived in the fifteenth century in terms of accounting audit history.

Keywords: History of accounting, audit, Christine de Pisan, Ayse Sultan

JEL Codes: M40, M41, M49

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Çaycuma Meslek Yüksekokulu, Öğretim Görevlisi, metehankucuker@beun.edu.tr

*** Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Öğretim Üyesi, acan@sakarya.edu.tr

**** İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, suayyipdogus.demirci@ikc.edu.tr

1. GİRİŞ

Muhasebe sistemi, içinde bulunduğu toplumun sosyal ve kültürel değerlerinden etkilendiği gibi o toplumun tarihinden de etkilenmektedir. Çünkü toplumların geçmişte yaşadığı olaylar, o toplumların özelliklerine yansır ve bu özellikler de muhasebenin kuram ve uygulamalarında kendini gösterir (Küçüker, 2011: 36). Bu nedenle muhasebe tarihi ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, gerek geçmişteki muhasebe yöntem ve uygulamalarının açıklanması açısından gerekse toplumların ya da devletlerin sosyal, ekonomik, kültürel ve kurumsal yapıları hakkında bilgi sahibi olunması açısından önem arz etmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde muhasebe denetimi ile ilgili uygulamalar ve bir takım tarihi belgeler incelendiğinde ise hileli muhasebe kayıtlarının ve muhasebe skandallarının çok eski yıllara dayandığı görülmektedir. Bunun tabii bir sonucu olarak özel kesim girişimleri ve kamu yetkililerinin muhasebe sistemlerinin düzgün çalışması için tarih boyunca denetim düzenine önem verdikleri ve bazı iyileştirici uygulamalar geliştirdiği de bilinmektedir. Bu bağlamda denetim işlevinin bugün olduğu gibi geçmiş dönemlerde de oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada muhasebe tarihi açısından önemli yere sahip olan ve aynı yüzyılda ancak farklı toplumlarda yaşamış iki önemli ismin eylemleri doğrultusunda ilgili dönemde muhasebe ve denetim uygulamalarının yeri ve öneminin açıklaması amaçlanmıştır. Daha önce yapılan muhasebe tarihi çalışmalarının genellikle erkek aktörler çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu nedenle muhasebe düzeni ve uygulamalarında kadının yeri ve öneminin de belirtilmesi açısından çalışmada iki önemli kadın konu edilmiştir. Herhangi bir kıyas amacının bulunmadığı çalışmada, ilk profesyonel kadın yazar olarak bilinen Christine de Pisan'ın yazdığı kitaptan ve II. Bayezid'in kızı Ayşe Sultan'ın yazdığı mektuptan hareketle XV. yüzyılda yaşamış bu iki önemli kadının muhasebe denetim tarihi açısından önemi çalışmada ele alınmıştır.

2. CHRISTINE DE PISAN VE “KENTLİ KADINLARIN HAZİNESİ”

Fransız asıllı Christine de Pisan (bilinen adıyla de Pisan) (1363 – 1431) Ortaçağ sonlarında Venedik'te doğmuştur. Döneminin en dikkat çekici kadın yazarlarından biri olarak kabul edilen Christine de Pisan, babasının Fransa Kralı V. Charles'ın danışmanı olarak görev yaptığı Fransız Kraliyet Mahkemesinde büyümüştür. Bu durumun onun yazarlık kariyerini etkilediği düşünülmektedir. Ancak 1387 yılında babası Tommaso di Benvenuto da Pizzano ve 1390 yılında da kocası Etienne du Castel'in ölümleri sonucunda kederli günler ve maddi sıkıntılar yaşaması Pisan'ın yazarlığa başlamasının esas nedeni olmuştur. Zira Pisan'ın kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu ailesi için bir gelire ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu nedenle Pisan profesyonel olarak yazılar kaleme almaya başlamıştır. Pisan, otuz yıllık iş yaşamı boyunca toplamda 41 eser kaleme almış ve Avrupa'nın saygı duyulan ilk profesyonel kadın yazarı olarak ün kazanmıştır (Gower, 2015: 1; Miley ve Read, 2017: 6).

Christine de Pisan, kadınlar üzerindeki devrimci çalışmalarıyla da bilinmektedir. Yazılarında kadının toplum içindeki durumunu ele alan de Pisan kimi yazarlara göre

Batı'daki ilk feminist düşünürdür. Eserlerinde genellikle dönemin kadınlarına tavsiyelerde bulunan de Pisan, en önemli eserlerini 1400'lü yılların başında kaleme almıştır. Bunlar La Cité Des Dames (Kentli Kadınların Kitabı) ve Le Trésor de La Cité des Dames (Kentli Kadınların Hazinesi) isimli kitaplardır. Bununla birlikte "Kentli Kadınların Hazinesi" isimli kitap muhasebenin tarihsel süreci içerisindeki muhasebe ve denetim uygulamaları açısından önem arz etmektedir.

XV. yüzyıl Batı Avrupası'nda muhasebe ve denetim ile ilgili gelişmelerin ilk izlerini, "Kentli Kadınların Hazinesi" adlı eserde bulmak mümkündür. Bu noktada Christine de Pisan'ın bu eserle bir muhasebe öğreti kitabı ortaya koymayı amaçlamadığını belirtmek gerekmektedir. Ancak eserde dönemin kadınlarına yönelik olarak verilen tavsiyeler daha çok hesap ve bütçe kontrolü ile ilgili olduğundan, eserin Avrupa muhasebe ve denetim tarihi açısından önem arz ettiğini söylemek mümkündür.

Şekil-1: Le Trésor de La Cité des Dames (Kentli Kadınların Hazinesi) kitabından bir görüntü.

Kaynak: Boston Public Library, Special Collections, MS f. Med.

Kentli Kadınların Hazinesi kitabı “Le Livre des Trois Vertus” (Üç Erdem Kitabı) olarak da bilinmektedir. Zira yazar eserinde bütçe kontrolü ve hesapların yönetiminin üç ilahi erdem olan akıl, dürüstlük ve adalet çerçevesinde ele alınması gerekliliğini vurgulamıştır. Christine de Pisan’a göre, bu üç ilahi erdemi gözeterek bütçe yönetiminin gerçekleştirilmesi ve hesapların tutulması Tanrı’ya olan sevginin gösterilmesinin bir yoludur (Miley ve Read, 2017: 1).

XV. yüzyılın ilk yıllarında kaleme alınan Kentli Kadınların Hazinesi kitabı üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde genellikle ihtiyatlılık kavramı ele alınmıştır. Bu bölümde prenseslere bütçelemenin dikkatli, detaylı ve kapsamlı hesaplamalarla yapılması tavsiye edilmiştir. İkinci bölüm ise daha çok mülk yönetimi ve mülk hesaplarına ayrılmıştır. Bu bölümde özellikle de büyük mülklerde yaşayan kadınların mülkün bütçesi ve hesapları ile ilgilenmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Üçüncü ve son bölüm ise bütçe kontrollü, muhasebe ve denetime ilişkin öneriler; dullar, rahibeler, tüccar eşleri, mürebbiyeler vb. gibi toplumun tüm kesimlerindeki kadınlara yönelik olarak devam etmiştir (Miley ve Read, 2017: 12-17).

Christine de Pisan Kentli Kadınların Hazinesi kitabında muhasebenin nasıl yapıldığını açıklamamış ancak neden yapılması gerektiği konusunda bilgiler sunmuştur (Miley and Read, 2017: 19). Bununla birlikte eser incelendiğinde dönemin muhasebe kayıt düzeni ve hesap işlerine ilişkin ipuçlarına rastlamak mümkündür. Eserin kaleme alındığı dönemde daha çok tek taraflı kayıt yönteminin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan gelir, gider, borç, alacak bütçe, sermaye vb. kavramların muhasebe kayıtlarında yer aldığı eserdeki tavsiyelerden anlaşılmaktadır. Christine de Pisan denetim fonksiyonunun önemini özellikle belirtmiştir. Toplumun çeşitli seviyelerindeki kadınlara ve özellikle de prenseslere, denetimle ilgili olarak tavsiyelerde bulunulmuştur. Kadınların özellikle hesaplara ve mali yasalara hâkim olması gerektiği ve kontrolün son derece önemli olduğuna tavsiyelerinde yer vermiştir Bu tavsiyelerden bazıları şöyledir;

“Bir hanımefendinin ya da genç bir kadının, çeşitli nedenlere yönelik vergiler, ve tüm bu tür şeyler ile ilgili yasalar hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Eğer bu konular bilinirse, hiç kimse onu, o konularla ilgili aldatamaz”

“Ayrıca dullar, sahte hukuk davaları için hedef haline gelebilir. Eğer bu gerçekleşirse, kayıtlarının doğruluğundan emin olmak için tutulan hesapların kalitesini araştırmalıdır”

Pisan bu tavsiyeleri ile kadınların mülk yönetiminde dürüst olup olmadığını kontrol etmesinin ve hesapları denetlenmesinin, bu konularla ilgili bilgi sahibi olunması ile mümkün olacağını belirtmiştir. Ayrıca dolandırıcılar için hedef haline gelen dulların hesap ve kayıtları detaylıca incelemeleri gerektiği de belirtilmiştir. Bunların yanı sıra de Pisan, kadınlara erkenden uyanmalarını ve günlük işlerine başlamalarını, mülk görevlilerini gözlemleyebilecekleri pencerelere oturmaları konusunda da tavsiyede bulunuyor. Bu da, kadınların muhasebe görevlerinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. İzlendiklerini bilen personelin daha etkili ve verimli çalışacağı eserde belirtilmiştir. Bir başka tavsiyede de Pisan prenseslere yönelik olarak şu cümleleri kaleme almıştır,

“Prensesin gerçek karakteri, hesaplarını koruduğu yolla açığa çıkar. Böylece, kesinliğine, neyi kaydetmeyi seçtiğine, borçların derhal ödenmesine ve hesaplarını tutmak için seçtiği kişilerin karakterine dikkat etmelidir. Bilge bir prenses gelirlerine ve harcamalarına dikkatlice bakacaktır. Alınan ve ödenen tutarı bilir. Hesapları hazırlayanlar üzerinde yönetim kontrolünü kullanacak ve muhasebe kayıtlarının hazırlandığı zaman orada hazır bulunacak ve böylece onların doğruluğunu kontrol edebilecektir.”

Pisan'ın tavsiyelerinde hesap verebilirlik konusu doğrudan ele alınmış olmasa da Hazine'nin temel bir hesap verebilirlik temasının olduğunu söylemek mümkündür. Hesap işleri ile ilgili görevlilerin, işveren ya da eşlerine karşı sorumluluğu olduğu açıklanmıştır. Ancak esas sorumluluk Tanrı'ya karşı olan sorumluluktur. Bu durum de Pisan'ın eserinde vurgulanmıştır. Bu bağlamda XV. yüzyılda muhasebe ve denetim uygulamalarında yaşanan gelişmelerin dinsel temalarla ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

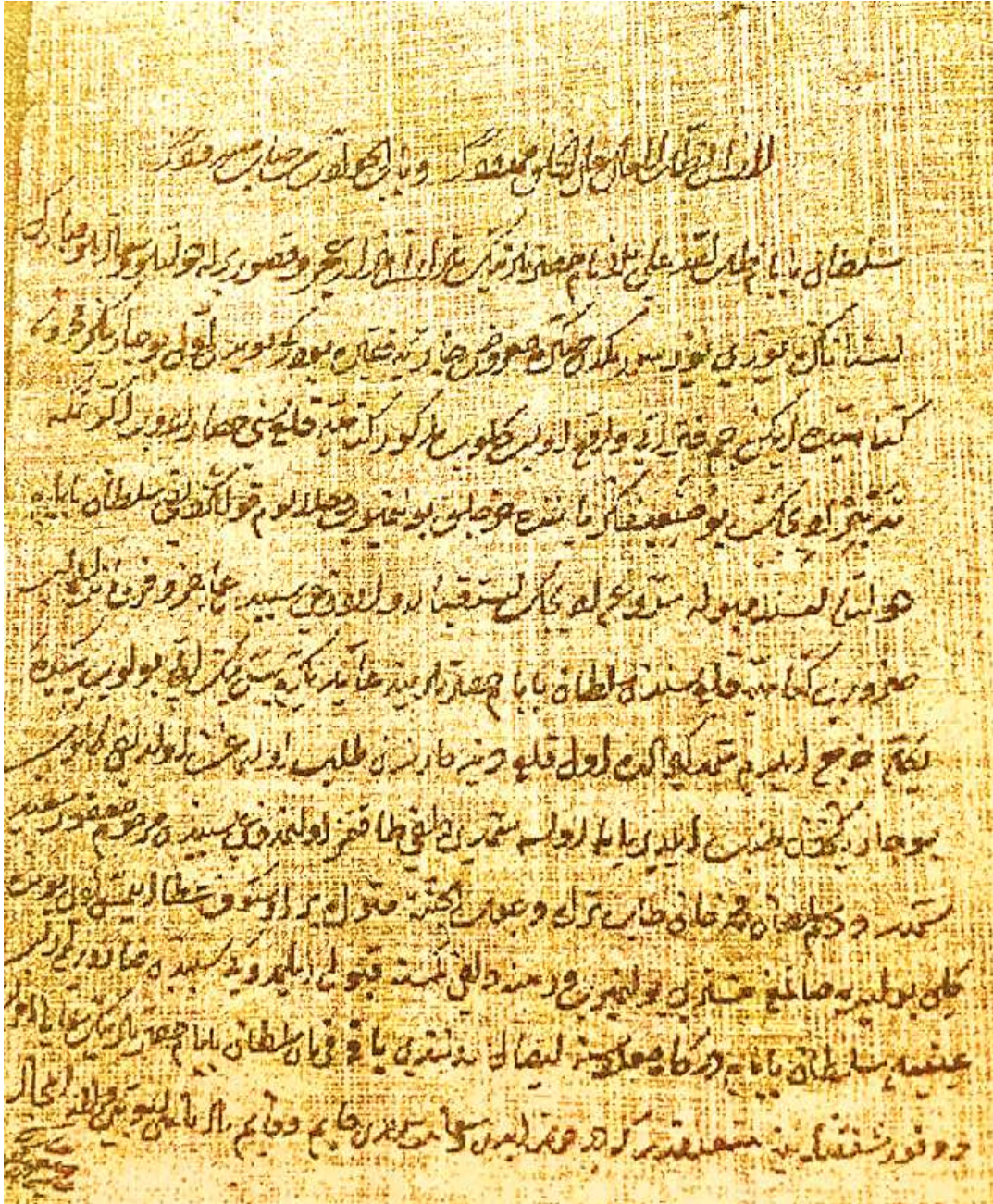
3. AYŞE SULTAN VE MEKTUBU

II. Bayezid'in Nigar Hatun'dan olan kızı Ayşe Sultan 1465 yılında Amasya'da dünyaya gelmiştir. O yıllarda babası Şehzade II. Bayezid henüz tahta geçmemiş, Amasya'da Sancakbeyi idi. 1480 yılında Sinan Paşa ile evlenen Ayşe Sultan'ın bu evlilikten 6 çocuğu olduğu bilinmektedir. Anadolu ve Rumeli'deki görevleri sırasında eşinin yanında bulunan Ayşe Sultan, Amasya'nın yanı sıra Edirne, Gelibolu, Kütahya ve İstanbul'da yaşamıştır. Ayşe Sultan'ın kurmuş olduğu bir vakıfla Gelibolu'da bir mescit, bir okul ve Edirne'de bir cami inşa ettirdiği de bilinmektedir. 1504 yılında kocası Sinan Paşa'nın ölümünden sonra Ayşe Hatun, Yavuz Sultan Selim izni ve himayeleri ile İstanbul'a yerleşmiş ve 1515 yılında yaşamı burada son bulmuştur (Uluçay, 1959: 119-120).

Esasen Ayşe Sultan'ın biyografisi hakkında bilinenler çok azdır. Bununla birlikte, II. Bayezid'in tahta geçmesi ve daha sonra Ayşe Sultan'ın kocası Sinan Paşa'nın vezirlik makamına getirilmesi Ayşe Sultan'ın hayatında da bazı önemli gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu önemli gelişmelerden birini Ayşe Sultan'ın yaşadığı bir olay sonrasında babası II. Bayezid'e yazdığı mektuptan öğrenmek mümkündür.

Bilindiği üzere II. Bayezid tahta geçtikten sonra kardeşi Cem Sultanla arasında bir taht mücadelesi yaşanmış ve bu olay “Cem Fetretü” olarak da adlandırılmıştır. Ayşe Sultan'ın Kütahya'da bulunduğu sırada Cem Sultan'a karşı mücadele ettiği de tarihçiler tarafından belirtilmiştir. Cem Sultan'ın Kütahya'ya geldiği tarihlerde Ayşe Sultan'ın kocası Sinan Paşa II. Bayezid'in tahta geçmesine destek olmak için yola çıkmıştı ve Ayşe Sultan'a yeteri kadar para bırakmamıştı. Bunun üzerine Ayşe Sultan kalenin dizdarından 25.000 akçe borç almış ve mücadele için gerekli harcamaları yapmıştır. Aradan belli bir süre geçtikten sonra merkez mali teşkilatı, yetkisi olmadan aldığı bu parayı Ayşe Sultan'dan geri istemiştir. Bunun üzerine Ayşe Sultan babası II. Bayezid'e bir mektup yazarak durumu anlatmış, paranın kalenin onarımı için kullanıldığını belirtmiş ve buna rağmen affını istemeyip parayı ödemek istemiştir. Bu mektup Osmanlı siyasi tarihi açısından olduğu kadar Türk muhasebe ve denetim tarihi açısından da önem arz etmektedir. Zira Osmanlı Devleti'nin mali denetim organizasyonu ve bu organizasyonunun gücü

konusunda Ayşe Sultan'ın mektubu döneme ışık tutmaktadır (Uluçay, 1959: 119; Güvemli vd. 2015: 263). II. Bayezid'in kızlarından Ayşe Sultanın yazdığı mektup ailenin kadın üyelerinin de devlet yönetiminde fikirlerini beyan etme haklarının olduğunu göstermesi ve aile içi dayanışmayı ifade etmesi açısından oldukça önemli bir yer tutmaktadır (Karadoğan, 2012: 216).

Şekil-2: Ayşe Sultan'ın 1481'de II. Bayezid'e yazdığı mektubun görüntüsü.

Kaynak: Güvemli vd. 2015: 596, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Nr. 5455.

Mektubun Tercümesi

“Tüm halkın himayesi altında bulunduğu Sultan Baba hazretlerinin, yüzbinlerce kusurumla birlikte mübarek Asitane'sine yüz sürdükten sonra bu aciz cariyelerinin arzı budur ki: Bundan evvel bu cariyeniz Kütahya'da iken, Cem fetreti meydana gelmiş ve adı geçen Kütahya Kalesini kuşatıp ele geçirmek istemişti. Bu cariyenizin yanında hiç parası bulunmuyordu ve eşim (Sinan Paşa) da Sultan Babamı karşılamak üzere İstanbul'a gitmişti. Acizleri burada çok sıkıntılı duruma düşüp, çaresiz kaldım. Zorunlu olarak Kütahya hanesinden Sultan Babam Hazretlerine ait 25.000 akçeyi askerlere harcadım. Şimdi bu para, kale dizdarından talep edilmektedir. O da benden istemektedir. Bunu ödemeye gücümüz olmadığından, rahmetli şehid dedem Sultan Mehmed Han –yattığı yerde iyi olsun ve Allah mekânını cennet eylesin- bana bir mücevherli üsküf¹ hediye etmişti. Bunu Gelibolu'da satın alacak bir alıcı yok, ayıca rehin dahi kabul edecek kimse bulunmuyor. Bu mücevher Sultan Babam dergâhına gönderildi. Bu konuda her türlü ferman, saltanatının ebedi ve daim olmasını dilediğim Sultan Babam hazretlerinin yüksek emirlerine mütealliktir.”

II. Bayezid'in kızı Ayşe Sultan'ın yaşamış olduğu olay ve akabinde yazmış olduğu mektup, devlet yönetici ve ailelerinin devlet hazinesine karşı olan tutumları ve Osmanlı Devleti'nde denetçi olarak görev yapan memurların iş takibi ve ciddiyetleri açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu olay, XV. yüzyılda Osmanlı muhasebe kayıtlarının ve defterlerinin varlığına işaret etmekle beraber, denetim fonksiyonunun yükselme dönemi başlarındaki gelişmiş düzeyi hakkında da fikir vermektedir (Güvemli, Toraman ve Güvemli, 2015: 263-264). Ayşe Sultan'ın yazdığı mektup özellikle devletin milletle hesaplaşması bağlamında da ele alınabilir. Dönemin şartları düşünüldüğünde, devlet yöneticilerinin ve yakınlarının yapmış olduğu en küçük kamu harcamalarının bile sıkı bir şekilde takip edilmesi, oldukça zor ve meşakkatlidir. Buna rağmen devlet hazinesine karşı olan borçların tespit edilmiş olması ve ödenmesinin istenmesi hesap verebilirlik açısından da son derece önemli bir olaydır. Osmanlı İmparatorluğunun bu denli güçlü bir mali denetim sistemine sahip olması, asırlar boyu geniş coğrafyalarda hüküm sürmesinin nedenleri arasında da gösterilebilir.

4. SONUÇ

XV. yüzyılda farklı toplumlarda yaşamış iki önemli kadının yaşadığı olaylar ve yazdıklarından denetim fonksiyonun söz konusu dönemde her iki toplumda da önem arz ettiği anlaşılmaktadır.

¹ Üsküf sözcüğü genellikle başlık anlamını ifade etmektedir. Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğünde üsküf:

- Kıyıları işlemeli başörtüsü,
- Hükümdarların, gelinlerin başına konan başlık,
- Yünden örme başlık.
- Doğan, şahin gibi yırtıcı kuşların gözlerini kapalı tutmak için başlarına geçirilen deri başlık,
- Nargile başlığına geçirilen madensel kafes
- Gazyağı lambalarında kullanılan başlık

olarak açıklanmıştır. Ayrıca Karadoğan'a (2012: 216) göre, “Üsküf I. Murad'ın icat ettiği üzerinde sarık sarsılan altın bir taktır”.

Batı Avrupa'da genellikle mülk yönetimi ve özel kesim girişimlerinde denetimin ağırlığı söz konusuysen Osmanlı'da daha çok devlet muhasebe sistemi ve mali yönetimde denetimin gücü hissedilmektedir. Bu durumun Osmanlı Devleti'nin merkezîyetçi yönetim anlayışından kaynaklandığı söylenebilir. Zira Osmanlı Devleti'ndeki merkezîyetçi yönetim uygulamaları özel kesim girişimlerinin Batı Avrupa'ya göre daha geç dönemlerde gelişmesine neden olmuştur.

Her iki toplum için ortak nokta ise muhasebe sisteminin çalışması için denetim uygulamalarına önem verilmiş olmasıdır. Bununla birlikte muhasebe ve denetim uygulamaların ortaya çıkmasında dini faktörlerin etkili olduğunu da söylemek mümkündür. Christine de Pisan eserinde Tanrı'nın sevgisini kazanmak için iyi muhasebe yapmanın ve hesapları kontrol etmenin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu durumun Osmanlılarda da benzerlik gösterdiğini belirtmek gerekmektedir. Zira Osmanlı muhasebe uygulamalarının temelinde de İslami değer ve uygulamaları yer almaktadır. Cihan hâkimi bir imparatorluğu yöneten bir padişahın kızının zaruri nedenlerden dolayı yapmak zorunda kaldığı bir harcama ile ilgili hesap vermek zorunda kalmasının İslami değerler açısından adalet kavramının önem arz etmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Devlet yöneticilerinin ya da yakınlarının yapmış oldukları en küçük kamu bile takip edilmesi ve borcun ödenmesinin istenmesi, sadece İslami değerler açısından değil aynı zamanda muhasebe, denetim ve kurumsal yönetim açısından da son derece önem arz etmektedir. Özellikle de hesap verebilirlik ilkesi bağlamında düşünüldüğünde Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal yönetim açısından ileri bir seviyede olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmada muhasebe düzeni ve uygulamalarında kadınların yeri ve öneminin de belirtilmesi açısından Christine de Pisan ve Ayşe Sultan'ın yazdıklarından yola çıkarak XV. yüzyıl muhasebe ve denetim uygulamaları hakkında bilgi verilmiştir. Bununla birlikte bu iki önemli kadının yazdıkları ışığında iki farklı toplum muhasebe ve denetim düzenleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar da açıklanmaya çalışılmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalar için çalışmada ele alınan eser ve mektubun muhasebenin farklı konuları ya da farklı bilim dalları açısından da ele alınması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Boston Public Library, Special Collections, Le Livre Des Trois Vertus, MS f. Med. 101, <https://archive.org/details/lelivredestroisv00chri/page/n11> (11 Ekim 2018).

Gower, M. M. (2015). *The Heart of Peace: Christine de Pisan and Christian Theology*. Doctoral Dissertation, Harvard University, Graduate School of Arts & Sciences.

Güvemli, O. C. Toraman ve B. Güvemli. (2015). *State Accounting In the Ottoman Empire –Anatolian Accounting Recording Culture-* First Edition. Ankara: Public Oversight Accounting and Auditing Standarts of Board of Turkey.

Karadoğan. U. C. (2012). Osmanlı Hanedanının Aile Yapısı ve Güncel Yaşamı. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1(1). 213-225.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Küçüker, M. (2011). Kutadgu Bilig'de Geçen Muhasebe Terimlerinin Günümüz Muhasebe Terminolojisi Açısından Analizi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Miley, F. and A Read. (2017). Choreography of The Past: Accounting and The Writing Of Christine Dde Pizan. *Sussex Research Online*, <http://sro.sussex.ac.uk/67233/> (18 Ekim 2018).

Uluçay, Ç. (1959). Bayazıd II.'nin Aliesi. *Tarih Dergisi / Turkish Journal of History* 10 (14), 104-124.

**2010-2018 YILLARI ARASINDA DENETİME İLİŞKİN
YAYINLANAN MAKALELERİN KONU VE
METODOLOJİLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK
BİR ALAN ARAŞTIRMASI***

Dr. Öğr. Üyesi Bilal SOLAK**

Arş. Gör. Fatih FAYDALI***

ÖZ

Küreselleşme süreci ile birlikte Türkiye’de ve Dünya’da önemli bir sosyo-ekonomik dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm süreci, işletme faaliyetlerini de etkileyerek uluslararası işbirliklerinin artmasına katkı sunmuştur. Bu süreçler, denetimin öneminin anlaşılmasında ve yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Yaptığımız çalışmada, SSCI tarafından endekslenen European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance iki derginin yayınladığı makaleler, arşivsel bir araştırma yöntemi olan içerik analizi yöntemi ile konu ve yöntem olarak analiz edilmiştir. Çalışmamız, denetim alanında çalışma yapan bilim insanlarına ve ayrıca yüksek lisans doktora çalışmalarını denetim alanında yapacak olan bilim insanlarına önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Denetim, İçerik Analizi, SSCI

JEL Kodları: M40, M41, M49

**A FIELD STUDY TO DETERMINE THE SUBJECTS AND
METHODOLOGIES OF THE ARTICLES PUBLISHED IN
AUDITING FIELD BETWEEN 2010-2018**

ABSTRACT

Along with the globalization process an important socio-economic transformation has been experienced in Turkey and in the World. That transformation process, also, have had effect on business activities and so it contributed to increase international cooperation. Those processes, had important role in understanding auditing impotancy and becoming prevalent. In this study, articals published by four different journal indexed in SSCI (The Accounting Review, Auditing: A Journal of Practice & Theory, Journal of Accounting, Auditing&Finance, European Accounting Review) were analyze by using content analysis which is an archival research method. Bu çalışma, is expect to make an significant contribution to researcher, master’s degree and doctoral students who study in auditing field.

Keywords: Auditing, Content Research, SSCI

JEL Codes: M40,M41,M49

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, bilalsolak23@gmail.com

*** Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, fatihfaydali@gmail.com

1. GİRİŞ

Günümüzde gelişen bilişim teknolojileri sağladığı altyapı ile her ne kadar bilimsel bilgiye ulaşmak kolaylaşmış olsa da, yapılan bilimsel çalışmaların sayısının artması, araştırmacıların karmaşa ile karşılaşmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle oluşan bu karmaşanın ortadan kaldırılmasına ve araştırmacılara bir tema bağlamında yol göstermek amacıyla, yapılan çalışmaların kategorize edilip, gruplanması önemli bir hale gelmiştir (Yücel vd., 2015). Bilimsel dergilerin ve makalelerin farklı boyutlar çerçevesinde değerlendirilmesi ve kategorize edilmesi için pek çok farklı teknik geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bu tekniklere örnek olarak bibliyometrik örnek gösterilebilir.

İnternet teknolojilerinin gelişmesi ve kullanımının artması ile birlikte Dünya çapında yayınlanan makalelere ulaşım kolaylaşması, makalelerin ve dergilerin farklı kriterlere göre değerlendirilmesinde büyük kolaylık sağlamıştır. Bu süreç sadece dergilerin ve makalelerin kalitesini belirlemeyi amaçlamamakta aynı zamanda, akademisyenlere çalışmalarında kolaylık sağlayacak birçok gösterge üretmektedir (Apak vd., 2016).

Yayınlanmış akademik çalışmalar üzerinde yapılmış olan bibliyometrik incelemeler, araştırmacıların alanlarındaki birikime ulaşmalarında büyük kolaylık sağlamaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmada *European Accounting Review* ve *Journal of Accounting, Auditing & Finance* dergilerinde yayınlanmış olan denetim makaleleri incelenmiş, konularına ve kullanılan metotlara göre sınıflandırılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Dünya' da ve ülkemizde bütün bilim dallarında olduğu gibi muhasebe bilimi de büyük bir değişim ve gelişim yaşamıştır. Bu gelişim muhasebe literatüründe yapılan çalışmaların sayısının artması ve dolayısıyla alanın hızlı bir gelişim kaydetmesini sağlamıştır. Ülkemizde pek çok yazar muhasebe yazınındaki çalışmaların genel durumunu değerlendirmek ve bibliyometrik göstergeler kullanarak geniş kapsamlı bir bakış açısı sağlamıştır (Yücel vd., 2015). Ülkemizde yapılan literatür taraması çalışmalarına şu çalışmalar örnek gösterilebilir.

Yücel vd. (2015), Türkiye' de 2007 2014 yılları arasında, muhasebe ve finansal raporlama standartları konusunda yayınlanan makale tezleri incelemişlerdir. Yapılan çalışmada muhasebe ve raporlama standartları konusunda hazırlanmış olan çalışmaların, standartların hangilerini, ne şekilde ele aldığı, hangi mevzuatlar ile ilişkilendirildiği ve karşılaştırmalar yapıldığı ele alınmıştır. Bu bağlamda incelenen makaleler ve tezler alt başlıklar halinde incelenmiş ve araştırmacılara için bir veri tabanı da sunulmuştur.

Alkan (2014), Türkiye' deki üniversitelerde muhasebe alanında olan yüksek lisans ve doktora tezleri üzerinde bir araştırma yürütmüştür. Çalışmada 1984-2012 yılları arasında muhasebe alanında yazılmış olan ve erişime açık olan 656 lisansüstü çalışması incelenmiştir. Çalışma kapsamındaki tezler içerik analizi yöntem kullanılarak konularına, kullanılan yöntem, geliştirilen öneri ve alana katkı gibi kriterler çerçevesinde incelenerek sınıflandırılmıştır.

Alkan ve Özkaya (2015), Türk finans ve muhasebe yazınının Web of Science SSCI' da endekslenen dergilerdeki genel görünümünün ortaya konulması amaçlanan bu çalışmada, finans ve muhasebe alanında 75 farklı dergide, 398 akademik çalışma yayınlandığını tespit etmişlerdir. İncelenen çalışmaların 316'nın sın 6 yıl içinde yayınlandığı tespit edilmiş ve SSCI kapsamındaki dergilerde yayınlanan çalışmaların sayısında son yıllarda giderek artan bir trend gözlenmiştir.

Hotamışlı ve Erdem (2014), Muhasebe ve Finansman Dergisinde 2005-2013 yılları arasında basılmış olan makaleleri bibliyometrik özellikleri çerçevesinde incelemişlerdir. Çalışmada 562 makale incelenmiş ve bu dönemler arasında finansal performans, kamu ekonomisi ve finansal piyasalar konularının popülerliği gözlemlenmiştir.

Gündüz (2018), 2014- 2016 yılları arasında akademik dergilerde yayınlanan muhasebe alanındaki, makaleleri analiz etmiştir. 2014 – 2016 yılları arasında genel olarak muhasebe denetimi, muhasebe ve denetim standartları ve finansal muhasebe alanlarında yayın yapıldığını belirlemiştir.

Önce ve Başar (2010), Türkiye'de muhasebe alanında yapılmış olan çalışmalar incelenmiş ve akademik çalışmalarda eğilimler belirlenmiştir. Çalışmalar finansal muhasebe, yönetim ve maliyet muhasebesi, denetim, muhasebe standartları, muhasebe eğitimi, muhasebe bilgi sistemi, muhasebe mesleği ve meslek mensupları, sosyal muhasebe ve raporlama, uzmanlık muhasebesi ve diğer konu grupları altında incelenmiştir.

Apak vd., (2016), Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisinde Temmuz 2011 ile Ocak 2016 yılları arasında yayınlanmış olan makalelerin bibliyometrik analizini yaptıkları çalışmalarında, 107 makale değerlendirmiştir.

3. MUHASEBE BİLİMİ ARAŞTIRMA METODOLOJİLER

Muhasebe biliminde yapılan araştırmaların sınıflandırılmasına yönelik birçok yaklaşım geliştirilmiştir. Muhasebe biliminde yapılan araştırmalarda kullanılan metodolojiler üzerine araştırma yapmış olan araştırmacılar, daha geniş kapsamlı bir bakış açısı ile konuyu ele alırken bazı araştırmacılar metodolojileri daha dar bir kapsamda ele almıştır. Bu çalışmada incelenen makalelerin sınıflandırılması literatürde kullanılan sınıflandırmalar değerlendirilerek yapılmıştır.

Olalere (2011), çalışmasında araştırma metodolojilerini laboratuvar deneyi, saha incelemesi, boylamsal, kesitsel, birleşik strateji, örnek olay, temellendirilmiş teori, etnografik, yorumsal, biyografik ve diğer grupları altında incelemiştir.

Pickerd vd. (2011), çalışmalarında, muhasebe alanında yapılan çalışmaları arşivsel, deneysel ve analitik olmak üzere 3 grupta incelemişlerdir.

Oler vd. (2010), çalışmalarında muhasebe yazınındaki akademik çalışmaları arşivsel, deneysel, saha çalışması, inceleme, anket, teorik ve normatif olarak gruplandırmıştır.

Coyne vd. (2010), çalışmalarında muhasebe yazınındaki akademik çalışmaları analitik, deneysel, arşivsel ve diğer şeklinde gruplandırmışlardır.

Salterio (2010), çalışmasında muhasebe alanındaki çalışmaları arşivsel, deneysel, analitik, gözleme dayalı, örnek olay ve saha çalışması olarak sınıflandırmıştır.

Muhasebe yazını ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, muhasebe araştırmalarında kullanılan metodolojilerin farklı şekillerde sınıflandırıldığını görmekteyiz. Bu çalışmada incelenen makalelerin sınıflandırılması şu şekildedir;

3.1. Anket Araştırma Metodu

Anket araştırma metodunun içerisinde anketler ve kamuoyu yoklamaları gibi yöntemler bulunmaktadır. Anket araştırmaları, bir konu ya da kavram hakkında veri elde etmek amacıyla yapılmaktadır. Veriyi elde etmek için belli gruba yönlendirme yapılmaksızın sorular yöneltilir (Oler vd., 2010). Deneysel olmayan araştırma metotları içerisinde en basit olanı anket araştırma metodudur (Gordon ve Porter,2009:32). Metodun uygulamada sağladığı kolaylık ile birlikte anket kullanılarak elde edilen verilerin güvenilirliği konusunda birçok sorun ile karşılaşmaktadır.

3.2. Arşivsel Araştırma Metodu

Arşivsel araştırmalar ikincil verilerin kullanıldığı çalışmalardır. Bu yöntemde kullanılan veriler güvenilir bir kaynaktan ve objektif bir şekilde elde edilmiş olmalıdır (Pickerd,2011). Arşivsel araştırma metodu, özellikle finansal muhasebe çalışmaları başta olmak üzere muhasebe yazınında en çok kullanılan araştırma metodudur (Coyne vd., 2010).

3.3. Deneysel Araştırma Metodu

Fikir ve görüş temelli araştırma metotları ile deneysel metot arasındaki temel fark, deneysel araştırma metotlarının, gruplar arasında önceden belirlenmiş yönlendirmeler içeren bir metot oluşudur (Oler vd., 2010). Deneysel araştırma metodu, insan denekler üzerinde icra edilmekte ve deney ile gözleme dayanmaktadır ve gerçek durum ile direkt bağlantı kurmayı amaçlamaktadır.

3.4. Normatif Araştırma Metodu

Normatif araştırma metodu, veri içermeyen ve analitik model barındırmayan çalışmalardır. Bu sınıf diğer sınıflar içerisinde yer almayan tüm araştırmaları barındırmaktadır. Geçmiş çalışmaların değerlendirmeleri bu çalışmalar içerisinde yer almaz. Normatif araştırmaları tipik olarak belli bir muhasebe işlemi yada faaliyeti üzerine tartışmalardır (Oler vd., 2010).

3.5. Örnek Olay Araştırma Metodu

Örnek olay araştırma metodu deneysel bir yapı içindedir. Örnek olay çalışması, bireysel, örgütsel sosyal veya politik bir fenomen üzerine gerçek hayat ortamında derinlemesine

icra edilen araştırmalardır. Örnek olay araştırma metodu, belirli bir kanıt türüyle ta da veri toplama yöntemi ile bağlantılı değildir.

3.6. Simülasyon Araştırma Metodu

Simülasyon araştırma metodu, deneysel olaya ilişkin önceden belirlenmiş olan kriterler içermektedir. Bu metot, gerçek duruma ilişkin olarak bir simülasyon oluşturmayı amaçlamaktadır. Simülasyon özellikle araştırma sorusu ile ilgili hiçbir verinin olmadığı ya da değişkenler ile ilgili hiçbir ölçümün yapılamadığı durumlarda kullanılmaktadır (Labro, 2015).

3.7. Mülakat Araştırma Metodu

Mülakat belli bir konu hakkında veri elde edebilmek için gerçekleştirilen görüşmedir. Mülakattan söz edilebilmesi için öncelikle bireyler ile yapılan görüşmelerden söz edilebilmesi gerekmektedir. Mülakat yöntemi katılımcılar ile araştırmacı arasındaki bilgi alışverişidir. Mülakat sürecindeki bilgi alışverişi planlanmış ya da planlanmamış olabilir.

4. ÇALIşMANIN METODOLOJİSİ

4.1. Çalışmanın Amacı Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmada, 2010-2018 yılları arasında muhasebe alanında hazırlanmış olan ve SSCI tarafından endekslenen European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergilerinde denetim alanında yayınlanan makalelerin metodolojik olarak incelenmiştir. Bu kapsamda her bir denetim alanında hazırlanmış olan makalelerin metodolojik olarak incelemesi yapılmaktadır. Çalışma aynı zamanda hangi üniversitede hangi metodolojilerin kullanıldığını incelemektedir.

Çalışmada yer alan makaleler içerik analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu amaçla belirlenmiş olan makaleler içerik analizi tekniklerinden kategorisel analiz ve frekans analizi teknikleri ile incelenmiş ve bulgular tablolaştırılarak sunulmuştur. İçerik analizi yöntemi nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yöntem, metinlerin içerikleri belli parametreler çerçevesinde sayısal olarak raporlamayı sağlamaktadır. Nitel unsurlar ile istatistiksel sonuçlar arasında köprü vazifesi görmektedir (Bauer,2003).

Nitel materyallerin sistematik bir şekilde incelenmesini kapsayan içerik analizi sosyal bilimler alanında yaygın olarak kullanılmak ile birlikte, bu verilerin temaların belirlenmesi ve düzenlenmesi için olanak sağlar.

Bu çalışma, temel olarak, gelecekte muhasebe alanında yüksek lisans ve doktora yapmak isteyen öğrenciler için ve ayrıca denetim alanında araştırma yapmak isteyen akademisyenler için SSCI tarafından endekslenen European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergilerinde denetim alanında yapılan çalışmalarığöstermek ve onlara konu ve yöntem seçim aşamasında yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Sıralamalar verilirken, kümülatif toplamlar hesaplanarak tablolarda sunulmuştur.

4.2. Çalışmanın Kısıtları

Çalışma 2010-2018 tarihleri arasında SSCI tarafından endekslenen European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergilerinde denetim alanında yayınlanan makaleleri kapsamaktadır.

4.3. Çalışmanın Yöntemi

Çalışma kapsamında, 2010-2018 tarihleri arasında SSCI tarafından endekslenen European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergilerinde denetim alanında yayınlanan 73 makaleye ulaşılmış olup alan ve metodolojik sınıflandırmaların yapılmasında arşivsel bir araştırma metodolojisi olan içerik analizinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda, European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergilerinde denetim alanında yayınlanan makalelerin özetleri incelenmiş olup yapılmış olan çalışmanın hangi muhasebe alanında ve hangi metodoloji kullanılarak yapıldığına karar verilmiştir. Bazı çalışmalarda birden fazla muhasebe alanında ve/veya birden fazla metodoloji kullanıldığı görülmektedir. Böyle durumlarda karşılaştırıldığında, makale dikkatli bir şekilde incelenmekte ve makalenin hazırlandığı ana muhasebe alanı ve ana metodoloji dikkate alınmaktadır.

European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergilerinde denetim alanında yayınlanan makalelerde kullanılan metodolojiler dikkate alındığında, bu çalışmada araştırma metodolojileri olarak anket, arşiv, deneysel, normatif, simülasyon ve örnek olay metotları belirlenmiştir.

5. ÇALIŞMANIN BULGULARI

Tablo 1: Dergilerde incelenen makale sayıları

Dönemler	Denetim	Yüzde	Toplam (2010-2018)
European Accounting Review	38	% 16	224
Journal of Accounting, Auditing & Finance	35	% 19	180
Toplam	73	%35	404

Tablo 1 incelendiğinde, araştırma kapsamında 2010-2018 yılları arasında incelenen European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergilerinde toplam 404 makale indirilerek incelenmiştir. 404 makaleden 73'nün (% 35) denetim alanında olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen çalışmalar içerik analiz ile analiz edilerek sonuçlar yorumlanmıştır.

Tablo 2: Dergilerde denetim alanında yayınlanan makaleler

Dönemler	1. Dönem (2010-2013)	2. Dönem (2014-2018)	Toplam (2010-2018)
European Accounting Review	18	20	38
Journal of Accounting, Auditing & Finance	9	26	35
Toplam	27	46	73

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Tablo 1 incelendiğinde, araştırma kapsamında 2010-2018 yılları arasında incelenen European Accounting Review dergisinde 38 (%52) ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergisinde ise 35 (%35) denetim alanında makale yayınladıkları tespit edilmiştir.

Tablo 3: Yayımlanan Makalelerde Tercih Edilen Araştırma Metodolojileri

Dönemler	1. Dönem (2010-2013)	2. Dönem (2014-2018)	Toplam(2010-2018)
Anket	2	3	5
Arşiv	19	34	53
Deneysel	3	3	6
Normatif	2	2	4
Örnek Olay	0	1	1
Simülasyon	0	2	2
Mülakat	1	1	2
Toplam	27	46	73

Tablo 3 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen denetim alanında yazılmış olan 73 makalede en yaygın olarak kullanılan yöntemin arşivsel araştırma yöntemi olduğu tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde, Ülkemizde çok yaygın olarak kullanılan anket ve mülakat yönteminin ise çok fazla kullanılmadığı çalışmanın bir diğer bulgusudur.

Tablo 4: Dergilere Göre Tercih Edilen Araştırma Metodolojileri

Dönemler	European Accounting Review	Journal of Accounting, Auditing & Finance	Toplam(2010-2018)
Anket	1	4	5
Arşiv	28	25	53
Deneysel	3	3	6
Normatif	2	2	4
Örnek Olay	1	0	1
Simülasyon	1	1	2
Mülakat	2	0	2
Toplam	38	35	73

Tablo 4 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergilerinde en fazla kullanılan yöntemin arşivsel araştırma yöntemi olduğu tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde, Ülkemizde çok yaygın olarak kullanılan anket ve mülakat yönteminin ise çok fazla kullanılmadığı çalışmanın bir diğer bulgusudur.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Tablo 5: Tercih Edilen Araştırma Metodolojilerin toplam içerisindeki yüzdeleri

	Anket	Arşiv	Deneysel	Normatif	Örnek Olay	Simülasyon	Mülakat
Sayı	5	53	6	4	1	2	2
Yüzde	% 7	% 73	% 8	% 5	% 1	% 3	% 3

Tablo 5 incelendiğinde denetim alanında en fazla kullanılan araştırma metodolojisinin arşivsel çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Denetim alanında yapılan çalışmaların % 73'ünde arşivsel araştırma metodolojisi kullanıldığı tespit edilmiştir. Arşivsel çalışmaların bu kadar yaygın olmasının temel sebebinin Amerika ve Avrupa'da iyi veri bankasının işlevsel olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Tablo 6: 2010-2018 yıllarındaki Denetim Alanında Yapılan Çalışmaların Üniversitelere Göre Dağılımı ve Üniversite Sıralamaları

Sıra	Üniversite	Anket	Arşiv	Deneysel	Normatif	Örnek Olay	Simülasyon	Mülakat
1	Aalto University		2					
2	American University		1					
3	American University of Sharjah		1					
4	Anhui University of Technology		1					
5	Arizona State University		1					
6	Aston Business School						1	
7	Biola University		1					
8	California State University		2					
9	Cass Business School		1					
10	City University of Hong Kong		1					
11	City University of London		1					
12	Claremont Mckenna College						1	
13	Clemson University		1					
14	Concordia University		2					
15	Copenhagen Business School		1		1			
16	Deakin University		1					
17	Depaul University							

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

18	Duquesne University		1					
19	Durham University		1					
20	Erasmus University							
21	ESCP Europe Berlin			1				
22	ESSEC Business School		1					
23	Florida Atlantic University		1					
24	Fordham University		1					
25	Frankfurt School of Finance & Management						1	
26	Free University			1				
27	Freie Universitat Berlin			1		1		
28	George Mason University		1					
29	HEC Lausanne		1					
30	HEC Paris		1					
31	Heriot-Watt University		1					
32	Heriot-Watt University		1					
33	Hong Kong University of Science and Technology		1					
34	IE University		1					
35	IESEG School of Management		1					

Tablo 6 incelendiğinde çalışmaya dahil edilen makalelerin 35 farklı kurumda çalışan araştırmacı tarafından hazırlandığı görülmektedir.

6. SONUÇ

Denetim 2000 yıllarda çıkan muhasebe skandalları ile birlikte önemi giderek artan bir çalışma alanıdır. Bu durumu denetim alanında yazılan yüksek lisans doktora ve bilimsel çalışmaların artışı destekler niteliktedir.

Çalışma kapsamında, 2010-2018 tarihleri arasında SSCI tarafından endekslenen European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergilerinde denetim alanında yayınlanan 73 makaleye ulaşılmış olup alan ve metodolojik

sınıflandırmaların yapılmasında arşivsel bir araştırma metodolojisi olan içerik analizinden yararlanılmıştır.

Çalışma kapsamında SSCI tarafından endekslenen European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergilerinde denetim alanında yapılan 73 makale incelenmiştir. Çalışmanın bulguları incelendiğinde, denetim alanında en fazla kullanılan araştırma metodolojisinin arşivsel çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Denetim alanında yüksek lisans doktora ve makale çalışması yapacak bilim insanlarının arşivsel çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Amerikan üniversitelerinin arşivsel çalışma metodolojisini daha fazla kullandıkları çalışmanın bir diğer önemli bulgusudur. Literatür incelendiğinde, Ülkemizde çok yaygın olarak kullanılan anket ve mülakat yönteminin ise çok fazla kullanılmadığı çalışmanın bir diğer bulgusudur.

European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergilerinde denetim alanında yayınlanan makalelerde kullanılan metodolojiler dikkate alındığında, bu çalışmada araştırma metodolojileri olarak anket, arşiv, deneysel, normatif, simülasyon ve örnek olay metotları belirlenmiştir.

Çalışma 2010-2018 tarihleri arasında SSCI tarafından endekslenen European Accounting Review ve Journal of Accounting, Auditing & Finance dergilerinde denetim alanında yayınlanan makaleleri kapsamaktadır, budan sonra yapılacak olan çalışmalarda SSCI tarafından endekslenen diğer dergilerde incelenerek karşılaştırılması literatüre önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, G. (2014). Türkiye’de Muhasebe Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma (1984-2012). Muhasebe ve Finansman Dergisi(61), 41-52.

Alkan, G., and Özkaya, H. (2015). Türk Muhasebe ve Finans Yazınının SSCI' da 20 Yılı. Muhasebe ve Finansman Dergisi(66), 175-192.

Apak , S., Erol, M., and Öztürk , S. (2016). Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisinde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi(11), 111-124.

Bauer, M. W. (2003). Classical Content Analysis: A review. London: Sage Publicaiton.

Coyne, J. G., Summers, S. L., Williams, B., and Wood, D. A. (2010). Accounting Program Research Rankings by Topial Area and Methodology. Issues in Accounting Education, 25(4), 631-654.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Gordon, T. P., and Porter, J. C. (2009). Reading and Understanding Academic Research in Accounting: A Guide For Students. *Global Perspective on Accounting Education*(6), 25-42.

Gündüz, M. (2018). Türkiye'de 2014-2016 Yılları Arasında Akademik Dergilerde Muhasebe Alanında Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(1), 236-257.

Hotamışlı , M., and Erem , I. (2014). Muhasebe ve Finansman Dergisi' nde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(63), 1-20.

Labro, E. (2015). Using Simulation Methods in Accounting Research. *Journal of Management Control*, 26(2), 99-104.

Olalere , T. (2011). Methodology in Accounting Research: A Critique of Taxonomy, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.220.6886>

Oler, D., Oler, M., and Skousen , J. C. (2010). Characterizing Accounting Research. *Accounting Horizons*, 24(4), 635-670.

Önce, S., and Başar, B. . (2010). Türkiye' deki Akademik Araştırma Dergilerinde Muhasebe Alanında Yazılmış Makalelerin Analizi: 2000-2008. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(45), 55-68.

Pickerd, J., Stephens , N. M., Summers, S. L., and Wood, D. A. (2011). Individual Accounting Faculty Research Rankingby Topical Area and Methodology. *Issues in Accounting Education*, 26(3), 471-505.

Salterio, S. (2010). Contemporary Accounting Research:2010 Editor's Report, https://www.caaa.ca/media/31586/file_car_editor_s_report_2010___final.pdf

Yücel, S., Öncü , M. A., and Kartal, O. (2015). Türkiye'de Muhasebe Ve Finansal Raporlama Standartları Konularında Yayınlanmış Akademik Çalışmalar (2007-2014 Arası Literatür Taraması). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(68), 39-6

MUHASEBENİN TARİHSEL GELİŞİMİNDE ZEKÂT'IN ROLÜ*

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN**

Arş. Gör. Nurcan ŞİMŞEK***

ÖZ

Muhasebe dendiğinde akla ilk gelen kurumsal düzeyde mali nitelikli işlemler olmaktadır. Ancak muhasebe, bireyin tüm yaşamını çevrelemektedir. Tüm kişisel öğretiler ve dini inanışlar insanın salt kendini düşünmemesi, topluma faydalı olacak şekilde yaşamasını öğütlemekte ve hatta bunun için kurallar koymaktadır. İslamiyet de insanın kendini önceleyen yaklaşımdan uzaklaşması için finansal anlamda da bazı kurallar barındırmaktadır. Bunlardan birisi de İslam'ın şartlarından biri olan ve kişinin finansal muhasebesini yıllık olarak ele almasını koşullayan 'zekat' ibadetidir.

Zekat ibadeti, paylaştıkça rızkın artacağı temelini esas almaktadır. Bu inanca sahip kişi, başkasına yardımcı olmanın verdiği manevi haz ile bu ibadeti gerçekleştirmektedir. İbadeti yerine getirebilmek için ise bireyin finansal durumunu ortaya koyması gerekmektedir.

Birey nisap miktarını belirli bir süreyi kapsayacak şekilde, belirli bir düzenle ve İslami kaynakların belirttiği ölçüler nispetinde hesaplamak zorundadır. Bu ölçülerin gerçekleşip gerçekleşmediğine ulaşılması, finansal durumun belirlenmesi anlamına gelmektedir. Finansal durumu belirlemek ise ancak detaylı bir envanter çıkarılmasıyla mümkün olmaktadır.

Özetle, İslamiyet finansal bir ibadet olan Zekat'ı zorunlu kılmıştır. İbadeti yerine getirmek için bireyin alacaklarını ve borçlarını da kapsayacak şekilde varlık ve kaynakları içeren bir finansal değerlendirme gerekmektedir. Zekat'a konu miktarın doğru şekilde belirlenmesi ancak bilançonun özelliklerini taşıyan bu finansal durum değerlendirmesiyle gerçekleşebilmektedir. Bu sonuca ulaşabilmenin tek yolu ise bireysel bir envanter çıkarmaktan geçmektedir. Bu yönüyle Zekat ibadeti, bir isme ya da tanıma sahip olmadan muhasebenin tarihsel süreçte ulaştığı noktayı -farz olduğu andan itibaren- bireysel anlamda uygulamayı zorunlu kılan bir ibadettir.

Anahtar Kelimeler: Zekât, Envanter, Bilanço, Bireysel Finansal Muhasebe

JEL kodları: M41, Z12

THE ROLE OF ZAKAT IN HISTORICAL ACCOUNTING

ABSTRACT

When accounting is considered, financial transactions at the corporate level that come to mind first. However, accounting surrounds the whole life. All personal doctrines and religious beliefs suggest that human beings do not think about themselves, live in a way that is beneficial to society, and even set rules for it. Islam also contains some rules in the financial sense. One of them is one of the conditions of Islam which is the worship of zakat which requires the person to consider whose financial accounting annually.

Zakat is based on increase of the property by share with society. The person who has this faith realizes this worship with the spiritual pleasure of helping others. In order to fulfill the worship, the individual must present his/her financial position.

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi İşletme Bölümü, acan@sakarya.edu.tr

*** Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi İşletme Bölümü, nsimsek@sakarya.edu.tr

The individual has to calculate the quorum in proportion to a certain period and to the extent specified by the Islamic sources. Achieving these measures have been realized means determining the financial situation. As a result, Islam made Zakat a financial worship. In order to fulfill the worship it is necessary to reveal the financial situation of the individual. The only way to do this is by taking an individual inventory.

In this respect, although the worship of Zakat does not have a name or a definition, it refers to the point that accounting has reached in the historical process. Zakat is a worship which obliges accounting in an individual sense from the moment it is assumed.

Keywords: Zakat, Inventory, Balance Sheet , Individual Financial Accounting

JEL Codes: M41, Z12

1. GİRİŞ

Modern psikolojide diğergamlık olarak ifade edilen kişinin başkasına vermekle yaşayacağı hazzın kendisinde saklı tutmaktan çok daha fazla olduğu tecrübi bilgisi, dinler tarafından kişinin yerine getirilmesi bir yükümlülük olarak karşımıza çıkmaktadır (Karaca, 114).

Tüm kişisel öğretiler ve dini inanışlar insanın salt kendini düşünen değil topluma faydalı olacak şekilde yaşamasını öğütlemekte ve hatta bunun için kurallar koymaktadır. Zariyat Suresi 19. ayette “Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır” buyruğu yer almaktadır. İslamiyet’te kurumlara özgü gibi gözüken vergi benzeri bir sorumluluk aslında kişilere de yüklenmiştir. İslamiyetin insanın kendini önceleyen yaklaşımdan uzaklaşması için koyduğu kurallardan birisi de finansal bir sorumluluk olan zekattır.

Bu nedenle bu çalışmada Zekatın hesaplanmasında finansal bilgi ihtiyacının varlığı ve bu ihtiyacın giderilmesi için neler yapılabileceği kısacası zekatın muhasebe boyutu ele alınmaktadır.

İslamiyet’in beş temel şartından biri olan Zekat, finansal bir ibadettir. İnanan kişi, belirlenen ölçütler nispetinde malının emanet olduğuna inanarak bu ibadeti gerçekleştirir. İbadet, toplum refahının artmasını, aşırı zenginleşmenin önlenmesi dolayısıyla sosyal adaleti sağlamaktadır. İslamiyet de insanın kendini önceleyen yaklaşımdan uzaklaşması için bazı kurallar barındırmaktadır. Bunlardan birisi de kişinin finansal muhasebesini yıllık olarak ele almasını koşul sayan ‘zekat’ ibadetidir.

Muhasebe kelimesi zikredildiğinde akla ilk gelen bir kuruluş ya da şirketin mali nitelikli ilişkin yapmış olduğu işlemlerdir. Ancak muhasebe bireyin tüm yaşamını çevrelemektedir.

2. ZEKÂT

“Zekât = زكاة” kelimesi, “gelişti, arttı, arındı” manalarına gelen “زكز” kökünden türemiş bir kelimedir (Karaman vd., 1998: 495). Kelime temizlik, nema, bereket ve övgü anlamlarına gelmektedir ve Kur’an’da bu anlamların hepsinde kullanıldığı ayetler mevcuttur (Ali Özek vd., 1987: 2; El-Kardavi, 1984: 51). Şeriat prensiplerine göre, zekat

belirli bir amaç için ve belirtilen kategoriler için ödenen fonlar bakımından bir yükümlülüktür (AAOFI, 2010)

Finansal yardımlaşmanın, İslamiyet öncesinde gönüllülük esasıyla yerine getirilmesi istendiği görülmektedir. Zekat kelimesine Mekke'de inen sekiz surede (A'raf 156, Meryem 31,55, Enbiya 72, Müminun 4, Neml, 3, Rum, 39, Lokman, 3 ve Fussilet 7) rastlanmaktadır. Ancak bu surelerde ibadet, gönüllü bir ibadet hükmündedir (Ali Özek vd., 1987: 2). Yani sadaka hükmünde vuku bulmuştur Hicret'ten sonra kaçınıcı yılda farz olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak hicretin ikinci yılında fitır sadakasının vacip olmasından bir süre sonra farz kılındığı bilinmektedir (El-kadravi (a),1984: 60-61). Medine'ye hicrette hicret edenlere evini ve tüm imkanlarını seferber eden bir toplum yapısı görülmektedir. Bir bakıma Zekat, hicretin ikinci yılında, yaşam bir sistematik kazandıktan sonra farz olmuştur. Bu da bizlere her ibadet ve eylem gibi toplumsal gelişim süreci sonucunda bir ibadetin farz hükmü kazandığını göstermektedir. Zekat, insanlar arasında gelir farkının ortaya çıkaracağı sorunları gidermenin bir yolu olmuştur. Faizin haram kılınması ve zekatın farz olmasının ekonomik denge unsuru olduğu muhakkaktır (Ağkan,2018: 236). Zekatın düzgün ve şeffaf bir şekilde dağıtılmasının, servetin topluma eşit dağılımını doğrudan etkilediği görülmektedir (Bakar ve Ghani, 2011: 237).

Zekat terimi Kuran'da 58 kez geçmektedir. Bunların 32'sinde tek başına, 26 'sında ise namaz ile birlikte bahsedilmektedir (Bakar ve Ghani, 2011: 237). Bu da "dinin direği" diye tabir edilen namaz kadar önemli bir ibadet olduğunu göstermektedir. Zekât ödemekle yükümlü kişi, kendisi için özel bir menfaat gözeterek bu ibadeti yerine getirmez. İbadet, hakkı olana emaneti teslim etmek prensibiyle gerçekleştirilir (Karaman vd., 1998: 495). Nitekim İslam tarihinde faiz ve zekata hassasiyet gösterildiği dönemlerde refah düzeyinin yükseldiği görülmektedir (Ağkan,2018: 236). Zekat, acizliğe, felaketlere karşı bir sigorta nispetinde olduğundan sosyal bir nizamdır. Devlet eliyle toplanmasının tavsiye edilmesi ve adaletle dağıtılması yönüyle iktisadi ve siyasi bir nizam gerektirmektedir. Zenginlerin bencillik duygularını köreltmesi, fakirlerin kıskançlık duygularını azaltması sebebiyle de ahlaki bir nizamdır (El-Kadravi,1984: 631).

Zariyat Suresi 19. ayette "Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır" buyruğu yer almaktadır. İslamiyet'te kurumlara özgü gibi gözüken vergi benzeri bir sorumluluk aslında kişilere de yüklenmiştir. Esasında Zekat, tarih boyunca karşımıza çıkmaktadır: İslamiyet öncesi dinlerde ve hatta kişisel öğretilerde de yapılması öğütlenen bir eylem/ibadet olduğu görülmektedir. Ancak İslamiyet'in ilk dönemlerinde olduğu gibi diğer din ve öğretilerde bu ibadet/ eylem zorunlu bir eylem değildir.

Buidzm'de kişinin ailesinden başlayarak etrafına hayır yapılması ve Hinduizm'de mülke ve paraya aşırı düşkünlüğü önlemek amacıyla 'dana' adında bir uygulama bulunmaktadır. Hristiyanlık'ta ise gönüllü bir ibadet olan sadakayla karşılaşmaktadır. Yahudilik'te de muhtaç kişilere yardım etmek en temel ilkelerden sayılmış yardım ve bağış manalarına gelebilecek hem zorunlu, hem gönüllü ibadetler olarak görülmektedir (Şeker, 2014; Dönmez, 2017; Salihoğlu, 2013)

Kur'an'ı Kerim'de zekât gelirlerinin köle azadında, borçluların borçlarını ödemesine yardımcı olmakta, Allah yolunca çalışanlara destek olmak için ve yolda kalmış kimselere yardımcı olmak için harcanabileceği belirtilmiştir (Şentürk ve Yazıcı, 2014: 293). Ayetlerde zekatın verilmesi gerektiğine, kimlere verileceğine dair hükümler yer alsa da tahsis edilmesi gereken zekat miktarı belirtilmemiştir. Bu miktar hadislerle belirlenmiştir.

Zekata konu malda bulunması gereken şartlar:

- Malın nisap miktarı olması,
- Malın, hakikaten veya takdirenen artırıcı olması,
- Nisap miktarı malın üzerinden bir kameri yıl geçmiş olması olarak belirtilmiştir

(Karaman vd., 1998; El- Kadravi, 1984; Şentürk ve Yazıcı, 2014)

Zekatın farz olabilmesi için tayin edilen miktara “nisap miktarı” adı verilir (Eskicioğlu, 1989: 231).

2.1. Nisap Miktarı

Zekat, hakkı olanlara, Yüce Allah tarafından verilen belirli bir miktardır. Zekat kelimesi ayrıca Zekat'a tabi olan fonlardan ödenen tutarı belirtmek için kullanılır (Sarea, 2013: 23).

Bir kişinin malı borcundan sonra elinde kalan malı ya da parası olursa ve bu hadislerle belirlenmiş tutarları aşarsa bunların zekatını vermesi gerekmektedir. Zekata tabi varlıkların belirlenmiş tutarlarına nisap miktarı adı verilmektedir (Şentürk ve Yazıcı, 2014). Bu varlıklar altın gümüş gibi kıymetli taşlar, nakit ve benzerleri, ticari mallar, besi hayvanları ve tarım ürünleridir (Yatbaz, 115). Bu ölçü kırkta birdir ve hadislerle dayanmaktadır. Mecusilik, Hinduizm, Budizm, Hristiyanlık ve Yahudilik'te bu oran onda birdir. (Dönmez, 2017).

Tablo 1: Çeşitli Malların Nisap Miktarları

NİSAP MİKTARLARI	
Altın	80.18 gram (20 miskal)
Gümüş	561 gram (200 dirhem)
Ticaret Malı	Altın veya gümüş nisabı tutarında para
Koyun ve Keçi	40 koyun ve keçi
Sığır	30 sığır
Deve	5 deve
Toprak Ürünleri (öşür)	1000 kg üstü (nisap miktarı aranmaz diyen görüşler de mevcuttur) (El-Kadravi (a), 1984)
Alacaklar	Kuvvetli, orta ve zayıf alacaklar olmak üzere 3 kısma ayrılır ve tahsili kesin olmayanlar hesaba katılmaz (Şentürk ve Yazıcı, 2014).

Nisap miktarı bir bakıma asgari zenginlik tutarıdır (Şentürk ve Yazıcı: 2014). İslamiyette bu ölçülerde mal ya da paraya sahip olanların (borçları çıkarıldıktan sonra) zekat vermesi gerekmektedir. Zekat verilecek kişiler de Kuran'da bildirilmiştir. Zekata tabi olanlara ilişkin şartların yanında verilebilecek kişiler de belirlenmiştir.

Zekât Verilebilecek Olan Kişiler (Tevbe Suresi 60. Ayette)

Yoksullar,
Düşkünler,
Sadakaların toplanmasında görevli olanlar,
Kalpleri kazanılacak olanlar
Azat edilecek köleler,
Borçlular,
Allah yolunda (çalışanlar)
Yolda kalmışlar olarak sıralanmıştır.

Zekât, bireysel bir ibadet olsa da tarihsel süreçte, İslami devletlerin ilk dönemlerinde devlet eliyle toplanmış ve yönetilmiştir. Bu amaçla Beyt'ül Mal (kamu fonlarının toplandığı mekan) kurulmuş ve zekat ve diğer vergilerin toplanması bu kurum bünyesinde görev yapan yetkililer (amiller) tarafından gerçekleştirilmiştir (Ak, 2016).

İslam devletlerinin bütçe gelirleri zekat, haraç, gümrüklerden alınan vergiler, ganimetler, cizye ve diğer gelirlerdir. Diğer kalemlerin sarf yerleri serbest bırakılmışken, zekatın sarf yerleri Kur'an'da zikredilen yerlere olmalıdır. Zekâtın devlet tarafından terk edilmesinin sebeplerinden bir tanesinin de devletin zekatları (El-Kardavi-b, 1984: 70) sarf yerlerine dağıtmada yaşadığı zorluklar olduğu görülmektedir.

3. ZEKÂT VE MUHASEBE

“Muhasebe” kelimesi kullanıldığında akla öncelikle bir kuruluşun mali işlemleri geliyor olsa da muhasebe tüm yaşamı çevrelemektedir. Evrende her zerreye, o zerrenin hareketine bir ad verilmiştir. Doğal olarak da finansal işlemlerin de bir dile ihtiyacı olmuştur. Diğer iletişim dilleri gibi muhasebe de hayat sürdüğü toplumlardan etkilenecek (Ülkü, 2015: 172) günümüzdeki halini almıştır.

Yazıcı (2007) her insanı bir hesap; bu hesabın kodlarını parmak izleri; bu hesabın adını ise kişinin adı olarak tanımlar ve bireyin doğumuyla bir muhasebe sistemi ifade eden yapıyı bünyesinde barındırdığını belirtir (Yazıcı, 2007: 161). Bunun yanı sıra evren her zerresinde çift taraf ve bir zıtlık barındırmaktadır; pozitif-negatif, artı-eksi, doğum-ölüm ve daha birçok örnek gibi. Muhasebede de zimmet-matrup, borç-alacak, aktif- pasif, masraf-hasılat birbirine bağımlı zıtlık ifade eden unsurlar vardır (Yazıcı, 2007: 171). Hayatın içinde bizatihi var olan muhasebe tabii ki İslam dini, diğer tüm din ve öğretiler ve toplumlarda yerini bulmuştur.

M.Ö. 5000 yıllarında hüküm süren Eski Sümer ve Akadların kanunları, uygulamaları ve buyruklarını o günün şartlarına uyarlayan Hammurabi Kanunları (M.Ö. 2000) ticaretin düzene sokulması, kayıtlara ilişkin zorunluluklar barındırmaktadır. Bu zorunlulukların yanı sıra yaptırımlara yer verilmesi muhasebenin en eski zamanlardan beri toplum yaşamında yer aldığını göstermektedir (Aslan, M ve Çavlı Köterin, H., 2018).

M.Ö. 600 yılında paranın bulunmasıyla birlikte ticarete o vakte kadar olan mübadele usulü parayla ticarete evrilmiştir. Ticaret geliştikçe de hesaplaşma ihtiyacı doğurmuştur.

BU ihtiyaç da doğal sonuç olarak kayıt tutmayı ve muhasebeyi geliştirmiştir (Aslan, M ve Çavlı Köterin, H., 2018). Karahanlılar döneminde kaleme alınmış olan ansiklopedi niteliğindeki Kutadgu Bilig'te ticaret düzeni ve muhasebeye ilişkin önemli bilgilerin yer aldığı görülmektedir (Can, Karabınar ve Küçüker, 2012: 99).

Nitekim günümüz muhasebe biliminde kullanılmakta olan çift yanlı muhasebe tekniğine ilişkin kuralların ve izlenecek adımların yer aldığı Luca Pacioli'ye ait "Summa de arithmetica, geometria, proportioni et proportionalita" muhasebe tarihi açısından önem arz etmektedir. (Can, 2007).

Arpaça "hisap-hesap" sözcüğünden türeyen muhasebenin mutlak mülkiyet, toplumsal düzenin sağlanması için adaletin sağlanması, israftan uzak durulması ve verimliliğin artırılmaya çalışılması ilkeleri aynı zamanda İslamiyet'in temel saydığı hususlardır. Ayrıca Bakara Suresi 282. Ayeti İslamiyet'in muhasebe bilimini desteklediğini ve bu konuda kurallar koymuş olduğunu göstermektedir (Can, 2008: 2-3). Kaf suresi 17-18 ayetlerinde "Sağında ve solunda, onunla beraber oturan iki alıcı melek, yanında hazır birer gözcü olarak söylediği her sözü zaptederler." denmektedir. Bu da bize insanın her eyleminin hesaba çekildiğini ve muhasebe mesleğinde olduğu gibi çift taraflı yöntemle ve bir görevli tarafından yerine getirilmesi gereken önemli bir husus olduğunu göstermektedir.

Zekat, insanın bir çok duygusunun törpülenmesi, topluma katkı sağlamasının pratiği itibariyle bireysel bir finansal ibadettir (El-Kadravi,1984: 631). Bu bireysel ibadetin de muhasebeden soyutlanarak yerine getirilebilmesi mümkün değildir. Çünkü Zekat'ta itibari bir değer yoktur. Nisap miktarları tam olarak hesap edilmelidir.

Zekat ibadeti, bir isme ya da tanıma sahip olmadan muhasebenin tarihsel süreçte ulaştığı noktayı -farz olduğu andan itibaren- bireysel anlamda uygulamayı zorunlu kılan bir ibadettir. Birey, varlıklarına ve borçlarına ilişkin bir envanter çıkarmak zorundadır. Finansal nitelikteki varlıklarının borçları aşan kısmını belirlemelidir. Bu yönüyle finansal performans ortaya konmuş olmalıdır. Ancak hesaplamalarda dikkat edilmesi gereken hususlardan biri alacaklardan tahsili mümkün olmadığı düşünülenlerin hesaba dahil edilmeyecek olmasıdır (Karaman vd., 1998). Belirlenen bir tarihten başlamak üzere kameri takvime göre tam bir yıl sonra envanter çıkarılmış ve finansal durum ortaya konmuş olmalıdır. Finansal durum sonunda nisap miktarını aşan kısım zekat olarak belirlenmiş olmalıdır. Zekatın hak sahiplerine verilmesi gecikse dahi hesaplamının belirlenen tarihte yapılması gerekmektedir (El-Kadravi (b), 1984). Bahsedilen tüm bu hesaplama süreci bir finansal kurumun ortaya koyduğu envanter işlemlerinden ve bilançodan farklı değildir. Ancak her birey bu işlemleri yapmak için gerekli olan bilgiye sahip olmayacaktır. Bu nedenle bu konuda insanlara yardımcı olacak bir kurum ya da eğitilmiş yetkin bireylerin varlığı önemlidir.

Dünya'da hem Zekat'ın muhasebesi hem de İslami finansal kurumların uygulamalarını netleştirmek üzere çalışmalar yürütülmektedir. 1991 yılında Bahreyn'de kurulan İslami Finansal Kurumlar için Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions-AAOFI) İslami finansal kurumlara rehberlik edecek ve Dünya'da geçerli olacak 58 standart belirlemiştir

(<http://aaofii.com/our-history/?lang=en>). Bu standartlar Katılım Bankaları Birliği ve AAOFI işbirliği ile Türkçe'ye çevrilmiştir. Faizsiz Finans Standartları ile Türkçe'ye çevrilen standartların otuzbeşincisi Zekat standardıdır. Bu standartta bir kurumun ödemesi gereken zekata tabi varlıkların neler olduğu, nisap miktarları, borçların miktarının belirlenmesi ve kurum zekat verirken yapması gereken aşamalar yer almaktadır (Faizsiz Finans Standardı).

Söz konusu standartlar kurumlar açısından belirlenmiş ilkelere yer vermektedir. Bireylerin finansal muhasebesini yapıp Zekat verebilmesine rehberlik edecek bir kurum ya da eğitimi, yetkin kişilerin varlığına ihtiyaç olduğu muhakkaktır.

4. SONUÇ

Evrendeki her zerre varlığıyla ile bir tanımlamaya, isme ve bir düzene ihtiyaç duymaktadır. Toplumlar yaşamda aksaklıklar olmaması için kurallar koyarken, kurullarla hayatı düzenleyen diğer bir unsur din olmaktadır.

Kişisel retiler ve din kurallar koyduğu konulardan biri de ilk insandan bu yana var olan bencillik duygusunu yıkmak ve diğer gamlığı ortaya çıkarmaktır. İnsan en çok mal varlığını paylaşmak konusunda bencil davranmaktadır. O yüzdendir ki, İslamiyet'te de, İslamiyet ncesi din ve retilerde de finansal anlamda paylaşımı öğütleyen hatta zorunlu kılan ibadetler/eylemler karşımıza çıkmaktadır.

İslamiyet'te bu duruma karşılık gelen ibadet beş şarttan biri olan "zekat"tır. Zekat ibadetinin farzietisi, Kur'an'da birçok defa namaz kılın emriyle yan yana zikredilmektedir. Ruhsal temizliğin yanında maddi temizliğin de ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Çünkü İslamiyet'te Zekat miktarı aslında ihtiyaç sahibinin hakkı ve zekat verene bir emanet olarak görülmektedir. Miktarın eksik hesaplanması riski ise, ibadeti layıkıyla yerine getirememesi endişesiyle, kişiye vicdani bir sorumluluk yüklemektedir. Bu nedenle de nisap miktarını belirleyebilmek için bir düzen oluşturulması ve finansal anlamda envanter çıkarılması gerekmektedir. Nisap miktarı hesaplanırken zihni olarak gerçekleştirilen tüm bu işlemler muhasebenin Zekat ibadetindeki yerini bize göstermektedir. Muhasebe denilince aklımıza kurumsal bir işlem geliyor yer alıyor olsa da bireylerin de bütçelerini yönetmekle ilgili her işlem muhasebe bilimini ifade etmektedir.

Muhasebe, tarih boyunca ticaretin gelişmesiyle, farklı ihtiyaçların hasıl olmasıyla, zamanın şartlarına, toplumun ve devletlerin politikalarına göre bir gelişim süreci geçirmiştir. Zekat ibadetinin yerine getirilebilmesi de bir muhasebe sürecinin sonucudur. Günümüzde muhasebe işlemleri çift yanlı kayıt yöntemi ile gerçekleştirilmektedir. Nisap miktarının hesaplanması ise günümüz muhasebe biliminin uyguladıklarını yüzyıllar öncesinde uygulamayı zorunlu kılmıştır.

İslamiyet'in muhasebe bilimini desteklediği Kur'an'da çeşitli ayetlerde görülmektedir: Zekat ibadeti de kişinin varlıklarını ve borçlarını hesaba çekmesi sonucu belirlenmektedir. Bu ibadet, finansal muhasebede olduğu gibi belirli bir dönemi kapsamaktadır. Ayrıca belirli bir tarihte sonuçlarının belirlenmesi ve nisap miktarınca

emanet sayılan kısmın hak sahiplerine verilmesi gerekmektedir. Alacaklar, tasarruflar ve borçlar karşılıklı olarak belirli bir düzende ve hesaplamayla belirlenmelidir. Bu yapı da muhasebedeki çift taraflı kayıt sistemiyle benzerlik göstermektedir. Muhasebenin gelişim süreci incelendiğinde toplum yapısının, toplumlararası etkileşimin muhasebeye etki ettiği görülmektedir.

Bu benzerliklerin yanı sıra kişinin envanteri nasıl çıkaracağı, hesaplamalarda dikkat edilmesi gereken hususların neler olduğu, süre, hak sahibine vermede gösterilecek hassasiyet gibi hususlar zekatın hesaplanmasında çok yönlü bir bilgiye ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu nedenle bireylerin hem ilahiyat, hem muhasebe bilgisine hakim olması mümkün olmayacağından insanların bu konuda yardım alabileceği bir kurum ya da eğitilmiş bireyler olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abu Bakar, M. H. ve Abd.Ghani, A. H. (2011). Towards Achieving the Quality of Life in the Management of Zakat Distribution to the Rightful Recipients (The Poor and Needy). *International Journal of Business and Social Science*. s. 2.

Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions Standarts (2010).

Ağkan, F. (2018). AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. s. 6(2), ss. 235–245.

Ak, S. (2018). İslam Ekonomik Sisteminde Kamu Bütçesi. (Kamil Güngör Çev.) *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi*. s. 62, ss. 62-66.

Aslan, M ve Çavlı Köterin, H.(2018). Orta doğu muhasebe tarihi : (MÖ 3000-MS 2000) : cilt I . Sayıştay Başkanlığı. Ankara.

Can, A. V. (2007), Luca Pacioli Muhasebenin Babası mıdır?. *Akademik Bakış Dergisi*, s. 12, ss. , www.akademikbakis.org/12/acan.htm.

Can, A. V. (2008). Bir Ayetin Işığında İslam Dinin Muhasebeye Bakışı. *Akademik Bakış Dergisi*, 15, <http://www.akademikbakis.org>.

Can, A. V., Karabınar, S., Küçüker, M., (2012), Kutadgu Bilig’de Muhasebe, Ticari Hayat ve Etik ile İlgili Beyitler ve Güncel Yorumu. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, s, 2., ss. 68-100.

Dönmez, Z. (2017). Kuran’ın İlahi Kitapları Tasdiki Bağlamında Sadaka Ve Zekat. *Kitap ve Hikmet E- Dergisi*. s.17.

Dvornik, F. (1990). *Konsiller tarihi: İznik’ten II. Vatikan’a*. (Mehmet Aydın, Çev.).

El-Kadravi, Y (a). 1984. *İslam Hukukunda Zekat Cilt 1*. Kayıhan yayınevi. Tercüme.

İbrahim SARMIŞ.İstanbul.

El-Kadravi, Y (b). 1984. İslam Hukukunda Zekat Cilt 2. Kayıhan yayınevi. Tercüme. İbrahim SARMIŞ.İstanbul.

Faizsiz Finans Standartları.(2015). Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurulu. İstanbul. <http://aaoifi.com/our-history/?lang=en>, Erişim tarihi: 27.10.2018

Karaca, Y. (1999). Dini Pratikler, Nefs Muhasebesi ve Allah Şuuru. Ekev Akademi Dergisi s. 4, ss. 113-121.

Karaman, H., Bardakoğlu, A. ve Apaydın, H. Y. (1998). İlmihal I İman ve İbadetler, Diyanet İşleri Başkanlığı. Ankara.

Özek, A. Vd. (1987). İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları. İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları. İstanbul.

Salihoğlu, M. (2013). Zekat, Diğer Dinlerde, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, cilt.44, ss.207-209.

Sarea, A. M. (2013). Journal of Islamic Banking and Finance, s. 1, ss. 23-28Aslantaş Ateş, B. (2016). Kripto Para Birimleri, Bitcoin ve Muhasebesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.7(1): ss. 349-366.

Şeker,C. (2014). Yahudilikte Sadaka, *Marife*, , ss. 83-104

Şentürk, L. ve Yazıcı, S. (2014). İslam ilmihali. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ülkü, S. (2015). Üç Semavî Dine Ait Prensiplerin Muhasebe Biliminin Oluşumu Üzerindeki Muhtemel Etkileri. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, s. 1, ss.???

Yazıcı, M. (2007). Kur'an'a Göre İnsan Muhasebesi. Süryay. İstanbul.

SHARIAH COMPLIED REAL ESTATE FUND; A MODEL OF ISLAMIC FINANCE*

Ajmal.TK**

Fulail Choithala***

ABSTRACT

Islamic finance is an emerging trend in the field of finance and has contributed to the economic growth in the Middle East countries in recent times. Real estate or investing in land and or properties is a halal (allowed to do according to Islamic law) investment and have been in practice at the time of the different prophets. This study specifically examine the performance of SECURA INDIA REAL ESTATE FUND, first shariah complied venture capital real estate fund in India. Secura fund take advantage of Islamic financial product "Mudaraba", which does collect funds from investors, invest in the real estate ventures ad its allied activities and provide professional expertise to make use of the money invested and share profit based on agreed ratio. This study shows that the shariah complied real estate fund is giving a high return in each year of the term for the contribution made by the investor. It started to bring slowly the untapped money held by the Muslim population in that area, which were not flown into the economy because of the restrictions like interest, indulging in prohibited activities...etc. shariah complied fund gained its acceptance by providing an extra ordinary return to the investors by abiding and matching the norms laid out by shariah. Therefore, it is opined that the product mudaraba need to be encouraged to make use of its advantage and attract the unused money for the investment purpose of the Muslims of the country.

Keyword: Venture capital, Real estate, Islamic finance, Mudaraba...Etc.

1. INTRODUCTION

Islamic finance is an emerging trend in the field of finance and has contributed to the economic growth in the Middle East countries in recent times (Grassa & Gazdar, 2014). It functions based on Islamic economic principle, which strictly prohibits dealing in interest based economic transactions, Gharar (excessive uncertainty), speculation in business activities and ensure profit share mechanism in the financial system. Therefore, transactions and activities of Islamic financial institutions need to comply with Shariah rules. It is more attracted in the sense that it treats money as an exchange medium rather than a commodity. That means money cannot be used to make money unless and until they are put in some productive and real activities. Modes of financing of Islamic financial institutions are different from conventional banking in the sense that it is more of equity-based financing.

The inevitable part in Islamic finance for secura are that the institution undertake its activities in accordance with Shariah, or Islamic law. It compels both the parties to do business in a unique way where attention need to be given on interest, whether the business deals in prohibited activities, speculation and uncertainty primarily. Islamic financial institutions are considered to be an eccentric form of socially responsible

* It is an improved full text of the paper which has been accepted and presented as a summary in the 5th International Congress on Accounting and Finance Research

** PhD Scholar, Sakarya University, ajmal.kunnumal@ogr.sakarya.edu.tr

*** M.Com (Business Finance), Pondicherry University

business where the system makes no division between the secular and the spiritual, hence its outstretch into the state of financial proceeding. Islamic banking and finance have been formalised gradually since the late 1960s, coincidental with and in response to incredible oil wealth, which, propelled carry on interest in and demand for Shariah-compliant practice and products for land is high, because of globalization and urbanization in India. Real estate or investing in land and or properties is a halal (allowed to do according to Islamic law) investment and that has been prevalent at the time of the prophets.

Real Estate Investment Banking essentially links the personnel or the one seeking for capital to the one who can supply it. The firm essentially provides investments management services and fund to venture capital funds, real estate investment trusts, mutual funds, private equity funds, offshore funds and other funds. Whether it's an acquisition, conceptual development or in any other stage, investment bankers methodically cut up the capital and ascertain the potential capital resources for every property based on factors like location, potential rate of return, risk factors and government policies. Additionally, they provide an investment management services to the firms so that they are better equipped for the best possible option and tackle the fore coming difficulties.

Secura joins with other partners to construct residential and commercial buildings. Residential includes houses, villas, and flats and so on. Commercial include office spaces, shops and so on. The proprietor does not need to be a solitary individual, a few or more individuals can meet up and split the benefits as indicated by the capital they have contributed. The points to be noted are property should not be leased for haram (prohibited activities) purposes like liquor manufacturing or for weapon manufacturing or other haram things and it should not be purchased with loans. This includes all kind of advances like home credits and other individual advances. The key objective of this study is to examine the performance of SECURA INDIA REAL ESTATE FUND a shariah complied real estate in Kerala, India. It examine the returns on investment carried out by the fund, benefits of investing in a shariah complied real estate venture capital and concept of venture capital in real estate sector along with the shariah complied mudaraba.

2. REVIEW OF LITERATURE

This study has reviewed the previous works, which studied the impact of principles of Islamic finance on real estate sector. It has also reviewed the journals that specifically focused on the performance of real estate sector. It was very difficult to blend both shariah based financing and real estate in one study. Practically in India Secura is the first shariah based venture capital in real estate.

Fund managers started to introduce or set up new ventures of shariah complied in order to improve the liquidity in GCC countries when they found the success rate of shariah complied funds (Issa & Stull, 2009). He also exerted some of the requirements to be fulfilled when a shariah complied fund forms. They were the process of appointing shariah board, local law restriction and tax consequences and consideration of acquisition structure that ponder over the financing of real estate shariah complied firms. In GCC countries, it is obvious that shariah complied financial products are demanded by most of

the investors in their real estate investment. However, Islamic banks from GCC rarely offers such services or financial assets. This led Islamic financiers to go forward with other real estate companies that are not shariah complied and jointly purchases lands to constructs buildings and complex malls. It tells us that the concept of shariah compliant real estate is not familiar to the people even to the respondents who were willing to participate in gulf co-operation council (Ibrahim, Muhammad Faishal Ong & Kola, 2013).

In Indian market (Jamaluddin, 2013) finds that there is an abundant requirement of shariah based investment organisations In India. Growth rate of Islamic products will be 12-15 percent over the coming ten years (Neefs and Qaceme, 2010) (global). One of the renowned economist and former RBI governor recently submitted a report to Indian Government regarding the India's future financial structure. He mentioned Islamic banking in one of the project and the same is given here

While interest-free banking is provided in a limited manner through NBFCs and cooperatives, the Committee recommends that measures be taken to permit the delivery of interest – free finance on a larger scale, including through the banking system. This is in consonance with the objectives of inclusion and growth through innovation. The committee believes that it would be possible through appropriate measures, to create a framework for such products without any adverse systemic risk impact (Rajan, 2009, p. 72).

(Chuweni & Eves, 2015), in the process of finding the challenges faced by the Islamic funds and asset management with particular to Islamic Real Estate Investment Trust (I-REIT) globally, observed that there is lack of standardisation in Malaysian and Singapore (I-REITs) on screening methodology. On the other hand, I-REITs are providing better diversification option despite of its limitations and their performance as compared to the equity market during the economic crisis is outreaching. In Indonesian context, in response to the hypothesis that whether SI that was represented by the ISSI(which was established in 2018 as a product of fatwa y Indonesia Stock Exchange) would generate an abnormal return to the firms that were not included in the JII(Jakarta Islamic Index). (Devi & Sherif, 2017)Used event study, identified CARs using a selective event window, and resulted a substantial direct relation for Shariah compliance on stock returns during the 41-day event window, showing that SI inclusion has a positive impact on the stock market. The present study finds that the ISSI and the JII performed slightly better than the JCI, based on their Sharpe performance.

Mudaraba is a concept in Islamic finance. It is an agreement between two parties in which one provide the investment and the other utilise the investment in order to get a fair amount of return. (Mbow, 2011)identified that the return on equity (ROE) is two time higher than the deposit made for mudaraba. This study analysed nine Islamic banks across the countries for a period of five years (2005-2009) and made a distinction between mudaraba deposit and equities in Islamic banks and their returns. To(Farooq & Alahkam, 2016) the performance of shariah complied firms are lesser than the non shariah complied firms in MENA region. By employing pooled ordinary least squares, (OLS) returns of shariah-compliant firms are 0.1051 basis points lesser than the non-shariah-compliant firms do.

3. DATA AND METHODOLOGY

There are two schemes under this fund. First scheme has successfully completed and second scheme is in its investment stage. Details regarding investments in projects are collected from scheme I as it has successfully completed. Data used for this study is financial statements, income and expenditure of the fund for five years (2009-2014). Projects completed under the scheme I has been analysed in terms of its cost, expenses, project partner, duration and return on investment. Scheme II has started in 2014 and its projects are on the process. Return on investment has undergone a critical analysis under which return of each project has been analysed and average return has been calculated per year. Return of total domestic scheme has been found out from all the projects. Though it has studied the performance of the fund, it is specifically limited to the particular fund by which we cannot make a general point to the economy. Secura India realty is dealing in Mudaraba (partnership between labour and capital) which is meant to give expertise for investment and specialise in real estate.

4. DISCUSSION

4.1. Concept of Mudaraba

Mudarabah is a form of partnership contract, commonly known as a profit-sharing between labour and capital contract. It is an agreement between investor and investment manager where the investor contributes the capital while the investment manager provides managerial skills to manage the capital accordingly. Profit will be distributed at any agreed ratio. In case of loss if there is any, such will be borne by the Investor ("Rabb-ul-Mal"). In practically the investment procedure begins with the contribution from the investor. Then the investment pooled in to a fund called Secura India Real Estate Fund (the trust) under the trusteeship of Infrastructure Leasing & Financial Services Limited (IL&FS- the trustee).. Secura India Real Estate fund collects investments from investors as venture capital fund. The Fund is offered up to 5000 (Five thousand only) Class A Units having face value of Rs. 1,00,000/- (Rupees one lakh only) each, aggregating to a total Commitment of Rs. 50,00,00,000/- (Rupees fifty crore only) with green shoe option of 2500 (Two thousand five hundred only) Class A Units having face value of Rs. 1,00,000/- (Rupees one lakh only) each, aggregating to a total Commitment of Rs. 25,00,00,000/- (Rupees twenty five crore only). Investors are just the unit holders to a specific fund. They do not have any right to manage the fund. Since Secura real estate fund is the first fund, the investors will only be the unit holders to this specific fund.

Secura set a hurdle rate of return(minimum rate of return) of 18 percent of RoI as it deals in real estate fund that reduces the risk profile of real estate as an asset class by offering diversified investment portfolio managed by experienced investment managers. Thus, it provides the benefit of a defensive investment alternative. Nevertheless, it does not ensure that the fund is not subjected to loss. If there is any, it has to be taken care by the investors who have invested the money. It is based on the notion that fund will carry out all expert decisions and necessary steps to avoid the possible losses. In mudaraba, losses has to be

born by the investor who make investment to the fund because the other party is just exercising their professional expertise for the fund.

So an amount is paid to the class A unit holders(investors) in propotion to capital contribution until 100% of their capital contribution is fully met. remaining distributable profits is utilized to payoff the class B unit holders'(Secura) capital contribution in propotion until it is paid in full. Only 5 class unit B is held by secura. Investos are paid the Hurdle rate of return i.e. 18% of unreturned capital contribution per annum in pro rata basis until it is fully paid. distributable proceeds remaining is distributed among investors secura in the ratio 80:20 in proportion to their capital contribution.

4.2. Description about the projects

SECURA INDIA REAL ESTATE FUND has total two schemes; namely domestic scheme 1 and domestic scheme 2.It has completed its first scheme that is domestic scheme-1 which was Commenced on 2009.Fist scheme was completed on 2014 and by the same year second scheme that is domestic scheme 2 has been started. There are three types of projects taken up by the fund. They are Commercial, Retail and Residential projects. Under commercial projects, completed projects are Empora Gemz, Empora Aster, Empora Views and ongoing projects are Empora west, Olive Arcade and Nova Arcade. Under Residential projects, one completed project is Autumn Leaves. The above said projects can be categorised into domestic scheme 1 and domestic scheme II. Since the domestic scheme 1 has been completed, its 4 projects ; Empora Gemz, Empora Aster, Empora Views and Autumn gives a clear picture of its investment amount, Return on investment and duration. Details regarding the projects undertaken by the fund under both scheme and its years of beginning and completion are given below.

DOMESTIC SCHME I

DOMESTIC SCHEME 1		
PROJECTS	STARTED YEAR	COMPLETED YEAR
EMPORA ASTER	2009	2012
EMPORA VIEWS	2010	2012
EMPORA GERMS	2009	2011
AUTUMN	2010	2011 AND 6 MONTHS

DOMESTIC SCHEME II

DOMESTIC SCHEME 2		
PROJECTS	STARTED YEAR	COMPLETED YEAR
EMPORA WEST	2014	UNDERGOING
OLIVA AREADE	2014	UNDERGOING
NOVA AREADE	2014	UNDERGOING

4.3. Return of Secura:

The following table represents the average return on investment per year for each of the project.

AVERAGE RETURN OF EACH PROJECT

Particulars	EMPORA ASTER	EMORA VIEWS	EMPORA GERMS	AUTUMN
Investment	14500000	12500000	11000000	15025000
Exit amount	22330009	20717800	38513629	26935000
DIFFERENCE	7830009	8217800	27513629	11910000
Fund after ex	19357974	17780720	36848789	25051476.4
Expenes	2972035	2937080	1664840	1883523.64
NP	4857974	5280720	25848789	10026476.4
PERCENTAGE	33.50%	42.25%	234.99%	66.73%
Return per year	9.80	10.40	47.00	13.35

Return on investments of each projects are tabulated above. It shows the overall percentage of each projects and its annualised return. It has invested a total amount of 1.5 crore and realised an amount of 2.23 Crore when it was exiting the project Annualised return is obtained by dividing the total return by number of years. Here the table shows that there is a net profit of Rs.7800094 in Empora Aster. Which means there is a return of 33.50 percent from the whole project and by dividing with 5 year that is the duration of scheme 1 we can attain average return per year for that project. Therefore, 9.8 percent

is the annualised return. In second project which is Empora views earned a net profit of Rs.5280720 by investing a total amount of 1.25 crore and realised an amount of 2.07 Crore when it was exiting the project Which means there is a return of 58.25 percent from the whole project and by dividing with 5 year which is the duration of scheme 1. We can attain return per year for that project. It shows that there was an average of 10.4 percent return per year. In Empora Germs, it is found that profit earned during the tenure Rs. 25848789. It has invested a total amount of 1.1 crore and realised an amount of 3.85 Crore when it was exiting the project Which means there was a return of 234.99 percent for the investment made in that and which is the biggest turnover from all over the projects. It is ascertained that average rate of return was 47 percent per year. From this, we could understand that real estate projects are those that earns an abnormal profit if the particular investment management company undertook decision correctly and manages the project tactfully. In Autumn which was different in nature in the sense that it was a residential project carried out with good result as well. It has invested a total amount of 1.5 crore and realised an amount of 2.7 Crore when it was exiting the project. After taking into consideration of management expenses there was a net profit of one crore and secured a total 66.73 percentage of return. Average return turned out to be 13.35 percentage in a year.

4.4. Total return of completed scheme

So far, we have discussed about the investment amount, realised proceeds from the project, and derived total return of each projects and its average rate of return. Secura provided 19.64-percentage average return to the capital contribution of the investors in the completed Scheme I. Return that an investor expect is normally 18% per annum as it provide as its Hurdle rate of return. Minimum contribution to the fund is five lakhs and an investor can get a Profit of Rs. 98200 per minimum contribution that is a big amount as compared to other financial institutions

4.5. Hurdle rate of return

Hurdle Rate of Return means the minimum Return on Investment (“RoI”) to be paid to the Contributors prior to any distribution of carried interest to the Investment Manager. Secura’s hurdle rate of return is 18% on investor’s capital contribution, means it is the lowest return that an investor can expect. It does not mean that, there will not be more than 18% return. Actually, Secura is targeting a hurdle rate of 25%. It does not mean that, there will not be less than or more than 18% return. The Shariah norms tell that the profit should not be fixed, so in our case, Secura shares the profit with the contributor only if the RoI is more than 18 percentage.

4.6. Shariah complied advantage

SECURA is the first shariah compliant SEBI registered venture capitalist in Kerala, India. In terms of protecting the entrepreneur, sharing the risks, losses and profits the two systems of finance are remarkably similar. Taqwaa Advisory and Shariah Investment Solutions (p) ltd. (TASIS) is the Shariah advisor.

4.6.1. Riba (interest rate)

A fundamental Sharia principle is the prohibition of riba, which means prohibition in dealing of element of interest. shariah compliant transaction should be structured in such a way that proper implementation can be done without the element of interest. By enabling interest free fund, Secura paves the way for a section of population who are deprived of such services and facilities. It can attract a section of Muslims potential investors include institutional investors, high net worth individuals and any other investors, who are qualified to invest in the Fund. As we are discussing interest rate is different from return of investment. They are fixed in nature and does not change if the profit increases whereas in case of Secura a minimum rate is assured and vary according to the profit earned on investment.

4.6.2. Prohibited business activities

Islamic finance prohibits investment and the conduct of, businesses whose core activities, which are termed to be haram according to Islamic law. Secura invests in real estate assets for which prior shariah compliance is required. Real estate is one of the preferred asset by Islamic scholars. So More investment opportunities are created in the field of riskless investment avenues. Since the investment is allowed in only real estate asset, risks of real estate has to be mentioned. Risk involved in this are liquidity and market risk which tend to have a greater effect on funds that are more growth-oriented, as the sale of appreciated properties depends upon market demand. Since the fund is expert in eventual realization event such as Initial Public Offerings (IPOs), Strategic Equity sale, Repurchase of the Fund's share, it is considerably excluded from an excessive risk.

4.6.3. Joint ventures

In the area of joint ventures (including partnerships), numerous principles address allocation of work, profit and loss allocations and distributions and virtually all other operational matters. In this, types of partnership (mudaraba), one person contributes services and another person contributes capital. If the arrangement suffers a loss, only the capital provider may be penalised in cash. RoI is high as compared to other banks and financial institution because of its nature of agreement. It made an agreement that if the fund secure up to 18 percent return on capital contribution of investors, fund will charge only a management fee of 2 percent. If it goes beyond 18 percent then, fund will share profit in the ratio of 20: 80

4.7. Why venture capital in real estate?

Venture capital is a pool of investment gathered from the individual investors provided to the early-stage, high-potential, and growth companies with the aim of generating a regular income and a capital appreciation through the self liquidation or trade sale. A VC real estate fund reduces the risk profile of real estate as an asset class by providing diversified portfolio managed by expert investment managers. Thus, it offers the benefit of a reduced risk investment alternative.

Real estate VCF provides an effective hedge mechanism through portfolio diversification. A Real Estate VCF fund enters the project typically at land cost stage. Thus, the entry cost of the funds' investment is far lower than that of an individual investor, because as an investor with a small amount of investment, the individual investor cannot enter at land cost stage. VC in real estate and the equity instruments have the potential to provide capital appreciation and consistent dividend yields. So both are same, but in terms of risk profile, the real estate investment is closer to that of a debt instrument, which is backed by an asset/ collateral. Thus, it is a versatile asset class with the return profile of an equity instrument with risk profile of a debt instrument. Investing in Real Estate related Venture Capital is a guarantee that the returns at the time of disposal will definitely be higher. It is a very safe mode of investment.

As per recent research estimates, to meet with the existing shortfall in real estate infrastructure, a total investment in excess of US\$ 150 billion will be required. Moreover, the fund availability in India is going to be constrained over the next few years, giving VCF a unique opportunity to choose the best projects. Along with this, Secura has a well-qualified and well-experienced people with an extensive knowledge in Kerala Real Estate. This helps Secura in understanding the projects from a developer's perspective and addresses the needs of the business unlike a pure financial investor. As a result, with all knowledge of current economic situation Secura is offering a minimum IRR of 18%.

5. FINDINGS

This study found that Shariah complied venture capital fund found its way to catch up a more than fair return that is 19 percent per year for the contribution made by the investor. Average return on projects accrue around 10 percent and above for each projects. Domestic scheme I has been completed with four projects with in a duration of 5 year. Each project has been completed within an average year of 2 year and 6 months. Investors earned returns right from Year-3 onwards as and when the investee company's mature/ turn cash positive. Secura is the first shariah compliant SEBI registered venture capitalist in India. . It started to bring slowly the untapped money held by the Muslim population in that area, which were not flown into the economy because of the restrictions like interest, indulging in prohibited activities...etc. Secura fund take advantage of Islamic financial product "Mudaraba", which does collect funds from investors, invest in the real estate ventures ad its allied activities and provide professional expertise to make use of the money invested and share profit based on agreed ratio. Sharing of profit will be agreed between the parties according to their preference. If there is any losses, it has to be taken care by the investor who have invested their money in it. Twenty percent of aggregate capital commitments in single portfolio investment is not allowed by the fund. No investment shall be made in Portfolio Companies or assets that could subject the Fund to incur any unlimited liability. Nature of real estate risks are comparatively cheaper and even fund has taken preventive measure to mitigate the risk, which would like to occur. Moreover, excessive uncertainty is not allowed according to shariah norms. Secura India real estate fund pvt ltd gained its acceptance by proving an extra ordinary return to the investors with abiding and respecting all the norms laid out by shariah.

6. CONCLUSION

Secura realty venture capital fund, which is the first shariah compliant SEBI registered venture capitalist in India, is a form of Islamic finance product mudaraba, which pools deposits from investors and invests in real estate projects. Secura earned a 19 percent of return on investment and which is far outreaching the returns from other forms of financial institution and conventional bank. Shariah complied certificate enhances the possibility of investments from the people who are concerned about interest element and prohibited activities. Shariah complied certificate also found a market among the people who realized that investment in the stock market, has their own related problems whereas bank deposits and mutual funds are providing very low returns. Investing in shariah complied real Estate related Venture Capital is a guarantee that the returns at the time of disposal will definitely be higher. It is a very safe mode of investment also. Therefore, it is opined that the product mudaraba need to be encouraged to make use of its advantage and attract the unused money for the investment purpose of the Muslims of the country.

REFERENCES

- Chuweni, N. N., & Eves, C. (2015). Islamic funds and asset managemet: the opportunities and challehges of Islamic REITS. *2015 Australian Conference of Economists*, 7–10.
- Devi, L., & Sherif, M. (2017). Article information : *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 8(2), 143–160.
- Farooq, O., & Alahkam, A. (2016). Article information : *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 7(4), 268–281.
- Grassa, R., & Gazdar, K. (2014). Financial development and economic growth in GCC countries: A comparative study between Islamic and conventional finance. *International Journal of Social Economics*, 41(6), 493–514. <https://doi.org/10.1108/IJSE-12-2012-0232>
- Ibrahim, Muhammad Faishal Ong, S. E., & Kola, A. (2013). Article information : *Journal of Property Investment & Finance*, 30(2), 175–197.
- Issa, N. A., & Stull, J. (2009). Structuring Shariah Compliant Funds, 35–37.
- Jamaluddin, N. (2013). Marketing of Shari ' ah-based financial products and investments in India. *Management Research Review*, 36(4), 417–430. <https://doi.org/10.1108/01409171311315012>
- Mbow, A. D. A. (2011). A comparative study of the ¯ rabah deposit returns on Mudha and on equity in Islamic banks. *Humanomics*, 27(4), 229–242. <https://doi.org/10.1108/08288661111181288>

OSMANLI TOPRAK DÜZENİNDE ÖZEL MÜLKİYETİN GELİŞİMİNDEKİ GECİKMENİN ÇİFT TARAFLI KAYIT YÖNTEMİNE ERKEN GEÇİLEMEYİŞİNE ETKİSİ*

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN **

Öğr. Gör. Hakan ALIUSTA ***

Öğr. Gör. Aydın BAĞDAT ****

ÖZ

Hiç şüphesiz ki çift taraflı kayıt yönteminin ortaya çıkışı muhasebe tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. 15. Yüzyıl sonlarında bir kitap bölümünde ilk kez anlatılan bu yöntem ilerleyen süreçte hızla Avrupa'ya yayılmıştır. Osmanlı ise bu yöntemi 19. Yüzyıla kadar kullanmamıştır. Bunun ekonomik, politik veya sosyo-kültürel birçok sebebi bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı'nın toprak düzenini ve bu düzen içindeki özel mülkiyet durumunu ve gelişimini incelemek, bu durumun çift taraflı kayıt yöntemine erken geçilemeyeşine olan etkilerini analiz etmektir. Bu inceleme yapılırken Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan çift taraflı kayıt yöntemini kullanmaya başlamasına kadar olan yaklaşık dört asırlık süreyi kapsayan ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal vb. durumlarına ilişkin literatür taraması yapılmış, bulgular sınıflandırılıp analiz edilmiştir. Sonuç olarak ise Osmanlı toprak düzeninde özel mülkiyetin gelişimindeki gecikmenin, çift taraflı kayıt yöntemine erken geçilemeyeşine olan etkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Muhasebe Tarihi, Çift Taraflı Kayıt Yöntemi, Osmanlı'da Toprak Sistemi, Özel Mülkiyet.

JEL Kodları: M41, P14

THE EFFECTS OF DELAY IN DEVELOPMENT OF PRIVATE PROPERTY IN THE OTTOMAN LAND SYSTEM ON THE LATE START OF DOUBLE-ENTRY BOOKKEEPING METHOD

ABSTRACT

Development of double-entry bookkeeping method is undoubtedly a milestone for the historical process of accounting. This method which was mentioned in a book for the first time at the end of the 15th century quickly spread across the Europe. But the Ottoman Empire didn't use this method until 19th century. This is because of several economical, political and sociocultural reasons.

The aim of this study is to examine the Ottoman land order and both situation and development of the private property in this order and to analyze the effects of not being able to start using doubleentry bookkeeping method earlier. During the examination, literature surveys were done regarding the economical, sociocultural, political etc. situations which includes a process of four centuries starting from the foundation of Ottoman Empire to starting of double-entry bookkeeping method, and the findings were

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, acan@sakarya.edu.tr

*** Sinop Üniversitesi, Ayancık M.Y.O. haliusta@sinop.edu.tr

**** Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Adapazarı M.Y.O. aydinbagdat@sakarya.edu.tr

classified and analyzed. As a result, the effects of delay in development of private property in the Ottoman land system on the late start of double-entry bookkeeping method tried to be explained.

Keywords: Accounting Histoy, Double Entry Bookkeeping Method, Land System in the Ottoman Empire, Private Property.

JEL Codes: M41, P14

1.GİRİŞ

Çift yanlı kayıt tekniğinin, ilk kez kim tarafından ve ne zaman uygulandığı konusunda muhasebe tarihçileri arasında derin görüş ayrılıkları söz konusudur (Can, 2007, s.10). Bununla birlikte çift taraflı kayıt yöntemi ilk defa 15. yüzyılda Pacioli tarafından İtalya’da bir kitap bölümünde sistematik olarak anlatılmış, daha sonra yöntemin kullanımı matbaanın da etkisiyle başta Avrupa olmak üzere tüm ülkelere yayılmaya başlamıştır. Osmanlıda ise çift taraflı kayıt yöntemini anlatan ilk kitap 1830 yılında Principles of Account Book An Abstract for the Beginners (Hesap Defteri Prensipleri İlk Başlayanların İhtiyaçları İçin Halk Dili İle Yazılmış Özet) adıyla İzmir’deki Amerikan tüccarları için Venedik’teki Holy Gazar Theology School’da basılmıştır (Sürmen vd., 2006, s.69). 1863 yılında kurulan Osmanlı Bankası ise çift taraflı kayıt yönteminin Osmanlı’da kullanımına öncülük eden ilk başarılı örneklerden biri olarak gösterilebilir (Güvemli ve Kaya, 2015, s.52).

Netice itibariyle Osmanlı yaklaşık dört asırlık bir gecikmeyle çift taraflı kayıt yöntemini kullanmaya başlamıştır. Araştırmamızda Osmanlı toprak düzeninde özel mülkiyetin¹ gelişmemesinin çift taraflı kayıt yöntemine geçişteki gecikmeye etkileri incelenmiştir.

2. MÜLKİYET HAKKI

Tarih boyunca çoğu kez felsefi, dini, siyasi ve hukuki tartışmaların merkezinde yer alan mülkiyet, insanın bir şey üzerinde hâkimiyet kurmasıyla meydana gelen ilişkiyi ifade etmektedir. Bu ilişki zamanla bir insan hakkı olarak kabul görmüş, devletler ve hukuk düzenleri tarafından tanınmış, temel bir hak olarak ulusal ve uluslararası belgelerde yer almış ve korunmuştur. Mülkiyet hakkını diğer temel hak ve hürriyetlerden ayıran en önemli özelliklerinden birisi bu hakkın içeriğinin tam olarak belirlenememesidir. Zira mülkiyet hakkı içinde bulunduğu toplumun siyasi, sosyolojik ve hukuki dinamiklerinden etkilenmekte ve buna bağlı olarak sürekli değişim ve gelişim göstermektedir (Akça, 2015, s.544).

Anayasamız ve Medeni Kanunumuzda mülkiyet hakkının tanımı yapılmamış olsa da, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 683. maddesi ile mülkiyet hakkının sahibine tanıdığı yetkiler “Bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey

¹ Özel Mülkiyet: Mülkiyete konu olan mallarda, bir kişinin veya ortaklık yoluyla bir grup insanın mülkiyetinde olan malların ayn’ında ve menfaatinde kamu ortaklığının bulunmaması hususunu ifade etmektedir (Karadağ, 2016, s.55).

üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir.” şeklinde düzenlemiştir.

Özel mülkiyet ise kapitalizmin dayandığı temel ekonomik kurumlardan biridir. Bu düzende maddi üretim araçları ve sermaye esas itibariyle özel mülkiyette olup üretimde kullanılması sahiplerinin kararına bağlıdır (Zarakolu, 1979, ss.33-37). Devlet karşısında girişimcilerin karını ve bağımsızlığını garanti eden özel mülkiyet, girişimciye kararlarında bağımsızlık hakkı vermekte ve güçlerini arttırabilmektedir (Albertini, 1995, s.20).

3. ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE VE İSLAMİYET’TE MÜLKİYET HAKKI

Tarihsel süreç içerisinde mülkiyet kurumu diğer bütün toplumlarda olduğu gibi Türk devletlerinde de önemli bir yere ve etkiye sahip olmuştur. Eski Türklerde mülkiyet başlarda soy mülkiyeti şeklinde iken, toplum yapısındaki değişmelerle birlikte önce aile mülkiyetine, sonrasında özel mülkiyete doğru zamanla bir gelişim göstermiştir. Özel (Ferdî) mülkiyetle birlikte bütün toplumun faydalanmasına açık bir kısım mallar üzerinde ise kolektif mülkiyet ilişkisinin olduğu görülmektedir (Eren, 1991, ss.22-23; Tuğrul, 2004, ss.45-46; Altan 2007, s.58).

Anadolu Selçuklu devletinde mülkiyet sistemi genel İslam esaslarına göre yürütülmüş, toprak yönetiminde ise Büyük Selçukluların devamı niteliğinde olduğundan ikta (dirlik) sistemi korunmuş ve uygulanmıştır. Bu sistem daha sonra geliştirilerek tımar sistemi olarak Osmanlı’da da uygulanmıştır. Bu sistemde devlet toprak mülkiyetinin asıl sahibi olmakla birlikte kişilerin özel toprak mülkiyeti de kabul edilmiştir (Üçok ve Mumcu, 1991, s.132,135; Altan, 2007, s.59).

İslam hukukunda da şahsi mülkiyet korunmuştur. Hatta mülkiyet hakkı en önemli haklardan kabul edilmektedir. Herkesin mülkünü başkasının hakkına dokunmadığı sürece dilediği gibi kullanabileceği genel prensiptir². Ayrıca miras hakkı da mülkiyet hakkının bir neticesi olarak kabul edilmiştir (Ekinci, 2012, s.206).

4. OSMANLI’DA TOPRAK DÜZENİ VE MÜLKİYET HAKKI

Osmanlı 14. yüzyılın başlarında kurulmaya başladığında bir uç beyliğiydi ve sosyal, siyasi, kültürel vb. açılardan Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletlerinin devamı niteliğindedir. Bu nedenle Osmanlı toprak hukukunda kendinden önceki Selçuklu devleti gibi İslam hukukunu uygulamış, İslam hukukunun mülkiyet esaslarını kabul etmiştir (Cin, 1978, s.11).Yine İslamiyet’in özel mülkiyetin kabulüne dair yaklaşımından dolayı Osmanlı’da her ne kadar toprakların büyük bir kısmı devlete ait (miri)arazi statüsündeysen de özel mülkiyet de söz konusu olmuştur (Şimşek, 2010, s.70). Nitekim Girit, Sakız, Midilli gibi memleketler fethedildiği zaman bu toprakların miri topraklar değil sahiplerinin mülkü ilan edilmesi bunun bir örneğidir (Barkan, 1980, s.147).

² Mecelle:1192

Osmanlıda toprakların çoğu “miri” yani devlete aittir. Diğerleri mülk arazi, vakıf arazi, metruk arazi ve mevat arazidir. Bu ayırım 1858 tarihli Arazi Kanunnamesinde de aynen tekrar edilmiştir (Cin ve Akyılmaz, 2000, s.250).

1. Mülk arazi (Kuru mülkiyet ve tasarruf hakkının aynı kişide toplandığı -tam anlamıyla özel mülk olan- topraklar)
2. Miri arazi (Kuru mülkiyeti devlete, tasarruf hakkı özel kişilere ait olan topraklar)
3. Vakıf arazi (Arazisi kurulan vakıflara ait olan topraklar)
4. Metruk arazi (Herkesin yararlanmasına bırakılan yollar, köprüler gibi yerler ile belirli bir gruba bırakılan örneğin belirli bir köye tahsis edilen mera, yaylak, kışlak, harman yeri, baltalık gibi topraklar)
5. Mevat arazi (Ziraate elverişli olmayan, yerleşime uzak, ihya yolu ile kazanılabilen topraklar) (Aydoğdu, 2015, s.12).

Duraklama ve gerileme dönemlerine kadar gayet iyi işleyen güçlü merkezîyetçi sistem, bu dönemlerde giderek sarsılmaya başlamış, zayıflayan merkezi otorite nedeniyle devletin son dönemlerinde taşrada ayan sınıfının etkisi artmıştır (Pamir, 2004, s.71). Bilhassa 17. yüzyıl sonrasında devlet yapısının ve tımar sisteminin bozulması büyük miktarda arazinin belli kişiler elinde toplanmasına neden olmuştur (Şimşek, 2010, s.30). Devlet 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunnamesi ile bu duruma engellemeye çalışsa da yeterince başarılı olamamış ve toprak aristokrasisinin ortaya çıkmasını önleyememiştir (Kenanoğlu, 2006, s.114). Sonuçta Osmanlı da topraksız/az toprağa sahip büyük bir kesim ile büyük toprağa sahip küçük bir kesim ortaya çıkmıştır ki bu tablo aynen Cumhuriyet'e de yansımıştır (Şimşek, 2010, s.31).

5. MÜLKİYET HAKKI VE EKONOMİK GELİŞİM

Özel mülkiyet toplumsal bir ayrıcalık değil, kaynakların daha az verimli kullanandan daha verimli kullanana doğru el değiştirmesine, kıt kaynakların daha etkin kullanılmasına, üretimin artışına ve sonuçta ekonomik gelişime imkân sağlayan bir kurumdur (Oğuz, 2003, s.22; Besley ve Ghatak, 2010, s.4528; Ata ve Şahbaz, 2013, s.169). Yani özel mülkiyette mülkiyet hakkı; bu hakkı etkin ve rasyonel kullanacak veya söz konusu varlığın değerinde ve gelirinde en fazla değişmeye yol açacak bireylerde kalırken, kamusal mülkiyette bu söz konusu olamamaktadır (Oğuz, 2003, s.39; Dura, 2006, s.227). Başka bir ifadeyle özel mülkiyet sahibine mülkiyetine sahip olduğu şeyin üzerinde kullanma ve kontrol hakkı verdiğinden sermaye birikimini ve yatırımı teşvik etmekte, çalışma istek ve gücünü arttırmaktadır (Zarakolu, 1978, s.37).

Osmanlıda toprak, tebaaya neredeyse eşit bir şekilde dağıtılmış, toprağa dayalı adaletsiz gelir dağılımının oluşmasını engellemiştir (Dumrul ve Dumrul, 2014, s.151). Ne var ki, Osmanlı topraklarının çoğu miri arazi rejimine göre devletin mülkiyetinde olduğundan ve üretim faktörleri üzerindeki devlet kontrolü bulunduğundan, özel mülkiyet gelişmemiş ve toprak aristokrasisi ortaya çıkamamış, rekabet ortamı ve sermaye birikimi oluşmamıştır (Erdem, 2016, s.21). Toplumda ki üstün güçler oluşturdukları mekanizmalarla bireyin özgürlük ve girişim ruhunu kısıtlamış, özel mülkiyete konulan sınırlamalarsa ekonomik girişimlerle getirilebilecek sermaye birikimini

olanaksızlaştırmıştır. (Berkes, 1978, s.391). Sonuç olarak Osmanlı toplumunda, yoğun sermaye birikimi engellendiğinden, kapitalizmin gerektirdiği burjuvazi hiç oluşmamıştır. Özel mülkiyet, sermaye birikimi ve burjuva sınıfı sanayileşmenin önde gelen unsurlarından olduğu için de, Osmanlı Devleti, sanayileşme sürecine girememiştir (Karadağ ve Şit, 2016, s.63).

6. OSMANLIDA MÜLKİYET HAKKININ ÇİFT TARAFLI KAYIT YÖNTEMİNE ERKEN GEÇİLEMEYİŞİNE ETKİSİ

Osmanlı devleti, kuruluş sürecinde toprak sistemini ve mülkiyet yapısını oluştururken aynı bölgede hüküm süren Selçuklulardan, Bizanslılardan, Araplardan ve İranlılardan yararlanarak (İnalçık, 1980, s.2; Ortaylı, 2008, s.124) miri toprak sistemini meydana getirdiği gibi muhasebe kayıt sistemini ve mali yapısını oluştururken de büyük ölçüde yine Selçuklu ve İlhanlı devletlerinin etkisi altında kalmıştır. Osmanlı mali yönetiminde İlhanlı etkisi hem XIV. yüzyıl ortalarına kadar vergi ödemeleri, hem de Moğol baskısından kaçarak Anadolu'ya çalışmaya gelen ve devlet kadrolarında görev alan İlhanlı aydınlar vasıtasıyla olmuştur (Güvemli, 2014, s.VI). Kuruluş yıllarındaki İlhanlı etkisi daha sonraları bu devletin zayıflaması ve son bulması ile azalmış, zamanla bağımsızlaşan ve büyüyen Osmanlı, egemenliği altındaki topraklarda kendi mali ve hukuki düzenini ortaya çıkarmıştır. Fakat İlhanlı devletinin Osmanlı mali sisteminde kalıcı izler bıraktığı da bir gerçektir. Bu izlerden biriside İlhanlılardan alınan ve 19. yüzyılda "Çift Taraflı Kayıt Yöntemi"ne geçilene kadar Osmanlı devlet muhasebesinde kullanılan "Merdiven Kayıt Yöntemi"dir.

Çift taraflı kayıt yöntemi zamanla Avrupa'da gelişimini sürdürürken Anadolu'da ise özellikle Osmanlı Devleti'nin yükselişi ile birlikte Merdiven Yöntemi, devletin büyük ve fonksiyonel gelir ve gider hacminin takibinin yapılabilmesi ve ihtiyaca cevap verebilmesi için geliştirilerek olgunluk seviyesine ulaşmıştır. Batıda çift yanlı kayıt yönteminin kullanımı ve gelişimi yaşanırken aynı zaman sürecinde ve aynı coğrafyada Osmanlı'nın devlet muhasebesinde merdiven yöntemini kullanması, özel sektörde ise büyük çaplı işletmeler bulunmadığından gelişmiş bir muhasebe sistemine ihtiyaç duymamasının elbette ki birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden birisi toprak düzeninde "özel mülkiyet" in Osmanlı'da gelişmemesinin meydana getirdiği etkidir.

Avrupa'da feodalizmin³ olduğu, Anadolu ve balkanların feodalleşme sürecine girdiği süreçte kurulmaya başlayan Osmanlı devleti üretim gücünü merkezi denetim altına almak istemiş ve toprak üzerinde bireyselleşmeye başlayan mülkiyet giderilmiş kamusal mülkiyet yaygınlaştırılmıştır. Sonuçta toprak üzerindeki mülkiyetin devlette kaldığı ve bireyin sadece kullanım hakkının bulunduğu kamusal mülkiyet sistemi, özgün adıyla miri toprak sistemi veya tımar sistemi ortaya çıkmıştır (Sencer, 1984, s.21).Bu durum Osmanlı'nın güçlü merkezîyetçi bir devlet idaresi hâkimiyeti kurmasından ileri gelmiştir. Osmanlı'nın asırlar boyu güçlü ve kudretli kalabilmesinin temel dayanaklarından biri olan tımar sistemi (Ranke,1877, s.5'den aktaran Üçok, 1944, s.525) toprağın adaletsiz

³ Feodalizm: Kapitalizm öncesi, Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde toprak sahibinin (senyör) politik, ekonomik, hukuki, mâlî, askerî v.b. haklara sahip bulunduğu ve temeli toprak köleliğine dayanan cemiyet düzeni "feodalizm" olarak adlandırılmaktadır (Öksüz, 1980, s.81)

dağıtımını önlemiş fakat özel mülkiyete sahip büyük toprak aristokrasisinin ve sermaye birikimi dolayısıyla kapitalist sistemin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Bu yüzden kapitalist sistemin gelişemediği Osmanlı'da kapitalizmin gerekliliklerine cevap verecek farklı bir kayıt tekniğine yani çift taraflı kayıt tekniğine ihtiyaç duyulmamıştır.

Ayrıca, mevcut toprak sisteminde ve kamusal mülkiyet anlayışında devletin üretimi ve geliri izleme amacı olmamış, sadece kira geliri ile ilgilenmiştir. Bu nedenle mülkiyet sahibi olmayan, kiracı durumunda bulunan halkın kayıt tutma gerekmesi ihtiyacına ve alışkanlığına bağlı kalmıştır. Belge saklama zorunluluğu olmadığı için de kayıt tutmuş olsa bile toprağın sahibi değil kiracısı olduğundan dolayı gelirini gizlemek için bunları yok etme eğilimi içinde olmuştur (Güvemli, 1995, s.42). Ayrıca büyük sermaye sahipleri oluşmadığından dolayı küçük çaplı gelir ve gider kalemlerini kontrol etmek basit hesaplamalarla yürütülebilmıştır ve gelişmiş bir kayıt tekniğine de ihtiyaç doğmamıştır. Bu nedenle çift taraflı kayıt yönteminin gelişimi için bir zemin oluşmamıştır.

7. SONUÇ

Avrupa feodalitesinde kralların merkezi otoritesini kaybetmesi sebebiyle, gücü elinde bulunduran özel mülk topraklara sahip burjuvazi sınıfı, üretimleri sonucu elde ettikleri birikimlerini zamanla sermayeye ve büyük ölçekli işletmelere dönüştürebilmişlerdir. Toprak, sermaye ve insan gücü gibi üretim araçları üzerinde kontrolü elinde bulunduran sermaye sahiplerinin giderek meydana getirdikleri kapitalist sistemde büyüyen işletmeler de ortaklıkların oluşmasıyla karın tespiti, paylaşımı ve hesap verilebilirlik gibi ihtiyaçlar ortaya çıkmış ve bu durum kayıt sisteminin gelişmesine zemin hazırlamış, çift taraflı kayıt sisteminin ortaya çıkmasının yolunu açmıştır.

Osmanlı'da ise merkezi otoritenin mutlak gücü ve miri toprak sistemi feodal yapının ortaya çıkmasını engellemiş, topraklarda kamusal mülkiyet ağırlıklı olarak yer almış, özel mülkiyet ve özel girişim ise sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu durum kendi toprağı olmayan, devletin toprağını işleyen halkın, üretimi nedeniyle sermaye birikimi elde etmesine imkân vermemiştir. Osmanlının kuruluş ve gelişme dönemlerindeki tımar sistemi ve eşitliğe dayanan kamusal mülkiyet anlayışında dolayı, Sanayi Devrimi ile birlikte özel mülkiyet, özel girişim ve beraberinde sermaye artışı ortaya çıkamamıştır. Netice itibarıyla bu durum Osmanlı'da özel sektörün gelişmiş bir muhasebe sistemine ihtiyaç duymayacağı bir ekonomik yapıyı ortaya çıkarmış, çift taraflı kayıt yönteminin ortaya çıkması için gerekli zemin oluşmamıştır. Osmanlının duraklama döneminden sonra zayıflayan devlet otoritesi nedeniyle toprak sistemi bozulmuş, özel mülkiyet artmış, büyük toprak sahipleri ortaya çıkmış ve sermaye birikimi sağlanmış olsa da bu sermaye büyük ölçekte ticaret ve sanayi kuruluşlarına dönüştürülebilmiştir.

Sonuç olarak, her iktisadi sistem kendi kayıt sistemini doğurmaktadır. Devletler kendi iktisadi sistemi içerisinde kayıt ihtiyacını en fazla faydayı sağlayarak giderecek yöntemi belirleyecek ve ortaya çıkaracaktır. İhtiyaçlar zamanla değişkenlik gösterdikçe de geliştirecektir. Sahipliğin ve/veya özel mülkiyetin olmadığı bir ortam elbette çift yanlıya olan ihtiyacı veya çift yanlının sağlayacağı faydayı tam olarak ortadan kaldırırsa bile kuşkusuz azaltmaktadır. Osmanlı iktisadi sistemi ve toprak düzeni, çift yanlı ihtiyacını

bireysel düzeyde hissettirecek bir atmosfer yaratmamıştır. Devlet muhasebesi düzeyinde ise ihtiyaç zaten merdiven yönteminin başarılı bir şekilde uygulanmasıyla karşılanmıştır.

KAYNAKÇA

Akça, K. (2015). *Anayasa Mahkemesi Kararlarında Mülkiyet Hakkı*. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(Özel Sayı).

Albertini, J.- M. (1995). *Ekonomik Sistemler: Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm*, (Çeviren: Cafer Unay), Bursa: Ekin Kitabevi.

Altan, A. (2007). *Mülkiyet Hakkı, Güvencesi Ve Korunması*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara.

Ata, A.Y. ve Şahbaz, A. (2013). *Mülkiyet Hakları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme*, Sosyo Ekonomi, 20, s.161-180.

Aydoğdu, M. (2015). *Ortaçağ Feodal Mülkiyet Anlayışı ve Osmanlı Hukukundaki Toprak Sisteminin Türk Hukukundaki Tarımsal İşletmelerin Mirasçılara Özgülenmesine Etkileri*. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17/2.

Barkan, Ö. L. (1980). *Türkiye'de Toprak Meselesi*. İstanbul: Gözlem Yayınları.

Besley, T. ve Ghatak, M. (2010). *Property Rights and Economic Development*.(Editors: Dani Rodrik and Mark Rosenzweig), Handbook of Development Economics, 5.

Can, A. V. (2007). *Luca Pacioli "Muhasebenin Babası" Mıdır?*. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 12.

Cin, H. ve Akyılmaz, S.G. (2000). *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*. Adana: Çağ Üniversitesi Yayınları.

Cin, H. (1978). *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Dumrul, C. ve Dumrul, Y. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme*. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 23.

Dura, Y. C. (2006). *Mülkiyet-Verimlilik İlişkisi: Mülkiyet Hakları Teorisi*. Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi, 13/2.

Ekinci, E. B. (2012). *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk*. İstanbul: Arı Sanat.

Erdem, E. (2016). *Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaaflıkları*. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 48.

Eren, F. (1991). *Toprak Hukuku*. Ankara: S Yayınları.

Güvemli, O. (1995). *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Osmanlı İmparatorluğuna Kadar*. 1. Cilt. İstanbul: Muhasebe Öğretim Üyeleri Bilim ve Dayanışma Vakfı Yayını.

Güvemli, O. ve Kaya, M. A. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılın Ortalarında Muhasebe Düşüncesindeki Büyük Değişim – 1839-1885*. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmacıları Dergisi, 9.

Güvemli, O., Torman, C. ve Güvemli, B. (2014). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Muhasebesi: Anadolu Muhasebe Kayıt Kültürü*. Ankara: Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu.

İnalcık, H. (1980). *Ottoman Social and Economic History: A Review*. (Editor: Okyar, O.-İnalcık, H.), *Social and Economic History Of Turkey (1071-1920) Papers Presented to The "First International Congress on The Social and Economic History of Turkey"*, Hacettepe University, Ankara.

Karadağ, H. ve Şit, M. (2016). *Osmanlı Devleti'nde Toprak Mülkiyetinin İktisadi Sistemler Açısından Değerlendirilmesi*. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4.

Kenanoğlu, M. M. (2006). *1858 Arazi Kanunnamesi ve Uygulaması*. Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi, 1.

Oğuz, F. (2003). *Mülkiyet Hakları*. Ankara: Roma Yayınları.

Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.

Pamir, A. (2004). *Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifakın Yeri*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 53/2.

Sencer, M. (1984). *Tanzimata Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi*. Amme İdaresi Dergisi, 17/2.

Sürmen, Y., Kaya, U., Yayla, H. E. (2006). *Higher Education Institutions and the Accounting Education in the Second Half of XIX. Century in the Ottoman Empire*. Eleventh World Congress of Accounting Historians Nantes.

Şimşek, S. (2010). *Mülkiyet Hakkının Kapsamı, Sınırlandırma Nedenleri Ve Şartları Açısından 1982 Anayasası Ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz –I*. TBB Dergisi, 91.

Tuğrul, S. (2004). *Kamu Hukuku Açısından Mülkiyet Hakkı ve Sınırlandırılması*. Ankara: Kazancı Yayınları.

Üçok, C. ve Mumcu, A. (1991). *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınları.

5th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'18)

17-20 October 2018

Seferihisar - Izmir / TURKEY

Üçok, C. (1944). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Tımarlar*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1/4.

Zarakolu, A. (1979). *İktisat İlminin Temel İlkeleri*. Cilt 1. Ankara: Sevinç Matbaası.

MUHASEBE EĞİTİMİNDE MİZAH UYGULAMALARI*

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN**

Arş. Gör. Bilge Önal***

ÖZ

Bu çalışmanın amacı muhasebe eğitiminde mizah kullanımının yalnızca önem ve gereğini tartışmak değil aynı zamanda muhasebe dersleri esnasında mizahın nasıl ve ne şekilde uygulanabileceğini ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmada Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında lisans seviyesinde okutulan muhasebe derslerinde özellikle "Finansal Muhasebe" dersi kapsamında mizahın alternatif kullanımına ilişkin geliştirilen örnekler sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Muhasebe Eğitimi, Mizah

JEL Kodları: M40

HUMOR APPLICATIONS IN ACCOUNTING EDUCATION

ABSTRACT

The aim of this study is not only to discuss the importance and necessity of the use of humor in accounting education, but also to show how humor can be applied during the accounting courses. For this purpose, the alternatives are given to use of humor in the course of "Financial Accounting".

Keywords: Accounting education, Humor

JEL Code: M40

1. GİRİŞ

Herşeyden önce mizahın tanımı yapılmalıdır ancak bu kolay değildir. Mizahın izahı zordur. Mizah kimilerine göre sanattır, kimilerine göre felsefedir, kimilerine göre dildir. İnternette arama motorlarına "mizah" yazıp arandığında milyonlarca sonuç vermektedir (Google: 17 milyon, Yandex: 66 milyon). Mizahın İngilizcesi "humor" arandığında ise sonuçlar milyara yaklaşmaktadır. TDK güncel sözcükte "mizah" ve "humor" kelimeleri gülmece olarak geçmektedir. Mizah kavramıyla eş anlamda kullanılan şaka, latife, hiciv, nükte, espri, komiklik vb. birçok sözcük vardır:

- Şaka: Güldürmek, eğlendirmek amacıyla karşısındakini kırmadan yapılan hareket veya söylenen söz, latife
- Espri: İnce söz
- Fıkra: Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâyecik

* 5. International Congress on Accounting and Finance Research kapsamında özet olarak kabul edilmiş ve sunulmuş bildirinin geliştirilmiş tam metin halidir.

** Prof. Dr. Sakara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, acan@sakarya.edu.tr

*** Arş. Gör. Sakara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, bilgeonal@sakarya.edu.tr

- Alay: Bir kimsenin, bir şeyin, bir durumun, gülünç, kusurlu, eksik vb. yönlerini küçümseyerek eğlence konusu yapma
- Hiciv: Yergi
- Gülmece: Eğlendirme, güldürme ve bir kimsenin davranışına incitmeden takılma amacını güden ince alay, mizah, humor

Mizah kavramı daha geniş anlamda yukarıdaki tüm açıklamaları da kapsar. Şaka veya espiri yapmak, alay etmek, fıkra anlatmak mizah kapsamındadır. Mizah bazen bir resim, bir karikatür, bir heykel hatta bir film olabileceği gibi bazen bir şiir, bir şarkı, bir atasözü de olabilir. Gerçek olabileceği gibi kurgu da olabilir.

Muhasebe derslerini sıkıcı olmaktan çıkarmak, öğrencilerin dersteki dikkat ve ilgisini arttırmak, öğrenme ve öğretme başarısını yükseltmek, dersi sevdirmek, ilginç ve eğlenceli hale getirmek için başvurulabilecek en önemli araç ve/veya yöntemlerden birisi de mizahdır.

Bu çalışmanın amacı Muhasebe eğitiminde mizah kullanımının önem ve gereğini tartışmanın yanı sıra derslerde mizahın nasıl ve ne şekilde uygulanabileceğine ilişkin fikir vermektir. Bu amaçla burada ağırlıklı olarak "Finansal Muhasebe" dersi kapsamında mizahın alternatif kullanımına ilişkin geliştirilen örneklerle yer verilmiştir. Ancak "nasıl mizah?" sorusundan önce "neden mizah?" sorusu üzerinde durulmalıdır.

2. MUHASEBE EĞİTİMİNDE MIZAH KULLANIMI

Muhasebe eğitiminde mizah kullanımına ve mizah uygulamalarına ilişkin örneklerle geçmeden önce bir durum tespiti yapma gereği duyulmuştur. Bu amaçla öncelikle muhasebe derslerini araştıran çalışmalar önemli görülen kimi noktaları ile kısaca gözden geçirilecektir. Böylelikle "neden mizah?" sorusu üzerinde durularak çalışmanın çıkış noktası izah edilmeye çalışılacaktır.

Geiger ve Ogilby (2000), muhasebeye giriş dersini alan 331 öğrencinin dönem başı ve dönem sonu derse yönelik algılarında herhangi bir farklılık olup olmadığını ölçmüş, dönem başında olumlu olan tutumun dönem sonunda azaldığını tespit etmişlerdir.

Marriott ve Marriott (2003)'ün öğrencilerin muhasebe mesleğine karşı tutumlarının dönem başı ve sonundaki değişimini tespit etmeye yönelik çalışmalarında, iki farklı türdeki üniversitede dönem başı ve sonunda aynı öğrencilere anket uygulamışlardır. Araştırma sonucunda öğrencilerin muhasebe mesleğinin prestijli bir iş olduğu konusundaki fikirleri muhasebe derslerinden sonra olumluya gitmesine rağmen, öğrencilerin muhasebe dersinden sonra muhasebeyi sevme noktasında dönem başına göre bir düşüş görülmüştür. Öğrenciler muhasebe derslerinden sonra muhasebe mesleğini daha az ilginç ve muhasebeci olmayı daha az zevkli bulmuşlardır.

Kaya (2007), «İlk Defa Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Derse Yönelik Algılamaları Üzerine Bir Alan Araştırması: Karadeniz Teknik Üniversitesi Örneği» başlıklı araştırmasının sonucunda, dönembaşında, öğrencilerin muhasebe dersine yönelik

genellikle pozitif düşüncelere sahip olduklarını, ancak dönemsonunda bu düşüncelerinin negatife doğru değiştiğini tespit etmiştir.

Ağca ve Zeytinoğlu (2008), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi ve Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F' lerinde öğrenim gören 819 öğrenci üzerindeki yaptıkları çalışmada, son sınıf öğrencilerinin birinci sınıf öğrencilere göre muhasebe mesleğine ilişkin daha olumsuz tutumlara sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Saemann ve Crooker (1999), muhasebe derslerinin 2. ve 15. haftasında olmak üzere araştırmalarını iki aşamalı olarak gerçekleştirmiştir. İlk çalışmada (283) öğrenciler, muhasebe hakkında kararsız görüş bildirmelerine karşın, ikinci çalışmada (234) muhasebe dersinin gerektirdiği çalışma yükü nedeniyle öğrencilerin, muhasebeyi tercih etmelerindeki cesaretlerinin kırıldığı anlaşılmıştır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin muhasebe mesleğini insani ilişkilerden uzak ve kesin kural ve standartlara dayalı olarak nitelendiren geleneksel görüşe sahip olduğu ve bunun da mesleğe olan ilgiyi azalttığı tespit edilmiştir.

Jones ve Fields (2001), çalışmalarında muhasebeye giriş dersini alan öğrencilerin, derse ilişkin cesaretsizlik ve başarısızlık gibi duygulara sahip olduğunu ve genel olarak muhasebeyi olumsuz algıladıklarını belirlemişlerdir.

Byrne ve Willis (2007) tarafından İrlanda'da muhasebe eğitimi alan öğrencilerin mesleki düşüncelerinin tespitine yönelik yapılan çalışmada, öğrencilerin muhasebe mesleğini sıkıcı ve katı kuralları olan bir meslek olarak algıladıkları belirlenmiştir.

Demir ve Çam (2006) tarafından yapılan bir çalışmada, muhasebe bölümü öğrencilerinin, muhasebe öğreniminde başarı düzeyini olumsuz etkileyen en önemli faktörlerin sırasıyla; temel bilgi seviyesinin yetersizliği, ders işleme tarzının yanlışlığı, uygulama düzeyinin yetersizliği olduğu tespit edilmiştir.

Köse ve Gürbüz (2009), muhasebeye giriş dersini almış olan 566 öğrenciye yönelik yaptıkları çalışmada, temel kavramların anlaşılması, konuya olan ilgi, motivasyon, organizasyon, geribildirim ve değerlendirme konularında öğrencilerin olumlu görüşe sahip olduğunu; fakat görüşlerin değişmesi, aktif öğrenme ve öğretmen-öğrenci ilişkisi konularında ise olumsuz görüşe sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Ertuğrul ve Özdemir (2014)in, «Muhasebe Dersi Alan Ön Lisans Ve Lisans Öğrencilerinin Derse Yönelik Tutumlarının Tespiti: Ege Bölgesinde Bir Uygulama» isimli çalışmalarında yaptıkları faktör analizinde olumlu faktörlerin (İstekli ve Arzulu – Gereklilik) varyansı açıklama oranı % 23,22 iken, olumsuz faktörlerin (Gereksiz, Sıkıcı ve Angarya – İsteksizlik - Amaçsızlık) varyansı açıklama oranı % 29,34 olarak gerçekleşmiştir. Öğrencilerin muhasebe derslerine yönelik tutumlarının olumsuza yakın çıkması, muhasebe eğitim sisteminin yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Muhasebe eğitiminde ders içeriklerinin tekrardan gözden geçirilerek, görsel içerikli materyallerle muhasebe eğitimi daha ilgi çekici hale getirilmelidir. Bu konudaki en büyük sorumluluk öğretim elemanlarına ait olup, çalışma sonucunda belirlenen tutumlar doğrultusunda eğitim planlamalarının yeniden gözden geçirilmesi gereklidir.

Muhasebe dersleri ve bu dersleri alan öğrenciler üzerinde farklı coğrafyalarda, farklı zamanlarda, farklı araştırmacılarca yapılan farklı çalışmaların ortak bulguları, benzer sonuçları, aynı tespit ve değerlendirmeleri içerdiği anlaşılmaktadır. Muhasebe dersi alan öğrencilerin başlangıçtaki sevgi, ilgi, heyecan vb. olumlu tutum ve davranışları sürecin sonuna doğru olumsuzlaşmaktadır. Bu durum muhasebecilik mesleğine yönelik algının da zaman içinde olumsuzlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Muhasebecilik mesleği de sıkıcı ve gereksiz tekrarlardan oluşan bir meslek olarak tanımlanmaktadır (Cory, 1992). Muhasebecilik, toplumda daha çok sıkıcı, yaratıcı olmayan, tarafsız ve muhafazakâr bir meslek olarak algılanmaktadır (Bougen, 1994).

Tüm bu tespit ve değerlendirmeler muhasebe eğitimi üzerinde tekrar durup düşünmeyi, mevcut müfredat ve uygulamaları, öğretim yöntem ve araçlarını yeniden gözden geçirmeyi çarpıcı biçimde işaret etmektedir. Ancak bu çok geniş ve kapsamlı bir çalışmanın konusudur ve bu çalışmanın amacını ve sınırlarını aşmaktadır.

Bu çalışma muhasebe eğitiminde yukarıda ifade edilen olumsuzlukların giderilmesinde özel olarak mizah katkısına odaklanmaktadır. Muhasebe eğitimini sıkıcı, katı, soğuk, monoton, rutin, keyifsiz, isteksiz, ilgisiz, yorucu vs. olmaktan çıkaracak bir çözüm önerisi getirmektedir. Muhasebe eğitiminde mizah kullanımını şiddetle tavsiye etmektedir. Doğru ve yerinde mizah kullanımının öğrencilerin ilgisini ve sevgisini arttıracaklarını savunmaktadır. Nitekim bu konuda yapılan araştırmaların sonuçları bu düşüncüyü teyit etmektedir. Derslerde mizah kullanımının öğrenci performansına olumlu etki yaptığı, dersleri eğlenceli hale getirdiği, öğrencilerin öğrenme algılarını arttırdığı yapılan çalışmalar ile ortaya konmuştur (bkz. Ek: Eğitimde Mizah Kullanımına İlişkin Literatür Araştırması; Başarmak ve Mahiroğlu, 2015; Savaş, 2013; Ziv, 2014; Gorham ve Christophel, 2009; Wanzer ve Frymier, 2009). Dahası derslerde yalnızca mizah kullanımının değil, kullanılan mizahın türünün dahi öğretim üyelerinin değerlendirmelerinde öğrenci açısından önemli rol oynadığı tespit edilmiştir (Bryant, Comisky, Crane Zillmann, 1980).

3. DERSLERDE MIZAH KULLANIMININ OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİ

Derslerde mizah kullanımının olumlu ve olumsuz yönleri gözlemlenebilir. Mizahın türü, bağlamı, ilgisi, dozu gibi faktörler burada genellikle belirleyici olabilmektedirler. Mizahın olumlu yönlerinin veya etkilerinin görülebilmesinin en önemli şartı doğru kullanımdır. Mizahın yeri, zamanı, dozu iyi ayarlanmalıdır. Tüm bunlar göz önüne alınarak doğru kullanıldığında mizahın beklenen faydalar veya mizahın başlıca olumlu yönleri şunlardır:

- Öğretim elemanı ile öğrenci ilişkisini geliştirir
- Karmaşık konuların anlatımını kolaylaştırır
- Derste anlatılan konunun anlaşılabilirliğini ve akılda kalıcılığını artırır
- Öğrenci motivasyonunu ve performansını olumlu etkiler
- Dersi eğlenceli ve keyifli hale getirir
- Dersle olan ilgiyi ve sevgiyi artırır

- Derse katılımı teşvik eder
- Öğrencinin cesaretini ve girişkenliğini artırır
- Gerginliği düşürür, yorgunluğu alır, dikkati toplar

Mizahın yanlış kullanılımı yukarıda beklenen faydaları tersine çevirebilir. Bu noktaya çok dikkat edilmelidir. Amacını aşan şakalar, mizah dozunun abartılması, saçma veya alakasız örnekler hatalı mizah kullanımınıdır. Hatalı mizah kullanımının doğuracağı sakıncalar veya olumsuz yönler şunlar olabilir:

- Dersin ciddiyetini düşürebilir
- Örnekte takılıp kalmaya/boğulmaya yol açabilir
- Dersten soğumaya neden olabilir
- Yanlış anlamalara ve negatif etkileşime sebep olabilir
- Derse katılımı olumsuz etkiler
- Sınıfın hakimiyetini veya kontrolünü zorlaştırır
- Ders etkinliğini ve verimliliğini azaltabilir
- Performansı ve motivasyonu düşürebilir
- Yönetim ve/veya dış paydaşlar ile karşı karşıya bırakabilir
- Disiplin soruşturmalarına yol açabilir
- Prestij kaybına ve itibar zedelenmesine neden olabilir

İnsanlar ile dalga geçmek, kusurlarıyla alay etmek, engellerine ilişkin espriler yapmak, onları küçük düşürmek, komiklik olsun diye küfür veya hakaret içerikli sözler sarfetmek mizah değildir, olsa olsa nezaketsizliktir, patavatsızlıktır, saygısızlıktır, edepsizliktir veya terbiyesizliktir. Kaş yapalım derken, göz çıkarmaktır. Diğer yandan öğretim elemanının mizah adına kendini gülünç duruma düşürmesi kabul edilemez. Vakarına yakışmayan söz ve hareketlerde bulunması, şahsiyetine, haysiyetine, saygınlığına zarar verebilir. Zira mizah aynı zamanda zeka ve yetenek işidir.

4. MUHASEBE EĞİTİMİNDE MIZAH UYGULAMA ÖRNEKLERİ

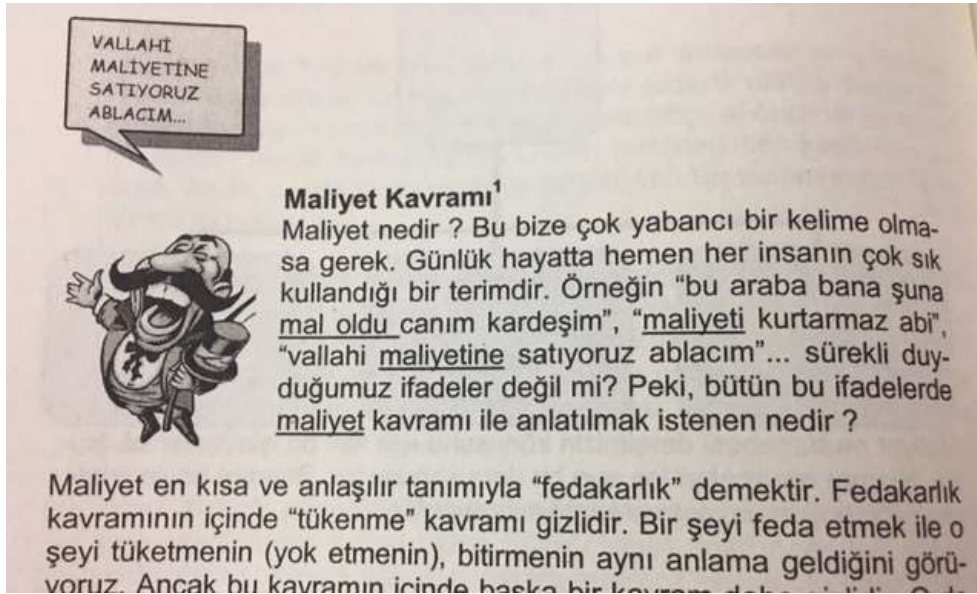
Buraya kadar genel olarak eğitimde özel olarak ise muhasebe derslerinde “neden ve niçin mizah” sorusu üzerinde durulmuş, mizah kullanımının önem ve gereğinden bahsedilmiştir. Çalışmanın bu kısmında ise “nasıl mizah” üzerinde durulacaktır. Çok az sayıda da olsa literatürde derslerde kullanılacak mizah örneklerine ilişkin çalışmalara rastlamak mümkündür (Bkz. Ek: Yalçınkaya, 2015; Özkara, 2013, Romal, 2008).

Muhasebe ders kitaplarında ise mizah kullanımının çokça müracaat edilen bir yöntem olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak sınırlı sayıda da olsa karikatür, masal, hikaye, veciz söz vb. araçları kullanan ders kitapları bulunmaktadır. Bunlara ilişkin bir kaç örnek vermek gerekirse:

- Karabınar (2007: 35-36), «Genel Muhasebe» isimli ders kitabında “*Bir Mektubun Yolculuğu*”nu anlatır. Bu bir mektubun postane tarafından teslim

alınmasından itibaren varacağı yere kadar başından geçenlerin anlatıldığı bir hikayedir. Hikayede mektup muhasebedeki mali olayı, postane işletmeyi, görevli ise muhasebeciyi, dağıtım odasındaki raflar muhasebedeki hesap kavramını, görevlinin listesi ise mizanı temsil etmektedir.

- Civelek ve Özkan (2016: 553-556) «Maliyet ve Yönetim Muhasebesi» isimli ders kitaplarında “İşletmeye Gelen Yabancı” anlatılır. Bu masalda zarar eden bir işletmeye bir yabancı gelir ve işletmeyi karı paylaşma karşılığında kara geçirebileceğini iddia eder. İşletmeyi tam kapasite çalıştırarak birim üretim maliyetlerini düşürür ve sabit genel üretim maliyetlerinin bir kısmı stoklar içerisinde bilançoya gönderildiği için, bu durum gelir tablosuna olumlu yönde yansır. Yabancı işletmeden kar payını istemektedir. Yöneticiler ne yapacaklarını bilmezken bir muhasebeci gelir ve yöneticileri kurtarır. Yabancı kullandığı tam maliyet yönteminin aldatıcı etkisini ortaya çıkarmak için değişken yöntemle göre katkı tipi gelir tablosunu hazırlar ve yöneticileri zararı arttırmaktan kurtarır.
- Can (2009: 16), «Maliyet Muhasebe» isimli ders kitabında karikatür kullandığı görülmektedir. Ayrıca aynı kitabın 157 – 160 sayfalarında sipariş maliyetleme “Çay Bahçesi” benzetmesi üzerinden farklı biçimde anlatılmıştır.

Aşağıda muhasebe derslerinde mizah uygulamalarına ilişkin örneklere yer verilecektir.

Örnek 1:

Muhasebe mevzuat ile etkileşim halindedir. Muhasebeciler mevzuat değişikliklerini yakından takip etmek zorundadırlar. Zira mevzuat sık sık değişebilmektedir. Muhasebe derslerinde bu konu vurgulanırken dersi eğlenceli hale getirmek için öğrencilere konuyla ilgili fıkralar anlatılabilir.

Muhasebeciye sormuşlar: “Bir daha dünyaya gelsen hangi mesleği seçerdin?” diye. O da “İmam olurdum” demiş. Peki onca meslek varken neden İmam olmak isterdin diye soranlara şöyle cevap vermiş: “Çünkü orda mevzuat hiç değişmiyor”.

Örnek 2:

Finansal muhasebe derslerinde öğrencilerin “çift yanlı kayıt mantığını” öğrenirken başlangıçta çok zorlandıkları bilinmektedir. Muhasebe kayıtlarını, bu kayıtlarda kullanılması gereken hesapları, bu hesapların çalışma ilkelerini öğretirken “Nasreddin Hoca” fıkraları kullanılabilir.

Örneğin Nasreddin Hoca'nın çok bilinen “parayı veren düdüğü çalar” fıkrası yevmiye kayıtlarına dönüştürülerek anlatılabilir.

Nasreddin Hoca:			Çocuk:		
_____ / _____			_____ / _____		
Para	XX		Verilen Avans	XX	
	Alınan Avans	XX	Para	XX	
_____ / _____			_____ / _____		
Alınan Avans	XX		Düdük	XX	
	Düdük	XX	Verilen Avans	XX	
_____ / _____			_____ / _____		

Örnek 3:

Aynı amaçlarla derste kullanılacak bir başka Nasreddin Hoca fıkrası şöyledir:

Nasrettin Hoca bir gün birinden borç para istemiş. Adam sormuş:

- "Hocam, borcunu ne zaman ve nasıl ödeyeceksin?" deyince Hoca başlamış anlatmaya:

"Senden aldığım paranın bir kısmıyla diken alacağım. Onları koyunların geçtiği yerlere dikeceğim. Dikenler büyüyecek. Oradan koyunlar geçerken yünleri dikenlere takılacak. Ben yünleri toplayacağım ve ip yapacağım. İplerle kazak örüp pazarda satacağım.

Kazandığım parayla da sana olan borcumu ödeyeceğim." Bunun üzerine adam başlamış gevrek gevrek gülmeye. Hoca da demiş ki:

- *"Eeee, bak, hazır parayı bulunca nasıl da gülüyorsun."*

Yukarıdaki fıkrada anlatılan olaylar yevmiye kayıtlarında aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Nasreddin Hoca:		
_____/_____ Para	XX	
	Borç	XX
_____/_____ Diken	XX	
	Para	XX
_____/_____ Yün	XX	
	Diken	XX
_____/_____ İp	XX	
	Yün	XX
_____/_____ Kazak	XX	
	İp	XX
_____/_____ Para	XX	
	Kazak	XX
_____/_____ Borç	XX	
	Para	XX
_____/_____ 		

Alacaklı Adam		
_____/_____ Alacak	XX	
	Para	XX
_____/_____ 		
_____/_____ Para	XX	
	Alacak	XX
_____/_____ 		

Örnek 4:

Nasrettin Hocayı bir köye vaaz ve nasihat vermesi için davet ederler. Kararlaştırılan gün köye gelen Hoca:

– “Bir kese altın verirseniz konuşurum, yoksa döner giderim” der.

Çaresiz herkesten toplanır ve hocaya bir kese altın verilir. Harika bir konuşma yapan Hoca, cami çıkışında aldığı bir kese altını iade eder.

“Madem geri verecektin niye istedin Hocam” diye kendisine sorulunca;

– “Para ödediğiniz için, dikkatle dinlediniz; birincisi bu... İkincisi de, insan cebinde para oldu mu bir başka konuşuyor canım” diye cevap verir.

Nasreddin Hoca:		
_____ / _____		
Altın		XX
	Alınan Teminat	XX
_____ / _____		
Alınan Teminat		XX
	Altın	XX
_____ / _____		

Köylü:		
_____ / _____		
Gider		XX
	Altın	XX
_____ / _____		
Altın		XX
	Gelir	XX
_____ / _____		

Örnek 5:

Nasreddin hoca kasaptan iki okka ciğer alır ve hanımına akşama pişirmesini tembihleyip evden ayrılır. Hoca gidince komşu kadınlar Hoca'nın hanımına misafirlige gelirler. Hoca'nın hanımı da misafirlere ikram olsun diye ciğeri pişirir ve afiyetle yerler. Hoca akşam ciğer yiyeceği hayaliyle eve gelir. Elini yüzünü yıkar ve sofraya kurulur.

– “Getir bakalım hanım şu bizim ciğeri artık, çok acıktım zira.” der. Karısı üzgün bir şekilde Hoca'ya:

– “Hocam senin ciğeri bizim kedi yedi.” der. Bu duruma sinirlenen Hoca kediyi tutup tartar. Kedi tam iki okka gelince karısına döner ve:

– "Hanım, bu bizim kedi ise benim aldığım iki okka ciğer nerde; yok bu benim aldığım iki okka ciğer ise bizim kedi nerde?"

Yukarıda anlatılan bu fıkra harcama ve gider kavramlarını, tükenmiş ve tükenmemiş maliyeti özellikle maliyet muhasebesi derslerinde miktar dengesini, normal ve anormal fireyi anlatırken çok işe yarayabilir.

Örnek 6:

Muhasebe derslerinde envanter konusu anlatılırken verilebilecek örneklerden biri de "sınıf yoklaması"dır. Sınıf listesine göre atılan imzaların yapılan fiziki kontrol sonucuna göre eksik veya fazla çıkması "Sayım Tesellüm Noksanları veya Fazlaları" hesaplarıyla ilişkilendirilerek anlatılabilir. Bu bir anlamı da saymak olan envanter kavramını, kaydı envanter ve fiili envanter karşılaştırmasını daha kolay ve eğlenceli hale getirir.

Örnek 7:

Yukarıdaki örneğe benzer biçimde "muhasebe içi envanter" ve "muhasebe dışı envanter" ile ilgili olarak kayıtlarda yer alan bilgi ile fiili durum arasındaki farkların muhasebede nasıl ele alınıp düzeltileceği konusunda yapılacak açıklamalar aşağıdaki Temel fıkrası ile eğlenceli hale getirilebilir.

Temel yurt dışında yaşayan Fadime ile evlenir. Ülke sınırlarını terk etmeden önce nüfus kayıt örneği alırlar. Fadime'nin nüfus kayıt örneğinde medeni hali «dul» olarak gözükmektedir. Bu durumu düzeltmek için muhtarın yanına giderler.

Temel:

«Fadime'nin medeni hali «dul» olarak gözükyor. Biz yeni evlendik bunu düzelt muhtar bey.»

Muhtar:

«Düzeltememi istediğinden emin misin?»

Temel:

«Elbette eminim, sırf bunun için geldik.» der demez muhtar silahını çekip Temeli vurur...

Örnek 8:

"Demirbaş Karl" kimdir? 18.yüzyıl başında, 18 yaşında İsveçli bir kral, Kuzey Avrupa'da Rusların tozunu atıyordu. O zamanlar Rusya'ya karşı Osmanlı ile ittifak halinde olan İsveç Kralı Charles, Poltava Savaşı'ndan sonra 1709'da Osmanlı'ya sığındı. Yeniçeri'nin himayesinde beş yıl kadar (1714) Türk topraklarında kaldıktan sonra memleketine döndü.

Yeniçeriler Charles'a "*demirbaş*" lakabını verdi. Bu başındaki miğfer vesaire sebebiyle değildi. Sürekli Yeniçeri'yle beraber olması ve demirbaşa kayıtlı bir eşya gibi hep muhafaza edilmesi gerektiği içindi...

Türk topraklarında bu kadar uzun kalması sebebiyle kendisine «Demirbaş» denmiş ve demirbaş defterine kaydedilmiş "demirbaş Karl" muhasebe derslerinde demirbaş konusu anlatılırken kullanılabilir. İlişkili ve çoklu öğrenme açısından önemli bir örnektir. Zira burada sadece muhasebe öğrenmesi değil, aynı zamanda tarih öğrenmesi de vardır.

Örnek 9:

Muhasebe derslerinde bilanço, aktif-pasif, bilanço temel eşitliği anlatılırken aşağıdaki gibi görseller kullanılabilir. Türkiye'de bazı otomobillerin arkasında sıkça karşılaşılan "*miras değil alın teri*" veya "*babam sağolsun*" ifadeleri bilançonun aktifine giren varlığın hangi kaynaklardan sağlandığını göstermesi bakımından bilanço mantığını anlamayı kolaylaştırırken yanı sıra konuyu da eğlenceli hale getirebilir.

Örnek 10:

Aktif öğrenme kapsamında öğrencinin konuyu içselleştirebilmesini, hayata tatbik edebilmesini mümkün kılan vakalar veya uygulamalar geliştirmektir. Basitten zora doğru bir yaklaşımla konuyu olan karmaşıklığından çıkarıp önce basit ve yalın hale getiren tüm sınıfın katılımının sağlandığı bir uygulama öğrenme performansını arttırabilir. Örneğin bilanço konusu anlatılırken önce bir şirketin ayrıntılı bilançosundan başlamak yerine, bilanço kavramına hiç girmeden öğrencilerden şu etkinliğe katılmaları dersi ilginç ve eğlenceli hale getirebilir:

- Sınıftaki tüm öğrencilerden defterlerinin orta sayfasını açmaları istenir (sayfalar temiz olmalıdır)
- Soldaki sayfaya şu anda sahip oldukları şeyleri yukarıdan aşağıya doğru ayrı ayrı yazmaları istenir (para, telefon, bilgisayar, kıyafet, beyaz eşya...)
- Sonra yazdıkları bu eşyaların tek tek parasal değerlerini yazmaları ve yukarıdan aşağı doğru toplamaları istenir
- Sağdaki sayfaya ise yine yukarıdan aşağıya doğru kime veya kimlere ne kadar borçları varsa yazmaları, sonra bu tutarları toplamaları istenir
- En sonunda ise varlık toplamları ile borç toplamları arasındaki farkı hesaplamaları istenir

Yukarıda anlatılan uygulama adımları sonunda öğrenciye adı konmadan bizzat kendi bilançosu yaptırılmış oldu. Artık adı konabilir ve bilanço ile ilgili diğer hesaplara, kavramlara, ilkelere vs. rahatlıkla geçilebilir.

5. SONUÇ

Mizahın “*haha*”sı ile keşfetmenin “*aha*”sı arasında çok yakın bir ilişki vardır” sözü mizahın öğrenmeyle yakından bir ilişkisi olduğu göstermektedir (Çakıroğlu ve Erdoğan, 2016). Derslerde mizah kullanımının öğrenci performansına olumlu etki yaptığı, dersleri eğlenceli hale getirdiği, öğrencilerin öğrenme algılarını arttırdığı yapılan çalışmalar ile ortaya konmuştur.

Muhasebe dersleri ve bu dersleri alan öğrenciler üzerinde farklı coğrafyalarda, farklı zamanlarda, farklı araştırmacılarca yapılan farklı çalışmaların ortak bulguları, benzer sonuçları, aynı tespit ve değerlendirmeleri içerdiği anlaşılmaktadır. Muhasebe dersi alan öğrencilerin başlangıçtaki sevgi, ilgi, heyecan vb. olumlu tutum ve davranışları sürecin sonuna doğru olumsuzlaşmaktadır.

Bu çalışma muhasebe eğitimini sıkıcı, katı, soğuk, monoton, rutin, keyifsiz, isteksiz, ilgisiz, yorucu vs. olmaktan çıkaracak şekilde mizah kullanımını şiddetle tavsiye etmektedir. Doğru ve yerinde mizah kullanımının öğretim kalitesini, performansını ve motivasyonunu arttıracığı kabul edilmektedir. Yapılan araştırmaların sonuçları bu düşünceyi teyit etmekte, mizahın eğitimde nerdeyse şart olduğunu göstermektedir.

Son olarak çalışmanın en önemli katkısı literatür taraması veya teorik tartışmalardan öte muhasebe derslerinde mizah uygulamalarına ilişkin somut örnekler sunuyor olmasıdır.

KAYNAKÇA

Ağca, A., & Zeytinoğlu, E. (2008). Mevcut Muhasebe Eğitimi Değişmeli Mi?: Öğrencilerin Muhasebe Mesleğine Karşı Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *XXVII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, 2-26.

Başarmak, U., & Mahiroğlu, A. (2015). Çevrimiçi Öğrenme Oramında Kullanılan Karikatür Animasyonuna İlişkin Öğrenci Görüşleri. *International Journal of Eurasia Social Sciences*.

Bryant, J., Comisky, P. W., Crane, J. S., & Zillmann, D. (1980). Relationship between college teachers' use of humor in the classroom and students' evaluations of their teachers. *Journal of Educational Psychology*, 511-519.

Byrne, M., & Wilis, P. (2004). Irish secondary students' perceptions of the work of an accountant and the accounting profession. *Journal of Accounting Education*, 367-381.

Civelek, M., & Özkan, A. (2016). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Çakıroğlu, Ü., & F., E. (2016). Öğrenme Sürecinde Mizahın Kullanımı ile İlgili Çalışmalarda Eğilimler. *Fourth International Instructional Technologies & Teacher Education Symposium*.

Demir, M., & Çam, M. (2006). Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Öğreniminde Başarılarını Olumsuz Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman*, 1-11.

Ertuğrul, İ., & Özdemir, S. (2014). Muhasebe Dersi Alan Ön Lisans ve Lisans Öğrencilerinin Derse Yönelik Tutumlarının Tespiti: Ege Bölgesinde Bir Uygulama. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 204-214.

Geiger, M., & Ogilby, S. (2000). The first course in accounting: students' perceptions and their Effect on the decisiton to major in accounting. *Journal of Accounting Education*, 63-78.

Gorham, J., & Christophel, D. M. (2009). The relationship of teachers' use of humor in the classroom to immediacy and student learning. *Communication Education*, 46-62.

Jones, J. P., & Fields, K. T. (2001). The Role of Supplemental Instruction in the First Accounting Course. *Issues in Accounting Education*, 531-547.

Karabınar, S. (2007). *Genel Muhasebe*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Kaya, U. (2007). İlk Defa Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Derse Yönelik Algulamaları Üzerine Bir Alan Araştırması: Karadeniz teknik Üniversitesi Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 125-133.

Köse, T., & Gürbüz, H. (2009). Muhasebeye Giriş Dersine İlişkin Görüşleri Belirlemeye yönelik bir araştırma: Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*.

Marriott, N., & Marriott, P. (2003). Student Learning Style Preferences and Undergraduate Academic Performance at Two UK Universities. *International Journal of Management Education*, 4-13.

Özkara, Y. (2013). İlköğretim Türkçe Eeğitimi Sürecinde Mizah Unsurlarından Yararlanma. *Milli Folklor*.

Romal, J. B. (2008). Use of Humor as a Pedagogical Tool for Accounting Education. *Academy of Educational Leadership Journal*, 86-106.

Saemann, G. P., & Crooker, K. J. (1999). Student perceptions of the profession and its effect on decisions to major in accounting. *Journal of Accounting Education*, 1-22.

Savaş, S. (2013). İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Derslerinde Mizah Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*.

Wanzer, M. B., & Frymier, A. B. (2009). The relationship between student perceptions of instructor humor and students' reports of learning. *Communication Eduation*, 48-62.

Yalçınkaya, E. (2015). Bektaşî Fıkralarının Eğitici Yönü ve Değerler Eğitimi Açısından Önemi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*.

Ziv, A. (2014). Teaching and Learning with Humor. *The Journal of Experimental Education*, 4-15.